2007 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

DORIS LESSING

ANILAR

Çeviren:
Dilek Beriłgen Cenkciler

Olağanüstü ve dokunaklı. Bayan Lessing hayatını iyi bir romancının berraklığı ve derin bir samimiyetle anlatıyor.
New York Times Book Review

Doris Lessing

Doris Lessing 22 Ekim 1919'da İran, Kirmanşah'ta doğdu. Bugün Zimbabve olarak bilinen Güney Rodezya'daki bir çiftlikte büyüdü. Erken yaşta okulu bırakarak iki evlilik yaptı. (Soyadını ikincisi kocası Gottfried Lessing'den almıştır.) 1949 yılında İngiltere'ye yerleşen Lessing *Türkü Söylüyor Otlar*'ı (1950) yazarak romancılık kariyerine başladı. 1950'lerde daha sonra *Children of Violence* (Şiddetin Çocukları) serisini oluşturacak beş roman üzerinde çalıştı. 1962'deki romanı *Altın Defter* ile uluslararası ilgi gördü. Lessing'in romanları ırksal ve politik meselelerin yanı sıra bir yazar ve kadın olarak anlam arayışını konu alır. Doris Lessing yaşamı boyunca romanlar, çizgi romanlar, librettolar ve makaleler yazmaya devam etti. 2007 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. 17 Kasım 2013'te hayatını kaybetti. Doris Lessing'in Türkçeye çevrilmiş eserleri arasında *Türkü Söylüyor Otlar* (1950), *Altın Defter* (1962), *Evlenmeyen Adamın Hikâyesi* (1972), *Hayatta Kalma Güncesi* (1974), *Argos'taki Kanopus Arşivleri* Serisi (1979-1983), *İçinde Yaşamayı Seçtiğimiz Hapishaneler* (1987), *Gene Aşk* (1996), *Mara ile Dann* (1999), *Kedilere Dair* (2002) ve *Alfred ile Emily* (2008) bulunmaktadır.

Dilek Berilgen Cenkciler

1977 yılında Ankara TED Koleji'ni bitirdi. ODTÜ Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü'nde okudu. Yaklaşık 22 yıl TRT'de, çeşitli kademelerde çalışmış olan Cenkciler'in dilimize kazandırdığı kitaplar arasında Mark Mazower'dan *Karanlık Kıta: Avrupa'nın Yirminci Yüzyılı*, Henry Blount'tan *Doğu Akdeniz'e Yolculuk*, Nayan Chanda'dan *Küreselleşmenin Sıra Dışı Öyküsü*, Joseph Stiglitz'den *Üç Trilyon Dolarlık Savaş*, John Lewis Gaddis'ten *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*, James Baldwin'den *Ne Zaman Gitti Tren*, Erik Levi'den *Mozart ve Naziler*, Virginia Woolf'tan *Yıllar* sayılabilir.

KIRMIZIKEDI

Kırmızı Kedi Yayınevi: 368
Anı: 8

Özgün adı: *Under My Skin / Volume One of my Autobiography to 1949*
Walking in the Shade / Volume Two of my Autobiography, 1949-1962

Anılar / Otobiyografimin I. Cildi (1949)
Otobiyografimin II. Cildi (1949-1962)
Doris Lessing
Çeviren: Dilek Berilgen Cenkciler

Yayın Yönetmeni: İlknur Özdemir

Editör: Selçuk Uygur
Son Okuma: Serra Tüzün
Kapak Tasarımı: Füsun Turcan Elmasoğlu
Grafik: Yeşim Ercan Aydın

Bu kitabın Türkçe yayın hakkı Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Birinci Basım: Ekim 2014, İstanbul
ISBN: 978-605-4927-91-3
Kırmızı Kedi Sertifika No: 13252

Kırmızı Kedi Yayınevi
kirmizikedi@kirmizikedikitap.com /www.kirmizikedikitap.com
www.facebook.com/kirmizikedikitap / twitter.com/krmzkedikitap
kirmizikediedebiyat.blogspot.com.tr
Ömer Avni M. Emektar S. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL
T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

Doris Lessing

ANILAR

Otobiyografi

Çeviren: Dilek Berilgen Cenkciler

TENİMİN ALTINDA

Otobiyografimin I. Cildi

(1919-1949)

Tenimin altındasın
Yüreğimin ta içinde
Öylesine içinde ki benim bir parçam oldun
Tenimin altındasın.
Denedim teslim olmamayı...

COLE PORTER

1

“Çok güzeldi ama sadece atlarla ve dansla ilgileniyordu.”

Bu nakarat, annemin kendi çocukluğuyla ilgili olarak anlattığı hikâyelerin içinde çınlayıp duruyordu ve benim olayı anlayıp, “Bir dakika, kendi annesinden bahsediyor,” demem yıllar aldı. Bunlardan başka hiçbir kelime kullanmıyordu ve bunlar, onun sözcükleri olamazdı çünkü annesini hatırlamıyordu. Hayır, bu yorumu hizmetkârlardan duymuştu, zira farkında olmadan, yüzünde mutfak ifadesi belirmişti ve ağzının etrafında kınayan bir görüntü vardı. Ayrıca, dudaklarını hep onaylamayan bir tavırla bükerdi. O dudak bükme bana, içindeki insanlar kadar egzotik olan ve yamyamlarla barbarlar hakkında masallar anlatılan bir alt-dünyayı hatırlatıyordu. Fingirdek Emily McVeagh, ilk çocuğu yani annem daha üç yaşındayken, üçüncü çocuğunu doğurduktan sonra, loğusa yatağında peritonitten ölünce çocukları hizmetçiler ve dadılar büyütmüştü. Emily’nin tek bir fotoğrafı bile yok. Emily bir Hiç. Hiçbir şey değil. John William McVeagh ilk karısından bahsetmiyordu. Ne yapmış olabilir? - diye sordum kendi kendime. Ne de olsa, uçarı olmak suç değildi. Sonunda anladım. Emily Flower bayağı biriydi, sorun bu olmalıydı.

Sonra, o uzak yerlere ışık tutmak amacıyla bir araştırmacı davet edildi ve kadın, yalnızca Trollope’un yazabileceği türden Viktoryen bir romana temel olabilecek kadar çok malzemeyle çıkageldi. Fakat Emily Flower Hakkında yazılabilecek “Ne Kusur İşledi” adlı bölüm ancak çok kısa ve acıklı olabilirdi.

Araştırmacı, “Flower ailesi hakkında bulunan bilgiler, doğum, evlilik ve ölüm belgelerinden, kilise-nüfus sayımı kayıtlarından, çıraklık bilgilerinden, mavna sahipleri kayıtlarından, mavnacı ve tekneci belgelerinden, yerel tarih ve vasiyetlerden elde edildi,” diyerek, bir cümlede Dickens İngilteresi’ni hatırlatıyor.

1827 yılında denizci ve 1851 yılındaki nüfus sayımında erzakçı olarak tanımlanan bir Henry Flower vardı. Bu Henry Flower Somerset'te, karısı Eleanor da Limehouse'ta doğmuştu. Oğulları George James Flower –suçlu Emily'nin babası– tahminen akrabaları olan John Flower'ın yanına çırak verilmişti. Flower ailesi mavna sahibiydi ve Emily'nin doğum sertifikasında babasının mavnacı olduğu belirtilmişti.

Flower ailesi, artık yıkılmış olan Flower Terrace'ta ve civarında yaşıyordu. Goerge James'le karısı Eliza Miller, Flower Terrace, 3 numarada oturuyorlardı. Burası, Poplar'da, şimdi Canary Wharf denilen bölgenin yakınındaydı. Dört çocukları oldu. Eliza 35 yaşında dul kaldı. Klanın birbirine ne kadar yakın olduğu ve karşılıklı yardımseverliği, mavnacılarla teknecilerin, kadınlar bunu o zaman yapmasalar da, Eliza'nın mavna sahibi olmasına ve çırak almasına izin vermelerinden anlaşılabiliyordu. Eliza oğlu Edward'ı çırak yaptı ve Edward daha sonra onun yerine tekneci ve mavna sahibi oldu. Eliza'nın çocukları başarılı oldu ve Eliza, aldığı yıllık kâr payıyla mutlu bir evde yaşadı. Emily, Eliza'nın en küçük çocuğuydu ve 1883 yılında John William McVeagh'le evlendi.

Annem büyüdüğü evi, yüksek, dar, soğuk, karanlık ve sinir bozucu; babasını da disiplinli, katı, korkutucu ve her zaman ahlaki uyarılara hazır biri olarak tarif ederdi.

Hali vakti yerinde olan çalışan sınıf, Viktorya döneminin sonlarında güzel bir yaşam sürüyor, gezmeye, yarışlara, her türlü partiye ve kutlamalara gidiyordu. İştahla yiyip içiyorlardı. Akrabalarla ve arkadaşlarla dolu olan Flower Terrace'ta hiçbir şey kasvetli veya soğuk değildi. Emily bu sıcak klan hayatından, John William McVeagh'in hiç kuşkusuz ateşli kollarına geldi –John Emily'yle evlendiğine göre, ona sırılsıklam âşık olmalıydı– ancak Emily'nin onun emellerine, çalışan sınıfı geride bırakmak isteyen bir erkeğin korkutucu züppeliklerine uyum sağlaması gerekiyordu. Onun fırsat buldukça, danslar, güzel günler ve yarışlara gitmek için, sıradan ailesinin yanına koşup geldiğini hayal ediyorum. Emily kocasının evinde, soğuk bir hoşnutsuzluk yağmuru altında yaşamış ve 32 yaşında bu nedenle ölmüş olmalı - en azından ben öyle düşünüyorum.

Annem, büyükbabasından, John William'ın babasından hiç bahsetmezdi ve bu, John William'ın, Emily'den ne kadar bahsetmiyorsa, babasından da o

kadar bahsetmediği anlamına geliyordu.

“Bu aile hakkındaki bilgiler, doğumlardan, ölümlerden ve evliliklerden, kilise kayıtlarından, Devlet Arşivleri Kurumu’ndan, ordu kayıtlarından, Hafif Süvari Birliği hakkındaki kitaplardan, nüfus sayımı raporlarından, vasiyetnamelerden ve lokal rehberlerden alındı,” diyor araştırmacı. “John McVeagh’in doğum tarihi ve doğum yeri bu kayıtlarda çelişmektedir. Doğum ve meslekle ilgili ordu kayıtları çoğu zaman hatalıydı çünkü askere yazılan erkekler, kendilerine ait nedenlerle, yanlış bilgiler veriyordu ve 1837 öncesi kayıt döneminde bu bilgileri araştırıp teyit etmek çok zordu. Her durumda, 19. yüzyıl ordusunda askere alım büroları pek dikkatli değildi.”

John McVeagh Portekiz’de doğmuştu ve babası askerdi. 4. Hafif Süvari Alayı’ndaydı ve 1861 yılında ordudan ayrıldığında, Hastane Başçavuşuydu. Kırım’da, Doğu Türkiye’de ve Hafif Süvari Birliği’nde bulunmuştu - gerçekten bulunmuştu, zira askerler hakları olmadığı halde böyle iddialarda bulunabiliyorlardı. Peki ama, neden böyle bir katliamın parçası olmak istiyorlardı? John McVeagh askerken örnek davranışlar sergilemişti. Birlikte görevliyken, altındaki at vurulduğunda, kendi de yaralı olmasına rağmen, yaralılarla ilgilenmeye devam etmişti. Çeşitli madalyalar kazandı. *United Service Gazette*’de 1 Mart 1862’de şöyle bir haber çıkmıştı:

(Kraliçenin) 4. Hafif Süvari Birliği - Kahire. Ayın 21’inde, Cuma günü, eskiden bu birlikte olan ve halen Londra Kulesi tören muhafızı olarak görev yapan Başçavuş J. McVeagh’e eski birliğindeki subaylar tarafından içinde 20 gine bulunan bir cüzdan, harika işlemeleri olan ve eski hizmetlerini gösteren gümüş bir enfiye kutusu hediye edildi. Başka hiç kimse alayından ayrıldıktan sonra, yaptığı hizmetler karşılığında, o dönemde, 24 yıl görev yaptıktan sonra yeni kadrosuna atanmak üzere birkaç aydır Curragh’de bulunan Başçavuş McVeagh kadar onurlandırılmamıştır. Resmi görevli olmayan subaylar ve erler ona, üzerinde, “Hastane Başçavuşu John McVeagh’e, genelde sergilediği insanlığa karşılık saygı göstergesi olarak” yazılı şahane bir çay takımı sundular. Kırım Savaşı sırasında, McVeagh birliğiyle her an cephedeydi; hastalara, yaralılara bakıyordu ve bu başarılı

hizmeti nedeniyle bir madalya ve yılda 20 sterlin maaşın yanı sıra Türk Kırım Harbi Madalyası ile dört tokalı Kırım Madalyası kazandı.

Karısının adı Martha Snewin'di ve karısının babası çizme imalatçısıydı. Martha Kent'te doğmuştu. Kocası orduya asker alma görevlisiyken, onunla birlikte bütün ülkeyi dolaşmıştı. Onun hakkında bütün bildiğimiz bu. John McVeagh çocuklarının iyi eğitim almasını sağladı. Karısı öldüğü zaman ona bakan kızı Martha'nın tüm ihtiyaçları karşılandı ama Martha tarihin görünmeyen kadınlarından biri.

Büyükbabam John William onların en küçük oğluydu. Önce Meteoroloji Bürosu'nda memur olarak çalıştı ve 1881 yılına gelindiğinde banka memuru oldu. Sonra Barking Road'da, banka müdürü oldu ama Blackheath'te öldü. Bir evden diğerine taşınırken, kendini hep geliştirdi ve bu sıradan askerin oğlu, ikinci karısıyla, Emily'nin halefiyle, St. George'da, Hanover Square'da evlendi. Bu üvey anne, zarif sivri yüzü nedeniyle Yahudi olduğunu sanmama rağmen, Yahudi değildi. Sonradan Anglikan Kilisesi'nin rahibi olan muhalif bir vaizin kızıydı. Annem onu, hoşnutsuzlukla, tipik bir üvey anne olarak tanımlar, soğuk, görevini bilen ve dürüst, fakat üç çocuğa sevgi, hatta şefkat bile göstermeyi bilemeyen biri olduğunu söylerdi. Çocuklar izin verildiği sürece aşağıda, hizmetkârlarla olan hayatı tercih ediyorlardı, ancak annemle kardeşi John, saplantılı demesek de, züppe bir şekilde orta sınıfa dönüşürken, üçüncü çocuk Muriel, yine işçi sınıfından biriyle evlendi. Annem onunla seyrek olarak görüşse de, babaları Muriel'le ilişkisini kesti. Hizmetkârlar, Muriel'in, giderek annesine benzediğini söylüyorlardı.

Yani babaları, iki kızında da hayal kırıklığına uğramıştı. Annem, üniversiteye gitmek yerine, hemşire olmaya karar verdiği zaman –John William'ın onun için idealleri vardı– o da aynı şekilde babasının onayından mahrum kaldı. Tabii, başarılı oluncaya kadar. Ancak artık çok geç olmuştu, bağlar kopmuştu. Annem asla, hiçbir zaman babasından sevgiyle bahsetmedi. Evet, saygı duyuyordu, hakkını verdiği için minnettardı, çünkü babası onlara orta sınıf çocuklarına uygun her şeyin verilmesini sağlamıştı. Annem iyi bir okula gitmiş, müzik eğitimi almış, hatta o kadar başarılı olmuştu ki, sınav yapan öğretmen ona konser piyanistliğini meslek olarak seçebileceğini söylemişti.

Bu destanda anneme yönelen bölüm, hüzünlü bir bölüm olurdu ve ben büyüdükçe, onun hayatı daha da acıklı görünüyordu. Annesiyle babasını sevmiyordu. Babam da kendi annesiyle babasını sevmiyordu. Belki de ilk fırsatta evden ayrıldığını ve onlardan mümkün olduğunca uzağa giderek Luton'da banka memuru olduğunu söylemesi hep bir espri konusu olduğundan, bu gerçeği kabullenmem yıllar aldı.

1851 nüfus sayımında, babamın dedesi, James Tayler adında biri görünüyor ve Doğu Bergholt'ta 526 dönümlük bir arazisi olan, beş kişi çalıştıran bir çiftçi olduğu belirtiliyor. Melankoli ve felsefi şiirle ilgilenmeye başlamış ve belki de bu yüzden başarılı olamamıştı. Matilda Cornish adında biriyle evlenmişti. Tayler ailesi, bankalarda çeşitli görevlerde çalışmışlar, Suffolk ve Norfolk'un her tarafında devlet memuru, önemsiz edebi şahsiyetler, çoğunlukla çiftçi olmuşlardı. 19. yüzyılda yaşanan göçler sırasında Avustralya'ya ve Kanada'ya gitmişlerdi. Ailenin birçok ferdi hâlâ orada yaşıyor. Ancak büyükbabam Alfred çiftçi olmamaya karar verdi. Colchester'de banka memuru oldu. Karısı, Caroline May Batley'di.

İşte babamın bu denli nefret ettiği kadın buydu - annesi. Babası Alfred Tayler hakkında çizdiği resim, hayal kuran, hiçbir hırsı olmayan, boş zamanını köy kilisesinde org çalarak geçiren, hırslı karısını hayal kırıklığıyla deliye döndüren bir adamın portresiydi. Ancak benim bunu duyduğum sıralarda benim babam da hırssız, hayalci bir adam olarak zavallı karısını hüsranla çılgına çevirmekteydi. Aslında, büyükbabam Alfred sonunda Huntingdon'daki Londra County Westminster Bankası'nın müdürü olmuştu ama yerel kilisede org çalmaya devam edip etmediğini bilmiyorum. Caroline May ölünce, hemen, aynı yıl, kendinden çok daha genç biriyle tekrar evlenmişti. Kendi 74 yaşında olmasına rağmen, evlendiği Marian Wolfe sadece 37 yaşındaydı ve o da bir din görevlisinin kızıydı.

İşte bakın, ailenin iki tarafının kayıtlarında da din görevlileri ve banka yöneticileri mevcuttu.

Babamın annesi, Caroline May Batley de, en az zavallı Emily kadar silik biriydi. Babamın onun hakkında hatırladığı tek güzel şey, Bayan Beeton'ın tariflerine göre yaptığı, sert olsa da lezzetli yemeklerdi. Anlattığı, tekrar anlattığı ve keyifle annemle paylaştığı hikâyeye göre, annesi yeni

nişanlanan ve ikisi de oldukça hasta olan çiftle yüzleşmek ve eğer o geçimsiz Hemşire McVeagh'le evlenirse hayatı boyunca pişmanlık duyacağını söylemek amacıyla Royal Free Hastanesi'ne gelmişti. Ancak, sorulsaydı, Caroline May'in de kendi adına söyleyecek bir şeyleri olduğunu tahmin ediyorum. Muhtemelen ressam Constable'la akrabaydı. Böyle düşünmek istiyorum.

Annemin çocukluğu ve genç kızlığı, her şeyde başarılı olarak geçmişti, çünkü sert babasını memnun etmesi gerekiyordu. Okulda çok başarılıydı, hokey, tenis ve lakrosu iyi oynuyordu. Olağanüstü bir enerjisi vardı. Ayrıca her türlü ileri düzeyde kitabı okuyordu ve çocuklarının kendisi gibi soğuk ve yavan şekilde büyümemesi için elinden geleni yapmaya kararlıydı. Montessori'yi, Ruskin'i ve H. G. Wells'i, özellikle çocukların yetiştirilme sırasında nasıl deforme olduğuyla dalga geçen *Joan ve Peter*'ı inceledi. Bana, bütün yaşıtlarının *Joan ve Peter*'ı okuduğunu ve daha iyisini yapmaya kararlı olduklarını söylemişti. Bir zamanlar etkili olan kitapların ortadan kaybolması ne tuhaf. Kendi çocukluğu yüzünden, Kipling'in "Baa, Baa, Black Sheep" şarkısı onu ağlatıyordu.

Annem sonra hemşire oldu ve maaşla yaşamaya başladı. Maaşı o kadar azdı ki, çoğu zaman aç geziyordu ve kendine eldiven, mendil ya da güzel bir bluz alamıyordu. Birinci Dünya Savaşı başladı ve ağır yaralanan babam, annemin Hemşire McVeagh olarak görev yaptığı koğuşa geldi. Babam bir yılı aşkın süreyle orada kaldı ve o dönemde annemin kalbi gerçekten kırıktı çünkü âşık olduğu genç doktor, bir torpidonun batırdığı gemide boğulmuştu.

Annem Viktorya döneminin örnek bir temsilcisi ve sonra da, modern genç kadınları gibi Kral Edward yanlısıyken, babam taşra çocukluğunun tadını çıkarıyordu, zira –çok başarılı olduğu okulu seven annemin aksine okuldan nefret ediyordu– okul dışındaki her saniyesini, Colchester civarındaki çiftçilerin çocuklarıyla geçiriyordu. Annesiyle babası onu dövüyordu –kızını dövmeyen dizini döver– ve ölünceye kadar dehşetle, iki kilise ayinine ve pazar okuluna gitmek zorunda olduğu pazar günlerinin korkunçluğundan bahsederdi. Bütün hafta boyunca pazar günlerini korkuyla beklerdi ve yıllarca kilisenin yanına bile gitmedi. Butler'ın *The Way of All Flesh* eseri - çocukluğunun böyle olduğunu söylüyordu ama neyse ki, her

zaman tarlalara kaçabilmişti. Hep çiftçi olmak istemişti, ancak okuldan ayrıldığı anda, ailesiyle arasına mesafe koymuş, bankaya girmiş –nefret etmiş– ama orada çok çalışmıştı, çünkü o zamanlar insanlar şimdikinden daha çok çalışıyor ve hepsinden önemlisi epeyce spor yapıyorlardı. Babam her türlü sporu seviyordu, kriket ve bilardoda milli olmuştu; ata biniyor ve dans ediyordu. Başka bir köydeki veya kasabadaki dansa kilometrelerce yol yürüyerek gidip geliyordu. Annem gençliğinden bahsederken *Ann Veronica*'ya veya Shaw'un Yeni Kadınlarına benziyorsa, babamın hatıraları D. H. Lawrence'in *Sons and Lovers*[1] veya *The White Peacock*[2] kitapları gibiydi. Duygusal ve bilinçli edebi dostluklar içindeki genç insanlar konuşarak ve kitap paylaşarak kendilerini geliştiriyorlardı. Babam, annesiyle babasının yanından ayrıldığı ve bağımsızlığını kazandığı andan itibaren, harika vakit geçirdiğini, her dakikasının tadını çıkardığını, on yıl süreyle hiç kimsenin ondan daha güzel bir hayat yaşamış olamayacağını anlatırdı. Savaş başladığında 28 yaşındaydı. Dediğine göre şans iki defa yüzüne gülmüştü, biri apandisit sorunu nedeniyle siperlerden gönderildiğinden, bütün bölük arkadaşlarının öldürüldüğü Somme Savaşı'nı kaçırdığında; diğeri de, yine bölüğünden hiç kimsenin sağ kalmadığı Passchendaele'den birkaç hafta önce bacağına şarapnel saplandığında.

Babam, sadece kesilen bacağı yüzünden değil, o zaman bomba şoku[3] denilen bir hastalık nedeniyle çok hastaydı. Aslında bunalımdaydı, kendi ifadesiyle, hiçbir çıkışı olmayan ve hiç kimsenin içeri girip ona yardım edemediği soğuk, karanlık bir odada bulunmaya benzeyen gerçek depresyon. Gönderildiği "iyi doktor" dayanması gerektiğini, tıbbın onun için yapabileceği hiçbir şey olmadığını, ıstırabın zamanla geçeceğini söylemişti. Babamın aklını karıştıran "korkunç şeyler" onun düşündüğü kadar olağanüstü değildi; herkesin aklında korkunç şeyler vardı, fakat savaş bunları daha da kötüleştirmişti, o kadar. Ancak babam, "şarapnel şoku" yaşadıkları veya çamurlu deliklerinden çıkamayıp, düşmanlarıyla yüzleşemedikleri için korkaklıkları nedeniyle vurulabilecek askerleri hatırlıyor ve sık sık onlardan bahsediyordu. Bütün hayatı boyunca, "Ben de olabilirdim," demişti. "Sadece şans eseri orada değildim."

Böylece, Doğu Londra'daki Royal Free Hastanesi'nde, annemin koğuşundaydı. Annemin, büyük aşkı boğulduğu zaman yaşadığı

mutsuzluğu görmüştü, ona ünlü bir eğitim hastanesi olan St. George Hastanesi'nin başhemşireliğinin teklif edildiğini biliyordu. Bu büyük bir onurdu, zira genellikle bu görev daha yaşlı kadınlara teklif ediliyordu. Fakat evlenmeye karar vermişlerdi ve babam açısından çelişkili bir durum yoktu, oysa annem için vardı, çünkü annem sonradan öyle demişti. Babam sık sık, anneme akıl sağlığını, her şeyini borçlu olduğunu, onun özverili tedavisi olmasaydı, o hastalık yılını atlatamayacağını söylerdi. Şefkat evliliklerinin en iyisi olduğunu da ekleyebilirdi. Anneme gelince, yeteneğinin ve başarısının tadını çıkarıyordu ve büyük bir eğitim hastanesinde harika bir başhemşire olacağını biliyordu. Ancak çocuk istiyordu, kendi çocukluğunda çektiği sıkıntıları onlarda telafi etmek istiyordu. Bu nedenle teklifi reddetmişti.

Vaat olarak gördüğü ancak ihanete uğradığını düşündüğü şeyler yüzünden ülkesini asla affetmeyen tek asker babam değildi, çünkü Britanya'da, Fransa'da ve Almanya'da böyle düşünen, ölünceye kadar kırgınlıklarını sürdüren birçok yaşlı asker vardı. Bunlar idealist ve masum bir gruptu: Bunun tüm savaşları sona erdirmek için yapılan bir savaş olduğuna gerçekten inanıyorlardı. Babama da Londra'da, korkunç cadalozlar diye tanımladığı kadınlar tarafından beyaz bir tüy[4] verilmişti ve bu olay, pantolon paçasının altına tahta bacağını taktıktan sonra ve "bomba şoku" ona, hayatta kalmaya değip değmediğini merak ettirirken olmuştu. Babam o beyaz tüyü hiç unutmadı ve ondan, dünyanın köklü, kaçınılmaz ve umutsuz çılgınlığının bir başka göstergesi olarak bahsetti.

İngiltere'den ayrılması gerekiyordu, çünkü artık İngiltere'ye tahammül edemiyordu. Bu nedenle bankasının onu İran'ın Kirmanşah şehrindeki İran Kraliyet Bankası'na göndermesini sağladı. Şimdilerde Kraliyet Bankası deyimini reaksiyonu görmek amacıyla kullanıyorum, önce inanmaz bir ifadeyle bakılıyor, sonra kahkaha atılıyor. Çünkü artık o devirler, tıpkı bugünlerde bize çok doğal gelenlerin çocuklarımıza bir gün garip geleceği gibi, insanlara bir acayip geliyor.

Annem, sanırım bu seçimin - evlilik veya son derece başarılı olduğu mesleği arasında yapmak zorunda kaldığı seçimin zorlukları nedeniyle kriz geçiriyordu. Bir de, hiç unutamadığı kaybettiği aşkı yüzünden. Savaş sırasında çok fazla çalıştığı için ve ölümünü izlediği çok sayıdaki asker

yüzünden ve... 1919 yılıydı, 29 milyon insanın, bir nedenle o dönemin tarihinin dışında tutulan grip salgını nedeniyle öldüğü yıldı. Büyük Savaş'ta, çoğu siperlerde olmak üzere 10 milyon insan öldü ve bu istatistiği artık her 11 Kasım'da hatırlarız, ancak İspanyol Kadını da denilen gripten 29 milyon kişinin öldüğünüyse nadiren...

Babamın sinirleri hâlâ bozuktu, gerçi geçirdiği depresyonun en ağır kısmını atlatmıştı. Doktorlar henüz çocuk sahibi olmamalarını tavsiye etmişti. Annemin ilk gece hamile kaldığı konusunda aralarında şakalaşırlardı. O günlerde insanlar gerçekten çoğu zaman evliliklerinin ilk gecesine kadar bekliyordu. Ama bir şey daha var. 1919 yılında annem 35 yaşındaydı ve o günlerde bu yaşın, ilk çocuğu doğurmak için geç olduğu düşünülüyordu. Ve bir hemşire olarak, beklemenin tehlikelerini biliyor olmalıydı. Belki de annemin aklının bilmediği bir köşesi, o zaman hamile kalmasını sağlamıştı.

Böylece, ikisi de hasta olan annemle babam, eski bir ticaret kenti olan ve 1980'lerde Irak'la İran arasındaki savaş sırasında hasar gören, bazı kesimleri bombalanarak toz haline gelen Kirmanşah'ta, tepeleri karlı dağlarla çevrili bir platonun üstündeki büyük taş eve geldiler.

Ve ben 22 Ekim 1919'da orada doğdum. Annem çok zor anlar geçirmiş. Doğum forsepsle olmuştu. Yüzümde günlerce mosmor bir iz kalmış. Bu zor doğumun bende –yani yapımda iz bıraktığına inanıyor muyum? Kim bilir? Avrupa'nın yarısının mezarlığa dönüştüğü ve dünyanın her yerinde milyonlarca insanın öldüğü 1919 yılında doğmak– bu önemli bir şeydi. Nasıl önemli olmasın? Her küçük insanın aklının diğerlerinden oldukça ayrı olduğuna, sıradan insan aklından ayrı olduğuna inanmadığınız sürece tabii, ama bu kesinlikle olmayacak bir şey.

O savaş, zaman geçtikçe benim için daha az önemli hale gelmiyor, aksine. Bu kitabı yazmaya başladığım 1990 yılında, Fransa'nın güneyinde, Riviera'nın arkasındaki o dağlık bölgedeydim ve asırlar önce iyi korunan yüksek hisarlar olarak kurulan küçük güzel kasabaları ve köyleri ziyaret ediyordum. Her kasabada ya da köyde bir savaş anıtı vardı. Bu anıtların bir yüzünde Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden 15-20 gencin adı yazılıydı ve bu, şimdi bile yalnızca 50 sakini olan minicik köylerde oluyordu. Genelde, bir köydeki genç erkeklerin her biri savaşta ölmüştü.

Bütün Avrupa’nın her yerinde, her şehirde, kasabada ve köyde, üzerinde Birinci Dünya Savaşı’nda ölenlerin adı yazılı olan bir savaş anıtı bulunuyor. Sütunun veya dikilitaşın arka yüzündeyse, İkinci Dünya Savaşı’nda ölen iki-üç kişinin adı yazılıdır. 1918 yılına gelindiğinde, Avrupa’nın bütün sağlıklı genç erkekleri ölmüştü. 1990 yılında Edinburgh’a, 1914 ila 1918 yılları arasında ölen İskoçyalı genç erkeklerin isimlerinin kaydedildiği bir dizi defterin saklandığı soğuk, kasvetli bir şatoya gittim. Sonra Glasgow - aynı şey. Yüz binlerce isim. Sonra, Liverpool. O kıyımın, Birinci Dünya Savaşı’nın kayıtları. Yaşanmamış yaşamlar. Doğmamış çocuklar. Savaşın Avrupa’da yarattığı hasarı ne güzel unuttuk, ancak hâlâ onunla yaşıyoruz. Belki eğer “Avrupa’nın Çiçekleri” (eskiden böyle denirdi) ölmeseydi, o çocuklar ve torunlar doğsaydı, biz şimdi Avrupa’da bu kadar ikinci sınıflık, bu kadar karışıklık ve âcizlik içinde yaşamazdık.

Kısa bir süre önce, Kilburn’de bir sinemada, Birinci Dünya Savaşı’nın saçmalığını hicveden *Oh What a Lovely War!*[5] filmini gösterdiler. Karanlık sinemadan sokağa çıkarken, yaşlı bir kadın çıkışta dimdik ve dikkatli bir şekilde duruyor ve herkesin yüzüne dik dik bakarak, hepimizi etkilemeye çalışıyordu. O film, iki kadının, hiçbir zaman evlenecek ve çocuk sahibi olacak erkek bulamayan kadınların dönümlerce, kilometrelerce uzayan mezar taşlarının, savaş mezarlarının arasında tökezlemesiyle, dolanmasıyla bitiyordu. Bu yaşlı kadın, hiç kuşkusuz, bu kadınlardan biriydi ve bizim bunu anlamamızı istemişti. O film, bu kadını simgeliyordu: Kadın bize bunu söylüyordu.

Bir de, savaşta yaralananlar –babam da bunlardan biriydi– ve savaş yüzünden hayatları rayından çıkarıldığı için potansiyelleri asla kullanılmayan insanlar vardı - annem de bunlardan biriydi.

Fransa’nın köylerine, sonra da İskoçya’ya ve İngiltere’deki kentlere yaptığım yolculuk sırasında, içimde yine çocukluğumun öfkeli duyguları, bir isyan, bir keder canlandı: Annemle babamın isyanı ve kederi. Aynı zamanda kuşku da hissettim; ancak bu duygu sonradan gelişti: *Bu nasıl olabilir*? Yarım asırdan az bir süre önceki Amerikan İç Savaşı, yeni icat edilen silahların katliam açısından neler yapabileceğini göstermişti ama biz o savaştan hiç ders almamıştık. Birinci Dünya Savaşı’nın en kötü miraslarından biri buydu: Eğer biz ders alamayan bir ırksak, bize ne olacak?

Bizim kadar aptal insanlarla, gelecekten ne bekleyebiliriz? Fakat, o yolculuktaki en güçlü duygu, eski karanlık korku ve kederdi - babamın duygusu, çok etkili bir akım, tam doz bir yetişkin acısından başka hiçbir homeopatik tedavisi yok. Acaba savaşın sakat bıraktığı ailelerde yetişen kaç çocuğun damarlarında, bu çocuklar daha konuşmayı sökmeden önce aynı zehir akmaya başlamıştı?

Hepimizi savaş yarattı, savaş büktü ve çarpıttı ama bunu unutmuş gibi görünüyoruz.

Bir savaş, ateşkesle sona ermez. 1919 yılında, Avrupa'nın her tarafı mezarlarla, mikroplu havayla ve sefaletle doluydu. Grip ve yaklaşık 30 milyon ölüyle, dünyanın her tarafı da öyleydi.

Eskiden, hiç bitmeden devam eden savaş hakkındaki konuşmalardan sıkıldığım zaman, savunma mekanizması olarak, beni savaş doğurdu, diye espri yapardım. Ancak bu hiç komik değildi. Çocukluğumun ilk günlerinin üstünde, zehirli gaz gibi, kara buluta benzeyen bir şey olduğunu düşünürdüm. Sonradan, aynı deneyimi yaşayan insanlar buldum. Belki de o savaş yüzünden, ilk kez, sanki bir şey patlayacakmış veya beni topuğumdan yere sürükleyecekmiş gibi sinirli bir nefret ve isteksizlikle, biraz önce durduğum yere panik halinde kaçma ihtiyacı duydum.

2

İlgilenilmesi gereken en bezdirici retorik sorular olmadan, oturup kendinizle ilgili bir şey yazmanız mümkün değil. Bunların ilki, eski dostumuz Gerçeklik. Gerçeklik... Gerçeğin ne kadarını anlatmalı, gerçeği ne kadar kısıtlı kullanmalı? Öyle görünüyor ki bunun, kendi tarihini anlatanların karşılaştığı ilk problem olduğu konusunda herkes hemfikir ve iki şekilde de, rezalet pusuda bekliyor.

Yapabilirseniz, kendinizle ilgili gerçekleri anlatmak iyi de, başka insanlar ne olacak? Güney Rodezya'dan[6] ayrıldığım 1949 yılına kadarki hayatımı kolaylıkla yazabilirim, çünkü yazacaklarımın üzebileceği fazla insan kalmadı. Çok az şeyi –yalnızca bir iki ismi– dışarıda bırakmak veya değiştirmek zorunda kaldım. Bu nedenle Birinci Cilt, tökezlemeden ve bilinç engelleriyle karşılaşılmadan yazılıyor. Ama İkinci Cilt, yani

Londra'ya geldiğim andan itibaren yaşadıklarımı anlatmak, bazı konularda gerçeği anlatmaya hiç niyeti olmadığını söyleyen Simone de Beauvoir'ı örnek alsam bile, büyük bir sorun. (Burada okuyucunun, "O halde neden zahmet ediyorsun?" diye sorması beklenebilir.) Az denilemeyecek sayıda ünlüyle, hatta bir iki büyük insanla tanıştım ancak her şeyi anlatma görevinin dostlara, sevgililere, yoldaşlara düştüğüne inanmıyorum. Yaşlandıkça, asla açıklanmayacak sırlarımın sayısı artıyor. Biliyorum, bu, benim yaşımdaki insanlar arasında yaygın bir durum. Ayrıca ilişkilerin açıklanması konusundaki bu vurgu neden? İlişkiler bu işin en basit tarafı.

Tarihi koşullu saygıyla okurum. Küçük çapta büyük olaylara karıştım ve bunlara ilişkin hikâyelerin nasıl hemen çatlak aynalar gibi dağıldığını biliyorum. Bazı biyografileri okurken, çenelerini tutmayı tercih eden insanlara hayran oldum. Bazı olayların veya hayatların kenarında kalan insanların, birinci sırayı kapmak için öne fırlamalarının bir kural olduğunu gözlemledim. Bir şeyler bilen insanlar genellikle hiçbir şey söylemiyor veya çok az konuşuyor. Zamanımızın, yıllarca gündemde tutulan, zararlı demesek de, en patırtılı skandalları veya ilişkileri, halka yanlış yansıtılmaktadır çünkü olayların gerçek kahramanları ketum davranmakta ve ironik bir şekilde, gölgede kalıp izlemektedirler. Sonra, görünmesi çok daha zor olan başka bir şey daha var. Olaylara gerçekten eylem ve ivme kazandıran insanlar tarihlerin dışında bırakılmıştır ve bunun nedeni, belleğin kendi başına onları dışlamaya karar vermesidir. Bu kışkırtıcılar gösterişli, ahlaki değerleri hiçe sayan, isterik, hatta deli ve kesinlikle yıpratıcı insanlardır; ama asıl önemli nokta, bunların aslında galiba, esin kaynağı oldukları ve kapıldıkları geçici çılgınlıkları hatırlamak istemeyen düzgün, mantıklı ve aklı başında insanlardan farklı olmaları. Çoğu zaman, tarih okurken, göze batan, yeterince anlamlı olmayan ve insanın, coşkulu bir ilham kaynağıyla donatılmış, ancak geçmiş her zaman ve daima düzeltilip daha güvenli hale getirildiği için kısa sürede unutulmuş, kadın veya erkek, bir çılgının var olduğunu anladığı olaylar vardır. Olaylara asıl neden olan kişi genellikle "kaba bir hayvan"dır. Örneğin böyle ilham verici bir karakter olmasaydı, Güney Rodezya'da "komünist parti" olmazdı.

Kadınlar çoğu zaman hafızalardan, sonra da tarihten silinir giderler.

Gerçeği söylemek, söylememek ya da ne kadarını söyleyeceğine karar vermek bakış açısının değişmesinden daha önemsiz bir sorundur, çünkü farklı dönemlerde hayatınızı başka türlü görürsünüz; tıpkı, bir dağa tırmanırken her dönemeçte değişik bir manzarayla karşılaşmak gibi. Bu kitabı 30 yaşımdayken yazmış olsaydım, epey kavgacı bir belge olurdu. Kırklı yaşlarımda, umutsuzluk ve suçluluk feryatları olabilirdi: Aman Tanrım, şunu ya da bunu nasıl yapabildim? Şimdi dönüp o çocuğa, o kıza, o genç kadına giderek daha da mesafeli bir merakla bakıyorum. Yaşlıları geçmişlerine bakarken gözlemleyebilirsiniz. *Neden*? - diye soruyorlar kendi kendilerine. *Bu nasıl oldu*? Geçmişteki hallerime başkalarının gözünden bakmaya çalışıyorum, sonra da kendimi bunlardan birinin içine geri sokuyorum ve bir anda, şimdi yanlış olduğunu düşündüğüm düşünceler ve fikirlerin gerektirdiği coşkulu bir duygu mücadelesine batıyorum.

Ayrıca, manzara da ustalık isteyen bir meseledir. Yazmaya başladığınız anda, soru ısrar etmeye başlar: Neden bunu hatırlıyorsun da, şunu hatırlamıyorsun? Neden uzun zaman önceki bir yılın bir bütün haftasını, ayını bütün detaylarıyla hatırlıyorsun da, sonrası kapkaranlık, simsiyah? *Hatırladığın şeylerin, hatırlamadıklarından daha önemli olduğunu nereden biliyorsun?*

Hiçbir manzara olmadığını varsayın. Bu olabilir. Akşam yemeğinde, asla otobiyografi yazamayacağını çünkü hiçbir şey hatırlamadığını söyleyen bir adamla yan yana oturdum. Ne, hiçbir şey mi? Sadece oradan buradan kısa sahneler. Söylediğine göre hatıratı bir katedraldeki taş zeminin karanlığına lekeli pencerelerden yansıyan o küçük izler ve damlalar gibiydi. Geçmişin bu kadar kararmasını hayal etmekte zorlanıyorum. Bir kere denemek bile, belleğim sanki benliğim, kimliğimmiş gibi –ki, öyle olmadığına eminim– korkunç bir güvensizliğe kapılmama neden olabilirdi. Şimdi, geçmişi aklımdan tamamen silinmiş bir ülkeye geldiğimi hayal edebiliyorum: İdare edebilirdim. Ne de olsa bu, doğduğumuzda yaptığımız şey. Doğduğumuzda anılarımız olmuyor ya da yetişkinler öyle sanıyor. Sonra hayatımızı, belleğimizi oluşturmamız gerekiyor.

“Ayrıca,” dedi geçmişine yeterince sarılamasa da, kesinlikle bütünleşmiş ve var görünen bu yemek arkadaşım, “küçük renk damlaları devamlı hareket ediyor, çünkü dışarıda güneş hareket halinde.”

Doğru. Hareket ediyorlar. Unutuyorsunuz. Hatırlıyorsunuz. Bu kitap için gereken materyalleri incelerken, karanlıktan yüzler ve yerler belirdi. “Ulu Tanrım! Demek buradasın! Yıllardır seni düşünmemiştim!” Sadece perspektif değil, baktığınız şey de değişiyor.

Herhangi bir şey hakkında yazı yazdığınız zaman –bir romanda, makalede– daha önce bilmediğiniz birçok şey öğrenirsiniz. Bu kitabı yazarken çok şey öğrendim. Tekrar tekrar, “Demek sebebi buydu? Neden bunu daha önce düşünmedim?” demek zorunda kaldım. Hatta, “Bir dakika... Öyle olmamıştı,” bile dedim. Bellek sadece kendini pohpohlayan değil, dikkatsiz ve tembel bir organ. Ayrıca, her zaman kendini pohpohlamıyor da. Birden çok kere, “Hayır, düşündüğüm kadar kötü değildim,” derken, bazen çok daha beter olduğumu keşfediyordum.

Sonra –belki de en kötü kandırmaca buydu– geçmişlerimizi kendimiz yaratırız. Aklınızın gerçekten bunu yaptığını, küçük bir gerçek parçasını alıp, bundan bir masal yarattığını seyredebilirsiniz. Hayır, bunun yalnızca hikâyeyi anlatanların suçu olduğunu düşünmüyorum. Anne-babalar, “Seni deniz kenarına götürdük ve sen kumdan kale yaptın, *hatırlamıyor musun*? - bak, burada fotoğrafı var,” der. Bunun üzerine çocuk bu sözcüklerden ve fotoğraftan bir anı oluşturur ve bu anı onun olur. Ancak güvendiğim bazı anlar, olaylar ve gerçek anılar var. Bunun nedeni, bir ölçüde, çocukluğumun büyük bir bölümünü aklımda olayları “düzenleyerek” geçirmem. Açıkçası, onların gerçeğini kabullenmemde ısrar eden yetişkinlere karşı kendi gerçeğimi oluşturmak için mücadele etmem gerekti. Doğru bildiklerimin öyle olmadığını itiraf etmem için bana baskı uygulanmıştı. Bu sonuca varıyorum. Yoksa yıllarca neden kafamı meşgul edeyim: Gerçek *bu*, böyle oldu, buna sıkı sarıl, insanların seni ikna etmelerine, seni vazgeçirmelerine izin verme.

Peki, neden bir otobiyografi? Savunma: Çünkü biyografiler yazılıyor. Bu zor bir iş, sanki yarı-karanlıkta düz ve çoğu zaman yorucu bir yolda yürüyorsunuz ama her an bir projektörün yakılabileceğini biliyorsunuz. Evet, gerçekten de iyi biyografi yazarları var, artık Britanya’dakilerin hemen hepsi öyle, zira biyografinin altın çağını yaşıyoruz. Gerçekten güzel yazılmış bir biyografiden daha iyi ne olabilir? Birçok roman, iyi bir biyografiyi geçemez.

Yeni bitirdiğimiz yılda, 1992 yılında, beş Amerikalı biyografi yazarının benim hakkımda kitap yazdığını duydum. Birinin adını hiç duymadım ve hiç tanışmadım. Zimbabve'de bir arkadaşım bana, birisinin biyografimi yazmak için "materyal topladığını" söyledi. Kimden? Uzun zaman önce ölen insanlardan mı? İki kere buluştuğum ve bu buluşmaların birinde şahsıma dikkatle gelişigüzel sorular soran bir kadın bana geçenlerde benim hakkımda bir kitap yazdığını ve kitabın yayımlanmak üzere olduğunu söyledi. Bir başkası ancak, romanlardaki sözde otobiyografi malzemesinden ve annemle-babam hakkındaki iki kısa monograftan bir kitap derliyor olabilir. Belki röportajlardan da yararlanıyordur. Bunlar hep yanlış bilgilerle dolu oluyor. Söylediğiniz her sözü kaydeden bir muhabirle birkaç saat geçirdikten sonra, makalenin veya röportajın birçok önemli hata içermesi ne kadar şaşırtıcı. Ancak gerçekler giderek daha az önem taşıyor ve bunun nedeni, bir ölçüde, yazarların, insanların fantezilerini üstüne asabileceğiniz çivilere benzemesi. Yazarların kendileri hakkında yazılan şeylerin bir yerden gerçekle bağlantılı olmalarına önem vermesi, bizlerin çocuksu olduğu anlamına mı geliyor? Belki geliyordur ve ben kesinlikle, her yıl tarihleri daha çok karıştırdığımı hissediyorum. Bir yıl aradan sonra Paris'e döndüğümde, daha önce de görüştüğüm bir kadın, benimle röportaj yaptı. Ona ilk makalesinin bir sürü uydurmadan oluştuğunu söyledim ve bana şöyle cevap verdi: "Fakat eğer bir makaleyi yetiştirmek için bir son teslim tarihiniz varsa ve elinizde yeterli materyal yoksa, siz de uydurmaz mıydınız?" Hayır desem inanmayacağı o kadar belliydi ki. Ve bu durum beni doğrudan sorunun özüne getiriyor. Bugünün edebi ortamında yetişen gençler, eskiden bazı şeylerin nasıl olduğuna inanamıyor. Şöyle bir cümle kurarsanız, kuşkulu bakışlarla karşılaşırsınız: "Bir zamanlar ciddi yayınevleri, ciddi yazarları için ciddi biyografi yazarları bulmaya çalışırdı." Şimdi herkes, yayıncıların, ne kadar ikinci sınıf olursa olsun, sadece mümkün olduğunca çok sayıda biyografi yayınlamakla ilgilendiğine güveniyor ve bunu doğal karşılıyor, çünkü biyografiler çok satıyor. Yazarlar istedikleri kadar itiraz edebilirler; ama ne yazık ki, hayatlarımız bize ait değil.

Eğer bir otobiyografi yazarak kendi hayatınıza sahip çıkmaya çalışırsanız, o anda, "Ama gerçek bu mu?" diye sormanız gerekir.

Hayatımın bazı yönlerini daha iyi anlamaya çalışıyorum. Birincisi –başka ne olabilir?– annemle ilişkim, ancak şimdi ilgimi çeken şey o dar kişisel açı değil. Kendimi bildim bileli annemden hep endişeli bir kaçış içindeydim ve 14 yaşımdan itibaren, içten içe onun simgelediği her şeyden bir anlamda göç edercesine, inatla anneme hep karşı çıktım. Kızların büyümesi gerekiyor ama bu savaş hep bu kadar acımasız mıydı? Şimdi annemi, hayal kırıklığı yaratan yıllarını cesaretle ve onurla yaşayan trajik bir kişilik olarak görüyorum. Tabii, o zaman da onu trajik biri olarak görüyordum ama ona iyi davranamıyordum. Her gün, genç birinin, genellikle bir kızın, annesiyle babasına, ama daha çok annesine, zalimlik denebilecek düzeyde sıkıntı verdiğini görebilirsiniz, duyabilirsiniz. Sonradan, “Korkarım, ergenlik çağımda çok zor biriydim,” diyecekler. Bu savaşa oldukça olağanüstü derecede kötülük ve kincilik karışmaktadır. Tarihe ve geçmişteki romanlara bakıldığında, işlerin her zaman böyle olmadığı görülmektedir. Peki, ne oldu, neden şimdi? Antipatik olmak neden hak haline geldi?

İkinci Dünya Savaşı’nda, kendi ülkesinde, Britanya’da hiçbir desteği olmadığı için, küçük çocuğuyla New York’a giden bir kadın arkadaşım var. Hayatını ressamlara modellik, bazen de mankenlik yaparak geçici işlerle kazanıyordu. New York dışında küçük bir kasabada yaşıyordu. Yoksuldu, yalnızdı ve 20 yaşında olduğundan, biraz eğlenmek istemişti. Bir kere, yalnızca bir kere, tam olarak bir kere, küçük oğlunu bir arkadaşına bırakıp, geceyi New York’ta geçirdi ve şafak sökene kadar eve dönmedi. Artık ergenlik çağına gelen bu çocuğun annesini son derece acı bir ifadeyle, “Beni geceler boyunca tek başıma bırakıp, eğlenmeye gittin,” diye suçlamasını dinlerdim. Dayağı onaylamayan bir ailenin küçük oğlu, ellerini reçel kavanozlarının üstündeki kâğıtların içinden geçirmekte ısrar edince, annesi parmaklarına vurmuştu. Sonradan bu olay, “Ben küçükken sen bana hep vururdun,” haline dönüştü. Bu önemsiz anılar durumu açıklıyor.

Yıllarca, annemi, önceleri ateşli, sonradan soğuk ve katı bir şekilde suçlayarak yaşadım. Yaşanan acı ve ıstırap derin ve gerçekti. Ama şimdi kendi kendime, aslında olanları hangi beklentilerle, hangi vaatlerle karşılaştırıyordum diye soruyorum. Bu da endişelendiğim ikinci alan ve birincisiyle bağdaştırılması gerekiyor.

Neden bütün hayatımı, otomatik olarak otoriteye karşı olan, “hükümete karşı olan”, her türlü otoritenin kötü olduğunu düşünen, kuşkulu veya parayla elde edilebilen güdüleri hükümete, düzene, yöneten sınıfa, yerel kasaba meclisine, müdüre veya müdire hanıma mal eden insanlarla geçirdim? Bu düşünce tarzı o kadar kökleşmiş ki, ancak tırmanarak dışarı çıkmaya çalıştığınız zaman, hayatınızın ne kadarının onun tarafından belirlendiğini anlıyorsunuz. Bu hafta çeşitli yaştaki insanlardan oluşan ve hepsi solcu olan (veya bir zamanlar solcu olan) bir grupla beraberdim. Birisi hükümetin bir şey yaptığını söyledi –oldukça iyi bir şey, fakat mesele bu değil– ve bir anda bütün yüzlerde hor gören bir ifade belirdi. Otomatik olarak. Düğmeye basılmış gibi. Bu bakışta, küçümsemeye veya alay etmeye benzeyen, *Eh, insan başka ne bekleyebilir?* diyen bir tavır var. Bu, çok derinlerde olduğu için görünmez hale gelmiş bir inançtan, sanki bir söz verilmiş de buna ihanet edilmiş gibi düşünülmesinden kaynaklanıyor. Acaba Fransız Devrimi yüzünden miydi? Yoksa mutluluk peşinde koşmayı hak haline getiren, böylece mutluluğun, süper market tezgâhından kek almak kadar kolaylıkla elde edilebileceğini ima eden Amerikan Devrimi miydi? Bizim zamanımızda milyonlarca insan, kendilerine, hayatın daha özgür, daha dürüst, daha rahat, hep daha iyi olacağına dair bir söz verilmiş gibi davranıyordu - Kimin tarafından? Ne zaman? Reklamlar yalnızca aklımızda bu beklenti konumunu daha da mı sağlamlaştırıyor? Ancak tarihte her şey, savaştan, tiranlardan, hastalıktan, kötü zamanlardan, felaketlerden başka bir şey bekleyemeyeceğimizi gösteriyor, zaten güzel zamanlar da hep geçici oluyor. Hepsinin ötesinde, tarih bize, hiçbir şeyin uzun süre aynı şekilde kalmadığını söylemektedir. Her zaman yenilenen gökkuşağının ayakucunda altın bulmayı bekliyoruz. Bir toplu hayalin veya çılgınlığın parçası olduğumu hissediyorum. Kâfirleri öldürmek için Ortadoğu’yu yüzlerce yıl boyunca katleden Tanrı-severlerin var olduğu gerçeği gibi, bu da kesinlikle bugün çılgınca görünen kitlesel inançlar ve saplantıların bir parçasıdır.

Bir süre önce okuduğum bir tarihçi, hükümete ve otoriteye duyulan güvensizliğin, hatta küçümsemenin kesinlikle Birinci Dünya Savaşı’ndan, generallerinin aptallığından ve yetersizliğinden ve Avrupa’nın genç erkeklerinin katledilmesinden kaynaklandığını iddia etmektedir.

Gazeteciler veya tarihçiler geçmişle ilgili bir şey sormaya geldikleri zaman en zor an, onların yüzünde, “Buna nasıl inanabildiniz, ya da bunu nasıl yapabildiniz?” anlamına gelen ifadeyi gördüğüm an oluyor. Gerçekler kolaydır. Anlaşılması zor olan, bu gerçekleri mümkün kılan atmosferdir. “Bakın, biz buna inanmıştık...” (O zaman epeyce şapşalmışsınız!) “Hayır, anlamıyorsunuz, çok ateşli bir dönemdi...” (Demek ateşli diyorsunuz!) “O dönemin zehirli havasını solumadan bunu anlamanın zor olduğunu biliyorum.”

Genel anlamda konuyla ilintili olan bir başka soru da şu: Ben bütün hayatım boyunca kral çıplak diyen çocukken, erkek kardeşimin hiçbir zaman, bir kere bile, otoriteyi kuşkuyla karşılamadığını veya eleştirmediğini nasıl açıklayabilirim?

Lütfen unutmayın, kralın çıplak olduğunu görebilme yeteneği, diğer niteliklerinin fark edilmediği anlamına gelebilir.

Bu kitabı dürüstçe yazmaya çalışıyorum. Ama 85 yaşında yazmış olsaydım, ne kadar farklı olurdu?[7]

3

Ayaklar altında çiğnenen, büyük çirkin kıllı yüzleriyle, büyük pis dişlerini göstererek üzerinize eğilen ve koku alabilen dikkatsiz devleri ezen küçük bir şey. Diğer bütün tehlikelere karşı dikkatli olmaya çalışırken, göz kulak olduğunuz bir ayak, neredeyse sizin kadar büyüktür. Sizi yakalamak için kullandıkları eller nefesinizi kesebilir. İçinde koşuşturduğunuz odalar, arasında gezindiğiniz mobilyalar, pencereler, kapılar çok geniş, hiçbir şey sizin boyutunuzda değil, ama bir gün, kapının koluna veya dolabın kulpuna yetişecek kadar büyüyeceksiniz. Bunlar gerçek çocukluk anıları ve yetişkinlerle aynı hizada olduğunuz anılar, daha sonra icat edilmiş olanlardır. Yoğun fiziksellik, çocukluğun gerçeği budur.

İlk anımı, iki yaşıma gelmeden yaşadım. Bu anıda devasa ve tehlikeli bir at giderek yükseliyor ve üstünde babam daha da yükseklere çıkıyor, başıyla omuzları gökyüzünde bir yerlere giriyor. Tahta bacağı, o gizli, büyük, sert, kaygan şey her zamanki gibi pantolonunun altında. Beni sıkıca kavrayan ellerin arasında yukarı kaldırılıp, babamın vücudunun önüne yerleştirilirken

ve eyerin ön kısmını tutmam söylenirken –tutabilmek için parmaklarımı sert çıkıntıya uzatmam gerekiyor– ağlamamaya çalışıyorum. Atın ısısının, atın kokusunun, babamın kokusunun, bütün bu sıcak keskin kokuların içindeyim. At hareket ettiği zaman, ani bir sarsıntı oluyor ve başımla omuzlarımı babamın karnına yaslıyorum ve orada, babamın tahta bacağının sert kayışlarını hissediyorum. Çok fazla aşağıda olmayan yerden hızla kaldırıldığım için midem bulanıyor. İşte bu gerçek bir anı, şiddetli, kokulu - fiziksel.

"Baban, bankaya giderken atın üstünde seni önüne oturturdu ve Marta bahçe kapısında bekler, seni alıp getirirdi. Buna bayılıyordun." Belki de bayılıyordum, belki de yalnızca ilk seferinde hoşuma gitmemiş ve bu yüzden aklıma kazınmıştı. Bahçe kapısı bir fotoğrafta yer alıyor, zarif bir kemer ve onu da gerçek anıya ekledim. Hiç sevmediğim Marta'nın kollarına indirilme konusunda zihnimde hiçbir şey yok. O at gezintileri Kirmanşah'ta olmuş olmalı ve oradan ayrıldığımızda iki buçuk yaşındaydım.

Dağ yamacındaki iri kaya parçalarına benzeyen keskin, dik taş basamaklar; onlar da bir fotoğrafta, fakat bunlara ilişkin anı, keskin kenarların tehdidi altında tehlikeli iniş hakkında.

Bir başka anı, gerçek, bana anlatılan veya fotoğraf albümünde bulunan bir şey değil. Bağrışan, gülüşen, bana sert bir şekilde soğuk su çarpan büyük çıplak solgun insanlarla dolu bir yüzme havuzu, büyük bir hazne. Çıplak bedenler, gürültücü ve şamatalı bir şekilde eğlenen annemle, zavallı bir şekilde büzüşmüş, suyun içinde sallanan veya sıçrayan şarapnel izli yarım bacak yüzünden yüzmekte zorlandığı için havuzun kenarına tutunmuş olan babamdı. Ve başkaları, zira havuz insan doluydu. Diğerleri çıplak değil, üstlerinde o dönemin ciddi yüzme kıyafetleri var, ama yetişkinler her zaman gündüzleri giyinip, sonra yatakta uzun kollu giysilerle yattıklarından, mayolarla soluk tenlerini sergileyerek, hoş olmayan bir görüntü oluşturuyorlar. Gevşek, sarkık göğüsler. Kollarının altında tüyler, keçeleşiyor veya suda dalgalanıyor. Bazen sırıtan ve zevkten bağıran bir yüzde sümük beliriyor. Sümük, zaten içinde kuruyan veya çürüyen yaprakların yanı sıra, bulutların kırık yansıması –gökyüzünde değil, burada– da bulunan suyun içine akıyor. Küçük çocuklar hep her şeylerini

yerli yerinde tutmaya çalışıyorlar, dünyaları hep paramparça oluyor, içindeki her şey dolanıp duruyor, aldatıyor, yalan söylüyor. “Yazın her gün öğleden sonra yüzerdik. Hafta sonlarında da yüzme partilerimiz olurdu. Ah, ne kadar eğlenceliydi. Parti vermemizi hep çok severdin.” Annem, İran’daki hayatının, en güzel yıllarının yasını tutarken böyle söylerdi. “Seni de havuza, yanımıza alırdık ama çığlık atardın ve seni kenara bırakmak zorunda kalırdık. Su o kadar soğuktu ki! Dağ suyuydu. Dağlardan, taş kanallardan akarak gelirdi. Suya atlarken kesinlikle bağırmak zorundaydın! Havuzun her tarafında yıldız çiçeği yatakları vardı. İranlı bahçıvanlar harikaydı, her şeyi yetiştiriyorlardı.” Böylece neşeyle ve gülerek suya atladığınızı, sonra havuzdan dışarı çıkarıldığınızı hayal ediyorsunuz, rengârenk yıldız çiçeklerini görüyorsunuz ve yıldız çiçeklerini koparmanıza izin vermeyip sizi azarlayan İranlı bahçıvanları duyuyorsunuz, çünkü anneniz öyle dedi. Ancak gerçek, otantik olan anı, sütlü pudinge benzeyen, soğuk kokan kontrolden çıkmış suyun içinde çalkalanan devasa soluk bedenler, sağa sola savrulan solgun kollar, yüzünüze aniden çarpan sert, nefes kesen su. “Haydi, mızıkçılık yapma, cesur kızlar böyle saçma şeylere ağlamaz.”

Ya sonradan düzenlenmiş ya da ikna edildiğim ama büyük olasılıkla epeyce gerçek iki anı: 1960’larda, uyuşturucu denemeleri yaparken, kesinlikle tavsiye edilmeyen birini denedim. Önceden sıcak suya batırılmış ve ekşi jöle kıvamına gelmiş gündüzsefası tohumları yiyorsunuz, ama çok yemeniz gerekiyor. Ben altmıştan fazla tohum yedim. Midem bulandı ve ilham konusuna gelince, o kafayla keşfettiklerim de yazarlığımın normal hayal gücünü kullandığım zamandakilerden hallice değildi. O büyük, yüksek taş odalı büyük evden içimde neden bu kadar az şey kalmıştı, diye düşünüyordum. Orada doğmuştum. Yürümeyi orada öğrendim. Yine de, orada bir karyola, parmaklıklar arasında, bedenime uygun bir hücrede yattığımı hayal ettim ve taşın üstünde büyük ayakların yankısını duydum. Yerlerin taş, halıların seyrek, pencerelerin kocaman olduğunu ve dağlara baktığını, evin kışın soğuk olduğunu biliyordum. Karyola bağlanarak bu hale getirilmişti ve küçük bir çocuk her sesi yeni kulaklarla dinler, yetişkinler sesi kapatsa da, o hiçbir şeyi kaçırmaz.

Diğer özel anı yararlıydı ve o zamandan beri de yararlı olmayı sürdürüyor. Meskalin aldım - yalnızca bir kere. İki arkadaşım dozu ayarlayıp yanıma oturdular. Pencereden dışarı atlayacağımdan veya benzer bir şey yapacağımdan korkuyorlardı, çünkü kısa bir süre önce, tanıdıkları biri öyle yapmıştı. O zaman öğrendiğim şey, içimde bulunan ve onlara deneyimimi sunduğum, kontrolüm altında olan, ama yalnızca içimde olanlara karşı bir koruma duygusuyla, artan bir çılgınlıkla gevezelik ettiğim için hostes (ev sahibesi) dediğim kişiliğin ne kadar güçlü olduğuydu. Bu zeki, yardımsever, dikkatli, beklentilere karşı anlayışlı hostes kişiliğim gerçekten çok kuvvetli. Bu, özbenlik için bir koruma, bir kalkan. Benimle röportaj yapılırken, fotoğrafım çekilirken ne kadar yararlı oldu, hâlâ da öyle - halk yararına kullanılan bir halk insanı. Fakat bütün o dostane yardımseverliğin ardında başka bir şey, bir gözlemci vardı. Hayatımın kamu malı olacağını ve bu konuda hiçbir şey yapamayacağımı düşündüğüm anlarda buraya çekiliyorum, buraya sığınıyorum. *Buraya asla erişemeyeceksiniz, giremezsiniz, burası en son ve ihlal edilemeyecek özel yaşamım*. Buna yalnızlık diyorlar, burasının hiç kimseyle paylaşılmayan bir yer olduğunu söylüyorlar, ama son çare olarak gidebileceğimiz bir tek burası var. Ben, ben duygusu. Bu gözlemciye başka hiç kimse asla dokunamayacak, tadamayacak, hissedemeyecek, göremeyecek.

O gün, gevezelik ederken, şöyle oluyor, böyle oluyor derken, yaşadığım bir deneyimi koruyordum. Yeniden doğuyordum. 1960'larda, bu tür "dini" deneyimler çok yaygındı. O dönemin jargonuyla - kendime "güzel bir doğum" yaptırıyordum. Gerçek doğum kötü bir şey olmakla kalmıyor, bana anlatılanlarla, daha da kötü bir hale getiriliyordu. Bu nedenle, hikâyeyi anlatan, güneşin ışıkla doğuşuna benzeyen ve sıcaklığın hızla, ışıkla aydınlatılmış devasa odaya girdiği bir doğum icat etti. Neden olmasın? Sabanın erken saatlerinde doğdum. Sonra bir kız çocuğu doğduğu için sevinenler grubu yarattım. Bu "oyunda" kız olarak adım, doktor tarafından konulmak yerine, aylar öncesinden planlanmıştı. Babam - şey, gerçekte nerelerdeydi? Beni kendisi doğuruyormuşçasına hasta olduğundan sağ salim doğduğumu öğrendikten sonra uyumuştu.

Bu "güzel" doğumun muhtemelen tedavi edici bir yanı vardı, ancak o zaman da, şimdi de değer verdiğim farklı kişiliklerin faaliyette olduğunu

gösteriyordu. Bir tanesi keşfedilmiş değil, otantik olmalıydı, çünkü beklenmeyen bir kişilikti. Gözlerimin önünden, yani bütün deneyim boyunca, saatlerce, film şeridi gibi şahane, şık ve moda kıyafetler geçti. Sanki içimdeki moda tasarımcısı dışarı çıkıyordu. Bu kıyafetler benim değil, mankenlerin üzerindeydi. Ben hiçbir zaman böyle şeyler giymedim. Diğer kişi veya kişilik ağlayan bir çocuktu. Ağladım, ağladım, yanımda kalanlar çok endişelendi ama ağlamamın önemli olmadığını biliyordum. Yeterince ağlamıyorum; bu hep böyle oldu. Bu şekilde serbestçe ağlamak bir ödül ve mutluluktu. Şahane kıyafetlerden oluşan paralel resim galerisi ve hostesin zarif koruyucu sohbeti beni o kadar büyülemeseydi, o zavallı bebeği rahatlıkla kucağıma alıp sakinleştirebilirdim.

Şu ağlayan çocuk... İşte o gerçek bir düşman. Kendine acıyan binlerce sahtekâr kılığına girerek yapışıyor, emiyor ve ben, uzun kollarından birini kessem ummadığım bir yerde hemen bir başkası peydahlanıyor.

Uyuşturucuyu alınca küçük çocukların tatları, dokuları ve kokuları ne denli güçlü yaşadıklarını hatırlatan büyük bir duyu yoğunlaşması yaşıyorum. Uyuşturucunun etkisi kaybolurken, arkadaşlarım beni akşam yemeğine götürdüler ve çocukluğumda yediğim yemeklerin tadını hatırladım. Omlet dilimin üstünde patlayarak, yüzlerce tereyağı, yumurta ve baharat nüansına ayrıldı. Zaten hayatımın yarısına ulaşmışken –kırklı yaşlarımdaydım– tat alma yeteneğimin büyük bir kısmını kaybetmiştim. Hepimiz yaşlanmaktan korkarız çünkü zevkimizi kaybedeceğiz, tatsızlaşacağız. Ancak bunların hepsini yaşarken, yavaş yavaş ve fark etmeden kaybedersiniz. Küçük bir çocuk aynı omletten bir yetişkinden çok farklı bir tat alır. Isı, deriyi deşerek havasız bırakır ve yakar, küçük uzantıları sallandırır ve büzüştürür. Soğuk, donuk su gibi çarpar. Kokular burnu zevkle şişirir, tiksintiyle kırıştırır. Gürültüler, sesler, *beni dinle* diye haykırarak, ısrar ederek, tehdit ederek içkulağı doldurur. Çocuklar ve yetişkinler aynı duyu dünyasında yaşamazlar.

Kirmanşah'ta çok uçlarda havalar yaşadığımızı hatırlamıyorum, sadece bana öyle anlatıldı. Çok sıcaktı. Çok soğuktu. Hemen her zaman çok kuruydu. "Hava o kadar kuruydu ki, hizmetçiler, evin arkasındaki toprağın üstüne evde kalan sulu yemekleri atıyorlardı ve öğlen olduğunda sadece toz

kalıyordu.” “Kirmanşah’ta çamaşırlar sabahın erken saatlerinde dışarı asılır ve saat ona kadar kupkuru olurdu.”

O evde, İranlı hizmetçileri saymazsak, üç yetişkin vardı. Biri Amerikalı bir arkadaştı ve petrol işinde çalışıyordu. Yıllarca, Amerikalı bir erkeğin sesinin neden ayartıcı, aldatıcı, sakinleştirici, aklı başında bir kadının inanacağından daha da fazlasını vaat eder gibi geldiğini merak ettim hep. Sonunda, bariz açıklamayı görüverdim ve bir kez daha, istemeye istemeye, hayatımızı, hatırlamadığımız seslerin, dokunuşların ve tehditlerin yönettiğine inandım.

Geçerliliği kesinlikle onaylanmış dördüncü anım, Kirmanşah’tan Tahran’a arabayla yaptığımız yolculuk. O dönemde İran’da çok fazla araba yoktu. Kervanlar, atlar, katırlar ve eşekler için yapılmış yollarda dağları aştık. Açık bir arabaydı. Yan taraftan dışarıyı seyretmiş, sert brandaya yapışarak aşağıya, uçurumlardan aşağıya, tamamen kayalık olan vadilere ve özellikle, hemen yanında oyuncaklarımdan birine benzeyen bir köy bulunan kayalık bir çukura bakmıştım. İçimde yarattığı korku nedeniyle, o vadiyi şimdi görsem hatırlardım. Araba dağın etrafını dolanan yolun kenarından ilerliyordu ve tekerlekler boşluğun ucundaydı. Sonra kayalık bir köşe arabanın önünü kesti. Yetişkinler zorlukla arabadan indiler, çünkü annem karnı burnunda hamileydi ve babamın biçimsiz tahta bacağıyla manevra yapması gerekmişti. Beni arabanın arkasındaki branda örtünün üstünden indirdiler ve babamın bacaklarının arkasına gizlenerek, bir kolumu gerçek sıcak insan bacağına, diğerini de ölü bacağın sert tahtasına doladım. Sonra da bacakların arasından baktım. Bu arada sürücü (kim?) arabayı öne sürerken, bir tekerleği, yolun çöken dış kenarındaydı. Mavi gökyüzüne doğru sürüyormuş gibiydi... Bunun korkusu, arabayı seyretmek, devrilecek mi, dağdan aşağı yuvarlanacak mı, diye merak etmek... Hemen üstümüzde, bir çocuğu kapıp kaçabilecek büyüklükte bir kartal duruyordu ve bana bakıyordu. “Baba, baba, şu büyük kuşa bak,” ama kuş beni kapıp uçmadı ve araba uçuruma yuvarlanmadı. Göz açıp kapayıncaya kadar Tahran’daki Edward dönemine ait kreşe geldik ve kısa bir süre sonra erkek kardeşim doğdu.

Annem bizi yetiştirirken, Montessori’nin sevecen baskısını kullanmayı planlamıştı ama o dönemde hem Kirmanşah’taki, hem de Tahran’daki

kreşlerde, Doktor Truby King'in katı disiplini egemendi. Kitabı çok sayıda anne-baba için yasa olan ve etkisi yaşlı hemşirelerin ve bakıcıların söylemlerinde hâlâ duyulabilen Doktor King Yeni Zelandalıydı. "Disiplin sağlamalısınız - önemli olan bu." Truby King, annemin ve babamın çocukluğunun soğuk ve katı disiplininin devamıydı. Eminim annem bunu hiç görmedi, sadece bütün iyi anne-babaların yaptığını yapıyordu. Aile ilişkilerinde mükemmellik adına o kılavuzu okumak bile acı verici.

Beslenmeyi ele alın. Bebeğin, gece gündüz iki saatte bir, sonra da üç saatte bir emzirilmesi gerekiyordu. Bu zamanlamaya uymanın amacı ve hedefi, bebeğin üç veya dört saatlik aralıklarla günde dört veya altı kere beslenmesini sağlamaktı. Aradaki süreçte bebek ağlamaya ve haykırmaya terk edilecekti. Aksi takdirde, bebeğin borusu ötecek, bebeğin sözü geçecek, bebeğin karakteri hayatı boyu bozulacak, şımaracak, yumuşak, rahatına düşkün biri olacak ve hepsinden önemlisi, bebek annesinin "üstüne" çıkacaktı. Bebek, emzirmeler arasında asla kucağa alınmamalıydı. Bebek başından itibaren, neyin ne olduğunu ve kimin borusunun öttüğünü öğrenmeli ve bu önemli talimat, bebek, kesinlikle anne-babasının yatak odasında değil, kendi odasındaki beşikte tek başına yatarken uygulanmalıydı. Kız veya erkek, bebek yerini öğrenmeli, evrendeki konumunu –yalnız olduğunu– anlamalıydı.

Benim durumumda, annemin bana neşeyle, tekrar tekrar anlattığı üzere, hayatımın ilk on ayında aç kalmıştım çünkü annem, savaştan sonra çok bitkin durumda olduğu için, beni emzirememiş, onun yerine İngiliz standartlarına göre sulandırılmış inek sütüyle beslemişti. Fakat İran'daki inek sütü, İngiltere'deki inek sütünün ancak yarısı kadar yararlıydı. "Bütün gün, bütün gece bağırıp çağırıyordun."

Belki de, ama fotoğraflarda bir deri bir kemik kalmış bir çocuk olarak görünmüyorum. Oldukça tombik ve neşeli görünüyorum. Annem neden küçük kızına, bu kadar sık ve neşeli bir şekilde, bütün bebekliği boyunca annesi tarafından aç bırakıldığını anlatmak ihtiyacı duymuştu? Sanırım burada, dramatik olma duygusu ağır basmış olmalı. Her şeyin, her zaman dünyaya bir drama olarak sunulması beni –ve babamı– sinirden deli ediyordu. Annemin sürekli rol yapmasına değil, böyle yaptığının farkında

değilmiş gibi davranmasına bozuluyordum. Fakat onun dediği olsun: Ben daima aç bir bebek idiysem de, bana pek zararı olmamış gibiydi.

Gelelim, tuvalet eğitimine, karakter oluşumunun anahtarına. İster inanın, ister inanmayın, bebeğin doğduğu andan itibaren, her gün belirli saatlerle oturağa tutulması tavsiye ediliyordu. “Bir aylık olduğunda, tertemizdin!” Buna inanabiliyor musunuz? Ben inanmıyorum, fakat sesindeki zafer tonu, bir bebeğin bağırsaklarından çok daha fazlasına karşı kazanılmış zaferleri yansıtıyordu. Temizlik, imandan gelir. (Kuran’da da buna benzer ifadeler vardır.) Küçük bir bebeğin, fonksiyonları üzerinde hiçbir kontrolü yoktur. Ama eğer bir bebeği, teşvik edici sözlerle sabırlı bir şekilde, oturağın soğuk kenarını hatırlatıcı olarak kullanarak “tutarsanız”, bir yandan da, tasta tıngırtı sesi çıkarmaya yetecek yükseklikten sürahiyle su dökerken, karnını yavaşça ovarsanız, bebek mecbur kalacaktır. Düşünün, Britanya İmparatorluğu’nun bir ucundan diğerine, haritanın pembeye boyalı olduğu her yerde, İngiliz kadınlar veya hemşireleri minicik bebekleri “tutuyorlardı.”

Bütün bunların beni takıntılı derecede temiz, titiz ve düzen hastası yaptığını düşünebilirsiniz. Hayır. Dağınığım, düzensizliği hoşgörüyle karşılarım, ama bazı küçük ve yararlı konularda takıntılıyım, mesela günlük tutma konusunda.

Hatırladığım ilk canlı anım –erkek kardeşimin doğumu değil– benim bebekle tanıştırılmam. İki buçuk yaşındaydım. Lambalarla aydınlatılmış, tavanı gölgeli ve çok yukarıda olan kocaman odada, başımla aynı hizada kocaman bir yatağın üstünde babam yatıyordu, çünkü yine hastaydı. Bu günlerde, erkek loğusalığı hakkında espriler yapacaklardı. Kadınların, doğumdan sonra en az bir ay, tercihen altı hafta süreyle yatakta kalması ve bu süre içinde devamlı olarak belden dize kadar sert bir bezle sıkıca bağlanması gerekiyordu. Enerjik annemin bunu kabul ettiğine inanmak çok zordu ve annem, kabarık beyaz noktalı beyaz muslin farbalalarla kaplı büyük bir beşiğin yanında duruyordu. Beşik benim boyumu epeyce aşıyordu ve annem beşiğin üzerinden bana eğilip, inandırıcı bir şekilde, “Bu senin bebeğin, Doris, onu sevmek zorundasın,” diyordu. Farbalaların derinliklerinden kundaklanmış bir bebek çıkarıp bana yaklaştırdı. Aptal olsaydım, bebeği tuttuğuma inanabilirdim. Bebeği hatırlamıyorum. Öfke ve

kırgınlık içindeydim. Bu benim bebeğim değildi. Onların bebeğiydi. Fakat o inandırıcı yalancı sesin hiç susmadan devam ettiğini şimdi bile duyabiliyorum ve ben pes edinceye kadar da sürecekti. Hâlâ son derece kuvvetli olan bu isyankâr öfkenin gücü bana, yalan söylenerek ne hissetmem gerektiğinin kesinlikle ilk defa söylenmediğini gösteriyordu. Çünkü bu benim bebeğim değildi. Belli ki değildi. Muhtemelen Truby King, hatta Montessori, pabucu dama atılan büyük çocuğun kandırılarak sevmeye zorlanmasını, böylece kıskançlığın akıllıca atlatılmasını tavsiye ediyordu. Bu yüzden annemden nefret ettim. Kesinlikle nefret ettim. Ama çaresizdim. İster istemez bebeği sevdim. O bebeği sevdim, sonra çocuğu, sonra o küçük oğlanı en tutkulu koruyucu sevgiyle sevdim. Bu sadece otantik bir anı değil, bunca zamandan sonra bile her detay mevcut, aynı zamanda çıkarsama. Bu olayla ve benzer olaylarla, duygusal hayatım sonsuza dek belirlendi.

İhtiyacınız olan tek şey sevgi. Sevgi ihtiyacınız olan tek şey. Annemin yöntemlerini bize açıklarken sık sık söylediği gibi, çocuklar sevgiyle idare edilmeliydi. Annem çocukken sevgi görmemişti ve bizim de aynı şekilde sevgiden mahrum kalmamamızı sağlamaya çalışıyordu. Sorun şuydu, sevgi, sevgi deneyimiyle doldurulması gereken bir sözcük. Hatırladığım şeyler, sert bir şekilde saran eller, sabırsız kollar ve annemin tekrar tekrar kız istemediğini, erkek istediğini söyleyen sesi. Başından itibaren annemin küçük kardeşimi koşulsuz bir şekilde sevdiğini ve beni sevmediğini biliyordum.

İşin doğrusu, çocukluğumun ilk dönemleri beni yıllar boyunca, yürüyen bir yaralı haline getirmişti. Bu dramatik ve oldukça antipatik bir yorum olabilir ama bugünlerde her olayı “istismar edilmişlik” kanıtı olarak göstermek isteyen saplantılı kişiler için kolay bir kurban olmama neden olsa da sonuna kadar savunabileceğim bir ifade. Aslında onlar genellikle cinsel istismardan bahsediyorlardı. Eğer istismar edilmediğinizi söylerseniz hemen, belirli türde analistler tarafından kullanılan o bilgiç gülümsemeyi takınırlar. Fakat bu histerik kitlesel hareketler aniden belirip kayboluyor, başka bir şeye, hatta belki çocukların cinsel olarak istismarının değil (ki bunun, bazı insanların inanmak istediği kadar yaygın olmadığına inanıyorum), aksine yaygın olarak görülen, insanlık hali olan, herkesin

çocukluğunun parçası olan duygusal acıların incelenmesine dönüşüyor. Bazı psikolojik baskıların, hatta iyi niyetli olanların bile, fiziksel acı kadar hasar verebileceğine inanıyorum. Nasıl oluyorsa, bütün hayatım boyunca, kötü bir çocukluk geçiren insanları (neredeyse, geleneksel olarak kötü bir çocukluk geçiren, diye yazacaktım) daha iyi anladım, kendimi onların yanında daha rahat hissettim ve bazen onlarla birlikte yaşadım. Evlat edinilmişler, sonra da ihmal edilmişlerdi, çocuk yurdunda veya yetimhanede kalmışlar, annelerle babalar arasındaki vahşi iktidar oyunlarında pazarlık unsuru olmuşlar, çok küçükken acımasız veya soğuk okullara gönderilmişlerdi - şimdi bir yerlere varıyor olabiliriz, ama bu orijinal değil, gecikmiş bir acıydı. Bütün bu insanlar panik halinde evden kaçtıktan veya bir çöküntüden sonra, kendilerini toparlamışlardı. Yıllar boyunca arkadaşlarım neredeyse tamamen kendi ailelerini oluşturan insanlardı. O zamanlar, bu pek yaygın değildi ama şimdi yaygın. Dünya savaşlarla, iç savaşlarla, kıtlıklarla, salgınlarla o kadar dolu ki, bu evsizler barksızlar milyonlara ulaştı. Bu insanlar kendilerine bir aile kuruyorlar. Her birinde, büyük ya da küçük, duygusal bir boşluk bulunuyor.

Yine de annem, dikkatli ve çalışkandı, hep kendince en iyisini yapmaya çalışırdı. İyi kalpli, metin, soğukkanlı biriydi. Çocuklarına asla vurmadı. Sık sık sevgiden bahsederdi. Kendisinin hiç görmediği şefkat ise endişelenmek, üzerine titremek, kardeşimi “nazik” yaparak hep bakıma gereksinim duyar gale getirmek, beni ise bir dönem gerçekten hasta etmek olarak ortaya çıktı.

Babam sevecendi ama duyarlı değildi. Ne annem ne de babam duygu gösterisinden hoşlanıyordu. Annemin kızı ona benzeseydi, aynı hamurdan yapılmış olsaydı, her şey yolunda gidebilirdi. Fakat aşırı duyarlı, her zaman gözlemleyen ve yargılayan, mücadele eden, aşırı duygusal, sevgiye aç bir çocuk sahibi olması onun talihsizliğiydi. Bir değil, birçok kusuru olan bir çocuk.

Tahran’daki bebek odası İngiliz, Edward tarzındaydı, pekâlâ Londra’da da olabilirdi. Kare şeklinde, yüksek, hurdalık gibi ağır mobilyalarla doldurulmuş devasa bir oda. Şöminede şiddetli ve canlı bir ateş yanıyor, kapı gibi duran pirinç ızgarayla, odadan ve meraklı çocuklardan korunuyor. Pirinç parmaklıkların üzerine ütülenerek katlanmış giysiler ve bebek bezleri

asılmış, havalandırılıyor. Tahtadan yapılmış katlanan bir askılık pamuklar, bezler, giysilerle doluydu: biberonlar, başka bezler, fanilalar, kundaklar, yünlüler, elbiseler, çoraplar, başlıklar, ceketler, battaniyeler. Bütün bu giysiler odanın o tarafında bir duvar oluşturmuştu ve bunların arkasında, asıl duvarda, yünlü, patiska, koton, ipek, pazen ceketler, elbiseler, iç çamaşırlarıyla dolu dolaplar vardı. Yüzlerce eşya vardı, her şeyden düzinelerce bulunuyordu. Bu giysiler, geniş koltukların arasında alçakta duran oturaklarda ve yapı iskelesi gibi yüksek mama sandalyelerinde oturan iki küçük çocuk için gerekiyordu. O odadaki havada her türlü koku vardı. Yeni ütülenmiş kumaş kokusu, vazelin, Elliman's Embrocation kas losyonu, balıkyağı, bademyağı, kâfuryağı, Pears sabunu, lavabodaki bakır sürahi ve leğenden burun deliklerini açan keskin koku, alevlerin havasız kokusu, biberonlarla sütü ısıtan küçük ocaktan gelen parafin kokusu, küçük popoların ancak kısmen kapatabildiği iki oturağın içindekilerin kokusu. Ağır perdeler toz tutuyor, bunların arkasındaki muslin perdeler sabun kokuyor ve mobilya cilasının ahşap kokusu da hissediliyor. Perdelerin üzerinde mavi ve pembe ce-e pencereleri ve lambalar var, fakat bunun dışında her şey, ama her şey bembeyaz. Kokulu beyazlık insanı boğuyor.

Önce minik kız, sonra kızın her yaptığını yapan bebek, popolarını oturaktan kaldırıyor ve odadaki kadınlar haykırarak sevgi gösterisinde bulunuyorlar. Harry *iyi* bir çocuk, Doris *iyi* bir çocuk.

Gece gündüz sürekli olarak yapılan bu onaylama o kadar değerliydi ki, Doris resmi bir sefaret yemeğine elinde oturağıyla gelip, "Dodis iyi bir çocuk," açıklamasını yapmıştı. Aynı ben, yıllar sonra, ertesi gün yayıncıya ulaşması gereken romanı bitirdiğim zaman, gece rüyamda yayıncının, Jonathan Cape'in bürosuna, elimde, içinde romanın elyazması taslağı bulunan oturağımı tutarak girmeseydim, bu rüyaya fazla önem vermezdim. Doris iyi bir çocuktu. Başarılı olmanın, sevgi ve şefkate değer biri olduğunu kanıtlamanın coşkusunu taşıyordu.

Bunu, yayıncılarla yazarlar arasındaki hiç de basit olmayan ilişkiyi anlamama yardımcı olan bir katkı olarak sunuyorum. (Konudan uzak olanlar için tekrar vurgulamakta yarar var, söylediklerine göre bu yorumlanmak için mükemmel bir rüya.)

Bebek odasında iki kadın vardı. Annem iriyarı, sert bir kadındı, etkinlik abidesi gibiydi ve acımasız bir enerji yayıyordu. Dikkatimin bir bölümü hep onun üzerindeydi, çünkü yanlışlıkla beni devirip üstüme basmasından korkardım. Yetişkinlerin ufak tefek olarak değerlendireceği diğer kadından daha uzun ve iriydi. Bu diğer kadın, dadı Marta'ydı. Marta Suriyeliydi, aksi ve yaşlı bir kadındı. Sadece Fransızca konuşurdu. Bu durum, çocuklarına iyi bir eğitim vermekte kararlı olan annemi memnun ediyordu. Okumanın dışında hiçbir şey yapmamış, yalnızca lokantada ya da bir takside, "Ne-güzel-bir-gün, nerede oturuyorsunuz?" düzeyi dışında hiç konuşmamış olsam da bu benim Fransızcaya karşı doğal bir yatkınlığa sahip olmamı sağladı mı acaba? Evet, denilebilir, zira öğrenme girişiminde bulunduğum diğer bütün diller, ne kadar uğraşırsam uğraşayım, Fransızca tarafından bastırılıyordu. Aklıma gelen ilk kelime Fransızca oluyor ve beynimden kazınması gerekiyor. Çoğunlukla bebek sözcükleri, bebek odası sohbetleri.

Kendisine bir fotoğrafın bile çok görüldüğü Emily Flower ve oğlunun sevmediği, öldüğü yıl kocasının tekrar evlendiği Caroline May Batley'i merak ettiğim gibi bugün, İngiliz ailesinde dadı olmak zorunda kalmış Marta'yı da daha iyi tanımak istiyorum. "Yaşlı Marta." Ama fotoğraflarda o kadar yaşlı görünmüyor. Hangi savaş, felaket, kıtlık, kişisel talihsizlik, onu, sıkıntılarının ve yalnızlığının dilini kışkırttığı ve ellerini sertleştirerek zalimleştirdiği sert İngiliz bebek odasında çalışmaya zorlamıştı? En azından benimleyken. "Bebek benim çocuğum, madam. Doris benim çocuğum değil. Doris sizin çocuğunuz. Ama bebek benim." Marta böyle söylüyordu. Sık sık. Ve bu bana sık sık hatırlatılmıştı, bütün çocukluğum boyunca, hem de bu tür bilgilere her zaman eşlik eden keyifle. Şimdi, yetersizliklerimi kanıtlamaktan zevk almasını sadece duyarsızlık olarak değil –ki, öyleydi– annemin doğal abartılı tavırlarının bir başka örneği olarak görüyorum. Annem aktris olabilirdi ama onun, bunun farkında olmadığından eminim. İyi bir kızın hemşire olması utanç verici bir şeyse, sahneye çıkmak daha ne kadar kötü olabilirdi? John William utancından ölebilirdi. Ancak içinde doğuştan bir yetenek vardı. Annem, Tahran'daki bebek odasından yıllar sonra, Marta'yı, sinirli, azarlayan yaşlı kadını canlandırırdı. "Onun sana vurmasını ve çimdiklemesini engellemek zorunda kalırdım." Bebeğe hiç vurmazdı. Bebeği, ona vuramayacak kadar çok seviyordu. "Méchante, tu es

méchante!”[8] diye terslerdi annem beni Marta’nın sesiyle. Ayrıca annemin, babasıyla neler yaşadığını da biliyordum, sonra ağzı kendini beğenmiş tatsız sözlerle dolu o soğuk öfkeli adam haline gelmiş, korkmuş küçük kız da dimdik karşısında durup, cesurca otoritenin suratına bakıyordu.

Annem, babası ona sert davrandığı zaman ağlamamıştı; onun istediği her şeyi ve daha da fazlasını yaparak ona karşı çıkmıştı. Oysa ben Marta’yla, bebek odasındaki haklarım için mücadele etmiştim ve sevilmeyen çocuklar “iyi” veya “kibar” değildir. Çocuğu kim seviyordu? Babası. Erkeklik, tütün, ter kokusu, baba kokusu onu güvenle sarıyordu.

Memoirs of a Survivor[9] kitabını yazdığım zaman bunu, “Bir Otobiyografi Girişimi” olarak nitelendirdim, ama hiç kimse ilgilenmedi. Yabancı yayıncılar, bu yorumu kapak sayfasından çıkardılar ve bir süre sonra hiç kimse İngilizce tekrar-basımlarda koymayı akıl etmedi. İnsanlar utanıyormuş gibiydi. Anlamadıklarını söylediler. Binlerce yıldır bizler –insanlık– kendimize hikâyeler ve masallar anlattık ve bunlar hep analojiler ve metaforlar, kıssalar ve alegoriler içeriyordu; anlaşılmaz ve iki anlamlıydı; ima ediyor ve dokunduruyordu, camın içinde gölge gibi ilerliyordu. Ancak Gerçekçi Roman’dan üç yüzyıl sonra, birçok insanda, beynin bu kısmı körelmiş.

Bana göre, hiçbir şey bu romanın planından daha basit olamaz. Orta yaşlı bir insan –cinsiyeti fark etmiyor– kendi yetişme sürecini gözlemlemektedir. Benim hayatım boyunca olduğu gibi, genel koşullarda sürekli bir kötüleşme yaşanır. Gençlik çeteleri ve anarşik insanların temsil ettiği şiddet ve vahşet dalgaları gelip geçer, akıp gider ve kaybolur. Bunlar Hitler, Mussolini, komünizm, beyaz üstünlüğü, bir süre dil uzatılamaz görünen, ama sonra çöken acımasız fikirler sistemlerin yarattığı savaşlar ve eylemlerdir. Bu arada duvarın arkasında başka şeyler olur. Yıkılan duvar eski bir simgedir, belki de en eski. Bir hikâye oluşturduğunuz ve bir sembole veya analojiye ihtiyaç duyduğunuz zaman, yapabileceğiniz en iyi şey, her zaman en eski ve en tanınmış olanı seçmektir. Bunun nedeni, zaten ortada, insanların aklında olması, prototip olması ve kolaylıkla gündelik yaşamdan oraya yolunu kolayca bulur. Benim duvarımın arkasında, iki farklı türde bellek oynatılıyordu, seri halinde rüyalar gibi. Bir tarafta genel diyebileceğiniz, birçok insan tarafından paylaşılan, iyi bildiğiniz ev gibi toplumsal hayaller

vardır, ama sonra içinde boş odalar, tek parça zeminler veya orada olduğunu bilmediğiniz başka evler bile bulursunuz, ya da bahçelerin altında bahçeler olduğuna veya hayatınızda hiç bilmediğiniz yerlere gittiğinize ilişkin rüyalar görürsünüz. Diğer tarafta kişisel anılar, kişisel hayaller vardı. Yıllarca rüyalar aracılığıyla anlatılan bir kitap, kişisel tarih yazıp yazamayacağımı merak ettim, çünkü rüyalarımı gayet iyi hatırlıyorum ve hatta bazen not tutup sakladım. Graham Greene buna benzer bir şey denedi. Böylesi bir rüya otobiyografisi fikri, *Memoirs of a Survivor*'da duvarın ardındaki dünya oldu. Tahran'daki çocuk odasını ve annemle babamın karakterlerini kullanırken, hem abarttım hem de geliştirdim çünkü bu, rüya dünyasına uygundu. Kitapta annemin, "Kendimi çocuklarıma feda ettim," diye tanımladığı halini kullandım. Kadınlar o günlerde bunu söylerken hiç çekinmiyorlardı. Çoğu artık psikolojik olarak çok sofistike. Çaresizce şikâyet eden kadını ilk kez annemde tanıdım, sonra sık sık, bazen de arkadaş biçiminde hayatıma girdi. Sürekli çocuklarının ne kadar büyük bir yük olduğunu, bütün gücünü tükettiklerini, hiç tatmin olamadığını ve takdir edilmediğini, bir annenin dışında hiç kimsenin, değerli yeteneklerini ve enerjisini sünger gibi emen nankör çocuklarına kendinden ne kadar çok şey vermek zorunda kaldığını bilemeyeceğini anlatır.

Sorun, bu tür konuşmaların çocukların önünde, sanki yoklarmış gibi, duyamazlarmış gibi, onların nasıl yük olduklarının, yaşamını emdiklerinin dünyaya ilan edilmesidir. "İstismar", zalimlik ve diğer her şey hakkında anı bulmak gerekmiyor. Annem sosyal sesiyle hiç durmadan bir misafiriyle çocukları hakkında konuşurken, onu nasıl küçük düşürdüklerini ve tükettiklerini, kendi yeteneklerinin tümünün kullanılmadan çürüyüp gittiğini, özellikle küçük kızın (çok zor ve yaramaz bir çocuktu!) hayatını nasıl zehir ettiğini anlatırken, babamın dizine, metal ve tahta dizine değil, gerçek dizine yaslandığımı gayet iyi hatırlıyorum; gerçi kaç yaşında olduğumu bilmiyorum. Tabii ona karşı soğuk bir nefretle yanıp tutuşuyordum. Onu o anda, oracıkta öldürebilirdim. Sonra bu duyguyu bezginlik ve burukluk izledi. Nasıl sanki ben orada yokmuşum gibi, bu şekilde konuşabilirdi? Ve çok sevdiğim küçük kardeşimden nasıl büyük bir yükmüş gibi bahsedebilirdi? Riyakârlık - çünkü oğlunu çok seviyordu ve bunu söylüyordu. Beni nasıl bu şekilde küçümseyebilir, küçültebilir, bana

nasıl ihanet edebilir? Hem de yalnızca bir misafire... Babamın, annemin böyle yapmasından hoşlanmadığını biliyor, onun hissettiklerinin benim içime aktığını hissedebiliyordum. Babam bu katı, ağır duyarsızlık yumrusu yüzünden, ne yaptığını bilmiyormuş gibi görünen karısı yüzünden acı çekiyordu.

Yine de, annem ne yapıyordu? Başka kadınların yaptığından fazlasını yapmıyordu. Kadınların sık sık yaptığı şeyi yapıyordu. Her yerde, trenlerde ve otobüslerde, sokaklarda, mağazalarda, çocuklarını ellerini tutarak çekiştirirken veya pusetlerinde kabaca iteklerken bu şekilde konuştuklarını duyabilirsiniz. Yakınırlar, dırdır ederler ve bu arada kulaklarının olmadığı varsayılan çocuklarına, annelerini nasıl mahvettiklerini, annelerinin onları istemediğini ve –bu şekilde konuşurken başka ne demek isteyebilir?– onları doğurarak ne kadar büyük bir hata yaptıklarını anlatırlar.

Dirençli ve duyarsız çocukların bile, varlıklarına yapılan bu saldırıya kayıtsız kalabileceğine inanmıyorum.

Ancak ben aşırı derecede duyarlı bir şekilde doğmuşum. Veya dirençli ve becerikli eller tarafından sindirilmiştim.

Babamsa, karısının gafleti yüzünden her zaman sıkıntıdaydı ve baskı altında büzülüyordu. Yoksa becerikli Caroline May onu da mı sindirmişti? Peki, ailesindeki bütün o diğer melankolik, önsezili, yarı-şair insanlara ne oldu? Yoksa takıntı geni denilen bir şey mi var ve insanlar fazlasıyla ince derili, yani aşırı duyarlı doğabiliyor mu?

Bütün bildiğim, kesin, açık ve doğrudan, hiçbir şekilde uydurulmadan veya türetilmeden, babamın nasıl oturup etrafında yaşanan olayları ve kişileri hafif, keyifli, alaycı bir gülümsemeyle izlediğini hatırladığım. (Romancının dünyaya bakışına eşdeğer olan bir gülümseme.) Asık suratlı yaşlı bakıcı Marta ve annem olan iri, telaşlı kadın içimde sürünerek bir yerlere gidip saklanma isteği yarattığı veya elimde olsaydı öldürmek isteyeceğim kadar kendilerinden nefret etmeme neden oldukları zaman sığındığım kişi babamdı.

Yine de...

Tahran’daki o evde –tıkış tıkış dolu çocuk odasında değil, aşağıda, mobilyalarla aynı derecede sıkışık ve kalabalık olan, ancak beyaz, bembeyaz, ölesiye beyaz olmayan misafir odasında– her gece bir tören

yapılıyordu. Biz küçük çocuklar, bakıcı tarafından yatma zamanı oyunu için aşağıya indirilirdik. Yastık kavgası yapardık, kovalanırdık, yakalanırdık, havaya fırlatılırdık - ve gıdıklanırdık. Bu uygulama hâlâ birçok orta sınıf ailede devam etmekte, karakter oluşumunda faydalı görülmektedir. Annemin yastığı, benim veya küçük kardeşimin yastığını döverken, alev alev yanan heyecanlı yüzünü hâlâ görebiliyorum. Havada tüyler uçuşurken ve başım ağrımaya başlarken benim, kardeşimin ve annemin heyecanlı çığlıklarını duyabiliyorum. Sonra babamın küçük kızını yakaladığı ve yüzünü zorla kucağına veya kasıklarına, yıkanmamış kokuya bastırdığı an gelirdi –babam yıkanmaktan pek hoşlanmazdı– ve unutmayın ki bu kolaylıkla kuru temizleme yapılabilen dönemden önceydi. İnsanların giysileri kokardı, iğrenç kokardı. Artık başımın ağrısı çok artmış olurdu, heyecandan başım zonklardı. Babam büyük elleriyle kaburgalarımda oynamaya başlardı. Çaresiz, isterik, ümitsiz bir şekilde çığlık atardım. Sonra gözyaşlarına boğulurdum. Fakat bize mızıkçılık yapmamayı öğretmeye çalışıyorlardı. Çünkü orta sınıf yaşantısında uyumlu olmak, mızıkçılık yapmamak gerekiyordu. “Mıncıklanmaya”, canınızın yanmasına, oyunlarda yenilmeye katlanmak, ağlayıncaya kadar “gıdıklanmak” gerekli olan bir hazırlıktı.

Böyle olması gerekmiyor, zira çok küçük bir çocuğun, gizli bir zorbalık gösterisiyle değil, şefkatle kovalandığını ve gerçek bir oyunda gıdıklandığını görebilirsiniz. Fakat yedi veya sekiz yaşıma kadar, kaburgalarıma işkence yapan o büyük ellerle ilgili kâbuslar görmeye devam ettim. O kâbuslar zihnimde, o günkü kadar berrak olsa da, o duygu çoktan kayboldu. Küçük bir çocukken kâbuslar ve onları atlatma konusunda uzmanlaşmıştım, ama çaresiz kalma ve “gıdıklanma” kâbusu en kötüsüydü.

Buna rağmen, babam benim müttefikimdi, desteğimdi, beni rahatlatan kişiydi. Erkeklerinin ellerinden fiziksel acıya maruz kalan kaç tane kadının “oyunlarla”, “gıdıklamalarla” eğitildiğini merak ediyorum. Hayır, ben o kadınlardan biri değilim. Bütün hayatım boyunca hiç saldırıya uğramadım, tokat yemedim veya bir erkeğin hiçbir şekilde fiziksel şiddetine maruz kalmadım ve bunu söylememin nedeni, şimdilerde popüler bir gazeteyi elinize aldığınızda, erkekler tarafından fiziksel olarak sindirilmiş kadınlar

hakkında bir haber görmemenizin mümkün olmaması. Bunlar en kötü sindirilme şekilleri.

Şimdi çıkarımsanan bir anı anlatayım. Yatma zamanı ritüellerinin gerçekleştiği büyük salonda, ağır kırmızı kadife perdeler vardı. Ağır olduklarını, kadifenin tenime, ellerime, bacaklarıma sürtünmesini hatırladığım ve küçük kollarıma sığan kıvrımlarına tutunduğum için biliyorum. Kırmızı olduklarına inanıyorum, çünkü yirmili yaşlarımda çıraklık dönemi yazılarımı yazarken, kırmızı kadife perdelerin tehdit gizlediği çok sayıda Poe-benzeri öykü ortaya çıkmıştı. Üzerinde çok çalıştığım bir tanesinde, tekerlekli sandalyedeki bir adam, bir çocuğu ite ite kırmızı kadife kaplı duvara sıkıştırır ve kız bir adım daha atınca arkasında duvar olmayan perdelerden boşluğa geçer. Bu hikâyenin adı *Korku ve Kırmızı Kadife*'ydi.

Şu ana kadar bir çocuğun dokunsal ve duyusal sübjektif deneyimini yazdım. Kokulu, gürültülü, size kitap okurken karnı guruldayan bir anne, babanın piposundaki kabarcıklı tütün artığı, kulaklarınızın zonklaması - çocuğun kısa zamanda, altında ezilmemek için algılamamayı öğrendiği bir hayatın bütün patırtısı, kokusu ve baskısı. Ancak bunların hepsi –hayatta kalma savaşı– annemin, ona iyi bir anne-babanın çocuğuna neler sağlaması gerektiğini öğreten John William'ın kızının, zeki ve etkili bir şekilde sağladığı şeylerle yan yana devam ediyordu. Zira, annem babasına karşı çıkmaktan hep korkan –hemşire olmak üzere çekip gidinceye kadar– aşırı derecede disiplin altına alınmış küçük bir çocuk olsa da, aynı zamanda, kaçınılmaz olarak Mafeking gecesine ve Boer Savaşı sonundaki kutlamalara, bütün sergilere, yabancı krallarla kraliçeler resmi ziyaretler için geldiğinde yolun kenarına dizilmeye ve yeni demiryollarında yolculuklara götürülmüştü. Darwin'le Brunel'e hayran olması ve Britanya'nın büyük bir ilerleme simgesi olmasıyla gurur duyması, kendi başına müzelere gitmesi ve kütüphaneleri kullanılması öğretilmişti.

Ve Tahran'da, çocuklarının gereken şeyleri yaşamasını sağlamaya çalışıyordu. Aynı kadife perdelerin arasından yukarıya kaldırılarak, geceleyin gökyüzünü görürdüm. “Ay, ay” - diyordu peltek peltek ve şirin bir şekilde, çünkü annem bu olayı anlatırken, sevimli bir küçük kıza dönüşüyordu. “Yıldızlay, yıldızlay,” dediğimi söylüyordu. Hiçbir oyunculuk

yeteneği olmayan babam, çocuk sesiyle “ayy” demeye çalışmış ama başarılı olamamıştı. Kar yağdığında (çünkü Tahran’da gerçekten kar yağar; bugün de, her istediğimde çalıların ve duvarların üstündeki parlak beyaz örtüleri görebiliyorum) annem kömür gözlü, havuç burunlu kardan adamlar ve yeşil, taştan gözleriyle kardan kediler yapardı. Bu işte çok başarılıydı ve güzel yapıyordu. Bize Fransızca olarak burun, göz, pati ve bıyık demeyi öğretirdi. Bizi hafif karlı, eğimli tepelere götürürdü ve ben buraları Everest’in etekleri gibi görüyordum. Biz tepsilere tutunurken bizi kar yığınlarına iter, karın su olduğunu, aynı zamanda buz, yağmur ve dolu olabileceğini anlatırdı. Tatillerde dağlara, adı gül mekânı anlamına gelen Gulahek’e götürülüyorduk. Aklımda hâlâ kırmızı, beyaz, pembe, sarı, zevk kokan güller var. Ayrıca pikniklere ve elçilik çocuklarının şık elbiseli partilerine götürülüyorduk. Bütün bu etkinlikler bize mirasımız, hakkımız ve de sorumluluğumuz olarak sunuluyordu. Bu kardı, şunlar yıldızlardı ve şurada, yolun kenarındaki kayalık yüzey de, binlerce yıl önce Hüsrev’in at sırtında doğrandığı yerdi ve annemin anlatış şekliyle binlerce yıl, mirasımıza uygun bir şekilde, dün haline geliyordu. Elçilikteki partilere gittiğimiz zaman, annemin sesi burasının ait olduğumuz yer olduğunu, buradaki insanların iyi insanlar olduğunu, bizim de iyi insanlar olduğumuzu söylüyordu. Fakat babam, İngiliz topluluğunun kıdemlilerinden Bayan Nelligan’ı sevmiyordu. Annemin sesi nelere hayran olmamız gerektiğini söyleyen bir tonlar orkestrası halinde çıkarken, babamın ona karşı çıkan sesi de aynı şekildeydi, çünkü hiçbir zaman insanları “kibarlık” derecelerine göre sevmezdi. O zamanlar bunu anlamasam da, annemi, insanları, sevilebilir oldukları için değil, toplumdaki konumlarına göre sevdiği için eleştirdiğini biliyordum. Şimdi bunları, o dönemin korkunç züppeliğini yazmak, “Ne olmuş? O zaman öyleydi, o zamanlar...” yorumlarına davetiye çıkarmak demek. Ancak züppeliğin lügati değişmiş olsa bile, yapısı değişmedi ve insanlar, eski günlere gülerken (bana sorarsanız düşüncesizce), aynı mekanizma işlemektedir.

İşin gerçeği, annem hayatının en güzel yıllarını yaşadığı ülkede bizi, kardeşimi ve beni yetiştirmede başarılı oldu, zira büyük bir hastanenin çok becerikli başhemşiresi olmasını sağlayabilecek yanı orada hüsrana uğrayabilirdi. Ancak partilerin ve güzel zamanların, popüler olmanın, ev

sahibi olmanın, iyi biri, iki güzel, terbiyeli, iyi yetiştirilmiş, temiz çocuğun annesi olmanın tadını annemden daha fazla çıkaran başka bir kadın olamazdı.

Onun için önemli olduğundan, uzun bir zaman geçtikten sonra, Afrika'da, bize tekrar tekrar, elçilikte çok şık bir kıyafet balosuna nasıl hazırlandığını, Londralı çiçekçi kız kıyafetine büründüğünü (O gece kendi zavallı annesi Emily olduğunu biliyor muydu?) ve elçilikteki genç görevlilerden biriyle dans ederken, adamın aniden dans pistinin ortasında durup, utançtan kıpkırmızı olarak, "Ulu Tanrım, siz Maude Tayler değilsiniz, değil mi? O kadar güzelsiniz ki, sizi tanıyamadım," dediğini anlatmıştı. Tabii, adam sonra yaptığı gaf yüzünden sıvışıp gitmişti. Zira annemin bütün hayatı boyunca sade olması, sıradan biri olması gerekmişti. Sanırım bu hareket, Emily gibi değersiz, kararsız ve sorumsuz olmak istememesinden kaynaklanıyordu. Çocukken, onun anılarını (tekrar tekrar) dinlerken, onun için yüreğim sızlardı ve hikâyeyi yıllarca –tüm hayatı boyunca– anlatmayı sürdürdükçe ve onun çok güzel olduğunu düşünen genç adamı hatırlayıp gözleri gerçek gözyaşlarıyla parladıkça, içim sızlamaya devam etti.

Bunlar, şahane ve muhteşem yanları olan anılar. Bir adam, bir bahçıvan –İranlı– tuğla duvarın altından bahçeye gelen ve karlı dağlardan su getiren taş su kanallarının üzerinde duruyor ve bana kızmış gibi yapıyor çünkü bu nefis suya atlayıp çıkıyor ve onu da ıslatıyorum. Annemle babam, hizmetçilere akşam yemeği servisine başlayabileceklerini söylemem için beni mutfağa gönderiyorlar. Burası Tahran çünkü, kardeşimin elini tutuyorum ve bu uzun boylu onurlu adamlara bakmak için başımı epeyce kaldırmam gerekiyor. Türbanlarının altında yüzlerinin ciddi olduğunu, ama gözlerinin güldüğünü görüyorum.

Ve en önemlisi, karizması, büyüsü olan hizmetçi, en bulanık olan, belki de ben rüya gördüm. Oyuncak koyunumu, yani üzerine gerçek koyun derisi sarılmış olan tekerlekli tahta parçasını kaybetmiştim ve ağlayarak dolanırken bir koyun sürüsü görmüştüm. Kahverengi urbalı, uzun, esmer çoban, eğilip bana bakıyordu. Tozlar ve koyunlar onun etrafında fırıl fırıl dönüyor ve günbatımı yüzünden tozlar kıpkırmızı görünüyordu. Hepsi bu kadar. *Tales from the Bible for Children*[10] adlı kitapta İyi Çoban'ın[11] bir

resmi vardı ancak bu resimde toz da olamazdı, koyun kokusu da. Bu anı anlam yüklü, nedenini asla bilmesem de onu tekrar tekrar hatırlıyorum.

Bir süre sonra İran'ın tatları, dokuları, kokuları kayboldu çünkü Afrika'nın renkleri, kokuları ve sesleri çok daha yakındı. Ancak 1980'lerin sonunda Pakistan'a gittiğimde o eski günlerdeki kimliğimi bulabildim. Şakıyan ya da şarkı söyleyen adamın sesi - insanı en çok büyüleyen ses için, ezan için hangi kelimeyi kullanabiliriz?.. Eğimli sıcak güneş, kırmızımsı tozların beyaz taneciklerin içinde yaşadığı badanalı duvara vuruyor... Ve kokular, kokular, güneşin ısıttığı toz, idrar, baharat, benzin, hayvan gübresi karışımı... Pazarın sesleri ve gürültüsü, renkleri, renk patlamaları... İslami görüşe göre, sadece yiyecek ve seks için bağırdıklarından utanç verici oldukları düşünülen eşeklerin hüzünlü anırmaları. Ama ben onların yalnızlıktan bağırdıklarını düşünüyorum ve Chesterson'un eşeklerin kutsanması görüşünü tercih ediyorum.

Bir horoz ötüyor, eşek anırıyor, badanalı duvarda toz - ve karşınızda İran. Şimdi Londra'da yaşadığım yerde, tepenin hemen alt kısmında bazen bir horoz ötüyor ve bir an, nerede olduğumu karıştırıyorum.

İngiltere'den çok uzakta, İran'da, annemle babam ailelerinden, kısa bir süre sonra Afrika'da olacakları kadar kopuk değildi çünkü en az iki akrabaları ziyarete gelmişti. Bunlardan biri, babamın kuzeni Harry Lott'tu. Tuhaftır ki, babamın yıllarca bu adamdan sık sık bahsetmesine rağmen, ben hiçbir şey söyleyemiyorum, çünkü onu hiç hatırlamıyorum. Harry Lott amca ailenin yakın dostuydu: Hediyeler gönderiyor, mektuplar yazıyordu ve bu durum, biz Afrika'dayken de, Harry amca ölünceye kadar devam etti. "Ah, siz çocukları ne kadar severdi, size doyamazdı," diyen babam, tipik bir şekilde, "Tanrı bilir neden," diye eklerdi. Şimdi sevecen bir dostun kucağında küçük bir çocuk gördüğüm zaman, bu hareketin çocuğu, gizli bir iyilik deposu veya gecikmeli olarak etki eden o haplardan biri gibi, kan dolaşımına gün boyunca –veya tüm hayatı boyunca– iksir salgılayarak her zaman etkileyeceğini bilirim. Ancak çocuk bunun hakkında hiçbir şey, tek bir şey bile hatırlamayabilir. Bunun, küçük çocukları ve onları şekillendirerek etkileyen şeyleri izlemenin oldukça rahatsız edici bir deneyim olduğunu düşünüyorum. Sonra bu çocuklar ergen olur ve şunu ya da bunu neden yaptıklarını, çoğu zaman kendileri bilmese de, siz kesinlikle

bilirsiniz. Sonra genç yetişkinler haline gelirler ve hâlâ kökenlerini sizin bildiğiniz davranış biçimleri sergilerler. Veya, bir süre ayrı kaldıktan sonra bu çocukla, yetişkin veya yarı-yetişkin olduğu zaman tekrar karşılaşırsınız ve ne aradığınızın farkında olmayan gözlerde bir şeyler aradığınızı fark edersiniz. Kolların bir arkadaşa sarılış şeklini, sert mi, yumuşak mı olduğunu, ya da elin bir köpeğin başını nasıl şefkatle okşadığını incelersiniz.

Diğer ziyaretçi, o dönemde yaşıtı olan bütün kadınlar gibi, büyük aşkı savaşta ölen Betty Cleverly halaydı. Betty hala babamın kuzeniydi ve iri yapılı, pasaklı, tavşan dişli bir kadındı. O da bizi çok severdi ve yıllarca, yıllarca kardeşimle bana onun bizi ne kadar sevdiği anlatıldı. Ancak benim hatırladığım şey, sabahın erken saatlerinde onun yatağında yatmam ve komodinde sabahın ilk çay tepsisinin durması, Betty halanın uzun kollu, pespembe yünlü geceliğiyle yatması, uzun saçlarının yatağı kaplaması ve sabun kokulu kahverengi ipeksi saç tellerinin boynuma dolanmasıydı. Bir yandan da, Marie bisküvilerini demli çayına batırır, tadına bakmam için lokmalar verir ve acı tadı alıp titreyince bana güler, sonra kuru bir bisküvi vererek, “Annene söyleme, kahvaltıdan önce iştahını kapatıyorum,” diye haykırırdı. Ardından, güçlü, gırtlaktan gelen bir sesle, “Lead Kindly Light” ve “Rock of Ages” şarkılarını söyler, çay kaşığıyla kendini yönetirdi. Sonra, misyoner olduğu için Çin’e gitti ve annemle babama yazdığı mektuplar, Hıristiyanlığın kontrol altına aldığı kâfirleri, Londra Misyonerlik Derneği’ni ve İngiltere’deki cemaat sorunlarını anlatıyordu.

Babam İran Kraliyet Bankası’nda, önce Kirmanşah’ta şube müdürü, sonra da Tahran’da müdür yardımcısı olarak yaklaşık beş yıl çalıştıktan sonra memleketinde izin kullanmayı hak ettiğinde, İran’a döneceğini sanıyordu ve annemle babamın aklı çocuklarını nasıl eğitecekleri konusunda kaygılarla doluydu. Büyük çocuğu, beni, beş yaşında İngiltere’de bırakmak o dönemde normal olabilirdi ama annem Kipling’in “Baa Baa Black Sheep” şarkısından, yanlış kişilere emanet edildikleri zaman küçük çocukların yaşayabileceği zorbalık ve ihmal korkusunu biliyordu. Babam İran’a dönmek istemiyordu. Oradaki sosyal yaşam onu sıkıyordu. Bankada çalışmayı hiçbir zaman sevmemişti. İranlılar

yozlaşmıştı ve babamın böyle olduğunu söylediği hiç kimse bunun önemli olduğunu düşünmüyordu.

Bu arada, uzak kalmak İngiltere'ye karşı duygularını yumuşatmamıştı. Hiçbir zaman da yumuşamadı. Ölünceye kadar İngiltere'yi –İngiltere'yi, Britanya'yı değil; ya da en azından yüz çevirdiği ülke Britanya değildi– halkına verdiği sözleri tutmayan, insani iyiliğe inanmayan, yozlaşmış bir ülke olarak görecekti. Ülke savaştan zengin olan kayıtsız dolandırıcılarla ve siperlerden yarı ölü halde çıkan sivil erkeklere beyaz tüylerini sallayan, sonra da onlara tüküren budala kadınlarla doluydu. Bütün hayatı boyunca, sesi öfkeyle sertleşerek, şu şarkıyı söyleyecekti:

Ve bize sordukları zaman...
Ve tabii bize soracaklar
Onlara diyeceğiz ki...

Ama sormadılar, hiçbir zaman sormadılar, çünkü savaş, Bahsedilemeyen Konu haline gelmişti. Ama şimdi burada altı ay tatil yapması, hiçbir zaman sevmediği ve ona patronluk taslayan kardeşi Harry'yle vakit geçirmesi gerekiyordu. Harry başarılı kardeşti, Westminster Bankası'nın bir şubesinin müdürüydü, teknesi, şık bir arabası ve babamın, özünde gösterişli bir banliyö evi olduğu için nefret ettiği bir evi vardı. Kendi özüne uygun bulduğu ve en rahat ettiği yer, Kirmanşah'taki karlı dağlarla çevrili büyük taş evdi. Fakat o evi sonsuza dek kaybetmişti. Kardeşinin karısı Dolly'yi sevmiyor, onun aptal ve kenar mahalle kızı olduğuna inanıyordu. Karısının görümcesi Margaret'ı sevmiyordu ve annemin erkek kardeşini yavan buluyordu. Altı ayı akrabalarla geçirmek, züppe, kendini beğenmiş, taşralı, dar görüşlü, cahil, küçük İngiltere'de cehennem hayatı gibi olacaktı. Sonra tekrar Tahran'a, yoğun züppe sosyal yaşama, pikniklere, elçilik partilerine, karısının çaldığı, genç bir erkeğin "The Road to Mandalay" ve "Pale Hands I Loved Beside the Shalimar" şarkılarını söylediği müzikli gecelere dönecekti. "Neden insanlar evlerinde oturup, sessiz olamıyorlardı?" diye sorardı filozoflar gibi. Fakat annem yalnızca gülümsüyordu, çünkü kendisinin haklı olduğunu biliyordu. Sorun şuydu, babamın eksantrikliği kızına bulaşıyordu.

Bana zorla Bo-Peep kıyafeti giydirmeye çalışırlarken, “Hayır, istemiyorum, giymeyeceğim,” diye ağlamıştım. “Bo-Peep olmak istemiyorum. Neden Harry gibi tavşan olamıyorum?” Annem bana bunun saçmalığı yüzünden gülmüştü ve işin kötüsü, ben de yüzümde gülme isteği hissediyordum. Gerekçemi değiştirmiştim. “Partiye gitmek istemiyorum. Partileri sevmiyorum.” “Saçmalık. Tabii ki partileri seviyorsun. Tabii ki Bo-Peep olmak istiyorsun.” “Hayır, istemiyorum. *İstemiyorum*.” “Saçmalama. Michael, ona saçmaladığını söyle.” “Gitmek istemiyorsa neden gitmek zorunda olsun?” demişti babam hırçın, sinirli ve geçimsiz bir ifadeyle. “Ben de gitmek istemiyorum. Partiler! Bunları ilk kim düşündü? Her kimse asılmalı, boğulmalı ve dört parçaya bölünmeli. Şeytan olsa şaşırmam.” “Ah *Michael*...” “Hayır, sana söylüyorum. Aklıma parti geldiği anda bile kusmak istiyorum. Bu çocuklar da aynen öyle yapacak. Öyle değil mi? Aşırı derecede heyecanlanıyorlar, çok fazla yiyorlar, sonra her tarafa kusuyorlar.” “Ah saçmalık, Michael, aslında partileri seviyorsun.”

Dünyadaki hiçbir nefret, küçük bir çocuğun çaresiz öfkesi kadar şiddetli değildir. Gerald Nelligan da annesinin karşısına dikilmiş, “Hayır, istemiyorum, giyinmeyeceğim, neden giyineyim?” diye bağırıyor. Gerald benden iki yaş büyüktü, iri bir çocuktu ancak köşeye sıkışmış çocukların her gün kullandığı bembeyaz yüzle bağırma kriziyle kendini yerden yere atıyordu. Ama daha sonra, “Son derece mutlu bir çocukluk geçirdim,” diyeceklerdi. Tabiat insana çocukluğunun ilk yıllarını unutturmakla ne yaptığını biliyor.

Şimdi kediye gelelim: Bu kediden *Kedilere Dair* kitabımda bahsetmiştim ama biraz daha vurgulamam gerektiğini biliyorum. “Hendekte o pis kediyi buldun ve doğruca misafir odasına getirdin. Üstelik senden de iriydi,” diyen annem hem çocuk hem de kedi rolündeydi. “Ayrıca yatağına da almakta ısrar ettin. Kediyi permanganatla yıkadık...” Britanya İmparatorluğu’nun vazgeçilmez dayanağı potasyum permanganat. “Zavallı yaşlı Marta fırtına gibi içeri girip, ‘Bu pis kedinin buraya girmesine neden izin verildi?’ dedi.” Ancak kedinin benimle kalmasına izin verildi ve onu ne kadar sevdiğimi söylemeye gerek yok. Yıllar boyunca kedi ölümleri beni o kadar korkunç derecede üzdü ki, deli olduğumu düşünmek zorunda kaldım. Annem öldüğünde, babam öldüğünde kendimi bu kadar kötü hissetmiş miydim?

Hissetmedim. Tahran sokaklarında yavaş yavaş ölmekten kurtardığım o yaşlı kedi benim dostumdu. Peki, biz Tahran'dan ayrıldıktan sonra o kediye ne oldu? Bana sakinleştirici yalanlar söylediler, ama onlara inanmadım ve o kadar çok ağladım ki beni teselli edemediler. "Seni avutamadık," demişti annem.

Yaşlı bir kadın olma yolunda ilerlerken, 1 ila 10 arasında derecelendirmek gerekirse –10 gerçek, korkunç, anlamsız, felce uğratan ve benim şahsen yaşamadığım depresyondu– 9 denilebilecek bir acı yaşadım. Bu ölçekte, ölen kedi için duyulan acı 4 veya 5 düzeyindeyken, anne-baba veya kardeş için duyulan acının seviyesi 2 idi. Tabii, kedi için acı çekmek, doktorların ifadesine göre, "göndermeli ya da yansımalı acıdır", yani bir organınız acırken, aslında acının başka bir organdan kaynaklanmasıdır. Tabii insanın burada şunu sorması gerekiyor: Peki, ama neden? 9 şiddetindeki acıda, kaynağını bilmediğim bir acıyla perişan olmuştum, hâlâ da bilmiyorum.

Sorulması gereken bir başka soru da şu, insanın hayatının ilk yıllarından birçok anısı olmasına rağmen, neşeli, keyifli, mutlu, hatta huzurlu anıların sayısı neden bu kadar az? O aç, öfkeli yürek neden sakinleştirilmeyi reddetti? Fotoğrafçı meselesinde bir ipucu olabilir mi? Üç buçuk yaşındaydım. Elimde düşünceli, küçük bir kızın, ilgili herkesi gururlandıracak bir fotoğrafı var. Fakat neler hissettiğimi hatırlıyorum. Kahverengi kadifeden yapılmış elbise konusunda uzun bir dırdır, telaş, kaygı ve sorun yaşanmıştı. Elbise kalındı ve kaşındırıyordu. Çoraplarımı giydirmeleri çok zor olmuş, çoraplar dönmüş ve kırışmış; lastikle tutturulmaları gerekmişti. Yeni ayakkabılarım rahat değildi. Saçlarım fırçalanmış ve tekrar tekrar yapılmıştı. Kapitone kumaşla kaplı taburenin üstüne oturmam gerekiyordu ancak tabureye çıkmak ve orada kalmak çok zordu çünkü kayıyordu. Beni çok büyük, sert, oymalı bir tahta sandalyeye de oturtmuşlar, ama bana uygun olmadığını söylemişlerdi. Onlar? Annemle fotoğrafçı. Fotoğrafçı profesyonel biriydi ve stüdyosu, çocuklara uygun dekor hazırlamak amacıyla, üstlerinde güneşin batışı, göl manzaraları ve uçan leylekler bulunan Japon paravanları, sandalyeler, masalar, minderler ve doldurulmuş hayvanlarla doluydu. Fakat ben kendi oyuncak ayımda ısrar etmiştim, pisti ama benim arkadaşımdı. Bu kadar sorun yarattığım için

üzgündüm, gergindim ve suçluluk duyuyordum. Sanki annem her zamanki gibi büyük, hantal bir paketi –beni– bağlamıştı, ama çok hızlı ve tuhaf bir şekilde bağladığı için hiçbir yere uymuyordum ve her an çözülecekmiş, onu hayal kırıklığına uğratacakmış gibi duruyordum. Kendimi bitkin hissediyordum. Bu hafif hüzünlü bitkinlik, bütün anılarımın temelini veya zeminini oluşturuyordu. Mesele şuydu, *her şey çok fazlaydı*, çok yüksek, ya da çok ağır, çok zor, çok gürültülü veya çok parlaktı ve hepsini idare edemiyordum, oysa benden bunu bekliyorlardı.

4

Annem, küçük çocuklarını Kızıldeniz'in sıcağına maruz bırakmamak için, İngiltere'ye Rusya'yı aşarak Moskova üzerinden gitmeye karar verdiğinde –çoğu zaman kendisinin de söylediği gibi– ne yaptığını bilmiyordu. "Bilseydim!" Devrimden sonra normal yollarla yolculuk yapan ilk yabancı aile olacağımızın farkındaydı. 1924 yılıydı. Zor olacağını tabii ki biliyordu, ancak zorluklar aşılmak içindi. Yolculuk korkunç bir hale dönüştü ve aile tarihinin en canlı bölümü olarak tekrar tekrar anlatıldı. Bana anlatılanlarla hatırladıklarım birbirini tutmuyordu ve en dramatik an, belleğimde hiç yer almıyor. Rus sınırında, pasaportlarımızda doğru damgaların yer almadığı anlaşılmış ve annem, şaşıran görevliyi bizi içeri alması için korkutmaya çalışmak zorunda kalmıştı. Annem de, babam da bu olayı çok seviyordu, annem imkânsızı başardığı için, babam da saçmalıklara bayıldığı için. "Tanrım, hiç kimse böyle bir şeyi sahnelemeye cesaret edemezdi," derdi babam sakin, haklı, baskın çıkan İngiliz anne ile daha önce hiç, iyi giyimli ve iyi beslenmiş çocuklara sahip yabancı bir aile görmemiş olan aç ve hırpani görevliyi hatırlayarak.

En tehlikeli kısım olayın başında, aile kendini Hazar Denizi'ni aşan ve asker taşıma aracı olarak kullanılan bir petrol tankerinin içinde bulunca yaşanmıştı. Kamara "herkesin düşündüğü tarzda bir yolcu gemisi kabinine" benzemiyordu, bit doluydu. Muhtemelen o dönemde her yerde görülen tifo da vardı.

Annemle babam bütün gece uyanık kalıp, çocukları lamba ışığının yarattığı dairenin içinde tutmaya çalışmıştı. Ancak bir kol, benim kolum

karanlıkta kalmış, böcekler tarafından ısırılmış ve kıpkırmızı, korkunç bir şekilde şişmişti. Kamara genellikle mürettebattan bazı insanlarla paylaşılıyordu ve küçüktü. Bana göre kocaman, mağara gibi, karanlık bir yerdi ve annemle babamın korkusu yüzünden tehlike doluydu. Ama hepsinden kötüsü kokuydu; bitin kokusu olan soğuk, küflü, metalik kokuydu.

Hazar Denizi'nden Moskova'ya ulaşmak günler sürmüştü ve hikâyesi şöyleydi: "Trende hiç yiyecek yoktu ve annem, köylü kadınlardan yiyecek bir şeyler almak amacıyla istasyonlarda trenden iniyor, ancak kadınlarda sadece katı yumurta ve biraz ekmek oluyordu. Koridordaki semaverde çoğu zaman su yoktu ve kaynamamış su içmeye korkuyorduk. Her yerde tifo, tifüs ve pis hastalıklar salgını vardı. Ayrıca her istasyon dilenci ve evsiz çocuk kaynıyordu, ah, çok korkunçtu. Sonra annem bir istasyonda kaldı çünkü tren uyarıda bulunmadan hareket etti ve biz, onu bir daha göremeyeceğimizi sandık. Fakat annem bize iki gün sonra yetişti. İstasyon müdürüne bir sonraki treni durdurtmuş, o trene binmiş ve bizi yakalamıştı. Unutmayın, bütün bunları tek kelime Rusça bilmeden yapmıştı.

Benim hatırladığım şey farklı, paralel ama sarsıntılı bir dur-kalk filmi.

Küçük odalara benzeyen kompartımandaki koltuklar eski püsküydü ve hastalık, ter ve annemin her tarafa serptiği Keating böcek ilacına rağmen fare kokuyordu. Fareler koltukların altında kaçışıyor ve ayaklarımızın dibinde dolaşarak kırıntı arıyordu. Duvarlardaki lambalar kırıktı, ama neyse ki annem mum getirmeyi akıl etmişti. Gece uyandığımda uzun, solgun, tehlikeli alevler, çatlaklarından hava giren –güneyde sıcak, kuzeyde soğuk– siyah bölmelerde dalgalanıyordu. Koku yüzünden yüzümü çatlaklara tutuyordum. Nisan ayıydı. Babam grip olmuştu ve üst yatakta, iki gürültücü çocuktan ve isteklerimizden uzakta yatıyordu. Annem korkuyordu; Büyük Grip Salgını geçmişti ama korkusu yıllar boyunca insanların sesine yansıyacaktı. Koltuklarda küçük kanlı noktalar ve lekeler vardı ve bu, bitlerin buraya uğradığı anlamına geliyordu. Yıllar sonra, oturup, neden grip ve tifüs kelimelerinin beni bu kadar korkuttuğunu çözmeye çalışmak zorunda kaldım. Grip kolaydı, ama tifüs? O yolculuktan kaynaklanıyordu. Yıllar boyunca "Rusya" kelimesi istasyon platformları anlamına geldi

çünkü Bakû–Moskova arasındaki uzun yolculukta tren sürekli olarak, büyük kentlerde olduğu kadar yan hatlarda da durmuştu.

Tren homurdanıyor, sarsılıyor, uğulduyor ve korku verici insan kalabalıklarının (çünkü İranlılara hiç benzemiyorlardı) arasında durmaya çalışıyordu. Üstlerinde paçavralar vardı, hatta bazıları kat kat paçavra giymiş gibiydi. Ayaklarına da paçavralar sarmışlardı. Sivri aç yüzlü çocuklar, trenin pencerelerine zıplayıp içeri bakıyorlar veya ellerini uzatarak dileniyorlardı. Sonra askerler trenden aşağıya atlayıp, tüfeklerini sopa gibi tutuyor ve insanları itekleyerek, döverek trenden uzaklaştırıyorlardı. İnsanlar askerlerin ayaklarının dibine düşüyor, ama sonra toparlanarak yine trene üşüşüyorlardı. Bazıları platformlarda yatıyor, başlarını bohçalara dayıyor ve trene bakıyordu, ama trenden hiçbir şey beklemiyorlardı. Annemle babam onların hakkında konuşuyordu. O kadar alçak sesle ve endişeli bir şekilde konuşuyorlardı ki, arada anlamadığım kelimeler oluyordu. Bu nedenle sürekli olarak, o ne demek, bu ne demek, diyordum. Büyük Savaş. Devrim. İç Savaş. Kıtlık. Bolşevikler. Ama neden anne, neden baba? Bize *besprizorniki*'lerin[12] –ailesi olmayan çocuklardan oluşan çetelerin– istasyonlarda durdukları zaman trenlere saldırdıkları söylendiğinden, annem yiyecek almak amacıyla trenden iner inmez kompartımanın kapısı kilitleniyor, pencereler yukarı itilerek kapatılıyordu. Kapıdaki kilitler güvenli değildi ve bu nedenle arkasına bavullar yaslanıyordu. Bu, babamın üst ranzadan aşağıya inmesi anlamına geliyordu. Sıcak tutması amacıyla siperlerde giymek için satın aldığı koyu renk, ağır robdöşambrını giyiyordu, ama bunun altında, tahta bacağını kolayca takabilmek için gereken her türlü donanımı üstünde tutuyordu. Bu arada, soluk izli bacak parçası bazen robdöşambrdan çıkıyordu çünkü –babamın yaptığı espriye göre– onun kendine özgü bir hayatı vardı, yalnızca bir bacağın parçası olduğunu bilmiyordu. İhtiyaç anında, örneğin satın aldığı yiyecekleri, birkaç yumurtayı, bir parça ekmeği zaferle kaldıran annemi içeri almak amacıyla kompartımanın kapısını açmak üzere öne eğildiğinde, bu parça bacak gibi davranmaya çalışıyor, içgüdüsel olarak ağırlığı almak amacıyla öne uzanıyordu. İki küçük çocuk korkuyla o ürkütücü kalabalığın arasında, köylü kadına katı yumurtaların ve adına ekmek denilen o kara ekşi yarım somunların parasını vermeye çalışan annemizi seyrediyordu.

Hikâyeye göre, yeterince yiyecek olmadığı için açtık, ama ben açlık hissettiğimi hatırlamıyorum. Sadece, o çok tuhaf, bizden çok farklı insan kalabalığına ve anne-babaları veya kendilerine bakacak kimseleri olmayan o sefil çocuklara baktığım zaman hissettiğim korku ve sıkıntıyı hatırlıyorum. Tren hareket ettiğinde askerler kadınlardan ne alabilmişlerse sımsıkı tutarak vagonlara atlıyor ve ardından tüfeklerini trenin ardından koşan çocukların üzerine doğrultuyorlardı.

Hikâyeye göre bize masal okunmuştu, plastisinle oynamış, tebeşirle resimler yapmış, telgraf tellerini saymış ve pencerelerin dışındaki objelerle tahmin oyunu oynamıştık ama benim aklımda kaldığı kadarıyla, tren tıngırdayarak bir başka istasyona girmişti –kuşkusuz aynı istasyondu– aynı sefil insanlar, sefil çocuklar vardı. Annem yine dışarıya, onların arasına çıkmıştı. Sonra tren istasyondan çıkarken, kompartımanın dışındaki koridorda belirmemiş, aldıklarını bize göstermemişti. Annem istasyonda kalmıştı. Hasta babam köşede doğrulmuş, sürekli olarak her şeyin yoluna gireceğini, annemin yakında geleceğini, endişelenecek bir şey olmadığını, ağlamamamız gerektiğini söylüyordu. Ama babam merak ediyordu ve bunu biliyorduk. Babamın ne kadar çaresiz olduğunu, anneme ne kadar bağımlı olduğunu ilk defa o zaman anlamıştım. Tahta bacağı yüzünden trenden aşağıya atlayamıyor ve kalabalığı yararak yiyecek arayamıyordu. “Aranızda bir yumurtayı paylaşmanız gerekiyor ve yanımızda getirdiğimiz bir miktar kuru üzüm var, ama hepsi bu kadar,” demişti. Annemin yeniden ortaya çıkması gerekiyordu, çıkmak zorundaydı, nitekim çıktı, ama iki gün sonra. Bu arada trenimiz tekrar tekrar yavaşlayarak, homurdanarak ve gıcırdayarak istasyonlara, manevra hatlarına, kalabalıklara, *besprizorniki*’lere, tüfekli askerlerin arasına giriyordu. Ağladığımı ve korktuğumu hatırlamıyorum, onların hepsi geçti, ama babamın sağlam dizine oturduğum ve pencereden içeri bakan aç yüzleri gördüğüm zaman robdöşambrın sert kumaşının yanağımda yarattığı duyguyu unutamadım. Ama onun kollarında güvendeydim.

Küçük bir kız oyuncak ayısıyla ve içinde ayının giysileri bulunan küçücük karton valizle, trenin koltuğunda oturuyor. Oyuncak ayının giysilerini çıkarıyor, düzgün bir şekilde katlıyor, bavuldan başka bir kıyafet seti çıkarıyor, ayıya giydiriyor, ona uslu olmasını ve sessizce oturmasını

söylüyor, oyuncak ayının bu giysilerini de çıkarıyor, katlıyor, bavuldan üçüncü bir pantolon ceket takımı çıkarıyor, demin çıkardığı ve mükemmel bir şekilde katladığı takımı tekrar bavula koyuyor, ayıyı giydiriyor. Bunu tekrar tekrar yaparak dünyayı düzene sokuyor, olayları kontrolü altında tutuyor. İşte, iyi bir ayısın, cici ve temiz.

Moskova'dan, çocukluğumun ilk yıllarına ilişkin tüm anılarımın en güçlüsü çıktı. Bir otel koridorundayım, kulpu başımın çok üstünde olan bir kapının dışındayım. Tavan çok uzakta ve büyük, yüksek parlak kapılar bütün koridor boyunca dizilmiş. Her kapının arkasında korkutucu bir tuhaflık, aniden bir kapıdan çıkan veya hızla bütün kapalı kapıların önünden yürüyen, gözden kaybolan veya koridorda bir köşeye ulaşan ve sonra bir kapının ardında kaybolan tuhaf insanlar var. Yumruğumla bizim kapımıza vuruyorum, ağlıyorum, bağırıyorum. Hiç kimse gelmiyor. Sonsuz gibi gelen bir süre boyunca kimse gelmiyor, ama o kadar uzun sürmüş olamaz, kapı kısa sürede açılmış olmalı. Ancak kâbus, dışarıda bırakılmakla, içeri alınmamakla ve acımasız yüksek, parlak kapıyla ilgili. Bu kapalı kapı, binlerce hikâyede, efsanede, masalda geçiyor; açmak için anahtarınız olmayan kapı. Bu kapı nereye açılıyor? - ama sanırım, zaten asıl mesele bu. Belki de bu kapalı kapı genlerimizde var, buna hiç şaşırmazdım. Alice gibi uzanarak kulpa dokunmaya çalışmam sonsuza dek hafızamdan çıkmayacak.

Şimdi artık İngiltere'deyiz. Birisi, İngiltere'nin güzel görüntüleri (hatmiler, köşk bahçeleri, çatıları samanlı evler, kayalıkların arasındaki koylar) neden kasvetli İngiltere anıları (demiryollarının siyah, ıslak rayları, soğuk pencerelerden akan yağmur, solgun ve ölü taşların üzerine konmuş ve yollara kadar taşmış balıklar, kasap vitrinlerinde koca çelik çengellerde kanlı etler) kadar güçlü değil diye sorabilir. Üvey büyükannem olduğu söylenen kadınla tanıştım ve kadının dizinde benim bir fotoğrafım var ancak ortaya tek bir gerçek bile çıkmıyor. Babamın babasıyla tanıştım - karısı Caroline May o sene ölmüştü ve 37 yaşındaki yeni eşiyle evlenmek üzereydi. O da muhtemelen diğer bütün o kadınlar gibi, sevgilisini siperlerde kaybetmişti ve yaşlı bir adamla evlenmek, koca bulma konusundaki tek şansıydı.

Her türlü ziyaret ve kısa yolculuk devam etti ama çocuklar paket gibi her tarafa taşınıyordu. Bayan Steele adında biri çocukların bakımında yardımcı

oluyordu ve o altı ayı en iyi hatırlayan kişi oydu. Bir otel odası. Yine büyük mobilyalarla dolu. İnsanın odada dolanması, bir yerden bir yere geçmesi çok zor. İki geniş yatak –biri benim– ve bir büyük portatif karyola. Duvardaki alev –gaz alevi– mum gibi tehlikeli ve dikkat edilmesi gerekiyor, ama mum gibi söndürülemiyor ve odada havalı, grimsi kahverengi görünen çizgili bir aydınlık oluşturuyor. Kirli kepenklerin üstüne yoğun yağmur vuruyor. Hava soğuk. Islak yünlü bohça şeklinde yatan küçük kardeşim beşiğinde bezgin bir şekilde burnunu çekiyor. Bayan Steele, giyinirken onu seyretmemememizi emretmişti. Bayan Steele o kadar uzun boylu ki, tavana yetişiyormuş gibi. Omuzlarına inen gür, koyu renk saçları var. Üzerinde açık pembe korse bulunuyor ve saçlarının arasından ve aşağıda kalçalarının etrafında solgun ten tümsekleri görünüyor. Kardeşimin meraklı parlak gözlerle baktığını görebiliyorum, sonra gözlerini sıkıca kapatıyor, uyuma numarası yapıyordu ama biraz sonra gözleri tekrar parlamaya başlıyor. Bayan Steele kolunu kaldırıp beyaz geceliğini başının ve gür saçlarının üstünden geçiriyor. Kollarının altında ipeksi siyah sakallar var. Meraktan ve tiksintiden midem bulanıyor. Pislik ve Bayan Steele'in ekşi ve metalik yıkanmamışlık kokusunu, kardeşimden gelen ıslak yün kokusunu ve bir de, pis battaniyeyi kaldırıp kokladığım zaman dalgalar halinde yükselen kendi kuru ve sıcak kokumu alıyorum. İngiltere'nin kokuları, ıslak, kirli, karanlık ve çirkin İngiltere'nin kokuları, İngilizlerin kokuları. İran'ı ve temiz, kuru güneş ışığını düşününce midem bulanıyordu ama sorunumun ne olduğunu bilmiyordum, çünkü küçük çocuklar etraflarına o kadar dalarlar ki, devamlı dikkatli olarak dik durmaları ve doğru olanı yapmaları gerektiğinden, belirli bir yere karşı özlem duymayı henüz öğrenmemişlerdir. Ya da ben böyle olduğunu düşünüyorum. Veya kaybettiğim sevgilime, yaşlı kediye özlem duyuyordum. Uzun zaman sonra, İspanya'nın Granada kentinde durup, kenti çevreleyen karla kaplı dağları görünce ve temiz güneşli havayı koklayınca, hemen Kirmanşah'ı hatırladım; işte aynen böyle bir yerdi.

Ancak, en azından şu soruyu sormamız gerekiyor: Neden çayırlardaki neşeli piknikleri veya temiz havada yapılan kumdan kaleleri ya da Betty hala ile Harry Lott amcanın sevecen kollarını aynı yoğunlukta hatırlamıyorum?

Dikkati çeken ve aslında korkunç olan küçük bir anı, İngiltere’deki diğer bütün anılardan farklı. Pip, Squeak ve Wilfski’nin maceraları hakkında gazetede çıkan çizgi roman, komünizm karşıtı ilk girişimlerden biri olmalıydı. Hamamböceğine benzeyen bıyıklı bir kötü adam karakteri olan Wilfski oluşturulurken, Troçki esas alınmıştı. Elinde devamlı olarak bir bomba oluyordu ve bir yeri veya birini havaya uçurmakla tehdit ediyordu. Korku ve dehşet yaratmak amacıyla tasarlanmıştı ve aynen öyle yapıyordu.

Afrika’ya gitmek üzere İngiltere’den ayrıldığımızda, babamın dul babası kalın yünlü takımıyla karanlık koridorda duruyor, arkasında da büyük sarkaçlı saat tık tık çalışıyordu. Büyükbaba ağlıyordu ve beyaz sakalına sümük damlamıştı. İşte çocuk bunu görmek zorunda kalmıştı, zira çocukların ilk yılları fiziksel olayları, sümüğü, kaka yapmayı, işemeyi kontrol altına almayı ve düzenlemeyi öğrenmekle, kurtulmaya çalıştıkları ve yaşlanıncaya kadar bir daha girmeyecekleri bir hapishanede geçmektedir. Yaşlı adam ağlıyordu, çünkü kalbi kırıktı. Oğlunu ve oğlunun karısını beş yıldır görmüyordu ve torunlarıyla daha yeni tanışmıştı, ama şimdi kilisesinin bağış topladığı misyonerlerin yamyam bile olabilecek vahşilere Hıristiyanlığı kabul ettirmeye çalıştığı Afrika’ya gidiyorlardı. Gırgırına, beş yıl sonra geri döneceklerini söylüyorlardı. Adam ağladı, ağladı ve kız torunu görüntüsünden o kadar tiksindi ki, kendini öptürmedi. Ayrıca belki de, aile onun Marian Wolfe’la, “yarı yaşındaki bir kızla” evlenmesini onaylamadığı için de ağlıyordu.

İngiltere’den ayrılmadan önceki son haftalar, annemin orada yaşayacağı hayatta ihtiyaç duyacağını düşündüğü şeyleri alma telaşıyla geçmişti. Bunları, mısır yetiştirerek beş yıl içinde zengin olacakları Güney Rodezya’ya gitmelerini teşvik eden İmparatorluk Fuarı’ndan aldığı broşür ve bilgilere dayanarak yapıyordu. Babama göre bu, her zaman, Colchester civarında çiftçilerin oğullarıyla geçirdiği çocukluk yıllarından beri olmak istediği insan haline gelme fırsatıydı. Ailesinde de çiftçiler vardı. Ancak hiçbir zaman çiftçilik yapması için gereken sermayeye sahip olamamıştı. Belli ki, bir ülkenin ne kadar çok fuarı olursa o kadar iyiydi. Babamın aklını çelerek Afrika’ya gitmesine neden olan şey, 1924 yılında yapılan o İmparatorluk Fuarı’ydı - buna anılarda, romanlarda ve günlüklerde ne kadar da sık rastladım. Bu fuar annemle babamın hayatını değiştirdi ve kardeşimle

benim hayatımızın rotasını belirledi. Savaşlar, kıtlıklar ve depremler gibi fuarlar da gelecekleri şekillendirmişti.

Harrods'ta, Liberty's, Army & Navy mağazalarından alışveriş yapmanın yanı sıra, ikisi de bütün dişlerini çektirdi. Dişçi ve doktor öyle söylemişti. Dişler sayısız hastalığın ve derdin nedeniydi, hiç kimseye yararları yoktu ve ayrıca, Güney Rodezya'da iyi dişçi bulamazlardı. (Yanlış.) Bu kendine zarar verme işlemi o zamanlar çok yaygındı. "Kiliselerde mum yakmaya ve doktorlara danışmaya devam ediyoruz." - Proust.

Aile bir Alman gemisinin güvertesinde durup, İngiltere'nin kireçli kıyılarının gözden kaybolmasını izledi. Annem ağladı. Ayrılık acısı içime çökmeye başlamıştı ama İngiltere için ağlıyor olamazdım, çünkü oradan nefret ediyordum. Babamın gözleri nemliydi, ama kolunu annemin omzuna dolayıp, "Haydi gel, yaşlı şey!" dedi. Ve onu gözden kaybolan kayalıklardan uzaklaştırarak içeri soktu.

Güvertede, küçük kardeşimin dışında, bir de, dadımız olacak olan Biddy O'Halloran vardı. Onun hakkında bildiğim şeyler, çoğunlukla başkalarından duyduklarım. Biddy 21 yaşındaydı. İrlandalıydı. "Hızlıydı", "alışılmadık" biriydi, Neşeli Gençlik simgesiydi. Kesinlikle olması gerekenden daha iyi değildi. Neden? Biddy'nin kısacık saçları vardı, makyaj yapıyor, sigara içiyor ve erkeklerle fazlasıyla ilgileniyordu. Annem yıllar sonra Biddy'ye kök söktürdüğü için pişmanlık duyacaktı. Annemin de sigara içtiği, saçlarını kestirdiği ve biraz ruj kullandığı bir dönemdi. "Ona ne olduğunu merak ediyorum" - zira Biddy, anlaşılan bu deneyimi o kadar korkunç bulmuştu ki, bizimle irtibatını tamamen kesti. Daha sonra bir yargıçla evlendi ve sosyete gazetelerine çıktı.

Fakat Biddy hayatıma girip sonra ortadan kaybolan çok sayıda insandan yalnızca biriydi. Tanıdıklar, sevgililer, arkadaşlar, yakınlar - çekip gidiyorlardı. Güle güle. Tekrar görüşünceye dek. *A bientôt. Poka. Tot siens. Arrivederci. Hasta la Vista. Auf wiedersehen. Do svidania*. Bu, yaşadığımız hayatın sonucuydu.

Uzun bir yolculuk olmuş, haftalar, haftalar sürmüştü. Gemi çok yavaştı. Neden Alman gemisi? Belki de babam, onlar da tıpkı İngiliz ve Fransız askerleri gibi hükümetleri tarafından ihanete uğradıkları için Alman askerleriyle dayanışma gösteriyordu.

Babam önce Cape Town-Güney Afrika Cumhuriyeti’ne, sonra Beira-Mozambik’e gidinceye kadar, neredeyse bütün yol boyunca hastaydı. Annem yolculuğun her dakikasına bayılmıştı. Bu, annemin hayatında, kendi tarzına uygun olarak, kâğıt oyunları ve briç oynayarak, süslenip püslenerek, dans ederek ve konserlere giderek eğlendiği son dönem olmalıydı.

Bu gemide rezil oldum. Kendimi berbat hissettim. Önce annemin arkadaşı kaptan vardı. Öncelikle, annemin arkadaşı kaptan vardı, dokuz şiddetindeki fırtına herkesi hasta edip yataklara düşürmüş, onlarıysa güvertede şakalaşmalarla dolu iyi bir arkadaşlığa itmişti. Espriler yapıyor, birbirlerine takılıyor, kızdırıyor, işletiyorlardı. “Muziplik yapıyorlardı.” (Bu kelime gıdıklama işkencesinden, büyük ellerin küçük kaburgaları sıkıştırmasından mı geliyordu?) Bu son derece içten bir neşeydi ve kaptan sürekli olarak el şakaları yapıyordu. Parti elbisemi giydiğim zaman, üzerine bir yumurta koyduğu mindere oturmamı istedi ve yumurtanın kırılmayacağına yemin etti. Kırılacağı çok belli olduğundan oturmak istemedim. Annem mızıkçılık etmemem gerektiğini söyleyince, ben de yumurtanın üstüne oturdum, yumurta altımda patlayıp elbisemi berbat etti. Kaptan kahkahalara boğuldu ve yerlere yattı. Ben yalnızca sinirlenmekle kalmamıştım, ihanete uğramış gibi hissediyordum. Babam olanlar karşısında rahatsızdı ama önemli olan şeyin, mızıkçılık yapmamak olduğunu düşünmüş olmalıydı. Ekvatoru geçtiğimiz zaman, yüzme bilmememe rağmen beni suya attılar ve beni bir denizci çıkardı. Bu tür şeyler bütün yolculuk boyunca devam etti ve ben sürekli olarak kızgındım, kâbuslar görüyordum. Annem o kadar eğleniyordu ki, normalde çocuklarına gösterdiği takıntılı bakım sanırım tatile çıkmıştı çünkü annem –ona anlatıldığı takdirde– kâbusları hafife alacak biri değildi. Ayrıca Biddy’nin orada bulunmasının amacı bize bakmak değil miydi?

Şimdi anlıyorum ki, annem Alman kaptanla bu kadar yakın arkadaş olduğunda, bir nehrin iki kolu birleşmişti. Sataşmalar, muziplikler, şakalar, annemin hayran olduğu İngiliz devlet okullarından geliyordu ve aslında Prusya’da çocuklara zalimlik yapılan elit tabaka okullarından kaynaklanıyordu. Kaptanın Prusya eliti olması ihtimali çok zayıf olsa da, bu tür iyi yaşam örnekleri halk arasında yayılabiliyordu. Peki, benim annem

zalim miydi? Kesinlikle hayır. Ama hepimiz herkesin yaptığı şeyleri yapabiliriz. Şey, hemen hemen hepimiz.

Akşamları, güzel gece elbiselerini giyiyor ve kaptanın masasında yemeğe, partilere, danslara, define avlarına gidiyordu. Biddy O'Halloran da öyle. Biz çocuklar kamaraya kapatılıyorduk ve bize uslu durmamız söyleniyordu. Her zaman itaatkâr bir çocuk olan kardeşim uyuyordu. Ben eğlencenin olduğu yerde olmak istiyordum. Ama annem gecelerin yetişkinler için olduğunu ve benim sıkılacağımı söylüyordu. Ancak ben eğleneceğimi biliyordum, annem de eğleneceğimi biliyordu. Ondan nefret ediyordum. İşe yaramıyordu, kapı kilitliydi. Şifoniyerin üstüne tırmandım, tırnak makasını buldum ve bir gece elbisesine delikler açtım. Eller küçüktü, tırnak makası küçüktü ve kalın kaygan kumaşta makası idare etmek zordu. Fazla zarar vermiş olamam ama önemli olan düşünceydi. Öfkeden ağlıyor ve bağırıyordum. Hayır, kesinlikle cezalandırılmadım. Fakat o seanslardan biri boyunca dizine oturtuldum ve alçak, sitem dolu, içten bir sesle konuşurken iyi davranmaktan, sevgiden - kendi sevgisinden ve iyi biri olma adına iyi biri gibi davranmaktan bahsetti.

Buna rağmen, bütün bu ihanetler ve haksızlıklar devam ederken, eğitim işi de devam etti, çünkü bu ne de olsa, annemin esas işiydi. Minik çocuklar anne-babalarının kucağına alınıp, uçan balıkları, domuz balıklarını, gün batımının renklerini, bacalarından berrak gökyüzüne duman çıkaran başka gemilerin izlerini, armalarda ve raylarda oturan kuşları, denizcilerin attığı kırıntıları yakalamak amacıyla geminin peşinden alçaktan uçan martıları, dalgaların geceleri yarattığı fosforlanmayı, ay ışığını ve filika talimatnamesini izlemeleri söyleniyordu. Bu sonuncusu, akademik çalışma olmaktan çok uzaktı, zira annemin büyük aşkı genç doktor, filika olmadığı için boğulmuştu. Ayrıca kaptanın özel izniyle, parlak koridorlar dünyasından geminin derinliklerine indik. Sonra aniden kaygan metal merdivenlerden ve çelik duvarlarda ilerleyen ve bükülen büyük siyah borulardan oluşan başka bir dünyaya geldik. Kardeşimle ben birbirimize sıkıca tutunduk ve minicik bir platformmuş gibi görünen, yalnızca geminin alt kısmına giden yürüme köprüsünün bir parçası olan yerden aşağıya baktık. Aşağıda pis, yarı çıplak adamlar kürekle fırınların ağzına kömür atıyor ve alevler canlanarak, çıplak, terli gövdelere kırmızı ışık

yansıtıyordu. Bu adamlar başlarını kaldırıp, iki küçük, tertemiz, ayrıcalıklı çocuğun, yüzlerinde dehşet ifadesiyle kendilerine baktığını; arkalarında da güzel, temiz giysileriyle anneleriyle babalarının ve geminin, görmeyi hiç ummadıkları bu bölümünde bizzat kaptanın durduğunu gördüler. İşin ritmiyle bedenleri sallanırken kara kömürler kavisler çizerek küreklerden alevlere ulaşıyordu. Sonra başlarını kaldırıp yukarı bakıyorlar ve kirli yüzlerinde beyaz dişleri görünüyordu. Manzara Rus demiryollarındaki *besprizorkini*'lere benziyordu, burası giysilerinde delikler bulunan ve yüzlerinin kemikleri görünen insanların yaşadığı öteki dünyaydı. Tıpkı kirli çatlak tren pencerelerinden dışarı bakarken olduğu gibi, kürekle kömür atarken yüzlerinden ter damlayan bu adamlara bakarken korkmuştum.

Walvis Körfezi'nde kumsalda, denizin çekildiği kumlarda minik balıkların su birikintisi içinde ölmek üzere olduğu yerde ilk kez ölümle tanıştım. Bu küçük balıklar kıvranıyor, debeleniyor ve güçlükle soluyordu. Sonra kumsalın her tarafında küçük ölü balıkların biriktiğini gördüm. Doğrulama bekleyerek, kelimenin gördüğüme uymasını bekleyerek, "Ölmüşler mi?" diye sordum. Annemle babam o anın ciddiyetini anlamıştı ve babam, "Evet, korkarım ölmüşler," dedi; annem de, "Şey, boş ver." Gökyüzünü büyük ve şahane bir gün batımı kapladı ve o anda anladım: Durum böyleydi ve yapacak hiçbir şey yoktu.

Cape'te bir yerlerde devekuşları büyük adımlarla, arkalarında uzakta mavi dağlar bulunan cılız kumsalda koşuyordu. Uzaklık. Afrika'nın çorak boşlukları. Ama aile gemiyle sahilden Beira'ya doğru ilerlemeye devam etti. Aklımda Beira'dan hiçbir şey kalmamış, Salisbury'ye tren yolculuğu, o zaman 20 dakikada bir ucundan diğerine yürüyebildiğiniz küçük bir kasaba olan Salisbury'nin kendisi, çiftlik seçilinceye kadar yerleşeceğimiz Lilfordia'ya yapılan 20 millik yolculuk, hiçbirini hatırlamıyorum.

Neden devekuşları da, hâlâ arabaların dönebileceği kadar geniş yapılmış Salisbury sokaklarını kullanan öküz arabaları değil? Neden Rusya'daki tren de, aynı derecede egzotik olan Beira-Salisbury arasındaki tren değil? Neden bir şeyi hatırlıyorum da başka bir şeyi hatırlamıyorum? Sadece tatsız olan şeyleri hatırlamaya karar verdiysem, neden son derece keyif veren devekuşlarını hatırlıyorum?

Lilfordia, sonradan Bush Savaşı'nda (Kurtuluş Savaşı'nda), Boss Lilford ve beyaz davaya hizmetleri nedeniyle ün kazanacak olan Lilford ailesinin eviydi. Sonra, yılanlar nedeniyle dikkat edilerek yaklaşılması gerektiği konusunda hemen uyarıldığımız fundalıkların arasında dağılmış çok sayıda rondavel, yani saz ve tuğladan yapılmış basit ama sağlam kulübe vardı. Yetişkinlerin - Lilford'ların sesinden, yılanlar kesinlikle, oyun oynarken bir mum veya lamba devirmekten daha tehlikeli değildi, yalnızca dikkat edilmesi gerekiyordu.

Babam bizi orada bırakıp, sanırım at üzerinde, bir çiftlik aramaya gitti. Beyaz hükümetin, neredeyse yok pahasına eski askerlere toprak sattığı ve Toprak Bankası'nın mücadele eden beyaz çiftçilere uzun vadeli kredilerle yardım ettiği bir dönemdi. Babam kredi alarak çiftlik kuracaktı. Annemle babamın 1000 sterlini vardı ve babam, kesilen bacağı yüzünden emekli maaşı alacaktı. Ayrıca tahta bacağını bedava tamir ettirme ve bir tane yedek bacak alma hakkına sahipti. Bu, şimdi dans edebilen, tırmanabilen, atlayabilen - normal bir bacağın yaptığı her şeyi yapabilen mucize bacaklardan çok önceydi.

Babam Lomagundi mahallesini seçti çünkü burası mısır yetiştirilen bir bölgeydi. Lomagundi, Güney Rodezya'nın kuzeydoğusunda çok vahşi, çok az insanın yaşadığı bir yerdi ve ta Zambezi Kayalıkları'na kadar uzanıyordu. Lomagundi'nin büyük bir bölümünü oluşturan Banket, sadece iyi mısır yetiştirilen bir bölge olmakla kalmıyor, adını, daha güneyde Rand'da "banket" adı verilen kaya oluşumuna benzeyen kuvars kayalıklarıyla dolu olmasından alıyordu. Altın madenleri de vardı. Babam ve annem o aşamada, İmparatorluk Fuarı'nda verilen baştan çıkartıcı bilgilerin, gerçekle hiç bağdaşmadığını anlamış olmalıydı. Savaş sırasında mısırdan servetler kazanılmıştı, ama artık kazanılmıyordu. Fakat babam mısır yetiştirmek istiyordu. Ayrıca o bölge hâlâ "yerleşime açılıyordu." O toprakların zencilere ait olabileceği akıllarına gelmiyordu. Vahşilere uygarlık getiriliyor, diye görüyorlardı, çünkü Britanya İmparatorluğu bütün dünya için bir lütuftu ve büyük yararlar sağlayacaktı. En azından şu andaki görüşlerimizin gelecek kuşaklara nasıl görüneceğini düşünmeden, eski hatalı düşüncelere hayretle bağırmamızın yanlış olacağını ne kadar sık söylesek de yeterli olacağını sanmıyorum. Annemle babamın kendileri

hakkındaki görüşlerinin, Amerika'nın doğu yakasına yerleşen İngilizlerinkine benzemesinin başka bir nedeni daha vardı. Beyazlar, 34 yıl önce Güney Rodezya'ya geldikleri zaman, kabaca İspanya büyüklüğünde olan o topraklarda iki 250.000 siyah olduğuna inanılıyor. Annemler 1924 yılında geldiğinde, yarım milyon insan vardı.[13]

Babam bir süre uzakta kaldı ve geri döndüğünde, bir çiftlik, daha doğrusu çiftlik olabilecek bir arazi bulduğunu müjdeledi. Balta girmemiş çalılar, pek gelişmemiş, üzerinde hiçbir şey, ne bir ev, ne bir kuyu, ne de bir yol bulunmayan bir arazi. Annem araziye bakmak için babamla birlikte gitti. Toprak Bakanlığı'ndan biri onları arabayla götürdü. Bu arada, biz çocuklar, Biddy O'Halloran'la Lilfordia'da bırakılmıştık. Ben, çocuk kötülüğünün zirvesine işte orada ulaştım. Kardeşimle benim kaldığım kulübe, Biddy'yi de barındırıyordu. İkisi de tuvalette çok fazla vakit harcayan iki küçük çocukla aynı havayı ve aynı mekânı paylaşmak nasıl bir şey olmalıydı? -Zira tuvalet eğitimi hâlâ iyi bir karakter için en geçerli reçeteydi. Kulübede, o dönemin modasına göre yapılmış iki alçak yatak vardı. Sert çamur zemine kısa çatallı sopalar batırılmıştı. Bu çatallara direkler dikilmişti. Ve bu kare çerçevenin üstünde birbirine bağlı öküz postu şeritleri bulunuyordu. Bu ızgaralar döşekleri destekliyordu. Harry için büyük bir metal beşik vardı. Söylemeye gerek yok, Biddy tatlı, söz dinleyen, sevimli, yani ideal bir çocuk olan kardeşimi çok seviyordu; ben de olsam, onu tercih ederdim. Lilfordların iki kızı vardı, bana göre büyük kızlar, 10 ya da 11 yaşında, güneşte yanmış, çıplak bacaklı, çıplak ayaklı, atletik ve zayıf olan bu kızlar, gördüğüm hiçbir çocuğa benzemiyordu. Oyunlarına küçük Harry'yi de dahil ediyorlar ama beni almıyorlardı. Onların hileci, sinsi ve acımasız olduğunu düşünüyordum. Aksanlarını anlamakta zorlanıyordum. Onlardan korkuyordum. Oyunlarına katılabilmeyi çok istiyordum. "Birazdan," diyorlardı. "Birazdan." Bu, belki –bir ara– asla anlamına geliyordu. Dışlanmanın keskin acısı.

Artık çalmaya başlamıştım, pot ruj, kurdele, makas gibi saçma şeyler ve tabii para. Her konuda yalan söylüyordum. İnsanı mutsuz eden ateşli öfke fırtınaları yaşanıyordu, sanki nefretle canlı canlı yakılıyordum. Annemle babam geri dönüp, "Peki ama neden makas?" diye sorduğunda, Biddy'yi öldürmek istediğimi söyledim. İhtiyacım olan tek şeyin düzenli kreş rutini

olduğunu biliyordu, ama nasıl ve ne zaman? Bunu sağlayabilmek için önce bir ev gerekiyordu ve ev henüz yapılmamıştı. Öküz arabasıyla kuzeye doğru yola çıktık. Yol o zaman patikaydı ve ocak ayıydı, yağmur mevsimiydi, dolayısıyla patika çamur içindeydi. Arabayı 16 öküz çekiyordu. İçine üç yetişkin, iki çocuk ve zorunlu ihtiyaç maddeleri binmişti. Ancak şık giysiler, Liberty'den alınmış perdelik malzeme, ağır gümüş yemek takımları, İran halıları, bir bakır leğen ve küvet, kitap, resim sandıklarıyla piyano daha sonra trenle gelecekti. Taşan nehirler ve kötü yol nedeniyle arabada beş gün beş gece geçirdik, ama hatırladığım tek bir anı var, mutsuzluk veya öfke anısı değil, farklı bir manzaranın başlangıcı; rüzgâr feneri arabanın açık olan arkasında sallanıyor, sallanıyordu; yolun iki yanında karaçalılar var, gökyüzü yıldızlarla dolu. Arabanın üstü kapalı, Amerikan filmlerindeki gibi, Güney Afrika'da Afrikalıların, İngilizlerden kuzeye, özgürlüğe kaçarken kullandıkları arabalar gibi.

Yine göçmenler gibiydik. Bu kez, evin yapılacağı tepenin birkaç kilometre uzağında küçük bir altın madeninde, parayla yabancıların yanına yerleştik. Burası Whitehead adını taşıyan insanlar tarafından idare ediliyordu, sahibi Lonrho şirketiydi. O zaman hemen her şeyin sahibi o şirketti. Lonhro, İngiliz Güney Afrika Şirketi'nin devamıydı ve Rhodes'un, Güney Rodezya'yı ilhak etmesine yardımcı olmuştu. Uzun süre, kesinlikle sevgi barındırmayan duygularla, "Şirket" olarak bahsedilmişti. Yine birçok kulübe ve ana bina olan bir baraka vardı. Kazıklı maden yığınının ötesinde çekirgeye benzeyen madencilik cihazları duruyordu. Bunların arkasında da, maden deposu ve sonra da kalabalık sazlı kulübe yerleşkesi bulunuyordu. Papaya, hintarmudu ve muz ağaçları; kadife, kozmos, kana, sütleğen ve ayçiçekleri; bunlar o dönemde beyazların işgalini simgeleyen bitkilerdi.

Çiftçiliğe başlanmadan önce, en azından 404 dönüm ağacın temizlenmesi ve ağaç köklerinin yakılarak veya sökülerek topraktan çıkarılması gerekiyordu. Tarım makineleri ve büyükbaş hayvan satın alınmalıydı. Evin yanı sıra ve hayvanlar için ağıllar, makineler için baraka yapılması lazımdı.

Çiftlik 4.000 küsur dönümlük çalılıktı, ancak babamın yandaki tahsis edilmemiş hükümet arazisini otlak olarak kullanmasına izin veren bir düzenleme yapılmıştı. Bu arazi bizim zamanımızda henüz yerleşime açılmamıştı, bu nedenle "bizim" arazimiz belirsiz bir şekilde, Ayreshire

Dağları’na kadar uzanıyordu. O arazide, siyah ya da beyaz, hiç kimse yaşamıyordu.

Aylarca süren ve daha sonra annemle babamın, o olayları hatırladıklarında yüzlerinde beliren şaşkın, inanamayan gözlerle birbirlerine bakarak anlattığı o dönemden kalan yalnızca tek bir olay var. “Tanrım, ne kadar berbat bir dönemdi, berbat, berbat!” “Nasıl dayanmıştık?” sorusu bu sözlerin altındaki gizli mesajdı. Küçük çocuklar, kardeşim, ben ve iki çocuk daha, o gece bir kulübeye, cibinliklerin etrafımıza sıkıca sarıldığı yataklara yerleştirilmiştik. Daha büyük bir kız, elinde mumla kulübeye girerek mumu baş aşağı duran bir benzin kutusuna yerleştirdi. Mum cibinlikten yalnızca birkaç santim uzaktaydı. Sonra kontrol etmek amacıyla annem kulübeye girdi, mumu gördü ve fırlayarak geldi, bir eliyle kalbini tutarken diğer eliyle mumu kaptı. Telaşlı ve alçak bir sesle, “Ne yapıyorsun? Aklından ne geçiyordu?” diye sordu. Haklıydı. Bacağımı veya kolumu atmış olsaydım, cibinlik muma değecek ve kulübe alevler içinde kalacaktı - kazık ve kerpiç duvar üzerine sazdan yapılmış bir kulübeydi. Annem öylece kalakaldı, şamdan elinde titriyordu, alev titreşiyordu ve etrafa mum yağı damlıyordu. Bu arada hain, olabilecekleri ancak şimdi hayal ederek ağlamaya başlamıştı. “Neden?” diye devam etti annem alçak, şaşkın bir sesle. “Aklı başında olan hiç kimse böyle bir şey yapamaz.” Onun inanamayan halini asla unutmadım. Becerikli insanlar beceriksizliği anlamazlar, akıllı insanlar aptallığı anlamazlar.

Annemle babam Whitehead’leri anlayamıyordu, onları güvenilmez ve yetersiz buluyorlardı, gerçi kısa sürede çiftçilik yapan, iflas eden, madencilik yapan, başarılı olan, kısmen başarılı olan veya iflas eden, yine çiftçilik yapan, maden depolarına sahip olan, buldukları her işi yapan insanlarla tanışacaklardı. Bu benzer kıt kanaat geçinme, vur-kaç modeli içinde, bazı insanlar servet sahibi oldular. Bazıları kendilerini içkiye verip öldüler. Whitehead’ler hiçbir şekilde eğitimli değildi. Bu göçmen hayatından başka hiçbir şey bilmiyorlardı. Annem onları sevmiyordu, onlar da annemin son derece zor bir insan olduğunu düşünüyor olmalıydı. Babama gelince, madenin muhasebe defterlerini düzenliyordu ve kendi başına iş yapmaya başlayıncaya kadar aradan birkaç yıl geçecekti. Şimdiden para konusunda kaygılanıyorduk. Defterlerde bazı tatsızlıklar

yaşanıyordu. Bay Whitehead ya dikkatsizdi ya da dürüst değildi ve babamı suçluyordu. Bu olayı *In Pursuit of the English* adlı kitabımda mizah yoluyla anlattım, ama annemle babama göre, “Tanrım, berbat bir zamandı,” denilecek kadar korkunçtu. İçinde yaşarken hiçbir komik yanı yoktu.

Babam her gün arabayla çiftliğin ilk adımlarını denetlemeye gidiyordu, çünkü orada zaten bir “ustabaşı” vardı, Nyasaland’den gelen ve yanında akrabalarını da getiren Yaşlı Duman adında biri. Her sabahın önemli bir bölümü, genellikle düşen bir kütüğün karşılıklı iki ucunda oturan ve çalışan işçileri seyreden iki adam arasında uzun, düşünceli görüş alışverişleriyle geçiyordu. İkisi de sigara içiyordu, daha doğrusu babam purosunu, Yaşlı Duman da dagga’sını, yani esrarını içiyordu. Ona Yaşlı Duman denmesinin nedeni buydu. Annem genellikle günün bir kısmını geçirmek için yürüyerek oraya giderdi ve bizi de yanında götürürdü, böylece ağaçların kesilmesini, toprağın ezilmesini, ağıllarındaki yeni büyükbaş hayvanları, kuyuların kazılmasını izlerdik. Su kâhinlerinin bulguları doğrultusunda iki kuyu kazılmıştı - o dönemlerde herkes kuyular, sonra da sondaj delikleri için kâhin kullanırdı. Hepsinden önemlisi, evin yapılışını izlerdik. Evin sazlarını oluşturacak otlar, gölette yemyeşil duruyordu, ancak kazıklar ve kerpiç duvarlar yükselebilirdi, nitekim yükseldiler. Bu süreci, çalılıkta yetişen şeylerden ev yapma sürecini *Going Home*[14] kitabımda tarif ettim ve hiçbir eve karşı bu kadar içten ve özel bir yakınlık hissetmeyecektim. Londra’da başka insanların yaşadığı evlerde yaşarsınız ve siz taşındıktan ya da öldükten sonra başkaları yaşayacaktır. Bitkilerden ve çalılıkların toprağından yapılmış bir ev daha çok bir palto veya elbise gibidir, kısa zamanda atılacaktır, zira muhtemelen yakında yangın, böcekler veya yoğun yağmurlar nedeniyle, siz ölmeden çok önce yeniden çalılıklara karışacaktır. Sazlar hazır olduğu anda çatı takıldı, çünkü birinci öncelik Whitehead ailesinden uzaklaşmaktı.

Annemle babam, bütün komşuların sorun çıkaracağı konusunda uyardığı, bir tepenin üstünde bulunan bir yeri seçmişlerdi ve bu, her şeyi dik yamaçtan öküzlerle aşağı yukarı taşımak anlamına geliyordu. Babamın seçmesinin ve sonra annemin onaylamasının nedeni, mekânın güzelliğiydi. Evin ön tarafından kuzeye baktığınızda, küçük tepelerin, vadilerin ve iki nehrin, Muneni ve Mukwadzi nehirlerinin üzerinden Ayreshire Dağları’nı,

görebiliyordunuz. Doğuda, geniş topraklar, kristal mavilerinin, pembelerin, morların, leylak renklerinin gün boyunca ışıkla değiştiği Umvukves, ya da Great Dyke - Büyük Duvar ile sonlanıyordu. Güneş uzun, alçak Huniyani Sıradağları'nın üzerinden batıyordu. Yağmur mevsiminde, yemyeşil, çoğu zaman bakir çalılıklarla olağanüstü bir güzelliğe bürünüyordu. Maden ocakları için kesilen yerler bile yeniden büyümüştü. Ağaçların arasındaki toprak, her yerde kuvars çıkıntılarıyla ve kayalıklarıyla yarılmıştı, çünkü burası altın bölgesiydi ve çıkıntı yapan her kayanın üzerinde pirit veya mika pırıltılarını yoklamış altın arayıcılarının kazma izlerini görebilirdiniz.

Ev bitmeden haftalar önce, hâlâ toprağa batırılmış direklerden oluşan bir iskelet halindeyken, önce direkler çamur tabakasıyla, sonra da sazlarla kabaca kaplanmış, pencere olacak delikleri bulunan bir ev haline gelirken, annemle babam evin önündeki benzin tenekesinin üstünde oturuyor (bir süre sonra şezlonglara oturacaklardı), dağları veya gün batımını, ya da bulut gölgelerini, veya etrafa ve toprakların üstüne yağan yağmuru seyrediyorlardı. Ben de babamın sağlam bacağına oturup izliyordum.

Ev tamamlanıp tepenin üstüne konunca, arazinin ön ve yanlarından on metreden fazla olmayacak şekilde otlar temizlendi. Garajın ve depo kulübelerinin bulunduğu arka tarafta, yaklaşık 100 metre boyunca ağaçlar kesilmişti. Gerçek çalılar, canlı, işleyen, hayvan ve kuş dolu çalılıklar 20 yıl boyunca yerlerinde kaldı, bizim evde yaşamamızdan etkilenmedi. Annemle babam İkinci Dünya Savaşı'nın ortasında burayı terk edinceye kadar, temizlenen alanın birkaç metre ötesinde küçük bir antilobu ya da bir yaban kedisini veya bir kirpiyi ürkütebilirdiniz. Evin önünden inen iki patika, öndeki tarlaya gidiyor ve yoğun ağaçların ve çalıların arasından inen dik yol, kuyuya ulaşıyordu. Evin ön tarafında, tepenin eteğinde büyük bir mawonga ağacı bulunuyordu. Gövdesi yıldırımdan hasar görmüş olan bu yaşlı ağaç arı ve balla kaplıydı. Şimdi beni etkileyen şey, orada bulunmamızın, çiftliğin manzarasını ne kadar etkilediği değil, ne kadar az etkilediğiydi. Tepenin altında, bir tarafta büyük, 400 dönümlük bir arazi vardı ve orada burada daha küçük tarlalar bulunuyordu. Büyükbaş hayvan ağılları, tütün ambarları - ve tepedeki ev. Çiftlik ırgatlarının daha alçak bir tepedeki köyleri, bizim evimiz gibi, otlarla birleşiyordu.

5

Tepedeki ev, sömürgeye ilk geldikleri zaman nerdeyse hep yoksul olan yerleşimciler tarafından yapılan ilk evlerin birçoğundan farksızdı. Bunlar genellikle tuğla ve oluklu sacdan yapılmış bir veya iki odalı evlerdi. O ilk günlerde en güzel evler, Afrikalıların evlerine benzeyenlerdi. Afrikalı bir ailenin bir grup kulübesi oluyordu ve her kulübe farklı bir amaç için yapılıyordu. İlk yerleşimcilerin evleri de üzerleri sarı sarmaşıklar veya begonvillerle örtülü çardaklı yollarla birbirine bağlanmış beş-altı saman çatılı kulübeden veya üzeri çamurla sıvalı tuğla ve sırıklardan oluşurdu. Yerlere tuğla veya kırmızı çimento, daha çok ezilmiş gübre ve çamur döşeniyordu. Afrikalıların kulübelerinin penceresi olmuyor ama beyazların kulübelerinde hep oluyordu, hatta bazen kapı gibi açılan ve sanki kuşluk gibi tül takılı pencereler mevcuttu. Yerlere kamış hasırlar veya hayvan derileri seriliyordu. İlk yataklar direklere gerilmiş öküz derisi şeritleri olabilirdi. Mobilya dükkânları kilometrelerce uzakta, Salisbury'deydi ve dört tekerlekli yük arabalarıyla getiriliyordu. Trenle getirilseler bile, masalarla sandalyelerin istasyondan çiftliklere öküz arabalarıyla bozuk yollar kullanılarak taşınması gerekiyordu. Sık sık yaşandığı üzere, çiftçiler iflas ettikçe yapılan çiftlik satışları sayesinde, mobilyalar çiftlikler arasında yeniden kullanıma sokuluyordu. Eşyalar becerikli siyahlar tarafından ya ormandan toplanan ağaçlardan ya da petrol ve gaz tenekelerinden kotarılırdı. O günlerde benzin veya parafin, bir kutuda iki tane olmak üzere, yaklaşık dört litrelik tenekelerde geliyordu. Onlardan kanepe ya da şezlong yapılıyordu. Büfeler, yazı masaları, tuvalet masaları, iki ucunda ikişer veya dörder kutudan yapılıyor, üstüne bir tahta ve tahtanın üstüne de yatay olarak kutu yerleştiriliyordu. Bu tutumlu yaşama girişimleri, un çuvallarından yapılan perdelerle daha uygar hale getiriliyordu. Un çiftliklere kalın, beyaz çuvallarla geliyordu ve bu çuvallar yıkandığı zaman yumuşayıp, ipek gibi oluyor ve güzel boya tutuyordu. Veya, perdeler işlenmiş kendir bezlerinden yapılıyordu.

Eğer gerçekten zor durumdaysanız satın alınması gereken tek şey, Carron Dover odun ateşli ocaktı. Her çiftlik evinde - ya da hemen hemen her çiftlik

evinde bir tane vardı. Yeni gelen genç biri bir mevsim kerpiç kulübede yaşayabilirdi ve mutfağı, oluklu sac çatının altında açık ateş olurdu.

Evler yetersiz ve küçük gelmeye başlayınca yıkılıp, yerini, başarıyı simgeleyen ve dolu tuğladan yapılmış tavanlı evler alıyordu veya genişleyen odalarla dolu hale gelen çiftlik evinin merkezi olarak kalıyordu.

İcat etme ve doğaçlama yeteneği asla kaybolmuyordu. “Çek defterli çiftçinin” (Bu eski kıskançlık içeren deyimin 1988 yılında, henüz çek defteri olmayan biri tarafından, siyah bir çiftçi için kullanıldığını duydum) sahip olduğu bir evde bile, kendir bezinden yapılmış işlemeli perdeler veya yünle kırmızı, turuncu ve siyah işlenmiş ya da “caz çağı” nedeniyle o dönemde moda olan geometrik desenler aplike edilmiş duvar kumaşları olabilirdi. Veya beyaz un çuvalları çeşitli renklere boyanırdı. Antikalarla - İngiltere ve İskoçya’dan gelen gerçek antikalarla dolu, yatak odalarının pencerelerinde yaldızlı perdelik kumaş bulunan, yataklarına döşemelik kumaşla etekler yapılmış, ama ocak siperinin işlemeli kendir bezinden imal edildiği ve boyanmış benzin kutularından müteşekkil kütüphane raflarının bütün duvarları kapladığı bir çiftlik evi gördüm.

Bizim evimiz, bu ilk evlerden sadece şekil olarak farklıydı. Uzun bir binaydı ve odalar için bölmeler yapılmıştı. 1890’ların başında Rahibe Patrick ve hemşirelerinin hastanesinde çekilmiş bir fotoğraf –Dominiken rahibeleri koloniye gelen ilk kadınlardı– bizim evin neredeyse aynısı. Önünde verandalar ve revaklar uzanıyordu ve sonra eve pergolayla birleştirilmiş bir başka oda bulunuyordu. İçi, çoğundan daha iyi döşenmişti. Örneğin, salonda bulunan çalı kerestesinden yapılmış yemek masası, yemek yerken dağları seyredebileceğimiz şekilde yerleştirilmişti. Açık gri kerpiç duvarlar özellikle badana yapılmadan öylece bırakılmıştı çünkü Liberty perdeleriyle çok güzel duruyordu. Koltuklar, kanepe, kitaplıklar bir çiftlik satışından alınmıştı. Yazı masası, lekeli bir benzin kutusundan yapılmıştı ve John William McVeagh ile muhalif rahibin kızı olan ikinci karısı, sinek telinin arasından verandaya ve içlerine sardunya ekilmiş, yeşile boyanmış sıra sıra benzin ve parafin tenekesine bakıyordu. Annemle babamın kullandığı yan odada düzgün somyalar ve yataklar vardı, perdeler Liberty’den alınmış, halılar İran’dan gelmişti, bakır lavabo ve testi, benzin kutusundan yapılmış tezgâhın üstünde duruyordu. Bu odanın yanındaki oda,

önce erkek kardeşimle benim, sonra sadece benim odam olmuştu. Yerde kamış hasırlar vardı; yatak örtüleri, turuncuya boyanmış un çuvallarıydı; lavabo ve tuvalet masası, siyaha boyanmış benzin kutularıydı. En sondaki küçük odada kamış hasırlar, benzin kutusundan lavabo ve tuvalet masası vardı. Biddy O'Halloran işte bu odada bir yıl yaşadı. Un çuvalı perdelerinin her tarafını parlak ipekle işledi. Bu perdeler 20 sonra bile pırıl pırıldı.

Her sabah yeniden doldurulması gereken gaz lambalarının da olağanüstü bir yanı yoktu, zira o ilk çiftliklerde elektrik yoktu. Sazdan yapılmış sundurmanın altında bulunan ve hiçbir özelliği olmayan su arabasında, yan yana iki fıçı duruyordu ve musluklarının damlamasına asla izin verilmiyordu çünkü bir bardak suyun bile, haftada üç dört kere ağır varilleri tepeye çeken öküzlerin enerjisiyle ölçülen bir maliyeti vardı. Tepeden aşağıya doğru 20 metre uzaklıkta olan tuvalet, küçük bir kulübenin içine açılan dört metre derinliğinde bir çukurun üstüne, ortasında delik bulunan bir eşya sandığı yerleştirilerek oluşturulmuş ve açık kapının önüne sazdan perde konulmuştu. Yiyecek dolabının da bir özelliği yoktu: Üstteki kaplardan bütün gün ve gece damlayan sularıyla, arası odun kömürüyle dolu çift kat kümes telinden yapılma dolapta yiyecekler serin kalıyordu çünkü en ufak bir esintiyi bile yakalayacak bir yere yerleştiriliyordu. Bir çiftlik evinde ileriye doğru bir adım atılıp, elektrik ve musluk suyu bağlanınca, ya da evin içine tuvalet yapılınca, zaferi incelemeleri için komşular davet ediliyordu. Bu zaferin hepimizi simgeleyeceği ve tatmin edeceği düşünülüyordu.

Annem herhalde çok kısa sürede, hiçbir şeyin beklediği gibi olmayacağını anlamıştı.

Kısa bir süre önce bana, küçük çocukları olan ve kendisini eski Rodezya'nın çalılıklarında, daha yapılmadığından, hazırda tarla falan - hiçbir şey olmadığından evsiz barksız bir halde bulan genç bir İngiliz kadının yayınlanmamış anılarını gönderdiler. Kadının özellikle hiç parası yoktu. O da idare etmek ve bir yolunu bulup yapmak, yılanlarla, vahşi hayvanlarla, çalı yangınlarıyla karşılaşmak, karınca yuvalarında ekmek veya açık ateşin üstüne konulan benzin tenekelerinde kek yapmayı öğrenmek zorunda kalmıştı. Her saniyesinden nefret etmiş, siyah insanlardan korkmuş ve tiksinmiş, kesinlikle hiçbir şeyle başa çıkamamıştı.

Bunu okuyunca, onu, bir nehrin taşarak sular altında bırakabileceği bir sebze bahçesi kuramayan, hayatında yılandan kaçmayan ve kötü bir fırtınada isteri krizlerine girmeyen annemle karşılaştırmak zorunda kaldım. Kenya'dan gelen bir başka taslak da aynı şekildeydi; sefalet, kendine acıma ve neredeyse kasıtlı görünen hiçbir şeyi becerememe feryatları. Bu iki anı bana annem için en kötü olan şeyi hatırlattı. Bu iki anı yazarının, her konuda vahşilik ve zorlukla sınanırken akıllarından geçen ilk düşüncenin şu olduğuna inanmak çok zor: Hâlâ orta sınıf, "iyi" insanlar mıydılar? Ama öyleydi. Aynı şekilde, annem de, yan komşuları İngiliz orta sınıfından olmadığı için mutsuzdu. Nasıl olmuştu da, en azından annemin tercihlerini fark etmiş olması gereken babam, bütün "iyi insanların" kilometrelerce uzakta, bölgenin diğer tarafında olduğu bir mahalle seçmişti? Bunun annem için ne kadar önemli olduğunu hiçbir zaman anlamamış olması mümkün müydü? Belki de sadece toprağı bulacak kadar gücü vardı, sonra sıfırdan bir çiftlik kurmak ve hiç hayal etmediği türde bir çiftçilik yapmak zorunda kalmıştı. Bütün hayatı boyunca çiftçi olmak istemişti, ama kafasında, çocukken etrafında gördüğü İngiliz çiftçiliği modelleri vardı.

İkisi de yıllarca, şanslarının döneceğine ve başarılı olacaklarına inandılar. Annem, topal kocasının çalılıklara hâkim olamayacağını ve fuarda vaat edilen servetleri kazanamayacaklarını hemen görmemiş olabilir, ama artık akşam yemekleri, müzikli geceler, çay partileri ve pikniklerle dolu bir hayat yaşamayacaklarını görmüştü. İçinin derinliklerinde kendini engellenmiş hissediyordu. İran'a giderken, orta sınıf bir yaşam için gereken her türlü ihtiyaç malzemesini almıştı. Afrika'ya gelirken, ziyaretler ve "eğlence" için kıyafetlerini, kartvizitlerini, eldivenlerini, eşarplarını, şapkalarını ve tüy yelpazelerini getirmişti. Gece elbiseleri, o zaman hükümet binasına giderken bile giyilebilecek her türlü elbiseden çok daha zarifti. Herhalde oraya davet edileceğini sanıyordu. Sıradan biri, bir hemşire olabilmek için babasına kafa tutmuş olabilirdi ama ailenin orta sınıf konumundan vazgeçmeye niyeti yoktu. Çocukları onun emellerini yerine getirecekti, hatta daha da başarılı olacaktı. Bu nedenle o ilk yılda, kendi koşullarına ve komşularına iyice baktığında, yalnızca emellerini erteledi. Çiftlik yakında başarılı olacaktı, ondan sonra memleketine, İngiltere'ye geri dönebilir, çocuklarını iyi okullara yerleştirebilir ve gerçek hayatına başlayabilirdi.

Bu arada, etrafında, çiftliklerdeki çalılıklarda bulduğu şeyleri daha etkin, yaratıcı ve enerjik bir şekilde kullanamazdı.

Ben de artık çocukluk anılarımla yetişkin anılarını dengelemekte zorlanmaya başlamıştım. Hayatımın bir döneminde –İngiltere'ye çoktan dönmüştüm ve belleğimi dikkatle kullanarak hayatımı anlamaya çalışıyordum– büyük bir zaman diliminin tamamen kaybolduğunu fark etim. Bir boşluk, kara bir delik vardı. Uzun yılları kapsayan bir boşluk - öyle görünüyordu. Ancak dışarıda yaşanan olaylara ilişkin kayıtlar gayet açıktı. Ocak 1925'te, aile Lilfordia'daydı. Ben Ocak-Haziran 1927 arasında Bayan Scott'taydım. Oysa bütün dönemi Rumbavu Park'ta okulda geçirmiştim. Bütün bu bulanık, sonu gelmez anıların bir yıl, dokuz aya sığdırılması gerekiyordu. Ama imkânsızdı. Vazgeçmek zorunda kaldım. Ancak daha sonra geri, daha geri dönmem gerekti ve evimizin sıvasını oluşturacak çamurun ve suyun içinde tepindiğim zamanla, okula gitmem arasındaki sürenin iki yıldan az olduğunu kabullenmeye mecbur oldum. Şimdi bile inanamıyorum, öyle olamaz. Ama öyleydi. Ocak 1925 ile Eylül 1926 arasında şunlar oldu.

Hepimiz, bütün aile, iki defa sıtma olduk, ağır sıtma. Çiftliğin yeni toprakları temizlendi, çiftlik gereken malzemelerle donatıldı, ev yapıldı ve içine taşındık. Biddy O'Halloran ayrıldı ve iki taraf da kurtulmuş oldu. Annem sinir krizi geçirdi ve aylarca yataktan çıkmadı. Bayan Mitchell ve onun 12 yaşındaki korkunç oğlu geldi ve sonra gitti. Ben okumayı öğrendim ve başarıyla, sigara paketlerinin, market paketlerinin üstündeki yazılarla, gazetelerdeki büyük kelimelerle, Army & Navy kataloğuyla, resimlerin altındaki yazılarla ve sonra gerçek kitaplarla bilgi dünyasına girdim. Kardeşimle ben hükümetin çiftçi çocukları için düzenlediği mektupla öğretim aracılığıyla dersler aldık.

Olayların gelişimi bu şekildeydi ve bunların, benim hatırladıklarımla, çocukluk anılarımın tarihçesiyle yakından uzaktan ilgisi yoktu.

Biddy O'Halloran babamın tüfek dayanağına yaslanıyordu ve biz, tepenin altındaki büyük tarladaydık. Her tarafta çekirgeler ve kelebekler vardı. Biddy'nin apandisiti alınmıştı ve küçük kardeşime, ağzını kapalı tutmazsa, çekirgenin ağzından içeri girip apandisitine ineceğini ve uğraşarak midesinden dışarı çıkacağını söylüyordu. Kardeşim korkudan

ağlıyordu. “Tabii ki doğru değil,” diye haykırıyordu annem daha sonra, yatma zamanında, kardeşim hıçkırarak ağlarken. Fakat yıllar sonra kardeşim bana, çekirgelerden mantıksızlık derecesinde korktuğunu söylediği zaman, ona nedenini anlatabilmiştim. “Her şeyin bundan ibaret olduğunu mu söylemeye çalışıyorsun?” diye sormuştu gülmeye çabalayarak, ama kendisini bu kadar çok ve bu kadar uzun süre etkileyen şeyin bu kadar önemsiz oluşuna çok şaşırmıştı.

Biddy O’Halloran açık tenliydi ve pamuklu elbisesinden açık tenindeki hafif kızarıklık görünürdü. Çocukça bir inceleme bize onun kırmızı leke ve krema olduğunu düşündürdü. İki küçük çocuk ciddi bir şekilde kırmızı reçelle kremanın Biddy’nin teninin altına nasıl girdiğini tartışmıştı. “Bir deliğe döküldü ve oradan dağıldı.” Biddy’ye daha da yakınlaşmak için bahaneler arıyorduk, dik dik baktığımız için azarlandık, birbirimize delik olmadığını söylemek üzere uzaklaştık. Yani, marmeladı üstüne sürmüş olmalıydı ve tenine işlemişti. “Anne, kırmızı marmelat ve krema Biddy’nin derisinin altına nasıl girdi?” “Hangi kırmızı marmelat? Ne kadar saçma!” Bu esrar sazların saçaklarının altında oturduğumuz sırada, kediler ve köpeklerin huzurunda, ciddi, bilimsel bir şekilde tartışıldı. “Ama belki de marmelat değildir, rozbifin kanı olabilir!” O halde beyazlıklar ne?

Ya da yetişkinlerin tırnaklarına, pembe tırnaklardaki açık renk lekelere düşünceli bir şekilde uzun uzun bakardık. “Anne, neden Tanrı tırnağını tamamlamadı?” “Bitirmek mi, ne demek istiyorsun?” “Bak, burada bir delik var.” “Ne deliği? O delik değil ki!” Yetişkinlerin kollarının üstündeki tüyler, her altın rengi kıl kökü, kokular. Biddy’de, parfüm sürdüğü zaman, burna keskin ve ağır gelen, ekşi bir koku vardı. Annemin kokusu kuvvetli ve tuzluydu. Babamınki erkeksi, bayat ve tütünlüydü.

Çalılıkların kenarından annemin, arkadaki evin saçaklarının altında, Biddy’ye kanlı bezleri benzin tenekelerinde nasıl suya bastıracağını göstermesini izledik. Annemin yüzündeki dramatik gizlilik ifadesi, alçalttığı dramatik sesi. Biddy’nin kasıtlı olarak durgun, gergin tavırları. “Oğlanların” bu tenekenin içindekileri görmemesi gerektiğini biliyorduk. Kadınlar gittikten sonra, gizlice tenekenin yanına sokulduk ve tahminde bulunduk: Biddy parmağını veya ayağını kesmişti - böyle olmalıydı. Peki, ama neden annem oğlanların öğrenmesini istemiyordu? Her zaman bir yerlerimizi

kesiyorduk veya yaralanıyorduk ve bazen kanımızı “oğlanlar” yıkayıp temizliyordu. O halde neden...?

Düzensizliği, duyarsızlığı, gizemleriyle yetişkin dünyasını ve olayları yerli yerine koymaya, doğru adlandırmaya çalışan iki küçük çocuk.

Yatağımda uzanmıştım ve Walter de la Mare’nin *The Three Royal Monkeys* kitabını okuyordum. Maymun kardeşlerden biri, uygun bir şekilde çekip yiyebilmek için dilimlere ayrıldığını sandığı portakalı yiyor. Buna anlam veremiyorum. Benim yediğim portakal dilimleri ağzıma çok büyük geliyor. Oysa ben, tepenin hemen altındaki ağaçlarda koşuşturan küçük maymunlardan daha büyüğüm. Kitaptaki maymun, her biri kendi küçük torbasında bulunan ve dilime döktüğüm zaman koku ve tat bırakan o küçük portakal suyu damlalarından mı bahsediyordu? Ama kesinlikle öyle olamazdı, damlacıklar dilim değildi. Uzandığım yerden merak ediyor, okuyor ve düşünüyordum... Kraliyet Maymunları, bizim gördüğümüz küçük çalılık bebeklerinden çok daha büyük olmalı. Portakalın kabuklarını soydukları zaman, kürkleri dışarı fışkıran keskin suyu hissetmelerini engelliyor. Püsküren bu su, portakal kabuğunun gözeneklerinde yaşıyor. Yüzünde ve boynunda kaba gözenekli deri olan bir ziyaretçi geldiği zaman, gizlice su biriken deliklere bakıyorum. Deri soyulduğu takdirde, ne püskürtür? “Bu çocuk neye bakıyor?” “Doris, neden öyle gözlerini dikip bakıyorsun? Bu çok kaba.” Başımı çeviriyorum, koşarak uzaklaşıyorum, tepenin altındaki çalılıkların altına oturuyorum, çalılıktan bir yaprak koparıyorum, yaprağın üstündeki damarlara ve aralarındaki gözeneklere bakıyorum. Yaprağı yırtıyorum ama yüzüme ve ellerime keskin kokulu bir sıvı püskürmüyor. Otların arasında bir bukalemun var, yavaşça salınarak bir dala tırmanmasını izliyorum. Sonra birdenbire... Çığlık atarak ve koşarak tepeye tırmanıyorum ve kanepede babamın yanında oturan ve otları seyreden annemin yanına gidiyorum. “Neler oluyor?” “Anneciğim, Anneciğim...” “Peki, ama ne oldu?” “Bukalemun,” diyerek korkuyla isterik bir şekilde ağlıyorum. “Bukalemun...” “Hangi bukalemun?” “Hastaydı ve bütün içi dışına çıktı.” Yine koşarak tepeden aşağıya iniyorum. Arkamdan annemle küçük kardeşim geliyor. Bukalemun sessizce dalın biraz daha yukarısında oturuyor ve gözleri fıldır fıldır dönerek etrafa bakıyor.

Şaşkınlık içindeyim, bu bir rüya olmalı. Bukalemunun içinin dışına çıktığını gördüm ve ... yine oluyor, çığlık atıyorum. “Şşşş...” diyor annem bana sıkıca sarılarak. “Her şey yolunda. Sinek yakalıyor, görmüyor musun?” Tiksintiyle ve korkuyla titriyorum ama merak da ediyorum. Annemin kollarının arasında güvendeyim. “Bekle,” diyor. Bukalemunun sopaya benzeyen dili kalın etli kökünden dışarı fırlıyor ve tekrar içeri giriyor. “Görüyor musun?” diyor annem. “Bu yalnızca kendini besleme şekli.” Hıçkırarak ağlamaya başlıyorum ve annem beni kucağına alarak tepeye tırmanıyor. Ama ben yetişkin bakışını kazanmış durumdayım. Bundan sonra bukalemun gördüğüm zaman, onun devasa kalın dilini çıkardığını bileceğim, ama onu bir daha, bir daha asla ilk gördüğüm zamanki gibi görmeyeceğim.

1992 yılında, ilk yağmurlardan birkaç hafta sonra, Banket’te, büyük bir mafuti ağacının yakınında duruyordum. Mafuti ciddi bir ağaçtır, yaprakları koyu yeşildir, gövdesi kalın ve güvenlidir. Bu ağacın hiçbir önemsiz yanı yoktur. Ancak kökünde, bir deniz yaratığına, mercana benzeyen, içinden yeni yaprakların yumuşak ve parlak pençelerinin çıktığı bir şişlik vardı. Bu yeni yapraklar yeşil kadife gibiydi. Üstlerindeki sade yapraklarla ortak yanları olduğuna asla inanamazdınız. Sonra birdenbire, bir gün koşarak eve gittiğimi, ağaca bir canavarın saldırdığını haykırdığımı hatırladım. Bu, bir kedi boyutunda bir böcekti.

Geceleyin uyanıyorum. Her tarafımda, üstümde bir hışırtı, ürpertici bir ses duyuyorum. Dirseğimin üstünde doğruluyorum ve cibinliğin beyazının arasından bakıyorum. Kalbim küt küt çarpıyor ancak hışırtı sesi artıyor. Pencerenin karesi bir kere, iki kere aydınlanıyor. Bir dakika, tepeye bir araba mı çıkıyor, farları mı görünüyor? Hayır, annemle babamın odası karanlık, yatıyorlar, araba için çok geç. Sanki sazlar fısıldıyor. Bir anda, anladığım kadarıyla, kulaklarıma vadideki kurbağaların ve karakurbağaların sesi geldi. Yağmur yağıyor. Gelen ses, kuru sazların suyla dolmasının, şişmesinin sesi ve kurbağalar yağmurla coşuyor. Anladığım için, benim hakkımda her şey yerli yerine oturuyor. Çatıdaki sazlar, gökyüzünden gelen yağmurla ıslanıyor, kurbağalar sanki tepenin yamacındaymış gibi yüksek sesle bağırıyor ama aslında birkaç kilometre uzaktalar. Yağmurun yavaş yavaş toprağa ve yaprakların üstüne düşmesi, şimşek daha da uzakta. Sonra,

gecenin düzenini onaylarcasına aniden gök gürlüyor. Rahatlamış bir şekilde, cibinliğin altında tekrar yatıyorum, dinliyorum ve yağmurun sesiyle yavaşça yeniden uykuya dalıyorum.

Ya da yatağa yatırıldıktan hemen sonra, evin diğer ucundan yetişkin sesleri geliyor ve annem piyano çalıyor. Ben ve küçük kardeşim, uyumamız gerektiğini bildiğimiz için, alçak sesle konuşuyoruz. Annemin otların arasındaki hayvanlar, kilerdeki fareler hakkındaki uyku öncesi masalına devam ediyorum. Sonra kardeşimi Aziz George ve Ejder hikâyesindeki ejderle korkutmaya çalışıyorum. Kendim korkuyorum. Ejder pençelerini açarak, ağzından alevler saçarak sazların her yerini, bütün gökyüzünü dolduruyor. Ejder falan olmadığını gayet iyi biliyorum, ama yine de korkuyorum. Benzer şekilde, odanın köşelerinde kötü periler olduğuna kendimi ikna ettiğim zaman, onları benim yarattığımı biliyorum. Sonra anneme gelmesi için seslendiğimde annem geliyor ve beni sakinleştirerek odada ejder olmadığını, perdelerin arkasında periler olmadığını söylüyor. Ancak ben sabırsızlanıyorum, çünkü mesele o değil. Kardeşimi uyutmadığım, “bir şeyler uydurduğum” için azarlanmam gerekiyor. Aynı şekilde, kendi başıma tepenin tam dibinde, tarlanın başladığı yerde, *Peter Pan in Kensington Gardens*’dakilere benzeyen yaşlı boğumlu ve budaklı bir ağacın yanında duruyorum ve o kadar güçlü bir şekilde perileri hayal ediyorum ki, neredeyse onları göreceğim. Karınca yuvasının eğrelti otları ve örümcek zambaklarını periler ve cinlerle doldurduğumda yaptığım, sessizliği derinden dinlemek, hem biliyorum ki eğer başımı, beklemedikleri bir anda yeterince hızlı çevirebilirsem, onları görebileceğim. Tabii bu, onların aslında orada olduğuna inandığım anlamına gelmiyor. Tıpkı diş perisine inandığım ve inanmadığım gibi. Noel Baba’ya inanmamam, rengeyiğini beklememi ve kardeşime, baca olmadığı için, pencereden gireceklerini söylememi engellemiyor. İyice kısılan lambanın altında, odadaki gölgelerle alçak sesle, rengeyikleri hakkında, Noel zamanında buraya gelebilmek için İngiltere’den ne kadar hızlı uçmaları gerektiği konusunda; rengeyiklerinin, belirli aralıklarla beslenmek amacıyla yere inmeleri gerekip gerekmediği, aslında yosun yemeyi sevdikleri için, ağaçlarla çimler hakkında ne düşünecekleri konusunda uzun uzun, samimi tartışmalar yapılıyor. Kardeşim anneme, benim rengeyiklerinin Noel’de

geleceğine, musasa ve mafuti yaprakları yiyeceklerine inandığımı söyleyince, annemin kaşlarını çatışından, gerçekle yararlı ve gerekli fanteziyi nasıl dengeleyeceğini bulmaya çalıştığını anlıyorum ve hemen, tabii Noel rengeyiğine inanmıyorum, diyorum.

Annem kalbinden rahatsız olduğuna karar verdi. Bütün hayatı boyunca kalbinden rahatsız olduğunu ve her an ölebileceğini biliyordu. Sonunda saygın bir şekilde 73 yaşında, felç geçirerek öldü. Küçük bir kızken bile, kalp hastalığının psikolojik avantajlarını anlamıştım ve annemin, sempati kazanmak için numara yaptığına inanmıştım. Babamın bu kalp hastalığına ikna olmadığına da biliyordum.

Şimdi annemin neden yatağa düştüğünü anlıyorum. O yıl annem, çoğumuzun hayatta en az bir kere yapması gereken bir iç yapılanma yaşadı. Yaşamanız gerektiğine inandığınız şeyden feragat ediyorsunuz. Yatağı, pencereler ve dağ manzarası nedeniyle, ön odaya, babası John William’la soğuk, saygılı karısının sert bakışlarının altına yerleştirilmişti. Her tarafında, hakkı, geleceği olduğuna inandığı saygın hayatın işaretleri ve simgeleri vardı, gümüş çay tepsileri, İngiliz suluboya resimleri, İran halıları, kırmızı deri ciltli baskılarında klasikler, Liberty perdeler. Ancak, sadece kerpiç denilebilecek bir evde yaşıyordu ve yüksek yatağından görebildiği tek şey, Afrika’nın otları ve altından destekleyen tepenin üstündeki çiftlik “yerleşkesi” idi.

Sinoia’dan sık sık doktor geliyordu. O dönemde hekimler bunalım konusunda şimdiki kadar bilgili değillerdi. Doktor, yatak istirahati tavsiye etti. Annem, mektupla Salisbury’deki gerçek doktoru olan Doktor Huggins’e başvurduğu zaman, Doktor Huggins, orada zaten ne yapması gerektiğini söyleyen bir doktoru varken, neden bana soruyorsunuz, dedi. Doktor Huggins –sonra Lord Malvern oldu– doktor veya politikacı olarak hastaya kibar davranılması gerektiğine inanmayan sinirli bir tipti. Zaten kısa bir süre sonra Güney Rodezya Başbakanı olacaktı.

Annem günde birkaç kez Harry’yle beni yanına, yatağının başucuna çağırıyor ve dramatik bir sesle, “Zavallı annecik, zavallı hasta annecik,” diyordu. Bu anı bana annemin içten içe ne kadar çöktüğünü anlatıyordu. “Zavallı annecik” kesinlikle onun tarzı değildi. Bana gelince, öfkeden deliye dönmüştüm. Küçük kardeşim annem ne zaman talep etse, ona

sarılırdı. Ben de sevgiyle sarıldım ama sonra bu duyguya sinirlendim ve reddettim. Bir süre sonra, aşçı tarafından annemin başucuna çağrıldığım zaman, gitmeyi reddetmeye başladım. “Annen hasta,” diye talimat verdi babam ve ben, “Hayır, değil,” diye tersledim, zira bu çelişkiye dayanamıyordum.

Bu arada eğitimimiz devam ediyordu ve bunun gerektirdiği öz-disiplini gerçekten takdir ediyorum. Annemin başucunda ayakta dururken veya yatağının üzerinde otururken (“Annenizi yormayın. Üstüne abanmayın... Yapmayın”), çarpım tablolarını öğreniyor ve basit toplamalar yapıyorduk, okuma dersleri zaten çok kolaydı. Annem bize hikâyeler anlatıyor ve kitap okuyordu.

Sonra, anneme “yardım” etmek amacıyla, oğluyla birlikte, Bayan Mitchell geldi. Harry hâlâ annemle babamın odasında uyuyordu. Ben, Bayan Mitchell’la aynı odayı paylaşıyordum. Oğlu, evin en ucundaki odada kalıyordu.

Bayan Mitchell’ın sert, oğlunun da kabadayı olduğunu düşünüyordum. Bayan Mitchell içki içiyordu. Kısa sürede –yalnızca birkaç hafta sonra– ayrıldığı zaman, çalıların arasında, dolaplarda gizlenmiş bir sürü boş şişe bulunmuştu. Her zaman içki kokuyordu. Aslında nasıl biriydi? Eğer hasta bir kadına bakıcılık ve kâhyalık yapıyorsa ve okul çağında bir oğlu varsa, çaresiz olmalıydı. Dul muydu? Terk mi edilmişti? Zalim bir kocadan mı kaçıyordu? Bu olay, kocaları işsiz kalan kadınların bulabildikleri her işe girdikleri ekonomik kriz öncesindeydi.

Bütün çocukluğum boyunca, bize hep ne kadar yoksul, ne kadar sıkıntıda olduğumuz, hakkımız olan şeylerden ne kadar mahrum kaldığımız anlatıldı. Buna inandım. Sonra, okulda, gerçekten yoksul ailelerden gelen çocuklarla tanıştım. Eski Güney Rodezya’da beyazlardan oluşan ve açlık seviyesinin hemen üstünde yaşayan, sürekli olarak borçlu olan, alacaklılarından kaçan, alkolle zorbalığın yutmak için beklediği bir halk sınıfı vardı. Geçenlerde, Daphne Anderson tarafından yazılan *Toe-Rags* adında bir kitap yayımlandı. Anderson kitapta, bu düzeyde bir yoksullukla geçirdiği çocukluk sonrasında hayatta kalmayı başaran bir kızın hikâyesini anlatıyordu. Çoğu zaman kıza siyah hizmetçiler bakıyordu. Kız benimle tıpatıp aynı yaştaydı ve onun hayatıyla karşılaştırdığımda, benimki hoşgörülü ve ayrıcalıklıydı. Bu

kitabın, hâlâ her beyaz insanın –o zaman da, şimdi de– zengin olduğuna inanmanın gerekli olduğu Zimbabve'deki siyah insanlar tarafından okunma olasılığı –henüz– oldukça düşüktür. Beyaz insanlar bu kitabı okuma konusunda isteksiz davrandı çünkü İngiliz sömürgesi Güney Rodezya'daki beyazların bu kadar düşük seviyede ve bu kadar korku içinde yaşadığını düşünmekten hoşlanmıyorlar. Yazar yirmili yaşlarındayken, deyim yerindeyse, iyi bir evlilik yapmış ve sonsuza dek mutlu yaşamış olsa da, Beyaz Üstünlüğü hakkındaki gösterişli efsane, bu kitapta hüzünlü ve sağlıksız gösterilmektedir. *Toe-Rags* kitabının yakında, Zimbabve'de tarih derslerinin okuma listesinde bir yer bulabileceğini umuyorum.

Bayan Mitchell bu ürkütücü yoksulluk seviyesinden geliyordu. Benimle aynı odayı bir dönemden, hatta belki bir okul tatilinden daha uzun süre paylaşamazdı. Bu sonu olmayan bir sefillik, sonu olmayan bir korkuydu. Boğucu karanlıkta, cibinliğin altında yatıyordum. Bayan Mitchell başka bir cibinliğin altındaydı. İçki içtiği izlenimi veren sesler duyuyordum. Şişenin, yatağın kenarıyla cibinliğin arasından kayıp yere, hasır paspasın üstüne düştüğünü duydum. Bayan Mitchell horluyordu. Yatağının içinde debeleniyordu. Yandaki odada, oğlu uykusunda bağırıyordu. Bir keresinde oğluyla o kadar yüksek sesle tartışmıştı ki, annem elinde mumla, saçları uçuşarak kapıda belirmiş ve Bayan Mitchell'ın elindeki mumun eğildiğini, gazın damladığını, alevin uzadığını ve cibinliğin birkaç santimetre ötesine sıçradığını ve tüttüğünü görmüştü.

Hem Bayan Mitchell, hem de oğlu, siyah hizmetkârlara bağırıp çağırıyordu. Babam itiraz edince, Bayan Mitchell babama da bağırıp, ülke hakkında hiçbir şey anlamadığını söyledi. Belki de o zaman ilk defa, bütün beyaz klişeleri duydum: Problemlerimizi anlamıyorsunuz. Onlar sadece sopadan anlıyor. Onlar vahşi insanlar. Daha yeni ağaçlardan indiler. Onlara hadlerini bildirmek zorundasınız. (Tıpkı Dr. Truby King'in çocukları gibi.)

Bayan Mitchell'ın oğlunun yanına yaklaşmaya korkuyordum. Herhalde 12 yaşındaydı ama bana bir yetişkin kadar güçlü görünüyordu. Evin maskotu haline gelen siyah çocuğun canını yakıyor, alay ediyordu. Kedileri ve köpekleri kovalıyor, sataşıyor ve işkence yapıyordu. Sapanını sadece kuşlara değil, yaklaşan her siyahın çıplak ayaklarına taş atmak amacıyla kullanıyordu.

Ne yaparsam yapayım, hafızamı ne kadar kandırmaya, baştan çıkarmaya çalışırsam çalışayım, bundan daha fazlasını hatırlayamıyorum. O kadından bu kadar korkmamı açıklayabilecek kadar kötü bir an veya olay aklıma gelmiyor. Zaten muhtemelen aslında zalimlik veya vurma yoktu, sadece siyah-düşmanının küfürlü, öfkeli sesi ve yüksek sesle azarlaması vardı.

Babamın o yılı nasıl geçirdiğini düşünemiyorum bile. Karısı elden ayaktan kesilmiş, yatağa bağlanmıştı ve eğer “kalbi” varsa, bir daha kalkması için hiçbir neden yoktu. Çok az paraları vardı, yine de annem ne zaman kötüleşse, Sinoia’dan doktor gelirdi. İki küçük çocuk, biri daha altı yaşına gelmemiş, diğeri dört yaşında. Bu çocukların şefkatli bir bakıma ihtiyacı vardı ama onlarla sadece Bayan Mitchell ve onun kabadayı oğlu ilgileniyordu. Babam hâlâ araziyi temizletmeye, otları yoldurmaya, tarlaları hazırlamaya çalışıyordu. Bütün gün tarlalarda çalışırken morali bozuk olmalıydı çünkü tarlalar hazır oluncaya kadar ürün de olmayacaktı. Bu arada Toprak Bankası’na borç büyüyordu.

Bir süre bir yardımcısı oldu. Bir sürü çocuğu olan bir Hollandalı. *The Second Hut* hikâyesi o yıldan kalan anılardan yazıldı.

İşte o kadar erken yaşlardan itibaren babamla birlikte tarlalara gitmeye başladık. At ölmüştü, ilçenin o tarafı atlar için iyi değildi - hastalık kapıyorlardı. Atlar, bölgenin diğer tarafındaki kuru ve kumlu topraklarda gelişiyordu ve insanlar oraya yarışlara gidiyordu. Biz iki tane eşek aldık. Birine babam biniyordu, kardeşimle ben diğerine bindiriliyorduk. Sonradan, üçüncü veya dördüncü elden bir araba, bir Overland kamyonet aldık. Annem yatakta yatıp, Bayan Mitchell tarafından bakılırken, biz çocuklar, Lion ve Tiger adlarını taşıyan iki neşeli melez köpek, şişeler dolusu soğuk çay ve paketlerle bakkal bisküvisi, babamla birlikte tarlaya iniyorduk ve çalılıkların arasında oynuyorduk.

Bayan Mitchell gitti. Onun yerine para almayan, iyi kalpli Bayan Taylor geldi; Danimarkalıydı. Kendine ait bir yaşantısı olduğundan bizimle sürekli kalmazdı ama bazen bir-iki gün kaldığı ve sonra gidip gene geldiği olurdu. Sayesinde kısa sürede Bayan Mitchell kâbusunu unuttuk. Bayan Taylor şişman, sakin, güzel bir kadındı ve babam onu çok seviyordu. Babam kadınları severdi. Kadınlar da onu severdi. Babamın şefkatli, kibar, düşünceli bir yanı vardı ve pişmanlık ve efkâr eğilimleri bir çocuğun

anlayabileceği şeyler değildi. Tüm bildiğim çocukluğum boyunca bir kadın –bir komşunun karısı veya bölgeye gelen bir ziyaretçi– gelir ve babam bu özel tavrını takınarak, sanki ikisinin içinde bulundukları an, beraber olmanın bambaşka bir çeşidiymiş, gündelik hayattan çok daha büyük ve sevecen bir şeymiş gibi, onunla oturup sohbet ederdi. Asla kelimelere dökülemeyecek rahat ve eğlenceli bir farkındalık yaşarlardı. Bayan Taylor da uzun süre kalmadı - bir yerlere taşınıyordu. İnsanlar sürekli olarak ülkenin bir yerinden başka bir yerine, bir çiftlikten başka bir çiftliğe, çiftlikten kente veya "kuzeye" –yani Nyasaland'e ya da Kuzey Rodezya'ya– taşınıyor veya İngiltere'ye dönüyorlardı çünkü buradaki hayatın onları hayal kırıklığına uğrattığını düşünüyorlardı. "Biliyorsunuz işte, herkes bu hayatı çekemez."

Babam nasıl bu sevecen ve tabii, platonik arkadaşlıklardan hoşlanıyorsa (o zamanlar doğal karşılanan şeyleri bugün açıkça belirtmek gerekiyor), annemin de, olağanüstü yeteneklerini küçücük bir yerde kısıtladığını bilen hayranları vardı. Bunlardan biri, Sinoia'da öğretmenlik yapan ve babamın uzaktan kuzeni olan Bayan Laws'un erkek kardeşi George Laws'tu. Bay Laws, iki nehir arasındaki devlet arazisinde kerestecilik yapma izni almıştı. Anneme, hastayken kitap okumasını sağlayan düzeneği, eğimli yatak, piyano taburesi, suntadan kanepeler, koltuklar ve kitapların, gazetelerin ve dergilerin altında gömülü kalmadığı zamanlarda bile yerinden kaldırılamayacak kadar ağır olan "fiskos" masaları yapan oydu.

Sonra annem yataktan çıktı. Çıkmak zorundaydı. Saçlarının ağırlığının başını ağrıttığını söyledi ve hepsini keserek, çıplak, kırpık bir enseyle ortaya çıktı. "Alagarson." Kardeşim ağladı. Ben ağladım. Annemin kestiği kahverengi saçlarının oluşturduğu öbeğin, buklelerin arasında otururken, saçları etrafımıza sarıp avaz avaz ağlarken, annem kıpırdamadan ve ironik bir ifadeyle bizi izledi. "Pekâlâ! Yeter artık!" diyerek saçlarını kâğıdın içine topladı ve çöp tenekesine attı.

Hâlâ her postada, mektupla öğretim ders notları geliyordu, ancak annem daha iyisini yapabileceği bir şeye neden para verdiğini sorgulamaya başladı. Kum havuzumuza su dökerek ve kıtalar, kanallar, nehir ağızları, adalar oluşturarak bize coğrafya öğretti. Toprak parçalarını ve okyanusları bu şekilde görmeyi öğrenmek, dünyanın düz olduğuna inanıldığı zamanlardaki

gibi eğitilmektir. Sonra Salisbury'den küçük bir küre ısmarladı. Bu küre trenle geldi ve bununla, Copernicus'un zihnine girdik. Babamı, evin dışındaki dik yamaçta katlanan koltuğuna oturtuyor, mutfaktan aşçıyı ve küçük zenci çocuğu çağırıyordu. Babam güneş oluyordu. İki hizmetkâr, ağır gezegenler Jüpiter ve Satürn'dü. Taşlar Pluto ve Mars olurken, ben Merkür, kardeşim Venüs oluyor ve babamın etrafında koşuyorduk. Bu arada annem Dünya'ydı ve yavaş yavaş hareket ediyordu. "Yıldızların değişik hızlarla hareket ettiğini, her şeyin sürekli olarak hareket ettiğini düşünmek zorundasınız." Ama sonra, bu kozmik düzen sistemini sabırsızlıkla elini sallayarak bozuyordu. Ardından babam Dünya, kardeşimle ben de sırayla Ay oluyorduk. "Tabii şöyle düşünmelisiniz..."

Hiç durmadan çarpım tablosunu tekrarlıyorduk. Küçük kitaplardan İngiltere'deki ağaçları ve çiçekleri öğrendik. Bu kitaplardan biri, *French Without Tears* idi. Çiftçilerin çocuklarını kontrol etmek üzere Salisbury'den müfettişler geldi ve evet, durumumuzun iyi olduğunu söyledi. Evet, yaşımızdan ilerideydik. Ama okula gitmemiz lazımdı. Kanunlar böyle diyordu. Ayrıca, çocukların sosyal varlıklar olmayı öğrenmeleri gerekiyordu.

Annem bir süre, orada, çiftlikte bir okul kurmayı düşündü. Yakınlardaki çiftliklerde, çeşitli yaşlarda çocuklar vardı. Bu şimdi, güzel yollarla kolay görünse de, o zaman, üç, beş, sekiz, on kilometre uzakta yaşayan o çocukların her gün okula nasıl getirilip götürüleceği konusu en büyük sorundu. Ayrıca, küçük çocuklara eğitim verme dehasına sahip olan bu kadın diplomalı bir yetkili değildi. Mesele böylece kapandı.

6

Artık önden üçüncü sıradaki odadaydım ve bu oda, çiftlikten tamamen ayrılıncaya kadar benim olacaktı. Büyük, kare, yüksek saz-tavanlı, badanalı, aydınlık bir odaydı. Yatağımdan, güneşin krom dağının arkasından doğup, hızla gözden kayboluşunu görebiliyordum. Ayın dimdik yükselişini ve batışını izleyebiliyordum. Taşla kapıyı açardım ve çalıların arasındaki her şeyi görebilecek konuma gelirdim - çalılıklar dik yamacın aşağısında, birkaç adım ötedeydi. Bu kapıyı açmak için annemle kavga etmiştim.

“Yılanlar,” diye haykırmıştı, “Akrepler... Sivrisinekler... Kesinlikle kabul etmiyorum!” Ancak cibinliğin içinde güvende olduğumu bilerek kapıyı açık tutuyordum. Ayrıca, yağmurlu aylar için o kadar kinin alıyorduk. Yılanlar gerçekten de eve girmişti ve annem birden fazla kez yılan vurmak zorunda kalmıştı. İşin doğrusu, dünyanın en yoğun yılan istilası altındaki bölgesinde yetişmiştim. Hepsi zehirliydi, bazıları öldürücüydü. Yıllarca otların arasında çıplak bacaklarla, hatta çoğu zaman yalınayak dolaştım ama beni hiç yılan sokmadı. Belli ki, onlar bizden, bizim onlardan korktuğumuzdan çok daha fazla korkuyordu. Yılan tehlikesinin içimize işlediğini hatırlamamak mümkün değildi. Dolaştığın yerlere bakmayı unutma, kesinlikle bakmadan dala elini koyma, sakın dikkat etmeden ağaca tırmanma, şişen engerek yılanları sıcak yerlerde ve yollarda yatmayı sever ve yavaş hareket ederler... Unutmayın, unutmayın, unutmayın. Fakat ben böceklerden korkuyordum; o kadar çok, o kadar çeşitli, o kadar büyük, siyah ve boynuzlu, veya ince, hızlı veya saldırgandılar ki... Örümcekler gece ördükleri ağlarından sarkıp yüzünüzün önünde sallanıyor, *veldschoen’*lerinizin[15] içinde saklanıyor, çiş yapmak için çömeldiğinizde topraktaki deliklerinden sizi gözetliyorlardı. Geriye dönüp baktığım zaman, zararsız böceklerin hatırası titrememe neden olurken, o öldürücü ama çok güzel yılanları hayranlıkla ve hatta şefkatle hatırlamam, insanoğlunun mantıksızlığının bir kanıtı olmalı.

Ama cibinliğin altındaydım, yani her şey yolundaydı.

Sabahleyin uyandım çünkü güneş doğmuştu ve yüzümü ısıtıyordu. Cibinlikte örümcek ve böcek olup olmadığını kontrol ettim. Sonra ayağa fırlayıp, cibinliği gündüz konumunda düğümledim. Kendimi sırtüstü yatağa attım ve çarşafı örtmeden, kollarımla bacaklarımı açarak yattım ve odadaki bütün güzel kokuları içime çektim. Önce kendi bedenim, farklı bölümlerin her birinin kendine özgü içten bir kokusu vardı. Çatıdaki samanlar yağmurun yağıp yağmamasına göre ya ıslak ya da kupkuru kokardı. Çatı kirişlerinin boyanmasında kullanılan katran ruhu (kreozot), sabun gibi katranlıydı. Şimdiden delikler açılan linolyum yağlı kokular saçıyordu, ama bu koku hafifti, lavabodaki muşamba gibi. Lavabonun altındaki emaye kovanın içinde idrar olabilirdi, fakat kovayı alıp gizlice dışarı çıkmayı ve kovayı tepeden aşağıya toprağa dökmeyi öğrenmiştim. İdrar toprağa

dökülünce sarı kabarcıklar çıkarıyor, toprak tarafından emiliyor ve anında kuruyordu. Diş macunu temiz ve kuvvetliydi. Ayakkabılarım –*veldschoen*’lerim– Afrika postlarındaki gibi deri kokuyordu. Ancak yatağımın üstüne Afrika derisi koydurmayı hep reddettim, çünkü o deri, geldiği hayvanı çok yakından hatırlatırdı. Hem zaten, derinin keskin kokusu bana Bayan Scott’u anımsatıyordu ve o yeri bir daha asla, asla düşünmek istemiyordum.

“Çocuğun” annemle babama çay götürdüğünü duydum, kalktıklarını anladım, söylenmelerine fırsat vermeden giyindim. Küçük pamuklu külot, (bazen işlemeli bir un çuvalından yapılmış) pamuklu elbise ve Liberty korsemi giydim. Hayatımızı, kolonilerin her yerinde orta sınıf çocuklarınkini olduğu gibi, Army & Navy kataloğu düzenliyordu. İyi yetiştirilmiş çocuklar soğuk havalarda jartiyer ve çorap britleri olan Liberty korsesi giyerdi. Bu korseler çorapsız giyildikleri zaman yukarı toplanıyor ve karnınızda kırmızı izler bırakıyordu. Hayır, dediğim bir gün oldu, korse giymeyecektim, bir daha asla giymeyecektim. Ve kendim için bu savaşı kazanırken, kardeşim için de kazandım. Kardeşim de hâlâ o, güya karaciğerin üşümesini önleyen sıkı kuşakları takıyordu, oysa ben uzun zaman önce kuşak takmayı reddetmiştim. Kırmızı pamuklu kumaşla astarlanmış, sırtımızı koruması için arkasında kırmızı kumaş parçaları sarkan pamuklu şapkalar takmamız gerekiyordu. Ama hayır, hayır, hayır, takmayacaktım. “Hiç kimse şapka takmıyor!” diye bağırdım - ve bu doğruydu, çiftçiler ve eşleri başlarını örtmüyordu, gerçi kadınlar ziyarete giderken şapka takabiliyordu. Annemin yalvarması hiçbir işe yaramadı: Kuşağın olmadan ölümcül derecede üşürsün, Liberty korsen olmazsa duruşun bozulur, kırmızı astarı olan şapka takmazsan başına güneş geçer. Şapka konusunda, anlaşılan annem ve Army & Navy mağazaları her zaman haklıydı. Bir süre önce (1992) bir deri uzmanına götürüldüm. Doktor bana gelirinin çoğunun Avustralya’daki, Güney Afrika’daki ve Zimbabve’deki beyaz güneş-âşıklarından geldiğini söyledi.

Tek başıma giyinebildiğim zamandan beri yaptığım şekilde kendim giyindim ama altı yaşına basmak üzere olan küçük kardeşim hâlâ giydiriliyordu. Güya narindi, sık sık bronşit oluyordu ve başını, keklik üzümü ve keşiş balsamı dumanları yayan sıcak su dolu bir leğene eğip

üzerine havlu sarılıyordu. Bebek denilmesini, narin olmayı ancak iki yıl sonra reddedecekti.

Annemlerin odasına gittiğim zaman, babam ağır deri kayışları ve bacak parçasını soktuğu gözü olan tahta bacağını takıyordu. Annem de Harrods'tan aldığı çiçekli ipek sabahlığını giymiş, bebeği giydiriyordu. Liberty perdeler hâlâ tertemizdi. Badana parlıyordu. Yukarıdaki saz sarıydı ve taze kokuluydu. Yıllar sonra ev nihayet tatlı bir miskinlik havasına bürünmüştü.

Ayreshire Dağları'na uzanan otlara bakan odada kahvaltı ettik. Temiz koton elbisesiyle annem, çiftlik kıyafetiyle babam ve iki çocuk. Kahvaltı, tam İngiliz kahvaltısıydı, yulaf lapası, domuz pastırması, yumurta, sosis, kızarmış ekmek, kızarmış domates, tost, tereyağı, marmelat, çay. Ayrıca mevsimi geldiğinde papaya ve portakal da oluyordu.

Annemin en önemli kaygısı yeterli beslenmemizdi. Şimdi, o zamanlar ne kadar çok yediğimize inanamıyorum. Küçük bir yumurta beyazı sıvısı ya da yanık ekmek parçası kaldığı zaman, babam kederle, Hindistan'da açlıktan ölmek üzere olan çocukları düşünmemiz gerektiğini söylerdi. Ama anlaşılan, eğer çocuklar Afrika'da açlık çekiyorsa veya pencereden görünen çiftlik yerleşkesinde aç kalıyor veya yetersiz besleniyorsa, bizim sorumluluğumuzda değildi.

Ancak bu kitabın en zor yanlarından biri, beyazların tavırlarındaki çelişkileri nasıl aktaracağıma karar vermek. Annem çiftlik işçilerinin kötü beslenmesine çok kederleniyor, onlara bahçemizden sebze yedirmeye çalışıyor, vitaminler hakkında ders veriyordu. İşçiler lahana, marul, ıspanak ve domates yemezlerdi - şimdi bütün siyahlar bunları yiyor. Çalılıklardan çeşniler, onun bunun yapraklarını koparırlardı, çok besleyici olduğunu düşündükleri için haftada bir kez bira yaparlardı. Ama onlar için sadece ayda bir kere bir öküz kesilirdi. Çoğunlukla o dönemin temel gıdası olan ve iri taneli mısır unundan yapılan, arıtılmamış, sarı, mısır irmiğine benzeyen harika bir şey, fıstık ve fasulye yerlerdi. Aslında o diyet şimdiki diyetisyenler tarafından alkışlanacak bir diyetti, ama o zaman, et içermediği için kötü olarak değerlendiriliyordu.

O dönemden kalan belirgin bir anım var ve bütün çocukluğum boyunca benzer olaylar yaşadım. Kardeşim veya ben, başkalarından gördüğümüz

şekilde, uşaktan –aynı odada olan– ayakkabılarımızı getirmesini istedik. Babam, kendinden hiç beklenmeyen bir şekilde, öfkeyle bağırmaya başladı. Anneme ne cüretle çocukların yozlaşmasına izin verdiğini, ne cüretle bizim yetişkin bir adama "oğlum" diye hitap etmemize izin verebildiğini sordu. Bize hizmet edildiği takdirde yumuşayacağımızı, şımaracağımızı düşünmüyor muydu? Bunu kabul edemezdi. Buna izin vermeyecekti. Babam genellikle kural koymazdı. Ama bu konuda koydu. Bütün çocukluğum boyunca babam öfkeden çok üzüntüyle, ormanlıktaki kulübesinden yeni çıkmış bir adamın yemek masasında gümüşleri doğru yere koymasının, veya tuvalet masasındaki saç fırçalarının ve aynaların nasıl düzenleneceğinin önemini anlamasını beklemenin ne kadar büyük bir budalalık olduğu konusunda sitem etti. Zira ilk zamanlardan itibaren, kendisi, ailesi hakkındaki görüşleri memleketteki orta sınıf standartlarına bağlı olan annemin sesi beyaz hanımların çaresizliğiyle yükselmişti. "Tanrı aşkına, hayatım," derdi annemin sinirli yüzündeki gerginliği görünce yumuşayarak. "Görmüyor musun? Bu çok saçma." "Ama görevleri bu değil mi?"

Kahvaltıdan sonra odama dönüp kitap okuyabilirdim veya annemle gidip herhangi bir şey öğrenebilirdim. Zira biz okula gidince harika dersleri sona erdiyse de, eğitim verme fırsatını asla kaçırmadı. Şimdi ona minnettarım ve keşke ona söyleyebilseydim.

Kardeşim hep babamla tarlalara giderdi. Ben de sık sık onlara katılırdım. Babam bir kütüğün veya büyük bir taşın üstüne yerleşir ve bir grup "çocuğun" tarlayı çapalamasını veya bitkilerin üstündeki mısır koçanlarını koparmalarını ya da parlak siyah çekirdeklerle dolu ayçiçeği başlarını kesmelerini izlerdi. Çoğu bir tür çaput giyerdi, bir kısmı peştamal bağlardı ya da bazen eski püskü bir atletle, musasa ağacından koparılmış ağaç kabuğunun altındaki pembe dokuyla yırtıkları kolaylıkla dikilebilecek şortlar giyiyorlardı. Koçanları koparırken konuşur, güler, espri yapar, bazen de, fıstıkları büyük sopalarla döverek kabuklarından ayırırken veya ayçiçeği başlarını parçalayıp çekirdek yağmuru oluştururken şarkı söylerlerdi. Ustabaşı Yaşlı Duman daima saygıyla arkasında duran iki genç yardımcısıyla birlikte babamın yanına gelip oturunca, iki erkek bütün sabah konuşabilirdi. Zira, günlük işler bittikten sonra, yağmur ihtimali, yeni bir

inek ağılı ihtiyacı, yerleşkeden su taşımak için yeni bir hendek ve Hollandalı çiftlik yardımcısının kusurları –zaten uzun süre kalamadı çünkü Afrikalılar ondan o kadar nefret ediyordu ki– konuşulduktan sonra, felsefe yaparlardı. Afrika temposuyla, yavaş konuşma, “Evet...” ile başlayan uzun duraksamalar ve Duman’dan, “Ja...” Sonra yine alçak sesle yavaş konuşmalar. “Evet, işte o kadar,” diyordu babam. Duman bir kütüğe veya poposunun üstüne oturur ve denge sağlamak için bir kolunu dizlerine dolardı - kardeşimle ben denediğimiz zaman yapamazdık zira kollarımız ve bacaklarımız çoktan Avrupalıların tutukluğunu kazanmıştı bile. Babam tahta bacağını uzatarak otururdu ve eski şapkasını ışığa karşı gözlerinin üstüne indirirdi. Yaşam ve ölüm hakkında konuşuyorlardı ve çoğu zaman Büyük Patron Pezulu’dan (yukarıdaki Büyük Patron’dan, yani Tanrı’dan) ve muhtemel planlarından bahsediyorlardı.

Bu arada kardeşimle ben kuşları, bukalemunları, kertenkeleleri, karıncaları seyrediyor, çimden küçük evler inşa ediyor veya karınca yuvalarına inip çıkarken yarış yapıyorduk ve çoğu zaman, sıcak saatlerde çalıların altında yatan bir antilobu korkutuyorduk.

Saatler geçiyordu. Yıllar... Kek, bisküvi ve yağlı çöreğin yanında, bir şişe dolusu soğuk, tatlandırılmış çay çıkarılırdı. Yaşlı Duman bunları bizimle paylaşırdı. Birkaç saat –yıl– daha geçerdi. Sonra evden gong sesi gelirdi. Sabahın altısından veya yedisinden beri çalışan adamlar bir saat –12.00’den 13.00’e kadar– mola veriyordu. Gong, yük arabasından alınan büyük bir cıvata ile vurulan pulluk demiriydi. Sonra arabayla annemin eve çıkıyorduk. Annem bütün sabah çalışıyor, çoğunlukla kocasına, çocuklarına, kendine –annem hep çok şıktı– giysiler dikiyordu. Ya da yemek pişiriyordu. Reçeller, meyve konserveleri yapıyordu, büyükbaş hayvanları besleyen su kabaklarının etinden kristal meyve üretmişti, düzinelerce zencefil birası yapmak amacıyla bir sürü benzin tenekesini, tatlı mayalı zencefilli suyla dolduruyordu. Ve diğer bütün çiftçilerin eşleri gibi, o zaman tatlı mısır denmeyen iri taneli mısır unundan yemek tarifleri türetiyordu. Hepimiz fakir olduğumuz, ya da en azından dikkatli harcama ve mümkün olduğunca tasarruf yaptığımız için, kadınlar yetiştirdikleri ürünlerle yapabildiklerinden gurur duyuyorlardı. Güney Afrika ile aynı ürünleri –balkabağı ve mısır, fasulye ve patates, domates, biber, soğan–yetiştiren Arjantin’e gidinceye

kadar, aynı yaratıcılığı başka hiçbir yerde görmedim. Koçanından koparılmış ve peynirli soslarla ya da börek içinde veya sütlü pudingle, ya da çorbalarda patates ve kabakla birlikte pişirilmiş yeşil mısırları yiyorduk. Mısır yemeğiyle kek ve pankekin yanı sıra çeşitli lapalar yapılıyor veya ekmeğe ekleniyordu. Kabak pişirmenin bir düzine yolu vardı. Taze fıstıklar yahnilere ekleniyor, fıstık ezmesiyle her türlü sos ve ekmek yapılıyordu.

Yiyorduk... Hem nasıl yiyorduk. Öğle yemeği büyük bir olaydı. Et, her zaman et oluyordu, çünkü bunlar gerçek kaçıklar dışında hiç kimsenin etten vazgeçmediği dönemlerden önce yaşanmıştı. Rozbif, patates, biftek, böbrekli turta ya da yahni, patates püreli ve kıymalı çoban turtası, patates ve tepenin yamacında, kuyunun yakınında bulunan bahçede yetişen yarım düzine sebze yerdik.

Sonra uzanma vakti gelirdi.

“Ama uykum yok, Anne, Anne, uykum yok.”

İşe yaramazdı. Bu iklimde ya da bu yükseklikte –ikisi de aleyhime delil olarak kullanılabilirdi– küçük çocuklar öğleden sonra uyumalıydı. Yatmaya zorlanmamak için yalvarırdım, yakarırdım, ama annemin sesi şaşkınlıkla giderek yükselirdi. “Ne kadar saçma! Neden bu kadar tantana yapıyorsun?” Annem, sonsuzluklarla yüzleştiğimi bilmiyordu; dört gözle, birkaç dakikalığına çocuk yetiştirme sorumluluğundan uzaklaşmayı, eve mektup yazma fırsatını bekliyordu. Penceredeki yeşil tellerin üstüne turuncu perdeler çekiliyor ve kapıyı tutan taş kenara itiliyordu. Annem, “Bak, saat burada,” deyip başucumdaki şamdanın üstüne koyuyordu. Öğleden sonra uykusu işkencesi yüzünden saati okumayı öğrenmiştim. Elbisem başımın üstünden çıkarılırdı. Annem yatak örtüsünü açardı. Yatağa girerdim. Annem, aklı yazacağı mektuba takılmış halde odadan çıkıp giderdi. Artık beni unuttuğuna sevinirdim. Küçük kardeşim orada çoktan uyuduğu için, kendi yatak odalarının kapısını da kapatırdı. Hemen yataktan süzülür, perdeleri açardım çünkü o ağır, kırmızı kasvetten nefret ederdim.

Sırtüstü yatarak tavana bakardım. Sazların altındaki serinlik hoşuma giderdi. Evet, nasıl dün ve evvelki gün varsa, bu da bitecekti. Bir gün, yolunu kaybeden bir arı geziniyordu, yere düştü, yüksek sesle vızıldadı ve böylece yataktan çıkmak için bir bahanem oldu ve onu dışarı çıkarmak amacıyla ayağa kalktım. Ancak taşı koyup kapıyı aralık bırakmaya cesaret

edemedim. Sırtüstü uzandım, kollarımı açtım ve serin bedenime, o gümbürdeyen, nabızlı ve sesler çıkan vücuduma el koydum. Ayaklarımı esnettim. Birer birer parmaklarımı sınadım, hepsi yerinde, hepsi sağlamdı; dostlarım, dostum, bedenim. Parmaklarımı kokladım, rozbif ve havuç kokusu sinmişti. Sıcak pudingin altın rengi şurubu beynime yoğun bir tatlılık gönderiyor ve burun deliklerimin alev alev yanmasına neden oluyordu. Kolum güneş kokuyordu. Altın rengi tüyler düzleştiği anda üstlerine üflüyordum ve hendeklerin kenarındaki uzun çimenlere vuran rüzgâr gibi dalgalanıyorlardı. Sessizlik. Çalılıklarda geçen bir öğlenin dingin, ölü sessizliği. Bir güvercin ötüyor, bir diğeri cevap veriyordu. Bir an için dünya güvercinlerle doldu ve tepenin yamacında kanat çırpma sesi duyuldu ve siyah bir kuş şekli hızla kare penceremin önünden geçti. Midem guruldadı. Gurultuyu dürtmek için işaretparmağımı mideme bastırdım ama gurultu aşağıya kaydı... Ama artık mesanemi yakından tanıyordum ve yukarı gönderdiği kaygılı sorguları –beni tuvalete götürmen gerekmiyor mu?– dikkate almamayı öğrenmiştim. Ellerim, doktor elleri gibi bacaklarıma ve dizlerime kaydı. Orada bir nokta vardı, bastırdığınız zaman, omuzunuzun hemen arkasında bir duyu çekmesi cevap veriyordu. Bu iki nokta birbirine bağlıydı. Başka paralel et veya deri parçaları da vardı. Sürekli olarak yeni çiftler buluyor ama sonra nerede olduklarını unutuyor, ardından yeniden keşfediyordum. Ayak bileğinin hemen üstünde... Sırtüstü yatarak bacaklarımı havaya kaldırdım ve işaret parmağımı ayak bileği kemiğinin etrafındaki etin üstüne batırdım - işte oradaydı, evet, kilometrelerce uzakta, kaburgalarımın altında bir yanıt, acı sayılabilecek bir duyu vardı; bastırmayı sürdürürsem acıyacaktı. Ama ilerlemeye, bedenimi ve gizli uyumlarını yoklamaya devam ediyordum. Saate bakmaya cüret etse miydim? Herhalde yarım saat dolmak üzereydi? Çok uzun zamandır yatıyordum. Gözümün ucuyla baktım - hayır, imkânsız! Yelkovan takılmış olmalıydı, saati elime alıp salladım. Hayır, pekâlâ çalışıyordu ve sadece üç dakika geçmişti. İçimden bir itiraz sesi yükseldi ama hemen bastırdım. Duymuş muydu, odama girer miydi? Gözlerimi kapatıp, kıpırdamadan yattım, uyuma numarası yaptım. Ancak numara yapmak tehlikeliydi, çünkü insan her an dalabilirdi, oysa *benim uykum yoktu*. Yatarken bütün vücudumu, bütün hayatımı dinledim... Diğer yataktan, küçük sıkışmış bir

güvenin kanat çırpması sonucunda havada oluşan değişime benzer bir hareketlilik sesi duydum. Arkadaşım kedi gelmişti. Yataktan fırladım ve kedinin üstüne eğildim. Kıvrılmış yatıyor ve gri ipeksi tüyleri nefes alıp verirken hareket ediyordu. O da benim gibi, kendi nefesinin ritmine, kendi dünyasına dalmıştı. Onun da, öğleden sonra uykusunun sıkıntısını, yarım saatin geçmek bilmediğini anladığına inanıyordum. Parmağımla küçük gri patisine dokundum ve parmağımı patisinin içine sokunca sıkıca kavradı. Minik ay parçaları şeklindeki tırnakları etime saplanıp geri çıktı. Uyuyorum, anlamına gelen hafif bir ses çıkardı. Bu nedenle onu rahat bıraktım ve kendimi o kadar sert bir şekilde yatağa attım ki, yaylar tıngırdadı.

Ama onu orada görebiliyordum, yanımda biri vardı, onu uyandırsam yanıma gelirdi, yumuşak ağırlığını omzuma dayardı. Ancak bu durumda, kıpırdamadan yatmam gerekecekti... Dışarıda, odun yığınının üstünde, uşak odun kesiyordu ve baltanın yavaş sesi, saat vuruşlarına benziyordu. Güvercinler susmuştu. Dudaklarımın ağırlaştığını hissedebiliyordum. Kenarlarında kabarcıklar bulunan bardaktaki ağır ve tatlı soğuk sudan dolu dolu birkaç yudum içerek kendimi uyandırdım. Her kabarcık küçük bir dünyaydı. Sazlardan düşen bir kamışı aldım ve bardağın içindeki gümüşi kabarcıkları kovalamaya başladım. Sonunda, yaş günü mumları gibi, birer birer kayboldular.

Saat, beş dakika geçtiğini söylüyordu. İçimi mutsuzluk - endişe kapladı. Bayan Scott'un sonsuzlukları, "Ama yalnızca iki dönemdi, o kadar," diye tarif ediliyordu, oysa annemle babam bana, her zaman yaptıkları gibi, eğlenerek ve inanmayan gözlerle bakmıştı. Önümde manastır ve yine evden sürülme yatıyordu... Sonsuzluk. Annem bize, çocuk versiyonundan İncil'i (Yeni Ahit) okuyordu. Sonsuzluk: *Asla sona ermeyen zaman*. Kollarımı yana açıp sırtüstü yatarken, gözlerimi, bana göre çok yüksekte görünen sarı çimlerin altındaki güzelliğe diktim ve asla sona ermeyen zamanı düşündüm. Asla bitmeyen, asla sona ermeyen... Konsantre olarak nefesimi tutuyordum. Hiç bitmiyor, hiç. Beynim sallanıyor gibiydi, kafam yavaşlayan zamanla, sonu olmayan zamanla doluydu. Birkaç saniyeliğine, bir an için uzanır gibi oldum - evet, işte bu, o zaman anladım... Aniden çok yoruldum. Artık kalkma zamanı gelmiş olmalıydı. Saat yalnızca on dakikanın geçmiş

olduğunu söylüyordu. Elimde olmadan, öfkeyle bağırdım, sonra iki elimi hızla ağzıma götürdüm, ancak işe yaramadı, çünkü annem duymuştu ve kapıyı hışımla açarak odaya girdi. “Ne oldu? Ne var?” “Saat yanlış,” diye ağladım. “Çalışmıyor.”

Annem etkin bir şekilde saatin yanına gitti ve kontrol etti. Croxley bloknotunu ve zarflarını çıkarıp, yavaşça oturacak, buradaki hayatından sahneleri toparlayacak, imkânsızlığını, Londra’da hemşire müfettişi olan arkadaşı Daisy Lane’e anlatacak kelimelere karar vermek için gereken zamanı daha yeni bulmuştu. “Burası son derece vahşi,” diye yazmaya karar vermiş olabilirdi. “Bütün suyu, haftada birkaç kere, iki tekerlekli arabayla tepeden yukarı taşımamız gerekiyor ve gaz lambası kullanmak zorunda kalıyoruz! Bu evi görsen ne derdin, merak ediyorum! Ama tabii, bu yalnızca geçici bir ev. Bu sene tütün ekeceğiz ve tütünden epey para kazanılabiliyor!”

Kaşlarını çatarak, yatakta oturan, yüzü gözyaşlarıyla yol yol ıslanmış, gözleriyle yalvaran bu sorunlu çocuğa baktı. Anne huzursuzdu. Küçük oğlan, iyi çocuk, yan odada şikâyet etmeden uyurken, bu çocuk işkence görüyormuş gibi görünüyordu. Ancak hafif esprili bir şekilde sordu. “Şimdi, bu saçmalık ne demek oluyor?” diyerek çocuğu bir eliyle iterken, diğer eliyle yatak örtüsünü açtı. “Bu şekilde debelenmeye devam edersen, terleyeceksin.”

“Ama kalkmak istiyorum, kalkamaz mıyım?”

“Hayır, kalkamazsın. Burada daha 15 dakika bile kalmadın,” diyerek odadan çıktı gitti.

“Sonsuza dek... Sonsuza dek...” Çocuk İsa ve müritleriyle birlikte, tozlu yolda yürüyordu ve bu, tepenin yamacında bulunan ve tozun kalın birikintiler halinde, yumuşak, kırmızı bir şekilde bulunduğu ve rüzgâr toz taneciklerini havalandırırken böceklerin, çıyanların ve antilopların yavaşça sarsıldığı patika değildi. Bu kayalıklı, sarımsı yol - şey, Filistin’deydi, zira İsa oradaydı, ama engebeli kuru yol İran’dandı. Burun deliklerine gelen koku Afrika değildi, o diğer yerdi, güneşin eski gibi koktuğu, yüzlerce yıl öncesinden hikâyelerle dolu olan, Hüsrev’in ve ordularının kayalıklarla dolu bir arazide ilerlediği yerdi. Ama bu İsa’dan önceydi, binlerce yıl önceydi ve sonra İsa, çıplak ayaklarıyla büyük sıcak taşlara basan, çizgili

başlıklar giymiş adamlarıyla tozlu patikada yürümüş ve “Yol, gerçek ve yaşam benim,” demişti. Ne demek istemişti, yüzlerce yıl önce ne demek istemişlerdi?.. Asla büyüyemeyecekti, asla, günün sonu ve yatma zamanı bile ne kadar uzaktaydı, çok uzun zaman vardı, zaman uzundu, uzun... Uzun zaman sonsuz değildi, sonsuz daha da uzundu, sonu yoktu, *hiç bitmiyordu*. Yanındaki yataktan, toplanmış cibinliğin altından, hafif bir ses geldi. Kedi rüya görüyordu. O komik sesi dişleri çıkarıyordu. Rüyasında bir şeyleri kovaladığını mı görüyordu? Rüyalarında bir antilop veya tavşan kovalarken yattıkları yerde heyecanla havlayan ve bağıran köpekler gibi. Köpek Lion neredeydi? Tiger neredeydi? Verandanın altında gölgede uyuyorlardı. İyi çocuk Harry yan odada uyuyordu. Babam öğle yemeğinden sonra koltuğunda birkaç dakika kestirirdi. Uşak hâlâ uykulu bir şekilde zamanı ölçercesine saat ritmiyle baltasını sallıyordu. Ve annem, bana sık sık İngiltere’den mektup yazan, hediyeler ve benim vaftiz annem olduğu için, İsa hakkında kitaplar gönderen Daisy teyzeye mektup yazıyordu. Yüzlerce, yüzlerce yıl önce, çizgili şapkalarla sarı tozların arasında yürüyen İsa hakkındaki hikâyeleri gönderen oydu.

Kızgınlığı geçmiş, bütün vücudunu melankoli kaplamıştı. Koltuk altlarından ter sızıyordu. Saçları nemliydi. Yanaklarının ıslaklıkla sarktığını hissetti. Ayağa fırladı, ancak diğer yatağa ulaşmadan, telaşlı hareketlerini kontrol altına aldı ve kedi kadar sinsileşerek, küçük gri kedinin yanına kıvrıldı. Kedi protesto sesi çıkardı. Bırak, uyuyayım. Ama çocuk, yanağını kedinin yan tarafına yaslayarak okşamaya devam ediyor. Kedi asaletin gerektirdiği şekilde mırlıyor, kedi mırıldandıkça çocuğun yüzü inip kalkıyor, çocuğun gözleri kapanıyor, kedinin mırıldanması duruyor, yine başlıyor, duruyor... Dışarıda iki güvercin karşılıklı konuşuyor. Kroo, krooo, kr-kroo, balta yavaşça iniyor, yavaşça, yavaşça...

İngiltere’ye mektup yazan kadın, kalemini havada asılı tutarak ve gülümseyerek oturuyor, çünkü aslında burada değil, Londra’da bir kış akşamını, dışarıda kalabalık gürültülü sokakları ve ufak tefek, alaycı, kıvrak bir kadın olan ve erkekleri siperlerde ölen kızlardan biri olduğu için hiç evlenmeyen arkadaşı Daisy Lane’le birlikte olduğunu hayal ediyor. Suçlulukla, hayatında hiçbir şeyden, çikolata veya közde pişirilmiş kestane

yiyerek arkadaşı Daisy'yle güzel bir şöminenin önünde sohbet ederken aldığı kadar zevk almadığını düşünüyor.

Ulu Tanrım, saat üç olmuş. Çocukları uyandırmak gerek, yoksa gece hiç uyumayacaklar. Doris uyuyacağından değil, zaten hep huysuz ve ağlamaklı bir çocuktu, ama belki uyuyakalmıştır. Kadın etrafının uykucularla sarıldığını, kendine ayırdığı zamanda hiç kimse onu gözetlemeden güvende olduğunu hissetti. Kocası şezlongunda dünyadan elini eteğini çekmiş, hafif ve düzenli bir şekilde horluyordu. Köpekler boylu boyunca uzanmıştı. Bir dizi kedi, biri köpek Tiger'ın midesine kıvrılmış kestiriyordu. Yatak odasında, hayatının tek tesellisi ve eğlencesi küçük Harry, yumrukları başının yanına kıvrılmış, bebek gibi uyuyordu. Onu yavaşça uyandırmadan önce, üzerine eğildi ve hayranlıkla seyretti. Onun uyanırken hafifçe ağlamasına, kollarına aldığında küçücük ve çok tatlı olmasına, yüzünü boynuna gömmesine, sanki bütün bedeniyle annesinin vücuduna girmeye çalışıyormuş gibi sokulmasına bayılıyordu. Harry'yi hiç acele etmeden, şefkatle uyandırdı, sonra minik pantolonuyla gömleğini giydirdi. “Haydi git, babayı uyandır,” dedi. Yandaki odaya geçti ve elini ağzına götürerek durdu. Neredeydi bu çocuk? Kaçmış mıydı? Hep kaçacağını söylüyordu - şaka yapıyordu tabii. Hayır, işte oradaydı, kollarını kediye dolamış uyuyordu. “İşte,” diye düşündü annesi son sözü söyleyerek, “Yorgundun, yorgun olduğunu biliyordum.” Anne orada sessizce durup, kızının gözyaşlarıyla kirlenen yüzüne baktı. Çocuğu bu kediyle görünce, Tahran'da bırakılan kedi yüzünden, hep suçluluk hissediyordu. Ama ne yapabilirdi? Ne de olsa, kediyle aylarca yolculuk yapamazlardı. Hem zaten son derece çirkin, yaşlı bir kediydi. Aile kediyi bıraktığı zaman, daha önce hiç olmadığı kadar gözyaşı fırtınası yaşanmıştı. Bu çok saçmaydı, son derece aşırı bir tepkiydi.

Anne çocuğa dokunmadı, yalnızca pişmanlık dolu, düşündüğü şeyler yüzünden karmaşık bir özür tonuyla, kısaca, “Haydi kalk bakalım, yarım saattir uyuyorsun,” dedi.

Çocuk gözlerini açtı ve annesinin arkasına baktı, nerede olduğunu bilmiyormuş gibi odaya bakındı. Sonra yüzünde kediyi hissetti ve gülümsedi. Annesine baktı ve doğruldu. Başını sallayıp, terli, yapışkan saçlarını yüzünden temizleyerek, “Uyumuyordum,” dedi.

“Ah, evet, uyuyordun,” dedi annesi zaferle.

“Uyumuyordum. Uyumuyordum.”

“Yüzünü yıka. Sonra çay içeriz.”

Çay, ailenin sundurmanın sıcak gölgesinde oturup zencefilli çörekler, kurabiyeler, kekler, poğaçalar, tereyağı ve reçel yediği bir etkinlikti. “Çöreğinizi bitirmeden kek yiyemezsiniz.” Bunun adına disiplin ve kendini tutma deniyordu. Köpekler burunları yiyeceklere dönük halde yatıyorlardı. Kediler, süt dolu fincanların etrafına toplanmıştı. Küçük kız dikkatle evin içinden, özel arkadaşına, gri kediye bir fincan süt taşıdı. Yere oturup kedinin sütü yalayıp yutuşunu, pembe dilinin süt yudumlarının etrafında kıvrılışını seyretti. Kedi, teşekkür ederim, anlamında miyavladı ve kendini uyandırmak için oturup yalanmaya başladı. Sonra diğer kedilere, köpeklere ve aileye katılmak üzere dışarı çıktı.

Öğleden sonraları, annemin eğitim vermek ve bir anlamda bizi geliştirmek, iyileştirmek amacıyla seçtiği etkinliklerle doluydu. Evin hemen arkasındaki musasa ağacında kalas platformlarla yapılmış bir ağaç evi vardı. Babam aksak bacağıyla beceriksizce kendini birinci platforma sürüklerken, “Haydi, evimize gel,” diye bağırırdık. Sonra annem gelir ve bize İngiltere’deki hayatı anlatırdı. Sesi hüzünlü olurdu, o kadar hüzünlü olurdu ki, babam onu azarlardı. “Bu kadar perişan görünme, teyze. Biliyorsun, İngiltere o kadar güllük gülistanlık değildi.” Sonra babam bize başka bir İngiltere anlatırdı, dilencileri, kibrit satan işsiz eski askerleri ve o saçma Neşeli Gençlik grubunun dans ve cazla ilgilendiğini; ölen askerleri veya iş bulamayanları umursamadığını söylerdi. Veya savaştan önceki güzel zamanlardan, yarışlara gidişinden ya da bütün gece dans edişinden bahsederdi.

Ya da çiftlik için rimpi[16] yapan adamı ziyarete götürülürdük. Yeni ahırların yakınındaki düzlükte öküz derilerinin, vücutları olmadan öküz şeklinde kurutulmak üzere asıldığı ağaçlar vardı. Veya leşten yeni çıkarılan deri şeritler halinde kesiliyor ve tuzlu suyla doldurulmuş benzin tenekelerine batırılıyordu. Bir süre sonra çıkarılıp dalların üstüne asılıyordu. Sonra bir iki küçük zenci çocuk şeritleri çekiştiriyor, yumuşak ve esnek kalmalarını sağlıyor, böylece bu şeritler çiftliklerde çeşitli amaçlarla kullanılabiliyordu. Şeritler, boyunduruğu öküzün boynuna dolamak veya

boyundurukları yük arabasının veya el arabasının büyük merkezi kirişine bağlamak amacıyla, yatak ve kanepe yapımında kullanılıyor, ya da kurutularak taşlara benzeyen büyük toplar halinde sarılıyor ve lazım oluncaya kadar bir kulübede saklanıyordu. Veya küçük çocuklar yeni derilerin içine yağ ve tuz sürüyor, eviriyor, çeviriyor, ovalıyor, böylece yumuşamalarını ve deri giysi veya paspas olarak kullanılabilmelerini sağlıyordu.

Ya da kiremitlerin yapıldığı yere götürülüyorduk. Toprak, kule gibi yükselen termit öbeklerinden alınıyordu. Düz bir yere toplanıyor, biraz kum ekleniyor ve sonra üstüne su dökülüyordu. Sonra yine küçük zenci çocuklar içine girip toprağı eziyor ve biz, beyaz çocuklar da, annemizin teşvikiyle tepinip dans ediyorduk, çünkü küçük çocukların çamurla ve suyla oynaması gerekiyordu. Montessori öyle diyordu. Aslında bunlar benim hoşuma gitmiyordu. Bu olaylar, diğer birçok etkinlik gibiydi. Annemi memnun etmek için rol yapıyordum. Çamurun ayaklarıma bulaşmasını ve bacaklarıma sıçramasını sevmiyor ama kardeşim ve siyah çocuklarla birlikte devam ediyordum. Sonra çamur öbekleri hazır oluyordu, dışkıya benziyorlardı, kardeşimle ben gülüşüyor ama annemize nedenini söylemiyorduk. Sonra kiremitçi çocuk kalıplarla geliyor ve bir adam bu kalıplara çamur doldururken, bir diğeri kalıpları hasırların üstüne taşıyıp sırayla diziyordu. Güneş bunları kısa sürede kurutuyordu. Ardından, kuruyan kalıplar üst üste yığılarak altlarındaki deliklerde fırın misali ateşler yakılıyor ve kısa süre sonra tuğlalar hazır oluyordu. Biz çocuklar da tırmanıp tabanlarımızda kiremitlerin sıcak sertliğini hissediyorduk. Tekrar tekrar atlıyor, tekrar tırmanıyorduk. Bu arada annem bizi seyrediyor, bu deneyimi yaşadığımıza memnun oluyordu.

Sonsuzluğun ardından, saatler sonra, güneş kanıksadığımız bir muhteşemlikle gökyüzünden aşağı süzülür ve batardı. Ama ben orada tek başıma durup, bütün kalbimin ve ruhumun, o alev alev yanan gökyüzüyle birleştiğini hatırlıyorum. Ait olduğum yer orasıydı, son derece hüzünlü, son derece acı olan o görkemdi, zira orada değildim, en azından uzun süre kalmayacaktım, yakında buradan kaçacaktım, kurtulacaktım. *Yakında* - bir gün sonsuza dek sürerken nasıl olacaktı bu?

Hemen hemen o dönemlerde, gün batımı hakkında, bir paragraf uzunluğunda bir "nesir şiir" yazdım ve annem bunu *Rhodesia Herald*'a gönderdi. Bu benim ilk basım çabamdı. Bu konudaki duygu karmaşası şimdikiyle aynıydı. Basıldığı için gurur duyuyordum ama bu kadar özel ve içten dürtülerin neden olduğu kelimeleri başkaları okuyacak, sahiplenecek diye huzursuzdum. Annem Bayan Larter'in, gazeteye bir yazım çıktığı için ne kadar akıllı olduğumu söylediğini anlatınca hem gururdan, hem de kırgınlıktan yerimde duramamıştım. O da çok gençti. Ancak kendi kendime yemin ettim, bir daha "nesir şiir" yazarsam, bu benim sırrım olacaktı.

Gün batımında çiftlik, çalılıkların bir yerinden aceleyle ağıla geri getirilen öküz sürüsünün böğürmesiyle gürültülü bir hale geliyordu. İlk günlerde, birkaç kilometre uzakta olan Koodoo Dağı kadar yakın yerlerde bile hâlâ leoparlara rastlanabiliyordu. Aile çiftliği terk ettiğinde, Ayreshire Dağları'nda leoparlar vardı. Bazen bir çiftçi telefon açıp, bir leoparın bir hayvanı alıp götürdüğünü bildirirdi. Pitonlar da vardı ve buzağı seviyorlardı. Büyükbaş hayvanlar vahşi, sakinleştirilemeyen hayvanlar olsalar da, İngiltere'deki rahat, ehlileştirilmiş hayvanlara hiç benzemeseler de, geceleri ağıla kapatılmaları gerekiyordu. Ayrıca, sabahleyin ineklerin sağılması gerekiyordu. O zayıf, uzun bacaklı Afrika ineklerinden bir tanesi yeterli olmuyordu. Beş veya altı inek ihtiyacımızı karşılamaya yetecek kadar süt verebiliyordu. Bize memeleri yere değen ve her biri birkaç haneye yetecek kadar süt barındıran muhteşem hayvanlar anlatılıyordu. Bereketli cennetler hakkındaki bütün o konuşmalar... Yolculuk hikâyelerini dinlerken onlardan korunmanın yolları vardır. Bahsettikleri o İngiltere, o yemyeşil çimenler, bahar çiçekleri ve kediler kadar dost inekler - bütün bunların benimle ne ilgisi vardı?

Sonra çocuklar yemek yiyordu. Yumurta, ekmek, tereyağı ve puding. "Yemeğini bitir!" "Ama istemiyorum." "Tabii yiyeceksin." "Aç değilim." "Elbette açsın."

İlk kez okula gittiğimde halihazırda okuyabiliyordum - fakat ne kadar zamandır? Zamanı, rüya zamanı kadar esnek görmeme rağmen, paketten s-i-g-a-r-a kelimesini söktüğüm için zaferle bağırdığım anla, ağır kitaplıkta bulunan kitaplardaki (klasikler) kolay kısımları okumam arasında çok kısa bir zaman geçtiğini biliyorum. O dönemin klasikleri - hepsi koyu kırmızı

deri ciltli, kenarları altın çevrili, deri kadar ince sayfaları olan kitaplar. Scott. Stevenson. Kipling. Lamb'in *Tales from Shakespeare*[17] kitabı. Dickens. Deponun verandasının köşesindeki mısır yemeği nedeniyle tatlı kokan kaygan tahıl çuvallarından yapılmış ve kedilerin varlığı nedeniyle kokmuş bir döşeğe kıvrılıp, hızla ve neredeyse yarısını atlayarak *Plain Tales from the Hills*[18], *The Jungle Book*[19], *Oliver Twist* kitaplarını devirdim. Atlayarak, hep atlayarak. Ayrıca annemle babam, *The Young Visiters* kitabını okurken gülmekten gözlerinden yaş geldiği için bu kitabı, benden iki yaş büyük bir yazara gereken saygıyı göstererek okudum ve bıyık anlamına gelen mousetache gibi kelimeler üzerinde derin derin düşündüm. Mouse –fare ve ache– acı? "T" harfi nasıl araya girmişti ve fare neden acı çekiyordu? İnsanın gizemli yetişkin dünyasında araya girmesi kolay değildi. "Çok uzakta, surları *olmayan* bir yeşil tepe var." Bir ilahi neden surların olmadığını vurgulama gereği duysun ki? Bilmeceler ve gizemler, ama hepsinin ötesinde, keşif zevki, keyfi, kitaplardan aldığım keyif hiç bitmedi. Sadece yetişkin kitapları da değil. Londra'dan çocuk kitapları ve çocuk gazeteleri geliyordu. Şimdi girişimci bir gazeteci, Walter de la Mare, Laurence Binyon, Eleanor Farjeon gibi yazarlarla *Merry-Go-Round* seviyesinde bir dergi çıkarsa, o anda başarısız mı olurdu? "Biliyorsun, sorun televizyon..." *Children's Newspaper*'da Mısır'dan ve Mezopotamya'dan Tutankamun'un ve Nefertiti'nin mezarlarının arkeolojik kalıntılarının bulunduğuna dair haberler yer alıyordu. Ama bunların hepsi şimdi çocuk televizyonunda. O dönem, bugünlerde olduğu gibi, çocukların dehşetten korunması gerekiyordu ama o zaman da, aynen şimdi olduğu gibi korunmuyorduk, çünkü sürekli olarak, her gün, siperler, bombalar, işaret fişekleri, şarapnel, mermi çukurları, mermi çukurlarında boğulan askerler, insanlar bir yana, atları bile yutabilen çamur hakkındaki konuşmalar sürüp gidiyordu. Royal Free Hastanesi'ndeki yaralılar, ciğerleri gaz dolmuş askerler, annemin genç doktorunun boğularak ölmesi, dikenli teller, iki cephe arasındaki tarafsız topraklar, güya Mons Savaşı'nda İngiliz askerlerini koruyan Mons Melekleri, cephe hastaneleri, "korkaklık" yüzünden vurulan adamlar ve tabii, bizi ziyarete gelen birçok insanın sesi. Haberler neler olduğu konusundaki gerçekleri anlatırken ve yetişkinler her zaman hayatlarındaki en önemli şey olacak olan savaş konusunda hiç

durmadan konuşurken, *Children's Newspaper* gazetesini ve *Merry-Go-Round* dergisini şirin ve makul tutmanın ne yararı vardı? Eve ne zaman bir erkek misafir gelse, sohbet bir süre sonra siperler konusuna dönüyordu. Hayır, o dönemle bugün arasındaki fark şiddet, hatta pornografi ve sadizm değil, çocukların himaye altına alınmaması, onlardan çok daha fazla şey beklenmesiydi. Annemle babamın, "Bu senin için çok zor," dediğini hiç hatırlamıyorum." Hayır, *The Talisman* veya her ne idiyse, onu becerdiğim için sadece memnuniyetle kutlama. Şu anda ne kadar seviyesizleştiğimizi görmek için, *Merry-Go-Round* dergisini, televizyondaki çocuk programlarında yer alan banal esprilerle karşılaştırmanız gerekir.

Ben büyük okula, manastıra ulaşmadan önce, arada iki okul olmuştu. Birincisi, Salisbury'nin hemen dışında bulunan ve Peach adında bir ailenin sahip olduğu Rumbavu Park'tı. Yalnızca yedi yaşındaydım, kardeşim de dört yaşındaydı. İkimiz birlikte oraya götürüldük ve bana, kardeşime göz kulak olmam söylendi. Ama ben kardeşime ne kadar tapıyorsam, başkaları da ona o kadar hayrandı. Sürekli olarak, dokuz on yaşındaki büyük kızların bakımı altındaydı ve bu kızlar kardeşimi oyuncak bebek gibi gittikleri her yere götürüyorlardı. Burası hoşgörülü insanlar –soylular– tarafından yönetilen hoşgörülü bir yerdi. Soylular kelimesini kullanıyorum çünkü müdire Bayan James bunu kullanıyordu - hem de sürekli olarak. Bayan James, şimdi on yıllar süren devrimi ve eşitlikçiliği küçümseyerek reddedip, soylu olmaktan bahseden Rus aydınları gibi –"ailem soyludur"– sanki her cümlesinde bu iddiada bulunuyordu. Bayan James, kaba koloni davranışlarıyla tehdit edilen İngiliz orta kesiminin bir başka üyesiydi, ama yalnızca tanımlanamayan ve anlaşılamayan bir şekilde üstün olduklarını belirtmeye çalışan birçoğunun aksine, Bayan James Rusların belirtmeye çalıştığını söylüyordu: Onlar, edebiyat, müzik ve sanat kültürünün mirasçılarıydı. Bayan James iriyarı, esmer, Çingene'ye benzeyen iyi kalpli bir kadındı ve Augustus John'un toprak anası Dorelia gibi düz siyah saçları vardı. Çiçekler ve kuşlar hakkında çocukça yazılar yazdığım zaman, harika olduğumu söyleyip bunları herkese göstermişti. Saçlarımı fırçalar ve bana kollarımın altıyla bacaklarımın arasını yıkatırdı çünkü doğal süreçlere karşı müthiş bir korku duyuyordu. Beni geniş kucağına alıp, içini çeker ve dünyanın zalimliğinin, bir okulun müdiresi olduğu için hüzünlü kaderinin

yasını tutardı. Annemle babam ziyarete geldiğinde, kardeşimle beni onlara kendi başarısı olarak sunardı. Orada bırakın mutsuz olmayı, keşfin heyecanı ve zevkiyle doluydum. Birkaç tepe yamacını şahane bahçeler kaplıyordu - hâlâ da kaplıyor. Teraslar, fıskiyeler, havuzlar, ağaçlar ve çiçekler; burası bir gösteri mekânı gibiydi ve hafta sonlarında insanlar, hayranlıkla seyretmek üzere Salisbury'den arabayla geliyordu.

Rumbavu Park'taki okula bir dönem devam ettim. Bitmek bilmedi. Sonsuz gibiydi. O iki yılın zaman-bölümlerini düzenlemeye çalışırken, sadece bir dönem olduğunu kabullenmek zorunda kaldım. Zorundayım. İmkânsızdı, ama öyleydi. Keşke orada kalabilseydim, ama Peaches ailesi iflas etti. Bu sırf onlar için değil, okullarındaki çocuklar için de büyük bir talihsizlikti. Oradan ayrılmadan hemen önce yaşanan bir olay, o anıların temasını göstermektedir: Beklentilerimizin kaynağı nerededir?

Sybil Thorndike Güney Rodezya'da turnedeydi ve Leydi Macbeth'i oynuyordu. Büyük çocukları onu görmeye götürmüşlerdi. Eğer Mary Peach tatile gittiği İngiltere'den zamanında dönmeseydi, ben de giderdim. O gün öğleden sonra döndü ve ben gidemedim. Büyük bir kız –galiba 12 yaşındaydı– yanıma gelip kibarca, hayal kırıklığına uğrayacağım için üzgün olduğunu söyledi. Tabii her şey yoluna girecek diye kekelediğimi hatırlıyorum, oysa içten içe, dünyadaki bütün hakarete uğramış ve yaralanmış insanların simgesi gibiydim. Neden zengin olan ve benim gidemediğim –İngiltere'nin mutlak erişilmezliği teması çoktan aklımda oluşmuştu– İngiltere'den daha yeni dönen Mary Peach Sybil Thorndike'ı görme hakkına sahip oluyordu. Haksızlık... İnsafsızlık... Ne kadar acı. Ancak bilmek istediğim şey, o haksızlık duygusunun şiddetinin nereden geldiğiydi. Yedi yaşındaydım. Bu sadece çocuğun "doğuştan" dediğimiz haksızlık duygusu değildi. Bir çocuğun adalet duygusunun ihanete uğraması, sevgisinin ihanete uğramasıydı, öyle olmalıydı ve benim hissettiğim şey, sosyal adaletsizlikti. Hayatımda, o hayal kırıklığından daha acımasız olan hiçbir şey düşünemiyorum, sanki dünyanın kayıtsızlığı o olayda toplanmıştı. Tabii bu annemle babamdan, özellikle gündüzlerimde ve gecelerimde mırıldanarak savaştan, askerlerin ihanetinden, hükümetin feci aptallıklarından ve yozlaşmasından, adalet beklentisinden ve inancın ihanete uğramasından bahseden babamdan kaynaklanıyordu.

Annem Bayan Scott adında biriyle, Salisbury'nin bir banliyösü olan ve o zaman kentin en ucunda bulunan Avondale'de okula gidebilmeleri için çiftçilerin çocuklarını alan bir kurula gitmemize karar verdi. Ben kendi yaşıma uyan sınıfa verildim, fakat hemen, sanırım iki sınıf atladım. O sınıfta başarı zevkini tattım, çünkü okuma parçaları ilk başta benim için çok zordu ve istediğim gibi atlayamıyordum. Özellikle bir tanesi, denizde girdaba kapılan ve neredeyse boğulan, ama deniz tarafından karaya vurulan bir adam hakkında kısaltılmış bir hikâye, "anafor", "burgaç", "gark etmek" ve "istifra" gibi kelimeler içeriyordu. Başarısızlık baskısı altında bu kelimelere bakakaldım ama beni içerik kurtardı - ve kısa sürede bu zor hikâyeyi benimsedim. Bir çocuğun beceriyi keşfetmesinden daha büyük bir zevk olabilir mi? Fakat sınıf çok zevkli olsa da, Bayan Scott'un okulu duygudan tamamen yoksun bir mutsuzluktu. Bayan Scott şefkatten çok uzak biriydi. Kereste ruhsatı olan Bay Laws'un yanında çalışan bir Bay Scott vardı. Annem iki küçük çocuğunu, Biddy'yle birlikte, birkaç gün kalmaları için, kereste kampına göndermişti, çünkü onlara yararlı deneyimler yaşatma fırsatını hiç kaçırmıyordu. Hayatımızda ilk defa bir çadırda kalmıştık ve etrafımız, birbiri ardına kesilerek yere devrilmiş ve kaderlerinde, tütün ambarlarıyla maden ocaklarında yakılmak olan, ağustosböcekleriyle dolu görkemli ağaçlarla çevrilmişti.

Zaten sosyal ve bir grup insanı, başkaları hakkında güzel bilgiler vererek memnun etmeye hazır biri olduğumdan, Bayan Scott'a, Bay Scott'un, Biddy'ye, üzerinde sadece iç eteği varken iyi geceler dediğini anlattım. Konuşurken annemlerin ses tonunu - bilgiç ve kınayan bir ton kullandım. Ne söylediğimin farkında bile değildim. Bay Scott Biddy'ye sarılmış, Pears sabunu kokan bıyıklarını Biddy'nin kulağına dayamış olsa da, bunlar yalnızca benim özlemini duyduğum genel, sevgi dolu şefkatin işaretiydi. Bayan Scott o anda, kötü haberi getiren ulaktan nefret etti ve kocasıyla yüksek sesle, gürültülü bir kavgaya tutuştu.

Ondan nefret ediyordum. Leş gibi ter kokan, şişman, çirkin bir kadındı. Kocası da şişmandı ve kokuyordu. Gece veya gündüz, onlardan kaçmak mümkün değildi. Yatak odaları, benim yatağımın durduğu pencerenin altındaki verandadaydı. Yatağıma girmeyi sevmiyordum. Yatak örtüsü yaban kedisi derisiden yapılmış tüylü battaniyeydi. Herkeste deri örtü vardı,

çünkü ucuzdu, bir kurşuna ve deriyi tuz ve rüzgârla işleyen bir adamın emeğine mal oluyordu. Deri örtü her zaman biraz kokardı, özellikle yağmur mevsiminde. Benim yatağımdaki örtü kötü tuzlanmıştı ve küf kokuyordu. Yüzüme dışarıdan hava gelecek şekilde yatmaya çalışırken, dışarıda Bayan Scott ağlıyor ve kocasının onu sevmediğini söylüyordu. Kocası onu teselli ediyor ve sevdiğini söyleyerek güvence veriyor, bunların sadece bir çocuğun sözleri olduğunu belirtiyordu. Bu noktada, seks seslerini ve sonundaki travma sesini duyduğumu kaydetmiş olmam gerekiyor ama hayır, yalnızca haksızlığı hatırlıyorum, çünkü ne gördüysem onu anlatmıştım. Bayan Scott bundan sonra benimle yalnızca soğuk ve alaycı bir ses tonuyla konuştu. Başka çocukları da vardı ama ben sadece kızı Nancy'yi hatırlıyorum. Nancy ufak tefek şeylerde bana sataşırdı. Sonra annesine benim okulda eskiden tuvalet bloklarının arkasına gidip, pis duvarlara baktığımı söyledi. Böyle bir suç işlemek aklıma bile gelmemişti. Bayan Scott'un bana vurmaya izni yoktu –annem onaylamıyordu– ama kızını azarladı ve tokatladı, Bay Scott da aynı şeyi yaptı. Bana da vuracağından korktum çünkü kızının söylediğinin doğru olmadığını söylediğim zaman bana inanmadı. Şehre gelirken oyalanmalarını anlatan kelime olmasa da, telaşla gelen aileme olanları anlattı. Bunu yapmış mıydım? Hayır, yapmamıştım. Unutma, yalan söylemek çok kötüdür. "Yalan, yaramazlıktan daha da beterdir." Annemler bana inandı. Küçük kardeşim kıkırdadı. Dünya tatlısı küçük kardeşim hakkında, terbiyesiz Nancy'ye karşı "onu savunmam" dışında pek bir şey hatırlamamam çok tuhaf.

Ocak-Haziran 1927. Yedinci yaşımdayım. Evimi özlüyordum ve mutsuzdum. Ancak şimdi okullarda olanlarla, fiziksel ve sözlü sataşmaların çirkinliğiyle karşılaştırıldığında, Bayan Scott'un sertliği ve Nancy'nin kötülüğü solda sıfır kalıyordu. Genç arkadaşlarımdan saygın okullarda olanları dinlediğim zaman inanamıyorum. Çocuklar acımasız olduğundan değil - çoğu başıboş bırakılmış canavarlar. Sorun öğretmenlerin durduramaması. Belki durduramadıklarından değil, hoşlarına gidiyor. Ne de olsa Prens Charles elit okulu Gordonstoun'da, başı tuvalete bastırılırken sifonun çekildiğini belirtmişti. Eğer ülkenin en tepesindeki insana bu

yapılıyorsa, daha alt kademedeki ölümlüler daha iyisini beklemesin. Bizler barbar insanlarız.

Uzun süre, arabayla, çoktan yıkılmış olan o büyük bahçeli evin önünden geçerken kendimi kötü hissettim ve görmemek için başımı öteki tarafa çevirdim. Son derece başarılı olduğum Avondale Okulu, hiç değişmemiş bir halde hâlâ duruyor.

Annemin sağladığı okuma malzemeleri arasında, yaptığı iyilikleri eleştiren kocasını utandırmak için kendisine gökten güllerden yapılma bir taç inen Macaristanlı Elizabeth gibi azizelerin bir dizi eğitici hikâyeleri vardı. İçimi yoğun bir iyilik yapma duygusu kapladı ve Bayan Scott'un okulunun arkasında bulunan boş toprak parçasına, ayçiçeği saplarından bir katedral yaptım. Azizelerin bütün baskılara, eziyetlere karşı yükselmeleri benliğimi sarmışken binayı tasarlamak, başarmak çok zevkliydi. Yaptığım için bizzat Tanrı'nın beni kutlayacağı büyük bir kilise inşa ettiğimi hayal ederken ve yeterince uğraşırsam duyabileceğime inandığım ve bana azizlerle arkadaş olabileceğimi söyleyen sesleri dinlemeye çalışırken, boyumun üç katı uzunlukta hafif, kuru sapları kullanmıştım. Ancak Bayan Scott yakılmak üzere yığıldıkları yerden çıkarılan bu sapların anlamını kavrayamadı. Çocukların aklını aziz masallarıyla doldurursanız, katedraller yapıp, gül çelenkleri ve şarkı söyleyen korolar beklerler. Bu da diğerleri kadar belirgin bir anıydı.

Neden Bayan Scott'un okulunda iki dönem bırakıldım? Belki de çocuklara uygulanan, okul dışında masal anlatma yasağı çoktan uygulamaya konmuştu. Ayrıca, sürekli olarak, biz yoksuluz, biz çok kötü bir dönem geçiriyoruz, baskısı vardı - bu, elimizde değil, anlamına geliyordu. "Baa, Baa Black Sheep" şiirini okudum ve Kipling'in küçük çocuk haliyle özdeşleştim, benden önce annemin yaptığı gibi. Ama annem ağlarken bana sarılmadı. Ah benim küçük çocuğum, zavallı çocuğum - derken bir darbeyi savuşturmak üzere kolumu kaldırdım. Darbe yoktu, sadece soğuk, iğneleyici sözlü-sataşma. Oysa ben çoktan okul barbarlığı hakkında birçok bilgi içeren *Stalky and Co*. kitabını okumaya başlamıştım. Edebiyat dünya üstüne insanı, "Haksızlık bu!"dan daha ayrıntılı bilgilendirir ama bu, beynin başka bir bölümünde yaşar.

Kısacası, dünya haritasını, edebiyatın renkleriyle ve tonlarıyla boyamaya başlamıştım. Bunun iki faydası vardı (en az). Birincisi, diğer insanlar hakkındaki bilgilerinizi geliştiriyordu. İkinci olarak da size toplumlar, ülkeler, sınıflar, yaşam tarzları hakkında bilgiler veriyordu. Kötü bir kitap size insanlar hakkında değil, sadece yazar hakkında bilgi verir. Kötü bir kitap sevgi, nefret, ölüm vs. hakkında pek bilgi vermez. Ama kötü bir kitap belirli bir zaman veya yer konusunda - yani tarih konusunda epeyce bilgi verebilir. Gerçekler. Alışkanlıklar. Gelenekler. İyi bir kitap ikisini de yapar.

Ancak kötü kitaplar henüz ortada yoktu, ileride çıkacaktı. Bu arada o zaman ve sonra üç dört yıl boyunca, Londra'dan çiftliğe şaşırtıcı çeşitlilikte ve sayıda kitap geldi. İstenmeleri gerekiyordu ve siparişlerin gelmesi bir iki ay sürüyordu. Kitapların deniz yoluyla gelmeleri gerekiyordu ve bu deniz yolculuğu üç haftayı buluyordu. Sonra sahilden Salisbury'ye trenle geliyordu, sonra Banket'e gelmek için başka bir trene bindiriliyorlardı, sonra da istasyondan alınmaları gerekiyordu.

Hatırladıklarımdan bazıları şunlar: John Bunyan. *Çocuklar İçin İncil Hikâyeleri*. *Çocuklar İçin İngiliz Tarihi.* Haçlı Seferleri - Selahattin Eyyûbi bir İngiliz beyefendisi olarak sunuluyordu. Crécy (Yüzyıl Savaşları), Agincourt, Waterloo, Kırım Savaşları; Napolyon'un, Benjamin Franklin'in, Jefferson'un, Lincoln'un, Brunel'in, Cecil Rhodes'un biyografileri. *John Halifax, Gentleman, Robinson Crusoe; The Swiss Family Robinson*[20], *Lobo, the Wolf*[21] gibi çocuk romanları. *Alice Harikalar Diyarında* ve *Through the Looking Glass*[22], Christopher Robin, *Black Beauty*[23], Stevenson'ın yazdığı *Verses for Children*[24], *Jock of the Bushveld*, Florence Nightingale ve –özellikle– galiba 1896 sığır vebası salgınında ölen bir hayvanın hikâyesi olan *Biffel, a Trek Ox*, doğru zamanda okuyan hiçbir çocuğun unutamayacağı kitaplardı. *The Secret Garden*[25], *The Forest Lovers*[26]. İzlanda, Hindistan, Fransa, Almanya'daki –her yerdeki– çocukların hayatlarını anlatan çok çeşitli küçük hikâyeler, eğlenceli küçük hikâyeler, "John ve Betty Spot'la oynarken çok eğlendiler," diyen okuyucuların eşdeğeri eğlenceli küçük hayatlar. Ama sanırım, Norveç'te kayak ve İsviçre'de tril yaptıkları bilgisi yararsız değildi.

1927 yılının ortasında, nihayet Bayan Scott'un okulundan döndüm çünkü manastıra gidecektim. Bunun için onların –Bölge Danışmanlarının– "beni

ele geçirmeye çalışacakları” konusunda uyarılar üzerine hazırlanmaya başlamıştım. Protestan öğrencilerin sayısı her zaman Katolik öğrenci sayısından fazla olan manastır, kaygılı anne-babalara, çocuklarının ruhlarının onlarla güvende olacağı konusunda güvence veriyordu. Manastırın, İngiltere’deki manastırlar gibi, liseden daha kibar olması gerekiyordu. Şimdi hep, aynı nedenle manastıra gönderilen kadınlarla tanışıyorum. Salisbury’deki manastırın, memlekettekilerle sahte karşılaştırmalar nedeniyle böyle bir şöhreti vardı. Bana burs verilmişti. Çiftlikte üçüncü yılımıza girerken, işlerin kötü gittiği ve yakında düzelmeyeceği belliydi. Babam tütün ambarları kuruyordu, çünkü artık servet mısırdan kazanılamıyordu. Tahta bacağı ve sınırlı hareket yeteneğiyle bir mil ötedeki bir ambara geceleri birkaç kere gidip sıcaklığını kontrol etmeyi mi planlıyordu acaba?

Yardım olmadan, evin her tarafında koltukların ve yatakların üstüne yığılmış olan manastır üniformalarımın parasını karşılayamazdık. Koyu kahverengi ince yünlü kumaştan ve alpakadan yapılan pileli etekler, açık turuncu keten gömlekler, kesinlikle bağlı kalmayacak elastik kahverengi korseler, kahverengi ve turuncu kurdeleli beyaz panama şapkalar, kahverengi blazer ceket, bir öbek koyu kahverengi paçalı don ve çok sayıda yelekle kahverengi çorap. Bu kıyafetlere bakmak bile insanı bunaltıyordu, neyse ki, hâlâ tatilin başıydı ve zaman sonsuza dek uzayıp gidiyordu.

Tam o sırada aile A. A. Milne karakterleri haline geldi, sanki İngiltere’yi hiç terk etmemişiz gibi. Babam Eeyore, kardeşim Roo, annem (başka ne olabilirdi ki?) Kanga oldu. Ben de hareketli ve şişko Tigger oldum. Rodezya’dan ayrılıncaya kadar Tigger olarak kaldım, çünkü hiçbir şey arkadaşlarımla yoldaşlarımın bu adı kullanmasına engel olamadı. Lakaplar insanlara hadlerini bildirmenin etkili bir yoludur. Ben Tigger Tayler’dım, sonra Tigger Wisdom (Bilge Tigger) oldum, sonra da Tigger Lessing. Bu sonuncu isim bana diğerlerinden daha da az uydu. Yoldaş Tigger de oldum. Bu kişiliğin atılgan, şakacı, hantal ve her zaman uyumlu olmaya hazır, yani kendine gülebilen, özür dileyen, soytarı, beceriksizliğini itiraf eden biri olması bekleniyordu. Dışadönük biri. Bu açıdan, gerçekte olduğum insan için bir koruma oluşturuyordu. “Tigger” bir anlamda ev sahibesiydi. “Tigger” - o sağlıklı, yerinde duramayan canavar enerji doluydu.

Ancak manastıra giden Tigger değil, korkmuş, mutsuz bir küçük kızdı.

1890 yılında Pioneer Column'dan (Öncü Kol) hemen bir yıl sonra Baş Rahibe Patrick, beş rahibeyle birlikte koloniye geldi ve hemen hastanelerini kurarak, gerçekten de Merhamet Rahibeleri haline geldiler, çünkü çağdaş anlatımlar onlardan bu şekilde bahsediyor. Rahibe Patrick Dominiken Manastırı'nı kuran kişiydi ve ben oraya gittiğimde, diğer öncü rahibelerle birlikte, çok saygı duyulan, hayranlıkla bahsedilen biriydi. Rahibe Constantia ve Rahibe Bonaventura, sanırım, hâlâ hayatta ve Meryem Ana'nın her yerde bulunan heykelleri kadar sessiz bir etkinlik halinde. O zaman canlı ve maceracı genç kadınlardı ve onlardan sonra gelen idareci rahibeler başka türlüydü.

Manastır, granit mıcırlara gömülmüş koruyucu kanatları olan merkezi bir yerdi. Yetişkinler mıcırların üstünde yürüdüğü zaman, çakıltaşları ayakları rahatsız ediyordu ama küçük bir çocuk için, her biri başka bir tehlike oluşturan kumsaldaki sivri taşların üstünde debelenmeye benziyordu. Kızların yatakhanesine çıkan merdiven dikti ve her basamak kalça seviyesindeydi. Küçükler el ve dizlerinin üzerinde tırmanıyorlardı; aşağıya inmek, her basamağı atlamak anlamına geliyordu çünkü tırabzan başımızın çok üstündeydi. Aşağıya inebildiğimi gördüğüm, çakılların üstünde koşabildiğim gün, büyüme yolunda önemli işaretlerdi. Öğrencilerin manastır hakkında bildikleri, yatakhane (spor salonunun üstündeydi), yemekhane, sınıflar, revirdi. Binanın büyük bir bölümüne çocukların girmesi yasaktı ve siyah-beyaz giysileri içinde hayaletler gibi süzülen rahibelerin yaşadığı geniş karanlık odalardan oluşan bir hayalet öyküleri mekânına benziyordu. Rahibeler de yatakhanede yatıyordu ama onların yataklarının beyaz perdelerle kutulara benzeyen dar bölmelere ayrıldığını biliyorduk. “Küçüklerin yatakhanesi” uzun, yüksek tavanlı bir odaydı ve içinde üç sıra halinde ayaklı başlı dizilmiş 24 yatak vardı. Odanın iki tarafı yüksek pencerelerle kaplıydı. Bu büyük oda, daha doğrusu koğuş gündüz saatlerinde oldukça aydınlık ve serindi, ancak gece olunca bambaşka bir yere dönüşüyordu. Odanın içine uzanan ve hep etrafından dolanmayı gerektiren bir masanın üstünde çeşitli kutsal objeler, pastaların üstüne pudra şekerinden yapılmış figürlere benzeyen küçük heykeller duruyordu ve üstlerinde de bir adam resmi vardı. Adamın başından, fırtına bulutundan

çıkanlara benzer ışınlar çıkıyor ve otoriter bir şekilde kan damlayan şişkin kalbine yöneliyordu. Bu sunağa bakan duvarda, başının üstünde, Afrika'da küçük tepelerde yetişenlere benzeyen, dört beş santim uzunluğunda siyah dikenleri olan karaçalıdan yapılmış devasa bir çelenk oturtulmuş bir adamın büyük bir resmi asılıydı. Dikenler nedeniyle adamın yüzünden kan akıyordu. Diğer resimlerde, taşıdığı okların her biri kanlı bir yaradan kirpi dikeni gibi fışkıran bir adam ve tepsiyle, kırmızı reçelli sosa bulanmış iki tane pembe muhallebi taşıyan bir kadın görünüyordu. Bir başkasında, bir kadın gülerek dururken, etrafını cadıların uzun parmakları gibi saran alevlerin içinde yanarak ölüyordu.

Geçenlerde Münih yakınlarında kırlarda arabayla dolaşırken, sürekli İsa'yı işkence yapılırken tasvir eden heykellerle karşılaştım. Bu heykeller güzel bir derenin yanında veya içindeydi, ya da bir ormanda, tarlada veya bahçedeydi. Bunlar bana manastırda biz çocukları eğitmek amacıyla temin edilen, hepsi kan ve işkence dolu resimleri hatırlattı. Bu manastırdaki rahibelerin hemen hepsi Hitler'in ülkesi olan Güney Almanya'dan gelmişti. Sadist Stalin bir papaz okulundan geliyordu. Şii Müslümanların, Hazreti Muhammed'in torunları Hasan ve Hüseyin'in 1500 yılı aşkın bir süre önce öldürülmelerini andıkları dönemde Peşaver'de bulunduğum zaman bu kan şölenlerini hatırladım. Genç erkekler sokaklarda kendilerini ağır zincir veya kamçılarla yaralayarak, acıyla boş boş veya şokla bakarak sürüler halinde koşuyor veya sendeliyorlar, sonra düşüyorlar ve sırf bu amaçla sokaklarda devriye gezen ambulanslar tarafından toplanıyorlardı. Bu anlatımın bayağılığı için beni affedin ancak insan ırkının ciddi bir sorunu var.

İşkence odasındaki en küçük çocuklar beş altı yaşında, en büyükleri ise 10-11 yaşındaydı.

Sıra halindeki yataklarımıza girdiğimiz zaman ışıklar söndürülüyor, ancak Kutsal Yürek'in önündeki kırmızı ışık devamlı yanıyor ve kan damlaları odayı kıpkırmızı aydınlatıyordu. Biz küçüklerden sorumlu olan rahibe gelip kapıda durur, arkasından ışık vururdu. Ağır Alman aksanıyla, "Siz küçük çocuklar yataklarınızda güvende olduğunuzu sanıyorsunuz, öyle düşünüyorsunuz, değil mi? Eh, yanlış düşünüyorsunuz, ulu Tanrı'nın sizi yorganın altında yatarken göremeyeceğini sanıyorsunuz. Ama bir daha düşünün. Tanrı ne düşündüğünüzü bilir. Tanrı kalbinizdeki kötülükleri bilir.

Siz kötü çocuklarsınız, Tanrı’ya ve Tanrı’nın görkemi adına size bakan iyi kalpli rahibelere itaat etmiyorsunuz. Eğer bu gece ölürseniz, cehenneme gideceksiniz ve orada cehennem ateşinde yanacaksınız, evet size böyle olacağını söylüyorum ve bana inanmalısınız. Ayrıca sizi solucanlar yiyecek ve bu sonsuza dek sürecek,” derdi. On dakika falan bu şekilde devam eder ve bizi lanetleyip cehenneme gönderdikten sonra, kapıyı kapatıp bizi bununla baş başa bırakırdı.

Hıçkırarak ağlama fırtınaları ve korkuyla hafifçe çığlıklar. Büyük kızlar sessizce küçüklerin yatağına girer, onları rahatlatmaya çalışırdı. “Bu yalnızca Katoliklere özgü,” derlerdi, “Biz bunlara inanmıyoruz.” Zira çoğumuz Protestan’dık. Küçük Katolik kızlar dualarla, kutsal resimlerle ve yastıklarının altındaki kutsanmış su şişeleriyle korunuyordu.

Annemle babam beni, Katoliklerin beni “ele geçirmeye” çalışacaklarını söyleyerek uyardıklarında, böyle bir şeyi kesinlikle öngörmemişlerdi. Bunu biliyordum. Dehşete kapılacaklarını da biliyordum. Bu beni koruyordu ve ayrıca, insan aynı anda hem inanıp, hem de inanmayabilir. Bu korkunç vaazların kaç yıl devam ettiğini bilmiyorum. Birinci dönemin üzerimde yarattığı etki o kadar güçlüydü ki gerisini unuttum. Sadece yatakta yatıp, kanın, taze biftek parçasına benzeyen büyük kalpten damlayışını seyrettiğimi, hareket ettiğine kendimi ikna ettiğimi, öyle olmadığını gayet iyi bilmeme rağmen kanın yavaş yavaş süzüldüğünü görebildiğime inandığımı hatırlıyorum. Minicik çocuklar –ben çoktan sekiz yaşıma girmiştim, yani tam ara gruptaydım– uykularında çığlık atarlardı. Bazen birisi uykusunda yatakların arasında dolaşır ve büyük kızlardan biri onu yavaşça yatağına geri götürürdü. Uyurgezer küçük bir kız ısrarla, kendi yatağına paralel olan yatağa girmeye çalışırdı çünkü o yatakta iyi kalpli daha büyük bir kız yatardı. Küçük kız yanına girip sonunda uyuduğu zaman büyük olan onu sessizce kendi yatağına götürürdü, böylece rahibeler hiçbir şeyin farkına varmazdı. Sabah olunca, birçok yatakta pis idrar lekesi olurdu. Rahibeler azarlar ve cezalandırırlardı: Katolik kızlar “Hail Mary” duasını tekrarlarken, biz uyarılır ve tehdit edilirdik.

Cehennem ateşi ve ölmeyen solucan konusunda özel yeteneği olan rahibe, yaramazlık yaptığımız zaman avuçlarımızda cetvel kullanırdı. Binlerce önemsiz kural vardı ve bunları unuttum ama içerdikleri gizli

aşağılamayı hatırlıyorum. Bizler kendimizi bu yatakhane rahibelerini küçümseyerek, aksanlarıyla alay ederek, aptal olmasalardı eğitici rahibe olmayacaklarını birbirimize söyleyerek koruyorduk. Kuralların çoğu yıkanmakla ilgiliydi. Yıkanmamız gerektiği değil, yıkanmamamız gerektiği konusundaydı. Bu kadınlara göre temizlik, kötülüğe davetiye çıkarmak demekti. Bize ellerimizi sadece bileklerimize kadar yıkamamız, gömleklerimizin kollarını aşağıda tutmamız söyleniyordu. Yalnızca yüzümüzü, elbezini kalın bir sabun tabakasıyla kaplayarak silebiliyorduk. Gözlerimiz yanarsa, acıyı Tanrı'ya sunmalıydık. Sadece haftada bir kez yıkanabiliyorduk. Rahibeler bize iyi çocukların banyo yaparken banyonun duvarına dayalı duran tahtayı kullanacağını söylerlerdi. Tahtada başı yerleştirmek için bir delik vardı ve banyonun yanlarına dayanacak şekilde tasarlanmıştı, böylece vücutlarımızı görmemiz imkânsız hale geliyordu. Fakat kimse bunu kullanmazdı. İç çamaşırlarımızı haftada bir kere değiştirmemize izin veriliyordu. Kokuyorduk. Bütün mektuplarımız rahibeler tarafından okunuyordu ve anneme banyo kurallarını anlattığım zaman, rahibe vefasızlık ettiğimi ve kötü olduğumu söyleyerek, bana mektubu yeniden yazdırdı. Ancak sömestr tatilinde rahibeleri "ispiyonladım." Annem çok öfkelendi, itiraz etti - ve bundan sonra hepimize haftada iki kez yıkanma ve iki kez çamaşır değiştirme izni verildi. Ama hâlâ kokuyorduk. Kokan çamaşırları ve kirli çorapları giymek zorundaydık. "Boşuna," dedi Rahibe Amelia veya Brünnhilde ya da her kimse. "Bunların hepsi boşuna. Vücudunuzu düşünmemelisiniz."

Avuçlarımıza cetvellerle vurulması konusundaki olağan efsane devam ediyordu. Kıkırdadık ve beklendiği üzere, birbirimize, avuçlarımızı nasıl sabunlayacağımız konusunda tavsiyelerde bulunduk, eli düşünceye kadar dövülen ve şimdi takma eli olan eski bir öğrencinin hikâyesini tekrar tekrar anlattık. Bütün bunlar, bu tür okullarda her zaman yaşanan şeylerdi. Ancak cetveller avuçlarda acıyan kırmızı bir iz bırakıyordu, o kadar. Rahibelerin başka yerlerimize vurmalarına izin verilmiyordu. Her şey çok daha kötü olabilirdi. Ayrıca sataşma olduğunu hatırlamıyorum. Aksine, büyük çocuklar, kendi mutsuzluklarını hatırlayarak küçüklere şefkatli davranıyordu.

Özetle, manastırdaki atmosfer, annemin en sevdiği sözcükle, sağlıksızdı. Bütün bunların ne kadarını biliyordu? Banyo yapılamamasını “söylemek” kurallara uygun idiyse, neden acımasızca kesen cetvellerden bahsedemiyorduk, neden bütün o cehennem ateşi vaazlarını anlatamıyorduk? “Tigger” bunları anlattığı zaman, hepsini şakaya vurdu. Ayrıca annem kesinlikle yattığımız odadaki sadist resimleri görmüştü çünkü manastırı iyice incelemişti. Ancak ne de olsa, onun da katı, cezalandırıcı bir yetiştirme tarzı vardı.

Rahibeler hiçbir zaman Protestan kızları “ele geçirmeye” çalışmadı. Buna ihtiyaçları yoktu. Büyü ve gizem atmosferi yeterliydi. Antonia White’ın yazdığı *Frost in May* kitabı yasakların cazibesini anlatmaktadır, gerçi onun manastırı bir bakıma daha üst sosyal düzeydeydi. Hepimiz, yalnızca parmaklarını her kapının yanındaki kutsanmış su tasına batıran, İsa’nın veya Meryem’in heykellerinin yanından geçerken haç çıkaran ve reverans yapan, ceplerinde kutsal resimler taşıyan ve boyunlarına tespihler saran Katolik kızlar gibi olmak için bir noktada Katolik olmak istemiştik. Sürekli olarak katedralde özel etkinliklere gidiyorlardı. Bir sokak ötedeki katedralin çanları günde birkaç kez, “Angelus” (İsa’nın vücut bulma duası) ve ayin için çalıyordu. Rahibelerin şapelinden çan sesleri geliyordu. Neşeli ve hayırsever bir figür olan Meryem Ana, renkli kâğıtlara sarılmış bir şekilde tahtırevanla manastır mekânında dolaştırılıyordu. Hepsinin ötesinde, manastırda girmemize izin verilmeyen bölümün gizemi vardı. Yüzlerce rahibe olduğuna inanıyorduk ama muhtemelen rahibe sayısı elliyi geçmiyordu. Birçoğuyla hiç tanışmadık. Mutfakta çalışıyor, bize ve kendilerine yemek pişirip manastırı ve etrafını temiz tutuyorlardı - manastırda hiç siyah hizmetkâr yoktu. Bazıları her gün yük arabalarıyla sebze bahçelerine götürülüyordu. Hepsi sabah çok erken, saat dörtte, hatta bazıları daha da erken kalkıyordu. Geceleyin uyanırsanız, şapelden gelen tatlı şarkı seslerini duyabilirdiniz. Sık sık cenaze oluyordu. Eğer yeterince yalvarırsak, biz Protestan kızların da, Katoliklerle birlikte yük arabalarıyla mezarlığa gitmesine izin veriliyordu. Mezarlıkta romantik bir transla, keman şeklinde olan ve üzerinde altın harflerle “Rahibe Harmonia, İsa’nın Gelini, Huzur İçinde Yatsın” yazılı, pasta gibi parlak beyaz ve pembe renkteki tabuta bakıyorduk. Ölmek için çok gençti, diyordu diğer rahibeler.

18, 20’nin genç olduğunun düşünüldüğünü bilmek, küçük yaştaki bizleri çok şaşırtıyordu, zira bir gün ölen kadın kadar yaşlı olabileceğimize inanamıyorduk.

Şimdi o kızların kederlerinden öldüklerini düşünüyorum. Hemen hepsi Almanya’dan gelmiş yoksul köylü kızlardı. Salisbury, Güney Rodezya’daki manastır, Avrupa’daki ekonomik koşulların uzantısıydı. Almanya Birinci Dünya Savaşı’ndan ve tazminatlarından sonra toparlanamamıştı. Avrupa’nın yoksul ailelerinde hep olduğu gibi, her ailede bir veya iki kız, ailelerini onları besleme yükünden kurtarmak için rahibe oluyordu. Kendilerini evlerinden binlerce kilometre uzakta, bu egzotik ülkede, ağır işlerde çalışırken bulmuşlardı. Bütün hayatları boyunca çalışmışlardı ama burada hava sıcaktı ve ailelerini bir daha görme ihtimalleri yoktu. Tek tesellileri, yalnızlıklarının ve sürgünlerinin, evlerinde işleri kolaylaştırması olabilirdi. Bir keresinde, ben revirdeyken, rahibelerden biri gelip yatağıma oturmuştu (bu kurallara aykırıydı). Çan çalarak duaya çağırmıştı ve gökyüzü kıpkırmızıydı. Rahibe annesini özlediğini söyleyerek ağlamış ve haç çıkarmış; haç çıkarmış ve ağlamıştı. Sonra ayağa fırlamış, Meryem Ana’dan kendisini affetmesini istemiş, bana duyduklarımı unutmamı söylemiş ve koşarak çıkıp gitmişti. 18 yaşındaydı.

Rahibelerin gizli hayatları hakkındaki tahminlerimiz son derece masumdu. Şimdi beş-altı yaşındaki çocuklar muhtemelen lezbiyenlik hakkında bilgili bir şekilde konuşabilir. Onların banyo düzenleri bizi kısmen teselli ediyordu. Haftada bir yıkanıyorlardı. Beyaz bir örtüye sarınıyor ve tahtayı boyunlarına geçiriyorlardı. Kendilerini aynada hiç görmüyorlardı. Kafaları tıraş ediliyordu. İç çamaşırlarını nadiren değiştiriyorlardı. Ne giydiklerini biliyorduk çünkü çamaşır iplerinde kilometrelerce uzunlukta beyaz çamaşırlar görüyorduk. Görebildiğimiz ağır beyaz serjden yapılmış cüppelerinin altına yelekler, paçalı donlar, iç etekleri giyiyorlardı ve hepsinin üstünde siyah cüppeleri, kıvrımlı atkıları, siyah ve beyaz olmak üzere iki peçeleri oluyordu. Rahibeler iğrenç kokuyordu.

Bize ders veren rahibeler eğitimli kadınlardı. En az biri Nazi’ydi -diyordu otobiyografisinde aynı manastırı anlatan Muriel Spark. Rahibe Margaret, müzik öğretmeniydi, sürekli annesinin müziğe özel bir yeteneği olduğunu iddia eden küçük kıza iyi davranıyordu. Annemin müzikte bir

kariyeri olabileceğini biliyordu, onun güdük kalmış ihtiraslarının hikâyelerini nezaketle dinliyordu ve dört yıl boyunca bana notaları, alıştırmaları çalıştırdı; büyük müzisyenleri ve üstesinden geldikleri zorlukları anlattı. Belirli bir yeteneğim olmadığını ima bile etmedi. Rahibelerin söylediğine göre, İrlanda'dan gelen gerçek bir hanımefendi olan, ancak Tanrı sevgisi uğruna hepsinden vazgeçen Rahibe Patrick adında biri vardı. İnce, uzun boylu bir kadındı ve ince, zarif yüzlüydü. Sert, zeki, esprili ve bazen acımasız biriydi. Fransızca veya Latince bir şeyler söyleyip, sonra, "Ama sanırım onun adını duymamışsınızdır," derdi.

Ben akıllıydım, benim özelliğim buydu, akıllı küçük Tigger Tayler. Okuldaki dersler hiçbir zaman zor gelmiyordu, sınavlar zevkliydi. Ancak akıllı olmak kabullenmeye hazır olduğum bir şey değildi çünkü başından itibaren ne yaptığımı bilmeden, fazla çaba göstermeden sessizce ilerliyordum. Akıllılığım, müzikal yeteneklerim gibi, anneminkinin devamıydı, ısrar edilen, başka insanlara takdir etmeleri amacıyla sunulan, çiftçilerin eşlerine övünülen, burs ve özel ayrıcalıklar almak amacıyla kullanılan bir şeydi.

Benim olan, ait olduğum yer, kitap dünyasıydı fakat manastıra gelir gelmez, bunun için mücadele etmek zorunda kaldım. Okul kütüphanesi birkaç odadan oluşuyordu ve tavanlara kadar, düzgün bir şekilde ambalaj kâğıdına sarılmış kitaplarla doluydu. Kitapların adları ve yazarları mürekkepli kalemle arkalarına yazılmıştı. Kendimi define mağarasına girmiş gibi hissediyordum. Ancak kütüphanedeki rahibeler sekiz yaşında bir çocuğun *Oliver Twist* veya *Vanity Fair*'i okuduğuna inanmıyordu. Bu kadar uygunsuz kitapları okumak için annemle babamın iznini almam gerektiğinde ısrar ediyorlardı. Eve yazdığım haftalık mektupta şöyle demiştim: "Ben çok iyiyim. Umarım siz de çok iyisinizdir. Lion ve Tiger nasıl? Rahibe Perpetua kitap okumak için sizden izin almam gerektiğini söylüyor. Tatile yalnızca dört hafta, üç gün ve yedi saat kaldı. Harry'ye sevgiler." İzni beklerken, rahibeler edebiyatımı ilerletmeye teşvik ettiler. Ancak bu kitaplar iki uzun rafı dolduruyordu. Bu romanların temelini oluşturan ahlaki ortamı tanımlamak için "sağlıksız" kelimesi son derece yetersizdi. Hepsinin konusu aynıydı. Saf bir genç erkek veya kız, görünüşte tesadüfen, şık giyinen, daha yaşlı ancak her gülüşü veya bakışı davetkâr

başlangıçlar vaat eden, dünya zevklerine düşkün biriyle, genellikle bir kadınla tanışıyordu. Yeniyetme, hepsi de aynı gizemli havayı taşıyan kozmopolit ve daha yaşlı insanlarla dolu bir yazlık köşke davet ediliyordu. Şaşkın genç erkek veya kadın kendini bir anda harap olmuş şapellerde ve ormanın içindeki açık alanlarda ruh çağırma ve masa döndürme seanslarına, çelişkili ayinlere katılırken buluyordu. Ve sonra - tercih! Sol taraf Satanizme, sağ taraf, sadece aptallara veya çekingenlere uygun olan sıkıcı erdemliliğe gidiyordu. Birkaç yıl önce Birleşik Devletler'den gelen *Twin Peaks* adlı televizyon dizisine kadar, bu erotizm ve kara büyü karışımına benzer başka bir şeyle karşılaşmadım. Ancak manastır romanlarında o grotesk zekâdan eser yoktu.

Bu romanlar, kütüphane rahibelerinin istediği kadar ilginç değildi. O güne kadar seans veya Şeytan diye bir şey duymamıştım. Manastırda kaldığım dört yıl boyunca, bunları okumaya teşvik edildim. Şimdi, Katolik arkadaşlarıma sorduğum zaman, bu kitaplar veya bunlara benzer şeyler hakkında hiçbir şey bilmediklerini görüyorum. Belki de memlekette dindar bir kütüphane fazlalıklarını atıyordu ve "Atarsam yazık olacak. Buldum, Afrika'daki o kâfir yerlilerin işine yarar," diye düşünmüştü.

Manastırda dört yıl –ya da sonsuza dek– kaldım. Sabahları zilin çalmasıyla uyanırdım ve gece oluncaya kadar o bitmek bilmeyen günü geçirebileceğime inanamazdım. Bu bitmeyen günü bir başkası izlerdi. Sonra bir başkası. Hastalık derecesinde evimi özlüyordum. Bu gerçekten bir hastalık. Altmışlı yaşlarımın sonundayken ve kedere yenik düşmüşken, Tanrım, çocukken de bunları yaşadım ve ne kadar korkunç olduğunu unutmuşum, diye düşündüm. Neyi özlüyordum? Evimi. Evde olmak istiyordum. Annemi, babamı ve sekiz yaşına kadar hâlâ evde olan küçük kardeşimi istiyordum. Köpeklerimi ve kedimi istiyordum. Çalıların arasındaki kuşların ve hayvanların yakınında olmak istiyordum. Bu eziyetin bitmesini istiyordum... Özlüyordum... Hasretle bekliyordum. Biteceğine inanmıyordum. Yedi yaşında İngiltere'de okula gönderilen insanlarla anılarımızı paylaşarak görüş alışverişinde bulunduk ve bazıları bu sefaletin ağırlığını hatırlıyor. Şimdi okula çok küçükken gönderilen küçük çocukların mutsuzluğunu anlatan yüzlerce anı kitabı, otobiyografi olmalı. Küçük çocukları yatılı okula göndermek korkunç bir şey. Bunu hepimiz biliyoruz.

Yine de, ne kadar sıkıntı çektiklerini gayet iyi hatırlayan, yedi sekiz yaşındayken evinden gönderilen insanlar, aynı şeyi kendi çocuklarına yapıyor. Bu durum, insan doğası hakkında –veya İngilizler hakkında– çok önemli bir açıklamada bulunmaktadır.

O acının, kederin etkisi altında hiç ara vermeden dört yıl boyunca yaşamış olmam mümkün değildi, fakat manastır hakkında belleğimdeki fotoğrafları ne zaman açsam, üzüntüden kahroluyorum.

Tatillerde eve gittiğim zaman, tatilin sonu o kadar uzak görünüyordu ki, rahatlıyordum. Altı hafta. Hatta dört hafta. Her gün sonsuz olunca, bir hafta bile okyanus kadar engin bir zamandı.

İki yıl boyunca küçük kardeşim evdeydi ve mektupla öğrenim gördü. Yavaş yavaş Bebek ve Roo olmaktan çıktı ve kendisine Harry denilmesinde ısrar etti. Doğuştan kazandığı hakka –fiziksel mükemmellik hakkına– sıkıca sarıldı. Bebek hakkındaki ilk anılarım hep birinin kucağında –genellikle benim kucağımda– sevimli bir memnuniyet haliyken, sonraki anılarımda enerjik bir hareketlilik, mobiletiyle, sonra da bisikletiyle tepeden aşağı uçması, freninin boşalması veya ürkütücü bir ağacın tepesinde ya da antilop gibi koşarken evin çatısından yere çakılması gözümün önüne geliyor. Mahalledeki bütün beyaz oğlanlar gibiydi, cılız, bıçkın, güneşte yanmış bir çocuktu. Dizleri yara bere içindeydi, şortu yırtılırdı ve gözleri güneşten kan çanağı gibi olurdu, zira doğuşundan batışına kadar güneşin altındaydı. Annem bize çok sık *Peter Pan* okurdu ve Peter geri dönüp, pencereyi kapalı bulunca yeniden uçup gittiği zaman sesi titrerdi. “Haydi ama, yaşlı kız,” derdi babam, “O kadar kötü değil.”

Ancak annem için öyleydi. Kendisi için istediği hiçbir şey gerçekleşmeyecekti. Bütün enerjisi çocuklarında, özellikle sevgili küçük oğlundaydı. Ama oğlu –hem de oldukça ani bir şekilde– artık onu fark etmiyordu. Çocukların değişik şekillerde isyan etmesi, kendilerini koruması ne kadar ilginç. Annemle kavga etmediğim bir zamanı hatırlamıyorum. Daha sonra, babamla da kavga ettim. Ama kardeşim hiç kavga etmedi. Annem şunu yedirmeye, onu giydirmeye, bunu düşündürmeye, diğer çiftliklerdeki çocukları sıradan veya bu “ikinci sınıf ülkeyi” uzun süre kalmayacağı bir yer olarak görmesini sağlamaya çalışırken kibar bir şekilde gülümserdi. Ancak istediğini yapsa bile, bunu annemin belirlediği sınırlar

içinde yapardı. İngiliz çizgisi doğrultusunda düzenlenmiş Ruzawi hazırlık okuluna gitti ve sonra, istememesine rağmen, donanmaya katıldı. Ancak evlendikten sonra kendisi için büyük bir seçim yaptı. Şimdi bunun içgüdüsel bir pasif direniş olduğunu görebiliyorum.

Anneme bir çocuk daha doğurması için yalvarmıştım. Oldukça anaç bir kadındı ve bu küçük kızın yalvarmalarının, bastırdığı içgüdülerini daha da pekiştirmesi ne kadar acıydı. “Lütfen anne, lütfen, ona bakmana yardım ederim.” “Ama bütçemiz elvermiyor,” dedi annem defalarca. Sonra hemen, aceleyle, “Zaten baban da çok güçlü değil.” Benim o bebeğe duyduğum özlemin şiddeti, evime duyduğum özlemle karışmıştı. Bu kadar şiddetli özlemlerin, belki de doğduğumuz zaman başka iyi şeylerle kaybolduğundan eminim. Ancak başka bebek olmayacağı için yas tutarken, meğer “Bebek” annemin olduğu kadar benim de bebeğimmiş, diye düşündüm. Bundan sonra, mahallede ne zaman bir bebek veya küçük çocuk görsem, delice sevdim ve ayrılmak istemedim, eve götürmeme izin verilmesi için yalvardım. Bu tutku mahallede –sevecen bir şekilde– espri konusu oldu. “Sizin küçük kızınız, bebekler konusunda çok komik.”

Annemin yatağının yanında, artık solmaya başlamış Liberty kretonlarının arkasında duran parafin kutusundan yapılmış kitaplıkta, doğum süreciyle ilgili, Royal Free Hastanesi’nden alınmış gebelik hakkında bir elkitabı duruyordu. Annemin yatağına uzandım ve ceninin gelişim aşamalarını, karnın nasıl büyüdüğünü inceledim ve hayalimde sancı çekip doğum yaptım. O kadar güçlü bir şekilde özdeşleşmiştim ki, o yatakta yatarken, *neredeyse* gerçekten bir bebek doğacağına inandım. Bu fantezi biraz erotikti de, ama fiziksel anlamda değil, tat olarak. Erkek kimdi? Mahallede yaşayan ve âşık olduğum ve aile kurduğum küçük bir çocuk.

Tatiller olaylarla ve etkinliklerle doluydu. Annem böyle olmasını sağlamak için elinden geleni yapıyordu. Eğitimimize devam edildiği gibi, tarih, coğrafya, keşif hikâyeleri okunuyor ve diğer çiftliklere ziyaretlere gidilip geliniyordu. Aileler gelip, çocuklar oynamaya gönderildiğinde, aslında oyun oynanmıyordu. Hayvanları taciz ediyor ve saklanarak onları izliyorduk, kuşları seyrediyorduk, tozlu yollarda izleri ayırt etmeyi öğreniyorduk, madenlerde altınlı kaya arıyorduk. Kardeşime ilk havalı tüfeği verilmişti ve gördüğü her kuşa ateş ediyordu. Tüfekler çocukların

kızlar ve erkekler diye bölünmesine neden oldu. Erkekler ateş ederken, kızlar evcilik oynuyordu. Ama ben kardeşimle yalnızken, birlikte çalılıklara giriyorduk.

Annemin sosyal yaşam dehası pikniklerde kendini gösteriyordu. Başka ailelerle veya biz bize yaptığımız bu pikniklerde arabaya yiyecek dolduruluyor ve çalılıkların içinde açık bir alana gidiyorduk. Ateş yakıyor, sosis ve yumurta pişiriyorduk. Ağaçların altına uzanıp ayın doğuşunu seyrediyor ya da yıldızlara isim takıyorduk. Başka çocuklar varsa, “Campdown Races” gibi neşeli veya “Shenandoah” gibi hüzünlü şarkılar söylüyorduk. İngiliz şarkıları yerine Amerikan şarkıları söylemeyi tercih ediyorduk.

Tatil boyunca günde birkaç kez ben veya kardeşim, ya da ikimiz birden, bir şeyler öğrenmek amacıyla çağırılırdık. Annem veya babam, çalılıklarda bir kafatası ya da iskelet, veya altınlı kaya bulmuştu. Annem kuşların ve küçük hayvanların kafataslarını ve iskeletlerini etleri düşünceye kadar kaynatır, böylece kemik yapısını öğrenmemizi sağlardı. Kuş yumurtalarını üfler, kuş yuvalarını dağıtırdı. Karıncaların yuvalarını kesip açıyor, bize bahçelerini, kreşlerini, yollarını ve depolarını gösteriyordu. Yılanların değiştirdikleri derileri, örümcek ve yılan yumurtalarını gösteriyordu. Çiçekleri ve yaprakları ayırıyor, parçaları çizmemizi istiyordu.

Bu arada, sanki gece gündüz, sürekli olarak savaştan bahsediliyordu. Bazen tepedeki ev, üniformalı askerlerle doluymuş gibi oluyordu. Ama bunlar ölmüştü, mahallenin diğer tüm evlerinde de ölen askerlerin fotoğrafları bulunuyordu. Savaşta sakatlananlar da vardı. Babam gibi tahta bacağı olan Bay Livingstone, bu bacağıyla çok daha az şey yapabiliyordu. Bay McAuley’in midesinde, bağırsaklarını içinde tutmak için çelik tabaka olduğu söyleniyordu. Murray’lerin evinde, hüzünlü, metin bir kadın hendeklerde ölen kocasının ve dört oğlunun yasını tutuyordu. Tek bir oğlu hayatta kalmıştı ve hepsinin yerini tutması bekleniyordu. Shattocks’ların evinde, savaşta torpidolanan bir gemide, suların sürükleyip bacaya sıkıştırmasıyla boğulan çok güzel, küçük bir oğlanın resmi vardı. Bazen, savaş hakkındaki konuşmalar yeniden başladığında - ben yine kıvranarak odadan çıkmaya çalışırdım ve eğer babam beni yakalarsa, “Tabii haklısın.

Bu sadece Bahsedilmesi Yasak Büyük Konu. Bu sadece Büyük Savaş, o kadar!” diye bağırırdı.

Burada bir sorum var. Olmak zorunda. Manastırda dört yıl, ama aynı zamanda dört yıl tatil, başladığında hiç bitmeyecekmiş gibi görünen ve haftalar süren tatil. Yüzlerce deneyim, güzel anlar, piknikler, aile gezmeleri, köpekler, kediler, kucaklanan bebekler veya bütün gün kardeşimle çalılıklarda dolaşmak, geceleri uyumayıp yıldızları seyretmek de vardı. Ama karanlık anlar, mutsuzluklar, güzel zamanlardan daha güçlü. Neden?

Cizvitlerin, “Bana bir çocuğu yedi yaşına kadar verin,” dedikleri söylenir. Savaş sohbetleri büyük ihtimalle ilk duyduğum şeydi. Bu nedenle muhtemelen her taraftaki kanlı ve işkence görmüş insanlarıyla, azap çeken ama yine de gülümseyen azizleriyle manastır olmasaydı bile aynı şey olacaktı. Manastırda güneşli orman ve tarla resimleri, gülen yüzler dışında hiçbir şey olmadığını varsayalım. O zaman savaş konuşmaları daha etkili olur muydu? Yoksa yaradılışımızda, doğuştan bizi acıya ve acılı anılarımıza hazırlayan, böylece günler, haftalar süren iyi dönemleri acıdan daha az cazip hale getiren bir şey mi var? Bu sorunun çok daha kişisel bir ilişkisi var.

Daha manastıra gideli bir yıl olmamıştı ki revire kaçtım. Önce, genel olarak koli basili denilen bir şey yüzünden gerçekten hastaydım. Yüksek ateşe neden olan böbrek enfeksiyonu. Bundan sonra, muğlak belirtilerle sürekli olarak revire gitmeye başladım ve hep yatırıldım. Annem bunu “narin” olma belirtisi olarak gördü. Evimi özlediğimi biliyordum, ama beni revire götüren şeyin, şefkatli ve iyi kalpli bir kadın olan, bana ve sorumluluğu altındaki bütün çocuklara annelik yapan Rahibe Antonia olduğunu bilmiyordum. Bu hayali hastalıkların iki yönü vardı. Birincisi, narin olmak beni, annemin, “Tıpkı onun gibi” akıllı olmam gerektiği konusundaki ısrarlarından ve sürekli olarak, telefon kapanır kapanmaz veya arabamız uzaklaşır uzaklaşmaz alay ettiklerinden emin olduğum komşulara hava atılmasından kurtarıyordu. “Bu kadın kim olduğunu sanıyor?” Ancak komşulardan daha kötüsü, annemin aşırı enerjisinin yarattığı baskıydı. Akıllı olmam gerektiği konusundaki ısrarı, matematik sınavında 70 aldığımda 100 alabileceğimi, yakında burs kazanabileceğimi ve İngiltere’de okuyabileceğimi söylemesiydi. Ama hastalık aynı zamanda beni ona

götürüyordu: çaresizlik, doktorlar, hastalık, ilaçlar. Bu dönüp, babamın söylediği gibi, bazen sahipsiz toprakların üstüne çöken soğuk sise benzeyen bir şeye, hatta zehirli gaz bulutlarına bakmaya benziyor. Hastalık her şeyin içine işliyordu. Neden doktorlar hep annemin dediğini yapıyordu? Bir kere, meslektaş olarak görülme hakkı talep ediyordu. "Ben Londra'daki Royal Free Hastanesi'nde hemşireyim." Hemşireler kadar, hatta daha fazla bilgisi vardı. Bazıları sonda gerektiren testler ve kontroller için hep Doktor Huggins'e götürülüyordum. Şimdi biliyorum ki, o zaman sistit olmuştum, ama çoğu önemsiz iltihaplanma, ciddi bir hastalığın belirtisi olarak görülüyordu. Sonda düşüncesi bile avaz avaz bağırmama yol açıyordu, bu nedenle bana kloroform verdiler.

Bunlar annemin saplantılı olması için kuvvetli gerekçelerdi. Öncelikle, birkaç günlük bir bebeği "kuru" yapmaya çalışan, her gün onu lazımlığın üstünde tutarak saatlerini harcayan (veya bir başkasını bununla görevlendiren) bir kadının nasıl bir doyum beklediğini sormak gerek. Bebek "temiz" hale geldiği zaman, annenin işi bitiyordu. Kendi mesanemin komutasını elime aldığım an, coşkulu bir özgürlük duygusu yaşadım. "Hayır, hayır. *Oturağı* kullanmayacağım. Yetişkinlerin oturduğu klozeti kullanacağım." Yani, ürünlerimi günde birkaç kez kontrol etmenize izin vermeyeceğim. "Bebek" de çok kısa bir süre içinde, büyük ölçüde bunda ısrar etmesine yardım ettiğim için, bağımsızlığa doğru aynı adımı attı. En önemlisi, gerçekten hastalık tehdidi altındaydık. Ne de olsa, bütün aile, ilk yağmur mevsiminde ikişer kere sıtma olmuştu. İnsanlar, o dönemde sıtmanın sonucu olduğu düşünülen karasu hummasından ölmüştü ve bu hastalığın ilk belirtileri idrarda çıkıyordu. Bilharyaz, bütün çocukluğum boyunca bir tehdit oldu; yine, belirtilerinden biri, idrarda kan olmasıydı. Şimdi yalnızca birkaç hap alınarak çözülen her türlü hastalık, uzun ve belki ölümcül hastalıkların habercisi olabiliyordu. Annemin hayal gücü hep felaketlere çalışıyordu. Ben de aynen öyleyken, bunu nasıl anlamam?

Çocuklarının, yılanlarla dolu çalılıkların arasında koşuşturmasını izlerken, bütün o yeteneklerini kullanabilmeyi ne kadar istemiş olmalıydı. "Ayakkabılarınız nerede? Toprak o pis hastalıklarla kaynıyor. Şapkan nerede? Başına güneş geçecek. Kinininizi aldınız mı? Yine mi sıtma olmak istiyorsun? Beni dinlemiyorsunuz ama pişman olacaksınız."

Yağmurlu mevsim boyunca, ekim-nisan ayları arasında her gün sabah akşam kinin alıyorduk. Haplar o zaman büyük, açık pembe tabletlerdi ve kulaklarınızı çınlatırdı.

Çanların yüksek sesle “Angelus” duası için çaldığı, duvarlarında sadece bir tane küçük bir Meryem Ana heykeli bulunan ve kitap okuduğum aydınlık bir hastane odasında, tertemiz beyaz bir yatakta yatıyor ve okuyordum. Her zamankinden daha kötü bir belirti olursa, annem homurdanan babamın arabayla bizi hastaneye getirmesini sağlardı ve beni hasta odasında muayene ettikten sonra, doktorun gelmesinde ısrar ederdi. Hastaneye yapılan ziyaretler, doktorun eve yaptığı ziyaretler, neredeyse hep yanlış alarm olsa da, okul hayatımı bölüyordu. Bunlardan korksam da, annemin sesindeki heyecanın artışının, ölüm tehdidinin, hastane heyecanının, sakatlığın yarattığı dramı paylaşıyordum.

Hastalık tehdidi o yıllarda babama göre, her şeyin gizli etkisiydi. Tahta bacağı bütün bunların yalnızca küçük bir parçasıydı; sık sık hastalanıyordu ve Sinoia’dan doktor geldiği zaman, annemle doktorun alçak sesle konuştuğunu duyardım: “Bütün bir seneyi yatakta geçiren bir adamın bir anda iyileşmesini bekleyemezsin.” Veya “Savaş bunalımı mı dedin?”

Babam tahta bacağın dezavantajlarıyla kahramanca mücadele ediyordu. Sadece güvenli düz yerlerde yürüyen Albay Livingstone’u görünce, babamın kendi tahta bacağıyla ne kadar çok şey yaptığını anladım. Bir kovanın içinde, derin maden kuyularına iniyordu; dışarıdaki sert bacağı duvara çarpıp da kovayı döndürmeye başlayınca derinlerden bağırıyordu: “Bekleyin.” Vinç durdurulur, dönmesi yavaşlatılır ve babam inmeye devam edebilirdi. Babam yeni sürülmüş devasa toprak parçalarında ayağını sürüyerek yürürdü. Eski arabayı her yere, çimlerin ve çalıların üstünde, yol olmayan engebeli yerlerde sürerdi. Altın coşkusuna kapıldığında, maden arama çekiciyle ve çubuklarıyla kilometrelerce yürümüştü. Daha doğrusu, çok hastalanıncaya kadar yürümüştü.

Küçük çocuklardan birine –hangisi olduğunu hatırlamıyorum– âşık olduğum ve onunla ilgili hayaller kurduğum zaman, ağaç evdeki platformun yakınında küçük bir dal ve çalı koparıp bandajlardım ve onun adını mırıldanarak, bandajı ıslatırdım. Biliyorum, bu itiraf, çok derin psikolojik önem taşıyor ama şimdi benim açımdan, babam gibi yaralı bir sevgiliye

ihtiyaç duymamdan daha ilginç olan şey, bunun büyü yapma eylemi olmasıydı. Oysa bu konuda hiçbir şey bilmiyordum, kendilerini mantıklı davranmaya adamış bir anneyle babanın çocuğuydum. İçgüdülerim bana koşulları kabullenmemi, belki bir milyon yaşında olan yöntemlerle dünyayı nasıl idare edeceğimi söylüyordu. Herhangi bir şaman ne yaptığımı anlayabilirdi.

Rahibe Antonia'yı ikna edebildiğim zamanlarda revire gitmemin bir nedeni daha vardı. Mesele şuydu, diğer kızlara uyum sağlayamıyordum ve bunun nedeni sadece, herkesin yakındığı gibi, yaşıma göre çok olgun olmam değildi. Size bir sahne anlatayım: 10-12 küçük kız yemekhanede bir masanın etrafına oturmuş, dikiş rahibesi Rahibe Theresa'nın gözetiminde, pütürlü kahverengi çorap ve pütürlü kahverengi kadın külotu onarıyorlardı. Övünerek tatilde yaşadıklarını, Durban, Cape Town, hatta İngiltere yolculuklarını anlatıyorlardı. Ben en sevimli ve iyi tavrımı takınarak, büyük tarlaya gidip mısır koçanı topladığımı ve sonrasında tanelerini çıkararak peynirli sufle yaptığımızı anlattım. Kızlar alaycı bir şekilde birbirlerine baktılar ve rahibe hemen, alçakgönüllülüğüm ve tutumluluğum için beni kutladı. Oysa ben kendimden nefret ederek yapmacık bir ifadeyle sırıttım ve başımı önüme eğdim. Ondan sonra sesimi çıkarmadım. Yatılı okul hayatı ve ev hayatı hep, keskin çizgilerle birbirinden ayrılır, fakat okul arkadaşlarından bu kadar kıskançlıkla saklanan bir başka ev hayatı asla olamaz. Yatılı kızların neredeyse hepsi çiftçi çocuklarıydı, ancak kısa sürede, sabahçı olan şehir kızlarıyla benimle olduğundan çok daha fazla ortak yönleri olduğunu anladım. Çalılıklar, ormanlar hakkında hiçbir bilgileri yoktu ve bunlardan korkuyormuş gibi görünüyorlardı. Çiftlik için gereken becerileri öğrenmemişlerdi. Manastırdan ayrıldığım zaman, tavukların nasıl kuluçkaya yatırılacağını, tavuklara ve tavşanlara nasıl bakılacağını, köpeklerle kedilerin bağırsaklarındaki solucanları nasıl düşüreceğimi, elekte altın ayıklamayı, kayalıklardan örnek almayı, yemek pişirmeyi, dikiş dikmeyi, süt separatörünü kullanmayı ve tereyağı yapmayı, vinçle maden kuyusuna inmeyi, krem peynir ve zencefilli bira üretmeyi, kumaşlardaki baskılı motifleri boyamayı, kâğıt hamuru-kartonpiyer yapmayı, çalılıklardan kesilen direklerden yapılmış ayaklıkların üstünde yürümeyi, araba kullanmayı, güvercin ve Afrika tavuğu avlamayı,

yumurtaları saklamayı ve daha birçok şeyi öğrenmiştim. Bunları yaparken gerçekten mutluydum. Hayatımda çok az şey bana daha fazla zevk vermiştir. Bu gerçek mutluluktu, bir çocuğun mutluluğuydu; yapmanıza ve oluşturmanıza izin verilmesi, her şeyin ötesinde aileye katkıda bulunduğunuzu bilmeniz sizi değerli ve değer verilen biri yapar.

7

12 yaşında falanken, *Define Sandığı* adını verdiğim bir parça yazdım ve bunu, annemle babamın daimi sürgününün simgesi yaptım. Eski bir kulübe sandığının içindeki her şey büyülü ve gizemliydi. Orada olduğunu günlerce, haftalarca unuttum, ama sonra babamın İngiltere hakkında söylediği bir şey veya annemin bir iç çekişi beni sandığa geri gönderdi. Önce girilmez bölgeydi, dokunulması yasaktı. Sonra, annemle babam sandığın gerçek bir evde açılma ve içindekilerin hak ettikleri yeri bulma ihtimalinin çok az olduğunu anlamaya başladıkça, aldıklarımı aynen bulduğum şekilde, beyaz pelür kâğıtların; aksi takdirde kararacak olan altın, gümüş ve bronz dantelleri koruyan yumuşak siyah kâğıtların arasına yerleştirip geri koymak şartıyla, bazı şeyleri çıkarmama izin verdiler.

En üstte bebek kıyafetleri vardı. Bir zamanlar kardeşimle benim tarafımdan giyilen katlanmış, işlenmiş, farbalayla süslenmiş patiska ve muslin elbiseler, iç etekleri ve ceketler. Annemin sahip olmayı kabul etmediği bebeğin yasını tutarken, bu küçük giysileri çıkarıp yaydım ve okşayarak ağladım. İşte o zaman bana ilk –ve son– gerçek oyuncak bebeğim verildi. Annem Army & Navy mağazalarından, tekrar tekrar hatırlattığı gibi, satın alma gücünün çok üstünde olan Noel hediyeleri ısmarlamıştı. İkisi tam bir sterlin tutuyordu - bu bir servetti. Kardeşimin buharlı lokomotifi, eğer içindeki kazanda ateş yakarsanız dumanlar salarak biraz ilerliyordu. Ufaklığın oyuncaktan duyduğu heyecan yarım gün sürdü ve sonra gene çalılıklara döndü. Benim oyuncak bebeğim gerçek bebek boyutundaydı, açılıp kapanan mavi gözleri vardı ve eğildiği zaman koyun sesine benzeyen bir ses çıkarıyordu. Günlerce bebeği giydirdim, soydum ve bütün eski bebek eşyaları üçüncü bir hayata kavuştu. Soğuk, tepki vermeyen oyuncağa sarıldım, salladım ve şarkılar söyledim. Ama sonra onu

unuttum. Sandığı unuttum. Oldukça kısa bir süre sonra, başka bir tutku birincinin yerini aldı ve oyuncak bebeğin kafasını siyaha boyayıp kısacık kestim, küçük lüleler yaptım. Dudaklarını ve tırnaklarını da kırmızıya boyadım. Annemle giysilerim konusunda kavga etmeye başlamıştım. Hepsini annem yapıyordu. Güzel yapıyordu ama yaşıma uymayan şeyler yapıyordu.

Bebek kıyafetleri ortada kaldı, boyama paçavrası haline geldi ve sonra kayboldu. Şimdi gösterilse insanlar, bu kadar şahane giysileri sıradan, yavan bir bebeğin giydiğine inanmazdı.

Bebek kıyafetleri rafının altında, annemin gece ve akşamüstü elbiselerinin kokulu pelür kâğıdın içinde durduğu raf vardı. Bir süre sonra herkes 1920'lerin elbiselerine burun kıvıracaktı. "Bu çirkin şeyleri nasıl giymişler - bel yok, göğüs yok." Elbiselerin altında, onlara uygun iç çamaşırları, krepdöşin tek parça çamaşırlar ve göğsü düzleştirmek için tasarlanmış sert kumaş şeritleri duruyordu. Görüşlerin –değişim rüzgârına uyarak– tam tersine döndüğü anı çok iyi hatırlıyorum. 1950'lerin başında bir otobüsün üst katındaydım ve Bayswater Road'da yürüyen, beli olmayan gri ipekli bir iç elbisesi giymiş genç bir kadın gördüm - giysi rahatlıkla annemin dolabından çıkmış olabilirdi. Ah, ne kadar güzel, diye düşündüm ve otobüsteki kadın yolcuların boyunlarını uzattıklarını gördüm: *Vay canına. Bu elbiseyi nereden almış*?

Bir gece elbisesinin, mat yeşil ipekten imal edilmiş kısa yumuşak eteği, bronz dantel şeritlerden üretilmiş ve son işlemesi, ipeğin "mendil köşeleri"yle yapılmıştı. Dantelde kuvvetli, deniz kokusu kadar kuvvetli, beyni sarsan bir metalik koku vardı. Yüzümü elbiseye bastırdım ve buna benzeyen elbiseler giyen insanların yaşadığı bir dünya olduğunu düşündüm. Hem de "giyinip süslenmek" amacını taşımadan. Kısa bir süre bu harika elbiseler oyunlarda kullanılmaya başlandı ve annemin küçük çiftlik kızlarının, yetişkin resmiyeti parodisiyle seslerini heyecanla yükselterek, kendisinin asla giyemeyeceği elbiselerle gösteriş yaptığını görünce neler hissettiğini merak ediyorum.

Üçüncü rafta babamın smokini, frakı, kolalı beyaz gömlekleri, subay merasim üniforması bulunuyordu. Bu konuda hiçbir tereddüt yoktu. "Tanrı'ya şükürler olsun, bunları bir daha hiç giymek zorunda

kalmayacağım,” derdi babam cüretkâr bir ifadeyle anneme bakarak. Çünkü aslında, “Tanrı’ya şükürler olsun, senin yaşamak istediğin hayatı yaşamayacağız,” diyordu.

Dördüncü rafta bir önlük, bir mala, bir çift beyaz kadın eldiveni ve kapaklarında tuhaf tasarımlar olan birkaç kitap vardı. Babam bunları küçümsüyordu. Uzun zaman önce, İngiltere’deki bankada Mason olmuştu. “Ne maskaralık. Ne sirk. Ama eğer onlara katılmazsan yükselemiyordun. Hiç olmazsa İran’da böyle şeylerden uzaktık. ‘Hem üstelik polisler bile öyle,’ diyorlardı. Eğer üye değilseniz, bankada küçük imalarda bulunuyorlardı. ‘Cirencester’deki müdürlük işini düşünüyor muydun Tayler?’ Kraliyet ailesi de öyleymiş. Balık baştan kokar. Tanrı’ya şükür hepsinden kurtuldum.”

Sandığın en altı, brokar ayakkabılarla, gümüş ve altın ayakkabılarla, yapay elmas tokalı siyah saten ayakkabılarla, gece çantalarıyla; kenarlarına bej devekuşu tüyleri geçirilmiş kahverengi saten kanatlı bir şapka, bej devekuşu tüylü fular; tilki kürkünden yapılmış, burnundan kuyruğuna yaldızlı zincirle bağlanmış, siyah küçük boncuk gözlü etol; babamın savaş madalyalarının bulunduğu bir raf; her biri hareli ipek kılıflarda çocuk, deri ve ipek eldivenler, uçuşan ipek eşarplar, tam süslenmek için gereken şeylerle doluydu. Babamın asker eldivenleri. Gümüşçünden korumak amacıyla yağlıkâğıda sarılmış paketler dolusu eski fotoğraf. Fakat gümüşçünler o kadar kolay engellenemez ve haliyle fotoğraflar dantel gibi olmuştu. Böcekler, böcekler - sonunda eski evi dize getiren şey böcekler oldu.

Birçok çocuk aslında yetim olduklarını, terk edilmiş olduklarını, hatta kraliyet ailesine veya asil bir aileye doğduklarını söyler. Babamı gözden çıkarmak istemiyordum ama annemin aslında İranlı bahçıvan olduğuna karar verdim. (İranlı bahçıvan kimdi? Adam Kirmanşah’taki bahçelerin su kanallarına baktıktan yıllar sonra onu neden annem olarak seçmiştim?) Aklımın bir köşesinde bunun imkânsız olduğunu biliyordum, çünkü doğumla ilgili kitabı okumamıştım ve Marie Stopes’u tanımıyordum. Ama İranlı bahçıvan olmak zorundaydı. Annemin aslında kim olduğu ve benzeri dramatik açıklamalar hep şakacı, şişko, maskara ve sakar hayvan Tigger tarafından yapılıyordu ve annemin İranlı bahçıvan olduğunu açıkladığımda

bu sadece Tigger'ın bir şakasıydı. Tigger tıpkı, rahibelerin şeker yiyebilmek için topuklarının üstünde dönüp şekeri ağızlarına atıvermek zorunda olduklarını söylediğinde ya da beden eğitimi giysilerinin üstüne çorba dökülmüş bile olsa değiştirmenize izin vermedikleri ve cehennem ateşinden korktuklarını söylediğinde olduğu gibi, şaka yapıyordu.

Evden kaçan ve sonradan bu konuda espri yapan da Tigger'dı.

Ancak ara ara anneme duyduğum nefret dolu kızgınlıkların bana sonunda Beira'ya gidip bir gemiye binmeye ve uzaklara, hem de nereye olursa olsun gitmeye karar verdirtmiş olması hiç de şaka değildi. Ayrıca, çiftlikten kaçıp çalılıkları aşmak da kolay iş değildi. Her şeyi planladım. Yastık yüzünün içine peynir, bir teneke sığır eti konservesi ve sardalye girdi. Annemin çantasından on şilin çaldım. Doğum günümde ve Noel'de verilen paraları biriktirmiştim. Harry kaçmak istemiyordu. Benim neden kaçmak istediğimi anlamıyordu. Ancak benim sakinliğim ve acımasızlığım onu alt etti. "Tabii istiyorsun," deyip durdum. Kolay olacaktı, korkacak bir şey yoktu. Ancak Harry sürekli olarak ağlayıp sızlanıyordu ve sonunda patlayarak, "Ama istemiyorum!" diye bağırdı. "Evet, istiyorsun," diye bildirdim. Yatağa yatırılır yatırılmaz, gizlice tepeden aşağıya inecek ve patika boyunca yürüyerek Banket'e gidecektik. O zamana kadar o yolda hiç yürümemiştik, ama Afrikalıların sürekli olarak yürüdüğünü biliyorduk. Tren sabahın erken saatlerinde geliyordu ve sonra... İşin doğrusu, geleceğini umuyordum, ama emin değildim. Kısacası, dünyadaki cesur planların çoğunun şeker gibi eridiği bulanık bir zihinsel noktaya ulaşmıştım. Bunu o kadar çok istiyordum ki, bu yüzden gerçekleşmeliydi. Bir kez Salisbury'ye ulaştıktan sonra... Ama burada bulanıklık yoğun bir sise dönüştü. Bir şekilde biraz para bulup, Beira'ya giden trene binecektik ve sonra...

Küçük kardeşimi hikâyeler anlatarak uyanık tuttum ve sonra, çoktan serinlemiş gecede, gizlice evden çıktık, annemizle babamızın oturup kitap okuduğu aydınlık pencerelerin önünden sürünerek geçtik ve yoldan aşağıya, karanlığa doğru koştuk. Yastık kılıfında gevşek duran konserve tenekeleri bacağıma çarpıyordu. Harry artık yüksek sesle ağlıyordu. Çalılıklar o dönemde daha şimdiki gibi evcil çalılıklar haline gelmemişti. Tehlikeli seslerle, yarasalarla ve gece kuşlarıyla, rahatsız olan tavşan ve antilopların çıtırtılı atlayışlarıyla, ama hepsinin ötesinde masallarımızda yer alan ve

kitapların sayfalarından fışkırarak etrafımızda serbestçe dolaşan, ellerimizi yalayan, hoplayıp zıplayan gizemli varlıklarla doluydu. Ne yapıyorsunuz? Ne yapıyorsunuz? Ancak köpekleri unutmuştuk. Birbirimize evden kaçamayacağımızı, çünkü köpeklerin bizimle beraber gelmesi gerektiğini söyledik. Böylece çalılıkların içinde karanlık patikada koşarak tepenin üstündeki evimize geri döndük. Köpekler bunu oyun sanarak zıplayıp havladılar... Koşarak yatak odamıza gittik ve yatağa girdik. Rahatlayarak kıkırdadık, güldük ve bağırdık. Köpekler sessizce ışığın altındaki yerlerine dönüp yattılar. Ertesi gün anneme evden kaçtığımızı, korkudan donakaldığımızı ve geri döndüğümüzü anlattım, ancak hikâyeyi “Tigger” anlattığı için yeterince komikti ve annem bana inanmadı.

Ama aslında ben gülmüyordum. Utanç içindeydim. Her şeyi ne kadar dikkatle planlamıştım, ama köpekleri hesaba katmamıştım. Sorun çocuk olmamdı, o kadar. Hemen büyümem gerekiyordu.

Yanan kulübe olayı da bana aynı şeyi söylüyordu. Babam, haklı nedenlerle, sazların tutuşması korkusunu saplantı haline getirmişti. Bozkır yangınları arazide yayılıp çok yaklaştığı zaman, havada kıvılcımlar ve ortalarında bazen kırmızı kalpler bulunan kara çimen parçaları uçuşurdu. Böyle zamanlarda işçiler, saban demiri koluyla tarlalardan çağırılıyor, merdivenlere veya ağaç evin olduğu ağaca çıkıyorlar veya direklere üşüşüyorlardı. Onlara su dolu benzin tenekeleri uzatılıyor ve kısa sürede saz çatı ıslatılıyor ve güvence altına alınıyordu. Sonra su arabası ve yağmur yağdıysa, yağmur suyu dolu olan büyük su tankı da boşalıyordu. Bir gün babam beni yanına çağırdı ve hiçbir şekilde kibritle oynamamamı, zira bütün evi kolaylıkla ateşe verebileceğimi söyledi. O zamana kadar kibritle oynamak aklıma bile gelmemişti ama artık başka hiçbir şey düşünemiyordum. Olay aklımda son derece net. Çatı, yeni uzun otlarla tamir edilirken babam katlanır iskemlesinde, evin arka tarafında oturuyordu. Eski otlar fil grisi, yeniler sapsarı... Bir şeyi yakmak zorundaydım, mecburdum. Son derece akıllı ve kurnaz bir şekilde her şeyi planladım. Köpekler için yapılmış olan küçük kulübeyi ateşe verecektim. Zaten kullanmıyorlardı. Kurulmasının bir iki saat sürdüğünü biliyordum. Direklerden yapılmış, üstüne de saz kaplanmıştı. Yeniden yapmak yalnızca bir saat alırdı. Çok fazla para boşa gitmiş olmayacaktı. Annemle babam

evin ön tarafına gidip ve sazcılar çatıdan inince, kibriti çaktım ve köpek barakasını ateşe verdim. Sorun şuydu, köpek kulübesi, yine çatısı sazlı olan ve bizim evden yalnızca birkaç adım uzaklıktaki depo kulübesinin öne uzanan verandasının altına yapılmıştı. Küçük kulübeden alevler yükseldiğini gördüm ve bir anda alevler depo kulübesine sıçrayarak iyice parladı. Kıvılcımlar her yere savruluyordu. Bunu öngörememiştim. Panikledim. Korktum. Ağlayarak çalılıklara kaçtım. Evimizin yanacağını ve ailemizin sonunun geleceğini düşündüm, çünkü bu eski evin içindekiler dışında hiçbir şeyimiz yoktu.

Sırtımı bir ağaca dayayarak oturdum ve saban demiri kolunun çınlamasını, çalıların arasından koşarak gelen adamların bağrışmalarını duydum. Uzakta kalamazdım. Sürünerek çalılıkların kenarına geldim. Evi görebiliyordum. Çatısı, tenekelerden su boşaltan adamlarla doluydu. Evin arkasında, yanan depo kulübesi görülüyordu. Köpekler havlayarak kulübenin etrafında dolaşıyor veya kuyruklarını bacaklarının arasına sıkıştırmış halde duruyorlardı. Peki, kediler neredeydi? Sonra alevler, eskiden kulübe olan simsiyah karmaşanın içinde kayboldu ve havayı duman ve yanan ot parçacıkları kapladı. Elbisemin üstünde siyah lekeler vardı. Annem beni bulmak amacıyla tepeden aşağıya indi; suçlunun kim olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Doğruyu söylememin daha iyi olacağını söylediler. Ben de söyledim. Suç o kadar büyüktü ki, hiçbir cezanın uygun olmayacağına inanıyorlardı. Sürekli olarak, ne kadar yoksul olduğumuzu, depodaki malların –un ve şeker bidonları, iri taneli mısır unu, bakkaliye, tavuk yemi dolu çuvallar, sıvı gazda saklanan yumurtalar, domuz eti– yenisini almak için gereken paranın çok azını sağlayabileceğimizi biliyor musun, diyorlardı. Her şeyi yeniden almak en az yüz sterline mal olacaktı. Ama tabii ne kadar yoksul olduğumuzu biliyordum, para, para, para, sürekli olarak paradan bahsediliyordu. Onlara niyetimin bütün kulübeyi değil, sadece köpek kulübesini yakmak olduğunu anlatamıyordum. Bu kadar aptal olduğuma kesinlikle inanamıyorlardı. Ceza, bir ay boyunca kek yasağıydı. Babam sinirle bunun saçma olduğunu söyledi. Yaptığımın karşılığı çay vakti yenen kek olacaksa suçumun ciddiyetini nasıl anlayacaktım. Kek konusunda onunla aynı fikirdeydim; bu olayda ani bir düş kırıklığı, bir saçmalık vardı. Zaten bir ay geçmeden ceza unutuldu. Ama ben babamın

yangın takıntısının, korkusunun nasıl birkaç kelimeyle bana bulaştığını, farklı bir şekle büründüğünü, beni ele geçirdiğini hiç unutmadım. Kelimeler gerçekten çok etkiliydi.

Buradaki mesaj yine, bir çocuğun bütün olasılıkları düşünemeyeceği, ister istemez öngöremediği bir şeye takılacağıydı. Büyümeliyim, büyümek zorundayım, kısa sürede büyümeliyim... Buna rağmen yetişkin ve özgür olma koşulu ne kadar uzaktaydı, zira ben hâlâ bir günün sonunu başından göremediğim bir durumdaydım.

Bir otobiyografinin doğru olmamasının asıl nedeni, gerçek nedeni, zamanın sübjektif olarak yaşanmasıdır. Bu kitap, birinci bölümünden sonuna kadar, yıllar içinde düzenli ilerlemeler şeklinde yazıldı. Geçmişe dönüşler veya *Tristam Shandy* gibi ustalıklar arıyorsunuz, çocukluk dönemi ile yetişkinlik dönemi arasındaki farkı - ve bir yetişkinin hayatındaki farklı dönemlerin farklı hızlarını kelimelerle anlatmanın imkânı yok. 30 yaşınıza gelmeden önceki bir yıl, 60 yaşınızdan önceki bir yıldan çok farklıdır.

Bilim insanları, insan ırkının gerçek önemini anlamamızı sağlarken, “Eğer dünyanın hikâyesi 24 saat uzunluğundaysa, insanlığın bundaki rolü, o günün son dakikasını kapsamaktadır,” gibi şeyler söylerler. Aynı şekilde, bir hayat hikâyesi, gerçekten yaşandığı şekilde zamana sadık kalınarak anlatılıyorsa, kitabın yüzde 70’inin sizi ancak on yaşınıza getireceğini söyleyebilirim. Yüzde 80’inde, 15 yaşınıza ulaşırsınız. Yüzde 95’te, yaklaşık 30 yaşınıza gelirsiniz. Gerisi sonsuzluğa doğru telaşlı bir koşturmacadır.

Rahimdeki bebeği düşünüyorum. Fetüs evrimi tekrarlar: balık, kuş, hayvan, sonra insan. Evrimin *zamanı* yaşıyor mu? O zavallı yaratığın, yakın sonsuzluklara batmış olması mümkün mü? Kâbus gibi. Bu o kadar korkunç bir düşünce ki, akla gelme ihtimali bile yok.

Kardeşim, İngiliz çizgisinde oluşturulan hazırlık okulu Ruzawi’ye gittiğinde sekiz yaşındaydı. Annem ona da burs aldı. Okullardaki hayatımız birbirinden bu kadar farklı olamazdı, ancak tatil başladığı anda, hiçbir şey değişmemiş oluyordu. Genellikle güneş doğarken kalkıyor ve koşarak çalılıklara gidiyorduk. Kahvaltı zamanı gelinceye kadar, yine güneşle birlikte uyanan babam “adamlarla” veya Yaşlı Duman’la tarlalarda birkaç saat geçirirken kilometrelerce yol kat etmiş olabilirdik. Bazen kendi

başımıza, bir paket sandviçle bütün gün bir yerlere gidiyorduk. Nehirlerden su içiyor ama bilharyaz korkuları nedeniyle bunu annemizle babamıza söylemiyorduk. Veya Harry babamla giderdi, çünkü birçok açıdan yardımcı oluyordu. Bir kere, sekiz yaşındayken araba kullanmayı öğrenmişti. Debriyaja ve frene yetişmek için ayağa kalkıyordu. Ben odama çekilip okurdum, okurdum. Çoğu zaman, okurken bir şeyler, genellikle portakal yerdim. Büyük bir et parçası fiyatına, Sinoia narenciye bahçelerinden bir bütün çuval portakal alabiliyorduk. Bu okuma-yeme kombinasyonu, çocuk-okurlar arasında çok yaygındır. Fikirleri gözlerinizle, kalorileri ağzınızla yutarsınız. Hâlâ kitaplıktaki kitapları bitirmeye çalışıyordum. Mahalledeki kitap okuyan aileler birbirlerine kitap verirlerdi ve bunların çoğu savaş anıları, savaş tarihi oluyordu. Artık benim Birinci Dünya Savaşı hakkında kafamda canlandırdığım görüntü, sadece babamın siperlerden bahseden sesinden oluşmuyordu. “Ve sonra - bu, Passchendaele’den hemen önceydi... Kendimi çok kötü hissediyordum, kara bir bulut tarafından sarılmış olmaya benziyordu. Yaşlı insanlara mektup yazdım ve öldürüleceğimi söyledim. Ama ölmedim, şarapnel bacağımı yaraladı.” Burada savaşla ilgili başka hikâyeler vardı. Özellikle *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* babam tarafından hararetle onaylanıyordu. Ancak İngiliz erleri gibi generallerinin ihanetine uğrayan Alman askerleriyle özdeşleşmesi bazen annem tarafından sorgulanıyordu. Sıkıntılı bir sesle, “Ama onlar bizim düşmanımızdı,” diye itiraz edebilirdi, çünkü babam otoriteye ne kadar isyan ediyorsa, annem de içgüdüsel olarak o kadar itaatkârdı. Babam, “Bunların hiçbirisi olmamalıydı. Sıradan insanlar da en az bizim kadar savaşı istemediler. Tanıdığım hiçbir asker kan dökme heveslisi değildi. Hayır, tüm bunlar silah üreticileri yüzünden oldu. Savaş onların çok işine geliyordu.”

Yaralı Sırplarla çalışan İngiliz hemşirelerin bir hikâyesi vardı. (Ben bu kitabı yazarken Sırplar, bizim Gönüllü Yardım Kıtası’nın sevgi dolu bakımına ihtiyaç duyan içler acısı kurbanlar olmaktan çok uzaklar.) Bir de, Alman cephesindeki askerlerle savaşan Rus kızın hikâyesi vardı. Onun erkek olmadığını hiçbiri anlamamıştı. Bu kadınlarla kendimi o kadar şiddetli bir şekilde özdeşleştiriyordum ki, hemşire olmayı hayal etim, ama kesinlikle bir Londra hastanesinde olmayacaktım. Hayır, vahşi savaş alanlarında veya hatları çöktüğü zaman köylerine geri çekilen Rus

askerleriyle birlikte olacaktım. Yıllarca, on yıllarca Batı'da, yıkıldığı dönemde Rusya'nın, devrime hazır, geniş, sürünen, bitlenmiş, morali bozuk aç bir ülke olduğunu düşünüyorduk. Bulgakov, ilk kitabı olan *Bir Köy Doktorundan Öyküler* adındaki küçük kitapta, Moskova'dan çok uzakta olmayan bir köydeki çalışmalarını anlatıyordu. Ancak savaşı köylülerin batıl inançlarına ve cehalete karşıydı. Fakat okuyucu sadece bunun savaş zamanı olduğunu ve bir askerin cepheden evine döndüğünü biliyordu.

Yine de, sanki her trenle Londra'dan koliler dolusu kitap, çoğu Amerika'dan olmak üzere çok sayıda çocuk kitabı geliyordu. *Anne of Green Gables*[27] serisi. *The Girl of the Limberlost*[28] ve sonra gelenler. *What Katy Did*[29] ve devam kitapları. Benden neredeyse bir nesil önce, çoğunlukla Orta-Batı'da yaşanan Amerikan deneyimi çalılıkların arasındaki çocuğa, annemin şehir eğlenceleri anılarından veya babamın, Colchester'ın yeşil tarlalarında çiftçilerin çocuklarıyla geçirdiği çocukluğundan çok daha yakındı.

Bu kitapların sorunu, insanı baştan çıkarmaları, karamela emmek kadar kolay olmalarıydı. Bazen çocuk kitaplarını anlamıyorum. Hiç kimse Dickens'ın ya da bir yetişkin kitabının fazlasıyla zor olabileceğini söylemez, bocalayarak ve tökezleyerek ilerlersiniz, gerektiği zaman atlarsınız ama sonunda tamamen hâkim olursunuz. Çocuk kitaplarıyla debelenirken iştahınızı kaybedebilirsiniz. Bu kitapları yıllarca okudum, kendimi onlarla yatıştırdım, onlarla ilgili hayaller kurdum. Neredeyse tamamen hayallerle yaşadım. (Kardeşimle çalılıklarda olduğumuz zamanlar hariç, çünkü orada aklınızın başınızda olması gerekir.)

Kardeşimle ben sevecen değildik. İngiliz aileleri çocuklarına sevgi gösterme yollarını öğretmezler. Ya da öğretmezlerdi. Belki şimdi farklıdır. Manastırda hayatta kalma, yalnızlık, sürgün becerilerini öğreniyordum. Ve eğer küçük bir erkek çocuğunu sekiz yaşında yatılı okula gönderirseniz, geri döndüğünde kalbinin yarısının mühürlü olmasını beklemeniz gerekir. Fakat biz iyi geçiniyorduk. Ben on beşinci yaşımda evden ayrılıncaya kadar, aynı anda çiftlikte olduğumuz zamanlarda, sanki hiç ayrılmamış gibi, hemen çalılıklara giderdik. Birkaç hafta önce (1992) çalılıkların, büyüdüğüm yerlerden fazla uzak olmayan bir yerindeydim, çalılıklar her zamanki gibi ıslak ve gıdıklayıcıydı çünkü yağmur yağmıştı. Sanki oradan hiç

ayrılmamışım gibiydi; oraya aittim. Biz iki çocuk planlayarak gezilere çıkmıştık, belki de bisikletle Ayreshire Dağları'na gitmiştik veya amaçsızca dolaşmıştık, köpekler yanımızda nefes nefese kalmıştı. Bir ağacın altına oturmuş, kuşları, karıncaları, böcekleri, bukalemunları –her zaman bukalemunları ama artık sayıları çok azaldı– seyrediyorduk. Bütün gün boyunca, çalılıkların içinde binlerce dram gözlemler ve akşam olunca, hapishaneye döner gibi, tepenin üstündeki yüksek ve havadar eve dönerdik. Bu ev bizim için çok sınırlıydı. Genellikle 22 kalibrelik tabancayı alırdık, çünkü anne-babamıza bu konuda söz vermiştik. Ne de olsa, leopar olabilirdi... Ancak bütün o yıllar boyunca, sadece kayalıkların ardında kaybolan bir leoparın kuyruğunu gördüm, oysa ufak tepelerde leoparlar vardı. Leoparlar da, yılanlar gibi, ayakaltından çekilmeyi bilir. Tabancayı genellikle Harry kullanırdı, kıdemin mükemmelliğe teslim olması mantıklıydı. Harry çok iyi silah kullanıyordu ve bu benim yetkimi ikinci sınıfa indiriyordu. Çoğunlukla ailenin yemesi için veya yerleşkeye hediye etmek amacıyla antilop vuruyordu. Bütün çiftçi aileleri, faturaları azaltmak amacıyla, yerleşkede çalılıklarda vurulabildiği ölçüde et yiyordu. Afrikalılar köpeklerini antilopların veya daha büyük geyiklerin üstüne sürüyorlar veya taş atarak, sapanla ya da mızrakla avlanıyorlardı.

Annem benden, yahniye veya böreğe koymak amacıyla, sekiz on güvercin vurmamı isteyebilirdi. Çiftliğin belirli bir yerinde yüzlerce güvercin vardı. Daha sonra, anneme kart etli Afrika tavukları vurdum. Bunlar önce buharda pişiriliyor, sonra kızartılıyor veya ağır ateşte pişiriliyordu. Antilop vurmayı hiçbir zaman sevmedim.

Harry'yle ben okullarımızdan bahsetmezdik, bahsetsek de, sadece öğretmenler hakkında kıkırdayarak espriler yapardık. Tigger tarif ettiği zaman, o cehennem ateşi rahibesi ne kadar da komik oluyordu. Yeni bir oğlan olarak Harry'nin katlanmak zorunda olduğu "sataşmalar" ne saf ve temiz bir eğlence haline geliyordu. Ancak bu dünyayı paylaşmıyorduk. Aralarında yaşadığımız hayvanlardan, kuşlardan, köpeklerimizden bahsediyorduk. Annemizle babamızdan bahsediyorduk. Anneme karşı şiddetle desteğe ihtiyacım vardı. Kardeşime ihtiyacım vardı. Onun "bebek" olmayı ve hatta sürekli hasta olmayı reddedişini izlemiştim. Anlaşılan bunu yaptığının farkında değildi, yalnızca ortada bir savaş olduğunu fark

etmediği için bildiğini okumuştu. Kardeşimin annemle, baskısıyla, ısrarıyla, kıskançlık dolu yakın denetimiyle, merakıyla - doyumu sadece çocuklarında bulan hastalıklı bir kadının özellikleriyle açıkça mücadele etmesi gerektiğine inanıyordum. Kardeşimin olayları görmeyerek zarar gördüğüne inanıyordum. İşin özü buydu! - sözleri bulamasam da, düşüncemin temelinde bu vardı. Gerçekler! Doğrular! Bir eylemi, bir durumu tanımlayacak doğru sözler. Kardeşim benim neden bahsettiğimi anlamıyordu. Ben nasıl içgüdüsel olarak isyan ediyorsam, o da içgüdüsel olarak boyun eğiyordu. İki kardeş nasıl bu kadar farklı olur? Ancak insan bu soruyu sadece kendisi çocuk sahibi oluncaya kadar sorar. Bundan sonra rahmi, her biri farklı bir birey halinde döllenen sonsuz çeşitlilikte insanı barındıran bir tür besleyici oluk olarak görmemek mümkün değil.

Afrikalılardan –siyahlardan– Rodezya’da siyahlar için kullanılan aşağılayıcı ifadeyle *munt*’lardan - kaffirlerden bahseder miydik? Onlar oradaydı, elimizin altındaydı. Hiçbir beyaz çocuk, kâfir dili olarak görülen Shona’yı öğrenmezdi. Beyaz göçmenlerin tavırları üzerinde durmayacağım, bu konuda söylenecek yeni bir şey yok. *Afrika Öyküleri* kitabım o dönemde bölgeyi - Güney Rodezya çiftliklerini anlatıyor. Ben, beyaz çiftçilerin nasıl bir toplum olarak hareket ettiğini betimleyen *The New Man*[30], *The Nuisance, No Witchcraft for Sale*[31], “politik açıdan doğruluğunun” kanıtlandığına inandığım *The Old Chief Mshlanga*[32] kitaplarını seçerdim (çünkü anlaşılan yeni dogmaya göre beyazlar siyahlar hakkında yazamazlarmış). Bu sırada genç bir Nijeryalı siyah hikâyeyi başka bir başlıkla ama kendi adını kullanarak, kısa öykü yarışmasına gönderdi. Ayrıca *Little Tembi*[33] adını taşıyan ve “Bu kadar zaman boyunca istediği şey neydi?” sözleriyle biten bir masal vardı. Onun - onların istediği şey, yüzlerine kapıların kapanması, soğukluk, yürek cimriliği yerine, “beyaz” uygarlığının dostça, cömertçe, açıkça paylaşımıydı.

Yaşlı Duman’dan epeyce bahsederdik çünkü eskiden oturup, onun babamla yaptığı ve öğle saatlerinde sohbet eden iki güvercinin felsefi duraksamalarına ve uyumuna benzeyen bir tat içeren uzun, yavaş sohbetleri dinlerdik. Konuşurlar, konuşurlar, konuşurlar, sonra uzun bir sessizlik olurdu. Konuşmanın bittiğini sanırdınız, ama hayır, yeniden başlıyordu. Başka bir şey var... Evet?.. Başka bir şey... Nedir o?.. Öküz meselesi... Evet,

anladım... Ne yapsak?.. Çobanla konuşurum... O hayvanlar hakkında komik bir şey söyleyeyim... Ne istediklerini biliyorlar... Siyah ineğin biraz tedaviye ihtiyacı var... Çobana söyle, Duman... Evet, evet, çobana söylerim... Sessizlik. Uzun bir sessizlik. Nkosi (Sahip)?.. Efendim, Duman?.. Sorun Jonah'ın karısı... Hayır, haydi ama Duman. Senin evlilik meselelerinle uğraşmak zorunda olmamalıyım.. Evet öyle, ama... Söyle bakalım... Bebeği hasta ve onu hastaneye götürmelisiniz.. Evet, ama eve gelmezse nasıl götüreyim?.. Jonah'a söyle, karısının, çocuğu hastaneye götürmene izin vermesini sağlasın... Ama bunu sen söylemelisin, Duman... Ben ona söyledim ve şimdi sen söylemelisin.. Uzun bir sessizlik. Jonah, onu içinden kemiren bir böcek olan bir adam... Ne tür bir böcek, Duman?.. İşte bu yüzden hep çok sinirli. Bu nedenle karısını dövüyor... O halde, böceğini nasıl tedavi edebiliriz, Yaşlı Duman?.. Ah, sahip, bu çok zor bir konu. Jonah'ın böceğini sadece Nkoos Pzeulu tedavi edebilir...

Ve şimdi, oradaydılar, ikisi de bunu, filozofluk yapmayı seviyordu. Bu iki erkek bütün sabah orada oturabilirdi, güvercinlerin sesi, onlarınki gibi, hiç susmadan devam ediyordu. Sıcaklığa, çalılıkların sessizliğine yayılıyordu ve bazen başka kuşların sesleri karşılık veriyordu. Bütün bu konuşmalar, o dönemde bütün beyazlar tarafından kullanılan, Afrikaanca, Şona[34] ve Ndebele[35] dillerinin karışımı olan Zulu kökenli basit ve aşağılayıcı, utanç verici argo Fanalago[36] dilinde oluyordu. Her şey emir kipindeydi. Şunu yap, bunu getir, oraya git. Ama daha kibar ifadeler de olabiliyordu.

Kardeşimle birlikte yaşadığımız rahat ve kolay yaşam sadece ikimiz yalnızken geçerliydi. Ancak okuldan arkadaşları geldiği zaman, kardeşim bir anda onlardan biri haline geliyordu. En yakın arkadaşı bölgenin karşı tarafında oturan ve Ruzawi'ye giden Dick Colborne'du. Dick, âdet olduğu üzere, "günü geçirmek" amacıyla bisikletiyle gelirdi veya Colborne'lar bize çay içmeye gelirdi ya da biz onlara giderdik. Çocukların hep birlikte oynaması beklenirdi. Dick ve kardeşim, genelde kızları küçümsediklerinden, bana da kötü davranırlardı. Taş atıyormuş gibi yaparlar, taş fırlatırlar ama uzman oldukları için, sadece bir iki santimle ıskalayacak şekilde nişan alarak atarlardı. Benden kurtulmak için çalılıkların arasına kaçarlardı. Beni kandırarak tepelerin üst kısımlarına –tek başıma çıkamayacağım yerlerine– çıkarır, sonra beni bırakıp gider, yalnız

başıma inmeye çalışmamı seyrederlerken kahkahalarla gülerlerdi. Bana, bir kıza, aynen o tür okullarda tavsiye edildiği şekilde davranırlardı ve bu çete davranışları zamanla, üst sınıflara geçtikçe, daha da kötüye gitti. Kardeşime ölmeden önce, Dick'le birlikte bana ne kadar eziyet ettiklerini hatırlayıp hatırlamadığını sorduğumda, şaşırdı ve üzüldü. İşin en önemli noktası ihanetiydi. Bir gün veya birkaç gün boyunca, haftalarca ya da aylarca, kardeşimle arkadaş gibiydik. Benim kız veya ikinci sınıf olmam hiçbir zaman konu olmamıştı. Sonra başka bir çocuk ortaya çıktığı zaman, her şey bitmiş, bir anda düşmanım olmuştu. Ona göre bu gayet normaldi. Bunların hiçbirisi, o tür bir okulda okuyan biriyle evli olan veya birlikte yaşayan kadınları şaşırtmayacaktır.

Bir anım var, belirli ve özel bir anı... Yıllarca, kardeşimle benim ne kadar az konuda aynı fikirde olduğumuzu veya ne kadar az şey paylaştığımızı bildiğimden, acaba o günü hatırlıyor mu, diye merak ederdim. Ama hatırlamadığı ortaya çıktı. Aklınızda birisinin son derece canlı ve orada olduğu bir anıyı saklayıp, sonra o kişinin hiçbir şey hatırlamaması çok tuhaf bir şey.

Antilopların günün sıcak saatlerini, kalın bir toprak tabakasının altında kalan karınca yuvalarının gölgesinde geçirmeyi sevdiğini biliyorduk. İkimiz birlikte sessizce, ince dallara veya kurumuş yapraklara basmamaya özen göstererek hayvanların geldiği görülen bir karınca yuvasına gitmiştik. Düzleşen otlar, bir toynağın kenarını biraz kırdığı taşın düzgün kenarı, taze dışkı topakları. Bir kayanın üstünde yüksekte, dalların gizlediği bir yer bulduk. Tırmanırken dikkatli davrandık çünkü burası bir yılanın tercih edebileceği bir yerdi. Bekledik. Saat sabahın altısıydı ve güneş daha yeni doğmuştu. Dokuz ya da on yaşında biri için –daha fazla olamazdık– hiç kıpırdamadan oturmak kolay değildi. Kardeşim güvercin sesi çıkararak oyalandı. Güvercinler gelip üstümüzdeki dallara kondu ve başlarını bir o tarafa, bir bu tarafa dikerek bize baktılar - ancak başka bir güvercin bulamayınca uçup gittiler. Hafif sesler duyduk ve sonra geldi, erkek Afrika ceylanı, eğreltiotu yapraklarının, kayaların arasından yavaş yavaş ilerliyordu. Durdu ve gergin bir şekilde etrafına bakındı. Bir şeylerin yolunda olmadığını biliyordu. Büyük kıvrımlı boynuzlarını çevirdi, omuzunun üzerinden, güneşin tüylerinin üstünde parladığı yöne baktı. Onun

nemli kara gözlerini, siyah kirpiklerini görebiliyorduk... Nefes almadan oturduk, ses çıkarmamaya çalışırken kaskatı kesilmiştik. Hayvan öylece bir iki dakika durdu, sinirliydi, mutsuzdu. Ölmüş olanlar, derileri yüzülsün etleri parçalansın diye eve getirilenler dışında, canlı bir geyiğe hiç bu kadar yakın olmamıştık. Yanlış yerde bulunan çocuklar olmak dışında hatalı bir şey yapmıyorduk ve muhtemelen, hakkında hiçbir şey bilmediğimiz sinyaller yayıyorduk. Bu arada geyik durmuştu ve dönüp geldiği yöne baktı, sonra tekrar dönüp bize baktı. Biz hayvanın hayatını nasıl yaşadığını, sürekli tehdidi, her zaman düşmana karşı tetikte olduğunu, her zaman dikkatli olduğunu, dinlediğini, başını bir o yana, bir bu yana çevirdiğini görüyorduk. Yine de buradaydı, tüm haşmetiyle hayatta kalmayı başarmıştı ve o gün biz onun için herhangi bir tehdit oluşturmuyorduk, çünkü silahımız yoktu. Uzun bir süre geçti, ya da öyle gibi geldi. Biz beklerken, hayvan dinledi ve baktı. Bize mi bakıyordu? Evet, ama ne görüyordu? Bakışları başka yöne kaydı. Sonra - ne oldu? Başka bir yönden esinti mi oldu? Yoksa, bu kadar dikkat etmemize rağmen bir ses mi çıkarmıştık? Hayvan döndü ve panikle koşarak karınca yuvasından aşağıya indi. O hızlı koşuyu, korku geyiğin bacaklarını sardığı zaman, bu tehlikeli yerden, ne olduğunu bilmese de, bir tür tehlikenin var olduğu bu karınca yuvasından kaçmak için yeterince hızlı bir şekilde koşmaya başladığını biliyorduk.

Geyik bir gündü, bir andı, bir anıydı, ama bazı anılar günlerin, belki yüzlerce günün bileşimiydi. Emin olduğumuz sesler, zamanın sesleri... Kardeşimle ben sık sık telefon hatlarının, Mandora Madeni'nden çıkıp bayırdan aşağıya indiği, çimlerin üzerinden uzanıp bizim büyük tarlamıza ulaştığı ve tarlanın kenarından tepeyi çıkarak bizim evimize vardığı yere giderdik. Hatların altında oturup, kulaklarımızı metal direklere dayar, rüzgârın tellerde yarattığı tıngırtıyı, gürültüyü, derin melodiyi dinlerken, bir yandan da kuşların, yüzlerce kuşun tellere konuşlarını, denge sağlamalarını, yeniden havalanmalarını izlerdik. Büyük kuşlar, küçük kuşlar, sade kuşlar, gökkuşağı veya gün batımı gibi rengârenk kuşlar... İçlerinde en görkemlisi, büyük yalıçapkınlarına benzeyen leylak rengi, gri ve pembe gökkuzgunlarıydı. Otların derinliklerinde oturduk ve dinledik, gizlendik ve baktık. Kulaklarımızı seslere açtıkça duyduk, zira etraftaki kuşları ve hayvanları ürkütmemek için ses çıkarmıyorduk. Çiftlikteki faaliyetler,

çiftlik hayatı bize her yerde olup biteni anlatıyordu. Evin altındaki büyük tarlada bir adam pullukla toprağı sürüyor ve ağır kırmızı toprakta gıcırdatarak pulluğu çeken öküze bağırarak uyarılarda bulunuyordu. İstasyona giden patika yolda, 16 öküzlük takımla çekilen eşya dolu yük arabası gıcırdayıp homurdanırken, sürücüsü, en öndeki öküzün boynuzlarına uzanan kırbacını şaklatıyor ve sadece onların anladığı bir tonda bağırıyordu. Zira hayvanlar omuzlarını çekme düzeneğine yaslayıp, tekrar tekrar birbirlerine –sürücüye?– hiç kuşkusuz bir protesto olan ses tonuyla böğürdüler. Kırbaç şimşek gibi şaklıyor, sanki hava ortadan ikiye ayrılıyordu. Ancak kırbacın ucu, hayvanlara değmeden, başlarının üstünde yılan gibi kıvrılıyordu. Sürücünün haykıran, bağıran ve hayvanların birbirleriyle yaptığı gibi sohbet edercesine çıkan sesi, araba Banket istasyonuna doğru ilerlerken ormana girince zayıfladı. Kuşlar telefon tellerinin üstünde cıvıldıyor, ötüyordu. Bazen birbiri ardına dizilmiş metal direklerle rekabet ediyorlarmış gibi görünüyordu. Uzaktaki ağaçlardan gizlenmiş Afrika tavuğu sürülerinin tıngırtısı geliyordu. Rüzgâr sadece o tellerde değil, otların arasında da ötüyordu. Kuvvetli estiği zamanlarda, teller titreşiyor ve tıngırdıyordu, kuşlar kanatlarını çırparak veya acı acı bağırarak gökyüzüne havalanıyordu. Ağaçlara doğru yöneliyorlar veya telleri yeniden denemek için daireler çiziyorlardı. Çiftlik arazisinde köpekler havlıyordu. Bizim köpeklerimiz yakınımızda otlara serilmiş yatıyor ve üstlerinde keneler dolaşıyordu. Kenelerin sert tüylere çıkmak üzere otların arasından çıktığını görebiliyorduk. Köpekler kesik kesik soluk alıyor ve bazen ağızlıklarını kaldırıp, inler gibi ses çıkararak esniyorlardı. Kuyruklarını sallıyorlar ya da dişlerini, tüylerinin arasında kenelerin veya bitlerin peşinden gıcırdatıyorlardı. İstasyon yolundan yavaş yavaş bir araba geliyordu ve çıkardığı ses, düzenli gıcırtısı ve tıngırtısıyla başka arabalara hiç benzemiyordu. Yolun karşısında fıstık çapalayan işçi grupları şarkı –işyeri marşı– söyleyerek geldiler. Marş hiç bitmeden devam ettikçe, adamlar, hepsini güldüren bir homurtuyla duraksadılar ve çapalarını daha da şiddetle savurdular. Yerleşkeden birbirlerini çağıran kadınların tiz ve berrak sesleri, sonra da bir kahkaha sesi duyuldu. Tepedeki evden pulluk demirinin sesi geldi, çünkü öğle yemeği saati gelmişti. Çalışan işçiler çapalarını yere attılar ve konuşarak, gülerek yürüdüler. Çimlerin arasında cırcır böcekleri

ve yolun hemen karşısındaki ağaçlarda ağustosböcekleri ötüyordu. Ayrıca ağaçların arasından bir yerden, el piyanosu dediğimiz mbira sesi geliyordu, zira bir adam, yürürken kendi kendine elindeki mbirayı çalıyordu. Çok uzaklarda, gri ve mor bulutların gökyüzünün ortasında toplandığı Huniyani Dağları'nın üzerinden hafif bir gök gürültüsü sesi duyuldu - fakat hâlâ öğlendi, yağmur muhtemelen bu gece sağanak halinde ve hışırdayarak çalılıkların üstüne gelecekti. Bu arada sıcak nedeniyle patika ve ahırların çatlamış ve çatırdayan demir çatıları parlıyordu.

Çok yukarıda daireler çizen şahin sürüsünün içinden bir şahin ayrıldı ve 20 metre uzaklıkta duran bir şeye bakmak amacıyla süzülerek yere doğru indi. Köpekler başlarını kaldırdı, şahin onları gördü, hızla döndü ve rüzgâr kanatlarının içinde acı acı bağırırken, tellerin altından geçti. Köpekler, âdet yerini bulsun diye şahine havladı ve başları tekrar patilerinin üstüne düştü.

Büyük vadiden güvercin sesleri geliyordu, orada yüzlerce güvercin yaşıyordu; orası hepsi için uyuklama yeriydi.

Gong çalmıştı, yakında öğle yemeği yenecekti. Yavaş yavaş eve yöneldik. Biz yürürken etrafımızda kuşlar ötüyor, telefon telleri uğulduyordu.

1950'lerin sonunda BBC benden bir radyo oyunu istedi ve ben, çiftlikteki, Banket istasyonundaki çalılıkların sesi üzerine kurulu bir oyun önerdim. Yağmur sesi fon olacak, trenin homurtuları, uzun karşılama ve veda düdükleri, fren gıcırtıları hikâyenin çatısını oluşturacaktı. Vagonlar gıcırdayarak istasyona giriyor, öküzler sabırla bekliyor, böğürerek susuzluklarını belirtiyordu. Sonra ikişer ikişer koşumdan çıkarılarak su tanklarının olduğu yerdeki yalaklara götürüldüler. Burada su içerlerken ağızlıklarından sular damlıyor ve sıçrıyordu. Dardagan'ın dükkânının ve yerel dükkânın verandalarından mbira sesi ve ayrıca Caruso'nun "The Volga Boatmen" veya "The Waltz of the Toreadors" şarkılarını söylediği plakları çalan ucuz, kollu gramofonun sesi geliyordu. Öykü, seslerin içinde ve sesler tarafından anlatılacaktı; hikâye tren sesinin dış dünyadan haber demek olduğunu, çiftlik sesleri ve istasyon seslerinin insanların yaşam nefesleri olduğunu anlatacaktı. Programlar, öyküler, oyunlar için fikirler doğarlar ve ölürler. Ama bunu gerçekleştirememiş olmaktan pişmanlık

duyuyorum. Afrika’nın bugün artık varolmayan seslerini kaydetmiş olacaktık.

8

Çok eskiden, benim hatırlayabildiğim dönemlerden çok önce, çocukluğuma egemen olan iki tema veya dalga başlamıştı.

Bir tanesi, kendimi hep evimdeymiş gibi hissettiğim hayal dünyasıydı. Yaklaşık on yaşıma gelinceye kadar bunlar çoğunlukla karabasanlardı. Küçük çocuklar açısından bunun olağandışı bir yanı yoktu. Fakat bunlardan kaçınmak veya zararsız hale getirmek için bazı ritüellerim vardı. Çoğu zaman bir karabasanın içinde her gün yaşanan bir söz, bir cümle, bir ses, bir koku virüsü içerdiğini öğrenmiştim. Bu tetikleyici anın –veya maddenin– incelenmeden uykunuza girmesine izin verirseniz, çaresiz kalırdınız. Ama bu düşmanları etkisiz hale getirebilirdiniz. Her gece uykuya dalmadan önce, o gün yaşananların, potansiyel karabasan malzemesi olabilecek olayların üstünden geçerdim. Duygu yüklü olayları, anlamsız, sıkıcı, zararsız hale gelinceye kadar kafamda tekrar tekrar canlandırırdım. Sanırım, insanları örümcek veya yılan korkularına alıştırmak için uygulanan yöntem buydu. Örümcekler bazen kötü rüyalarıma giriyordu, ama bir yandan da hayatımın içindeydiler, her zaman ve her yerde. Çığlık atarak babamı çağırır, gelip siyah boynuzlu canavarı ya da sıvaymış gibi davranan, eminim, çömelmiş durumda üstüme atlamayı bekleyen alacalı gri ve solgun büyük bir avcı örümceği odanın dışına çıkarmasını isterdim. Babam hep geliyordu, ama homurdanıyor ve artık büyümem gerektiğini söylüyordu. Ancak örümceklerle yılanlar en basitleriydi. Babam en kötüsüydü ve nedenini biliyordum. İlk yıllarımın “gıdıklama” olayı yüzündendi. Bu rüyalarda büyük eller kaburgalarıma bastırıyor ve sıkıştırıyordu. Ben çığlık atıyor ve kıvranarak kurtulmaya çalışıyordum. Kalpsiz, acımasız yüzler üzerime eğiliyordu ve bunlar babamın yüzü olmayabiliyordu. Zira düş çalışanı, etrafta bulunan her türlü eski malzemeyi kendi amacı için kullanıyordu - Bay Larter’ın veya bayırdan Bay MacDonald’ın yüzü olabilirdi. Ayrıca, hiçbir anıyla bağdaştıramadığım çukur ve sopalı çocuk rüyası da vardı. Diğer karabasanlar herkesin gördüğü türdendi, düzleşen ve kaymanıza

neden olan veya aniden havada biten ve boşluğa düşmenize yol açan merdivenler - küçük çocukların yatakhanesindeki büyük taş basamaklar bu rüyanın malzemesini sağlıyordu.

Ancak beni ilgilendiren şey bu rüyaların hikâyesi –kurgusu– değil, bunları temizlemeyi, içlerindeki tehlikeyi çıkarmayı nasıl öğrendiğimdi. Günün olaylarını bu şekilde denetleyerek tekrar tekrar kafamda canlandırmam, bitmek bilmeyen günü, sayfalarını hızla çevirdiğiniz resimli bir masal kitabına indirgememdi. Bu yöntem sadece temizlemiyor, aynı zamanda kısaltıyordu. Zamandan kısa kesmeyi öğreniyordum - hayır, tabii, günler hâlâ geçmek bilmiyordu, daha birkaç yıl böyle devam edecekti, ama bir yandan da bir günü birkaç olaya indirgeyebiliyordum. Herkes gibi ben de hayatım boyunca arada sırada kâbus gördüm, ancak büyüdükten sonra çok az oldu. En kötü yıllar, yedi, sekiz, dokuz ve on yaşında olduğum zamanlardı. Hatta daha da küçük olabilirdim.

Diğer tema, ya da motif veya - hayır, bu sözcüklerde bir devamlılık duygusu var. Benim burada vurgulamaya çalıştığım şey özel anlar, insanın canlıyken yaşadığı, beklenmedik bir şekilde, ödül olarak açıkça görebildiğiniz bir madde enjekte edilmiş gibi fark edebildiği anlar.

Bu “anlardan” biri hepsini açıklamaya yetecektir.

Tek başıma gittiğim çalılıklardan yürüyerek çıkıyorum ve annemle babamın, evin önünde, iki koltukta yan yana oturduğunu görünce duruyorum. Bir nedenle, belki de çalılıklarda düşündüğüm şeyler yüzünden, onları gayet net bir şekilde, ama bir çocuk gözüyle, saçları ağarmış ve yorgun iki yaşlı insan olarak görüyorum. Daha 50 yaşına bile gelmediler. Bu iki yaşlı yüz, neredeyse kesinlikle para konusunda heyecanlı, gergin, kaygı dolu. Sigara dumanı bulutunun içinde oturuyor ve sigaralarından birer nefes çekip, her nefesi uyuşturucuymuş gibi yavaş yavaş veriyorlar. Orada öylece oturuyorlar; birbirlerine mahkûmlar, yoksulluk yüzünden ve –çok daha kötüsü– birbirinden son derece farklı iki geçmişe sahip iki insanın yüreklerinin derinliklerinde hissettiği gizli ve itiraf edilemeyen ihtiyaç nedeniyle burada kalmışlar. Bana kabul edilemez, içler acısı, çekilmez görünüyorlar, katlanamadığım şey çaresizlikleri. Öfkeli, affetmeyen, hoşgörüsüz, dik başlı bir çocuk konumunda orada duruyorum ve kendi kendime, “Olmayacağım. Böyle olmayacağım, olmayacağım. Asla onlar

gibi olmayacağım. Asla turuncu lekeli parmaklarımla tuttuğum sigaralardan ciğerlerime iğrenç dumanlar çekerek oturmayacağım. Bu anı unutma. Her zaman hatırla. Kendine hatırlat. *Onlar gibi olma*,” diyorum.

Bunun anlamı: Asla kapana kısılma. Başka bir deyişle, şartlar tarafından köşeye sıkıştırılmak anlamına gelen insanlık halini reddediyordum.

Bütün çocukluğum boyunca buna benzeyen anlar oldu ve bunlar hayatımı en çok etkileyen anlardı.

Onlar gibi olmayacağım. Olmayacağım.

Ve şimdi manastırdan temalar. Birincisi yemekler olmalı, zira yatılı okul hakkında yazıp, çocuklarda saplantı haline gelen şeylerden bahsetmemek mümkün mü? Aslında yemekler, birçok okul yemeğinden daha iyiydi, ama bize göre korkunçtular, ağır, yağlı ve bilmediğimiz tatlarla doluydular. O dönemin Alman köylülerinin beslenme tarzıydı. Kimyon tohumu ile tatlandırılan koyu unlu çorbalar içerdik ve çoğu zaman, sonrasında hasta olurduk. Her zaman yağlı kabukları olan et parçaları ve hamurlu, ağır yahniler yerdik. Mutfaktaki rahibeler çok sayıdaki ziyafetler için bize özel yemekler yaptıklarında, neredeyse her zaman bir tür yağa bulanmış pankek oluyordu ve içlerinde küçük yağlı kâğıt toplara sarılmış, boncuk veya haç gibi minik kutsal objeler bulunuyordu. Bize hiçbir zaman meyve veya salata verilmezdi ve sebze adına, yine kimyon konulmuş, çok pişmiş patates ve lahana verilirdi. Şimdiki görüşlere göre, o zaman bize verilen yemekler, olabilecek en kötü diyeti simgeliyordu. Hayatta kaldık. Bu arada rahibeler her yemekte müsrifliğimiz yüzünden, Tanrı’nın nimetlerini önemsemediğimiz için bizi azarlıyordu. Şimdi onların çoğu zaman ağlamaklı seslerinin, yiyeceğin onlara simgelediği şey yüzünden olduğunu anlıyorum. Hepsi aç ailelerden gelmişti ve ben manastırdan ayrıldığımda, ekonomik bunalım, Almanya’daki koşulları, zaten çok kötü durumdayken, daha da beter hale getirmişti. Almanya’nın her tarafında aşevleri, yemek kuyrukları, yiyecek konusunda isyanlar vardı ve burada, bu nankör ve günahkâr küçük çocuklar... Tigger, bu yemekler hakkında anlattığı hikâyelerle annesiyle babasını o kadar eğlendirmişti ki, gözlerinden yaşlar gelmişti.

O yıllarda sesli filmler çıktı ve rahibeler nefret etse de, aileler çocuklarının her şeyin en iyisine sahip olmasında ısrar ettiği için,

kahverengi alpaka ceketlerimizi ve sarı gömleklerimizi giyerek, manastırın sarı-kahverengi kurdelelerini taşıyan hasır şapkalarımızı takarak, timsah denilen uzun, elektrikli lokomotiflerle Bioscope'a (sinemaya) gittik. *Rio Rita* filmini seyrettik. Al Jolson'un *Sonny Boy* filmini izledik. Zaman zaman, uzmanların çocukların perdede/ekranda gördüklerinden etkilenmediğini söylediği yazılar okuyorum. *Rio Rita*'dan sonra, John Boles'la bıyığını kollarına takıp aşk fantezilerinin içinde kaybolan düzinelerce küçük kız vardı. Al Jolson'dan sonra, hasta ve ölüm döşeğindeki bebekler, rahibelerin cenazelerine yoğun ve melankolik bir zevk kattı. O zamanlar, şimdi çocukların büyürken izlediği tarzda şiddet içeren filmler yoktu. Ancak böyle şeyler izleseydik, hiç kuşkusuz, cehennem ateşi rahibesini öldürme hayalleri kurardık. Fırsatım –ve nasıl yapılacağı konusunda bilgim– olsaydı, muhtemelen o kadını öldürebileceğime inanıyorum. Hem de, "hak etmişti" duygusu olmadan, içinde zaten zalimlik ve öldürücülük olduğu için. Entelektüel kadar aptal biri yoktur diyen galiba Orwell'di ve aynen bunu, akıldaki bir mantık silsilesinden doğan, deneyimle hiçbir alakası olmayan bir tür zeki aptallığı kastediyordu.

Caz da geldi. Zamanımızın ikinci en etkili gücüyle tanışmam, yemekhane masasının üstüne yerleştirilen portatif, kolla kurulan küçük bir gramofonda caz dinleyerek başladı.

Mavi gökyüzü bana gülümsüyor
Sadece mavi gökyüzü görüyorum.

Müzik o kadar hüzünlüydü ki, yıllarca gri gökyüzü olduğunu düşündüm.

Gün batımında kırmızı yelkenliler
Denizde kırmızı yelkenliler

Hüzünlü, hüzünlü, hüzünlü.

Tüm bu duygusallık içinde yüzerken, yemekhane bahçesinde, rahibelerin yaşıma göre bulmadığı, Shakespeare tarzı, tek perdelik, savaşan krallar ve kraliçelerle dolu, merak edenlerin gidip bakınca kayaların üstünde yatan yorgun bir oğlandan başkası olmadığını gördükleri Echo[37] üstüne, bir

paragraftan daha uzun olmayan çok küçük bir parça yazdım. O “yorgun çocuğun” memnuniyet verecek kadar yoğun üzüntüsünü ve bilinçliliğini hatırlıyorum. Annem bu oyunun benim yaşıma uymadığını söyledi. Ama insanın sorması gerekiyor, eğer kısaltılmış derebeylik destanları ve “yorgun çocuk” benim yaşıma uygun değilse, John Boles’un kollarındaki Bebe Daniels veya Al Jolson’un yanaklarından süzülen o metrelerce gözyaşları uygun muydu?

Artık on yaşındaydım, büyük bir kız olmuştum ve özellikle, okuldan çok fazla uzak kaldığım için özel olarak eğitildiğim sınav da dahil olmak üzere her türlü kriz için ortam hazırdı. Büyük kızların yatakhanesindeydim ve 24 yataklı, kanlı resimler bulunan büyük odayı terk etmiştim. Burası, manastırın eski bir bölümüydü ve her türlü antika –en az 30 yıllık– tesis vardı. Hayaletler en önemsiz detaydı. Odalar daha küçüktü ve her yatak perdeyle ayrılmıştı. Yani, rahibelerin bölümünde olduğu gibi, her yatağın yanında uzun beyaz perdeler vardı. Beyaz ketenden yapılan bu perdelerin, biz yatağa girdikten sonra her yatağın etrafına çekilmesi gerekiyordu. Katolik isek, ellerimizi göğsümüzde kavuşturarak ve “Kutsal Meryem Ana, eğer sensen uykumda öleyim, ruhumu al...” vs. diyerek uyumamız gerekiyordu.

Yatakhaneye gerçekten ulaşmadan önce içimize korku işleniyordu. Her türlü hayalet, ölü rahibe, ölmüş öğrenci arkadaşlarımız için ortam hazırlanmış oluyordu ve... 15 Mart’ın, Afrika’nın ortasında bulunan bir manastırla ne alakası vardı? Ancak, gizlice tiz sesle ve hızlı hızlı söylenen kelimeler, bunlara karşı konulamıyordu. Hayatımda ilk ve son defa uykumda yürüdüğüm yer burasıydı. Tuvaletlere, yatakhane odalarından çıkıldıktan sonra dik basamaklardan inince ulaşılıyordu. Yatak olduğunu sandığım lavabolara tırmanmaya çalışırken uyanıyordum. Karanlıkta koşarak merdivenleri çıkıyor, yukarıya, beyaz şekillerin parladığı yatakhaneye gidiyordum.

Annem her mektupta –ilkokul bitirme sınavının eşdeğeri olan– sınavda başarılı olmam gerektiğinden bahsediyor ve beni özel olarak çalıştıran kadına mektup yazıyor, telefon ediyordu. “Tigger” duruma hâkimdi ve (yanlış hatırlamıyorsam) Bayan Baxter’a maskaralık, şımarıklık ve “espriler” yapıyordum. Bayan Baxter’ın fiziksel yapısı, hayatımda tekrar

tekrar karşılaştığım bir yapıydı: Sağlıklı, sarışın ve çilli bir kadındı ve sanırım bana küçükken yaşadığım sıcaklığı –muhtemelen Danimarkalı Bayan Taylor'ı– hatırlatıyordu. Annemin, endişeden neredeyse anlamsızlaşan mektuplarını, neşeli ve akıllı "esprilerle" cevaplandırıyordum.

Ve sonra kurtuluş; hepimiz mantara yakalandık. Ellerimiz ve ayaklarımız kaşınan, iltihaplı halkalarla kaplandı. Sonra saçlarımız bitlendi - "büyükler" yatakhanesindeki her bir kızın. Mashonaland'in her tarafından ailelerimiz geldi ve kızlar okuldan uzaklaştırıldı. Ben de onlardan biriydim. Kızının saçlarında bit! Annem için bu son derece büyük bir rezaletti. Bir hemşire olarak, gecekondu mahallelerinin saçları bitli çocuklarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştı. Yoksulluğun ve pisliğin bite neden olduğunu biliyordu. Kafatasım bit kaynıyordu. Aynada saçlarıma baktığım zaman, hareket ettiklerini görebiliyordum ve sabahları yastıkta bitler geziniyordu.

Bitlerim, annemin Whitechapel gecekondularında kullandığı parafinle tedavi edildi. Saçlar parafinle taranmış, sonra sıkıca bağlanan bir havluya sarılmış ve kısa sürede bitler kaybolmuştu. Parafin aynı zamanda saçları kalınlaştırıyor ve parlaklaştırıyor.

Bu pislik ve böcek krizi, çok daha ciddi bir krizden hemen sonra oldu. Aniden Katolik oldum. Bu olay bütün Protestan kızlar tarafından, bir noktada, olması kaçınılmaz olarak değerlendirildi. İngiliz Protestan Kilisesi'nin ve erdemli yöntemleri ruhani rahibelere, kutsanmış suya, çanlara, Meryem Ana'ya, yüzüklerle kaplı yağlı erkek elleri öpülmek üzere uzatıldığı için rahibeleri pır pır eden küçük kızlara dönüştüren St. George Kilisesi'ndeki papazların ziyaretlerine, yoldaş erkek okuluna hiç uymuyordu. Rahibeler reverans yapıyor ve kızarıyordu; biz küçük kızlar –katılmak için yalvaran Protestanlar da– sonrasında kızarıyor ve kıkırdıyorduk.

Aniden ve tamamen teslim oldum. Daha doğrusu, yüzük öpme, tütsü büyüsünü ve yüksek sesle şarkı söyleyen sesleri saymazsanız ani gibi görünmüş olabilir. Tabii Rahibe Antonia'nın sevgi dolu yakınlığını da saymam gerek, çünkü şimdi artık açıkça biliyorum ki, İngiliz Protestan Kilisesi'nden Katolik Kilisesi'ne değil, Rahibe Antonia'dan Meryem Ana'ya geçiyordum. Boş kaldığım her dakikayı, yolun hemen aşağısında

bulunan ve bana gizem dolu yüksek, loş bir binaymış gibi görünen, fakat hepsinden önemlisi içinde Meryem Ana heykeli bulunan Katolik Kilisesi'nde geçiriyordum. Burada heykelin önünde eğiliyor, ona duyduğum sevgiyi anlaması için dua ediyordum ve onun gülümsediğini gördüğüme ikna olmaya çalışıyordum. Kendimi neredeyse inandırmıştım. Ceketimin cebinde, kutsanmış su dolu bir ilaç şişesi vardı. Ne zaman Kutsal Yürek'in veya Meryem Ana'nın bir resminin veya heykelinin önünden geçsem, haç çıkarmayı ve reverans yapmayı deniyordum. Bu dönemin ateşi, çok iyi bildiğim bir durum olan âşık olmaya benziyordu, ancak içinde boğulduğum, beni dalgın hale getirip aptallaştıran şey mutluluktu. Rahibeler cebimdeki kutsanmış suyu görmüşler ve rahatsız olmuşlardı. Lütfen annemle babama bana hiçbir şekilde baskı uygulanmadığını söyler miydim? Bunun konuyla ilgisi yoktu. Heykellerle, resimlerle, kutsanmış suyla dışa vurulan "Gerçek" her yanımızı sarmışsa, baskı uygulanmadığını nasıl söyleyebilirler?

Tatilde eve döndüm. Annem, yastığımın altındaki kutsanmış suyu ve tespihi gördü. Öfkeyle patlayarak azarlamaya başladı. Bu olay, bir kapıyı kapatmaya benzer şekilde, annemi reddedişimin başlangıcı oldu. Beni dışarı çağırarak, kapının önünde birlikte oturmamızı istedi. Koltuğunu, benim koltuğumun karşısına çekti ve Katoliklerin suçlarının tarihçesini anlatmaya başladı. En önemli kusurun Engizisyon olduğu görünüyordu ancak başka suçlar da saydı, örneğin Katolik misyonerler, dinlerini öğrettikleri Afrikalıların inançlarını değiştirmişti. Artık mantıksız bir maskaralık erdemi olarak gördüğüm şeyi soğuk bir tiksintiyle ve nefretle dinliyordum. Bir nefeste inancımı kaybettim, cennet, mantığın kanatlarında uçup gitti ve söylediği her şeyin Protestanlar için geçerli olduğunu, Katolikler nasıl Protestanları yaktıysa, Protestanların da Katolikleri kazıklara bağlayarak yaktıklarını belirttim. Manastır kütüphanesindeki kahverengi paket kâğıtlarıyla kaplı kitaplarda sadece kara büyünün tehlikeleri hakkında uyarıcı masallar değil, Protestanların işledikleri günahların tarihi de yer alıyordu. Ateist olmuştum ama aslında yaptığım, bir Katolik okulunda Protestan olma çelişkisine, hem annemin hem de babamın, Katoliklerin beni "ele geçirmeye" çalışıp çalışmadığı konusunda bitmek bilmeyen kaygılı sorularına son vermekti. Ayrıca, tatlı ve kayıtsız gülümsemesiyle aklımı

alan Meryem Ana'ya duyduğum acı dolu sevgiye artık dayanamıyordum. Ateist olduğumu açıkladıktan sonra, bir anda bin tane müttefikim oldu, zira ateizm o zamanlar, kendini üstün görmek demesek de, din gibi, son derece acımasız bir erdemlilikti. Ben, Aydınlanma'nın bütün erdemlerinin mirasçısıydım, gerçi o zaman bunu bilmiyordum ama sanki biliyormuşum gibi, vicdanım rahat bir şekilde, ruh zayıflıkları ve ahlaki korkaklıkları yüzünden dindarları küçümsemeye başladım.

Beni orada ve o anda manastırdan alabilirlerdi ama burs ve sınav meselesi vardı. Bu nedenle manastıra geri döndüm ancak bu kez bit ve mantar tarafından kurtarıldım, çünkü bunlar ruhumun tehdit altında olmasından çok daha ciddi konulardı.

Elveda manastır! Elveda rahibeler. Giremeyeceğim ve geçemeyeceğim o sınava elveda. Elveda, elveda. O dört uzun yıl kendi başlarına sarılıp sarmalandı ve aklının bir köşesinde "manastır" etiketiyle rafa kaldırıldı. Bu raf rüyalar dışında yıllarca ziyaret edilmedi, çünkü orada yalnızca, kelimelerle dört yıl olarak tanımlanabilecek gri sonsuzlukların üzüntüsü, acısı ve –her zaman– huzursuz kuşkuculuğu duruyordu.

Şimdi, ne kadar uygun, ne kadar düzgün bir şekilde, ergenliğe girerken annemle babama karşı içimdeki sıcak duygular böylece bitti. O zaman olan şey, dizanteriydi ve o hastalığa hiç yakalanmayanlar, bağırsaklardaki sancının yoğunluğuna asla inanmayacaktır. Gagayla didiklenmeye veya elle burulmaya benziyordu. Küçük kardeşim dizanteri olmuştu ve böğürerek, bağırarak yatıyordu. Babam da oldu ve eski bir askerin yapması gerektiği gibi sabırla katlandı. Ben de oldum, annem de. Ama annem hepimize bakıyordu ve kendi çektiklerinden hiç yakınmadı. Ben iyileşme sürecine girerken, ağlamaklı ve halsizken anneme yalvarıyordum, "Gel bana sarıl, gel bana sarıl." Annem çocuğu ağrıdan kıvranırken ona sevgiyle sarılmıştı ama şimdi bitkin haldeki kadın her dakika çağırılıyordu. Dikkatle oturdu, başımı koyabilmem için kolunu uzattı ve "Tanrım, Tanrım, ne şamata," dedi. Ve uyuyakaldı. Neredeyse nefes almadan yattım. Belki uyanınca... diye düşündüm ancak, yüzünden yalnızca birkaç santimetre uzakta olduğumdan, acı ve kaygı nedeniyle son derece gergin olduğunu gördüm. Sonra, ona bir daha, "Gel bana sarıl, gel bana," diye yalvarırken, onun sızlamasını, sevgiyle dalga geçerek taklidimi yaptığını duydum. "Ah, ah,

gel bana sarıl.” Tigger onun söylediklerini tekrarladı, hasta çocukla ve bıktırıcı ısrarıyla alay etti. “Gel bana sarıl,” deyimi ailenin espri repertuvarına girdi ve çok yakın bir geçmişte sevgi dilendiğimi hatırlama utancından kurtardı.

Şimdi önümde, liseye başlayıncaya kadar, uzun aylar vardı, çalılıklarda, çiftlikte geçireceğim ve her gün yeni bir şey öğreneceğim aylar.

En güzel şey, kuluçkaya yatan tavukları seyretmekti. Sadece en büyük yumurtaları seçmem, saman doldurulmuş bir kutuya koyup güvenli bir yere almam ve sonra bir tavuğun kuluçkaya yatmasını beklemem gerektiği öğretildi. Sıcak havalarda neredeyse her gün bir tavuk kuluçkaya yatıyordu. Ama seçtiğiniz tavuğu bekleyen yumurtalara yöneltirken, küçük bir kaşık şeri ile onu kuluçkaya teşvik edebilirdiniz. Tavuk hazır olduğu zaman yuvaya gider ve pençelerini yavaşça yumurtaların arasında yerleştirirdi. Büyük bir kutunun köşesine yerleştirilen bir teneke suyun içine gagasını batırırdı. Tüylerini kabartır ve o anda sorgulayan elinizi gagalamaya hazır olurdu. Onu günde birkaç kez kontrol ederdim: Suyu var mıydı? Rahat görünüyor muydu? Bütün gün, bütün gece orada oturup, ateşli gözlerle etrafı kollayan bir tavuk için zaman nasıl bir şeydi? Günde bir kere yumurtaların üstünden kaldırılıyordu ve ciyak ciyak gıdaklarken, ona atılan tahılları yemeye, bacaklarını esnetmeye, tüylü arkasından büyük parçalar halinde tavuk pisliği boşaltmaya teşvik ediliyordu. Bu arada ben, civcivlerin kırmasını kolaylaştırmak için yumurtalara ılık su serpiştiriyordum. Tavuk aceleyle geri dönüyor, gelirken beni gagalıyordu. Böylece, yumurtalar gün geçtikçe ağırlaşıyordu. Tavuk yumurtaları çevirdiği zaman, gagasıyla başarısız bir yumurtayı yuvanın kenarına yuvarlayabilirdi. Ben de o yumurtayı alıp çalılıklara fırlatırdım. Çürümüş yumurtanın çıkardığı boğuk sesle kırılırdı. Büyük Rhode Island tavuklarının altında 14-15 yumurta olurdu, tüylü alt kısımları kaç tane yumurta koyarsanız alabilecek kadar geniş görünen siyah Avustralya tavuklarından daha çok. Bazen evin arkasından şiddetli bir kıpırdanma ve gıdaklama gelirdi ve koşarak gidince, köpeklerden birinin fazla yaklaştığını veya yakında bir ağacın dalına bir şahin konmuş olduğunu görürdüm. Bir farenin, hatta yılanın bile karanlıkta gizlice gelebileceği görülmüştü. Bir keresinde bir tavuk ölü bulunmuştu, yumurtaları soğumuş ve etrafa saçılmıştı. Bir yılan iki üç tanesini almıştı.

Ancak geceleri dolaşan köpekler ve olan biten her şeyden haberdarmış gibi görünen kediler, iyi bir uyarı sistemi oluşturuyordu.

Sonunda 18, 19, 20 gün geçti... İki elimle sıcak bir yumurta tutarak oturdum ve çatlak izi olup olmadığına baktım veya kulağıma tutup dinledim. Civcivin döndüğünü ve kıpırdandığını duyabiliyordum. Sonra kabukta minik bir ufalanma lekesi oluştu ve küçük bir yıldıza dönüştü. Sonra delikten civcivin soluk, sertleşmiş gagası göründü. Bir süre sonra yumurta ikiye bölündü ve kertenkeleye benzeyen –eğik kafalı, büyük, çaresiz ayaklarıyla– zavallı çirkin ıslak küçük civciv dışarı çıktı. Ancak birkaç dakika içinde kurudu ve şirin olma konumuna ulaşarak cıvıldadı ve annesinin tüylerine sokuldu. Bu arada tavuğun altındaki doğmamış civcivler yumurta kabuklarına çarpıyor ve debeleniyordu. Şirin olmak, yalnızca bir iki gün sürdürebildiği bir özellikti. Zira büyürken haftalarca tel tel ve topak topak oluyor, ama sonra o güzel hayvan haline dönüşüyor ve annesi gibi, hayatı boyunca yumurtlama ve kuluçkaya yatma görevini yerine getiriyordu. Ya da horozsa, seçenekleri çok parlak olmuyor, kısa zamanda kendini tencerede buluyordu. Oldukça büyük bir kümes hayvanı sürüsünün bile, yalnızca birkaç horoza ihtiyacı oluyordu.

Ancak öğrendiğiniz şey, doğanın dakik zamanlamasıydı. Eğer gelişim süresi kontrol edilseydi, eğer bir nedenle yumurtalar soğusaydı, iş biterdi, civciv değil, sadece bozuk yumurta olurdu. Üç hafta, 21 gün olması gerekiyordu. Kek pişirmek gibi, zamanlama çok önemliydi.

Çalılıklarda bizimkine paralel birçok varlığı, son derece hassas ve gizemli zamanlamalar idare ediyordu. Her akşam güneş battıktan kısa bir süre sonra, karanlıktan bir güve çıkıyor ve pencerenin üstündeki tel kafese konuyordu. Şeker pekmezine batırdığım parmaklarımı teldeki delikten dışarı çıkarıyordum. Güve parmağıma tırmanıyor, yumuşak bacaklarıyla tutunuyor, dakikalarca, yarım saat boyunca ziyafet çekiyordu. Tüy gibi antenleri olan büyük, yumuşak, kahverengi şahane güve. Sonra çalılıkların arasındaki hayatına geri dönüyordu. Her gece, kalbimin sevgiyle ve minnetle daha hızlı çarpmasına neden olan bir ziyaretçi. Onu bekler, pencereden yansıyan sarı ışıkta kanatların karaltısını görmeye çalışırdım. Ve sonra - gelmedi, şu ya da bu nedenle zamanı dolmuştu.

Veya hepimiz, karanlıkta, lamba ışığının erişim alanının dışında evin önünde oturur, yıldızların hayatını izler, kayan yıldızların gökyüzünde çizgi çizdiği anı yakalamayı beklerdik. Sonra sanki çalılıklar kendi hayatıyla bizi sarmalar ve ev gerileyerek küçülür, o kocaman gökyüzünün altında minicik kalırdı. Yerleşkeden davul ve bazen insan sesi gelirdi. Kurak mevsimse, tepelerde ve bayırlarda ateşler yanar, karanlıkta uzun ve parlak bir zincir oluştururlardı. Yağmur mevsimiyse, gökyüzü şimşeklerle aydınlanabilirdi. Öne çıkan müstakil anılar vardı –Afrika ceylanı, güve veya yemek odasına giren ve kitaplığın arkasından çıkarılması gereken kobra– ama bu geceleri yıllarca, yıllarca yaşamıştık. “Koltuklarımızı dışarı çıkaralım mı?” diye sorardı babam. “Şey, unutma, yatmaları gerekiyor,” derdi annem. Ancak bir kez dışarıya, yıldızların ve ayın altına çıktık mı yatma istekleri gücünü kaybederdi. Kardeşim şezlongunda uyuyakalabilir ve uyandırılması gerekebilirdi. Gözlerini ovuşturarak ve esneyerek yatağına giderdi. Ben bazen, yatağa gönderildiğimde, karanlıkta, ellerimi köpeklerin başlarına koyarak ve onlara ses çıkarmamalarını söyleyerek evin yan tarafına dolanır, alçak koltuklarında oturan ve geceyi seyrederken sigara içen annemle babamı izlerdim. Sigaraları kırmızı kırmızı parlar ve solardı, sonra tekrar canlanırdı. Ormanlık ve hayvanlar yüzünden, gece kuşları ve baykuşlar yüzünden alçak sesle konuşurlardı. Babam tutkulu ve inanamayan bir ses tonuyla, “Tanrım, yaşlı şey,” diye haykırabilirdi. “Bu tür şeyler, şey, her şeyi değerli kılıyor, öyle değil mi?”

“Galiba öyle,” diyen annem aynı fikirde olduğunu belirtir, ama içini çekerdi.

Bu tatiller sırasında araba kullanmayı öğrendim, çünkü babam sakat bacağıyla araba kullanmaktan hiç mutlu değildi ve kardeşim de hep orada olmuyordu. 11 yaşıma geldiğimde araba kullanıyordum. Çiftliklerdeki bütün oğlanlar araba kullanırdı ama kızlar kullanmazdı. On veya 11 yaşında küçük bir oğlan pulluk parçasıyla, bir çuval yemekle veya hediye meyveyle başka bir çiftliğe arabayla gidebilirdi ve eğer Banket’teki kamptan bir polis tesadüfen atıyla veya motosikletiyle yolda olursa buna aldırmazdı. Herkes, çiftçilerin oğullarının çoğu zaman babalarına, düzenli asistanları kadar iyi bir şekilde yardımcı olduklarını bilirdi.

Babam daha hastalanmamıştı ve aileyi umut canlı tutuyordu. Mısır veya tütün olmazsa –zira tütün de vaat ettiğini verememişti– savaş sırasında mısırda olduğu gibi, bizim yetiştirdiğimiz tahıllardan birinin fiyatı tavan yapabilirdi. Ayçiçeği, fıstık, darı ve pamuk, herhalde bunlardan biri başarılı olurdu. Bu arada babam, kuşlara ve hayvanlara gıda yetiştirdiği için homurdanıyordu. Ayçiçeklerinin başları olgunlaşınca, büyük kuşlar parlak siyah çekirdekleri pençeleriyle eşeliyorlardı ve devasa eğimli tabakların sıkı çekirdek sıralarında boşluklar görülüyordu. Küçük kuşlar darı bitkilerinin başına üşüşüyordu. Domuzlar fıstıkları kazıyordu. Ama önemi yoktu bunların, talih nasılsa dönecekti. Ani şanslar, piyangolar veya her zaman görülebilen bir iki tanenin yerine, birkaç santim kalınlığında altın tozları sergileyen bir leğen; talihin nimetleri aile sohbetlerinin baş konusu halini almamıştı henüz ama pek yakında o da olacaktı. Ben zaten dinlememeyi öğrenmiştim, kardeşim de dinlemiyordu. Sohbet konusu, "Eve, İngiltere'ye dönmek," ve gerçek hayatımıza başlamak olduğunda birbirimize bakıp gülümseyebilirdik. Bu arada İngiltere'de ekonomik kriz daha da kötüye gidiyordu, burada da derinleşiyordu ve kaygılı genç beyaz erkekler, yürüyerek çiftliklere geliyor ve iş istiyordu veya postadan, çocuklara bakmak ya da haftada bir gelip dikiş dikmek için izin isteyen kadınlardan mektuplar çıkıyordu. Bu ziyaretler ve mektuplar hep "rezillik" derecesinde yoksulluktan kaynaklanıyordu. Krizin ortasında İngiltere'ye nasıl geri dönebilirdik? Bu çok saçmaydı ve bunu biliyorduk. Fakat bu, insanın hayal kurmasını engellemiyordu. Yüksek sesle, memleket hakkında hayaller kuruyorlardı ve Harry'yle ben gülümseyerek çalılıklara kaçıyorduk.

Yoksulluğun, kredi alamamanız anlamına gelmesi gerekiyor. Fakat bütün çiftçiler, Toprak Bankası'ndan aldıkları kredilerle yaşıyordu. Salisbury'deyken, arabayla Toprak Bankası'na giderdik ve biz çocuklar arka koltukta saatlerce –sonsuza dek– kıvranırken, annemizle babamız bankaya girip, bir kredi daha almak için görüşmeler yapardı. Çiftçiliğe sadece bu krediler yenilendiği için devam ediyorduk, ancak bu krediler her mevsimde azalıyor, fakat kısa sürede eski seviyelerine çıkıyordu. Beyaz çiftçiler, diğer her türlü göçmenden daha çok, "Beyaz Medeniyet"ti ve kredi alamamaları için çok kötü çiftçiler olmaları gerekiyordu. Göçmenlerden çok azının sermayesi vardı. Babam asıl sermayesinin siperler ve kaybettiği

bacağı olduğunu söylerdi. Yanında getirdiği 1.000 sterlinlik sermaye fazla dayanmış olamazdı. Ancak “onların”, savaşta sakat kalan birini iflas ettirmeden önce iki kere düşünmeleri gerektiğini belirtirdi.

Yoksulluk, Dardagan’a, yani Banket’teki dükkâna hep borçlu olduğumuz anlamına gelirdi. Annem, İngiliz reçeli gibi gereksiz bir şey aldığı zaman babamın isyan etmesi demekti. Noel’de Dardagan’dan alınan “hediyemizin” bir teneke bayat bisküvi ve bir şişe şeri olması demekti, oysa Larter ailesi gibi zengin çiftçiler, viski ve kutular dolusu çikolata alıyordu. Yoksul olmak, giydiğimiz her şeyi –babamın orman gömleği dahil– annemin dikmesi ve ayakkabılarımızı memleketten gelen Lilley & Skinner ve Dolcis kataloglarından ısmarlamamız anlamına geliyordu, çocuklar bozkır ayakkabısı giyiyordu. Yoksul olmak ilaçların (evde çok fazla tüketiliyordu), Phospherine veya Parish’s Chemical Food kataloglarından alınan aspirin gibi sıradan ilaçların veya o dönemde vitaminlerin eşdeğerlerinin, on kat fazla paraya mal olan marka adıyla değil, numaralarla alınması anlamına geliyordu. Yoksul olmak - şey, içinde yaşadığımız iklimdi, ama şanslı olduğumuzu zaten biliyordum. Manastırdayken, ailemden aldığım kuşkulu izinle, Mona adında bir arkadaşımla bir gün dışarı çıktığımızda, Mona’nın zavallı, sert ve suçlu bir adam olan babası bizi sürekli olarak barların dışında bırakmış ve içeri girip bir içki daha içmişti. Sonra geri gelip, “Demek buradasınız kızlarım,” demiş ve yine gidip, sallanarak, neşeli ve perişan bir halde dönmüştü. İşte gerçek yoksulluk buydu ve ben bunu biliyordum. Mona sürekli olarak babasının işini kaybettiğini ve keşke içmese, diye düşündüğünü, çünkü gıda faturalarını ödeyemediklerini söylüyordu.

Yoksulluk evin pejmürdeliğinin hızla kötüye gitmesiydi ve piyanonun, İran halılarının, bakır sürahinin ve lavabonun, gümüşlerin, resimlerin çoktan başka bir eve, başka bir dünyaya ait görünmesiydi.

1930’ların başında, çiftlik verandalarında sadece krizden, fiyatların düşmesinden, kötü zamanlardan ve iflaslardan bahsediliyordu. Ancak bize yakın olan çiftçilerden hiçbiri iflas etmedi. Bazılarının torunları hâlâ orada ve aynı evlerde çiftçilik yapıyor. Gerçi o evler şimdi çok genişletilmiş ve güzelleştirilmiş; onlar artık “ileri teknolojili” çiftçiler olarak tanınıyor. Banket bir “ileri teknoloji” bölgesi.

Çocukluğumuz boyunca Harry'yle ben, yürüyerek veya bisikletimizle etraftaki çiftlikleri ziyaret ettik. En yakında Matthews ailesi vardı, evleri bizim evden görünüyordu. Orada Büyük Bob Matthews, Küçük Bayan Matthews ve bizden çok büyük olan Bobby Matthews yaşıyordu. Bobby tatile geldiğimizde çoktan babasıyla çalışmaya başlamış olurdu. Yakındaki çiftliklerde, kimin yaşadığını seçemediğiniz çiftlik bölgelerinde, onu ya da bunu sevmeme şansınız yoktur. İyi geçinmek zorundasınız. Yakın işbirliği ve özveriyle dolu, iç içe bir yaşam sürersiniz. Ancak işin doğrusu, annemle babam Büyük Bob'u sevmezdi. Biz çocuklar da öyle. Ama telefon edip bizi ayartarak çaya, İskoç çayına çağıran Küçük Bayan Matthews'u severdik. Çayın yanında en az 20 çeşit kek, bisküviler, küçük ekmekler, gözlemeler, kurabiyeler, ziyafete yetecek kadar yiyecek olurdu. Hep yalnızdı, ailenin erkekleri tarlalardaydı. Tek başına ve yalnız - birçok çiftçi karısı gibi. Ama biz bunu göremiyorduk, biraz daha kalmamız için yalvarmasını, neden bu kadar erken gitmek zorunda olduğumuzu sormasını, yarın gelin demesini, yalnızca kibarlık olarak değerlendiriyorduk. Yumuşak İskoçyalı sesi, çok eskilerde İskoçya'da geçen genç kızlığı hakkında konuşuyor, devriye polisi Büyük Bob'la nasıl tanıştığından, onunla nasıl evlendiğinden bahsediyordu. Onun sesini, ses tonunun büyüsünü hâlâ duyabiliyorum ama bahsettiği şeyler bize çok uzaktı ve bir süre sonra, bize telefon ettiği zaman bahaneler üretmeye başladık.

Whitehead ailesi uzun zaman önce Mandora Madeni'nden ayrılmıştı. Nereye gitmişlerdi? Kim biliyordu? Kimin umurundaydı? İnsanlar gelip gidiyordu. Madende yeni bir müdür vardı ve maden Harry'yle benim maden kalıplarını işbaşında görmek, cevherin balçıkta yıkanmasını izlemek amacıyla sık sık gittiğimiz bir yerdi. Sıcak, tozlu, asit kokulu bir yer olan maden ocağında, bölgedeki tüm damarlardan çıkarılan örnek kaya parçalarının dizildiği raflar bulunan bir maden ofisi de vardı. Harry'yle ben bazılarını oraya götürmüştük ama bize, "Hayır, o sadece ahmak altını, yalnızca pirit," veya "Fena bir kaya değil. Orada gerçek altın taneleri var. Babanıza o kayadan örnek almasını söyleyin," denirdi.

Madeni geçince hemen arkasında MacDonald'ların evi mevcuttu. Burada üç çocuk vardı ve birinin adı Norah'ydı. Birlikte kız çocuklarına özgü

şeyler yapar, birbirimizin elbiselerini dener ve birbirimize yeni yemekler öğretirdik.

Ayreshire Madeni'ni yaşlı McAuley işletiyordu. Onu, *The Antheap*[38] adını taşıyan bir hikâyeye koydum. Onunla ilgili hiçbir şey uydurma değildi. Ancak müdürle karısı başka bir madenden, başka bir bölgedendi ve sarhoş bir işçi ile ona emirler yağdıran müdürün karısı hakkında bana anlatılan hikâyeden alınmıştı. Bay McAuley yalnızdı, gerçi yerleşkede üç siyah çocuk vardı. Bizim oraya gitmemize bayılıyordu. Evi iki odalı demir çatılı bir barakaydı ve çok sıcak oluyordu. Haşlanmış yağlı et ve patatesle yaşıyordu. Çok zengin bir adamdı. Yatağının başucunda *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* kitabı duruyordu ve ayıp kısımlarının altı çizilmişti. Babam McAuley'den hiç hoşlanmıyordu, çünkü çalışanlarını kandırıyordu, her yerden gelen suçluları işe alıyordu ve kendi gayrimeşru çocuklarına sahip çıkmıyordu. Ama bu iki erkeğin saatlerce oturup siperlerden bahsetmediği anlamına gelmiyordu.

Bölgedeki diğer çok zengin adam Bay Muirhead adında, Güney Rodezya'ya doğuştan varlıklı biri olduğu için gelen ve Salisbury yakınındaki tarlayı alan, ancak sonradan arazisi, Salisbury–Umtali demiryolu hattının güzergâhında kalan Avustralyalı tesisatçıydı. Bay Muirhead Banket'te bir çiftlik almış ve işletmeleri için MacDonald'ları tutmuştu. Bay Muirhead vejetaryendi ve sadece ekmekle haşlanmış sebze yiyordu. İncil'i ve sağlık dergilerini okurdu. 90 yaşındayken küçük tuğla barakasının oluklu demir çatısına tırmanır, oluğu onarırdı. Sıtmaya da yakalandı çünkü ilaç almaya inanmıyordu ve annem çalılıkları aşıp ona bakmaya gitmişti. Annemin yürüdüğü yerde bir çift sarı kobra yaşıyordu zira Harry'yle ben onları sık sık orada görüyorduk. Annem babamın ordudan kalan silahını alıp, kaplumbağa kabuğundan sapları olan kreton çantasına koyarak o ormanlık alanın içinden yürümeye devam ederdi. Annem bu silahı daha önce de birkaç uygunsuz yılanı uzaklaştırmakta kullanmıştı. Annem Bay Muirhead'in evinde, çöp tenekesinde, içlerinde çekler bulunan açılmamış zarflar buldu ve adamı azarladı. "Eğer bu paraya ihtiyacınız yoksa, Bay Muirhead, size bağış yapabileceğiniz yerlerin listesini verebilirim." Bay Muirhead, "Bunların hepsi kirli para Bayan Tayler!" diye bağırdı. "Kirli para, İncil öyle diyor." Bay Muirhead'e göz

kulak olmak Bayan MacDonald’ın göreviydi ama Bayan MacDonald tembel bir kadındı ve zaten aile gece gündüz Bay Muirhead’in onlara ödediği maaştan yakınıyordu. Annem Bayan MacDonald’a, Bay Muirhead’e iyi davranırsa Bay Muirhead’in de ona iyi davranabileceğini ileri sürdü. Ancak Bayan MacDonald, onun verdiği parayla, sularını boşaltmayacak, kendini küçük düşürmeyecekti. Bay Muirhead yanında çocuk çalıştırmıyor, özgürlüğünü seviyordu. Bunun çözümü yoktu. Bu arada MacDonald’lar annemin, adamın vasiyetinde hatırlanmak istediği için Bay Muirhead’in üzerine titrediğini söylüyordu. Başka neden yapsındı? Bay Muirhead ilk Packard’lardan birini satın aldı ve kükreyerek Salisbury’ye gitti. Ufak, cüce gibi bir adam direksiyonun arasından bakıyordu. Bazen babam Bay Muirhead’den onu bir yere bırakmasını isterdi ve yaşlı adam engebeli toprak yolda, saatte 80 mil hızla patinaj yaparak giderken onu azarlardı. “Vaktim gelince ulu Tanrı’ma kavuşacağım,” diye haykırıyordu sağır Bay Muirhead. “Sizin vaktiniz gelmiş olabilir ama ya benimki?” diye bağırarak yanıtlıyordu onu babam.

Bay McAuley’in aksine, Bay Muirhead biz çocukların oraya gitmesinden, kirli mutfak masasının etrafında oturup çay içmeye ve sohbet etmeye davet edilmeyi beklememizden pek hoşlanmıyordu. Küçük gri gözleri bize kuşkuyla bakardı. “Bayan Tayler bana ne gönderdi, gösterin bana, gösterin bana!” Çünkü annem ona bereketli bahçesinden sebzeler, hatta çiçekler gönderirdi. Ancak Bay Muirhead çiçeklerin gerekçesini anlamazdı.

Dodd’ların çiftliği Banket istasyonunun yakınındaydı ve dört oğulları vardı. Bayan Dodd, Bayan Matthews gibi cana yakın bir kadındı ancak Bay Dodd zayıf, bilim insanına benzeyen, iyiliksever bir adamdı. Hemen hemen altı yaşından beri asistanlıklarını yapan dört oğluyla birlikte çiftliğinde dolanırdı. Bayan Dodd bir kızı olmasını çok istemişti ama Bay Dodd dördüncüde, “Tatlım, bu kadar yeter, daha fazlasını karşılayamayız,” demişti. Birlikte ziyarete gittiğimiz zaman Harry hemen erkekler çetesinin üyesi oluyordu, ama ben bazen tek başıma gidiyor ve bütün gün verandada Bayan Dodd’la oturuyordum. Bayan Dodd bana neler yaptığımı sorar, şefkatle gülümser ve içini çekerdi - ve bir tane daha küçük reçelli turta, bir dilim kek daha yemem için ısrar ederdi.

Colborne ailesi de istasyona yakın oturuyordu. Bayan Colborne zayıf, sert, ciddi, zeki bir kadındı ve babam onun kendisinde Tanrı korkusu yarattığından yakınırdı. Savunma olarak gülen şişman ve ahmak kocasını korkuttuğu kesindi. Annemle Bayan Colborne, annem ölünceye kadar arkadaş kaldı - yaşantıları yeteneklerini kullanmalarına izin vermeyen iki akıllı kadın. Dick nasıl kardeşimin arkadaşıysa, Anne Colborne da benim arkadaşım olmalıydı, ancak o kibar ve sessiz bir küçük kızdı. Eğer "Tigger" maskesiyle yaşayan üzgün küçük kızla, bütün o itaatkâr tavırların ardında yaşadığından oldukça emin olduğum o korkmuş küçük kız tanışmış olsalardı, muhtemelen iyi anlaşırlardı.

Colborne'larla biz kitap ve dergi alışverişinde bulunurduk.

İki aile birbirinden, günü geçirme ritüelini gerektirecek kadar uzakta oturuyordu. "Gelin, günü beraber geçirelim, yemeğe de kalırsınız."

Livingstone ailesi, tahta bacağıyla Albay Livingstone, albayın karısı Bayan Livingstone ve albayın oğlu Master Livingstone'dan oluşuyordu. Kristale benzeyen ışıkları ve mesafeleriyle harika bir Umvukwes manzarasına sahip büyük bir taş evde yaşıyorlardı. Bu üç sessiz, kibar insanın her biri, onları donuklaştıran ve yavaşlatan gri havasız, görünmeyen bir zarın içinde yaşıyordu. İngiliz. Bunlar, annemin özlemini duyduğu "iyi" İngilizlerdi ama aslında bu kadarı da fazla, diye düşünüyordu. Oğulları değil ama kadınla adamı *The De Wets Come to Kloof Grange* adını taşıyan bir hikâyede kullandım.

Shattock'lar, kayalıkların arasından derinden akan ve akıntıya karşı yağmur yağdığı zaman, suyun üç metre yüksekliğinde bir duvardan gürleyerek aktığı bir nehrin kenarında bulunan, begonvillerle kaplı pergolalarla birbirine dantel gibi bağlanan yarım düzine kulübe içeren bir evde oturuyorlardı. Evin her tarafında boğulan bebeğin resimleri asılıydı. Aile payına düşenden çok daha fazla şanssızlık yaşamıştı. Jim ve Nick adlarında iki oğulları vardı. Nick, annesiyle babasının sürekli olarak söylediği gibi, melek kadar güzeldi ve boğulan bebeğe çok benziyordu. Sonradan savaşta öldü. İnce uzun, yanık tenli, huzursuz bir adam olan Leonard Shattock aniden bilharyazdan öldü. Nancy Shattock İngiltere'ye döndü ve bir manastıra kapanıp rahibe oldu. Yaklaşık iki yıl süreyle, Jim'e deli gibi âşıktım. Hayatımda yaşadığım çok az şey, dört çocuk bir sabah

nehrin kenarındaki tepeleri aşıp, etraflarından dolanırken, Jim hemen karşımda durup, büyük gri gözlerini ayırmadan bana bakarak, yavaşça, şefkatle ve isteyerek yeni ve bilinçli sol göğsümün üstündeki muslinden kalın kenevir tohumu kabuklarını aldığı zamankinden daha erotik olmuştur. O anda ben de nefes almadan ona bakmıştım.

"Günü birlikte geçirdikten" sonra, geceleyin hayvanlarla dolu çalıların arasından arabayla eve dönüş faslı geliyordu. Birkaç dakikada bir durmamız gerekiyordu çünkü yolda yeşil veya sarı gözler alev alev parlayarak bize bakıyor ve hayvan –antilop, geyik, Afrika ceylanı, vahşi kedi– dönüp çalılıkların arasına kaçınca, lamba gibi aniden sönüyordu. Ya da yol kenarındaki bir ağaç sanki yeşil fenerlerle donatılmış gibi yanıyordu ve dallarına asılı çalılık bebekleri bizim geçip gitmemizi seyrediyorlardı. Bir keresinde zebralar gördüm. Zebraların bölgeden ayrılmış olmaları gerekiyordu ve ben, "Durun, orada bir zebra var," dediğim zaman, bana, "Saçmalama," dediler. İşin doğrusu, gördüğüm hayvanlar zebraydı ve arabanın farları üstlerinden geçtikçe, çizgileri parlıyordu. Muhtemelen yalnızca oradan geçiyorlardı ve bütün yeni çiftliklerden uzaklaşarak kuzeye gidiyorlardı. 1992 yılında, çalılıkların ortasında durduğumda, ayağımın dibinde fil dışkısı vardı. "Ah, evet, bir süre önce buradan geçtiler. Anlarsın ya, kuraklık yüzünden."

Watkins'ler de bisikletle gidilebilecek mesafedeydi. O da hayatta kalma mücadelesi veren, güneşten simsiyah olmuş, zayıf, azimli bir adamdı. Bayan Watkins, zayıf, saman sarısı saçlı, mavi gözleri iman gücüyle parlayan bir *Christian Scientist*'ti.[39] Sürekli olarak düşük yapıyordu. Ne zaman Bay Watkins, kaygıyla çıldırmış halde annemi arasa, annem oraya gider ve hastasını kan kaybından ölmek üzere, ama ilaç almayı reddederken bulurdu. Hemşire McVeagh saçmalıklara boyun eğmez, onu arabaya bindirir ve onunla birlikte Sinoi'deki hastaneye giderdi. Orada Bayan Watkins'in hayatı kurtarılır ve solgun, anemik bir halde eve dönerdi. Dördü bizim verandada otururdu. Annem sabırlı ve ironik, babam sinirli, Lyall Watkins endişeden perişan halde ve Bayan Watkins buruk bir ifadeyle suçlayarak. "Yapmamalıydın, yapmamalıydın, bu benim dinime aykırı!" "Ama canım, sonuçta hayattasın, yoksa olmazdın," diyordu annem mantıklı bir şekilde. "Evet, ölebilirdin. Bebeğimiz ne olurdu?" derdi kocası. Bu olay

birden fazla kez oldu. Bayan Watkins'ın saman gibi saçlarını, *Türkü Söylüyor Otlar*'da Mary Turner'da kullandım.

En iyi hatırladığım komşularımız, bizden dört mil uzaklıkta oturan Larter ailesiydi - Cyril Larter ailesi, zira bir kardeş vardı. Cyril Larter kısa boylu, kuvvetli, fırça gibi saçları, soğuk mavi gözleri olan ve alaycı bir gülümsemesiyle dişleri hep görünen bir adamdı. Beni korkutuyordu. Bölgede, hiçbiri kibarlıklarıyla tanınmayan tüm çiftçiler arasında, "yerlilerine" karşı en acımasız davranan kişiydi ve bundan gurur duyuyordu. Her an, işçilerini idare etmesindeki becerisiyle böbürlenebileceği bir olay vardı ve bunları anlatırken, soğuk gözleriyle tepkileri ölçerdi. Sabununu çaldığını itiraf ettirmek için uşağı bütün bir gün boyunca bağlayıp döven ve sonra adam, yasal olarak işçileri sadece polislerin dövebileceğini söyleyerek itiraz edince, onu arabaya bağlayıp Sinoia'daki polis karakoluna kadar koşturan oydu. Babamı şaşırtmak için hep böyle bir hikâye anlatır, sonra arkasına dönüp uzaklaşırken sırıtırdı. Yanında çok eskimiş bir *sjambok*, yani kırbaç taşırdı. Cyril Larter bir türdü –bir örnekti– bir cinsti. Bu tür insanlar Güney Afrika'nın her tarafına, çiftliklere ve madenlere dağılmışlardı. Kendilerini, siyah işçilerine uyguladıkları sertlikle tanımlarlardı. Utanç duymak akıllarına bile gelmiyordu. Adil olabilirlerdi, şöyle ki, maaşları düzenli olarak ödüyorlardı ve yasalara harfiyen uyuyorlardı. Veya adil olmayabilirlerdi. Ama her durumda acımasızlardı. Muhtemelen çocukluklarında yaşadıkları onları böyle yapmıştı. Bu yalnızca İngiliz değil, Avrupalı türüydü.

Bayan Larter şefkat dolu, sevecen biriydi ve annemle benim geçinemediğimizi fark ettiğinden, beni yatıya - hatta her seferinde birkaç gün kalmaya davet ederdi. Bana büyük bir oda verir ve hiç içeri girmezdi. Annem çocukların mahremiyete ihtiyaç duyduğunu anlamazdı. Gecenin veya günün herhangi bir saatinde hışımla odama girerdi. Bunun için beni merak etmiş olması gerekmiyordu, bir yere giderken de girebilirdi. Odanın ortasında, aklındaki binbir şeyden birini hatırlayıp, kaşlarını çatar ve dururdu. Duvardaki lambada parafin, mumun yanında kibrit var mıydı? O gün çamaşırımı değiştirmiş miydim? Boş yataktaki giysileri eline alır, inceler, özellikle boynuma ve ellerime bakıp, "Mum ışığında okuyarak gözlerini bozacaksın," der, kaygı ve merak içinde hızla uzaklaşırdı.

Bayan Larter'la ben verandada oturur ve okuduğum kitap hakkında konuşurduk - efkârlı bir halde otururdu, zira eğitimli bir kadın değildi ama öyle olmak isterdi. Bana, yaşıma uygun elbiseler dikerdi. Büyük barajda saatlerce süzülerek, su kuşlarının yanımdaki dalgalarda salınmasını, gökyüzündeki şahinleri izlerken bana asla hayır demez, "Bilharyaz için şebeke suyuna ihtiyaç var," diyerek bana güvence verirdi. Ve anneme söylemezdi, zira annem muhtemelen çıldırırdı. Bayan Larter son derece iyi biriydi. Mutsuz çocuklar veya gençler, arkadaşlık edebilecekleri Alice Larter'a benzeyen tek bir insan olsa bile hayatta kalabilir. Onu sık sık düşünürüm. Evet, o da yalnızdı, o kadar sevecen biri, acımasız bir adamla evli olunca nasıl yalnız olmasın?

Cyril Larter'lardan bir iki mil uzakta Latty ailesi yaşıyordu. Kadın ince, uzun boylu, narin biriydi, moda dergilerindeki mankenlere benziyordu. Kendi diktiği yeni moda uzun, dalgalanan narin elbiselerden giyerdi. Elbiseleri çoğu zaman karpuz kolluydu ve kolların yarısı elbisenin kumaşından, ama alt yarısı organzeden olup, belirgin sertliği renkli bir kabarcık oluşturarak içinden güzel bir kol görünürdü. Bizim çiftçilerimizi ve eşlerini sıkıcı ve demode bulduğu çok belliydi ama harika partiler veriyor ve hayatımızda duymadığımız yiyecekler ikram ediyordu. Küçük bir bebeği vardı ve bu nedenle ondan uzak duramıyordum. Bebeğe tapıyordum, ölesiye seviyordum, onu kucağıma alıp, sanki –hayır, hayır, kendi bebeğim değil– yine küçük kardeşimmiş gibi sarılmak istiyordum. Bu bebekle ilgili anılarımdan, bebek Harry'ye duyduğum tutkunun şiddetini çıkarabiliyorum. Bütün hayatım boyunca, kollarımın, bebek kucaklama özlemiyle ağrıdığı anlar olmuştur. Bunlar bebek kardeşini isteyen küçük bir kızın kollarıydı. Yetişkin Harry, çocukluğumuzda birbirimize ne kadar düşkün olduğumuzu hatırlamıyor.

Latty çiftliği de talihsiz bir yerdi. Bebeğin ağabeyi çok güzel bir çocuktu ancak şeker hastası olmuştu. "Her an ölebilir!" diye ağlıyordu Bayan Latty, bir yerde, birisinin bir yanıt verebileceğini umarak, peş peşe bütün çiftliklere telefon ettiğinde. Bu, insülin keşfedilmeden hemen önceydi ve çocuk gerçekten de öldü. Kısa bir süre sonra, galiba karasu hummasından Bay Latty de öldü. Bayan Latty İngiltere'ye geri döndü.

Hayatımın bu dönemlerinden, *Old John's Place*[40], *The New Man* ve *Getting off the Altitude*[41] hikâyeleri çıktı.

Hemen hemen hiçbir ortak noktaları olmayan bu kadar farklı insan, bölgedeki işleri, sosyologların dediği gibi "gayriresmi faaliyetler" şeklinde, verandalarından idare ediyorlardı. Zira bir komşunun bir çit konusundaki suçunu veya orman yangınının yarattığı hasarı tartışmak amacıyla toplantı yapıldığını hiç hatırlamıyorum. Karşılaştıklarında ya da telefonda, politika da konuşulurdu ve konu ya yerli sorunu ya da "Şirket" yani Lonrho olurdu. Çiftliklerin ve madenlerin sahibi şirketti, yani şirket "Büyük İşletme"yi temsil ediyordu ve sosyalistlerin de onların görüşlerini paylaştığını duysalar şaşıracak olan halk şirketten nefret ediyordu. Güney Rodezya'nın bir ucundan diğerine her yerinde, herhangi bir anda, bu konular tartışılıyordu. Ayrıca politik konularda sık sık açık hava toplantıları yapılıyor ve bu toplantılara bölge bütün kuvvetiyle katılıyordu. Banket Belediye Salonu yeterince büyük değildi, bu yüzden ziyaretçi politikacı Dardagan'ın verandasında benzin kutularıyla oluşturulan bir platforma çıkabilirdi ve durup dinleyen 200-300 kişiye hitap edebilirdi. Bu beyaz kalabalığın arka tarafında birkaç yerli olabilirdi ama bu toplantıların onları ilgilendirmemesi gerekiyordu.

Lomagundi'nin milletvekili, Başbakan Coghlan'ın altında koloninin ilk kabinesinde yer alan Binbaşı Lewis Hastings'di. Hastings güzel konuşma yeteneğiyle ün kazanmıştı. Muhtemelen Rupert Brooke'unkilere benzeyen şiirler yazdığı, çoğu da aşk şiiri olduğu için, aşk maceralarıyla da tanınmıştı. Çok yakışıklıydı, aslan gibiydi. Çok şıktı ve hafif bir asker havası taşıyor, ancak bunu dramatik bir etki yaratmak amacıyla kullanıyordu. Kutulardan yapılan platformun üstünde rahat bir şekilde durur, yayınlanabilecek, Latince ve Yunanca kelimelerle süslenmiş konuşmalarla çiftçileri, eşlerini ve çocuklarını eğlendirirdi. Kalabalık kırmızı toprağın üstünde toplanır, erkekler haki giysilerini, kadınlar da en güzel elbiselerini giyerdi. Çocuklar verandada Hastings'in arkasında dururdu ve bu arada öküz arabaları kalabalığın yanından geçerek demiryolu hattına giderdi. Binbaşı Hastings, Yerli Politikası'ndan bahsederdi ama onaylamadığını sanmayın, *Volenti non fit injuria*, yani, hepimizin bildiği gibi, "Razı olana zarar gelmez," derdi. Ve herkes gülerdi ancak böyle bir

hükümet politikasını onaylamaya ikna edilemeyeceklerini belli ederlerdi. Binbaşı Hastings dinleyicilerini, onları küçümseyemeyecek kadar çok seviyordu, fakat daha az gelen Başbakan Dr. Huggins'in kızgınlığını zorlukla kontrol altına alabildiği gözleniyordu. Tokalaşma ve çocukları sevme meselesinden nefret ediyordu. Binbaşı Hastings bütün bunları parodi şeklinde, gülümsemesiyle hepimizi, tarzını, marifetlerini paylaşmaya davet ederek yapıyordu. Eşler ona nasıl âşık olmasındı? Kızlar da cabasıydı. Bir an bile yakışıksızlık hissetmeden, sadece bir bakışla - hatta belki istemeden, yarı büyümüş bir kıza bir gün onun da sevgi masonluğunun üyesi olacağını vaat eden erkekler vardır. Dr. Huggins'e gelince, bir miting bittiği zaman somurtarak ağır ağır yürür ve ona oy vermemizi talep etmezdi. Ama gene de yıllar yılı başbakan kaldı ve sonunda da Lord Malvern oldu. Hem "Huggins" partisi diye anılan onun partisi değil miydi?

İki okul arasındaki o bir yılda, asıl ait olduğum yer çiftlik olsa da, evden ayrılmaya başladım. Oysa ait olduğum yer çiftlikken, bu büyük bir çelişki değil miydi? Ama gitmek zorundaydım. Sürekli olarak evden kaçma konusunda espriler yapıyordum ve bu espriler bir çözüm önermişti. Ülkenin, günü geçirmeye gitmekten daha da yerleşik bir geleneği sayesinde kurtuldum. İnsanlar, Jane Austen'ın veya Tolstoy'un gayet iyi anlayacağı nedenlerle, birkaç gün, bir iki hafta, bir ay kalmak üzere bir yerlere giderdi. Bunun nedeni yolların kötü olması, eski gıcırdayan arabalar ve tabii, hizmetçilerin olmasıydı. Annemler memnuniyetle gitmeme izin veriyordu ama farklı nedenlerle. Babam, annemle ben didiştiğimiz için giderek daha sinirli hale geliyordu ve annem çocukları için sosyal fırsatların darlığı nedeniyle geceleri uyuyamıyordu.

Bir keresinde aklımdan, yaşadığım bütün yerlerin listesini yapıyordum. O kadar çok taşınmıştım ki, bir süre sonra, sağduyu veya gerçekçi yaklaşımın yalnızca hataya yol açtığını anladım. Bir yerlerde aylarca, hatta yıllarca yaşayabilirsiniz ve sizi etkilemeyebilir, ama başka bir yerde geçireceğiniz bir hafta sonu veya bir gecenin sonunda, bütün varlığınızın kozmik rüzgâra eşdeğer bir şeyle kaplandığını hissedebilirsiniz. Sonunda, yaklaşık 70 yerden oluşan bir liste oluşturdum ve bu listede bir öğleden sonramı geçirdiğim bir veranda yer alırken, sokak kayıtlarında yer alacak kadar uzun süre kaldığım bir ev yoktu. Hayatımın çeşitli dönemlerinde, Marandellas'ta

birçok ev tanıdım ancak yalnızca bir tanesini iyi hatırlıyorum. Bizim –ailenin– kardeşimin okulunun yakınındaki ormanlık alanda, yılda iki üç kez kamp kurduğumuz yerden en fazla yedi sekiz mil uzaklıktaydı. Bunu *African Laughter* hikâyemde anlattım. Bu çiftlik evini, kamp alanına yakın bir yer olarak görmüyordum veya herhangi bir şekilde özdeşleşmemiştim. Çocuklar aynı sokaktaki evleri, hatta aynı evdeki değişik odaları farklı dünyalardan geliyorlarmış gibi değerlendirebilir. Her birinin kendine özgü bir atmosferi - havası, kokusu, ışık dokusu vardır. Bir çocuk yeni bir eve gittiği zaman fark ettiği şeyler, içinde yaşayan yetişkinlerin tanıyamayacağı bir resim oluşturur. Keten elbise kolunun gevşek yeşil dokusu bir gülümseme gibidir, bir köpeğin kulağından sarkan bukleler seni seviyorum der, kızarmış bir boyundaki kırışıklığı dolduran ter dayanılır gibi değildir, oysa yemek masasının etrafındaki porselen sebze tabaklarının canlı tabakaları size belirli bir şekilde davranmanızı emreder gibidir.

Ülkenin geri kalanının, “Oradakilerin hepsi çek defterli çiftçi,” diye bahsettiği bölgede bulunan bu evden daha genel bir şekilde bahsetmek güzel - ve yararlı olacak. Burada, en azından herkesin yoksul başladığı Banket’ten oldukça farklı bir toplum yaşıyordu. Bu insanların halleri vakitleri yerindeydi. Birçoğu Hindistan’da tehlike belirtisini görmüş ve buraya yerleşmişti. Atları vardı. Bölgede iki av alanı vardı: Taşocağı - leoparlar. (*Leopard George* hikâyem, bu av alanlarında anlatılanlarla yazılmıştı.) Ben de, bu bölgede, Banket’te olduğu gibi Nyasaland’li değil, Shoha veya Manika halkından olan hizmetçilerle yapılan aydınlatıcı sohbetleri aktarabilmeliyim. Bembeyaz üniformalar ve beyaz tenis ayakkabıları giyerlerdi. Ben o güne kadar siyah ayaklarda hiç ayakkabı görmemiştim. Adeta sürekli olarak yemek yapıyorlar veya bu yemekleri dağıtıyorlardı çünkü bu evin ritüellerinin merkezinde yemek vardı ve bu ritüel, saat altıda Marie bisküvileriyle birlikte gelen sabah çayıyla başlıyordu. Kahvaltı... Sabah çayı... Öğle yemeği... İkindi çayı, akşam altıda gelen içkilerin yanında çerezler, ünlü akşam içkileri, akşam yemeği. Yemek saatleri din propagandası için uygun fırsatlar oluşturuyordu, zira bu evde, “iyice” pişirilmedikleri sürece sebzeler size zararlıydı, oysa kendi evimde sadece hafifçe haşlanmış sebzelerin sağlıklı olduğu inancı hâkimdi. Her iki diyet de uzmanlar tarafından kesin ve sürekli çözüm olarak tanıtılıyordu,

şimdi her yeni diyet de aynı şekilde sunulmuyor mu? Tartışmak, hatta itiraz etmek bile mümkün değildi.

Ev, olağan evler gibiydi, pergolalarla birleştirilmiş çok sayıda kulübeden oluşuyordu. Ancak burada kulübeler kaliteli kiremitlerden yapılmış ve çatıları sazla güzelce kaplanmıştı. Bizim, şimdiden sallanan ve dökülen evimize hiç benzemiyordu. Cilalı yerlerde, bizimkiler kadar kaliteli halılar ve aynı ağır gümüşlerle donatılmış bir yemek masası vardı. Bana iki iri yapılı ve otoriter kadın bakıyordu. Üzerlerinde benim bile ayırt edebileceğim giysiler vardı, çünkü bunlar "İngiliz" giysileriydi, belirli kesimleri olan tüvit, keten ve pamuklu elbiselerin, kendine güvenen pilileri ve düğmeleri oluyordu. Onlarla birlikte, Hint ordusunun eski bir askeri olan yakışıklı, dürüst bir adam yaşıyordu. Ama babamla ortak bir yanları vardı. Adam bir gözlemciydi, izliyordu, her şeyin farkındaydı. Bu kadınlardan birinin kocası mıydı? Kardeşi mi? Merak etmek aklıma bile gelmemişti. Lezbiyen olduklarını sonradan anlamıştım. Adam evde bir konuk gibiydi, bu kadarını anlamıştım ve ona karşı bir yakınlık hissetmiştim. Ama aslında bütün dikkatim kitaplardaydı. Binlerce kitap vardı. Her kulübede özenle yerleştirilmiş kitaplıklar vardı. Bu bir marangozluk başarısıydı zira kulübeler yuvarlaktı. Duvarlar kitaplardan yapılmış gibi görünüyordu. Onlara bir kez baktım ve aklımı, yüreğimi yitirdim. Evdeki kitaplardan bıkmıştım, hepsini ölümüne okumuştum, Dickens, Kipling, Shaw, Wells, Wilde ve diğerlerini, ayrıca her postadan çıkan Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili sayısız kitabı bitirmiştim. O yazarların hepsi buralarda bir yerlerdeydiler, fakat parlak kapakların, benim bilmediğim yazarların arasında gölgede kalmışlardı. Nereye baktığımı gören iki kadın benimle ilgilendi. "Aslında yalnızca bir tek gerçek modern yazar var," dediler. "Ann Bridge. Onunla karşılaştırılınca - diğerlerini boş ver, sana tavsiyemiz bu." Benim kulübemin, konuk kulübesinin içi de kitaplarla doluydu, ama Ann Bridge'in bütün eserlerini oraya taşımak ve onlara sadık kalacağıma söz vermek zorunda kaldım. O dönemde Marandellas, Güney Rodezya'da, Pekin'de büyükelçilik hayatının hassas ilişkilerini, özellikle çoğu talihsizlikle sonuçlanmış ama metanetle karşılanmış aşk ilişkilerini kronolojik olarak anlatan bir kadının romanlarını okuma talimatı almamın ne kadar olağandışı olduğunu düşünmemiştim. Bu arada, savunmasız bir

zihnin telkin çabalarını hoşnutsuzlukla izleyen erkek, elinde tek bir kitapla konuk kulübesine geldi. O da belki ölümsüzlüğe doğru en güçlü dürtü doğrultusunda, gençleri kendi kalıbına sokma ihtiyacı içindeydi.

"Savaştan beri yazılmış kitaplar arasında okunmaya değer tek kitap bu," dedi. "Başka bir şey okumana gerek yok, bana güvenebilirsin." Bunu söyleyip bana doğru başını salladı, zoraki ama cana yakın bir şekilde gülümsedi ve bıyıklarını okşayarak kulübeden çıktı. Verdiği kitap, Stapledon'un *Last and First Men*[42] adlı kitabıydı. Bu kitabı *Peking Picnic* ve Beverley Nichols, Aldous Huxley, Sholokov, Priestley ve Dornford Yates'in eserleriyle birlikte okudum, zira orada sürekli okudum. Yaptığım tek şey okumaktı. Bütün gün yatağımda yüzüstü yatarak okuyordum. Geceleri de neredeyse sabaha kadar, mumlar birbiri ardına eriyip biterken okumaya devam ediyordum. Gaz lambası yerine mum yakıyordum çünkü daha az ışık veriyordu. Özellikle de Ann Bridge olmayan bir sürü yazarın kitaplarını okuduğum için, o iki iri yapılı kadının bigudileriyle ve özel dikilmiş lacivert saten sabahlıklarıyla gelip bana durmamı emretmelerinden korkuyordum. Gelmiyorlardı. Penceremden gizlice onların pencerelerine baktığımda karanlık olduğunu görüyordum. Ama binbaşının camından, onun robdöşambrıyla, gaz lambasının altında okuduğunu görebiliyordum. Güneş ipeksi gri gökyüzünü yararak, baykuşları ve gece kuşlarını susturarak doğarken orada oluyordu; suçluluk duygusuyla mumu söndürüp, yanan gözlerimi ovuşturarak kahvaltıya kadar uyurken oradaydı. Kahvaltıyı atlamak mümkün değildi çünkü gelişmekte olan bir kız günde beş defa düzgün yemek yemediği takdirde neler olacağını yalnız Tanrı bilebilirdi.

Last and First Men kitabının denizleri aşıp o çiftliğe nasıl geldiğini ancak şimdi merak ediyorum. Wells, Stapledon'u tanımıştı. Belki mesele buydu.

Eve döndükten sonra ancak birkaç gün kalabildim, sonra yine kaçtım. Gitmek zorundaydım.

Yine ülkenin doğusuna, Salisbury-Umtali yolu üzerinde bulunan Rusape yakınında bir yere gitmiştim. Çiftçilik yapmıyorlardı. İngiltere'den gelen parayla yaşıyorlardı ancak Marandelles'teki çek defterli çiftçiler düzeyinde oldukları söylenemezdi. Adam savaşa gitmişti, yaralanmıştı ve şimdi emekli maaşı alıyordu. Kadının da kendine ait biraz parası vardı. Bu son derece İngiliz insanlar çok ucuza yaşayabildikleri için Güney

Rodezya'daydılar. İngiltere'de sahip olduklarından uzakta olan insanlar arasında hiç kimse Watson'lar kadar az değişemezdi. Bay Watson uzun boylu, omuzları çökmüş, zayıf, sessiz bir adamdı. İnce, uzun bir kafası ve sürekli olarak büyük, kıvrımlı bir pipoyu idare eden kuvvetli, kuşkucu dudakları vardı. Duman yüzünden ve sizi, karısını, her şeyi dikkatle incelediği için gri gözleri yarı yarıya kısılmıştı. Babam ona, Norfolk'lu adam diyordu. Uzaktan akraba oluyorlardı. Bayan Watson şişman, akılsız, sarı saçlı, mavi gözlü, iyi kalpli bir kadındı ve babamın tabiriyle, tipik bir Sakson'du. Savaş sırasında Royal Free Hastanesi'nde annemin altında hemşirelik eğitimi almıştı. Annemin sert ama adil bir amir olduğunu söylerdi. Geçmişte kalan azarlamaları hatırladıkça nefesini çeke çeke gülerdi. Kocası Bob'un, Norfolk'lu adamın zor bir adam, kimsenin inanamayacağı kadar zor bir adam olduğunu söylerken hafifçe gülebilirdi. Bob ve Jean merakımı uyandıran ve hatta, bu iki insanın birbirlerinin hayatını berbat ederek bir ömür geçirmelerini emreden doğanın gizemli talepleri yüzünden beni korkutan bir başka çiftti.

Birbirine bağlanan bir dizi kulübeye alternatif olarak tek bir anabina yapmışlardı. Tuğladan yapılmıştı ve oluklu demirin altında, yan yana üç tane oda ve evin uzunluğu boyunca uzanan bir verandası bulunuyordu. Hayat burada, her türlü bitkinin durduğu veya sallandığı ya da tuğla sütunları sardığı bu verandada geçiyordu. Diğer her yerde olduğu gibi, cana yakın ve girişken köpekler vardı. Her yerde olduğu gibi, dekoratif kediler vardı. Bayan Watson kedi seviyordu, Bay Watson köpek. Bay Watson'un köpeği, Alman kurduydu ve yavruları vardı. Bu köpekleri, *The Story of Two Dogs*[43] adlı eserimde anlattım. Köpeğim Bill'i ilk kez burada gördüm, evin arkasındaki alanda koşuşturuyor, dolunayın ve yavru köpek olmanın getirdiği mutlulukla hoplayıp zıplıyordu. Bu alan gerçek bir çiftliğe uygun, aralarında Joan'un sağdığı ev ineğinin yaşadığı ahırın da bulunduğu her türlü farklı binanın arasındaydı. Joan bu ineği kocasının sağmasına izin vermezdi çünkü elleri çok sarsaktı ve inek hep sinirleniyordu. Bunu –sık sık– söylediği zaman, Bob hiçbir şey söylemiyordu, ama yalnızca dişleriyle piposunun sapını tutuyor ve sessizce gülüyordu.

İnek olması, mekândan hiçbir zaman ayrılamamaları anlamına geliyordu. Yalnızca bir tek "çocuk" genel hizmetçi vardı ve inek konusunda ona

güvenmiyorlardı. Ayrıca yoksullardı, soylu yoksullardı, azıcık gelirlerinin tutsaklarıydılar. Bay Watson neredeyse bütün gün evin dışındaydı, peşinden itaatkâr bir şekilde gelen köpeklerle birlikte ormanlık alanda dolaşıyordu. Bayan Watson evde kalıyor ve çoğu zaman ağlıyordu. Onun dışında yemek yapıyor, çiçeklerine bakıyor ve dikiş dikiyordu. Koloniye bir sandık dolusu Liberty emprimesiyle gelmişti. Aynen annem gibi. “Britanya İmparatorluğu Tarihinin Son Aşamasında Liberty Emprimelerinin Rolü” konusunda bir tez yazılabilir mi? Annemin zevki çarpıcı ve belirgin desenlerdi. Oysa Joan hasır şapkaları küçük çiçekli parçalarla kaplar, boynuna küçük gül ve mavi çiçekler sarar ve yatağa, kenarları dantelli bezelye rengi tonlarında Liberty patiskasından bol geceliğini giyerek pespembe bir halde, içini çekerek yatardı.

“Bunların hepsi parça kumaş,” diye anlatırdı bana gururla. “Bütün indirimlere gittim. Hiç kaçırmadım.” Kreton kaplı kanepesine oturur, bacaklarını ayırıp, kucağında çiçekli parçalara yer açardı. Bir metre ondan, 75 santim bundan. Hâlâ on yıl önce telaşlı bir satıcı kızın katladığı gibi duran bir parçayı eline alıp, sanki hiç almaya niyeti yokmuşçasına pırlantaları inceleyen bir zengin kadın gibi bakıp, oyunda taş fırlatırmış gibi bir hareketle bir iskemlenin üstüne atıveriyordu. “Bunlar bana olmaz. Giderken sana bir iki parça vereyim de kendine küçük ve güzel bir bluz dikersin.”

Ben de Bob kadar evin dışındaydım. Kendi çiftliğimizde yaptığım gibi, hiç kimseyi görmeden saatlerce tek başıma yürürdüm. Buradaki bozkır bizimkinden farklıydı. Birkaç ağaç, çoğunlukla uzun bayırlardan oluşuyordu. “Kent gibi,” derdi Joan, sürgün veya Bob yüzünden kızarmış olan gözleri o anda dolarak.

Topraktan kısa çimler fışkırıyordu ve başımın üstünde kuşlar uçuşuyor, avazları çıktığı kadar bağırarak ötüyorlardı. Siz yürüdükçe küçük hayvanlar uzaklaşıyordu ve neredeyse kedi büyüklüğünde bir yavru antilop buldum, annesi tarafından bir çalılığın altına bırakılmıştı ve güvende olmak için sırtını bir kayaya dayamıştı. Annesi belki de beni görünce gizlenmişti ve benim gitmemi bekliyordu. Ancak geniş otların arasında onu göremiyordum. Bir gün de, şahinlerin yuvalarını yaptığı kayalık burundan aşağıya inen bayırın üst kısmında bir kaynak buldum. Önce göremedim.

Kısa çimler nemliydi... Sonra ıslak ve çamurlu hale geldi... Sonra ayaklarım şap şap suların içinde kaldı... Sonunda ayak bileklerime kadar suya battım. Dikkatle suyun içinde ilerlerken, düz bir granit parçasının yanında yüzeyde bir kabarcıklanma hareketi gördüm. Su, kayanın altında yavaşça aktığı yerde, çimlerin arasında bulunan beyaz temiz kumların üstünde desenler oluşturmuştu. Burada bir kaynak vardı. Metreler boyunca otlar sırılsıklamdı. Daireler çizerek on metre yürüdükten sonra suyun otların altından gizlice bayırdan aşağıya aktığını fark ettim. Sonra otların üzerinden aştığı bir dere gördüm. Bu dere akan suyla birleşiyor ve beyaz çakıllardan oluşan bir yataktan akan bir çaya dönüşüyordu. Ancak bir süre sonra gerçek bir akarsu haline geldi. Taşların üzerinden hızla akan bu akarsu, bayırdan inerken, her birkaç santimde bir genişlemeye ve derinleşmeye başladı. Ben akarsuyu takip ederken, güneş sırtıma vuruyordu ve ıslak çim kokusu beni yarı sarhoş etmişti. Akarsu bir grup musasa ağacının içinden geçerek, düzlükteki bir başka yüksek çimlik alandan gelen bir çayla birleşti ve gürültüyle, coşkuyla kayaların arasından akan bir nehre dönüştü. Hızlı ya da yavaş, bu şekilde akarak başka nehirlerle birleşecek ve sonunda Hint Okyanusu’na dökülecekti.

Joan’a bu olayı anlatınca, içini çekti ve “Sence oralarda tek başına?..” dedi. Bu, annemin de hatırladığında söylediği gibi, “Senin gibi beyaz bir kızın çalıların arasında tek başına koşturarak bir kaffir tarafından tecavüze uğrama riskini alması doğru mu?” anlamına geliyordu. Hiç dikkate almadım. Sanırım, hiç kimse tecavüze uğramamıştı. Geçenlerde bana Matabeleland’da dul kalan ve küçük kızıyla, kapıları, pencereleri gece gündüz hep açık olan çiftliğinde tek başına çiftçilik yapan genç bir kadından bahsettiler. Bob, Joan’ın ağlamaklı itirazlarını duyunca, ters bir şekilde, “Tabii, gitmeli. Ben küçükken sürekli olarak tek başıma dışarılardaydım. Hem de Norwich yakınlarında,” dedi bana - ancak içimden söylemesini istediğim şekilde, kendisinin de kaynağı bulduğunu, ne kadar güzel olduğunu bildiğini, benimle birlikte kaynağı görmeye geleceğini ve sonra beni de o uzun, sessiz yürüyüşlerinden birine çıkaracağını eklemedi. Zaten beni hiçbir zaman davet etmedi. Onun tarzı değildi. Muhtemelen ne kadar soğuk ve kibirli göründüğünü bilmiyordu. Joan’ın mavi gözleri doldu ve yalvarırcasına bana baktı... Ne kadar kaba olduğunu görüyor musun?

Joan bana bir şeyler yaptırmaktan mutlu oluyordu. Yakındaki çiftliğe yürüyüp bir yemek tarifi almam veya hediye olarak meyve götürmem onu memnun ediyordu. Köpekleri beslemem, kulübelerini temizlemem, inekler konusunda yardım etmem onu mutlu ediyordu. Ama en güzeli bana sebze bahçesine gitmemi söylediği zamandı.

Kilerdeki kancalardan bitki kokan iki büyük sepet aldım ve tek başıma en ön tarafından yürümeye başladım. Köpekler hep Bob'la gidiyordu. Musasa ağaçlarının arasından geçen yaklaşık bir mil dolambaçlı, kumlu bir yoldu. Bahçeye giden yolun yarısında, ağaçlardan 100 metre uzakta pitonların yaşadığı granit bloklar bulunuyordu. Bob'la birlikteyken bu kayaların yakınına geldiğimizde köpekler yanımıza çağrılırdı, Bob tüfeğini dirseğinde hazır tutardı ve "Pitonlar atlar kadar hızlı hareket edebilir," derdi. "En sevdikleri şey köpekler. İki yıl önce zavallı Wolf'u bir piton aldı." Bu netameli öbeğin yanından geçerken hep yavaş yavaş yürür, dikkatle pitonu arardım. Onu bir kere gördüm, o gri kıvrım alacalı aydınlıkta kıpırdamadan yatıyordu ve kolaylıkla granitle karıştırılabilirdi. Ayaklarım beni bir korku spazmıyla olabildiğince hızlı bir şekilde bahçeye götürdü ancak yine bu yoldan dönmem gerekiyordu ve piton artık orada olduğumu biliyordu, belki... Bu çok leziz bir korkuydu çünkü pitonun benimle ilgilendiğini sanmıyordum. Bizim çiftliğimizde de pitonlar vardı ve onları sık sık görüyorduk. Ama otların arasında hızla ilerleyen bir yılan tarafından hiç kovalanmamıştım. Hep olabildiğince hızlı bir şekilde yoldan kayıp giderlerdi.

Bahçeye ulaşmadan durdum ve şifalı bitkiler, domatesler, temiz bezelye kokusuna bulanmış havayı kokladım. Bahçe iki dönümdü ve antilopların girmesini engellemek için etrafı çitle çevrilmişti ama babunlar bazen giriyor, patlıcanları, yeşil biberleri etrafa saçıyor ve patatesleri kazdıkları yerlerde çukurlar açıyorlardı. Domateslerin yaydığı keskin koku başımı döndürüyordu. Metrelerce uzunlukta bir sıra domates, insan boyunda bitkiler, yeşil domateslerle, sarı domateslerle, bazen acı sos için toplamak zorunda olduğum kırmızı çizgili yeşil domateslerle dolu - ve o kadar çok olgun domates vardı ki yarısını bile toplama ümidim yoktu. Sepetleri bu aşırı olgunlaşmış, ağır, aromatik kırmızı domateslerle doldurdum, şifalı bitkilerle dopdolu olan yataklardan dağ kekiği ve maydanoz demetleri

koparıp ekledim ve kapıyı dikkatle kapatarak dışarı çıktım. Ben ayrılınca, benim gitmemi bekleyen kuşlar ağaçlardan, hatta gökyüzünden indiler ve hepsi kendi dillerinde ziyafetlerini böldüğümü belirttiler. Domateslerin bazıları kuşların gagalarıyla oyulmuştu, bezelye kabukları açılmıştı ve yollarda açık yeşil bezelyeler yuvarlanıyordu. Joan, “Biz bunları kendimiz için yetiştirmiyoruz, biz hayırsever bir kurumuz,” Bob ise, “Kuşlarla hayvanların da yaşaması gerekiyor,” diyordu.

O uzun patikada yavaşça yürürken sıcaklığı iyice hissettim. Domatesler de kollarımda ağırlık yapıyordu. Bu kez pitonun bölgesinden geçerken koşmadım ama beni yakalamaya gelip gelmediğini anlamak için, otlarda dalgalanma olup olmadığına baktım. Yavaşça yoluma devam ettim, kuşları, Afrika’nın kuşlarını, özellikle güvercinleri dinledim. Onların hafif, uykulu sesleri insanı baştan çıkararak hayal kurmaya ve özleme zorluyordu.

Sepetleri mutfak masasının üstüne yan yana koydum ve sonra filtreden geçen soğuk sudan birkaç bardak içtim. “Öğle yemeği için bize yalnızca biraz çorba yap,” diye seslendi Joan verandada uzandığı şezlongundan. Yanındaki şezlonga ise kediler doluşmuştu. Bizimkinin aynısı olan –o zamanlar herkesinkinin aynısı olan– Carron Dover ocağın ızgarasını odunla doldurdum. Odunları hava için yeterince yer bırakacak şekilde dizdim. Kısa bir süre sonra ateş yandı. Ocağın üstündeki kancalardan birinden, ne kadar yıkanırsa yıkansın daima ot kokan devasa siyah demir tencereyi indirdim. Tencerenin içine sepetlerdeki domatesleri boşalttım. Herhalde on kilodan fazla domates vardı. Tencereyi ateşin üstüne yerleştirdim ve verandaya geri dönüp oturdum. Bacaklarımı salladım, gezinen kümes hayvanlarını, köpekleri, oraya geldikleri zaman, hayatları köpeklerinkine paralel olan ve birbirlerine dikkat etmeyen kedileri seyrettim. Kedilerin kendi koltukları, yerleri, otları vardı ve günün uzun sıcaklığını buralarda geçirirlerdi. Köpekler verandada oradan oraya devriliyordu ama asla eve girmiyorlardı, zira ev Joan’ın ve kedilerin mekânıydı.

Yaklaşık bir saat sonra tencereyi ocağın üstünden aldım. Şimdi yavaşça kaynayan kırmızı bir püreyle doluydu. Bir yandan, bir elimdeki tahta kaşıkla karıştırırken, diğer taraftan diğer elimdeki gümüş kaşıkla kabuk parçalarını temizledim. Bu ağır ve eğlenceli bir süreçti. Bütün küçük pembe kabuk topakları çıkarılınca, tuz, biber, bir avuç dağ kekiği ve yaklaşık bir

litre sarı krema ekleniyordu. Bu karışım bir saat daha yavaş yavaş kaynayacaktı.

Sonra öğle yemeği. Tabaklar dolusu kırmızımsı kokulu karışım, kokusu başınızı döndürüyor. Benim yaptığıma yemek değil, yutmak denilebilirdi. Bir yandan da artık yüzlerce kuşun kovalardan su içtiği veya yatakların arasındaki tozları havalandırdığı sebze bahçesini düşünüyordum. Güvercinlerin ağır ağır, uzun uzun ötmesi, domatesin kokusu, piton - bunların hepsi tadın bir parçası olmuştu.

Domates çorbası böyle yapılır. Daha azına asla razı olmayın.

Ah evet, hoş bir anı, hoş bir yalan anı, her şeyin en önemli kısımlarını, bu durumda en eğlenceli olanları, kristal kaynakları, pitonları, sebze çorbasını, güvercinlerin uyuşukluğunu, kedilerin elimin altında güvenle yuvarlanmasını seçtim...

Ancak gerçek beni zorluyor...

Bu evlilik savaşına kayıtsız veya duyarsız kalmadım ve son derece tembellikle geçiyormuş gibi anlattığım anların çoğunda (aslında öyleydi) ateşli ve aptalca bir duygusallık içindeydim. Bu da çok tuhaf bir durumdu. Evde, annemin kurbanı olduğuna karar verdiğim babamla özdeşleşiyordum, ama burada özdeşleşmeyi tersine çevirdim ve Bob'a karşı Joan'la ittifak yaptım. Ne kadar zalim bir canavar! Joan'a ne kadar kötü davranıyordu! Joan ağladığı zaman –ve günün neredeyse yarısı böyle geçiyordu– onu, erkeklerin kalın kafalı duyarsızlığı konusunda birçok ünlem ile rahatlatmaya çalışıyordum ama sonunda ne Joan'a, ne de kendime bir saniye tahammül edemeyecek hale geliyor ve çalılıklara kaçıyordum, ki evde de böyle yapıyordum. Bob yemeğe eve geldiği, sessizce oturup, önüne ne konursa onu yediği ve bu arada Joan'ın bana yaptığı işaretleri, uyarıları ve şikâyetleri göz ardı ettiği zaman, öfkeli ve suçlayıcı gözlerle ona dik dik bakıyordum. Sonra Joan'la ben, kadınca duyarlılık ittifakı içinde, verandanın bir ucunda otururken, Bob diğer ucuna oturup sigara içer, İngiltere'den gelen, çoğu çiftçilikle ilgili her türlü dergiyi okurdu. Ona uzun, ağır, buruk, alaycı bakışlar fırlatır, kabalığı hakkında alçak sesle kıs kıs güler ve feryat ederdik. Bob bizden sıkılıp, çok sıcak olmasına rağmen, köpeklerle çalılıklara gidince, arkasında yüksek sesle koro halinde söylenen yakınmalar ve suçlamalar bırakırdı.

Ben gidince Bob mutlu olmuş olmalıydı. Eşit koşullardaki evlilik savaşı artık olağan düzeyinde devam edebilirdi. Annemlere eski arkadaşlarını, Bob'un duyarsızlığını, Joan'ın çektiklerini, her şeyin ne kadar berbat olduğunu anlatmayı sabırsızlıkla bekliyordum. Annemle babam önce sessiz kaldı ve sonra Bob'la Joan'ın yıllardır evliliklerini idare ettiğini ve belki de tarzlarının böyle olduğunu belirttiler.

Ben bu felsefeyi dinlemek için yanlış yaştaydım. O günlerde insanlar boşanmazdı. Boşansalar bile büyük bir skandal ve rezalet olurdu. Bob'la Joan boşanamıyordu çünkü birbirlerinin küçük gelirlerine ihtiyaçları vardı. Biri içini çekerken, sıkıntı yaşarken ve yanlış anlaşılırken, diğerinin gururla yalnız kalıp yanlış anlaşılması, benim katlanabileceğim bir şey değildi. Joan'la Bob'un, uyumsuz Cyril'le Alice'in mutsuzlukları için gizlice öfkeli gözyaşları döktüm.

Yeni okuluma kalkan ve siper olarak yanımda götürdüğüm şeyler hayvanlar, kuşlar, çalılık hakkındaki düşüncelerdi. Ne kadar sürmüştü? Okullar arasındaki boşluk sonsuz gibi görünüyordu ama şimdiden çocuk zamanının sonsuzluğuna korkuyla, çekinerek, dehşetle dönüp bakıyordum. Bunlara nasıl dayanmıştım? (Herhangi bir çocuk nasıl dayanır?) Daha da kötüsü - bataklığa saplanmama ne engel olacaktı? Bu korkuyu yıllarca içimde taşıdım. Bir yıl süreyle kız lisesinde okudum ve gerçekten uzun bir süreydi, daha doğrusu, "Hakikaten yalnızca bir yıl mıydı?"

Burası manastırdan sonra gerçekten şok etkisi yaratmıştı, çünkü hava rüzgârlı ve serindi. Din, her duvarda değil, her köşedeydi, koridorlarda, rahibelerin cüppelerinin hışırtılarında, şapelde şarkı söylerken duyulan seslerinde... Bu sesler pazar günleri kilise ayinine dönüşüyordu. Kiliseye ikişerli sıralar, uzun kuyruklar halinde, sokakların kenarından, cakaranda ağaçlarının altından, lacivert serj ceketlerimizle, beyaz ütülü gömleklerimizle, bu kez mavi-yeşil kurdeleli beyaz hasır şapkalarımızla sıcaktan ölerek götürülüyorduk. Manastırda her yemek Latince söylenen uzun bir şükran duasıyla başlardı ve dualar günü noktalardı.

Kız lisesinde, manastır gibi, sabahçı kızlar ve yatılılar vardı ama aralarında çok fazla fark yok gibiydi. Yatılılar için dört tane yurt vardı. Çoğu, okula ilk defa yedi yaşında, çiftliklerden, küçük kasabalardan gönderilmişti. Onlarda kibarlıktan eser olmayacağını sanırdınız; öyle ya,

manastıra devlet okulunun bayağılıklarından kaçmak için gönderilmemiş miydim? O zaman da, sonradan değerlendirdiğim kadarıyla da, fazla fark görünmüyordu. Her iki okulda da, öğrencilerin anne babaları, ekonomik kriz nedeniyle sıkıntıda oldukları için hükümet bürolarına gidip yalvarıp yakarmış, kızlarının ücretsiz okula alınmalarını yoksa hiç okula gidemeyeceklerini söyleyerek ağlamışlardı. Burslu öğrenci çoktu, ben de onlardan biriydim.

Benim bulunduğum yurda, “halleri” kötü olan bir grup kız egemen olmuştu. Bunu biliyorduk çünkü yurt müdürü bize devamlı olarak söylüyordu. “Memleketten” yeni gelmişti ve oraya geri dönecekti. Onlar basit insanlardı, diyordu ve okulu bitirip koyunlarla keçiler ayrıldığı zaman, basit kızlar ya dükkân tezgâhtarı ya da sinema görevlileri olacaklardı. Annemin iyi ve o kadar iyi olmayan, basit insanlarla meşgul olmasının benim üzerimde, yurt müdürünün uyarılarını yalnızca saçmalık olarak görecek kadar az etki yaratması en azından ilginçti. Koloninin demokratik ruhu onun için çok fazlaydı (Tabii, beyazlar açısından demokratik). Örneğin, o dönemde –koloninin başladığı zamandan itibaren– iyi durumdaki çiftçilerin, pazar günleri herkesin, çiftlik yardımcılarının, tamirhanedeki teknisyenlerin, karakoldaki polislerin, debelenen çiftçilerin davet edildiği bir açık gün yapılması olağan bir şeydi. Kasabalar çoktan züppeleşmişti ve daha da beter olacaktı.

Bu basit kızlar –yedi sekiz veya daha fazlaydılar– her yere grup halinde, gürültülü, saygısız, kendilerine güvenen ve diğer herkese, özellikle yüksek sesle konuşan kibirli yurt müdürüne karşı kayıtsız şekilde gidiyorlardı. Maceraları takdir ediliyordu ve bunların hepsi oğlanlarla ilgiliydi. Uzun bacaklı, pis kokulu, toy, sırık gibi, aynen kardeşimin akranlarıyla birlikteyken davrandığı gibi gürültücü, kaba, alaycı magandalarla dolu kardeş okulumuz Prince Edward Lisesi’yle herhangi bir şekilde ilişki kurmamız yasaktı. Oğlanların kendilerinden çok, oğlanlarla ilgili macera öyküleri bizi etkiliyordu. Bize örnek olanlar, kilisede, sokakta sıralar halinde yürürken karşılaştığımızda oğlanlara notlar veriyorlardı. Ayrıca geceleri pencerelerden dışarı kaçıp, çalıların arasından gizlice geçerek oğlanlarla buluştuklarını, hatta sinemaya bile gittiklerini iddia ediyorlardı. Bu son övünmenin yalan olduğu ortaya çıktı çünkü küçük bir kasaba olan

Salisbury'de, her kaçak biri tarafından mutlaka görülürdü. Önemli değildi, burası her yerde bulunan kız okulları gibiydi. Moda dergileri elden ele dolaşıyordu. Kızlar birbirlerine, pornografi resimleri gibi film yıldızlarının fotoğraflarını veriyorlardı. Işıklar söndükten sonraki ziyafetler –koyulaştırılmış sütle sardalye veya reçelle tütsülenmiş et– ebeveynleri dehşete düşürecek kadar korkunç olmalıydı. Bu gece ziyafetleri sanki her gün oluyormuş gibi böbürlenilerek anlatılıyordu ama gerçekte o kadar da sık değillerdi, tıpkı oğlanlarla ilgili hikâyeler gibi. Kötü halli egemen grup sınıfın sonuncuları olmaktan gurur duyuyordu ama peşlerinden giden pek yoktu. Sınıfta başarılı olmak hiç de kötü sayılmıyordu.

Biraz kabadayılık oluyordu. Gönül ilişkileri film tadındaydı. Benden büyük bir kız, aklımı çelerek beni bir balkona çıkardı. Önce ne için çıkardığını anlayamadım ve filmlerdeki âşıklar gibi, Ronald Colman gibi davrandım. Alçak ve heyecanlı bir sesle benim çok güzel olduğumu, saçlarımın şöyle güzel olduğunu söyledi, "Seni seviyorum, beni seviyor musun?" dedi. Utanmıştım. Çiftlerin birbirlerinden "hoşlandıkları" biliniyordu. "Betty ve Barbara birbirlerinden hoşlanıyorlar, değil mi?" Birbirlerine sarılarak merdivenlere oturuyorlar, bebek diliyle konuşuyorlardı. Buna lezbiyenlik demek kimsenin aklına gelmiyordu. "Tigger" tatilde bunu annesiyle babasına, espri olarak anlattığında, annem endişelendi ve yurt müdürünü uyaracağını belirtti ama babam saçmalamamasını söyledi.

Bir dönem bir Yurt dergisi yarattım, düzenledim ve çoğunu yazdım. Bir sosyal sütun ile, göze çarpan veya ünlü insanlarla ilgili dizeler vardı. Sayfalar prova baskı olarak yurtta dolaşıyordu. Daha büyük kızlardan oluşan bir heyet gelip, şunu veya bunu silmemi istediler. "Yurt müdürünün bunu bilmesini istemeyiz, değil mi?" Çok şaşırmıştım. Dehşete kapılmıştım. Hepsi gerçekti, gerçeklerin hakları vardı, gerçeklerin anlatılması gerekiyordu... Ama işaretli kısımları çıkardım. Bu benim ilk sansür deneyimimdi. Tiranlık galip gelmişti.

Dönüp arkaya baktığımda *gördüğüm* şey, çalışkan, hep meşgul, kurallara uymaya hazır, sevilmek için çabalayan, diğerleri gibi yakın bir arkadaşı olsun isteyen bir kız. Ancak en iyi yanlarınızı, yani çiftliğin yarattığı

kişiliğinizi paylaşamazsanız, insan sizinle nasıl yakın arkadaş olur. Burada konuşabileceğim bir kişi bile yoktu.

Kendimi şimdi o ya da bu sahneye yerleştirdiğim zaman hissettiklerim, acı bir yalnızlık, soyutlanmışlık ve kaygı. Ben savunulan bir gözlem karakoluydum. Kısacası kendimi, soğuk havanın yumuşak tenimizde o kadar acımasızca esmediği bir grupta, ailede veya çetede bir yer edininceye kadar, herkes gibi hissediyordum. Bu zor zamanlarda bana hep “Tigger” destek oldu. Kızları ve öğretmenleri güldürüyordum. Öğretmenler her bakımdan rahibelerden çok farklıydı. Hemen hepsi İngiliz’di ve evlenene kadar bir iki yıl için öğretmenlik yapıyorlardı. Çiftçilerin eşleri, evlilik ajansı işlettiklerine dair espriler yapıyorlardı, çünkü dadıları ve yardımcıları bir yıl içinde evleniyordu ve burada da durum aynıydı. Bu genç kadınlar gerçekçiydiler ve durumlarını net olarak biliyorlardı, bize müfredattan çok fazlasını öğrettiler çünkü hepsi neden kaçtıklarını anlatıyordu; tıpkı daha sonra okuduğum, Orwell’in, Patrick Hamilton’un kitaplarında anlattığı, işsizlikten, yardımlardan ve kirli, zevksiz, kasvetli, çirkin, iç karartan İngiltere’den uzaklaşabilmek için Avusturalya, Kanada, Afrika, nereye olursa gitmek için evlerini terk eden insanlar gibi... Ama bunların hepsini kaçan genç öğrencilerden zaten dinlemiştim.

Bazen koca bulamıyorlardı. Bir tane pek genç olmayan, belki 40 ya da 50 yaşlarında, saçları ağarmış zayıf bir kadın vardı. Hep düz yürüyüş ayakkabıları ve kalın çoraplar giyerdi. Tarih dersi veriyordu. Sınıfın dışında onun ayak seslerini duyduğumuz zaman, kötü tavırlı kızlar dahil herkes donakalırdı. Neden? Bize hiç vurmazdı, hatta vurmakla tehdit bile etmezdi. Sorun kişiliği, aşağılayıcı, alaycı, öfkeli kişiliğiydi. Elinde cetveliyle ayakta durur, gözlerini kötü tavırlı kızlara dikerdi. Önce birine, sonra başkasına bakar, sakin bir şekilde, ayak takımı olduklarını, işe yaramaz olduklarını, akıllı olduklarını sandıklarını ama bunun yalnızca eğitimli birine ne kadar aptal göründüklerini anlamamalarından kaynaklandığını söylerdi. Soğuk gözleri sonra yavaşça, ağır ağır bir kızdan diğerine gezinir, bütün sınıfı dolaşırdı. Sonra cetvelini masasının üstüne bırakır ve derse başlardı. O yıl bize Antik Dönem ya da İlkçağ tarihi diye bir şey öğretiyordu. Bize yazmamız gereken cümleler dikte ederek öğretirdi. Annem bana arkeoloji dergileri gönderiyordu, çünkü arkeoloji altın çağını yaşıyordu. Öğretmen

dergileri elimden aldı ve gelecek ders bana iade edeceğini söyledi. Gerçekten de etti ve “Dergilerden resim kesip çalışma defterine yapıştırabilirsin. Sonra diğer kızlara da göster. Belki biriniz veya ikiniz yararlanabilir,” dedi.

Dönemin sonunda ben 100 üzerinden 100 aldım, çünkü her şeyi ezberlemiştim. Ve bir ay içinde hepsini unuttum. Sınav yeteneğimi annemden almıştım. Annem ısrarla, “Hep birinci oluyordum çünkü hafızam çok iyiydi. Sen de tıpkı bana benziyorsun,” diyordu. Çok sık *tıpkı bana benziyorsun* demesi beni öfkeden deliye döndürüyordu.

Bu öğretmen bir dönem İngiliz Edebiyatı dersi verdi ve ben, onun öğretim teknikleri hakkında bir kompozisyon yazdım, daha doğrusu “Tigger” yazdı. Komik olduğu için beğeneceğini sanmıştım ancak beni yanına çağırdı ve karşısında durdurup, beni o diliyle azarladı. Kendimi akıllı sanıyordum, değil mi? Ama gerçekten akıllı insanlarla karşılaştırıldığımda, bir hiçtim. Titriyordum. Adalet ve Gerçek hakkında bir şeyler mırıldanabilirdim - zira nesiller boyunca kızları korkutmamış mıydı ve bunu sağlamak için elinden geleni yapmamış mıydı? Ancak ben asık suratlı bir korkaktım. Dışarıda kızlar öğretmenin neler söylediğini duymak için bekliyordu ve ben onun suratına şunları, bunları söyledim diye övündüm. Tiranların yanında tebaalar böyledir.

Hâlâ piyano çalıyordum ve artık günde birkaç saat çalışıyordum. Çoğunlukla notalar ve egzersizler. İlahilere veya Yurt Meclisi’ne her zaman bir öğrenci piyano çalarak eşlik ediyordu. Bana geldiler ve her zaman çalan kızın hasta olduğunu, bu nedenle benim çalmam gerektiğini söylediler. Korku ve panik. Yapamayacağımdan değildi: Müzik öğretmeni basla tizi uyumlu hale getirmenin ne kadar kolay olduğunu gösterdi. Anlaşılan kolaydı - bak, yapabiliyorsun, değil mi? Bu kadar büyütecek ne var? Ancak zamanı gelince sadece melodiyi çaldım. Ellerimi kesinlikle birbirine uyduramadım. İşte onu yapamıyorum, yapamıyorum... Sanki ellerim bir dil gibi tekliyordu.

Dönem konserinin sonunda yapılan “esprilerden” biri benim ilahilere eşlik ettiğim ancak yalnızca bir elimi kullandığım hakkındaydı. Rezil olmuştum. Bu başarısızlık yüzünden, sınıfta birinci olmak ve akıllı Tigger

Tayler olmanın hiç önemi yoktu. Piyanoyu bıraktım, öylece, aynen dini bıraktığım gibi, yıllarca pahalı dersler aldıktan sonra. O kadar.

Bir sabah dersteyken dışarı çıkarıldım. Şık şehir şapkası, eldivenleri ve güzel elbisesiyle verandada annem duruyordu. “Babanda şeker çıktı,” diye açıkladı. Sonra dramatik bir şekilde sesini alçaltarak, “Her an ölebilir,” dedi. Annem uygun bir cevap beklerken, ben ona bakakaldım. Sorun, yarattığı dramdaydı. Onun her zaman teatral olan açıklamalarına tepki vermeyi uzun zaman önce bırakmıştım. Bunlara katlanamıyordum.

Ben hiçbir şey söylemediğim için, annem arkasını döndü ve kapının kulpuna sıkıca sarılan çok zayıf bir adamın oturduğu eski arabaya yöneldi. Babam neredeydi? Bu soruyu neredeyse soracaktım ama sormadım. Yardım etmesi için ona baktım, bugüne kadar beni hiç yarı yolda bırakmamıştı ama yaşlanmış, solmuş ve hasta gözleri beni görmemiş gibiydi.

“Baban çok hasta. Günde üç kere insülin alması gerekiyor,” diye açıklayan annem, arka koltuğa, babamın yanına oturdu. Arabayı komşulardan biri sürüyordu. Araba cakarandaların altında ilerledi. Ben orada öylece kalakaldım. Her zamanki gibi, düzgün bir cevap vermeyi başaramamıştım. Doğru şeyi şimdi söylemek istiyorum - hep hayal kırıklığına uğratacağım anneme değil, babama. “Zavallı babacığım. Çok üzgünüm.” Ancak bu da, bir ölüm ilanı için doğru bir üslup sayılmazdı.

Annemin bana, haftada iki kere gönderdiği mektuplarda artık çiftlik haberlerinden çok daha fazlası vardı. Tamamen babamla ilgili oluyordu. Yalnızca bir yıl önce bile şeker hastalığına yakalanmış olsaydı, Latty bebeği gibi, ölürdü. Yeni icat edilen insülin –inek pankreası özü– babamı kurtaracaktı. Ancak çiftliği idare edemiyordu. Ne yapacaktık? Tabii tatillerde Harry yardımcı olabilirdi, çiftlik asistanı tutmaya paramız yetmezdi, Büyük Tarlanın kenarındaki resiften alınan örnekler ümit vaat ediyordu, belki bu kez bir altın madeni bulabilirdik... Mektuplar peş peşe geliyordu, orada her gece oturup mektup yazıyor, mavi Croxley bloknotunun sayfalarını dolduruyor olmalıydı, büyük lamba dirseğinde, köpekler ayağının dibinde, kediler... Ya babam? Bir süre sonra o mektupları okuyamaz oldum. Kim yazıyordu bunları? Elyazısını çıkaramadım. “Tabii, beni umursamıyorsun, babanı umursamıyorsun, sadece kendini düşünüyorsun, tepeden tırnağa bencil bir insansın. Hele piyano derslerini o

şekilde bırakmak, yıllar boyunca bize kaç paraya mal olduğunu kaydettim. Bunlara gücümüzün yetmediğini, yetmeyeceğini biliyordun... Gücümüz yetmiyor... Ve şimdi babana iğnesini yapmam lazım. Dozu biraz azalttım, bakalım ne olacak?” Sayfalarca, on, 12, 20 sayfa, aceleyle yazılmış çaresiz cümleler, çoğu suçlamalar.

Kızamık çıkardım. Salgın vardı. O günlerde karantina altı haftaydı. Birçok kız karantina hastanesine, bahçe içinde büyük, eski bir eve gönderildi. Bize ilaç vermek ve “Yaramazlık yapmayın, artık büyük kızlarsınız,” demek için, çok uzakta olmayan Salisbury Hastanesi’nden günde iki kere hemşire gönderiliyordu. Yemeklerimizi hazırlayan bir “çocuk” vardı. Aniden çözülmez diye düşündüğüm bir problemin aslında hiç de problem olmadığını fark etim.

Lisedeki yemekler, manastırdakinden daha farklı olamazdı. Kahvaltı, öğle yemeği, akşam yemeğinde yemekhaneye geldiğiniz zaman salon bembeyaz parlardı çünkü her yerde bir bardak tam yağlı süt ve her masada, üzerlerine pırıl pırıl parlayan tereyağı sürülmüş incecik beyaz ekmek dilimleri bulunan çok sayıda tabak olurdu. Kahvaltıda, beyaz mısır unu lapası ve beyaz şeker, beyaz ekmek ve şeker pekmezi veriliyordu. Öğle yemeği, söğüş et ve haşlanmış patates, sonra da reçelli pudingli “kek”ten oluşuyordu. Akşam yemeğinde peynirli makarna, beyaz ekmek ve tereyağı veriliyordu. Haftada bir kere bir portakal, haftada bir kere biraz marul yiyorduk. Dünyanın işleyişi hakkında çok faydalı bir ders öğrendik çünkü gıda müfettişinin ne zaman geleceğini anlıyorduk. Zira yemekhaneye girdiğimiz zaman bir yumurta veya jöle oluyordu. Aslında, beyaz ekmek ve tereyağı diyetimizin esas ürünüydü. Yıllar sonra, bu sıkıntıyı çeken bir arkadaşla görüş alışverişinde bulunurken, bunun hayatımızda kabız olduğumuz tek dönem olduğunda fikir birliğine vardık. Ayrıca hep açtık. Latin çiçeği yaprakları yiyorduk, ekmeğin üstüne hardal sürüyorduk ve sığınmacılar gibi evden gıda paketleri istiyorduk.

Tecritte, asıl hastaneden gönderilen yiyecekler sayesinde bu rahatsızlık ortadan kalktı. Benim açımdan çok güzel bir dönemdi. Bizden hiçbir şey istenmiyordu. Ders yapmamız gerekiyordu fakat hiç kimsenin bizi denetleyecek zamanı yoktu. Gerçekte hasta değildik. Diğer kızlar kimdi? Hatırlamıyorum, sadece çok gülen bir grup olduklarını, tahta verandada

oturup dedikodu yaptıklarını ve hikâyeler uydurduklarını biliyorum. En güzeli, istediğim zaman yalnız kalabiliyordum. Eğer 13 yaşındaysanız altı hafta uzun bir zamandır. Altı haftalık özgürlük... Her postadan o korkunç suçlayıcı mektuplar da çıkmasa... Neyse, zaten artık okumuyordum.

Tatilde eve gittiğimde, yatak odalarının uzun zaman önce Royal Free Hastanesi'ndeki günlerinin bir uzantısına dönüştürüldüğünü gördüm. İçleri ilaçlarla ve vitaminlerle dolu, yeni birleştirilmiş benzin kutularından yapılmış yüksek bir masa ve masanın üstünde idrarda aseton ve şeker olup olmadığını test etmek için ispirto ocağı ile tüpler vardı. Şırıngalar. İnsülin kapsülleri. Metamfetamin şişeleri. Hidrofil pamuk. Ölçmek için çay kaşıkları ve tatlı kaşıkları. Babamın yatağının yanındaki masanın üstü ilaç şişeleriyle kaplıydı. Babam takıntılıydı ama annem de öyleydi. İşin gerçeği, babam açlıktan ölüyordu. İnsülinin o ilk günlerinde, nasıl kullanılacağını belirlememişlerdi ve babamın biraz söğüş et, domates, marul ve kurutulmuş ekmek yemesi gerekiyordu. Hepsi bu kadardı. O kadar zayıftı ki, iskelet halindeki büyük elleri, biraz bronzlaşmış derinin tuttuğu kemik kadar kollarının ucunda titriyordu. Yüzünde sadece kemikler ve maymunlarınki gibi çukurlaşmış kaygılı gözleri kalmıştı. Ancak doğru diyet buydu, doktorlar öyle diyordu. Annem onlara karşı çıkmaya karar verdi. Sindirim yapan bir salgı bezinden yapılan bir ilacı alıp, sindirilecek hiçbir şey vermemenin saçmalık olduğunu söylüyordu. Deneme yanılma. Babamla birlikte, nasıl yasaklanmış ekmeği, patatesi ve tereyağını yiyebileceğini ve bunları insülinle dengeleyebileceğini belirledi. Bunun sonucunda babam biraz kilo aldı ve yaşayanların arasına döndü. Tatilin sonunda okula döndüğümde, zor da olsa, çiftliğin kontrolünü ekip başından –çok yaşlandığı ve Nyasaland'deki evine döndüğü için ekip başı artık Yaşlı Duman değildi– ve 11 yaşında bütün zamanını çiftlikte, babası kadar iyi olmaya çalışarak geçiren –tabii o da okula dönünceye kadar– kardeşimden almaya başladı.

Okulda konjonktivit oldum. Bakması ve çekilmesi bu kadar korkunç olan, ama yine de bu kadar az hasar bırakan çok fazla hastalık yoktur. Birçoğumuz buna yakalandı ve her kız kapakları yapışmış şiş gözlerle uyandıkça, diğerlerimiz onunla dalga geçerdi. O da kendine gülmeye çalışır ve sonra revire giderdi. Bu hastalık çok bulaşıcıydı. Korkuyordum.

Gözlerim devasa iltihaplı yumrular halindeydi, irin sızıyordu ve kalın bandajların ardından, mutsuz sinirlerin, kayan yıldızların ve çeşitli büyüleyici pirotekniğin neden olduğu havai fişekleri seyrediyordum. Öylesine korkuyordum ki; ama ah, Tigger nasıl da eğleniyordu.

Annem çiftlikten geldi ve beni bir sürü uzmana götürdü. Hepsi de gözlerimde herhangi bir sorun olmadığını ve artık konjonktivitin geçtiğini söyledi. Ancak ben doğru dürüst göremediğimi söyledim. Okulda kalmayacaktım. Annemle birlikte eve gittim ve okul hayatım böylece sona erdi. Bu deyim icat edilmeden çok önce okulu "terk" etmiştim.

9

On dördüncü yaşım ya batacağım ya da çıkacağım yıldı, ölüm kalım yılımdı, zira annemle hayatım pahasına mücadele ediyordum. Ben böyle görüyordum. Durum böyleydi.

Esas tartışma konusu giysilerdi, giydiğim şeylerdi. İngiltere'de, annemin, benim için istediği her şeye sahip olan bir kuzenim vardı. İyi bir kız okulundaydı ve annesinin her mektubu para ve akıllı arkadaşlarla ilgiliydi. Onun giysileri güzelce paket edilerek bana gönderiliyordu. Kat kat pelür kâğıtlar elbiselerin anneminkiler kadar şahane kalmasını sağlıyordu. Küçük fırfırları olan karpuz kollu elma yeşili bir elbise hatırlıyorum. Kuzenimin benden çok küçük olmasının yanı sıra, o güzel elbiseleri bizim bölgemizde asla giyemezdim. Nerede? Nasıl giyecektim? Herkes gülmekten ölürdü. Benim mantıksızlığım nedeniyle başvurulan Alice Larter kaygılanıyordu – ama annem için. Alice çok düşünceliydi, beni kurtarmaya çalıştı, beni evine davet etti– işe yaramadı. Annemin, sürekli olarak bu cici kız kıyafetlerini uzatarak beni suçlarken, durmadan azarlarken ne istediğini biliyordum. "En azından bir dene!" Bu giysiler bana birkaç beden küçüktü. Annem delirmiş, diye ağlardım kendi kendime. Ve o dönemde gerçekten de biraz deliydi. Yemek konusunda da kavga ediyorduk. Şişman olmamın nedeninin çok yemek yemem olduğunu anlamaya başlamıştım. Şişman mıydım? Aslında değildim, ama ben "şişko ve yerinde duramayan Tigger"dım. Her yemekte çok fazla yememeye çalışırdım ama annem kaygıyla tabağımı doldurmaya çabalardı. Aniden, benim çalılıklarda tek başıma olmamı kafasına takıp

kaygılanmaya başladı. Bütün hayatım boyunca bazen evden kilometrelerce uzakta dolanmıştım ve akıllılık edip ne kadar uzaklaştığımı anlatmamıştım. Fakat şimdi bu bir prensip, bir doğruluk meselesi olmuştu ve kavga ediyorduk. “Eğer o kadar tehlikeliyse, neden bugüne kadar bana kimse saldırmadı?” “Evet, ama her zaman bir ilk vardır.”

Yüksek sesle bunların hepsi çıldırmış diye söylenirken, ayaklarımı yere vurarak evden çıkardım.

Ergenlik çağındaki kızlarda, anne babalarına çok tuhaf şeyler yapan bir yan vardır. Nancy Mitford babalarının kızlara, Beyaz Köle Ticaretinin kurbanları olmamaları için nasıl başlarının etini yediğini anlatmaktadır. Tehlikeli Londra’da, koruma altındaki ve her an eşlik edilen kızların risk altına olduğunu düşünmek biraz mantıklı olabilir. Ama saatlerce masasında oturup dağlara bakan bir babanın, tepenin eteğinde bir ağacın altında kitap okuyan kızını çağırıp: “İngiltere’ye gidince asla yabancı biriyle konuşma. Özellikle de yabancı bir kadınla. Yanına oturup, sana hipodermik iğne batırabilir ve bir anda, kendini Rio’da bir genelevde bulursun,” der.

Delilik, delilik, delilik - diye ağlardım sessizce kendi kendime, çünkü babam tartışılamayacak kadar hastaydı. Öfkeyle çalılıklarda dolaşıyor, çaresiz bir acımayla hasta oluyor ve kinleniyordum. Annemden uzaktayken, makul bir acıma seviyesine ulaşabiliyordum. Bu iki insan, bu iki hasta ve yarı deli insan, annemle babam - savaş yüzündendi, onları bu hale getiren şey Birinci Dünya Savaşı’ydı. Yıllarca, savaş olmasaydı nasıl olurlardı sorusunun cevabını, film kareleri gibi kafamda canlandırdım. Annem, neşeli, becerikli bir İngiliz kadını olarak, muhtemelen bütün İngiltere’nin kadın kuruluşlarının ya da bir hemşirelik servisinin başında olurdu. Pek benim ortak yanım olabilecek biri olmazdı ama işin önemli noktası, kendisi olurdu, bu bezgin, aşırı heyecanlı, sinirleri bozuk kadın değil. Babam için yalnızca savaştan önce çekilmiş resimlerine bakmam yeterliydi - bu idealleştirmeler hayatın getirdiği diğer fırsatları ve tercihleri reddediyordu ama emin olduğum bir şey vardı: Babam eskiden güçlü, enerjik, kendine hâkim biriydi, böyle olmaya da devam ederdi. Ama şimdi bir daha iyileşme umudu olmayan bir harp malulüydü. Annemle babamı şimdi oldukları halleriyle ve olmaları gereken halde görünce, kendim de çıldırma raddesine gelecek kadar kızgın bir şekilde ormanlıkta dolaşıyor veya bir karınca

yuvasının üstüne oturuyordum. Eğer savaşı imkânsız hale getirirsek, dünya zinde, sağlıklı, aklı başında harika insanlarla dolu olacak ve...

Zihnimde, kısmen edebiyattan, kısmen fiilen yaşadığım hayattaki gözlemlerimden oluşan ütopyalarda yaşıyordum. Bu harika ve sevecen toplumlara siyah insanları, özellikle de siyah çocukları eklemeye başlamıştım. Hiç kimsenin savaşa gitmediği şehirlerde iyi kalpli, sevecen, mutlu siyah, esmer, beyaz insanlar, hep birlikte...

Hayaller... Annem de babam da hayallere ve düşlere dalıyorlardı. Babam yıllardan beri toprağı yıkayarak altın arıyor, kuyu açıyor ve resif aramak için hendekler kazıyordu. Ancak şimdi bu onun mesleği haline gelmişti. Çiftçilik, yaşamımızı sürdürmemizi sağlamaya yetecek kadar para kazandırmak için rutin olarak devam eden bir şeydi ama artık mucize yaratması beklenmiyordu. Hayır, bunu şans eseri bulunacak bir resif yapacaktı. Heyecanla piyango sonuçlarını bekliyorlardı, hatta İrlanda piyangosuna bilet bile almışlardı.

Her gece radyoda Londra'dan, Katolik katedralinin çanları kadar olağanüstü olan Big Ben'in dolgun sesiyle başlayan haberleri dinliyorduk. Babam İngiliz hükümetinin aptallıklarına ve Almanya'dan kudurduğu ve atıp tuttuğu haberlerini aldığımız Hitler konusundaki körlüğüne söyleniyordu. Zaten radyo dinlemeye pek tahammül edemiyordum, bir de sessiz kalıp babamı dinlemek çok zor geliyordu. Diyabetik kişiliği baskın çıkıyordu. Hastalık hastasıydı, aksiydi, kendine acıyordu, huysuzdu, meraklıydı... Benim babam neredeydi?

Aman Tanrım, ergenliğin acımasız net tavrı, bu sizin de kaderiniz olabilir korkusuyla daha da bilenmiş. Kendi kendime, slogan gibi, sürekli olarak, "Böyle olmayacağım, böyle olmayacağım," diye tekrarlıyordum. Bu arada annemle babam birbirlerini gözlemliyordu ve benim gördüklerimden pek de farklı olmayan şeyler görüyorlardı. Annem hemşireydi ve diyabetik kişiliği hakkında her şeyi biliyordu, yakışıklı ve cesur kocasının kaçınılmaz bir şekilde kötüye gittiğini görüyordu. Babama gelince, aynı sahne tekrarlanıyordu ve yıllarca tekrarlanacaktı. Babam bir şey istemiş veya annem çay tepsisinde ya da yemek masasında bir şey unutmuş. Lastikle çekilmiş gibi, başı öne eğik, ama bezgin bir ifadeyle, ateşten veya azardan kaçar gibi, çay kaşığını veya bir kazak almak amacıyla yerinden fırlıyor. Bu

arada babam, son derece huzursuz bir şekilde, “Tanrı aşkına, otur yerine, yalnızca bir tabak,” diyor. Zira annem gerçekten de kendini yıpratıyordu. Asla yerinde duramıyordu. Şimdi de “çocukla” nasıl konuştuğunu duyuyordum. Birçok beyaz kadının hizmetçileriyle konuşurken takındığı –Güney Afrika’da beyazların oturduğu bazı evlerde hâlâ takınılan– nefret dolu, azarlayan, ısrarcı, dırdırcı bir ses tonuyla konuşuyordu. Babam annemin hizmetçilere karşı davranışlarından nefret ediyordu. Ona itiraz ediyordu. “Ama o kadar umutsuzlar, o kadar umutsuzlar ki,” diyordu annem kıpkırmızı ve çaresiz bir yüzle.

İçimden, “Böyle olmayacağım, böyle olmayacağım,” diye tekrarlayarak, ayakaltından çekildim. Aynı zamanda annemin, hiçbir geleceğimin olmadığı, okuldan ayrılarak rezil olduğuma göre şimdi ne yapacağım konusunda dırdır etmesinden de kaçıyordum.

Kardeşim eve gelince, annem onun da başının etini yedi çünkü ona ulaşamıyordu. Kardeşim kibar, sakin, dinlermiş gibi görünen ama umursamayan biri haline gelmişti. Babasıyla birlikte tarlalara gidiyordu ve elinden gelen her şeyi yapıyordu. Ama ne de olsa okuyordu, yeri ve görevi orasıydı. Annem ona devamlı olarak donanmaya veya orduya katılması, bu “ikinci sınıf ülkeden” kaçması gerektiğini söylüyordu - söylediği her şeyde, *ülkesini*, yani ormanları, tarlayı, manzarayı terk etmesi gerektiğini ima ediyordu. Ben kardeşime, “Neden ona karşı çıkmıyorsun?” diyordum. Ama o, “Aslında fena değil,” diyordu. Etrafında olan bitenleri pek fark etmiyordu. Yani, duygu âleminde olanları. Bunu bloke etmişti. Annesiyle babasına gelince, onlara zaten A ve B demeye başlamıştı. Anne ve Baba değil, Anneciğim ve Babacığım değil, hatta Maude ve Michael bile demiyordu. Hayır, A ve B diyordu ve onlar ölünceye kadar böyle devam etti. A ve B. A.nne ve B.aba. A.nneciğim ve B.abacığım.

Ben yine çekip gittim. Onları gülerek veya suratımı asarak ya da isyan ederek evden kaçmakla tehdit ediyordum. Oysa Tigger gülüyordu ama ben yine de evden ayrıldım. James’lerde kalmak üzere Umtali’ye gittim. Bayan James Rumbavu Park’taki iyi kalpli müdürdü ve şimdi guavalarla, mangolarla, şeftalilerle ve granadillalarla dolu bereketli tropik bahçesinde kızı Audrey, iki oğlu ve uysal kocasıyla birlikte yaşıyordu. Yine soylu yoksulluk havası - daha kötü ne olabilir? Bundan *Going Home*’da

bahsettim. Ancak benim durumumun özeti şuydu: Gençlerden oluşan bir “çete” vardı. Bu çete Amerikan modeline göre oluşmuştu, hepsi benden büyüktü, flört ediyorlar, “çıkıyorlar”, piknik yapıyorlar ve dans ediyorlardı ve ben hepsiyle aramda iki yaş olduğundan çok küçük kalıyordum.

Her postada annemden bir mektup çıkıyordu. Mektuplar çılgınca yazılmıştı. Düzensizlerdi. 15-20 sayfa olabiliyordu ve annem, her paragrafta beni her zamanki suçlarımla, bencillikle ve inatçılıkla itham ediyordu ama bu kez kendimi kaçınılmaz bir şekilde Beira’nın genelevlerinde bulacağımla tehdit ediyordu. “Senin gibi kızların sonu orası, göreceksin.” Sayfalarca, sayfalarca yazıyordu. Ama ben yemeklerden önce şükran duası edilen ve Tanrı’nın adının hemen her cümlede iç çekilerek kullanıldığı son derece klasik bir ailede yaşıyordum. Bu mektupları okumaya tahammül edemiyordum ve bunun bir gün, yalnızca genel insanlık deliliğinin bir başka küçük belirtisi olacağını hayal bile edemezdim.

Başka bir olay daha oldu ve o zamandan beri aklımdan çıkmadı. Eski Umtali’de bulunan misyonerlikte bir akşamüstü şenliği vardı ve beyazların yanı sıra siyah insanlar da ağaçların altında dolaşıyor, çay içiyor ve pasta yiyordu. Bugüne kadar hiç siyahlarla sosyal bir ortamda, eşit koşullarda bulunmamıştım. Çok keyif almıştım. Çok merak etmiştim. Kendimi tehdit altında hissetmiş, nasıl davranacağımı bilememiştim. Ellerinde birer çay fincanıyla ayakta duran iki yaşlı siyah erkeğin yanına gittim ve sohbet etmeye başladım. Annemin çok başarılı olduğu sosyal sohbetlerden... Ben konuştum, onlar ciddi ciddi bana bakarak dinlediler. Sonra bir tanesi yavaşça, “Bak, ben çok yaşlıyım ve sen çok gençsin,” dedi.

Çok önemli değildi, diye düşünebilirsiniz. Bana en hafif şekliyle, affeden bir gülümsemeyle haddimi bildirmişlerdi. Ama o kadar değildi. Olayın, yaşlı adamların, sözlerin “canımı sıkan” bir yanı vardı. Canımı sıktıklarını biliyordum. Ama neydi bu? Ne olmuştu? Üstelik yıllarca, beni böylesine düşüncelere salan etkileyici bir şey daha söylenmedi; kelimeleri, olayı, ihtiyar adamları kullanmamı gerektiren, dönüp bakmam gereken gizli, kusursuz bir orijinalite vardı sanki. Ancak basit mantık olarak değerlendirilebilecek hiçbir şey dile getirilmemişti. Ama her şey söylenmişti. Uzun süre sonra, aynı türde bir olay daha olunca ve sonra bir kez daha, bir daha olunca - hangi kelimelerin kullanıldığının önemli

olmadığını, eğer insan farkında olmadan, ne yaptığını bilmeden, bir şeyler duyma, çarpılma isteğiyle, ihtiyacıyla beklerse, “Ne kadar güzel bir gün” gibi anlamsız görünen kelimelerin de aynı etkiyi yaratabileceğini anladım. Ancak bu küçük olayın aklımda bir paradigma olarak yerleşmesi için zaman gerekiyordu ve bu arada ben kafa karışıklığıyla, isyanla kuduruyordum.

Sonunda eve, aynı duruma ama çok daha kötüsüne döndüm.

Babam tarlalara daha az gidiyordu. Bir zamanlar öğle yemeğinden sonra yarım saat uyku dışında bütün sabah, bütün öğleden sonra oralarda durur, işçileri izlerdi. Veya bütün gün çalılıklarda altın arardı. Şimdi öğleden sonra birkaç saat uyuyordu. Annem de. Parmak uçlarıma basarak yatak odalarına girerdim ve babamın yatağında, her zamanki gibi, sırtüstü yattığını, tahta bacağını dik bir şekilde dışarı uzattığını gördüm. Bir dalgaya veya rüzgâra kapılıp gitmekten korkuyormuş gibi, eliyle yatağın başını tutuyordu. Annem, yüzünde sonsuz bir kaygıyla kıvrılmış uyuyordu. İkisinin de yanında, komodinlerinin üstünde, içlerinde takma dişleri bulunan su bardakları duruyordu. Tam uymayan bu dişler her zaman sorun çıkarıyordu.

Annem de, babam da sağırlaşıyordu.

“Böyle olmayacağım, böyle olmayacağım!”

Gözlerim güya hâlâ kötüydü ve sürekli okumama rağmen, babam akşamları, haberlerden sonra, ikimize de okumaya başladı. Bunlar hep savaşla, siperlerle ilgili kitaplardı. Korkunç bir paragrafa gelince, kitabı bir kenara bırakır, yüzü öfkeyle, gözyaşlarıyla buruşurdu.

Bu arada ben de direnemiyordum.

Çalılıklara gidince, gizemli bir yorgunluk hissediyor ve evden en fazla 100 metre uzakta bir ağacın altına çöküyordum. Eğer babamla birlikte tarlaya gittiysem, gölge bir yer bulup kitap okurdum. Ama aynı kitapları tekrar tekrar okuyordum. Hayal kurmaya yardım olsun diye okuyordum. Yavaş yavaş kendimi kaybediyordum.

Görkemli gelecekler hayal ediyordum. Dansçı oluyordum, şarkıcı oluyordum, giysi tasarımı yapıyordum, kötü şehirlerde gece kulüpleri işletiyordum. Çoğunlukla Paris’te bir bohemdim veya Akdeniz’in sahillerinde geziniyordum. Tabii bu, herhangi bir yerde bulunan gençlerin istedikleri zaman gidebileceklerini öğrenmelerinden çok önceydi. Marsilya veya Nice’i hayal etmek... Bunu şimdi hiçbir şeyle karşılaştıramam.

Timbuktu veya Chimborazo bir uçak yolculuğu kadar yakın. O zamanlar dünyada kullanılmayan yerler vardı.

Annem benim gece kulüpleriyle, giysilerle, aşk maceralarıyla ilgili fantezilerimi bilmiyordu. Ama eğer beni piyano çalarken veya radyoda çalan bir şarkıyı söylerken bulursa, bir çizim yaparken veya yatak odasında tek başıma dans ederken yakalarsa, o anda "çiftlikten ayrıldığımız zaman" doğru dürüst ders almam gerekeceğini ve sonra müthiş bir kariyerim olacağı ima ediyordu.

Hemen hemen bu dönemde başlayan - ve açıklamalar gerektiren *Martha Quest*'e geldik. Okuyucular bir hikâyenin "gerçek" olduğuna inanmak ister. "Bu otobiyografi mi?" diye sorulur. Kısmen öyle ama kısmen değil, diye cevap verir yazar, çünkü bu sorunun konuyla ilgisi yok. Yazarın yapmaya çalıştığı şey hikâyeyi kişisellikten çıkarıp genelleştirmek. "Eğer bir otobiyografi yazmak isteseydim, o zaman roman değil otobiyografi yazardım."

Bu otobiyografiyi yazmamın bir nedeni, olağanüstü bir dönemin, Afrika'daki Britanya İmparatorluğu'nun sonunun bir parçası olduğumu giderek daha fazla hissetmem. Benim içinde bulunduğum dönem bir ülkenin tam 90 yıl süreyle işgal edildiği dönemdi. İnsanlar artık o zamanların nasıl olduğunu bilmiyor, Güney Afrika'da yaşayanlar bile. Kendi çocuklarıma dahi bazı şeyler anlattığım zaman şaşırabiliyor, belki de o dönemlerin vahşiliğine, battaniye olarak deri Afrika giysisi kullanılmasına, benzin kutularından yapılmış mobilyalara, un çuvallarından perdelere canları sıkılıyordu. O zaman siyahilerle beyazlar arasındaki bazen ataerkil, bazen acımasız ilişkiler artık değişti. Afrikalı arkadaşlar, beyaz arkadaşlar, babamla Yaşlı Duman'ın, bir kalasın iki ucuna oturup, bir yandan "çocuklarını" çalışırken izleyip, bir yandan da saatlerce felsefe yapmasına kızabilir ya da eğlenceli bulabilirdi. Beyazlar Cyril Larter'ın veya Bob Matthews'un zorbalıklarına ya da beyaz ergenlerin "şaka olarak" yolda siyahi bir adamı veya çocuğu arabayla eziyormuş gibi yapmaya çalıştıkları için anneleri ve babalarından azar işitmediklerine veya daha da aptal beyazların yanlarında çalışanlara zalimce şakalar yaptıklarına inanmak istemeyebilir.

Geçen sene, bir televizyon şirketi, *Martha Quest*'in Londra'ya gitmek üzere ayrıldığı zamana kadar olan süre hakkında bir dizi yapmaya hazırdı. Görüşmelerin en başında, senaryoyu sadece bir kişinin yazabileceği –benim yazabileceğim– konusunda bir espri yaptım, çünkü orada her şeyin nasıl olduğunu başka kimse bilmiyordu. Çok başarılı bir Güny Afrikalı yazar bazı deneme senaryoları yazdı. Bu denemelerden o dönemin geri dönülmez bir şekilde yok olduğunu anladım çünkü çok basit şeylerde bile hata yapmıştı ve öyküde Güney Afrika havası vardı. Yanlış olan bir şey daha vardı. Ben *Martha Quest*'i yazdığım zaman, yaklaşık on yıldır bana, "Nasıl oluyor da çalılıkların arasında o kadar izole yaşayan bir kız hayat ve ırk ilişkileri hakkında bu kadar akıllı fikirlere sahip olabilir?" diye soruyorlardı. Yıllardır yazılan veya söylenen en iyi sözlerle yoğurulduğum şeklindeki açıklamam yeterli bulunmuyordu. Bu nedenle, Banket'te dükkân sahibi ama entelektüel ve politik görüşleri olan Cohen ailesini ekledim. Banket'te ve muhtemelen kırsal kesimin hiçbir yerinde hiç Yahudi dükkân sahibi yoktu. Cohen ailesi daha sonraki deneyimlerden geliyordu, çünkü gerçekten de Yahudi entelektüel akıl hocalarım oldu. Film senaryosu Cohen ailesine çok geniş yer verdi. Burada da bir çelişki vardı. Eğer dizi yalnızca bir hikâyeyse neden olmasındı? Ancak ben diziyle tarihsel nedenlerle ilgileniyordum. Gerçeklerle. Olaylarla. Bunların hepsiyle. Ben kendi korkaklığıma kapılmıştım. Hayatımda defalarca, tekrar tekrar yumuşadığım veya bir nedenle, dış baskıları tatmin etmek veya işleri kolaylaştırmak için gerçeklerden saptığım zaman pişman oldum. Ayrıca eğer ben zihnimdeki mücadeleleri somutlaştırmasaydım, insanların aklına fikirler sokmasaydım, roman bu kadar bilgi vermezdi. Okuyarak veya gözlemleyerek ya da kulak misafiri olarak belirli bir anlaşmaya varma konusundaki yavaş süreç, Bayan Cohen'in oğulları yemek kurallarına uymadığı için içerlemesi veya Martha Quest'e, hem de politik olarak, "ilmihalin" sorulması kadar insanı tatmin etmiyordu. Böyle bir olayı yıllar sonra, alaycı neşem bir arkadaşa mal olduğu zaman yaşadım.

Onlar da, Van Rensberg'ler de Afrikalıydı. Roman iki kadının sohbetiyle başlıyordu, biri orta sınıf İngiliz, diğeri Afrikalı köylü. Martha da onları dinliyordu. Van Rensberg'ler Martha'yı etkiliyordu. Bayan Rensberg, Alice Larter'dan yaratılmıştı - ama kültürü ne olursa olsun, iyi ve anaç kadınlar

birbirlerine çok benzerler. Van Rensberg'ler gibi insanlar tanıyordum. Yarışlara, danslara gidiyor, kendi aralarında eğleniyorlardı. Klan halindeki bu insanların kızları okuldaydı, hem manastırda hem de lisede.

Kısacası, *Martha Quest*'i yazarken romancıydım, tarihçi değil. Ancak roman gerçek olmasa bile, ortam ve duygu açısından doğrudur, gerçekçi olmaya çalışan bu kayıttan daha "doğrudur." *Martha Quest* ve Afrika'da geçen kısa hikâyelerim, eski günlerde bölgenin nasıl olduğunu oldukça güvenilir bir şekilde sergilemektedir. Bir keresinde, benim de çocuk olduğum sıralarda, babası ve ağabeyleriyle birlikte *piccanin*[44] olarak Banket'teki çiftliklerde çalışan bir adamla tanışmıştım. Konuştuk, konuştuk. Çok uğraştık. En iyi hatırladığı şey sık sık taşınmasıydı, zira siyahi çiftlik işçileri, bir şefe ya da klan liderine bağlı gruplar halinde veya aileleriyle, daha iyi koşullar arayışıyla ya da yaşlı bir akraba Nyasaland'den geldiği için, sürekli olarak bir çiftlikten diğerine taşınıyordu. Bölgedeki işçilerin çoğu Nyasaland'den geliyordu. Adama göre bütün çiftlik yerleşkeleri aynıydı - yoksul, çirkin, kötü yapılmış yerlerdi. Adam yaşlanıyordu ve eskiden buruk olduğu konularda espriler yapıyordu. Ancak içinde yanan bir öfke, tarihi öfke, benim savaş hakkındaki hislerimle aynı olan bir öfke vardı: "Ama nasıl olmuştu?"

Martha Quest'in basit bir konusu var. Çocukluğu çalılıklarda geçiyor, annesiyle tartışıyor, Cohen'lerin çocukları ona politika öğretiyor, kitap okuyor, büyük kasabaya, Salisbury'ye kaçıyor, stenografi öğreniyor, her türlü cazip geleceği planlıyor ama dansa, eğlenceye kapılıyor ve İkinci Dünya Savaşı tamtamları çalarken genç bir devlet memuruyla evleniyor.

Annem benim parlak geleceğimden bahsederken, ben yatağımda uzanıp hayal kuruyor veya daha önce 20 kere okuduğum kitapları, özellikle de Amerika'dan gelen sakinleştirici kız kitaplarını okuyordum. "Hafif ateş" denilen bir hastalığa yakalandım. Böyle bir hastalık var mı? Gece gündüz bir dereceye kadar ateşim oluyordu ve pek yataktan çıkamıyordum. Kapıyı bir taş koyup açık tutuyor ve ağaçlara bakıyordum, kedi yatağın üstünde; iki köpek yerdeydi. Ne zaman sonunda ayağa kalkıp, hak ettiklerine inandıkları şekilde, onlarla dışarı çıkabileceğimi ve saatlerce çalılıklarda dolaşabileceğimi düşünseler, yalvaran bakışlarla kuyruklarını sallıyorlardı.

Bir değil, birçok kere Sinoia'dan doktor geldi. O günlerde bu oldukça zorlu bir yolculuktu, bugünkü gibi birkaç dakika sürmüyordu. Annem ona "hafif ateş"im olduğunu söyledi ve reçeteye kinin yazmasını istedi. Doktor yazdı. Yağmur mevsiminde sabah akşam beş tane kinin alıyorduk, ama şimdi giderek daha fazla alıyordum. Büyük ve çingene pembesi hapların her biri 300 miligramdı. Kininin hiçbir etkisi olmadı. Kulaklarım o kadar çınlıyordu ki, hiçbir şey duyamıyordum. Parlak, çınlayan bir berraklığın içindeydim ve kininle zehirlenmiş, çıldırmıştım.

Artık sık sık Salisbury'ye, telkinle tedavi eden bir kadına gitmeye başlamıştık ama benzin fiyatları yüzünden bizi başkaları götürüyordu. Bu kadın, 35 yaşlarında, İngiliz, hiç evlenmemiş biriydi. Babam onun en tanınmış telkinle tedavi uzmanına âşık olduğunu, zira bir çeşit grup tedavisi yapıldığını ve bir bakıma kadına acı veren şeyin din değil, evli olmaması olduğunu söyledi - bir taşralının konuya bakış açısıydı bu, ama bu durumda, ona duyduğu acıma duygusuyla birleşiyordu. Herkesin acıdığı ve küçümsediği bu belirli bir yaştaki evlenmemiş kadın kişiliği bizim kültürümüzden kayboldu. Yani ilerleme var. Bayan –adını unuttum, Burnett'in diyelim– seanslar sırasında bozuk paraların ortaya çıkmasına izin veren, böylece otantikliğini garanti eden bir Kızılderili rehberi vardı. "Neden Mısırlı değil? Bu işe kalkmışken, neden siyahi bir büyücü doktor değil?" diye sordu babam, annem sıkıntıyla yere bakarken. Bir hemşire olarak bilimin yanındaydı ve huzursuzdu.

İşlemin kendisi insanı rahatlatıyordu. Karartılmış bir odada oturuyordunuz, Bayan Burnett arkanızda duruyor, büyük elleri hafifçe omuzlarınızdan ve kollarınızdan aşağıya iniyordu. Yavaşça nefesini veriyor ve onunla, hastalığa neden olan zehirler çıkıyordu. Bir çatlaktan kaçan havaya benzeyen nefesinin tıslaması, ritmik el hareketleri insanı hipnotize ediyordu. Ancak diyabet iyileşmedi, benim hafif ateş hastalığım da. Annemin rahatsızlıkları da. Bir yıl sonra annem hastanede röntgen filmlerinin, telkinle tedavi edilmiş bir beyin tümörü gösterdiğini iddia etti ama babam, onun filmlerini başkasınınkiyle karıştırdıklarını söyledi.

Aile, "dua zincirine" katıldı. Günün belirli saatlerinde Rodezya ve Güney Afrika'nın her yerinde insanlar "birleşiyor", sağlık ve şükran duası ediyordu. Ben yatağımda uzanıyor, kulaklarım acı acı çınlarken, onlarla

bağlantı kurmaya çalışıyordum. Kurtarıldığımda, günde 60 tane kinin alıyordum, ama ateşim düşmüyordu.

Bir hayır kurumu, ücretini ödeyerek, altı haftalığına Umtali'nin güneyinde Vumba adı verilen dağlara, kilometrelerce uzakta ün yapmış olağanüstü bir yaşlı kadının işlettiği bir konuk evine gitmemi sağladı. Fisher Nine 80 yaşındaydı ve haftada bir kere dağların arasından, kilometrelerce tekerlek izleriyle dolu berbat yollarda, dönüşte konuk evinin ihtiyaçlarını başlarının üstünde çıkaracak olan bir dizi yerli hamalın önünden yürüyerek Umtali'ye inmeyi daha yeni bırakmıştı. Kısa boylu, şişman ve bütün müşterilerini keskin bir göz ve dille idare eden, ama iyi kalpli ve cömert bir kadındı. Burası eski türde, odalar ve verandalarla dolu saz çatılı yayılmış bir yapıya sahipti. Bir sebze bahçesi ve bostan vardı ve Fisher Nine inek besliyordu. Peki nasıl para kazanıyordu? Bizi besliyordu - dünyanın hiçbir yerinde hiç kimse şimdi o şekilde beslenemez. Hiçbir tarım ilacı, suni gübre, zehir yoktu. İnekler hastalandıkları zaman, eski moda tedavilerle iyileşmezlerse ölüyorlardı. Dışkılarından yapılan gübre tekrar bahçeye atılıyordu. Hava tertemizdi. Günde beş büyük öğün yemek yiyorduk. Her öğünde yemek masasında, belirli aralıklarla büyük krema sürahileri duruyordu. Herkesin en sevdiği puding, kremanın içine –yarı yarıya– karıştırılan granadilla lapasıydı. O dönemde her yerde çılgınca yetişen granadillaları toplamak benim görevimdi. Fisher Nine, elinde bir sürahi krema tutarak, ateşli gözlerle öne eğilmiş ve "Gençler bol bol krema ve tereyağı yemeli!" diye emretmişti. Biz de lapanın, meyvelerin, turtaların üstüne yumuşak, koyu sarı kremanın dökülüşünü izlemiştik. Gülerek ellerimizle tabakların üstünü kapatmaya çalışırdık. Uzun masanın etrafında 20-30 kişi olabilirdi. Konukların arkadaşları, arkadaşların arkadaşları yemeğe gelirdi ve hepsini ücretsiz olarak beslerdi. Ya da bir verandanın köşesinde yatarlardı. Bu sınırsız bolluk, verme, cömertlik sahnesi 40-50 yıl sonra oğlum John Wisdom Vumba'da çiftçilik yaparken tekrarlandı.

Konuk evinin verandaları dağlara, alçak tepelere, göllere ve nehirlere bakıyordu. Evin aşağı tarafında, ineklerin günün büyük bir bölümünü suyun kenarındaki ağaçların altında veya dizlerine kadar suyun içinde geçirdiği, otları çiğnediği ve mutlu bir şekilde kuyruklarını salladığı büyük bir havuz ya da küçük bir göl vardı. Böğürmeleri dedikoduya benziyordu, asla

hayvanların birbirlerinden şikâyet ettiği öfkeli feryatlar değildi. Buzağıları yanlarından alınmıyordu çünkü Fisher Nine bu görüşü paylaşmıyordu. Buzağılar gündüzleri anneleriyle beraberdi, ama geceleri ayrı tutuluyorlardı, böylece asıl sağma işlemi sabahları, kediler, köpekler, tavuklar, kazlar, inek ahırının kapısında kendi paylarına düşecek sütü beklerken yapılıyordu.

Her gün birkaç saatimi havuzda geçiriyordum. Bilharyazın kesiklerden ve yaralardan veya idrar yolundan vücuda girdiğine, böbreklere ulaştığına, sonra da vücutta sinsice dolaştığına inanılıyordu. Artık deriden her yere girebildiğini biliyoruz. Çocukları suyun dışında tutmak imkânsızdır, bu nedenle sadece yeni yağmur yağdıysa ve küçük göllerle nehirler tamamen doluysa, veya derimizde yara bere yoksa –ama çocukların derilerinde hep kesikler ve kabuklar vardır– ve mahrem yerlerimize değmemesini sağlayabileceksek suya girmemize izin veriliyordu. Ancak Fisher Nine, Alice Larter gibi, bilharyaza inanmıyor, “Saçmalık, biraz egzersiz yapmak size iyi gelir,” diyordu.

İneklerin kendilerine yol yaptıkları yer haricinde, havuzun etrafında uzun sazlar ve otlar vardı. Kenarda durup tatlı kahverengi suyun ayaklarımı kaplamasını seyrettim. Sonra yavaş ve dikkatli adımlarla, çamur vıcık vıcık ayak parmaklarımın arasına yayılırken ilerledim ve sonunda bacaklarımı kaldırarak suyun ağırlığımı almasına izin verdim. Yüzmedim, sadece boğulmuş bir insan kadar gevşek bir halde sırtüstü yatarak kendimi bıraktım, dalgalarla sallanarak süzüldüm. Tepemdeki kusursuz gökyüzünde uçurtmalar ve kartallar salınıyordu. Havuzun kenarındaki ağaçlardan yüzlerce dokumacı kuşu yuvası sallanıyordu. Sazların arasında iskele kuşları görünüyordu. Kırlangıçlar suyun yüzeyini sıyırıp geçiyordu. Sonra inekler dikkatle sazların arasından inip ve benden biraz ötede durdular. Salladıkları kuyrukları yüzüme su sıçratıyordu. Buzağıları hep birlikte bir ağacın altında duruyordu. Daha bir hafta bile geçmeden hasta olmadığıma ve bir daha asla hasta olmayacağıma karar vermiştim. Bu mesafeden, evdeki iki mutsuz ve umutsuz insanın, hayatı çekilir hale getirmek amacıyla nasıl gerçek ve hayali hastalıkları kullandığını açıkça görebiliyordum. Bir daha asla! Hafif ateş hastalığıma göz kulak olması söylenen Fisher, “Saçmalık!” dedi. Kızın nesi var?

Havuzun içinde, su üstünde olmadığım zamanlarda tepelerde ve evden yüksek yerlerde dolanıyordum. Ülkenin bizim yaşadığımız kesimine, bir gün gideceğim yüksek vadiye, o muhteşem dünyanın baş döndürücü kalıntılarına hiç benzemiyordu. Kısa kesilmiş çimenler, küçük kaynaklar ve ıslak yerler, yüksek dağların kenarından dolanarak esen rüzgâr ve nereye bakarsanız bakın, yeşilin üstünde bembeyaz koyun kümeleri.

Bir şiir yazdım.

Ayın aydınlattığı yollardan istediğini seçsin
Deniz yollarının üzerinden
Veya koyunların ince havada titreştiğini bildiği
Yüzeye çıkmış kayalıklara, buğdaylara
Bırakın oradaki yüksekliklere mağrur bir şekilde çıksın
Aşağıya, kalabalık vadiye bir kere baksın,
İsterse daha da yükseklere çıksın.

Geceleri kasabaları arayacak
Uyduruk bir şekilde aydınlatılmış kapı eşiklerinde oyalanacak
Ve kollar parlayınca, şöyle bir bakan gözler davet edince,
Gece dolaşmaları sırasında aylaklık edecek veya
Beklediği sevgiyi alacak.
Aydınlatılmış bir barda yolculuk anılarını anlatacak,
Gecenin içinde birçok acayip gerçek hikâye duyacak

Ancak her insanın zamanı gelince yeni yollar izlemesi gerekir
Zira güneş batarken eski ateşler onu üşütecek mi?
Geceler yıllar önce yaptığı gibi, onu kandıracak mı?
Küçük, değişmeyen vadiye geri dönecek
Ve sonunda çocuklarla konuşmayı öğrenecek.

Bu dizeler değerli oldukları için değil, bana ilginç geldikleri için burada. Bir kere, bunları 14 yaşında bir kız çocuğu yazdı... Ama bir dakika, bu doğru olamaz. Bu çok kiracılı genç beyne yaşlı biri taşınıp geçici olarak el koymuş. O halde ayın aydınlattığı yollarda yürüyen, macera arayan kişi oydu. Eğer sık sık gece gezmelerine çıkan ve bekleyebildiği tüm sevgiyi

alan kız olsaydı, kadın-erkek farklılığının özüne iner, bambaşka bir mesele olurdu. Sonra “modern şiirin” en az 25 yaşında olduğuna dair hiçbir yerde bir ipucu dahi yoktu. Son olarak –ve en önemlisi– yazar olduğum zaman, yani en gerçekçi olduğum zamanlarda, her hatırlayışımda tekrarladığım büyünün veya eski yazıların etkinliğine inanmıyordum. *İnanmayacağım*, kesinlikle *inanmayacağım*. Bu şiir çok farklı bir bilgi seviyesinden geliyor. Ayrıca bu, şiirin alışkanlıklarından biri olan kolay ve zevkli bir melankoli ürünü de değil.

O uzun, yaklaşık iki aylık ziyaretin bana kazandırdığı şeylerden biri sağlığımdı. Diğeri annemle babamın benim için hazırladıkları planda yoktu ve Fisher Nine’nin hediyesiydi. Kendi hayatı o kadar zorluklarla geçmişti ki, çocukları korumaya çalışmak, ona çok saçma geliyordu. Yoksul bir kız olarak Güney Afrika’daki çiftliklerde ve madenlerde yaşamıştı. Johannesburg’u, altına hücum edilen kent olduğu dönemlerde görmüştü ve insanlar sokaklarda branda çadırlarda veya gemici fenerleriyle aydınlatılan demir barakalarda yaşıyordu. Namus aklındaki en son şeydi, kavgalar, cinayetler ve saldırıların, daha da önemlisi o günleri yaşayan kadınlardan hep dinlediğim sarhoşlukların arasında hayatta kalmak daha önemliydi. Erkekler her gece sarhoş oluyordu ve kadınlar ya onlarla birlikte içmek ya da ayak altından çekilmek zorunda kalıyordu. Fisher Nine evlenmişti, bir yerlerde yaşlıca bir kızı vardı. “Nine” içinde serseriliklerle dolu bir tarih taşıyordu. İster beğenin, ister beğenmeyin, şu bizim yaşlı Nine başlı başına bir karakterdi.

Ninenin iki konuğu nişanlıydı. Bölgede bu, düğün gecesine kadar bekâret anlamına geliyordu ya da gelmesi gerekiyordu. Görünüş kurtarılıyordu. Ama bu ikisi aynı yatağı paylaşıyordu. Adam, Umtali’de çalışan bir tarım uzmanıydı. Geceleri kızla geçirmek için akşam karanlığında o berbat yollarda 30 kilometre yol kat ediyordu. Kızın adını hatırlamıyorum, Lesley veya Jackie, ya da Billy olabilir. 1930’ların o çok bilmiş isimlerinden biriydi. Kız günlerini ülkenin geniş bir alanına bakan verandada oturup çeyizini hazırlayarak geçiriyor, saten paçalı don, iç tulumu ve jüponlar dikiyordu. Ayrıca, ipek ve pamuklu kumaş parçalarıyla Kestos sutyenlerinin kopyalarını da yapıyordu. Ama ne için? Sırık gibiydi. Ön tarafı dümdüzdü. Kısa kesilmiş sarı saçları vardı. “Güzel değildi,” diyordu Fisher Nine, ama

kırmızı alaycı dudakları ve soğuk gri gözleriyle tuhaf bir çekiciliği vardı. Nişanlısı ne zaman Umtali'den gelse onu dikiş dikerken buluyordu. Kızın baştan çıkarıcı olduğunu biliyordum ama herkese ve her şeye, özellikle yakışıklı ama fazla sakin olan sevdiğine gösterdiği düşmanlığı anlamıyordum. (Fisher Nine: Onun kırbaçlı bir adama ihtiyacı var.) Adam ona tapıyordu. Gözlerini ondan alamıyordu. Elleri, isteği dışında devamlı oynuyor, ona dokunmak istiyordu. Ancak denediği zaman, kız parlak sarı saçlarını sallayarak, gülerek veya uzun, sert bacaklarını aniden çekerek onu geri püskürtüyordu. Herkese onunla yatmaktan hoşlanmadığını gösteriyordu.

Eğer ondan, seksten hoşlanmıyorsa, nasıl "tasmayla bağlanmış zavallı bir köpek yavrusu gibi" peşinden koşturabiliyordu? ("Ah, Nine, çok acımasızsın," diyor bir konuk.) Ancak bu durumun ve Fisher Nine'nin bana verdiği yeni gözlerle izlediğim tek kişi o kız değildi. Geriye dönüp, mahalledeki kadınları da yeniden değerlendiriyordum, çünkü artık takdire layık çalışkan ev kadınlarının –çiftçilerin eşlerinin– arasından, diğer kadın türünü ayırt edebiliyordum. Yosmaları. Şırfıntıları. Fahişeleri. Baştan çıkaran kadınları. Ancak hepsi de köle haline getirdikleri erkeklere karşı yarı gizli, yarı böbürlenen düşmanlıkla ışıldıyordu. Bunu anlayamıyordum. Mesele *onların* seks kölesi olmaları değildi, seksi seviyorlardı, erkekleri seviyorlardı ve işte bu nedenle erkekleri tasmalı köpekler gibi peşlerinden koşturuyorlardı.

Sanki parmaklarımız arasındaymış gibi, artık hızla ortadan kaybolan çocukluğumdan birden fazla çifti bulup çıkarmayı ve verandalarda kulak misafiri olduğum konuşmaları zihnimde canlandırmayı başardım. Mesela, tavsiye almak için annemle babama gelen Reggie vardı. Orta sınıf bir ailenin en küçük oğlu olarak İngiltere'de iş bulamayınca Güney Rodezya'ya gelmişti. Annemlerin koruması altına girdiğinde, yaklaşık 23 yaşındaydı. Yalnızlıktan delirmek üzereydi ve evlenmek zorunda olduğunu söylüyordu, evlenmek zorundaydı, dayanamıyordu. Babam çok fazla çalışan bu uzun boylu, çok zayıf, kekeleyen çocuğun hasta olacağını söylüyordu. Tek bir insanın idare edebileceğinden çok daha fazla ahırı vardı ama gece yarıların kadar uyumuyor, bütün gün çalışıyor, giderek zayıflıyor ve daha da deliriyordu. Çıldırmasına engel olmak amacıyla Cape'e tatile gitti. Orada,

yarı-İngiliz, yarı-Hollandalı olan Vera'yla tanıştı. Vera o ana kadar birden fazla kez nişanlanmıştı. Reggie onunla hemen orada evlendi ve küçük bir tepenin üstünde, kayaların arasına yapılmış olan büyük taş eve getirdi. Vera burada onunla yatmayı reddetti. Reggie arabayı sarhoş gibi kullanarak annemle babama geldi. Hızla ilerleyen arabasının yolda çıkardığı tozu görmemizle, eve gelmesi bir oldu. Delirmiş gibiydi, kekeliyordu, uykusuzluktan ve gerginlikten mavi gözleri kıpkırmızı olmuştu. O kadar zayıftı ki, annem, onu beslemek için hizmetçiye kilerdeki her şeyi getirmesini söyledi. Ancak Reggie'nin konuşmaya ihtiyacı vardı. Vera onunla seks yapmıyordu, yapmayacaktı... Bu şimdi kullanılan bir ifade. Reggie, "sevişmek" diyordu. Vera'nın sevişmekten nefret ettiğini söylüyordu.

Vera iriyarı, esmer tenli bir kadındı. Her hareketi tembelliğini, sakinliğini ve kibirle dolu olduğunu gösteriyordu. Kahverengi gözleri, siyah kısa kesilmiş saçları vardı, şık kesimli elbiseler giyiyordu. Bir kere bizi ziyarete geldi, fakat bizim evimiz onun için fazla pespayeydi, bu nedenle Reggie yalnız geliyordu.

"Ona dokunmama izin vermiyor," derken ellerini birleştiriyor, açıyor, tekrar birleştiriyor ve titriyordu. "Nefret ettiğini söylüyor. Ben de, 'O halde benimle neden evlendin?' diye sordum."

Hepimiz Vera'nın onunla neden evlendiğini biliyorduk, kendi çiftliği olduğundan uygun bir avdı, ama Reggie bunu kabullenemiyordu.

Böyle devam etti. Reggie daha da zayıfladı. Kekelemesi kötüleşti. Vera'yı İngiltere'ye götürüp bir psikoloğa göstermeye karar verdi. Bu henüz moda olmamıştı. Aslında parası da yoktu ama bankadan kredi aldı ve İngiltere'ye gittiler.

Vera bugünün günah çıkaran papazlarının öncülerinden birinin ofisine girip oturdu.

"Şimdi, Bayan B, kocanız benimle konuşmak istediğinizi söyledi."

"Ben sizinle konuşmak istemiyorum. Kocam benim sizinle konuşmamı istiyor."

"Ama anladığım kadarıyla buraya gelip benimle görüşmeyi kabul ettiniz?"

“Sizinle görüşüyorum, doğru mu? Siz de orada oturuyorsunuz, öyle değil mi?” Sonra miskin miskin bir sigara yaktı, başını arkaya attı ve kokulu dumanını üfleyerek oturdu.

“Haydi ama Bayan B. Kocanıza adil davranmıyorsunuz.”

“Neden davranmıyorum? Ona güzel sofralar hazırlıyorum. Ev temiz. Parayı boşa harcamıyorum.”

“Ama Bayan B, evliliğin seksi de içermesi gerekiyor.”

“Neden gerektiğini anlamıyorum. Ben sevmiyorum. Hiçbir zaman da sevmedim.”

“O doğrultuda hiçbir şeyden zevk almadınız mı?”

“Hayır. Bana önemli gelmiyor.”

“Anlıyorum. Londra’da olduğunuz sürece beni gelip görmenizin yardımcı olacağını düşünüyor musunuz?”

“Kime yardımcı olacak?”

“Mesela, kocanıza. Ondan hiç mi hoşlanmıyorsunuz?”

“Hoşlanmak mı?” Vera bu kelime üzerinde düşündü. “Hoşlanmış olmalıyım, değil mi? Onunla evlendim.”

Reginald’a boşuna zaman ve para harcandığı, Vera’yla hiçbir şey yapılamayacağı, çünkü değişmek istemediği söylendi.

Vera İngiltere’deki tatilinde eğlendiğini, İngiltere’yi hep görmek istediğini açıkladı.

İki güzel çocukları oldu. Bir tanesi kederle ve sevgiyle özlemini çektiğim küçük bir kızdı. “Birlikte olduğumuz iki sefer de hamile kaldı,” dedi Reggie, sırıtma olması gereken bir hareketle dişlerini göstererek. “Vera çocuk istiyordu. Onlara sahip oldu. Ve şimdi - konu kapandı.”

Reggie çok zengin bir tütün çiftçisi oldu. Ben İngiltere’ye geldikten sonra uzun süre beni bölgeden insanlar ziyaret etti. Reggie’nin siyahilere çok kötü davrandığını, dehşet saçtığını söylediler. Onu neden öldürmüyorlardı? Hak ediyordu, dediler. Reggie onlardan nefret ediyordu. Onlar Reggie’den nefret ediyordu. O aşamada artık Vera’dan boşanmıştı. Vera Cape’e geri dönmüştü ve tek başına yaşıyor, içiyordu.

Vera’nın eski Chevrolet’ye yaslanırken çekilmiş küçük, lekeli bir resmi var. 1920’lerin sonundan kalma, dizlerini gösteren bir elbise giymiş. Bir

kalçası uyuşuk, küstah bir şekilde öne çıkmış. Sakin ve kendine güvenen bir tavırla kameraya gülümsüyor.

Kötü kadın. Kötü eş.

Yanında nehrin karşısındaki çiftçinin karısı duruyor. Tombul, neşeli bir kadın, keyifle gülümsüyor. Herkes o kadını severdi, herkes Vera'dan nefret ediyordu. Ama o da kötü bir kadın, kötü bir eşti, çünkü Vera bırakın kocasını, hiç kimseyle sevişmezken, o sadece kocasıyla değil, başka erkeklerle de sevişiyordu. O da Vera gibi, sonradan boşandı ve Cape'e taşındı. Vera'nın, Reggie'nin iki çocukları normal bir şekilde büyüdü, yani o evliliğin mutsuzluğuna o kadar kayıtsız kalan Evrim (veya Doğa, ya da Yaşam Gücü) tatmin olmuş olmalıydı. Eğer biri –hatta tavsiyelerine çok değer verdiği için haftada iki üç kez arabayla geldiği annemle babam– Reggie'ye, "Onunla evlenme. Görmüyor musun?" deseydi, o anırmaya benzeyen kahkahasıyla güler ve kekeleyerek onu sevdiğini söylerdi.

Betty –veya Franny ya da Jamie– kalçasını veya bacağını hafifçe sallamadan ve dünyaya, hiç kimseye kendisinden gerekenden bir gram fazlasını asla vermeyeceğini anlatan bir şekilde gülümsemeden veranda direğine yaslanamaz veya dikkatsizce düşürdüğü pembe ipek parçasını yerden alamazdı ve bununla gurur duyuyordu. İpek, saten ve kahverengi dantel öbeklerinin yanında oturur ve toz toprak içinde kalarak Umtali'den yeni gelen sevgilisine bakarak, "O halde neden gece Umtali'de kalmadın? Senden her gece buraya gelmeni istemediğimden eminim," derdi.

Sonra adamın yüzü kırgınlıkla solar; gözleri alev alev yanarak yalvarırken, "Ama s-s-sevgilim, ama sevgilim..." diye kekelerdi.

"Aman boş ver!" Sanki bir kabahati affedilmiş gibi –hangi kabahati?– öyle bir gülümserdi ki, adamı bırakın, benim içim titrerdi ve yumuşardım.

"Çok basit biri," derdi Fisher Nine, "ama aptallarla çılgınları ayırt etmek imkânsızdır."

Onunla saatler geçirdim. Orada olmam hoşuna gidiyordu, onun kültürlülüğüyle gözü kamaşan zavallı sakar doyumsuz ergen... Koloniye, kendi memleketinde, yani İngiltere'de bulabileceğinden daha iyi bir koca bulmak amacıyla gelen bir sekreterdi.

Oldukça kısa bir süre sonra evlenmişler, sonra da boşanmışlardı. Bu tür ağırkanlı, çıkarcı bir cinselliğe sahip olan kadınlar, sonunda zengin olsalar

da, yalnız kalırlar.

Fisher Nine'yi, kaçırdığım fırsatlardan biri olarak görüyorum. Ondan Güney Afrika hakkında, tanıştığım hiç kimsenin tarihçesinde olmayan şeyler öğrenebilirdim. Yani hiçbir kadının demek istiyorum. Erkekler bambaşka bir hikâyeydi. Hayatımda onun kadar olağanüstü bir kadınla tanışmadım. O zaman bile, evinden, hayatından gelip geçen insan kalabalığıyla ilgilenirken sergilediği soğukkanlı, hatta rahat tavrın, çok az insanın onun deneyimini yaşamış olabileceği anlamına geldiğini biliyordum. Sadece yemek ve yatacak yer vermekle kalmıyordu; her türlü insan bir yolunu bularak Vumba'ya geliyor, ondan tavsiyeler alıyor veya üst düzeydeki insanlara aracılık etmesi isteniyordu, zira kolonideki herkesi tanıyor gibiydi. Tanınmış ve hatta sosyetik insanlar, tatillerde Salisbury'deki sosyal hayatın zorluklarından kaçarak onun eski evine geliyordu. Akşam yemeğinde kabinedeki bir bakanın karısını ve 18 yaşındaki kızını, Vumba dağlarının haritasını çıkaran bir arazi mühendisinin yanında oturduğunu ve sonra üçünün, başka koşullarda birbirleriyle tanışamayacak olan üç kafa dengi insanın verandada gecenin ilerleyen saatlerine kadar sohbet ettiklerini gördüm. Fisher Nine'nin geçmişine bir an için bile olsa ışık tutan kişi bu kadın oldu. Yeni bir diyet inancını yayma ihtiyacı içindeydi: Gelişmekte olan kızlar çoğunlukla et yemeli, tercihen de yarı çiğ et tüketmeliydi. Fisher Nine dinledi ve "Bir kuraklık döneminde Kuzey Transvaal'de bir madendeydim. Tuzlanmış sığır eti dışında yiyecek hiçbir şeyimiz yoktu. Ben ve zenciler iki ay boyunca sadece bunu yedik. Bir başka seferde, Stellenbosch yakınlarında yoksul bir çiftlikteydim ve altı ay boyunca kabak ve mısır lapası yedik. Vücudunuz, ne verirseniz onunla yetinir," dedi bana. Şimdi, eğer ona sorsaydım... Ama Phyl - veya Pat ya da Tony beni o kadar büyülemişti ki... Belki de o zaman doğru soruları sormaya yetecek kadar bilgim yoktu.

Eve sağlık ve enerji dolu bir şekilde döndüm. Yanımda benim yaptığım bir sutyen de götürdüm. Annem, karşısında bu yeni göğüsleri çıkmış muhalif genç kadını görünce kavga moduna döndü ve "Michael, Michael," diye seslendi. Babam gelinceye kadar seslenmeye devam etti ve sonra elbisemi kaldırıp içime giydiğim şeyi gösterdi.

Babam, “Tanrım, ben de ciddi bir şey oldu sanmıştım,” diyerek çekti gitti.

Tıpkı âdet görmeye başladığımda, annem evin içinde koşarak babamla kardeşime bunu anons ettiği zamanki gibi öfke ve nefretten deliye döndüm.

Anneme karşı hissettiğim öfke, tiksinti son derece orantısızdı. O kadar güçlüydü ki, yıllarca aklımdan çıkardım. Sonra yeniden düşünmeme neden olan bir olay oldu. Yıllar sonra, sokağın yarısının tımarhaneye gitmemesi için uğraş verdiği bunak bir yaşlı kadının yan komşusuydum. Hiçbir fiziksel utanç, hatta sıradan duyarlılık bile hissetmiyordu. Kirli, pis kokan ayaklarını size uzatır ve yıkamanızı isterdi veya oturup, ayaklarının derilerini yolar, sonra keyifle ağzına atardı ya da dilini çıkararak, haz dolu bir keyifle bütün vücudunu kaşımaya başlardı. Büyük, sarkık göğüslerini kaldırarak altlarındaki kızarıklıkları inceler, sizin de bakmanızı isterdi, ya da ıslak bir köpeği havluyla kurularmış gibi, kuvvetli bir şekilde apış arasını kaşırdı. İğrençliğin sonu yoktu, ama ne de olsa bunamıştı, elinde değildi. Nefretimin ve öfkemin şiddeti mantıksızdı. Orantısızdı. Hiçbir mantığı yoktu... Çok küçük bir çocuğun, tahammül edilmez bir kadınla bir yere kapatıldığını düşünürseniz, *gayet* mantıklıydı. Kim? Birçok anne-baba, marketten alışveriş yapar gibi, rahatlıkla bir dadı veya bakıcı tutuyor. Belki aynı odayı paylaştığım sarhoş Bayan Mitchell yüzündendi. Hatta annem bile olabilirdi, ancak bir çocuğun ahlak anlayışında oluşan en küçük bozulma çok büyük görünebilir. Bir ziyaretçi gelir, gülümseyerek çocuğa eğilir ve çenesinde, süt veren tavşan memesine benzeyen yuvarlak, parlak bir şişkinlik vardır. Bu şişkinliğin içinden kızıl bir kıl çıkmaktadır ve o kıl gizli ve kirli uygulamaların, hatta acımasızlığın kanıtı gibi görünür. “Anne, neden?..” “Saçmalama, o yalnızca bir ben.” “Neden çenesinde ben varım?” “Hayır sen değil, ona ben denir, şapşal.” “Ama ya sivilce veya terden sırılsıklam olmuş koltuk altı tüyleri bir annenin vücudunun parçasıysa?” diye düşünen çocuk sessizce geriye çekilir, ama gözlerini dikerek tiksintiyle bakar.

Bir annenin, 15 yaşındaki kızının elbisesini hışımla kaldırıp, göğüslerini babasına göstermesi düşünceli ve anlayışlı bir hareket değil, ama büyük bir suç da sayılmaz.

Fiziksel duyarsızlık bir başka şeyle de karışmıştı. Yine uzun zaman sonraydı. Uzmanlık alanı annelerle kızları olan bir terapistle arkadaş olmuştum. Annelerin kız çocuklarıyla bu kadar özdeşleşmelerinin ve kendi bedeniyle çocuğunkini ayırt edemeyecek hale gelmelerinin çok yaygın olduğunu söyledi. Bir tanesi, kızına vurduğu için kınandığında, “Ama bu kendime vurmakla aynı şey,” demişti. Bir başkası, kızına bağırıp çağırdığında, terapiste, “Ama bu bizim aramızda, *o* neden yaptığımı biliyor,” diye açıklamıştı. Annemin bu kadar nevroz düzeyinde olduğunu iddia etmiyorum. Ancak ellerimi, ayaklarımı kendininkilermiş ya da en azından kendi malıymış gibi tutuyordu. Ne de olsa, eskiden hemşireydi ve hastalarının bedenlerini serbestçe ellemişti.

Ondan kendimi çektiğim, vücudumu savunduğum, bana dokunmasına izin vermediğim zaman, “Kendi hastalığını, kuruntularını, şeker hastalığını, acınası buruşmuş yaralı bacağı, savaşı, siperleri bana bulaştıramayacaksın, *bulaştıramayacaksın*,” dediğimi biliyordum.

“Artık çocuk değilim,” dedim anneme.

Fisher Nine’de o kadar kilo almıştım ki, vermem gerekiyordu. Şimdi insanlar anoreksi diye homurdanabilir, ama ben nefsimi koruma becerisiyle donatılmıştım. Annemin beni suçladığı gibi, “hiçbir şey yemiyor” olabilirdim, ama sağlıklı bir diyet geliştirmiştim. Domates ve fıstık ezmesi yiyerek hızla kilo verdim. Bedenim bana keyif verirken, annemi şaşırttı ve korkuttu. Orantısız bir şekilde. Aşırı derecede. Ancak bu anne-kız hikâyesinde anlayışlı, hatta normal mantığa uygun pek bir şey yok.

İşin doğrusu ben kesinlikle annemin istediği kadar anlayışlı ve duyarlıydım - acaba? Bu nefsini koruma duygusunu görmüştüm zira kızların kendilerini çok yorduklarını düşünürsünüz. Eşikte yürürler, –bu, gençlerin neredeyse başlarını belaya soktukları durumlarda yarattıkları davranış biçimi için kullandığım steno ifade– başlarını belaya sokarlar ama siz hafifçe ve boyun eğerek katlanırsınız, kızınız kesinlikle hamile kalacak ve kürtaj olması gerekecek, veya gayrimeşru çocuğunu doğuracak; veya oğlunuz tutuklanacak. Ancak bunların hiçbiri olmayabilir. Her türlü kriz ve panik devam eder, ama bu arada kız gizlice doktora gitmiştir ve doğum kontrol donanımı takılmıştır; oğlanın aptallıkları ciddi sonuçlara varma noktasından hemen önce sona ermiştir.

Büyük tarlanın kenarındaki ormanlığın bir köşesinde, tüfeğimi elimde gevşek bir şekilde tutarak duruyordum ve bir anda, hayatımda ilk kez görüyormuşum gibi, bacaklarımı fark ettim. Çok güzeller, diye düşündüm. Esmer, ince, düzgün bacaklar. Elbisemi yukarı çektim ve külotuma kadar kendime baktım. Vücudumla gurur duydum. Başka hiçbir kıvanç bir kızın, *bunun* kendi vücudu, *bunların* onun düzgün bacakları olduğunu anladığı ana benzemez. Her bakımdan dergilerdeki modeller kadar güzeldim. Ama giysilerim... Paramız yoktu. Hiç. Hiçbir şey satın almıyorduk. Her şeyi, en ufak parçaları bile annem dikiyordu. Ama yaptığı elbiseler küçük kızlara göreydi ve her gün o hüzünlü gözlerinin, benim yeni inceliğimi, yeni bedenimi nasıl kınadığını izledim.

Kendi kendime dikiş makinesini kullanmayı öğrendim, ancak kumaş için para yoktu. Posta günlerinde kasaba yarım düzine Afrika tavuğu götürmeye başladım; onları sabahın yarı karanlığında evden tarlalara koşup, ağaçlardan yemlenmek için yere inmeden yakalıyordum. Annem kendini kaybetti. Öfkelendi, bağırdı çağırdı, ama aslında söylediği şey şuydu: “Sen benden kaçıyorsun, gidiyorsun, ben burada bu berbat, perişan hayatımda sıkışıp kaldım ve hiçbir zaman çıkamayacağım.”

Dardagan’ın dükkânında raflar dolusu keten ve pamuklu kumaş topları duruyordu. Altı Afrika tavuğu, iki elbise için kumaş almaya yetti. Zarif yeni elbiselerimi giydim ve annem haykırarak, İngiltere’de olsam hâlâ kreşte olacağımı, kızların 15 yaşında büyümelerine izin veriyorsa, burasının korkunç bir ülke olduğunu söyledi.

Buradan uzaklaşmak zorundaydım. Bu kez Johannesburg’a, güneydeki büyük kente...

Babam gençliğinde bir keresinde, Norwich’te iki kız kardeşle dans etmiş ve çıkmıştı. İkisine de âşık olduğunu, ama annelerine daha da çok âşık olduğunu iddia ediyordu. Bunu söylediği zaman pişmanlığı, alaycılığı, zaman içinde kaybettiği çok daha derin şeylerin anısınaydı.

Bu kızlardan biri, Madenler Odası’ndan ümit vaat eden genç bir adamla evlenmişti ve adam şimdi önemli bir yöneticiydi. Bu kız babama, iletişimi koparmamak amacıyla mektup yazarak, kocasının sevgisini gösteren bir yapıya sahip olmadığını veya bugün ifade edecek olursak, seksle pek ilgilenmediğini belirtmişti. Babam, aynı kıyıdan başka üzücü haberlerle

birlikte bunu da anlatırken, anneme bakmamış ve zar zor kontrol edebildiği kızgınlıkla karışık bir üzüntüyle konuşarak, bu kişisel yoksunluktan çok daha fazlasına itiraz etmişti.

Annem, Griffiths'lere (diyelim) mektup yazıp, "korkarım zor bir dönem geçiren" kızının onları ziyarete gelip gelemeyeceğini sordu. "Aşağıya güneye" bir tren yolculuğu. Benim ilk tren yolculuğum. Bizimkiler gibi aileler, yani savaştan sonra gelip yerleşenler için, demiryolu yolculuklarında ayrıcalık vardı. İkinci sınıf vagonlarda, altı kişilik kompartımanlarda iki günlük yolculuk. Trenin bir saate yaklaşan sürelerle dumanlar çıkararak beklediği her istasyonda, siyahi çocuklar oyuncaklar, portakal, kayısı ya da birkaç guava getiriyor, kibirli beyazlar üç beş peni için pazarlık ediyordu. Oyuncakları çocukların erişemeyeceği yüksekliğe kaldırıp gülüyor, eğleniyorlardı ve tam tren hareket ederken paraları yere atıp yine gülüyorlar, çocuklar tozların içinde debelenirken onlarla dalga geçiyorlardı. Bu sahne Nadine Gordimer'in "Rodezya'dan Gelen Tren" hikâyesinde anlatılmaktadır.

Johannesburg'da, şoförlü bir araba beni alıp, zenginlerin dünyasına, en varlıklı banliyöde, hizmetkârların (burada kadın, bizde olduğu gibi erkek değil), parmaklıklı pencerelerin olduğu, o zaman yeni olsa da, sonradan çok artan kuşatılmışlık havası bulunan büyük bir eve götürdü. Bay Griffiths İskoçyalıydı ve aksanı bozulmamıştı, açık sözlü, dürüst ve akıllı bir adamdı. Neredeyse devamlı olarak işteydi. Eve konuk gibi geliyordu. Oysa pahalı giysiler, mücevherler içindeki, mükemmel kabarık beyaz saçlı, orta yaşlı, güzel karısı, görevini yapıyormuş edasıyla ona bakıyordu, ama sitem dolu gözleri hep kocasının üstündeydi. Burada yine, birbirlerini mutsuz etmek amacıyla birleşmiş, her açıdan birbirine zıt olan bir çift vardı. Yemekler az ve özdü, sofra İngiliz yemeklerinden müteşekkildi. Bana göre soğuk ve sevimsiz olan, pahalı eşyalarla dolu yemek odasında yeniyordu - aslında bütün ev öyleydi. Dökülen, berbat haldeki evimizden her ayrılışımda, gittiğim her yerden çok daha keyifli olduğunu düşündüm. Bayan Griffiths çalışmıyordu. O günlerde zengin kadınlar çalışmazdı. Sıkılıyordu, saçmalayacak kadar sıkılıyordu. "Aman Tanrım, o halde arabayla gezmeye çıkalım," derdi. Şoför Stanley adında, gerçek yoksulluk dünyasından gelen zayıf, bronzlaşmış, soğuk bakışlı genç bir Güney Afrikalıydı. Onu hemen

tanıyabilirdiniz. Bir kere, siyahlara ve renkli tenlilere buruk bir nefret duyuyordu. Bir de, gözlerinin ardında devamlı olarak bir kaygı vardı. Arabayı kullanmanın ötesinde bir sürü iş yapıyordu, arabaya bakıyor, ayak işlerine koşuşturuyor, alışveriş ediyordu. Ailenin oğlu gibiydi ama Güney Afrikalıların her zamanki haliyle saygılıydı ve hep, yapılacak bir şey olup olmadığını anlamak için etrafı kolaçan ediyordu. Arabayla dolaşmaya çıktığımız zaman, benzer evlerle dolu olan zengin mahallelerini geziyor ya da pahalı dükkânlara gidiyorduk.

Şık bir elbise dükkânında bir hafta çalışmamın, benim için iyi olacağı düşünüldü, zira dükkânın sahibi aile dostuydu. Gerçekten de çok iyi oldu. Gün boyunca zengin kadınlar geliyor, boş boş oturuyor, hoşnutsuz bir ifadeyle onlara gösterilen elbiselere ve tayyörlere bakıyorlardı. Gösteren ben değildim, çünkü ben kadın satış elemanlarının başının asistanıydım. Kadınlar çoğu zaman hiçbir şey satın almıyordu ama dükkân hep dedikodu yapan kadınlarla doluydu. Çok uzun zaman sonra, Johannesburg’da evlenen ama sonradan o insanlardan ve o şehirden kaçarak Londra’ya gelen kadınlarla tanıştım. Bu kadınlar dışarıdan bakıldığında hapishane veya pahalı bir yatılı okul gibi görünen o küçük dünyalarında sıkılmışlardı, somurtacak ve isterik hale gelecek kadar sıkılmışlardı. Sadece birbirlerini tanıyorlardı, her gün partilerde ve hayır etkinliklerinde karşılaşıyor ve aynı falcılara gidiyorlardı. Kısa bir süre sonra Hintli gurular ve ekoloji de bunların arasında yerini alacaktı. Bana göre kıyafetler korkunçtu. Korkunç olan, bu kıyafetlerin giyilmeleri için yaratıldıkları hayatlardı. Bayan Griffiths’e –o dönemde terbiyeli çocuklar büyüklerine ilk adlarıyla hitap etmezdi– dükkânın bana pek yarar sağlamadığını, yani eğer amacı karakterimi geliştirmekse, pek işe yaramadığını söyledim. Kesinlikle aksi ve kinci biri haline geliyordum. “Tigger” konuşuyordu. Ancak Bayan Griffiths, hayatta gülünecek şey bulabilecek türde biri değildi.

Johannesburg’da bir fuar olacaktı. Bu fuar Johannesburg’un beni geliştirmesini bekledikleri nedenlerden biriydi ve ziyaret etmem gerekiyordu. Devasa parlak pavyonları, bayağılığı kesinlikle göz korkutuyordu. Çok sayıda beyaz ve en iyi giysileriyle taşradan gelen, bu gösteriş ve kültürlülükle sinen insan kalabalığı ve Afrikalı, benim tanıdıklarımdan çok farklı, daha zeki, daha bilinçli, daha iyi giyimli, agresif,

onlara yönelik olmasa da, sergilenen malları ve fırsatları dikkatle inceleyen binlerce Afrikalı vardı. Stanley, Afrika yerlilerinin küstahlaşmaya başladığını ve iyi bir dayağı hak ettiklerini söyledi. En azından işin bu kısmı aynı evdeki gibiydi.

Salisbury'dekinden daha gösterişli olan sinemaya gittim. Filmlerin isimleri dışarıda ışıklarla aydınlatılmıştı ve içeride insanlar kokteyl kıyafetlerini giyerek ve mücevherlerini takarak süslenmişlerdi.

Bazen Stanley'ye bizi sabahleyin veya öğleden sonra çok şık bir çay salonuna götürmesi söyleniyordu. Yine kadınlar, kadınlar, kadınlar gevezelik ediyor, altın zincirleri ve bilezikleriyle oynuyorlardı. "Hiçbir zaman altının fazlası olmaz!" Bu, Johannesburg'un sesiydi.

"Güneye" yolculuğum, sıkılmış ve mutsuz kadınların dünyasına girişim oldu. Ancak yalnızca bir kere, Stanley'ye bana önemli yerleri göstermesi söylendiği zaman, beni zengin mahallesinden çıkarıp, giderek yoksullaşan sokaklardan geçirdi ve neredeyse, ilk yapıldığı zamanlardaki Salisbury sokaklarına benzeyen yerlere götürdü. Binlerce kovboy filminde bu sokakta, at arabaları ve çığlık atan kovboy salınırdı. And Dağları'nda bu sokakta, Kızılderililer duvarlara yaslanıp koka yaprağı çiğner ve turistlere bakarlardı. Los Angeles'ın bir kenarında, bu yol dağ geçidinin içinde kaybolur, yerini tilt makinesi ve Meksika lokantaları alırdı. 40 yıl önce at arabalarının dönebileceği kadar geniş yapılmıştı ve kenarlarında tek katlı binalar bulunuyordu. Bu manzarayı bir sinema, bir Çinli çamaşırhane, bir dans salonu, ucuz lokantalar ve barlar bozuyordu. Bu sokakta çok az siyah vardı, çünkü burası yoksul beyazların yaşadığı bir bölgeydi. (Kırsal gecekondularda yaşayan çok fakir çiftçiler, genellikle Afrikalılar için kullanılan bir deyim olan "perişan beyazlar" değil.) Dışında renkli parlak vitrinleri olan Hint dükkânları vardı.

Stanley büyük, gösterişli arabayı park etti ve istersem arabada oturabileceğimi, bir dakika içinde döneceğini söyledi. Ama onunla birlikte içeri girdim. İçerisi bir ahır veya salon gibiydi, bilardo masalarıyla doluydu. Her bir masanın etrafında, ekonomik kriz nedeniyle işsiz kalmış erkekler vardı ve arkada adamların poker oynadığı masalar bulunuyordu. 21 için iki masa ayrılmıştı. Buradaki kızlar aşırı derecede makyajlıydı ve saçları Veronica Lake veya Jean Harlow gibi yapılmıştı. Üzerlerinde gece elbiseleri

vardı ve fişleri, altından yapıldığı anlaşılan uzun küreklerle hareket ettiriyorlardı. Fişler de altından yapılmıştı. Müşterileri bara çeken bardaklar da altındı ve şişeler altın rengi kâğıtlara sarılmıştı. Ucuz Cape şarabı ve Cape konyağı satılıyordu. Bütün erkekler pespaye haldeydi, üzerlerinde fazla yıkanmış ve iplikleri sarkmış beyaz gömlekler, ucuz gri ve kahverengi pantolonlar vardı ama bazen boyunlarına bir kovboy fuları takıyorlardı. Bütün kadınlar, kokteyl elbiseleri veya dans elbiseleriyle çekici olmak amacıyla giyinmişti. 30 kadına karşılık, belki birkaç yüz erkek vardı. Fisher Nine'nin, birileri ilgilenseydi ilginç anılar çıkabileceğini laf arasında belirttiği üzere, bir zamanlar Rand üzerinde bir kumarhane batakhanesi işletmişti, ama sonra polis kapatmıştı. İlk başta Stanley'yi göremedim, barda zar atan bir grubun içinde kaybolmuştu. Şık haki şoför üniforması onu bulmama yardımcı oldu. Orada yaklaşık 20 dakika kaldı. Duvarın kenarında duran, tütün dumanı ve içki kokusu nedeniyle biraz midesi bulanan pamuklu elbiseli ve sandaletli kızla hiç kimse ilgilenmedi. Stanley geri döndüğü zaman yüzü asıktı ve sadece başını sallayarak onu takip etmemi istedi. Arabada, "Kötü şanstan başka bir şeyim yok, sadece kötü şans, sana söylüyorum, beni kahrediyor bu." Bana anlattığına göre Griffiths'lerde işi bitince geceleri barmen olarak çalışıyordu. "Mabel'in bilmemesi daha iyi, ama yaşamak zorundayım öyle değil mi?" Mabel ve Stanley, fakat Bay Griffiths ve Stanley: Olabildiği kadar demokrasi.

Mabel Griffiths sürekli olarak kocasının ahlaksızlığı hakkında küçük, iğneleyici yorumlarda bulunuyordu.

Diğer kız kardeş Güney Afrika'da bir yerlerdeydi. Sonradan onunla da tanıştım. İri yapılı, "kaliteli" kıyafetler giyen çok renkli bir kadındı. Babamın, garsonlara ve hizmetçilere kaba davrandıkları için asla evlenemeyeceğini söylediği kadınlar bunlardı. İkisi de beni adam yerine koymamıştı ama bunu yaptıklarının farkında bile değillerdi. Bana nereye gittiğimizi "söylememem" gerektiğini bile hatırlatmayan Stanley'in inceliğinden, hatta Bay Griffiths'in sonradan ortaya çıkan iyi yürekliliğinden yoksundular. Orada olduğum süre içinde benimle hiç konuşmadı denebilir. Benden hoşlanmadığını sanmıştım. Ama ta Johannesburg'dan çiftliğe bir daktilo gönderdi, yüksek ve ağır, takırtılı bir

makine, o kadar ağırdı ki aşçı onu odama getirirken şakayla gülüyor ve altında sendeliyordu.

Bay Griffiths bana kısa ve kuru bir mektup yazdı. İskoçya'dan, yoksul bir aileden geliyordu. Kendi yolunu çizmişti. Bazı tavsiyelerde bulunmak istiyordu. Öğrenebildiğim her şeyi öğrenmeliydim, ne olduğu önemli değildi, bir şekilde bir vakit işime yarayabilirdi. Gençler çoğu zaman, baktıkları takdirde etraflarında fırsatlar olduğunu görebileceklerini fark etmiyorlardı. En iyi dileklerimle, sevgiler, Allen Griffiths. Ayrıca bana *Yazarlar ve Sanatçılar İçin Elkitabı* da gönderdi.

Eve, Altın Şehir'den kurtulduğuma memnun bir halde döndüm. Annem oldukça bunamıştı. Şimdi, daha kötü durumda olmadığına şaşırıyorum. O zaman bunadığına şaşırmıştım. Yaptığı şeyin kişinin elinde olmadığını bilmenize rağmen yine de öfkeye kapılıp çılgına dönebilirsiniz. Para, hepsi para yüzündendi. Her cümlede para vardı, gece gündüz para. Babam zamanını ve sahip olmadığımız parayı hendekler ve kuyular kazarak, dinamit satın alarak harcıyordu. Çiftlik için enerjisi yoktu ama evin arka tarafında saatlerce durup örnekleri elekten geçirebiliyordu. Bu tutkusu hiçbir çıkar sağlamadı. Gezgin bir altın arayıcısı en fazla birkaç kilometre uzakta işleyen bir altın damarı ve küçük bir altın madeni bulunca babam çok sevindi. Gidip damarlar, toprak ve arama teknikleri hakkındaki bilgilerini paylaştı. Çiftlik bir şekilde devam ediyordu. Şimdi merak ediyorum. Annem, o son derece becerikli kadın, neden çiftliğin idaresini eline almadı? Bölgede çiftçilik yapan kadınlar vardı. Sanırım kocasının özgüvenini baltalamak istemedi. Ama bu arada beni sadece bencil olmakla değil, boşa para harcamakla da suçladı. Neye? Afrika tavuklarından kazandığım parayla neden eve katkıda bulunmamıştım? Bu delilikti ve bunu biliyordu. Dardagan'a borcumuz 100 sterlini aşmıştı. Çıkmaza girmiştik. Annem iyi ve cömert bir kadındı ve bana harcamak onu çok mutlu ederdi. Ama bu savaşın parayla hiçbir ilgisi yoktu. Bana kendilerini parmaklıklara vuran kuşları veya hayvanları, ya da çok kötü davranılmış küçük bir kızı hatırlatıyordu. Ona o kadar acıyordum ki midem bulanıyordu ama öte yanda, nefretten kendimi kaybediyordum.

Para, neden parayı boşa harcıyorsun, hiç paramız olmadığını biliyorsun ama kendinden başka hiçbir şeyle ilgilenmiyorsun...

Salisbury'de, annemle babam bir kez daha Toprak Bankası'yla kredi süresinin uzatılması konusunda utanç verici bir görüşmeye katlanmaya çalışırken, ben Manica Road'da bir mobilyacı mağazasının önünde oyalandım ve Allen Griffiths'in mektubuyla kendime cesaret vermeye çalıştım. Mobilyaların hepsi "dükkân" mobilyasıydı, parlak ve şıklardı, her pencerede birkaç tane bulunan gerçek boyutlarda kartondan yapılmış ev hanımları, bir masa veya koltuk konusunda duydukları mutluluk yüzünden, kaldırımdaki insanlara kibar kibar gülümsüyordu. Sonunda içeri girdim ve Bay Hemensley'le görüşmek istediğimi belirttim. Adam zayıf ama göbekli biriydi. Sıcak yüzünden gömlekle oturuyor, ekonomik kriz nedeniyle kaygılanıyordu. Ona mallarını nasıl sunacağı konusunda hiçbir fikri olmadığını, ama ona, her hafta *Herald's*'ın Kişisel İlanlar köşesine koyabileceği dizeler yazacağımı söyledim. Bu dizeler insanların dikkatini çekecekti. Daha önce hiç kimse bu şekilde reklam vermemişti. Yanağımı okşadı ve örnek görmek istedi. Bay Griffiths'in mektubuyla birlikte birkaç örnek getirmiştim. Her bölüm, "Evinizi Hemensley yöntemiyle döşeyin" tavsiyesiyle sona eriyordu. Her biri için on şilin istedim ama yedi şiline anlaştık. Birkaç yıl boyunca, ne zaman paraya ihtiyacım olsa, dizeler karalayıp Hemensley'e gittim. Bay Hemensley bana çayla kek verdi ve gençliğinden şimdiden pişmanlık duyan bir adamın efkârıyla neler yaptığımı sordu ve "Tigger" onu eğlendirirken kahkahalarla güldü. Bana reklamlarımın müşteri getirdiğini söyledi. Hint dükkânlarında, metresi bir-iki şiline mükemmel pamuklu kumaşlar ve muslinler bulabiliyordunuz. Düzgün bir çift ayakkabı on şiline mal oluyordu. Güzel bir çantanın fiyatı bir sterlindi. Hiç kimse eldiven veya çorap giymiyordu.

Hemensley parası evde işleri düzeltmeye yaramadı. Her elbise, etek veya sutyen anneme vurulan bir darbe daha oluyordu. Ve artık Renk Engeli, yani Yerli Sorunu yüzünden tartışmaya başlamıştık. Sorun şuydu ki, elimde gerçekler veya rakamlara ilişkin hiçbir cephane yoktu; aslında sistemin son derece yanlış olduğu konusunda kuvvetli bir duygu dışında elimde hiçbir şey yoktu. Bir kere, bütün bu insanlar neden bu kadar az paraya bizim çiftliğimizde çalışıyordu? Şimdiden *Rhodesia Herald*'da, yerlilerin düzgün beslenmedikleri veya barındırılmadıkları için verimsiz olduklarını ve zaten eğitilmeleri gerektiğini belirten, Sağduyu veya Adil Oyun imzalı mektuplar

yayınlanmıştı. Devrim niteliğindeki her mektup, eleştiri oklarına hedef oluyordu ve bir sonraki mektup sayfası, Kızgın, Ülkede Otuz Yıl veya Öncünün Karısı, yerlilerin elde ettiklerinden fazlasını takdir etmeyeceklerini veya iyi bir dayağı hak ettiklerini ya da eğitimin onları şımartacağını söylüyordu. Ben haklıydım ama benimle aynı fikirde olan hiç kimseyle tanışmamış veya bana yardımcı olacak kitaplar bulamamıştım. Evet, *Oliver Twist* İngiltere'de olduğu kadar burada da siyah bir çocuk hakkındaydı ama Cyril Larter'a, Bob Matthews'a veya Bay McAuley'e cazip gelecek bir tez değildi.

Benim savlarım gürültülü ve saçmaydı ve ben böyle olduklarını biliyordum.

Kısa bir süre sonra babam, iki kadını arasındaki tartışmalarda en ön sırada oturmaya bir gün daha katlanamayacağını söyledi. İkisi için de söyleyecek iyi şeyler bulamadığımı belirterek, neden çekip gitmediğimi sordu. Kendi çocuklarım da gençliklerinde çok zor olduklarından, anlayışla karşılıyorum.

Salisbury yakınlarında bir yere çocuk bakıcısı olarak gittim. (O günlerde *au pair* zengin ailelerin, yeni diller ve yaşam tarzları öğrenmeleri için kızlarını takas etmeleri anlamına geliyordu.) Yeni deneyimlerin özlemi içindeydim. Bu, ergenlik çağındaki fevkalade doyumsuz genci (bu ifade de daha kullanılmıyordu) bile tatmin edecek kadar romantik görünüyordu. Vancouver'daki sosyeteden güzel ve zengin bir kız olan Bayan Edmonds, Rodezyalı yoksul ama soylu bir çiftçiye sırılsıklam âşık olmuş ve ailesinin itirazlarına rağmen onunla evlenmişti. İkinci bebeğine hamileydi ve ben dört yaşındaki oğluna bakacaktım. Ev, Rumbavu Parkı'ndaki küçük vadinin karşısında bir tepenin üstündeydi. Orada, kısa kesintilerle yıllarca sürecek çocuk bakma mesleğime başladım. Erişebildiği hiçbir bebeğe veya küçük çocuğa dayanamayan ("Gel, bana sarıl") çocuk şimdi güzel, akıllı ve uysal bir küçük çocuğun bakımını üstlenmişti. Ona bayılıyordum. O da beni, bir dizi dadı ve bakıcı değiştiren küçük çocukların haydan gelen huya gider tavrıyla seviyordu. Bayan Edmonds, hafif çilli süt gibi teni, kestane rengi saçları ve narin bedeniyle gerçekten de çok güzeldi. Manastırdan arkadaşım Mona ile aynı fiziksel yapıya sahipti. Mona da zayıftı ve kemikleri sayılıyordu, o kadar çilliydi ki, pembe derisi neredeyse görünmüyordu.

Saçları cansız ve tel teldi. Ayyaş bir babası ve dağılmış bir yuvası olan Mona hep varlığı için özür diler gibiydi. Parası olsaydı Bayan Edmonds kadar zarif olabileceğinden emindim. Bayan Edmonds bana annemin ne kadar becerikli olduğunu öğreten bir başka kadındı. İnsanlar ona hizmet ederken, hayatın gerektirdiği işler karşısında krepdöşin sabahlığının içinde hayıflanır, ürkerdi. Yeni bebeği yaklaşık bir haftalıktı, "iyi" bir bebekti ve bir bakıcısı vardı. Çaresizliklerden iyi şeyler çıkaran epeyce kadın gözlemlediğimden, şimdi dikkatli, endişeli ve yakışıklı kocası ona yatalak gibi davranan Bayan Edmonds'u anlamaya çalışıyorum. Çok yoksullardı! Bunu söylemekten asla vazgeçmiyorlardı. Yoksulluk konusunda o kadar çok konuşma dinlemiştim ki, dinlemiyor, dinleyemiyordum. Orta sınıf yoksulluğu hiçbir zaman göründüğü kadar basit değildir. Ben araştırmama, arayışıma dönüyorum. Kendilerini hayal kırıklığına uğramış gibi hissetmelerine yol açan şey neydi, onlara kim, ne vaat etmişti?

Kısa sürede, zaten fazla bakım gerektirmeyen, ama neşeli, gösterişli bir köpek yavrusu gibi peşimden dolanan Marcus'a bakmaktan çok daha fazlasını yapar hale gelmiştim. Dükkânlardan yiyecek ısmarlıyor, yemek yapıyor, "çocuğu" eğitiyor, göğüs pompaları ve besleyici değeri olan gıdalarla ilgilenen bakıcıya yardım ediyordum.

Parlak geleceklerle ilgili hayaller kuruyordum ve hiçbirisi düzgün eğitim almış olmayı gerektirmiyordu. Benim fantezilerim, romantik roman okuyucularının yakından tanıdığı yakışıklı sevgililer, kuşkulu kahramanlar hakkındaydı ve hepsi beni kitaplardan bildiğim büyülü adalara, sahillere ve şehirlere götürme isteği içindeydi.

Aynı zamanda kısa hikâyeler de yazıyordum ve iki tanesini Güney Afrika'da gösterişli dergilere sattım. Yıllar sonra bunları bir çekmecede bulduğum zaman o kadar utandım ki, onları o anda yırtmak zorunda kaldım. Piyasaya uyacak hikâyeler yazmıştım. Başarmıştım. Ama sonradan yapamadım, paraya çok ihtiyacım olduğu zamanlarda bile.

Edmonds'lar maddi güçlerinin benim ücretimi karşılamaya yetmediğini söyleyince rahatladım. Bedeli Bayan Edmonds'un ailesi tarafından karşılanmak kaydıyla, gerçek bir İngiliz mürebbiyesi getirileceği konuşuluyordu. Sonradan boşandılar. Bu sevimli insanları ve küçük oğlanı sanki hepsi güzel çocuklarmış gibi anımsıyorum.

Onlarla üç ay kaldım. “Zaman artık yetişkin zamanı haline dönüşmüştü - yani, yetişkinlik zamanının ilk dönemleri, orta-yaş veya yaşlılık zamanından çok farklıydı.” Artık bir yıldır da Salisbury’de yaşıyordum. Bu aile zaten ikinci nesildi. Baba kuzeyliydi ve ülkenin en tanınmış firmalarından birini kurmuştu. İyi durumdaki kızı parası karşılığında genç, İngiltere’deki krizden kaçarak sığınan parasız bir mühendisle evlendirilmişti. Kız çirkin olarak tanımlanıyor, genellikle genç kızlar gibi, demode elbiseler giyiyor ve saçlarını örerek başının etrafına doluyordu. Bunlar zamane zevklerine o kadar uymuyordu ki, sonunda anlaşılan, rekabet bile etmemeye karar vermişti. Ancak sık sık kullandığı ve aynı zamanda hem bilmiş, hem de saf olmayı başaran bir gülümsemesi vardı. Muhtemelen, “Güzel olmayabilirim, ama bakın ne yakaladım,” diye düşünerek, yakışıklı kocasıyla usulca flört ederdi. Bekâr erkek kardeş de evde yaşıyordu ve aile şirketini idare ediyordu. Hıristiyandı ve geleneksselliğin modeliydi. İşte bu evde, kraliyet ailesinde yaşanan etkinlik sonucunda –galiba Prenses Marina’nın düğünüydü– radyonun başında geçen uzun bir günde bu adam, her Kraliyet Marşı çalındığında, yani düzinelerce defa ayağa kalkıp hazır ola geçmişti. Oysa vicdanından başka onu denetleyecek hiç kimse yoktu. Bende, daha doğrusu “Tigger”da alaycı bir ifade belirirken, aynı fikirde olan kocayla göz göze geldik ama aynı zamanda, bu Tanrı’dan korkan, vatansever evdeki konumuna uygun bir yorum yaptı. Jasper (diyelim) güvenli geleceği için ağır bir bedel ödüyordu. Kendini bir entelektüel olarak görüyordu, savaştan önce annemlerin ve arkadaşlarının dengiydi. Dünyadaki durumlar hakkında çok bilgiliydi ve dikkatle sunulması gereken güçlü görüşleri vardı.

Bu tür keşiflerde çoğu zaman olduğu gibi, belki bebek bezi değiştirirken, aniden benim için kullanılan sıfatları artık hak etmediğimi anladım. “Ne kadar akıllı bir kız, bütün o kitapları okuyor,” gibi. Uzun zaman önce –veya öyle görünüyordu– tekrar tekrar okuyarak hayallere dalma işine kendimi kaptırmıştım. Amerika’nın Ortabatı’sındaki erdemli kahraman kızların yerini, 1930’larda çok sayıda yazılan ve fantezilere yardımcı olan kolay popüler romanlar almıştı. Ancak Jasper bambaşka şeyler okuyordu.

Beni sarsarak uyandıran kitap, Wells’in *The Shape of Things To Come*[45] kitabıydı ama herhangi bir şey olabilirdi. Hakkında hiçbir şey bilmediğim

bir düşünceler dünyası vardı ve ben cahildim. Muhtemelen herkes geriye dönüp baktığında, zarafetten yoksun, şaşkın, bocalayan bir çocuk görür. Ayrıca yaşlı insanların ihtiyaçları anladığını ve iyi davrandığını da görür. Jasper övmüyordu, açık sözlüydü ve etkileyiciydi. Bana sürekli olarak memleketten ısmarladığı politik ve sosyolojik kitaplar veriyordu. Kitaplar kesinlikle sol eğilimli değildi çünkü kendisi de solcu değildi ve beni Everyman’s Library serisiyle tanıştırdı. Hayatımda ilk defa, Yerli Sorunu hakkında, aydınlanmış kişisel çıkar tezi doğrultusunda, ciddiye alınması gereken görüşler olduğunu duydum - hem de bir “çılgın”ın görüşleri değildi bunlar. Jasper yerlilerin düzgün bir şekilde beslenmesi ve barındırılması gerektiğini, zira uzun vadede bundan beyazların yararlanacağını söylediğinde, bu görüşleri ılımlı ve mantıklı bir şekilde, onunla yaptığım özel sohbetlerden bildiğim gibi, her şeyin yetersizliği yüzünden sabırsızlıktan çatlayarak değil de, sanki kendi aklına daha yeni gelmiş gibi dile getiriyordu. Yani kışkırtıcı görüşler bu eve saygınlık kazanmalarından yıllar önce girmişlerdi.

Bu kez yeni doğmuş, o zaman dört aylık olan bir bebeğe bakmakla yükümlüydüm. Aslında o benim bebeğim sayılırdı. Hiç sorun çıkarmıyordu. Bir termostan dökülen kaynar suyla biberonlar hazırlanıyordu, kaynatılıp soğutulmuş suyla da ılıtılıyordu, bebeği doyurmak, gazını çıkartmak, yıkanmış biberonların bir sonraki beslenme için kaynar suda sterilize edilmesi işleri basit, hızlı ve becerikli bir şekilde yapılıyordu. Bu bebek halinden memnun ve cana yakındı. Ağlamıyordu ve kucağa alınmayı seviyordu, bütün gece ve günün büyük bir bölümünde uyuyordu. Mesele annenin bebeğini sevmemesi değildi; aksine oğluyla gurur duyuyordu. Yalnızca anaç biri değildi. Evcimen de değildi. İçten içe çok bilinen yıpratıcı alaycılığımla dolmuştum çünkü istediği yerde okuyabilirdi, istediği şeyi okuyabilirdi ama ilgilenmemişti. İngiltere’nin kuzeyinde bulunan bir üniversitede Ev Ekonomisi diploması almıştı ve okuldan kalan defterlerini, evin yemeklerini ısmarlamak amacıyla kullanıyordu. Pazar: Rozbif. Pazartesi: Doğranmış (kıyılmış) ekmek parçalı et dilimleri. Salı: Etli güveç. Çarşamba: But. Perşembe: Biftek ve böbrekli turta. Cuma: Öküz yüreği yahnisi. Cumartesi: İşkembe ve soğan. Beyaz bir ev kadını olmak pek zor sayılmazdı. Dört hizmetçi, bir aşçı, bir uşak, bahçıvan ve *piccanin* vardı.

Her sabah bakkala ve kasaba telefon açılarak günlük sipariş veriliyor ve bir süre sonra bisikletli bir adam siparişleri getiriyordu. Yemeği seven bir adam olan Jasper, “Belki sırayı biraz değiştirebiliriz. Cumartesi günü et dilimi yesek?” gibi esprili önerilerde bulunuyordu. Karısı sakin ve anaç gülümsemelerle, “Ama aynı şeyi ısmarlamak çok kolay oluyor,” diyerek onun arsızlıklarını yatıştırmaya çalışırdı.

Jasper şikâyet etmiyordu. Aslında bana da hiçbir şey söylemedi, ama bir şekilde telefonla ısmarlama işini üstlendim ve arada bir pişirmeye de başladım ama aşçı onun alanına müdahale etmemden hoşlanmadı. Evin hanımı kreton kanepede oturur ve ince dikişler dikerdi. Küçük çiçekli yöresel elbiseler yapar, bunları o zaman çok ucuz ve çok şık olan işlemeli Macar bluzlarıyla giyerdi. Kaliteli mağazalardan aldığı pahalı ipekli kumaşlardan ve satenlerden külotlar ve iç etekler dikerdi; ucuz Japon ipekleri ona göre değildi. Yakışıklı kocası, pembe ve leylak rengi kumaş parçalarının arasından karısının yanına gelip otururken, “Güzel,” diyerek başını yana eğerdi. Sonra bilinçli olarak tuhaf bir şekilde gülümseyerek bir an bana bakar, sonra elini karısının yanağına koyarak, o şahane, siyah kirpikli çiçek mavisi gözlerini kaldırmasını sağlar, böylece onların derinliklerine bakardı. “Tanrım!” diye mırıldanırdı, “Ulu Tanrım!” Yumuşak saç örgülerinin ve karısının yine eğdiği gözlerinin üzerinden, diğer kanepede oturup onun bebeğini hoplattığım yerde, uzun uzun bana bakardı. Uyumumuz mükemmeldi. Beni baştan çıkarmak istediğini biliyordum. Yapmayacağını, daha doğrusu yapamayacağını da biliyordum. Bu arada onun kayınbiraderini baştan çıkarmaya çalıştım. Çoğu geceler, Rotary toplantısı veya Mason etkinliği olmadığı takdirde veya –şehrin kurucusu değilse de yirmili yaşlarından beri oradaydı– mahkeme kurucusu olarak konuşma yapmıyorsa yatağıma geliyordu. Yanımda ağabey gibi yatar, sadece kararsız ve acemi bir şekilde öperdi. Gerçekten seks yapmak ahlaki değilken, bunun neden ahlaki sayıldığını anlayamıyordum. Onun teolojinin ince noktalarına ilişkin açıklamaları beni ikna etmiyordu. İşin doğrusu, sekse karşı ilgisizdi. Orada kaldığım bir yıl boyunca bu böyle devam etti ve ben giderek daha öfkeli ve yılgın bir hale geldim. Jasper bunların hepsini görüyordu ve kendi görüşüne göre, zamanımı boşa harcadığımı söyledi. Yani sorun adamın ahlakında değil, doğasındaydı.

O yıl iki kere, annem tarafından koca adayı gibi görüldüğü eve, çiftliğe götürülmekten memnuniyet duymuştu. Babamsa, tecrübeli olduğu için, “Eğlenceli biri,” demişti.

Yarı istekli talibimle benim hikâyemin, kesinlikle ahlakçıları rahatlatacak gizli derinlikleri vardı. O eve ilk geldiğimde, Salisbury’de hiç kimseyi tanımıyordum, oysa ayrılırken, bir sürü seçenek vardı. Birçok kez bir kızın, kendisine –en azından kızın en çok ilgileniyormuş gibi göründüğü alanda– pek bir yarar sağlamayacak genç bir erkekle kalmayı tercih ettiğine tanık olabilirsiniz. Peki, bu neden oluyor? Kız, ne yaptığını bilmeden veya kısmen bilerek kendini koruyor.

Onu ayın göründüğü gecelerde iki kere ormanlığa gitmeye ikna ettim ve baştan çıkarma girişimlerimin yaratıcılığını takdir ediyorum. Bunların arasında, Jasper’ın bana ödünç verdiği bir tarih kitabında bulduğum, kendi kendine doğum kontrolü de vardı. Gene öpüşüp koklaşmalar, ancak o bakirliğini karısına sunmakta kararlıydı.

O evdeki diğer faaliyetim elbise dikmekti. Bana ayda 4 sterlin ödeniyordu. Yalnız bir sorun vardı. Birkaç yıl önce nasıl Umtali’deki gençlik çetesine veya grup hayatına giremeyecek kadar küçüksem, şimdi de yetişkin sahnesi için çok küçüktüm. Bir kere bir yetişkin balosuna gittim ve herkes bana iyi davrandı. Diktiğim elbiseler şıktı ve çocuk bakıcısı olarak sürdürdüğüm hayat için - hatta kâhya için bile uygun değildi. Büyüklerin denizinde batıp çıkarken veya çırpınırken, evin hanımı acıyarak, ona yakışanları (çiçekler ve fırfırlar) bana önerdi ve bunlar başarılı olmayınca da çok şaşırdı.

Bir şey daha yapıyordum. Başlangıçta kediler gibi, günde 18 saat uyuyan bebekler, hiç uyumadan emeklemeye başlar, sonra artık oyun parkına sığmaz ve eğlendirilmek isterler. Bebeği her gün birkaç saat parka götürüyordum, bebek arabasını sürekli olarak her yere itiyordum, çünkü oturup o sahnenin –kadınlar ve bebek arabaları– parçası olmak istemiyordum. Sıkılıyordum. Bir süre sonra çocuk arabasını, birbiri ardına üç bebek –kendi bebeklerim– için daha itecektim. O öğleden sonraları sıkıntının zirvesi, Himalayaları olarak hatırlıyorum. Zaman, yıllar öncesinde olduğu gibi, çok yavaş ilerliyordu. Çocuk arabasını itip, cana yakın bebekle konuşurken, kafamda şiir yazıyordum. Trans halindeydim.

Sonraki birkaç yılda çok sayıda şiir yazdım. Neredeyse tamamı, zenginlerin diyarından, uyuşturucu gibi olan keyifli melankoliden kaynaklandı. Sanırım bütün o şiirler arasında yalnızca yarım düzine kadarı iyi sayılabilirdi.

O evden ayrılana kadar bütün işleri ben yürütür olmuştum, yemek pişiriyordum, bebekten tümüyle ben sorumluydum. Jasper'ın kitaplarını bir solukta okuyor, onunla politika ve Yerli Sorunu hakkında gizli sohbetler ediyor ve her gecenin ilk bölümünü, sakin talibimin bekâretiyle mücadele ederek geçiriyordum.

Çocukluğumun romantizm ateşinin yerini alan erotik özlem ateşiyle yanıyordum.

Dürüstlükle, ergenliğimi, büyümekte olan bir kız hakkında yazılan muhtemelen en güzel roman olan Christina Stead'in *For Love Alone*[46] kitabında harika bir şekilde tanımladığı türde bir cinsel transta geçirdiğimi söyleyebilirim. Ama bunu, aklımın Aşk işaretli bölümünde olduğum zaman söylüyorum.

Aynı derecede dürüst davranarak, çocukluğumu, genç kızlığımı ve gençliğimi kitaplar âleminde geçirdiğimi söyleyebilirim. Veya çalılıkların arasında dolanıyordum, olan biteni dinliyor, seyrediyordum. Burada bellek sorununun özündeyiz. Hatırlama işlemi, hatırladığınız dönemde ne olduğunuzun yardımıyla gerçekleşir.

Bazı kızların 14 yaşındayken, bu çıraklık aşkının biteceğini bilmeleri şartıyla, kendilerinden on yaşa kadar büyük biriyle yatağa yatırılması gerektiğine inanıyorum. Tabii, buna gelecek itirazları görebiliyorum. Kalpler kırılabilir - ama öte yandan, nasılsa kırılıyor. Bu fikirde hayatın gerçeklerini göz ardı eden bir şey var mı? Okul ve ev ödevi gibi mesela? Ancak bu sevecen hami örneği ev ödevinin yapılması gerektiğinde ve düzgün bir sosyal hayatta ısrar edebilirdi... Dünyanın bazı yerlerinde, örneğin Hindistan'da bir zamanlar çok genç insanların, 13-14 yaşındaki insanların evlenmesi ve sonra bazen aylarca bir yere kapatılmaları olağan karşılanıyordu. Tahminen, ikisi de okula gitmiyordu ve gitmeleri beklenmiyordu. Bu kadar teori yeter: Bunlar benim başıma gelmeliydi. Sorun şehvet, şu veya bu şekilde tatmin edilen istek değildi. Erotik özlemdi, sonunda tatmin edilebilen olasılıklar, dönüşüm, ne olduğu tartışılabilecek bir yere girişti. Bu tür özlemler, vatan hasreti gibidir. Belki de gelecekteki

değil, geçmişteki cennete duyulan bir tür vatan hasretidir. Bu, insanı uyuşturan, etkisizleştiren bir hastalık.

Annelerle babaların gerçekleşmemiş hayalleri ve arzularının çocuklarını etkilediğini düşünüyorum. Babamın hayal kırıklıklarının beni etkilediğinden eminim. Cinsel doğasının içine sıkışıp kaldığı sır değildi - en azından benim için değildi. Ona cazip gelen ve anında sempati duyduğu kadınlar hakkında özlem dolu bir ifadeyle, soğuk eşlerle evli kadınlar ve erkekler hakkında pişmanlıkla konuşmakla kalmamış, birden fazla defa bana durumunu açıkça belirten sözler söylemişti. Tabii, keşke söylemeseydi, diye düşünmüştüm ama sırdaşı olduğum için memnundum. Ancak, "O tür şeyler annende hiç yoktu," gibi yorumlar için çok küçüktüm. Hiçbir kız, annesinin rakibi, bunu ani bir zafer duygusu hissetmeden dinleyemez, ama ben anneme acıyordum, onunla özdeşleşiyordum, yani çelişki içindeydim. Ve annem bana sırlarını açmak istediği zaman, onu dinlemek istemedim. Anlaşılan hastalık ve yorgunluk yüzünden seks ona çok fazla geliyordu. Fiilen yüksek sesle söyledikleri, bana söyledikleri ama söylediklerini fark etmedikleri şeyler, basit bir çıkarımla, onlar hakkında bir resim oluşturuyordu ve bu resim, yedi veya sekiz yaşındayken bizzat gördüğüm küçük bir sahneyle de doğrulanıyordu. Geceydi. Her zaman olduğu gibi kardeşim ve ben evin ön odasına yakın olan annemle babamın yataklarındayız, çünkü anne ve babamızın lambayla aydınlatılan odalarıyla, bizim büyük, gölgeli, kirişlerin altındaki, küçük gece lambalı, sonradan benim olan odamız arasında büyük bir oda daha var ve eğer orada yatarsak annemle babamdan çok uzakta kalmış olacağız. Ben babamın yatağındaydım, uyuyan kardeşim de annemin yatağında. Annemle babam odaya birlikte geldiler. Annem özenle lambayı bıraktı. Babam kolunu onun omzuna doladı ve döndürüp yüz yüze gelmesini sağladı. Babam genç bir çocuk gibi veya geri çevrilmiş bir erkek gibi kibar ve utangaçtı. "Çocuklar artık büyüdüğüne göre, belki işler olması gerektiği hale dönebilir ve bizim odamızla onlarınki arasındaki kapıyı kapatabiliriz, ne dersin?" Babam annemi öptü ve annem güldü, ama yüzünü çevirip, omuzunun üzerinden, anneleriyle babalarının yatağında yatan ve uyurlarken yan odadaki yataklarına taşıyacakları iki küçük çocuğuna baktı. Yatak odalarının

arasındaki kapı geceleri hep açılıyordu. Sonunda ben kapatılmasında ısrar ettim.

Babam annemin koğuşuna geldiğinde çok hastaydı ve bir yılı aşkın süreyle yatakta kaldı. Neredeyse ölüyordu. O zaman ciddi şekilde depresyondaydı. Bu arada annemin evlenmeyi umduğu doktor boğuldu. Annemle babam evlendiklerinde ikisi de "bitmişti" ve ikisinin de morali bozuktu. Annem hemen hamile kalmıştı ve zor bir hamilelik geçirmişti. Sonra da "çekilmez" bir bebekle uğraşması gerekmişti. Bunların hiçbirisi sevişmeye imkân vermiyordu. Sonra ikinci bebeğini, uzun süredir hasretini çektiği oğlunu doğurmuştu. Galiba ona âşık olmuştu. Kadınlar bunu yapabiliyor. Birçok kere gördüm. Kocalarını sevebilirler, öpüşüp sevişebilirler ve sonra birden pat diye, kız veya oğlan, bir bebek doğuyor ve âşık oluyor, kendilerini kaybediyor, çocuklarını saplantı haline getiriyorlar. Zavallı koca, o da kim? Açıkta kalıyor. Sanırım annem, oğlu, zayıf, uzun adımlarla koşan, atletik, kısa ve öz konuşan, yatılı okulda soğukluğu öğrenen ve ona Anne yerine A diye hitap eden çocuk, hayır, hayır, hayır deyip ondan uzaklaşıncaya kadar ona âşıktı.

Söylemesi kolay, burada tutkulu, duyarlı bir adam var, soğuk ve duygusal bir kadınla evli. Babam kesinlikle tutkulu ve duygusaldı ama acaba demeden de edemiyorum. İkisinin de, ne söylediklerini bilmeden çıtlattığı şeylere bakıldığında, Marie Stopes doğum kontrolü konusunda iyi bir rehber olsa da, seks konusunda ayaklı kütüphane olduğunu söylemenin mümkün olmadığı anlaşılıyordu.

Annemin boğulan genç doktoru için üzüldüğünü görmek, babama herhalde pek yardımcı olmamıştı. Veya bütün evlilik hayatları boyunca, annemin yatağının üzerinde, muhteşem bir pastel manzarada yukarı doğru yükselen iki ruh bulunan ve üstünde, "Sizi kimin kucakladığını tahmin edin? Ölüm değil, aşk," yazan inanılmaz derecede duygusal bir resim basılmış bir örtü olması da öyle.

Annemin çok hasta ve sakatlanmış bir adam olarak babama aylarca bakmış olması da annemi etkilemiş olmalıydı.

Kısaca - ama yeter. Annemin tutkuları çocuklarına, babamınkiler hayallerine yöneldi. Aşk hayallerine. Savaş kâbuslarına.

Bu sorgulamayı –çünkü gerçekten bir sorgulama– bir anıya bağlayacağım. Bernard Shaw okuyorum ve Shaw, insan ırkının seks düşkünü olduğunu söylüyor. 14 yaşımı geçmiş olmalıyım çünkü bana özlemini duyduğum yeni bir elbise gibi uyan mükemmel vücudumun her anının bilincindeyim. Kızgınım. Öfkeliyim. Tehdit altındayım. Tepkilerimin aşırı olduğunu bildiğim zamanlarda bile. Shaw, benim hakkım olan bir şeyi elimden alıyormuş gibi hissediyordum. Şimdi, bu kesinlikle o dönemin ruhuydu, kusursuz bir *Zeitgeist* alıntısıydı. Hiç kimse bana “hak” olarak, hakkım olarak seks, aşk vaat etmemişti. Buna rağmen kendimi bu şekilde tanımlamayı öğrenmiştim. Bu rüzgâr nereden esmişti? Kimden? Çünkü tüm hayatım boyunca (kısa süre önce AIDS dur diyene kadar) seks ve hem de iyi seks bir haktı, herkes için. Ama niye?

Tarihçi, bilge ve bilgin bir arkadaşım bir keresinde bana, “Sizlerin sorunu (Batılıları kastediyor) her şeyi seks ve politika açısından görmeniz,” dedi. “Bunlar sizin olmazsa olmazlarınız. Üstelik de bu, geçmişi anlamanıza olanak bırakmıyor çünkü insanların o zamanlar başka öncelikleri vardı.”

10

Burada, dinden arınma, okulu bırakma, çocuk bakıcısı olmak amacıyla evden ayrılma gibi ani bir rota değişikliği oldu. Roman yazmak üzere eve dönüyordum. Bu değişiklikler ya da “dönüşümler” aslında ani değil, geçici olarak egemen olanlardan farklı, yavaş ama gözden kaçan varlık veya duygu birikiminin sonucuydu.

Evi ve özellikle bebeği sevmeye başlamıştım. Jasper’a minnettardım. Yatak arkadaşımı, okşanmak ve sevilmek isteyen sırnaşık bir kedi veya köpek gibi görüyordum. Evin hanımına gelince, artık onun, köylü etekleri ve saç örgüleriyle basit bir “bakire” olduğunu düşünmüyordum. Bir kere, o, ağırbaşlı kayıtsızlığıyla kanepede oturup, bakışlarını dikişine indirirken, bütün yıl işlerini kim yapmıştı?

Yıllar sonra bir havaalanının bekleme salonunda onu ve Jasper’ı gördüm. Karşılıklı oturmuşlardı. Kadın süslü tacının içindeki beyaz örgüleri, Jasper’ın dönüştüğü o devasa, iğrenç, korkunç derecede şişman adamdan ayırmadığı şahane çiçek mavisi gözleriyle yaşlı bir kız haline gelmişti. Bir

zamanlar Jasper ona büyüklük taslıyordu. Şimdi o, hafif, içten gülümsemesiyle, “İlaç zamanın geldi, canım. Onları cebine koydum. Uzanabiliyor musun, ben çıkarayım mı?” diyordu.

Bazen, ergenlik çağındaki kızı iğrenç bir şekilde davranan bir arkadaşımı izliyorum ve arkadaşım adına öfkeden ve kıza karşı nefretimden deliye döndüğümü fark ediyorum... Ama dur bir dakika, diyorum kendi kendime o yarı kapatılmış kızgın gözkapaklarına, soğuk, gergin dudaklara, kendinin nasıl olduğunu unuttun mu? Ve arkadaşıma, “Görmüyor musun? Seni tehdit olarak görüyor, ona göre çok güçlüsün, senin onu tüketeceğinden korkuyor,” diyorum. “Ne, ben mi tehdit oluşturuyorum?” Zira gerçekten de çok azımız güçlü olduğumuzu düşünürüz, aksine, kendimizi, kaba bir denizde şans eseri hâlâ yüzebilen narin yaratıklar olarak görürüz. Beni tehdit eden şey annemle babamın güçleri değil, zayıflıklarıydı.

“Olmayacağım, savaşın kurbanı olmayacağım.”

Akşamları oturup, radyoda Londra haberlerini dinlerdim ve Hitler heyecanla bağıra çağıra konuşurken Almanların kükreyerek onu onayladıklarını duyardım. *Sieg Heil! Sieg Heil!* (Yaşasın zafer!) Korkuyordum. Adamın sesi, insanın sinirlerini bozuyordu, bilinçaltına hitap ediyordu. “Senin neyin var, adam binlerce kilometre uzakta,” demenizin yararı yoktu.

Babam, ihanete uğrayan adam orada oturuyordu. Yıllardır söylediği her şey gerçek oluyordu. Size söylemiştim, demesine gerek yoktu. Tarih onun namına söylüyordu zaten. Almanlara dikkat edin, Versailles’ın acısını çıkaracaklar, demişti ve hiç kimse onu ve diğer eski askerleri dinlememişti. Şimdi İngiltere’de hiç kimse Churchill’i dinlemiyordu, *o* neyin gerekli olduğunu biliyordu... Gerçekleri anlatan, Stephen King Hall’ün *Bülten* diye bir şeyi vardı. Fakat oraya da, Britanya üst sınıfının garip bir şekilde çekici bulduğu Britanya Yahudilerinin kışkırtıcı bildirileri geliyordu; onlara göre İsrail’in “Kayıp Kavmi” İngiltere’ye gelmişti, biz “Seçilmiş Halk”tık (Ya Yahudiler? Yanılıyorlardı, işte o kadar!) ve Tanrı bizi dünyayı yönetmek için göndermişti, zaten Britanya İmparatorluğu’yla bunu yapmıyor muyduk? Kısa bir süre içinde Kudüs civarında yedi milyon insan ölecekti. Rusya ve Almanya müttefik olacak ve şeytanın temsilcileri olarak - haliyle İngiltere ve Amerika olan Tanrı’nın ordularıyla savaşacaktı. Materyal

olarak elinizde çok amaçlı bir metin olduğu için, olabilecek en acımasız mantıkla çıkarılan basit bir inanç şeması sunuyorum. İncil’den veya Nostradamus’tan her şeyi kanıtlayabilirsiniz. Babamın dırdır eden, hırçın, takıntılı sesini - hastalığın, başarısızlığın sesini duyabiliyorum. Annemin gözlerini indirerek oturduğunu, ellerinin oynadığını, kulağındaki beyaz saçlarla oynadığımı, bedeninin, eski harap koltuktan fırlayıp kalkma ve içinde sıkışıp kaldığı karabasandan, her gün daha da hastalanan bu kocadan, bu kaba muhalif kızından ve kibar, zırhlı oğlundan kaçma ihtiyacını bastırmaya çalışırcasına kaskatı olduğunu görebiliyorum.

Sadece Hitler yoktu, Mussolini Habeşistan’daydı ve annemle babam, İspanya’daki çatışmanın, Avrupa’daki savaşın başlangıcı olduğunu söylüyordu.

Durup, bazı çiftçileri zengin eden tütünün yetişmeyi başaramadığı tarlanın kenarında bulunan bir ağaca yaslandım ve kıpkırmızı, isyan eden günbatımına bakarak, oradaymış gibi yoğun bir şekilde İspanya’yı düşündüm. Ben neden orada değildim? Demokrasiyi kurtarmak için savaşan bir İngiliz Birliği vardı ve eğer denersem, belki İngiltere’ye geçebilirdim ve sonra... Ama yol parasını nereden bulacaktım? 17 yaşındaydım ve beni almazlardı... Fransa’da, Rusya’da, Sırbistan’da ambulans kullanan, hemşirelik yapan, cephe hastanelerini işleten kadınlar hakkında okuduğum kitaplar, annemin Royal Free Hastanesi’ndeki anıları - bütün bunlar, ergenlerin doğal gıdası olan yoğun ve hoş bir melankoliye dönüştü. O heyecanın ilk belirtileri, sıkıntı çekerken gizlice gurur duymak, savaşın zehirli gıdasıydı ve eski askerin, “O zamandan beri böyle dostluk görmedim!” ifadesinin öteki yüzüydü. Keder ritimleri, hüzünlü ağıtlar...

Yapraklar düşüyor
Her birini parmaklarımla tanıdığım
Onlara doğru yürüyorum
Adım atarken siyah damarlarının patladığını hissediyorum,
Her birini geceler, günler boyunca tanıdım,
Benim kanım onlarındı...

Bunun adı “After a War”[47] idi, ama “Before a War”[48] daha doğru olurdu.

Ama aslında ta Johannesburg’dan gönderilen dağ gibi daktiloda düzyazı, yani ilk romanımı yazıyordum. Kısa, hicivli, terbiyeli, doğallıktan yoksun, yöntemlerini yalnızca bir an için gördüğüm gösterişli gençlerle, genç beyazlarla alay eden bir romandı. Bir yıl içinde onlardan biri olacaktım. Gösterişleri, ayrıcalıkları, siyahilerin hayatlarıyla çelişiyordu. Bunları yazacak kadar bilgim yoktu. Bu eser de sonradan, utanç heyecanıyla yırtılacaktı. Sonra hızla, bir trans halinde ve normal elyazısıyla bir roman daha yazdım. Bu kez esin kaynağım, romanları her yerde satılan Galsworthy’ydi. Huzursuzdum çünkü benim hızımı onun ritmi belirliyordu ve Galsworthy en iyi model sayılmazdı. Everyman’s Library bana çok daha iyi örnekler gönderiyordu: Kolilerle kitaplar istasyona geliyor ve posta çuvallarıyla bana getiriliyordu. Edebiyatın daha yeni kıyılarına duyduğum özlem nedeniyle, paketleri kalbim çarparak açıyordum. Özellikle D. H. Lawrence okuyordum ama o yazının yoğun fizikselliği, İngiltere veya İtalya’yı çağrıştırması o kadar yakın, o kadar şiddetliydi ki, orada duruyormuş gibi her an *Aaron’s Rod*’dan[49] veya *The Rainbow*’dan[50] çıkabilirdim ve İtalya’nın vahşi dağlarına veya İngiltere’deki çançiçeği ormanına bakabilirdim. Bunların hiçbirisi bana yardımcı olmuyordu, çok fazla kendi dünyası ve mekânındaydı. Beni etkilemiş olmalıydı ama yazdıklarımı bir daha okuyamıyordum. Binlerce, on binlerce kelime yırttım ve tekrar kısa öykü denemeye döndüm.

Bana durmadan başka gelecekler öneriliyordu. Annem, kendisi gibi hemşire olmam gerektiğini söylüyordu. Onu arabayla Salisbury’ye götürmüştüm. Bu, babamı bütün gün yalnız bırakmak anlamına geliyordu. Artık ehliyetimi almıştım. On altıncı doğum günümde arabayla kendi başıma Banket’teki polis karakoluna gitmiştim. Çok genç biri, 20 yaşlarında, İngiliz Güney Afrika Emniyet Teşkilatı’nın en yeni polisi, yanımdaki koltuğa oturdu. “Oraya sür,” diye emretti. Çalılık patikasında 50 metre gittim. “Dur,” dedi. “Şimdi geriye al ve dön.” Yaptım. “Şimdi karakola geri dön.” Ehliyet sınavı bu kadardı. Karakoldaki polisler çiftçilerin yıllardır araba kullanan çocuklarının sınava girmek üzere gelmelerine ve bir çiftlik yolunda birkaç metre araba kullanmaları dahi istenmeden ehliyet almalarına alışkındı.

Salisbury Hastanesi'nde annem, şık şapkası, eldivenleri, kucağında düzgün bir şekilde duran çantasıyla, masasında oturan başhemşirenin karşısına yerleşti. Asık suratlı bir kız, gizli bir alaycılıkla, bu iki düşmanı izlerken, kabul edileceğini ümit ediyor, ama aynı zamanda reddedilmeyi umuyordu.

Annem boğa kadar güçlü ve aynı zamanda akıllı olduğumu söylüyordu. Bunu kanıtlayacak belgelerimin olmaması veya çok genç olmam önemli değildi. Başhemşire Londra'daki Royal Free Hastanesi tarafından küçümsenmeyi hoş karşılamadı ve benim disiplin kabul etmeyen isyankâr ve itaatsiz bir hemşire olacağımı görebiliyordu.

"Sonra, veteriner olmak ister misin?" diye sordu İngiltere'den yeni çıkmış pembe beyaz bir genç adam. Ben de Afrika ceylanlarına karşı özel duygular beslediğimi söyleyerek espri yaptım. Beni, oldukça iğrenç bir ameliyat izlemeye davet ederek cezalandırdı –ama okuyuculara kıyamadığım için anlatmayacağım– ve ben, eğer veterinerlik buysa, hayır, teşekkürler, dedim. Aslında veteriner veya doktor olabilirdim. Hatta başhemşire bile olabilirdim zira ben de annem gibi becerikliyim. En güzeli, çiftçi olabilirdim. Hangi konuda başarılı olabileceğimizi biliyoruz. Ve bu isteklilikle, içten içe, şans eseri zamanımızın maceraperestleri olan o büyüleyici insanlardan, fizikçilerden biri olsaydım nasıl olurdum diye merak etmişimdir.

O 1937 yılını, hangi bellek konumunda olduğuma bağlı olarak anlatacağım.

O yıl, iki kötü acemilik romanı yazdım.

O yıl, hayatımın ilk büyük aşkını yaşadım. Yakınlarda bir çiftlikte yardımcı olarak çalışıyordu, 25 yaşındaydı ve diğer çiftlik yardımcılarına hiç benzemiyordu. Mesafeli, gururlu, bir sırrı varmış havası yaratan biriydi. Bunun nedeni, aklından geçenleri söylememesiydi. İngiltere'den gazeteler getirtiyor, BBC'yi dinliyordu ve bölgenin tavırlarını ve alışkanlıklarını eleştirmeye gücü yetmese de, çiftçilerin ve eşlerinin kuşkuyla ona bakmasına yol açan yorumlar yapıyordu. Uzun boyluydu, esmerdi, yakışıklıydı. Teni Akdeniz zeytinleri rengindeydi. Verandalarda ona katran fırçası değdiği söyleniyordu. Bu kendi halindeki, soğuk adamda rahatsız edici olduğunu düşündükleri her şey, fısıltılarla ifade ediliyordu. "Gözlerine

bir bakın... Saçlarına... Tırnaklarına.” Söylemeye gerek yok, bunlar bende bir korumacılık tutkusu yarattı ve onu daha da çok sevdim. O yıl, güvercin veya Afrika tavuğu vurmak amacıyla çalılıklarda dolaşmaya çıktığım zamanlarda, tutkulu bir trans içindeydim. Tüy gibi pembe vadi otlarının üzerine vuran günbatımı ışınları, kumruların tutkulu cıvıltısı beni... Aşk hayallerim detaylı deneyimlerden yoksun olabilirdi ancak gerçek hastalık noktasında yoğunluk taşıyordu.

Çok az kız bu tür mektup yazmamıştır. Bunlar stoktan çıkan mektuplardır: “Seni seviyorum, lütfen beni buralardan götür.” “İtiraf etmeliyim ki, mektubun beni biraz şaşırttı.” (İkiyüzlü! Yalancı!) “Arkadaşlıktan biraz daha sıcak bir şeyler hissettiğimi kabul ediyorum, ama tabii sen çok küçüksün.”

Benim mektubum affedilir gibi değildi. Onun hafif renkli olmasını umursamadığımı, herkesin aptal ve önyargılı olduğunu söyledim. Cevabı soğuk ve doğruydu: Muhtemelen bölgenin nihayet onu kendilerinden biri olarak gördüğünü anlamamıştı. Yıllarca utanç içinde kıvrandım ama bu ne işe yarar? O zamanlar sanki çok sık utanç içinde kıvranıyormuşum gibi gelebilir, evet öyleydi. Bir genç, kısmen sosyal utanç yüzünden, kısmen gençlik acemiliklerinin hiç bitmeyecek gibi görünmesi yüzünden büyük üzüntü yaşar. Her neyse, bu, bir şekilde herkesin hayatında yaşanır. “Yani şunu mu demek istiyorsun...” diye sorabilir orta yaşlı, yaşlıca, yaşlı bir insan. “Yani ‘gerçekten’ beş yıl önce bu kadar aptal olduğunu mu söylemeye çalışıyorsun?”

İki yıl sonra savaş başladığında, askere yazıldı ve kısa bir süre sonra Kuzey Afrika’da öldü.

O yıl, kızların hep yaptığı gibi acımasızca kullandığım bir hayranım vardı. Bu hayranım, Watkins’lerin büyük oğluydu. Benimle aynı yaştaydı, çok şişmandı, ağırkanlıydı, sevimliydi ve umarım benim kadar sırılsıklam âşık değildi. Bir dans veya araba yarışı olduğu zaman, bana o eşlik ederdi ve annem, toplum düzeyinde umduğundan belki bin kademe aşağıda olan bu oğlanla evlenebilirim diye kıvranıp duruyordu.

Watkins’lerin evi, kardeşimle benim hayran olduğumuz bir yerdi. Granit çıkıntılarının arasına inşa edilen ev her zaman ya çok sıcak ya da çok soğuktu. Fırtına olduğu zaman, lamba topları verandada zıplayarak aşağıya

iniyor ve *ting* diye ses çıkararak telefona varınca kayboluyorlardı. O günlerde bu elektrikli topların varlığı bilim tarafından kabul edilmiyordu. Bir keresinde, bir fırtına sırasında kardeşim oradaydı. “Küçük bir futbol topu gibi,” dedi, “Herhangi bir şey gibi zıplıyorlar.” Watkins’lerin oğlu yıldırımla veya çiftlikle ilgilenmiyordu. Onda kendi durumumu görüyordum. Yalnızca herhangi bir yere gitmek, çocukluğunun sınırlı sahnesinden uzaklaşmak istiyordu.

O yıl köy salonunda danslar düzenlendi. Bir anda bir sürü genç insan, kilometrelerce uzaktan, kurmalı gramofonda çalınan 1930’ların müziği eşliğinde dans etmeye arabayla Banket’e gelen yeni bir nesil belirdi. Benim genç erkeğim ve ben, dans edemediğimizden –ben fazla beceriksiz, o çok utangaçtı– gramofonun yanında durup, kurduk, plak koyduk ve daha büyük genç kızlarla erkeklerin birbirlerinin kollarının arasında kaskatı durarak birbirlerini yönlendirmelerini izledik. Normal hayatlarının her saniyesini haki rengi gömleklerle ve şortlarla geçiren genç erkekler çirkin takım elbiseler giymişti, fakat kızlar o çirkin tozlu salonda dondurma gibi parlıyordu. Moda, verev kesilmiş, her kıvrımın üstünden dökülen beyaz veya açık mavi ya da pembe krepdöşin veya saten elbiseler, öndeki V’ye inen veya cesurca ensede düğümlenerek arkadan bele kadar sarkan incilerdi. Bunlar postanedeki, garajdaki, dükkândaki, tren istasyonundaki insanların kızları ve oğulları ile çiftçilerin çocuklarıydı.

Yarışlarda atlar hızla yanımızdan geçerken Watkins’lerin oğluyla ben parmaklıkların kenarında duruyorduk ve o gözlerini dikmiş bana bakıyordu. Oysa ben onun yanından, mükemmel bir beyefendi gibi dikkatle patronunun karısıyla ilgilenen elde edemediğim aşkıma bakıyordum. Patronun karısı ona âşıktı - babam da öyle söylüyordu, ancak sevdiğim elinde olmadan ince, sarışın binicinin, bir sonraki yarışın başlamasını beklerken başka tarafa bakan yüzüne bakışlar atıyordu. Kız kırbacını çekerek ilerlerken, başını çevirip ona soğukkanlı bir şekilde gülümsedik. Bu sahne, “Aşk Komedisi” başlığıyla beynime kazındı. Goya, sanırım.

Veya Salisbury’den turneye çıkan bir konser grubu geldiği zaman, aynı, ama koltuklar yerleştirilmiş salonda yan yana otururduk ve ben bu sarsak eğlence hakkında ne düşündüğümü söylememek için ağzıma kilit vururdum, çünkü o bunun harika olduğunu düşünüyordu. O da savaş

başladıktan kısa bir süre sonra Kuzey Afrika'da Rommel'e karşı savaşırken öldü.

O yıl babam bütün sene şeker krizlerine yakalandı ve ben annemle onu berbat yollardan arabayla Salisbury'ye götürdüm. Ben ağaçların altında arabada –saatlerce– beklerken babam hastanede kayboluyordu. O aşamada artık yalnızca diyabet değil, ona bağlı komplikasyonlar da ortaya çıkmaya başlamıştı. Şimdi çok daha iyi idare ediyorlar ama yine de epey tatsız.

O yıl kendi kendime on parmak daktilo ve steno öğrendim.

O yıl, çalılıkların, yaratıklarının parçası olduğum, kendimi her sokaktan veya kentten çok evimde hissettiğim son yıldı. Her şeye el atabildiğim çiftlik kızı olarak son yılım. O zamanın teknolojisi çoktan kayboldu. Şimdi bütün çiftliklerde düzgün elektrikli veya gazlı fırınlar, elektrik, borulu su sistemi ve buzdolapları var.

Ülkelerin o andaki durumlarıyla karşılaştırıldığında önemli bir olay olduğu söylenemez belki ama bazen düşündüğüm, her zaman çok daha geniş bir uygulaması olan bir olayın da yaşandığı yıldı. Sadece zamanlama âlemine, hayatın işleyişini idare eden kesin saatlere değil, acımasız tesadüflere de geri döndük.

Babam hasta olduğu için komşular arabayla annemle babamı Salisbury'ye götürürken, ben çiftlikte kalmıştım. Çatlamak üzere olan yumurtalarla dolu bir kuluçka makinesi vardı. Annem de babam da çaresizlik içinde benim, 17 yaşında bir kızın yalnız bırakılmaması gerektiği gibi şeyler söylüyordu ama sonunda ikisi de gitti. İkinci tenim gibi olan evimde tek başıma olduğum için gururluydum, zafer duygusuyla doluydum. Soğuktu, yüksek yayla kışının kuru, iliklere işleyen tozlu soğuğu vardı. Bu mevsimde çalılık kendi başına bir hayalete dönüşüyordu ve sabahları taşlar ayaklarınızın altını uyuşturuyordu, elleriniz şişiyor ve hantallaşıyordu. Kuluçka makinesi evin en sonunda küçük bir odadaydı. Eski pencereden ve deforme olmuş kapıdan içeriye hiç durmadan soğuk giriyordu ve sazlar adeta altlarında soğuğu tutuyor gibiydi. Kuluçka makinesinin altında mumlu fanus vardı ve bunun ısısı oluklar aracılığıyla kırılmalarına yalnızca beş gün kalan yumurtaların arasına dağılıyordu. Ya mum sönerse? Cereyanda alevin salındığını ve aniden yükseldiğini görebiliyordum. Sönerse altı düzine civciv kabukların içinde ölecekti, ben 72 küçük canın

katili olacaktım. Kapının ve pencerelerin pervazlarına bezler tıkadım. Hiçbir şeyin dışında kalmayan köpekler inleyip beklediler. Duyguları incinen kediler miyavladılar ve suratlarını astılar. Gizli bir şekilde bir dramanın geliştiği odadan hemen hemen hiç ayrılmadım. Yatağa uzandım ve kitap okudum ama sürekli olarak gözlerimi kaldırıp mumun yanıp yanmadığını kontrol ettim. Ya mumumuz biterse? Veya kibrit? Kuluçka makinesinin yanına, içine, civcivlerin yumurtalardan çıktıkça aktarılacağı eski bir kuştüyü yorgan serilmiş olan bir sabun kutusu yerleştirdim. Dışarıda, kümeste, geleceklerinin hâlâ farkında olmayan tavuklar horozlarının peşinden koşuyorlardı. Üç dört saatte bir yumurtaları ılık suyla ıslatıyor ve içindeki embriyoları hayal ediyordum, korkunçtu, biliyorum. Bir tavuğun koca ayaklarıyla bir tekini bile atlamadan yapacağı gibi yumurtaları döndürüyor ve sanki gelecek, bu 72 civcive bağlıymış gibi tasalanıyordum.

Sonra rüzgârlı ve insanın içine işleyen soğuk bir gecede uyandım, ama mum alevi yoktu, sadece çatıyı, beyaz duvarları ve yumurtaları aydınlatan lamba yanıyordu. Hemen yumurtalara koştum. Soğumuşlardı ama donmamışlardı. Mumu yaktım. Yorganı üst sıradaki yumurtaların üstüne serdim. Ölmüşler miydi? Kırılma anı gelinceye kadar bunu öğrenemeyecektim. Bu arada Salisbury'den bir telefon geldi: Babam çok hastaydı, ölebilirdi. Bu nedenle buralara göz kulak olmak zorundaydım. Annemin sesi, sık sık yaptığı bu tür açıklamalardan bildiğim üzere, her zamanki gibi dramatikti - ama artık dinlemiyordum, dinleyemiyordum, felaket bu kadar sık olmamalıydı.

Kırılma günü geldi. Gözlerimi yumurtalardan ayırmadan oturdum. Gerçek anı gelmişti. Zaman - yani yetişkin zamanı, hiç bu kadar yavaş geçmemişti. Soğuk su akıntıları gibi soğuk havayla dolu gibi görünen küçük bir odada oturuyordum ve sonra... Yumurtada küçük bir çatlak göründü, bunun anlamı... Yumurtayı kulağıma tuttum ve gizlenen civcivin tık tık vurduğunu duydum ve rahatlayarak heyecandan ağlamaya başladım. O korkunç civciv yumurtadan fırladı ve hemen kuruyarak sevimliliğine, şirinliğine büründü. Bir tane daha çıktı... Kısa bir süre sonra, kırılan bütün yumurtaların üstüne ıslak iğrenç yaratıklar çıkıyor ve yumurtaların arasında güzel kurumuş civcivler titriyordu. Koşarak dışarı çıktım, en yaşlı ve

deneyimli tavuğu buldum, onu yuva kutusunun zaten samanla ve tüylerle kaplandığı ağıla koydum. Birkaç düzine küçük civcivi dışarı çıkarıp, birer birer kuluçka yuvasına koydukça, ne yapacağını bilemedi. Sonra beyni vites değiştirdi, gıdaklayarak, yavaşça civcivlerin arasına girdi ve onların annesi oldu. Ona üç tavuk daha eşlik etti. Ancak annemle babam döndüğü zaman, annemin yüzüne baktığımda, 72 civcivin benim özel ve kişisel dramım olacağını anladım. Bu civciv sürülerinin dağların kayalıklarının arasında annelerini takip etmelerini, bu arada tavukların gözlerini açarak şahinleri kollamalarını izler ve şöyle düşünürdüm: "Ya on dakika sonra uyansaydım?"

Bir seyyar satıcı, Salisbury'de telefon santralında kızlar için iş olduğunu söyledi. Bir şey söylersem durdurulacağımı bildiğimden, Bay McAuley'in beni götürmesini sağladım ve "Tigger" bu konuda çok başarılı olduğundan, yolculuk bedeli olarak onunla flört ettim. Salisbury'ye ulaşınca, telefon santralına gittim ve doğru prosedürlerin hiçbirini takip etmememe rağmen, santralı işleten iki beyefendi beni işe aldı. Birkaç ayla yaşım tutmuyordu ama idare edebileceğimi düşündüler. Ayrıca doğru sınıftaki kızlardan yeterince başvuru olmamıştı. Sonra *Herald*'da çıkan bir ilandan, bir dulun evinde bir oda tuttum - ama bunlar *Martha Quest*'te anlatılıyor. Eski tarzdaki o ev, şimdi "listeye alındı" çünkü yetkililer çok fazla eski ev yıktıkları için, insanlara eski günleri hatırlatacak hiçbir ev kalmayacağını fark ettiler. Artık burada ve Zimbabve'nin en acımasız ve vahşi bölgelerinden bazılarında, (uzaktan) İngiltere'deki sazlı kulübelerden esinlenilerek, ciddi küçük pencereli ve zarif çatı pencereli, verandası, gölge yeri veya korumalı yürüyüş yolu olmayan küçük, dar evler yapılıyor. O vahşi hicivcinin, hayatın, bizzat kendisinin her gün yaptığı acımasızlığı hiçbir yazar bulup yazamaz.

11

Telefon santralındaki çalışma saatleri uzun değildi. Daktilo ve steno hızlarımı ilerletmek için akşamları sekreterlik okuluna kaydoldum ve reklamlara cevap verdim. Tek özelliğim ehliyetimdi. Kız şoförler o güne kadar duyulmamış bir şeydi. İki kez kendimi şaşkınlık içinde, benimle

başka anlamda ilgilenen patronlar karşısında buldum. *Herald*'da bir işe başvurdum, ancak *Sosyete Notları*'nı yazmam isteniyordu. Sonra, hâlâ arada sırada uğrayıp sohbet ettiğim Hemensley'deki başarımı hatırlayarak, şehirdeki en büyük kadın mağazasının sahibi, belediye meclisi üyesi ve tanınmış biri olan Bay Barbour'dan görüşme ayarladım. Beni vitrin düzenlemecisi olarak memnuniyetle işe alabilirdi ama verdiği ücretle yoksul kızların kaldığı yurtlarda kalmam gerekecekti. Belediyenin para yardımı yaptığı bir yurdu tavsiye etti. "Tigger" ona dükkânında ucuz işçi çalıştırmak için kamudaki konumunu kullandığını söylemeyi ihmal etmedi. Sorun şuydu ki, o bunu, bunun erdemlerini ben istediğim sürece tartışmaya dünden razıydı. Bir insanın kendi çıkarının bu kadar ikna edici bir şekilde kamu yararı olarak sunulduğunu daha önce hiç duymamıştım ve ne de olsa, dünyanın en karmaşık düşünce yapısıyla büyütülmüştüm. Bay Barbour bana kâr etmenin başarı demek olduğunu anlattı, ticari başarı bu yeni ülkenin çıkarınaydı. Belediye bu işçi kızların kirasını karşıladığında genel refaha yardım etmiş oluyordu.

Telefon santralında bir yıl çalıştım. Birçok insan, eskiden telefon operatörü olduğumu söylediğim zaman rahatsız oluyor. Hatta, adeta bu talihsiz dönemin unutulmasının çok daha iyi olacağını düşünüyor. (Kibar *au pair* deyimi, bakıcı olmayı arındırıyor.) Bana göre hava hoştu. Bir kere, kadınların, sıkıcı, tekerrür eden işlere neden katlandıkları ve neden çalışmaya devam ettikleri sorulduğunda, "Ama benim kendi düşüncelerimi düşünmeme izin veriyor," diye cevap verdiklerini kesinlikle daha iyi anlıyorum.

Prosedürleri öğrenmek bir günümü aldı. Bu, bisiklete binmeyi öğrenmek gibi bir süreçti, hemen otomatik hale geliyordu. O tür bir santralın artık sadece Afrika'da veya Güney Amerika'da ücra bir kasabada mümkün olabileceğini düşünüyorum. Kulaklık takıyordunuz. Önünüzde, kablolu fişler bulunan düz bir pano vardı. Bu fişleri çekip çıkarıyor ve karşınızda dik duran panodaki soketlere sokuyordunuz - böylece Güney Rodezya vatandaşlarını, Johannesburg'a, Cape Town'a, hatta Londra'ya bağlıyordunuz. Ayrıca, bir yol boyunca dizilmiş olan çiftliklerin paylaştığı ortak hatlar vardı. Ortak hatta, diyelim ki, Salisbury yakınlarındaki bir çiftliği, örneğin Sinoia yakınlarındaki bir başka çiftliğe bağlamak yarım

günümüzü alabilirdi çünkü çiftliklerde insanlar genellikle tarlalarda oluyor veya hayvanları kontrol ediyorlardı ve telefonu duymuyorlardı. İşlerin sakin olduğu zamanlarda, fazla gizlemeye çalışmadan kitap okuyordum. Her kelimesinin burada, bu “genç” ülkede, muhtemelen tanıdığım insanlarda eşdeğerini bulabileceğimi bilerek, *Diriliş* kitabını burada okudum. Şimdi bana ilginç gelen şey, bu tür düşünceler için edebiyata gitmek zorunda olmamdı. Tolstoy’un toprak sahibinin pişmanlık krizi, kendiyle ilgili görüşleri dinden kaynaklanmıştı.

On küsur kız ve bir de gözetmen vardı. Santraldaki hayat arkadaşçaydı denebilir. Geçenlerde, ben evlendiğim zaman, benim yerime santrala girdiğini söyleyen bir kadınla tanıştım. Orayı nasıl bulduğunu sorduğumda önce korkunç olduğunu söyledi. Ama ona karşı sabırlı davrandım. Ben sessiz ve düşünceli bir insandım, öyle dedi. Bunu duyunca sevindim, çünkü ben “Tigger”ın konuşkan canlılığını hatırlıyordum. Zira beni bir anda içmeye ve dans etmeye sürükleyen sosyal hayatla başa çıkan kişi kesinlikle oydu.

Bu arada, *Martha Quest*’te hemen hemen olduğu gibi anlatılan, yerli Kızılderililerle bir karşılaşmadan, alçak sesle, hoşnutsuzlukla bahsediliyordu çünkü onlar asiydi, tehlikeliydi ve hepsinin ötesinde, yerlileri seviyorlardı. Sonradan arkadaşım olan Dorothy Schwartz, bir gün öğleden sonra santralın dışında bekleyerek, bana Yerli Sorunu’yla ilgilendiğimi duyduğunu ve belki de Sol Kitap Kulübü üyeleriyle tanışmamın iyi olacağını söyledi. Bunlar çok sayıda cesaretsiz sosyal demokrattı ama hiç yoktan iyiydiler. Taşrada insanlara sizi nasıl tanıdıklarını sormayın bile. Can sıkıntısı, dedikoduya en güçlü kanatları takar.

O gün öğleden sonra yaşadığım hayal kırıklığı yüzünden tepkilerim abartılı oldu. Ama unutmayın, bu insanlar sosyal cesarette son sözü söyleyenlerdi, düşüncenin en ileri aşamasındaki insanlardı. Kadınlar en kötüsüydü. Eskimiş boncuklarıyla, yerlere sürünen keten etekleriyle ve Macar bluzlarıyla, hepsi çingenelere benziyordu. Tüm öğleden sonra, işlerinin zorluğundan yakındılar ve bu yakınmalar, kendilerini perişan eden ve gerçek kimliklerinin gelişmesini engelleyen çocuklarla bu çimenliklerde bulunmalarının sorumlusu olan özür dileme konumundaki erkeklere

yönelikti. Erkekler haindi, erkekler suçluydu. Evlenmek kendi tercihleri değil miydi? Suçluyordum onları. Bu çocukları onlara birisi zorla mı yaptırtmıştı? Kafalarına silahı kim dayamıştı? (İki üç yıl sonra olsa savaş silahları derdim.) Emirlerinde üç siyahi bakıcı yok muydu? Belki de bu kendi acıma duygularını tetikleyen şey, karşılarında oturarak son derece eleştirel ifadelerle onları izleyen bu çok genç, çekici ve serbest kızdı.

Üç koca ve üç kadın, grubun gelmeyen üyelerine kızgındı. Hepsi de, aslında İspanya İç Savaşı'nda savaşıyor olmaları gerektiğinden yakındı - bunun rahatsız edici bir yansıma olduğunu düşündüm.

Çıkarken, bana, *Observer* aboneliğimi iptal etmem –fazla gericiydi– ve hemen, hiç duymadığım *New Statesman*'ı ısmarlamam söylendi. Bana, her biri yeterliliklerinden kesinlikle emin olan ve sadece sebze veya et yememi, veya süt ürünlerinden kaçınmamı veya buharda pişirilmemiş hiçbir şey yemememi emreden rehber öğretmenleri hatırlatıyorlardı.

O insanların sevimsizliği solcu olmamı dört yıl erteledi. Onları bu kadar beğenmeyişimin asıl nedeni *Martha Quest*'te yok, çünkü bunun onunla bir ilgisi yok. Affedemediğim şey, bu kadınların çocuklarını bu kadar küçültmeleri ve hor görmeleri, önlerinde onlardan sıkıntı, yük olarak bahsetmeleri - istenmediklerini söylemeleriydi. Evet, bunlar küçük çocuklardı ama ben de küçücük bir çocukken bu konuşmaları dinlediğimi hatırlıyordum.

Becerikli bir sekreter olmak için kendimi eğitme planım bir ay sürmedi. Kısa bir süre içinde genç erkekler 2. Sokak'taki kapımı çalmaya başladı. Kentteki kızlar için çok fazla erkek vardı veya başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, kızlar erkeklere yetmiyordu - yani Spor Kulübü'nü kullanan ve kentin altın gençleri olan insan sınıfında. Güzel kızların bu durumu yanlış anlamaları anormal değildi. Ya erkeklerden çok daha fazla kız olsaydı? Fena iş yapmazdım, ama o kadar. 18 yaşındaydım. Koyu renk saçlarım ve koyu renk gözlerim vardı. İyi bir vücuda sahiptim, on yıllarca şu tempoda devam edecektim: İnce, sonra tombul, sıkı bir rejim, gene ince ve sonra gene tombul. Çok sağlıklıydım ve saf bir enerjiyle, canlılıkla doluydum. Bernard Shaw'un reçetesine göre, annemle babamı iyi seçmiştim. Fiziksel olarak daha iyi bir başlangıcı nasıl sağlayabilirdim, bilmiyorum. Ayrıca sağlık bitip tükenmezmiş gibi, bu nimeti kötüye kullandım. Yıllarca

annemle babamın, elle sardıkları sigaralarından tütünler dökülürken, sigara dumanının ağızlarından çıkması konusundaki doymak bilmeyen isteklerini, sararmış parmaklarını küçümsedikten sonra, ilk sigaramı yaktığımda 16 yaşındaydım. “Yapmayacağım, yapmayacağım,” buraya kadardı. Bırakın midemin bulanmasını, o ilk sigara nefesi bana bunun için doğduğumu gösterdi ve 25 yıl sonra bırakıncaya kadar zevkle içtim. Spor Kulübü’nün verandasına çıkar çıkmaz içki içiyordum. Herkes içiyordu. Her yerde. Her ülkede. Harikaydı. Akıllıcaydı. Otoriter bir şekilde etrafı küçümsemenizi sağlıyordu. Ancak Güney Afrika’da içme yöntemleri, özellikle maksimum hasarı yaratacak şekilde tasarlanmış olabilirdi. Erkekler öğle tatillerinde ofislerinden çıkıp, içki içmek için otellere veya barlara gidiyor, çoğu zaman yemek yemiyorlardı. Herkes için ciddi içki içme vakti saat altıda, meşhur akşam içkisiyle geliyordu ve iki üç saat sonraki akşam yemeğine kadar belki bir-iki fıstık ve cipsle sürüyordu. Sinemaya gidersek içki içebilirdik ve yemek yemezdik. Sık sık dans ediyord ve bütün gece içiyorduk. Çok fazla bira içiyorduk –Castle Biracılık tarafından üretilen biraları– ama aynı zamanda iğrenç bir Cape konyağıyla zencefilli bira karışımı da içiyorduk. Erkekler paraları olduğu zaman viski içerken, kadınlar cin içiyordu. Cin ve misket limonu, cin ve limon, cin ve tonik, Pimm meyve kokteyli. Muhtemelen tatlı oldukları ve kan şekerimiz düştüğü için çok likör içiyorduk. Çoğu geceler yatağa en azından sarhoş giriyorduk. Sabahları, sık sık sersemlemiş bir halde kalkıyordum, kıpırdayamadığınız cinsten değil de kendinizi pek iyi hissetmediğiniz ve halsiz olduğunuz türden. Genç erkekler çoğunlukla çivi çiviyi söker mantığındaydı. Sarhoş olmak bir şakaydı. Kızların hepsi, gönüllü olarak, kendinden geçmiş gençleri birbiri ardına yatağa yatırıyordu. Annelik: Erkek çocukları hep aynı kalır. Kısa bir süre önce İrlanda’da bir taşra kasabasında, gürültünün doruğuna ulaşan bir düğün izledim. Erkekler aptallaşıncaya kadar içip çapkın rolü oynarken, kadınlar, her biri elinde birer şeri bardağıyla, duvarların kenarında sıkılmış ve sabırlı bir halde oturdular. Sonunda erkeklere destek olup eve götürmek ve yataklarına yatırmak zorunda kaldılar.

Üç aşağı beş yukarı bunların hepsi, zamanın gelenek ve görenekleri, hem de doğru olarak *Martha Quest*’te var. Aynı hava, aynı tat, yapı ve lezzet, fakat bazı karakterler birkaç kişinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş ve

elbette öykü derlenip toparlanmış olarak. Her roman bir hikâyedir, ama hayat bir öykü değildir, daha çok bir olaylar silsilesidir.

O yıla ne kadar çok şey sığdırdım. Telefon bağlantılarını yapmakla, dans etmekle, elbiseler dikip sinemaya gitmekle kalmadım, okudum. Hem de ne okumak. Hâlâ Lawrence okuyordum çünkü en azından benim şimdi bulamadığım, insanı sarhoş eden bir yanı vardı. Thoreau ve Whitman. Virginia Woolf, Olive Schreiner'e katılmıştı. İki ablam varmış gibi hissediyordum. Şimdi benim de bazı gençlere –sadece kadınlar da değil– bu rolü oynadığımı söylüyorlar. Etrafımdaki insanlar beni anlamasalar da, Virginia ile Olive anlardı. Acaba Virginia Woolf, Olive Schreiner hakkında ne düşürdü? Ya da Olive, Virginia hakkında? İnsan bunu düşünerek oyalanabilir. Okumak için daha çok küçük olduğum kitaplar okuyordum, Carlyle, Ruskin, Renan örneğin. Fakat Ruslar, hayatıma gök gürültüsü gibi düştüler; Tolstoy, Dostoyevski, Çehov, Turgenyev, Bunin ve diğerleri, ve hâlâ da oradalar. Proust. Thomas Mann. Stendhal... Bayan –adını unuttum– bir paket daha getirip, "Dün gece kapının altından ışığını gördüm. Durup dinlenmeden çalışamazsın," dedi. Ama asıl istediği konuşmaktı ve o yıl yaptığım şeylerden biri de arka verandada oturup bu kadınla konuşmaktı. Dul muydu? Terk edilmiş bir eş miydi? Hayatını çiftliklerde ve madenlerde geçirmişti, şimdi yalnızdı ve bana fincanlar dolusu çay yapıp, dans elbisemin çok güzel olduğunu, gençken onun da benzer bir elbisesi olduğunu söylemek istiyordu. Bana annelik ediyordu. Annem, neler yapıyor olabileceğim hakkındaki fantezileri nedeniyle kaygı ve gerginlikle uçarak geldiğinde, beni ev sahibemle sohbet halinde bulabilirdi. Ve sonra onu yaptıklarım hakkında sorguya çekerdi. "Gece on ikilere kadar eve gelmiyor mu?" "Evet, ama gençler kurtlarını dökmeli." "Çok içiyorsun!" diye suçladı beni. "Saçmalık," dediğim zaman, herkes içiyor, demeye çalışıyordum. O yıllarda içki içmemde kesinlikle çelişkili bir durum vardı. İşin doğrusu, kötü bir içiciydim ve muhtemelen beni bu kurtardı. Öğrenebileceğim diğer yararlı şeyler gibi, bir insanın içki içmeyi öğrenebileceği düşüncesi aklıma bile gelmemişti. Örneğin, kızlara yapılan davranışların, hiç kuşkusuz, kız miktarına ve kalitesine göre değiştiğini veya kendi başıma acı çekerek öğrenmek zorunda kaldığım başka şeyleri.

1938, 1939 yıllarında kendimle ve yapabileceklerimle ilgili düşüncelerimin gerçekle çok az bağı vardı. Bir duygu artışı içindeydim, özel ve genel - sanki birbirlerinden ayrılabilirlermiş gibi. Çocukluğumda savaşa koşullandırılmış olsam da, memleketten gelen gazetelerle, BBC'yle, yerel radyoyla bu duygu daha da kuvvetleniyordu. Ayrıca insanlar o kadar çok konuşuyordu ki. Herhangi bir savaşa giden veya yakınında bulunan her erkeğin sesinde (ve yakında kadınlar da konuşacaktı), her zaman o yoğun deneyim pişmanlığı vardır. Bizler duygu bağımlısıyız, heyecana meyilliyiz ve eğer bu tehlike ve ölüm anlamına geliyorsa, buna hazırız. Her nesil, bir önceki neslin nostaljik sesleri tarafından savaşa ikna edilmiştir. Bütün o yıl boyunca, savaş ilan edilir edilmez, koşarak gitme, hemşire - asker - düşman topraklarına paraşütle atlamayan kişi –ülkem için casus– ambulans şoförü olma hayalleri kurdum. O anda Salisbury'den ayrılmamı ve doğru zamanda doğru yerde, Londra'da olmamı engelleyen şey neydi? Bir kere para. Hiç param yoktu. Ailemden para isteyemezdim. Bu yalnızca gurur meselesi değildi. Bazen merak ederim, neden bizim grubumuz –akranlarım– neden ailemizden destek isteyeceğine, ölmeyi tercih ederdi ve mümkün olan ilk fırsatta evden ayrılırdı? Oysa bizden sonra, birbiri ardına gelen nesillerin tek düşüncesi bağımlılığı mümkün olduğunca uzatmak olmuştu. İkisini de eleştirmiyorum. İki şekilde de bir bedel ödeniyor. Çok gençken evinizle bağlarınızı koparırsanız, duygusal bağlarınız da kopuyor. Eğer evde yaşarsanız, onun da bedeli vardır. Ama işin ilginç yanı, neden bir neslin zorunlulukları –o kadar doğal karşılanıyor, kanıksanıyor ki, tek tek belirtmeye gerek bile görülmüyor– çocuklarında tam tersine dönüyor?

Parasız olmam işin yalnızca bir bölümüydü. Bütün deneyi-mim çiftlik, Vumba, bu küçük koloni şehri ve –kısa bir süre– Johannesburg'du. Bugün Zimbabve'de yaşayan, parasızlık ve olanaksızlıklar nedeniyle Britanya ve Avrupa'nın kendisine yıldızlar kadar uzak geldiği aynı yaşta siyah bir kızın olabileceği kadar saf ve deneyimsizdim. Ancak teorik olarak gidebilirdim. Onun yerine kitap okudum, dans ettim, flört ettim ve cesur maceralar hayal ettim. Gobi'yi keşfedecektim, Kalahari'de tek başıma bir kulübede yaşayacaktım.

Diğer sarhoşluk nedenim vücudumdu. Kim bir genç kadından daha coşkulu bir gurur yaşayabilir? Şimdi kızların kalçalarından, bellerinden,

bacaklarından, bir yerlerinden, her yerlerinden şikâyetçi olduklarını okuyorum, duyuyorum. Ben yıllarca reklamlara, güzellik dergilerine, moda dergilerine maruz kalmadım. Sahip olduklarımdan utanmak aklıma bile gelmedi - tombul olduğum dönemlerde dahi. İnsanların arasında dururken, elbisemin altında vücudumun kuvvetli ve güzel olduğunu bilir ve gizlice bayram eder, aynada çıplak bir kola veya saçlarıma bakardım, zevkten titrerdim. Bu gizli güç, inişli çıkışlı geçen aylar boyunca beni ayakta tuttu.

Ve şimdi, sosyolojik olduğu kadar edebi bir not. *Martha Quest*'te Martha'nın, dışarıda şiddetle gök gürlerken küvette yatışını, çıplaklığına bakışını; ev sahibesinin ona çay yapmak ve herhangi bir şey için azarlamak amacıyla beklediğini anlatıyorum. Bunu yazarken, cinsel organında üç mükemmel küçük girdap şeklinde uzayan yeni ve parlak kılları görünce duyduğu zevki yazıp yazmama konusunda epey tereddüt ettim. Ama velvele kopacağını tahmin ettim. Ayrıca bu bir prensip meselesi idiyse de, benim prensibim değildi. Daha sonra, 1970'lerde, *One off the Short List* adını verdiğim bir hikâye yazdım. Bu hikâyede, bir kadının koltuk altlarında altın saçaklar olduğu anlatılıyordu. Amerikalı bir yayıncı ve ardından da dergiler, bu kıllar yüzünden hikâyeyi basmadılar. Oysa Amerika'da her türlü cinayeti, işkenceyi, tecavüzü, savaş dehşetini, zalimlikleri tarif edebiliyordunuz. Ama baştan çıkarma ve cinsellikle ilgili bir hikâyede geçen koltuk altı tüyleri uygun olmuyordu. Ancak ben ısrar ettim, çünkü artık prensip meselesi haline gelmişti.

Hepsinin arasında en büyüleyici eğlence dans müziğiydi. Çiftlikten Salisbury'ye geldiğim zaman, bir anda müziğin büyüsüne kapıldım. Hepimiz 1920'lerin ve 1930'ların çarpıcı ve baştan çıkarıcı melodileriyle dans ediyorduk. Uyuşturan müzik ritimlerinin, sürekli olarak bunlarla güdülen bütün bir nesil üzerindeki olası etkilerini inceleyen - yani *gerçekten* inceleyen oldu mu? O sırada tüm dünyanın aynı melodilerle, üstelik çoğunlukla da aynı anda dans ediyor olmasının bir önemi olmalı, gerçi artık "mistik" denebilecek bir dünyaya giriyoruz.

Tenimin altındasın
Yüreğimin ta içinde
Öylesine içinde ki benim bir parçam oldun

Tenimin altındasın.
Denedim teslim olmamayı...

Bazen hayret ediyorum.

Bir sahne. Üzerimde, o gün öğleden sonra diktiğim bir siyah kadife elbise var. Pamuklu kadifeden, bir yıl sonra elime şöyle bir alıp bir kenara iteceğim. Elbise o dönem için, klasik biçimliydi, arkası bele kadar açıktı ve boyundan bağlamalıydı. Önü oldukça açıktı, kalçalara oturuyordu ve eteği hafifçe genişliyordu. Spor Kulübü'nün gençlerinden çok daha yaşlı bir adam, koltuğun kolçağına oturmuş, kadınları seven ama yaşlanmakta olan bir adamın bütün pişmanlıklarını taşıdığını bilemeyecek kadar genç olduğum için gülümseyerek beni inceliyordu. Dans salonundan bangır bangır müzik sesi geliyordu. Ben kıpır kıpırdım, yerimde dans etmeye başlamıştım bile ve kendimi müziğin ezgilerine bırakmak istiyordum.

Cennetteyim, cennetin içindeyim
Kalbim o kadar çarpıyor ki, konuşamıyorum
Ve aradığım mutluluğu buldum
Dışarıda yanak yanağa dans ederken

Adam, "Seni dansa kim götürüyor?" diye soruyor. Şu-şu diyorum. "Onun gibi küçük bir çocukla bu elbise heba olur," diyor buruk bir gülümsemeyle. Erkek cinselliğinin otoritesiyle beni döndürüyor ve sonra bir nefeste, farklı bir insana dönüşüyor. "Sutyen taktın mı?" "Hayır." "Külot?" "Tabii," diyorum kızgınlıkla. "Şey," diye açıklıyor, "Mükemmel bir vücudun var. Ama ne yazık ki, sol göğsün, sağdakinden sekiz milim aşağıda." "Galiba bununla yaşamayı öğrenebilirim." "Galiba öğrenebilirsin."

Bu küçük anı, yaşlı kadınların, ziyaretçilerinin görebileceği bir yere özenle yerleştirdikleri gençlik resimlerinin eşdeğeri olarak görülebilir. Söylemeye çalıştıkları şey, "Bir an bile benim burada, bu koltukta gördüğünüz yaşlı çirkin kadın olduğumu sanmayın, hiç de değil, aslında ben *öyleyim*."

Yıllar, yıllar sonra, bir nedenle, kendini olağandan daha fazla vücuduna adayan 20 yaşında bir kızla aynı odayı paylaşıyordum. Sarındığı havluyu kasıtlı olarak düşürür, şahane sırtını gösterirdi. Gülümseyerek yarı-döner,

mükemmelliklerini kaydeden görünmeyen bir kameraya bakar ve sekiz milimlik hata olan veya olmayan göğüslerini görmemi sağlardı. Sakin bir şekilde ve zaferle bana gülümseyip, dışarı çıkardı. Kaybettiklerimin acısı bıçak gibi içimi yakıyordu. Ayrıca her bakımdan o kız kadar küstah ve acımasız olduğumu bilmek de acı veriyordu.

Müzikle hassaslaşan ve her molekülü, savaş tamtamlarına gösterdiği aşağılanmış bir tepkiyle aptal aptal sırıtan bir genç kadının –kendi bedenine âşık bir genç kadının– kaderinden kaçma şansı yoktu ve o dönemde her kadın aynı durumdaydı. Eğer o zaman kendimi, şimdi kullandığım soğuk gözlerle görebilseydim... Ama hayır, kendimi kurtaramazdım. Kader savaş müziği, dans müziği çalarken, yapmayacağım demenin yararı yok.

Doğa (Gaia? Yaşama Gücü?) bizi, büyük bir kısmı yok olacak nüfusu takviye etmeye hazırlıyordu. Ama en azından Britanya'da da Amerika'da da öyle olmadı, belki de doğa (Büyük Düzenleyici? Büyük Ana?) son savaşa cevap veriyordu, Birinci Dünya Savaşı'na, milyonlarca ölüsü ile savaşlara son verecek savaşa, tıpkı generallerin her zaman son savaşa (ama buna değil) hazır oldukları gibi.

Bir soru: Aslında milyonlarca kişinin öleceği Rusya'da, Almanya'da, Japonya'da doğa (veya *Zeitgeist*), ne yapıp edip kızları etkin bir şekilde yumuşatıyor, böylece akıllarla rahimleri işbirliği yapmaya hazır hale mi getiriyordu?

On temel komplodan biri: Yoksul genç kadın veya erkek büyük kente geliyor. Çeşitli değişikliklerden sonra adam kendine bir hayırsever, kadın da bir koca buluyor. Ben bir koca buldum, Frank Wisdom, devlet memuru. Ona âşık değildim, ancak o dönemin sarhoşluğunda öyle olduğunu düşünmek çok kolaydı. O da bana âşık değildi. Aslında bir yıl önce izne gittiği İngiltere'de bir kızla nişanlanmıştı. Benden on yaş büyük olduğunu ve çok geç oluncaya kadar bu kızdan bahsetmediğini söyleyerek kendimi mazur gösterebilirim. Ama mesele o değil. Mesele benim o kızın yerini alırken sergilediğim soğukkanlı ve acımasız tavırdı. Bu, temel dişi acımasızlığı, kadın ahlaksızlığıdır ve Hıristiyanlıktan veya her türlü vahşi ahlakların yumuşatıcısından çok daha eskiydi. Bu benim hakkım. İçimde veya başka kadınlarda bu yaratığın belirdiğini gördüğüm zaman dehşete kapıldım.

Genel heyecan çılgınlığının parçası olsam da, aynı zamanda içten içe çok perişandım. Dip akıntısı, çekilme veya itilme duygusu, kendimde olmama, uzun zaman önce kontrolü kaybetmiş olma hissi de diğer duygular kadar güçlüydü. Duygu mu? Hayır, duygusuzluktu, duygu yoksunluğuydu. Muhtemelen, aslan tarafından yenilen birinin yaşadığı uyuşmayla aynı şeydi, bir tür kloroformdu.

Yıllardır, en azından uzun bir süre, belki asla evlenmeyeceğimi veya bana ayak bağı olacak çocuklar doğurmayacağımı söyledikten sonra, çiftliğe Frank'le birlikte gidince annemler haklı olarak şaşırdı. Ama rahatladılar çünkü Frank kolonide, annemlerin belirlediği uygun koca tarifine en yakın insandı. Annemin benim için istediği doktorlar, avukatlar veya askerlerin hepsi İngiltere'deydi. Babam hamile olduğumdan emindi. Hamileydim ama daha bilmiyordum. “Benim başıma gelemez.” Genç kadınlar onların başına gelemeyeceğine inanırlar. Birinin orada kendi güçlü bedeninin içinde (her hücresi içten içe hamile kalma ve sonra hamile olma işine adanmış halde), *size* ait olduğunu düşündüğünüz bir bedende olmasıyla, ne kadar kolay hamile kalabileceğinizi gerçekten bilmek arasında mutlak bir ayırım bulunmaktadır. Aynı şekilde, gece gündüz ölüm döşeğindeki birinin yanında oturabilirsiniz, ancak ne kadar çabalarsanız çabalayın –bu arkadaş sizden bir metre bile uzakta değildir– ölmek üzere olan kadın veya erkek bu deneyimi yaşarken, ölüm bilinci, bilgisi sizin erişiminiz dışındadır, içine giremezsiniz.

Babam, beni birçok kez kurtaran bilgili erkek otoritesiyle bana, “Hata yapıyorsun. Pişman olacaksın. Ayrıca çok gençsin ve daha pişmedin,” deseydi, içten içe rahatlardım.

Ama aslında oldukça uyumluyduk - en azından o dönemde. Bir kere, ikimiz de Yerli Sorunu hakkındaki kışkırtıcı düşüncelerimizi gizlemek zorundaydık. İkimiz de, beyazlar tarafından *Komünist Manifesto*'dan fazla uzak görülmeyen *New Statesman*'a abone olduk. İkimiz de rasyonel ve dinsizdik, hatta din karşıtıydık demeliyim. Şimdi o özel düşünce tonunu veya tınısını bulmak çok zor, çünkü “Din değil, Bilim” görüşünden çok uzaktı, daha çok bir kişisel bütünlük, dürüstlük meselesiydi. Ateistliğimizi veya agnostikliğimizi (ikisinin kesin derecesini tartışabilirdik) dini madalyalar gibi taşıyorduk. Azınlıkta olduğumuz için yakınlık, samimiyet

hissediyorduk; aynı hamurdan, aynı maddeden yapıldığımıza inanıyorduk çünkü gazetedeki karikatür hakkında karşılıklı olarak alaycı yorumlar yapabiliyor veya "gerici" bir yorum karşısında ironik bakışlar paylaşabiliyorduk. Anlaşılan karakterlerimiz de benziyordu, zira aynı şekilde davranıyor, kendimizi aynı şekilde –aynı tarzda, diyebiliriz– görüyorduk, mantıklı, pratik, zorluklar karşısında sabırsızdık. Bu esas olarak, çoğumuzun başlangıçta, gizliden gizliye kuşku duyduğumuz, yetişkin hayatının mekanizmalarıyla başa çıkabileceğini yeni anlayan gençlerin güveniydi.

Sonra nefret ettiğim, kötü bir düğün yapıldı. Neler hissettiğimi gayet net hatırlıyorum, bu özgün hafıza sorunu değildi. Düğün fotoğraflarında, neşeli, genç bir evli kadın gibi görünüyorum. Evlenen, "Tigger"dı.

Sonra Beira'ya balayına gittik. Spor Kulübü ragbi - Amerikan futbolu takımı Portekizli Doğu Afrika takımıyla oynuyordu. Bize genç bir evli çift, Joyce ve Bill Blair eşlik etti. Bu çift, kelime doğruysa, flört dönemimizi izlemişlerdi. Onların, dünya zevklerine düşkün, bilgili insanlar olduklarını düşünürdüm. Joyce Singapurluydu ve hep alımlı, şık kıyafetler giyerdi. Beira'ya arabayla gitmiştik, hızlı, sarhoş ve tehlikeli bir şekilde. Umtali'den Beira'ya giden yol o zaman yalnızca çalılıkların arasından geçen bir patikaydı. Filler gördük ve onları alkışlamak için durduk. Neyse ki kayıtsız kaldılar. Beira'da yollar kum kaplıydı ve kenarlarında alev ağaçları, tek katlı evler ve çoğu Hint dükkânları olan dükkânlar vardı.

Blair'lerin Portekizli arkadaşları bizi birde başlayıp akşamüstü beş veya altıya kadar devam eden ve varlığını bile bilmediğim yemeklerin sunulduğu bir öğle yemeğine davet ettiler. Gün batımında, sıcak çamurlu bir denizde yüzüyorduk, sarhoştuk ve sonra, denizde kazıkların üstünde duran çok geniş bir tahta yapı olan otele gittik. Sivrisinek ve tatarcık bulutlarının arasında içmeye devam ettik. Otel, bütün şehir, Rodezyalı ragbi oyuncularıyla ve onların, taraftar şarkıları söyleyen, Portekizliler hakkında espriler yapan hayranlarıyla doluydu. Sokak lambalarına tırmandılar, bir iki heykel devirdiler, maganda gibi davrandılar. Zaten öylelerdi. Ama öyle olmaları bekleniyordu, hatta onaylanıyordu.

Daha uygar şekilde bir korku yaşadık. Ragbi oyuncuları için düzenlenen dansta, genç bir Portekizli kadının yanına oturdum ve sohbet ederken, onun

altın rengi ve kırmızı pullu gece çantasına hayran oldum. Hemen bana verdi. Canım sıkıldı çünkü yoksul olduklarını biliyordum. Ama tartışamazdım. Bana beğenmenin peşinden, kaçınılmaz olarak bir hediyenin geldiği toplumlar olduğu ve ne beğendiğinize dikkat etmeniz gerektiği söylendi. Portekiz Kuzey Afrikalıların (Faslıların) sömürgesi olmuştu ve onlardan Arap uygarlığının kibar yöntemlerini öğrenmişti. O çantayı uğur gibi yıllarca sakladım ve bir çekmecenin dibindeki yerinde onu gördüğüm zaman, dünyada, yürek güzelliğinin hüküm sürdüğü yerler olduğunu hatırladım.

Dördümüz, Umtali'ye ve sonra Salisbury'ye kadar Doğu Portekiz'in ormanları içinden bütün gece araba kullandık ve akşamdan kalma, yıkanmamış, aç, bira kokuları içindeki erkeklerin bürolarına ucu ucuna yetiştikleri bir saatte Salisbury'ye vardık.

Ben çocuklardan, delikanlılardan biriyle evlendiğimi düşünüyordum ama şimdi sanki bütün kasaba sadece bizim değil, başkalarının da evliliğini kutluyor gibiydi, zira her gün bir başka çift, aşk şaşkınlığıyla çekinerek Spor Kulübü'nün verandasında beliriyor ve etraftaki herkes tezahürat yapmaya, haykırmaya başlıyor ve içki getirtiyordu.

Frank'in arkadaşlarının, kentin daha rezil kesimlerinde mülkleri ve sanki İngiltere'den hiç ayrılmamış gibi işlettikleri bir barları veya tavernaları olan orta yaşlı bir çiftin sahip olduğu küçük bir dairede kalıyorduk. Bu çiftin ikisi de kısa boylu, tıknaz, sarı kısa saçlı, kırmızı yanaklıydı ve küçük mavi gözleri vardı. Beni dikkatle, anlayışla ve yargılamayan gözlerle incelerken bir yandan da, nasıl iyi bir eş olunacağı, daha doğrusu Frank'e nasıl uyum sağlayacağım konusunda bana ipuçları veriyorlardı.

Yerel ahşaptan yapılmış bir masa aldığımızda, ben masayı ketentohumu yağı ile besleyip cilalarken, kadın yanımda durdu. "O güzelim tahta parçasını alın teriyle beslemediğin sürece hiçbir yarar sağlayamazsın kızım." Frank, ülkedeki her erkek gibi, sadece orduya nasıl girebileceğini düşündüğünden, ortada çağrılma ihtimali bile yokken, bir çift asker postalı aldığında, içini çekerek bir koltuğa yığılmış, bu çizmeleri ellerimin arasında yoğurmamı ve yumuşatmamı izlemişti. "Biliyor musun tatlım, o kadar emeğin hak ettiği karşılığı görmüyorsa üzülmemelisin." Böylece, Frank'le dalga geçerken beni uyarıyordu. "Zorlu yürüyüşlerde o ayaklarını ne

yapacaksın, Frankie'cik? Orduda ayaklarını kullanman gerekecek. Ragbi maçında kavga edip oyundan çıkabilirsin ama ordudan çıkamazsın." Sonra Frank, "Haydi ama, beni rahat bırak, böyle yapma, bu çizmeler zor zamanımda bana destek olacaktır," derdi.

Kalın deriyi süet kadar esnek ve yumuşak hale getirmek, masanın üstünü yüzünüzü görünceye kadar cilalamak - evlilik hayatına bu kadar bağlı olmanın sürekli bir durum olduğunu sanabilirdiniz, fakat her an kaçmayı düşünüyordum, Frank'ten değil, onu yeterince seviyordum, ama her gün daha eleştirel bir tavırla incelediğim bu hayattan kaçmak istiyordum. İngiltere'ye gidip savaşmak için çok geç kalmamıştım. Kadınlar savaşa gidiyordu, öyle değil mi? Silah kullanabiliyordum, değil mi? Güçlüydüm, öyle değil mi? Yıllarca çok fazla içki içtiği için sıkıntı yaşayan Frank'ten kesinlikle daha zindeydim.

Frank'in hikâyesi o dönemde yeterince sıradan bir hikâyeydi. Annesiyle babası Avustralya'dan Güney Rodezya'ya şanslarını denemeye gelmişlerdi; çiftçilikle, madencilikle uğraşıyorlardı. Üç çocukları olmuştu. Frank, erkek kardeşi George ve kız kardeşi Mary inişli çıkışlı bir çocukluk yaşamışlardı. Frank 15 yaşındayken, aile zor durumdaydı. Bu nedenle Frank okulu bıraktı ve o zaman, gereken sınavlara girip geçtiğiniz takdirde devlet memuru olabildiğiniz için, devlet dairesine girdi. Frank bunu geceleri çalışarak başarmıştı. Mobilyalı odalarda yaşamış, her kuruşun hesabını yapmıştı. İlk ofisinde ondan yaşça çok büyük olan Dolly Van der Byl'le tanışıp arkadaş olmuştu. Dolly yoksul taşralı çocuğa işin püf noktalarını öğretmiş, daha iyi beslenmesi ve bu kadar içmemesi gerektiğini söylemişti. Frank her zaman ona çok şey borçlu olduğunu, onun ne kadar iyi biri olduğunu söylerdi.

Ben ülkeden kaçmanın hayallerini kurarken, Frank'e yemekler yapıp dans ederken ve güneşin batışını seyrederken, hamile olabileceğim aklıma geldi. Aslında bazı büyükler haftalardır bu durumun farkındaydı. Bana hamile olabileceğimi söyledikleri zaman sadece güldüm. Doktorum, hayır, dedi, asla kürtaj yapmıyordu, sağlıklı genç kadınlar bebeklerini erken yaşta doğurmalıydı. Doğanın planı buydu. Şimdi bu görüş hakkında söylenebilecek çok şey olduğunu düşünüyorum.

İkimiz de kürtaj yapılması gerektiğinden emindik. Spor Kulübü'ndeki kızlar ve erkekler, oybirliğiyle çocuk sahibi olmanın sorumsuzluk

olduğunu, dünyanın çok tehlikeli, çok istikrarsız olduğunu düşünüyordu. Kürtaj yaptırmak isteyen kadınlar güneye, Johannesburg'a gidiyorlardı. Ancak Frank, tıp fakültesinde okuyan ve birlikte futbol oynadığı biri dışında Johannesburg'da hiç kimseyi tanımıyordu. Ben trenle, altı kişilik ikinci sınıf kompartımanda, devlet memurlarının eşlerine tanınan ayrıcalıkla Johannesburg'a gittim. Ucuz bir otel buldum ve taksiye binip tıp fakültesine gittim. Öğle tatiliydi ve tamamı erkek olan yüzlerce öğrenci gözlerini dikip bana baktı. Büyük şehre uysun diye şık bir elbise, parlak, siyah, hasır bir şapka giymiş, elime de yeni, siyah bir çanta almıştım, içinde pek az para vardı, o kadar ki nasıl karnımı doyuracağımı bilmiyordum. Yanımdan geçen bir çocuğa bilmem-kimle görüşebilir miyim, diye sorarken, kalabalık kıs kıs gülmeye ve sırıtmaya başladı. Sonunda genç bir adam gönülsüzce bana doğru yürüdü ve çok meşgul olduğunu söyledi. Beni Frank Wisdom'ın gönderdiğini, Frank'in karısı olduğumu ve Frank'in, onun, Frank'in arkadaşının –geçen sene Salisbury'de yaptıkları maçı hatırlıyor muydu?– bana nerede kürtaj olabileceğimi söyleyebileceğini belirttiğini anlattım. Frank'in neden böyle düşündüğünü anlayamadığını söyledi... Ama belki de, çantasını sıkı sıkı tutan bu 19 yaşındaki evli kadının hüzünlü çaresizliği adamı etkilemişti ve kibarca, artık pis pis sırıtmadan, araştırıp, otele mesaj bırakacağını söyledi.

Artık bulunmayan, sanki yeni karameladan yapılmış izlenimi verecek kadar yoğun bir tabaka haline cilalanmış mobilyalarla dolu köhne odada, pencerenin kenarında oturup, telefon bekledim. Aynı zamanda Ossewa Brandwag'ın (bir Nazi kuruluşu) Güney Afrika hükümetinin, yakında çıkacak olan savaşta İngiltere ile Amerika'yı destekleme olasılığına karşı sokağın sonunda ayaklanmasını da dinliyordum. Resepsiyona şu adrese gitmem konusunda bir mesaj bırakılmıştı. Ertesi sabah, daha da köhne bir binada, çok sayıda kadının arasında sıramın gelmesini bekliyordum. Sonunda, masanın başında siyahi bir kadının oturduğu ve düşmanca bakan küçük gözlerle beni incelediği bir odaya girdim. Gördüğü şeyden kesinlikle hoşlanmamıştı.

"Ne istiyorsun?"

"Bana kürtaj yaptığınız söylenmişti."

O anda bana bağırmaya, azarlamaya, masaya vurmaya başladı. Ne cüretle, böyle kötü yalanları kim uyduruyordu, o dürüst bir doktordu, asla yapmazdı, vs... İçinde bir hemşirenin oturduğu bir büronun kapısının açık olduğunu çok sonra fark ettim. Belki de hükümet adına çalışan bir casus olduğumu sanmıştı. Kendimi bir anda kaldırımda, ağlarken buldum. İçeriden çığlık çığlığa bağırarak bana hakaret ettiğini hâlâ duyabiliyordum. Kürtaj yapan gerçek bir doktorun adresini nasıl bulduğumu hatırlamıyorum, ama Stanley'in şoför maaşını kumarda kaybettiğini izlediğim aynı mahallede, berbat bir binada pespaye bir odadaydım. Binanın her yerinden dans müziği ritmi duyuluyordu.

Daha iyi durumda mı olmak istiyorsun
Eve kavanozla ay ışığı taşı

Bu mekânı, *Road to the Big City* adını verdiğim bir kısa hikâyede kullandım.

Doktor gençti - yani genç sayılırdı ve Spor Kulübü'nün emektarlarından iyi bildiğim, sanki içten içe yıpranıyormuş gibi bir görünüme sahipti. Cana yakın biriydi. Sarhoştu. Mekânda arkadaşları vardı, herkes neşeliydi, şarkı söylüyordu, dans ediyordu, eğleniyordu. Bir kadın beni mutfağa götürdü ve bu adamın bana kürtaj yapmasına izin vermemem gerektiğini söyledi. Adam onun arkadaşıydı, iyi bir tipti (Bugünkü karşılığı: İyi biriydi) ancak sarhoş ameliyat yaptığı için Tabipler Birliği'nden atılmıştı. Eğer rahmime değer veriyorsam, adama teşekkür eder ve fikrimi değiştirdiğimi söylerdim. Ben de aynen böyle yaptım. Doktor üzgün, buruk ve iyi kalpliydi, muhtemelen ona karşı uyarıldığımı, hem de arkadaşı tarafından uyarıldığımı anlamıştı. Oteldeki odama geri döndüm, pencereden sinemada, dans salonlarında, kumar mekânlarında dolanan genç erkekleri ve kızları seyrettim.

Şimdi bir de Mabel Griffiths'ten gelen telefon vardı. Kocası ondan, hiç kimsenin bana baskı yapmadığını, ama belirli bir doktora - kendi doktorlarına görünmemi söylemesini istemişti. Onun her söylediğine güvenebilirdim.

Kendimi parlak, temiz, ciddi bir konsültasyon odasında, beni muayene eden ciddi bir adamın karşısında buldum. Adam bana anlaşılan farkında olmak istemediğimi, ama bebeğin dört buçuk ayını doldurmuş olduğunu söyledi. Bana masasının üstünde duran, balıklama atlayan ince bir kız heykeli gösterdi. “Bu büyüklükte,” diyerek heykeli hafifçe bana doğru itti. Yönlendirildiğimi fark etsem de ve hemen alevlenerek kinlenen yanım bu duruma içerlese de, her şeyin bittiğini biliyordum. Ve rahatlamıştım, anlaşmazlık giderilmişti. “Bu ameliyatı, bu kadar geç kalındıktan sonra, karıma veya kız kardeşime bile yapmam,” dedi, “Hiç kimseye yapmam.”

Ona teşekkür ettim. Faturayı Griffiths’ler ödedi. Ne kadar ucuz kurtulduğumu biliyordum.

Bir deyiş var, “Her kadının bir kürtaj öyküsü vardır.” Benimki buydu ve nedense, kürtaj konusunda öfkeli tartışmalar yaşanırken, hangi tarafı tutacağımı bilemem. Ben bu kadar beceriksiz olmasaydım –Tanrı’ya şükür– oğlum John hiç yaşamayabilirdi. Şimdi başından beri hamile olduğumu bildiğimi, kendime karşı doğayla işbirliği yaptığımı anlıyorum. Tanıdığım ve kürtaj olma konusunda fikirlerini değiştiren kadınları düşünüyorum ve o andan beri minnettarım. Her yıl çocuk doğuran kadınları düşünüyorum. Onlara hiç yardım edilmiyor, yaşlanıyorlar ve hastalanıyorlar; bebekleri ölüyor veya çocukları aç kalıyor. Yağlı beyaz gömleğiyle kirli ofisinde oturan o sahtekâr kadını ve çaresiz kızların kendilerini onun gibi birine emanet etmek zorunda kaldıklarını düşündüm.

Böylece hamile bir şekilde ve hamile olduğuma memnun bir halde geri döndüm. Frank de memnundu. Spor Kulübü’ndekiler alkışladılar, tezahürat yaptılar ve bebeğin şerefine kadeh kaldırdılar. Ben dans etmeye devam ettim ama gündüzleri bir divana oturup doğmamış bebeğimle konuşuyordum; uzun, ağır, savaş üstüne kaderci düşüncelerimi, idarecilerimizin beceriksizliklerini, radyoda bağırarak atıp tutmalarını ve Alman kalabalıklarının da onunla birlikte olduklarını böğürmelerini dinlediğimiz Hitler’den korktuğumu paylaşıyordum. Spor Kulübü’nde, otellerde, sessiz kalabalıklar, BBC tarafından yayınlanan Nazi mitinglerini dinliyor ve daha şimdiden yanlış bir geçmişten geliyormuş gibi görünen çılgınca bağrışarak dans edenlerin ve şarkı söyleyenlerin seslerinden çok ayrı bir kararlılıkta tek vücut oluyorlardı. Saatlerce oturup, Hitler tarafından

felce uğratılan, yenilmez düşmanın giderek güçlenmesini yalnızca izleyebilen kendi hükümetini küçümseyerek hipnotize olmak çok tuhaf bir olaydı - tabii, bu dönemde İngiliz hükümeti bizim de hükümetimizdi. Winston Churchill’e hâlâ inatçı, başına buyruk tip muamelesi yapılıyordu. 25 Ağustos’ta, Londra’da İngiltere-Polonya karşılıklı yardım anlaşması imzalandı, ama Hitler blöfümüzü görerek 1 Eylül’de Polonya’yı işgal etti.

O gün, pazar günü öğle yemeği için, bir başka yeni evli çiftle birlikte, Salisbury’nin hemen dışında bulunan bir çiftlikteydim. Adam Frank’in yıllardır arkadaşıydı. Karısı, benim gibi, bir grup eski erkek arkadaşın arasına çekiliyordu. Cinsellik konusunda epey espri yapılıyordu. Şakalaşırken oturup Alman ordularının Polonya’yı işgal edişini dinledik. Moralim bozuldu, çaresiz öfkemin kabardığını hissettim ama aynı anda bütün hayatım boyunca dinlediğim felaketi kabullenmenin heyecanını yaşadım. Acının yarattığı gizli zevk yavaş yavaş zayıflayacak ve kaybolacaktı, ama bu arada öfke, hiddet, kesinlikle inanamama duygusu şiddetlenecekti. Savaşın sonundaki duygularım, başladığı zamanki duygularım değildi. Ayrıca başka yerde gerçek hayat devam ederken kendimi dışlanmış da hissetmiyordum.

Frank’in arkadaşları onun yaşlarındaydı, zaten varlıklı ve oturmuş insanlardı. Onların yaşlı olduğunu düşünüyordum. Bir tanesi, yakın zamanda Ivy’yle evlenen Tommy Wolton’dı. Ivy de benim gibi hamileydi ve yakın arkadaşım, ya da o günlerde dediğimiz gibi, diğer yarım oldu.

Perdeleri çekip, adeta fetüslerimizin büyümelerini dinleyerek günlerimizi birlikte geçirdik. Ivy hemşireydi. İkimizde de, genç anneler için uygun olduğu düşünülen, o hafifçe göz korkutan türde eğitici elkitapları vardı ve bebeklerimizin günü gününe ne yaptıklarını biliyorduk. Kolları veya parmakları çıkıyordu, kuyrukları kayboluyordu, tüy tabakaları oluşuyordu ve dökülüyordu, minik tırnakları uzuyordu. Ivy zayıf, ürkek, açık mavi gözlü, sarı saçları mutlu olduğu zaman yumuşak ve güzel, ancak mutlu değilken düz ve cansız görünen bir kadındı. Onu *A Proper Marriage*’de[51] anlattım, ama eğer o kitap kişisel bir tanıklık olarak alınırsa oradaki varlığı onu anlatmak için yeterli değil. Ivy benim ilk gerçek kadın arkadaşımdı ama sadece aynı zamanda aynı deneyimleri yaşadığımız için. Onunla inandığım veya okuduğum hiçbir şeyi paylaşamıyordum. Düşüncesizce

edebi veya politik bir görüşü paylaşacak olsam, muhtemelen, “İşte yine başlıyor,” diye düşünüyordu. İnsani koşullarla ilgilenmediğinden, zerre kadar katkıda bulunmuyordu. “Yerliler, çığırlarından çıkmadıkları sürece fena değiller.”

İlk bebeklerine hamile olan kadınlar arasında, başka hiçbir yerde rastlanmayacak bir dostluk oluşur. Birlikte bir keşif yolculuğuna çıkarlar, oysa yaşadıkları her aşama, masanın üstünde açık bıraktıkları kitapta yazılıdır, çünkü yaptıkları şeyi her kadın yapmıştır. Çekingenlik veya uygunluk duygusu onların olağanüstü olduklarını iddia etmelerini engeller, ancak kendilerini öyle görürler ve bunu sadece tek bir insan anlayabilir. Ortalıkta birbirlerini ezerler, oysa içlerinde olan şeyler, müthişliğiyle onları yok etme tehdidi oluşturur.

O dönemde başka bir bağ daha vardı: Doktorlara karşı birlik olma. O günlerde, üç buçuk ay dolmadan bebeğinizin “hareketlendiğini” ve hâlâ rahimdeyken yaratığın düşüncelerinize ve ruh hallerinize tepki verdiğini söylemeye cüret edemezdiniz. Bebeğinizin doğduğu andan itibaren sesinizi tanıdığını, etrafında olup bitenlerden haberdar olduğunu, dikkatle dinlediğini, hâlâ bulanık gören gözlerini tanıdığı yüzlere odaklamaya çalıştığını söylemenin yararı yoktu. Bazı insanların çok yakınlaşması, açıkça yıpratıcı bir etki yaratırken bazıları rahatlatıyordu, zira bebek ağlayarak ve korkuyla veya bariz neşeyle tepki veriyordu. Doktorlar bu tür iddialara cevap olarak, küçümseyen tavırlarla, hayal gördüğünüzü, kadınların bazı şeyleri hayal ettiğini, fantezilerinizin sizi etkilemesine izin vermemenizi söylüyorlardı. Bilim bu kocakarı hikâyelerini haklı çıkardı. Doktorlar genç kadınları küçümsemeyi bıraktı mı? Hiç sanmam. Herhangi bir doktor, isterik davrandığını ima ederek kocakarı olduğunu söylediği bir kadına, “Özür dilerim, başından beri biz hatalıydık, sen haklıydın,” dedi mi?

O günlerde kocalar doktorları destekliyordu. Bu, kadınların düşüncelerini kendilerine saklamaları anlamına geliyordu. Hayatta kalmak için olmasa bile, dengeyi korumak için bir kadın arkadaş bulmak çok önemliydi. Ivy’yle ben sabahları saatlerce oturup, duygularımızı karşılaştırıyor, dans ettiğimiz, hatta babalarıyla seviştiğimiz veya savaş hakkında kaygılı düşüncelere kapıldığımız zaman bebeklerimizin enerjik bir şekilde tepki verdiğinde ısrar

ediyorduk. Hissettiklerimiz ve düşündüklerimiz resmi kayıtlara bu kadar az uyduğu için kaygılanıyor muyduk? Pek sayılmaz. Gizli araştırmalarımızı sürdürürken, “Peki, nasıl isterseniz öyle olsun,” veya benzeri bir şeyler düşünüyorduk. İkimiz de taşınmak zorunda kalınca dostluğumuz kesintiye uğradı. Peki, neden taşındık? Herkes taşınıyordu, sürekli olarak. Artık savaş resmen başladığından, Rodezyalı genç erkeklere yakında eğitime çağırılacakları söyleniyordu. Herkes “Kuzeye” çöldeki savaşa gönderileceğini biliyordu. İngiltere’de, pilotlar, bombacılar, denizciler yetiştirmek üzere milyonlarca insanı Avustralya’ya, Güney Afrika’ya, Kanada’ya, Kenya’ya, Güney Rodezya’ya, Kraliyet Hava Kuvvetleri kamplarına gönderme planları yapılıyordu. Savaş, turizmin gönderdiğinden daha da fazla insan kitlesini dünyanın orasına burasına gönderir.

Savaş için bir nedenle küçük dairemize ihtiyaç duyulmuştu. Frank, Salisbury’nin yaklaşık 12 mil dışında bir yer buldu - sürekli olarak, bunun sadece geçici olduğuna beni ikna etmeye çalışıyordu. Daha iyi bir ev yapıldığı zaman, kaderine terk edilen küçük kulübemsi bir evdi. Bütün gün ve gecenin yarısında orada tek başıma kalıyordum, zira Frank ne de olsa, orduya alınmak için torpil aramadığı –çok yaşlıydı– veya başka erkeklerle içki içmediği zamanlarda ofisinde çalışıyordu. Çok sıcaktı, yağmur mevsimiydi ve evin arkasındaki çalılar büyümüş, fidanların ve fidelerin odalara girmesine neden oluyor, tuğlaları itiyor ve yakında evin yıkılacağını ve ağaçlar tarafından ele geçirileceğini bildiriyorlardı. Artık epeyce büyümüştüm. Eskiden dediğimiz gibi, “karnım burnumdaydı.” Ayrıca o dönemde iki kişilik yememiz gerektiği söyleniyordu. Rahatsızdım ve serinleyemiyordum. Galvanizli bir küveti suyla dolduruyordum –şebeke suyu yoktu– ve bazen içinde saatlerce oturuyordum. Su soğuktu. Suda kaldığım sürece oldukça serin kalıyordu. Oturup, kocaman karnımın duvarının hemen arkasında bulunan yaratıkla sohbet ediyordum: Çok enerjikti, Ivy’nin bebeğinden çok daha enerjikti. Elim karnımda, radyoda Avrupa’dan haberleri dinliyordum ve olanların ona zarar vermeyeceği konusunda bebeğe güvence veriyordum. Ayrıca, Avrupa’da orduların önünde koşan annelerle çocukları düşünüyordum.

Ruh halim, şimdi çocuk doğuran kızlarınkinden her bakımdan çok farklıydı. Bu bebekte bir sorun olabileceği aklıma bile gelmiyordu. Ivy,

olası felaketlerle ilgili düşüncelere kafasını takmıştı: Hemşire olduğu için neler olabileceğini biliyordu. Ben bu ve sahip olabileceğim diğer bebeklerin sapasağlam olacağını varsayarken Ivy buna kendini beğenmişlik diyordu. Benim haklı olduğum anlaşıldı - hem de ikimiz için. Hasta olmayı kesinlikle reddetmiştim –ve ne de olsa o olay yalnızca altı yıl önce yaşanmıştı– ve bu kararlığım bebeğimle ilgili beklentilerimi de yönetti. Böylece hastalanması veya doğduktan sonra ölmesi imkânsız hale geldi. Sakin ve güvenli bir heyecan içindeydim. Kumrular evin her tarafında ve evi saran ağacın dallarında öterken, seslenirken, mırıldanırken o soğuk suyun içinde oturdum, sigara içtim veya kalkıp kendime bir sandviç yaptım, sonra tekrar gelip küvetin içine oturdum. Küvetin yanına yığdığım kitapları okudum. Çocukluğumun deneyimli kulaklarıyla çalılıkları dinledim. Radyoda, Avrupa'da sessizce kızışan savaşı dinledim. Frank de yakında savaşa gideceğinden –öyle sanıyordum– bebekle yalnız kalacaktım ve sonra ... Ama yalnız olmayı seviyordum. Salisbury'de şimdiden görülmeye başlanan ve araziyi gözetleyen –yani çeşitli savaş etkinliği için uygun olup olmadığını inceleyen– üniformalı veya sivil İngilizlerden biriyle romantik bir ilişki yaşadığımı hayal ettim. Sonunda ilk romanımı yazacak zamanı bulacaktım. Birkaç kısa hikâye daha yazacaktım, ama bu kez gerçek olacaklardı.

Saatlerce, uzun hayallerle dolu mutlu saatler boyunca yalnız kalıp, sonra bu yalnızlığın Frank ve neşeli arkadaşlarının yüksek sesle gülerek ve iyimserlikle dolu bir sarhoşluk içinde gelmeleriyle bozulması, ben Salisbury'de unuttuğum bir mobilyalı odaya taşınınca sona erdi. İşin doğrusu, bütün mobilyalı odalar birbirine benziyordu. Hepsinde adi kreton veya çiçekli perdeler ve kahverengi parlak mobilyalar oluyordu. Frank yakında gideceği için daha iyi bir yer bulmanın anlamı yoktu. Spor Kulübü'nün coşkulu eğlencesine, verandalarına, partilere, savaş sohbetlerine geri dönmüştüm.

Diğer yarım Ivy'yle sabah sohbetlerine tekrar başladık ama aynı değildi. Kocası Tommy askere çağırılacaktı ama Ivy ona, "Orduya katılamazsın, kendi başıma idare edemem," demişti. Kocası, "Ama belki gitmek zorunda kalırım," demişti gözleri parlayarak. "Ayrıca bütün o kadınlarla yatmanı kabul etmeyeceğim." "Hangi kadınlar!" "Ah, seni tanıyorum, yaşlı

zampara!” Kocası havalı ve gururu okşanmış görünürken kıkırdamalar, kıkırdamalar. Ivy yetkililere, son on yılı flört ederek, dans ederek, içki içerek geçirdiği adamlara gitti ama artık hepsi Tommy’si üzerinde gücü olan binbaşılar ve albaylar olmuştu. Bir ofise ne zaman girse gözyaşlarına boğuluyordu. “Tommy olmadan idare edemem,” diye açıklarken mavi gözleri bu ve önceki ağlamaları nedeniyle kıpkırmızı olurdu. Tommy’nin (Frank gibi) dünkü çocuk olmadığı hatırlanıyordu ve çağrı listesinden adını çıkaracaklarına söz veriyorlardı. Bu arada Ivy giderek bağımlı ve çaresiz hale geldi ama bu görüntü kadın arkadaşlarından hiçbirini ikna etmedi. Oysa yanılıyorduk. Ivy her zamankinden daha da zayıftı, hamilelik çıkıntısı küçücük ve belirgindi, saçları cansız ve dağınıktı. Ayrıca gece gündüz sigara içiyordu. Dostane sessizliklerin yerini, “Who would be a woman” şarkısının melodisiyle inlemeler almıştı ve artık onunla olmak beni rahatlatmıyordu.

Başarılı bir iş yapmak için gereken ruh hali içindeydim ve dört gözle doğumu bekliyordum. Bu kadar sağlıklı ve rahat olduğum için doğumun söyledikleri kadar ıstıraplı olacağına inanmıyordum.

Jinekolojik tarihçem, hiçbir sorunu olmayan o efsanevi köylü kadını için uygun olabilirdi. İlk âdetimi 14 yaşımdayken görmüştüm. Âdetlerim iki üç gün sürüyordu ve fazla değildi. Bazen hafif sancılı oluyordu. Âdet öncesi gerginliğe gelince, hiç kimse böyle bir şey duymamıştı. Üç kere doğum yaptım, hepsi normal doğum oldu, hiç yırtık, dikiş, forseps veya sezaryen olmadı. Hiç mantar veya genital herpes olmadım. Âdetlerim, sigara içen kadınlarda yaygın olduğu üzere, kırklı yaşlarımın başında kesildi. Korkulan menopozu yaşamadım. Âdetten kesildim, öylece bitti. Daha şanslı olabilir miydim, bilemiyorum. Böyle bir tarihçesi olan çok sayıda kadının sanki rahim sorunları kadınların olması gereken kaderiymiş gibi suçluluk hissetmeleri beklenir.

Bunları genç kadınların yararına söylüyorum çünkü şu zamanda yapılan bütün propagandalar, talihsizlikler için, kadın olarak hayatları, bütün yol boyunca düşüşlerle dolu engelli koşu parkuru gibi ve menopoz da bozgun olarak sunuluyor. Menopozu rahat geçen –hem de ilaç kullanmadan– kadınlardan oluşan ve fazla uzakta olmayan gizli bir dernek var. Ama rahat geçirdiklerini söylemeye cesaret edemiyorlar çünkü ablaları onları yalan

söylemekle suçlayacak veya yandaşlarını düş kırıklığına uğrattıklarını söyleyecek.

Mesele şu ve eğer uğraşıyorsam bunun nedeni, önemli olduğuna inanmam. Ben –benim neslimdekiler– kadın olarak yaşantılarımızı sabırsızlıkla beklerken korku hissetmedik, kötü şeyler olacağını düşünmedik. Kendimize güveniyorduk, kontrolün elimizde olduğuna inanıyorduk. Televizyon, radyo, gazeteler, kadın dergilerindeki iç karartıcı bilgilerle bombardımana tutulmuyorduk. Biz –insan ırkı olarak biz– artık bizden beklenildiği şekilde tepki verdiğimizi biliyoruz. Bu bilgi genellikle sınıftaki çocuklar bağlamında sunuluyor ama geniş, hatta yaygın bir uygulama alanı buluyor. Eğer kızlara çok genç yaştan, âdet öncesi gerginlikten menopoz sıkıntılarına kötü zamanlar geçirmelerini beklemeleri söylenirse, kötü zamanları davet etmiş olmazlar mı? Oysa bizler –örneğin– âdet öncesi gerginliği hiç duymamış olan bizler, yalnızca, “Lanet olsun, biraz sinirliyim, hastalanacağım da ondan olmalı,” derdik. Yıllarca gizli bir meme ve rahim kanseri korkusuyla yaşadıysanız, olmaya daha eğilimli mi olursunuz? Bu bir soru, açıklama değil.

Yakında doğuracağıma ilişkin bir enerji dalgalanması, yukarıya –daha da yukarıya– karşılaşacağınız her bebeğin tabii ki beyaz olacağı Lady Chancellor Hastanesi’ne gitmeme neden oldu. North Caddesi’nde, girişin iki tarafında birkaç odası, yanlarda odaları, bir avlunun etrafında iç verandası ve bebeklerin annelerinden epeyce uzakta tutulduğu uzun bir odası bulunan büyük bir binaydı.

Beni kapıda karşılayan çok genç bir hemşire, o gece doğacak olan çok fazla bebek olduğunu –savaş yüzünden– açıklayarak, iyi bir kız olmamı ve başımın çaresine bakmamı söyledi. Saat sekiz veya dokuzdu. Benimle ilgilenen olmayınca etrafta dolaştım, doğum yapan diğer kadınların çığlıklarını dinledim ve bakım odasındaki yeni doğan bebeklerin başında durup, keşke birini kucaklayabilsem, diye düşündüm. Bir noktada banyo yapmam, bir diğerinde tıraş olmam söylendi. Sonra şunu yaptılar.

Hastaneyi iriyarı bir kadın, Bayan Bilmemkim idare ediyordu. Eğitimi yoktu, hep hemşire üniforması giyiyor ve doğumlarda bulunuyor, yardım ediyordu. Her gün hastaneye gelip giden, sayıları taş çatlasa 10-12 tane olan doktorlarla ahbaptı.

Yanıma geldi ve lütfederek bana, diğer kızlar gibi ortalığı velveleye vermediğime memnun olduğunu söyledi. Sabahın erken saatlerine kadar doğumhaneye giremedim ve orada beni yüksek bir yatağa yatırıp bıraktılar. Çok sancım vardı. Bu olay *Proper Marriage*'da anlatılmaktadır, şey, az çok idare eder.

Bazen kadınlar, "Doğum sancıları unutulmaz," der. Ama sanırım çok sancınız olduğunu hatırlarsınız, ama sancının kendisini değil; her sancı arasında, sancının ne kadar yoğun olduğunu unutursunuz. Asıl hatırlama –bir an için bile olsa– o deneyimi yeniden yaşamak. Sancıyı sancıyla, sevgiyi sevgiyle, en iyi halinizi, en iyi halinizle hatırlarsınız.

Bana şimdi ilginç gelen sancının kendisi, şiddeti. Daha 20 yaşında bile değildim. Sağlıklıydım. Ve eğer beklentiler fiziksel deneyimi yönlendiriyorsa, doğum sonraki iki doğumum kadar kolay olmalıydı.

Belki de yalnız ve rahatsız olduğum içindi. O uzun süren ilk doğumumda bana destek olan tek kişi, yerleri silen zenci temizlikçi kadındı. Zencilerin beyazlara sıradan, makul oranda insani yakınlık gösterdiği tekrar tekrar, anılarda, romanlarda, otobiyografilerde anlatılmaktadır.

Kocam neredeydi? Oğlanlarla gürültülü kutlamalar yapıyordu, o günlerde zorunluluktu bu. Kocaların eşlerine destek vermesi gerektiği düşüncesi -Başhemşirenin ne diyeceğini hayal bile edemiyorum. "Onları istemezsiniz. Onlar yalnızca baş belası."

Bebekler de baş belasıydı, biz anneler de öyle.

Bebek, yani oğlum John doğduğu zaman, görmem için bana doğru tuttular. Hemşirenin kollarında debelenen ince, uzun bir bebekti. Beni tekerlekli sandalyeyle doğumhaneden çıkarırlarken, "Gerçek bir futbol oyuncusu doğurmuşsun," dediklerini duydum. Bebek de başka bir yere götürüldü. Hassastım, yalnızdım ve üzgündüm, bebeği kollarıma almak istiyordum. Çekinerek onu görmek istediğimi söyleyince, bana, "Yakında onunla gereğinden fazla beraber olacaksın, neden acele ediyorsun?" dediler. Sonradan merak etmememi, ona azar azar şekerli su verdiklerini ve ertesi sabah göreceğimi söylediler. Kendimi savunmaya çalıştım, Tigger hafifçe işi espriye vurdu ve bebeği o gece, yani doğumdan 12 saat sonra, o da yalnızca beş dakikalığına getirdiler. Başhemşire başımızda durdu ve

bebeğin dudakları meme ucuna değer değmez bebeği kollarımdan aldı. “İlk gün için bu kadar yeter,” dedi.

Lady Chancellor’ın her tarafını Dr. Truby King’in ruhu sarmıştı. Başından itibaren, bebek belirli bir ağırlığın altında olmadığı sürece, dört saatte bir emzirme standardı uygulanıyordu. Benimki üç kilonun üzerindeydi. Doğru zamandan önce meme isteyen bebekler ağlatılıyordu. “Kimin sözünün geçtiğini öğrenmesi gerekiyor.” “Bildiğini okuyamayacağını öğrenmesi gerek.” Bebekler emmeyi bitirdikleri zaman ya arabalarla ya da hemşirelerin kucağında dengelenerek götürülüyorlardı - annelerinin yanında asla yarım saatten fazla kalamıyorlardı. Ondan sonra kısa bir süre derin bir sessizlik oluyor ve şansınız yaver giderse biraz uyuyordunuz. Bir süre sonra bebekler ağlamaya başlıyorlardı. Anneleri onları özlemle beklerken bir iki saat ağlayabilirlerdi. Ama ne anneler onların yanına gidebiliyordu ne de bebekleri annelere getiriyorlardı. O günlerde kadınların bir hafta yatakta kalmaları gerekiyordu. Şey, aslında annem altı hafta yatmıştı. O yatakta çaresiz bir şekilde yatıyordum. Göğüslerim batıyordu ve süt doluydu. Bir yandan da, verandanın gerisinde çılgınca ağlayan bebekleri dinliyordum. Öfke ve hayal kırıklığı içindeydim.

Mary McCarthy, *The Group*’ta benzer bir düzeni anlatmaktadır. Lady Chancellor Hastanesi tek değildi. Ancak bir komite annelerin bebekleriyle “bağ kurmamasını” –veya bizim ifademizle, sevmememizi– sağlamak için bir gün plan yapmaya kalkarsa, yapabilecekleri en iyi şey, Lady Chancellor’ı incelemek olacaktır. Söylediklerine göre Japonya’da da işleri böyle hallediyorlarmış.

Televizyonlarda sık sık şu resmi görürüz: Bir çocuk arabası, raf veya masa var; üstünde aynı şekilde kundaklanmış, kolları ve bacakları bağlı belki on, belki ondan fazla bebek görünür ve bu talihsiz bebeklerin tepesinde bir gardiyan hemşire durmaktadır. O bireye, o yeni doğan bebeğe, harika ve patlamaya hazır olasılıklarla dolu o bebeğe, dünyadaki konumu, neyin ne olduğu öğretiliyor. Bazı şeylerin değişmesini beklemiyorum. Yeni annelerle bebeklerini ayrı tutma işlemi, bebeklerin her emzirme öncesinde ağlatılması ve annelerin huzursuz ve rahatsız edilmesi çok derin ve ağır duygulara yol açmaktadır. *Ona kimin sözünün geçtiğini öğretmek zorundasınız*.

İki kadınla aynı odayı paylaşıyordum. Bir tanesi üçüncü çocuğunu doğuruyordu. Şişman, şekilsiz, derisi sarkmış bir kadındı ve yattığım yerden, içten içe dehşetle onu izliyordum. Artık gevşemiş olan bedenimin içinde yatıyor ve normal haline dönmesini istiyordum. Patlamak üzere olan kocaman göğüslerimden nefret ediyordum. (Bu nefret o kadar sütle gurur duymamı engellemiyordu.) Bir kız, canlı, sıkı düzgün vücuduyla, ipeksi küçük göğüsleriyle ve tabii, cinsel organındaki güzel sarmallar halinde duran tüyleriyle kendini önce annesiyle karşılaştırırdı, sonra dünyayla. Bu yeni vücudunun içinde bütün eleştirilere göğüs gerebilir. Oysa sonra, bir çuval gibi berelenmiş etleriyle, sanki kabuğundan çıkarılmış bir salyangoz gibi yatar yatağında.

Bu evcimen ve halinden memnun kadının başucunda –gördüğüm kadarıyla– başhemşirenin ve hemşirelerin görmediği anlarda, benimle arkadaşlık eden siyahi koğuş hizmetlisi gelip duruyordu. O kadını çok takdir ediyordu ve “Bizim için, bir kadın üçüncü çocuğunu doğuruncaya kadar gerçek kadın değildir,” diyordu. “Yani şimdi ben gerçek bir kadın oldum,” diyordu anne memnun ve neşeli bir şekilde. (Aynı şekilde, Shona’lı bir kadın bana, “Bizde, bir erkekle bir kadın sırf düğün törenini gerçekleştirdikleri için evlenmiş sayılmaz. Gerçekten evli olabilmek, yıllar sürebilir,” demişti.)

İçimden sessizce, bir daha çocuk doğurmayacağıma, bir daha asla şişman ve çirkin olmayacağıma yemin ediyordum. Ama oradaki o kadın, muhtemelen o da aynı yemini etmişti, oysa şimdi kendinden gayet memnun bir halde, göbeği sütlü pelte gibi yatıyordu. Kendimi son derece yalnız, kaygılı, perişan ve tehdit altında hissediyordum. Frank gelip gidiyordu, bazen arkadaşlarıyla geliyordu, ama ne de olsa onlar artık benim de arkadaşımdı. Hepsi de benden, bebekten çok memnundu. Annem telaşla geldi ve dört saatte bir emzirmenin bu kadar yeni doğmuş bebeklerde çok saçma olduğunu söyledi. Bu yorum, hemşireleri desteklememe neden oldu. Suçlamalar ve üzüntü yayan annemi desteklemeyi göze alamazdım, gerçi annem böyle yaptığının farkında değildi.

John’u eve götürdüğüm zaman, onunla ilk kez yarım saatten fazla beraber oluyordum. John kitaptaki kurallara uymuyordu. Bir kere, ilk günden itibaren başını kaldırdı. Memeyi zevkle ve enerjiyle emiyor,

bacaklarını piston gibi çalıştırıyordu. Ayrıca güya odaklanamayan gözleri tetikte ve dikkatliydi. Asla sokulmuyordu. Hep kalkmaya, başını bebek arabasının kenarının üstünden görebilmesini sağlayacak kadar kaldırmaya çalışıyordu. Yakında büyük ve parmaklıklı bir karyolaya konulması gerekeceği belliydi. Hep aç gibiydi. Bense her gün daha da şişmanlıyor ve kendimi çok kötü hissediyordum. Süt ancak yetiyordu. Emzirme saatleri arasında göğüslerimin ürettiği süt miktarı konusunda üzülüyordum çünkü her emzirmede göğüslerim boşalıyordu. Bebek birkaç saatliğine memnun oluyor, sonra bağırmaya başlıyordu. Ancak kurallar dört saatte bir emzirilmesi gerektiğini söylüyordu. Acıyla, sinirle, kaygıyla oturuyor, tavsiyelere göre, saat onu kucağıma alıp besleyebileceğim anı vuruncaya kadar “bebeği ağlatıyordum”. Şimdi, özellikle de o zaman yeterli süt üretebileceğim için, onun istediği zaman emzirilmesi gereken bir bebek olduğunu biliyorum. Boşalmış olan göğüslerimin dolacağını umarak, bebeği öğleden sonra kucağıma alıp, konuşarak ve sarılarak sakinleştirmeye çalıştım ve böylece akıl hocalarına karşı çıkmaya başladım. Kollarımda ayakta durmak istiyormuş gibi görünen, yumruğunu ağzına sokan, meme için gizlice inleyen bir bebekle verandada durduğumu ve hıçkıra hıçkıra ağlayarak ona, “Ne yapacağım?” diye sorduğumu hatırlıyorum. Zira o kadar güçlüydü ki, onu taşımak bile beni yoruyordu. Yine de, ben de güçlü bir kadındım ve o yalnızca bir bebekti.

Kısacası, oğlum hiperaktif bir bebekti, sonra hiperaktif bir çocuk oldu, ama o zaman bu kelime kullanımda değildi. Buna memnunum. Muhtemelen ona sakinleştirici verirler, kimyasallarla doldururlardı.

Bu arada gururlu anne-babalar genellikle ilk bebeklerinde teorilerle dolu olurlar. Frank bebekleri nazlı alıştırmamak konusunda bazı kitaplar okumuştu. Eğer erken yaşta soğukta durmaya alıştırılırsa, ileride soğuğa ve üşümeye karşı dayanıklı olurdu. Bebek, alıştırılmak için bir yelek, ince bir ceket ve beziyle verandaya çıkarılıyordu. Pek rahatsız olmuyordu, oysa kış yaklaştığı için hava serindi. Ağlamasını, emzirildikten sonra ne kadar vakit geçtiğine göre ayarlamaya devam etti. İlk bebekler dayanıklı olmak durumundadır: Geçenlerde dokuz aylık bir bebeğe, bebeklerin diyetlerini sıkıcı buluyor olmaları gerektiği düşüncesiyle, peynirli tost yedirildiğini gördüm.

Endişeden, şişman bedenime duyduğum hoşnutsuzluktan ve annemin sürekli ziyaretlerinden çıldıracak gibiydim. Annem John’a kötü davranıldığını söylüyordu ve genellikle akıl hocaları yeterli güvence olarak görse de kilo almasından etkilenmiyordu. Çocuğu biberona başlatacağımı söyledim. Bana sorumsuz olduğumu söyledi. Saati gözleme ıstırabından tükenmiş olan arkadaşım Ivy biberona geçmişti ve her şey yolundaydı.

Genç kadınların kendilerini endişeli, yetersiz, beceriksiz, yoksun hissetmelerine, kadınların sütlerinin kesilmesine neden olacak ve bebek sahibi olmaktaki bütün keyiflerini kaçırmakta daha garantili başka bir rejim yoktur. Fakat eminim ki amaç da zaten buydu.

Bazen Ivy’nin dairesine gidip sabah banyosu faslını birlikte hallediyordum. Ona güveniyordum, oysa akıl hocalarına güvenmiyorum. Bebeğini yıkadığı ve üstünü değiştirdiği uzun masada yan yana dururduk. Onun bebeği kendi önünde, benimki de benim önümde dururdu. Bebekler doğdukları zaman zayıf, buruşuk, cılız, morarmış ve saçlı olabilirler; yalnızca tamamlanmamış durumdalar. Bebeklerin sorununu biliyorduk, çok erken doğuyorlardı. Bunun kanıtı, yaklaşık iki aylıkken mükemmel olmaları, başından beri olmaları gereken hale gelmeleri. Ivy’nin küçük kızı tombul, güzel, gamzeliydi, balonlar çıkarıyor, yumuşak kollarını sallıyordu. John zayıf, uzun bir bebekti, gözleri cin gibi bakıyordu, kolları bacakları hiç durmuyordu. Elinizle bastırmanız gerekiyordu, yoksa herhangi bir yüzeyden yuvarlanabilirdi. Havayı yumrukluyordu, yanındaki küçük kızı görmek için ikide bir başını kaldırıyordu.

“Hey, şuna bak,” derdi Ivy. “Şimdiden kızın peşinde.” İçgüdüsel olarak elini koyup kızını korumaya çalışıyordu.

“Sen seks delisisin,” diyordum Ivy’ye. “Ivy, üç aylıkken ona tecavüz edemez herhalde.”

“Ah bilmiyorum - Şuna bak! Hayır, nerelere vardığıma bakarak, kızıma göz kulak olacağım - onu şimdiden uyarıyorum. Ayrıca, sana söylüyorum, ona da göz kulak olacağım. John, dinliyor musun? Hey, John!”

Yeni doğan bebeğin devasa organı ve testisleri orantılı boyutlara dönmüş, normal hale gelmişti. Yine de... O tatlı tombik, gamzeli kız ve o coşkuyla uzanan oğlan. Gülüştük. Kahkahalarla güldük ve duramadık.

Kendime gelince, “Ama senin oğlun, benim kızım olabilirdi.”

“Asla! İm-kân-sız!” Duygularını o kadar güçlü bir şekilde ifade ediyordu ki, *bu* bebeklerden başka bir şey doğurmamız mümkün değildi.

“Şu yaratığa bak! Şu *şeyine* bak...” Dramatik bir küçümsemeyle oğlumun cinsel organını işaret ediyordu. Sonra aniden kendinden geçerek kendi bebeğine dönüp, hayranlıkla kızının dolgun ve mükemmel olan Venüs tepesini seyretti. “Tıpkı küçük bir posta kutusu gibi,” diye cilveleşti. “Ah, bunun tamamını dondurmayla yiyebilirim. Ah içine mektuplar koyabilirim. Ah, ne kadar tatlı bir pıtış, bunu nasıl savunabilirsin...” Tüm dramatik küçümsemesiyle John’un pipisini işaret ediyordu.

Bebeklerimizi kucağımıza aldık ve “Cennetteyim, cennetteyim, kalbim o kadar hızlı çarpıyor ki konuşamıyorum. Yanak yanağa dans ederken, galiba aradığım mutluluğu buldum,” veya “Gece gündüz seni düşünüyorum...” diye şarkı söyleyerek onlarla odada dans ettik.

Ivy, ne de olsa bir hemşire olduğundan kocasına, eğer sağlık görevlisi bir daha gelmeye cüret ederse, muhtemelen onu öldüreceğini söyledi. Ben de Frank’e aynını söyledim. O da, “Neyin iyi olacağına inanıyorsan öyle yap,” dedi. İşin doğrusu, kocalarımız bize katlanmaya çalışıyordu ve onları suçlamıyorum. Kafalarımızı bebeklerimizi büyütmeye, beslenmelerine, uyumalarına veya uyumamalarına takmıştık. Bu basit şeylere gömülmüş kadınlar, normale döndüklerinde kendilerine şaşarlar.

Erkekler günlerini ve gecelerini diğer erkeklerle geçiriyorlardı, hepsi de barlarda, otellerde, Spor Kulübü’nün verandasında, dört gözle üniformalarını giyebilecekleri anı bekliyordu.

“Bir düşün,” diyordu Ivy düz ve cansız saçlarına, bir deri bir kemik vücuduna ve sonra bir de benim aşırı kilolu, elbisemden taşan vücuduma bakarak, “Spor Kulübü’nde eskiden bizim şerefimize kadeh kaldırılırdı. Buna kim inanabilir? Ah, neyse, şimdi hepsinin canı cehenneme diyorum.”

Bebeği biberona başlattım ve annem bencil olduğumu, kendimden başka hiç kimseyi düşünmediğimi söyledi. Artık ona tahammül edemiyordum ve daha da soğuk, nazik ve sabırlı hale geldim. Söylediği her şeyi kabul ettim ve bu reddedilme, dışlanma onu çıldırttı. Kızların böyle dönemlerde annelerine ihtiyaçları olduğunu söyleyip durdu. Onunla aynı fikirde olduğumu söylüyor ve gitmesini bekliyordum.

Annemin hayatında olanlar kaldırabileceğinin gerçekten üstündeydi. Babam artık devamlı hastaydı. Yatalak olmuştu: Bu kelime istikrarlı, kötü bir durumu tanımlıyor olabilir ama babam söz konusuysa tamamen krizlerden ve travmalardan oluşuyordu. Komaya, daha doğrusu neredeyse komaya girmişti, ya çok fazla insülin alıyordu ya da çok az. Karaciğeri... Bağırsakları... Midesi... Sağlam bacağı o kadar inceydi ki, artık zar zor yürüyebiliyordu. Annem orada çiftlikte babamla yalnızdı ve babam artık güvenle araba kullanamıyordu. Annem sürekli olarak kasabaya inmek için komşulardan ricada bulunmak zorunda kalıyor ve bağımlı olmaktan nefret ediyordu. Neden araba kullanmayı öğrenmiyordu? Sonradan, şehirde öğrendi. Bana yazdığı mektuplarda, güncel deyimle, yardım istiyordu. Bana göre tehditkârdı. Annem bir tehditti: Onunla yarım saat geçirince tükeniyordum. Onun ziyaretinden sonra yatağa gidip uyuyordum.

Bu arada erkek kardeşim Dartmouth, İngiltere'deydi ve donanma subayı olmayı öğreniyordu. Annem büyük hedefine ulaşmıştı - donanmada bir oğlu vardı. Torpil yaptırmış, İngiltere'ye mektuplar yazmış, ofislere dadanmış, oğlunu tavsiye etmiş ve yalvarmıştı. Ve işte oradaydı. Harry ve Dick Colborne Dartmouth'a birlikte gitmişlerdi. Sonradan, barış zamanında olsaydı asla başaramayacağını söyleyecekti. "O İngiliz Donanması askerleri yalnızca sömürgeleri pohpohluyordu, anladın mı? Gösteri için bizlerden bir iki kişi almaları gerekiyordu." Eğitim standardının, diğerlerinin seviyesinin yanına bile yaklaşamadığını fark etmişti. Onlara yetişmeye çalışmak, her dakika, gece gündüz çalışmak anlamına geliyordu ama zar zor da olsa sınavları geçmeyi başarmıştı.

İngiltere'den mektuplar iki haftada geliyordu. A ve B'ye eğlenceli, neşeli mektuplar yazıyordu. Elimde bir tomar mektup var. Şiirler de yazıyordu. İç dünyası hakkında hiçbir şey yazmıyordu - düşünceleri, duyguları veya gizlice çektiği sıkıntılar o mektuplarda yer almıyordu.

Ben de çiftliğe mektuplar yazıyordum. "Sevgili anneciğim ve babacığım. Evet, ben gerçekten iyiyim ve John da gayet iyi. Geçen hafta 110 gram aldı. Frank savaşa gidiyor. Çok sevgiler."

Bebek biberona geçtiği saniyede diyete başladım ve her hafta kilo verdim. Emzirmeyi bırakmadan diyete başlamazdım, şişman olmaktan nefret ettiğim için bebeği biberona başlatmayı aklıma bile getirmezdim.

Hile yapmazdım, kesinlikle yapmazdım ama vücudum yine kendime ait olunca - o zaman... Ve yine eski düzgün formuma, parlak saçlarıma ve bedenime düzgün oturan hepimizin giydiği elbiselere döndüm. Spor Kulübü verandasına hazırdım ancak ordu çağrıda bulunmuştu ve bütün erkekler, askerlere dönüştürülmek üzere Umtali yakınında kamptaydı.

Biz eşler hemen onların peşinden gittik. Erkeklerimiz bizi istemedi.

Ucuz bir otelde, kötü bir odada kalıyordum ve kıştı. O yıl, yani 1940 yılında yağmur haftalarca çiseledi ve hava sisliydi. Bebek bezlerini kurutamıyordum. Bebek bir tür enfeksiyon kaptı ve kakası ilk defa düzgün değildi - sarı balçık içinde beyaz, sindirilmemiş süt pıhtıları halindeydi. Bebek ağlıyor veya inliyordu. Genç bir adam olan doktoru aradım ve bezgin ses tonundan, isterik davrandığımı anladım. “Siz kızlar, orada ne yapıyorsunuz? Kocalarınızı kamptan çıkarmayacaklar, bunu bilmiyor musunuz?”

Dans müziğinin dışarılara taştığı Umtali sokaklarında, bir başka hayatta kızlar ve erkeklerden oluşan gençler grubuna giremeyecek kadar küçük olduğum için çok üzüldüğüm sokaklarda bir aşağı bir yukarı yürüdüm. Ateş ağaçlarının ve cakarandaların altında her gün saatlerce bebek arabası ittim ve kamptan kaçan bir askerin beni görüp, çekinerek yanıma geldiğini, sohbet etmeye başladığını hayal ettim - hayır, kocamın hatırını sormayacaktım. Bu hayaller, film sahneleri kadar netti ve bir kadının değil, genç bir kızın hayalleriydi. Ateş ağaçlarının altında birbirimize sarılacak, savaş ayrılıkları, savaş kayıpları ve acısı yüzünden kederle öpüşecektik.

Hemen köşeyi dönünce, Brown adını taşıyan çok daha iyi bir otelde, bir başka eş vardı. Ne o beni pek seviyordu ne de ben onu. Frank’in bir arkadaşı tatile İngiltere’ye gitmiş ve bir gelinle dönmüştü. Kız biz kolonilileri büyülediği gibi kendisi de aslında büyülenme heyecanı içindeydi. Orta sınıftan zengin bir kız olduğundan, giyen kadınları tamı tamına ifade ettikleri için tarz olarak bizim hayran olduğumuz türde “güzel” giysileri vardı. Cana yakın bir insandı. Sakindi. Şimdi görüyorum ki, evlendiğinde nasıl bir hayat yaşayacağını muhtemelen anlamamıştı.

Kolonilerde sınıfsal burnu büyüklük hep biraz farklı olmuştur, sanki iyi işleyen bir makine parçası yerinden çıkarılmış da çalışma tezgâhının üstünde boş yere dönüyormuş gibi. “Şu güzel harekete bak!” Ivy’yle ben

Mary'den bahsederken ona acıyorduk. Burada, bizim gibi insanların yanında züppe olmanın ne anlamı var, diye düşünüyorduk. Ancak performans olarak hayranlık duyuyorduk.

Kocası da Spor Kulübü'nün çocuklarından, daha doğrusu adamlarından biriydi. Biraz yaşlanıyordu. Çok içiyordu ve aslında alkolikti, iyi huyluydu, sevimliydi ve oldukça aptaldı. Hayatını rahatlatması ve yoldaşlık etmesi için yanında getirdiği kişi, bu sivri dilli, dürüst, pratik, kızıl saçlı kadındı ve her an, "Bu kadarı yeter tatlım, bir gece için yeterince içtin," diyebilecek biriydi. Kısacası burada, iyi dost, yakın arkadaş, akşamcı, ayyaş, erkeksi bir adamla, içinde hiç zayıflık olmadığı için zayıflığı küçümseyen becerikli, ahlaklı kadın arasında, yüzlerce kez örneğini gördüğümüz bir evlilik vardı. Bu suçlu erkekler sanki kendi vicdanlarının sitemleri yetmezmiş gibi onları sürekli diliyle kırbaçlayan birine gerek duyarlar.

Diğer yaygın evlilik türünü, bilim insanları, akıllı veya aydın insanlarla, fahişeler, barda çalışan kadınlar, her durumda, fingirdek ve seksi kadınlar arasındaki evlilikleri başka nasıl açıklayabiliriz? Her ikisi de, yanlarındaki eşlerinin gece gündüz, "Seks manyağısın sen!" "Tanrım bana yardım et, yaşlı kuru bir odun gibisin." "Sen hiç ciddi olamaz mısın, herhangi bir konuda yani?" "Hep düşünüyor olmak zorunda mısın? Bir dakikalığına boş veremez misin?" diye düşüneceklerinden emindirler.

Bu iyi arkadaş, yeni karısıyla birlikteyken hep komik ve kütük gibi görünürdü. Kadın, onun yanında, D. H. Lawrence'ın deyimiyle, hak ettiği yerden indirilmiş bir kraliçe gibiydi. Adı Mary'ydi.

Mary'yle otelinde çay içmeye gittim. Otelin özellikleri dünyanın en güzel otellerinin müdavimlerini şaşırtmayabilirdi ama ben güzel pastaların ve odun ateşinin tadını çıkardım. Anlaşılır bir şekilde, Mary bana çaya gelmedi. İngiltere'den getirdiği giysileri giydirdiği şirin, iyi huylu bir bebeği vardı. John bu tür çay partilerinde fena davranmıyordu, yalnızca kendisi oluyordu. Mary onun kollarımda debelenip, güreştiğini, bütün ağırlığını şimdiden ayaklarına verdiğini görünce, aksi bir sesle, "Çok enerjik, değil mi?" derdi. Bana göre bariz bir şekilde bebek olma koşullarına karşı sabırsızlık gösteriyordu. Bu düşünceyi, bütün detaylarıyla, "entelektüel" Mary'yle değil de, Ivy'yle konuşabilmem çok ilginçti. Çünkü Mary öyle tanımlanıyordu. "Yalnızca dört aylık olduğundan emin misin?"

diye sordu Mary. Daha sonra, dokuz aylıkken ayağa kalkıp bir yaşındayken koşmaya başlayınca insanlar, “Yalnızca bir yaşında olduğundan emin misin?” diye soracaklardı. Bu, “imkânsız” olan, ancak doğru olduğunu bildiğim şeylerden biriydi. Yıllarca aklımda imkânsız olan –çünkü insanlar öyle diyordu– ama doğru olduğunu anladığım şeylerin listesini tuttum.

John’la gurur duyuyordum ama utanıyordum. Diğer insanların bebeklerinin neden sakin sakin bebek arabalarında oturup, sevilmelerine ve kucaklanmalarına izin verdiklerini bilmiyordum. Mary kendimi beceriksizmişim gibi hissetmeme neden oluyordu. Fakat muhteşem odun ateşinin hatırına, bundan çok daha fazlasına katlanabilirdim. Benim odamda ısıtıcı yoktu. Sıcak iklimlerde bir gelenek vardır, orada asla üşümezler. Salisbury’de bebek bezleri çamaşır ipine asıldığında sıcak güneşin altında bir saatte kururdu ama burada küfleniyorlardı ve sürekli yeni bezler alıyordum, zira en azından kurulardı.

Ivy de benim kaldığım otele geldi ama Tommy’sinin[52] eğitim kampından çıkamayacağını öğrendi. En fazla birkaç saatliğine olabilecekti. Ivy kendini kaybetti. Kocasını savaşa göndermek, tahmin ettiği gibi, onu perişan etmişti. Umursamaz, öfkeli, sert bir kadın gözlerini bir yere dikerek oturuyor, alt dudağından sallanan sigaranın dumanı yüzüne yayılıyordu. Onunla konuştuğum zaman beni duymuyordu. Zayıflamıştı. Saçları pırasa gibiydi ve matlaşmıştı. O güzel sarışın, uç noktaya varmıştı. Boş gözlerle öylece bakan yüzü umutsuzluk abidesi gibiydi. Günlük hayhuydan arınmıştı, alegorik ve garip bir boyuttaydı.

“Ama Ivy, dünyadaki kadınların yarısı kocalarını savaşa gönderiyor olmalı,” ya da “Tommy’yle tanışmadan önce pekâlâ idare ediyordun, öyle değil mi?” gibi faydasız girişimlerde bulunuyordum.

Ama bana uzak diyarlarından bakıyor ve muhtemelen bu geri zekâlının saçma sapan konuştuğunu fark ediyordu. İşin aslı, Ivy depresyondaydı, gerçek bir depresyondaydı ama ben bunu hiç duymamıştım. Sonradan depresyonda olan başka insanlar tanıdığım zaman, Ivy’nin sıkıntısının ne olduğunu çok geç anladım. Mesele, onun –Mary’nin tavsiyesi doğrultusunda– “aklını başına toplamasını” beklemem değil, göründüğü kadar hasta olduğuna inanamamamdı. Neden olsundu ki?

Bebeği uyurken saatlerce bir koltukta oturuyordu –en azından bebek uyuyordu– ve gerektiği zaman bebeğine bakıyordu. Kendisi uyumuyordu. Gece odasına gittiğim zaman, onu gündüz oturduğu yerde, sigara soğuk dudaklarının arasında sönmüş bir halde, boş boş bakarken buluyordum. Bir süre sonra bebeği sızlandığı veya ağladığı zaman duymaz oldu. Onunla odasında oturmaya başladım. Bir kolumda her zamanki gibi debelenen ve boğuşan oğlumu tutarken, diğer elimle onun bebeğinin arabasını ileri geri sallıyordum. Eğer emzirme saatlerinde kıpırdamazsa, iki bebeği peş peşe emziriyordum. Sanırım, orada olduğumu biliyordu.

Bu günlerce devam etti. Bu arada Tommy bazen kamptan mesajlar gönderiyordu ama hiç gelmedi. Sonra savaş onu harcadı. Ivy kayalıkta duran ve sonra dalganın kaldırdığı bir yosun gibiydi. Gülüyordu, ağlıyordu, kıkırdıyordu, saçlarını yıkadı, yüzüne makyaj yaptı, bebeğini kucakladı ve Mary, "Bakıyorum, kendini toplamışsın," deyince, "Haydi ama, insaflı ol," dedi. Böylece biz üç hanım, kocalarımız yine sivil olduğu için, düzgün bir evlilik hayatına başlamak üzere Salisbury'ye döndük. Savaş 20 yaşındakileri çok sever. Frank 30 yaşındaydı ve ayakları kötü durumdaydı, Tommy'nin şu veya bu sorunu vardı, Mary'nin kocası uygun değildi. Şehir, ordu onları almadığı için hayatın gelip geçtiğini düşünen buruk erkeklerle doluydu. Frank perişandı. Gençliğinin gerçekten bittiğini şimdi anlamıştı. Şehirde sadece "yaşlı adamlar" kalacaktı. Reddedilen erkekler birlikte –içerek– vakit geçirdiler, anlayış istiyorlardı. Ben şefkatsiz değildim, hayır, sevecen davranıyordum. "Ah, zavallı Frank, çok üzgünüm." Ancak neler hissettiğini anlayamayacak kadar gençtim.

Proper Marriage'da koca gerçekten kuzeye gidiyor ve orduda çürüğe çıkıyor. Kısa bir süre sonra, mide ülserlerini ve diğer rahatsızlıklarını ordu doktorlarından başarıyla gizleyen erkekler, öfkeli ve hayal kırıklığına uğramış bir halde geri döndüler. Dönüşleri, Kuzey Afrika'dan ilk kayıp haberleriyle çakıştı. Sevdikleri, "Ama ölebilirdin veya yaralanabilirdin," dediklerinde bile avunmadılar.

Spor Kulübü'nün verandasına buruk erkekler yayılmıştı. Ben sürekli olarak dinliyordum, ne de olsa, diğer savaştan dersimi almamış mıydım? Bir elimle çocuk arabasını ileri geri itiyor, diğeriyle sigaramı tutuyor ve dinliyordum. Bir yazarın, hayatının doğal yapısına –yeteneklerine– uygun

olduğunu anlamasını sağlayan bir zevk, neredeyse bir heyecan hissediyordum. O zamanlar henüz pek bir şeyler yazmamıştım. Ama dinliyordum, seçiyordum - anlıyordum.

Bir romancının yaratıkları hiçbir zaman kendi doğasının –romancının– izin verdiği davranış yelpazesinin dışına çıkamaz. Tabii, mi diyorsunuz? Yazarın eli –veya aklı– Tony veya Susie *karakter dışı* bir hareket yapmak üzere olduğu için, bir sonraki cümleyi yazmayı reddederse neler olacağı hiç de basit bir mesele değildir. Sadece yazarın karakterle özdeşleşmesini değil, yazarın –sonuçta sınırlı olabilecek– birçok olası kişiliğini de içermektedir. Örneğin, George Meredith'in, Crippen'i model olarak kullandığını göremezsiniz.

Bir keresinde, fikirleri fizik sınırlarıyla aynı olan uzay kurgusu kurallarını kullanarak *Alternatif Hayatlarım* adını taşıyan bir kitap yazmayı düşündüm. Ancak burada konu başka evrenlerde veya "gerçeklerde" geçecek, doktorun, hayvan doktorunun, çiftçinin, gezginin hayatları benim hayatımla eşzamanlı olarak ilerleyecekti ve sürekli olarak benim hayatımı etkileyecekti. Bölünmüş kişilikli insanların, içlerindeki diğer kişiyi yavaş yavaş fark etmeleri gibi bu kitabın kahramanı kadın da (farz edelim ki ben) kendi kopyalarının bu diğer hayatları yaşamakta olduğunu yavaş yavaş fark edecekti. Bir kitap için iyi bir fikir, ama zaman sürekli azalıyor.

Bu arada ben, kucağında bebekle mobilyalı bir odaya bırakılan veya anne-babasının evine dönen o genç kadınlardan biri değildim - oysa kolaylıkla olabilirdim. Ben şehrin ihtiyarlarından birinin eşiydim. Frank bu espriden hiç hoşlanmıyordu. Bu benim esprim değildi, o kadar acımasız değildim, ama Spor Kulübü'nde espriler acı bir kırbaç gibi hızla yayılıyordu. "Hey, Frankie," diye bağırıyordu kızın biri, verandada yürürken hokey sopasını sallayarak veya hava kuvvetleri üniformalı bir adamın kolunda "We'll hang out the washing on the Siegfried Line" şarkısıyla dans ettiği salondan seslenerek. "Hey Frankie, şehrin ihtiyarı olmak nasılmış?"

Bana gelince, beni hiç kimsenin hazırlamadığı o ani değişikliği yaşıyordum. 18 ay önce ben ve diğer bütün kızlar için görünürdeki bütün erkekler birbirleriyle rekabet ediyorlardı ama şimdi görünmez hale gelmiştim. İncecik vücuduma ve genç kız yüzüme rağmen bana sanki 50

yaşındaymışım gibi saygı gösteriyorlardı. Yıldız kimdi? Frank Wisdom’ın beş aylık olduğu andan itibaren destek olmadan dik oturabilen, bebek arabasında onu tutan kayışlarla savaşan oğluydu. “Şu velede bak dostum, bizimle futbol sahasına çıkmak için sabırsızlanıyor.”

Verandada başka nelerden bahsediyorduk? Tuhaf Savaş’tan[53] bahsedip, söylenti üretiyorduk. Hitler Afrika’da ortalığı süpürerek Kahire’den Cape Town’a gelecek ve hepimizi kölesi yapacaktı. (Afrikalı yerliler, onlar için bir şey fark etmeyeceğini söylüyorlardı.) Bu imkânsız görünmüyordu: Pek bir zorlukla karşılaşmadan bütün Avrupa’yı silip süpürmüştü. Hitler ordularının ilk belirtisinde siyah nüfus ayaklanacak ve boğazlarımızı kesmek için onlara katılacak mıydı? Bunlar, buna neden olan davranışlarımız hakkında hiçbir pişmanlık duyulmadan, hatta kızgınlıkla, içerleyerek ve hizmetkâr sınıfının nankörlüğünü ima etmekten öteye giderek söyleniyordu. Bazen gençler bana eskiden Renk Çubuğu nasıldı diye sorduğunda, onlara İkinci Dünya Savaşı’na kadar *Punch*’a bir göz atmalarını öneriyorum. Komik hizmetçiler ve işçi sınıfının saçmalıkları hakkındaki espriler aynıydı. Artık Kraliyet Hava Kuvvetleri’nin pilotları eğitmek için bu ülkeyi ve Güney Afrika’yı kullanacağını biliyorduk. Ancak bunun, tamamı erkek olan yüzbinlerce İngiliz’in gelip, bu şehir ve Bulawayo yakınındaki eğitim kamplarında yaşayacağını bilmiyorduk. Kısa bir süre içinde, kuzeye gönderilen erkeklerimizin yerini, bambaşka bir erkek nüfusu alacaktı. Gece gündüz Avrupa’dan gelen haberlerden bahsetmek ve radyoyu hiç kapatmamak dışında hayatımız pek değişmedi. BBC haberleri her sohbeti bölüyordu, dansa ara veriliyordu ve her radyonun etrafında gruplar toplanıyordu. Hiçbir şeyin eksikliğini çekmiyorduk, gerçi yakında çekmeye başlayacaktık. Artık hiçbir mal ithal edilemeyecekti. Erkekler stoklar halinde viski alıyordu ve bazı genç kadınlar dikkatli davranarak kaliteli ruj stoku yapıyordu.

Ben bir başka küçük oteldeydim. Frank, çoktan tıklım tıklım dolmuş bir kasabada bir başka küçük ev bulmaya çalışıyordu, oysa bir yıl önce bile ne kadar kolay kiralanabiliyordu. Otel hepsi benden yaşça daha büyük olan kadınlarla doluydu. Bu kıza ve zorlu, zahmetli çocuğuna iyi davranmak istiyorlardı. Ancak ben John’la birlikte otel odamda oturup, detaylara, takıntılı demesek de, aşırı derecede özen göstererek, yeni güzel elbiseler

dikiyordum. Şimdi kendi kendime, her zamanki uygulamam baştan savma ama başarılı doğaçlamayken, kimsenin görmeyeceği iç dikişlere biye geçirerek, işlenmemiş kenarları bastırarak acaba ne yaptığımı sanıyordum, diye soruyorum. Bazen birisinin evini veya dairesini restore ettiğini, sonra bir daha yaptırdığını görebilirsiniz. Mükemmel olmuştur, el değmemiş haldedir, ama aniden o kişinin, "Ama doğru değil. Mutfağı yeniden yaptıracağım," dediğini duyarsınız. Bu olay iki yılda bir tekrarlanabilir, zaten mükemmel olan duvarlar yeniden boyanabilir, yeni mutfaklar sökülerek yeniden yaptırılabilir. Aslında kendilerini yeniden yaptırıyorlar, kendi ruhlarının duvarlarını boyuyorlar... (Veya Spor Kulübünün verandasında belirttikleri gibi, 'Hey, evlat, bugün psikolojin nasıl?') Benzer şekilde, kaygılı bir kadın bir elbiseyi tersyüz edip, dikkatle her dikişi inceler, sanki içeride değil de dışarıdalarmış gibi, işlenmemiş her kenarı bastırır, bel dikişlerine ve kol oyuklarına biye geçirir. İçinde, parlak savunma gülüşünün epey ardında bir ses mırıldanarak, "Bu onu yeterince sağlamlaştırır," der. "Evet, şimdi düzgün oldu - umarım." Tıpkı uzun zaman önce, çanta içinde mükemmel bir şekilde katlanmış giysiler ısmarlayıp, oyuncak ayısını soyup giydirdiği gibi.

Kadınlar beni ne kadar korkuttuklarının farkında bile değildi. Neden olsunlar? Hepsi düzgün, cana yakın, iyi kalpli kadınlardı. Her sabah ve öğleden sonraları oturup dedikodu yaptıklarını, kadın sohbetleri ettiklerini, kocalarından, çocuklarından, paradan, paradan, paradan bahsettiklerini, kimin kadın olacağını, siyahların giderek arsızlaştığını, erkeklerin çocuk gibi olduğunu konuştuklarını görüyordum. Bölgedeki kadınları hiç durmadan konuşurken izlemiştim ve asla yapmayacağım, diye yemin etmiştim. Reddetmiştim! 20 yıl sonra bu tür konuşmalar –erkeklerin eleştirilmesi, kadınlardan hoşnutsuzluk– kadın hareketinin kuralları haline geldi, Bilinçlendirme adı verildi ve bu faaliyetin kendisi Tartışma Grubu oldu.

Bu otelden, bir arkadaşın evindeki birkaç odaya taşındık. Buradan tam bir eve değil, bir evin yarısına geçtik. Bunların hepsi şehir merkezinden arabayla beş dakika uzaklıktaki sokaklarda ve caddelerdeydi. Bu dönemden güçlü bir anı parıltısı geliyor. Yatağın üstünde tek başıma oturuyorum. Akşam olmuş. Pencerenin hemen dışında, beşiğinde uyumakta olan bebeği

dinliyorum. Çıplak ampulün etrafında haşere vızıldıyor. Tarafsızca incelendiklerinde güzel, narin, açık yeşil, minyon böcekler. Karanlıktan ampule doğru artan sayıda haşere geliyor. Odaya doluyorlar. Bir yerden bir kedi geliyor, saldırıyor, böcek hafif bir çığlık atıyor. Çığlık, kedi onunla oynadıkça devam ediyor ve ancak kedi onu çiğneyince bitiyor. Kedi zıplayınca tiz bir çığlık daha duyuluyor. Kız yatakta oturup, parmaklarıyla kulaklarını tıkıyor. İsterik halde. Korkudan çıldırmış durumda. Aklı ona bunların zararsız böcekler olduğunu söylese de, kendisi de kolaylıkla çığlık atmaya başlayabilir. Böceğin çığlığı, birkaç hafta önce bebeğin ağlamasının yaptığı gibi, sinirlerini oynatıyor. Parmaklarının ucuna basarak böcek dolu odadan karanlık verandaya çıkıyor ve beşiğin yanındaki soğuk betona oturuyor. Böceklerin başının üstünden uçup odaya girmelerini izliyor. Çaresiz ve yararsız bir şekilde ağlıyor. Bebeğin uyuyan yumruklarını tutup ağlıyor.

Sonra genç koca dönüyor. “Saçmalama, bunlar sadece böcek.” “Biliyorum, ama dayanamıyorum.” “Tek bildiğim bu tavrın sana hiç yakışmadığı. Sana neler oluyor?”

12

Yine taşındık. Sürekli taşınıyorduk. Bunda ne vardı! Çok kolaydı! Giysilerimiz, yatağımız, acayip bir koltuğumuz ve ünlü masamızla kitaplarımız, bir sürü kitabımız vardı. Küçük bir kamyonet, bizi bir başka küçük eve nakletti. Hepsi aynı şekilde döşenmişti. Çiftliklerde doğaçlama mobilyalar, kare Afrika derileri, un çuvalından perdeler, benzin kutularından raflar kullanılıyorsa, şehirlerde kural “mağaza” mobilyası kullanılmasıydı. Afrika derileri, yani *kaross,* şimdiden ülkeye duyulan saygının simgesi olmuştu. Arkaları çentiklerle ayarlanan türde koltuklar, dokunmuş çim koltuklar vardı. Ayrıca, cakarandaların, gün batımlarının, tepelerin, aslanların, yerlilerin, fillerin ve izleyiciye bakmak için başlarını kaldıran sayısız antilobun resimleri vardı. Ama bunların hiçbirisi önemli değildi. Bu hayatta kalacağım, dedim kendi kendime, umutsuz, kapana kısılmış bir halde. Harika bir şekilde davranarak, yapmam gereken her şeyi yaparak kalacaktım ama çocuk nedeniyle tükenmiştim. Bu şahane yeni

günü selamlamak üzere bağırarak uyandığı andan, gece isteksizce uykuya dalışına kadar bir an bile durmuyordu. Şimdi bile yatağında mırıldanan uysal bir küçük bebek gördüğüm zaman, John'un aynı yaştaki halini hatırlıyorum. Kelimenin tam anlamıyla onu tutamıyordum. Kucağa alınmak doğasına aykırıydı. Okşanmaktan hoşlanmıyordu. İnsan, ondan beklendiği için katlandığını hissediyordu. Yerde yatıp, bacaklarını bisikletçi gibi sallamayı veya Frank'in kucağına çıkmayı –gerçi Frank bile o debelenen kolları, bacakları zapt etmekte zorlanıyordu– veya benim kucağımda durup, bacaklarımın üst kısmını çiğnemeyi seviyordu. Her yemek zamanı bir işkenceydi çünkü kaşığı tutmak istiyordu ve tutamadığı zaman sinirleniyordu. Biberonu tutmak istiyordu ve elinden kayınca bağırıyordu. Diğer kadınların bebekleri sabahları ve öğleden sonraları uyuyordu, ama bizimki uyumuyordu. Frank sabah yedi buçukta işe gittiğinde, ben bazen çoktan sokaklara John'u dolaştırmaya çıkarmış oluyordum, çünkü hareket onu sakinleştiriyordu. Saat on civarında, nefret ettiğim o çay partilerine hazır oluyordu. Genç kadınlar birbirlerinin evlerinde buluşuyorlar, bebeklerini ve küçük çocuklarını da götürüyorlardı. Frank'in meslektaşlarının eşleriyle arkadaş olmam bekleniyordu. On kadar kadından oluşan bir grup vardı. Sabah çayı ritüelini *A Proper Marriage*'da anlattım, ama o topluluğu şimdi tanımlıyor olsaydım, yeni bebeklerin doğmasını sağlamada oynadığı rol nedeniyle daha çok vurgulardım. Gruptan birisi yeni bir bebek doğuruyordu ve küçücük bebeği omuzunda çaresiz bir şekilde dururken orada oturuyordu. Bir anda kendi bebeğiniz kocaman, hatta devasa görünüyordu. Yeni doğmuş bebeğin tatlı yakınlığını hatırlıyordunuz. "Henüz - belki de hiçbir zaman başka çocuk doğurmayacağım," demiş olabilirsiniz, ama aniden küçük bebeği kucağınıza alınca, "düşünmeye" başlıyordunuz. "Ah, biraz insaflı olun, ben de 'düşünmeye' başlıyorum." Aceleyle tehlikeli yaratığı annesine geri veriyordunuz. O anne, doğum ve emzirme yüzünden şekli bozulmuş olsa da, o anda dünyada en çok gıpta edilen kadın oluyordu. Ama çok geçti. Hormonlar dürtülmüştü bir kere ve artık yoldan çıkmış durumdaydınız. Yakında sabah çayında, "Hamileyim!" diye anons edeceksiniz. "Olamaz! Ama diyordun ki... Ah, çok kıskandım. Ne zaman?"

Bu kadınları sevip sevmemeniz ya da onların sizi sevip sevmemesi önemli değil. "Ortak hiçbir yanımız yok!" Beni güldürmeyin, ortak yanınız biyolojik temeliniz. Birlikte vakit geçiren genç kadınlarsınız ve bu yeter. Bugünlerde hepimiz, sürekli buluşan kadınların âdetlerinin aynı zamana denk gelecek şekilde senkronize olduğunu biliyoruz ve bu daha başlangıç. Artık, bir grup bir araya geldikten birkaç dakika sonra, beyin dalgalarının senkronize olduğunu biliyoruz (*Yaşam Dansı*). Ah, aslında kimlerle arkadaşlık ettiğimize dikkat etmeliyiz ama doğurgan genç kadınlar başkalarıyla vakit geçirir. Eğer bir ülkede doğum oranı sorun oluyorsa, doğurgan kadınların her gün birkaç saat süreyle buluşmasını sağlayın. Ben sıkılıyordum, isyan ediyordum, sabah çaylarından nefret ediyordum. Onları özlüyordum ama özlediğim için kendimden nefret ediyordum. Eve gidip Frank'e, bir daha gitmektense, ölmeyi tercih ettiğimi söylüyor ama ertesi gün gidiyordum. Bir kere, başından itibaren sokulgan olan John onları seviyordu, ilgileniyordu, olup bitenleri seyretmek zorundaydı. "John, şu John'a bir bakın, her an emeklemeye başlayabilir."

Evde bir "çocuk" hizmetkâr vardı. Herkesin evinde vardı. Sabah saat sekize kadar iki üç oda temizlenmiş oluyor ve arkada arkadaşlarıyla dedikodu yapmaya başlıyordu. Öğle yemeği pişiriyordu. Frank öğle tatilinde ofisten eve arkadaşlarını getirirdi. Yerdik ve daha da önemlisi, içerdik. Öğle yemeğinden sonra John'u saatlerce, parkın etrafında, sokaklarda bebek arabasıyla dolaştırırdım. Akşamüzerleri kulübe veya arkadaşlara giderken John'u da yanımızda götürürdük. Oralarda bu küçük çocuk, dikkat kesilerek, keskin zekâsıyla olan biteni seyrediyor ve hep ayağa kalkmaya çalışıyordu veya onu kim tutarsa üstüne tırmanıyordu. "Hey, kaplan, şuna bak, yorgunluktan bitap düşmüş olmalısın." "Yo, hayır, ben iyiyim," derdim alçakgönüllülükle, ama yorgunluktan bitaptım. Dışarı çıkmayıp –nadiren– evde kaldığımız akşamlarda, etraftan insanlar uğruyor ve hizmetçi yemek hazırlıyordu. İşverenleri günbatımı eğlencelerinden dönünceye kadar oyalanmaya ve gerekirse yemek hazırlamaya alışkınlardı. Yani sabah çayını sabah altıda getiriyordu, bütün sabah ve öğleden sonra yapacak pek işi olmuyordu, ama akşamları dokuza ona kadar ayakta oluyordu. Yasal çalışma saatleri diye bir şey yoktu. Frank'le ben hizmetçilere her yerde, komşuları kızdırma riskini göze alarak, alışılmıştan

fazla para veriyorduk. “Onları şımartacaksınız. Kontrolden çıkmalarına izin vermemelisiniz.” Aslında küçük çocuklar için de aynı sözcükleri kullanıyorlardı. “Kimin patron olduğunu öğrenmeleri gerekiyor.”

Frank’in eve getirdiği adamlar benden en az on yaş, bazen daha da büyüktü. Ben Frank’in güzel, yeni, akıllı karısıydım ve benimle gurur duyuyordu. Kendi adıma ve hareketli bebeğim adına, beğenilmek hoşuma gidiyordu. En iyi hatırladığım adam, Sonny Jameson adında ufak tefek, saman sarısı saçları olan, zayıf, alaycı İskoçyalı bankerdi. Jameson’ın bu dar kafalı küçük kasaba hakkındaki yorumları, hâlâ *Rhodesia Herald*’a haber sağlayan ve çoğu insanın karşılaştığı basmakalıp Beyaz Uygarlığı Koruma veya Yerlileri Kalkındırma sözlerinden çok farklı bir görüşten kaynaklanıyordu. Adam okuyordu. Benden *Everyman’s Library*’den aldığım kitapları ödünç aldı. Bana Romalıları getirdi. Söylediğine göre, Güney Rodezya’yı anlamak istiyorsam, Romalıları okumam gerekiyordu. Yöneticilerimizin davranışları, Kuzey Afrika’da veya Doğu’da bir kolonide bulunan bir Romalı genel valinin davranışlarından hiç farklı değildi. Bunlar bir devlet memurunun karısı için çarpıcı şeylerdi. Jameson bu tür yorumları kalabalıkta yapmıyordu.

“*Taşrada, çenenizi kapalı tutmayı öğreniyorsunuz*.”

Hatırladığım diğer şey, söyledikleri kadarıyla, her gün bir şişe viski içmesiydi. Kesinlikle çok az yiyordu. Yıllarca, uzun zaman önce ölmüş olmalı diye düşünürken, sonra hayatta ve iyi durumda olduğunu öğrendim. Bu hikâye kesinlikle beslenme uzmanlarını memnun etmeyecektir.

Stendhal, *Kırmızı ve Siyah* romanının yazarı Stendhal benim arkadaşım ve müttefikimdi. Bulundukları yerde çakılıp kalan insanların yazarıydı.

“*Taşrada*...” diye başlayarak sıradanlık konusunda hissettiği ölümcül dozdaki nefreti aktarabilirdi ve ben, aşağılama zevkiyle dolu bir halde, aklımdan onun listesine eklemeler yapardım.

“*Taşrada İngilizce dışındaki bütün diller gırtlaktan gelir, boğuktur*.” Bunu 1992 yılında Harare’de bir kez daha duydum: “*Almanca ne kadar boğuk*.”

“*Taşrada, içinde biraz hayat belirtisi olan kızlar, seks delisidir*.”

“*Taşrada kendi fikirleri olan bir kadın, önyargılıdır*.”

“*Taşrada, İngiliz olmayan her yiyecek yağlıdır*.” Bu görüşün yerinde artık kesinlikle yeller esiyor.

“*Taşrada kadınlara otomatik olarak tatlı şarap veya tatlı şeri ikram edilir. Bu şirin şeyler tatlıya düşkündür*.”

John dokuz aylık ve yürümeye başlamak üzereyken, bir bebek daha yapmaya karar verdik. Buna rağmen bir yanım bu hayatı sürdürmeyeceğimi biliyordu. Aklımda herhangi bir ciddi plan veya program yoktu. Hayır, yalnızca Paris’te veya Londra’da benzer özgürlükler yaşayabileceğim bir hayat hayal ediyordum. Buraya ait değildim. Ancak gören herkes aldanabilirdi çünkü anlaşılan buraya gayet güzel uyum sağlamıştım. Kim sağlamıştı? Tigger, canlı, umursamaz, eğlenceli, becerikli ve çekici bir genç kadın. “Akıllı Tigger Bilge” de huzursuz gülüşmelere neden olan yorumlar yapabilirdi ve “İnsaflı ol, dostum, haksızlık ediyorsun!” dedirtebilirdi. Ama bu hayatı, sanki burada doğmuş gibi yaşıyordu. İkinci çocuğa sahip olmaya ilk önce ben mi karar vermiştim? Muhtemelen. Fakat *Zeitgeist* yüzündendi. Etrafımızda genç çiftler, “Haydi bir çocuk daha yapalım, hâlâ gençken ortaya çıkarırız,” diyorlardı. Üç dört yıl önce, “*Bu* dünyaya çocuk doğurmayacağım, korkmayın!” diyorduk. Buna rağmen, Frank’le ben ikinci çocuğun sorunlarını tartışırken, bir yandan da iki bebeği kolumuzun altına alıp nasıl Fransa’nın güneyinde gezeceğimizi veya Paris’te yaşayacağımızı düşünüyorduk.

Hollanda kampımdan ayrıldığım hafta hamile kaldım. Bu doğum kontrol yöntemi şimdi hiç estetik görülmüyor, ama işe yarıyor. Önemli olan, insanın bunu rutin hale getirmesi. Evlilikte kolay ama ilişkiler ve maceralar dünyasında olmaz. Anında sabah bulantıları ve hazımsızlık başladı ama yakında geçeceklerini biliyordum. Bir de John vardı. Aradaki emekleme aşamasını atlayıp doğrudan ayaklanarak yürümeye başlamıştı ve her yere koşuyordu. Sonra yakındaki vadiye kaçtı –üzeri uzun zaman önce dolmuştu– ben oldukça hızlı koşabilmeme rağmen, bir süre sonra onu gözden kaybettim. Panik halinde bir evden diğerine koştum ve insanlara hizmetçilerini John’u aramaya göndermeleri için yalvardım. Bir saat kadar sonra, bir grup siyahi insan John’u kollarında savurarak ve bir yandan da tekrar kaçabilmek için şimdiden mücadele eden çocuğu takdir ederek geldiler. Onunla ne yapacağımı bilmiyordum. Kayışlar ve bağlar

duygularını incitiyordu. Ona tasma takabileceğim bir bant geçirdiğim zaman, “Sen güya benim dostum olacaksın, bunu bana nasıl yaparsın?” diyen bir bakışla karşılaşıyordum. Öfke, kuşku, suçlama, içerleme bağrışmaları ve sonra gözyaşları. Ona sarılmaya, rahatlatmaya çalışırdım. Kollarımda, güçlü duygularla kaskatı kesilmiş halde dururken hıçkırarak ağlar, şaşkın bir sitemle bakardı. Bu nedenle, çiçek yataklarının arasında kısıtlanmadan koşabileceği, zevkle haykırabileceği park olmak zorundaydı. Sonra onu yakaladım, zira parktan dışarı kaçmasından korkuyordum. Onu arabasına oturttum ama hemen ayağa kalkıp, nereye gittiğini görebilmek için bana sırtını döndü.

Arabasını iterek onu saatlerce dolaştırdım. Ya da bana öyle geldi. Akıllı bir genç kadının bütün gününü küçücük bir çocukla geçirmesinden daha sıkıcı bir şey olamaz. Bebek arabasını iterken, aklımdan şiirler yazıyordum.

YAĞMUR
Yüksek kentteki ağaçların üstünde yağmur bulutları duruyor
Burada yağmur paslanan tenekeleri temizliyor
Yamalı kepenklere vuruyor
Eğik çatıları yumrukluyor

Fırtına suyu olukları aşındırıyor,
Muz kabuklarını sürüklüyor,
Sazları, süprüntüleri, pisliği ve kirli paçavraları
Kırık şişelerin içinden çağlıyor
Çatlak zeminin altından sessizce ilerliyor

Duvarlarda şimdiden rutubet lekeleri belirdi.

Çocuklar incecik yüzleriyle
Çatlakların arasından bakıyor
Sokaktaki oyun bahçesine.
Yakında, sokak lambaları yanınca
Sarı, kırmızı ve mavi renklerle
Asfalta yayılacak.

Ama şimdi, gri yağmurun
Ve sokakta süzülen gri dumanın arasında
Küçük bir siyahi çocuk titreyerek koşuyor
Yırtık pırtık giysilerini ve süt şişesini sıkıca tutarak
Ağaçların arasındaki güzel eve doğru
Horoz sesli sabırsız cadalozun,
Beyaz hanımının beklediği yere.

Bu geleneksel dizeler, Frank'le ciddi sorunların başlangıcı oldu. Bana öfkeyle haksızlık ettiğimi söyledi. Dizeleri kız kardeşi Mary'ye gösterdi. Mary de haksızlık ettiğimi söyledi. Ama Frank'in öfkesi abartılıydı. Yüzü suçlayarak oynarken bana acı ve kırgın gözlerle bakıyordu. O anda sahte, gerçekdışı bir atmosfer oluştu. Bu ortam başlangıçta aralıklı olarak yaşandı. Bir erkek karısının evlilikdışı çalışmalarının ve ilgi alanlarının tehditkâr olduğunu hissederse, genellikle bunu dolaylı olarak ifade eder. Frank hep, mümkün olduğu zaman, bir işe girmem gerektiğini ve yapabildiğim zaman yazacağımı kabul etmişti. Ancak ondan uzaklaşıyordum, hem de hızla. Ve Frank bunu hissediyordu, oysa daha cana yakın, daha uysal ve memnun etmeye hazır olamazdım. Kadınların memnun etme içgüdüsü erkeklerin kafasını karıştırır, ama kadınları da şaşırtır. Neden aniden surat astığını ve *Neden bu kadar haksızlık ediyorsun*, diye sorduğunu gerçekten bilmiyordum. "Biz bu kadar kötü değiliz!" diye homurdandı. Buna rağmen Frank bizim –özellikle dırdırcı beyaz ev kadınlarının– o kadar kötü olduğumuzu düşünüyor ve devamlı olarak beyaz "üstünlüğünden" yakınıyordu. Hayatının daha sonraki dönemlerinde bunun sıkıntısını yaşadı. Bu andan evliliğin sonuna kadar - öngörülemeyen ve tehlikeli anlar oldu. Frank bazen günlerce suratını asıyor, öfkeleniyor, kendine acıyor, devamlı sitem ediyor ve hep konuyla ilgisi olmayan şeylerden bahsediyordu. Bu arada ben pırıl pırıl, yapmacık, "mantıklı" ve ikiyüzlüydüm.

Öfkesi sadece benim yüzümden değildi, belki daha çok, arkadaşlarıyla birlikte kuzeyde çölde olmadığı içindi. Ofisten eve geldiği anda, Spor Kulübü'ne gitmek istiyordu. Çok içiyordu. Bunda yeni bir şey yoktu. Şimdi o günleri yeniden canlandırmaya çalıştığım zaman, hepimizin ne kadar çok içtiğine inanamıyorum, ama o dönemde bu çok doğaldı, önemli olan bu.

1920’lerde, yani Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra çok içmek hoşgörüldüğü gibi, akıllılık, havalılık modaydı. Bunların hepsi romanlarda, anılarda, dönemin tarihi belgelerinde yer alıyordu. İnsanlar sadece kolonilerde çok içmiyordu. Güney Rodezya içki kültürü değilse, bir hiçti. Şimdi hepimiz yiyecekleri saplantı haline getirdik, yiyoruz, onlarla ilgili şeyler okuyoruz, şunu yiyoruz ama bunu yemiyoruz, bazen günlerce ağzımıza koymuyoruz. O dönemde içki içtik, içkiyi bıraktık, bira içtik, sert içki içmedik, sonra sert içki içtik, bira içmedik, akşam altıya, gün batımı saatine kadar içmemeye karar verdik. Neşeli arkadaşların ayılmaları için gönderilmeleri gerekebilirdi, ama herkes onların bir süre sonra verandaya dönüp, “artık tamamen bıraktıklarını” söyleyerek alkolsüz içki içeceklerini, ama birkaç ay içinde yeniden bağımlı hale geleceklerini biliyordu. Spor Kulübü’nü artık neredeyse dayanılmaz bulmaya başlamıştım ama Frank yanında olmamı istiyordu, oğlunu da orada istiyordu. Ben yorgundum. Tamamen tükenmiştim. Hayatımda hiç o kadar yorgun olmamıştım.

Ancak yorgun olmam gündemimde yoktu, neden yorgun olaydım?

Bir de annem çiftlikten telaşla gelip, bu kadar çabuk bir bebek daha doğurmaya kalktığım için sorumsuzluk ettiğimi söyleyince, kendimi savundum, sağlıklı bir kadın neden peş peşe iki çocuk sahibi olamayacakmış, dedim. Bütün siyahi kadınlar doğuruyordu, öyle değil miydi? “Ah canım benim...” Babama şikâyet etmek üzere gitti, ama o günlerde babam dinleyemeyecek kadar hastaydı.

Yine küçük elbiseler ve tulumlar yapıyor, çekmeceleri John’un artık kullanmayı bıraktığı bezlerle dolduruyordum. John ıslak popoyla dolaşmaya tahammül edecek biri değildi. Ben fazla çaba göstermeden, “tuvalet eğitimini almış” oldu. Başka bir deyişle “temizlendi.”

Aylar geçip gitti. 1941 yılına geldik. İlk zamanlarda yaşanan Oturma Savaşı bitti, Avrupa’nın her yeri kaynıyor. Almanlar Rusya’yı işgal ediyor ve herkes bunun Rusya’nın sonu olduğunu, çünkü tanklarının hepsinin kartondan yapıldığını söylüyor. Bizim açımızdan - Müttefikler açısından hiçbir şey iyi gitmiyor. Görünüşe göre, Hitler durdurulamıyor.

Kızımın doğumundan hemen önce, alaycılık konusunda eşi benzeri olmayan Atlantik Bildirisi ortaya çıktı. Roosevelt, savaşın en kötü zamanında, Almanlar Rusya ile Doğu Akdeniz’i istila ederken ve Rommel

hâlâ Kuzey Afrika'da başarılı olurken, Churchill'le Atlantik Okyanusu'nun ortasında buluştu. Atlantik Bildirisi, yönetenlerin, yönetilenlere duydukları aşağılamada ne kadar ileri gidebileceğini görmek isteyen herkes tarafından incelenmeli. İnsanlık yararına olabileceği düşünülen her fikir oraya eklenmiş. Barış. Çalışma hakkı. Dünyada serbestçe hareket edebilme. Açlık ve korkunun yok edilmesi. Demokratik haklar. Atlantik Bildirisi'nde hepimize adeta cennet vaat ediliyordu. Bu doğrudan, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nden doğmuştu. “Bu gerçeklerin bariz olduğuna inanıyoruz: Bütün insanlar eşittir, Yaratıcıları onlara vazgeçilemez haklar bahşetmiştir. Bunların arasında yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı yer almaktadır.” Atlantik Bildirisi'nin alaycılığının, Churchill'in savaştan sonra yenilmesinin nedenlerinden biri olduğuna inanıyorum. Hava Kuvvetleri bunu alaya alabileceği sayısız yöntemler buldu. Bu insanlar 1930'larda, sadece savaş yüzünden İngiltere'nin pis ve dehşet verici yoksulluğundan kaçmışlar ve Güney Rodezya'da sürgüne gönderilmişlerdi - Atlantik Bildirisi'ni komik bulmuyorlardı. Ben de komik bulmuyordum. Sert bir şekilde, *Ne Bekliyorsun*? duygusu içindeydim. Sonny Jameson bu konuda espri yapıyordu. Otoriteye hayran kalmakta hiç zorlanmayan Frank bildiriyi savundu. Artık politik çıkarcılık alanında hiçbir şey beni kolay kolay şaşırtmıyor ancak Atlantik Bildirisi şimdi bile beni şaşırtmaya devam ediyor.

“Yalnızca birkaç yıl içinde bir komünist olarak sen de aynı şeyleri vaat edecekken, dünyada cenneti vaat eden insanlara karşı bu nefret niye?” diye merak edebilirsiniz. Bunun cevabı şu, biz –Kızıllar– vizyonlarımıza inanıyorduk. Churchill'le Roosevelt'in Atlantik Bildirisi'ne inanması mümkün değildi. Onlar alaycıydı, biz aptaldık.

İkinci doğumum beklediğim gibi olmadı. Bunu, doğumun gidişatını düşünce tarzının belirlediğine ilişkin iddia yüzünden belirtiyorum. Eskiden denildiği gibi (haklı olarak, zira haftalarca yatakta kalabilirdiniz), ilk “yatma” işlemime, kibirli sağlıklı gençliğim sayesinde, dünyayı umursamadan, sancı veya zorluk beklemeden gitmiştim. Ama sancı çok kötüydü; sonrasında bebek, muhtemelen benden aldığı hayat dolu sağlığı yüzünden beni tüketti. Bu nedenle ikinci kez yattığımda sancılı doğuma ve bir başka mücadeleci bebeğe hazırdım. Bir kez daha Lady Chancellor

Hastanesi’ne, patronluk taslayan başhemşireye, annelerle bebeklerin mümkün olduğunca az karşılaşmasını sağlayan neşeli hemşirelere teslim oldum. Girişin öteki tarafında bulunan bir odada kalıyordum, önceki odamın tıpatıp aynısıydı. Küçük kasabalarda yaşamak insanlara, büyük şehirlerdekilerin aklına bile gelmeyecek süreklilikler sağlar. İlk seferde olduğu gibi, tanıdığım belirli bir sancı yüzünden ve doğanın düşünceli haliyle sizi donattığı belirgin enerji artışı nedeniyle hastaneye akşam gittim. Bu sancı diğer bütün sızılardan, ağrılardan, duyulardan, hamileliğin sonu baskılarından farklıydı. Banyo yapmış ve –tabii ki– tüylerimi tıraş etmiş olduğumdan odada tek başıma dolandım. Hastane her zamanki gibi aşırı doluydu. “İyi bir kız ol, yeter,” diye haykırıyordu hemşireler, kapının aralığından gülümseyerek baktıkça.

Yalnız kalmak istiyordum. Bütün gece yürüdüm, odada dolandım durdum. Bebeklere bakmaya gittim. Önce uyuyorlardı ama sonra, emzirme saatinden birkaç saat önce ağlamaya başladıkları zaman yanlarından uzaklaştım. Pencereden dışarı bakıp yıldızları seyrettim. Frank’in John’la nasıl başa çıktığını merak ettim. Sonra, sabah onda, şiddetli sancılar, doktorlar ve hemşireler geldi ve bebek yarım saatin içinde doğdu. Hâlâ doğumun başlamasını bekliyordum. Kloroformdan önce çok az sancı olmuştu. Bana ağabeyinden daha minik, küçük bir kız gösterdiler. Farklı malzemeden yapıldığı hemen kendini belli etti, bu güzel şey kucağa alınmaya ve sevilmeye hazırdı. Ama, “Yakında yanına getireceğiz.” “Lütfen hemşire, onu götürmeyin.” “Ah, peki, bir dakika ama.” Minicik dudaklar, meme başını yakaladı, yine aynı mucize, hayat ne yapması gerektiğini biliyordu. Hemşire kaşlarını çatmış, başınızda dikiliyor. “Daha sütün yok, biliyorsun. Yarın gelir.” Ve bebeği zaferle götürüyorlar, ben ağlamaklı bir halde yatağımda kalıyorum. Bu kez işler daha da kötüydü. Başhemşire, enfeksiyon nedeniyle, ağabeylerle ablaların gelip yeni bebeği ziyaret etmesini yasaklamıştı. John’u hastaneye babası getirdi ve pencerenin dışında, çakılların üstünde durdular. Ben pencereden bebeği gösterip John’a el salladım. Perişandım. John da perişandı. Yeni bebeği kıskandıracak veya bir anneyi kaygılanmaya teşvik edecek daha garantili bir yöntem bilmiyorum. İkinci doğumun en kötü yanı buydu.

Frank akşamları, diğer babalarla birlikte ziyarete geliyordu. Ziyaret saati bittiğinde, dakikası dakikasına, başhemşire kapıya gelip, cilveli ve kesin bir tavırla, “Evet, babalar,” diye seslenirdi. “Bu kadar yeter. Zili çalacağım. Şimdi bırakın, zavallı eşleriniz dinlensin.”

Bütün binada zil çalar ve bebekler ağlardı.

“Eğer orası bu kadar kötü idiyse, neden yine oraya gittin?” diye sorabilirsiniz. Bu gerçekten de güzel bir soru. Şey, çok sonrasına kadar ne kadar kötü olduğunu anlamamıştım. Ayrıca burayı “herkes” kullanıyordu. Aslında gidecek başka yer yoktu. Ev doğumlarını hatırlamıyorum. Tabii, beyaz kadınlardan bahsediyorum. Kadın pasifliği işte, benim tavrımın çoğu da buydu zaten, erkekler ise söz konusu doktorlar olduğunda nadiren pasif davranırlar.

Oldukça karanlık bir odada oturmuş Jean’i emziriyordum, bu arada John beni çekiştiriyor, Jean’i başımdan savıp onu seçmemi istiyordu. O halde beni galiba biraz seviyor, diye düşündüğümü hatırlıyorum. John bağırıyor ve kendini yerden yere atıyordu. Bebeği bıraktım ve onu sakinleştirmeye çalıştım. Bu böylece devam etti. Çok yorgundum. Şimdi nasıl yaptım diye hayret ediyorum. Yemin ederim, genç annelerde, bunlara katlanmalarını sağlayan bir tür sıvı veya hormon var.

Yine taşındık. Asıl mesele, ev sahiplerinin –şehre yeni doluşmaya başlayan– ordudan veya Kraliyet Hava Kuvvetleri’nden iki misli para alabilmesiydi. Frank kiralık yerlere boşuna para harcamaktan sıkıldığını, mortgage’a yatırmanın daha iyi olacağını söylüyordu. Kısacası –o zaman öyle görüyorduk– ayrıcalıklı orta sınıfa katılmak üzereydik. Geleceğin belediye meclisi üyesiyle evlenirken ne yaptığımı sanıyordum? Onu hiç böyle görmemiştim. Bileklerime kelepçe takılmış, ayaklarıma da zincir vurulmuş gibi hissediyordum. Ama gülümsedim ve saçma sapan konuştum. Tigger her zaman cana yakın ve becerikliydi.

Ev, Frank’in eski arkadaşlarına aitti. İşe aldığımız, kiraladığımız, satın aldığımız her şey Frank’in arkadaşları sayesindeydi. Ne de olsa, bu şehirde 15 yılı aşkın bir süredir yaşıyordu. Evi mobilyalı aldık. İçinde bizimkilerden çok daha iyi şeyler vardı. Bu bizim cilalı mobilyalarımızdan bir adım öndeydi ama odalar hiçbir zaman benim zevkime uygun olmayacaktı. Açık pembe ve açık yeşil, yavan basmalar ve donuklaşmış

halılar. Her şey çok az kırılmış veya çatlamış veya solmuş görünüyordu. Bu odalar hakkındaki duygularım, *Memoirs of a Survivor*'a hayali odalar olarak girdi. Frank evi Bayan Tennent'ten satın almıştı. O da *A Proper Marriage*'da yer alıyor ama epeyce değiştirildi. Ancak bazı gerçekler hikâyeye uyum sağlamak amacıyla değiştirilse bile Bayan Tennent'in hayatımdaki rolü değişmedi. Frank'e bir oğul gibi davranıyordu ve düzgün bir şekilde yönlendirildiğim takdirde, iyi bir gelin olacağıma inanıyordu.

Evin kendisi daha büyüktü, Mahalle'deki evlerden daha iyi durumdaydı. Salisbury'de ilk yapılan evlerin hepsi bungalovdu. Tuğladan yapılmışlardı, kıvrımlı demirden yapılmış çatıları ve bir sürü verandaları vardı. Bizimki de çok ferahtı. Masalar ve sandalyelerin bulunduğu ön verandanın arkasında, bir salon –zevkli bir cafcaflı eşya denemesiydi– bir de yemek odası vardı. Arka tarafta da büyük bir yatak odası ve iki küçük oda yer alıyordu. Orada da, büyük kapatılmış bir veranda bulunuyordu ve ilave bir oda gibiydi. Buzdolabı, ütü masası, bebek arabaları, pusetler, bahçe malzemeleri burada duruyordu, hatta bu verandada dinlenmeyi düşünürseniz koltuklar bile vardı. Bunların ötesinde mutfak, kiler ve banyo yer alıyordu. Üç hizmetçi, yani bir aşçı çocuk, uşak ve bir *piccanin* –bu sonuncusu 10 yaşındaydı– ayakkabıları temizliyor, ayak işlerine bakıyor, biraz bahçıvanlık yapıyor ve bebeğe göz kulak olması istenebiliyordu. Yine onlara, acınası olağan ücretten çok daha fazlasını veriyorduk ve yine, beyaz ev kadınları sitemkâr veya saldırgan bir şekilde gelip, yerlileri şımarttığımızı söylüyorlardı. Evin arkasında, arabaların geceleri gelip tuvalet kovalarının içindekileri topladığı umumi tuvalet hattı boyunca, hizmetçilerin yaşadığı tuğla odalar yer alıyordu. Bunların iki tanesi bizim eve ayrılmıştı. Herkes bu evlerde, gereğinden çok daha fazla insan yaşadığını biliyordu. Polis bazen şehri dolaşıp, taşradan ziyarete gelen eşleri, kız arkadaşları, hatta çocukları gizlendikleri yerden çıkarıyordu. Polisten yakayı kurtarmanın imkânı yoktu çünkü her zenci, üzerinde kimlik ve iş detayları bulunan bir "situpa" taşıyordu. Beyazların uyguladığı bütün yasalar arasında en çok nefret ettikleri buydu. Hizmetçilerimizden biri gelip bizden, bir eşin veya annenin kalma izni olduğuna ilişkin bir yazı yazmamızı isteyebilirdi - "biz" derken ilericileri kastediyorum zira bizim ev, diğerleriyle karşılaştırıldığında, devrimci sayılabilirdi. Buraya gelen insanlar, "yerlilere adil

davranılmadığını” düşünme eğilimindeydi. Asgari ücret olmalıydı, koşulların iyileşmesi beyazların çıkarınaydı, onaylanan yasalar adil değildi. Yemeklerde, günbatımında, bilinen bir politik konumda olmanın getirdiği sıradanlıkla, bu konular konuşuluyordu. Altı yıl önce bu kışkırtıcı olurdu.

Yerlilerin bölümüne hiç gitmedim, çünkü orada olup bitenlerin beni ilgilendirmediğini düşündüm. Bir keresinde, bitlerden kurtulmak için dezenfekte aletini getirtmem istendiğinde, içeri bir göz attım. Her küçük odada iki tane demir karyola, bunların üzerinde de şilteler, battaniyeler ve sert çarşaflar vardı. Yataklar odayı neredeyse tamamen kaplıyordu. Giysiler duvarlardaki çivilere asılmıştı. Bizim aşçımız, bizim ocağımızda hizmetçilere yemek pişiriyordu. Birçok evde bu işlem bahçenin arka tarafında ateşin üstünde yapılıyordu.

Yemek pişiren çocuk sadece yemek yapıyordu, başka hiçbir şey yapmıyordu. Uşak temizlik yapıyor ve çamaşır yıkıyordu. Adamlar günün büyük bir bölümünü, diğer evlerde çalışan arkadaşlarıyla odaların dışındaki kutuların üstünde oturup konuşarak ve sigara içerek geçiriyorlardı. Bu işlere gıpta ediliyordu. Her gün arka kapıya adamlar gelip yalvararak iş istiyordu. Daha verimsiz bir sistem düşünülemezdi ama bu sistem, en azından kentte olmak isteyen adamların yasal olarak orada bulunmalarını sağlıyor, besliyor ve barındırıyordu. Onların mısır unlarını, sebzelerini, fasulyelerini ve fıstıklarını biz alıyorduk. Haftada iki kez et yiyorlardı. “Çocukların eti” kasaptan alınan yahnilik biftek, göğüs eti, yürek, butlardan sinirli parçalardı. Erzağımızın büyük bir kısmını alıyorlardı, ancak bunu herkes kabulleniyordu. Her gün bayat ekmek, bayat kek, kalmış pudingler, kalan her şey mutfak masasının üstüne çıkarılıyordu. “Bunu alabilirsin, Indaba.” “Teşekkür ederim, Nkosikas.” Bütün dostluk kurma çabalarıma direnen, bunların kuşkusuz itibar edilemeyecek kadar sığ olduklarını düşünen o adamı pek hatırlayamıyorum.

“Çocuklar” için aldığım sebzenin arasında artık tatlı patates, lahana, domates, ıspanak, havuç da bulunuyordu. Yalnızca on yıl önce annem yerleşkedekileri sağlıkları için bizim bahçemizdeki sebzeleri kullanmaya ikna etmeye çalışmış ama başarılı olamamıştı.

Hizmetçiler artık, hâlâ çiftliklerde kullanılan o bez parçalarını giymiyorlardı. Güzel haki pantolonlar, gömlekler, ayakkabılar giyiyorlardı

ve kazakları vardı. Uşağın da. *Piccanin*’e çamaşır, gömlek ve kazak alınması gerekti, çünkü paçavralarla gelmişti. Adı “Matches - Kibrit”ti.

Peki, biz ne yiyorduk? Evet, hâlâ İngilizlerin yurtdışında uyguladığı inanılmaz diyet uygulanıyordu. Her sabah bol miktarda lapa, yumurta, domuz pastırması, meyve, kızarmış ekmek, marmelat. Artık kahvaltıyı atlamaya başlamıştım ve herkes sonuçlarına katlanacağım konusunda beni uyarıyordu. Öğle yemeği, sıcak veya soğuk rosto veya etli turta veya makarna, patates, yeşillikler ve salatadan oluşuyordu. İngiliz tarzı, sos veya baharat yok. Puding. Peynir. Puding ve kek yapıyordum ama aşçı bunları benim yapmamdan nefret ediyordu. Becerileriyle gurur duyuyordu ve çok fazla kabartma tozu veya vanilya koyduğumu söylemek çok hoşuna gidiyordu ancak ona yeni bir şeyler öğrettiğim zaman memnun oluyordu. Erkekler çaya eve geliyordu. Kekler, çörekler, sandviçler, tam İngiliz çayları gibiydi. Günbatımı için Kulübe gittiğimiz zaman, dönüşte yemeğe altı, yedi, sekiz kişi getirebilirdik. Aşçıya, “Yemekte yedi kişi olacağız,” derdim ve yemekte ne varsa, onlardan biraz daha yapardı. “Peki efendim.” “Peki Nkosikas.”

Peki, benim bütün bunlara ne katkım oluyordu? Yapmam gereken şeyleri yeterince iyi bir şekilde yapıyordum. Saat altıda bir fincan sabah çayıyla uyanıyorduk. Banyo yapıp giyindikten sonra, saat yedide kahvaltı ediyorduk. Sonra aşçı sipariş defterini getiriyordu. Dükkânlara telefon ediyordunuz veya ihtiyacınız olan şeyleri, bir gün öncesinin siparişiyle gönderilen deftere yazıyordunuz. Aşçı karşımda durup beklerdi. “Kibrit... Portakal... Un... Şeker almamız gerekiyor.” “Teşekkür ederim, anladım. “Ayrıca dün oğlanlara aldığımız et çok kötüydü.” “Onlara söylerim.” Uşak gelip, “Cilaya, sabuna, muma ihtiyacımız var,” derdi.

Artık sabah çayı partilerine katılmam gerekiyordu, bekleniyordu. Ama bundan gayri sıkışık odalarda değildim, yapacak bir sürü işim vardı. Bahçeyle ilgileniyor ve tüm sabah dikiş dikiyordum. John ve bebeğin bütün küçük giysilerini, Frank’in gömleklerini ve pijamalarını, benim bütün kıyafetlerimi ve iç çamaşırlarımı, hizmetçilerin önlüklerini ve gömleklerini kendim dikiyordum.

Arada bir kadınlar partisine gittiğim zaman, düşüncelerimi kendime saklayamadığımı fark ettim. Bu tehlikeli fikirlere sahip olduğum

biliniyordu... Peki ama hangi fikirler? Bunlar daha çok duygu dalgalanmasına benziyordu. Bazen benimle röportaj yaptıkları zaman, “O şekilde yetiştirilip, yaşadığınız toplumu anlamayı başarmak nasıl bir duyguydu?” diye soruyorlar. Cevap olarak, “Anlamadım,” diyorum. Anlaşılan kafalarında, “Bu son derece adaletsiz bir toplum. Nasıl oluyor da yüz bin kişilik küçük bir beyaz azınlık toplumu, yarım milyonluk siyah çoğunluğunu köleleştirebiliyor?” diye bağıran, tahminen on yaşında bir çocuğun resmi var. Fakat içinde yaşadığım hayatı nasıl tanımlayacağımı hâlâ bilmiyordum. Sadece ne hissettiğimi biliyordum ve bu çok farklı bir şeydi. Çoğunlukla inanamaz bir haldeydim. Bunlar nasıl olabilir? Kahvaltı masasında *Rhodesia Herald*’ı okurken şaşkınlıkla kahkahalara boğulurdum. “Komik olan ne?” diye sorardı genç koca, ülkeyi idare etme konusundaki görevini yapmak üzere evden çıkarken. “Şuna bak!” diyerek gazeteyi ona fırlatırdım. Ayakta çayının son yudumunu içerken gazeteye bakardı. “Hımmm... Kabul ediyorum, pek akıllıca sayılmaz.” Frank hafifçe kekelerdi ve muhtemelen buna çok genç bir erkek olarak daha yaşlı adamların yanında çalışırken kendine bir ağırbaşlı hava verme çabası içindeyken başlamıştı. Özellikle mektup sayfası komedi açısından çok zengindi. “Zencilerin bebek bakıcısı olarak kullanılması geleneğini protesto etmek istiyorum. Çocuklarımızın zenciler gibi yetişmesini mi istiyoruz? - Kızgın Anne.” “İngiltere’den bütün bu yabancıların ve sosyalistlerin ülkemize gelmesi, yerlilerin akıllarına her türlü uygunsuz fikrin sokulması tehlikesi yaratıyor. Yetkililer bunu önlemek için ne tür önlemler almayı planlıyor? - Demokrat.” “Frank, şuna bir bak!” Frank gülüyor. “Şey, ben-ben-ben gitmek zorundayım. Öğlen görüşürüz.” Ben kahvaltı masasında oturup, bir elimle Jean’in bebek arabasını ileri geri iterken, çayımı içer ve *Rhodesia Herald*’ı okurdum. Bu kesinlikle mümkün değil. Fakat şaşkınlığı öfke izliyor ve öfkenin peşinden, “Ama ne bekliyorsun?” geliyor ve sizi hipnotize ederek eylemsizliğe sürüklüyordu. Ayrıca ne yapabilirdim? Artık şimdi çay partilerindeki genç kadınları annemle karşılaştırıyordum - şimdiki annemle, ölüm döşeğindeki adamın yenilmiş ve mutsuz karısıyla değil, eskiden olduğu haliyle. Hayatının hiçbir döneminde, bütün bir sabah oturup bebekler, erkekler, dikiş, örgü, yiyecek, uşaklar ve “kim kadın olmak ister ki” başlıklı konulardan bahsetmedi. Annem, Fisher Nine ve kayınvalidem

gibi kadınlarla, bu devlet memurlarının eşleri arasında, kendinize olan bütün inancınızı kaybedebileceğiniz büyük bir uçurum vardı. Bizden hiçbir şey istenmiyordu - mesele buydu. Hiçbiri çalışmıyordu veya çalışmaları da beklenmiyordu. İki, üç, belki dört çocuk sahibi oluyor, evi idare ediyor, herkesin giysilerini dikiyor ve orta yaşlarda bağış işleriyle uğraşıyorlardı. Ben böyle görüyordum ama kader başka şeyler planlıyordu, zira aynı kadınlar 30 yıl sonra Özgürlük Savaşı'nda, yaşam tarzlarını savunmak için ellerine silah aldılar.

Peki, bebekler ne yapıyordu? John bahçedeyken, *piccanin*'le oyun oynayınca çok mutlu oluyordu. John sokağa kaçıp kovalanarak geri getirilmek zorunda kalınınca kahkaha sesleri yükseliyordu. Ama ne de olsa tüm gün sokakta kalamazdı. Evin içinde artık o iyi huylu çocuk olmuyordu. Kuşkucu, öfkeli ve kıskanç oluyordu. Küçük bebeği emzirdiğim zaman, yumruklarını havaya kaldırıp ikimizin üstüne yürür veya öfkeyle inleyerek odanın köşesinde çömelerek, ihanete uğramış bir halde, bize dik dik bakardı. Bebek biberona geçince işler düzelmedi. John'u bebekle yalnız bırakamıyordum. Aynı çocuk değildi. Bu arada Jean uysal ve sokulgan bir bebekti, uyuması gerektiğinde uyuyordu –tıpkı baktığım küçük çocuk gibiydi– şey, üstünden çok uzun zaman geçmemişti ve o ev de buraya çok uzak değildi.

Kendimi iyi hissetmiyordum. Muhtemelen anemiktim. Doktor, bir bebeği ve yeni yürümeye başlamış bir çocuğu olan –John için ilginç bir ifadeydi bu– bir kadının kendini yorgun hissetmesinin kaçınılmaz olduğunu söyledi. Bütün bu süre içinde enerjik sosyal yaşantımız devam etti. İçmemek veya sigarayı bırakmak aklımın ucundan bile geçmiyordu. Bunlar benim hakkımdı. Ayrıca sarhoş olmuyordum, öyle değil mi? Bazen biraz çakırkeyif oluyordum. Frank öğle yemeği için ofisten gelip, hemen biraları, cin şişelerini, tonikleri çıkardığı zaman, hayır dersem, "Ama yalnızca bir kere dünyaya geliyoruz," diye haykırırdı. Yediğim yemekler daha sağlıklı olamazdı ama onun dışında, hiçbir mantıklı şey yapmıyordum. Sadece uyumak istiyordum. Birkaç kez bayıldım, o zamandan önce veya sonra bir daha böyle bir şey yaşamadım. İki çocuğumun arasında kaldığım için perişandım ve kafam karışıktı.

Jean'i bir arkadaşıma bırakarak John'u bir aylığına Cape'e götürmeme karar verdik. O dönemde bunu yaptığım için suçluluk hissetmedim, şimdi de hissetmiyorum. Küçük bebeklerin kucaklanması, sevilmesi, sakinleştirilmesi gerekiyor ama bunu annenin yapması şart değil. Sevecen her kadın bunu yapabilir. Yandaki evde, bütün hayatı boyunca bir kız evladın hasretini çeken bir kadın yaşıyordu. 40 yaşının üstündeydi ve başka çocuk doğurmayacaktı. Bu sevimli küçük kızın cilveleştiği, güldüğü ve minik ellerini, ayaklarını salladığı evimizden uzak kalamıyordu. Bir ay süreyle bebeğe bakmaya istekli olması yetmezmiş gibi, sonunda bu yönde karar verdiğimiz zaman ağladı. Bize hiç durmadan teşekkür etti. Bu mükemmel bebeği bir saatliğine bile bırakabildiğim için çıldırmış olduğumu düşündüğünü ama yakınmayacağını söyledi. Şimdi onunla aynı fikirdeyim.

Pasifikte, Japonların *Repulse* ve *Prince of Wales* gemilerini torpillemesi sonucunda kardeşimin bulunduğu *Repulse* gemisi battığı için yolculuğu erteledik. Önce geminin battığı haberi geldi. Ben kardeşimin öldüğünü sandım. Neden? Çünkü gizli ve esrarlı gündemimde savaşta ölüm o kadar yoğundu ki... Frank'e sıkıca sarıldım ve hemen bir çocuk daha yapmamız gerektiğini söyledim. Bundan daha ilkel ve de esaslı bir tepki olabilir mi? Ölüm haberine, ölüme, haberleri her dinleyişimizde duyduğumuz binlerce ölüye burun kıvırıyordum. Frank isterik olduğumu söylüyordu: Haklıydı. Her zamanki neşeli becerikliliğimden kesinlikle eser yoktu. Sürekli bana neler olduğunu soruyor, bir an önce kendimi toplamamda yarar olduğunu söylüyordu. Ağlıyordum ve kızgındım, çünkü çok derinden ve saçma bir şekilde, mantık çizgisinin çok ötesinde bir düzeyde annemi suçladığımı söyleyemiyordum. "Oğlunu donanmaya sokmak için uğraştın, didindin, torpil yaptın. Çünkü küçük bir kızken kardeşin donanmaya giriş sınavlarında başarısız olunca çok sıkıntı çektin, oysa sen rahatlıkla başarabilecektin - oğlun senin gömülmüş ve engellenmiş benliğindi ve bu nedenle donanmaya girmesi gerekiyordu. Savaşlarda gemiler batar. *Ne bekliyordun?*" Önemli olan bu değildi. Düşmanıma dik dik, derin ve korkunç bir nefretle, muhtemelen şu şekilde anlatılabilecek bir ifadeyle bakıyordum: Eğer bir kadın, en büyük arzusuna –burada oğlunu donanmaya sokmak– ulaşmak için, bu tür engellere rağmen yıllarca uğraşmışsa ve

sonunda başarmışsa, *tabii ki* oğlunun gemisi batacaktı. Başka ne olabilirdi? Eğer Harry diğer bütün Rodezyalılarla birlikte Kuzey Afrika'ya gitseydi, intikam tanrıçası onu fark etmeyecekti.

İşte bu dönemde, yıllarca tekrar tekrar gördüğüm rüyayı görmeye başladım. Tozlu, aşınmış bir yerdeydim. Zamanın çalkantılarının üst üste yığıldığı bir uçurumun veya vadinin kenarındaydım. Bu görüntüyü artık sık sık ekranda görüyoruz ama o zaman maden arayıcılarının hendeklerinde durunca görünüyordu, zira bu hendeklerde dünyanın tabakaları ortaya çıkıyordu. Oyuğun en dibinde, büyük bir kertenkeleye benzeyen bir şekil vardı - hayır durun, bu bir kertenkeleydi, eski bir dragondu, binlerce yıldır orada duruyordu. Ancak ölü değildi, çünkü tozlu gözleri boş boş bakıyordu, sonra bukalemun gibi yavaş yavaş bana doğru dönmeye başladı. Veya başka rüyalarda ileriye bakıyordu ve asırlar sonra gözlerini bir kere kırpıştırdı.

Hiçbir kuşun altın gözü değildi, yırtıcı kuşgözü değildi, hızla saldırıyor, öldürüyor, sonra kalkıp gidiyordu. Geçenlerde Japon ve Çinli film yapımcıları tarafından yapılmış bir belgesel izledim. Eski İpek Yolu'nun üstündeki Çin çölünün bir bölümünde geçiyordu. Çin çölünün bir kısmında, kumların tarihi şehirleri örttüğü ya da rüzgârlar estikçe onları açığa çıkardığı yerlerde, genç bir kadının rüzgârın yırttığı ipek giysileri içindeki hâlâ güzel mumyasının ortaya çıkışını ve tekrar örtülüşünü anlatıyordu. İşte yaşlı kertenkelenin bir kere kırptığı gözünün gördüğü de böyle bir şey. Sonra kardeşimin, birkaç kişiyle birlikte denizden kurtarıldığı haberi geldi, gerçi askerlerin çoğu boğulmuştu. Harry sonradan bana, güvertenin altında, merdivende durduğunu ve askerlerin yanından geçip yukarı fırlayışını izlediğini anlattı. Bu sırada birisi, “Sen yukarı çıkmıyor musun Tayler?” diye sormuştu. Daha sonra batma hikâyesini annesiyle babasına mektupla anlatırken, bundan bahsetmemesi ilginçti. Bu bilgi bende kaldı. Hayat, birinin, “Sen yukarı çıkmıyor musun Tayler?” diye sorması kadar şanslı bir olaya bağlı. Böylece kardeşim gemi ters dönerken güverteye ulaşmış, yürüyerek denize inmiş ve yüzerek uzaklaşmıştı.

Salisbury'den Cape Town'a yolculuk trenle beş gün sürdü. Şimdi de daha az sürdüğünü sanmıyorum. John'la birlikte iki yataklı yarım kompartımandaydık. Hiperaktif bir çocukla kutu gibi bir yerde kapalı kalmayı kimseye pek tavsiye etmiyorum. Tren kıtanın ortasından güneye

doğru yavaş yavaş ilerledi, Karroo'dan, Cape'in dağlarının arasından geçerken şarkılar, çocuk tekerlemeleri söyledim, bildiğim bütün şiirleri okudum, hikâyeler uydurdum. Bu arada John, küçük bir maymun gibi sağa sola tutunarak sallandı, sarktı, tırmandı. Çok sıcaktı. John kendini dışarı atar korkusuyla pencereyi indiremiyordum. Koltukları, duvarları, yüzümüzü toz kaplamıştı. Elbisemde toz tabakası vardı, John'un küçük pantolonu ve gömleği kahverengi olmuştu. Ama yine kendi gibiydi, kızgın değildi, annesine kavuşmuştu, bu nedenle, neşeliydi, cana yakındı ve her şeyi merak ediyordu. İstasyonlarda durduğumuz zaman yine siyahi çocuklar tahta hayvanlar satıyor, kadınlar bir mango, portakal veya kayısı karşılığında birkaç pens kazanıyordu. Zaman geçti. Her saatin bitimi bir zaferdi. Öğleden sonraları John'u kollarımın arasında sıkıca kilitliyor, böylece biraz uyumaktan başka alternatifi kalmıyordu - ter ve tozla birbirimize yapışıyorduk. Geceleri yorgunluktan bitkin bir şekilde uyuyordu ve ben de onunla uyuyordum. Beş gün geçti, gerçekten geçti ve Seapoint'te ucuz bir otele yerleştim. Otelin önü boylu boyunca, güzel zamanlar ve tatiller için olduğunu göstermek amacıyla çiçeklerle süslenmişti. Ancak Cape Town şimdi denizcilerle ve savaşın bir cephesinden diğerine gitmekte olan askerlerle doluydu. Bir de sığınmacılarla.

Otelde sadece savaş zamanında mümkün olabilecek bir insan karışımı vardı. Bazıları işgal edilen Singapur'dan kaçmışlardı. Benim masamda, Singapur düştüğü zaman, iki yeni doğmuş bebekle –ikizler– bir kayığa bindirilen ve onunla, yüzlerce kişiyi Cape Town'a getiren bir gemiye ulaşan, yolculuk süresince her an torpillenmeyi bekleyen bir kadın oturuyordu. Kocasının hayatta olup olmadığını bilmiyordu. Cape Town'daki İngiliz yetkililer ona biraz para verdi. Otelde kaldığım haftalar boyunca konuklar, hiçbir şeyleri olmayan sığınmacılar için para topladılar. Bebekli kadınlar ona bebek giysileri verdi, kadın konuklar bir sürü giysi bağışladı. Kendi türünün "güzel" kıyafetlerini giymek üzere doğmuş bu İngiliz kadının üzerinde, hepimizin giydiği havadar ve basit elbiseler vardı. Ama mavi gözleri, hafifçe çillenmiş yüzü, felakete ve aynadaki görüntüsüne aynı şekilde gülümsüyor, "bizim" Singapur'daki bütün silahları denize yöneltmemizin, kara tarafını savunmasız bırakıp Japonların kolaylıkla girmesine izin vermemizin ne kadar tuhaf olduğu yorumunu yapabiliyordu.

Aynı şekilde, İngilizler, “biz”, *Prince of Wales* ile *Repulse* gemilerinin batmaz olduğunu açıklamıştık. *Titanic* gibi. Buna rağmen, *Titanic* buzul yüzünden, savaş gemileri de torpillerle birkaç dakika içinde batmışlardı. Bu olaylar askeri uzmanların yaptığı açıklamalara inanmamızı engellemiyordu. O haftalarda bu İngiliz kadın ve ben dost olduk ve birbirimizin yöntemlerini öğrendik. Sonra savaş bizi sonsuza dek ayırdı. Savaştan sonra ikizleriyle birlikte İngiltere’ye gitti ve sağ salim olan kocasıyla buluştu.

Frank, Cape Town’dayken bari bir doğum kontrol kliniğine gitmemi ve son tavsiyeleri almamı söylemişti. Her durumda, yoksul taşra kenti Salisbury’den daha iyi olurdu. Yanlış. Klinikte yakışıklı bir genç doktor, eldivenli işaretparmağıyla mahrem yerlerimi yokladı ve derin derin içini çekti. Kibarca sordum, “Her şey yolunda mı?” ve o anı sona erdirdim. Kadınlarda bulunan anahtarlama sistemi kadar olağanüstü hiçbir şey yoktur. Bu ateşli bir durum değildi, ama onunla gece yarısında bir kumsalda olsaydım, şeker gibi eriyebilirdim. Bunu yazarken, bu olayın cinsel taciz olarak tanımlanabileceğini fark ediyorum. Doktorun muhtemelen beş saniyelik suistimali tıp mesleğinden ihraç edilmesine neden olurken, benim onun hayatının mahvolduğuna sevinmem beklenebilirdi.

Otelde, sırf bu klinik için Windhoek’ten Cape Town’a gelmiş olan genç bir kadın kalıyordu. 21 yaşındaydı ve zaten üç küçük çocuğu vardı. Kocası demiryolu işçisiydi ve maaşı düşüktü. Kesinlikle başka çocuk sahibi olmamaları gerekiyordu. Kadın, açık bıraktığı cansız saçları, zayıf, kaygılı vücudu, savunmacı, esprili, çekingen tavrıyla Ivy’ye benziyordu. Aslında bu kız ve kocası, en küçüğü daha bebek olan üç küçük çocukla çok güzel başa çıkıyordu - bu ucuz otelde hiç kolay değildi bu. Birbirlerine tapıyorlardı. Kocasının büyük, çok zayıf eli sürekli olarak ona uzanıp saçlarını veya omuzunu okşuyordu. Kız ona baktığı zaman sevgiyle gülümsemeden yapamıyordu. Bu ikisi ve bebekleri, ben ve John sık sık onların odasına gidiyorduk. John bu yeni arkadaşlara bayılmıştı - ama bebeğe değil, o bir tehditti. Kız ipeksi toz tabakasının içinden yeni diyaframını çıkardı ve “Şuna bak, bir bak lütfen, ben bunu kullanamam.” “Ama tatlım, kullanmak zorundayız.” “Lanet olsun, aşkım, yani benim kullanmam gerekiyor.” “Ama kondom kullandığım zaman hamile kalıyorsun işte.” “*Kullandığın* zaman, demek istiyorsun.” Kahkahalarla

birbirlerinin kollarına atıldılar. Yalnızca garip bir heves olarak görmeme rağmen doktorumun uyarısı sonunda anlam kazanmıştı. “Çekmecede bırakacaksan, benim sana diyafram yazmamın hiçbir manası yok.”

Kız, Windhoek’e, evine dönmeden hamile kaldı.

Akşamları annelerden biri, bütün uyuyan çocuklara göz kulak olmaya gönüllü oluyor, geri kalanımız deniz kenarında bir kafeye içki içmeye gidiyorduk. Ama ben artık hemen hemen hiç içmiyordum. Burada içki Rodezya’da olduğu kadar kaçınılmaz görünmüyordu. Ayrıca burada şarap kültürü vardı. Dahası, çok meraklıydım. Singapur’dan gelen arkadaşım, Windhoek’li çiftle oturuyordu. İngiliz kadınla, trenlerin melankolik feryatlarıyla büyük dünyadan haberdar olan rüzgârın kuruttuğu, güneşin kavurduğu tozlu küçük kasabadan gelen kız birbirlerine iyi niyetli, ama anlamsız sorular soruyorlardı. Çaresizlikten gülüyorlardı ve sonunda pes ettiler. Siz, “Demiryolu hattının yanında bir kulübede yaşıyoruz ve çoğu zaman para konusunda çok endişeleniyoruz. Evimizdeki her şey tozla kaplı ve sinekler beni delirtiyor,” diyebilirsiniz, ancak ıslak çimlerin içinde rahat rahat oturulan bir ülkeden gelen bir kadının bunu anlaması çok zordur. “Kocanla okulda mı tanıştın?” “Evet, kocamla yaz okulunda tanıştım.” “İngiltere’de yazın okula gidiliyor mu?” “Hayır, hayır, müzik yaz okulu. Mozart ve Handel.” “Gitmek zorunda olmadığım zaman okula gittiğimi asla göremezsin.” İngiliz kadın, on ay arayla doğan üç minik çocuğu da anlamıyordu. Ben ona Güney Afrikalı kızın diyaframı beceremediğini söyleyince, “Ama bu çok saçma,” dedi. Sonra savaştan önce hayal bile edemeyeceği bir kültürle kuşkuya düşerek, “Ama öyle - öyle değil mi?” dedi.

Bir gece Güney Afrikalı kız bebeklere göz kulak olurken, ben kocasıyla kumsala gittim. Adam hemen benimle sevişmeye çalıştı. Çok şaşırdım. Karısına âşıktı, öyle değil miydi? “Lanet olsun, dostum, hep aynı şeyden sıkılıyorsun,” dedi. Ben, “Ama ben sana âşık değilim,” dedim. “Yok canım! Haydi ama!” Adam incindi ve ondan sonra yüzüme bile bakamadı, baktığında da ciddi bir kırgınlık ifadesi oluyordu. Bunun ne kadar özlü bir kadın-erkek çatışması olduğundan haberim bile yoktu.

Cape Town’da bir erkeğin hayalini kuruyordum ama yalnızca bu şehirde bulunduğunu bildiğim bohem hayatını simgeleyen birinin. Ressamlar,

şairler, her türlü sanatçı, şarap ve Özgür Aşkla dolu Latin mahallesinde yaşıyordu. Fakat Seapoint'te küçük bir çocukla bu zevkleri yaşayamazdım. Bir gece otelden ve karmaşık karşılıklı bebek bakıcılığı sisteminden kaçabilsem bile nereye giderdim? Ayrıca, çok yorgundum. John yine cana yakın olmuştu ama bütün gün sağa sola koşuyor ve tırmanıyordu, ben de peşinden.

"Yukarı çıkmıyor musun, Tayler?" sorusunu düşünürken bir sabahı hatırlıyorum. John'la birlikte kumsala gitmiştim. Büyük deniz coşmuştu, dalgalar zirveye çıkıyor, sonra patlıyor, tekrar yükseliyor ve patlıyordu. Bu arada sert rüzgâr kumları ve sıçrayan soğuk suyu bacaklarıma savuruyordu. John zıplayıp duruyor, denizin sallanması ve sesi karşısında zevkle bağırıyordu. John debelendi ve yaramaz bir kukla gibi, elimdeki boş koşum takımının kayışından kurtuldu ve dalgaların patır patır patladığı, sonra geri çekilirken kumsalı denize sürüklermiş gibi kum yığınlarını beraberinde götürdüğü, sonra bütün karmaşanın, kumların, suyun, sıçrayan su damlalarının tekrar savrulduğu yerin hemen ötesinde koşmaya başladı... Dalgalardan biri John'u yakalayacak olsa her şey biterdi. O denizde hiç kimse yüzemezdi, John açığa sürüklenirdi. Onun peşinden koşuyor, bağırıyordum, ancak suyun gürültüsü benim sesimi bastırıyordu. John orada, üflenmiş köpük gibi hızla koşuyordu ve dalgaların her kırılışında onu bir daha görmeyeceğimi düşünüyordum. Koştum, koştum, koştum ancak John bir yaşına bastığından beri onun hızına yetişemiyordum. Sonra, kumsalın diğer ucunda bir adam olduğunu gördüm. Adam gördü ve John'un kollarına atılacağı bir noktada durdu. Adam John'u yakaladı, kaldırdı ve onu bana getirdi. Küçük çocuğun yanı sıra beni de kaldırmak zorunda kaldı. Şaşkınlıktan midem bulanıyordu. Gemisinden bir gün izin almış bir askerdi. Bana çocuğu uzattı ve "Vay canına, ucuz kurtuldu," dedi. Gülümsemesi, özlemini çektiğim romantik maceranın burada olabileceğini söylüyordu ancak iki yaşında bir çocuk romantizme yardımcı olmuyordu.

Sahile yaptığımız bu yolculuğun en önemli etkinliği Umtali'deki yaşlı adamın sözleri kadar etkili bir karşılaşmaydı. Bir öğle yemeğinde masamızda - tehlikeli bir şekilde temel besin kaynağımız olan körili koyun eti ve kabak yerken, yanımızda ikizlerin annesinin bir kuzeni vardı. Zayıf, solgun ve otuzlu yaşlarında olan bu kadın, krem rengi keten takım giymiş

ve alçakgönüllülükle gerçek olduklarında ısrar eden inciler takmıştı. Tabağındaki karışık yemeklere söylenirken, sık sık açık pembe rujunu tazeliyordu. Bu arada bana ofisinde bir iş teklif etti. Savaş yüzünden Güney Afrika'da mahsur kalmıştı ve kocası orduda olup –bildiği kadarıyla– doğuya, galiba Hindistan'a gidiyordu. Ama dikkatsiz konuşmalar hayatlara mal oluyordu. Burada iyi ırk ilişkileri oluşturarak yeteneklerini kullanıyordu. Hıristiyan Kilisesinde bu göreve adanmış bölümün üyesiydi. Güney Rodezya'dan geldiğimi duyunca o ülkeyi kötülemeye başladı. "Bak, çok gençsin ve ben çok yaşlıyım," gibi veciz sözler söylendiğini bildirmek yeterli olabilirdi ama hayır. "Bütün siyahi insanların topraklarını çalıp, sonra da onları kalkındırmak ve uygarlaştırmaktan bahseden insanlar hakkında ne söylenebilir? Yüz bin beyaz insanın, bir milyon zenciyi hizmetçi ve ucuz işçi olarak kullandığı, onlara eğitim ve öğretim vermeyi reddettiği ve bunların hepsinin Hıristiyanlık adına yapıldığı bir ülke nasıl tarif edilebilir?" Ancak bunların bu kadar acı vermesinin nedeni, kendilerinden çok memnun olmalarıydı. "Acaba neden bu kadar kibirliler?"

Konuşma bu minvalde devam ederken ben de bir-iki lokma yiyebilsin diye John'u iskemlesinde tutmaya çalışıyordum. Bu arada kuzeni de ikizlerini bir kaşık ona bir kaşık buna mama vererek doyururken, "Bana Singapur'u hatırlatıyor. Düşüş öncesi kibir," diyordu.

Tabii anavatanımla ilgili bu görüş benim için sürpriz olamazdı. Bilakis sürpriz değil, uzun zamandır saklanan keyifli bir gerçekti. Tanıdığım hiç kimse bu kadar basit ve belirgin bir şeyi söyleyebilecek durumda değildi. Bu gerçekten bir aydınlanmaydı ve her şeyin ötesinde, onun nefreti yüzünden ben sıkıntı çektim. Yıllardır annemle babam "bu ikinci sınıf küçük ülkeden" bahsediyorlardı ama onlarınki bu kadınınki kadar üzmemişti beni, ya da şu diğer adam kadar: Güney Afrika hükümetinden biriydi, savaş onu bir nedenden bu derme çatma otel-pansiyona atmıştı: "Yaa, demek kuzeydeki akıllı, küçük komşumuzdansın?" (Milliyetçiler 1949 yılına kadar iktidara gelmediler, Güney Afrika'da hâlâ İngiliz "teması" hâkimdi ve Güney Rodezya'nın, 1924 yılında, kendi kendini yönetmeyi tercih ederek, Güney Afrika'nın eyaleti olmayı reddetmesi unutulmamıştı.)

Kardeşim, savaşın geri kalanını Akdeniz'de savaşarak geçireceği *Aurora*'ya katılmaya giderken birkaç günlüğüne Cape Town'a geldi. Otelin verandasına oturup hayranlıkla John'u ve beni seyrederken, ben de yakışıklı donanma subayını izledim. Yıllardır hemen hemen hiç görüşmemiştik ve birbirimizi tanımıyorduk. *Repulse*'da batma konusu açılınca konuşmak istemediğini belirtti ve bunun yıllarca onun için ne anlama geldiğini öğrenemedim. Orada oturup, ender görüşen kız ve erkek kardeşlerin yaptığı gibi biraz flört ettik. Ayrıca, otelde kalan ve her zamankinden çok daha sık aralıklarla bebek arabalarını iterek yanımızdan geçen genç kadınların da yararınaydı.

Evliliğim bitmişti, ama bunu bilmiyordum.

Güney Afrika'nın görkeminin arasından geri dönmeye çalıştığımız beş gün boyunca John'u eğlendirdim ve eve dönünce nasıl... Peki, ne yapacaktım? İngiliz kadın, organizasyonu Salisbury'de ofis kurduğu zaman, benim orada onlar için çalışmamı beklediğini söylemişti. Kilise bana göre değildi, ancak yerlilere eğitim sadece misyonlarda ve kiliselerde veriliyordu.

Uyanık olduğu her anı sevgi dolu bakıcı annesinin kollarında geçiren ve karşılaştırınca beni yetersiz bulacak olan küçük kıza döndüm. Frank'e "bir şeyler yapmak" istediğimi söyledim ve o da kabul etti. Kadının yeri evidir görüşü, onun kendini adadığı "ilerici" düşünceye uymuyordu. Dadı olarak siyahi bir kız tuttuk. Basit bir şey olacağını düşünürdünüz. Ancak iki küçük odamızda zaten üç tane erkek vardı. O dönemde kızın onlarla aynı mekânı paylaşması normal sayılırdı ama biz rahatsız olduk. Ona, dışarı çıktığımız zaman –ki neredeyse her gece çıkıyorduk– John'la aynı odada kalmasını önerdik - Jean bizim odamızdaydı. Bu formül ona, polise veya ilgili diğer herkese arkadaki kia'da –tuğla odalarda– yaşadığını söyleme imkânı veriyor, istediği takdirde gerçekten de orada kalma olanağı sağlıyor, ama evde bir yatak seçeneği sunuyordu. O zamana kadar böyle bir şey duyulmamıştı. Skandal. Şok. Dehşet. Komşular, "neler olup bittiğini" duyduklarını bildirdiler. Yan komşumuz olan kadın, siyahi bir kadının gerçekten evin içinde yatıp yatmadığını sorguladıktan sonra, soğuk bir ifadeyle, "Ne kadar da bohemsin canım, öyle değil mi? Sizden yararlanacak," dedi. Annem şaşırdı, endişelendi ve itiraz etmek için

Frank'in ofisine gitti. Frank her zamanki gibi sakin ve nazik davrandı ama annemin neden beni çileden çıkardığını, neden annem gidince hemen yattığımı veya annem aşçıya kabalık etmek, uşağa hakaret etmek ve piccanin'e bebeğe dokunmaya cüret etmemesini söylemek üzere hışımla eve girdiği zaman çaresiz bir öfkeyle ağladığımı anlamıyordu.

Yıllar sonra bir terapist, anneme hiçbir zaman ne düşündüğümü söylemememin, hiç alevlenme, bağırma, çağırma, karşı koyma veya tartışma olmamasının toyluk işareti olduğunu kabul etmemi istedi. Ancak bunlar olsaydı annem yıkılır, darmadağın olurdu. Annemle babamın birbirlerine yüksek sesle konuştuklarını veya kötü bir şey söylediklerini hiç hatırlamıyorum. Bu onların tarzı değildi. Anneme acımaktan elim ayağım tutmuyordu, arada kalmaktan kıpırdayamıyordum ve hep acımasız bir kibarlıkla davranıyordum, ki bu bağırıp çağırmaktan çok daha kötüydü. Ayrıca ne diye bağıracaktım? Sadece tek bir cümle, *Tanrı aşkına beni rahat bırak*! diyebilirdim.

"Kendi hayatımı yaşamaya" niyetlenebilirdim. Şimdi bu formülü çocukça buluyorum, ama o dönemde bunu ertelemem gerekiyordu çünkü evimiz insanlarla doluydu. Yemek odasındaki masa uzatılmıştı ve adeta devamlı yemek yeniyormuş gibiydi. Hiç durmadan yemek yapıyordum, yardıma ihtiyacı olan aşçıdan azar işitmiyordum. Kendi kendime espri yapıyordum –zira başka hiç kimse bu noktayı göremezdi– Rus ailesine benzemeye başlamıştık. Muhtemelen Yasnaya Polyana'da yaşayan genç ve evli bir çift, çocukları, köleleri, kayınvalide ve kayınpeder çocuklarıyla birlikte, o gün için kocası ve çocuklarıyla birlikte taşradan gelen görümce ve Frank'in ofisten veya Kulüp'ten arkadaşları.

"Bence kasap faturası biraz yüksek, öyle değil mi?"

"İçki faturası da öyle."

Frank'e Cape şarabı içmemizi önermiştim ama rahatsız olmuştu. Şarap o zaman "züppelik" - gösteriş sayılıyordu.

Frank'in kız kardeşi Mary, balad kadar basit bir hikâyenin romantik kahramanı gibi aklımdan hiç çıkmıyor. İnce, zarif bir kadındı. Geniş alnının ortasından ayırdığı bal rengi saçlarını ensesinde topluyordu. Kocaman gri gözleri, şahane bir gülümsemesi ve gamzeleri vardı. Bu güzel kızı ziyarete gelen bir Lord görmüş ve o anda âşık olmuştu. Mary de sonunda ve

tutkuyla ona vurulmuştu. Onunla evlenip İngiltere'ye yerleşeceğini düşünmek için birçok nedeni vardı. Ancak Lord fikrini değiştirmiş ve Mary'nin kalbi kırılmıştı: Kalpler kırılır. Mary üzüntüden, hemen, onun güzelliğinin yanında çirkin kalan bir adamla –ama çoğu erkek öyle görünürdü– kaba, kalitesiz, iyi niyetli bir çiftlik yardımcısıyla evlendi - adam sonra çiftçi oldu. Karısını, kendisinden çok üstün olan bu meleği, yarı hayranlık, yarı öfkeyle izlerdi. Mary'nin bedeninin her molekülü duyarlı, narin, kibar, zarif, farklıydı. Adam aşçının gömleğinden içeri maytap atmayı veya yemek için değil, eğlence için kuş veya hayvan vurmayı komik buluyordu. Çünkü karısı onun böyle şeyler yapmasından veya hizmetçinin yakında temizlik yapacağı odada açıkta para bırakıp, sonra bir çatlaktan adamın paraları çalıp çalmama konusunda kararsız kalarak kıvranmasını izleyip, çalarsa içeri dalıp polis çağırmakla tehdit etmesinden, sonra kahkahalarla gülüp, "Seni yakaladım, karaböcek," demesinden nefret ediyordu. Mary ne kadar sıkıntı çektiğini hiç belli etmiyordu, son derece sabırlıydı ve espriliydi. Bu kıllı adamı koca olarak almasının nedeninin, o kadar sırılsıklam âşık olduğu için kendini cezalandırmak amacını taşıdığına inanıyorduk. Bizi ziyarete geldiği zaman kitaplarıma bakar, bir sayfa çevirir ve içini çekerek, "Hayat yeterince hüzünlü, neden bir de böyle üzücü kitaplar okuyorsun?" diye sorardı. Acemi hikâyeler ve roman bölümleri yazdığım zaman, hayat hakkında dehşet verici görüşlere sahip olduğumdan yakınır ve sonra yalnızlık çektiği çiftliğinin umutsuz yoksulluğuna, minicik evine, kocası olacak o hödük adama ve güzellikle, zarif yaşam tarzıyla yetiştirmeye çalıştığı iki küçük çocuğuna dönerdi.

Frank'in annesi gelir, bir iki gün kalır ve telaşla giderdi. Ona "Mater" veya "Wizzy" denirdi. Yoksul kalmıştı, iki oğlu az miktarda para veriyordu ve bütün ülkeyi gezerek ve gittiği yerlerde briç oynayarak vakit geçiriyordu. Kısa boylu, şişman, sevimli bir kadındı ve bize "müdahale" etmiyordu çünkü ilgilenmiyordu. Eski günlerde bazen paralı, bazen parasız bir halde yaşadığı istikrarsız, zor bir hayattan sonra fazlasıyla bıkmıştı. Şimdi düşününce bana göre, Fisher Nine gibi, kaybedilmiş bir fırsattı. Onun çok yaklaşmasına izin vermekten korkuyordum: Bir tane anne yeterliydi.

Hemen hemen o sıralarda Dolly Van der Byl eve taşındı. "Neden ona bir oda kiralamıyoruz, bu savaş devam ederken oda bulunmuyor, tatlı bir

çocuk, haksızlık bu,” dedi Frank.

Dolly boş bir odaya taşındı, bazen bizimle yemek yiyor ama çoğunlukta evde olmuyordu. Yıllarca Spor Kulübü’ndeki kızlardan biri olmuştu, kentteki herkesi tanıyordu, her türlü sporu yapıyordu, kalenderdi, cana yakındı, yardımseverdi, arkadaşların ve bizim çocuklarımıza bakıyordu, Kızıl Haç’ta çalışıyordu. Sabahın erken saatlerinde üçümüz arka verandada son çaylarımızı içerken, Dolly ütü masasının başında o günkü elbisesini ütülerdi. Frank’le Dolly sık sık birbirlerine ofisten haberler verirlerdi - artık aynı bölümde çalışmıyorlardı. Çocuklar ortalıktaysa Dolly teyze rolüne bürünür, sevimli davranırdı, sürekli olarak hayretle bağırarak çantasından sürpriz hediyeler çıkarırdı. Genellikle çocuk sahibi olamayacak kadar yaşlandığını sorun etmediği - zaten çocukları olan bir erkekle beraber olmayı sorun etmeyeceği yolunda espriler yapardı. Frank’le Dolly sık sık birlikte bisiklete binerek ofislerine giderlerdi. Dolly, gece gündüz, her saatte, her yere, şehrin her tarafına bisikletle gidiyordu.

Sonradan insanlar Dolly’yi kıskansaydım haklı olacağımı ileri sürdüler ama en ikiyüzlü anımda bile bu gerekçeyi kullanmak istemedim. Bir kere, Frank’i hiçbir zaman kıskanmamıştım. Karısı asla kıskanç olmayan bir adam incinmekte haklı olabilir ama sadece belirli türde bir evlilikte. Bu canlı, dostça evlilikte kıskançlığa yer yoktu. Daha doğrusu, öyle bir evlilik olmuştu. Frank artık olay çıkartıyor, surat asıyordu ve muhtemelen, ben de olay çıkarsam mutlu olacaktı. Duygusal halimizdeki bu değişiklik kafamı karıştırıyordu. Aniden beni flört etmekle suçlamaya başladı. Oysa ben her zamanki gibi davranıyordum ve ona haksızlık ettiğini söyledim. Genç kadın buruk bir şekilde merak etti, “O halde benimle neden evlendin?” Kişiliğimi, yaradılışımı eleştiriyordu. Ben hep açık, dobra, rahatsızlık vermenin yanı sıra kabalık derecesinde dürüst olmuştum. Bu doğal halimdi. Tarzım böyleydi, herkesle hemen samimi oluyordum, modern yeteneklere sahiptim. Herkese yüzde yüz açıksözlü davranmadığınız zaman, dürüstlüğe, arkadaşlığa hakaret etmiş oluyordunuz. Ama bunu flört etmek olarak nitelendirmek? Ben *mantıklı* olmaya devam ettim. Sürekli eleştirilerinin baskısı altında, kendi kendime, Kulüp’teki kızlarla ve kadınlarla arkadaşlığının, yıllardır arabaların arka koltuklarında öpüşmelerinden ve başka şeyler yapmalarından kaynaklandığını söyleyerek misilleme

yapacağımı söylüyordum. Ancak bunu düşünmek bile saçma geliyordu. Ama saçma suçlamalarda bulunmak Frank'e neden saçma gelmiyordu? Saçmalık: Giderek daha fazla batıyordum. Dolly'ye gelince, Frank'le saatlerce oturup konuştuğu zaman, kendimi dışlanmış ve buz gibi hissediyordum, ama birbirlerini neredeyse 20 yıldır tanıyorlardı.

Evimize sık sık gelen diğer kadın, Frank'in erkek kardeşinin karısı Dora'ydı. George, Rhodes bursu kazanmıştı, Birinci Dünya Savaşı pilotuydu, sonra Nijerya'da koloni ofisi yöneticisi olmuştu. Frank'in daha sofistike bir versiyonuydu. Dora'yla George anlaşamıyordu. Dora, "Anlarsın ya," diye konuşurdu ağır ağır, "Gerçekten geçinemiyoruz." İri yapılı, esmer, güleç, güzel bir kadındı ve koruyucu bir dişiliği vardı. Eskiden çok güzelmiş: Yakışıklı üniformalı George'la dantele bürünmüş gelinliği içindeki karısının resimleri vardı. İnsanların uygun olmayan eşlerini boşayamadığı dönemleri düşününce Dora'yı hatırlıyorum. Hoşnut olmadığı evliliğini şu şekilde idare ediyordu: Beyaz çocukların, Nijerya'nın korkunç ikliminde yaşaması kesinlikle imkânsızdı ve bu nedenle, Dora İngiltere'de kalıyordu. George izinli olarak geldiği zaman Dora başka bir ülkede, hatta kıtada akrabalarının veya arkadaşlarının yanında kalıyordu. Hemen hiç birlikte olmuyorlardı. Dora'nın George'a yönelik eleştirileri, aşağılayıcı mırıltılar halindeydi. George onu açıkça ve şiddetle eleştirirken, Dora suçlulukla ona ve bize gülümsüyor, kedisi ve çocuklar gerçekten onunla birlikte yaşarsa George'un bundan pek hoşlanmayacağı yorumunu yapıyordu. "George kız arkadaşlarını seviyor... Çocukları *gerçekten* sevdiğini sanmıyorum... Aslında benden de pek hoşlanmıyor." Bunu söylerken, sanki, dans etmeyi veya tenisi sevdiğini söylermiş gibi, esprili bir şekilde suratını ekşitip, dudağını ısırıyor, George'u sinirden deli ediyordu. George onun aptal olduğunu düşünüyordu.

Eskiden gizlice güzel Mary ile çiftlik yardımcısı kocasını, içini çeken Dora ile mantıklı kocasını düşünür ve her zamanki gibi, birbirlerini perişan etmeleri kaçınılmaz olan insanların kendilerini nasıl olup da aynı yatakta, ya da en azından aynı yatak odasında bulduklarını merak ederdim. Henüz Frank'le benim evliliğimi bu kategoriye sokmuyordum. Onlarla karşılaştırıldığımızda biz oldukça uyumluyduk.

George çok içiyor ama belli etmiyordu. “İçkiyi kaldırıyor.” Daha büyük bir iltifat olamazdı. George Salisbury’deyken her zamankinden daha çok içiyorduk. Galiba her gece dans da ediyorduk. Gösteri baloları, Spor Kulübü baloları ve otellerde danslar. İki kardeş de, “Dünyaya bir kere geliniyor,” demeyi seviyorlardı.

Hemen hemen bu dönemde John, Jean ve ben hepimiz çok kötü bir şekilde boğmaca olduk. Çocuklar çiftliğe gitti ve annem onlara baktı. Ben de, Dora’nın çocuklarına bulaştırmamak için boş odaya geçtim. İyileşen çocukları almak üzere arabayla çiftliğe gittiğim zaman babamı, birçok hastalığı yüzünden hayalet gibi ve bir deri bir kemik buldum. İki küçük güzel çocuğun kedilerle ve köpeklerle oynayışını izleyip, “Evet, siz de aynen böyleydiniz, o kadar tatlıydınız ki. Şimdi bak ne hale geldiniz. Değmiyor,” dedi.

“Yapma,” dedi annem, kesinlikle birçok konuda onunla aynı fikirde olmasına rağmen. “Abartıyorsun.”

“Yo, hayır, abartmıyorum,” dedi babam tahta bacağını, birine onunla vurmak istermiş gibi sallayarak. Ama aslında bacak parçası çorabının içinde pişen ve kaşınan büzüşmüş bacağını rahatlatmaya çalışıyordu. “Nesi abartılı? Bahse girerim, birçok insana sorsan, çocuk sahibi olmanın, onlar için o kadar uğraşmanın, kaygılanmanın değmediğini söyleyecektir. Sonunda bütün çocuklar ikinci sınıf insanlar haline geldi.”

Annemle babam çiftliği satmaya çalışıyorlardı. Oldukça yakın bir zamanda, çiftliği tekrar ziyaret ettiğimde, artık çocukluğumun fantastik gözleriyle bakmadığım için, ne kadar küçük olduğunu fark ettim. Burada iyi durumda olmaları mümkün değildi. Sorun şuydu, bunu onlar nasıl görememişlerdi?

13

Şimdi sokakta Dorothy Schwartz’la, uzun zaman önce (aslında dört yıl olmuştu) benim uygun bir eleman olacağımı düşünen, “ilericiler” grubunun o muhalif üyesiyle karşılaştım. Orada, cakaranda ağaçlarının altında duruyordu, kolunun altında kitaplar vardı, hiç değişmemişti, hâlâ o esmer, ufak tefek kızdı, akıllı bakireydi. Ben Tigger’ın esprili tarzıyla hayatımdan,

“Beyaz Uygarlığından”, kadınların çay partilerinden ne kadar nefret ettiğimi anlatıp dururken, beni sakin sakin dinliyordu. Bir kadın gönül rahatlığıyla kocasının ne kadar korkunç bir gerici olduğunu söyleyebilirdi ama zalim olduğunu söyleyemezdi. Dorothy bana bir toplantıya gelmem gerektiğini düşündüğünü söyledi. Onun arkadaşları hakkındaki görüşlerimi söyleyemeden, bana o aptal sosyal demokratları kastetmediğini belirtti. Gerçek devrimcilerden oluşan bir grup vardı ve artık benimle tanışma zamanının geldiğini düşünüyorlardı.

Bu tür bir iltifata karşı koymak zordur.

Herkesin, ne kadar belirgin bir gizlilik içinde olursa olsun, her türlü insan ve grup tarafından incelenmesini, ihtimal ve performans açısından değerlendirilmesini asla hafife almamak gerekir. Bu ifade, kendini önemseme, hatta paranoya gibi görünse de, bunu tekrar tekrar gördüğümü söyleyebilirim. İzleyenler her zaman iyi niyetli olmayabilir, zararlı dahi olabilir.

Dorothy’yle Meikles Salonu’nda bira içmek amacıyla, Grand Otel’de, kentin yoksul semtlerindeki çay salonlarında buluşmaya başladım, yanımızda hep başkaları da vardı. Bunları şimdi net olarak hatırlayamıyorum - çoğunlukla Hava Kuvvetleri’nden ve Avrupa’dan gelen sığınmacılardı. Şimdi parçası olduğum şeyin bana yorumlanması gerekiyordu. Eski Sol Kitap Kulübü’ndekiler, “tarihin gerisinde kalmış” ve gerici oldukları söylenmişti. Hükümetlerin ve gazetelerin Sovyetler Birliği hakkında söylediği yalanlar da, Stalingrad’daki Rus savunmasının görkemiyle ortaya çıkarılmıştı. Yeni durum, kaynaklarımızın ve en önemlisi, olası kadroların tarafsız bir şekilde değerlendirilmesini gerektiriyordu.

Kendimden geçmiştim. Beni ne olduğunu hatırlamadığım bir organizasyonun sekreteri yapmışlardı. Frank huzursuzdu çünkü bir devlet memuru olarak hükümet karşıtlarıyla temas halinde olmayı göze alamıyordu ve yeni hayatım onu içermiyordu.

Ben bir komünist olmuştum. Bu basit cümle, belirli bir yaşın üstündeki veya belirli bir deneyime sahip herkes tarafından kolaylıkla anlaşılacaktır. Ama eski bir komünist, anlamaya çalışan bir gençten, “Tamam, ilericiydiniz, ama neden komünizm? Neden *organize* radikalizm?” sorusunu

duyabilirdi. Ben ve benim gibiler böyle bir soru karşısında sadece şaşırıyoruz. Zamanın dönüşleri ender olarak bu kadar hızlı ve bu kadar bütünsel bir şekilde görüşleri yeniden şekillendirebilir. Hepsinin ötesinde, bunun ardında, insanların, masalarında yan yana duran yarım düzine parti programı inceledikten sonra komünist olduğu varsayımı yatmaktadır. “İşçi Partisi’ne mi katılsam?” “Hayır, galiba Huggins’in Birlik Partisi...” “Diğer taraftan...” İnsanlar kendi hükümetlerine karşı duydukları alaycılık yüzünden komünist olur - birincisi bu. Bir komüniste âşık oldukları için olabilirler - Gottfried Lessing’in yaptığı gibi. Bir parti mitingine götürülüp, oradaki kitle duygusundan etkilendikleri için olabilir. Parti toplantısına götürülüp, oradaki komplo atmosferini cazip buldukları için, partinin idealizmi yüzünden, kahramanlık veya sıkıntı istedikleri için olabilir. Benim durumumda, hayatımda ilk defa, her şey okuyan ve okumayı olağanüstü bulan ve yüksek sesle söylemeye cüret edemediğim Yerli Sorunu’nun onların arasında sıradan bir düşünce olduğu bir grup insanla tanışıyordum (orada burada tek bir birey değil). Dönemin ruhu nedeniyle, *Zeitgeist* yüzünden komünist olmuştum.

Turgenyev’in *Babalar ve Oğulları* kitabında, bir sahnede başkahraman Bazarov (sonradan komünist, hatta terörist olan psikolojik türden) bir öğrenci arkadaşını geçmişi ziyarete götürüyor. O felaketten, Fransız İhtilali’nden ve aydınlanmış fikirlerden hayatta kalan iki yaşlı insan kılığında gidiyorlar. Küçük kuşlar gibi cıvıldıyor ve yeni gençleri şaşırtıyorlar. Hiç kuşkum yoktu ki ben ve komünizmin benzer söylemleri de yakında, torunlarım ve torunlarımın çocukları yaşında insanlar tarafından yeniden gündeme getirilecek ve hoşgörülü bir inanmazlıkla birbirlerine gülümseyip uzaklaşırken onları izleyeceğim. “İnanılmaz, ne kadar saçma fikirleri varmış...”

Ayrıca iki küçük çocuk annesi ne yapıyordu? Becerikli davranıyordu. O evden çıkıp gidene kadar, evi idare etti, hizmetçileri denetledi, dans etmeye ve içki içmeye gitti, bebekleri, bebek arabasının iki ucunda, caddelerde ağaçların altında yürüyüşlere çıkardı - söylemeye gerek yok, John itiraz ediyordu. Çocuklara, kendisine ve Frank’e kıyafetler dikmeye devam etti. Yemek pişirdi. Bütün sabahı Dora ve Mary’yle dostane sohbetler yaparak

geçirebilirdi ama bütün bu zaman zarfında aklı, ait olduğu ve *hakkı olan* o diğer dünyadaydı.

Bir sahne: Yeşil keten şort, kareli gömlek giymiş genç bir kadın, bir sevgilinin okşadığı anki kadar bilincinde olduğu uzun yanık bacaklarıyla bisikletin pedallarını çeviriyor. Kendi cazibesi, öğrendikleri nedeniyle çok sevinçli, çünkü yeni bilgilerle ve fikirlerle patlama aşamasında. Ön gidonun önünde brandadan küçük bir koltuk var ve içinde, galiba 15 aylık bebek Jean oturuyor. John o koltukta oturduğu zaman, annesi kadar coşkulu oluyor zira harekete, heyecana zorluklara bayılıyor. Ancak bebek Jean, ağabeyi gibi olmak istese de, düşünceli ve duyarlı biri ve ağaçların altından hızla geçmemizden hoşlanmıyor. Kaygılı olduğunu biliyorum ama dudakları titrerken ona her şeyin yolunda olduğunu söylüyorum.

Bir nedenle Nathan Zelter'ın evine gidiyorum, muhtemelen kitap veya broşürler almaya. Oraya ulaşıyorum, bir ayağımı verandanın kenarına koyuyorum ve gülümseyerek ona bakıyorum. Beni, erişim alanının dışında kalan bir kızı çekici bulan bir adamın alaycı takdiriyle inceliyor. Duyarsız, sakin olması gereken bazı yorumlar yapıyor ama bunlar alaycı bir tonla çıkıyor. Çok sinirleniyorum. Ne cüretle, diye düşünüyorum. Yıllar sonra, 1960'larda bir partide, son derece kısa bir etek giydiği için, temiz, dar beyaz çamaşırından neredeyse apış arası görünen genç bir kadını gördüm. Ama o gece, uzun "etnik" bir elbiseyle yerde oturuyordu. Etek bileğinden birkaç santim yukarı çıkıyordu ve yanında oturan adam açıkça hayranlıkla seyrediyordu. Kadın ona hor gören bir bakış atıp, bariz bir şekilde eteğini çekip ayaklarına doladı.

Bilerek veya bilmeyerek cinsel objelere benzeyecek şekilde giyinen ve makyaj yapan kadınlar, erkekler tepki verince, "Pislik herifler," diye mırıldanabilir. Aynı şekilde, parlak yeni rujum, yeniden incelmiş bedenim, düzgün bacaklarım, aklımda yaptığım inanılmaz bölünmeyle, benim işim, benim malımdı ve "yoldaş" ya da değil, bu terbiyesiz adamla hiç ilgisi yoktu.

Sonra, bebek koltuğunun önündeki çubuğa sıkı sıkı tutunur, küçük bacakları önünde uzanır ve güneş şapkasının altında kararlılıkla kaşlarını çatarken, bisikletle caddelerden geçerek geri döndük.

Şimdi şaşırtıcı bir şey geliyor. Çocukluğumun önemli bir bölümünü bir bebeği veya küçük bir çocuğu severek geçirmiştim. John'da da aynı şeyi beklemiştim ama John bir nedenle, sadece beni değil, bütün sarılanları mücadeleyle kendinden uzaklaştırıyordu. Jean her anını memnuniyetle birinin dizinde veya sevgi dolu kollarında geçirebilirdi. Ama ben değişmiştim. Jean'in sevilmediğini, şımartılmadığını söylemeye çalışmıyorum ama benden yeterince sevgi görmüyordu. ("Anne, gel bana sarıl.") İçimdeki bu kişi, bebeklere ve küçük çocuklara bayılan bu insan, çok daha sonra yeniden canlanacaktı. Kendimi koruyordum çünkü gideceğimi biliyordum. Ancak, affedilemeyecek bir şey yapıp iki küçük çocuğu terk edeceğimi bilmiyordum, söyleyemiyordum.

Birkaç hafta süreyle, herkesin benim evi terk edeceğimi tartıştığı saçma bir durum yaşandı ama ben ayrılmadım. Perişan haldeki Frank, gitmemi ve aklımın başıma gelmesine yetecek kadar kalmamı, sonra geri dönmemi söylüyordu. Mary çok sert ve acımasızdı. Bana hayrandı, mükemmel bir evliliğimiz olduğunu düşünüyordu. Dora, kadınlık erdemleriyle dolu bu kadın beni destekledi. Başkalarının yanında açıkça, içini çekip, "Ah, canım, çok üzücü," diyerek değil, ikimiz yalnızken. "Aferin sana, keşke bende de aynı cesaret olsa," dedi. Dora artık evdeydi. O da kız bebek özlemi çeken kadınlardan biriydi, iki oğlu vardı ve artık Jean'i sevebilirdi. Dora'yla Jean'e bakan yan komşu, Jean'in ilgisini çekme konusunda rekabet ediyordu. Bu arada ben her akşam ve her günün belirli saatlerinde yoldaşlarla beraberdim. Benim evi terk etmekle ilgili konuşmalarımı dinliyorlardı ve sonunda ya terk et, ya kal, dediler. Bu konuşmalardan sıkılmaya başlamışlardı. En azından onlara, terk etmem gereken şeyin hayat tarzım olduğunu açıklamak zorunda kalmadım. Onlara göre, "Beyaz Uygarlığı" artık "tarihin çöplüğüne" atılması gereken bir olguydu. (Bu ölü jargonu şimdi okuyup, bir zamanlar ne kadar güçlü olduğunu hatırlamak ne kadar güzel geliyor.)

Evden ayrılacağımı, evdeki herkesle ve yoldaşlarla konuşmakla kalmamış, bebeklere de söylemiştim. Beni gerçekten anlayanlar onlardı. Ben onların yaşındaymışım veya onlar benim yaşımdaymış gibi. John'la aramızda hep bir tür arkadaşlık olmuştu. Onun öfkeli tükenmeyen enerjisi gözyaşlarına boğulmama neden olduğu zamanlarda bile hep "anlaşmıştık."

Yumuşak başlı Jean'le aramızda, itiraf edemediğim suçluluk duygusunun yaraladığı bir şefkat vardı. Onlara, sonradan neden ayrıldığımı anlayacaklarını söyledim. Bu çirkin dünyayı değiştirecektim, ırk nefreti, haksızlık vs olmayan harika ve mükemmel bir dünyada yaşayacaklardı. (Atlantik Bildirisi'ne çok benziyor.) Çok, çok daha önemlisi; beni yakaladığı gibi, kaldığım takdirde onları da yakalayacak, kusurlu bir gen misali bir tür lanet ya da alın yazısı taşıyordum. Ayrılarak, eski bir zincirin sürekliliğini kıracaktım. Bir gün bana bunun için teşekkür edeceklerdi.

Kesinlikle samimiydim. Özünde, samimilik konusunda söylenebilecek hiçbir şey yok.

Bu lanet, alın yazısı duygusu, *Martha Quest*'te bir tema, belki de ana tema. Beni ben yapan, çocukluğumdan itibaren durmadan tekrarladığım, “Ben yapmayacağım, ben asla öyle olmayacağım,”dı. Ama gene de, toplumsal bir dalganın üstünde kayarak çiftliği (ve daktilomu) terk ettiğimden beri kaderimi ellerime almış ya da öyle sanmış, önce şehrin evlilik namzedi kızlarından biri, sonra bir eş, sonra da anne olmuştum.

Geriye dönüp baktığımda, o zamandan beri ancak belki dörtte birimin olaylara müdahil olduğunu, geri kalanımın soğuk hava deposuna kaldırıldığını söyleyebilirim. Öyle hissediyordum. Ancak, *geri dönüp baktığımda*, ifadesinin ardında ne kadar karmaşık süreçler yatıyor. “Ama o zaman olayları öyle görüyordum,” diyebilir bir yaşlı kadın diğerine. “O zaman çok toydum. Pişmemiştim... Gelişmemiştim... Olgunlaşmamıştım... Açıkçası daha doğmamıştım.” Şunu bilin. Pişmemiştim.

On yıllar sonra, ilk bebeğini benimle aynı zamanda doğurmuş olan yaşlıca bir kadınla tanıştım. Bazı sabahlar bir araya geliyorduk. 1982'de bana, “Anaç değildin,” dedi. Geriye dönüp bütün o umursamaz becerikliliğe bakınca, onunla aynı fikirdeyim. Ama o dönemle, yani 1942 yılıyla, üçüncü çocuğumu doğurduğum 1946 yılı arasında ne oldu da o gömdüğüm veya kapattığım dörtte üçümü tekrar kullanmaya başladım? Hiçbir fikrim yok.

Bir sahne: Cedrillatoona ağacının altına çimlerin üstüne serilmiş bir battaniyenin üstünde iki çocuk ve ben oturuyorum. İçtenlik ve çelişkiyle sarhoş gibiyim, fikirlerle ve şiirlerle coşuyorum.

İki küçük çocuk ilgiyle izlerken, ben Hölderlin'in seslerini aktarıyorum:

Sarı armutlarla dolmuş
Ve güllerle kaplanmış
Göl kenarındaki tarla
Siz kutsal kuğular
Öpücüklerle için
Başınızı ayıltıcı suya daldırın
Yazık, nereye götüreceğim
Kış gelince

Veya
Dünya, Tanrı'nın görkemiyle dolu

Veya
Alacalı şeylerin görkemi Tanrı'ya ait...

"Ama senin ateist olduğunu sanıyordum," diye itiraz ettiğini duyuyorum birisinin. "Eee, ne olmuş? Şiir bambaşka bir şey."

İki çocuk büyülenmiş gibi dinliyor. Jean zamanla kollarını sallıyor. John bir tuğlayla eski bir tenekeye vuruyor.

Yaşlı Âdem, leşçil karga
Kahire'nin yaşlı kargası
Duşta oturup, suyu akıtıyor
Kuyruğunun altından ve sorgucunun üstünden
Ve her tüyünün arasından
Islak hava sızıyordu
Ve yuvasının altından dal sallandı.

John battaniyenin üstünde yuvarlanarak, "*Yaşlı Âdem, leşçil karga...*" sözcüklerini tekrarlıyordu.

Rousseau çocuklarını terk ettiğinde, onları yozlaşmış insanların elinde mahvolmaktan ve güçsüzleşerek büyümekten kurtardığını düşündü ya da öyle söyledi. Foundling Hastanesi'nde sağlıklı, dürüst, yararlı vatandaşlar olacaklardı. Belki de insanın çocuklarını, ahlaki ve ruhsal çarpıtmalar olmadan terk etmesi mümkün değil ama ben kendi çocuklarımı erken ölüme

terk etmiyordum. Evimiz, kaygılı ve sevecen insanlarla doluydu ve çocuklara harika bir şekilde bakılacaktı - o insanlar benden çok daha iyi bakacaklardı. Bu görevi etrafımdaki her kadının yaptığını aynen yapmadığımdan değil, içimde bulunan ve annemle babamı acınası koşullarına getiren gizli lanet yüzünden.

Suçluluk hissetmiyordum. Uzun süre –yaklaşık on yıl– hissetmedim, sonra, bir psikoterapist, şapkadan açıklamalar çıkarıyormuş havasıyla, büyük bir suçluluk duygusu taşıdığımı söyledi. Haydi canım! Ne diyorsun! Fakat o aşamada artık kendimi hem belirgin, hem de sinsi suçluluk konusunda bir tür uzman olarak görüyordum. Suçluluk duygusunun bütün zararlarını, tahribatını, nasıl hissedildiğini, kişiyi nasıl yavaş yavaş yok ettiğini ve tükettiğini biliyorum. Tüm enerjimle direndim, karşı koydum. Bu tür suçluluk duyguları buzdağı gibidir, ama bana göre, yüzde doksan dokuzu gizlidir. Yıllar sonra, algı engelleri, doğru görmemizi neyin önlediği konusunda bir konferans veriyordum ve yaklaşık on farklı tavırdan bahsettim. Bunlardan biri suçluluktu. Birkaç yüz kişinin bulunduğu bu izleyici topluluğunda, soru-cevap bölümünde insanlar ayağa fırlayıp suçluluk, ama sadece suçluluk konusunda sorular sordular, başka hiçbir şey sormadılar. Başka şeylerden de bahsettiğimi belirttim ama sadece suçlulukla ilgilendiler. Karşılaştığım bazı insanlar, “Suçluluk konusundaki konferansınız...” diyordu.

Suçluluk duygusunun bu kadar baskın olduğu kültürlerde insanın kendi suçluluğunu, anlaşılan hepimizin taşıdığı yükten ayırt etmek kolay değildir.

Kendim hakkında, o evliliği bırakmasaydım olabileceğim çekici kişilik resmini çizen şeyin suçluluk olduğunu görmem uzun zaman aldı. Kendim hakkındaki anlayışım ve de Güney Rodezya’daki değişikliklerle o resim de değişti. Fakat temel konu şöyle gelişti. Bütün kalbimle ve ruhumla atılmak yerine –aslında tam olarak öyle değildi, kalbimin ve ruhumun onda dokuzunu rezervde tutuyordum– komünizmin tadına, eleştirel gözlerle inceledikten sonra bakacaktım. Bu yaklaşık bir ay sürerdi. Bunun sonucunda ailemden ya hiç ayrılmayacaktım veya geçici olarak ayrılacaktım. Bu arada Frank’le iyi geçinecektim. Genç kadınların uyum sağlama ve memnun etme becerileri sayesinde zaten hep öyle yapmıştım. Onunla giderek hiç ortak yanımız kalmasa da, onu anlamaya çalışır ve

çocuklara iyi bir anne olurdum, sonuç olarak iç dünyaları ve yetenekleri tamamen gelişirdi. Evet, Frank'le ben birbirimize uygun sayılmazdık ancak birçok çiftten daha kötü durumda değildik. Frank doğal olarak muhafazakârdı, ben doğal olarak eleştirel, ama ne olmuş yani? Onun para konusundaki tavırlarını sevmiyordum ama en öfkeli anlarda bile, 15 yaşından beri, çok düşük ücretlerle kendine bakmak zorunda kalan biri için bunun doğal olduğunu görebiliyordum. Ne de olsa, para konusunda her gün kavga edilen evlilikler vardı. Aslında, ben "sistemden" nefret ediyordum. Ancak bu konudaki görüşlerimi kendime saklayacaktım. Hayatın korkunç taşralılığı ve kısıtlılığı? Gereklilikten erdem yaratacaktım. Bu ailenin akıllı ve hoşgörülü merkezi olacaktım... Bütün bunlar o anda mümkün olmayan ama belki yıllar sonra, koşullar tarafından tamamen bastırılınca –belki– kazanacağım bir kendine hâkim olma özelliği gerektirecekti.

İşin doğrusu, hayatta kalamazdım. En basitinden, sinir krizi geçirirdim. Frank'le evli kaldığım dört yıl içinde, öncesinde ve sonrasındakinden çok daha fazla içki içtim. Eminim alkolik olurdum. Kendimle kavgalı olurdum, paramparça olurdum, yıllarca parçası olduğum şeyden nefret ederdim.

1956 yılında, yedi yıl aradan sonra –yine küçük bir sonsuzluk, zira o dönemde Londra'ya yerleşmiştim ve bu hiç kolay olmamıştı– Güney Rodezya'ya döndüğüm zaman, eski komünistlerden, sosyalistlerden veya "ilericilerden" kalanların hepsinin değiştiğini, bazen tam tersi hale geldiklerini gördüm. Onları akranlarının baskıları değiştirmişti. Farklı düşünen insanların arasında yaşarken mantıklı ve normal kalmak kolay değil - hayır, imkânsız. Güney Rodezya'nın her tarafına, ırk konusundaki tavırları birkaç on-yıl içinde sıradan hale gelecekti ama şimdi uyumsuzlardı, eksantriklerdi, hainlerdi, siyah-severlerdi. Popüler olmayan görüşleri çok uzun süre savunan insanlar rahatsız edici, fanatik, paranoyak hale gelirler. Eğer bir grup oluşturmaya yetecek kadarlarsa, o zaman o grup bu özellikleri göstermeye başlar. 1956 yılında karşılaştığım eski arkadaşlar kendilerini içkiye vermişlerdi, buruklaşmışlardı, gizli polisin her hareketlerini kontrol ettiğine inanıyorlardı veya sıradan beyazlardan daha gerici ve ırkçı olmuşlardı. O evliliği sürdürmeye karar verseydim olacağım kişiyi gördüğümü biliyordum. Akıllı, ailenin hep güçlü, şefkatli merkezi,

çocuklara örnek ve kocama dost olmaktan çok uzak bir yük haline gelecektim.

Gelelim sekse. Bugünlerde seksten bahsetmeden bir evliliğin bitişini anlatamazsınız.

Farklı yaşamak istediğim için Frank'i terk edeceğimi söyleyince, bana hiç kimse inanmadı.

"*Taşrada eğer genç bir kadın, bir örgüte giriyorsa, erkek arıyordur.*"

"Taşrada bir kadın, sadece başka bir erkek bulduğu için kocasını terk eder."

Aslında gerçekten bir aşk macerası yaşıyordum. Daha doğrusu, macera. Ben ona âşık değildim, o da bana, ama dönemin ruhu böyleydi. Birbirine daha uyumsuz iki insan düşünemiyorum, ama mesele bu değildi. Annem ve yaşlılar, "Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde bir çavuş uğruna kocamı terk ettiğim" için bana kızdılar. Sonunda bu düşünce beni onlardan uzaklaştırdı, zira bu bana hakaretti. Annem, Bayan Tennant, Frank'in annesi, Mary –Dora değil– günlerce bana bu çavuşu sordular. Bu sorulara coşkulu (ve içtenlikle) devrim ve doğmakta olan yeni dünya söylemiyle cevap verdim. Tam bir komedi sahnesi. Birkaç yıl süreyle hayatım, maskaralık tarifi için gereken malzemelerden oluşuyordu ama bunu görmem yıllar sürdü.

Herkes Frank'le cinsel hayatımın başarısız olduğunu varsayıyordu, oysa böyle bir şey söylememiştim. Bütün yaşlı kadınlar –onları hâlâ öyle görüyorum– beni kenara çekip, alçak sesle, seksin önemli olmadığını söylediler. Beni çok şaşırttılar. Ne riyakârlık. Her şeyin ötesinde, kendimi iyice gerçekdışı bir yaşama batmış hissettim. Bir noktada sağduyu âleminden çıkıp, her şeyin sahte olduğu ve hiç kimsenin doğruyu söylemediği bir âleme adım atmıştım.

İşin doğrusu, cinsel hayatımız, dedikleri gibi, tatminkârdı. Bu bir beklenti meselesi - hayır, aslında bilgi meselesi. Dünyadaki insanların yüzde doksan dokuzunun cinsel hayatının, İngilizce "bonking" - götürmek kelimesinin gayet güzel tanımladığı kaba bir ileri bir gerilerden oluştuğuna ve birçok insanın bundan memnun olduğuna inanıyorum. Bir kere, karmaşık seks mahremiyet gerektirir ve herkes buna sahip değildir. Ayrıca, ne kaçırdığınızı bilmezseniz, onu özlemezsiniz. Bizim evlilik kılavuzlarımız duygularımızdı, Marie Stopes'un *Married Love*'ından daha iyiydi. Örneğin,

insanın partnerinin vücudunu öpmesine izin veriliyordu ama bunun saygıyla yapılması gerekiyordu. Sevgiyle yapıldığı sürece her şeyin yapılabileceği ileri sürüldüğünde, bu "her şey" hakkında spekülasyon yapılabilir, ancak en canlı cinsel hayal gücü bile bilgiye dayanır. Oral seks? - O da ne? Sado-masoşizm? - Ne demek istiyorsunuz? Toplum tarihçilerinin hatırına, klitorisin hiç de, bu kitabın yazıldığı zamanki kadar önemli olmadığını belirtmem gerekiyor. (İşler ister istemez yine değişecek.) Elkitapları o noktaya dikkat çekmediğinden değildi. Balzac'ın, "Eğer bir erkek ardışık akşamlarda karısını iki farklı şekilde tatmin edemiyorsa, çok erken evlenmiş demektir," yazısını okuduğum zaman uzun uzun düşündüm ama gençliğimde mastürbasyon yaparken, vajina ve sunduğu inanılmaz olasılıkları öğrenmiştim. Klitoris büyük bir mekanizmanın yalnızca küçük bir parçasıydı. Klitoris orgazmı kendi başına ikincil ve az zevk veriyordu. Birisi bana klitoris ve vajina orgazmlarının birkaç on-yıl içinde ideolojik düşmanlar olacağını veya insanların, vajina orgazmı diye bir şey olmadığını belirteceğini söyleseydi, şaka yapıyor olduklarını söylerdim.

Hoş ve incelikli seksi ancak yıllar sonra keşfedecektim. Eminim birçok kişi hiç keşfetmiyor. İnsan herhangi bir yaşlı Tom veya Dick'le cinsel ilişkiye girebilir ama cinselliğin ender rastlanan kıyıları sadece oldukça nadir görülen zevk, doğa ve fantezi uyumu yaşadığınız biriyle keşfedilebilir. Tabii, rafine seks kısıtlamalardan da doğabilir. Kızılderili bir kadın arkadaşımla beraberdim ve bana kocasıyla kendisinin, bütün sıcak aylar boyunca kabilesinin geri kalanı ve çocuklarıyla birlikte çatıda yattığını anlattı. Bariz soruyu sormak istediğimi görünce gülümsedi ve "Çeşitli yöntemleri var," dedi.

Frank'i terk etmeden bir süre önce ondan nefret ettim. Çünkü ona kötü davranıyordum. İşkencecilerin neden kurbanlarından nefret etmeleri gerektiğini anlıyorum. Onun iyi davrandığını söylemiyorum, davranmadı ama mesele o değildi. Ben de işin mantığına giriyordum. "Eğer devlet memurluğundaki konumun, benim politik görüşüm yüzünden tehdit altındaysa, kalmamı neden istediğini anlamıyorum." Ya da "Eğer bu kadar sorumsuzsam ben olmayınca kesinlikle daha iyi durumda olursunuz." Frank daha da duygusallaştı ve o ağlamaklı olurken, ben daha soğuk ve kayıtsızdım. Adeta, söylediğimiz veya yaptığımız her şeyi sahte, aşırı

duygusal hale dönüştüren bir lanetin etkisi altındaydık. Birbirimizi tanımıyorduk. Kendimizi tanımıyorduk. İkimiz de hasta olmadan ayrılmam gerekiyordu. Eşyalarımla –kıyafetlerim ve kitaplarım– birlikte, bir başka caddede bulunan bir başka evdeki bir başka odaya götüren Frank oldu. Ev sahibem yine tek başına yaşayan yalnız bir kadındı, bu seferki hırsızlığa, cinayete ve tecavüze kafayı takmıştı. Tehditkâr zenci erkeklerin gölgeleri çoğu geceler onu uykusundan uyandırıyordu. Deli gibi bağırıyor ve "uşağını" çağırıyordu. Muhtemelen deliydi. Çok sayıda insan aynı şekilde deliyse, delilik olarak nitelendirilmiyor. Benim onunla arkadaşlık etmemi, çay içerken sohbet etmemizi istiyordu. Ama ben çok meşguldüm.

Frank de az deli sayılmazdı. Bir dedektif tutup, her hareketimi takip ettirmeye başladı, oysa ona her şeyi anlatıyordum. Gittiğim yerde buluştuğum çavuşu biliyordu. Ona, "Sana her şeyi anlatırken neden paranı boşa harcıyorsun?" diye sataşıyordum.

A Proper Marriage'ın sonuna geldik. Şimdi, C*hildren of Violence*[54] dizisinin üçüncü kitabı *A Ripple From the Storm'*a[55] geçiyoruz ve bütün kitaplarım arasında en doğrudan otobiyografik olan bu. Bir komünistin veya solcu bir grubun yöntemleriyle ilgileniyorsanız, bu kitapta her şeyi bulabilirsiniz. Kitap adını ünlü bir Rus yazardan, İlya Ehrenburg'dan alıyor. Stalin'in arkadaşı olan İlya, o dönemde Rusların giriştiği Büyük Vatanseverlik Savaşı hakkında "önemli" romanlar yazmıştı ve bunlardan biri *Fırtına* idi. Bunun çok güzel ve esprili bir başlık olduğunu düşünmüştüm ama hiç kimse fark etmedi. Bir kere, ellili yılların ortalarına gelindiğinde, Ehrenburg eleştiriliyordu ve *Fırtına* unutulmuştu, ya da en azından Büyük Vatanseverlik Savaşı hakkındaki "önemli" Rus romanları bir miktar alay konusu olmuşlardı.

Bu arada, Ehrenburg biz "ilericileri" çok fena hayal kırıklığına uğratmıştı. Biz, kötü Almanlar olduğu kadar iyi Almanlar olduğunda ısrar etmeyi sürdürüyorduk ve o da aynen bu görüşteydi. Ama sonra, Stalin'den gelen baskı neticesinde, fikir değiştirdi ve yalnızca kötü Almanlar olduğunu söyleyen –hayır, bağırıp çağıran– İngiliz Lord Vansittart'la aynı görüşü benimsedi. Hayal kırıklığından öte duygular yaşıyorduk. Sovyet komünizmi hakkındaki görüşümüz ağır bir darbe almıştı. Her zamanki gibi, "Ama ne

bekliyorsunuz? Hayatta kalma mücadelesi veriyorlar," diyerek mazur gördük.

Bunu tekrar tekrar yaşadım. Birisi komünistken veya neredeyse komünistken *A Ripple From the Storm*'u okuduğunu ve benim kendi yuvamı kirleten bir gerici –dönek– olduğum içim öfkelendiklerini söylüyor. Bunun gibi şeyler. Sonra, daha ileriki zamanlarda yeniden okuyunca, "Evet aynen öyle," diye düşünmüşler, bir kez daha okuyunca kahkahalarla gülmüşlerdi. Sanırım, oldukça komik bir kitap. Bence *Children of Violence*'ın ilk üç cildinin çoğu komik.

A Ripple From the Storm o dönemim tadını, havasını, dokusunu ve kokusunu veriyor. Eğer, "Neden savaşın ortasında Güney Rodezya'da kararsız bir komünist grup hakkında yazdın?" diyecek olursanız - şey, her yerde kısa bir süre için küçük komünist gruplar oluştu ve sonuçları oldu. Olabilecek her sağduyulu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, olay delilikti –çılgınlıktı– henüz anlamaya başlayamadığımız bir cinnetti. Gençler size alaycı, hatta şaşkın gözlerle bakıp, "Ama asla anlayamadım..." dediklerinde, anlamadıkları şey insanın bir dönemin güçlü akımlarından kendini uzak tutmasının imkânsız olduğu. Çocukları ve torunları onlara bakıp, resmi bir biçimde, "Kesinlikle anlamıyorum..." diyecek. Geçenlerde televizyonda genç bir kadın cinsellik hakkında aynen annem gibi konuştu. "Gelişigüzellik, aslında çok güzel bir şey değil," dedi. Özgür cinsellik *hakkı olduğu için* tadını çıkaran bu 1960'ların annesinin kızı, ayrıca, her yerde, her zaman, her kadının hakkı olan bu konuda, AIDS korkusuyla - dönemin ruhuyla değil, kendi adına, bireysel olarak konuştuğunu iddia ediyordu.

Cinsellik, bir dönem, endişelendiğim en son şey oldu. Çavuşum İngiltere'ye geri gönderilmişti. Hayatımda, seksi kafama taktığım bazı dönemler oldu, ama bence, en azından kadınlar için, bu bir beklenti meselesi. Erkeklerde tatminkâr bir cinsel hayat "zararsız"ken, ben, bastırılmış isteklerin getirdiği ahlak ve tek eşlilikle doluydum. Çok sonra, erkeksiz kalınan bir dönemde, hasta birine baktığım için, koşullar nedeniyle cinsellik söz konusu değilken, düğmeyi kapattım. Daha doğrusu, düğme kapatıldı. Seks hayal dünyamda gelişti ama ben, "Hiç hayal kurmam," diyebilecek biri olsaydım, dürüstlükle, sekssiz duruma geldiğimi söyleyebilirdim.

Çok meşguldüm. Yeni arkadaşlarım, Avrupa'dan gelen, tanım olarak politik olan sığınmacılar ve artık yıpranmış görünen İngiliz yaşantısındaki o tutamdan kalan Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin elemanlarıydı. Bunlar gece sınıfının, çalışan insanlara yönelik üniversitelerin ve taşradaki edebiyat gruplarının ürünleriydi. Tabii, azınlıktaydılar, ama binlerce, belki yüz binlerce adam savaş sırasında Güney Rodezya'daydı. Yalnızca birkaç tanesi konferanslara ve toplantılara gelse de, çoğu galiba sosyalistti veya en azından, çoğu zaman subayları kızdırmak amacıyla, “Joe Amca”[56] hakkında duygusal konuşmalar yaparlardı. Toplantılara geldikleri zaman rütbelerini bırakırlardı. Bütün ülkede, Bulawayo ve Umtali'de de, 30 kadar yerli, Rodezyalı olabilirdi ve bunların bazıları, ülkeyi, boğucu buldukları için, savaştan önce göç etmişti.

Hepimizin ortak noktası şuydu: Bizler, kullanılmayan yeteneklerimizin gelişmesi için fırsat tanınan insanlardık. İnsanların çoğu hayatlarının onda dokuzunu bastırılmış, keşfedilmemiş şekilde yaşıyorlar, diyebilirim. Bana göre bu –kullanılmayan yetenek– dünyanın en büyük trajedisi, en kötü şeyi. Bir grup veya çeşitli türde, yirmili yaşlarında genç insanı ele alalım, onlara bir fırsat verin - bir patlama yaşanır. Hepimiz bir dereceye kadar komünisttik, ancak öğrendiğim şeylerin çoğu yalnızca dolaylı olarak politikti.

Taşrada çıkan bir İngiliz gazetesinde çalışan genç bir adam, basın konusunda bir dizi ders verdi. 20 küsur insan davet edildi ve *Herald*'dan bir haber seçip, *Observer*, *Guardian* (Cape Town'dan gelen komünist gazetesi), *Manchester Guardian*, *New Statesman* ve *Daily Herald* (eskiden İngiltere'de çıkan, artık basılmayan İşçi Partisi gazetesi) tarzında ve eğilimiyle yeniden yazmaları istendi. Ya da, istediğiniz haberi alın, olayların ve rakamların her gün nasıl değiştiğine bakın. Veya her gazetede nasıl farklı şekilde vurgulandığını, ya da bir baş haberin belki haftalarca çatlayıncaya kadar uzatıldığını ve sonra kelimenin tam anlamıyla bir gecede kaybolduğunu, sonra da o konuda bilgi almanın neredeyse imkânsız hale geldiğini görün. Tabii böyle bir bilgilendirme türünün hiçbir otoriter hükümet ve kesinlikle komünist bir idare tarafından onaylanması ihtimali yoktu. Bir başka aydınlanma da, hatipliğiyle ünlü İşçi Partili bir politikacının konuşmasını steno ile not almam söylendiği zaman yaşandı.

Sonradan stenomu okuduğumda adamın hiçbir şey, ama kesinlikle hiçbir şey söylememiş olduğunu - hiçbir cümlenin tamamlanmadığını, hiçbir fikrin sonuca bağlanmadığını gördüm. Kelimenin tam anlamıyla, bir sürü saçmalık.

Bu arada, bir avukatın bürosunda, ayda 12 sterline sekreter yardımcısı olarak çalışıyordum. Kıt kanaat geçiniyordum ama umursamıyordum. Aynı şekilde yaşadığım yeri de umursamıyordum. Hepimiz evlerde kiraladığımız odalarda veya pansiyonlarda kalıyorduk, hiçbirimizin parası yoktu, sığınmacılar bulabildikleri işlerde çalışıyorlardı. Hepimiz asil ruhluyduk, yiyeceği, kıyafetleri ve parayı küçümsüyorduk. En azından, yiyecek ve kıyafetleri küçümsemeye kendimizi adamıştık. Sık sık Dora'yla bir çay salonunda buluşup çay içiyordum ve evde olup bitenleri öğreniyordum. Bu çok acı veriyordu, nefret ediyordum, ama yapmak zorundaydım, bilmek zorundaydım. Frank beni boşama sürecindeydi ve Dolly Van der Byl'i kendisiyle evlenmeye ikna etmeye çalışıyordu. Boşanmaya itiraz etmedim, aklıma bile gelmedi, oysa edebilirdim: O benden önce ihanet etmişti. Benim neslimdeki solcu kadınlar, boşanma anlaşmalarını kocalarından mümkün olduğunca fazla para koparmak amacıyla kullanmanın adilik olduğunu düşünüyordu.

Avukatlık bürosunda çalıştığım saatlerin –sekizden dörde kadar– parasını Caesar'a ödüyordum. Dörtten, sabahın ikisine, üçüne kadar her türlü toplantıya, çalışma grubuna, seminere katılıyor veya bir başka organizasyon kurma işiyle uğraşıyorduk, zira bir anda en az bir düzine kuruluş varmış gibi görünüyordu. Rusya İçin Tıbbi Yardım adından anlaşılacağı üzere, görkemli müttefikimiz için para toplayıp, tıbbi ve diğer malzemelerin ücretini karşılamak amacını taşıyordu. Bu ifade Homeros sıfatına benziyordu. Rusya her zaman bizim "görkemli müttefikimizdi." İşin "stratejisi" kesinlikle politik olmamasıydı, bununla, komünizmin parlak fırsatları hakkında tek kelime edilmemesini kastediyorduk. Johannesburg'daki elçilikten, Murmansk üzerinden tehlikeli yolculuklarla, kasalar dolusu fotoğraf ve broşür geliyordu. Bunlar idealize edilmiş fotoğraflar ve hikâyelerdi. Sergiler düzenliyor ama malzemenin çoğunu saklıyor veya yok ediyorduk, çünkü fazlasıyla utanç vericiydi. "Büyük Vatanseverlik Savaşı" beraberindeki, mümkün olabilecek en alt düzeydeki

sürekli saldırgan Almanya-karşıtı söylemiyle, Lord Vansittart'ı ne kadar mutlu etse de, kesinlikle Rodezya'da geçmezdi. Bu sergilere epeyce kalabalık katılımlar oldu. Ruslar Avrupa'da Almanları geri püskürtüyordu ve gazetelerde yıllarca çıkan hiçbir şey bunu nasıl yaptıklarını açıklayamıyordu. Tıbbi Yardım için Johannesburg'dan bir dizi konuşmacı geldi. Bunların hepsi avukat ve komünistti ve bazıları sonradan milliyetçiler tarafından "komünist" olmakla suçlananları kahramanca savunacaktı. Ancak bu, ırk ayrımcılığıyla mücadele etmek ve siyahları desteklemek anlamına geliyordu. Tıbbi Yardım toplantıları "saygın"dı; belediye başkanı veya milletvekilleri başkanlık ediyordu ve yüzlerce dinleyici topluyordu. Friends of the Soviet Union - Sovyetler Birliği'nin Dostları daha politikti. Doğrudan komünist değildi ama kendini, o zaman popüler olan bir kitabın adı olan *The Socialist Sixth of the World* hakkındaki "gerçekleri" söylemeye adamıştı. Bilgilerimiz, bize gönderilen materyalden alınıyordu. Neredeyse tamamı gerçek dışıydı. Bu toplantılar o kadar popüler değildi. Bunlarda herhangi birimiz konuşmacı olabilirdik. En fazla izleyiciyi, haftada bir toplanan Sol Kulübü topluyordu. Bu toplantılarda her konu konuşulabiliyordu: "Peru'daki Durum", "Çin'deki koşullar" - sonra olası bir komünist devrimi hakkında konuşulurdu; "Modern Müzik." Kendimize sürekli olarak "kontrolü elden bırakmamamızı" hatırlatırken, zamanın coşkusu, sürekli katılan birinin toplantı sonrasında kahve içmeye, sonra da konferans vermeye davet edilmesi anlamına geliyordu. Bunu "kadroları geliştirmek" olarak tanımlıyorlardı. Ancak Sol Kulübü üyelerinin çoğu, "siz komünistlere" iyilikler dilerken, aslında politikayla ilgilenmediklerini söylüyorlardı.

Eğer neyi ve ne kadarını hatırladığınız, gerçekten ilgilendiğiniz şeylerin göstergesiyse, o zaman ben de politikayla pek ilgilenmiyordum. O yüzlerce değilse bile, düzinelerce konferanstan tek kelime hatırlıyor muyum? "İkinci Cephe - Şimdi!", "Stalingrad Savaşı", "Büyük Şehirlerde Kanalizasyon Sistemi", "Güney Afrika'da Taşra Koşulları", "Hindistan'a Bağımsızlık - Şimdi!", "Meksika Devrimi", "Faşizm ve Mussolini", "Filistin Sorunu", "Özgür Fransızlar", "Picasso," "Şostakoviç".

Meikles Oteli'nin salonunda günbatımı saatinde yaşanan bir sahne hatırlıyorum. Etrafımda hayatımın farklı katmanlarından insanlar içki içiyor

ve sigara tüttürüyor. Çiftçiler ve eşleri, tütün açık artırmasına ve alışverişe gelmişler. Devlet memurları ve eşleri ile Kraliyet Hava Kuvvetleri elemanları masalarına doluşmuşlar. Palmiye ağaçlı küçük platformda orkestra çalıyor - ne çalıyor? Şimdi görüyorum da, otellerde, kulüplerde, radyoda aynı şarkılar tekrar tekrar çalıyordu.

Gözlerimde yaşlarla dans ediyorum
Çünkü kollarımdaki kız sen değilsin...

Karşımda Kraliyet Hava Kuvvetleri üssünden genç bir adam, eğitim gören bir pilot oturuyor. Toplantıda bir şey söylediğim için bana telefon etti. Bir köşeye sıkıştık ve dumanda birbirimizi görebilmek ve kalabalıkta birbirimizi duyabilmek için öne eğildik. Bu önemli bir konuşma.

Toplantıda söylediğim şey (şüphesiz küstah bir edayla, çünkü bu benim tarzımdı) Birinci Dünya Savaşı yüzünden altüst edilmiş olmak için o savaşa katılmış olmamızın gerekmediği.

Bu genç adam oldukça etkileyici biriydi, sevimliydi, hiçbir özelliği yoktu, sadece yüzüme diktiği inatçı kara gözleri vardı. Kendime –ve ona– yalnızca bir saat kalabileceğimi söylemiştim, ama üç saat sonra üsse dönmesi gerektiğinde hâlâ oradaydık. Şimdi aklımda o yüze baktığım zaman dokuz-on yaşlarında, o zaman kararlı ve inatçı gözleri olan, ama özünü, gerçek duygularını dış baskılardan gizlemeye çalışan bir çocuk görüyorum. Meikles Oteli'nin salonunda otururken o küçük çocuğu değil, yalnızca kararlılığı beni rahatsız eden o genç adamı görüyordum.

Babası siperlerde öldürülmüştü. Annesinin kız kardeşinin sevgilisi de ölmüştü. İki kız kardeş aileden aldıkları harçlıkla küçük bir taşra kasabasında yaşıyor ve bulabildikleri zaman, önemsiz işler yapıyor, bütün enerjilerini onu yetiştirmeye harcıyorlardı. Evin her tarafında ölen iki genç erkeğin fotoğrafları asılıydı.

Pilot olmak üzere askere yazıldığında bunu, kendini boğan o savaş atmosferinden kaçma yolu olarak görmüştü.

"Görmüyor musun?" diye ısrar etti. "Hiçbir zaman kendime ait düşüncelerim olmadı. Bütün hayatım boyunca onların düşüncelerini

düşündüm. Benim düşüncelerim, yas tutan iki kadının düşünceleriydi. Sen de aynısın."

Bunu sevmemiştim. Tartıştım. Espri yaptım. Kabul etmiyordu. Birer bira daha ısmarladık. Sonra yine ısmarladık. Sarhoş ve samimi olduk.

Hâlâ ısrar ediyordu. Görmek zorundaydım. Görmeliydim, bu onun için çok önemliydi.

"Sen kendi düşüncelerinin ne olduğunu bilmiyorsun. Sadece annenle babanın düşüncelerini düşündün. Ben sadece iki annemin düşüncelerini düşündüm. Benim diyebileceğim hiçbir duygum olmadı."

Bir süre sonra tartışmayı bırakmıştım, yalnızca dinliyordum. Ne de olsa iyi bir dinleyiciydim.

Kalabalığın gürültüsü ve müzik nedeniyle zorlanarak, gerinerek dinledim.

Seni seviyorum, evet seviyorum, seni seviyorum
Yalan söylemek günahtır...
Milyonlarca kalp kırıldı
Sırf bu kelimeler söylendi diye...

"Sen aynı benim gibisin," diye ısrar etmeyi sürdürüyordu. "İkimiz birbirimize çok benziyoruz. Pekâlâ, sadece *senin* olduğunu bildiğin bir duygu yaşarsan bana haber ver!"

Sonunda nasıl bir uzlaşmaya vardığımızı bilmiyorum.

Elvedaa... Sakın ağlamaa...
Sil gözyaşlarını, sil gözyaşlarını
Gözlerindeeen.

Veya başka bir şekilde ifade etmek gerekirse,
Tekrar buluşacağız
Nerede bilmiyorum,
Ne zaman bilmiyorum.

"Savaştan sonra ne yapacağım, biliyor musun? Sana söyleyeyim. Hemen tek başıma başka bir ülkeye gideceğim ve ne hissettiğimi anlayıncaya kadar

orada kalacağım. Yani ne düşündüğümü anlayıncaya kadar... Yani, tabii uçağım düşmezse.”

Ertesi gün Dorothy Schwartz bana, “Hava Kuvvetleri’nden o adamla Meikles’te ne yapıyordun?” diye sordu.

Taşrada, hiçbir şeyi gizli tutabileceğinizi sanmayın.

“Jimmy bana üsten telefon etti, sana zamanını boşa harcadığını, adamın politik olmadığını söylememi istedi.”

Neredeyse, “Aferin ona,” diyorum. Adı neyse –o adamla birlikteyken– Salisbury’de patırtı çıkartarak ve politika yaparak geçirdiğim hayatım kendini beğenmiş, çocukça, aslında oldukça çılgın görünüyordu. Şimdi, inançlı biriyle yeniden beraber olunca, o üç saatlik samimi sohbet duygusal, hatta isterik ve saçma geliyordu.

“Uçağının düşeceğine inanıyor. Son savaşta babasının uçağı düşmüş.”

“Gayet mantıklı,” diyor Dorothy, yorum yaparak. “Zayıf düşmezsen muhteşem bir hayat bu.”

Bu arada, *A Ripple From the Storm*’da anlatıldığı şekilde, bir komünist parti kurulmuştu. O kitabı yazdığımdan beri, o süreci, küçük balıklar ekolündeki çıkıntıyı, uzun süre yaşayan o çıkıntılı kişiliği, politik fanatiği iki kere inceledim. O zamanki adı Frank Cooper’dı, doğu Londralıydı ama Londra’nın kuzeyinden geliyordu. Onunla birçok kez, ama farklı isimlerle karşılaştım. Bunların temel özelliği karizma, gizemli tavırlar, sonra muhtemelen o ana kadar kuşkulanılmayan gizli ve güçlü bir insanlara hükmetme zevki, vicdansızlık, kolaylıkla yönlendirdiği insanları küçümseme. Bir keresinde –Londra’da– bu kişi delirmişti, gerçekten delirmişti, bazıları politik açıdan deneyimli çok önemli insanlar da olaya karışmıştı. Beni asıl şaşırtan şey etrafındaki hiç kimsenin, onun deli olduğunu görmemesiydi. Politikada dikkati çekmeden deli olmak, diğer ortamlardan çok daha kolaydı. *İyi Terörist* adlı romanımın başkahramanı Alice oldukça deliydi. Birçok insan onun deli olduğunu anlamamıştı. Ne tatlı kız, diyorlardı. Bunun nedeni politik bir bağlamda olmasıydı. Eğer normal bir hayatta betimlenseydi, deli olduğu hemen anlaşılırdı. Politik (ve dini) akımlar ve ilham verici veya devrimci türlerde her sayıda manyak olabilir. Frank Cooper deli değildi. İngiltere’deki aç otuzlu yılların

ürünüydü. Ayrıca orta ve üst sınıflara duyduğu nefret, komünizmde mükemmel bir şekilde ifade ediliyordu.

Frank Cooper Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde onbaşıydı ve levazımla ilgileniyordu. Bir toplantıda bu kadarı yeter, bütün bu koşuşturmalar ve küçük oyunlar yeter, dedi - artık ciddi olmalı ve bir komünist parti kurmalıydık.

Bu gevşek ve sık sık değişen solcu insanlar kalabalığında bir çekirdek kadro vardı. Bu çekirdek grupta Frank Cooper, Gottfried Lessing, Nathan Zelter, Dorothy Schwartz ve Hava Kuvvetleri'nden başka biri, Ken Graham adında bir astsubay bulunuyordu. Gottfried Lessing'le Nathan Zelter hemen, bir komünist parti için "objektif bir temel" olmadığını söyledi. Güney Rodezya bir yana, bu toplantıda siyah proletarya neredeydi? Frank Cooper küçümseyerek güldü ve oylama yapılmasında ısrar ettiğini söyledi. Öyle bir atmosfer vardı ki oylamayı kazandı. Nathan hemen ayağa kalktı ve aynı fikirde olmadığını, bunun sorumsuzluk olduğunu söyleyerek ayrıldı. Frank Cooper onun arkasından soğuk gülücükler göndererek, "Hele şükür kurtulduk," dedi. Gottfried kalacağını, ama Nathan'la aynı fikirde olduğunu söyledi. Ken kalacağını belirtti. Dorothy Schwartz Frank'i destekledi.

Cape Town'da bulunan Güney Afrika Komünist Partisi'ne, Güney Rodezya'da bir komünist parti kurmayı planladığımızı bildirdik. Onlar buna karşı olduklarını, parti için "objektif bir temel" olmadığını belirttiler. Frank, "Ah, onlara zaten kurduğumuzu söyleyin," dedi. Sonradan oradaki yoldaşların bizi, akıllarındaki komünist kuruluşlara dahil edemeyecek kadar küçümsediğini; yalnızca dolapta bir dosya olduğumuzu öğrendim.

Sonuç olarak bana Komünist Parti'deki günlerim sorulduğu zaman, devamlı olarak sorun yaşıyorum. Duygusal olarak doğru cevap, Güney Rodezya'da, herhalde iki yıl süreyle, 1942 ile 1944 yılları arasında komünist olduğum, ancak bunun organizasyon açısından doğru olup olmadığı tartışılır. Komünist Parti'ye, galiba 1951 yılında Londra'da, hâlâ tam olarak anlayamadığım nedenlerle katıldım. Ama toplantılara gitmedim ve bu kelime daha icat edilmemişti ancak ben çoktan "muhalif" olmuştum.

Şimdi bana en ilginç gelen, o zaman kullandığımız dil. On yıllardan beri, kapitalist sırtlanlar, sosyal demokrat ihanet, faşist köpekler, egemen sınıfların uşakları vs. gibi laflara gülmekteyiz... Gülmek - oysa milyonlarca

insanın ölümüne neden olan suçlamaların özünde bu dil vardı. Yıllarca komünizmin kabalığı, yavanlığı sık sık dile getirilmeyen, “Eh, tarihlerine bir bakın, ne bekliyordunuz?” sözleriyle mazur görülmüştü. Bu küçümseme ifadeleriyle karşılaştığımızda ilk tepkimiz gergin bir şekilde gülmek olurdu ama sonra Frank Cooper’ın teatral bakışlarıyla karşılaşırdık. Teatral, evet şimdi böyle görüyorum. Aslında biz, üstümüze düşen rolü oynuyorduk. Oyun, “Tarih” –bu dilin ilk defa kullanıldığı Fransız Devrimi ve Rus Devrimi– tarafından yazılmıştı ve biz repliklere ses veren kuklalardık. Frank Cooper’a rağmen, bu deyimleri gülmeden kullanamıyorduk. Deyimleri tırnak işareti içine alıp kullanıyor veya dudaklarımızla ses çıkarmadan söylerken birbirimizle bakışıyorduk. Dorothy Schwartz bu konuda özellikle çok başarılıydı, tanınmış şu ya da bu kişinin, yönetici sınıfın, minik sol düzensizlikler içeren yardakçısı olduğunu söylerken, hafifçe gözlerini deviriyor, sesi de vaazının sonuna gelen bir Anglikan papazın sesi gibi alçalıyordu. Yavaş yavaş, ama birkaç ay içinde, bu saldırgan söylemler bir kenara bırakıldı.

Bu deneyimlerin bazılarını *İyi Terörist*’te kullandığım zaman, okuyuculardan hiç bu kadar çok ve ilginç mektuplar almamıştım. Birçoğu İtalya’daki Kızıl Tugaylar’ın ilk aşamasında bulunan insanlardı ve birçok grubun bu tür gürültücü amatör politikayla başladığını ve sonra “dilin onları ele geçirdiğini”, acımasız ve etkili öldürme grupları haline geldiklerini belirtiyorlardı. “Dilin onları ele geçirmesi” birden fazla kez oldu. Beraber olduğumuz insanlar - ve kullandığımız dil konusunda dikkatli olmalıydık. İktidarlar, bütün halinde ülkeler, özü nefret ve haset olan akıllardan çıkıp virüs gibi yayılan dil tarafından ele geçirilmiştir. Ordular askerlere öldürmeyi öğretirken, öğretmenler ağızlarını nefret dolu sıfatlarla doldurmaya özen gösteriyordu: Yozlaşmış bir pisliği veya siyah maymunu öldürmek daha kolaydı. İşkenceciler, çıraklarına mesleklerini öğretirken, çirkin bir sözlükten öğrenirler. Devrimci gruplar darbe planladıkları zaman, muhalifleri ahlaki açıdan kusurludur. Cadıları yaktıkları zaman, beraberinde iftira teranesinin olması yüzündendi.

Eğer bizim grubumuz –daha fazlası olamamıştı– Karroo’daki kamelya kadar yaşama şansı olmak yerine, hayatta kalmayı başarsaydı, dil bizi de etkisi altına alabilirdi.

A Proper Marriage'da şöyle bir paragraf vardı: "Kısacası, bir tür intikam istiyordu: Martha gibi insanların ilk politik duyguları öfkeyse, ikincisi de, körlemesine anarşidir. Birisi o anda eline bir tabanca alıp, onunla alay eden insanları yok etmesini isteseydi, bir an bile düşünmeden giderdi. Ancak neyse ki, böyle bir talepte bulunacak kimse yoktu." Bunu yazdığım zaman kaldırıp atacaktım, durumu yalnızca biraz yorumluyordu. Şimdi dehşet içinde ve minnetle okuyorum çünkü "Tanrı'nın lütfuyla gitmedim."

Şöyle şeyler söylüyoruz: "Stalin Ukrayna'da köylüleri kolektivizasyona, ortak kullanıma zorlayarak dokuz milyon insanı öldürdü." "Stalin tasfiyeler sırasında milyonlarca insanı katletti." (Yazar hangi rakamı doğru kabul ederse.) "Çin'de Mao, oradaki kan dökümüne iki örnek verecek olursak... Büyük Atılım'da ve Kültür Devrimi'nde milyonlarca insanı öldürdü."

Ancak bu cinayetler, kendilerini Komünist Parti'ye adamış genç eylemciler tarafından gerçekleştirildi. Kendi kendime hep, ... gibi insanlar, dedim. Hayır, hayır, ben böyle bir şey yapmazdım, yapamazdım. Topraklarından atıldıkları veya yiyecekleri zorla ellerinden alındığı için açlıktan ölmek üzere olan köylüler tren istasyonlarına akın edip, kitleler, yığınlar, sürüler halinde öldüğü zaman izlediğimi düşünebiliyor muydum? Gerçekten de, "Yumurta kırmadan omlet yapamazsınız," diyebilir miydim? Böyle bir şeyi asla yapamayacağımı düşünmek, benim, "Sovyetler Birliğinde, Çin'de ve başka yerlerde öldüren, işkence yapan, kötü muamele eden o çoğu genç yüz binlerce insandan çok daha iyi olduğumu" söylemem anlamına geliyor. Neden, nasıl böyle düşünebilirim? Buna nasıl inanabilirim? Kendi dönemimde defalarca, insanların heyecanla kitleler halinde, sele kapılan balıklar kadar hayır deme şansıyla, bir o yana bir bu yana sürüklendiklerini gördüm. Sadece gözlemlediğimiz şeyler bizim bu eğilimler karşısında çaresiz olduğumuzu söylemekle kalmıyor, üniversitelerdeki deneyler de aynı şeyi doğruluyor. Örneğin, ünlü Milgram deneyleri, insanlarını çoğunun işkence yapma, öldürme emirlerine uyacağını söylüyor. Pekâlâ, diye mırıldanıyorum, ama *çoğunluk*, öyle değil mi? O çoğunluğun parçası olmak *zorunda* kalmazdım, öyle değil mi?

Osip Mandelstam gibi, karısı Nadezhda gibi saf ve temiz kalabilirdim ama hayır, benim ve sevgili yüce gönüllü yoldaşlarımın, hem Güney Rodezya'daki hayali Komünist Parti'deki hem de sonradan tanıştığım,

bazıları komünizmin geçmişteki kararlarından hâlâ rahatlatıcı sonuçlar çıkarabilen dostlarımın vicdanen rahat olan o katillerle aynı hamurdan olduğumuzu kabullenmem gerekiyor. Yalnızca şanslıydık, o kadar.

Galiba 18 ay süreyle gerçek bir komünist grup olduk. "Gerçek" derken, komünist ülkelerdeki gerçek komünist partilerle veya Avrupa'daki oturmuş komünist partilerle hiçbir ortak yanımız yoktu. Bizimki otantik bir alevdi, içimizde Lenin'in Ruhu yaşıyordu, yarın idam mangasının karşısında kurşuna dizilecekmiş gibi yaşıyor ve konuşuyorduk. "Komünist izne çıkmış ölü bir adamdır" - birbirimize, hiçbir ironi olmaksızın, böyle sözler söylüyorduk. Kısa bir süre için böyleydik.

Her gün düzenli bir şekilde grup toplantıları organize etmiş, başkanlık etmiş ve tutanak tutmuştuk. Haftada en az iki kere Politik Eğitim dersleri düzenliyorduk. Kurumsal ve halka açık Rusya'ya Tıbbi Yardım toplantıları, Sovyetler Birliği'nin Dostları toplantıları, Sol Kulübü Toplantıları ve Irk İlişkileri toplantıları yapılıyordu.

Kraliyet Hava Kuvvetleri personelinin üsten bırakılıp bırakılmadığına bağlı olarak on, 15, 20'miz, yoğun bir bağlılık atmosferi içinde oturup, sigara dumanının arasından birbirimizi izlerdik. İşyerlerimizden, Hava Kuvvetleri üssünden, yaşadığımız köşelerden ve deliklerden çıkıp doğruca oraya, bir kafenin üstündeki kasvetli ve tozlu büroya gelirdik. Adeta üsse istediği zaman girip çıkıyormuş izlenimi veren Frank Cooper orada olurdu.

"Öncelikle yoldaşlarım, şehirdeki ilerici kuruluşları ele geçirmeliyiz. Güya ilerici." Sonra sessiz, küçümseyen kahkahasını atardı. "Bu çok kolay. Komünistler bu iş için her zaman en iyi insanlardır." Bu noktada, aynı zamanda hem bağlı, hem samimi ve hem de küstah olmayı başaran bir bakışla, herkesle teker teker göz göze gelebilirdi. Kadın yoldaşlar için bu bakış epeyce cinsel ima da içerirdi. "Unutmayın, bu budalalar, zahmet edip toplantılara bile gelmiyorlar. Onlar umursamıyor, ama biz umursuyoruz. Görevini iyi yapan her komünist bir kuruluşu... Kesinlikle... Bir ay içinde ele geçirebilir!"

Gottfried ve Ken sessiz kalıp, sabırla fırsat kolluyorlardı. Basit yöntem sorunlarında veya düzeltme yapmak amacıyla araya girebilirlerdi ama rekabet edemeyeceklerini biliyorlardı.

“Dorothy, sen şeyin, ...” –Demokrasi Birliği’nin diyelim, hatırlamıyorum– “sekreteri olacaksın. Bertha, Sendika Sosyal Kulübü’nün sekreteri olacaksın.” (Uyduruyorum, hatırlamıyorum.) “Yoldaş Tigger, sen Beveridge Raporu’nu üstleneceksin.” Sonradan refah devletinin temelini oluşturan Beveridge önerilerini inceleyen büyük ve faal bir kuruluş vardı. Neredeyse hemen komiteye seçildim. Ne yazık ki Frank Cooper haklıydı. Vatandaşların çoğu, her hafta saatlerce oturup bir organizasyonu ele geçirme komplosu yapamayacak ve planlayamayacak kadar mantıklı ve dengeliydi. Ancak bu kadar kolay bir şekilde sekreter, başkan, komite üyesi olmamız aslında bizi korkutuyordu. Bu konuda espriler yapıyor olabilirdik, fakat durumdan memnun değildik.

“Ama,” diye itiraz etti Dorothy Schwartz, “Bütün kadın yoldaşlar çoktan bir şeyin sekreteri veya kütüphanecisi oldu bile.”

“Önemli değil,” dedi Frank ağır ağır konuşarak. “Hava Kuvvetleri’ndeki yoldaşlar, açıkça politik faaliyetlere katılamıyorlar, sığınmacılar da öyle. Güney Rodezya’nın güzel vatandaşları *böyle* şeylerle uğraşmaz, bu nedenle kızlar yapmak zorunda.”

Kızlar dediği Dorothy, öğretmen olan Bertha Myers, bir başka öğretmen Phyllis Loveridge, ben ve bir iki kişi dahaydı. Birkaç erkek Rodezyalı sendika üyesi vardı. Bütün Hava Kuvvetleri personeli kırlangıç veya leylek gibiydi ve yakında gideceklerdi. Gottfried, “Galiba kabul etmek zorundasın, burada temelimiz yok derken haklıydım,” yorumunu yapınca Frank küçümseyerek dudağını büktü ve “Yakında Afrikalı personelimiz olacak,” dedi.

Irk İlişkileri adını verdiğimiz kuruluş –sakinleştirici bir isim olduğunu düşünüyorduk– başından itibaren içi içine sığmayan, öfkeli ve tutkulu bir şekilde partizan olan insanları cezbetti ve CID’de[57] bütün toplantılara katıldı. Beyaz sendikacılar, kendi çıkarları doğrultusunda, yerlilerin çok hızlı ilerletilmemesi gerektiğini söylemek amacıyla geldiler. Beyaz sendikacılar, bariz nedenlerle, her zaman siyahilerin ilerlemesine en coşkulu şekilde karşı çıkan gruptu. Bu kuruluşla Afrikalı üyeleri cezbetmeyi umuyorduk, ama sonunda sadece bir yerli üyemiz oldu, o da CID ihbarcısıydı. Komünizm, Afrikalıları tatmin edemeyecek kadar soyut ve

insanlık dışı bir fikirdi ve aslında, sonradan komünist veya Marksist iktidarlar gelse bile, uzun ömürlü olmadılar.

Spies I Have Known[58] hikâyesi bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Politik hayatı bilen insanlar, bazı insanlar çok yoğun çalışırken, diğerlerinin onların çalışmasını izlediğine şaşırmayacaklardır. Örneğin, Gottfried, Tıbbi Yardım kuruluşu için para toplamak amacıyla, Meikles Oteli'nde büyük bir dans düzenlemeyi üstlendi. Gece büyük bir başarıyla sona erdikten sonra, posterleri ve biletleri bastırdığımı, şehrin her tarafına astırdığımı, reklamlar verdiğimi, önde gelen sponsorları davet ettiğimi, bandonun parasını ödediğimi, bütün işi benim yaptığımı fark ettim. Ama bu arada Gottfried, yaptığı başarılı iş için herkesin ortasında tebrik ediliyordu. Bunu ona söylediğim zaman, ağır ağır konuşarak, iyi bir organizasyonun önemli bir ilkesini öğrendiğimi söyledi.

Başka etkinlikler de oldu. Bunlardan bir tanesi Cape Town'dan gelen komünist gazetesi *Guardian*'ın satışıydı. Bundan ben sorumluydum. Bir noktada her hafta 112 adet satar hale gelmiştim. Başarıdan başım dönmedi çünkü bu olağanüstü satışların değmeyen nedenleri olduğunu görmem çok uzun sürmedi. Çok sayıda gazeteyi Kraliyet Hava Kuvvetleri üslerine bırakıyordum. Joe Amca'nın resmi her yerdeydi, gönderme yapılmasının ardındaki duygular bilinçli idiyse, parodinin eşiğindeydi. Gazetelerin çoğu satılmadı, ancak üste etrafta dururken, üssün bürokratlarının üzerinde rahatsız edici, sinirlendirici bir etki yaratması insanı memnun ediyordu. Bunun bir etken olduğunu kabul etmekte isteksiz davransam da Yoldaş Tigger ne de olsa çekici bir kadındı ve çoğu zaman başka zevkleri de olduğunu garanti eden bir içtenlikle doluydu. Benim saçma asil ruhluluğum; ilk başta cinselliğe aç, sevgiye aç, evini özleyen o genç erkeklerin, şehirden gelen bu güzel komünist kız için *Guardian* gazetesini almaktan zevk alacaklarını anlamakta zorlandım. Aynı şekilde, her hafta ucuz kafelere ve restoranlara yığınla gazete satıyordum. Bu mekânlar tezgâhlarında gazeteleri bulundurmaktan ve müşteri çekmelerinden - bizi çekmelerinden memnuniyet duyuyorlardı zira bazen 20 kişilik grup halinde gidip yandaş arıyorduk. Ayrıca siyah mahallesinde yaptığımız satışlar da vardı, burada insanlar gerçekten bu gazeteleri okuyorlardı. Ayrıca bireysel aboneliklerimiz vardı.

Peki, ne satıyorduk? *Guardian*'ın ve diğer komünist veya sola yakın gazetelerin Sovyetler Birliği hakkında söyledikleri doğru değildi. Gerçi insanların bazıları gazeteyi tam da "politik analizleri" nedeniyle satın alıyorlardı. Ancak Afrikalıların, siyahların ve Hintlilerin durumları hakkındaki makale ve haberler doğruydu. Güney Afrika'da başka hiçbir gazetede bunun benzeri yoktu çünkü çoğu, en fazla, "Kendi çıkarımız için onların koşullarını iyileştirmeliyiz,", "Onlar için yaptıklarımızı takdir etmiyorlar," veya "Sadece iyi bir dayaktan anlıyorlar," düzeyindeydi. İnsanların *Guardian*'da en sinir bozucu buldukları şey Sovyetler Birliği değildi, –ne de olsa Joe Amca görkemli müttefikimizdi– hâlâ "kaffir" veya "munt" - kibar olmaya çalıştıkları zaman da "yerli" dedikleri Afrikalılar hakkındaki tutumdu.

Biz neye inanıyorduk, bizi tetikleyen fikirler neydi? Her yerdeki komünistlerin veya yarı-komünistlerinkiyle aynıydı, sadece Afrika'da bir araya gelmiş genç çılgınların telaşlı ıvır-zıvır fantezileri değildi.

Birincisi, 10 yıl –hadi 15 olsun– içinde, komünizmin açıkça belli olan üstünlüğü nedeniyle, bütün dünya, özgür iradesiyle komünist olacaktı. Irk önyargıları, kadınlara baskı yapılması, işgücünün istismar edilmesi - züppelik veya başkalarını küçümseme olmayacaktı. Bu cennet kısa bir süre, yalnızca küçük bir azınlık olan gericilerden tepki görecekti çünkü ne de olsa, "Devlet - kapitalizmin çelişkileriyle birlikte kaybolup gitmiş olacaktı." Bu deyim, "Devletin kaybolup gitmiş olması," her yerde yoldaşların delirmediklerini göstermek amacıyla yaptıkları alaycı esprilerin, açık arayla en yaygın kaynağıydı.

O halde dünyanın gündeminde cennet vardı, hem de yakında. O aşamaya kadar dünyayı kim idare edecekti? Tabii, bizler, bizim gibi insanlar. Komünistler, işçi sınıfının öncü kuvveti. Tarih onlara bu rolü vermişti. Tanrı'nın iradesini temsil ettiklerine inanan annem ve babamla, dünyanın iyiliği için Britanya İmparatorluğu'nun devlet dairesinde çalışanlarla veya Atlantik Bildirisi'ni düzenleyenlerle kesinlikle aynı zihniyet.

İkincisi, cennete ulaşmanın devrimden başka yolu yoktu. Devrime inanmayan herkesi küçümsüyorduk - yani, birkaç istisna dışında. (Ahlaki yargılamalarda eksik olmayan içtenlikle birbirimize güvence veriyor, şu şu gerici yine de *iyi bir insan*, diyorduk.) Devrime inanmak ahlaki olarak

üstünlüktü ve inanmayanlar, en azından korkaktı. Birbirimize karakter üstünlüğüyle bağlanmıştık zira devrimciydik ve iyiydik. Muhaliflerimiz kötüydü. Sosyalizme inanmayan insanlar iyi niyetli değildi, bu zihniyet bugün bile devam etmektedir. Muhaliflerin ahlaki açıdan düşük seviyede olduğuna inanmak insanı memnun ediyordu. Güney Rodezya'da Birlik Partisi'ni veya İngiltere'de Muhafazakâr Parti'yi destekleyenler ve politikalarının insanlık için gerçekten iyi olacağına inananlar kesinlikle aramıza giremiyordu. İnsanın kendisinin daha iyi olduğuna inanma ihtiyacı o kadar güçlüdür ki, 1992 kadar yakın bir zamanda, komünistler tarafından yapılan bütün cinayet, işkence, kasıtlı soykırım fırtınaları sonrasında komünist bir kadın yanıma gelip: "Gerçeğe sırtını nasıl çevirirsin? *Senin iyi biri olduğunu sanıyordum*," dedi.

Üçüncüsü, biz dünyayı kaplayan bir ailenin parçasıydık. "Bir komünist dünyanın herhangi bir yerinde bir ülkeye gidebilir ve o anda kendini evinde hissedebilir, aynı şekilde düşünen, aynı ideallere sahip insanlarla bir araya gelebilir." Ailesiyle arası bozuk olan veya yerinden yurdundan edilmiş insanları ayartabilecek bir kavram - zaten bugünlerde çoğu bu durumda. Tamamen aynı şeyi Müslüman bir arkadaşımdan da duydum. "Bir Müslüman dünyanın herhangi bir yerine gidebilir ve o anda aynen kendisi gibi düşünen insanlarla bir araya gelebilir. Unutmayın, Kuran her Müslüman için zihinsel ve ahlaki bir çerçevedir ve içindeki hikâyeler, kutsal ve tarihi şahıslar Kuveyt Şeyhi'yle Endonezya'da çukuru kazan zavallı işçi arasında paylaşılmaktadır."

Dördüncüsü, bir komünist, hem insani sorumluluk nedeniyle, hem de insanları, şimdi de, gelecekte de insanlığın en iyi özelliklerini taşıyacak olan Komünist Partisine çekmek için, her zaman herkesten daha iyi olmalı, daha çok çalışmalı, daha çok öğrenmeli, insanlara bakmalı, her zaman pis işleri yapmaya hazır olmalıdır. Bu zihniyet din gibidir. Batıda, Hıristiyanlık 2000 yıldır düşüncelerimizi şekillendiriyor. Yoksul insanlık gözyaşı ve sıkıntı içinde yaşıyor (kapitalizm), ama Kurtarıcı - Mesih tarafından (İsa, Lenin, Stalin, Mao, vs.) kurtarılıyor. Acı ve kargaşa döneminden sonra (Araf) bütün çelişkilerin biteceği bir cennet olacak. (Devlet kaybolup gidecek, Adalet hüküm sürecek.)

Büyük erkeklerin (veya kadınların) tarihin akışını etkilememesi inancın ana maddesiydi. Özellikle bu hatanın nasıl kategorize edildiğini hatırlamıyorum. Solda sapma mı? Küçük burjuva çarpıklığı mı? Önemli olduğu için tekrar vurguluyorum, bütün bunlar Stalin'in, Hitler'in ve Mussolini'nin dönemindeydi. Tabii Churchill de vardı.

Bir daha asla milliyetçi savaşlar veya din savaşları olmayacağına inanıyorduk. Milliyetçilik bariz bir şekilde geçmişte kalmıştı. Din de öyle. Birbirimizi kutlardık: En azından bir daha asla din savaşı veya milliyetçilik savaşı yaşamayacaktık.

İnsanların duyguları veya dürtüleriyle ilgilenmenin "Freud-culuk" ve gericilik olduğuna inanmamız gerekiyordu - "çizgi" buydu.

Yalnızca "proleter" edebiyat "doğruydu."

İşçi sınıfı –veya siyahiler ya da zarar görmüş insanlar– iktidara geldiği zaman, sadece en temiz ve en önyargısız ideallerle hareket edeceklerinden emindik. İnandığımız onca saçma şey arasında bu herhalde en kötüsüydü. Birisi cüret edip, "insan doğası" hakkında bir şeyler mırıldandığı zaman, sabırla onları ikna etmeye çalışır, komünizmin düzeltici ve dönüştürücü gücünü anlamadıklarını söylerdik.

En güçlü fikir - diğer hepsinin temelini oluşturan, kesin gözüyle bakılan ve tartışmaya bile açılmayan düşünce, kapitalizmin sonunun geldiği, bizzat tarih tarafından oy verilmeyerek uzaklaştırıldığı fikriydi. Bu korkunç savaş kapitalizmin eseriydi; kapitalizm savaş demekti, sosyalizmin doğasında barış vardı. Son savaşı ve İngiltere'deki, Avrupa'daki, Amerika'daki büyük krizi kapitalizm yaratmıştı - Sol Kulübü'ne gelenlerin çoğunluğunu ekonomik krizden etkilenenler oluşturuyordu. Kriz hakkında konferans düzenlediğimiz zaman, konuşmacılar ve izleyiciler arasındaki insanların çoğu kişisel deneyimleriyle konuşmuştu ve şimdi *tanıklık etme* diye nitelendirdiğimiz ruhla, tutkulu tartışma gece yarılarına kadar sürmüştü. "İşlerin bu şekilde olduğuna tanıklık ediyorum." Herkesin okuduğu kitaplar arasında, *Gazap Üzümleri*, *Love On The Dole*, *Vadim O Kadar Yeşildi Ki*; oyunlar arasında da *Waiting For Lefty* ile Lillian Hellman'ın oyunları yer alıyordu. Şu şarkıyı söylüyorduk:

Bir demiryolu yaptım, artık bitti
Dostum, bir on kuruş verir misin?

İngiltere'deki krizin fiziksel sonuçlarını, Kraliyet Hava Kuvvet-leri'nin koloniye gelişini izleyen herkes görüyordu. Subaylar, ekmek, margarin, reçel ve koyu çayla beslenen diğer rütbedekilerden en az 30 santim uzundu. Kapitalizm öldürüyordu ve bu konuda söylenebilecek başka bir şey yoktu.

Her türlü işletmeyle bağlantılı herkesin, ahlaki açıdan aşağı düzeyde olduğunu biliyorduk. "İşadamı" küçümseme ifadesiydi. E. M. Forster'in *Howards End* romanında Wilcox ailesinin kaba, cahil ve zevksiz barbarlar olarak betimlenmesi her şeyi açıklamaktadır. *Altın Defter* romanımdaki Richard tanımlamam da öyle. Sanırım, bu tavır, İngiliz aristokrasisinin, başlangıcından çok daha aşağı seviyelere süzülen "ticareti" küçümsemesinden kaynaklanıyordu. Buna rağmen "iş", ticaret, kısaca kapitalizm hedef listemizdeydi ve bazen gerekli oluyor, işe yarıyordu. Bu "çelişkileri" uzlaştırma, hatta tartışma girişiminde bulunup bulunmadığımızı hatırlamıyorum.

En güçlü fikirler, kesin gözüyle bakılanlardır. İnsanlar şimdi, "Ama Sovyetler Birliği'ni, oradaki durumu bilerek komünizmi nasıl destekleyebildin?" dedikleri zaman, aklımızda komünizme veya sosyalizme alternatif olmadığını unutuyorlar. Kapitalizm ölmüştü, bu artık yalnızca bir an meselesiydi. Gelecek sosyalistti, komünistti. Sovyetler Birliği'nin –büyük simgenin– yaptığı her "hata" düzeltilecekti, bunlar yalnızca sosyalizm yolunda karşılaşılan engellerdi.

"Neler olduğunu biliyordunuz" ile kuşkulu ve puslu bölgelere giriyoruz. Bu ülkede –Rodezya'da– basından tam anlamıyla nefret ediyorduk. Önemli sorunlardaki tutumu, siyahi nüfusu ele alışı kesinlikle çok saçmaydı. *Rhodesia Herald*'la beş dakika geçirmek, fikirlerimize inancımızı pekiştirmeye yetiyordu. "Kapitalist basının yalanları" ifadesini kullandığımız zaman, bunun iyi bir nedeni vardı. İngiltere'den gelen insanlar "kapitalist basın"dan bahsettikleri zaman, yasal İspanyol hükümetinin ihanetini, Hitler iktidara gelirken eylemsizliği, Hitler'in Yahudilere davranışıyla ilgili kaçamak sözleri veya yalanları destekleyen gazeteleri kastediyorlardı.

İnsanlar Tasfiyeler veya Kolektivizasyon'dan ve bunların sonucunda oluşan milyonlarca ölümden bahsederken, biz rakamlara inanmadık.

Kapitalist basın, yeni gelişmeye başlayan komünist cenneti karartmaya çalışıyordu, hepsi o kadardı.

Şimdi bütün bunların konuyu saptırmak olduğunu düşünüyorum. Bu süreçten geçen epeyce insan tanıdım - önce sadık komünist olunuyor, sonra Arthur Koestler tarafından “bozuk paraların cebinizden teker teker düşmesi gibi” (paraların fikirlerle özdeşleştirilmesi çok ilginç) çeşitli derecelerde kuşku yaşanıyor, sonra üzüntü veya depresyon, en sonunda da inanç kaybı. Aniden tersine dönen, bir gecede komünist fikirlerden (belki de doğru kelime duygu) sıyrılan insanlar var - ama bu belirli türde kişilik gerektiriyor. Bunların sayısı çok az. Çoğu ağır ağır komünizmden, “Parti’den” uzaklaştı. Bu durum bazı insanlara acı vermedi. Bana da vermedi. Daha çok “dönek” veya “hain” gibi lakaplardan korktum - zira bu gerçekten güçlü bir silahtı. Ama komünizme hiçbir zaman bütün benliğimle bağlanmamıştım. Bunu, böyle yapanlarla kendimi karşılaştırdığım için biliyorum. Asıl trajik durumda olanlar, komünizmde bir umut, bir yaşam biçimi, bir aile, bir üniversite - bir gelecek bulan o çok zavallı kızlar ve oğlanlardı. Bazıları Londra’nın East End mahallesinde yaşayan yoksul ailelerden geliyorlardı ve Genç Komünistler Birliği’ne katılmışlardı. Onlar için komünizm her şey demekti ve inançlarını kaybettikleri zaman, hayattaki en iyi şeylerden mahrum kalıyorlardı. Bazıları öldü. Bazıları ciddi çöküntüler yaşadı. Bir daha asla eskisi gibi olmadılar.

Soruyu şu şekilde sormak lazım: *Eğer bir insan bir inanca bağlanırsa –politik veya dini– ve otoriteye boyun eğerken, içten gelen bir hareketle kişiliğini de teslim ederse, duygusal* (kasıtlı olarak entelektüel) *özerkliğini yeniden kazanması ne kadar sürer? Bunu belirleyen ve mantıkla, insanın rasyonellik düzeyiyle hiç veya çok az ilgisi olan bir psikolojik yasa olması gerekir.* Benim durumumda, hepsinden kurtulmam yıllar sürdü, oysa tanıdığım bazı insanlar gibi, bütün benliğimle bağlanmamıştım - bazıları hâlâ da öyle. Benim açımdan asıl soru bu ve henüz cevabını bulamadım. Birisi diyor ki: Ben Sovyetler Birliği Finlandiya’yı işgal ettiği zaman bıraktım... Hitler-Stalin Paktı yüzünden... Berlin’deki ayaklanma bastırıldığı için... Macaristan’ın işgali yüzünden... Tasfiyeler ve kolektivizasyon hakkındaki gerçeği öğrendiğim zaman... Ama bu arada –her neyse– hâlâ o psikolojik kurala tabiler.

Uzun vadede bu tavırlardan çok daha etkili bir şey daha vardı, 1917 Devrimi'nin yarattığı, Sovyetler Birliği'nin bir ideal, büyük bir model olduğuna ilişkin duygu atmosferi. Bu atmosfer hepsini birleştirecek kadar inandırıcıydı, bazıları tanımlanmış ve tartışılıyordu, bazıları da ima ediliyordu ama etkileri bugün bile devam etmektedir. Batıda bir, iki, üç nesil boyunca, Sovyetler Birliği'ne karşı, çok sayıda "açıklamadan" sonra bile hayatta kalmayı başaran bir tavır benimsenmiştir. Gorbaçov'un bütün dünyaya Sovyetler Birliği'nin, kelimenin tam anlamıyla ve ahlaki olarak iflas ettiğini açıkladığı sırada, Londra'da bir tiyatronun dışında bir grup genç, oyunun "Sovyet-karşıtı" olduğu gerekçesiyle gösteri yapıyordu. Ancak oyundaki açıklamalar, Alma Mater'lerindeki tartışmalarından çıkan gerçeklerin yanında çok hafif kalıyordu. Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiği zaman, eleştiride bulunmayan birçok gazete vardı, hatta birçoğu, Sovyetler Birliği kendini eleştirinceye kadar Sovyetler'in o ülkede yaptığı zulümden bahsetmedi. Bu olay, Sovyetler Birliği'nin bütün insanlığın yol göstericisi olarak rolü konusundaki uzun zamandır yaygın olan efsane, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve medyanın bu konudaki tutumunda rahatlıkla incelenebilir.

1943'te, 1944'te, iç "çelişkiler" –bu kelimeyi çok sık kullanıyorduk– neredeyse oluşturulduğu andan itibaren küçük grubumuzu parçalamaya başladı. Yıkıcı maya Frank Cooper'dı. Gottfried'le Ken, politik bilinçliliğimizin yetersiz olduğuna karar vererek, daha fazla Politika Eğitimi almamız gerektiğini söyledi. Frank teoriden nefret ediyordu ve Hava Kuvvetleri'ndeki yoldaşları alarak gitti - yani, bizimle birlikte başlayanları. Bir başka nedeni anlamamız epeyce uzun sürdü. Çoğumuz sosyalizme edebiyat aracılığıyla - gece dersleri, kitaplarla kişisel ve özel maceralarla ulaşmıştık ve her durumda, burada yalnızca İngiltere'yi değil, Avrupa'yı da kapsayan *Büyük Gelenek* kitabını iyice sindirmiştik. Kısacası komünizmin dilini ve sloganlarını giderek çocuksu bulmaya başlamıştık ama bunu dile getirmiyorduk. Grup kurulduktan iki yıl sonra, üyelerinin çoğu yeniydi ve organizasyon yavaş yavaş dağılmaya başladı. Tabii bu, kendimizi komünist olarak görmediğimiz anlamına gelmiyordu. Frank Cooper İngiltere'ye geri gönderilmişti; politikası yüzünden olduğunu söylüyordu, belki öyleydi, belki değildi. Bazı pilotlar eğitimlerini tamamlamış ve gitmişlerdi - yenileri

gelmişti. Salisbury'nin entelektüel yoksulluğunun cazibesine kapılan çok sayıda sığınmacı Irk İlişkileri ve Sol Kulübü toplantılarına geliyordu. Kısacası, orijinal üyelerden, kuruculardan çok az kişi kalmıştı.

Şimdi, keşke elimde fotoğraflar olsaydı, diye düşünüyorum, ancak çok meşguldük, hem zaten bu kadar basit burjuvazi hareketleri için fazla yükseklerdeydik. Hayal edebiliyorum: "Hep birlikte bir fotoğrafınızı çekmek istiyorum, sakıncası var mı?" Nasıl alay ederlerdi, nasıl eğlenirlerdi. Ayrıca, fotoğraflar CID'nin eline geçebilirdi. Hepimiz paranoyaktık - genelde baktığınızda, keyifliydi. Gizli Servisin yaptıklarınızla ilgilendiğini düşünmek size önem kazandırıyordu.

Fotoğraf yoktu ama kısa bir süre önce kendimi gördüm. Londra'da büyük bir toplantıda –ne toplantısı olduğunu hatırlamıyorum– koridorda sekerek geldi. Enerji dolu ve kontrolün kendisinde olduğunu hissetmesinden kaynaklanan özgüvenle gelen kara gözlü, koyu renk saçlı, kırmızı dudaklı genç bir kadın - parlak rujlar yeniden moda olmuştu. Elindeki bir tomar bildiriyi kendi grubundan gençlere rastladıkça dağıtıyordu. Yüzünden bir tartışmacının kavgacılığı fışkırıyordu. Bir sözle, karşısına çıkanla yüzleşiyor, bakışlarını görünmeyen bir suflöre sabitliyor ve inancının tüm gücüyle, ağzından kesin veriler dökülüyordu. Kız oradaydı. Ben de orada bulunmuştum. Kız bir faşist grubun üyesiydi ve sıkıştırıp bağırmak amacıyla gelmişti. Hayır, hayır, komünistlerin faşistlerle aynı olduğunu söylemiyorum, Tanrı korusun. Biz insanlığın sonsuz derecede mükemmelleştirilebileceğine, iyilik ve sevginin yakında zafer kazanacağına inanmıştık. Bizim efsanemiz, dini efsaneyle aynıydı. O halde ırkçılarla, alaycılarla ve baskıcılarla nasıl aynı olabilirdik? Gökyüzündeki muhasebe defterini tutan melekler, "Aslında, komünistlerin sebep olduğu canavarlıklar, cinayetler ve yıkımlar Nazilerin ve faşistlerinkinden çok daha fazla," dediklerinde, tartının bizim durduğumuz tarafına, üstünde İyi Niyet yazılı ağırlığı koyacaklar mı? İlginç bir tartışma...

Dünyaya karşı duyduğumuz tutkuyla yüreklerimiz kabarmıştı. Toplantılar, gazete satmak veya birini "etkilemeye çalışmak" arasında kalan boş zamanlarda, ucuz bir kafede oturup, hepimizin önlenebileceğine inandığı korkunç savaş yüzünden içinde yaşadığımız hastalıklı öfkeyle beslenen hayallerle güzel geleceklerden bahsederdik. Zaten, "kötüyü betere

karşı koruyorduk.” Çok yakında, artık savaş falan kalmayacaktı; ailelerimiz gibi, babam gibi, bu savaşın son savaş olması gerektiğine çünkü –sonunda– savaşın ne kadar yıkıcı olduğunun görüleceğine inanıyorduk. Eski püskü giysiler içindeki bir zenci çocuğun kaldırımda aylak aylak yürürken içeriye, bu yemek mekânının inanılmaz zenginliklerine baktığını görür, yakında böyle çocukların artık olmayacağına dair birbirimize güvence verirdik. Kahramanlık efsaneleri ve fantezilerle yaşıyorduk. Bastille’e saldırılması - daha geçenlerde aslında içinde sadece yedi kişinin olduğu ve oldukça iyi bakıldıkları açıklandı. Biz kendimizi kasvetli duvarlara tırmanıp, açlıktan ölmek üzere olan mahkûmları kurtarırken hayal ediyorduk. Kışlık Saray’ın basılması - kahraman devrimcilerle özdeşleştik, mahzenlerdeki şaraplarla hasta olana kadar içen çetelerle değil. Nazi Avrupası’nın içinden cesur direniş hikâyeleri, idam sehpalarındaki kahramanca sözler, İsviçre’de özgürlüğe kaçış öyküleri, Fransız Direnişi’nin başarı hikâyeleri geliyordu. Yugoslavya etkili bir örnekti: İngiliz hükümetinin hor gördüğü, ancak Churchill tarafından tanınan Tito, Britanya Savaşı kadar saf ve asil bir kahramanlık savaşı veriyordu. Bizi besleyen efsaneler arasında sadece Uzun Yürüyüş[59] lekelenmeden kaldı.

İlk andan itibaren başlayan bir şey daha vardı, gündemimizde o kadar alt sıradaydı ki, pek farkına varamadık. Haftada bir siyah mahallesinde *Guardian* gazetesini satarken, o öğleden sonra, paçavralar içindeki yoksulların arasından geçiyordum; sokaklar ve avlular cansız, moralsiz, sarhoş insanlarla dolu oluyordu. Gazeteleri kutsal ülkeye –Amerika’ya– gidiş biletiymiş gibi kapıyorlardı. Gözlerinden iltihap akan ve güneşte oturan yaşlı bir adam eteğime yapışıp, “Bayan, bayan, gel yanıma otur ve benimle birlikte dua et, otur ve dua et,” diyor. Ama ben dualara inanmıyordum. “Bunun sana pek faydası olacağını sanmıyorum,” dedim ona zarif ve cana yakın bir şekilde. “Ancak kilise komitesindeki arkadaşım Mary’ye söylerim, gelip seni görür.” “Ne zaman gelir?” “Yakında.” “Çabuk gelmesini söyle, ben hastayım, çok hastayım.”

Küçük bir kasabada, “yardımsever” kuruluşların –bu deyim daha doğmamıştı– bütün üyeleri birbirlerini tanır. Komünist veya devrimci olabiliriz, iyi vatandaşlar tarafından bizim hakkımızda anlatılan hikâyeler tüylerinizi diken diken edebilirdi, ama bazılarımız aynı zamanda sosyal

hizmet ağının üyesiydik. O yoksul ve hüzünlü sokaklardan ayrıldıktan sonra birkaç saatimi Sosyal Hizmetleri, çeşitli kiliseleri, eğitim, konut ve sağlık bakanlıklarını arayarak geçirebilirdim. “Üç çocuklu bir kadın var, kocası onu terk etmiş, acaba...” “Hallederiz. Evin numarası kaç? Çok teşekkürler.” “Selous Court 43 numarada okula gitmeyen siyah bir çocuk var.” “Hey, Tigger, dostum, sen misin? Bana bırak, ben hallederim.”

Zenci mahallesinde *Guardian* sattığımız zaman para istemiyorduk ve grupta eleştiriliyorduk.

“Ne zamandan beri bağış yapıyoruz yoldaşlar?”

“Tanrı aşkına biraz insaflı ol yoldaş, bazen midemi bulandırıyorsun.”

Bu yoldaş çoğu zaman Gottfried oluyordu. Her zaman soğuk, sert, iğneleyici, Marksist mantığı yürüten biriydi ve en sevdiği cümle, “Şimdi durumu analiz edelim,” idi. Analizleri en azından durumun iç yüzünü ortaya çıkarıyordu. Şimdi bile, bilgi ve söylem bombardımanına tutulduğum zaman, o sesin hayaletini çağırdığımı hissediyorum ve şöyle düşünüyorum: “O halde, şimdi durumu analiz edelim.”

Kurucular arasında olmayan bir başka adam, giderek daha çok nefret kazanmaya başlamıştı. Bu adam İngiltere’den yeni gelmişti, Kraliyet Hava Kuvvetleri üslerinden birini işleten bürokrasinin bir parçasıydı. Uzun boylu, zayıf, yakışıklı bir gençti ve bütün kadınlar ona kısa bir süre âşık oldular. Genç işçi sınıfı kahramanının özünü oluşturuyordu. Aslında, o zaman âdet olduğu şekilde numara yapıyordu; orta sınıftandı. Gottfried gibi o da her zaman durumları analiz ediyordu ve hatta bir süre, Politika Eğitimi Görevlisi yapıldı. Kendini bir fanatik, Lenin’in torunu olarak sunuyordu, ciddiydi, gülmüyordu ve ayrı oturarak, düzenli notlar alıyor, yetkililere, Lenin’e, Stalin’e danışıyordu. Gottfried bir şeyi analiz ederken, eleştirel bir ifadeyle oturup dinler ve sonra, her zaman Gottfried’in lehine olmayan kararını bildirirdi. Güney Afrika’daki durum hakkında bir toplantı vardı - yani kapalı veya gizli bir toplantı. Sanırım belirtmekte yarar var, o zaman, 1940’ların başında, Güney Afrika’nın politik durumu, Afrikalılara, siyahlara ve Hintlilere yapılan muameleler, bizim tarafımızdan, yakında kan dökülmesiyle patlak verecek devrimsel bir durumla sonuçlanabilecek son derece büyük bir acımasızlık olarak değerlendiriliyordu. Akşamlarımızı “zamanı gelince” bu sürece nasıl yardımcı olabileceğimizi tartışarak

geçiriyorduk. Madenler Odası işgücü için bazı tekliflerde bulunmuştu. Adı John Miller olan bu yoldaş, dikkatimizi çekecek kadar uzun süre sessiz kaldı ve sonra, “Böyle bir durumda, yoldaşlar, kendi kendimize, ‘Madenler Odası ne ister? Öncelikleri ne olur?’ diye sormamız yeterli. Bunu belirledikten sonra...” Gerilim yükselirken bir duraksama. Sonra sakin bir şekilde gülümseyerek, “Söylemeye gerek yok, bizim çizgimiz bunun tam tersi olmalı.” Çılgınca alkışlama. Evet, politik düşünce seviyemiz gerçekten de bu kadardı.

Ancak çılgınca alkışlamalar çoktan azalmaya başlamıştı. Aslında bu genç kahraman, işler çözülmeye ya da en azından değişmeye başladığı zaman gelmişti. Şimdi bakıyorum da, eğer gerçekten bir komünist grup olsaydık – belki komünist bir ülkede– bu adam Gottfried’e ciddi şekilde meydan okuyabilirdi. O sürekli olarak kendini tekrar eden figür, kuruluşu bölen başkan yardımcısı olurdu (kurumsal olarak veya kişiliği nedeniyle). Frank Cooper gibi, kadroların yarısını da beraberinde götürür ve geride kalanlara çamur atardı. Ken Graham hiçbir iktidar mücadelesine girmedi. Sesi ılımlılığın sesiydi, düşmanlığı ve uyuşmazlığı emen, gruba istikrar kazandıran, genellikle bunu espri yaparak gerçekleştiren bir insandı. Özünde İşçi Partisi kişiliği vardı ve İngiltere’ye dönünce oraya katıldı.

Uzun yıllar sonra, yönetim sürecinde çok deneyimli olan bir adamla tanıştım ve o bana, devrimcilerin çoğunun, onlara iş teklif edilerek etkisiz hale getirilebileceklerini söyledi. “Neredeyse tamamı, kapasiteleri hiç kullanılmayan veya yeterince kullanılmayan insanlar. Yaşadıkları şeyin hüsran olduğunun farkında değiller. Önerilen işin özenle, ikiyüzlülük yapılmadan seçilmesi; bu doğal eleştirmenin yeteneklerini yararlı reformlarda kullanabileceği bir iş olmasına dikkat edilmelidir.” Bana bu görüşler o zaman söylenseydi, bir dizi küçümseyen sıfat sayıp, dikkate almazdım, ancak şimdi doğru olup olmadığından emin değilim.

Geriye dönüp baktığımda, tarafsız kalmakta zorlandığım bir şey varsa, o da, aslında bizden olmayan herkese yansıttığımız küçümseme ve nefret. “Bizimle olmayan, bize karşıdır.” Yine din: Bu, dinin başarısının kökeninde yatmaktadır. Komünist, solcu, devrimci gruplar genelde, kıskançlığı meşrulaştırmaktadır. Bunu en kolay, sanata ve edebiyata gösterilen tutumda fark edersiniz.

Komünist partisi olan ülkelerde, tanınmış sanatçıları baltalama, yok etme, kötüleme ihtiyacını karşılamak için bir sistem –daha doğrusu, bir formül– vardır. Eğer Thomas Mann veya Proust yöneten sınıfın yalaka uşağıysa, bu sistem onu yok eder ve meydan genellikle yazar olmaya çalışan eleştirmenin yeteneklerine kalır. Temizlenen yazarlar (veya ressamlar) hep, eleştirmenden önceki nesilde sahnede kalanlardır. Klasikler güvendedir - onlara saygı gösterilebilir, çünkü ölmüşlerdir. Bu süreç, bizim dönemimizde hemen her ülkede faaliyetteydi. Komünist partisi olmadığı zaman, kıskançlığı yerleştirecek entelektüel ve saygın bir yer olmayınca, öncekileri ağır bir dille eleştirme ve başını yakma gereği olmayınca, kötüleme milliyetçi şekillere dönüşebilir. Kadın veya erkek, kişi kendi yuvasına ihanet etmiştir, anavatanına sırtını dönmüştür çünkü yurtdışında yaşamaktadır veya (feminist için) bir erkektir, ya da (erkek için) kadın yazarın yazıları sadece kadınları ilgilendirmektedir. Veya kıskançlığı yerleştirecek organize veya kurumsal bir yapının olmadığı bir zamandır ve olay, olduğu gibi algılanabilir. Bazen bir gazetede veya dergide yeni bir isim tarafından yazılmış bir değerlendirme veya eleştiri makalesi görürsünüz ve yazı ışık saçmakta, göz kamaştırmaktadır ve yazarın yaşlı akrabalarına karşı nefret doludur. Bu kişinin üniversiteden daha yeni mezun olduğunu, amcasının, dayısının, teyzesinin, sevgilisinin, arkadaşının ona iş verdiğini ve bu güçle kendinden geçtiğini anlarsınız. Üniversitede yıllarca takdir edilmesi öğretilen yazarlar artık yerle bir edilmiştir, yıkılmıştır. Muhtemelen daha sonra, bu küçük eleştirmen utanacak veya pişman olacaktır. Önemli olan, övülen yazarlar ve sanatçıların bulunduğu her kültürde her zaman onlara karşı nefretle dolu bir lağım çukuru veya bir kuyu bulunması ve insanların onları kötülemeye hazır olmasıdır. Sonra Salisbury'de, Güney Rodezya'da, büyükleri yıkma oyunu, İngiltere'yle veya Sovyetler Birliği gibi büyük modellerle karşılaştırıldığında kısa sürüyordu ve aslında daha hafifti. Gottfried ve diğerleri kesinlikle bize sadece Mayakovski'ye ve Gorki'ye, sadece proleter geçmişi olan yazarlara hayran olmamızı tavsiye ediyordu ama sorun şuydu ki, edebiyatın oluşturduğu ve manevi anne-babalarını aforoz etmeye hazır olmayan insanlardan bahsediyorlardı.

Bir sahne: Proleter edebiyatını tartışıyoruz. Konuşmaktan ve sigara dumanından uyuşmuş bir halde sandalyelerimizden kalkarken, Dorothy'nin gülümsediği ve hepimizin beklediği bir şekilde Gottfried'e hitap etmek üzere. "Bana sorarsanız, bu gece erken yatacağım ve *belki* yatakta yanıma *Savaş ve Barış*'ı alırım." Sonra, gözlerini hafifçe ama zaferle devirerek, oradan ayrılıyor.

Şimdi küçümsememiz söylenen yazarları beğendiğimizi itiraf etmek için kullandığımız yöntemleri çok takdir ediyorum. Lawrence? Şey, o bir madencinin oğluydu, değil mi? Eliot? Burjuvazinin çöküşünü tarif ediyordu. Yeats? İrlandalıydı, halkı baskı altındaydı. Virginia Woolf? O bir kadındı. Orwell? O dönemde partinin hakaretlerine uğruyordu çünkü İspanya hakkındaki gerçekleri anlatmıştı. İşin kötüsü, bazılarımız ona hayrandık. Bunu nasıl aştık? Unuttum. Ama zahmet etmeyin, politik doğruculuk Marksist diyalektiğin ürünü, düşünce tarzını göstermektedir.

Bir sahne: Beş altı kişi bir masanın etrafına oturmuş, yönettiğimiz çeşitli kuruluşlar adına para istemek amacıyla mektuplar yazıyoruz. Hepimiz mutluyuz, gülüyoruz, para dilendiğimiz insanlarla, "saygın sponsorlarımızla" alay ederek eğleniyoruz. Küçük bir kasaba olduğu için ve etrafta hiçbir zaman yeterli hayırsever olmadığından sponsorlarımızı oyun kâğıdı gibi değiştiriyoruz. "Sovyetler Birliği'nin Dostları için milletvekili Jones'u bana verirsen, Tıbbi Yardım için Şansölye Smith'i sen alabilirsin." "O zaman, Bakan Z'yi ben alırım." "Avukat X de benim olur." Çoğunun adı örgütlerin antetli kâğıtlarında vardı. "Ondan geçen sefer bir beşlik aldık." "O zaman bir beşlik daha sökülebilir. Zaten sadece adlarını antetli kâğıtlarda görebilmek için yapıyorlar." "Saygın sponsorlarımız" bu kadar küçümsenmeyi hak etmek için ne yapmışlardı? Tanım olarak başarılı insanlardı. Genç değillerdi. En kötüsü, devrimci değillerdi. Sosyalizmi, hatta sadece toplumu barışçı yollarla kazanmaya inanan insanlar, en azından, yönetici sınıfının korkak yalakalarıydı.

Yaklaşık 15 yıl sonra, benim adım saygın sponsor olarak başlıkta yer aldığında, bir ofiste oturuyorum ve genç bir kadının, saymanın sekretere (şimdi göz alıcı bir saygınlığı olan bir profesör), o dönem solcuların üniforması olan dar kot pantolon, dirseğinde deliği olan aşırı bol bir kazak giymiş genç bir adama, "Artık saygın sponsorlarımızdan biraz daha para

almamızın zamanı geldi,” dediğine kulak misafiri oluyorum. Aynı alaycı küçümsemeyle.

Edward Upward adında bir İngiliz komünist, küçük bir zaman kapsülü gibi, yalnızca kendi deneyimlerini değil, bizimkileri - ve bin tane başka grubun deneyimlerini de gösteren bir roman serisi yazdı. Serinin adı *The Spiral Ascent*. O günlerde herkes hâlâ işlerin ancak daha iyiye gidebileceği bir dönemde yaşadığımıza inanıyordu. İnsanoğlu genel refaha ve ilerlemeye gidiyordu - eğer solcuysanız, tanım gereğince bu sadece komünizmle elde edilebilirdi. Serinin birinci cildi, *In the Thirties*. Yani, “herkesin” komünist, neredeyse komünist olduğu veya komünizme şiddetle tepki gösterdiği otuzlu yıllar. İkinci cildin adı, *The Rotten Elements*.[60] Yazarın notu, “1940’ların sonunda İngiliz Komünist Partisi’nin politikası ve tavırları konusunda tarihsel olarak doğru bir tasvir yapmayı” amaçladığını belirtmektedir. Kitabı bıraktığınızda ulusların kaderleri üstüne bir şeyler okuduğunuzu sanabilirsiniz, oysa hikâye, bir taşra kasabasında yaşayan, her kelimesine, kararına ve eylemine ancak Moskova’da verilebilecek bir önemin verildiği soyutlanmış küçük bir grup insanı anlatmakta. Tamam: Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin oluşmasına ve dağılmasına yol açan aynı psikolojik süreçleri, aynı grup dinamiklerini okuyorduk. Kahramanlar ve hainler, kırılmalar ve aykırılıklar, şehitler, komplolar ve entrikalar - hepsi aynı. 1977 yılına kadar basılmayan üçüncü cilt, *No Home But the Struggle*.[61] Kitapların adları bile, o dönemin sosyalist fikirlerini kısa özeti.

14

Gottfried Lessing’le 1943’te evlendim; ama yalnızca, o günlerde kimse, bırakın birlikte oturmayı, tatsız laflara hedef olmadan, bir ilişki bile yaşayamadığı için. Onun durumu daha da kötüydü. Düşman uyruklu bir yabancıydı ve yeniden enterne kampına kapatılma riski altındaydı. Politikaya bulaşmaması gerekirken komünist olması yeterince kötüydü. Ancak Güney Rodezya vatandaşı olması nedeniyle iyi biri olan ve bu nedenle bir Alman ve düşman uyruklu olduğundan onun erişim alanının dışında bulunan, öte yandan çok yakın zamanda tatsız bir şekilde boşandığı için kötü olan genç bir kadınla açıkça ilişkiye girmesi kesinlikle aptallıktı.

Onunla evlenmek, benim devrimcilik görevimdi. Keşke bunun aramızdaki esprilerden biri olduğuna inanabilseydim, ama muhtemelen değildi. İlişki yaşıyorduk çünkü gruptaki tek bağlantısız insanlar bizdik. Ancak bu ilişkinin hiçbir önemi yoktu. Bizler izinde olan ölüler değil miydik? Hani “kişisel meselelerin” mücadelede önemi yoktu? Birbirimize uygun olmadığımızı biliyorduk. Önemli değil, savaş bitince boşanırız, dedik.

Başından itibaren benim komünist kadro için uygun olmadığımı düşündü. Sorun temeldeydi - bendim, kendimdim, yapımdı. Kendimle ilgili olarak en çok sevdiğim, sıkı sıkı dayandığım yönlerimi o hiç sevmiyordu. Başka bir insan hakkındaki en küçük bir yorum, “psikoloji yapmaktı” - Freudculuktu. Moskova Freud’u sonsuza dek gerici olarak kategorize etmişti. Beni aydınlatan bir rüyadan uyandığım zaman Gottfried bundan nefret ediyordu. O hiç rüya görmüyordu, gören insanlar olduğuna da pek inanamıyordu. Rüyalar ve rüya görmek gericilikti. Masallara, efsanelere, halk hikâyelerine duyduğum ilgi konusunda, Sovyetler Birliği’nde olsaydım, bu nedenle vurulabileceğimi söylüyordu. (“Parti’de”, Sovyetler Birliği’nde vurma veya işkence olduğunu kesinlikle inkâr eden insanlar vardı. Bazıları da insanların neden bunu inkâr etme zahmetine girdiğini anlayamıyordu.) Halk hikâyeleri, folklor - Gottfried, Lenin’in “köy hayatının ahmaklığı” sözünü tekrarlardı. Grup toplantılarında, gündem “eleştiri” maddesine gelince, soğuk ve haklı bir şekilde, beni bu ve diğer küçük burjuva dejenere eğilimlerim nedeniyle ağır bir şekilde eleştirirdi.

Gottfried Anton Nicolai Lessing 1917 yılında St. Petersburg’da doğmuş ve ihtilal olunca, dadısının kollarında bir bebekken, ninesi, diğer annesi ve ailesiyle birlikte trenle kaçarak Berlin’e dönmüştü. Levy ailesinden olan büyük-büyük-dedesi aileye servet kazandırmıştı. Büyük servetler kazanan ve bir kısmını Rusya’da kaybeden o 19. yüzyıl tacirlerinden biriydi. Gemiler, demiryolları yapıyor, Rusya’nın bütün at nallarını temin ediyordu. Lenin, iyi değerlendirilmiş ve bereketli sermaye örneği olarak aileyi bizzat tebrik etmişti. Çok sayıda çocuğu vardı ve giysilerle, kürklerle, mücevherlerle donatılmışlardı. Genellikle dededen kalan paralarla, Berlin’de devasa evlerle yaşıyorlardı. Ailenin fotoğrafları, ilk Forsyte’lar veya Buddenbrook’lara benziyor. Biri, Gottfried’in babası, serveti kazanan kişi gibi, sanayici ve spekülatördü ancak gönlü kütüphanesindeydi.

Moskova'daki işyerinde çalışan, Ruslaşmış bir Alman ailesinin kızıyla evlendi - yani kadın, zamanının çok ilerisindeydi. Berlin, Nicolassee'de bulunan ev büyük ve ferahtı ama ikinci neslin yarı-saraylarına hiç benzemiyordu. Aile ve sayısız ziyaretçi Rusça, Almanca ve Fransızca konuşuyordu. Bu evlilik Gottfried tarafından şöyle tarif ediliyordu: "Annem orada burada dolaşır, partiler verirdi, ama babam kütüphanede oturup tarih okurdu." İki çocukları, Irene ve Gottfried, zengin gençlerdi ve hayatlarını zengin olarak sürdürmeyi bekliyorlardı, zira ev halkı anneyi örnek alıyordu. Anne Hitler'in kaba bir zıpçıktı olduğunu ve hiçbir şekilde dikkate alınmaması gerektiğine karar vermişti. Gottfried üniversitedeydi ve hukuk okuyordu. Aniden, Nuremberg Yasaları doğrultusunda askere alınabilecek genç erkekler kategorisi değişti: Gottfried sadece kısmen Yahudi olduğu için muaf tutulmuştu ama şimdi, dörtte bir Yahudi olduğundan, Hitler için savaşabilecek durumdaydı. Aile asimile edilen ailelerden biriydi, kendilerini Yahudi olarak görmüyorlardı. Gottfried Hitler'in onu Yahudi yaptığını söylüyordu: Bu bir onur meselesiydi. Gottfried, sanırım 1937 yılında, sığınmacı olarak Londra'ya geldi. Yiyeceğine bile yetmeyecek kadar az parası vardı. Pazar günleri, Lessing ailesinin zengin iş arkadaşları tarafından Park Lane yakınlarındaki görkemli bir eve yemeğe davet ediliyordu. İnce dilimler halinde koyu kahverengi biftek, bir dilim koyu ıslak Yorkshire pudingi, yiyebildiği kadar patates, lahana, küçük bir parça meyveli turta ve bir ons kadar sert peynir yiyordu. Her hafta gidiyordu, çünkü açtı. Ağır ağır konuşarak Londra'nın paralı insanlar için eğlenceli olabileceğini anlatıyordu. Konuşan bir komünistti ancak yoksulluğun dezavantajlarını, kendini Londra'da bir bekâr odasında bulduğu zamana kadar keşfedememişti.

Bu arada, ormanın başka bir yerinde... Berlin'deki Lessing ailesi kızları Irene'nin hatırına, *au pair* sisteminden epeyce yararlanmışlardı. Berlin'deki evde kalan kızlardan biri Gal eyaletinden, kendi çabasıyla milyoner olan birinin kızı Margaret Morgan'dı. Bir başka *au pair* Johannesburg'lu milyoner bir ailenin kızıydı - babası Baltık'tan bir Yahudi'ydi ve servetini Johannesburg'un ilk günlerinde keresteden ve topraktan kazanmıştı. Kızının erkek kardeşleri vardı. Schneir ailesinin en büyük oğlu çok güzel bir Galli kıza âşık olmuştu. Oğlan çok akıllıydı, edebiyatla ilgiliydi ve yakışıklıydı

ama melankolikti veya şizofrenik, manik-depresif gibi terimleri rahatlıkla kullanmamızdan önceki o günlerde öyle tanımlanıyordu. Maggie onunla evlendi ve onu şeytanlarından kurtarmaya çalıştı, ama kaybetti ve adam Güney Afrika'ya giden bir gemiden kendini denize attı. Maggie'nin, ailesinin evinde kalırken tanıştığı Gottfried'i bulmaya çalışması gayet normaldi. Genç dul perişan haldeydi. Gottfried de perişan ve yalnızdı. Schneir'lerin oğlu Margaret'ı komünist yapmıştı. Margaret da Gottfried'i komünist yaptı.

Bariz olan bir şeyi görmem yıllar aldı: Koşullar dönüşüm için mükemmeldi. Zengin genç adam kendini yabancı bir şehirde beş parasız bulmuştu. Kendine inancı, kendisi ve ailesi, Hitler'in büyük, kara, zorba çizmelerinin altında ezilmişti. Aylardır yetersiz besleniyordu ve onu nasıl bir geleceğin beklediğini bilmiyordu, yalnızca kötü olacağını biliyordu. Birbirlerine âşık oldular. Bu tutkulu bir aşktı. Ben Gottfried'le tanıştığım zaman kesinlikle bu kadar yoğun bir şey yaşanmamıştı. Maggie çok güzeldi, balerin topuzu içinde simsiyah saçları, kara gözleri vardı. Çekinmesi olmayan bir Gal canlılığı sergiliyordu. Gottfried onun İngilizliğinde ağır ağır eleştirecek hiçbir şey bulamıyordu.

Savaş daha başlamamıştı. Alman sığınmacı dalgasına Güney Rodezya'ya veya Kanada'ya gitme seçeneği verilmişti. Gottfried Güney Rodezya'yı seçti ve kendini, esmer yakışıklılığının, zarifliğinin, çok yönlülüğünün onu espri konusu yaptığı yeni, çirkin ve küçük bir koloni kasabasında buldu. Conrad Veidt'e benziyordu, filmlerde tamamdı da, gerçek hayatta biraz abartılı kaçıyordu. Viyana'dan gelen bir sığınmacıyla, fırfırlı bluzların, eşarpların, mücevherlerin içinde güzel görünen bir kadınla arkadaş oldu. Kadın o dönemin bombeli "permalı" saçlarını ve küçük kabarık buklelerini kullanıyordu. Kadın Gottfried kadar dünya zevklerine düşkündü, onun kadar şehir insanıydı. Grand Otel'in salonunda (Meikles'ten çok daha havalı bir yerdi) birlikte oturdukları zaman zarif, ama daha da önemlisi, yabancı bir çift oluşturuyorlardı. Grup daha sonra kadına Mutlu Dul veya Gottfried'in Kontesi adını taktı. Gelenlerin hepsinin yaptığı gibi, üstünde ne varsa öylece geldiğinden kadının hiç parası yoktu. Borç para aldı ve Salisbury'deki ilk kuru temizleme dükkânını açtı. Küçük evlerden birini kiraladı ve bir iki odasını pansiyon olarak kullandı.

Savaş ilan edilince, Gottfried altı hafta süreyle enterne kampına konuldu. İngiltere'de bütün Almanlar, Naziler ve Nazi olmayanlar –genellikle bir arada– enterne edildi. Man Adası'ndaki sığınmacıların üniversite kadar iyi bir yere yerleştirildiklerini duymuştum ama Rodezya'daki pek aynı sayılmazdı. Gottfried, davasına bakan CID ofisindeki adamla dost olma önlemini almıştı. Berlin'deki görkemli yaşantısından ve annesinden, Kontes Schwanebach'tan bahsederek adamı büyüledi. Annesi kontes değildi, ama önemi yoktu, yalan işe yaradı. Neredeyse kampa girmesiyle çıkmasının bir olmasına başka bir neden bulamıyorum. Bazı Almanlar, Nazi karşıtları bile, bütün savaş boyunca içeride kaldılar. Gottfried serbest kalırken, Howe-Ely adında bir avukat iyi haline kefil oldu. Batmakta olan hukuk şirketine ucuz bir avukat arıyordu. Howe-Ely kesinlikle çok ucuza kapattı. Gottfried'e hiçbir zaman asgari ücretten fazlasını ödemedi; Gottfried şirkete geldiğince, bunak bir yaşlı adam, aptal karısı ve bir daktilodan - benden oluşuyordu. 1949 yılında ayrıldığında, şirket büyük, şık ofislere taşınmıştı, birçok ortağı olmuştu ve başarılıydı. Bunların hepsini Gottfried yaptı.

Gottfried Howe-Ely'de çalışmadığı zamanlarda, Viyanalı arkadaşına, kirli çamaşırlar makinelere girmeden lekelerini "belirleme"de yardım ediyordu - bu teknik herhalde artık kullanılmamaktadır. Ona âşık değildi, çünkü Margaret Morgan'a âşıktı ama yine de ilişkileri vardı. Onu evlendirmeye çalışıyorlardı. Ben hâlâ romantik biriydim ve bu konunun bu kadar soğukkanlılıkla ele alınmasına şaşırıyordum ama Gottfried beni bir kez daha tersledi: "Hiçbir şey bilmediğin konularda dilini tutmayı öğrenmen gerekiyor. Siz kolonili kızlar, hepiniz tavuklar gibi koşuşturup duruyorsunuz, hayat hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuz. Mizi (gerçek adı değil) artık genç değil. Bir kocası olması gerekiyor. Kraliyet Hava Kuvvetleri üssünden bir subayla evlenmesi lazım, o zaman ihtiyaçlarını karşılayabilir." Böyle de oldu. Kadın, yavru Labrador gibi düzgün, cana yakın biri olan bir filo komutanıyla evlendi. Adam ona tapıyordu ve kadın onunla birlikte İngiltere'ye döndü. Ya sonra?

Bütün sığınmacılar Güney Rodezya'da iyi duruma geldiler. Şimdi denildiği gibi, başarılı göçmenler oldular. Birkaç yıl önce, üzerinde hatırlamaya çalıştığım bir imza bulunan bir mektup aldım. "Hatırlıyor musun...?" Nina diyelim: Hatırladım: Sol Kulüp toplantılarına gelen zeki,

entelektüel sığınmacılardan biriydi, komünist olamazdı, sosyal demokrat olduğunu söylüyordu; o sıralarda siyasi tarihte yüzlerce anlamı olan bir terim. Evime gelen kadın, şişman ve yaşlıcaydı, üzerinde pahalı giysiler vardı, fazla şıktı, altın mücevherlerle kaplıydı. Ona eski Sol Kulübü toplantılarını hiç düşünüp düşünmediğini sorduğum zaman hatırlamaya çalıştı. Söylediğine göre çok para kazanmıştı, Güney Rodezya sayesinde başarılı olmuştu ancak zenci bir hükümet altında yaşamayacaktı. Avustralya'ya gidiyordu.

Frank ve çocukları terk ettikten bir süre sonra hastalandım. Bu kadar az uyuduğum ve patates cipsiyle fıstık yiyerek beslendiğim için hasta olduğumu söyleyen insanlara onlarla hemfikir olduğumu belirttim, ancak neden hasta olduğumu biliyordum. Uyumaya ve rüyamda kendimi bütün olarak görmeye ihtiyacım vardı. Bir sürü parçaya bölünmüştüm. Gece gündüz kasabada oradan oraya koşuşturuyor, özgüven ve beceriklilik sergiliyordum, ancak kısacık uykumda, rüyalarımda merdivenleri çıkarken basamaklar parçalanıyor, çalışmadığım derslerden sınavlara giriyor, sahneye çıkmam gerekirken, perde açılmak üzereyken, rolümü ezberlemediğimi fark ediyordum. Bu hareketli rüyalar, çok eğlenceli olsa da, kaygıyla yatağa çakılmama neden oluyordu çünkü havalanmamla birlikte, uçtuğumu bilmem beni tekrar yere indiriyordu. Gözlerimi kapattığım anda kendimi yarıkların, dar vadilerin üzerinde buluyordum ve neredeyse taşlaşmış, neredeyse ölmüş, yaşlı ve acımasız bir kertenkele, soğuk, tozlu gözleriyle dik dik bana bakıyordu. Çiftlik satılmıştı, annemle babam kente taşınıyorlardı ve büyüdüğüm ev rüyalarımda parçalanıyordu, beyaz karıncalar ve matkaplar tarafından yıkılıyordu, saz çatı eski kirişlerden kayarak yere düşüyor, yakın zamanda olan çalı yangınında simsiyah olan kirli toprak yığınlarının üstüne devriliyordu. Rüyalar hep arkadaşım olmuştur, bilgilerle, uyarılarla doludur. Bana yüzlerce yolla terk ettiğim bebekler yüzünden, babam yüzünden, (ama bunda yeni olan ne vardı ki?) annem yüzünden, çok istediğim halde yazmaya zaman bulamamaktan ve bunu nasıl başarabileceğimi bilmemek yüzünden mutsuz olduğumu anlatmaya çalışıyorlardı.

Yalnızlık hoşuma gidiyordu, ama bunun için zavallı yalnız ev sahibemle, annemle mücadele etmem gerekiyordu. Yoldaşlar iş çıkışında her gün

ziyaretime geliyorlardı. Hava Kuvvetleri'ndekiler, üsten çıkabildikleri her fırsatta uğruyorlardı. Ev sahibem bu kadar ziyaretçim olmasının güzel olduğunu düşünüyor, ancak odama gelen bütün bu erkekler konusunda annemin ne düşündüğünü merak ediyordu.

Bu aşamada gruba girip çıkan bütün kızlar, bütün Hava Kuv-vetleri elemanlarından evlenme teklifi almıştı. Benim kibirliliğim, sağduyumu engellemeyi sürdürüyordu. Savaş öncesinde buruk yoksulluk içindeki İngiltere'den gelen zavallı gençlerin, ayrıcalıklı koloni kızlarıyla evlenme fikrini beğenebilecekleri benim veya diğer kadınların aklına bile gelmiyordu. Gottfried bunu belirttiği zaman, alaycılığı karşısında çok şaşırmıştım. Aslında, aşırı derecede alaycıydı. Hepimizi idealizm ve yoldaşlık duyguları sarmıştı, çoğu zaman âşıktık, olasılıklarla dolu bir düşler ülkesinde yaşıyorduk. Alaycılık ya da "gerçekçilik" genellikle olanları pek doğru bir şekilde yansıtmaz.

Gottfried beni görmeye geldi. Sonradan, beni ilk kez o gün beğendiğini, veya kendi deyimiyle, olası bir yatak arkadaşı olarak gördüğünü söyledi. Utangaçlık kabuklarını kırıp dışarı çıkmakta zorlanan erkekler, yatakta yatan hasta kızlara iyi davranmaktan keyif alırlar. Babacan davranır ve caddelerden bir aşağı bir yukarı pedal çevirerek dolaşan arabalardan bana dondurma veya şık bir çayevi olan Pockets'ten bir kutu kremalı kek getirirdi. "Evet, şimdi bunu yemek zorundasın," der, ev sahibesinden istenen bir çay kaşığını uzatır, dondurmayı kaşık kaşık yememi izlerdi. Grup hayatının, birine kur yapmaya veya o dönemde söylendiği gibi "çıkmaya" zaman bıraktığı söylenemezdi. Ayrıca benim yatakta hasta yatmam, sulh ceza mahkemesine ve hızlı bir evliliğe yol açtı. Bu sahne aşağı yukarı *A Ripple From the Storm*'da anlatılmaktadır. Landlocked ile otobiyografiyi geride bıraktım. Bir kere, *A Ripple From the Storm* ile *Landlocked* arasında birkaç yıllık boşluk vardı. *Altın Defter*'i, başka kitapları, kısa hikâyeleri o dönemde yazdım. İçimde o dönem için doğru tınıyı bulamıyordum, o kadar kötü, yavaş, hüsran dolu, engellenmiş bir dönemdi ki... Sonunda hayat *Landlocked* için bir psikolojik reçete buldu. Bu bir melankoli kitabıydı, savaş-sonrası hayal kırıklıklarıyla doluydu. *A Ripple From the Storm*'da bile doğrudan yaşananlar değiştirilmişti çünkü ona Gottfried'i dahil etmemiştim. Ne de olsa hayattaydı ve ben onun oğlunu

büyütüyordum. Kitap için Londra'daki bir kadın arkadaşımın daha farklı bir dönemde yaşamış, daha farklı görünüme sahip ama aynı psikolojik tipteki kocasını ödünç aldım. Berlin'in varoşlarından gelen yoksul bir çocuktu. İşsizliğin, 1920'lerin ve 1930'ların vahşi politikasının ürünüydü, sınıf nefretiyle hayata küsmüştü - kısacası Birinci Dünya Savaşı'nın çocuğuydu. Gençliğinde komünistti, Hitler'e karşı çıkan Almanlardan biriydi. Bir mülteci organizasyonu tarafından İngiltere'ye getirilmişti. Bu yoksul çocuk ve zengin çocuk Gottfried birbirlerine çok benziyorlardı, zira ikisi de fanatikti, eskiden Komünist Parti'nin –takdir ederek değil– "yüzde 150'likler" diye nitelendirdiği insanlardandı. "Her zaman çöküntü yaşıyorlar veya aniden yüzde 150 anti-komünist oluyorlar." Anton Hesse'nin aslı asla çöküntü yaşamadı ve anti-komünist olmadı; yalnızca ciddi, sadık, gülmeyen eylemci kişiliği, anlaşılan bir gecede onu terk etti. Bir yıl önce bu adam sizi en küçücük bir yanlışınızda yerinize oturtan konuşmalar yaparken, ertesi yıl neşeli, cana yakın, dost canlısı, girgin biri olmuştu ve "Politikayla ilgilenmiyorum," diyordu. Bu arada zengin çocuk Doğu Almanya'da komünist yönetici sınıfın parçası olmuştu. 1950'lerin başında gerçek Anton Hesse'yle tanıştığım zaman, bu soğuk, mavi gözlü, uzun boylu, zayıf, sarışın komünist buz baltasından Gottfried'in kelimelerini duyunca, tepkilerini görünce, yerini şaşırmış bir rüya görmüş gibi oldum.

Sürekli karşıma çıkan romanları ve kısa hikâyeleri yazmaya vakit bulamadıysam da, şiir yazdım. Melankoli, rüyalarımın derin hüznü dizelerin ritmini belirledi, sözcükleri ve deyimleri dilime yerleştirdi ve mırıldanarak uyandım.

Akşamları yürüyen sevgililer kentin dışında
Bir dönüm çilenin kumlara eğildiği yerde duraksıyor...

Bunları yazarken bile güvenmiyordum çünkü hüznün zevkinden korkuyordum. Bu dizeler *The New Rhodesia* adını taşıyan ve editörlüğü N. H. Wilson adında, zimmetine para geçirme suçundan hapse girmiş ama hiç kimsenin yüzüne vurmadığı birinin yaptığı bir dergide yayınlandı. Sabırsız zekâsı, olabilecek en iyi koloniyi eleştirmesi yüzünden genellikle pek sevilmiyordu. *The New Rhodesia*, kendine özgü bir dergiydi, haftada bir çıkıyordu ama etkili okuyucuları vardı. Aşırı sağcı olarak

değerlendiriliyordu, ancak Afrikalılara yönelik “ilerici” tavrı nedeniyle de ters olduğu düşünülüyordu. Dergi Afrikalıların daha iyi ücret alması ve eğitilmesi gerektiğine inanıyordu. N. H. Wilson, benimle, koloni kızlarına hiç benzemeyen bu yıpratıcı, akıllı, hırçın genç kadınla dostluk kuran orta yaşlı ve yaşlı erkeklerden biriydi. Muhtemelen romantik fanteziler kurmuşlardı ama ben onların yaşlı olduğunu düşünüyordum. Şimdi onların yalnız olduğunu görebiliyorum: O kasabada akıllı, iyi okumuş, dünya işleriyle ilgili insanlar olmak, yalnızlığa davetiye çıkarmaktı. Benimle konuşmaktan hoşlanıyorlardı, beni Pockets’ta çaya veya ofislerinde ziyarete davet ediyorlardı. Bana ödünç kitap veriyor, komünistlerin ne düşündüğünü öğrenmek için beni kullanıyorlardı - bunu gayet iyi biliyordum. Bay Wilson şiirlerimiz ve Sovyetler Birliği, komünizm, sosyalizmi savunmak için veya Afrikalılara yapılan kötü muamele aleyhine çoğunlukla aceleyle karaladığım mektupları da yayınlıyordu. Benimle politikamı tartışıyordu ama bu görüşlere hakkım olduğunu kabul ediyordu.

Bir başka yaşlıca arkadaşım, Maliye Bakanı Max Danziger’di. Onun, hayata karşı “negatif” demesek de, sakin, ironik yaklaşımını, grubun coşkusuna karşı hoş bir zıtlık olarak görüyordum. Politika tartıştığımız zaman, beni Yunanlılardan veya Romalılardan, Adam Smith’ten yaptığı alıntılarla veya Erasmus’tan son noktayı koyarak mahvediyordu.

Bir başka arkadaşım bir sulh hâkimiydi, Frank Wisdom’ın arkadaşıydı, sonra Gottfried’in arkadaşı oldu ve beni peş peşe bu iki erkekle evlendirdi. İki seferinde de, içten ve gözkapakları düşerek, kuşkuyla bu birlikteliklerden fazla beklentisi olmadığını göstermişti.

Bu dünya zevklerine düşkün, dünyadan bezmiş, yalnız adamlardan bir bileşim çıkardım: *The Children of Violence*’taki Bay Maynard.

Herald’daki gazeteci de bir başka dostumdu. O da *Going Home*’daydı. Ona çok şey borçluydum. Politik görüşlerin aşırılığı, Çin’deki komünist devrimcileri, “Çin’de her zaman diktatörler olmuştur,” diyerek reddettiği zaman hissettiğim ve yoldaşlarımın da paylaştığı küçümsemede görülmektedir. Ama şimdi sonuçta ne kadar saçmaydı diye düşünüyorum.

Grup bana, maliye bakanıyla veya gerici Wilson’la ya da kapitalist basının o temsilcisiyle görüşerek ne yaptığımı sandığımı sorduğu zaman,

neşeyle, düşmanı yokladığımı söyledim. Gülmeleri, yalnızca iki üç yıl önce tutkuyla inandığımız kesin doğrulardan ne kadar saptığımızı gösteriyordu.

Yine de, dünyanın geleceğinin bize bağlı olduğuna inanıyorduk. Bütün dünyayı, hem de sonsuza dek değiştirmek için ne gibi vasıflara sahip olduğumuzu sormak aklımıza bile gelmiyordu. Hatta, Lenin'in ne gibi vasıflara sahip olduğunu bile sormuyorduk. Bizim kıskançlığın, kindarlığın, cahilliğin simgesi olduğumuz söylense ve olamazdı ama buna inanmaya hazır olsaydık da tavrımız, insanlar şu rahip yozlaşmış, hatta suçlu dese göstereceğimiz tepkiyle aynı olurdu: O Tanrı'yı temsil ediyor, kişisel vasıfları önemli değil, derdik. Tarihin seçeneklerini temsil ettiğimize inanıyorduk. Her birimizin karakteri hayatımızın herhangi bir dönemindeki kadar sevimsizdi: Bu arada ütopyalar hakkında hayal kurmaktan asla vazgeçmiyorduk.

Buna rağmen değişiyorduk, hem de hızla. Daha doğrusu çoğumuz değişiyorduk. Gottfried değişmedi - en azından değişmiş görünmüyordu. Bir süre kendimizi ölçerek kıyasladığımız bir işaret, bir anıt oldu. Bir toplantıda oturuş şekli bile –dikkatli, sessiz– bu iddiayı doğruluyordu. Önce sessiz kalarak, sonra da birkaç belirleyici sözle araya girerek insanları etkilemekten daha kolay bir şey yoktur. Ancak doğru kişiliğe sahip olmanız gerekir ve Gottfried buna sahipti. Bu numarayı tesadüfen mi keşfetmişti? Çekingen olduğu için sessiz kalıyordu, sonra kendini konuşmaya zorlayarak etkiyi gördü ve kullandı mı? Herkes, parlayan gözbebeklerini önce bir konuşmacıya, sonra diğerine diken, böylece ateşli bakışlarının, onun namına eleştirisini iletmesine imkân veren bu soğuk, sessiz adamdan korkuyordu. İnsanların tavırları onu tanıdıkça değişiyordu, hoşgörülü oluyorlar veya esprili bir sevecenlik gösteriyorlardı. Ancak Gottfried diğer herkesten, otoriter konumunu sürdürebilecek kadar farklıydı. Asıl mesele, onun entelektüel bir komünist olmasıydı. Bu tanımı duymuş olabilirdik ama anlamıyorduk. Marksizmle onu, bir düşünce sistemi olarak Margaret tanıştırmıştı. Zor zamanlar hakkında hiçbir deneyimi yoktu ve Marksist klasikleri okuyarak, ideolojisinin saflığını korumuştu. Kavramlar, fikirler, sınıflandırmalar ruh haline uyuyordu. Bir fikir, aynı türde ve içerikte başka fikirler doğuruyordu ve politika belki de bunu görebileceğiniz en güzel yerdi. Mantık silsilesi bir gerekçeden, çoğu zaman korkunç işkencelerle

ifade edilen ardışık entelektüel konumlara yol açıyordu. Arthur Koestler *Gün Ortasında Karanlık*'ta komünizmin mantığı değiştirmesini incelemektedir. Stalin'in, "hayatın kendisinin" kanıtı olarak elini toprağa koymayı alışkanlık haline getirdiğini duyunca gözlerimizin dolması tesadüf değildi. (Yapmadıysa bile, yaptığına inanıyorduk.) Akıllarımız, sindirilememiş fikirlerle iyice karışmıştı ve bir yerlerde Antaeus'a ihtiyacımız olduğunu biliyorduk.

Gottfried hep haklıydı. Berrak soğuk düşünceleri haklı olduğunu söylüyordu. Biz eskiden onun iyi bir engizisyoncu olacağına ilişkin espriler yapardık - "biz" derken, küçümsediği kolonililer. Duyduğu zaman bunu iltifat olarak kabul ederdi. Birisi hayal kırıklığı içinde öfkeyle gruptan ayrılırken ona bağırarak, "çizgiyi" yanlış anladığı için kahvaltıdan önce 100 kişiyi vurabilecek ve sonra da mükemmel bir kahvaltı edip zevk alabilecek tipte biri olduğunu söylemişti. "Bu doğru değil," dedi Gottfried ağır ağır. "Onları vurması için başkasına emir verirdim." Gülüştük. Gottfried yine yapacağını yapmıştı! Uzun süre, "Eh, çok basit," diye düşündüm. Gece gündüz Lenin ve Stalin okuyacaksan, politik cinayet yalnızca görev değil, kahramanlıktı. Ancak hiç kimse basit değildir, öyle görünmek için o kadar uğraşan, bir parçanın tamamı olmaya çalışan Gottfried bile. Sonradan onun devrimci veya solcu (hatta bana kalırsa sağcı bile olabilir) ortamlarda sıradan biri olduğunu anladım. Bu adamlar, basit, sıradan, kolay dostluklar ve aşklar yaşamakta zorlanır ve soğuk otorite duvarının arkasına sığınırlar. Gottfried küstahlıkla zırhlanmış gibiydi. Pekâlâ, o halde, küstahlık nedir? Burada o dönemde zamanımın büyük bir bölümünü harcadığım türdeki spekülasyonlara giriyorum. Küstahlık her zaman çekingenliğe karşı bir savunma yöntemi midir? Çekingenlik bu kadar basit bir mesele midir? Gottfried'i anlamıyordum. Neyi anlamadığımı o zaman da bilmiyordum, şimdi de anlamıyorum.

Yıllar sonra British Council adına Münih'e gittim ve bir konferanstan sonra yanıma hoş ve yaşlıca bir kadın geldi. Kendini Gottfried'in ilk kız arkadaşı olarak tanıttı. Bu sahne özellikle hevesle imza almaya çalışan insanlarla çevrili olduğumuz için haliyle ironilerle doluydu. Sonra bir de aynı yaşta bir Alman ve bir İngiliz tanıştığı zaman, aramızda iki savaşın anıları, düşman olduğumuz düşüncesi, ailelerimizin düşman olması; ağır,

bezginlik veren, hüzünlü bir inanamama duygusu –*Nasıl olabildi?*– orada olduğunu bildiğiniz ama görünmeyen bir yara gibi. Berlin gölünün kenarındaki evi, çok beğendiğini belirten ifadelerle tarif ederken, insanlar etrafta dolanıyordu. O zamanlar çok genç bir kızmış. Düşüncesiz ve cömert bir ev sahibesi olup, hâlâ Rusça konuşan Rus annesiyle, bilgin babasının ve ne giyeceklerine kadar bütün aileye karışan Rus dadının baskısı altındaymış. Gottfried 20 yaşındaymış, göz kamaştıracak kadar yakışıklı ve zarif... Ancak, “Sevgili Bayan Lessing, Gottfried’de bir şey... Bir şey... Ne diyeceğimi bilemiyorum... Bir şeyler olduğu aklınıza geldi mi?” “Evet, bir şey vardı - ama ne?” “Ben onun ilk kız arkadaşıydım. Hep merak ettim...” “Evet, biliyorum, ama anlamıyorum...” “Başka insanlar gibi değildi.” “Hayır, tuhaf bir adamdı.” “Bir eksiklik mi vardı?” diye sordu. Ama bir erkek, yapboz değildi. Bunun iki gösterişçi kadın arasında geçen bir konuşma olduğunu düşünmeyin. Bizim kaygımız başkaydı, insanların Gottfried’le beraberken hissettiği huzursuzluktu. Ama kim 20 yaşındaki haliyle yargılanmak ister?

Cinsel hayatımız üzücüydü. Gottfried fazlasıyla tutucuydu ve utangaçtı. Bakir olduğuna inanabilirdim, ama anlaşılan bu imkânsızdı. Peki, o halde beni mi çekici bulmuyordu? Ancak bulduğuna dair her türlü belirtiyi gösteriyordu. Bir espri vardı –belki hâlâ vardır– bazı erkekler ateşli, hatta sıradan sevişmeye, beyaz patronların veya efendilerin, yanında çalışan siyahiler aşırı samimi davrandığı zaman gösterdiği tepkiyi gösterirmiş: Fazla yakınlaşma. Onu derinden etkileyen bir okşama –genital okşama bile değil– savunmaya geçmesine ve kızmasına neden oluyordu. Yine de, şehveti anlıyor gibiydi, zira Yugoslavya’dan gelen ve başka açılardan uyumsuz oldukları her hallerinden belli olan, kadın akıllı, adam aptal sığınmacı bir çift hakkında, “Yataktaki zevkleri nedeniyle beraber yaşamaya devam eden çiftler olduğunu anlamalısın,” yorumunu yapardı. Ancak bana kalırsa, yatak zevkleri konusunda hiçbir şey bilmiyordu ve bütün bunlar benim, sevişmenin daha fırtınalı sınırlarını keşfetmemden çok önce oluyordu. Her şey büyük bir muammaydı. Kara kara düşünüp dururdum, anlamaya çalışırdım... O dönemde Gottfried hakkında kafa patlatmaya ne kadar çok zaman harcamıştım... Ama perişan değildim. Bir kere, evli kalmayacaktık. Ancak ya daha önce cinsel partnerim olmasaydı? Ya daha

önce seksten zevk almasaydım? Yatakta Gottfried’in mutsuz olmasının, benim mutsuz olmamın, benim yüzümden olduğuna inanacaktım? Kadınlar bu tür başarısızlıkların hep kendi suçları olduğuna inanır. Ancak şimdi tanımadıkları erkeklerle evlendirilen ve birbirlerine uygun olamayabilecek kızları, binlerce, milyonlarca kızı aklımdan çıkaramıyorum. Her yerde, dünyanın her tarafında sessiz bir acı, mutsuzluk çölleri...

Bir gün bana doğru gelecek

Sevdiğim adam...

Veya belki...

Gece gündüz

Seni düşünüyorum...

O halde, biz birbirimize uygun değildik. İlk evimiz, yine bir mobilyalı odaydı, bu kez, evin hanımının aşırı derecede şişman olduğu bir evdeydik. Bazıları çoktan ergenliğe ulaşmış olan bir sürü çocukları vardı. Bir sabah verandadan gelen kahkaha sesleriyle uyandık. Dışarı çıkınca kadının kucağında, daha yeni doğmuş bir bebekle koltukta oturduğunu gördük. Kadın hamile olduğunu bilmiyordu. Mutfakta yumurta ve domuz pastırması pişirirken ve hazımsızlık çektiğini düşündüğü için soda içerken bebeği yavaşça bacaklarının arasından kayarak yere inmişti. Hepimiz verandadaki büyük masanın etrafına oturduk ve aceleyle, uzun zaman önce kaldırılan bebek kıyafetleri giydirilen bebek elden ele, kucaktan kucağa dolaştırıldı. Kocası çok mutluydu. Kadın da öyle. Bu olay grupta çok takdir edildi.

Hepimiz “özel hayata” daha fazla zaman ayrılması gerektiğine karar vermiştik. Her gece toplantıya gitmek “amaca zarar veriyordu.”

Bu arada siyahi insanlarla “bağlantı kurmaya” ve “olası kadroları belirlemeye” çalışıyorduk. Sorunlardan biri, “çizginin” (Moskova’dan transfer edilen elbette) siyah halkı yalnızca siyah bir proletaryanın özgürlüğe götürebileceği yönünde olmasıydı. Siyah milliyetçiliğine her günkü klişelerle küfretmek âdetti: “Uşak”, “çanak yalayıcı”, “köpek” vs. Bu “çizginin” “doğruluğu” konusunda tereddütlerimiz vardı ve bu konuda hararetli tartışmalar yaşandı. Organize siyahi gruplarla temasımız yoktu, çünkü henüz böyle gruplar yoktu. En azından Salisbury’de yoktu ama bize Bulawayo’da resmi olmayan ve yasadışı zenci sendikaları olduğu söylenmişti. Bildiğimiz tek isim Joshua Nkomo idi ve kalabalık insan

gruplarını çeken bir konuşmacı olduğu söyleniyordu. Bulawayo'lu yoldaşlardan onunla ilişki kurmaları istendi ama başarılı olamadılar. Bunu, 20 yıl sonra Joshua Nkomo'ya sorduğumda, hatırlamadığını fakat büyük olasılıkla hükümet casusları olduğumuzu düşünmüş olabileceklerini söyledi.

Sürekli olarak bağlantı halinde olduğumuz tek siyahi, yıllardır eski Sol Kitap Kulübü'nün "sembol" Afrikalısı Charles Mzingele'ydi. Orada, o toplantılarda, kibarca ve espriyle İngiltere'nin, anayasanın koloniye bağımsızlık veren değişmez maddesi nedeniyle, yerlilere kötü davranılmasından sorumlu olduğunu, ancak hiç kimsenin ona bu görev ihmalini hatırlatmadığını tekrarlamıştı. Bizimle de aynı şeyi yaptı. Ona göre sorunun özünde bu durum yatıyordu. İngiltere'nin bunun farkına varması sağlanırsa, o da Güney Rodezya hükümetine uslu durmasını söyleyebilirdi. Genellikle toplantılarımıza yalnız geliyordu ama bazen arkadaş getiriyordu. Broşürlerimizi ve kitaplarımızı seçiyor, Sovyetler Birliği'nden gelen gösterişli sunumları reddediyor, ancak halklarının durumuyla ilgili bilgi içeren her türlü şeyi minnetle kabul ediyorlardı. Komünizmden hoşlanmıyorlardı. "Çizginin" getirdiği değişikliklerin ve ikiyüzlülüğün onları ilgilendirmediğine inanıyorlardı. Nazi-Sovyet Paktı anlaşılır gibi değildi. Mzingele komünistlerin İşçi Partisi'ni - kendileri gibi sosyalistleri neden istismar ettiğini anlayamıyordu. Bu savaşın "demokrasi için" olduğuna ilişkin iddiaları kibar gülümsemelerle, belki içlerini çekerek dinliyorlar ve başlarını sallıyorlardı. Israr edilince, Nazilerin fethettikleri halklara davranışlarının, onların, yerlilerin Güney Rodezya'da çektiklerinden neden daha beter olduğunu göremediklerini söylüyorlardı.

Charles Mzingele şimdi, her zaman, bütün hayatları boyunca kabullenilen görüş yapısının parçası olan, hiçbir zaman düşünceleri nedeniyle sıkıntı yaşamayan insanlar tarafından bir Tom Amca olarak görülüyor. (Bu arada Tom Amca oldukça hayranlık uyandıran bir karakterdi, hiç de Tom Amca gibi değildi, ama boş verin.) Ah, Charles Mzingele! - diye alay ediyorlar şimdi. Somurtkan ve öfkeli bir muhalefet ama çok az bilgi olduğu bir dönemde, beyazlara karşı çıkmak için kendine özgü bir yol bulmuştu. Kendi başına, genellikle hiçbir müttefiki olmadan, sürekli olarak pusu kurmaya, lobi yapmaya, gazetelere, milletvekillerine,

hükümet komisyonlarına mektuplar yazmaya devam etti. Biz onunla tanıştığımızda orta yaşlıydı, yorgundu ve mutsuzdu çünkü sadık ve kiliseye giden bir Katolikti ve birkaç tane papaz evine gelip, sendika kurmaya çalışmakta ısrar ederse aforoz edileceğini söylemişti. Bu, ofis çalışanlarının sendikasıydı, ancak maden işçileri için sendika kurmayı hayal ediyordu. Ofis çalışanlarıyla pek geçinemiyordu çünkü hademeler ve büroda getir götür işlerine bakan çocuklar elitti, çoğundan daha fazla ücret alıyor ve kışkırtıcı faaliyetlerle işlerini riske atmak istemiyorlardı.

Charles veya bir iki arkadaş toplantıya geldiği zaman, gündemimiz her neyse, bir kenara bırakıyor, onların ilgilendikleri konuları konuşuyorduk. Sol Kulübü ofisine veya hangi ofisi kullanıyorsak, oraya geliyorlardı, çünkü CID tarafından izleniyordu ve o dönemde hiçbirimizin siyahilerin davet edilebileceği bir dairemiz veya evimiz yoktu. Toplantılar kolay olmuyordu. Afrikalıların zaman duygusuna göre, saat altıda demenin ve o saatte gelmesini beklemenin hiçbir anlamı yoktu. Saat altıyı kastedip dört dersek, altıda da gelebilirdi veya beklenmedik bir şekilde dörtte de. Bir de sokağa çıkma yasağı vardı. Fiilen kentte yaşamayan tüm siyahilerin saat dokuza kadar, beyaz kentin biraz uzağındaki mahallelerinde bulunmaları gerekiyordu. Charles bisiklet kullanıyordu ve hep çalınmasından korkuyordu - birden fazla kere çalınmıştı da. Merdivenlerden çıkarılıp, ofise getirilmesi gerekiyordu. Charles'ın bisikletine oy verilmesi gerektiği konusunda espriler yapıyorduk. Konuşmanın ve tartışmanın tam ortasındayken, gözleri saatte olan Charles ve arkadaşı ayağa kalkıp özür dileyerek, karakteristik yöntemleriyle gülerek, sabırlı ama inatçı bir ifadeyle toplantıdan ayrılabilirlerdi. Onlar gittikten sonra, parçası olduğumuz şeyden nefret ederek öfkeyle patlayabilirdik veya beceriksizliğimiz yüzünden moralimiz bozularak, birbirimizin yüzüne bakamadan oturabilirdik. Bu adamların Mahalle sınırlarına ulaştıktan sonra ayrılarak dikkatle evlerine gideceklerini, günlük kıyafetlerle oldukları zaman bile, özensiz ve esprili vahşet uyguladıkları için kolaylıkla tanınan bir grup iğrenç siyah olan Mahalle polisleri yüzünden, onlara verdiğimiz kitapları ve belgeleri gizleyeceklerini biliyorduk. Charles çok kereler karısının ve çocuklarının önünde, kendi küçük evinde bu adamların baskınına uğradığını, dövüldüğünü ve broşürlerinin yırtıldığını anlattığında bu haksızlığa

kızıyorduk, o ise bizi dünyanın kötülüklerinin anlatıldığı, korunarak büyümüş çocuklar gibi görerek komik buluyordu. “Evet, işte böyle, bizim orada işler böyle,” diyordu sabırla gülümseyerek.

Bize habire İngiliz Parlamentosu’nun yükümlülüklerini hatırlatıyordu. Sürekli Westminster’da koloniler konusunda “iyi” olduğuna inandığımız milletvekillerine mektuplar, tutanakların kopyalarını, kararları, anayasanın ilgili maddelerini gönderiyorduk. Ancak cevap alsak bile, kibar bir şekilde reddediliyorduk. Charles’a savaş yüzünden diyorduk, İngiltere’deki insanların savaş dışında hiçbir şeye vakitleri yok. “Ama savaştan önce de bize ayıracak zamanları yoktu,” diyordu Charles her zamanki gibi gülümseyerek. Söylemeye gerek yok, Güney Rodezya Parlamentosu’nun hiçbir üyesi ilgilenmiyordu. Charles Mzingele bir provokatördü ve konu kapanıyordu.

Ancak Gladys Maasdorp adında bir müttefiki vardı. Gladys Maasdorp, Salisbury’nin kadın belediye başkanıydı. Onun ofisine uğradığımız zaman Charles’ı ve arkadaşlarını orada çay içerken ve sohbet ederken bulabilirdik. O aşamada artık hepimiz İşçi Partisi’nin üyeleriydik. Kadının bize, komünistlere karşı tavrı, bundan kurtulacağımız, zamanla olgunlaşacağımız yönündeydi. Olağanüstü bir kadındı. Şimdiki ifadelerle, benim ve diğer kadınların rol modeliydi. Nasıl olduğunu sorduğumuzda anlattığı kadarıyla, çocukluğu ve genç kızlığı Cape’te Graaf Reinet’te, Olive Schreiner kadar izole bir ortamda geçmişti. Bir yandan o dönemin eski moda, ırkçı toplumunun parçasıyken, okuyarak kendini geliştirmiş, sosyalizme, feminizme ve tüm ırklar için eşitliğe erişmişti. Son derece sağlam bir evliliği ve çocukları vardı. O zaman ve mekân için aşırı sayılabilecek görüşlere sahip bir kadının belediye başkanı seçilebilmesi, kişisel nitelikleri sayesinde olmuştu. İşçi Partisi’nde önemli bir pozisyonu vardı ama parti sosyalist olmadığı için ve Afrikalılara karşı tavırları, Birlik Partisi’ninkinden daha iyi değildi. Afrikalıların üye olarak alınmasını kabul ettirme şansı olmadığını biliyordu, ama bir Afrika şubesi kurulmasını teklif etti. Aynı şekilde beyaz sendikalar on yıllar boyunca, siyahların resmi sendikalara ancak aynı miktarda ücret aldıklarında üye olabileceklerini söyleyerek, onların ilerlemelerine engel olmuşlardı; ama beyazlar siyahların 30 misli kazanıyorlardı ve bu böyle de sürüp gidecekti çünkü “beyaz

uygarlığını korumak” demek en düşük ücretli beyazla en yüksek ücretli siyah arasındaki uçurumu açık tutmak demekti. Böylece, İşçi Partisi, Afrika şubesi kurulması önerisini antidemokratik bulduğu için reddetti. Ardından gelen büyük mücadeleyi *A Ripple From the Storm*’da anlattım. Bayan Maasdorp’un bizi İşçi Partisi’nde istemesinin nedeni bu konuda onun yanında oy kullanacağımızı bildiği içindi.

Şu sahneyi hayal edin: Her zamanki tozlu, kasvetli ofiste, dosya dolapları ve basit yuvarlak bir masa. Masanın arkasında iriyarı, sağlam, sakin bir kadın olan Bayan Maasdorp oturuyor. Karşısındaki bir düzine iskemleye dizilmiş olan yoldaşlara ne yapacakları anlatılıyor. Hepimiz gülüyorduk - bu olayın acayipliğine, hiç beklenmemesine gülüyorduk zira İşçi Partisi’ne kabul edilebileceğimiz aklımıza gelmemişti. Ayrıca, çoğumuz vatandaş bile değildik. En başta ben değildim: Gottfried’le evlenmem beni düşman uyruklu yabancı yapıyordu. (Bu beni o kadar sinirlendirdi ki, tamamen unutmaya karar verdim. Haftada bir kere CID’ye gitmem gerekiyordu ancak hiç gitmedim. Bir süre sonra Gottfried de gitmemeye başladı. Koloni hayatının kolaylığı buydu.) Ya Kraliyet Hava Kuvvetleri? Ya sığınmacılar? Önemli değildi, o demokrat Bayan Maasdorp, olağanüstü çeşitlilikteki kuralları ve mevzuatı işleterek hepimizi üye yaptı. Bu arada bize koşulları açıkladı. İşçi Partisi dışında yaptığımız işler kendi işimizdi, ama eğer herhangi bir kirli komünist numarası görürse bizi bizzat kendisi dışarı atacaktı. Bu arada bütün ülke –kesinlikle abartmıyorum– yerlileri ayaklandırıp beyazları denize dökmeye kışkırtan komünistler hakkındaki söylentilerle çalkalanıyordu. Bu deyimle büyümüştüm. İlginçti, çünkü yüzlerce kilometre boyunca deniz yoktu. Aynı zihniyet İngiltere’yi “gümüş denizine oturtulmuş” olarak tanımlıyordu.

Düşmanlarımızın başında Bayan Maasdorp’la birlikte belediye meclisi üyesi olan ve onun eski bir düşmanı olan Charles Olley geliyordu. Charles Olley şişman, çirkin bir adamdı, çizgili takım elbise giyerdi ve kaba, küçük, sonradan görme olduğu için Max Danziger gibi insanlar tarafından hor görülüyordu. Tıpkı Berlin’deki Lessing’ler ve Hitler gibi. Charles Olley tehditkâr bir özgüvenle doluydu, çünkü haklıydı ve sürekli olarak gazetelere mektuplar yazıyordu: “Güney Rodezya vatandaşları. Artık uyanıp olan biteni görmenizin zamanı geldi. Provokatörler ve siyahseverler Mahalle’de

faaliyet halinde, devrimi körüklüyor. Yerliler politik faaliyetlere hazır değil. Ağaçlardan daha yeni indiler...” vs.

İşçi Partisi’ndeki kısa zamanımızda çok eğlendik. Günlerimizi ve gecelerimizi toplantılar, konferanslar, entrikalar, tartışmalar dolduruyordu. Aykırılıkla, saçmalık sınırındaki çelişkilerle birlikte gelen coşkuyu yaşıyorduk. Kolonilerde bunlar hep çok dramatik olurdu, ama şimdi savaş zamanında şiddetle çelişen akınlarla daha da coşkuluyduk. “Böyle bir şey ancak Güney Rodezya’da olabilirdi,” diye hatırlatıyordu bize dışarıdan gelen insanlar.

Bayan Maasdorp tarafından düzenlenen faaliyetlerimiz, tek alternatif hükümet olan İşçi Partisi’ni bölmeyi başardı. Bu konuda kınanınca Bayan Maasdorp, aslında tek alternatif hükümetin sosyalist bir hükümet olacağını, İşçi Partisi’nin, Birlik Partisi’nden ayırt edilemez hale geldiğini, meslek sahibi insanlarla dolduğunu söyledi.

Belki de Bayan Maasdorp, o zaman tanıdığım diğer birçok “yaşlı” insan gibi yalnızlık çekiyordu. Politikalarını kocasıyla paylaşmıyordu, bunu biliyorduk. Yalnız başına sürdürdüğü mücadelesinde onu kim anlayacaktı, ona dünya hakkında kim bilgi verecekti? Bir kere, Charles Mzingele. Gerçekten yakın arkadaşlardı ama sadece Bayan Maasdorp’un köhne ofisinde buluşabiliyorlardı, başka hiçbir yerde değil. Sanırım bende kendi gençliğini gördüğü için beni seviyordu. “Bazılarımızın büyümesi uzun zaman alıyor,” diye yorum yapabilirdi ciddi bir şekilde. Politikalarını küçümsese de, Gottfried’i de seviyordu. Ortak yanları zekâlarıydı ve ikisi de yapı olarak otoriterdi. Onlar da saatlerce eski yuvarlak masanın başında oturup konuşurlardı. Bayan Maasdorp, Almanya’daki işçi hareketi hakkında bilgi almak istiyordu, ama Gottfried Almanya’dan ayrılmadan önce politikayla ilgilenmediğinden, havalı bir şekilde, “Üzülerek belirtiyorum, sana sosyal demokratlarla ilgili söyleyebileceğim hiçbir şey yok,” diyerek kurtulurdu. Bayan Maasdorp Gottfried’in aile tarihiyle ilgileniyordu ve bunu sadece o değil, hepimiz destan dinlermiş gibi dinlerdik. “Niye zahmet edip roman okuyoruz?” diye yorum yapardı. Onun İşçi Partisi’ne aldığı biz gençler, hepimiz, edebiyata, şiire bayılıyorduk ama ne Bayan Maasdorp, ne de Gottfried bu tutkumuzu paylaşıyordu. Bayan Maasdorp, “Kusura bakmayın, ben şiirden anlamıyorum, anlamamı beklemeniz de boşuna,”

açıklamasını yapar, Gottfried de, “Söylenecek ne varsa, tek bir paragrafa sığdırılabilir,” diyerek onu desteklerdi. Bayan Maasdorp, “O konuda sıfırım, hepsi bu,” diyerek, bu duyarsızlıkla birlikte gelen memnuniyetle, masum bakışlı mavi gözleriyle bize meydan okurdu. Veya birbirlerine bir iki dize okurlar ve huşu veya cahilce hayranlık numarası yaparlardı. Alay etme maksatlı vurgulu ritimle okunmaya çok az şiir katlanabilir.

“‘Genişleyen girdabın içinde dönüyor dönüyor...’ - Bunu nasıl yorumlarsın, Gottfried? ‘Şahin, şahinciyi duyamıyor...’ Bu ne demek Tanrı aşkına?”

“‘Her şey paramparça oluyor...’,” diyor Gottfried. “‘Merkez taşıyamıyor...’ Ne paramparça oluyor? Hangi merkez? İşte bunu söylemeye çalışıyorum. Bu son derece muğlak.”

Charles Mzingele şiiri çok seviyordu. Adını duymadığı şairlerin şiirlerini ve Shelley’den ona ve komplocu arkadaşlarına ilham verecek parçalar veriyorduk. “Kaplan, Kaplan ışıl ışıl yanıyor...” diye şiir okurdu.

“Ama Charles,” dedi Bayan Maasdorp şiddetle. “Afrika’da kaplan yok ki.”

“Salisbury’de kuzu da yok,” diyebilirdi Charles. “Galiba sadece Doğu Mahallelerinde. ‘Seni yapan küçük kuzu? Seni kimin yaptığını bilmiyor musun?’” Ve gözleri dolardı.

Bunun üzerine, ilkesel olarak ikisi de ateist olan Gottfried ve Bayan Maasdorp onu gelecekte dönüp dönemeyeceğini sorgulayan o politik tanı bakışıyla incelerdi.

“Peki, bunun sana ne yararı var, Charles?”

“Acımasızlığın İnsani Kalbi var,
Ve Kıskançlığın İnsani Yüzü,
Terör İnsanın İlahiden hali
Ve gizlilik insan elbisesi...”

Diye okudu Charles, gülümsüyordu ama içini de çekiyordu. “Ben bunları yaşadım, Bayan Maasdorp, özür dilerim, bunu söylemek zorunda olduğum için gerçekten üzgünüm.”

Bayan Maasdorp’un bir başka doğal müttefiki daha vardı. Jimmy Lister adındaki bu kişi Umtali’de yaşayan bir İskoçyalıydı ve Demiryolu İşçileri Sendikası’nın –beyaz– bir şubesinin başıydı. 1930’larda Clyde’da başkentin

ordularına karşı yapılan savaştan gelmişti ve ateşli bir sosyalistti. Komünist değildi. Yine kişiliğinin gücüyle imkânsızı başarmış ve kendi şubesinin, Afrika şubesini desteklemesini sağlamıştı. Ona bunu nasıl yaptığını sorduğumuz zaman, “Yalnızca onları azarladım, o kadar. Çalışan işçiler olarak onlardan utandığımı, en temel sosyalist ilkelere sırtlarını döneceklerse, onlar için bir şeyler yapmamı beklememelerini söyledim.” Ve sonra, beyaz işçi arkadaşlarını Burns’le nasıl utandırdığını göstermek amacıyla, şu şiiri okudu:

Bütün bunlara rağmen, bunlara rağmen
Yine de geliyor bunlara rağmen
Dünyanın her yerinde erkekler birbirleriyle
Kardeş olmalı bunlara rağmen

Saçma sapan şiirlere vakti olmadığını söyledi.

Bayan Maasdorp’un insanlarla dolu olan küçük ofisinden bir sahne. Eğitimdeki üç Kraliyet Hava Kuvvetleri pilotu, Jimmy Lister’a Byron, Shelley, Keats, Blake okurken, Charles Mzingele –sadece bu tür coşkulu devrimci ortamlarda olabilecek bir şekilde, aynı masanın başında oturarak– dinliyor, içini çekiyor ve gülüyor, “Ah, evet, bunu sevdim, galiba doğru,” diyor. Jimmy Lister, ufak tefek, savaşçı bir adamdı, hırçın çenesini yukarı kaldırmış, üç ayrıcalıklı gencin, eğitimlerinin sakinliği içinde durup, teslim olmasını umarak ona bakmalarını bekliyor. Ancak pes etmeyecek. “Ah, pekâlâ, bu kadarı yeter herhalde, ama bana her seferinde Burns’ü verin.” Ve “Seni, yağcı, korkak, ürkek böcek,” diyerek fare hakkındaki şiiri okumaya başlıyor, sonuna kadar okuyor. “İşte, haydi bunu geçin bakalım, geçebiliyorsanız geçin.”

Bu arada Gottfried açık renk ve şık keten elbisesiyle oturuyor, yanında da Bayan Maasdorp. Gottfried bütün çalışma hayatını ona oy verebilecek ama onu onaylamayan adamlarla geçirdi. Bizimle yalnızlığına geçici çözüm bulan tek kişi o değildi, aksine... Sonradan namına leke sürdü, ne yaptığını tam olarak hatırlamıyorum. Galiba İşçi Partisi’nin “gerici” kısmını destekledi ve bu yüzden, solcuların muhaliflere kullandığı iğneli sözlerle hakarete uğradı.

Rand’den gelen ve maden tozu nedeniyle akciğer hastalığından ölmek üzere olan Jack Allen, Bayan Maasdorp’un en yakın arkadaşıydı. Siyah

mahallesinin ucunda, devamlı olarak siyahi çocuklarla, kahverengi çocuklarla, Charles Mzingele ve arkadaşlarıyla, öğleden sonrası için üsten çıkan Hava Kuvvetleri elemanlarıyla, yarım saat boş vakti olan herhangi birimizle dolu olan minicik bir evde yaşıyordu. Fisher Nine'den sonraki nesildendi ve hatırladığı şeyler donuk bir şekilde aydınlatılmış çadırlar, teneke sokaklar ve sarhoşluk değil, Johannesburg'da kapitalistlerle işçiler - yani beyaz işçiler arasında büyük çatışmalardı. Ve yoksulluktu - Griffiths'lerin şoförü Stanley'le gördüğüm türde yoksulluktu.

Pilot olmayı öğrenmeleri için koloniye gönderilen genç erkek dalgalarından biri, yarıda kalan öğrenimleri savaş bittikten sonra devam edecek olan Cambridge'li öğrencilerdi. Üçü yakın arkadaşımız oldu. Biri işçi sınıfındandı, D. H. Lawrence gibi, çünkü tamamen edebi bağlamda onu o konuma yerleştirmiştim. Diğeri üst orta sınıftaydı ve sonradan İngiliz Sanayi Federasyonu'nda iyi bir meslek hayatı oldu. Biri de Harrow'a gitmişti ve eğer İngiltere'de devlet okuluna gidip hayatta kalmayı başardıysan, başınıza gelecek her şeye katlanabilirsiniz derdi, ama o hayatta kalamamıştı. Son derece acımasız bir şekilde tartaklanmıştı. Çok fazla içiyordu. İkisi zaten Cambridge'den arkadaştı ve şimdi üçü de çok yakın arkadaş olmuşlardı. Benim için onlar bir umut ve kanıttılar. Her genç insan hayal kurar: Ah keşke gerçek dostlarım, konuşabileceğim birisi olsaydı. İşte buradalardı. Yalnızca birkaç ay süreyle buralarda kalan bu üçü beni değiştirdi, bana güven verdi, çünkü İngiltere'yi yakınlaştırdılar, gerçekten bir gün gidebileceğim bir yer olduğuna inandırdılar - yakında, savaş biter bitmez. Oraya gittiğim anda... Bir kere, konuşacaktım... Bu üçüyle konuşmak ne kadar keyifliydi, tartışmak, kavga etmek, yüzleşmek, söylev, suçlama şeklinde konuşma değil, basit, doğal ve arkadaşça sohbet etmek. Eğlencesine konuşmak. Bu üçü, grubun ilk heyecanı ve kesin amaçları buharlaştıktan sonra gelmişlerdi ve her durumda, koşulsuz heves pek onların tarzı sayılmazdı. Artık bu tarz ilgimi çekiyor. "Kötüyü betere karşı koruyoruz" tezinin ve "Eh, ne bekliyordun?" sorusunun özünü oluşturuyorlardı. Bizim tarzımız da buydu, ama onlarda daha yoğun seviyedeydi. Herhangi bir şey ters giderse - uçak parçalarının yanlış Hava Kuvvetleri üssüne gönderilmesi veya bir karışıklık sonucunda yiyecek sıkıntısı yaşanması, Londra'da bir konuşma her zamankinden daha saçma

görünüyorsa, eğer İkinci Cephe[62] yine ertelenirse - gülüyorduk, alay ediyorduk, yuhalıyorduk, espri yapıyorduk, omuzlarımızı silkiyorduk. Hepsi kötüyü betere karşı koruduklarını bilen Kraliyet Hava Kuvvetleri içinde yumuşak, neredeyse hoşgörülü bir alaycılık yaygındı. Muhtemelen hiçbir ülke, 1930'larda İngiltere'de olduğu gibi –Birinci Dünya Savaşı'nın sonucu olarak– kendini on yıl süreyle bu kadar korkunç bir yoksulluğa sürükleyebilir ve sonra nüfusunun yeni bir vatanseverlik savaşını sade bir hevesle karşılamasını bekleyebilir. Bu üç genç Hava Kuvvetleri'nin genel ruh halini paylaşıyordu ama bir şey daha vardı: Cambridge'liydiler. Cambridge ünlü casusların yuvasıydı. Hayır, kesinlikle bu üçünün casus olduğunu veya olabileceğini söylemiyorum, ama kendilerine özgü tarzları, o üniversitesin o zamanki ürünüydü. Hatta onların veya üsteki diğer Cambridge'liler yüzünden, buna "Cambridge tarzı" adını vermiştik. Kendi ülkelerine inanmamaları –inanmamamız– bir tür zehir gibiydi. Bu düzeyde alaycılık neredeyse her zaman tersine çevrilmiş veya ihanete uğramış idealizmdir.

Bunun üzerine, şu konuya geri dönüyorum: Neden bu kadar çok şey bekliyoruz? Biz –ülkemiz– dünya bir başka karmaşaya veya felakete sürüklendiği zaman neden bu kadar buruk bir şekilde şaşırıyoruz? Bize daha iyisini kim vaat etti? Neden bizim dönemimizde bu kadar çok insan, ihanete uğramış çocukların bütün duygularını hissetti?

Şimdi düşününce - oldukça mantıklı bir şekilde, durumu böyle görmeyi tercih etmiş olabiliriz. Zayıf ve beceriksiz insanlar tarafından yönetilen İngiltere Fransa ile gizlice anlaşarak, Naziliğin ve faşizmin İspanya'da kazanmasına izin verdi ve Hitler'in, başından itibaren ne yapacağını *Mein Kampf*'ta açıkça belirtmesine rağmen, güçlenmesine imkân verdi. Neler olduğunu gören Churchill'le alay edildi ve dışlandı. Sonunda hükümetin başına geçtiğinde, silahsızdı ve savaşa hazır değildi. Buna rağmen, havada Britanya Savaşı'nı, denizde Atlantik Savaş'ını yaptı ve Fransa çökünce Hitler'e direndi. Sonra, Kuzey Afrika'ya asker göndermenin yanı sıra, olağanüstü bir başarıyla, U-Bot denizaltılarına rağmen, yüz binlerce, belki milyonlarca askeri Avustralya'ya, Kanada'ya, Kenya'ya, Güney Afrika'ya ve Güney Rodezya'ya pilot eğitmeye gönderdi. Bu başarı kesinlikle bugüne kadar aşılamadı, değil mi? Akdeniz'de hem deniz savaşı hem de kara savaşı

yapıyorduk. Herhalde bununla gurur duyabilirdik? Zihniyetimiz izin verseydi duyabilirdik.

Bizi felç eden bir duygu daha vardı. O da, bunların hiçbirisinin olmasına gerek yoktu, önlenebilirdi, duygusuydu. Sinemaya gidip, şehirlerin üstüne bombaların yağdığını görürken veya batırılan gemileri, düşürülen uçakları, patlayan tankları seyrederken veya okurken, bu kaynak israfı, servet israfı nedeniyle midemiz bulanıyor, öfkeyle paralize oluyorduk. Bombaların peş peşe ip gibi düştüğünü gördükçe, *bunlarla bir hastane inşa edilip, donatılabilirdi*, diye düşünüyorduk. Veya bir tank patlayınca: Gitti bir kütüphane, diye hayıflanıyorduk. Savaşta saçtığımız servetle dünyayı değiştirebilirdik. Şimdi, İkinci Dünya Savaşı'nda son derece güçlü olan bu duygu yeni miydi, diye merak ediyorum. Bunu hisseden ilk nesil miydik? Daha önceki savaşlarda da böyle hissetmişler miydi?

Artık bizi farklı ve ölümcül bir inanamamazlık sarıyordu: Bizler –insan ırkı– yeni bir dünya yaratacak, hatta eskisinin mahvolmasını önlemeye yetecek kadar akıllı değildik. Bu, eski alaycılığın, yüzsüzlük derecesindeki saf hayallerimizin öteki yüzü olan, *"Ne bekliyordun?"* sorusunun devamıydı.

Gottfried, Cambridge'li gençlerin dostluğundan hoşlanıyordu - bir noktaya kadar. Onlarla tarih ve fikir tartışabiliyordu, ancak onların imalı, düşüncesiz espri tarzlarını korkutucu buluyordu çünkü onlara katılamıyordu. Ciddi konular ciddiyetle tartışılmalıydı. Ben onlarla rahatça dostluk kurunca, daha da yalnız kalıyordu ve kitaplar konusunda konuşma şeklimizi eleştiriyordu. Edebiyattan hoşlanmıyor olabilirdi ama parti çizgisinde ısrar ediyordu. Edebiyata komünizmin ciddiyetiyle yaklaşma tavrımız nerede kalmıştı? Gerçekten de nerede kalmıştı? Yıllardır Sovyetler Birliğinde resmi komünist etkinliklerinde tek bir dil konuşulurdu, ancak günlük olaylarda başka bir dil kullanılırdı. Küçücük grubumuz uzun zaman önce aynı prensibi benimsemişti. Sosyalist Gerçekçiliği hiçbir zaman ciddiye almayı becerememiştim. Gottfried'e, Nathan'a, Frank Cooper'a –"çizgiyi" benimseyen herkese– direndiğim için şimdi kendimi kutluyorum ama bu, o dili kullanamadığım anlamına gelmiyordu. Eğer gerçek bir komünist ülkede olsaydım, "çizginin" tiranlıklarına da karşı koyardım. Koyardım diye düşünmek istiyorum. Bu konuda haklı olduğumu varsaymak

istiyorum. Şu soruda olduğu gibi: 1920'lerin sonunda Rusya'da Kolektivizasyon sırasında gerçekten eylemcilerle birlikte sokağa çıkıp köylüleri öldüresiye taciz eder miydim? Ancak çok az kişinin o anda hüküm süren ruh haline, atmosfere veya "çizgiye" direnebildiğini biliyorum. Küçük grubumuz –komünist bir ülkede– sanırım, en azından bir süre, hapse girmek, hatta ölüm anlamına gelebilecek edebi tercihler ve tanımlar konusunda acı ve ıstırap çekerek boyun eğerdi.

Salisbury –Güney Rodezya'da– o dönemde diğer binlerce kasabada olduğu gibi grubumuzun gizli imkânları vardı. Kolaylıkla bir edebiyat derneğine dönüşebilirdi. Herkes şiir, roman, kısa hikâye yazmayı umduğunu itiraf ediyordu. Başka neler olabilirdik? Yakında görecektik... İlk ilham kaynağı ne olursa olsun, ister politik, ister edebi, hatta suçla ilgili olsun, herhangi bir yerde kurulmuş bir grubun sonunda dinî hale dönüşmesi sosyolojide ve psikolojide çok basit ve olağandır. Burada "dinî" geniş anlamda kullanılmaktadır. Ancak bizim grubumuz daha tartışma ve spekülasyonların giderek azalması aşamasının ötesine geçememişti. Biz çok dağınıktık, çok fazla parçalanma potansiyeli vardı. Üç Cambridge'li Hava Kuvvetleri elemanı geldiğinde, iki Hava Kuvvetleri dalgasını –yani, çoğu işçi sınıfından olan daimi personeli, yer personelini– zaten kaybetmiştik. Bizimle bağlarını koparmamışlardı. Arada bir uğrayıp, bira içerler veya kitap ya da broşür alırlardı. Üste kendi grupları vardı. Neden üç Cambridge'li elemanı ve pilotların arasındaki diğer komünistleri gruplarına katılmaya davet etmemişlerdi? Bu bir sınıf meselesiydi, ama bunu açıkça söylemeyeceklerdi: Kaçamak yanıtlar verip bahaneler ileri sürdüler. Onlar pilotları, kentte bizi gördükleri gibi, ayrıcalıklı ve lüks olarak görüyorlardı. Birisine, Gottfried'le benim mobilyalı odalarda yaşadığımızı söylediğim zaman, bana güldü. Tıpkı Charles Mzingele'nin güldüğü gibi, bir çocuğun başını okşarcasına. "Görüyorsunuz, bizde işler böyledir."

Cambridge'li Hava Kuvvetleri elemanlarının bizimle olduğu ve kendine özgü bir tadı tuzu olan bu dönem, bir süre önce tekrar okuduğum *Altın Defter*'in Mashopi bölümlerini oluşturdu. Hiç kuşkusuz romanlar gerçekleri daha iyi anlatıyor.

Howe-Ely'nin avukatlık bürosundan, Gottfried'le ben çalışma saatlerini de birlikte geçirmenin çok fazla olduğuna karar verdiğimiz için ayrıldım ve Winterton, Holmes ve Hill avukatlık şirketinde sekreter yardımcısı olarak çalışmaya başladım. Winterton ve Holmes savaşmak üzere kuzeye gittiğinden işleri Bay Hill yürütüyordu. Buradaki ofisler, Howe-Ely'nin kasvetli ve tozlu bürolarının aksine büyük, ferah, havadardı. Kıdemli sekreterin adı Mary'ydi, ama gerçek adı edebi adının içinde kaybolup gitti. Mary İngiliz'di ve bütün koloni kızlarını, kendisi gibi eğitilmiş kadınlarla karşılaştırıldığında, tembel ve beceriksiz olarak görüyordu. Daktiloyu iki parmağıyla ve başparmağıyla, tanıdığım herkesten daha hızlı yazıyordu. Uzun yasal belgeleri tek bir hata olmadan yazabiliyordu. Yardımcısı olup bu kadar az para kazandığım için memnundum çünkü yaşamsal enerjimi hayatımı kazanmaya harcamak istemiyordum. Olağan basit mektupları, kolay belgeleri yazıyordum ve sonra defterleri tutmaya başladım, Amerikan usulüyle. Bu kadar kolay olmasına şaşırmıştım. Fakat asıl görevim borçlulardı. Onların kartları özel bir dolapta duruyordu ve dosyalarla dolu depoda en fazla yeri onların dosyaları kaplıyordu. Yine karşıma çıkmıştı, gerçek yoksulluk dünyası, pislik içindeki yoksulluk. Borçluların ekseriyeti beyazdı, bazı borçlar birkaç yıllıktı. Çoğu ekonomik krizden kalmıştı. Borçlular bütün gün ofise gelip gidiyorlardı. Bazıları içki içen adamlardı ve eşleri onları terk etmişti. Ya öfkeyle kıpkırmızı olmuş gözlerini bana dikiyorlar veya utandıkları için yüzüme bakmıyorlardı. Bay Barbour veya Bay Hemensley veya istedikleri ismi söylüyorlardı, paraları yoktu. Bazıları hastalıktan yatağa düşmüştü. Kadınların kucaklarında bebekler vardı veya çocuklar eteklerinden çekiştiriyordu; yorgun, zar zor idare edebilen, gerçekten yoksul kadınlar. Çoğunlukla kartların üstündeki Coetzee, Van der Hout, Van Huizen, Pretorius veya Van Heerden gibi isimler oluyordu ve güneydeki büyük Afrikalı ailelerin yoksul akrabalarıydılar. Siyah mahallesinden siyahi kadınlar çocuklarıyla geldikleri zaman bana selam verebilirlerdi ve o zaman, Mary çok şaşırıyordu. Hepsi beraberlerinde ucuz otellerin veya çalılıkların arasında bir yerlerdeki barakaların ya da gecekondu avlularının havasını getiriyorlardı. Onlara bir, iki, üç hafta süre veriyor ama sonunda Bay Hill'e başvurmak zorunda kalıyordum. Bay Hill, "Neden bu kadar aptallar? Yalnızca daha fazla yasal masraf ödemek

zorunda kalıyorlar,” diyordu. Sonra alacaklılara telefon açıp, bu zavallı sefilleri gerçekten mahkemeye vermek isteyip istemediklerini soruyordum. Hep sinirleniyorlardı ve konuşmalar genellikle, “Ah, ne istiyorsan onu yap - ama neden bu insanları üstleniyorsun?” veya “Haciz emri çıkar,” sözleriyle bitiyordu. Bu, ücret paketlerinden haftalık tutarlar düşülen bir mahkeme kararıydı. Emrin ücreti borçlu tarafından ödeniyordu. Sonra, hacize uğrayan kişinin işini değiştireceğinden veya başka bir kente taşınacağından emin olabilirdiniz. Kriz dönemi değildi, savaş zamanıydı, iş vardı. Mary güzel, temiz ofisini altüst eden bu pis kokulu pejmürde inanlardan hoşlanmıyordu. Hepsinin, diyelim, müebbet hapisle, düzgün insanların gözünün önünden uzaklaştıracak herhangi bir şeyle cezalandırılması gerektiğine inanıyordu. Bunların hepsinin bu kadar gereksiz olması beni çok şaşırtıyordu. Bay Barbour’u aradım, eski arkadaşım Bay Hemensley’i aradım, şehrin her tarafındaki mal mülk sahibi adamları aradım ve borçları iptal etmenin daha mantıklı olacağını, zira hiç kimsenin birkaç şilinden fazla para alma ihtimalinin olmadığını söyledim, ancak hepsi çok şaşırdı. Önerilerim, anarşi kapısının açılması tehdidi yaratıyordu. İnsanın borcunu ödemesi prensip meselesiydi. Pes ettim. Prensiplere başvuruluyorsa, sağduyu pencereden uçup gider.

Bu arada raflarda üzerlerinde tanınmış kişilerin isimleri bulunan dosyalar vardı, kusurlu kişi iflas ettiği için hükmü kalmayan borçlara ilişkin dosyalar. Bunları Mary’ye gösterdiğim zaman, bir iki uygunsuz gerçek yüzünden fikirleri değişmeyecek olan birinin bakışıyla başını çevirirdi.

Gottfried’le ben yine taşınmıştık. Bu kez taşındığımız yer, o dönemin olağan, hayatın gelip gidişlerine, çalışma gruplarına ve neredeyse her akşam oluşan gayriresmi görüşmelere uygun büyük bir odası olan bir daireydi. Yatağa girerken, o gün kaç kişiyle görüştüğümü merak ederdim, oysa ben yalnız olduğunu düşünen biriydim. Yalnız kalmayı özlüyordum. Çok fazla şey istemiyordum - arada sırada bir saat bile yeterdi.

Alman kentlerinin bombalandığı zamandı. Gottfried’i yatağın üzerinde oturmuş, başını ellerinin arasına almış, elinde bir gazete kupürü veya radyoyu dinlerken bulurdum. Veya karanlık bir odada sessizce yatardı, sigarasından derin nefesler alırdı, sigaranın ateşi şifoniyeri, partal perdeyi, radyoyu aydınlatırdı. Lambayı açmaya cesaret edemezdim.

“Savaş bir gün son erecek,” derdim.

“Evet, ama haberler iyi değil,” veya “İyi bir dayağı hak ettiler ve hak ettiklerini aldıkları için de memnunum,” diye yanıtlardı.

Eğer sinemadaysak, haberlerde bombaların Alman şehirlerine düştüğünü gördükçe cesaretle, “Evet haydi, atın tepelerine,” diyordu. Veya birilerinin yanındayken ve İkinci Cephe’yi ya da Almanya’daki bombalamayı tartışırken, mantıklı bir şekilde bir sigara yakar, dudaklarını sigaranın üstünde büzüştürür ve “Evet, yanlış kararlar verirseniz, bedelini ödemek zorunda kalırsınız,” derdi.

Uykusu çok kötüydü ve uyurken inliyor veya bağırıyordu. Yalnızca bir kere, “Kâbus görüyorsun,” diye uyandırdığımda bana kızdı ve “Hayır, görmüyorum. Böyle şeyler söylememelisin,” dedi. Bir keresinde bilinçsizlik konusunda espri yaptığım için benimle bir hafta konuşmadı, oysa ondan bahsetmiyordum bile. Bu nedenle, onu kâbuslardan uyandırdığım zaman, “Kâbus görüyorsun,” demiyordum. Karşılıklı birer sigara içer veya iyi niyetle sevişmeye çalışırdık, zira bazen, sanki uyumsuzluğumuzun geçici bir şanssızlık olduğuna inanıyormuş gibi deniyorduk. Yatakta uyumadan yatıp, gruptaki insanlardan bahsederdik ama Gottfried onların çoğunu sert bir şekilde yargılıyordu ve o soğuk, ağır konuşmalardan korkuyordum. Zavallı Gottfried, nefret ettiği bir ülkede, etrafı “sözde komünistlerle” ve kaba kolonicilerle sarılmış bir halde, kötü bir zamandan geçiyordu. Kime saygı duyuyordu? Galiba Bayan Maasdorp ve Kızıl Haç temsilcisi Hans Sen dışında hiç kimseye. Cambridge’li üç Hava Kuvvetleri mensubuyla sohbet etmekten epey zevk alsa da, onların önemsiz ve orta sınıf olduklarını düşünüyordu. Şimdi inanılmaz gelebilir ama o dönemde, seçkin bir geçmişe sahip birinin, aynı geçmişe sahip başka insanları işçi sınıfından olmadıkları için eleştirmesinde hiçbir tuhaflık yoktu.

Gottfried üç Cambridge’liye de içerliyordu, çünkü ben onlara cilve yapıyordum. İkisine âşıktım - şimdi bunu tarif etmek gerek. Herhalde insan arzu özlemiyle sevgi için aynı kelimeyi kullanmamalı, öyle değil mi? Birine romantik bir şekilde, bugüne kadar bir iki kişi dışında âşık olabildiğim kadar âşıktım. Bu aşkın klasik bir yanı vardı. Bombardıman uçaklarına pilotluk yapmak üzere yakında koloniden ayrılacaktı ve tehlikede olacaktı - bu, aşkın en etkili afrodizyağıydı. Ben evliydim ve ondan yaklaşık beş yaş

büyüktüm. Buluşmalarımız hep kalabalık içinde ve grup gereklilikleriyle sınırlıydı. Onunla *hakkım olduğu için* ve ayrıca, en eski ve vahşi kadınsal zorunluluk yüzünden flört ediyordum. Gottfried benimle sevişmiyordu, o halde ne hakkı vardı gibi şeyler. Ayrıca, her türlü politik grupta, liderin gözdesi olma hayali kuran evlilik çağındaki kızlar ne oluyordu?

Ancak işin en kötü, en beter yanı, onun adına hukuk firmasını geliştirirken, ona tek bir övgü sözü bile etmeyen yaşlı bir cimrinin yanında çalışmasıydı.

O halde bu mutsuz adamın ihtiyacı olan şey çok basitti, çok belliydi. Lüks içinde geçen, sosyetik annesinin partiler verip eğlendiği, babasının aile servetini koruduğu ve kütüphanede kitap okuduğu, zarif kız kardeşinin zengin hayatı yaşadığı o çocukluğunda bir de bakıcı, Rus *nyanka*, yani dadı da vardı. Bu bakıcı ailenin sevecen dehasıydı, anneyi ve sonra annenin küçük çocuklarını öpüp azarlıyordu. Çehov'un *Vanya Dayı*'sında harika bir sahne vardır; aksi, titiz, hasta bir bilgin, mantıklı laflar eden genç karısıyla geç saatlerde oturmaktadır ama yaşlı dadı içeri girer ve ona küçük bir çocuk muamelesi yapar, çocuk gibi öper okşar ve zavallı ukala bilgin kendini aşkın güvenli kollarına teslim eder ve yatmaya götürülür.

Gottfried'in payına düşen, yeterince iyi kalpli, sabırlı, genç ama erkeğine gecenin karanlığında birkaç saatliğine bile bebek muamelesi yapmayacak kadar soğuk bir kadındı. Zaten kâbus gördüğünü veya Alman şehirleri bombalandığı için gizlice ağladığını nasıl kabul etmiyorsa, muhtemelen bunu da kabul etmezdi.

O dönemden, gece saatlerine ilişkin sahneler birbirini izliyordu... Yatak odası sigara dumanına boğuluyor, duman aydınlıkta pencereden belli oluyordu, köpekler havlıyor, bahçeden fundaların kokusu geliyordu. Sessizlik vardı çünkü trafik çok azdı. Gottfried'den şimdi kaygı olduğunu bildiğim ekşi bir koku geliyordu. Şöyle düşünmüştüm, “Komik, kokusu bile bana yabancı.” Belki de çocuklara öğretilmesi gereken temel bilgilerden biri bu; birisi böyle kokuyorsa şu anlama gelir, ekşi kokuyorsa korkuyordur veya mutsuzdur.

O dönemde kesinlikle deli dana gibi koşuşturuyordum. Her gün, çok şaşıracakları için, birbirlerinden haberdar olmaması gereken insanları ağırlamak zorundaydım. Fakat hayatımın büyük bir kısmı böyle geçmişti.

15 yıl sonra, Londra’da, hayatımın bölmelere ayrılmış olmasından bezmiş bir haldeyken, bir partide tanıştığım ve Sovyet Ticaret Örgütü’nde çalışan iki kişiyi, bir Amerikalıyla tanıştırmak üzere akşam yemeğine davet ettim. Amerikalı, bizim zamanımızda birçok kişinin çıktığı yolculukta –önce Marks’ın, sonra Freud’un öğrencisi olup, sonra şamanlık– olduğundan, halen Freud’a bağlıydı. (Eski Marksistlerden pek çoğunun kabile büyücüsü gibi yaşaması ilginç.) Amacım engelleri yıkmak, ufuklarını genişletmekti. Güzel yemekler pişirdim, ama bir lokma bile yenmedi. Çünkü bu ideolojik düşmanlar birbirlerine bir kez baktılar, kavgaya hazırlandılar ve o anda kendi inançlarının anahtar kelimeleriyle birbirlerine bağırmaya başladılar. Yarım saat sonra küfürleşerek aceleyle merdivenlerden indiler. Ev sahibelerini unutmuşlardı.

O dönemde kısa bir süre için –1944, 1945– bir gün şöyle geçiyordu. Uyanır uyanmaz banyoya koşuyordum çünkü Gottfried bir kere banyoya girdi mi, adeta saatlerce çıkmıyordu. Ben beş dakikada hazırlanıyordum. Kahvaltı etmeye zaman yoktu. Ofise bisikletimle gidiyordum. Mary çoktan gelmiş olurdu, bana ve diğer mükemmel olmayan bütün sekreterlere serzenişte bulunurdu. Öğle tatilinde, Fife Caddesi’nde işlerin nasıl gittiğini öğrenmek için Dora’yla buluşabilirdim. Ofis dörtte kapanıyordu. Bayan Maasdorp’a uğrayıp, onun için gazete kupürlerini dosyalayabilirdim. Hayatı boyunca haberlerin düzenli olarak giderek kötüleştiğini söylüyordu. Genç olsaydı şimdi okuduğu haberlere inanmayacağını ve emin olmayacağını belirtiyordu. Dünyanın durumu hakkındaki kitapların ve makalelerin ölümcül değilse bile, kötü bir durum tarif ettiğini ve hepsinin, daha iyi bir dünya için, herkesin kullanılmayacağını bildiği reçetelerle bittiğini ifade ediyordu. “İşlerin kötü olduğunu ve daha da kötüye gittiğini inkâr etmenin yararı yok, ama eğer hepimiz...” Bu tür kitapları ve makaleleri, “ama eğer hepimiz” diye tanımlıyordu ve bu nedenle, “Ayırabileceğin yarım saatin varsa, bana uğrayıp, ama-eğer-hepimiz’leri dosyalayabilirsin,” derdi.

Bayan Maasdorp’un ofisinden çıkınca Jack Allen’a uğrayabilirdim.

Polisler orada olabilirdi. Birden fazla kez şöyle şeyler duymuştum:

“Bütün bu Afrikalılar burada ne yapıyor?”

“Beni ziyarete geldiler. Buyur otur dostum, rahatına bak.”

“Ama Bay Allen, herkes sizin gibi davranırsa, siyahlar ayaklanıp boğazımızı keser.”

“Ancak herkes benim gibi davranmıyor. Keşke davransalar.”

“Fakat dostum, kötü örnek oluyorsun. Kafalarına fikirler sokuyorsun.”

“Kafalarında zaten olmayan fikirler verdiğimi sanma sakın.”

Ölmek üzere olan bu narin, zayıf adam, cesur mavi gözleri, dirseğindeki oksijen tüpüyle, yüzü kuşkuyla ve zor düşünceleri anlama çabasıyla buruşmuş iri yapılı, sağlıklı polise gülümsüyordu.

“Ama bizimle karşılaştırıldıklarında, onlar bizden geri, bunu biliyorsun... Ağaçlardan daha yeni indiler, beyinleri de bizimkilerden küçük.”

Jack Allen bu ırkçı görüşleri gülümseyerek karşıladı ve birlikte yaşadığı kadına seslenerek, çay ve bisküvi getirmesini istedi. Eğer siyahi çocuklar koşarak gelip, beyaz polisi görünce duraksarsa ve dehşet içinde geri dönüp kaçarsa, sitemle, “Gördün mü? Umarım çocukların senden korkmasından gurur duymuyorsundur?” diyordu.

“Kendileri için neyin iyi olduğunu biliyorlarsa, korkmaları daha iyi. Lanet olsun, Bay Allen, seninle ne yapacağımı bilemiyorum, bu yasalara aykırı, bunu biliyorsun.”

“Kanun kitabında siyah çocukların beyaz bir adamı ziyaret etmesini yasaklayan bir yasa bulabileceğini sanmıyorum.”

“Pekâlâ, seni bu defalık bırakacağım, ama bir dahaki sefere bırakacağımı söylemiyorum. Burada sadece siyahi çocukların olmadığını biliyoruz.”

Sonra Gottfried’in “sosyal hizmet” olarak görüp önemsemediği işleri yapabilirdim - yani sosyal hizmetler müdürlüğüyle sorunları çözmeye çalışabilirdim. Sonra belki annem - konuşurken her kelimeme dikkat etmem gereken annem. Zira Jack Allen veya Bayan Maasdorp’tan bahsedecek olsam, zaten çok derin olan mutsuzluğu daha da kökleşir ve derinleşirdi. “Böyle insanları nereden tanıyorsun?” “Bayan Maasdorp belediye başkanı, anne. Salisbury’nin kadın belediye başkanı.” “Belki, ama kendi insanlarından çok, yerlilerle ilgileniyor.” “Peki, babam nasıl?” “Nasıl olduğunu biliyorsun. Aklımı oynatmak üzereyim.” “Ya Harry, ondan haber aldın mı?” “Hayır.” “Bu kadar kaygılanma, rahatı yerindedir.” “Umarım. Her gün onun için Tanrı’ya dua ediyorum.”

Sonra belki bir toplantı. Ondan sonra belki bir toplantı daha. Veya 112 *Guardian* gazetesinin dağıtılma günü olabilirdi. Bu, fakir sokaklarda bir kafeden öbür lokantaya bisikletle turlamak veya Hava Kuvvetleri'ndeki yoldaşlarla beş çayı için bir yerlerde buluşmak demekti. Orada üslerden haber alıyordum. Eskiden Atina sokaklarında gazete satan Athen Gouliamis'le karşılaşabilirdim. Başka komünistlerle bir gruptaydı, çünkü yetkililer ELAS'la ELAM'ı, komünistlerle muhaliflerini birleştirmişti. Tanrı bilir neden, ama bunun sonucunda iki grup birbirlerini, birbirlerini öldürdükleri Yunanistan'daki kadar yakından takip etmek durumunda kalıyordu. Birçok kez, geceleri, Athen'la arkadaşlarını otobüs durağına götürdüğümüz zaman, orada düşman grubu görünce, onları üsse geri götürmek durumunda kalmıştık. Yunanistan'a dönmek zorunda kaldıklarında bize geldiler ve kesinlikle öldürüleceklerini, ancak partizanlara ulaşmaya çalışacaklarını söylediler. Karmaşık sinyal sistemleri geliştirildi. Bu tür zarf şu anlama gelecekti, bu deyim o anlama gelecekti ve gerçekten de gitmelerinden yaklaşık bir yıl sonra öldüklerini duyduk. Bazen eski bir arkadaşın, bir komünistin, komünizmin ne kadar utanç verici bir başarısızlık haline dönüştüğünü görmeden ölmesine memnun oluyorum. Athen bunlardan biri. Çok kutsal komünistler vardı. Romanlarımda çok az karakter hayattan olduğu gibi alınmıştır, fakat Athen Gouliamis *Children of Violence*'ta kendi adıyla var. Hiç değiştirilmeden. Olduğu gibi. Tanıdığım en iyi insanlardan birine çok küçük bir övgü.

Daha büyük bir grup halinde, Sol Kulübü'nde bir konferans dinlemeye gitmeden veya son derece gayriresmi hale dönüştüğü için Gottfried'in komünist demeyi reddettiği bir komite toplantısı için bizim eve gelmeden önce bir kafede bir şeyler yenilebilirdi. Konuşurken, Cape'ten veya Doğu Portekiz'den gelen beyaz şarabı içiyorduk. Ben artık medeni düzeyde içki içiyordum. Şimdi, Gottfried'le diğer Avrupalıların, Rodezyalıların vahşi içki alışkanlığı dediği olaydan nasıl kurtulduğuma inanamıyorum. O yoğun, aralıksız, aşındıran içme tarzı, içki içmenin çeşitliliğini ve keyfini yok ediyordu. Şimdi, sarhoş olmak –çok sık olmuyordu çünkü çok yoğun çalışıyorduk– bir zevkti ve hiç beklenmeyen açıklamalarla dolu olabilirdi. Örneğin Gottfried, sarhoş olduğu zaman başka biri oluyordu, tamamen Rus oluyordu, oysa ayıkken Alman'dı. Sarhoşken Çigan müziğine ağlarken,

ayık olduğu zamanlarda müziğin sadece kalitesiz duyguları canlandırmaya yaradığını söylüyordu. Sarhoşken onu isteyen kızlarla babacan bir şekilde flört edebiliyor, ama ayıkken, sadece koca yakalamak isteyen evlilik çağındaki kızlardan bahsediyordu. “Evlenme çağındaki kızlarımız.” Ayıkken yargılıyor, eleştiriyor, sınıflandırıyordu. Sarhoşken yabancılarla Kazak dansı yapıyordu. Brecht, ayıkken sevimsiz, ama sarhoşken çok keyifli olan, bu nedenle aralarında anlaşan köylüleri tarafından sürekli olarak sarhoş edilmesine karar verilen bir toprak sahibi hakkında bir oyun yazmıştı.

Avrupa’da zafer gününün (8 Mayıs 1945) akşamında adeta bütün kent dans ediyordu. Meikles Oteli’nde, Grand Otel’de, Spor Kulübü’nde zafer dansları vardı ve her yerde insanlar bağırıyor, şarkı söylüyorlar, sonra da sokaklara fırlayıp bağırmaya ve şarkı söylemeye devam ediyorlardı. Kendimi hatırlıyorum, ama yüzü heyecanla kızarmış, günlük elbisesi içinde Grand Otel’in bir koridorunda yürümekte olan genç kadını değil de, ne düşünüp hissettiğimi. Müzik sesi arkamda giderek hafifliyor. “Run Rabbit Run”, “We’ll Hang Out The Washing On The Siegfried Line”, “Lilli Marlene” ve tabii, “There’ll Be Bluebirds Over The White Cliffs Of Dover.” Dans ederek yanımdan geçen insanların çoğu tanıdıklarım ve sanki kolonideki bütün Kraliyet Hava Kuvvetleri personeli burada. Öfkeliyim ve midem bulanıyor. Bu duygularda yeni bir şey yok, bütün hayatım boyunca bunları hissetmiş gibiyim. Aklımda, Londra’da ve Paris’te kutlama yapan kalabalığın arasındayım ama aynı zamanda Almanya’dayım ve bunun nedeni, artık haftalardır her gün saatler boyunca radyonun başında oturup Avrupa’daki savaşı, milyonlarca sığınmacının raporlarını, genel karmaşayı dinleyen Gottfried. Birinci Dünya Savaşı’nın sonu gibi, ama çok daha beter. Hüzünden, o zehirli kuyudan, içimden yanıp kül olan hiçbir şeyden zevk almıyordum. Daha önce babamı, yataktan çıkmayan o çok hasta adamı görmeye gitmiştim ve bana, “Sanırım şimdi bir sonrakine hazırlanmaya başlayacaklar,” demişti.

Ama sona ermişti, o uzun savaş yıllarından sonra bitmişti. Şey, aslında savaş bitmemişti, yalnızca Avrupa’daki savaş sona ermişti.

Sokağa çıkma yasağı nedeniyle, söylemeye gerek yok, çoğunluğu beyaz olan heyecanlı kalabalığın arasından yürüyerek eve döndüm ve Gottfried’i,

Simon Pines'la birlikte oturmuş şarap içerken buldum. Simon Litvanyalı bir mülteciydi ve Gottfried gibi, tüm sığınmacı arkadaşlarımız gibi, onun da zihni İngiltere'de değil, Avrupa'daydı. O odaya girmek, sıcaktan gelip soğuk suya atlamaya benziyordu. Gottfried annesine, babasına ve kız kardeşine ne olduğunu bilmiyordu. Simon'un Almanlar tarafından, Ruslar tarafından yağmalanan akrabaları vardı. Onların öldüklerini düşünüyordu. Genellikle saldırgan, huzursuz bir enerjiyle dolu olurdu ama bu gece öyle değildi. Simon'la ben "iyi anlaşıyorduk" - bunun nedeni, ikimizin de taşrada büyümüş olmasıydı. Detayları paylaşarak birbirimizi ve kendimizi eğlendirirdik. Simon, "Yani, ekşimiş sütünüzü tavuklara verdiğinizi mi söylüyorsun? Biz bizimkini yerdik. Kesik süt ve patates - bir gün sana pişireyim." Geriye dönüp baktığımda, kendimi o gecenin hüzünlü, heyecanlı ortamında *hissedebiliyor* ve üçümüzü *görebiliyorum*. Gottfried şık takım elbisesiyle Conrad Veidt'e benziyor, mavi taşlı eli gevşek bir şekilde şarap bardağını sarıyor, siyah saçları parlıyor. Sonra Simon, haki üniformalı tıknaz esmer adam –kendi ifadesiyle, haki renkli kıyafet giymiş bir ayı– ve ben portatif ısıtıcıların üstünde onlara ve sokaklarda "The White Cliffs" şarkısını söyleyerek koşmaktan yorulup gelebilecek herkese yemek pişiriyoruz.

Yeni evimiz tuhaf bir şekilde yapılmıştı. Şimdi Samora Machel denilen Jameson Caddesi'nde, Jameson Oteli'nin bulunduğu yerde, Leander House adını taşıyan bir binadaydı. Bina iki katlıydı ve bizim dairemiz, zemin katı ikiye bölen çok geniş bir koridordan girilen büyük bir odaydı. Odanın dışında hiçbir yerden hiçbir yere gitmeyen; çünkü Jameson Caddesi'nde binanın dış duvarına ve büyük odanın duvarına paralel giden bir koridor daha vardı. Aslında ne koridordu, ne de oda. İçinde büyük bir gardırop, bir şifoniyeri vardı ve çok yakında bir beşikle bebek arabası olacaktı. Hepsi yan yana duvara dizileceklerdi. Bu uzun mekân ya da koridor köşeyi dönünce, mermer tezgâhın üstünde iki elektrikli ısıtıcının ve bir küçük buzdolabının durduğu dar bir oda haline dönüşüyordu. Banyo bu mutfağın uzantısıydı. Büyük odanın iç duvarı iki pencereyle küçük bir avluya açılıyordu ve karşıda, avlunun karşı tarafında, bizimkinin aynısı olan bir daire daha vardı. Burada bir anne-kız yaşıyordu.

Bu daireye taşınmamız, hayat tarzımızda ve hızımızda görünür bir değişikliğin işaretiydi. Komünist grup, bir kuruluş olarak sessizce ölmüştü ama hepimiz kendimizi komünist olarak görüyorduk. Gottfried'in açıkça belirttiği haliyle kuvvetli bir organizasyonun ilkeleri kendilerini kanıtlıyordu. Her birimizin yarım düzine kuruluşa sekreterlik, kütüphanecilik veya başkanlık yaptığı dönem sona ermişti, bu işleri artık başkaları yapıyordu. Cambridge'li Hava Kuvvetleri yoldaşları, Avrupa'daki savaşta uçaklarını uçurmak üzere gitmişlerdi. Bizim askerlerimiz, "kuzeydeki çocuklar" da hayatta kaldılarsa sessizce evlerine dönmüşlerdi. Her zaman değişken olan grupta hâlâ ilk üyelerinden birkaç kişi vardı. Dorothy Schwartz Güney Afrika Komünist Partisi'nde çalışmak üzere güneye, Johannesburg'a gitmişti. Kraliyet Hava Kuvvetleri hâlâ ülkedeydi. Arkadaşlarımız illе de politik değildi, yalnızca sohbeti özlüyorlar ve kitap ödünç almak istiyorlardı. Bu dönemde, iki elektrikli ısıtıcıyla 15-20 kişiye yemek yapıyordum. Yumurta, domuz pastırması, sosis, domates veya büyük yahniler veya ağır ateşte tavuk ya da ördek pişiriyordum. Gottfried artık İngiliz mutfağına tahammül edemediğini söylemişti ve onun bir kadın arkadaşı bana baharat, şifalı bitki ve sarımsak kullanmayı öğretmişti. Dairede Castle birası ve şarap stoku bulunduruyorduk. Her sabah temizlik yapmak gerekiyordu. Hizmetçimiz yoktu. Birçok gece insanlar yerde veya banyoda uyuyorlardı: Üslerden gelip son otobüsü kaçıran askerler veya eğlenmeyi seven insanlar. Gottfried bu düzensiz hayatı, içli dışlılığı sevmiyordu. Bu bir ilke meselesi değildi, huyundan kaynaklanıyordu. O günlerde doğal bir bohemdim. "Sen yalnızca bir bohemsin, canım."

"*Taşrada, siyah bir uşağınız yoksa ve şarap içiyorsanız siz bir bohemsiniz*."

Çok çalışıyorduk, Gottfried de ben de. Haftanın birkaç günü beşte kalkıp Howe-Ely'deki mesaisi başlayana kadar çalışmaya tütün bedestenine gidiyordu. İki yerde de memur maaşı alıyordu. "İnsan ölülerin arkasından kötü söz söylememeli." İşe yarayacağını bilsem, Howe-Ely hakkında daha da kötü sözler söylerdim. Ancak şimdi, birbiri ardına sığınmacı dalgalarını gözlemledikten sonra, işverenlerin her zaman mesleki becerileri olan sığınmacılara çok az ücret verme fırsatını hiçbir zaman kaçırmayacaklarını ve kendilerini hayırsever olarak tanımlayacaklarını biliyorum.

Yani Gottfried’in iki işi vardı. Rusça öğreniyordu. Boş zamanlarda onu büyüleyen Bizans tarihini okuyordu ve bazı akşamlar da İsviçreli olan Hans Sen’le beraber oluyordu. Hans sanırım 25 dil konuşabiliyordu ama bir o kadar dili de okuyabiliyor ve anlayabiliyordu. Gottfried gibi o da kendisini uygarlıktan sürülmüş biri olarak görüyordu. Hans Katolikti, Gottfried ise komünist. İki inancın birçok ortak noktası olduğu konusunda espri yaptığım zaman Gottfried günlerce bana darılıyordu.

Avukatlık ofisinden ayrılmıştım ve Hansard ile devlet komisyonlarında daktiloluk yaparak üç-dört katı para kazanıyordum. Bay Lamb için çalışıyordum, yaşlı bir adamdı, insanlar onun için “Milner’in Kreşi’nden” diyorlardı (Milner, Güney Afrika’nın bütünü için uygar yöntemler ve düşünceler planlayan, iktidar ve nüfuzlu yerler için genç erkekler yetiştirmiş olan meşhur bir İngiliz liberaldi). Bay Lamb steno kullanıyordu. O zamanki sistemde –teknoloji ile kullanılmaz hale geldi– iki veya üç stenograf sırayla parlamento binasına gider, on, 15, 20 dakika sonra aceleyle dışarı çıkıp bir daha sıraları gelinceye kadar bekleyen daktilolara mümkün olduğunca fazla yazı dikte ettirirlerdi. Daktilolarda gerekli olan şartlar hız ve bazen bir harfe indirgenen kelimeleri kullanabilme becerisiydi.

Tar. Bak: THM us.dı. büy baş hay yemi mes ya gün ol.

Bu yüzden bir daha düzgün daktilo yazamaz oldum. Çok hızlıydım, evet. Üç hükümet komisyonunun tek daktilosu bendim. Yerli emekçilerin istihdam koşulları. Kariba Barajı önerisi. Uyku hastalığının kontrol altına alınabilmesi için yüzlerce mil genişlikteki bir alanda av hayvanlarının kasıtlı olarak vurulması. Birincisi, örneğin, çiftlik işçi bulmak amacıyla Nyasaland’dan yürüyen Afrikalıların, Rand’a götürülmek üzere kasıtlı olarak kaçırılması konusunda soru sorulduğunda, hükümetin ne zaman yalan söylediğini anlamamı sağladı. İkincisi, arasında şiddetli bir çatışmaya neden oldu. Bazıları Kariba Barajı’nın imkânsız olduğunu, zira bütün suyun topraktaki çatlakların arasından akıp kaybolacağını, toprak altındaki mağaralarda ve su kanallarında sonsuza dek çağlayacağını savunuyordu. Üçüncüsü, binlerce av hayvanının kasıtlı olarak öldürülmesi, bugün çalılıkların neden hayvansız kaldığının açıklamasıdır. Çeçe sineğinin bu şekilde kontrol altına alınması da başarısız olmuştu.

Bir yandan da şimdi raflarda derli toplu bir kitap olarak duran *Türkü Söylüyor Otlar*'ı yazıyordum. Başladığımda şu andaki halinin üç katı uzunluktaydı ve bir taşlamaydı. Başkarakter, koloniye sık sık gelen ancak gördükleri karşısında şaşkına dönen türde idealist bir İngiliz genciydi. Çoğu İngiltere'deki krizden ve aşırı yoksulluktan kaçtığı için, tekrar ayrılmaları mümkün değildi ve yerel seçenekleri benimsediler. Beyaz Uygarlığa yeni katılan bu insanların (diğer tüm yeni katılanlar gibi), eskilerden daha aşırı olma eğilimi gösterdikleri biliniyordu. Ama ya bir kişi geldikten sonra, hem hemen geri dönmez hem de uyum sağlamazsa ne olur? Komedi için klasik bir tema ortaya çıkar. Masum idealist, yozlaşma veya belirtildiği gibi, gerçekçilik karşısında ikilemde kalır. Batılı biri gibi. Sorun, bunu yazacak deneyimimin olmamasıydı ve sonunda ağır, acemice oldu. İlk haliyle Londra'ya gönderdim. O zaman uçakla posta gönderilmiyordu. Gemiyle gidiyordu. Eğer gemi batmazsa, altı haftada gidiyordu. Sonra yayıncı ne kadar sürede okursa. Sonra gemiyle geri geliyordu. Altı ay, bir yıl ya da daha fazla. Sonradan alt bölümlerden birini saklayıp kalanını attım. Londra'daki dergilere kısa hikâyeler gönderdim. Aynı süreç. Bazıları sonradan *This was the Old Chief's Country*'de yayımlandı. Şiirler gönderdim: Bunlar teşvik verici mektuplarla veya "Bize başka şiirlerinizi de gönderin," sözleriyle yumuşatılmış ret notlarıyla geri geldi. Bu sabırla bekleme egzersizi çok değerliydi. Ayrıca reddedilen kısa hikâyeler sonradan basılıp övgü alınca insan editörlerin resmi bildirimlerini fazla ciddiye alamıyor. Oyunlar da yazıyordum. Dokuz yaşındayken, belediye binasının çimenlerinde lise son sınıflar tarafından sahnelenen *Oedipus Rex*'i gördüğümden beri tiyatroya âşıktım, tutkundum. Bu dönemde yazdığım bir oyun, sonradan Cambridge Tiyatrosu'nda sahnelendi. Aslında epeyce modası geçmişti çünkü Afrika'da her şey çok hızlı değişiyordu. Yerel Temsilciler *Dangerous Corner* ve *Blithe Spirit* oyunlarını sahnelediler. Priestley'in yazdığı ve artık unutulmuş olan *They Came to a City* oyununu yaptıkları zaman, duygusal ve minnettar bir izleyici grubuna oynadılar. Daha iyi zamanlara ilişkin haberlere ihtiyacımız vardı. Karanlıkta beliren bir başka ışık, Lawrence Olivier'in V. Henry hakkındaki filmiydi. Biz –yaklaşık 20 kişilik bir grup– bu filmi büyük bir sinemada izledik ve belki ancak beş kişi daha vardı.

Gottfried’le ben haftada birkaç kez arabayla annemle babamın yaşadığı dış mahallelere gidip babamın yatağının yanında oturuyorduk. Babam ölüyordu. Ancak uzun zamandır ölüyordu. Biz babamla otururken, annem birilerini görmeye ya da kendi ifadesiyle, ziyarete giderdi. Babamın yanında geçirdiğim o öğleden sonraları korkunçtu ve hâlâ rüyalarıma giriyor. Kendi kişiliği, kendi gerçek benliği uzun zaman önce hastalığın içinde kaybolmuştu. Hep onunla konuşmaya, geri çağırmaya, cevap vermesini, babam olmasını, bir an için bile olsa, bu kendine acıyan, sinirli, hırçın, hayalleriyle donuklaşmış, savaşından bahseden yaşlı adam olmayan başka bir şey olmasını sağlamaya çalışıyordum.

Gottfried kibar - ama doğru davranıyordu. Anneme karşı mesafeliydim - ama doğru davranıyordum. Onun için, kibar kızının, soğuk bir yabancıyı –bir *Almanı*– kalkan olarak kullanması kâbus gibi olmalıydı. Kontes von Schwanebach olsun olmasın, Gottfried’i sevmiyorlardı. Yahudi olduğundan - daha doğrusu kısmen Yahudi olduğundan değildi. (Bu tür ayrımlar onlara saçma geliyordu.) Onlardan Yahudi karşıtı bir yorum duyduğumu hiç hatırlamıyorum. Ayrıca Avrupa’daki Yahudilere neler olduğunu daha yeni yeni anlamaya başlamıştık. Yeni yeni. Daha “sindirmemiştik.” Buradaki “biz” kim? Annemler ve onlar gibi insanlar hakkındaki görüşlerim, soldaki insanlar hakkındakiler kadar belirsiz değildi. Biz –solcular– Hitler’in Yahudilere yaptıkları hakkındaki gerçekleri açıklamaları için kendi hükümetimize (İngiliz) ve genelde hükümetlere yıllardır baskı yaptığımız için kendimizle gurur duyuyorduk. Bizlerin de annemle babamdan daha bilgili olmadığımız ortaya çıktı. “Hitler’in Yahudilere yaptığı şeyler çok korkunç.”

Bizim görüşümüz şu şekildeydi. Hitler işe, bütün Alman muhaliflerini –komünistleri, sosyalistleri, Katolikleri, Protestanları– öldürmekle başlamıştı. (Bu cesur insanlar daha yeni yeni hatırlanmaya başlandılar.) Sonra Yahudilere, Çingenelere, eşcinsellere ve zihinsel özürlülere eziyet etmeye ve onları öldürmeye başladı. Köle işgücü olarak kullanılıyor ve o kadar kötü muamele görüyorlardı ki sonunda ölüyorlardı. Mesele şu ki, aklınız bir şeyi almaya “kararlı” değilse gerçekleri reddedersiniz. Bizim –Sol’un– görüşü aslında genel görüş kadar sıradandı. Savaşı, müttefikler ve düşmanlar, savaş arenaları, dönüm noktaları olan büyük çarpışmalar,

Britanya Savaşı, Atlantik Savaşı, Kuzey Afrika, Stalingrad, Leningrad gibi kuşatmalar, Dunkirk gibi yenilgiler olarak görüyorduk... Evet, sığınmacılar vardı. Evet, acımasız insanlar rakiplerini öldürüyorlardı. Ancak sonraki nesillerin kesinlikle en kötüsü olarak göreceği şeyi, o dönemin en karakteristik şeyini biz kendi zamanımızda neredeyse hiç göremedik. En önemli şey bu dünya haritasının dışında bırakılmıştı. Milyonlarca insanın kasten - sistematik bir şekilde öldürülmesi. Sistematik işkence. Gaz odaları. Toplama kampları. Laagers.[63] Soykırım. Etnik temizlik. Bizim zihnimizdeki dünya haritası hâlâ masumdu. Bu, kötünün betere karşı savaşıydı. Her şeye rağmen iyi bir savaştı.

Bugünlerde, göklerdeki o efsanevi gözcüye de öyle görünüp görünmediğinden kuşkuluyum.

16

Bu savaşa bütün dünya katılmıştı, çeşit çeşit insan ve deneyim. İtalya'da, Burma'da veya Stalingrad'da savaşan askerlerin, gerçek muhariplerin ortak noktaları nelerdi? Sığınmacılar. Savaş esirleri. İstila veya işgal edilen siviller. Sonra savaşı binlerce kilometre uzaktan, güven içinde izleyen insanlar. Evet, bir şey vardı. Mesele şuydu ki, halklar yerlerinden oynatılıyor ve karışıklık yaratılıyordu, başka koşullarda hiçbir şekilde karşılaşmayan insanlar birbirlerine çarpıyorlardı. Şimdi geri dönüp baktığımda dikkatimi ilk çeken şey: İnsanların olmayacak şekilde birbirleriyle çatışması. Bir anda büyük bir coşku, neşe ve enerji hissediyorum. O zaman da bunları mı hissetmiştim? Evet, sık sık. Ancak hafıza büyük bir komedi ustasıdır. Acı veren, hatta korkunç bir olay yıllar sonra gayet saçma görünebilir. Burada espriyle anlatılan tartışmaların veya olayların sonunda fiziksel şiddetle bitebileceğini kendime hatırlatmam gerekiyor. İnanılmazdı: Dostum Mark gerçekten de öbür dostum Abe'e, "Sen tipik bir entelektüelsin!" dedi diye saldırabilir miydi? (İnsan merak etmeden duramıyor, aslında neden kavga etmişlerdi?) Veya Stalin'in himayesindeki Sovyet bilgin Lysenko ve edinilmiş özelliklerin kalıtımı hakkında bir konferansta ("çizgi" bu önermeyi benimsemeyi gerektiriyordu) bir grup "Troçki yanlısının" utanmadan "çizgiye" meydan okuması ve

bunun sonucunda koridorda kavga çıkıp, iki genç adamın yaralanması? Veya Londra'dan gelen komünist Jane'in, Güney Afrika'daki bütün Afrikalı ailelerde siyah "kanı" olduğunu söylediği için suçladığı, ırkçı önyargılı davrandığı Cape Town'lı Mary'yle aynı odada oturmaktansa politikayı tamamen bırakması? İtiraz edilen yalnızca bir kelimeydi, gerçek değil.

Bir gün gelir, hepsine omuz silkme ve gülümseyebilme olgunluğuna erişebilirsiniz, ama o anda olayların sıcak etkisi sürükler götürür sizi. Kurt'la Esther'in birlikteliği bile bize gerçeküstü savaş paradigması gibi geliyordu. Onları ziyaret etmek dahi bunu hatırlatıyordu çünkü Esther'in bahçesi cennete benzese de, bahçeden yakındaki Kraliyet Hava Kuvvetleri üssünün yüksek tel örgülerini görebiliyordunuz. Hiç kimse kalbi sıkışmadan o tellere bakamıyordu. Hiç görmediğimiz türde tel örgülerdi. Bizim çitlerimiz alçak ve seyrekti ve uygun ağaçların veya kabaca kesilmiş direklerin etrafına teller sarılabilirdi (araba lastiğinden kesilen şeritlerle korunarak). Buradaki tel örgüler ciddi işti. Gözünüz takıldığı zaman Afrika'nın çeşitli yerlerinde bulunan ve çoğu istemeden burada olan, tel örgülerin ardında ve koruma altındaki gri-mavi üniformalı askerlerle kaynayan diğer Hava Kuvvetleri üslerini düşünmek zorunda kalıyordunuz. Savaşı düşünmek zorunda kalıyordunuz.

Savaş yüzünden hızla büyüyen Salisbury'yi genişletmek için kentin etrafına aceleyle kurulan birçok mahalleden biri olan bu yeni kenar mahalle, hızla kümeleşen sokakların arasında bozkırın üstüne kurulmuştu ve Umtali'ye giden anayoldan sapan kötü asfaltlı dar bir yoldan ulaşılıyordu. Bu mahalle, kamplar gibi iğreti, geçici görünüyordu ama 1956'da arabayla ordan geçerken bu ucuz, küçük evlerin bahçelerle çevrelenmiş olduğunu gördüm. Fakat bütün o çıplak tellerin ve inşaat artıklarının arasında, anayoldan döner dönmez gördüğünüz, etrafını çeviren renk cümbüşü tellerin içinde kendini bir buket gibi sunan bu bahçeydi. Burası Esther'le Kurt'un eviydi. Çoktan semizotu ve kekikle kaplanmış parlak kırmızı tuğla yoldan eve doğru yürürken, kendimizi güllerin, dişotlarının, tespih çiçeklerinin, yaseminlerin ve zakkumların arasında bulduk. Hemen önümüzdeki veranda zar zor görünüyordu. Basamaklarda bitkilerle dolu saksılar duruyordu ve verandanın parmaklıklarından perde halinde eğreltiotları sallanıyordu. Evlerin hepsi aynıydı, iki odalı, öndeki oturma

odası ve arkasında yatak odası, onun arkasında da, minyatür bir verandanın ötesinde küçücük bir mutfak. Ön veranda geniş ve gölgeydi, üçüncü bir oda gibiydi. Oturma odası, yerliler tarafından yapılan masa ve koltuklarla yeterli derecede mobilya içeriyordu. Yerlerde saz paspaslar vardı. Kreton perdeler, “Biz İngiltere’deniz,” diye bağırıyorlardı. Yüzeylerin çoğunu vazolarla çiçekler süslüyordu. Duvarlarda İngiliz suluboya resimler ve Viyana’daki sanat galerilerinden Pieter Breughel’in reprodüksiyonları asılıydı.

Bahçe tamamen Esther’in eseriydi, sabahın erken saatlerinde işe gitmeden ve akşamları işten dönünce yapmıştı. Ziyarete gittiğimiz zaman, briket yolda durunca, bahçenin derinliklerinde bir kıpırdanma gördük. Sonra çiçeklerin sallandığı yeşil dalgaların arasından Esther göründü ve yukarı doğru ilerleyerek, “Ne iyi ettiniz de geldiniz, lütfen içeri gelin,” dedi. Dikkatle basarak ve gülümseyerek yeşilliklerin arasından çıkarken, dengesini sağlaması için kendisine uzatılan eli tuttu ama buna hiç ihtiyacı olmadığını da belirtti. Önümüzden ilerleyerek ön verandadaki basamakları çıktı ve “Shilling[64] - çay lütfen,” diye seslendi. O anda Kurt’un sesi, ona sitem etti, “Esther, canım, ona gerçek adıyla seslen lütfen.”

“Çok üzgünüm,” dedi Esther neşeyle, “Hep unutuyorum.”

Verandada sallanan yeşil yaprakların arasında makul elbisesi ve bahçıvan eldivenleriyle dururken, ufak tefek, dimdik güzel bir İngiliz kadını gibi görünüyordu. Hafif adımlarla odaya girerken, “Bak canım, ne kadar güzel konuklarımız var,” dedi.

Kurt, kendisine çok küçük gelen bir koltukta kara kara düşünüyordu. İri bir adamdı, şişman değil, iri yapılıydı. Teninin rengi o kadar koyuydu ki, yeşilimsi veya bronz görünüyordu. Bronz bir adam, her tarafı uzun ve sarkan düzlemler; yüzü de uzun ve büyük, uzun yanaklar, yassı, kalın bir burun, kalın kaşların altında küçük, derin, siyah gözler. Saçları kısa kesilmişti ve kafatasının hantal yapısını belli ediyordu. Çirkin bir adamdı ama yine de büyüleyici bir yanı vardı. Viyana’da doğmuş ve büyümüştü. Onun kayıtsız onayıyla, kendi aramızda atalarının Moğol kökenli olduğuna karar vermiştik. O günlerde insanlar, “Filancanın kanında Moğolluk var,” derlerdi, ya da eğer “ilerici” değillerse böyle laflar ederlerdi. Biz ilericiler henüz “gen” kavramıyla “kan bağı” kelimesinden kurtarılmadığımız için, tartışmalar hep gizli tuzaklarla doluydu. Politikayla ilgilenmeyen Esther

için bu geçerli değildi. Kocasını sakin ama sevgi dolu gülümsemesiyle incelerken, düşünceli bir ifadeyle fikir yürütürdü: “Ama Moğolların kaç asır boyunca dünyanın sizin olduğunuz tarafını işgal ettiğini düşününce Moğollarla bol miktarda kan bağınız olmalı. Biz ve Vikingler gibi.”

“Esther sana yalvarıyorum, o *kan* kelimesini kullanma.”

“Neden kullanmayayım?”

“Hitler,” diye homurdandı Kurt hüzünlü ve tarih dolu bir bakışla. Anca Esther bu bakışları her zaman cesaretle karşılardı. “Ama ben Hitler değilim, öyle değil mi?” diye yorum yapardı.

Esther taşralı bir İngiliz’di. Onun tersini, antitezini bulmaya çalışsanız, Kurt olurdu. Kurt’unki de Esther. Bu iki varlık, birisi son derece neşeli, enerji dolu ve sağduyulu, diğeri hantal, ağır ve acı çekmiş, onları birlikte görenlerin, doğanın anlaşılmaz seçimleri karşısında haykırmalarını kaçınılmaz kılıyordu. Esther öğretmendi ve yoksuldu, çünkü kazancının çoğunu memleketine, yatalak olan annesine gönderiyordu. Kurt, bayındırlık bakanlığında memurluktan daha iyi bir iş bulamamıştı. Aslında, felsefe doktorası yapmış, Hitler Avrupası’na böyle hazırlanmıştı. Savaş olmasaydı kesinlikle hayatını bir üniversite veya gazete ortamında, kafelerde sohbet ederek geçirirdi. Aslında hemen hemen 12 yaşından beri, hayatının büyük bir bölümünü konuşarak geçirmişti. Kısacası, tam bir entelektüeldi - ki o dönemde bu kelime her zamankinden daha da duygu yüklüydü.

Biz Güney Rodezyalılar en çok, bu mültecilerin her an, gece gündüz, siyasi ve ideolojik olmalarını ilginç buluyorduk. Elbette biz de (özellikle çiftlik bölgelerindekiler) siyaset konuşurduk, ama hükümetin ve Şirket’in garipliklerinin politika demek olduğunun farkında değildik. Bu göçmenlerin entelektüel bağlılıkları onlar için o kadar önemliydi ki, biz onlar hakkında başka bir şey bilmezken, bize ne olduklarını anlatmışlardı. “Biliyorsun, ben Freudcuyum.” “Ben Marksist - Leninist’im.” “Reich!” “Jung!” Tartışmaları, kavgaları, söyleşmeleri hiç bitmiyordu. Sessiz ve aşağılayıcı ya da tutkulu kan davaları güdüyorlardı.

Gottfried Kurt’un yalnızca bir entelektüel olduğunu söylüyordu. Kurt’un gerçek eğitiminin, Viyana’daki kafelerde yaptığı sohbetler ve sonra da Viyana’da, Freud’un peşinden gelen psikoloji dehalarından birinin ideolojisine göre yönetilen bir komünde ya da ideal birlik içinde yaşadığı

zaman edindiği bilgiler olduğunu ileri sürüyordu. Konuşmaları, daha doğrusu monologları hep komünde geçirdiği yıllara dönüyordu. Koltuğunda öne doğru eğilerek oturur, sanki ihtiyaç anında henüz tam olarak gelişmemiş bir fikre sarılabilirmiş ama kemiklerinin, bedeninin, maddi hayatın yükünün ağırlığı altında, bu saçmalık derecesindeki uyduruk ve önemsiz koltukta sıkışıp kalmış gibi davranırdı. Düşünceleri hiçbir şekilde bize, bizim seviyemize ulaşmıyordu - nasıl ulaşsın? Zihni bir gün yakalayacağı, kesinlikle sarılıp tutunacağı, bir iğnenin ucunda sallanan bir gerçeğin peşindeydi: "İşte! Size söylemiştim, değil mi?" Yerinde duramıyordu. Oturduğu yerde kıpır kıpırdı, ayağını yere, parmaklarını koltuğun kolçağına hafifçe vuruyordu.

"Anlamanız gerek! Başardık! Önemli olan bu! Yıllarca ideal hayatı, yoldaşların hayatını yaşadık! Gerçek yoldaşların!" Bu noktada Gottfried'e ve etrafta bulunan diğer komünist simgelere suçlayıcı bakışlar atardı. "Her şeyi paylaştık, her şeyi! Hiçbir şeyimiz yoktu, sadece giysilerimiz. Bir ceket, bir pantolon, iki gömlek, bir kazak ve birkaç çamaşır almamıza izin veriliyordu. O kadar. Yiyeceklerimizi, paralarımızı ve kitaplarımızı paylaşıyorduk." Sakin ve zafer dolu bir ifadeyle bize bakardı.

Esther, "Kızlar için zor olmuştur, eminim," diye yorum yapabilirdi. Dikiş dikerdi veya örgü örerdi, ama işini kenara bırakıp ona gülümserdi. Onunla sadece son derece nazik ve saygılı bir ses tonuyla konuşurdu. Doğru kelime sevgi olmalı. Başka insanlar Kurt'u rahatsız edici veya –adeta– dayanılmaz bulabilirlerdi ancak Esther bu Caliban'ın[65] içinde harika biri olduğunu biliyordu ve bu nedenle onunla evlenmişti. Ona, r harfini vurgulayarak Kurt diyordu. Onlar nasıl Gottfried'e Godfrey diyorsa, biz, ıslah olmayan sömürgecilerin çoğu da ona Curt diyorduk.[66]

"Eğer bana Köğt deyip, bana ve dilime saygı gösterebiliyorsanız, bu adamın adını neden doğru dürüst söyleyemiyorsunuz?" Aşçıyı kastediyordu. "Onun adı Mfundisi. Söyle!"

"Kimlik belgesinde Shilling yazıyor."

"Ama Shilling onun gerçek adı değil. Bir insanın adının önemini anlayamıyorsunuz. Sizler bu insanların isimlerini aldınız, onlara saçma sapan isimlerle hitap ediyorsunuz. Sixpence. Tickey. Shilling. Blackbird."

“Fakat onlara İncil’den çok güzel isimler de veriyoruz,” diyen Esther, bunları dini olarak değil, estetik açıdan onaylıyordu.

“Ama o isimleri onlar seçmedi. Esther, gerçekten bu konuyu anlamak zorundasın. Bu çok önemli.”

“Esther’i ben seçmedim. Bana sorulmadı.”

“Sizleri affetmek kesinlikle mümkün değil. Tarih sizi affetmeyecek.”

“Ama onların isimlerini ben değiştirmedim ki. Ben burada değildim. Buraya senden sadece birkaç ay önce geldim.”

Biraz da komünden bahsedelim. “Anlamıyorsun, Esther. Bazen hassasiyet ve anlayış dolu şeyler söylüyorsun ve ben, ‘Evet, anlıyor,’ diye düşünüyorum... Ama anlamıyorsun. Bak, kadınlar ideal hayata inanmıştı. Biz zayıf düştüğümüz zaman, bazen bizi teşvik ediyorlardı. Şeytana uymamızı engellediler. Hiçbirisi elbise veya ruj gibi önemsiz şeylerle ilgilenmiyordu.”

Esther, suçlu ancak kararlı bir bakışla dikişine devam etti. Boş duran ellere inanmıyordu. Bizim ellerimizde ise sigaralar vardı. Sigara dumanı bulutunun arasından, sıradan bir yer olan Salisbury’de bulunamayacak, ancak hepimizin diğer asil varlıklarla birlikte, asil bir hayat yaşayarak olmayı dilediği Avrupa’da, Viyana’da olabilecek ideal hayatı düşünüyorduk.

Kurt monoton bir sesle, “Harikaydı,” derken, genişleyen dış mahallelere yer açmak için biraz daha ormanlık alan açmakta olan buldozerlere - yıkılan ağaçlara, yarılan toprağa, taş yığınına bakıyordu. “Özel mülkiyetin, sahipliğin olmadığı bir hayatın mümkün olduğunu kanıtladık.”

Bu noktada Gottfried, “küçük burjuva idealizmi” yorumunda bulunabilirdi.

“Ve kıskançlık olmadan. Kendimize kıskançlığı yasakladık.”

Esther kaşlarını kaldırdı.

“Evet, evet, bu doğru. Sonra kızlardan birinin bebeği oldu ve her şey bitti. Bir anda herkes kavga etmeye başladı ve aniden çiftler, kilitli kapıların ardında kendi odalarında oturmaya başladılar. Korkunçtu, çok korkunçtu.”

“Ama Köğt,” dedi Esther tatlılıkla, “İlk bebek doğuncaya kadar güzelce devam edeceğini herkes söyleyebilirdi. Herhalde Profesör Fischel’iniz bunu biliyordu?”

“Nereden bilsin? O büyük bir insandı. Sadece insanın gerçek imkânlarıyla ilgileniyordu. Yoksulluğu ortadan kaldırdık –sona erdirdik!– ve sonra tek bir çocuk, hoppa! Her şey bitti. Bir çocuğun doğumu, annesiyle babasının meselesi değildir, çocuk bütün dünyaya, insan toplumuna doğar.” Kurt izleyicilerini kontrol etmek için durdu. Bazılarının gözleri duyguyla parlıyordu. Diğerleri kesinlikle öyle değildi. “Birbirimizi seviyorduk. Birbirimize güveniyorduk, sonra mahvolduk! Bir tane küçücük bebek - ve son!”

Şimdi, hepimiz kendimizi insanlığın imkânlarına adamıştık.

“Bir dakika, Curt,” diye araya girdi kızlardan Jane adında biri. “Sen bize ciddi ciddi hepinizin birbirinizle yattığını ve hiç kimsenin kıskanmadığını mı söylüyorsun?”

“Evet, Köğt bize aynen böyle söylüyor,” dedi Esther, iğneye iplik geçirirken veya ilmik sayarken.

“Yani iki erkek bir kıza âşıksa veya iki kız bir adama âşıksa, her şey güllük gülistanlıktı, öyle mi?”

Kurt bacağını yukarı aşağı salladı, hantal parmaklarını sinirli bir şekilde koltuğun kenarına vurdu, gözlerini duvara veya görünmeyen idealine dikti. “Anlamıyorsunuz. Hepimiz birbirimizi seviyorduk. Böyle bir şey olduğu zaman birbirimize *iyi* davranıyorduk.”

Bu arada yoldaşlar sabırlı ve alaycı bir şekilde birbirlerine gülümsüyorlardı; gelecek onların yanındaydı.

“Yine de, bir iki kişi aşk acısı yaşamıştır,” dedi Esther düşünceli bir ifadeyle.

“Hayatta acı da yaşanmalı,” diye açıkladı Kurt. “Bizi gerçek insanlığa iten şey, doğum sancılarımızdır.”

Hepimiz bu yorumu, kendi ideolojik duruşumuz açısından değerlendirdik.

Esther, “Bence bu kadar uzun süre bunu yürütebilmeniz, büyük ölçüde senin sayende oldu,” dedi.

“Evet, ve en az üç yıl sürdü. Ayrıca unutmayın, savaş...”

“Çok uzun değilmiş,” dedi acemi Jane. “Ben kendi adıma söyleyeyim, bir iki yıl İdeal’e kendimi adayabilirim. Kendinizden epeyce memnun kalmış olmalısınız. Hepiniz analiz mi ediliyordunuz?”

“Doğal olarak oluyorduk. Asıl amaç buydu. Profesör Fischel hepimizi analiz ediyordu.”

“Yani tek bir kişi hepinizi mi analiz ediyordu? Komünde kaç kişiydiniz?”

“Sekiz kişiydik. Aslında çok sayıda kişi katılmak istiyordu, ancak herkes uygun değildi.”

Sessizlik.

“Gerçekten de son derece etkileyici bir başarı olduğunu düşünüyorum,” diye ısrar eden Esther hepimize baktı. “Ancak Profesör Fischel’in bebek konusunda mülkiyet duygularını hesaba katması, anlayış göstermesi gerekirdi.”

“İnsan doğası!” dedi Jane.

“Trajedi,” diye homurdandı Kurt üzüntüyle. “O bebek doğduğu zaman, bir hayal öldü.”

“Konuşma şeklinden, senin bebeğin olabilir, diye düşünüyorum,” dedi Jane.

“Hayır, olamazdı,” dedi Kurt. “Bu konularda benim hiçbir sorumluluğum yoktu.”

Ne Kurt ne de Esther toplantılara gelmezlerdi, çünkü Esther siyasi toplantıları, Kurt ise bu toplantıları çocukça buluyordu. Ancak bizim eve hep geliyordu. Bazı insanların, bir saat bile yalnız kalmaya katlanamadığını öğrenmeye başlamıştım. Hep okuyarak veya bahçeyle ilgilenerek mutlu olan Esther öyle değildi. Ancak Kurt çok değerli insansız sabahlarımı işgal ediyordu. Eğer aynı şekilde dertli başka biri çıkagelirse, onları baş başa bırakabiliyor, kapıyı arkalarından kapatıp, mermer mutfak tezgâhını masa olarak kullanarak ayakta çalışabiliyordum.

“Peki, Kurt’un işe gitmesi gerekmiyor muydu?” diye sorabilirsiniz. Bayındırlık bakanlığında, işinin çoğu yolda, hangi koşullarda olduklarına bakmakla, onarımları veya tören alanlarını ya da diğer kamu tesislerini denetlemekle geçiyordu. Çoğunlukla ofisinde olmuyordu.

Çayını kendi tarzında içerken - yani, erişilmeze bakışına, her seferinde yarım fincan halinde yudumladığı çayını yutacak kadar ara verip, ben tekrar dolduruncaya kadar hüzünlü bir nefretle fincanına bakarken, “Bayındırlık bakanlığı benim gerçek kaderim değil,” diye açıklayabilirdi. “Hayır,

kısmetimde bu kadar basit ve önemsiz bir iş yapmak yoktu ve olmadığım bir insanmışım gibi davranamam.”

“İyi de, ofisinde ne diyorlar?”

“Artık hiçbir iş yapmıyor değilim. Yeterince çalışıyorum. Devlet hizmetinde hiç kimse çok çalışmaz ve ben sadece geleneklere uyuyorum. Ayrıca, patronum beni aşağılamaktan hoşlanıyor. Esther bana öyle geldiğini söylüyor ama ben ona, ‘Hayır, Esther, senin kadar yumuşak kalpli ve İngiliz geleneklerine göre yetişmiş biri, hayata çok iyi hazırlanmış sayılmaz. Kötülüğü anlamıyorsun. O adamın içini okuyorum ve o bunu biliyor. Ona herhangi bir konuda, yollar veya başka bir saçmalık konusunda bir dosya götürüyorum, eline veriyorum ama daha dosyayı açmadan kıs kıs gülmeye başlıyor. ‘Dün gece kaçta yattın?’ diye soruyor ve gerçekten espri yapmış gibi gülmeye başlıyor. Ona, ‘Buna inanmayacaksın, zira herkesin saat on oldu mu yattığı bir ülkede yaşıyorsunuz, ancak dünyada uykuyu hor gören insanlar var. Geceyi konuşarak, hatta düşünerek geçirmeyi tercih ediyorlar,’ diyorum. Sonra dosyayı açıp küçümseyerek gülüyor. ‘Bunu tekrar yap. Sütunlar doğru değil. Sonra geri getir, *o zaman* konuşalım.’ Zafer ifadesiyle dosyayı kapatıyor. Bir keresinde yüzüme fırlatmıştı. Yani günlerimi böyle geçiriyorum. Ne hale geldiğimi düşününce, umutsuzluğa kapılıyorum,’ diyorum.”

Savaş sona erdiğinde, binlerce mülteci artık muhtaç, üzgün ve çaresiz olmaktan çıkmış, işadamı, çiftçi, ihracatçı, ithalatçı, inşaatçı olmuş, nakliye şirketleri idare ediyor, orkestralarda çalıyorlardı. Yetenekli insanlardı. Koloni sayesinde. Ancak Kurt bayındırlık bakanlığında çalışmaya devam etmişti. “Hayatımı para kazanarak boşa harcamaya hiç niyetim yok,” diyordu ve Esther ona sevgiyle bakıyordu. “Bir kere, hayat, insanların okuması gereken kitapların hepsini okumasına yetmeyecek kadar kısa. Sen şeyi okudun mu?..”

Çoğu kez okumamış oluyordum.

“Çok cahilsin. 20. yüzyılda yaşayıp da, Freud’u, Jung’u, Adler’i, Klein’i ve Reich’i okumamış insanlar, zamanımızın en etkili görüşlerini okumamışlar demektir.”

“Ya Marks?”

“Saçmalık.”

“En azından belirli bir etkisi varmış gibi görünüyor.”

“Yalnızca geçici bir olay.”

“Ve Freud, Jung ve diğerleri geçici olay değil, öyle mi?”

“Neden göremediğini anlayamıyorum,” diyordu endişeyle.

Sonradan, en uygun kararla, Esther müdire oldu. Esther Kurt’un bayındırlık bakanlığından ayrılıp, kendini kitabına adamasını istiyordu. Aslında Kurt sürekli olarak, tamamı kafasının içinde olan –öyle diyordu– kitabının üstünde çalışıyordu.

“Zaten mükemmelken neden yayınlatayım? Aptallar yanlış anlasın diye mi?”

“Ama Köğt, yanlış anlaşılmak için gerçekten iyi bir kitap olmasını bekliyor olmalısın.”

“Bu iyi bir kitaptan da öte. Bu *gerçek* bir kitap. Ortada yalnızca yarım düzine gerçek kitap var.”

“Hangileriymiş onlar?” Öğrenmek istiyordum.

“Öncelikle, *Don Kişot*.”

“Ya sonra?”

“*Hamlet*. Yüreği, etrafını saran küçüklüklerin yanında çok büyük olan bir adam. Sonra, *A Man Without Qualities*.[67] Tabii, sen bu kitabı hiç duymamışsındır.”

“Seni hayal kırıklığına uğrattığım için özür dilerim.”

“O zaman anlamamışsındır. Sonra Stendhal’in *Aşk Üzerine* kitabı. Ama sen bu kitabı anlayamayacak kadar gençsin.”

“Bu konuda tartışamam, öyle değil mi?”

“Hayır, tartışamazsın. Ancak, zaman sorunlarının büyük bir kısmını tedavi edecektir.”

Gerçek kitaplar listesi sık sık değişiyordu.

Bu aşamaya gelindiğinde *Türkü Söylüyor Otlar* kitabımın –son halinin– taslağı, Kurt’la Esther dahil, birkaç kişi tarafından okunmuştu. Esther sevmedi çünkü ırk ilişkileri konusunda umutlu bir tablo çizmiyordu. Kurt da İngilizce yazıldığı için sevmedi. İngilizcenin romanlar için uygun bir dil olmadığı ve yalnızca Fransızcanın gereken anlaşılırlığa sahip olduğu konusunda Joseph Conrad’la aynı görüşteydi. Hiç kimse tek bir iyi kelime etmedi. Yoldaşlar ve arkadaşlar sürekli olarak gelip bana romanı nasıl

yeniden yazabileceğimi söylüyorlardı. Yeni başlayan bir yazarın en kötü düşmanının, onu seven arkadaşlar olduğuna inanıyorum. Yazar olmayı ümit eden insanların çoğu ve zavallı adayın onlara verdiği hikâye, kendilerinin asla girişeceği türde değildir. Herkes bugünlerde, bir tür muhtemel ideologdur. Söylemeye gerek yok, yoldaşlar onaylamıyordu, hem de politik olmayan Esther'le aynı nedenle.

Akıllarında asla yazılamayacak, kaba ve bizim bulaşıcı düşüncelerimizden uzak tutulması gereken mükemmel kitapları saklayan birçok insanla tanıştım.

Bir tanesi anılmayı hak ediyor. İspanya'da Cizvitler tarafından büyütülmüştü ve rahip olması bekleniyordu. O, ilahiyatçılığında gösterdiği kadar saf ve yolunu şaşmayan bir inançla Marksist oldu. Bir İngiliz kızla evlendi ve onu kendisiyle batıda bir karavanı ve yoksulluğu paylaşmaya ikna etti. Dört çocukları oldu. Karısına, Londra'nın onun özünü kirleteceğini söyledi. Sosyal güvenceyle geçindiler. Adam zamanını şirin Somerset ve Devon kentlerinde veya Londra'da barlarda veya publarda başka devrimcilerin yanında, edebi akranlarıyla birlikte doktrin maddelerini tartışarak geçirdi. Bu arada –zihninde– kitabı üzerinde çalışıyordu. Gözlerini acımasızca size diker ve "Neden yazayım? Neden taviz vereyim?" derdi. Marksizme inancını kaybetti, anarşist oldu ve karısını dört çocuğuyla birlikte karavanda bırakıp gitti. Paris'e giderek serseri oldu. Orada bir kafede, orta sınıftan başka bir İngiliz kız buldu ve onu kolaylıkla hayatının bir düzmece olduğuna ikna etti. Birlikte dilenci hayatı yaşadılar, ki anlaşılan bu epeyce zor bir işti. Her sabah diğer dilencilerle buluşup, sergilerde ve ticari fuarlarda bedava yiyeceklerin nerede olduğunu, hangi yardım derneğinin ücretsiz yemek vereceğini ve dükkânlardan çaldıkları malları, polislerin dikkatini çekmeden nasıl takas edebileceklerini öğreniyorlardı. Bütün bunlara harcanan yaşamsal enerjinin miktarı ona acı veriyordu ve kız arkadaşı da onunla birlikte acı çekiyordu. Ancak bütün bu zaman zarfında, görünmeyen kitabının üstünde çalışıyordu. Sonra kız hamile olduğunu açıkladı ve çocuğu dilenci olarak yetiştirmeyi önerdi. Bu mantıklıydı zira kıza tek dürüst yaşama şeklinin bu olduğuna inanmasını o öğretmişti. Dürüstlüğü bir kenara bırakarak kızı İngiltere'de taşraya götürdü ve yıkık dökük bir kulübeye yerleştirdi. Bir süre sonra burada dört çocuk

oldu. Sosyal güvenceyle yaşamaya başladılar. Bir tür ideolojinin onu kurtaracağını biliyorduk. Evet, kadınlarla çocukların dürüstlüğü zehirleyen etkenler olduğu ortaya çıktı. Bu ailesini de terk etti ve eski Avrupa imparatorluklarının parçalarına tavsiyelerde bulunan sayısız organizasyondan birine idareci sıfatıyla katıldı. Patronu babaları tarafından terk edilen dört çocuğunu yetiştirmeye çalışan feminist bir siyahi kadındı. Onun yanına taşındı. Kısmetini bulmuştu. Bazen Avrupa'ya gezmeye gidiyor. Peki başyapıtı nasıl gidiyor? Size gözlerini dikip, sakin ve edebiyat dünyasının çıkarcılığına yönelik nefret dolu bir ifadeyle bakıyor. "Neden kâğıda yazayım? Olduğu yerde güvende."

Esther Kurt'un kitabını yazması için her türlü yöntemi denedi.

Kurt, "Esther kitabımı kâğıda dökmemde ısrar ediyor," diye suçladı onu.

"En başta ben okumak isterim," dedi Esther.

"Senin kadar duyarlı bir insanın bu kadar basit bir şeyi anlamaması ne kadar tuhaf."

Kurt kitabını hiçbir zaman yazmadı ve bizimle hiç tartışmadı. İçindeki havalı ve hayali malikânelerden bahsedebilirdi ama bunlar hiçbir şekilde yoruma açık olmazdı. Ancak, her şeyi anlattığı tek bir kişi vardı. Kurt araba kullanmazdı. Belki de kolonide araba kullanmayan tek beyaz oydu. Açıkçası, kötü bir sürücü olacağını, çünkü dikkatini yola vermekte zorlanacağını söylerdi. Bayındırlık bakanlığı ona bir şoför tahsis etmişti. Belgelerine veya situpa'sına göre adı Joshua idi ancak Kurt gerçek adını –gerçek adı Musaemura'ydı– kullanmakta ısrar ediyordu.

Salisbury'de arabayla dolaşırken, hatta Salisbury dışındaki çeşitli yollarda yolculuk ederken birlikte epeyce vakit geçiriyorlardı. Bu yolculukların hepsi gerekli değildi. İkisi uzun felsefi tartışmalar yapmak amacıyla ormanlık alanda, yoldan görünmeyecek kadar içerilerde duruyorlardı çünkü bu kışkırtıcı eylemi yaparken yakalandıkları takdirde, ikisi de işinden olurdu. Kurt zaten, *munt*'lara, siyahlara karşı tutumunun kabul edilemez olduğu konusunda uyarılmıştı.

"Sana Musa denilmesini esasen hakaret olarak kabul ediyorum," diye ısrar ediyordu Kurt.

"Ama annem de bana Musa diyor. Ablam da. Bütün arkadaşlarım da. Sen neden demeyesin, Baas?[68]"

“Bana Baas deme. Bu bir hakaret. Sana açıklayıp duruyorum, insanlar adını kısaltır veya değiştirirse, bu aslında saygı yoksunluğu anlamına gelir.”

“Ama sen benim patronumsun. Beyazsın. Mlungu. Bu nedenle, senin bana hitap ettiğin isim, annemin verdiği isimden daha saygın olamaz.”

(Kurt, “Görüyorsunuz,” diyebilirdi bu sohbetleri aktarırken, “doğuştan gelen bir mantık duyusu var.” “Belki Charles Olley’ye anlatırsın. O anda ikna olur.”)

“Peki, baban sana ne diyor? Babandan hiç bahsetmemen çok manidar.”

“Babam yoktu.”

“Ama bu mümkün değil, Musaemura.”

“Neden mümkün değil? Biz kaffir’ler arasında mümkün. Genellikle babamız olmaz. Annem, bir milletvekilinin evinde çalışan aşçının kız kardeşiydi. Evin arka tarafında, ağabeyinin odasında kaçak yaşıyordu. Aşçının bir arkadaşından hamile kaldı. Koca? Çok şey istemek anlamına gelir. Yaşayabileceği bir yeri vardı. Yasal değildi ama bir koca *ve* yaşayacak bir yer, kaffir bir kadın için hayattan çok şey istemek demek.”

Musa yaklaşık 25 yaşındaydı. Çok uzun boylu ve zayıftı, huzursuzdu ve şiddetli enerjisi onu için için kemiriyordu. Hayatı çok renkli, istikrarsız ve bazen suçlu geçmişti. “Ancak söylemeye gerek yok,” dedi Esther. “Kötü muamele gören insanlardan iyi davranışlar bekleyemezsiniz.” Musa akıllıydı, iyi bir teknisyendi ve bakanlığın değer verdiği biriydi. “Kötü bir *munt* değil,” diye yorum yapabiliyordu Kurt’un patronu. “Ancak ondan gözünü ayırma, seni uyarıyorum.”

“O adam,” dedi Kurt kara kara düşünerek, “Başbakan olmalı. Yalnızca sürücü olması günah. Ona söyleyip duruyorum.”

“Peki, o ne diyor?”

“Diyor ki, ‘Baas, biliyorsun zenciler hiçbir zaman başbakan olamaz. Kafalarımızın şekli hatalı. Kafataslarımızın içine başbakan olmaya yetecek kadar beyin tıkıştırılmamış.’ Bana Baas diyor. Beni kızdırmak için yapıyor. Ona, ‘Pekâlâ, bana bu şekilde hakaret etmeye hakkın olduğunu kabul ediyorum. Birey olarak bana değil ama baskıcı ırkın temsilcisi olarak bana kaba davranmaya hakkın var. Baskı altındaki halk olarak olumsuz duygular ve yıkıcı dürtüler taşıma konusundaki temel hakkını destekliyorum,’ diyorum.”

“Peki, beyazların olumsuz ve yıkıcı davranma hakkını da destekliyor musun? Bana geçen hafta sarhoş olduğum için 2 sterlin ceza kestiler. Bu benim aylık maaşımın yarısı.”

“Hayatındaki hayal kırıklıkları yüzünden sarhoş oluyorsun,” dedi Kurt.

“Evet, haklısın Baas.”

“Seni başbakan yapabilirim. Şimdi sahip olduğumuz başbakandan daha kötü olamazsın.”

Bağımsızlık, siyah bir cumhurbaşkanı, siyah bir başbakan, 34 yıl sonra gerçekleşecekti.

“Beyazlar için çok daha kötü olurdum. Korkunç olurdu.”

“Hayır, bence asil ve cömert bir insan olurdun.”

Her zamanki gibi, çalıların arasında gölgeli bir ağacın altında oturuyorlardı. Kurt Esther’e hep, termoslarda çay ve bol miktarda sandviç hazırlatırdı çünkü Musa yeterli gıda alamıyordu. Kurt bir sandviçle uzun süre idare ediyor, Musa’nın sandviçleri, söğüş etleri, peynirleri ve meyveleri yemesini seyrediyordu. Musa, “Bunu da arkadaşlarıma götüreceğim,” diyerek kalanları paket ediyordu. “Senin çok fazla paran var Baas ve benim arkadaşlarım aç. Sadece seni memnun etmek için asil ve cömert olmayacağım Baas. Cömert ne demek? Bu kelimeyi biliyor muyum? Bu beyazların avantajına olan bir şey, bunu biliyorum.”

“Eğer bizden daha iyi değilsen, bizim yerimize neden siyahları iktidara getirmeye uğraşıyorsun?”

“Çünkü kendi ülkemizde canımız pislik olmak isterse pislik olmaya hakkımız var.”

“Görüyorum ki, bizim hatalarımızdan ders alacağınıza, aptallığın bütün aşamalarından geçmekte ısrar edeceğinizi kabul etmek gerekiyor.”

“Sizden asil olmayı mı öğreneceğiz? Kahrolası cö-mert-budalalar olmayı mı?”

“Sonunda yalnızca asil ve cömert olmanın daha iyi olduğunu. Uzun vadede.”

“Siz beyazlar pislik gibi davranma konusunda epey başarılı oldunuz.”

“Yanlış düşünüyorsun. Uzun vadede başarılı olamadık.”

“Peki, uzun vadelerle neden ilgileneyim? Sırf seni memnun etmek için başbakan olmak istemiyorum Baas. Nakliye şoförü olarak kendi işimi

kurmak ve kardeşimi yanımda çalıştırmak istiyorum. Hapisten çıktığı zaman. Ama param yok. Sen istesen kendi işini kurabilirdin çünkü yeterince paran var. Sen bir nakliye şirketi kurabilirdin. Ama sen benden de aptalsın."

"Bazı konularda öyleyim."

"Lastik patladığı zaman onu bile değiştiremiyorsun. Bujilerin nerede olduğunu bilmiyorsun. Araba bozulsa ve ben orada olmasam, oturup birilerinin gelmesini beklersin."

"Ellerim pek işe yaramıyor," diye kabul etti Kurt kendi kendini aşağılayarak.

"O halde hangi konuda işe yararsın Baas? Bir işe gittiğimiz zaman, sorunun ne olduğunu benim sana söylemem gerekiyor. Dün tören alanında patlayan boruya ne diyorsun?"

"Zamanımızın entelektüel hareketlerinin gerçek anlamını anlıyorum."

"O bir işe yarıyorsa, neden bayındırlık bakanlığında çalışıyorsun?"

Orada çalıların arasında, güvercinlerin, uzaklaşıp giden kuşların sesleri eşliğinde, karıncalar kırıntıları almak için öncü birliklerini gönderirken ve deli gibi dört ayaklarının üstünde koşuşturup dururlarken, samimi bir şekilde yan yana uzanmış, siyah ve beyaz, Kurt Musa'ya kitabıyla, mükemmel kitapla ilgili her şeyi anlatıyordu, sanki sıcak bir günde hiç durmadan dağılan bir bulut kümesi gibi anlatıyordu.

Musa arada sırada, "Bunda yeni olan ne?" diye sorabilirdi. (Bilinçsiz. Baskı. Ensest. Kimlik. İyi ve kötü göğüsler. Hatta kolektif bilinçsizlik.) "Bunu kafam çok iyiyken biliyordum." Elini yerden, karıncaların kendilerinden büyük kırıntıları taşıdıkları yerden yaklaşık 12 santim yüksekte tutuyordu. "Sadece babam olmadığı için, onu öldüremiyordum. Nefret edebileceğin bir baban olması için beyaz olman gerekiyor. Eğer benim babam olsaydı, daha fazla yiyeceğim olurdu çünkü bütün gıdamı annemle kız kardeşime ve arkadaşlarıma vermek zorunda kalmazdım. Hayır, bunların hepsi zengin beyazlar için. Sizin paranız var. Babalarınız var."

Ve öylece oturup sırıtırken, Kurt kendini savundu.

"Musa tıpkı komünden bir arkadaşıma benziyor. Adı Wolfgang'dı. Yapı olarak kuşkucu biriydi. Bebeğin babası olduğunda ısrar ederek komünün

dağılmasına neden olan oydu. Bu, bebeğin annesinin ve babasının olmayacağına, hepimize ait olacağına karar verdikten sonra oldu."

"Öyle miydi?"

"Bebek ona benziyordu."

"Musa'ya komününden bahsettin mi?"

"Ona her şeyi anlatıyorum."

"Ne diyor?"

"Bizim geri olduğumuzu, çünkü onun toplumunda, bütün çocukların birden fazla annesiyle babasının olduğunu söylüyor. İşin doğası gereği."

Bu olay, herkes her bakımdan Avrupa'da yaşadığımız her şeyden çok daha iyi olan geniş aile kavramından bahsetmeye başlamadan uzun zaman önceydi.

"Musaemura bizim çok ilkel olduğumuzu düşünüyor. Annesinin yeterince sütü olmadığı için memesini ısırdığını hatırlıyor. İyi göğüslerde süt olduğunu söylüyor. Kötü göğüslerde süt olmazmış."

"Nasıl hatırlayabilir?" diye sordu Esther.

"Dört yaşındaymış. Onlar bebeklerini daha uzun süre emziriyor."

"Dört mü? İşte bence ilkellik bu."

"Hayır, hayır, Esther. Ona söylüyorum, insanoğlu ilkel, siyahlar ve beyazlar, birbirleri kadar kötü. Beyazlar gibi ilkel olmayı tercih edeceğini söylüyor - yani paralı. Bir nakliye şirketi kurması için ona borç para vermemizi istiyor."

"Ama bizde para yok."

"Ona göre bütün beyazlar zengin. Korkarım çok büyük emelleri var. Hamish Van Doren'in şirketi düzeyinde bir kamyon ve nakliye şirketi kurmak istiyor."

"Ama Van Doren milletvekili."

"Servetini nakliye şirketinden kazanmış."

"Musa'nın Van Doren'e benzemesi pek işine yaramayacak. Van Doren birinci sınıf sahtekâr," dedi Gottfried.

Musa, mihenk taşı gibi bir hale gelmişti. Siyahların herhangi bir konu hakkında ne düşündüğünü öğrenmek istiyorsak - bu şekilde ifade edilebilirse (Kim bilir? - belki bu kitap yayımlanıncaya kadar) - Kurt'tan Musa'ya sormasını istiyorduk. Yani politik olmayan, bilgili olmayan bir

görüş. Doğru siyah görüşü için Charles Mzingele’ye danışıyorduk. (Charles Musa’ya, yeni nesile, çok şaşırıyordu, ciddi konularda gösterdiği anarşik saygısızlığı onaylamıyordu. Musa da Charles’ın duygusal bir yaşlı bunak olduğunu düşünüyordu.) Musa’yı tartışma gruplarına davet ediyorduk ama gelmeyi reddediyordu. “Baas,” diyordu Kurt’a, “Sen ve ben ormanlıkta, o tamam, bizi sadece karıncalar ve bukalemunlar görüyor, ancak Jameson Caddesi’nde büyük bir binaya gelip gitmeye başladığım zaman büyük sorun olur. Kaç tane yasayı ihlal etmiş olurum?”

“Sanırım hiç. Sokağa çıkma yasağından önce evine döndüğün sürece.”

“Bir yasa vardır. Her zaman olur.”

“Kızlardan biriyle evlenmek istemediğin sürece,” dedi Kurt espri yapmaya çalışarak, “Kim itiraz edebilir?”

“Kızlarından biriyle evlenmek istemeyeceğimi nereden biliyorsun Baas?”

“Aman Tanrım,” dedi Esther bu konuşma aktarılınca. “Hayır, gerçekten, çok ileri gidiyor. Umarım bunu ona söylemişsindir.”

“Görüşünü ona iletirim Esther ve sana onun söylediklerini aktarırım.”

“Eğer o kahrolası dolandırıcı toplantılarımıza gelirse, beni yok sayın,” dedi Simon.

“Haydi ama yoldaş, burada hafif bir renk önyargısı mı görüyoruz? Toplantımıza gelen beyazlara, polislerle başlarının derde girip girmediğini soruyor muyuz?”

“Renk önyargısıymış, hah. Nakliye şirketini kuracak kadar para bulsa bile herkesi sömürecektir.”

“Yalnızca bizi örnek aldığını söyleyecektir.”

“Beni örnek almayacak,” dedi Simon. “Ben İsrail’de olacağım.”

17

Bütün savaş süresince, savaş bittiği anda evi terk edeceğimi söyledim. Ne saçmalık. Gençlik hayallerim hâlâ geçerliydi. Gobi, Kalahari veya kafama göre takılıp, şarap, güller ve sevgi dolu gecelerle dolu Akdeniz sahillerinde dolaşmaya gidecektim. Ancak savaş bittiğinde ve her yerin ne kadar kötü bir yıkım içinde olduğunu yavaş yavaş anladığımızda rüyalar sona erip öylece yok oluverdiler.

Avrupa'dan, Almanya'dan, Rusya'dan gelen haberler hep yıkım, sefalet, ölüm, toplama kampları, mülteciler ve kaybolan çocuklarla ilgiliydi. O zamandan beri dünyanın şu ya da bu tarafından bu haberleri dinliyorduk. Fakat o zamanlar herkes insanlığın böyle bir çileye, ziyankârlığa bir daha izin verecek kadar aptal olmadığına inanıyordu. Hepimizin, giderek yaygınlaşan bir şekilde, insanlığın olanlar üzerinde kontrolü olmadığı, çaresiz olduğumuz konusunda kuşku duyması için önünde daha uzun bir zaman, on yıllar vardı. Beş yıl sonraki Kore Savaşı, o korkunç "küçük" savaş, şu anda eski Yugoslavya'da devam eden savaşların Avrupa'nın kendisi hakkındaki görüşleri üzerinde yarattığı şaşkınlık kadar bizi şoke etmişti. İkinci Dünya Savaşı'nın bütün dehşetinden sonra insanlığın Kore'ye izin verebilmesi *kesinlikle imkânsızdı*.

Gottfried'in Almanya'dan aldığı haberler, partilerde gezen Kontese, sevgi dolu dadıya, bilgin babaya ve Gottfried'in, ağzını yayarak nişanlısını "hiçbir işe yaramayacak ebedi öğrenci" diye tanımladığı kız kardeşe dair çizdiği tabloyu canlandırdı. Savaş başladığı zaman Klaus ve Irene Almanya dışındaydılar. Almanya'ya ve ölümcül tehlikeye geri dönmüşlerdi çünkü bu komünist olarak görevleriydi. Anne, savaş olmuyormuş gibi davranıyordu. BBC'yi dinleyenlere ölüm cezası verilmesine rağmen açıkça dinliyordu. Aile delirdiğini söylüyordu. Anne paçayı kurtarmıştı ama bir noktada SS subayları eve yerleşmişti. Irene, Yahudi olan Klaus'u Nazilerden saklamış, hatta bir keresinde evin içinde gizlemişti. Klaus'un babası doktordu ve üst düzey bir Nazi görevlisi için bir kürtaj yaparak, Klaus'un adını ölüm listesinden sildirmişti. Savaşın sonuna doğru açlık baş gösterince, ufak tefek bir kadın olan Irene, haftada iki üç kez taşraya doğru kilometrelerce yürüyerek, çiftliklerden bir çuval patates almış ve Berlin'e geri getirmişti. Bu gıda ailenin hayatta kalmasını sağlamıştı. Daimi öğrenci sonradan Doğu Almanya'da üst düzey yetkili oldu.

Nazi ölüm kampları hakkındaki haberler ilk önce Hans Sen aracılığıyla geldi. Hans bu söylentileri Kızıl Haç temsilcisinden duymuştu ancak yarısına bile inanmamıştı. Hans'la Gottfried, bizim dairede veya bir kafede sessizce otururlardı. Veya, kendi derilerine asit damlatır gibi yorum alışverişinde bulunurlardı. Her konuda birbirlerine karşıt görüşlere sahip olabilirlerdi ama belli ki, farkında olmadıkları bir şey, uygarlığın iddiaları

konusunda, sözlerine değilse bile, seslerine yansıyan bir ironi, bir alaycılık paylaşıyorlardı. (Bu, Avrupa'yı Amerika'dan ayıran alaycılıktı.) Bazen on, 12 kişi geç saatlere kadar, hatta bütün gece bizim odada oturuyor, haberleri dinliyor, tartışıyordu. Bu arada Pasifik'teki savaş devam ediyor, Japonya'da şehirler bombalanarak yerle bir ediliyordu. Cahillik yüzünden, gözlerimizde canlanan Japonya görüntüsü doğru değildi. Savaşın sonunda çok az insan "iyi Almanlar"dan bahsediyordu. Haksız yere göz ardı edilen bir kitap var. Guy Sajer adında biri tarafından yazılan *The Forgotten Soldier* adlı bu kitap, kışın, incecik, işe yaramayan giysiler ve botlarla Rus cephesinde savaşan, Ruslar ilerledikçe geri çekilen, bazen günlerce yiyecek bir şey bulamayan çok genç, cahil bir asker olmanın nasıl bir şey olduğunu anlatıyordu. Sajer yarı Fransız, yarı Alman'dı. Almanların yanında savaşması tamamen tesadüftü. Birlikte savaştığı gençlerin çoğu ölmüştü. Hitler'in ordusunda asker olduğu yılların sonunda Guy Sajer (Fransızca veya Almanca telaffuz edilebilecek bir isim) bu neredeyse açlıktan ölmüş ve 20 yaşını henüz pek geçmemiş asker, hayaletin hayatını kurtarma telaşı içindeki bir Fransız subayı tarafından işgal kuvvetlerine katılmaya davet edilmişti. O kitaptan karanlık ve öfkeli bir acı, bir kavrayış yayılıyor; "itiraz" denemez çünkü içerdiği deneyimler bundan daha derin. Kitabı yıllar sonra okuduğumda, o dönemde Salisbury-Güney Rodezya'da arkadaşım olan sığınmacıların ruhsal durumunu gördüm. Babamın ruh hali de böyleydi. Eski savaşla ilgili anıları, bu savaşı düşünmeye karşı bir savunma oluşturmuştu. Morali o kadar bozuluyordu ki, annem gazeteleri saklamak zorunda kalmıştı. Ancak radyo dinlemesine, soluğunu tutmasına, kafasında Japon kentlerine düşen bombaları canlandırırken ve Japonların birer birer adaları terk ederek geri çekilmesini seyrederken gözlerinin dalıp gitmesine engel olamamıştı. "Bütün bunlar çok güzel..." diye mırıldanıyordu sürekli olarak. "Ama kimin suçuydu? Savaşı biz başlatmadık, onlar başlattı." Sanki birileri onu suçlamıştı. "Bunu neden yapmak zorunda kaldılar? Pearl Harbour'u neden bombaladılar? Neden? Şimdi bak neler oluyor." Ayrıca her gün, sanki daha yeni öğrenmiş gibi, Harry'nin Akdeniz'deki top ateşi yüzünden sağır olduğunu, İngiltere'de ünlü bir kulak hastanesinde tedavi gördüğünü söylüyordu. "Ancak bunların olmasına gerek yoktu," diye fısıldayarak, kemikli elleriyle bileğime sarılırdı. "Churchill'i dinleselerdi..."

Biraz sonra, “Biz eskiden siperlerde...” Evden ayrılırken Hava Kuvvetleri’ne, annemin himayesi altında olup, verandaya çıkan basamaklarda oturarak annemin küçük köpeğiyle oynayanlara neşeyle el sallayarak evden ayrıldım. Savaş, onların eğitimi tamamlanmadan sona ermişti ve bu nedenle hayatlarının sonuna kadar gençliklerinin, hayatın gerçek deneyimini yaşamalarına engel olduğunu düşüneceklerdi. Ben arabayla uzaklaşırken, onlar birbirlerine benim bir Alman’la evlenen ve kaffirleri kışkırtan kız olduğumu söyleyeceklerdi. Eğer kolonide kalsalar hemen asimile olacaklardı.

Hiroşima ve Nagazaki’ye atom bombaları atıldığı zaman bunlar bize, Tokyo’nun, Osaka’nın, Dresden’in ve Coventry’nin yerle bir edilmesinden çok daha kötü gelmemişti. Sadece, “Tanrı’ya şükür savaş bitti,” diye düşünmüştük. Savaşın zaten, hem de çok yakında biteceğini ancak sonradan anlamıştık.

Gottfried İngiltere’de kalmak istediğini söylemişti ama kısmen ben Londra’da yaşamak istediğim için böyle diyordu. İngiliz olan ilk Lessing olmayacaktı. Kuzenlerinden biri daha geçenlerde milletvekili olmuştu. Yetenekli klanın başka üyeleri de İngiltere’de yaşıyor ve çalışıyorlardı. Gottfried İngiliz uyruğu alıncaya kadar Salisbury’de beklemeyi planlıyordu. Şimdi düşününce kaygısı gereksiz görünüyor, İngiliz uyruğunu gayet tabii alabilirdi. Bir kere, artık hukuk camiasında epeyce tanınmıştı. Ancak ülkesinden on yıl uzakta, sürgünde yaşadıktan sonra, sığınmacı gibi, yani reddedilen biri gibi düşünüyor ve hissediyordu. Sonra bir de komünistti ve yıllarca, yapmaması gerekirken, politikaya katıldığı için tekrar toplama kampına gönderilme korkusuyla yaşamıştı. Nasıl olsa İngiliz vatandaşlığına kabul edilebileceğine inanmıyordu. Boşanmadan önce gidip onunla birlikte İngiliz olmasını beklememi istiyordu. Boşanmanın kötü bir izlenim yaratacağını ve dengeyi aleyhine bozacağını söylüyordu. Beklemeyi kabul ettim. Birkaç yıl süreceğini düşünüyorduk. Bu arada bir bebek yapabilirdik. Arkadaşlarımıza müjdeyi neşeli ve kaygısız bir tavırla verdik: “Araya bir bebek sıkıştıracağız, çünkü yapacak daha iyi bir işimiz yok.” Tartışmalarımız görünürde uygulanabilirlik ve sağduyunun özü hakkındaydı. Ne de olsa evli kalmayı hiçbir zaman düşünmemiştik, bizi evlenmeye zorlayan koşullardı. Boşandığımız zaman, yalnızca formalite

olacaktı, tıpkı evlilik gibi, arkadaş kalacaktık ve ikimiz de çocuğun sorumluluğunu üstlenecektik. Sonradan ikimiz de bebeği “araya sıkıştıramayacak” kadar meşgul olacaktık. Bozulmadan kalan komünizmiyle, başarılı olacağını düşündüğü işini, yani İngiltere sanayisinin bir bölümü için danışman olmayı nasıl bağdaştırabilecekti? Bağdaştırmadı. Rodezya’dan ayrılmasından önceki o yıllarda, insanlar ona gelip, işlerini kurma, para kazanma, yatırım yapma konularında tavsiye istiyorlardı - beyninin bir tarafında süregelen tüm bilgiler, Yoldaş Gottfried’in düşüncelerine paralel gidiyordu. Ya gerçekten İngiltere’de kalıp işletme danışmanı olsaydı, eski haline dönüp, kendi annesiyle babası gibi, iyi bir liberal mi olurdu? Hiç sanmam. Komünist görüşlerini aklının bir köşesinde eksiksiz barındırırken, sıradan bir vatandaşın hayatını yaşayan insanlardan biri olurdu - böyle bir sürü insanla tanıştım.

Yaklaşık bir ay uğraştıktan sonra, alkışlar arasında –yani yoldaşların alkışları arasında– 1945 Noeli civarında hamile kaldım. Yeni evli, yakında evlenecek, evlenmeyi ümit eden genç insanlar arasında doğan ilk bebek hepsinin umutlarını taşıdığından şanslıdır. Gottfried çok sevindi. Ortalıkta emekleyen ve bezini ıslatan küçük bir adam olmasının güzel olacağını söyledi. Dikkat edin, bu bebek erkek olacaktı. Kadınlar espri yaparak Gottfried’in bez değiştirme konusunda payına düşeni yapacağını umduklarını belirttiler. 1960’larda feminizm doğmamıştı.

Babam, “Neden iki bebeği terk edip başka bir bebek doğuruyorsun?” dedi. Annem beni perişan ve şiddetli bir biçimde suçladı.

Şimdi düşünüyorum da aslında bunun bizim mantıklı, akıllı konuşmalarımızla bir ilgisi yoktu. Aynen 1939 yılında John’a, kısa bir süre sonra da Jean’e hamile kalırken olduğu gibi, sanırım, Tabiat Ana milyonlarca ölüyü telafi ediyordu. Burada bu sağlıklı ve doğurgan genç kadın duruyordu ve işe yarardı. Ayrıca, ben bir bebek daha istiyordum. Çok istiyordum.

Bu dönemden iki anım var ve zaman geçtikçe ikisi de giderek daha çok önem ve ağırlık kazanıyor. Bir tanesi Rusların, halka açık bir yerde, tiyatroya benzeyen bir platformun üstünde savaş suçu işleyen Alman subayları asmaya karar vermesi sırasındaydı. Bu barbarlığa karşı her yerde protestolar yükseliyordu. Yani, her türlü katliamın yaşandığı beş yıllık

savaştan sonra, dünya hâlâ halka açık idama tepki gösterebiliyordu. Ortaçağa, ilkelliğe geri dönüş, vs. Ayrıca bu ses 1941 yılından beri duyulmuyordu, zira "vahşi Ruslar" ifadesi askıya alınmıştı: "Ruslar her zamanki acımasızlıkları ve halk görüşüne gösterdikleri duyarsızlıkla..." Benzer bir olay şimdi muhtemelen fark edilmezdi. Korkunç şeyler yaşanmıştı. Kim itiraz edecekti? Ben bunları yazarken, Yugoslavya'daki ağza alınamaz vahşet hâlâ sürmekte. Evet, korkunç olduklarını kabul ediyoruz. Şaşırıyor muyuz? Sanmıyorum.

Diğer bir olay: Simon Pines, Sol Kulübü'nde Hitler ve nasyonal sosyalizmin çöküşü hakkında bir konferans vermişti. Konferansın sonunda Almanya'nın yakında yeniden müttefikimiz olacağını söyledi. Orada 200-300 kişi vardı ve öyle bir patırtı koptu ki, kendi aramızda, "İyi ki linç edilmedi," diye espriler yaptık. Simon, daha da inanılmaz bir şekilde, laf arasında Rusya'dan korkmamız gerektiğini, ancak kendisinin Amerika'dan bin kat daha fazla korktuğunu belirtti. Bazen politikayı düşünen insanlar, olasılıklar konusunda bir sezgi geliştirir. Amerika'ya düşman olmak delilik gibi görünüyordu. Bunu neden söylemişti? Nereden çıkmıştı bu? Bu, solda giderek kuvvetlenecek bir tavırdı ama anlatmaya çalıştığım şey bu değil. 1945 yılında bunu duymak son derece şaşırtıcıydı.

Soğuk Savaş tetikteydi, sahneye çıkmaya hazırlanıyordu.

Bu arada, 24 saat bebeğin ihtiyaçlarıyla karşı karşıya kalmadan önce bir tatile ihtiyacım vardı. Bebek sahibi olmanın ne demek olduğunu bilmiyor değildim. Salisbury'den uzaklaşmayı, dış dünyaya açılmayı çok istiyordum, can atıyordum - özellikle Kraliyet Hava Kuvvetleri yakında gideceği için. Aslında, onları eve götürecek yeterli sayıda gemi olmadığı için bu süreç beklenenden uzun sürdü. Ben kesinlikle durumumdaki çelişkilerin farkındaydım, sorun da buydu. Hayatımda ilk kez istediğimi yapmakta özgür olacakken çocuk doğurmayı kendim istemiştim.

Şimdi özellikle de gençlerde bu durumu gördüğüm zaman belli bir ruhsal durumu düşünüyorum: Kendimi bulduğum her koşulda veya karşıma çıkardığım her engelde –sadece hayatta kalmayıp– onlarla etkili bir şekilde başa çıkabileceğimden en ufak bir kuşku duymamıştım. Olası gelecekleri düşündüğüm zaman bu sessiz bir inatçılık, hatta övünme, zevk alma gibi görünebilir. Bence bu hiç de kolay bir şey değil. Neden genç bir kadın veya

erkek bazen oldukça önemsiz görünen bir şeyde –bazen sonsuza dek– yere yıkılırken bir başkası, kendinden bir an bile kuşku duymadan, bir sürü zorlukla başa çıkar?

Gottfried tatile çıkmamı onayladı. Hep cömert bir insan olmuştu. Örneğin, sadece Howe-Ely'nin acınacak düzeydeki yevmiyesini kazanırken bana yeni bir daktilo almıştı. Beni yazmaya teşvik ediyordu ama aslında yazdığım hiçbir şeyi beğenmiyordu. Cape Town'a gitmeme katkıda bulundu.

Yine beş günlük bir tren yolculuğu. Yanımda beş kişi daha vardı ama kim olduklarını hatırlamıyorum, sadece yüksek platoların, Hex River Vadisi'nin yanımızdan geçişini izlediğimi, son derece tipik Güney Afrika olan çorak ve ıssız görkemin her bir manzarasını aklıma kazımaya çalıştığımı hatırlıyorum. Demiryolunun kenarındaki küçük istasyonları, işçi karılarının ve çocuklarının tren çığlık atarak güneydeki büyük şehre doğru geçip giderken küçük kuru bahçelerinin tellerine gelip el sallamalarını seyrediyordum. O çocukların, o kadınların, sevgili uğruna yetişkin elbiseleri giymiş ve saçları permalanmış o kızların, tren gözden kaybolurken ne düşündüğünü ve hissettiğini biliyordum. Bütün savaş boyunca Salisbury'den ayrılan trenin, insanları alıp uzaklara, çok uzaklara götürürken, veda çığlıklarını ve iniltisini dinlemiştim. Bir nesildir –belki de daha fazla– Güney Afrika'da bir trenin hüzünlü feryatları kayıp anlamına, veda anlamına, terk edilmek anlamına gelmişti. Size söylüyorum, bir jetin uğultusu asla bununla aynı şey değildir.

Cape Town limanları ve içindeki gemiler insana artık denizaltıları, torpilleri ve konvoyları değil, özgürlüğü ve kaçışı düşündürüyordu. Ve ben üç aylık hamileydim.

Guardian gazetesinin Cape Town temsilcileri, Salisbury'deki başarılı temsilcilerinin birkaç haftalığına elbette orada çalışabileceğini söylediler. *Guardian* savaştan hemen önce, 1930'larda insanların yaptığı gibi komünist olan iki becerikli orta-sınıf İngiliz kadın tarafından çıkarılmaya başlanmıştı. Bu komünist gazetesinin formülü, Londra'daki *Daily Worker*'la aynıydı. Aboneler onu kendi gazeteleriymiş gibi hissetmeli ve mali destekte bulunmalıydılar. Her sayıda, bir önceki hafta teşviklerle işçi sınıfının daha iyi duruma gelmesi için toplanan paraların açıklandığı bir bölüm vardı.

Guardian da, *Daily Worker* gibi, sürekli olarak “Komünist Altını”yla, yani Moskova’dan para almakla suçlanıyordu. Parti’de tanıştığım herkes Komünist Altını düşüncesine, Yatağın Altındaki Komünist’e - yani topluma sızan komünistler deyimine kahkahalarla gülüyordu. Aslında topluma sızan komünistler de vardı, Moskova Altını da; daha geçen hafta –bir kez daha– *Daily Worker*’ın nasıl Moskova’dan finanse edildiğini okumuştum. *Guardian*’ın Moskova’dan Komünist Altını alıp almadığını bilmiyorum. Gazeteyi idare eden iki ürkütücü kadının karakterleri dikkate alındığında bunun pek mümkün olduğunu sanmıyorum. *Guardian* savaş süresince, Sovyetler Birliği’nin popülerliği sayesinde çok gelişmişti ama satışlar giderek azalıyordu. Örneğin, Salisbury’de artık 112 kopya satılmıyordu, sadece sadık olanlara bir iki düzine satılabiliyordu.

Abone servisinde çalışmaya başladım; odayı dolduran masalarda oturan bir kısmı gönüllü çalışanlar ödemeleri gecikmiş abonelere mektuplar yazıyorlardı: “Gördüğümüz kadarıyla bu ayki aboneliğinizi yenilememişsiniz. Bunun unutulma sonucunda olduğuna inanıyoruz. Unutmayın, Güney Afrika’nın geleceği sizin gibi insanlara bağlı. Yoldaş selamlarımızla.”

O odada beyazlarla birlikte Hintliler ve renkli insanlar çalışıyordu, oysa Güney Rodezya’da böyle bir şey imkânsızdı. Burası gazetenin alt düzeyde ve önemsiz bir bölümüydü. Çok üstümüzde, en üst düzeydeki insanlar, yıldızlar vardı. Ancak kuruculardan biri olan Carina Baldry gelip bana uyarı niteliğinde mektuplar dikte ettiriyordu. Son derece yıkıcı olduğu düşünülen ve ülkedeki her şeye belirli bir açıdan bakan bu sosyalist gazetenin içinde bu kadar güçlü bir hiyerarşinin olması, herkesin kendi ayrıcalıklarını gözetmesi beni şaşırtmıştı. Kısacası burada, “devrim olduğunda” –alaycı bir zevkle kullanılan bir deyimdi bu– yani gerçekten olduktan sonra, her bakımdan iktidar yapısına uymaya hazır önemli bir komünizm mekanizması vardı.

Gazetenin yoksul nüfusa erişim hatları vardı - Cape Town civarında çok fazla olmayan siyahlara değil, renklilere ve Hintlilere. Birçok kez arabayla Cape Town’ın sefil bir kenar mahallesine, çok fakir renkli kızların veya Hintlilerin ucuz mal ürettiği bir fabrikaya götürüldüm. Burada yoksulluğun, yoksunluğun, umutsuzluğun tanıdık kokusu vardı. Kızlar, ucuz elbiseleri ve

parıltılı mücevherleriyle etrafıma toplanıp, çarpıcı özgürlük mesajları içeren *Guardian*'larını almak için paralarını uzatıyorlardı, ancak aslında istedikleri şey bilgiydi: Konut, yardım, ücretler. Woodstock'ta ayakkabı fabrikası kurulacağı doğru muydu? Gazete satmaya harcadığımız zamanın üç-dört mislini sosyal yardım işlerine harcıyorduk ve çoktan anlamıştık ki gazete onlar için daha iyi bir hayat getirecek olan tılsımdı. Üstelik *Guardian* satıcısı kadınlar ve adamlar da onlara tavsiyelerde bulunuyorlardı. "Olur, doktoru ararız, evet." "Ev servisine telefon ederiz, evet." "Verem kliniği var ama hayır, patronlarınızın ücretleri artırmasında bir rolümüz olamaz."

Bu sefil yaşam seviyeleri ile çoğu beyaz ve orta sınıf olan yoldaşların hayat tarzları arasında uçurumlar vardı.

Güney Afrika Komünist Partisi o dönemde yasaldı. Savaş sırasında gelişmişti ve 1946 yılında heyecanlı bir güven ortamı içindeydi. Ben oradayken, galiba belediye meclisi üyeleri seçimi oldu ve Parti adaylar gösterdi. Çoğu akşamlar gürültülü ve coşkulu toplantılar yapılıyordu ve milliyetçiler ile Nazi organizasyonlarından gruplar –örneğin Ossewa Brandwag– gelip soru yağmuruna tutuyorlardı. Hep didişme ve tartışma oluyordu. Bu coşku veya şiddetli atılganlık atmosferinde insanı güldüren bir parodi havası vardı. Bu durum, "devrim olduğunda" ve "barikatlarda görüşürüz" gibi ifadelerde kendini belli ediyordu. O sıralarda bunu anlayacak kadar deneyimli değildim ama bu havanın, demokrasilerde, yakın tehlike içinde olmayan devrimci gruplara ait olduğunu ve çoğunun da otoriteye nanik yapıyor olmaktan kaynaklandığını artık biliyorum. Baskıcı veya acımasız rejimlerde hiçbir grup bu kadar coşkulu, bu kadar zevk sarhoşu olmayı göze alamaz. Güney Afrika Komünist Partisi üç yıl sonra kapatıldığında, ayrıcalıklı çocukları serbest bırakma havası bir gecede yok oldu, oraya eğlencesine gelenler ortadan kayboldu ve sonuna kadar gidenler çok zor zamanlar yaşadı.

1970'lerde Birleşik Devletler'deki "devrimci" gruplarda, burun kıvırma, dalga geçme zihniyeti yaygındı. (Neler olduğunu tesadüfen öğrendim.) Örneğin, dünyada tehlikeli bir terörist olarak tanınan genç bir kadın, New York'ta polis karakolunun neredeyse karşısında yaşayarak çok eğlendi. "Yüzüm posterlerinizde olsa da, beni tanıyamıyorsunuz." Patty Hearst'a benzeyen bir başkası, polisler onu durdurup, "Sen Patty Hearst'sın,"

desinler diye otobanda hız yapardı. “Ne kadar eğlenceli, ne kadar heyecanlı.”

1946 yılında Cape Town’da komünistler yarın olmayacakmış gibi davranıyordu. Ofislerinde bir dosya dolabı ve dolabın içinde, üstünde Güney Rodezya Komünist Partisi yazılı bir dosya gördüm. Oysa bu çoktan ölmüş ve gömülmüş bir oluşumdu. Coşkulu yoldaşlara, Güney Rodezya’da Komünist Parti olmadığını söyledim. Başından beri haklılardı, parti için gerekli altyapı yoktu ve onları dinlemememiz çok yazık olmuştu. Ayrıca Güney Afrika Komünist Partisi’nin “gizli” üyelerinin profillerini herkesin yalnızca bir çekmeceyi açarak görebileceği dosyalarda bulundurmanın aptallık olduğunu belirttim. Espri yaparak fark etmediğini, çünkü söylemeye gerek olmadığını, zaten aralarında muhbirler olduğunu belirttiler. Beni yoldaşların arasında paranoya örneği olarak gösterdiler. “Kuzeyden gelen küçük komşumuz” İngiliz kolonisinden beklenebilecek her türlü geri kalmışlığı sergiliyordu. Minicik bir havuzda büyük bir balık olduğum Salisbury’den, aslında Londra’da çok küçük ve solda sıfır görünecek büyük ve parlak balıkların arasında küçük bir balık olduğum Cape Town’a taşınmam çok yararlıydı.

Yeterince özen göstermediğimiz bir kural vardır, bazen çok küçük bir ziyaretçi balık bile, sırf o toplumun zihniyetinin parçası olmadığı için, belirli durumlarda yararlı katkılarda bulunabilir. Bir grubun veya partinin düşünce tarzına kapılmamak, özümsememek mümkün değildir.

Cape Town’a geleli daha bir iki gün olmamıştı ki tıpkı Salisbury’ye ilk geldiğim zaman olduğu gibi, “incelendiğimi” fark ettim. Kente yeni bir kız gelmişti. Bu yolculukta bir gönül ilişkisi yaşamaya kararlıydım: Bana borçlu olduklarını düşünüyordum. (Kimin? Neyin?) Kargaşa çıkan bir seçim toplantısında Afrikalı bir sendikacıyla tanıştım ve cilve yaptım. Aynı akşam ilerleyen saatlerde ilk bakışta Güney Rodezya’da olabilecek her şeyden her açıdan farklı olan bir gönül ilişkisi için mükemmel bir aday ortaya çıktı.

Şimdi, her yazarın aşina olduğu ikilemle karşı karşıyayım: Ne kadarını yazmalı, ne kadarını yazmamalı. Sorun şu ki, çocuklar, torunlar, tez yazanlar, profesörler aslında en çok, yazarlarının, diyelim ki, 50 yaşında, ipek elbiseyle veya şık bir takımla, zarif bir şekilde gülümseyerek Edebiyat

Ödülü alırken doğduğunu düşünmek isterler. “60 yaşında gülümseyen bir halk adamı.” Veya kadını. Tanınmış bir akrabanız olması güzel bir şey, ama neden o rezil gençlik hakkında çenelerini kapatamıyorlar. “Aman Tanrım, Catullus’ları[69] karşılarına çıksa ne derler?” Mesele şu ki yaşlı Catullus, genç Catullus’u evlatlıktan reddetmektedir. Şu veya bu maceramı paylaştığım eski bir arkadaşım bana kaç kere, “Sen neden bahsediyorsun? Eminim bunu daha önce hiç yapmadın...” demiştir.

O dönemde Cape Town’da herkes, yarım düzine kelimeden sonra kimden bahsettiğimi anlardı. “Afrikalı sanatçı, uzun boylu, canlı, hareketli, sanatçı gibi giyinen, sanatçı gibi davranan, ama hafifçe her şeyin tepesinde durarak bohemlikle alay eden biri.” Şimdi? Muhtemelen hiç kimse anlamaz.

Onu, *In Pursuit of the English* kitabıma koydum.

Komünistti, ama o dönemde kim değildi ki? Gönül ilişkisi, sadece benim saflığım yüzünden gerçekleşti. İlk fırsatımı, sendikacıyı (sitemkâr, ama aşkta her şey mubahtır) şimdi hayret ettiğim bir acımasızlıkla terk ettikten sonra, bu sanatçıyla –René diyelim– çıktım ve onun arabasıyla Cape Town’u tepeden gören yüksek tepelere gittim. Bulutların dağın kenarından, kâseye dökülen süt gibi inişlerini seyrettim. Epeyce zevk alıp vaatlerde bulunarak René’yle öpüşüp koklaştık. Sonra beni Altıncı Mahalle’de bulunan stüdyosuna yerleştirip, dört günlüğüne bir iş gezisine gitmesi gerektiğini söyledi. *Guardian*’a ayrılacağımı bildirdim ve harika bir şekilde boya ile terebentin kokan stüdyonun tadını çıkardım. Duvarlarda kendi tabloları ve başyapıtların reprodüksiyonları ile bir de, Uzak Çin’den gelen bir hazine gemisi gibi, olasılıkların açıklanmasına benzeyen bir eski tabak koleksiyonu asılıydı. Stüdyo eski, küçük, beyaz bir evin içindeydi. İçeri girip çıkarken tatlı bir tehlike yaşıyordunuz. O dönemde Skolly-çocukları olarak bilinen renkli holigan çeteleri mahalledeki herkesi korkutuyordu. Aslında René başka bir kadınla beraberdi. Kızları, kadınları, gülerek ve vicdansız bir keyifle aldatıyordu. Kadınlar hep peşinden koşuyordu. Bunun nedeni onun kadınlara tapmasıydı. Bizimle ilgili her şeye bayılıyordu, nasıl göründüğümüze, kokumuza, duygularımıza, sesimize, nasıl olduğumuza. Bu tür erkekler dayanılmazdır (özellikle İngiltere’de olduğu gibi, ender rastlanıldığında) ve kadınlar tarafından hemen fark edilip çok değer verilirler. (Bu kadın sevgisini taklit etmek mümkün değildir.) Ayrıca bu

erkeklerden sadakat veya diğer evcil ya da medeni erdemleri de beklememeliyiz. René, hayatının o aşamasında nostaljik ve hassas pişmanlıklar yaşıyordu, tahminime göre hayatında ilk defa. Şu ana kadar başarıyla evlilikten kaçınmıştı. 40 yaşındaydı, ancak bir kızı hamile bırakmıştı ve onunla evlenmek zorundaydı. Bana kapılmıştı, âşık değildi, bu tür erkekler tutkulara karşı yalıtılmış oluyorlar. Duygu - onların gıdası buydu. Benim gibi hamile olan müstakbel karısı gülümseyerek ön koltukta otururken, beni arabayla gezmeye götürecek kadar soğukkanlı biriydi. Kız sevimli, güzel, komik, Afrikalı bir köylü kızıydı ve René'ye mükemmel bir eş olacaktı. Onun René'nin kadınlarından biri olduğunu görebiliyor muydum? Hayır, görmüyordum. Kısa süre sonra, belki de bir yıl içinde (önemli olan olgunlaşmak) daha arka koltuğa oturur oturmaz, onların sevgili ve kızın da hamile olduğunu anlayabilirdim. (Bu ne cüret! Nasıl bu kadar duyarsız olabiliyorsun! Sen bir canavarsın!) Ancak o zaman, onunla ilişkiye girmezdim.

Stüdyoda teorik olarak yaşanmaması gerekiyordu, ya da belki de bu, bir kızı daha saklamak için kullandığı bahaneydi, bilmiyorum. Kim bilir kiminle gittiği yolculuktan döndüğünde, bir arkadaşının ödünç verdiği, bahçesinde ağaçlar olan küçük beyaz bir evdeydik. Birkaç günlüğüne, uzun süre değil. (Bunu söylüyorum çünkü şimdi bu evde bir yıl yaşadığımı söylüyorlar.) Sevişmelerimiz güçlü, sık ve uzundu. Sürekli gülüyorduk. Yemek konusundaki fikirlerime şaşıyordu ve bana, sevişmesi kadar candan bir şekilde bir sürü yemek öğretti, büyük bir bölümünü Malezya'ya borçlu olan Afrika mutfağından domuz ve kuzu yahnileri, baharatlı kıymalar ve etli turtalar. Kilo alıyordum. René buna bayılıyordu. Hamile olmama bayılıyordu. Kocaman elini büyüyen karnıma koyarak oturur, adeta bebeği dinlerdi. Sonra telaşla şövaleye koşup resim yapıyordu. Kendini Renoir'la özdeşleştiriyordu. Muhtemelen Renoir'da böyleydi, doğanın cömertliği karşısında kendinden geçiyordu. Hayatının bu döneminden düzinelerle hamile kadın resmi çıkmış olmalı, karısının, benim resimlerimiz... O zamanlar Renoir tablolarındaki gibi olan vücudumun duvarın birinde asılı olduğunu düşünmek hoşuma gidiyor. Yüzüm değil. René'nin resimlerinde yüzler yalnızca belli belirsiz bir yanak olurdu veya düşen saçların arkasında kalırdı. O çalışırken onun aldığı zevkten zevk alarak kesinlikle

gülümsüyordum: Bu gülümsemede onun hoşlanmayacağı unsurlar yer alıyordu. Bir kadının da bağımsız bir gözlemci olabileceği düşüncesinden nefret ediyordu. Yemek yemediği ve sevişmediği zamanlarda, yanına beni de alarak arabayla, “devrimci görevim” dediği işe gidiyordu. Renkli toplumun yaşadığı büyük blok apartmanlar onun özel sorumluluğu altındaydı çünkü onlar gibi René de Afrikaanca biliyordu ve onu seviyorlardı. Bir sandık koyar –bunu kasıtlı bir parodi şeklinde yapardı– sandığın üstüne çıkar, elinde bir hoparlör tutarak başlardı. O zamanlarda dikkati çekmekten hoşlanan biriydi. Uzun boylu, zayıftı, uzun sarı saç lüleleri ve bol, renkli giysileri vardı. Bu giysilere bayılıyordum - o dönemde böyle şeyleri Güney Rodezya’da giymek mümkün değildi. Veya aslına bakarsanız, Güney Afrika’da da çoğu insan bunları giymezdi. Renkli insanların yaşadığı dairelerin pencereleri ve balkonları bir anda gülen ve bağıran insanlarla dolardı. Tek kelime Afrikaanca anlamasam da, ben de gülmek zorundaydım. Till Eulenspiegel’e veya Baro Münchhausen’e benziyordu, gülmenin, hükümete ve otoriteye hakaret etmenin doğal olduğu, yoksulluğun yalnızca büyük bir şaka olduğu bir dünyadan gelen sihirbaz gibiydi. Komünist Parti ve yoldaşlar oy getirmesi için ona güveniyordu.

Sonra beni arkadaş ziyaretine, örneğin yazar Jack Cope ve karısı Lesley’in evine götürürdü. Jack uzun boylu, esmer ve yakışıklı bir adamdı. Lesley zayıf, sarışın ve çok güzel bir kadındı. İkisi de o zaman parti üyesiydi. Pazar meydanına sandıklar götürür ve devrimci konuşmalar yaparlardı. Bu güzel çift müthiş başarılıydı, özellikle de prenses gibi olan Lesley. Yoldaşlar sabun kutularının üstündeki bu orta sınıf İngiliz çiftinden alaycı bir keyif alıyorlardı. Polisler de. Herkes.

Seapoint’te küçük bir apartman dairesinde yaşıyorlardı. Pencerelerinden –altı yıl önce John’la birlikte kaldığım o eski püskü, dizi halindeki renkli ışıklı otelden çok uzak olmayan bir yerden– denizin dalgalarını ve çekilişini izliyorlardı. Elimde olmadan yoğun, marazi ve zevkli bir melankoliye daldım. Bunun, moralimin bozuk olduğu anlamına geldiğini biliyordum.

Rene arabayla uzaklaşırken, “Hey, sana ne oldu? Kız arkadaşımın suratının asılmasını görmek hiç hoşuma gitmiyor. Neden canın sıkıldı?

Ayrılmamız gerektiğini mi düşünüyorsun? Bekle, eve gidelim, yatağa girelim ve seni yeniden mutlu edeyim,” diyebilirdi.

Rene kadınları sevebilirdi ama en ufak bir akıllılık belirtisinde huzursuz oluyordu. Ama Tigger’ın espri yapmasını seviyordu. Kadınların aptal olmasının daha iyi olacağı düşüncesi aklına bile gelmeyen Gottfried’den, “Aman dostum, Tanrı neden kızlara beyin verdi? Sana söylüyorum, her şeyi bozuyor,” diyen René’ye geçiş en azından ilginçti diyebilirim.

René’nin sorun yaşadığı tek akıllı kadın ben değildim. Ya bir süre önce, ya da halen Gottfried’in ikinci karısı olacak olan kadınla bir ilişkisi vardı. Ilse Alman göçmeniydi, komünistti ancak solcu toplumda enerji dolu, akıllı ve çok cesur bir kadın olarak tanınıyordu. Güney Afrika’da bir Hintliyle evlenebilmesi için gerçekten de çok cesur olması gerekiyordu. Bürokrasiye ve zencilerin beyazlarla aynı etkinliklere katılmasını engelleyen dar görüşlü zulümlere, insanları kendisine hayran bırakan bir beceriyle ve kendilerine tahsis edilen yere sığamayan insanlara özgü o özel tarzla karşı çıkıyordu.

René, balığa çıkma zamanı geldi dedi. Nişanlı olmasına rağmen bir ilişkisi olduğu için herkesin eleştirdiği Cape Town’dan kaçmak istediğini ancak sonradan fark edebildim. O günlerde çoğunlukla ıssız olan ve insanların bulunmadığı, suyun kayalarda patlayarak köpükler oluşturduğu, boş beyaz kumsallara yayıldığı dünyanın en güzel sahilinde arabayla ilerledik. Sonra biraz içeri saptık, tarlaların arasından, bağların içinden geçtik ve renkli insanların işlettiği bir taşra bakkalına geldik. İşletenler gülerek bana baktı. “Bu yeni kız nasıl biri?” diye düşünüyorlardı. René, kıyıdan 100 metre kadar uzakta olan tek odalı minik bir ev veya baraka kiraladı. İçinde, çok geniş bir eski moda yatak, gaz lambaları, bir masa ve iki sandalye vardı. Dışarıda bir ağacın altında, tuğladan yapılmış bir şömine bulunuyordu. Deniz gürlüyor, patlıyor, homurdanıyor, bütün o sahili hırpalıyordu ve adeta ayaklarımızın altındaki toprak sallanıyordu. Akşam yemeğimizi temin etmek için, hemen tuz kokan alçak çalıların arasından sahile indik. René olta takımını alıp sivri kayalıkların arasında bulunan ve suyun köpürerek sıçradığı bir birikintiye gitti. Tam ortadaki kayaya doğru bata çıka yürüyüp zıplarken dizlerine kadar suların içinde kaldı. Oltasını tekrar tekrar fırlatırken coşkuyla bağırıyor, gülüyor, gürlüyordu. Sonunda kaygan, debelenen bir balık fırladı ve René balığı kayadan sahile savurdu.

Sonra sırılsıklam bir halde, deniz kokarak, aynı coşkuyla bana sarıldı ve tuzlu çalıların arasından geçip küçük kulübeye doğru koştuk. Burada ölen balığı temizledi ve denizden çıktıktan bir dakika sonra ızgaranın tellerinin üstüne yerleştirdi. Şarap. Tadı tuzlu olan ekmek. Hanepoort üzümleri. Üstleri şeker kaplı kurutulmuş meyve. Gaz lambasının alevini kısarak yatağa girdik. Odayı gölgeler ve denizin sesi kapladı. Seviştik ve denizi dinledik, seviştik ve dinledik, bedenlerimiz balıklarınki kadar kaygandı, sonra René uyudu, ben uyumadan, yattığım yerden denizi dinledim. Dalgalar patlıyor, gürlüyordu, her biri adeta karaya saldırıyor ve geri çekilirken onu da sürüklüyordu, bütün gece, bütün gece... Sanki küçük ev suyun altında kalmıştı.

Birçok kez bu fiziksel zevk cennetini yazmaya, gerçeği açıklamaya, yani bunalımlı olduğunu anlatmaya niyetlendim. “Gerçek” bunalım veya “ne kadar üzgün olduğumu görüyorsunuz” tarzı hoş melankoliler değil. Sevgililerin benliklerinin, denizin sesinin içinde eridiği, rüzgârın çalılıkların arasından ilerlediği, lamba direğinin zayıf bir çocuğun kemikli sırtına benzediği, parıldayan beyaz derinin üstündeki minik altın çillerin doğrudan kalbe hitap ettiği bir hikâye hayal ettim, tahrip olmuş bir yüz tarafından anlatılandan daha doğru bir hikâye... Bir kadının esmer, ipeksi dizi, genç eli şöminenin ateşinden gelen duman kokusu sinmiş çarşafın üstünde öylece duruyor. Kendimi bir zevk hazinesiymişim gibi muamele görmeye bırakabiliyordum ve bunda mutlaka narsisizmin de payı vardı, yaşlanınca ne çok şey öğreniyor insan. Bu elmada kurt olması gerekiyor muydu? Üstelik de René’nin bana hükmetmesine aldırmıyordum çünkü yakında gidecektim ve geri dönmek zorunda olduğum için mutsuzdum. Eğer her şey farklı olsaydı, burada Cape Town’da kalabilirdim ve muhtemelen birkaç ay içinde, savaş sonrası karmaşası olsun olmasın, kendi başıma bir gemiye binebilir ve Londra’ya veya Paris’e gidebilirdim. Kesinlikle bu adamla kalma arzusunda değildim - ki o zaman daha evlenmek üzere olduğunu bilmiyordum. *Guardian* gazetesinin abonelerini uyaran mektuplar yazmanın da benim kaderim olduğunu düşünmüyordum.

Beş günlük tren yolculuğu. Sahile, denize, özgürlüğe, sevgiye değil, yine geriye, gerçek geleceğim olduğundan emin olduğum şeyden uzaklaşıp, dağların arasından, platoların içinden, yavaş yavaş, her küçük yan hatta

durarak, çiftliklerin ekip başlarının kulübelerinin yanından geçerken inleyerek, kadınlarla çocuklara el sallayarak, tekerlekleri uğuldayarak geri dönüyorum. Bu arada tren tozla kaplanmıştı ve ben, hayatımda hiç olmadığı kadar mutsuz bir şekilde ranzaya uzanmıştım. Yapımın kökeninde yatan ve ters yönlerde dönen duygusal veya psikolojik helezonla yüzleşiyordum. Mesele "hamile kalmak zorunda değilken, yine hamile olmak aptallığı" değildi. Sorun, hamile olmak zorunda olmamdı. Çocukluğum böyle buyurmuştu çünkü. "Şimdi aptallık olduğunu düşündüğüm bir devrimci romantizmi ve kayıtsızlığıyla Gottfried Lessing'le evlenmemiş olsaydım, şimdi gitmek istediğim her şeyden uzağa, geriye gidiyor olmazdım." "Şöyle yapmalıydım, böyle yapmalıydım," demenin ne yararı vardı? Önemli olan şuydu, doğam ve koşullar dikkate alındığında başka bir şey olması mümkün değildi. Ayrıca, bilgelik ifadeleriyle donatılmış Kurt ve diğerleri sayesinde, kendime uygun etiketler, hatta lakaplar verebilecek durumdaydım. Öte yandan, bu trende yanlış yöne gitmemi kaçınılmaz kılan bir şey daha vardı: Babamın hastalığı, uzun süredir, yavaş yavaş ölüyor olması.

Bedenen sağlıklı olup da içinden mutsuz olmak çok gariptir. Eve döndüğümde beş aylık hamileydim, güneşten yanmıştım ve sağlıkla capcanlıydım. Gottfried iyi vakit geçirdiğime memnun olmuştu, ama canı sıkılmıştı çünkü onu her zamanki şeklimle bırakmıştım, oysa şimdi... Gottfried hamileliğim konusunda daha anlayışlı davranamazdı, ancak sürecin tadını çıkaracak bir adam değildi. Evlilik çağındaki kızlardan biriyle ilişkiye girmişti. Bu kız şimdi toplumun önemli üyelerinden biri olduğundan, başka bir şey söylemememde yarar var.

Gottfried'le ben mutsuz ama iyi niyetli evliliğimizi sürdürdük.

Bu geçmişte gurur duyduğum pek bir şey yok ancak Gottfried ve ben, gün içinde birbirimizi defalarca hayal kırıklığına uğratmak ve altüst etmek üzere doğmuş olmamıza rağmen bu süreçte gerçekten terbiyeliydik.

Bir sahne: İçinde yaşadığımız sayısız yatak odalarından birinde bulunan bir şifoniyerde, mükemmel bir şekilde katlanmış, renklerine göre sıralanmış on çift çorap duruyor. Yandaki çekmecede kesin olarak düzenlenmiş çamaşırlar ve fanilalar bulunuyor. Uzun çekmecede bir santim bile kaymamış üç tane yıkanmış gömlek yığını var, düz renk, renkli, çizgili.

Gardıropta beyaz, krem ve kahverengi keten ve pamuk takım elbiseler asılı, ne bir toz zerresi ne de yersiz bir kırışıklık.

Bu mükemmelliğe kuşkuyla ve umutsuzlukla bakıyorum. Gottfried açılmış çekmecelere, dışarı taşan çoraplara, sutyenlere, külotlara, kazaklara, renk salatasına bakıyor. Onun yüzünü görünce içimi bir pişmanlık ve vicdan azabı sarıyor. “Ah, Gottfried,” diye haykırıyorum, “Çok özür dilerim, gerçekten deneyeceğim.” Ve içgüdüsel olarak ona sarılıyorum. Kollarımın arasında kıpırdamadan duruyor. “Bunu duyduğuma sevindim,” diyor soğuk bir şekilde. “Ancak cüret edip, kuşkulu olduğumu belirteceğim.” Gottfried kızgın. Daha da kötüsü, perişan, bezgin. “Tanrı aşkına Gottfried, bunlar yalnızca giysi.” “Ben öyle düşünmüyorum,” diyerek arkasını dönüp gidiyor.

Sonra o kendi yatağına yatıyor, ben kendi yatağıma. İkimiz de karanlığa bakıyoruz. Bir şey söylemek üzere ve ben kendimi hazırlıyorum. Ama sonra yavaşça, mantıklı ve esprili bir şekilde, “Bu tür uyumsuzluk suçtan çok talihsizlik,” diyor.

Rahatlayarak hemen gülüyorum. O da, ben güldüğüm için gülüyor.

Sigara içiyoruz. Odada dolanan duman karşımızdaki apartmanın üst katından yansıyan ışıkta görünür oluyor. Ve müzik; avlunun karşısındaki daireden dans müziği geliyor; dans müziği ve sigara dumanı; biri olmadan diğeri asla olmaz. Avlunun karşısındaki daireden sürekli olarak, gece gündüz, hatta sabahın üçünde dördünde bile müzik sesi geliyor. Güzel zamanlar...

Bir gün çıkıp gelecek
Sevdiğim adam
Ve benim yanıma gelince
Kalması için elimden geleni yapacağım...

Savaş boyunca parti veren ve Hava Kuvvetleri yansımalarını odada tasnif eden anne kızın sesi.

Beni birisi seviyor, acaba kim—
Merak ediyorum, kim olabilir
Beni birisi seviyor, keşke bilseydim

“Şey,” diyor Gottfried, “Dünyanın sevince güzel olduğunu söylüyorlar.”

“Kanıtlara bakınca öyle görünmüyor,” diyorum.

Gottfried, espri yapmayı düşündüğünü belirten bir şekilde boğazını temizliyor. “Bu olumsuz bir görüş, yoldaş.”

“Ah, çok özür dilerim.”

Gottfried bir sigara daha yakıyor. Ben de.

Avlunun karşı tarafında şarkı söylüyorlar.

Nereden bildiğimi soruyorlar

Gerçek aşkımın gerçek olduğunu...

Karşıdaki kalabalıkla birlikte mırıldanıyoruz, vekâleten güzel zamanlar.

Tabii cevap verdim

Şuramda, içimde bir şey

İnkâr edilemez.

Şimdi gülen arkadaşlar alay ediyorlar

Gözyaşlarımı gizleyemiyorum

Yalnızca gülümseyip, diyorum ki

Güzel bir ateş sönünce

Gözlerime duman kaçıyor.

“En azından son dizesinin doğru olduğu inkâr edilemez,” diyor Gottfried yavaşça.

18

Cape Town’dan döndüğüm zaman, fazla sürmeyecek, sonra gideceğim, diye düşünüyordum... Buna rağmen hiçbir şeyin çabucak olmayacağını biliyorduk. Aslında, hayatın, o hiçbir şeyin hareket edemediği o dönemlerinden birinin içindeydim. Oturup beklemekten başka yapacak hiçbir şey yoktu. Savaş sırasında, “Bir keresinde yüzyıl savaşları olmuş...” diye espriler yapardık. Savaştan sonraki dönemde espri de yapılmıyordu. Savaş kendi içinden genel bir coşku havası yaratırken, savaş sonrasında tamamen sıkıntı ve moral bozukluğu kaynağıydı. İnsanlar gizlice, bu kadar korkunç şeyler nasıl olabildi, diye düşünüyordu ve insan kötü bir deneyim yaşadığı zaman nasıl yalnızca gidip uyumak istiyorsa, o şekilde düşünüyordu. “Yalnızca üç buçuk sene sürdü, bu nedir ki?” desem aldatıcı olurdu. Pasaportlarla, vizelerle, vatandaşlıkla, ülkeye geri dönmeyle ilgilenen ofislerin yerden tavanlara kadar itirazlarla ve başvurularla dolu

olduğunu biliyorduk. Bir avukat olarak Gottfried, ilgili bölümlerde işlerin nasıl ilerlediğini –yavaş ilerlediğini– anlatan insanlar tanıyordu. Ayrıca, Howe-Ely’nin ofisi, diğer bütün bürolar gibi, İngiliz olmak isteyen veya ailelerine ne olduğunu öğrenmek isteyen eski sığınmacılarla doluydu. Almanya’daki toplama kamplarında olanlara ilişkin haberlerin gerçek olduğu o zaman anlaşıldı. İlk başta özümsemek, “sindirmek” çok zor geldi. Şimdi bir başka diktatörün binlerce, yüz binlerce, milyonlarca insanı öldürdüğünü duyduğumuz zaman, “Bunu daha önce duymuştuk,” diyoruz. Hitler, Stalin, Mao, Pol Pot, Humeyni, Saddam Hüseyin, böyle insanların sonu gelmiyor. Osip Mandelstam hepimizin adına söylüyor.

Ruhum, yaşım,
Kim senin gözlerine bakabilecek?
Acımasız ve kötü, geri dönüp bakacaksın
Yarım akıllı birinin gülüşüyle
Bir zamanlar koşabilen bir hayvan
Kendi izlerine bakacak.

O yıllarda Bay Lamb’in yanında çalışıyor ve güzel para kazanıyordum. Gizli kapaklı politikayla uğraşmak hoşuma gidiyordu. Benim gibi yetişen hiç kimse, BBC haberleri günün en önemli olayıyken ve verandalarda sürekli olarak hükümetlerden bahsedilirken kendini politikadan tamamen soyutlayamaz. Şimdi kendi kendime şunu sorabiliyorum, hayatında hiç gazete okumasaydın veya haberleri dinlemeseydin, politikayla hiçbir şekilde ilgilenmeseydin, senin için veya dünya için ne fark ederdi? İşe yaramıyor, politika beni her zaman büyülemişti. Ayrıca, Bay Lamb yaşlı bir adamdı ve Güney Afrika’nın hırslı gençlerinden biri olarak, geçmişinden tekrar tekrar hikâyeler anlatmaya bayılıyordu. Kişilikler... Çatışma ve renk... Entrikalar, sermaye ile işgücü arasındaki savaşlar - bu hikâyeyi Jack Allen ve Bayan Maasdorp’tan duymuştum ama başka bir politik perspektiften. Daktilo yazdığım öğleden sonraları duyduklarımı aktardığımda, “Ne gerici bir ihtiyar,” diyorlardı Bay Lamb için. “Ne kapitalist yalanlar ama!” Ve Bay Lamb diyordu ki, “Şekerim, unutmamak gerek, Terence’ın dediği gibi, ‘Ne kadar adam, o kadar fikir...’ Şimdi makineyi tek aralığa ayarlayabilir misin? Bu seferki, Max Danziger ve memleketi batırmak için planladığı yeni bütçe. Güney Afrika’daki en

kendini beğenmiş adam herhalde odur. Konuştuğu zaman hep, ‘Ey mutlu Roma, ben konsül olunca doğan!’ dediğini duyuyorum. Eminim Çiçero’yu biliyorsunuzdur? Başlayalım mı? Bütçemi, Francis Bacon’dan bir alıntıyla açıyorum: ‘Yeni çareler bulmayanlar yeni kötülükler beklesinler, çünkü zaman en büyük yenilikçidir.’” Eğer illa ki Francis Bacon’dan alıntı yapacaksa (hayır hayır, bunları yazma şekerim) o zaman Danziger’in hatırlaması gereken bir şey var: Bacon, ilaç hastalıktan daha kötü olabilir... de demiştir. Yeniden başlayalım mı? “Bütçemi açıklıyorum...”

“Latince alıntılar yapmaya başladıkları zaman,” diyor Jack Allen, “Bir şeyler gizlemeye çalışıyorlar demektir.”

Sabahları, yazmayı öğrenmeye çalışıyordum. *Türkü Söylüyor Otlar*’ı, kısa hikâyeleri ve tabii ki şiirleri bu dönemde yazdım, tekrar yazdım. Şimdi dize yazmamın, karda ilerleyen kızağın arka tarafından melankolik kurtlara susturucu atmaya eşdeğer olduğunu görüyorum.

Bazı kısa hikâyeler, Johannesburg’da *The Democrat* adlı bir dergide, bazıları da *Trek* dergisinde yayımlandı. Çoğu zaman yazıyordum ve yırtıyordum, yazıyordum ve yırtıyordum.

Ekim 1946’da, diğer iki bebekte de olduğu gibi, tam gününde, Lady Chancellor Hastanesi’ne gittim. Hiçbir beklentim yoktu, çünkü daha önce de iki kere yanılmıştım, ama her zamanki gibi keyifli bir heyecan içindeydim, ya bütün daireyi boyayacak veya 36 kilometre yürüyecek kadar canlıydım. Bu kez bu kadar enerjinin, doğumun yakında olacağını gösterdiğini biliyordum.

Lady Chancellor, her zamanki gibi, fiilen doğumhanede olmayan kadınlara zaman ayıramayacak kadar yoğundu. Buna memnundum. John’la kaldığım odadaydım. Tek başıma. Sabahtı ve aç bebeklerin çığlıkları belkemiğime baskı yapıyordu. Eğer onların bulunduğu oda boyunca uzanan alandaysanız bebek ağlamalarının titreşimlerini sırtınızda hissedersiniz. Yine belkemiğinizde hissettiğiniz ve asıl doğumun başladığı anlamına gelen o ilk sancıyı bekliyordum. Sancılarım hafifti. Odada dolanıyordum, sonunda hemşirelerden biri kapıdan başını sokup, banyo yapmak isteyip istemediğimi sordu ve istiyorsam, yapmamı söyledi. Buna memnun olmuştum, “Evet,” dedim ve bir saatten fazla sıcak banyoda kaldım. Hiç sancım yoktu. Odaya dönünce bir koltuğa oturdum, hatta biraz uyudum.

Uyandım ve böyle devam edemeyeceğim konusunda kendimi uyardım. O anda yararlı bir sancı geldi. Bir dakika, diye düşündüm, durun, bu ne? Kısacası, sancıları kontrol ettiğimi fark ettim. Yorulduğum zaman gevşek kaslarla koltuğa yığılıyordum. Sonra dinlenince, ayağa kalkıp, odada dolaşıyor ve "Şimdi sancım olacak," diyordum... Oluyordu. Bunu hiçbir kitapta okumadım ve eğer odada dikkatimi dağıtan bir hemşire olsaydı bunu fark edemezdim. Siyah hemşirenin üçüncü çocuğunu doğuran o şişman, gevşek, yoksul kadın için söylediği, (ben de şimdi ona benzemiştim şimdi ve artık aldırmıyordum) "Sen artık gerçek bir kadınsın," bu mu demekti? Şu andaki halimle, kendine güvenen ve duruma hâkim kadınla, ilk doğumumdaki gergin, sancıyla kıvranan kız arasında hiçbir benzerlik yoktu. Bütün bu süre içinde gerçek sancılar ne zaman başlayacak, diye merak ediyordum. İkinci çocukta "gerçek" sancıları beklemiştim, ancak son aşamaya kadar başlamamıştı. Bütün bunlar bir süre, bütün sabah devam etti. Arada sırada bir hemşire telaşla içeri gelip, "Bir bardak çay ister misin?" veya "Noel telaşı," ya da "Biraz daha dayan, yakında bir yatağımız boşalacak," diyordu. Öğleden sonra ikiye kadar hemen hemen hiç ciddi sancım olmadı, ama o anda belkemiğimi soğuk bir sancının doğradığını hissettim ve zile bastım. Bu kez almayacağımı söylememe rağmen çoktan bağırarak kloroform istemeye başlamıştım. Başhemşire geldi ve bir süre sonra Dr. Rosen... Ne olduğunu anlamadan tekrar uyandım ve başhemşire sağlıklı bir oğlan doğurduğumu söyledi. Her zamanki gibi, kız da olsa oğlan da olsa çocuğun sağlıklı, güçlü ve normal olacağından emindim. Başhemşirenin beni bu kadar açıkça kınaması, çıkar çıkmaz plasentayı görmek istediğimi söylememi kolaylaştırdı. Başhemşire çok şaşırdı. Dr. Rosen'a rica ettim. Ne de olsa benim yaptığımı söyleyerek espri yaptı. Başhemşire plasentayı bir kaba koyup, yaklaşık beş saniye kadar yüzümden bir metre uzakta tutarak, kendi yüzünde suçlama ve tiksinti ifadesiyle bana gösterdi. Çiğ karaciğere benzediğini görebilecek kadar. Sonra bebeği tutmak istedim. Yatağıma geçip temizlendikten sonra yeterince zamanım olacağını söyleyeceğini biliyordum. Fakat bu kez öfke ve çaresizlikten ağlamadım, çünkü bir müttefikim vardı: İngiltere'den gelmiş, Truby King ekolünden olmayan genç bir hemşire. Bebeği bana verdi ve başhemşire

gelince beni korumak ve bebeği hemen alabilmek için başucumda beklemeye başladı.

Birden fazla çocuk doğuran hiçbir kadın, karakterin doğuştan gelmediği, yapıldığı doktrinini kabul etmez. Bir bebeği ilk kez kollarınıza aldığınız zaman, o insanı, gerçek doğasını tutarsınız. Sonradan ne yaparsanız yapın, kökeni, temeli, esası odur. Bu bebek cesur ve savaşçı John'dan, tatlı ve herkese güvenen Jean'den farklıydı. Uykucu ama sıcakkanlı ve ilgili bir bebekti. Onu diğer ikisinden çok gördüm. O da babasını daha çok gördü. Gottfried kolonideki erkeklerle sarhoş olma geleneğinin barbarlık olduğunu düşünüyordu, bu nedenle sık sık geliyor, arkadaşlarımızdan kimi bulursa yanında getiriyordu. Diğer ikisinde Frank'in arkadaşlarını ağırladığımı düşünürken, şimdi bu gelenler benim de arkadaşlarımdı ve her ziyaret saati partiye dönüşüyordu. Gottfried kesin bir ifadeyle başhemşireye, hemşirenin bebeği getirmesine izin vermesini emretti. Başhemşire kendisine söyleneni yaptı. Gottfried kabadayılık yapan bir kadınla nasıl başa çıkılacağını biliyordu. Böylece Peter başından itibaren günün büyük bir bölümünü çeşitli insanlar tarafından hoplatılarak geçirdi. Peter grubun ilk bebeği olmakla kalmıyor, savaştan bu kadar kısa bir süre sonra doğduğu için umut ve yeniden diriliş duygusu yaratıyordu. O hastaneden, diğer ikisinde kaldığım süreden altı gün önce çıktım. Gottfried Dr. Rosen'a açıkça eve gideceğimi bildirdi. Başhemşire tatlı, gülümseyen, buruk bir ifadeyle benim, daha doğrusu Gottfried'in arabaya gidişini seyretti.

Bir sürü konuk ağırlamaya alışkın olan o büyük oda, koridor bölümünde bir beşiği olan bebeğe kolaylıkla uyum sağladı. Aslında zamanını bizimle geçiriyordu. Üçüncü çocuk olduğu için bakımı minimal ve mantıklıydı. Sıcak havalarda bir iki düzine bebek bezi –dairelerin dışındaki iplerde birkaç saatte kuruyorlardı– fanila ve hırkadan başka bir şey gerekmiyordu. Annem bunun cimrilik ve bebeğe karşı kötü duyguların kanıtı olduğuna inandığı için kaygılıydı. Peter doğmadan uzun zaman önce, oyuncak ayısı beşiğinde onu bekliyordu. Peki, bu oyuncak ayı kimin için alınmıştı? “Ama ne anlamı var?” diye haykırdı annem. “Daha birkaç yıl bununla oynamayı istemeyecek.”

Bu kez yeni bir bebek sahibi olmak kolay ve eğlenceliydi, çünkü elimde, bütün kadınların, ziyaretçi hemşirelere karşı kalkan olarak, kurtarıcı olarak

gördüğü Dr. Spock vardı. Ben onu ne kadar onaylamıyorsam, o da beni o kadar onaylamıyordu, ama bu ideolojikti. Oldukça iyi bir İskoçyalı kadındı. Bebeğin geliştiğini inkâr edemiyordu, onlar olmadan bir metre bile gitmediği tartılar benden yanaydı, ondan yana değil. Bebeği, saate bağlı olarak değil, istediği zaman beslediğimi söylediğimde, “Ama onu mahvedeceksin!” diye haykırıyordu. “Ya karakteri? Onu hiç düşündün mü?” diye sorduğu zaman buna cevaben, benim karakterimin, katı kuralları olan Dr. Trudy King tarafından oluşturulduğunu ve bu karakteri pek de takdir ettiğini zannetmediğimi söylüyordum. Bir süre sonra gelmemeye başladı. Bebeğin keyfini sadece ben ve Gottfried çıkarmıyorduk, tanıdığım herkes sanki onu banyo yaparken izlemek veya onunla oynamak için bahaneler yaratıyordu. Üslerden, Hava Kuvvetleri’ndeki arkadaşlarımız geliyordu. Üç dört yıldır normal aile hayatından yoksun kalan ve kalabalık gemilerde yer bekleyen, eve dönmeleri aylar, belki yıllar sürecek olan bu çok genç insanların normalde bir bebeğe ayıracak zamanları olmazdı. Ama şimdi onu kucaklarına almak, banyosunu yarıya kadar suyla doldurmak ve bebek tekmeleyip, çığlık atarken, başının altına ellerini sağlam bir şekilde koyarak bebeği içine sokup yüzdürmek için birbirleriyle yarışıyorlardı.

Bu bebeğe âşıktım. Bir arkadaşıma fotoğrafını gönderip, “Gördüğün en güzel bebek değil mi?” diye sorarken gözlerim parlıyordu. Arkadaşım resmi geri gönderip, iyice bakmamı isteyerek, “Tıpkı diğer bebekler gibi. Sen tamamen aklını mı kaçırdın?” dedi. Şey, evet, ama kadınlar bazen çıldırıyor ve benimki yalnızca birkaç ay sürdü.

Hemen hemen her gün öğleden sonraları, bebekle birlikte babama gidiyordum. Babam zorlukla dirseğinin üstünde doğrulur, bebeğin elini tutar ve ölümle, yeni ve parlak bir teni karşılaştıran insanlar gibi incelerdi. “Bu benim elim,” diye açıklarken küçük parmaklar kemikli parmağını sıkıca tutardı. “Benim elim. Değil mi?” diye sorardı, beyaz kaşlarının altından bana bakarak zira artık emin olamıyordu. Onun ne demek istediğini biliyordum, çünkü sorusu ölümlülük-süreklilik-miras-ölüm üzerine değil, ölümcüllük, çarkların gizlice öğütüşü üzerineydi. Bu hasta, yaşlı adama, “Bu konuda yapılabilecek hiçbir şey yok. Görmüyor musun?” diyebilirdim. Fakat uzun zaman önce, hatta belki de doğmadan önce, bana görmeyi öğreten kimdi? Sık sık, Cape Town’dan Salisbury’ye, tozlu dar

kompartımanın içinde, tren tekerlekleri, “İşte hayat bu, işte hayat bu, işte hayat bu...” diye dönerken yaptığım o uzun, upuzun, beş günlük tren yolculuğunu hatırlıyordum.

Veya yüzüme bakmak için öne doğru eğilip, “Bunu neden doğurdun?” diye sorabilirdi. Gerçekten de daha önce beni hiç görmemiş gibiydi. Ölmek üzere olan insanlar sık sık daha önce hiç görmedikleri şeyleri görürler. Ölüm döşeğindeki bir adamın veya kadının yoğun, yakın, zeki bakışları soru sorarcasına yüzünüze odaklanır, ama soru ne? Belki, “Neden hayatım boyunca senin yüzünü daha önce hiç görmedim? Neden kendime gerçekten bakmak, *görmek* için yeterince zaman vermedim?” Sonra içini çekerek geri devrildi ve başı yana kayarak, yanında tekmeler atan hareketli küçük yaratığa baktı. Daha önce hiç bebek görmemiş gibi. Bazen tam olarak uyanamayacak kadar uyuşturulmuş oluyordu veya uyanıyor ama hemen yeniden uykuya dalıyordu. Ama galiba orada olduğumu biliyordu çünkü bebeği ve kendimi toparlayıp sessizce gitmeye kalkıştığım zaman, kara gözlerinin beyaz kaşlarının altından alev alev yanarak baktığını ve “kal” diye işaret ettiğini görüyordum. Bir saat, iki saat, bazen üç saat, bebeği yatırma zamanı gelinceye kadar oturuyordum. Apartman dairesine döndüğümde beni, bebeği bekleyen yarım düzine insan olabilirdi.

Hemen hemen o dönemde Soğuk Savaş başladı. Aniden. Bir haftadan diğerine, istenmeyen insanlar haline geldik. Kesinlikle bir aydan diğerine. Benzersiz bir deneyimdi. Yıllarca komünisttik, zenci-severdik, vs. Ama Joe Amca yüzünden, görkemli müttefikimiz sayesinde oldukça popülerdik. Bir hafta, sokakta yürürken, sohbet etmek isteyen, ama çoğu zaman bir görevliye telefon etmemi, görüşme ayarlamamı, makale yazmamı, bir yanlışı düzeltmemi - kısacası, sosyal hizmet yapmamı isteyen birkaç kişi tarafından durdurulabilirdim, “Hey, bir dakika, acelen ne?” Küçük bir kasabada insanlar istedikleri kadar devrimci olabilirler ancak bir şekilde, sürekli olarak hükümet veya yönetim süreçlerine müdahil olmaları, nominal olarak düşman olan insanlarla dostlukları hatta etkileri olabileceği anlamına gelmektedir. “O kadın gerçek bir sağcı ama iyi niyetli. Ondan şunu isteyebiliriz...” “O adam faşist ancak ilke meselesi olduğunda ona her zaman danışabilirsin.” Şimdi birdenbire eski arkadaşlar ve tanıdıklar bizim geldiğimizi görünce yolun karşı tarafına geçiyordu. Soğuk Savaş’ın ne

demek olduğunu en başında, kökeninde veya kaldırım seviyesinde o zaman öğrendim. Sonradan, McCarthy döneminde sıkıntı yaşayan Amerikalılarla tanıştım, aynı hikâye yaşanmıştı. Bu sadece politik açıdan önem taşımıyordu. Zaman zaman İngiltere'de bir skandal yaşanır ve suçlu veya kurban gazetelere, "Yüzlerce arkadaşım vardı, şampanyamı içmekte, partilerime gelmekte hiçbir sakınca görmüyorlardı ama bu olay oldu ve sadece iki gerçek arkadaşım olduğunu gördüm," der. Hayır, bu konuyu bu kadar ileri götürmek istemiyorum çünkü biz bir grup olduğumuz için birey olarak izole edilemezdik. Fakat grup olarak gittikçe izole edildik. Bu deneyimin kendine göre yararları yok değildi. Her beş veya altı kişiden birinin muhbir veya casus olduğu komünist ülkelerde yaşayan insanlar, demokrasilerde yaşayanların tanımadığı türde insanları yargılama yöntemleri geliştirdiler. Ciddi bir sorun olduğu zaman kimin yanınızda olacağını öğreniyorsunuz. Bu başında buyruk bir bilgi olsa da, aslında öyle değildir. On yıllar boyunca Güney Rodezya'da yasaklı göçmen olduğum dönemde, hiçbir beyaz benim hakkımda tek bir iyi söz söyleyemedi. Adım çamura bulanmıştı. Zaman geçiyor ve bütün o sözleri söyleyen insanlar şimdi bana mektuplar yazıyor, beni gülümseyerek karşılıyor, konferans vermeye davet ediyor ve ebedi arkadaşlık sunuyor. Dünya böyle. Ve hepimiz benzer şeyler yapıyoruz.

Şimdi biraz spekülasyon yapalım... Soğuk Savaş olmasaydı ne olurdu? Bence şu olurdu. Soğuk Savaş başladıktan sonra birkaç hafta içinde, bütün "ilerici" kuruluşlar çöktü, tabii öncelikle Rusya için Tıbbi Yardım ve Sovyetler Birliği'nin Dostları. Bunların ikisi de kayıp sayılmazlardı. Ancak insanlara başka kaynaklardan bulamadıkları bilgiler –kesin veriler, fikirler– veren Irk İlişkileri de gitti. Bütün örgütlerimiz arasında en çok saldırılan, tehdit edilen, gazetelerde sürekli olarak tehlikeli olduğu belirtilen dernek buydu. Güney Rodezya'nın iyi vatandaşları, *munt* toplumunu geliştirme konusundaki bütün fikirlerin komünist görüşü olduğunu biliyordu. Artık komünizm, daha doğrusu Sovyetler Birliği uygun bir şekilde düşman haline geldiğinden, doğabilecek her türlü ilerleme kavramına kapıyı kapatmak kolaydı. Şimdi, yüzyılın bu son on yılında, ortalama beyaz insanın siyahlar hakkında düşündüklerinin aptallığını, ahmaklığını ikna edici bir biçimde aktarmak mümkün değil. Söyleyeceğim her şey abartılı gelebilir. Halka

yaptığı her konuşmayı, "Onlar yalnızca küçük beyinli şebekler, değersiz bir ırk, ağaçlardan yeni indiler," gibi yorumlarla süsleyen Bay Charles Olley'in Salisbury Belediye Başkanı olduğunu söylemem yeterli olacaktır. 1970'ler kadar yakın zamanlarda bile ırk sorunu hakkında liberal görüşleriyle tanınan bir adamın, sabah erken saatte, altıda içtiği çayı yapması için hizmetçisini her sabah bisikletle yedi mil getirttiğini ve bu tür şeylerin normal görüldüğünü söylesem? Mesele, şimdi siyah veya beyaz, herkesi etkileyebilecek Irk İlişkileri toplantılarının, konferanslarının, broşürlerinin o zaman kışkırtıcı bulunmasıydı.

Sol Kulübü, adına rağmen, her konuda konferanslar düzenliyordu ve bu konuların bazılarının "Sol"la hiç ilgisi yoktu, zira her hafta konferans düzenlemeye yetecek sayıda sol görüşlü insan yoktu. Bu konferanslara 100, 200 yüz kişi geliyordu. Düzenli olarak katılan bu insanların üzerinde yeterince etki kurularak fikirlerini değiştirmeleri sağlanabilirdi, ancak bu insanlar fikirlere duydukları ilgiyi kaybettiler, sağcı oldular ya da burukluk ve hayal kırıklığı yaşadılar. Yakında üniversite kurulacaktı. Orası her zaman dargörüşlü bir taşra kasabası olmuştur, az sayıda gerçek liberal insanın her türlü hizipçi politikayla savaşması gerekmiştir (bunların yazıldığı sırada da Politik Doğruculuk söylemiyle). Eğer... Ancak "eğerler" olaylarla kanıtlanmadığı sürece hiçbir değer taşımamaktadır. Ama bilgili ve açık-fikirli insanlardan oluşan tabaka belki de o savaşı, on yıl süren o aptal, gereksiz, buruk ve son derece büyük hasarlar yaratan ve siyah halkın doğal yapısı ve tarzına göre fazla aşırı olan komünist bir hükümetin kurulmasıyla sonuçlanan savaşı engelleyebilirdi. Nasıl 1942'de ortaya çıkan "komünist" (gerçekten tırnak içine alınması gerekiyor) grup çeşitli yararlı mayaların tomurcuklanmasını sağladıysa, Soğuk Savaş da komünizme ve Sovyetler Birliği'ne karşı takınılan tavırlardan çok daha fazlasını dondurdu.

Soğuk Savaş'ın giderek artan derecede zehirli atmosferi yüzünden bizim eve daha da çok insan sığınmaya başladı. Hepsi kendine komünist demiyordu, aksine; bunlar "ilerici" fikirlere sahip insanlardı. O tırnak işaretlerini koymamın nedeni, o dönemde ilerici denilen birçok fikrin, belirsiz sonuçlarının olduğunun anlaşılmasıydı. Gottfried bu andan, 1949 yılında koloniden ayrılıncaya kadarki sürede, demokratik bir ülkede işletme danışmanı olsaydı arkadaşlık edeceği insanlarla –birlikte çalıştığı ve Howe-

Ely için yaptıklarını takdir eden avukatlar ve devlet memurlarıyla– daha da çok vakit geçirirdi. En yakın arkadaşı hâlâ, bazen akşamları gelip bohem etkinliklerimize katılan Katolik Hans Sen'di. Hans çirkin bir adamdı ve kadınlardan nefret ediyordu - ya da öyle diyordu. Bütün kadınlar ona şefkatle, sevecenlikle, neden öfke krizi geçirdiğini bilmeyen bir çocukmuş gibi davranıyorduk. Bizimle birlikte Macheke'ye yolculuk yaptığı zamanlarda, vadinin ortasında boş bir yerde durup orada girişi olmayan bir kule inşa edeceğini ilan ediyordu; aşağıya sepet sallandıracaktı ve biz de ona kitaplar, şarap ve yiyecek gönderecektik. "Yalnızlık duymayacak mısın?" diye takılıyorduk ve o da birimizi (kadınlardan birini) temizlik için yukarı almayı kabul ediyordu, beni ya da Gottfried'in evlenme çağına gelmiş kız arkadaşını veya orada bulunan herhangi birimizi. Kızıl Haç'ın temsilcisi olmasının ve her yerde neler döndüğünü bilmesinin insanlıktan nefret etmesi için yeterli olduğunu ve biz, insan ırkının yaşamayı hak etmediğini söylüyordu. Dikkatlerin odak noktası olan küçük bebeğe bakar, kaşlarını çatar ve bu dünyanın nasıl bir yer olduğunu bilseydi, doğmayı kabul etmeyeceğini söylerdi. Bir zamanlar Atina sokaklarında yoksul bir çocuk olan ve bir sürü kız ve erkek kardeşi olan Athen Gouliamis, yanına oturup nazikçe bebeğin enerji dolu kollarını ve bacaklarını okşuyordu. Alev alev yanan sert bakışlı gözleriyle o ufak tefek esmer adam, bebekle oynarken kahkaha atmaktan ve gülmekten kendini alıkoyamıyordu. Komünist Yunanlılar grubu, özellikle onunla bir iki saat vakit geçirmek için kente uğrardı. "Aklımızı kaçırmamamızı sağlıyor, anlıyor musunuz?" diyordu Athen. Çünkü hepsi kesinlikle bir iki yıl içinde ölmüş olacaklarına inanıyorlardı. Avrupa'da ve Doğu'da savaş bitmiş olabilirdi ama hepsi, kendi ifadeleriyle faşist köpeklere karşı kendi savaşlarına başlamayı bekliyorlardı.

Simon Pines'ın bebekle ilişkisi uyarı ve talimat niteliğindeydi. Bebeğin yattığı beşiğin, bebek arabasının veya yatağın yanında durup –Athen gibi– çocukların hayatta kalabilmek için birbirleriyle rekabet ettiği bir yerde büyümüş bir adamın bakışıyla bebeği inceler ve sonra bana veya Gottfried'e, onu dünyadaki savaş için nasıl donatacağımız konusunda nutuk atardı. Simon, İsrail'in kuruluşuna yardımcı olmak amacıyla Filistin'e gidemedi. Hayatında hiç hasta olmadığıyla övünen bu iriyarı, kuvvetli,

sağlam adam sıtmaya yakalandı. O kadar şaşırdı ve korktu ki, şaman tarafından lanetlenmiş bir zenci gibi, yüzünü duvara döndü ve öldü. İnanamadık. Bazen hâlâ inanamıyorum.

Yazmaya zaman ayırabilmek için çok mücadele ediyordum. Cana yakın ve kolay olan bebekle değil, bebek sevenlerle, Kurt'la ve dikkatli bir dinleyiciye ihtiyaç duyan herkesle. Mutsuzluk deneyimi olan insanların, kendilerine benzeyen insanları çektiği aklıma bile gelmemişti. Yıllar sonra, John Osborne'un *Epitaph for George Dillon* oyunundaki bir dize beni aydınlattı: "O kadın duygusal bir aşevi." O zamandan beri, dinleme konusunda payıma düşenden fazlasını yaptım, ama kendimi kandıramazdım: Dileğini anlamanız için anlaşılan size güvenen bu kurbanın –bunu esirgerseniz– gidip başkasını bulacağını biliyorum.

Çok az kişi –belki 50 kişiden biri?– kadınların özel hayatına saygı gösteriyor. "Sabahlarımı yazı yazarak geçiriyorum," demeniz kapıya sinsi sinsi vurulmasını engellemez ve ardından, suçlu, utangaç, gülümseyen bir yüz belirir kapının kenarında. "Sadece *bir saniye* için uğradım." Sorun şu ki, işi bölünen kişi büyük ölçüde işi bölenle işbirliği yapmaktadır... Özellikle roman yazıyorsanız. En sık gelen genç kadın takıntılı derecede çok konuşuyordu. Marie bir kez konuşmaya başladı mı, hiç durmadan konuşurdu. Benimle değil, benim görmediğim, belki kendinin de görmediği bir dinleyiciyle, gözlerini boşluğa dikerek konuşurdu. İnce beyaz çilli kolları ve bacakları olan ufak tefek bir kadındı veya kızdı. Saçları ıslak, ince ve koyu renkti. Gözleri küçük, soluk, hafif çilli yüzünde bir çift kuru eriğe benziyordu. Savaşla birlikte kurulan fabrikalardan birinde çalışıyordu; yan sanayiler, savaş zamanı kısıtlamalarından yararlanmışlardı, tıpkı daha sonra Smith'in ilan ettiği Tek Taraflı Bağımsızlık Bildirgesi sırasında yapılan yaptırımlar gibi. Kötü ücretlerle uzun saatler çalışmıştı. Babasının –ağabeyleri gibi, çocukluğundan beri– kendisiyle cinsel ilişkiye girdiği evinden ya atılmıştı ya da kaçmıştı. Böyle bir insanla daha önce hiç tanışmamıştım, oysa Güney Afrika'nın kırsal kesimlerindeki yoksul Afrikalı ailelerde ensestin devam ettiği genelde biliniyordu. Onu, olasılıkdışılığın, farklı malzemelerin çarpıcı zıtlığının verdiği heyecanla dinliyordum: Çoğu kişinin dehşet verici bulacağı deneyimleri sanki babası bir tokat atmış, abileri kurdelelerini aşırmış gibi anlatıyordu. Annesinin onu

savunmadığını, kocasıyla oğullarını desteklediğini söylerken, annesinin kötü bir ev kadını olduğunu belirtiyor olabilirdi. Şimdi kendi bebeği ve onu döven bir erkeği vardı, ancak onunla evlenmeyecekti, çünkü bu kadar sıkıntı çektikten sonra, ona iyi davranacak bir erkek istiyordu. Gözlerini boşluğa dikerek bir saat, iki saat, üç saat konuşurdu. Sonra aniden kalkar, Boer büyükannesi tarafından giyilebilecek basit, demode çiçekli elbisesini düzeltir, "Çok teşekkürler, Bayan Lessing, çay için de teşekkürler," deyip, salınarak çıkar giderdi. O günlerde *True Love Stories* diye bir periyodik dergi çıkardı. Aşktan çok kasvetli melodram içeren, pornografinin eşiğinde olan bu dergilerde aşk kazansa bile, bu ancak bir cinayet, tecavüz, hapis, hırsızlık ve şantaj sonrasında oluyordu. Şöyle bir kadın hikâyesi yazıp gönderdiğimi hayal ettim: "Sevgili Bayan Lessing, ilginç katkınız için teşekkür ederim ama okuyucularımızın mümkün olarak kabul edebileceği şeyin sınırını aştığınızı düşünüyoruz."

Bazen Kurt ve Marie'yi baş başa bırakıyor ve bebeği beslediğim, ya da *Türkü Söylüyor Otlar*'ı yeniden yazmakta olduğum koridordan ikisinin de aynı anda konuştuklarını duyuyordum. Biri Viyana'daki komünündeki entelektüel ve duygusal ikilemleri, diğeri de Orange Free State'te ensesti anlatırdı. İkisi de diğerinin anlattıklarının bir kelimesini bile dinlemiyordu ve bu böyle devam edemezdi çünkü ikisinin de dinleyiciye ihtiyacı vardı.

Kardeşim kendi savaşından eve geri döndü. Dünyaca ünlü bir uzman tarafından ameliyat edilmesine rağmen artık daha da sağırdı. Annem de sağırdı. Babam da sağırdı. Ev, annemin sağır olmayan konuklarının arasında, ailenin birbirine bağırdığı bir yer haline gelmişti. Harry ağırkanlıydı, gülümsüyordu ve camdan bir duvarın arkasındaymış gibi duruyordu. Savaş şoku içindeydi ama bunu bilmiyordu veya en azından, aradan yıllar geçinceye kadar bu konuda konuşmadı. Görkemli donanma subayı üniformasını çıkardığı zaman yakışıklı, kibar ve saygılı bir erkekti. Annemin şimdi kibarlık zırhına bürünmüş, ölüm döşeğindeki kocasının bakımında ona yardım eden, babalarıyla oturan, gece nöbetlerini paylaşan ama onun ihtiyacı olan şeyi hiçbir zaman vermeyen iki yetişkin çocuğu vardı. Harry'yle ben hemen hemen hiç konuşmuyorduk. Hayatımızın başka hiçbir döneminde şu andaki kadar az ortak yanımız olmamıştı. Harry Gottfried'i sevmiyordu. Arabayla çiftlikten çıkıp, dönüşte evin burguyla

delinmiş kalaslar ve linolyum parçaları arasında çürüyen çimen yığını olduğunu bildirirdi. Bu durum onun canını sıkmıyordu. Kısa bir süre sonra çalılıklarda çıkan bir yangın dağdan yayıldı ve evden geriye hiçbir şey kalmadı.

Harry'yle ben çoğu öğleden sonraları babamın hasta yatağının iki yanında buluşuyorduk. Annemi zorla arabayla dolaşmaya, ziyarete, bu ağır işten uzaklaşıp dinlenebileceği herhangi bir yere gönderiyorduk. Veya Harry annemi arabayla parka götürüyordu, ben de babamın yanında kalıyordum.

Babam sürekli olarak, "Neden benim bu perişanlığıma son vermiyorlar?" diyor, öfkeyle söyleniyor, elimi tutuyor veya sert ve buruk bir şekilde bebeği okşuyordu. Bunları Harry oradayken de söylüyordu. Şimdi belirtildiği gibi, Harry duygularıyla temas halinde olan biri değildi - en azından o zaman değildi. Ancak sonradan, ikimiz de yaşlandığında, birbirimizi daha yakından tanıdığımız zaman, Harry çok farklı biriydi. Babam ölümcül dozda bir şey vermemizi istediğinde Harry kibarca bana ve anneme, "Ne düşünüyorsunuz? İstediği bu mu?" diye sorardı. Bu ifade, "adam veya kadın ne isterdi, ne istedi, ne istiyordu, ne isteyebilirdi," ölüm sürecinde bir noktada karşınıza çıkar ve ikiyüzlülükte son nokta ya da belki kasıtlı banallık kullanımıyla acının takdir edilecek şekilde uyuşturulması olarak görülebilir. Annem yıpranmış ve de kızgındı. Bunu düşünmek zorundaydı, babamın taleplerini, "Köpek için yaparsın," sözlerini karşılamakta zorlanıyordu. Ancak göründüğünden çok daha karmaşık olduğunu çok iyi biliyordu. Bazen, ölmekte olan biri, "Artık dayanamıyorum, bana öldürücü bir doz verin!" dediğinde, tam da söylediği şeyi kasteder, bazen de yatağının etrafındaki sapasağlam ve kanlı canlı kişilerin, gerçekten ne çektiğini anlamalarını istemekte, aslında, "Buna dayanmak mümkün değil ve siz de benim ne çektiğimi gerçekten anlamıyorsunuz!" demektedir. Babamı, hatırladığımız zinde hali yerine, gerçek halinin taklidi veya karikatürü olarak, hasta ve kavgacı bir yaşlı adam olarak görebiliriz. Oysa bütün bu zaman boyunca orada içinde, değişmemiş bir haldeydi ve çürüyen bedeniyle özdeşleşmemişti. "Neden bu perişanlığıma son vermiyorsunuz?" dediği zaman aslında, "Neden bu bedene bağlandım kaldım - bu hiç bana benzemiyor," demek istiyordu. En

azından ben öyle düşünüyorum. Ayrıca, annemle arasında geçen hüzünlü konuşmaları duyardık. Annemin öteki dünya hakkında basit ve de pratik bir görüşü vardı. “Görmüyor musun? Orada buluşacağız, çok güzel olacak ve burada kaldığımız yerden devam edeceğiz.” “Burada kaldığımız yerden devam etmek istemiyorum,” diyebilirdi babam. “Burada kaldığım yerden devam etmeyi neden isteyeyim? *Bu bedenle* mi devam edeceğim?” Hastalığını veya hastalıklarını, dehşet içinde baktığı şişmiş, yumuşak beyaz bacaklarını, şişkin beyaz karnını kastediyordu. “Hayır, hayır, Michael, görmüyor musun? Yeni bedenlerimiz olacak, İncil’de öyle yazıyor.”

“Bu bana epey komik geliyor.”

Yarattığı gerginlik yüzünden ve bu durumda olmasının muhtemelen onun için korkunç bir şey olduğunu düşündüğümüzden ölmesini istiyorduk. Oysa aslında, onun bu durumda olduğunu bildiğini düşünmemiz çok daha korkunçtu.

Bir sabah, kendi dairemizde bebeği yıkarken kapıya bir adam geldi ve babamın hastanede ölmek üzere olduğunu ve onu görmek istiyorsam hemen gitmem gerektiğini söyledi. Gitmedim. Bir kere, kısmen buna inanmadım çünkü yıllardır annem tarafından kesin ifadelerle veya dram duygusuyla babamın ölüm döşeğinde olduğu söylenerek hastaneye çağırılmıştım. Aslında ölürken orada olmak istemiyordum. İçimde haykırma veya ağlama duygusuyla dolu bir halde, bebeği yıkamaya devam ettim. Birisini veya bir şeyi öldürmek istiyordum, ama kimi? İki yumruğumla saçlarımı yolabilirdim veya tırnaklarımla yanaklarımı tırmalayabilirdim. Salisbury Hastanesi’nin genel koğuşu böyle bir manzaraya muhtemelen pek katlanamazdı. Bebeği yıkamaya devam ettim.

Babam hayatı boyunca hep diri diri gömülmekten korkmuştu ve anneme söz verdirtmişti, toprağın derinliklerinde tekrar canlanmasın diye bilekleri kesilecekti. Gördüğümde, o ince ve kansız bileklerinde solgun iki çizgi vardı. Katiyen “uyuyormuş”, “rüyadaymış” veya insanların söylediği diğer yalanlardaki gibi görünmüyordu. Basitçe söylemek gerekirse, orada değildi. Gitmişti. Bugüne kadar epeyce ölmüş insan gördüm ve hepsi de çekip gitmişlerdi.

Babamı gömdük. Mezarlığa giderken arabada annemin yanına oturdum ve sigorta ile vasiyetler hakkında konuştuk. Bütün bunların çok korkunç

olduğunu düşündüm ve anneme sarılmaya çalıştım. “Zavallı anneciğim,” dedim. Silkinerek ve beni reddeden bir bakışla kollarımın arasından çıktı. Davranışım göstermelikti, sahteydi ve bu sahteliği reddediyordu. Balzac’tan veya Samuel Butler’dan bir sahneymiş gibi, sigorta poliçeleri hakkında konuşmaya devam ettik.

Çok kızgındım... Tanrım, ne kadar kızgındım. Bu cenaze töreninin, babamın ölümüyle ya da babamla ne ilgisi olduğunu anlayamıyordum ve onun ne düşüneceğini biliyordum. “Ölüm Belgesi”ni görünce, “Ölüm Nedeni” hanesine yazdıkları şeyi –galiba kalp yetmezliğiydi– silip, onun yerine Birinci Dünya Savaşı yazmak istedim. Yıllar sonra kendi kendime bu tür öfkelerin toyluk olduğunu ve artık büyümem gerektiğini söylüyorum. Ancak Birinci Dünya Savaşı’ndan bir müzik, ya da bir filmdeki sahneler, ya da siperler hakkında tekrar gördüğümüz fotoğraflar veya film kareleri... O öfke ilk günkü kadar taze bir şekilde yeniden kabarıyor. Peki, bu kimin öfkesi?

Annem yalnızdı. Annem yalnızdı. Sonunda çiftlikten çıkıp şehre gelince sosyetikliğe başlayacağını ve eğleneceğini sanıyordu. Son 20 yıldır çiftlikte soğuk hava deposundaydı. Kocasına baktığı için sosyal hayata pek vakit ayıramamıştı. Bizim dairenin, her gece insanlarla dolu olduğunu biliyordu. Özlem dolu bir ifadeyle, ilginç insanlar tanıdığımızı duyduğunu söyleyebilirdi. Hayali uğruna, bu insanların komünist, kaffir-seven insanlar olabileceğini unutmayı tercih etti. Annemin o insanlarla tanışacağı korkusuyla yaşıyordum. Birden fazla kez eve gelip, odada bir sürü insan görünce yüzü aydınlanmıştı. Oturup bir fincan çay içmişti ve yavaş yavaş eski cesur hayal kırıklığı bakışı geri gelmişti. Merak ederdim, kim, *kim*? -beğenebileceği, daha doğrusu onaylayabileceği kiminle tanışabilirdi? Orta sınıftan, İngiliz Esther vardı ama Esther Kurt’la evliydi. İngiliz, orta sınıf, öğretmenler Loveridge’ler vardı. Ancak Loveridge’leri kendi başlarına davet etmek mümkün değildi; bu tür formaliteler bizim tarzımız değildi. Ayrıca, her an herkes uğrayabilirdi. Ya Charles Mzingele gelirse? Charles kesinlikle tanıdığımız en ilginç insandı.

Kısa bir süre sonra annem bir sabah felaketi açıklamaya geldi. Solgundu, deli gibiydi. Kardeşim evleniyordu. “Ne oldu? Sorun ne? Bir bardak çay içer misin?”

“Kız kesinlikle uygun değil. Bu bir trajedi.”

“Uygun değil” ifadesi beni uyandırmalıydı ama her zamanki gibi bir yanlış anlama girdabına girdik. Kız, Monica Allan’dı ve birkaç aydır Harry’yle çıkıyordu. Çok güzeldi. İyiydi. Akıllıydı. Zengin bir babası vardı. Aynı zamanda Mashonaland’da kadınlar yüzme şampiyonuydu, bu herhalde olumlu bir puandı?

Huzursuzluğumu hatırlıyordum: Gerçekten babamın uzun süre ölüm döşeğinde kalmasının, onu çıldırttığına inanıyordum. Sorun şuydu, ben yıllardır dünyanın birçok yerinden, her sınıftan ve hatta çok olmasa da, renkten insanla beraber olmuştum. Çoğumuz çok yakında sınıf, ırk önyargısı ve diğer utanç verici uygulamaların sona ereceğine inanıyorduk. Harika düşünceler içeren bir düşler diyarında kaybolmuş ve bir anlamda gerçek dünyayı unutmuştum. Monica’nın ne sakıncası olabilirdi? İngiliz orta sınıfından değildi. Babası ülkedeki en iyi çiftçilerden biriydi ve çiftliğine, Güney Afrika’nın her yerinden ziyaretçiler geliyordu - ama orta sınıftan değildi. Ve İskoçyalıydı.

Annem aslında kendini kaybedip, son derece sinirli bir şekilde, ellerini iki yana açarak üstüme yürüdü. “Bir şeyler yapmak zorundasın. Bunu durdurmak zorundasın. Beni dinlemez, hiçbir zaman dinlemedi, hiç kimse dinlemiyor.”

Annem şaşkındı ama ben de şaşırmıştım. Yıllardır soğukkanlı bir kibarlık dışında herhangi bir tavır göstermemiştim, ancak aniden bağırmaya başladım. “Onları rahat bırak. Müdahale etme. Her şeyi mahvetme.” Annem kekeleyerek geri çekildi. “Ama ne demek istiyorsun... Görmüyor musun?” “Onları rahat bırak,” diye emrettim, doğru şeyi yanlış şekilde yaparak. Bu sahne, anneme “karşı koymam” gerektiğini iddia eden psikoloji doktorlarının yanlış düşündüğünü kanıtlıyordu. Annem döndü, belirsiz bir şekilde, nereye gittiğini görmeden sendeleyerek dışarı çıktı. Bahçedeki ağacın altında durdu –yine taşınmıştık– bana uzun uzun, şaşkın ve kırgın bir ifadeyle - ama hepsinden önemlisi, anlamadan baktı. Sonra arabasına bindi ve uzun süre kıpırdamadan oturdu

Görebildiğim zaman, algıladığım şey kabul edilebilir gibi değildi, belki de babamın o şekilde ölmesinden daha da kötüydü. Annemin hâlâ, kendini çiftlikte bulmadan, hayatı parça parça elinden alınmadan önceki haline

dönmeyi hayal ettiğini düşünememiştim. Çiftliğe, annemin en iyi zamanlarının anısına “Kirmanşah” adı verilmişti. Babamın da, kendisinin de nefret ettiği, çifliğin satışından elde ettikleriyle ancak alabilmiş oldukları o çirkin küçük bungalova da “Kirmanşah” demişlerdi. Fakat bu gölge “Kirmanşah’lar” yalnızca değiştirilmiş evlerdi, geçici evlerdi ve gerçek hayat yeniden başlayacaktı. Ben, bu kadar acı veren kızı, o yaşlı soğuk Prusyalıyla evlenmiştim ama oğlu güzel bir İngiliz kızıyla evlenecekti ve sonra... Belki hastanede bir kızla tanışmıştı, tıpkı Royal Free Hastanesi’nde kendisine olduğu gibi. Sonra Emily Maude McVeagh kendini bulacaktı... (*Emily* Maude adıyla vaftiz edilmişti, ama sonra Emily adını bırakmıştı.) Buna rağmen oğlunun bir şeyi, yalnızca bir tek şeyi, doğru ve gerçek yerine dönmeyi –çalılıklarda, bozkırda, eski haki şortuyla ve gömleğiyle dolaşmayı– hayal ettiğini biliyordu, biliyor olmalıydı. Zira oğlu da kocası gibi başarıyla ilgilenmiyordu.

Bu acımasız bir sahneydi ve ben aslında, ne kadar acımasız olduğunu görmüyordum. Ve Harry’nin, herhangi bir rezalet ve azarlama yaşanmadan, Monica’yla evlenmesini sağladım. Zaten her durumda onunla evlenecekti, çünkü onun muhalefetle mücadele etme yolu hâlâ muhalefet olduğunu fark etmemekti. Düğün yapıldı ve annem dışında herkes memnun kaldı. Son derece üzgün bir sesle, gerçeği eski bir cıngıla katarak, “Oğlunuz, evleninceye kadar sizin oğlunuzdur,” dedi.

“Ama,” dedim bezgin bir halde, “Ne olmasını bekliyordun?”

Ve şimdi hayatımın olmayacak yakınlaşmalarına, bir de pazar öğleden sonraları bebekle birlikte Allan’lara yapılan ziyaretler eklenmişti. Bir arabayı doldurup gidebilirdik, ama örneğin Kurt’a katlanabilecek biri olmayan Mamie Allan’ı kızdırabilecek biriyle asla gidemezdiniz. Ben onunla geçinmekte zorlanıyordum. Beni onaylaması pek mümkün değildi, Gottfried’e gelince... Savaş aksi takdirde asla tanışmayacak insanları bir araya getirmişti ama herhalde Allan’ların çiftliğindeki o öğleden sonraları bir olanaksızlık örneğiydi. Geriye dönüp baktığımda her zaman kusursuz elbiseleri içinde, parlak düzgün siyah saçlı Gottfried’i, monoklu eksik yüzünü görüyorum; oturmuş kehribar bir ağızlıkla sigara içiyor, Mamie Allan’ın sorduklarına onaylamayan bir tonla cevap veriyor ve ikram ettiği

fincan fincan çayları ve dantelli tabağa düzgünce yerleştirilmiş kurabiyeleri yiyip içiyor.

“Almanya’da mı büyüdünüz?”

“Ama Bayan Allan, görüyorsunuz, ben bir Almanım.”

“O halde neden ülkeniz için savaşmadınız?”

“Bir kere, Hitler’i hepimiz sevmiyorduk.”

“Demek insaflı bir muhaliftiniz? Biz onları hapse atardık ve haklıydık.”

“Sanırım, bu konuda farklı görüşler var.”

“Hayır katılmıyorum. Doğru düşünenler için farklı görüşler olamaz.”

David Allan’la ilişkim, diğer “yaşlı erkeklerle” olan ilişkilerimle aynı türdeydi. Ancak artık büyüyordum ve onlar hakkında öyle düşünmüyordum. Benimle din konusunda konuşmaktan zevk alıyordu. Hâlâ militan bir ateisttim ve oyuncak askerler gibi, şimdi anlamsız gelen bütün argümanlar beynimde sıraya dizilmişti. David Allan, Low Church[70] mensubuydu ve dindarlık yolundan sapmıyordu. Dikkatsiz bir siyah bakıcıyı öldürdü diye uçakla yeni getirttiği çok değerli boğasını vurdurtmuştu. Ölüm cezasını duyan insanlar arabayla gelip, hayvanın hayatının bağışlanması için yalvarmıştı: Hafta sonlarında, hayvanlar âleminde Tac Mahal’in eşdeğeri olan hayvanı görebilmek için, arabalara doluşarak geliyorlardı. Ancak işe yaramamıştı. “Yanlış yaptı, cezalandırılması gerekiyor.” “Ama yanlış yaptığını bilmiyordu,” dedi Gottfried. “Yasaya göre, cinayetten hüküm giyebilmeniz için cinayet işlediğinizi bilmeniz gerekiyor.” “Göze göz, dişe diş,” dedi David Alan.

Zaman geçip gidiyordu... Hayatım bölük pörçük, paramparçaydı, tek bir düşünce dışında hiçbir tutarlılık yoktu: “Yakında (ama ne zaman?) buradan gideceğim.” Akşamları artık daha az sayıda insan uğruyordu. Yahudi arkadaşlarımız İsrail’e gitmişlerdi. Simon ölmüştü. Kraliyet Hava Kuvvetleri nihayet gitmeye başlamıştı. Şimdi daha da, çöl gibi, kenarı olmayan ve insanların üzerinde süzüldüğü ve yanımızdan geçtiği çok geniş bir sahnenin üstündeymiş gibiydik. Bazen huzursuzlukla içim içimi yiyerek, Gottfried’i Bizans tarihi okurken, Rusça çalışırken veya Hans Sen’le konuşurken bırakıp sokaklarda, caddelerde bir aşağı bir yukarı yürüyordum. Çok az sokak lambası vardı. Çok az araba vardı. Basit kasaba, yıldızların ve sürekli olarak bir yerden bir yere hızla hareket eden ayın baskısı altında

toprağın altına gömülmüştü. Cakarandaların ve cedrillatoona ağaçlarının altında yürürken, dışarıya ışık, müzik ve radyo sesi yayan evlerin yanından geçtim. Bir saat, iki saat aşağı yukarı, ileri geri yürüyüp her evden aynı sesin geldiğini duyabilirdiniz.

Küçük bir otel var, içinde dilek havuzu
Keşke orada olabilseydik, birlikte...

Aşk duraksamadan içeri girdi ve gölgeleri uzaklaştırdı
Aşk duraksamadan içeri girdi ve en güneşli günümü yarattı
Büyülü bir an ve —

Her evden yayılan bu sesler, bütün o emici beyinlere ve benimkine aşk ve kaçış özlemi dolduruyordu. Sonra, saat on civarında bütün evlerde ışıklar sönüyordu, karanlık sokaklarda yürüyordum. Sadece sokak lambaları ışık yayıyordu, karanlıktan karanlığa adım atıyordum. Sessizlik. Sessiz bir kent. Büyük ağaçların altında durup, ay ışığının yaprakların arasında süzülüşünü izledim. Köpekler havlıyordu. Yakında, yakında, buradan gidecektim... *Gece gündüz seni düşünüyorum*... Zorlukları hiç düşünmüyordum. Kendimi uzaya, Londra'ya fırlatacaktım, ama kendi kanatlarımın üstünde. Hiç param olmayacaktı. Sahi mi, daha ne kadar basitleşebilirsin? Basit burjuva demiyorum. Küçük bir çocukla, parasız bir halde Londra'ya mı gideceksin? Her şey yoluna girer. Yoluna girdi, ama şimdi düşününce yoluna gireceğinden bu kadar emin olmam bana inanılmaz geliyor. Çok zor olacak - birisi kesinlikle böyle demiş olmalı, ama söylediyse de dinlemedim. Hava Kuvvetleri'nden iki kişiye –şimdi İngiltere'deler– sevgi ve arkadaşlık mektupları yazıyordum ve bana yazdıkları mektuplarda savaş-sonrası İngiltere'yi anlatıyorlardı fakat bunlar beni yıldırmadı çünkü her türlü zorluk ifadesi güvenimi coşturuyordu. Hemen arkadaş edinecektim, sevgili bulacaktım, ayrıca Gottfried de Londra'da olacaktı. Birlikte yaşamadığımız zaman gayet iyi anlaşacağımızı umuyordum.

Eve döndüğüm zaman, Gottfried hâlâ kitap okuyor olabilirdi. Gözlüğünün üstünden, insanları çok ürküten bakışıyla baktı ve ağır ağır sordu, “Neredeydin?” “Yürüyüşe çıkmıştım, o kadar.”

Veya yatmış olabilirdi ve yattığı yerden benim soyunmamı, eşyalarımı fırlatmamı izlerdi. Onun yüzündeki ifadeyi görünce, aceleyle eşyalarımı

toplar, gözden uzak bir yere koyardım.

Bir keresinde, Gottfried akşam yemeğine çıkmışken, hareket etme ihtiyacı duydum. Bu nedenle bebeği arabasına koydum ve karanlık sokaklarda yürüyüşe çıktım. Geri döndüğümde, Gottfried bembeyaz bir yüzle oturduğu yatağın kenarından kalktı. “Neredeydin?” “Yürüyordum, o kadar.” “Ama bebeği gecenin bu saatinde dışarı çıkaramazsın.” “Neden, hava çok sıcak ve uyuyor.” “Böyle şeyler yapamazsın,” dedi Gottfried. Annemin, “Kesinlikle *yapılamaz*,” sözünün yansımasıydı bu.

“Böyle yapamazsın!” ile “Nedenmiş o?” cümleleri kavgalarımızı noktalıyordu ve birbirimize bakıp kalıyorduk, çözümsüzdük, en derinde, benliğimizde tıkanıp kalmıştık. Dik başlı ve düşüncesizce davranan annesi, fikir hoşuna giderse kesinlikle bir bebeği yemekli bir partiye götürebilecekken –tabii dadı izin verirse– ben neden onu bu kadar incitiyordum, merak ediyordum.

Aslında doğduğumuzda sahip olduğumuz özelliklerimize yapabileceğimiz pek bir şey yok.

“Neden olmasın?” diye bağırırdım. Sonra Gottfried, “Neden olmayacağını göremiyorsan, korkarım ben sana yardımcı olamayacağım,” derdi. Ve soğuk, öfkeli bir halde arkasını dönerdi. “O halde konuşalım. Bunda bir mantık bulmaya çalışalım. Tanrı aşkına, Gottfried, yıllarca birlikte yaşamak zorunda kalabiliriz. Yüzlerce yıl...” “Hayır, o kadar uzun süreceğini sanmıyorum.” “Pekâlâ, –birbirimize yalnızca öfkeyle bakmamızın ne yararı var, altı ay sürse bile.” “Öfkeyle baktığımızın farkında değildim.”

Aramızın en kötü olduğu zamanlarda, aramızdaki farklılığın en kötü olduğu alanda köprü kurarak düzeltmeye çalışırdık, yani edebiyatı, onun duyduğu nefreti, benim sevgimi kullanırdık. İkimizin de kabul edebileceği bir kitap seçerdik. *Kutsal Kâsenin Hikâyesi*. Biraz o okurdu. Biraz ben. Havasız odamızda otururduk ve birbirimize kitap okurduk. Bebek muhtemelen uyanık ama yerde kendini eğlendiriyor olurdu. İnsanlar uğradıkları zaman, olmayacak bir şey olduğu için, Gottfried’in Alman aksanı ve benim çok romantik yerlerde gezinen Rodezya aksanım yüzünden, bize gülerlerdi. Pazar günleri Salisbury yakınındaki vadiye piknik yapmaya giderdik. Şimdi her tarafına bina yapılmış olan bu alan o

zaman nehrin üzerine sarkan ağaçlarla kaplıydı, guguk kuşları yuvalarının etrafında salınırlar ve dalaşırlardı. Biz birbirimize ve etrafta bulunan herkese, Hans Sen'e, Hava Kuvvetleri elemanlarına, Güney Afrika'dan gelen ziyaretçilere kitap okurduk. Aslında oldukça eğlenceliydi, diye düşünüyordu herkes, ama biz akıl sağlığımızı korumaya çalışıyorduk.

Haftalarca, aylarca her gece, hiçbir tehlikeyi aklıma getirmeden yürüdüğüm sokaklarda şimdi genç bir kadının –siyah veya beyaz– bu kadar rahat bir şekilde dolanması mümkün değil. Bugünlerde bunlar geceleri tehlikeli sokaklar. Şimdi her ev kilitli, hatta çifte kilitli ve köpeklerle korunuyor, bütün pencereleri demirli, verandalar kafes gibi. Bu küçük kalelerin içinde siyah ve beyaz aileler televizyon seyrediyor, her evde aynı program. Sokakların kenarlarına park edilen arabalar da kilitli ve zincirli. Eski günlerde hiçbir şey, evler, arabalar kilitlenmiyordu. Genç bir beyaz kadın gece yarısından sonra bile dolaşmaya çıkabilirdi. Londra'da, sonunda oraya ulaştığımda, geceleri tek başıma kilometrelerce yol yürürdüm ve korkmak aklıma bile gelmiyordu. Şehirlerimizde –ve taşrada– olanların, hükümetlerin politik veya ırkçı karakterlerinden kaynaklandığına inanmıyorum. Başka bir şeyler oluyor.

Ne?

Nedir o?

Kendimizi müzikle zehirliyor olabilir miyiz? Biliyorum, bu çılgın hipotez, alay edilmeyi hak ediyor. Bizim dönemdekiler, benim yaşıtlarım, gençliğimizden itibaren, gece gündüz dans müziği dinledik ve hepsi romantik veya duygusaldı. Arzuluyordu, istiyordu, özlüyordu, ihtiyacı vardı - ve bekliyordu çünkü bir yerlerde, bir vakit, bir söz verilmişti. *Bir gün seni bulacağım*... Hayallere dalmıştık. Ancak o günden beri müzik değişti. Ritmi artık, kendinden geçirmiyor, salındırmıyor veya dalgalandırmıyor. Vuruyor, dövüyor, dürtüyor ve sesi o kadar yüksek ki sinirlerinizle duyuyorsunuz. Bir keresinde New York'ta bir partiden ayrıldım çünkü müziğin sesi o kadar yüksekti ki resmen midem bulanmıştı. O sırada içeri giren siyah bir kadın, “Neyin var, tatlım?” diye sordu, ben de söyledim. “Ama bu tür müziği kulaklarınla dinlemezsin, bütün vücudunla duyarsın, sinirlerinle dinlersin,” dedi. Hangi sinirler? Sonuç olarak sorum şu, bir insan çıkıp cinayet işlerse,

birine işkence ederse veya sakatlarsa, bunun bir nedeni, onları çıldırtan müzik yüzünden suça teşvik edilmeleri olabilir mi?

Şamanlar binlerce yıldır müziği özel ruh halleri yaratmak amacıyla kullanmışlardır, gençler coşkulu marşlarla öldürmeye hazırlanırlar, kiliseler cemaatlerini bir arada tutmak için ilham verici müzikler kullanırlar ve gerçek ruhani eğitmenlerin müzik kullandığı bilinmektedir, ancak bu o kadar hassas bir şeydir ki, dikkatle, uzmanlar tarafından, özel koşullarda kullanılır. Fakat biz kendimizi müziğin seline kaptırıyoruz, her türlü müziğin sıklıkla bu amaçla üretilmiş aletlerle doğrudan beynimize işlemesine izin veriyoruz ve asla ne gibi bir etkisi olacak diye sormuyoruz. Benim gibi düşünen başkaları da var biliyorum ve artık bunu sorgulamamızın zamanı geldi diyorum.

19

Tekrar taşınmamızın nedeni sanırım bu sefer bütün bir ev bulmuş olmamızdı. Küçük bir evdi, her zamanki iki odalı modelden, önde ve arkada verandaları, ama bir de bebek için, ortasında büyük bir cakaranda ağacı olan bir bahçe vardı. Evin arka tarafında, oğlanların bölümünde Book yaşıyordu, zira yine bir hizmetçimiz vardı. Olmaması, değmeyecek kadar büyük sorun yaratıyordu. “Onların hizmetçisi yok”, bilgisi etrafa yayılıyordu ve gelip yalvarıyorlar, rica ediyorlardı: “Lütfen Baas, lütfen bayan...”

Salisbury’deki beyaz nüfus o zaman 10.000’di ve siyah nüfusun 100.000 olduğuna inanılıyordu. O 100.000’in her birinin emeli, bir beyaz evinde çalışmaktı. Bu en azından, şehirde, keyifleriyle birlikte, yasal bir konuma sahip olmak anlamına geliyordu, besleniyordunuz, yatacak yeriniz vardı, biraz paranız oluyordu. Book akıllı bir gençti, sabah dokuza kadar evi temizlemiş oluyordu. Yemek pişirmeyi hemen öğrendi. Bunun doğal zekânın boşa harcanması olduğuna karar verdik ve gece okuluna giderse, ücretini karşılayacağımızı söyledik. İki üç yıl sonra onun muhasebeci veya memur olacağını, bizim ona ödediğimizin birkaç katı para kazanacağını hayal ettik. Fakat kendini geliştirmesi için yaptığımız bütün girişimleri reddetti. 22 yaşındaydı. Bizim yanımızda bu işi bulmak onun için en büyük talihti. Gecelerini okulda geçirmesine ne gerek vardı? Eğleniyordu çünkü

dans şampiyonuydu. Güzel bir kız arkadaşı vardı. Onun gözünde, misyoner fikirleri olan dürüst beyazlardık. Bütün istediği, ona daha çok para vermemizdi. Zaten ona olağan ücretin birkaç katından fazlasını ödüyorduk - diğer hizmetçilere söylememesi için yemin ettirmiştik. Tabii etmişti. Yine, bu arsız *munt*'lara çarçur edecek paramız olsa bile, onların öyle bir paraları olmadığından yakınan öfkeli ev sahiplerinin saldırısına uğradık. Hem arkamızdan hem de yüzümüze, "Yerleşimde toplantı düzenleyenlerden başka ne beklenir ki zaten?" diyorlardı. Yerleşimdeki bu toplantının tehlikeyi, ayaklanmayı, devrimci olmayı temsil etmesine şaşıyor, üzülüyorduk. Bu ürkmüş insanlara, "Ben de toplantıdaydım ve devrim konusunda tek bir kelime bile edilmedi. Orada söylenenler sadece, eğer siyah insanlarla konuşuyor olsaydınız onlardan her gün duyabileceğiniz türden şeylerdi," demenin bir yararı yoktu. Siyahlarla hiçbir zaman konuşmuyorlardı, yalnızca hizmetçileri olarak görüşüyorlardı.

Şimdi beyazların bu düzeydeki anlayışsızlıklarının, devrilmelerini kaçınılmaz hale getirdiğini söylemek çok kolay, ama o zaman, çok küçük bir azınlık olan bizlere göre "beyaz üstünlüğü" yenilemezdi. Bir zamanlar (o kadar da eskide kalmadı aslında) olasılık dışılığın beslediği o heyecan, o neşe, o canlılık bizi güldürüyordu. Örneğin, *Herald*'dan kestiğimiz, "Yerli midesinin Avrupa diyetine uygun olup olmadığı pek anlaşılamamıştır. Yeşil sebzeler yalnızca midelerini bozar ve..." diye başlayan, elden ele dolaştırdığımız bir kupüre ya da Charles Olly'ye gülüyorduk. İşin aslı moralimiz bozuktu. Bu aptallıktan bir kurtulabilsek, bir kurtulsak, *ah bir kurtulsak*...

Belki bu kadar moralsiz olduğumuz için ve bütün dünyada insanlar, bu kadar korkunç olaylardan sonra, iyi haberlere çok aç oldukları için, penisilin, yeni tıbbi buluşlar hakkındaki haberler o kadar büyük bir heyecan yarattı ki. O döneme ilişkin bütün anılarım arasında en güçlüsü buydu zira radyodaki hemen hemen her program, yakında sıtmanın, böceklerin taşıdığı hastalıkların, frenginin biteceği hakkındaydı. Zafer duygusu içindeki doktorlar tarafından, düzenlediğimiz her toplantının tamamen dolacağından emin olduğumuz günleri hatırlatan izleyicilere, halka açık bir konferans verilmesini sağladık.

Bu yeni başlangıcı ben kişisel olarak böyle karşıladım. 1947'nin Haziran veya Temmuz ayında soğuk, kuru, tozlu bir kış-ortası günüydü. Bir sabah bebeğin yüzü ve kolları, kısa bir süre sonra da bacakları ve bütün vücudu alacalı kırmızı oldu ve hemen bir anda akıntılı yaralara dönüştü. Sekiz aylıktı. Daha önce hiç hastalanmamıştı. Asıl doktorun yerine bakan daha yeni mezun bir doktor geldi. "Şimdi bir mucizeye tanık olacağız." Yeterince sıradan bir şişede, penisilinden yapılmış bir losyon vardı. Bunu bebeğin tüm vücuduna sürdü. "Birkaç saat sonra geri gelip bakacağım. Size söylüyorum, hayatımda böyle bir şey görmedim." Bebek mızıldandı ve yakındı, zira yaralar herhalde ona çok acı veriyordu. Sonra.. İlaç gerçekten bir mucizeydi, çünkü yaraların akıntısı kesildi. Sonra kurudular. Doktor merdivenlerden patırtıyla çıkarak geri geldi, gözleri bebekteydi ve gördüğü şey karşısında zaferle güldü, bebeği kaptığı gibi verandanın her tarafında döndü. "Bu ne demek, biliyor musunuz? Neye tanık olduğunuzu anlıyor musunuz? Bu, hastalıkların sonu demek. Sıtma - bitti. Sarı humma... Bilharyaz... Kolera... Cinsel yolla bulaşan hastalıklar... Tüberküloz... Hepsini yendik. Buna inanabiliyor musunuz? Ben bazen inanamıyorum. Ama gerçek." Bebeği bir kez daha losyonla sıvadı. "Bunun bir mucize olduğunu söylememiş miydim? Tekrar gelmeme katlanmak zorunda kalacaksınız." Akşam olduğunda, hâlâ kırmızı derisinde kuru kabuklar vardı. Yine telaşla içeriye doktor girdi, heyecanına hâkim olamıyordu. "Bunu Afrikalı hastanesinde kullanacağım. Bunun sihir olduğunu söylüyorlar. Ben de öyle." Ertesi sabah kabuklar düşmüştü ve bebeğin derisi açık pembeydi. 24 saatten az bir süre yeterli olmuştu.

Hâlâ iki işte çalışan Gottfried çok yorgundu ve –daha da önemlisi– uzun bekleyiş moralini bozmuştu ve benim gibi çok uyuyordu, hep yorgundu. Arkadaşlarla birlikte Fort Victoria'ya, Zimbabve'yi - 40 yıl sonra bütün ülkeye adını verecek olan harabeyi görmeye gittik.

Yıkıntılara girdiğimde bunun idealimdeki ev olduğunu anladım. Ya da o evlerden biri: Granada'daki saray da başka bir tanesiydi. Bir uçtan, diğerine. Mesele hayali saraylar olduğu zaman, kirayı veya sağduyu ve uygunluk derecesini hesaplamanız gerekmiyor. Ana oda geniş ve uzundu, salona benziyordu ve çatısı yüksek tavanlıydı. Yerler taş plakalardan yapılmıştı, büyük bir şömine vardı ve bir taraftaki pencereler tamamen

açıldığında vadiler ve ormanlar görünüyordu. İçinde büyüdüğüm ev gibi, ama onun çok daha büyük ve sağlamı, beyaz karıncalara teslim olacakmış gibi görünmeyeniydi. Yatak odası bloku ayrıydı, Macheke'deki otelde olduğu gibi, odalar sırt sırta iki şerit halinde yapılmıştı ve etrafları verandalarla çevrilmişti. Buradan, Gottfried için tepeden yukarı bir atın çıkarılışını izledim, cesur bebek Peter'ın siyah bir seyis tarafından Gottfried'e uzatılışını seyrettim. Orada sırtını babasına dayadı ve eyerin ön tarafına sıkıca tutundu. Yüzü zevk ve korkuyla gerilmişti. Zevkle, panikle bağırıyordu. Sonra adam, bebek ve at, birlikte ağaçların arasına doğru yola koyuldular.

Çok sıcaktı. Bir öğleden sonra Gottfried ata binmeye gitti ve ben çıplak bebeği, üstünü hafif bir tülle örterek omzuma yatırdım ve onunla birlikte verandaya oturdum. Bebek uyuyordu, ben de uyukladım. Gözlerimi açtığım zaman, açık bir yatak odası kapısından içeri bakıyordum. Yatağın üstünde yarı çıplak bir genç kadın, yaklaşık dört aylık çıplak bir bebeğin üstüne eğilmişti. Kadının sarı saçları serbestçe omuzlarından sarkıyordu ve bebeği hafifçe yalarken, yeşil gözleri arada sırada benimle göz göze geliyordu. Eniğini yalayan bir kedi, yavrusuyla oynaşan bir leopar gibiydi, küçük kolları, bacakları, midesi. Sonra bebeği yüzüstü çevirdi ve sırtıyla poposunu yaladı. İşi bitince saçlarını savurdu ve beyaz dişlerini göstererek bana güldü.

Yemek odasında kocasının karşısında oturuyordu, bebek, arabasının içinde yanındaydı. Kadının üstünde beyaz pantolon ve kareli gömlek vardı. Sarı saçlarını topuz yapmıştı. Genç ve yakışıklı kocasında resmi bir hal vardı. Belki de daha yeni terhis olmuştu. Kadın bebek arabasını iterek yemek odasından çıkarken, bana doğru hafif bir yoldaş selamı verdi.

Bu olayı Gottfried'e anlatmadım. Alaycı, kızgın ve tehdit altında hissedebilirdi. Arkadaşlarımız arasında hâlâ evine dönmeyi bekleyen genç bir Hava Kuvvetleri subayı vardı. Londra'nın doğusunda yaşayan büyük bir aileden geliyordu ve işçi sınıfındandı. Bebek konusunda çok becerikli ve yardımcıydı. Ona, o genç kadının bebeğini kedi gibi baştan aşağıya yaladığını anlattım, ama o sadece, "Yıkasa daha kolay olmaz mıydı?" dedi.

O günlerde, Zimbabve'yi, yani yıkıntıları kastediyorum, Arap-ların yapmış olduğu düşünülüyordu. Harabeye bakan tepeye tırmandım ve bir

kayanın üstüne oturdum. Gottfried'i benden çok aşağılarda, atla uzaklaşırken gördüm. Araba birkaç ağacın gölgesinin altındaydı. Bebek arabanın içinde, sepetinde uyuyordu, Hava Kuvvetleri subayı da uyuyordu. Vadide öğleden sonranın sessizliği, güvercinlerin uğultusu, ağustosböcekleri, cırcırböcekleri. O zamandan beri aklımdan çıkmayan bir ses daha vardı. Orada, aşağılarda bir yerde, göremediğim bir kulübede ya da bir ağacın altında biri oturmuş bir davuldan iki nota çıkarıyordu, yüksek perdeden ve sonra daha alçak, sonra bir ara ve sonra gene iki nota. Bu notaları piyanoda bulamazsınız ve aralarındaki boşluk, Avrupalı kulağına aşina olmayan bir bölgede bilinmektedir. İki yağmur damlası gibi, tıp - tıp, sonra sessizlik; tıp - tıp ve sessizlik. Devam edip gidiyordu. Hiç durmadan. Bir süre sonra her şey, harabeler, manzara, kayalar, sıcak göklerin puslu düzlüklerine saçılmış bulutlar sanki bu tekrarlayıp duran iki notanın içinde erimişti ve iki saat sonra, ben tepeden aşağıya, sıcaktan kızarmış, yayılmış uyuyan genç adamın ve kenarlarından sımsıkı tutturulmuş tüle sineklerin üşüştüğü sepetinde uyuyan bebeğin olduğu yere inerken de hâlâ devam ediyordu.

O iki nota... Sürekli olarak kafamda duyduğum sesin, bir şekilde müziği yazan kişi tarafından da duyulacağı ümidiyle bir oyun yazdım ve sahnelendi. Oyun sade, basit ve ajitproptu.[71] O dönemde birden fazla gazetede çıkan bir karikatür vardı. Karikatürde çok kötü bir ırkçı şablona oturtulmuş siyah bir adam, daha doğrusu bir rakun, zenci ya da kaffir vardı. Yıllarca her hafta gazetedeydi. Oyunum, Rand madenlerinin en derin seviyelerinde geçiyordu ve kahramanın, yani madencinin yüzünde kaffir karikatürü maskesi vardı. Benzer maskeleri olan arkadaşlarıyla birlikte grev organize ediyordu. (Rand'da grevler hep bastırılmış ve acımasızca cezalandırılmıştı.) Konu basitti. Gaddar bir ustabaşı tarafından temsil edilen maden sahiplerine başkaldırdıkları zaman maskeler gevşiyor, taviz verdikleri zaman tekrar sıkılaşıyordu. Madenciler homurdanarak onları zorla açmaya çalışıyordu. Oyunun başında, turistlere gösterilen evcilleştirilmiş ve sterilize edilmiş Zulu savaş dansını kullanmıştım ancak sonra bu dans, değiştirilmemiş haliyle, madenin derinliklerinde madencilerle askerler arasındaki çatışmadan oluşan finalin parçası oldu. Sorun, bir müzisyene ihtiyaç duymamdı. Hiç kimseyi tanımıyordum,

Afrikalı müzisyenleri hiç tanımıyordum. Bu oyunun taslağını İngiltere'ye götürdüm. Fakat oyun Güney Afrika'ya göreydi, hâlâ koloni tavırlarına batmış olan Güney Rodezya için bile değildi. Bunun üzerine Brecht'e gönderdim ve oyunu beğendiğini ancak ekspresyonizm, formalizm ve benzer kusurlar yüzünden Parti tarafından eleştirildiğini, maskeli oyun yapmayı göze alamayacağını söyleyen bir mektup aldım.

Oyunu Dorothy ve Nathan Zelter'a gösterdim. İdeolojik gerekçelerle yazdığım hiçbir şeyi onaylamazlardı. Hayır, 18 yaşındayken yazdığım küçük ve biraz saçma skeci beğenmişlerdi. Bir kısa hikâyeyi, "Korkarım sana, bizi hayal kırıklığına uğrattığını söylemek zorundayız," yorumuyla bana iade ederlerdi. Bir roman taslağına özenle, "Üçüncü paragrafta Afrikalıların batıl inançlı oldukları belirtiliyor. Bu tür şeyler düşmanlarımıza koz verecektir," yazılı bir not iliştirilirdi. Oyunum içinse: "İkimiz de maskelerin tanım olarak tepkisel olduğunu düşünüyoruz."

Nathan'la ilk tanıştığımda 19 yaşındaydım ve o da neredeyse fazlasıyla güzel bir gençti, insanlığı ve kadınları tutkulu bir şekilde seviyordu. Onu tanıdığımda çok yaşlıydı, Methuselah'a[72] benziyordu ve hâlâ özgür Zimbabve'de ideal toplumu yaratmayı hayal ediyordu. Öneriyi götürmeyi uygun bulduğu kimseler, ortak hiçbir yanımız kalmadığı yargısına çoktan varmışlardı. Onun hakkında yazmak zordu çünkü –şey, tek kelimeyle– mantıksızdı, ancak bu kelimeyi seçtiğim için, Nathan'la her zaman hissettiğim gibi suçluluk duyuyorum çünkü çok iyi ve cömert biriydi. "Ama lanet olsun, Gottfried," diye mızıldanabilirdim. "Hayır, yemeğe gitmeyeceğim, çekilmez biri." "Evet, evet," diyordu Gottfried, "Bu doğru, ama buna rağmen, ikimiz de yemeğe gideceğiz."

Savaştan önce Romanya'dan gelmişti, sığınmacıydı ve bir akrabasının ihracat-ithalat firmasında çalışıyordu. Artık bu aşamada komünist olduğunu söylememe gerek olmadığını umuyorum. Sol Kitap Kulübü yalnızca geçici olarak manevi eviydi çünkü çok yavandı. Orada, 1930'ların Salisbury'sinde gerçek bir egzotik olan ve Yeni Kadın akımını savunan Dorothy'le tanıştı. Dorothy ince, esmer bir kızdı, çoğunlukla yeşil ketenden uzun etekler ve işlemeli bluzlar giyer, saçlarını topuz yapardı. Küçük dürüst mavi gözleri vardı, zeki ve cana yakın yüzünün iki tarafında devasa egzotik küpeler sallanırdı. Çok iyi bir öğretmendi ve çoğu zaman, çocuklarına neden bu ileri

fikirleri öğrettiğini öğrenmek isteyen velilerle uğraşırdı. Pahalı kehribar ve gümüş bir ağızlıkla ucuz sigaralar içerdi. Onların aşk ilişkisi herkesi şaşırttı ve utandırdı. Bu, geleneksel ahlakın sahteliğini sona erdiren Özgür Aşk çağıydı. Ancak Özgür Aşk henüz Salisbury'de kök salmamıştı. Bal rengi gözlerini kırpmadan gerçeğe sabitleyen, tavşan yavrusuna benzeyen yakışıklı erkek ve bu okumuş, entelektüel kadın birbirlerini açıkça çok sevdiler ve evlenmeyi reddettiler. Kız annesini kızdırmak için, erkek ise prensip meselesi diyerek. Birçok prensibi vardı ve hepsi için riske girerdi. Hâlâ Frank'le evde olduğum dönemde, duvara raptiyeyle bir Augustus John reprodüksiyonu astığımı görünce onu duvardan söküp alan ve yırtarak ortadan ikiye bölen oydu. Bunu estetik açıdan değil, çamaşır yıkayan bir kadının, sanat eseri konusu yapılmaması gerektiğine inandığı için yapmıştı. Lin Yutang'ın sevimli denemelerini elimden alan da oydu çünkü Uzun Yürüyüş Çin'in uzun tarihini silmiş, yok etmişti ve bundan böyle sadece köylülerin tarihi olacaktı. Bana Cape Town'daki sanatçı sevgilim tarafından verilen hakiki ve değerli bir Japon gravürünü duvarımda görünce, bir fahişenin - yani sömürülen bir kadının resmine sahip olduğum için utanmam gerektiğini söyleyen de oydu. Sonradan bir süre ona göz kulak olmasını istediğim zaman yırtıp attı.

Onu *Ecinniler*'de küçük bir karakter olarak hayal ediyorum. Kirilov tek başına oturuyor, gecenin geç bir saati. Kapı vuruluyor. "İçeri gel Nathan." Ancak o kadar derin düşüncelere dalmış ki epeyce duygusal durumdaki konuğunu zar zor fark ediyor. "Ne oldu Nathan? Yemek yedin mi? Dolapta biraz ekmek var." "Hayır, hayır, hayır, yiyemem," diyor Nathan dalgın bir ifadeyle dolabın kapağını açıp ekmeğe bakarken. "Kirilov, yürüyordum... Bütün gece yürüdüm." "Ay parlıyor," diyor Kirilov. "Az önce gördüm. Sence ayda yaşayan var mıdır Nathan? Eğer varsa, bizim gibi solucanlar ve suçlularla mı dolu? Ne dersin?" "Hayır, hayır," diye fısıldıyor Nathan gözlerinden ip gibi yaşlar akarken. "Daha yeni anladım. Sana bunu söylemeye geldim. Çok yakında hayat çok güzel olacak. Suç bitecek... Zalimlik bitecek... Artık yoksulluk ve aç çocuklar olmayacak." "Öyle mi düşünüyorsun? Ben de eskiden öyle düşünürdüm," diyor Kirilov dalgınlıkla. "Kirilov," diyor Nathan, kirli bir bardağa Rus birası koyarken, "Çok mutluyum, çok mutluyum..."

Nathan, komünist grubu ilkesel olarak terk ederek kararsız, vakit kazanmaya çalışan bir sosyal demokrat, egemen sınıfın uşağı ve benzerleri haline (diğerlerinin gözünde) gelse de bizim toplantılarımıza mutlaka katılıyor ve bizi sokakta gördüğünde, “İşte karşınızda hain Nathan. Perşembe günü akşam yemeğine gelir misiniz?” diyordu. Gottfried’e, daha doğrusu, aklına hayrandı. Bükreş’in varoşlarından gelen bu yoksul genç, Berlinli zengin genci asla affedemezdi ve çok yaşlandığı zaman bile hâlâ, “Giyinirken saç filesi takıyordu. Onu gördüm,” diyecekti. Ben de, “Ama Nathan, o zamanlar Berlin yozlaşmıştı, unuttun mu?” derdim. “*Saç filesi*, Tigger, *saç filesi*.” Nathan ölünceye kadar bana Tigger diye hitap etmekte ısrar etti. Oysa Rodezya’dan ayrıldığımdan beri bu isimle çağrıldığımda cevap vermeyi reddediyordum. “Nathan, nefret ettiğimi bilmene rağmen neden öyle diyorsun?” “*Ben* nefret etmiyorum,” diyordu sakin ve haklı bir şekilde.

Hiç gülmezdi. Hayır, doğru değildi. Gülüyordu. Ama hep alayla, öfkeyle, aşağılayarak veya titrek bir hüzünle, kaçınılmazlığı fark ederek gülerdi. “*Peki, başka*?”

Nathan, Güney Rodezya İşçi Partisi ve Irk İlişkileri için çok çalıştı. Charles Olley, düşmanlarının kapılarının altından Bayan Maasdorp’a saldıran imzasız iğrenç mektuplar attığında Nathan, karşılarına çıkıp, “Günün birinde tek çözüm olduğunu anlayacak da olsanız, bugün sosyalizme inanmıyorsanız, bu davranışınızı uygarlığın (sözümona uygarlık) temeli saydığınız Hıristiyanlıkla nasıl bağdaştırabilirsiniz?” diyen heyecanlı ve egzotik bir yabancının tedirgin ettiği yurttaşlarla bu davanın eğrisini doğrusunu tartışmaya giderdi.

Nathan olan her şeyle ilgili, toplantılarla, etkinliklerle, skandallarla, konuşmalarla ilgili tutanaklar ve hatasız notlar tuttu. Nathan bir şeyi kaydettiyse, her hecenin ve gerçeğin orada olacağını söylerdik, ancak onun yorumu, bildirim şekli saçmalıkla dolu olurdu çünkü olan hiçbir şeyi anlamazdı.

Bir dergi çıkarmaya başladı; ben de yemek notları, kısa hikâyeler yazıp şaşkına dönmüş işadamlarından ilanlar alarak katkıda bulundum. “Niçin beni yok etmeyi hedefleyen bir dergiye ilan verecekmişim?” diyorlardı. “Yapmayın ama! Neden olmasın ki? Nasılsa vergiden düşeceksiniz!”

Günde 18 saat çalıştığını düşünüyorduk. Bunun nedeni, sadece Dorothy’le değil, annesiyle de evlenmiş olmasıydı. (Dorothy hamile kalınca evlenmişlerdi.) Dorothy annesiyle evliydi; biz bu ilişkiyi ve diğer birçok ilişkiyi D. H. Lawrence’ın yardımıyla değerlendirerek, böyle diyorduk. Her sabah saat dokuzda, Harty (bu lakap kadına yakışıyordu) kızının evine geliyor ve bütün günü orada geçiriyordu. Gayet iyi anladığım bir içerlemeyle kaskatı ve psikolojik bir çekingenlikle ezilen Dorothy annesinin karşısına oturuyor, buruk bir şekilde gülümsüyordu. İki kadın da zarafetle sigara içiyor, uzun kehribar ağızlıklarını fiyakalı bir şekilde tutuyorlardı. Harty iri yapılı, gösterişli, gürültücü bir kadındı ve çok fazla cin tonik içiyordu. Bütün bu gerginlik yüzünden Dorothy de içiyordu. Harty, Nathan’a hep kaba davranıyordu: “Dorothy sırf beni kızdırmak için bir Yahudi’yle evlendi.” Nathan’a Harty’yi kovması gerektiğini, uyanık olduğu her saniyeyi onun evinde geçirmemesi gerektiğini belirtmesini söylüyorduk. Nathan onu kendisinin değil, Dorothy’nin kovması gerektiğini ifade ediyordu. Aramızda, deyim yerindeyse, “annesine kafa tutamayan”, kendi psikolojik kurtuluşları için gereken kutsal hareketi gerçekleştiremeyen üç kadın vardı. Sadece kızları aracılığıyla yaşayabilen bu kadınların sorunlarının ne olduğunu biliyorduk. Bir işe ve kendilerine ait bir hayata ihtiyaçları vardı. Haklıydık. Fakat onlar farklı bir nesildendi. Her durumda sıkıntıyı kızlar çekiyordu. Benim gibi annelerine “kafa tutsalar” kabalık ettiklerini biliyorlardı. Tutmasalar, bir arabanın farlarını görünce donakalan bir ödlek oluyorlardı.

Dorothy canlılığını yitirmişti. Baş ağrılarından, migrenden, bazen bir ayda birkaç hafta süren bitmez tükenmez âdetlerden yakınıyordu, hep hastaydı. Ayrıca çoğu zaman şirketi adına Güney Rodezya’ya, Kuzey Rodezya’ya ve Nyasaland’e giden Nathan yüzünden mutsuzdu. Nathan Dorothy’ye ilk âşık olduğunda, hiçbir insanın bir başkasına tüm hayatı boyunca âşık kalamayacağını ve başka ilişkiler yaşamaya son derece niyetli olduğunu, ama bunu ancak âşık olursa yapacağını açıklamıştı. Yolculuğa çıkmadan önce bu ilkesini teyit eder ve yolculuktan dönünce Dorothy’ye rapor verirdi.

Bunu aslında grupta tartışmış ve hep birlikte Nathan’a davranışının sosyalist olmadığını, zira kırıcı olduğunu söylemiştik. “İnsan böyle bir şey

yapmaz," dedi Gottfried ağır ağır. Ancak sosyalist olarak değil, çok farklı bir geleneğe dayanarak konuşuyordu.

"O halde özür dilerim," dedi Nathan. "Bir insan olarak bu konuda bazı haklarım var. Her konuda, ama özellikle bir erkekle kadın arasında dürüstlüğe inanıyorum."

Dorothy, hepimizin anladığı ve Nathan'a açıkladığı yollarla kendini gösteriyordu, ancak Nathan bariz olan şeyi bazen görüyor, bazen görmüyordu. "Teşekkür ederim, bu kadının âdetinin neden bazen üç buçuk hafta sürdüğünü anlıyorum." Dorothy yabancı denilebilecek hiçbir yiyeceğin, özellikle de sarımsakla şifalı otların eve girmesine izin vermiyordu. Nathan ringa getirir ve nasıl hazırlanacağını gösterirdi. Arada sırada uğrayıp çavdar ekmeğiyle ringa yer, her tarafa sarımsak kokusu yayar, sonra eve gidip, "Hayır, teşekkür ederim Dorothy, ben yemek yedim. Sen ve Harty söğüş etinizi yiyebilirsiniz," derdi.

Nathan son derece cömert bir insandı. İsteyen herkese para verirdi. Hizmetçilerinin çocuklarını eğitirdi. Kuzey Rodezya, Zambiya olduğu zaman oraya gitti, Hintlilerle ve Afrikalılarla bir kooperatif kurdu, para ve deneyim kendine ait olmasına rağmen onlara eşit hisse verdi. Ancak hepsi onu dolandırdı ve Nathan hem çok şaşırdı hem de çok üzüldü. Girişim başarısız oldu. Ben İngiltere'ye gittiğimde, kötü zamanlar geçirirken, tanıdığım en zengin adamdan bana 100 sterlin borç vermesini istedim. Fakat cevap olarak kibarca özür dileyen bir not aldım. Dostluğumu kaybetmek istemiyordu, çünkü değer veriyordu. Prensip olarak bana borç para veremezdi. O dönemde çok az parası olan Nathan bana ilk postayla 100 sterlin gönderdi. Bir yıl kadar, Londra'dan Zelter'lara nefes nefese okullu kız gevezeliği dolu mektuplar yazdım. Sylvia Plath'ın annesine yazdıkları gibi, bir yandan gelişmelerden haberdar ederken diğer yandan gerçekleri saklamak için tasarlanmış mektuplar.

Sonuç olarak, Nathan bana âşıktı. "Seni çok beğeniyorum. Sana âşık olduğumu düşünmemelisin. O çok farklı bir konu." "Hayır, söz veriyorum düşünmeyeceğim." "Ancak bu noktada kendimi açıkça ifade etmem gerekiyor. Eğer Gottfried veya Dorothy olmadan kendimizi aynı kentte bulsaydık, ne olacağını garanti edemezdim." "Ama Nathan, neyse ki ben

edebilirim.” “Nasıl yani? Diyorsun ki - tabii, anlıyorum! Gottfried’e o kadar âşıksın ki, ona ihanet edemezsin. Bunu bir bakışta herkes anlayabilir.”

Aslında Gottfried’i aldatıyordum. Her kadının yalnızca bir kere yaşaması gereken o klasik ilişkiyi yaşıyordum. Radyo istasyonunu, çoğu vatandaşların hak ettiğinden biraz daha üst düzeyde işleten adamdı. Öğleden sonraları eve gelir, büyük ağacın altındaki patikada sağına soluna bakmadan yürür, sokaktaki bütün perdelerin aniden çekildiğini bilirdi. Edebiyattan bahsederdik, çok gülerdik ve bir kulağımızla eve birisinin gelip gelmediğini dinlerken sevişirdik. Ne de olsa sürekli olarak birileri uğruyordu. Bir keresinde annem geldi. Bir kere Nathan uğradı. Sevgilim gardıroba saklandı. Ben yalanlar uydururken, gardırop kahkahasıyla sallanırdı. Bu ilişki ikimiz için de daha doyurucu olamazdı, ancak utanarak söylüyorum, ona âşık oldum. Bu beni çok şaşırttı. Elimden geldiğince yakın bir zamanda koloniden ayrılıp Londra’da yeni bir hayata başlama planlarım bu adamla evlenme ihtiyacına dönüşüp önemini yitirmişti. Karısıyla çocuklarını terk edecekti. Buna inanıyor muydum? İnanmıyordum, ancak aklımın bir bölümünde bu modelin işleyişini izlerken, diğer bölümü, aynı onun –suçluluk duygusu içindeki partnerimin– yaptığı gibi, küçümseyerek bu konuda yorum yapıyordu: “Sen delisin,” dedi. “Hemen dur.” Birisi –kadınlar– umursamadan veya başka bir şekilde, “Biyolojimiz bizi ele geçirdi,” diyebilirdi, ancak bunun ne kadar acımasız bir zorunluluk, kaçınılmazlık olduğunu anlamak için böyle bir deneyim yaşamak gerekiyor. Bir bebek daha doğurmamın zamanı gelmişti. Doğa böyle diyordu.

Hemen hemen bu zamanlarda, geçmek bilmeyen sırt ağrıları doktora gitmeme neden oldu. Doktor bana rahmimin ters döndüğünü ve dikilmesi gerektiğini söyledi. Bu arada, bana hiçbir yararı olmayan apandisitimi de alabilirdi ve “hazır açmışken” yumurtalık tüplerimi de bağlamayı önerdi. Bana bunu düşünmek için 48 saat verdi. Gottfried ileride tekrar evlenebileceğimi ve yeni kocamla çocuk sahibi olmak isteyebileceğimi söyledi. Fakat sorun, onun hiç anlamadığı gibi, zaten buydu. Menopoza girene kadar birçok kez âşık olacağımı ve her seferinde bir çocuk doğuracağımı biliyordum. En derin yapım bana karşıydı, benim doğam, doğayla aynı kulvardaydı. Kesinlikle ayakkabının içinde yaşayan kadın[73] olacaktım ve bana kurnazlıkla bunu engelleme fırsatı veriliyordu. Dr.

Rosen'ın bunu görebilmesi kafamı karıştırmıştı. Bu iyi kalpli Yahudi aile babasının, bir kocasıyla iki çocuğunu terk edip, sonra neredeyse hemen yeni baştan başlayan bir kadını onaylaması mümkün değildi. Onun gerekçeleri beni ilgilendirmiyordu. Bu muhtemelen hayatımda yaptığım en mantıklı şeydi. İçimin derinliklerindeki kendimi koruma dürtüsü benim iyiliğim için çalışıyordu. Rahat bir cinsel hayat düşünmüyordum, zira cinsel hayatım, fırsat verildiği zaman, doyurucuydu.

Ameliyathaneye alınırken yattığım sedyede, ölürken de böyle olacak diye düşünüyordum. Ameliyattan korkmuyordum, çünkü iki aylık bebek kadar genç ve tombik olan 18 yaşında bir hemşire tarafından tıraş edilmiştim, bağlanmıştım, ceset gibi sarılmıştım, saçlarım toparlanarak geriye itilmişti. Hayatımda ilk defa, 19. yüzyıl romanlarında 28 yaşındaki kadınların neden yaşlı olarak tarif edildiğini anladım.

Ameliyattan sonra dinlenirken, yine Dr. Rosen'ın ameliyat ettiği genç bir kadın, hâlâ yarı baygınken, yarım saat kadar öfkeyle Yahudilere ve özellikle, o sırada koğuşta bulunan Dr. Rosen'a söylendi. Bu sıradan Rodezyalı evli bir kadın tarafından söylenen o iğrenç sözleri bugüne kadar hayatımda hiç duymamıştım. 20 kadar kadın sessizce yataklarında yatıp, onun abuk sabuk sözlerini dinlediler. Sonradan hemşirelerden biri ona Dr. Rosen hakkında "kötü şeyler" söylediğini belirtti. Kadın çok utandı ve doktor viziteye gelince, "Sanırım size kaba davrandım. Özür dilerim," dedi. Doktor ciddi bir şekilde, kloroformdan uyanan hastaların genellikle kastetmediği şeyler söylediğini belirtti. Ve sonra yoluna devam etti. Ama eğer böyle düşünüyorduysa neden Yahudi bir doktor seçmişti? İçinde, kolera dolu pislik gibi, iğrenç maddelerden oluşan bir kuyu olduğunun farkında değildi.

20

Her grup, hangi konuyla ilgilenirse ilgilensin, nasıl başlarsa başlasın, dini veya mistik bir gruba dönüşür. Psikologlar böyle olduğunu iddia ediyor.

Bizimki, Avrupa'nın her tarafından gelen solcu insanların karışımıyla başladı, bir dönem sıkı bir şekilde komünist oldu –en azından teoride–

ancak saf komünistliğini kaybettikçe daha ziyade bir sosyal yardım ve hayır derneği şubesine dönüştü.

Biz ayrılmadan önceki birkaç yıl boyunca, ortada grup falan kalmadığı söylenebilir. Gottfried kesinlikle aynı fikirde olacaktır. Ancak bir gruba, sadece oluşumu aynen kalırsa mı grup denilebilir? Bizimki, sanki içinden ve etrafından su akıp giderken biçimini koruyan dalga gibiydi. İlk üyelerden Gottfried, ben ve Nathan kalmıştık. Fakat Nathan İşçi Partisi'nin politikalarıyla ilgileniyordu. Komünist olarak başlayan çeşitli sığınmacılar başarılı olmuş ve liberal görüşler edinmişlerdi. Charles Mzingele ve arkadaşları fırsat buldukları zaman uğruyorlardı ama aslında kitap ve bilgi almak için geliyorlardı. Anlatmadığım başkaları da var, devrimci geçmişlerinin hatırlanmasını istemeyebilecek olanlar.

Aramızda, onunla birlikte parkta yürüdüğümüz, restorana gittiğimiz veya sokakta olduğumuz zaman bize öfkeli ve tiksinen bakışların yöneltilmesine neden olan genç bir adam vardı. Zayıf, güneşten iyice yanmış, çok kısa ince beyaz şort, altın rengi sandaletler giyen, küpe takan ve altın sarısı saçları omuzlarına dökülen biriydi. Şimdi kimse dönüp bakmaz bile ama "uzun ve karışık bir yaz"ın ilk habercilerindendi. Akıllıydı, çok bilgiliydi, müzikten anlıyordu, yanında biz olmadan bir gün bile yaşayamazdı ve epeyce çılgındı. Lamba düzeneğinin ona, düşüncelerini kontrol eden KGB'den mesajlar ilettiği bir bekâr odasında tek başına yaşıyordu. Onun gibi biriyle daha önce hiç tanışmamıştım, büyülenmiştim ve her an, Moskova'dan aldığı son mesajı dinlemeye hazırdım. Çeşitli gariplikleri olan insanlarla ilişki içinde olmak benim kaderim gibiydi ve on yıl gibi kısa bir süre içinde, eğer birileri KGB veya CIA'in, elektrik lambasından onları gözetlediğini söyleyecek olursa, "Ah, emin misiniz? Aldırmayın," demesini öğrenmiştim.

Bu adam her akşam geliyor, ne pişirirsem onu yiyor, altın rengi sandaletli ayağını yere hafifçe vurarak oturuyor, sohbetin kendine döneceği anı bekliyordu - hemen dönüyor denilebilirdi çünkü anlaşılan herkesin perili evler, masaların devrilmesi ve büyücü doktorlar hakkında anlatacağı anekdotlar vardı. Kurt gelmemezlik edemiyordu. Gottfried'e efkârlı bir şekilde âşık olan kız ve yapışık ikizi de hep bizimle beraberlerdi. Aylar yıllarca görmediğimiz insanlar tekrar tekrar geliyorlardı. 30 yıl öncelerinden, deli atlılar, mistik papazlar ve kâhin kadınlar olarak

kişileştirilen devrimin Moskova ve Leningrad'da ısıyı yükselttiği, Rusya'nın o heyecanlı günlerinden kalma şiirler okunuyordu. Böylesi ruhsal güçlerin var olduğunun kanıtları, sınıf mücadelesinin talepleri yüzünden bir kenara itilmişti ama şimdi belliydi ki herkes sosyalizmden çok karanlık güçlere inanıyordu. Sosyalizm ve komünizm her zaman bir düzeyde mistisizme bir adım uzakta olmuştur. Bunun en belirgin örneği kibritçi kızların grevini düzenlemekle başlayıp, Krishnamurti'yi[74] icat eden Annie Besant'tı.

Popüler mistisizm dönemimiz çok uzun sürmedi. Seanslar ve hayaletler hakkındaki sohbetleri takip eden aşama uygulama olmalıdır. Birisi bir medyumdan bahsedildiğini duymuştu, böylece insanlar daha heyecanlı akşamlar bulmak amacıyla başka yerlere dağıldılar.

Çok fazla "durum analizi" yapıldığı söylenemez. Gottfried çoktan –zihninde– Londra'da yaşıyordu. Ben de öyle. Şimdi düşününce, siyah insanlara gerçekten yararlı olduğumuz tek konu –burada "biz" derken, "ilericilerden" herhangi birini kastediyorum– kitaplarımızın isteyen herkese ödünç veya hibe olarak verilmesiydi. Charles arkadaşlarını getiriyordu, onlar da kendi arkadaşlarını ve daha oturmadan gözleri kitaplarımıza takılıyordu. Evimize yaptıkları bu ziyaretler hiç kolay değildi, çünkü hizmetçimiz Book'un onlardan haberdar olmaması gerekiyordu. Book hemen o anda bütün mahalleye patronlarının siyahları ağırladığını yayardı ve bunun sonucunda Charles'ın başı polislerle daha da büyük derde girerdi. Hiçbir zaman hep beraber gelmiyorlar, bir saate yayılan bir süre içinde birer ikişer geliyorlardı. Ellerinde bir odun parçası ve testere olabilirdi veya seyyar satıcı numarası yapabilirlerdi. Onlara çay yapar, sonra verandaya oturup, hiçbir beyaz komşunun onları bölmemesini, böylece rahat etmelerini sağlardım. Bu adamların (o zamanlar sadece erkekler) değerli kitaplara dokunuşları ve adını hiç duymadıkları ama onlara hitap eden, onlara bilmedikleri dünyaların kapılarını açabilecek eserleri nasıl hassas bir saygıyla tuttuklarını görmek acı vericiydi, çünkü çoğu, kendilerinden esirgenen eğitimlerinin peşindeydiler. Verandada otururken pencereden içeri bakar ve bizim elimizin altında diye baktığımız kitapların üstüne saygıyla eğildiklerini görürdüm. Onlara kitap da ısmarlıyor ve Afrikalılara kitap alma ücretini karşılayan bir fon olduğunu söylüyorduk. Londra'ya gittikten

kısa bir süre sonra bir mektup aldım. “Beni hatırlıyor musunuz? Ben şu-şuyum, bana kitaplar verirdiniz ve ben sınavımı geçtim.”

Her zaman kitaba aç olmaya mahkûm bir ülkede şimdi bu görevi kim yerine getiriyor? Çoğu zaman, Harare’de odalar dolusu ders kitabı, video ve her türlü eğitim malzemesi bulunduran British Council. Bunlar her zaman, kendi dönemimizde tanıdığımız insanlar kadar eğitime aç olan siyah insanlar tarafından ablukaya alınıyor. Siyah hükümet kitap sağlamak, kütüphaneler kurmak için hiçbir fon ayırmadı. Uzun vadede bu ihmalin –gerçi bazen bunun gerçekten bir politika olmadığına inanmak zor geliyor– hatalarının en aptalcası olduğu ortaya çıkacaktır.

Verandada oturduğumda, yetişkin ve hayırsever düşüncelerle dolu olduğumu düşünmeyin. O aklı başında cesur adamların birer birer, evdeki hizmetçiler veya ulaklar gibi davranmaya çalışarak, gergin ifadelerle onlara cırlayabilecek herhangi bir lümpen beyaz ev kadınını kollayarak gidişini izledim. Ben de öfkeyle patlamak üzereydim. (Komünist sözcük hazinesinden “lümpen” kelimesinin kalkması ne acı; oysa anlamını ne güzel ifade ediyor.) Bu öfke türü zararlıdır. Coşkulu, canlı ve bol öfke, bir şeyi yapabileceğiniz, bir şeyi değiştirebileceğiniz inancıyla beslenir. Ama bir de midenize püsküren aside benzeyen, sizi sinizmle ve beceriksizlikle bloke eden bir öfke türü vardır. Sanki bir çocuğun kuşa eziyet etmesine benzeyen kasıtlı zalimliğe bir an bile gözümü kırpmadan veya gözlerimi kaçırmadan bakmam emredilmiş gibi, kendi kendime günde birkaç kere, “Aptallık, aptallık, aptallık,” diye mırıldanıyordum. Bu acıyı kesinlikle Gottfried’le paylaşamazdım çünkü “Devrim olduğunda...” diyerek tepki verirdi.

Avrupa’daki devrimden bahsediyordu, Afrika için umutlarını yitirmişti. “Belki yüz sene sonra...” diyebiliyordu. “Doğru” formüle göre, Afrika’yı hâlâ yalnızca siyah proletarya kurtarabilirdi. Ancak Afrika’da, teorinin kurucularının kastettiği anlamda siyah proletarya yoktu. Siyah madenciler ve yan sanayide çalışan bazı işçiler vardı ama Siyah Milliyetçilik oldukça basit, gerici bir sapmaydı; diğer bütün sıfatları atlıyorum. Moskova’nın “durum analizi” bu formülü icat etmişti. Gottfried’in, ağzını yayarak, “Oradaki yoldaşların Afrika’da yaşaması gerek,” dediğini hatırlıyorum.

Buna rağmen olası siyah liderler hakkında her türlü söylentiyi, ipucunu, *Herald*’da çıkan haberi takip ediyorduk. Charles Mzingele böyle birini

tanımıyordu. Şimdi denebilir ki Tom Amca rolünün provasını yapıyordu, çünkü herhangi bir siyah lideri onaylayıp yeteneği olan herkese yardım ettiyse de milliyetçiliğin aşırı şiddetli dilini tatsız buluyordu. Öyle olmamasına imkân var mıydı? Yıllarca, on yıllarca konumunu korumuştu ve daha geçenlerde, hem de gayet tehlikeli bir şekilde, incelikle, espriyle ve sabırla provokatör, komünist, vs. diyen beyazların saldırısıyla karşı karşıya kalıyordu. Yapı olarak kibar, düşünceli, saygılıydı. Ayrıca yaşlanıyor ve üzülüyordu. Katolik Kilisesi onu aforoz etmekle tehdit ettiyse de dinine bağlıydı. Bir oda dolusu prensipte-ateist insana, "Bize ancak Tanrı yardımcı olabilir," diyebilirdi. "Sadece Tanrı ve melekleri."

Yerleşimdeki grev, yerleşimdeki toplantı kadar meşhur oldu ve bu bizim için olduğu kadar Charles için de şaşırtıcıydı. Grevin lideri Bulawayo'daydı. Ayda 1 sterlin asgari ücret için grev yapıyorlardı. Bu o dönemde bir aşçının kazandığı paraydı ama yiyecek ve hediyelerle takviye ediliyordu. Hiç kimse ayda 1 sterlinle yaşayamazdı. Asgari ücret parlamento tarafından reddedilmişti. Beyazların gene alarm havasında, öfkeli tavırları bir farsı çağrıştırıyordu: "Ayaklanacaklar ve bizi denize dökecekler!" Fakat o talebin ardında o kadar sıkıntı, o kadar sefalet ve zalimlik vardı ki –bizler gayet iyi biliyorduk– ama anlaşılan beyazlar bilmiyordu. *Munt*'ların kendi inisiyatifleriyle greve gitmelerine imkân yoktu. Bu komünist kışkırtıcıların işi olmalıydı. Sonra o kaçınılmaz, vazgeçilemeyen saçmalık. Beyazlar çok aptalca bir şey yaptılar. Kendi açılarından aptalca. O günlerde bırakın ülkeleri, çok az siyah politik olarak hareket ediyordu veya kendi durumları hakkında bilgileri vardı. Sendikalar hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyorlardı. Ayrıca, 60 yıllık beyaz işgali altında, onlara gece gündüz maymun, cahil, geri, aşağılık oldukları söylenmişti. Yetkililer şehrin bütün emekçi ordusunun yerleşimde olduğundan emin olduklarında kapıları kilitlediler ve çepeçevre nöbetçiler diktiler. İçerideki insanlar dışarı çıkamıyordu. İçeriye yiyecek ve malzeme girmesine de izin verilmiyordu. Beyazlar ayaklanan kölelerini açlıkla boyun eğmeye zorluyorlardı ve bunu da alenen yapıyorlardı. Ancak tel örgülerin içinde de bu tutsak, korkmuş dinleyicilerle geçirdikleri zamanı iyi değerlendiren birkaç "provokatör" vardı. Giderek sinirlenen kalabalıklar beş gün boyunca, durumları hakkında tahrik edici tanımlar dinlediler, bu

komünizm değil, saf milliyetçilikti ama aynı zamanda da başka ülkelerdeki işçilerle kendi durumlarının karşılaştırılmasıydı. Politik teori ve uygulaması konusunda kısa bir ders gibiydi. Otoritenin bu kadar anlayışsız olabileceğine inanamıyorduk. Ama otorite, korktuğu zaman genellikle anlayışsızdır. Beyazlar hep gizledikleri karabasanlarıyla, siyahların ayaklanıp boğazlarını keseceği kâbusuyla karşı karşıya kalmışlardı.

Sanırım siyahların bu grevi, açlıktan ölsünler diye hapsedilişleri ve ajitpropa maruz kalmaları gerçek bir dönüm noktasıydı. Yerleşimdeki meşhur toplantı, beyazlara bir süre için eğlenceli ürpertiler vermişti ama siyahların çoğunun haberi bile olmamıştı. Fakat grev herkese, beyazların aslında ne kadar acımasız ve daha da önemlisi, onların çektiği sıkıntılar hakkında ne kadar cahil olduklarını gösterdi.

O zamandan beri aynı olayı birçok kez ve birçok bağlamda gördüm: İktidardaki insanlar, yetkililer, yönettikleri insanların nasıl yaşadığını, neler hissettiğini adeta hiç bilmemektedir. Sanki beyinde bir mekanizma var ve güç ellerine geçer geçmez veya sorumluluk alır almaz onları yönettiklerinden ayırıyor, yaratıcı bir anlayışlılıktan uzaklaştırıyor. Yoksa bunu nasıl açıklarsınız? Belli ki, iktidardaki insanların, vatandaşlarının durumunu bilmeleri kendi yararlarına. Londra'dayken, yüksek mevkilerdeki arkadaşlarıma departmanlarının alt kademelerinde veya tebaaları arasında olanları defalarca anlattım; bana, "Hayır olamaz, benim çalışanlarım böyle davranamaz, sen abartıyorsun," dediler.

Sadece bir kere bu tür şeylerden anlayan yöneticiler hakkında bir şeyler okudum. Ortaçağ Ortadoğusu'nda yöneticiler mutlaka devlet memurlarının nasıl çalıştığını anlamak için, sıradan insanlar gibi davranan, yanlarında işe giren veya ricacı olan müfettişlere sahiplermiş. Bu müfettişler dava dilekçeleri yazıyor, işçi olarak çalışıyorlardı. Yetersiz veya gaddar bulunanlar görevlerinden alınıyordu. Ama önemli olan, her görevli veya iktidar sahibi insan, karşısında duran kişinin, kıyafet değiştirmiş bir hükümet müfettişi olabileceğini bildiğinden, denetimsiz güç sahibi oldukları zamankinden daha iyi davranıyorlardı.

Gottfried, "Ancak komünist bir toplumumuz olduğu zaman, adaletsizlik ortadan kalkacak," diyordu.

Şunu sorabilirsiniz: “Ama herhalde artık komünizmin mükemmel olduğuna inanmıyorsunuz, değil mi? Herhalde duymuşsunuzdur—” zorunlu kamulaştırma, mahkemeler, vs. O dönemlerde, Kravçenko’nun yazdığı *Hürriyeti Seçtim* kitabı piyasaya çıktı. Piyasaya çıktı derken, Gottfried ve Nathan gibi insanlar Sovyet-karşıtı propagandayla ilgilenmediklerini söylediler. Bazılarımız okudu ve tartıştı. Sorun, Kravçenko tarafından çizilen resmin okuduğumuz veya duyduğumuz her şeyden çok farklı, aslında tam tersi olmasıydı. Tabii Sovyetler Birliği’nde zorluklar, sorunlar, problemler vardı... Ama *tamamen* tiranlık olması? Bu durumun aynen 1980’lerde de yaşandığını gördüm. Bir Rus kız bir İngiliz’le evlenerek Londra’ya yaşamaya gelmişti. Sık sık Rusya’yı ziyaret ediyordu. Sürekli olarak Londra’ya veya Rusya’ya döndüğünde, bir fotoğrafının negatifinin parçası gibi hissettiğini söylüyordu. Batı’da Sovyetler Birliği hakkında söylenen her şey, Sovyetler Birliği’nin kendisi hakkında söylediğinin tam tersiydi. Oraya gidince, buraya dönünce, beyninin tersyüz edildiğini hissediyordu. Kravçenko’yu okuyunca biz de beynimizin tersyüz edildiğini hissettik. Neler hissettiğimi çok net hatırlıyorum, hiçbir hata yok: Eğer okuduklarım doğruysa, doğru olduğuna inandığım *hiçbir şey* doğru olamazdı.

Yine de, en azından aklımda, yavaş yavaş bir tür “alternatif gerçeklik” oluşuyordu. Koestler’in gerçek inanç jetonları hızla cebimizden dökülüyordu. Eğer beyinde küçük küçük bir sürü izlenimin birikmesi olmadan ani “dönüş” (yani ani bir fikir değişikliği) olmuyorsa, öyleyse ani bir “tersine dönme” de olamaz.

Bu konu tartışılırken hep “paranoya” kelimesi ortaya çıkmaktadır.

Politik paranoya kousunda uzman bir Amerikalı olan Dr. Jerrold Post, Tom Mangold’un *Cold Warrior* kitabında, (oldukça deli olmasına rağmen) yıllarca CIA’i idare eden James Jesus Angleton hakkındaki görüşleri aktarılırken, paranoyayı “sürekli olarak onaylayıcı kanıt arayan ve onaylamayan kanıtları reddeden sabit sonuç” olarak tanımlamaktadır. “Paranoya benimsenmiş bir mekanizmadır. Toplumsal olarak teşvik edilmektedir ve çok küçük yaşlardan itibaren aile ortamında öğrenilmektedir. Değersizliğe ve ihmal edilmeye karşı bir savunma olarak geliştirilir. Paranoyaklar, insanların onlara karşı olmasının, ihmal

edilmelerinden daha iyi olduğuna inanırlar. Ayrıca kaos olmasındansa, dünya hakkında organize görüşleri olmasının daha iyi olduğunu düşünürler. Bu açık, düzenli, komplocu dünya görüşüne sahip olmak onlar için daha kolay çünkü bu görüş onlara psikolojik güven duygusu verir.

“Paranoya zamanda sabit değildir, dinamiktir ve hayat boyunca değişir. Paranoyak biri yalnız başına nöbet tuttuğuna ve tek başına bir görevi sürdürdüğüne inanır. Bütün yük paranoyak kişinin omuzlarındadır.

“Paranoyaklar sorunlu olduklarını hep en son öğrenirler. Sorunları olursa, her zaman başkasının yüzünden olduğuna inanırlar. Paranoyak kişinin düşüncelerinin en önemli dinleyicisi kendi kafasındadır...”

Bu tanımla, insan ırkının yarısının paranoyak olduğunu görmek çok kolay. (Ne, sadece yarısı mı?)

Sorun, bu işleyişlerin mantıkla, akılla bir ilgisinin olmamasıdır. Bazen gerçekten, engizisyonun ateşleriyle, içimize dağlanmış binlerce yıllık dini tutumlarla uğraşıyoruz.

Komünizme, daha doğrusu ideal komünizme 1942 yılında ilk kez âşık olduktan ancak dört beş yıl sonra, hâlâ komünist cemaatte olan insanlarla “kuşkularımı” tartışabilecek kadar eleştirel olabildim. İki üç yıl sonra da, başka komünistlerle, komünist bir ülkede işkence görebileceğimiz veya öldürülebileceğimiz fikirleri ve gerçekleri tartıştım. 1954 yılına gelindiğinde artık komünist değildim, ama ancak 1960’ların başında sürüncemede kalan bağlılık kalıntılarını hissetmemeye başladım, tamamen kurtuldum. Yani artık suçluluk duymamam, tamamen silkinebilmem için 20 yıl geçmesi gerekti. Hâlâ sadık olan insanlara neler düşündüğümü söylememin ne kadar zor olduğunu utanarak hatırlıyorum.

Herkesten daha özgür olmayı başardım çünkü ben bir yazarım. Yazarların psikolojik doğası, yazdığınız şeyle aranıza belirli bir mesafe koyar. Yazma süreci tamamen mesafe koymaktır. Yazar için, değerli olması bundandır, bu sürecin sonucunda ortaya çıkanı okuyanlar içinse yazma sürecini değerli yapan işlenmemişi, kişiseli, incelenmemişi alıp genele taşımasıdır.

Belki de cebimizden dökülen jetonların en büyüğü ilkiydi, zira Sovyet Kültür Ataşesi ve karısı, Rusya için Tıbbi Yardım Derneği’ne otorite kazandırmak amacıyla Güney Afrika’ya geldi. Sovyetler Birliği’nde doğmakta olan şahane yeni dünyanın temsilcileriyle tanışma konusunda

günlerce hayal kurduk. Hayal kırıklığı kelimesi durumu anlatmaya yetmez, bayağılığın ta kendisiydiler. Biz kadınların tanışmaya can attığı ve Yeni Kadınların en sonuncusu olan kadın, Salisbury’deki herhangi bir genç evli kadın gibiydi ama “Johannesburg” giyimliydi. (“Hiçbir zaman yeterince altın takmış olamazsınız.”) Adamın saçları yağlıydı ve doğal bir yakışıklılığı vardı. Popüler romanları ve kötü filmleri seviyorlardı. Güney Rodezya politikası hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı, Güney Afrika hakkında da çok az bilgileri vardı. Siyah insanların onları ürküttüğünü söylediler - kadın bunu söylerken hafifçe yüzünü buruşturdu. Çoğumuzun tepki gösterdiği şeylerin temelini oluşturuyorlardı.

Hayatımın en kötü dönemi kesinlikle 1947-1948’di. Sonu gelmeyecekmiş gibi görünen kötü zamanlar kalbin bir tür kara deliğe dönüşmesine, bütün hayatı, bütün enerjiyi emmesine neden olur. Nasıl hiç bitmeden devam etti... Kaderimde, kısmetimde veya karakterimde beni durgun sulara sürükleyip hareketsiz kalmama neden olan bir şey var. Bekliyorum. Bekleme konusunda çok başarılıyım. Her şeyin olduğu gibi, bunun da iki yüzü var, özünde bir çarpıklık var. Olayları beklersiniz, bilirsiniz ki sizden yana döneceklerdir veya bunun kaçınılmaz olduğunu söyleyen iç mantığınız açığa çıkmak üzere yavaş yavaş ilerlemektedir. Sonra, işler değişince, tutunup ilerlemeye başlarsınız. Ama bu bekleyiş tembellik haline de gelebilir, fırsatın kaçırılmasına da neden olabilir. O zaman, o savaş-sonrası ağır, karışık, aşındıran dönemde beklemekten başka seçeneğim yoktu.

Uyuyamıyordum. Gottfried de öyle. Ayrı yataklarımızda uyumadan yatar, diğerimizin uyanık ve mutsuz olduğunu bilirdik. Veya sigara içerdik, sigaralarımızın ateşi ateşböcekleri gibi parlar ve sönerdi. O uzun kötü gecelerde birbirimize, evliliğimiz süresince olmadığımız kadar arkadaşça yaklaşırdık.

Gottfried ağır ağır, “Evet, bu sürecin çok zevki olduğu söylenemez,” derdi.

Ben, “Herhalde bitecek, değil mi?” diye sorardım.

“Şey, evet, biteceğini varsayabiliriz.”

Yarım mil ötede manevra yapan, soluk soluğa gelen trenin sesini ve bir yerlerde hareket eden trenin uzun düdüğünü dinlerdim. Süt arabasının

gelişini, durup yeniden hareket edişini, atın silkindiğini, sütçünün sesini, sabahın ilk ışıklarında uyuyan insanlar nedeniyle alçak sesle, ikna edici bir tonla konuştuğunu duyardım. Atla Shona dilinde konuşurdu.

Süt arabasının toynaklarına ve tıngırtısına doğru
Saatler aynı anda çalmaya başlardı
Ve orada, şafakta kilise ipeksi gökyüzünde dimdik yükseliyordu.

Bu dizeleri hayal ederdim. Hep dilimin ucunda dizelerle uyanırdım. Gerçek bir şair olmamam çok yazık. Eğer olsaydım, sesler denizinden dökülenler o filtre veya elekten geçip daha ince ve zarif kelimeler haline geleceklerdi. “Eğer rüyalarımda dizeler göreceksem neden daha iyilerini görmüyorum?” diye düşünürdüm. Benim için rahatlıkla bulmuş da bunuyor denebilirdi.

Eskiden “burjuva” olarak tanımladığımız ve bu nedenle hor gördüğümüz sosyal etkinliklere gidiyorduk. Cumartesi akşamları, kentin birkaç kilometre dışındaki Highlands Park Oteli’nde dansa gidiyorduk. Burası, Rumbavu Parkı’nın karşısında, Edmond’larda bebek bakıcılığı yaptığım yerin yakınındaydı. Dans etmek için büyük bir salon, bir bar ve musasa ağaçlarının altında dansların arasında dinlenebileceğiniz bir avlu vardı. Gottfried Rus özüne dönüyor ve bardakları kırarak, siyah orkestraya, Çigan müziğini çalmayı öğrenmeleri gerektiğini söylüyordu. Ben ağaçların altında oturur, oldukça sarhoş bir halde, aklımda, bu yerin atmosferini yazdığım zaman nasıl aktaracağımı düşünürdüm: *Landlocked*. Daha geçenlerde Yunanistan’a giden Athen Gouliamis’le arkadaşı buraya bir kere gelmişler ve burjuva toplumunun ayrıcalıklarından ayrılma konusunda neden bu kadar isteksiz davrandıklarını anladıklarını söylemişlerdi. Mutsuz, uçan bir hayaleti andıran mehtap bu cümbüşlerde hazır ve nâzırdı.

Bir keresinde, biz dans-sever, taşralı grubun arasına, şahane bir siyah dantelli elbise giymiş bir kadın geldi. Kadın, kendinin iki katı yaşta, hâlâ üniformalı –İngiltere’nin değil, bizim ordumuzun– bir erkeğin kollarında dans ediyordu. Oldukça güzel bir kadındı ancak, ısıtılmış balmumu maske gibi, yüzünün şekli bozuluyordu. Onun durumunu anladığımı fark etmişti. Bu oldukça tanıdık bir durumdu: İngiliz kadın, geleceğini garanti altına almak için kolonici biriyle evlenmişti. Ay ışığında verandada birlikte oturduk ve bana, “Londra’da mankendim,” dedi. Sonra, “Bu elbiseyi burada

giyemem, değil mi?" diye sordu. "Neden olmasın? İçimizi açıyor." Sonra aniden, aynı anda hem yakarış, hem açıklama olan bir cümle. "Burada mutlu olacak mıyım?" Sonra tekrar dans salonuna döndü ve o yaşlı kolların arasında döne döne dans etti.

Hiç durmadan okuyordum. Hayatımı kurtarmak için okuyordum. Hiç bitmeyecekmiş gibi görünen ve sadece gözünü kırpmayan yaşlı kertenkele gözüne benzetilebilecek o kötü zamanların insanı nasıl kemirdiğini ve süründürdüğünü anlatmak ne kadar zor. *Going Home*'da korkunçluğuna bir miktar değindim. Ama yeter. Şiir okuyor, sessizce, mantra gibi, Eliot veya Yeats'ten dizeler söylüyordum - mırıldanıyordum. Proust okudum ve beni çok sardı çünkü dünyası benim etrafımdaki hiçbir şeye benzemiyordu. Proust, diğer bütün zevklerin yanı sıra edebi olmayan, tarihe benzeyen bir keyif veriyordu. 11 cilt uzunluğunda bir ironiyle, aristokrat Guermantes komününün sonunda, son derece küçümsedikleri için tanışmaya bile tenezzül etmediği halkı nasıl işgal ettiğini anlatıyordu. Fahişenin kızı Odette bir aristokratla evlenir, bayağı Madam Verdurin, Guermantes Prensesi olur. O sürekli tekrarlanan süreci –toplumdaki uzun, yavaş ritimlerden birini– dışlananların ve hor görülenlerin nasıl ayaklandığını ve karşılığında, yerlerine geçenleri nasıl küçümsediklerini gözlemlememiz isteniyordu. Bu örnek hikâyeyi, görünürde yıkılmaz "beyaz üstünlüğü"yle alay edip kendimi neşelendirmek için kullanabilirdim ama o kadar akıllı değildim.

Her gece rüyamda denizi görüyordum, hüzünlü ve yavaş nostalji, özlem gelgitleri halinde uykuma girip çıkıyordu. *Landlocked*[75] başlığı o zamandan kalmaydı.

Afrikaanca dersleri almaya başladım. Bundan daha saçma bir şey olabilir miydi? "Eğer buradan gidemeyeceksem, bari dilini öğreneyim..." Öğretmenim genç bir Afrikalı kadındı ve birlikte parktaki kafede oturup, bol bol gülerdik. Yine öğretmen olan kocası bir roman yazmıştı ve eleştirmem için bana getirdi. Neredeyse çok iyiydi ancak yeniden yazılması gerekiyordu. Afrikalı yazarların yeteneği olan lirizmle, doğa ve kadın sevgisiyle doluydu. Ama ona, "Kesinlikle *Silahlara Veda*'nın kopyası olan bir kitap yazamazsın," dedim. Sonu bile, yas tutan sevgilinin yağmurda ıslanması bile aynıydı. *Silahlara Veda*'yı hiç okumamıştı, adını bile

duymamıştı. Bu masum bir eser hırsızının ilk romanını bana ne ilk ne de son gönderişiydi.

Salisbury'nin dışında, kayaların suya indiği, etrafı ormanla kaplı Mermaid's Pool diye bir yer vardı - hâlâ da var. Burası piknik yeriydi, gerçi şimdi para ödüyorsunuz ve size sosisli sandviçle Coca Cola satıyorlar. Pazarları, bir araya gelmesi imkânsız 20-30 kişi toplanırdı orada: Harry ve Monica. Dora ve iki çocuğu. Eğer şehirdelerse, Mary ve iki çocuğu. Frank Wisdom ve Dolly (artık evliydiler). Jean ve John. Gottfried, ben ve çocuğumuz. Hans Sen. Genellikle Gottfried'e âşık olan bir iki kız veya bizim, ya da annemin arkadaşı olan Hava Kuvvetleri'nden birileri de olurdu. Ve annem. Bu piknikleri duyunca dehşete kapılmıştı ama sonra bunları yönetmeye başladı. Bu kez de ben dehşete kapıldım. Önceleri pikniğe Gottfried, ben, bebek, Hans Sen, arkadaşlarımız ve Dora katılıyordu. Dora, Frank'e pikniklerden bahsetmiş ve Frank hemen, çocukların annelerini bu şekilde görmelerinin iyi olacağını söylemişti. Bu arada annem, çocukları dikkatle kontrol altında tutulan durumlarda görebileceğim fırsatlar düzenliyordu. Onun tarafından kontrol altında tutulan. Onları kesinlikle dayanılmaz buldum ve buruk bir tavırla –ve sessizce– durumdan zevk aldığı için annemi suçladım. Eğer *hak ediyor*, diye düşünüyorduysa, muhtemelen yüz kişiden doksan dokuzu böyle hissederdi. Dora hariç, beni hiçbir zaman eleştirmeyen ve çocukların durumu hakkında bilgi almak için sık sık buluştuğum sevgili Dora. Pockets çay salonunda bir saat kadar oturup dondurma yerken, sabahları çay partilerine katıldığım memur eşleri bana ölçülü düzeyde gülümser ve sonra alçak sesle beni tartışırlardı. Dora eski eş kişiliğini atmış ve 20 yaş gençleşmişti. Açık ela gözleri kibar ve anlayışlıydı, pembe dudakları muzipliğinden aldığı yergili keyifle bükülmüş, güzel, insanların, özellikle de kocasının asla göremediği kadar komik, tuhaf bir kadındı. (İşin komik tarafı, görseydi, çok hoşuna giderdi.) "Tanrım! Ne kadar akıllıca, ne kadar zekiler, tabii zavallı John ve Jean annelerini yeni kocasıyla ve yeni bebeğiyle görmeli. Zavallı bebekler *hiçbir* şey anlamıyorlar ama ne önemi var? O Wisdom erkekleri ne kadar da akıllılar, biraz deliler ama aldırma. Şekerim, tamamen bir çılgınlık yapıp bir dondurma daha ısmarlayalım mı?"

Tabii, o iki küçük çocuk için daha karmaşık bir durum düşünülemezdi. Orada açıklanamayan bir şekilde ve aniden kendi gerçek anneleri duruyordu, ancak kucağında yeni bir bebek vardı ve babaları olmayan yeni bir kocası vardı. Sonradan bu olaylar sorulduğu zaman Gottfried'i korkutucu bulduklarını hatırlayacaklardı. Bunları neden kabul ettim? Bir kere, insan bu kadar büyük bir hata yapınca, kendini savunması kolay olmuyor. Ayrıca kendimi, birbirine zıt akan güçlü akıntılar tarafından çekiliyormuş gibi hissediyordum ve mesele buydu. İki çocukla bağlarımı – bu durumlarda kullanılan formüle göre– anlayacak yaşa gelinceye kadar, tamamen koparmanın daha iyi olacağını düşünüyordum - hâlâ da bunun doğru olup olmadığını merak ediyorum. Kendimi, bana ait bir evde hayal ediyordum, ancak bu formül yalnızca bir daire veya ev anlamına gelmiyordu. Nerede olduğu önemli değil, hatta sözkonusu zemin para veya saygınlık da değildi ama onları terk etmemi haklı çıkaracak bir kimlik kazanabileceğim bir yerdi evden kastım. Bu arada bu piknikler kâbus gibiydi ve o zamandan beri geniş ailenin keyfi konusunda kuşkularım var. İki çocuğa gelince, bana söyledikleri en kötü şey, John'un, "Babamı terk etmen gerektiğini anlıyorum, ama bu, kırılmadığım anlamına gelmiyor," demesi oldu - ama artık orta yaşa gelmiş bir adamdı.

Annem onu ne kadar acı bir şekilde ve için için, sessizce suçladığımı, soğuk ve çaresiz öfkemi hiç anlamadı. Neden anlasın? O yalnızca elinden geleni yapıyordu, gördüğü kadarıyla görevini yapıyordu. Neredeysem telaşla oraya geliyor, bir şey konuşması gerektiğini bahane ediyor, iddialarının haklılığıyla beni yerle bir ediyor, benim için hazırladığı her türlü planı kabul ettiriyordu. Ancak geldiği anda zavallı yüzü hayal kırıklığıyla asılıyordu çünkü karşısında duran geç kadın, tartışırken dümdüz ettiği kadına hiç benzemiyordu. "Lütfen otur, anne. Sigara ister misin? Bir bardak çay?.. Hayır anne, hayır, hayır, üzgünüm, hayır." Artık Gottfried'den boşanacağımı öğrenmişti ve içten içe sevindiğine emindim, çünkü artık iyi bir İngiliz'le evlenebilirdim. Dediğine göre iyi ki babam ölmüştü yoksa bu yeni darbe onu öldürürmüş. Benimle birlikte yaşayıp, hayatımı idare etmeye karar vermişti, çünkü ben hep çok beceriksiz ve sorumsuzdum. Oysa aslında kardeşimle yaşayıp, onun ve Monica'nın hayatını idare etmek istiyordu. Bunu neden yapmaması gerektiğini anlayamıyordu.

Harry'yle ben, yetişkin çocukların her zaman olduğu şekilde acımasızdık. Anneme yeniden evlenmesi gerektiğini söyledik. Onunla evlenmek isteyen, hiç fena sayılmayacak birkaç erkek vardı. Harry'yle ben onları onaylıyorduk. Annem, "Babanla evli kaldıktan sonra başkasıyla nasıl evlenirim?" diyordu. "Birisiyle gerçekten evli olduysan, başkasıyla evlenemezsin." Evlilik ya da kendi evliliği hakkındaki görüşü şimdilerde pek çok insan tarafından anlaşılmayacaktır. Hâlâ altmışlı yaşlarının başındaydı, hoştu, güzel giyiniyordu, kuru bir espri anlayışı vardı, becerikliydi, pratikti ve enerji doluydu. İngiltere'de olsaydı yaşayacağı şekilde yaşıyordu. Hayırseverlik işlerine katılıyor ve kibar insanları ziyaret ediyordu. Hayali olmasına rağmen, hükümet binasına hiç davet edilmemişti. Frank ona mali konularda tavsiyelerde bulunuyordu. Gottfried de. "Komik ama," diyordu dünyanın ironilerine hafifçe burun kıvırarak, "Hem Frank, hem de Gottfried para konusunda ne kadar iyiyse, sen de o kadar umutsuz vakasın."

Bu aslında, "Geleceğini, güvenliğini, nasıl görüneceğini neden düşünmüyorsun? Hem, bu çirkin yaşam şeklinden ne anlıyorsun?" demekti. Buna rağmen, birlikte birçok yerde kötü koşullarda yaşadığım Frank şimdi güvence kaynağı oluyordu. Kafası karışmıştı. Benim de. Frank'le ilk tanıştığımda, ipotekten sadakate kadar, "burjuva" denilebilecek her şeyden nefret ettiğini iddia etmişti.

Yirmilerindeki insanlar, arkadaşlarının (düşüp kalktıkları maceraperestlerin, bu çoğunlukla yönsüz, hünersiz veya devrimci dostların veya oyun arkadaşlarının) gün gelip de şehrin ileri gelenleri olarak dünyayı yöneteceklerine zorlukla inanırlar. On yıldan az bir süre önce, çok kıdemsiz bir devlet memuruyken tanıştığım Frank şimdi kırkına yaklaşıyordu ve hızla yükseliyordu. Sonradan yüksek mahkeme hâkimi oldu. Sonra da adalet bakanı. Yerli tarımı bakanı olduğunda politikası o dönem için fazla ilericiydi. Siyah çiftlik ustası sayısını artırabilmek için elinden geleni yaptı. Zimbabve bağımsızlığını kazanınca, bu eğitimli ve becerikli adamlar (ve kadınlar), komşuları sıkıntı yaşarken, Zimbabve'nin siyahi tarımının başarılı olmasını sağladılar. Afrika Tarımı Bakanı Montrose Dükü Graham'di ve tam anlamıyla "beyinsizdi". Babasının kısaltılmış biyografisi bana John Wisdom tarafından 1992 yılında dikte edildi. John babasıyla

geçinmekte zorlansa da, onunla gurur duyuyordu. Bakan, Frank'in ilerici fikirlerini ve bunları paylaşanları onaylamıyordu. Frank önce adalet bakanlığına sonra da kamu hizmetleri kuruluna "kaydırıldı", bu organizasyondaki pek çok adam siyah devlet memurlarının belli bir yere kadar yükselmelerine engel olan politikalara karşıydılar. Meşhur "tavan" burada sadece hissedilmekle kalmıyordu, kanun kadar barizdi. Frank bunu dayanılmaz bulup 53 yaşında istifa etti. Kalsaydı, devlet hizmetinde 12 yıl daha çalışabilirdi. Eski Spor Kulübü'nden tanıdığı Chippy Pringlewood adında birinin Guardian Trust firmasına girdi ve birlikte yüksek mahkemede bağımsız üye oldular.

Frank ilerki yaşlarında sinirli bir insan haline geldi. Yerli politikasıyla hemfikir değildi. Eğer onun ve onun gibi düşünen insanların görüşleri kabul edilseydi, Zimbabve'nin tarihi çok farklı olurdu. Bir kere, yönetimde bir sürü eğitimli siyah insan yer alırdı.

21

1948 yılının sonunda, her şey birdenbire hareketlenmeye başladı. Gottfried de, ben de İngiliz vatandaşı olduk. Evlenerek İngiliz tabiyetimi yitirip sonra yeniden kabul edilmek için başvurmanın bana hissettirdiklerini abartmam olanaksız. Bu olay kelimelerden, gözyaşlarından –her şeyden– çok daha derine iniyordu. Bu süreçler görüş alanının ve anlayışın çok ötesine geçmektedir. İngiliz pasaportu alabildiğim için en koyu vatanseverin bile alkışlayacağı türden duygular içindeydim. O zamandan beri yasa değişti. Bu arada boşanma işlemleri başlatıldı. Gottfried hukuk camiasında çok yakından tanındığından bu sadece bir formaliteydi ve hızla sonuçlandı, oysa mahkemeler, savaş boşanmalarıyla tıkanmıştı. Ya ben onu terk etmiştim ya da o beni. Hatırlamıyorum ama bütün bu süreçte birlikte yaşamaya devam ettik. Daha dostça olamazdı. Çocuğun velayeti 15 yaşına kadar bende, sonra Gottfried'de olacaktı; ikimiz de ona ulaşabilecektik ve Gottfried bakımı için her ay küçük bir miktar para ödeyecekti - bunda, bazı yasal gerekçelerle Gottfried ısrar etti. İkimiz de, aynı şehirde –Londra'da– yaşayacağımız ve ikimiz de kazanacağımız için paranın sorun olmayacağını varsayıyorduk. Boşanma şartları hâlâ hoşuma gidiyor. O sıralar, ilerici

çevrelerde iyi niyetin boşanmalara hükmetmesi gerektiği yaygındı, zaten sadece kanun dolayısıyla gerekliydiler ve aptallıktan başka bir şey değildiler. Şimdi feministlerin, tamamen ilerleme adına, çoğu zaman talep ettiği açgözlü ve kinci boşanma koşullarını gördüğüm zaman, bizim neslimizin daha sevimli olduğunu düşünüyorum.

Bu arada ikimizin de İngiltere'ye bilet parası dışında çok az paramız vardı. Gottfried kelimenin tam anlamıyla sıfırdan, başarılı ve zengin bir hukuk firması oluşturmuş ama karşılığında iyi bir söz bile duymamıştı. Ben kısa hikâyelerimden ve parlamentoda daktiloluk yaparak küçük miktarlarda paralar kazanmıştım.

Türkü Söylüyor Otlar, Johannesburg'daki bir yayıncı tarafından satın alınmıştı. Londra'da Curtis Brown'dan Juliet O'Hea sözleşmeyi gördüğü zaman öfkeden deliye döndü, yayıncının suçlu olarak afişe edilmesi gerektiğini belirtti ve yayıncıya bu doğrultuda bir telgraf çekti. Bir kere, yayıncı telif hakkının yüzde %50'sini alacaktı. Gerekçesi, duyduğum kadarıyla, bunun riskli bir kitap olması ve bundan dolayı ödüllendirilmesi gerektiğine inanmasıydı. Sonuçta kitabı yayımlamak için hiçbir girişimde bulunmadı ve Juliet'in telgrafını alınca haklarından vazgeçti. Juliet kitabı neredeyse hemen Michael Joseph'e sattı.

İngiltere'ye önce çocuk ve ben gidecektik. Gottfried geldiği zaman iyi bir iş bulacak ve bana destek olacaktı.

Rodezya'dan kalkacak bir gemide kamara bulmak hâlâ kolay değildi.

Johannesburg'dan Gottfried'in bir arkadaşı birkaç kez bizi ziyarete geldi. Zengindi. Bu evden vazgeçmemizi, kirayı biriktirmemizi ve gemide bir kamara ayarlayıncaya kadar benim onun evinde kalmamı tavsiye etti. Gottfried arkadaşlarında kalmalıydı. Böyle yaptık. En sonunda Salisbury'den ayrıldım, elveda! Kurtuluyordum. Gene Johannesburg'da 1937'de kaldığım zengin mahallesindeydim; bekçi köpekleri, demirli pencereler, gece bekçisi, zenginlik... Oysa bunlar komünisttiler, bir öncekilerse maden sahibi. Yaşantı tarzlarındaysa hiçbir fark yoktu.

Milliyetçiler iktidardaydı ve bazı eski komünistler panik halindeydi, kitaplarını gömüyorlar ve birbirleriyle buluşmalarına dikkat ediyorlardı. Atmosfer, yalnızca iki yıl öncesinin coşkulu güveninden epey farklıydı.

Bir gün, *Tanıdığım Zengin İnsanlar* diye bir kitap yazabilirim. Şu anda yanında olduğum aile başrolde olacak. Adam, koca, yarım kilo domatese birkaç pens fazla verildiği için olay çıkarırken karısı gülmeye çalıştı. Adam arabayla kilometrelerce gidilerek, sebzenin biraz daha ucuz olduğu marketten alışveriş yapılmasında ısrar etti. Kadın Doğu Londralıydı. Londra'da Soğuk Savaş'ın en kötü olduğu dönemde yaptığı politik eleştirileri ve solcu oyunlarıyla ünlü Unity Theatre'dandı. Birçok ünlü aktör ve aktris Unity Theatre'da yetişmişti ancak tiyatro sonradan cazibesini yitirmişti çünkü 1950'lerin sonunda ve 1960'larda, sosyalizm yine moda olmuştu ve Unity Theatre artık yalnız değildi. Şimdi insan artık birisini Doğu Londralı diye tarif edemez. O güzel, şımarık, akıllı, küçük Doğu Londralı kız nerede? Bir dönemler kitaplarda ve oyunlardaydı (örneğin *Pygmalion*) ve ilk kelimede tanınıyordu. Hâlâ varsa bile, artık temsilci olarak görülmüyor. Bu evdeki Doğu Londralı kız, artık zengin bir kadındı ve tıpkı diğer evdeki kadın gibi sıkıntıdan delirmek üzereydi. Ayrıca kıskançlıktan da çıldırıyordu - beni kıskanıyordu. Onu telefonda konuşurken duydum –duymamı istemişti– arkadaşlarına yüksek sesle, "Hem de burada, bu evde!" diye tekrarlıyordu. Yavaş yavaş benden bahsettiğini anladım. Kocasına âşık olmak aklıma bile gelmemişti. Bir kere, çok heyecanlıydım. O bana âşık mıydı? Öyleyse bile, hafif bir sevecenlikten başka bir şey olarak tanımlanamazdı. Kapılar çarpılıyor, telefonlar avaz avaz çalıyor, karı koca birbirlerine bağırıyorlardı. Hemen gideceğimi söyledim, "Saçmalık, kalmalısın," dediler ama bağırmaya devam ettiler. Cape Town'a gelecek gemiden hâlâ haber yoktu. Güney treninde bir kompartıman ayarladım ancak o son derece sevimsiz şehirden gitmeden önce iki olay yaşandı. Bir tanesi, bir tıp öğrencisi beni bir cumartesi gecesi, siyah mahallesinde ücretsiz tıbbi tedavi sağlayan bir kliniğe götürdüğünde oldu. Her cuma ve cumartesi gecesi, bu büyük, çıplak, az donanımlı yer, bıçaklı kavga kurbanlarıyla doluyordu. Köşede bir tabureye oturdum ve saatlerce, sarhoş adamların sendeleyerek içeri girmesini veya sedyeyle getirilmelerini izledim. Her biri bıçakla veya palayla kesilmişti ve kanlar akıyordu. Bunlar kabile kavgalarıydı. Bazı yaralar çok korkunçtu. Birkaç adam öldü. 40 yıl sonra Johannesburg'dan genç ve beyaz bir doktorla tanıştım. Bu doktor hafta sonlarını siyah

insanlara hizmet veren bir klinikte geçirdiğini, insanların bıçak yaraları, sarhoş veya çoğunlukla uyuşturucuyla delirmiş halde getirildiklerini anlattı. “Kan nehir gibi akıyordu,” dedi. Ben de 1949 yılında tanık olduklarımı anlattım. Değişen hiçbir şey yoktu, sadece şimdi işin içine bir de uyuşturucu girmişti. O zaman sadece alkol vardı.

Hatırladığım diğer olay benim için verilen öğle yemeğiydi - ama kimin verdiğini hatırlayamıyorum, sadece masada o dönemde solcu olan edebi ve politik “isimler” olduğunu hatırlıyorum. Şair Uys Krige ve kısa hikâyelerimi basan dergilerin editörleri oradaydı. Ayrıca sendikacı Solly Sachs ve birkaç sendikacı daha. Güney Afrika’da kısa bir süre için, koşulları iyileştirmek amacıyla yoksul beyaz kadın işçilerle, Hintli ve renkli işçileri birleştiren sendikacılar vardı - ama milliyetçiler bunu sona erdirdiler. İmkânsız diye düşünebilirsiniz, ama bunu gerçekleştiren, o adamların kişiliğiydi. Öğle yemeğinde neler konuşuldu? Bunu hatırlamam gerekmiyor. Hepimiz, sürekli olarak milliyetçilerin iktidara gelişini ve bunun Güney Afrika için ne anlama geleceğini, bir de Çin’de komünistlerin iktidara gelişini konuşuyorduk.

Sonradan, İngiltere’deyken, sendikacılardan birinden şöyle bir mektup aldım: “Yoldaş! Hayatımı sıkıntı çeken insanlığa, dünyadaki sefillerin hayatlarını iyileştirmeye adadım. Gözlerim her zaman bütün insanlığın yürüdüğü görkemli ufuklarda. Hiçbir şeyden kaçınmadığımı, yaptığım veya düşündüğüm her şeyin, herkesin iyiliği için olduğunu söyleyebilirim...” Mektup bu şekilde devam ederek 16 sayfa sürüyordu ve ancak sonuna geldiğimde bunun hayatı, ya da en azından aynı yatağı paylaşma teklifi olduğunu anladım. Şaşırmıştım çünkü o öğle yemeğinde onun yanına bile oturmamıştım. Fakat sonradan benzer teklifler içeren epeyce mektup biriktirdim. O dönemin ruhuydu bu. Ancak sadece belirli ülkelerde uygun olan bir tarzdı. Anglo-Saksonların böyle bir şey yapabileceğini düşünemiyorum. İki Leh, üç Yugoslav, iki Afrikalı ve bir de Şili’den bir devrimci; ancak mektupları birbirinden ayırt etmek olanaksız.

Tekrar böyle bir dönem gelirse, kadınlara yararlı önerilerim var. Yapmanız gereken en son şey, “Ah, demek benden hoşlanıyorsun? Pekâlâ, buluşalım ve nasıl gittiğine bir bakalım,” demek. Hayır, en az aynı sayıda

sayfayı benzer şekilde coşkulu duygularla doldurup mektubu, “Mücadelede her zaman birlikte olacağız,” diye bitirmelisiniz.

Bu tavsiye paralel bir durumda da yararlı olacaktır. Şu doğrultuda sayfalar dolusu bir mektup alıyorsunuz (yazanların çok boş zamanı oluyor): “Sonsuzluğun kozmik perspektifleri beni sana doğru itiyor ve bence buluşup ... konudaki görüşlerimizi paylaşmalıyız.” Cevap şöyle olmalı: “Sen ve ben daha üst bir düzlemde her zaman beraber olacağız, bedenlerin buluşmasına ne gerek var?”

Cape Town’daki en ucuz pansiyonu buldum. Bunu, *In Pursuit of The English* adlı, komik biyografide anlattım. Neden olmasın? Ama aslında moral bozucu bir dönemdi ve uzayıp durdu. Gemi sahilde oyalanıp duruyordu. Şirket önce evet dedi, sonra da hayır. Rüşvet bekliyordu ama bu benim aklıma hiç gelmedi. Dürüstlük yüzünden altı haftalık bir bedel ödedim. Ahşaptan yapılmış pansiyon herhalde dört dönüme yayılmıştı ve çok kalabalıktı. Pansiyona sadece yerli halk ve pansiyonu işleten Hollandalı kadının burayı kendi evlerinin uzantısı olarak gören akrabaları değil, İngiliz savaş gelinleri de doluşmuştu. Doğu Afrika’daki Büyük Yerfıstığı Felaketi’ne maruz kalacaklarını bilmeden oraya gitmekte olan iki çift vardı. Genç kocalardan biri bir yıl sonra orada sıtmadan ölecekti. (Bu, milyonlarca sterlin değerinde bir projeydi ve hemen başarısız oldu, sonuçta en ileri çiftçilik teknolojisi örnekleri tarlaların kenarında, hızla büyüyen otlar ve fidanların arasında çürümeye terk edildi. Anlaşılan hiç kimsenin aklına yerlilerden tavsiye almak gelmemişti.) Bu arada dördü de çok idealistti. İngiliz savaş gelinleri cesur ve hevesliydi. Bazıları gemide yer bulabilmek için yıllarca beklemişti ve şimdi, en sonunda İngiltere’nin hararetli savaş döneminde karşılaştıkları kocalarıyla veya nişanlılarıyla buluşacaklardı. Bazılarının küçük çocukları vardı. O altı hafta içinde iki defa gemilerle İngiliz kadınlar gelirken, bazıları bitmek tükenmek bilmeyen tren yolculuklarıyla Kuzey Rodezya’ya, Güney Rodezya’ya ve Nyasaland’e gittiler. İşte o zaman İngiltere’de taşrada değil de, Afrika’da büyüdüğüm için aslında ne kadar şanslı olduğumu anladım. Bana göre bu kadınlar cahil, saf ve dar görüşlülerdi. Sanki çocukmuşlar gibi, onları koruma ihtiyacı duyuyordum. Ama önemli olan şuydu: Bildikleri, yaptıkları, sınıflarıyla belirleniyordu. Arkadaş olmak için hazır bir ortamın olduğu burada bile

subay eşleri ve diğer rütbelerdeki kadınlar ayrışmışlardı, tıpkı Kipling'deki gibi. Orta sınıftaki kadınlar ve bir iki muhterem insan, verandanın bir tarafında sıkıca korunmuş bir grup halinde oturuyor, alt tabakanın çocukları hakkında kötü şeyler söylerken, otoriter seslerini bir desibel kısıyorlardı. Böyle bir fenomenle ne ilk ne de son karşılaşmamızdı ve herkes onları seyrediyordu: Kendilerini nasıl gördüklerini ve nasıl böyle kibirli olabildiklerini merak ederek. Bu gibi kişiler işçi sınıfı veya alt-orta sınıftan (üzgünüm ama burası Britanya) insanlarla, şimdi ölmüş olan (televizyon tarafından öldürülen) bir kültürden, Salisbury ve Bulawayo'daki işçi yüksekokulları, sosyalist, liberal, komünist ve pasifist çalışma sınıfları, yaz okulları, gece okulları, edebi gruplar, konferanslar ve çalışmalara katılmış olanlarla beş dakika olsun konuşamazdı. Yine de bu insanlara büyüklük taslarlardı. Bunları izleyip yemin ederdim, "Yapmayacağım, yapmayacağım," yani sınıf oyununda oyuncu olmama izin vermeyecektim. Birkaç yıl içinde, bu çatışmaya takılıp kaldım. Birkaç yıl sonra *John O'London's Weekly* dergisine kitap eleştirisi yazacaktım ve İngiltere'nin Hindistan kadar sınıf egemenliği altında olduğu konusunda masum bir yorum yapacaktım - ve sonra, İngiltere'de sınıf sistemi olmadığını belirten ve hepsi de orta sınıftan insanlar tarafından yazılan bir mektup yağmuruna tutulacaktım. Birkaç yıl sonra, büyük Ford grevi sırasında Londra'da mahkemeye gidip, kaba bir hâkimin grev liderlerinden biriyle, aksanı ve grameri yüzünden alay ettiğini, dalga geçtiğini, kasıtlı olarak aşağıladığını görecektim. Bu kitabı yazarken, işçi sınıfından gelen şu andaki başbakanımız (John Major) ve karısı hakkında, yalın zevkleri konusunda iğneleyici şakalar gazeteleri süslüyor. Evet, evet, züppe insanları bulunan tek toplum değiliz, ama bu zavallı küçük oyunu –üst sınıf ve üst sınıf olmayan– üretebilecek ve komik bulabilecek başka biri var mı? Üstelik, bu oyunu on yıllarca komik bulan? Zavallı İngiltere! Ama çaresi yok, belli ki elden bir şey gelmiyor.

O pansiyonda geçirdiğim haftalar bana, o kadar az parayla ve küçük bir çocukla nasıl kısıtlanacağımı gösterdi. Burada bu görkemli, şahane ve –öğrendiğim kadarıyla– "bohem" Cape Town'daydım, ancak pansiyondan çıkıp nakliye şirketinin ofisine gidip kuyruğa girmek için zar zor vakit buluyordum. Bebek doğduğundan beri kocam iyi bir baba olmuştu, bebeğe

bakma zevki için birbirleriyle yarışan arkadaşlarım vardı ve annem ondan yeterince yararlanılmadığını düşünüyordu. Ayrıca, hizmetçi de vardı. Oysa şimdi tek başımaydım. Ne o zaman ne de şimdi, yanlış yaptığımı düşünüyorum. Bu herhalde yapı meselesi. "Ah, bunu neden yaptım?" demeyi hep çok saçma buldum. Ancak hiçbir zaman hayal ettiğim maceracı hayatı da yaşayamadım; Afrika'nın vahşiliklerini veya Gobi çölünü keşfedemedim, Akdeniz'de hiç aylak aylak dolaşmadım veya Paris'te kafe hayatının tadını çıkarmadım. Her şeyi, küçük bir çocuğum olduğu gerçeği belirliyordu. Hayatımı yazarak kazanmayı planlıyordum ama bir süre yoksul bir hayat sürdüm, ancak Londra'ya gittikten on yıl sonra ortalama bir işçinin aldığı maaş kadar para kazanabildim. Bundan pişmanlık duymak aklıma bile gelmedi, çünkü herkes fakir olduğumu biliyordu. Şimdi genç yazarlar avanslardan ve güvenceden bahsediyor, fakat bizim yaşımızdakiler, belki de savaş yüzünden farklı düşünüyordu. Yazmak, kendi koşullarımızda başarılı olmak, bağımsızlığımızı ve özel hayatımızı korumak istiyorduk. Bunu şimdi hiçbir yazar yapamıyor, zira kişiliklerimiz, tarihimiz, yaşantılarımız tanınma mekanizmalarına ait.

Çok belirgin bir şeyi görmem uzun bir zaman, çok uzun bir zaman aldı. Çocuk –diğer insanların benim durumumu değerlendirdiklerinde söyledikleri gibi, fedakârlık, "yük"– beni kurtaran şey oldu. (Margaret Drabble'in ilk romanı *The Millstone*'u[76] sevmemin nedeni buydu.) Eğer Londra'ya tek başıma gelseydim şunlar olurdu. Soho o zaman cazip, hem de baştan çıkaran bir yerdi. Kısa sürede yolumu bularak oraya giderdim. Hayatımda üçüncü defa, kente yeni gelen kız olurdum. Bu özel alt-kültür kadınlara iyi davranmıyordu. Kızlar çikolata taneleri veya cin tonikler gibi tüketiliyorlardı. Daniel Farson'ın *Soho in the Fifties*[77] kitabında kadınlar hemen hemen hiç ortada görünmemektedir. Bir zamanlar çok güzel ve ciddi bir sanatçı olan Nina Hammett'in sarhoş, yaşlı, kendini tutamayan, içki veya bağış dilenen fotoğrafları her şeyi anlatıyor. 1960'ların başında, Daniel Farson'ın Soho vatandaşı olarak tarif ettiği Elizabeth Smart benimle öğle yemeği yemeye geldi. Öğlenden akşam yediye kadar içti, ağladı, ağladı ve içti. Kendi hayatı ve genelde kadınların hayatı hakkında vahşi espriler yapıyordu. Onu, Soho'da *joie de vivre - hayatın neşesi* reklamı olarak tarif etmezdim. Soho'da yaşayanlar arasında sadece Francis Bacon başarılı

olmuştu. Daniel Farson kendini çekip çıkardı. Çok sayıda yetenekli insan vardı ama bunlar çoğunlukla içki içiyorlar ve konuşarak yeteneklerini harcıyorlardı, dedikodu için dünyayı feda edebilirlerdi. (Dünya çok daha azına feda edilmiştir.) Soho'nun çağdaş karşılığı, epeyce arındırılmış bir bohem yuvası olan Groucho Club da bir o kadar yetenek yutuyor ama eski kulüplerdeki konuşmalar daha iyiydi. Mandrake, Gargoyle, French Pub, Colony'nin cazibesi bundandı. Bunların hepsine –birer kere– diğer yarının nasıl yaşadığını görmem gerektiğini söyleyen John Somerfield tarafından götürüldüm. Bayağı yerler olduğunu düşündüm ama atmosferi ve cazibesi tanıdık geldi. Bunların hepsi eksantrik ve uyumsuzdu, tuhaf ve orijinal tiplerdi ve sözlerinin geçtiği bir dünya yaratmışlardı. Aslında bohem. Tıpkı bizim Salisbury, Güney Rodezya'daki halimiz gibiydi. İnsanların orada kaybolabileceğini nasıl anlamazdım? Ben de kaybolurdum. Bundan eminim. Kendimi kolaylıkla, yine çok içerken hayal edebiliyordum. Oysa 1942 yılından ve ilk evliliğimin bitmesinden beri hemen hemen hiç içmemiştim. Sonra bu şairlerden ve ressamlardan birine âşık olurdum. Çok harika olduklarından değil de yitik ruhlar olduklarından onlara karşı durulamaz. Ancak bunlar âşık olunacak erkekler değillerdi. Tabii, insanın sıkıntı çekme yeteneği yoksa. İster inanın, ister inanmayın, gözyaşlarına koşullandığımı henüz anlamamıştım. Hayır, Soho beni pekâlâ öldürebilirdi ve kurtulmuştum çünkü bir sorumluluğum vardı, çocuğum. Bu ağır bir sorumluluktu. Çok iyi huylu ve sosyal bir çocuktu ama uykusuzdu. Sabah beşte kalkıyor ve akşam dokuz onda yatıyordu. Gündüzleri asla uyumuyordu. Bu durum dokuz on yaşına gelinceye kadar devam etti. Bu, benim de sabah beşte kalkmam anlamına geliyordu. O günlerde anneler, çocukları kalktığı zaman uyanıp kalkmaları gerektiğine inanırlardı, oysa şimdi anneler kendileri kalkmak isteyinceye kadar, çocuklara kendi başlarının çaresine bakmalarına izin verebiliyorlar. Bu bazen saatler sürüyor. "Bu benim hakkım." Başka zamanlar ve kesinlikle başka anneler.

Peter –günde 18 saat– o büyük pansiyonun tadını çıkarıyordu. Burası devasa bir sandığa benziyordu. Kocaman bahçesi meyve ağaçlarıyla ve çocuklarla doluydu. Bana gelince, ben izliyor ve bekliyordum. Hayatımın önemli bir bölümünü bekleyerek geçirdim. Kadınlar bekler, erkeklerden daha çok. Kadınların ünlü pasiflik sorunu aklınıza gelebilir, ama bu daha

çok bir korunma mekanizması. Belki ileriye bakıp plan yaptığınız zaman gerçekten koruyordur. Ama planlarınız hayallere dayalıdır. Londra'da hayatımın kolay olmasını beklemiyordum ancak Gottfried'in yakınlarda bir yerlerde olacağına, küçük çocuğa babalık yapacağına, benim iyi dostum olacağına inanıyordum. Çocuğu tek başıma yetiştireceğimi düşünmemiştim, ki öyle oldu. Bilseydim, en azından kaygılanırdım. Ancak o verandada otururken, bütün küçük çocukların yaşlı meyve ağaçlarının arasında oynayışını seyrederken hiç korkmuyordum. Savaş çocuklarıydılar ama onların çocukluklarını siperler üstüne konuşmalar gölgelemeyecekti. Günlerce oturdum, çocukları izledim, verandanın iki yanına kurulan savaş gelinlerinin Afrika'daki geleceklerinden bahsetmelerini dinledim. Ben de beklentilerini karşılaşacakları şeylerle kıyaslıyordum. Bir yandan da Gottfried'in Londra'da yaşama planlarının ne durumda olduğunu merak ediyordum. Müstakbel işverenlerinden, Londra'da yaşamış ve çalışmış olan diğer tanınmış Lessing'lerden daha önce sözünü ettiği başvurularına cevap gelmiş miydi acaba?

Gottfried Lessing'in başına aslında şunlar geldi. Ben Londra'ya ulaştıktan kısa bir süre sonra o da geldi. Dorothy Schwartz Londra'da şansını denemeye karar vermişti. Bir dairesi vardı ve Gottfried onun odalarından birini kullandı. Hayatının en kötü döneminin bittiğinden ve Londra'da hemen güzel bir iş bulacağından emindi. Başvurularına hiçbir yanıt alamamıştı. SSCB ile Kültürel İlişkiler Derneği'nde çalışarak oyalandı ve bekledi. Alman ve komünist olan birinin saygın bir firmada iş bulmasının daha zor olacağı bir dönem düşünemiyorum. İşin esprisi, on yıl sonra bir Alman'ı, hatta bir komünisti çalıştırmaktan daha moda bir şey olmayacaktı, çünkü komünizm yeniden moda olacaktı ve her zamanki gibi, ortalık sakinleşince, insanlar –işin heyecanı nedeniyle, anne ve babalarına nanik yapabilmek eğlenceli olduğu için– komünist olduklarını söylemeye başlayacaklardı. Bu tür insanlar asla parti kimliklerini çıkarmazlar. Birçok "komünist", komünizmin ne olduğunu bile bilmiyordu. Önde gelen bir film yapımcısıyla yediğim öğle yemeğinde, yapımcının komünizmin ve Sovyetler Birliği'nin erdemlerinden bahsettiğini, komünist olduğunu söylediğini ve bana, komünistlerin ateist olması gerekip gerekmediğini sorduğunu hatırlıyorum. Diyalektik materyalizm denilen bir şey olduğunu

söylediğim zaman, insanların maddi refahları konusunda kaygılanmamaları gerektiğini söyledi. Bu tür cahillikler modaya uyan komünistler arasında çok yaygındı.

Gottfried'in cesareti kırıldı, morali bozuldu. Sarılık oldu, çalışamadı. Bütün bu süre içinde ilişkimiz mükemmeldi. Çocuğunu sık sık görüyordu, özellikle ben Londra'ya geldikten kısa bir süre sonra omzumu kırınca. Kız kardeşiyle, halen komünist Berlin'de Kulturbund'da çalışan kocasını –"ebedi öğrenciyi"– ziyaret etme vizesi aldı. Geri döndüğünde morali düzelmişti, bütün iyimserliği geri dönmüştü. Orada yaşayacağını söyledi ve benim de onunla birlikte gitmemi istedi. Bu beni çok korkuttu. Bir kere bile evli kalmaktan veya birlikte yaşamaktan bahsetmemiştik. "Orada çok güzel yaşıyorlar. Güzel daireleri, arabaları ve şoförleri var," dedi. Hatta güvenliğe abartılı derecede dikkat etmeleriyle dalga geçti. "Delirmişler," dedi, "Yataklarının altında casuslar olduğunu düşünüyorlar ve şoför duyar diye arabada hiçbir şey söylememe izin vermediler." Onlara gülünce, Batı'da çok fazla vakit geçirdiği için anlayamadığını söylemişler.

Resmen Doğu Almanya hükümetine başvurdu ve vatandaş olarak geri dönmesine izin verilmesini istedi. Hiçbir şey olmadı. Yine başvurdu. Yine sessizlik. Anlayamıyordu. "Tabii, bir sürü sorunları var, insan bu etkenleri de düşünmeli."

Bu noktada, hayatımda birçok açıdan oldukça şaşırtıcı bir etkisi olan Moidi Jokl devreye girdi. Burada Moidi'nin Gottfried'in hayatındaki etkisine odaklanacağım. Moidi savaştan önce Viyana'da tanınmış bir kadındı. Çok genç bir kadınken –genç kızken– o dönemde eşi benzeri olmayan bir radyo programı oluşturmuştu. Konuşuyor, şarkı söylüyor, fıkra anlatıyor, palyaçoluk yapıyordu ve her konuda kendini gösteriyordu. Bunun sonucunda kendine çok geniş bir dinleyici kitlesi edindi. Bu yeni radyo olayıyla onun doğası arasında müthiş bir uyum vardı. Tabii ki komünistti. O dönemde kıt kanaat geçinen, saklanan, kaçan veya Sovyetler Birliği'ne giden, kesinlikle "izne çıkmış ölüler" olan ve sonradan Doğu Almanya'daki hükümeti oluşturan Alman komünistlerle arkadaştı. Yaşamak üzere Doğu Almanya'ya gitmişti. Sonra Stalin'in bütün Sovyetler Birliği'ndeki Yahudileri temizleme işlemi ve kendilerinin "kara yıllar" olarak adlandırdığı uydu komünist ülkeler dönemi başladı. Moidi, bir düzine

Yahudi'yle birlikte Doğu Almanya'dan kovuldu. Onu sınıra götüren genç polis gözyaşları içindeydi ve "Eğer sizin gibi insanları sınır dışı ediyorlarsa, çok yanlış bir şeyler var demektir," dedi. Belki de o polis, 30 yıl sonra duvar yıkıldığı zaman dans edenlerden biriydi. Moidi artık Londra'da komünizmden kaçan ilk sığınmacılardandı, ancak her yerden sığınmacı geliyordu. Yaşamak için ellerinden geleni yaptılar, nasıl hayatta kaldıklarını Tanrı bilir. Bazen bir odada ondan fazla insan oluyordu veya arkadaşlarının apartman dairelerinde, kanepelerde yatıyorlardı. Ziyareti fazla uzattıklarını düşününce taşınıyorlardı. Tercüme yaparak, elbise dikerek, saç yaparak, ne bulurlarsa onunla para kazanıyorlardı. Avrupa'daki bütün şehirler Moidi gibi insanlarla doluydu. Ona Gottfried'den bahsedip yaptığı resmi başvuruya resmi bir cevap beklediğini söyleyince yalnızca güldü ve Gottfried'in komünizm hakkında hiçbir şey anlamadığını söyledi. Geçici vizeyle Berlin'e gitmeli ve orada torpil bulmalıydı. Önemli konumlarda akrabaları mı vardı? Bu bilgiyi Gottfried'e aktardım. Ancak Gottfried soğuk ve aşağılayan bir tavırla kızdı. Yoksul olduğundan, gerçek bir işi olmadığından, korktuğundan ve emin olamadığından, daha da komünist, daha da dar görüşlü, kuşkulu ve paranoyak olmuştu. Sovyet-karşıtı propaganda dinlemek istemediğini söyledi - komünizme yapılan en ufak bir eleştiri karşısında o zaman bu deyim kullanılıyordu. Gottfried beklemeye devam etti. Moidi, "Eğer benimle buluşursa ona komünizmin aslında ne olduğunu anlatırım," dedi. Gottfried önce reddetti, ancak postacının gelmesini beklerken zaman geçmeye devam ediyordu. Bir yemek düzenledim. Bu, Freudcular ve Sovyet ticaret heyeti için düzenlediğim yemekten bile yıpratıcıydı.

Moidi iri yapılı, renkli, neşeli, dışadönük, alaycı, komik bir kadındı ve Çingene'ye benziyordu - bu tarz, beş parasızken hep işe yarıyordu. Gottfried'e cazip gelebilecek en son kadındı. Gottfried her zamanki şık haliyle, saçının tek bir teli bile dağılmadan, diplomata benzer bir şekilde öylece oturdu. Hiçbir şey yemedi, oysa Moidi keyifle yemeğini yedi ve komünizmin nasıl olduğunu anlattı. Gottfried, istismar, Sovyet-karşıtı propaganda, uşaklar, çakallar, vesaire, vesaire konusundaki standart komünizm sözlüğünü tekrarladı. Moidi ona komünizm hakkında hiçbir şeyi anlamadığını söyleyince, Gottfried onu ve onun gibi insanları gayet iyi

anladığını belirtti. Moidi kahkahayı bastı. Gottfried konuşmaya devam ederek benim sınıf - emperyalist - kapitalist - ideolojiyle zehirlendiğimi söyledi. Çok, çok kızmıştı. Onu hiç böyle görmemiştim ve beni gerçekten korkutuyordu. Ancak sonuçlarına bakılacak olursa, buluşma başarılı olmuştu, zira yalnızca birkaç gün sonra Gottfried, kız kardeşini ziyaret etmek için vize başvurusunda bulunduğunu ve orada "neler yapılabileceğine bakacağını" söyledi. Bir daha hiç Moidi'den bahsetmedi. Berlin'deyken Peter'ın tatillerde onu ziyaret edebileceğini belirtti. Ona sürdüremeyeceği bir şeye başlamasının çok kötü olacağını söyledim. Moidi, Batı'yla irtibatını sürdürebileceğini sanıyorsa deli olması gerektiğini söylemişti. Cezası ölüm veya daha beteriydi. Batılı geçmişleri veya irtibatları olan herkes kuşku altındaydı. Ben onun mesajlarını Gottfried'e iletiyordum, o da karşılığında küfür gönderiyordu.

Ben, çocuk ve Dorothy Shwartz onu istasyonda yolcu ettiğimizde, soğuk, puslu, rüzgârlı, gri bir gündü ve astragan kalpağıyla, şimdiden yabancılaşmış, uzaklaşmış görünüyordu.

Kulturbund'da iş buldu. Espriye göre, Hitler komünistleri öldürdüğünden, kalanların iyi işler bulması kaçınılmazdı. Sadece komünistler değil. Berlin'deki komünist hiyerarşisini bilenler, ilk günlerinin belirsiz ve esnek olduğunu duyunca şaşırabilirler. Londra'da çalışan Alman bir işadamı, bir iş gezisi sırasında yüksek rütbelilerle tanışmaya çağrılmış ve Almanya'nın yeniden inşasında çalışmaya davet edilmişti. Komünist olmadığını söyleyince, "Fark etmez, bize yetenekli insanlar gerek," demişlerdi. Ancak bu, Stalin'in son öfke çılgınlığından, Doğu Almanya katılaşmadan ve Batılılar için ölüm kutusu haline gelmeden önceydi.

Kısa bir süre sonra Gottfried mektup yazıp, Peter'ın yaz tatilinde oraya gitmesini istedi. Bu hayatımda yaptığım en korkunç şeydi ama ona güvenmemek için hiçbir nedenim yoktu. Çocuk dört yaşındaydı. İki aylığına gitti, o süreyi kuzenleriyle geçirdi, çok eğlendi ve İngilizceyi unutup, Almanca konuşarak döndü. Ayrıca ona sol elini masanın üstünde, tabağın yanında tutarak yemek yemeyi ve onunla konuşulunca, topuklarını birbirine vurarak eğilmeyi öğretmişlerdi.

Birkaç hafta içinde küçük Alman çocuğu kayboldu ve İngiliz çocuk geri geldi. Gottfried Peter'la bir mektup göndermiş ve yaz aylarını orada

geçirmesi gerektiğini belirtmişti. Sonra - derin bir sessizlik. Çocuğun sıcak, yakın davranan bir babası vardı, onu ziyaret etmiş ve onunla başka bir aile bulmuştu, şimdi babası gitmişti. Almanya'ya mektup yazdım, giden insanlarla mesajlar gönderdim. Sonuç alamadım. Mektup yazıp çocuğun kendini terk edilmiş hissettiğini, onu sorduğunu, ağlayarak uyuduğunu belirttim. Mektup bile yazamaz mıydı? Ama hiç cevap gelmedi. Sonra ben Berlin'e gittim ve Gottfried'le temas kurmaya çalıştım. Ancak telefonu açmıyor veya mesajlara cevap vermiyordu. Bu olay, duvar yapılmadan önceydi. Doğu Almanya'da zaten bir yayıncım vardı. Ondan benim için Gottfried'e baskı yapmasını istedim. Yaptı. Ne tür bir baskı uyguladığını bilmiyorum. Bunun tehlikeli olup olmadığını umursamayacak kadar kızgındım. Yeni ve iğrenç blok apartmanlardan birine gittim ve Gottfried oradaydı, kız kardeşi Irene oradaydı, o dönemde İsveç işi denilen temiz, yeni mobilyalarla dolu, şık, yeni ancak büyük olmayan bir dairedeydiler. İkisi de sanki hiç savaş olmamış, hâlâ Hitler'in böldüğü hayatı yaşıyorlarmış gibi davranıyorlardı. Zariflerdi, zevklilerdi, zenginlerin ve başarılı olanların kullandığı yarı-alaycı espri tarzını kullanıyorlardı. Kesinlikle zengin değillerdi. İkisi de hafta sonlarında, inşaat alanlarında veya benzer bir şeyde çalışmak üzere "insanlara gittiklerini" özellikle belirttiler. Gottfried'e, çocuğa yerine getirmediği sözler verdiğini söyledim ama Gottfried sanki önemli bir şey olmamış gibi havalı ve kibirliydi. Çok korkmuş olmalıydı, o anda ne kadar korktuğunu anlamamıştım. Bana az miktarda, bir oyuncak alacak kadar para verdi. Parasıyla ilgilenmediğimi, çocuğuyla temas halinde olmasını istediğimi söyledim. Bu, hayatımın en kötü deneyimlerinden biriydi. Onu ziyaret etmemin hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini görebiliyordum.

Öyle de oldu. Kısa süre sonra Gottfried burada olduğundan daha politik bir konum olan ticaret komisyonu başkanlığına getirildi. Doğu Almanya'dan dönen insanlar Gottfried'in yanına ulaşmak için odalar dolusu elemanın arasından geçmek zorunda kaldıklarını anlattılar. Gottfried bana havalı iyi dilek mesajları gönderdi. "Olup bitenlerden" haberdar olanlar, elbette Batı'yla temas kuramayacağını söylüyorlardı, bunun bedeli ölümdü, özellikle de savaşı Sovyetler'de değil de Batı'da sığınmacı olarak geçirenler için. "Olup bitenlerden" haberdar olan diğerleri, "Parti insancıl değerlere

önem verdiğinden, Gottfried’in oğluyla bağını kopartmak istememesini anlayışla karşılayabilir,” diyordu. Bir şeyi gerçekten bilmek için onu kendin tecrübe etmelisin... Gottfried’i bir daha görmesem umurumda değildi - ve görmedim. Ama oğlu için çok önemliydi. Artık içimdeki kapıyı kapatmıştım, “Öğrenmek istemiyordum” - ruh halimi en doğru bu cümle tanımlıyordu.

Bu arada Gottfried, Ilse Dadoo’yla evlenmişti. Hintli olan Dadoo, milliyetçiler iktidara gelmeden hemen önceki o inanılmaz ve kısa süreli dönemde –Solly Sachs gibi– düşük ücret alan işçileri, Hintlileri, renklileri ve beyazları bir araya getiren insanlardan biriydi. Bu evlilikten küçük bir kızı oldu - Ilse’nin Dadoo’dan. Ilse faşist Güney Afrika’da yarı Hintli bir çocuk yetiştirmeyeceğini söyleyip, ülkesine dönmüştü. Orada Gottfried’le tanıştı. Sanırım, ortak Afrika deneyimleri nedeniyle evlendiler. İkisi de o gri sularda kendilerini çok egzotik balıklar olarak hissetmiş olmalılar. Gottfried, eskiden sevgi dolu bir baba olduğu gibi, Ilse’nin kızına da sevgi dolu bir üvey baba oldu. Şimdi açıklaması oldukça zor olan bir şey anlatacağım. Yani olaylara, komünist paranoyasını bırakıp, sıradan şekilde bakarsanız. Gottfried “görevinden alındı” ve bir yıl komünist yeniden eğitim okuluna gitmek zorunda bırakıldı. Buna neden ihtiyacı vardı? Şu andakinden daha sadık bir komünist olmasına imkân var mıydı? Ancak Batılı düşüncelerle kirlenmişti ve yoğun bir beyin yıkamaya ihtiyacı vardı. Ticarete geri dönmedi, en azından doğrudan dönmedi. Aslında, Doğu Almanya bağımsız bir devlet olarak tanınmasa da, diplomat olarak Endonezya’ya gönderildi ve orada ticari temsilci oldu. Yerel politikada epeyce etkindi. Ancak orada hastalandı. Havası ve yiyecekleri karaciğerine uymadı. Doğu Almanya’ya döndü. Sonra Tanzanya’ya gönderildi. Gottfried Doğu Afrika’da tanınmış biriydi ve yerelin ötesinde bir etkisi vardı. Bu ikisi, Gottfried ve karısı, iyi bir yere gitmişlerdi. Afrika hakkındaki bilgileri, komünist Almanya’da çok az kişinin sahip olabileceği düzeydeydi. Konumlarını riskli kılan özellikler, aynı zamanda onları çok değerli yapıyordu. Avrupa genel olarak Güney Afrika konusunda cahildi. İngiltere’ye geldiğim zaman ve sonrasındaki birkaç yıl boyunca, ben ve başkaları, Güney Afrika ile Güney Rodezya’nın gülen ve hayatından memnun siyahlarla dolu mutlu topraklar olmadığını söylediğimizde bize

abarttığımız veya yanlış düşündüğümüz söylendi. 1950’lerde İngiliz İşçi Partisi’nin önde gelen üyeleriyle, o dönemde, yalnızca İngiliz olduğu için –hayatlarında adını bile duymamış birkaç insan tarafından– adil ve haklı olduğu düşünülen Güney Rodezya konusunda lobi yaptığım zaman gördüm ki, bu politikacılar Güney Rodezya’nın nerede olduğunu bile bilmiyor, onun Güney Afrika’nın veya Kuzey Rodezya’nın bir parçası olduğuna inanıyorlardı.

Gottfried ve Ilse, Darüsselam’da canlı olarak görüldüler. Benim bir arkadaşım, Gottfried’in de arkadaşı –önemli bir Afrikalı politikacı– gayriresmi Afrikalı tarzıyla, bir gece geç saatlerde uğramış. Uzun bir bekleyiş, korku dolu sesler sonrasında Gottfried kapıya gelmiş, karısı da arkasında gözcülük ediyor, dikkatli olması konusunda işaretler yapıyormuş. Hâlâ kapıda duran arkadaşım, bu kadar temkinli olduğu için Gottfried’e takılırken Gottfried de bir yandan el işaretleri yaparak, mekânın dinlendiğini belirtmiş, bir yandan da yüksek sesle espriye karşılık vermiş. Bu arada karısı da ziyaretçiyi –mikrofonların hatırına– bu kadar dikkatsiz, bu kadar düşüncesiz davrandığı için yüksek sesle azarlamış. Arkadaşım itiraz etmiş, “Ama burası Afrika, burası Afrika.”

Bu arada Doğu Almanya çeşitli Afrika ülkelerine komünist modeliyle nasıl hapishane, gizli servis, işkence, muhbirler oluşturulacağı konusunda tavsiyelerde bulunuyordu. Bunlardan biri Somali’ydi. Bir diğeri de Uganda’ydı.

Gottfried daha sonra Kampala’da büyükelçi oldu. Oraya üçüncü karısı Margot’la gitti. Ilse, komünizm konusunda büyük bir hayal kırıklığı içinde ölmüştü. Muhtemelen üçüncü karısı Gottfried’in gerçekten sevdiği ilk karısıydı. Margot’nun fotoğrafları Gottfried’in Viyanalı şen dulunu hatırlatıyordu. Sıcakkanlı, iyi, sevimli bir kadına benziyor. Entelektüel değildi, politik hiç değildi. Parti Gottfried’in onunla evlenmesini istememiş, politik açıdan doğru denilebilecek bir eş bulmasını söylemişti. Parti’yle mücadele etmesi gerekti - ve bu herhalde onun için pek kolay olmadı.

Sovyet “çizgisi” kasap Amin’i desteklemekti. Kaçışından hemen önceye kadar onu desteklediler. Bu, Doğu Almanya’nın da onu desteklemesi anlamına geliyordu. Amin kaçınca, Tanzanyalılar düzeni sağlamak amacıyla müdahale etti. Bütün elçilikler birkaç gün önce konvoy halinde,

açık yoldan Kenya'ya gitmişti. Hepsi derken bunun iki istisnası vardı: Irak büyükelçisi ile Doğu Almanlar - yani Gottfried, karısı ve iki personel. Tanzanya askerleri girmeden bir gece önce Gottfried, arkadaşı olan Irak büyükelçisine telefon edip, "Yarın birlikte açık yoldan Kenya'ya gidelim mi?" diye sormuştu. Irak büyükelçisi, "Çıldırdın mı, delirdin mi? Bize evlerin içine girip, kapıları sürgülememiz ve başlarımızı eğik tutmamız söylendi," dedi. Ertesi sabah Gottfried karısını, iki personeliyle birlikte arabaya yerleştirdi ve arabayı, Tanzanyalı askerlerin sarhoş ve tetiği çekmeye hazır halde beklediği meydandan geçirdi. Askerler hareket eden her şeye ateş ediyorlardı. Gottfried'in arabasına alev püskürtme silahını doğrulttular. Bu bilgi Kampala'da bulunan *Guardian* muhabiri Tony Aberfan ve araştırma yapan Doğu Afrikalı arkadaşlardan geldi. Doğu Alman komünistleri Berlin'de, içinde hiçbir şey bulunmayan bir "mezarın" üstüne dört isim yazılı bir plaket koydu.

Gottfried ne olursa olsun aptal değildi. Bu aptalca davranışı açıklamak amacıyla ortaya atılan komplolar, James Bond'u bile geride bırakırdı. Doğu Almanya'yı iyi bilenler bunun KGB'nin uzun kolu olduğundan şüphe ediyorlar: O sıralarda Sovyet blokundan pek çok diplomat esrarengiz şekillerde öldürülmüştü. Gottfried KGB üyesiydi. Öyle söylentiler vardı. Yıllarca bunu "sindiremedim" ve hep bunun mümkün olamayacağını düşündüm. Ama aslında bilmek istemiyordum. Sonra bu bilgi doğrulandı. Kimin tarafından? Oğlum John Wisdom tarafından. John'un Güney Rodezya gizli polisinde yakın arkadaşları vardı. (Bu insanlar siyah hükümet adına çalışmaya devam ettiler. Böyle bir şeyin mümkün olması bile, zamanımızın genel çılgınlığının bir başka belirtisi.) John annesinin ikinci kocası Gottfried Lessing hakkında bilgi almak istiyordu ve Zimbabve'deki gizli servis bağlantıları sayesinde, Güney Afrika gizli servisinden biriyle temas kurmayı başardı. Adam Gottfried'in KGB üyesi olduğunu ve Doğu Afrika ile ötesinde yoğun bir etkisi olduğunu söyledi. Doğru mu, yanlış mı? Bu kadar karışık, fırtınalı, kuşkulu bir bölgede kim bilir? Doğu Almanya'da onu yakından tanıyan iş arkadaşları bunun imkânsız olduğunu, Gottfried'in iyi bir insan olduğunu, KGB tarafından işe alınacak türde biri olmadığını söylüyorlar. Duygulu ifadelerle insanların Gottfried hakkında "Gottfried

Lessing komünist değil, gerçek bir insan, iyi kalpli, asil ve başı dertte olan insanlara iyi davranır," dediklerini aktardılar.

Gottfried kesinlikle uzun süre, yıllarca komünistti. Parti onun için, belirli türde insanlar için olduğu gibi, bir tür mutlaklık, tanrıydı. Psikologlar, belli bir inanç dizisine kapıldıktan sonra, bunları değiştiremeyen insanlar olduğunu söylüyor. Hiç değiştirmiyorlar. Hiç değiştirmeyecekler. Beyinleri beton dökülerek sabitlenmiş, kesin olarak, sonsuza dek.

Ama durun... Parti'nin her zaman haklı olduğunu (olmasa bile –yalnızca geçici ve küçük bir hata) bilen bir adam, Parti'ye kendi vicdanına itaat edermiş gibi itaat eden bir adam– böyle bir adam uygun görülmeyen, tehdit olarak kabul edilen bir kadınla evlenmek için Parti'yle kavga etmez. Öyleyse burada gerçekten korkunç olasılıklar var: Ya Gottfried artık yüzde yüzlük bir komünist değilse, ya beton çatlamışsa, ya nefret ettiği emirleri yerine getirmek zorunda olduğu bir konumdaysa? Bu komünist dünyada rastlanmadık bir şey değil...

Gottfried 1979 yılında öldürüldü. 1949 yılında, kabul edilmiş bir İngiliz olarak geleceğini planlıyordu. 1949'da ben Cape Town'daki verandada oturmuş ve onunla yakında Londra'da buluşmayı dört gözle bekliyordum. Orada altı hafta boyunca oturmuş, izlemiş, dinlemiş, planlamıştım... Gençken, daha 30 yaşınıza gelmediyseniz, altı hafta uzun bir zaman...

Ben ileriye bakıyordum, bir kez bile dönüp geriye göz atmıyordum. Geleceğimin, gerçek hayatımın başlamasını bekliyordum. Arkamda bir kapı sert bir şekilde kapatılmıştı. Bütün hayatım boyunca arkamdan kapılar kapanmıştı. En kötüsü –yani hatırlayabildiklerimin arasında en kötüsü– yedi yaşıma gelmeden yatılı okula gönderilmemdi. Kapalı kapılar mekanizmasını gayet iyi biliyordum, dışarıdan duyulan gümbürtüyle değil, içimde olanlarla tanıyordum. Eğer geride bırakılan bir insansa, o kapı kendiliğinden kapanır. Ah diye düşünürüm, kapı galiba kendiliğinden kapandı, öyle değil mi? Ondan sonra hiçbir şey beklemem, gerçi bekliyormuş gibi davranabilirim, az çok iyi olmasını umarım. Ama bir başkasına, işte burada bir arkadaş, gerçek bir dost, hayat boyu sürecek bir arkadaş var diyerek bu kadar özgüvenle, bu kadar güvenerek, bu kadar iyimserlikle yaklaşan biri kaç yaşında olabilir? Fazla beklentinin akılsızlık olduğunu daha öğrenememiş olan genç biri. "Ah, kapı kapandı mı?

İlginç...” İnsanın hiçbir şekilde kontrol edemediği bu süreçten daha acımasız hiçbir şey yok.

Bu kitapta kendimi bütün McVeagh, Flower, Tayler, Batley, Miller, Snewin ve Cornish ailelerinin ürünü olarak, Kent, Essex, Suffolk, Norfolk, Devon ve Somerset’le beslenmiş uygun bir İngiliz, İskoçyalı, İrlandalı karışımı olarak sundum - sunuldum. Soy ağacında bir yere, küçük bir isim halinde oturtuldum. Ancak benim o dönemde yaşadıklarım öyle değildi. Aile ilişkileri için “hepsi bitti” diye düşünüyor, geride kaldı, diyordum. Ben kendimden doğmuştum, öyle hissediyordum. Bilmek istemiyordum. Ben ülkeme, aileme dönmüyordum, ailemden kaçıyordum. Kapı kapanmıştı, işte o kadar.

Nüfus Üzerine Bir Not

Sonraları Güney Rodezya olarak bilinen yere beyazlar geldiğinde bölgede çeyrek milyon kadar siyah olduğu düşünülüyor. 1924’te bu rakam yarım, 1949’da ülkeyi terk ettiğimdeyse bir buçuk milyondu. 1982’deki nüfus sayımına göre dokuz ya da on, 1993’teki sayıma göreyse 12 ya da 13 milyon. Bazı demograflar 2010 yılında bu rakamın 30 milyona çıkacağına inanıyor. Şimdi, 1993’teyse nüfusun yüzde dokuzu 15 yaşın altında.

Beyazların gelişinden beri nüfustaki süregelen artış birçok uzman tarafından Portekizlilerin yetiştirilmesi kolay, bol ve besleyici mısırı bölgeye getirmesiyle ilişkilendiriliyor.

1 İng.*Oğullar ve Sevgililer.* (ç.n.)

2 İng. *Beyaz Tavuskuşu.* (ç.n.)

3 Birinci Dünya Savaşı’nda bazı askerlerin çatışmalar sebebiyle mustarip olduğu travma. (ç.n.)

4 Savaştan korkan ve kaçanlara verilmesi âdetten olan tüy. (ç.n.)

5 İng. *Ah Ne Güzel Bir Savaş*. (ç.n.)

6 Şimdiki Zimbabve. (ç.n.)

7 Yazar, 1992’de 73 yaşındadır. (ç.n.)

8 Fr. Kötüsün, sen çok kötüsün! (ç.n.)

9 İng. *Hayatta Kalan Birinin Anıları*. (ç.n.)

10 İng. *Çocuklar İçin İncil’den Öyküler*. (ç.n.)

11 İyi Çoban: İncil'de bulunan ve İsa'nın, koyunlar için hayatını feda eden çoban olarak tasvir edildiği pasaj. (ç.n.)

12 Birinci Dünya Savaşı, İç Savaş, Kıtlık ve İkinci Dünya Savaşı sonucu Rusya'da öksüz kalan yüz binlerce çocuğa Rusçada *besprizornye* ya da *besprizorniki*, yani "öksüzler" denirdi. (yay.n.)

13 Sayfa 455'teki nota bakınız.

14 İng. *Eve Dönüş*. (ç.n.)

15 Bölgede kösele ayakkabıya verilen ad. (ç.n.)

16 Kösele şeritler. (ç.n.)

17 İng. *Shakespeare'den Masallar*. (ç.n.)

18 İng. *Tepelerden Sade Masallar*. (ç.n.)

19 İng. *Orman Kitabı*. (ç.n.)

20 İng. *İsviçreli Robinson Ailesi*. (ç.n.)

21 İng. *Kurt Lobo*. (ç.n.)

22 İng. *Aynanın İçinden*. (ç.n.)

23 İng. *Siyah İnci*. (ç.n.)

24 İng. *Çocuklar İçin Ayetler*. (ç.n.)

25 İng. *Gizli Bahçe*. (ç.n.)

26 İng. *Orman Âşıkları*. (ç.n.)

27 İng. *Green Gables'lı Anne.* (ç.n.)

28 İng. *Limberlost Kızı*. (ç.n.)

29 İng. *Katty Ne Yaptı*. (ç.n.)

30 İng. *Yeni İnsan*. (ç.n.)

31 İng. *Satılacak Cadılık Yok.* (ç.n.)

32 İng. *Yaşlı Şef Mshlanga*. (ç.n.)

33 İng. *Küçük Tembi*. (ç.n.)

34 Zimbabve ve Güney Zambia'da yaşayan Şona halkının kullandığı dil. (ç.n.)

35 Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yaşayan Ndebele halkının dili. (ç.n.)

36 Güney Afrika'da Zulu halkının kullandığı Zulu dili kökenli basit bir dil. (ç.n.)

37 Yankı. (ç.n.)

38 İng. *Karınca Yuvası*. (ç.n.)

39 Tanrı'dan ve İsa'dan aldıkları güçle insanları iyileştirebildiklerine inanan Hıristiyan topluluğu. (ç.n.)

40 İng. *Yaşlı John'un Mekânı.* (ç.n.)

41 İng. *İrtifa Kaybetmek*. (ç.n.)

42 İng. *İlk ve Son İnsanlar*. (ç.n.)

43 İng. *İki Köpeğin Hikâyesi*. (ç.n.)

44 Küçük, siyah çocuk. (ç.n.)

45 İng. *Gelecekte Nesnelerin Şekilleri.* (ç.n.)

46 İng. *Yalnızca Aşk İçin.* (ç.n.)

47 İng. “Savaştan Sonra.” (ç.n.)

48 İng. “Savaştan Önce.” (ç.n.)

49 İng. *Aaron’un Değneği*. (ç.n.)

50 İng. *Gökkuşağı*. (ç.n.)

51 İng. *Düzgün Evlilik*. (ç.n.)

52 İngilizlerin rütbesiz askerlerine verdikleri isim. Türkçedeki “Mehmetçik”in muadili. (yay.n.)

53 İng. “Phoney War”: Hitler Almanyası’nın Polonya’yı işgalinin ardından Fransa ve İngiltere’nin Almanya’ya savaş ilanıyla başlayan, Ekim 1939-Nisan 1940 arasını kapsayan zaman dilimidir. Bu süreç Almanya, Fransa ve İngiltere’nin birbirlerine karşı hiçbir kapsamlı askeri operasyon yapmamış olmaları sebebiyle İngilizcede “Tuhaf Savaş”, Almancada “Oturma Savaşı” (*Sitzkrieg*) ve Fransızcada “Garip-Komik Savaş” (*Drôle de Guerre*) gibi isimlerle anılmıştır. (yay.n.)

54 İng. *Şiddetin Çocukları*. (ç.n.)

55 İng. *Fırtına Kıpırtısı*. (ç.n.)

56 Joseph Stalin. (ç.n.)

57 CID: Karşı İstihbarat Teşkilatı. (ç.n.)

58 İng. *Tanıdığım Casuslar*. (ç.n.)

59 Çin Kızıl Ordusu’nun 1933-35 yılları arasında Çin Milli Ordusu tarafından ele geçirilmemek için gerçekleştirdiği; Mao’yu bir lider olarak öne çıkaran, zor ve kapsamlı geri çekilme harekâtı. (yay.n.)

60 İng. *Kokuşmuş Unsurlar*. (ç.n.)

61 İng. *Mücadele Dışında Hedef Yok*. (ç.n.)

62 Müttefikler’in doğuda Hitler’in ordularıyla çarpışan Kızıl Ordu’nun yükünü hafifletmek için Almanya’ya karşı batıda açmayı planladıkları ikinci cephe. Daha sonra tarihe Normandiya Çıkarması olarak geçmiştir. (yay.n.)

63 Savunma amaçlı mobil vagon. (ç.n.)

64 Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti’nde 1971 yılında ondalık sisteme geçişten önce kullanılan bir para birimi. (ç.n.)

65 Yarı insan, Shakespeare karakteri. (ç.n.)

66 Almanca Kurt yazıldığı gibi okunur, ancak İngilizleşip Curt olunca r yumuşar ve “Köğt” diye söylenir. Aynı şekilde, Gottfried Almanca “Gotfrid” diye okunduğu halde İngilizleştiğinde Godfrey olur ve “Godfriy” diye okunur. (ç.n.)

67 İng. *Niteliksiz Adam*. (ç.n.)

68 Sahip. (ç.n.)

69 MÖ 84-54 yılları arasında yaşayan Romalı aşk ve nefret şairi. (ç.n.)

70 İngiliz Kilisesi'nin üç kolundan biri. Low Church'lüler dinin olabildiği kadar sade olması ve törenler, kutsamalar ve kurban etme gibi aşırılıklardan temizlenmesi gerektiğini savunurlar. (ç.n.)

711 Özellikle işçiler için sokaklarda da oynanan ajitasyon ve propaganda yapan siyasi tiyatro tarzı. (ç.n.)

72 Tevrat'ta refere edilen, en uzun süre yaşamış insan; Nuh'un dedesi. (ç.n.)

73 *The Woman Who Lived in a Shoe*: "Ayakkabının içinde yaşayan kadın." İngiliz L. Frank Baum tarafından yazılmış masal ve çocuk şiiri. (ç.n.)

74 Teosofist Annie Besant'ın yeni mesih diye tanıttığı Hintli yazar. (ç.n.)

75 Karaya Hapsolmuş. (ç.n.)

76 İng. *Değirmentaşı*. (ç.n.)

77 İng. *Ellili Yıllarda Soho*. (ç.n.)

GÖLGEDE YÜRÜMEK

Otobiyografimin II. Cildi

(1949-1962)

Eskiden gölgede yürürdüm
Hüzünlerim resmigeçit halinde
Şimdi bu gezgin
Geçti karşıya
Sokağın güneşli tarafına

“Sokağın Güneşli Tarafı”
(SHAPIRO, BERNSTEIN & CO.)

DENBIGH ROAD
W11

Geminin güvertesinde küçük oğlumu kucağıma alıp kaldırdım ve "Bak! İşte Londra!" dedim. Dockland: çamurlu dereler ve kanallar, grileşmiş tahta duvarlar ve kirişler, vinçler, römorkörler, büyük ve küçük gemiler. Çocuk büyük olasılıkla şöyle düşünüyordu: "Gemiler, vinçler ve su Cape Town değil miydi? Şimdi bunların adı Londra mı oldu?" Ve savaş engellememiş olsaydı yıllar önce buraya gelmiş olacaktım. Yepyeni, tertemiz bir sayfa, önümde yaşanacak bir sürü şey.

Güven ve iyimserlik doluydum, oysa minimal düzeyde mal varlığım vardı: 150 sterlinden az para, *Türkü Söylüyor Otlar* adını taşıyan ve son derece yıkıcı olduğu için yayımlamasının uzun süreceğini gizlemeyen Johannesburg'lu bir yayıncının satın aldığı ilk romanımın taslağı ve birkaç kısa hikâye. Birkaç sandık dolusu kitabım –çünkü onlardan ayrılamamıştım– bir miktar kıyafet, birkaç önemsiz mücevherim vardı. Annemin teklif ettiği acınası miktardaki parayı reddetmiştim çünkü onun da çok az parası vardı ve ayrıca, bu yolculuğun en önemli amacı ondan, aileden ve o korkunç taşra ülkesi Güney Rodezya'dan uzaklaşmaktı. Orada ciddi bir konuşma yapılırsa konu –her zaman– siyahlarla beyazların aynı etkinliğe katılmasını engelleyen yasa ve siyahilerin ne kadar yetersiz olduğu hakkında olurdu. Artık özgürdüm. Artık tamamen kendim olabilirdim. Yeniden oluştuğumu, kendime yeteceğimi hissediyordum. Bu tarif ettiğim şey ergenlik mi? Hayır, neredeyse 30 yaşındaydım. Arkada iki evlilik bırakmıştım ama kendimi *gerçekten* evli hissetmemiştim.

Üstelik bitkindim, çünkü iki buçuk yaşındaki çocuk, bir ay süren yolculuk boyunca yeni günü karşılamak için keyif çığlıkları atarak beşte uyanmış ve her gece saat onda istemeye istemeye uyumuştu. Arada da, ben ona masal anlatmadığım veya günde dört beş saat süreyle yaptığım gibi,

çocuk şarkıları söylemediğim takdirde hiç yerinde durmuyordu. Harika vakit geçiriyordu.

Bir taraftan da, Güney Afrika'dan gelen ve beyaz bir adamın gemiden yük boşalttığını, ağır iş yaptığını görmeyen –zira bu işleri zenciler yapıyordu– her insanı şaşırtan ve rahatsız eden düşünceler – belki duygular demek daha doğru – yaşıyordum. Birçok beyaz insan, beyazların da siyahlar gibi çalıştığını görünce huzursuz oluyor, kendilerini tehdit altında hissediyordu. Bu durum benim açımdan o kadar basit değildi. İşçiler, işçi sınıfı işte bunlardı ve tarihin mantığı dünyayı ele geçirmelerini kaçınılmaz kılacaktı; o zamanlar böyle düşünüyordum. Onlar –orada çalışan kuvvetli, kaslı işçiler– ve tabii, benim gibi insanlar, işçi sınıfının öncü birliğiydik. Bunu, dalga geçmek için yazmıyorum. Bu dürüstlük olmazdı. Milyar değilse bile, milyonlarca insan böyle düşünüyor, bu dili kullanıyordu.

Bu ikinci cilde koyacak çok fazla malzemem var. Milyonlarca kelime uzunluğunda bir anı kitabından daha sıkıcı bir şey olamaz. Hâlâ o döneme yakınken yazdığım *In Pursuit of the English* adlı küçük bir kitap, Londra'daki ilk aylarıma derinlik ve detay katacaktır. Hemen sorun çıkıyor – edebi sorunlar. Orada anlattıklarım yeterince doğru. Hâlâ geçerli olan hukuki nedenlerle sadece bir-iki karakter değiştirildi. Ancak "doğru" olduğuna kuşku olmasa da, o kitap şimdi yazacağım kadar gerçek değil. Bu bir tarz meselesi ve hiç kolay değil. O küçük kitap daha çok bir romana benziyor, şekli ve akış hızı da öyle. Hayat için fazla düzgün. Ancak en azından bir konuda doğru, Londra'ya ilk geldiğimde, her şeyi çocuk gibi görüyor ve hissediyordum, her insan, bina, otobüs, sokak bir çocuğun hayatındaki gibi şaşırtıcı bir hızla duyularıma çarpıyordu. Her şey kocamandı, çok parlaktı, çok karanlıktı, kokuyordu, gürültülüydü. Londra'yı şimdi böyle görmüyorum. O, Dickens-vari bir abartı şehriydi. Londra'yı Dickens'ın maskesiyle gördüğümü söylemek istemiyorum, aksine Dickens'ın görkemli, sürrealizm sınırındaki vizyonunu paylaşıyordum.

1940'ların sonu, 1950'lerin başındaki o Londra kayboldu ve artık eskiden var olduğuna inanmak çok zor. Boyanmamıştı, binalar lekeliydi, çatlamıştı, donuktu ve griydi. Savaşta hasar görmüştü, bazı bölgeler tamamen yıkılmıştı ve altlarında, bir zamanlar mahzenler olan pis sularla dolu

delikler vardı. Bir de, aniden simsiyah sis çöküyordu – bu, Temiz Hava Yasası'ndan önceydi. Yalnızca bugünün Londrası'nı, saygın, temiz binalarını, kalabalık kafelerini ve restoranlarını, güzel yemeklerini ve kahvesini, gece yarılarına kadar çoğunlukla eğlenen gençlerle dolu olan sokaklarını bilen hiç kimse, Londra'nın o zamanlar nasıl olduğuna inanamaz. Kafe yok. İyi restoran yok. Kıyafet konusunda, hâlâ savaş nedeniyle azla yetiniliyordu, kasvetli ve çirkindi. Herkes saat on oldu mu evine kapanıyordu ve sokaklar bomboştu. Savaş sırasında kurulan yemekhaneler yemek yiyebileceğiniz yegâne yerlerdi. İyi etler, kötü sebzeler, bebek pudingleri verirlerdi. Lyons restoranları sıradan insanlar için en önemli yemek yeme mekânlarıydı – balık, patates kızartması ve kızarmış ekmek üstüne suda pişmiş yumurta yediğimizi hatırlıyorum. Hali vakti yerinde olanlara yönelik şık lokantalar kendilerini gizleme eğilimindeydiler, çünkü her şeyin karneye bağlı olduğu bir dönemde, kıtlığı bolluğa çeviriyorlardı. Britanya Adaları'nda düzgün kahve bulamazdınız. Tek medeni tesisler publardı ama onlar da on birde kapanıyordu ve publara uygun yapıda olmanız gerekiyor. Ya da gerekirdi demeliyim, çünkü onlar da çok değiştiler; artık eskisi gibi, yabancıların dışlandığı, üyelerine ve müdavimlerine ait bir kulüp etkisine sahip değiller. Karne hâlâ uygulanıyordu. Sadece bombalanan yerlerde değil, insanların akıllarında ve davranışlarında da hâlâ savaş havası mevcuttu. Yarasını yalayan bir hayvan gibi, başlanılan her sohbet savaşa kayıyordu. Bir ürkeklik, bir bezginlik vardı.

1950 yılının yılbaşı gecesi için yayıncılık dünyasından bir Amerikalı bana telefon etti ve onunla birlikte eğlenmek isteyip istemeyeceğimi sordu. En güzel elbisemi giyip onunla saat altıda Leicester Square'da buluştum. Neşeli bir kalabalık görmeyi umuyorduk ama sokaklarda hiç kimse yoktu. Bir saat kadar bir pubda kaldık; kendimizi tuhaf, dışlanmış hissettik. Sonra bir restoran aradık. Paramızın yetmeyeceği pahalı restoranlar vardı ancak şimdi elimizin altında bulunan, kanıksadığımız hiçbir şey – Çin, Hint, İtalyan ve diğer bir düzine milletin lokantaları yoktu. Büyük otellerin hepsi doluydu. Soho'da ve Piccadilly'nin etrafında bir aşağı bir yukarı, bir ileri bir geri dolanıp durduk. Her taraf karanlık ve boştu. Sonra arkadaşım, "Aman boş ver, haydi neşelenelim," dedi. Bir taksi şoförü bizi Mayfair'de

bir kulübe götürdü. Orada “Parlak Gençlerin” haleflerinin sarhoş olup birbirlerine ekmek atışlarını izledik.

Ancak 1950’li yılların sonuna gelindiğinde, İtalyanların sayesinde kaliteli dondurmalar ile kafeteryalar ve kaliteli ama ucuz Hint lokantaları vardı artık. Giysiler parlak renklerde, ucuz ve rahattı. Londra yeniden boyanmıştı ve neşelenmişti. Bomba izlerinin çoğu giderilmişti. Hepsinden önemlisi, savaşta yorulmamış yeni bir nesil vardı. Savaştan bahsetmiyor veya savaşı düşünmüyorlardı.

Yaşadığım ilk yer, o dönemde oldukça eski püskü ve mazideki görkemiyle bağdaştırılması zor bir yer olan Bayswater’daydı. Her gece sokaklara fahişeler diziliyordu. Ben güya bir daireyi Güney Afrikalı bir kadın ve çocuğuyla paylaşıyordum. Bu bir miktar umulduğu gibi olmayan deneyimi *In Pursuit of the English* adlı kitabımda anlattım. Yaşadığımız daire genişti ve güzel bir şekilde döşenmişti. İki odası fahişelere kiralanmıştı. Bunu keşfedince –erkeklerle merdivenleri inip çıkan o güzel giyimli kızların kim olduğunu önceleri anlamamıştım– konuyu Güney Afrikalı kadınla halletmeye çalıştım, çünkü bu durumun iki küçük çocuk için uygun olmadığını düşünüyordum. Ancak kadın gözyaşlarına boğuldu ve acımasızlık ettiğimi söyledi.

Altı hafta boyunca, küçük bir çocuğu kabul edecek bir yer aradım. Sıcak hava dalgası vardı ve insanların neden İngiltere havasından yakındığını anlayamıyordum. Sıcak kaldırımlarda ayaklarım perişan oluyordu ve moralim de bozulmuştu ama o sırada İtalyanların oturduğu bir ev, beni ve çocuğu kabul etti. Böylece en önemli sorunum halloldu. Burası Denbigh Road’du. Peter belediyenin çocuk yuvasına kabul edilmişti. Koşullar ona doğduğu ilk günlerden itibaren sokulgan olmayı öğretmişti ve Peter oraya gitmeye bayılıyordu. Yuvadan gelir gelmez hemen bodruma iniyordu çünkü orada yaşıtı bir kız çocuğu vardı. Çok kasvetli, pis ve savaşta hasar görmüş olduğu için benim moralimi bozan bu ev Peter için mutlu bir yerdi.

Başlangıçta –kelimenin tam anlamıyla– tavan arasındaydık. O kadar küçüktü ki, daktiloyu bile çıkaramamıştım. *Yazarlar ve Sanatçılar Yıllığı*’ndan rastgele seçtiğim aracı Curtis Brown’a birkaç kısa hikâye gönderdim ve Juliet O’Hea bana, sonradan standart olduğunu öğrendiğim bir mektup gönderdi. Evet, ama bir romanım var mıydı veya yazmayı

düşünüyor muydum? Bir romanım olduğunu, ancak Johannesburg'da bir yayıncı tarafından satın alındığını söyledim. Juliet sözleşmeyi görmek istedi, görünce de çok şaşırdı ve sinirlendi. Söz konusu yayıncı bu tehlikeli kitap uğruna kendisini riske attığı için kazandığım her şeyin yüzde ellisini alacaktı. Onlara bir telgraf çekerek, sözleşmeyi feshedip beni bir an önce serbest bırakmadıkları takdirde, onların sahtekâr olduklarını herkese duyuracağını belirtti.

Pamela Hansford Johnson, Michael Joseph'in düzeltmeniydi. Coşkulu bir rapor yazdı ama birtakım değişikliklerin yapılması gerektiğini belirtti. O kitabı yazmak ve yeniden yazmak için yıllarımı verdiğimden bu değişiklikleri yapmak istemedim. Gönülsüz olmamın önemli bir nedeni de omzumu kırmış olmamdı. Nasıl mı? Bence bu, psikolojik bir olaydan başka bir şey olamazdı. Genç bir erkekle, Leicester Square'da *Les Enfant du Paradis*'i[78] seyrediyordum. Adam Güney Rodezya'da Hava Kuvvetleri üssündeyken çok romantik bir şekilde birbirimize âşık olmuştuk. Hayatlarımız çok dramatikçe farklı yönlere gitmişti: O İngiliz Endüstrisi Federasyonu'na katılmak üzereydi ve ben, huzursuz olsam da, hâlâ komünisttim, gerçi Parti üyesi değildim. Sinemadan çıktım ve doğruca, nereye gittiğime bakmam gerektiğini söyleyen işçiler tarafından sokağa kaplanan kaygan asfalta bastım. Gottfried yaşamayı düşündüğü Londra'ya gelmişti ve Salisbury'den Dorothy Schwartz'la birlikte, Belsize Park metro istasyonunun yakınında, geniş bir dairede kalıyordu. Omzum iyileşirken Gottfried, Peter'ı altı hafta boyunca yanına aldı.

Arkaya dönüp bakmak anılarımın o dönemine gamsız bir hava veriyor çünkü zorluklar karşısında dayanmayı başarıyordum. Hepsiyle başa çıkıyordum. Bu küçük sahne farklı bir resim çiziyor: Queensway metro istasyonunda platformda duruyorum. Sol kolum askıda ve sarı yünlü ceketim kolumun üzerinden iliklenmiş. Düğmelerden biri kopuyor ve bir esinti ceketi sol omzumdan düşürüyor. Orada sutyenimle kalakalıyorum. Londra'da, Oxford Street'te çıplak yürüseniz bile kimse dönüp de bakmaz; bu yüzden utancım yersiz. Kalabalıktan bir kadın çıkıp yanıma geliyor, beni kendine çeviriyor, cebinden büyük bir çengelliiğne çıkarıyor ve ceketimi askıya iğneliyor. Durup yüzümü inceliyor. "Kırdın, değil mi? Kırığın

iyileşmesi 42 gün veya altı hafta sürer, hangisi daha kısaysa.” Ben konuşamıyorum. “Neşelen. En kötüsü hiç olmayabilir.”

“En kötüsü bu,” diyorum zorlukla. Kadın gülüyor, *Blitz*’i[79] yaşayan insanlardan hâlâ duyulan o anarşik, hırçın, ne-bekliyordun gülüşüyle kahkaha atıyor.

“Öyle mi? Eğer baş edebildiğin en kötü olay buysa, o zaman...” Bana cesaret vermek için birkaç defa hafifçe vuruyor ve sonra beni trene itekleyip, binmeme yardımcı oluyor. “Şimdi git, kendine güzel bir çay yap ve neşelen,” derken kapılar gıcırdayarak kapanıyor.

Türkü Söylüyor Otlar’ı, geldiği pakete aynen geri koyup Michael Joseph’e iade ettim. Onlardan, yaptığım değerli değişiklikler için bana teşekkür ettikleri bir mektup aldım. Hiç bozuntuya vermedim.

Kısa bir süre sonra New York’tan Alfred Knopf, “ülkenin ruhuna uygun olarak” belirgin bir tecavüz ekleyecek şekilde değiştirdiğim takdirde kitabı alacaklarını söyledi. Bunu yazan, Alfred’in karısı Blanche Knopf’tu ve Knopf’lar o dönemde yayın dünyasının yıldızlarıydı. Öfkeden çıldırdım. Blanche Güney Afrika’nın “âdetleri” hakkında ne biliyordu? Ayrıca BU densizlikti. *Türkü Söylüyor Otlar* kitabının en önemli yanı, beyazların açığa vurulmayan, sinsi davranış şekliydi. Hiçbir şey söylenmeden, her şeyin bilincinde olarak, beyaz kadın Mary Turner’la siyah adam Moses arasındaki ilişki ayrıntılara girilmeden anlatılıyordu. Bu yalnızca bir dereceye kadar edebi içgüdüler yüzündendi. İşin doğrusu, Mary’nin Moses’la seks yapıp yapmadığına hiçbir zaman karar vermedim. Bazen öyle düşünüyorum, bazen böyle. Beyaz kadınların zenci erkeklerle cinsel ilişkiye girmesi olağan ve sürekli büyüyen renkli toplumu bunun kanıtı olsa da sadece bir kez beyaz bir kadının siyahi hizmetçisiyle ilişkiye girdiğini duymuştum. Bunun cezası – erkek için – idamdı. Ayrıca tabular çok güçlüydü. Eğer Mary Turner, Moses’la cinsel ilişkiye girmiş olsaydı, kendisinin beyaz bir hanımefendi olduğu düşüncesine tehlikeli bir şekilde tutunan bu zavallı kadın paramparça olurdu. Ama zaten çatlaktı, deliydi – evet, farklı bir şekilde deli olurdu. Bunu söyler söylemez, o farklı deliliği tarif edecek deyimler ve kelimeler aklıma geliyor. Hayır, her şeyi göz önüne alınca, Mary’nin onunla ilişkiye girdiğini sanmıyorum. O kitabı yazdığım zaman, girmediğinden emindim. Hikâyenin ortaya çıkmasını sağlayan olay

şöyleydi: Verandalarda, yakında bir çiftlikte yaşayan bir çiftçi karısı hakkında, “aşçısının elbisesinin arkasındaki düğmeleri iliklemesine ve saçlarını fırçalamasına izin verdiği” gerekçesiyle aşağılayıcı ve huzursuz konuşmalara kulak misafiri olmuştum. Bu olay babam tarafından –haklı olarak– son nokta olarak tarif ediliyordu: Aristokratlar hizmetçilerin önünde her türlü mahrem ve rezil davranışı sergiliyordu çünkü onlar – hizmetçiler aslında insan değillerdi.

Knopf’un isteklerinin ikiyüzlülük olduğuna karar verdim; ayrıntılı bir tecavüz yeni olmanın şaşırtıcılığını taşıyacaktı, o zamanlar için öyleydi. Kitabı değiştirmeyeceğimi söyledim. Juliet O’Hea beni sonuna kadar destekledi ve istemiyorsam tabii ki tek kelimesini bile değiştirmemem gerektiğini, ancak onların söylediklerini düşünmekte yarar olabileceğini belirtti. “Ne de olsa, hayatım, bazen haklı olabiliyorlar.” Ama bu kez haklı olmadıklarına inanıyordu. “Merak etme. Onlar almazsa sana başka yayıncı bulurum.” Knopf’lar kitabı yine de aldılar.[80]

Çok az param kalmıştı. Michael Joseph’ten aldığım 150 sterlinlik avans kira ve çocuk yuvası ücretiyle hemen tükenmişti. Birkaç haftalığına sekreterlik işine girdim, ancak neredeyse hiç iş yapmadım çünkü yeni kurulan ve genç, deneyimsiz ortakları olan bir mühendislik şirketiydi. Çocuğu belediyenin yuvasından almış, oldukça pahalı bir özel yuvaya vermiştim. Bunun parasını nasıl karşılayacaktım? Ancak benim tavrım her zaman, bir şeyi yapmaya karar ver, sonra parasını nasıl karşılayacağını bul, olmuştur. Kısa sürede aptallık ettiğimi anladım. Güya yazar olacaktım: Yayıncılar kibarca ne yazdığımı soruyordu. Ancak yazacak enerjim yoktu. Sabahları, çocukla birlikte her zamanki gibi beşte kalkıyordum – yıllarca beşte kalkmaya devam etti, ben de onunla kalktım. Ona kitap okudum, masallar anlattım, kahvaltı yaptırdım, otobüsle yuvaya götürdüm, işe gittim. Orada oturup pek bir şey yapmadım veya gizlice bir kısa öykü yazdım. Öğle tatilinde alışveriş yapıyordum. Saat beşte çocuğu yuvadan alıyor, otobüsle geri dönüyordum ve sonra onun için aşağıda gürültülü ve kavgalı akşam başlarken ben yukarıda temizlik yapıyordum. Saat ona kadar uyumuyordu. Ama ondan sonra da ben çalışamayacak kadar yorgun oluyordum.

İşten ayrıldım. Bu arada yayıncılar telefon edip – iki kere – yeniden baskıya geçtiklerini söylediler ve kitap daha yayımlanmamıştı. “Ah, iyi,” dedim. Bunun her yazara olduğunu sanıyordum. O kadar cahildim. Onlar da benim başarıyı doğal karşıladığımı, kanıksadığımı düşünmüşlerdi.

Michael Joseph beni, o dönemde kentteki en şık gösteri dünyası lokantası olan Caprice’e öğle yemeğine davet etti. Tavan arasından aşağıya taşınmıştım ve bir zamanlar güzel – yine öyle olacaktı – ama şimdi pis ve soğuk olan, yetersiz kalan şömineyle ısıtılan büyük bir odadaydım. Bombalar yüzünden bütün ev çatlaktı ve sızıntı söz korusuydu. Peter’ın uyuduğu minik bir oda vardı. Caprice, pembe masa örtüleri, gümüşleri, camları ve iyi giyimli müşterileriyle göz kamaştırıyordu. Michael Joseph yakışıklı bir adamdı, dünya zevklerine düşkündü ve böyle yerlere alışkındı. Larry ile Viv’den bahsetti ve bugün burada yemek yememelerinin çok yazık olduğunu söyledi. Michael Joseph, bir nedenle, savaşa gitmeye uygun olmadığından, şirketi, yeterli sermayesi bulunmadığı için herkes aksini tavsiye etmesine rağmen savaş sırasında kurmuştu. Şirket, esas olarak Curtis Brown’ın temsilciliğini yaptığı ve yakın arkadaşı Juliet O’Hea ona yeni kitapların gönderilmesini sağladığı için kısa sürede başarılı olmuştu. Başarısının tadını çıkarıyordu, bir iki tane yarış atı vardı, sık sık Londra’nın şık yerlerine gidiyordu. Sürekli olarak başka masalardaki insanlarla selamlaşıyordu. “Sizi yeni yazarımızla tanıştırayım – Afrika’dan geldi.”

Bu öğle yemeğinin amacı sadece yazarları pohpohlamak değil, bu yazarın, onun reklam yapmasını beklememesi gerektiğini düşünerek kaygılanmasıydı. Bana örnek hikâyeler anlattı. Örneğin, *The Snow Goose* adını taşıyan ve Paul Gallico tarafından yazılarak savaş sırasında basılan küçük bir kitap, sadece söylentiyle, yayımlanmadan önce defalarca yeni baskı yapmıştı. “Reklamın bir kitabın geleceği üzerinde hiçbir etkisi yoktur.” Bütün yayıncılar böyle söyler.

Belirli askeri akademilerde şöyle bir uygulama vardır: Sınava giren kişi, kendini bir cephenin komutanı olan general olarak hayal edecektir. Bir bölgede askerleri durumlarını korumakta, bir başka alanda bozguna uğramakta, üçüncü bir yerde de düşmanı mağlup etmektedir. Sınırlı imkânları olduğundan, generalin takviyeleri nereye göndermesi gerekir? Doğru cevap: Başarılı bölgeye; diğerleri kaderlerine terk edilmelidir.

Anlaşılan çok az insan doğru cevabı vermektedir, daha az başarılı olan askerlere karşı merhametli düşüncelere kapılıp yanlış yönlendirilmektedirler. Yayıncılar da böyle düşünüyor. Zaten başarılı olmuş ve tanınmış yazarlar için reklam veriliyor, ama debelenen veya tanınmamış olanların ya batması ya da çıkması bekleniyor. İnsanlar metroda bir romanın reklamını gördükleri zaman, cephede başarılı bölgeye gönderilen takviye askerleri görüyorlar. Zaten başarılı olan bir romandan, çoksatar bir kitap yaratılışını seyrediyorlar.

Caprice'teki atmosferden etkilenerek Michael Joseph'e hayatta en çok sevdiğim şeyin çikolatalı ekler olduğunu söyledim. Daha gecekonduma yeni dönmüştüm ki, dışarıda siyah, uzun bir araba durdu ve şoför bana güzel, pembe bir kutu getirdi. İçinde bir düzine çikolatalı ekler vardı. Bunlar alt kattaki zaten zengin olan aile yemeğine eklendi.

O evde yaşadıklarım, yani karneyle yaşamak, inatla kendine yetme çabası, hatta yarı açlık, bulmayı beklediğim hiçbir şeye uymuyordu. Oysa biz değil miydik İngiltere'ye yiyecek paketleri gönderen? Ev sahibi kadın –İtalyan– dünyanın en iyi aşçılarından biriydi. Hayatında bir yemek tarifi kitabı gördüğünü sanmıyorum. Altı tane karneyi, o zamanlar gecekondu yolu olan Westbourne Grove'da bir dükkâna götürüyor, istihkakının üç dört misli tereyağı, yumurta, domuz pastırması, yemeklik yağ ve peynir alıyordu. Bunu nasıl başarıyordu? Sorduğum zaman alaycı bir ifadeyle, "Yol yordam öğrenmenin zamanı geldi," diyordu. Sürekli olarak gelip giden birkaç rüşvetçi polis memuru vardı. Bunlara, kadının ganimetlerinden tereyağı ve yumurta veriliyor, onlar da durumu görmezden geliyordu. Bu kanunsuzluğa katılıyor muydum? Evet katılıyordum. Bizim iki karnemiz, idare etmesi için İtalyan kadına verilmişti. O atmosferde ahlak üstüne ahkâm kesmek bu sevimli düzenbazlara hem garip, hem de anlaşılmaz gelecekti. Ayrıca gazeteler şimdiden karne uygulamasının sona ermesi için yaygara koparıyordu. Artık buna ihtiyaç yok, diyorlardı. Hayatımda hiç o zamanki kadar iyi beslenmedim. Kiraya yemek dahil değildi ancak birçok iyi aşçı gibi, ev sahibimiz de masasına oturan insanları beslemeden duramıyordu. Ben haftada iki üç kez aşağıda yiyordum, Peter ise hemen hemen her akşam. Kadın parası bittiği zaman alışveriş için para istiyordu. Onunki, sadece beni değil, evdeki diğer insanları da kapsayan ve karmaşık

borç alıp vermeler, sigara, beğendiği bir elbise veya ayakkabıyı içeren bir ekonomiydi.

Orta sınıf tanıdıklarıma polislerden, tereyağı, yumurta ve peynirlerden bahsettiğimde, soğuklaşıp kızıyorlardı. “Bizim polislerimiz rüşvet yemez.” Benim işçi sınıfının o yabancı kıyılarında gezinmemi sanat aşkına “deneyim kazanmak” olarak görüyorlardı. İşçi sınıfına ait küçük komik anekdotlar bekliyorlardı; tıpkı burnu havada *Punch*’ın hizmetçi karikatürleri gibi.

O günlerden onlarca yıl sonrasına, yetkililerin polislerin arasında her şeyin yolunda gitmediğini kabul etmelerine kadar, neredeyse herkes bana düşmanca bir hoşgörüsüzlük gösterdi, tıpkı Güney Afrika’nın siyahlar ve renkliler için bir cehennem olduğunu söylediğimde yaptıkları gibi, çünkü bu henüz kabul görmüyordu, oysa *Türkü Söylüyor Otlar*’dan kısa bir süre önce Alan Paton’ın yazdığı *Cry the Beloved Country*[81] yayımlanmıştı. Güney Rodezya’nın da aynı derecede kötü olduğunda ve hatta bazı zencilerin, Güney Afrika’dan daha da beter olduğunda ısrar edince bana daha çok kızdılar. Böyle şeyleri sadece komünistler ve tatminsiz insanlar söylerdi.

Denbigh Road’daki evde Güney Afrika ilgi konusu değildi. Birkaç sokaktan oluşan bu küçük alanın dışında hiçbir şeyle ilgilenilmiyordu. Bir iki kilometre uzaklıktaki West End’e gitmekten ciddi bir gezi olarak bahsediyorlardı.

O evdeki neşe, bolluk, fiziksel refah tabii ki genel bir durum değildi. İngilizler yorgun insanlardı. Ulusal cansızlık, o savaş sonrası ortam. Sanki savaşın dehşeti ve sıkıntıları içlerini kemiriyor, kara delik gibi enerjilerini yutuyor, çok farklı bir şeyle dengeleniyordu. O dönemde en çok dikkatimi çeken şey buydu – bu zıtlık. Bir tarafta moral bozukluğu, sınırına dayanan sabır, ama diğer tarafta, geleceğe yönelik olarak şu andaki düşüncelerimizden çok farklı, hatta genel bir budalalık belirtisi gibi görünen bir iyimserlik. Yeni bir çağ başlıyordu, o kadar. Anahtar sosyalizmdi. Dünyanın her yerinden dönen askerlere her şey vaat edilmişti, Atlantik Bildirgesi (o dönemde alaycı bir şekilde değerlendirilen) yalnızca o ütopik umutların özetiydi ve şimdi bunları sağlamayı garanti etmek için, İşçi Partisi hükümeti kurulmuştu. Ulusal Sağlık Hizmeti[82] en çok gururlandıkları başarılarıydı. Savaştan önce, otuzlu yıllarda, bir hastalık

veya kaza bütün bir aileyi ekonomik felakete sürükleyebilirdi. O zamanki yoksulluk çok korkunçtu ve unutulmamıştı. Bütün bunlar geride kalmıştı, bitmişti. Artık hastalıktan, işsizlik yardımından ve yaşlanmaktan korkmak için bir neden yoktu. Ve bu daha başlangıçtı; her şey düzenli olarak daha iyiye gidecekti. Herkes bu ruh halini paylaşıyor gibiydi. Sürekli olarak, bu yeni sosyalist tedavinin uygulanacağı muayenehaneler açan, kendilerini yeni bir çağın kurucuları olarak gören doktorlarla tanışıyordunuz. Komünist, İşçi Partili veya liberal olabilirlerdi. Hepsi idealistti.

ZEITGEIST YA DA O ZAMANKİ DÜŞÜNCELERİMİZ

Her şeyin ötesinde, yeni bir dünya doğuyordu.

İngiltere hâlâ en iyisiydi, vatandaşların düşüncelerinin derinliğinde bu görüş yatıyordu, buna kesin gözüyle bakılıyordu. Eğitim, gıda, sağlık, her şey – en iyisi. Son nefesini vermekte olan Büyük Britanya İmparatorluğu, en iyiydi.

Gazeteler, bombalarla yerle bir edilen St. Paul Katedrali'nin etrafındaki alanın yeniden inşa edileceğine ilişkin haberlerle doluydu. Eğer bu inşaat planlanmazsa, çirkin bir kaos oluşabilirdi. Planlanmadı ve çirkin bir kaos oluştu.

Hapishanelerimiz iğrenç ve utanç verici bir rezillikti. 40 yıl geçtikten sonra, oralardan gelen haberler hâlâ aynı. Hapishanelerde bir şey var. Onları bir türlü düzeltemiyoruz. Bunun nedeni İngilizlerin kalplerinin derinliklerinde, Eski Ahit doğrultusunda, göze göz, dişe diş olması gerektiğine inanmaları mı? Vatandaşların çoğu cezaya ve intikama inanıyorlardı. Bunu yazarken, küçük çocukları olan kadınların TV vergilerini ödemedikleri için hapiste oldukları haberi geliyor. Çocukları bakımevlerinde. Vatandaşların çoğu bunu ilk duyduklarında, "Hayır, bunun olması mümkün değil," diye haykırıyorlar. Ancak Dickens şaşırmazdı.

Refah Devleti'nde bağış sonsuza dek yürürlükten kaldırıldı. Yoksul insanlar artık başkalarından hediye alarak küçük düşürülmeyecekti. Şimdi

bağışların, vakıfların, derneklerin, komitelerin bütün düzeneklerini ortadan kaldıracaktık. Artık sadaka verilmeyecekti.

Oxford Street'teki metro istasyonunda resmi bir görevlinin, yeni gelmiş bir Batı Hint Adalı birine, bilet mekanizmasını beceremediği için efelendiğini gördüm. Aynen bütün hayatım boyunca Güney Rodezya'da siyahlara bağıran beyazlara benziyordu. Kendi aşağılık kompleksini telafi etmeye çalışıyordu.

Yurtdışından, özellikle Amerika'dan gelen herkes, İngiltere'nin ne kadar soylu, kibar, uygar olduğunu söylüyordu.

Şimdi... Bundan sonra ne yazacaktım? Yayıncılar benden roman istiyordu. Ben kısa öykü yazıyordum. Hepsi Mahalle'de –Banket'te, Lomagundi'de– geçiyordu ve beyaz toplum, kendilerini nasıl gördükleri, kendilerini nasıl korudukları, etraflarındaki siyahları nasıl gördükleri hakkındaydı. Kitaba, *This Was The Old Chief's Country* adını verecektim. Juliet O'Hea yapmak istediğim buysa tabii yapabileceğimi, ancak hiçbir yayıncının kısa öykü haberine sevinmeyeceğini zira bunun satmadığını söyledi. Aslında onları haksız çıkardım çünkü kısa öyküler sattı hem de kısa öykülere göre çok iyi sattılar ve o zamandan beri satmaya devam ediyorlar. Fakat asıl üstünde düşünmem gereken şey bir romandı. Ve ben de öyle yaptım; uzun uzun ve ciddiyetle: Adı *Martha Quest* oldu.

Türkü Söylüyor Otlar, insanlar beni yazar olarak gördükleri için, yazar olacağımı bildiğim ve şimdi gördüğüm kadarıyla, genç yaştan beri olduğum için ortaya çıkmıştı. Yazma fikrinin sonradan geliştiğine inandığımdan bunu unutmuştum ancak *Tenimin Altında* çıktığı zaman beni manastırdan tanıyan bir kadın, kendi çocukluğunu *Toe-Rags* adlı kitapta harika bir şekilde anlatan Daphne Anderson, yatakhanedeki yatağımın üstünde oturduğumuzu ve ne olacağımızı tartıştığımızı, benim, yazar olacağımı söylediğimi hatırlıyordu. On veya 11 yaşımda olmalıydım. Ancak bu figür –bu yazar– denize açılmış sayısız genci rahatlatan ve cesaretlendiren, bunu bilen ama geleceklerini uygun bir şekilde yönlendiremeyen bir denizkızı figürüdür. Salisbury'deki hukuk firmasından roman yazacağımı söyleyerek ayrılmıştım zira bir noktada roman hakkında konuşmayı bırakıp yazmaya

başlamam gerekiyordu. Ayrıca ideal koşulların – yalnızlık, zaman, çocuk bakma yükümlülüğü olmaması – hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini anlamıştım. Ne yazacaktım? Kitap için kafamda birçok fikir vardı. Şimdi, o dönemde nasıl boş boş oturduğumu, odada dört döndüğümü, oyalanarak hayallere daldığımı – çok önemli bir süreç – ve bunların hepsini içgüdüsel olarak yaptığımı merak ediyorum. Birçok fikirden bir tanesi belirginleşti... Gelişti... Verandalardaki konuşmaları, binlerce olası öykü matrisini hatırladım, bütün o yıllar boyunca sakladığım o küçük gazete kupürünü hatırladım. Ve böylece *Türkü Söylüyor Otlar*'ı yazdım. İlk romanlar genellikle otobiyografiktir. *Türkü Söylüyor Otlar* değildi. Başarısız çiftçi Dick Turner bütün hayatım boyunca gördüğüm bir figürdü. Beyaz çiftçilerin yalnızca küçük bir kısmı başarılı olmuştu; çoğu başarısızlığa uğramıştı. Bazıları yıllarca başarısız bir şekilde debelenmişti. Bazıları ülkeden nefret etmişti. Bazıları da –Dick Turner gibi– çok sevmişti. Bazıları babam gibi idealistti – babam hâlâ çiftçilik yapıyor olsaydı suni gübreyi, haşere ilaçlarını, toprağı yağmalayan otları hor görür, hayvanları ve kuşları hoş tutardı. Mary Turner'ı yıllardır tanıdığım bir kadından, Spor Kulübü'ndeki kızlardan birinden esinlenerek oluşturmuştum. Piknik için kırlara çıktığımızda ya da sadece orada oturmak, içinde olmak için gittiğimizde, (çünkü pek çok şehirli beyaz bunu yapardı) sanki şehir şanssız bir zorunlulukmuş ve onlar aslında kıra aitlermiş gibiydi ve 40'larının ortasına kadar kız olarak kalan bu kadın, sağlam, herkesin iyi kalpli bacısı, bir kayanın üstüne tüneyip oturur, ayakları topraktan iyice uzakta, kollarıyla sıkı sıkı dizlerini kavramış, karınca, bukalemun veya böcek tırmanıyor mu görmek için yukardan paçalarını incelerdi. Eğer ağaçlardan bu kadar korkuyorduysa, neden pikniklere katılıyordu? Çünkü iyi biriydi ve hep başkaları ne yaparsa, ne yapmasını isterse onu yapardı. Esas olarak şehir insanıydı, sokak insanıydı, güzel düzenlenmiş bahçelerin insanıydı... Onu izler ve kader onu bir çiftlikte bir yere –o yeni zengin çiftliklerden birine değil, benim gördüğüm o debelenen çiftliklerden birine– sürüklerse ne halt eder, diye düşünürdüm. Aklımdan yoksul çiftçilerin isimlerini geçirir, basit briket verandaları, sıcakta genleşen, sıkışan ve çatlayan oluklu demir çatıları, soğuğu, tozu, ağustosböceklerinin seslerini kafamda canlandırırdım... Sonra buldum, onu buldum, Mary Turner'ı, otlardan ve

yerlilerden tiksinen, bütün doğal süreçlerden nefret eden, seksten nefret eden, her zaman temiz ve tertipli olmayı seven, elbisesini her giyişinde tekrar ütüleyen, partilere giderken küçük bir kız gibi saçlarına kurdeleler bağlayan o kadını buldum.

Şimdi yine Londra'dayım: Ne yazayım?

Hayatımın ilk yıllarının sıradışı olduğunu ve güzel bir roman oluşturacağını anladığım bir an oldu. Ne kadar sıradışı olduğunu Güney Afrika'dan ayrılıp İngiltere'ye gelinceye kadar anlamamıştım. Üçüncü kitabım *Martha Quest* aşağı yukarı otobiyografikti, gerçi Martha 14 yaşındayken, çocukluğu bittikten sonra başlıyordu. İlk romanlar, özellikle kadınların yazdığı ilk romanlar, edebi erdemleri ne olursa olsun, çoğunlukla kendini tanımlama girişimidir. Tanıştığım her yeni insanla, çocukluğumu daha net bir şekilde görüyordum, çünkü en sıradan yorum, yıllardır kesin gözüyle baktığım şeyleri sorgulamama yol açabiliyordu ve her şeye rağmen kafam karışıyordu. "Kim olduğumu" kesinlikle bilsem de (Amerikan formülünü kullanarak) kendimi sosyal bir varlık olarak nasıl tanımlayacağımı bilmiyordum. Parantez içinde –öyle olmak zorunda çünkü sorgu düzenlemesine bütün olarak değiniyoruz– bu "kendimi bulma" işi (gerçekten de o zaman Amerikan yöntemiydi) beni hep merakta bırakmıştır. Ne demek istiyorlar? Herhalde benlik duygusundan yoksun değillerdi. İçimde, şuradaki ben duygusu, ne olduğum duygusu olmadan yaşamak nasıl bir şey acaba?

Bilmediğim şey, kendimi nasıl tanımlayacağım, kendimi toplumsal bağlamda nasıl göreceğimdi. Ah evet, Hindistan'daki İngiliz egemenliğinin sonunda doğduğumu söylemek çok kolay olurdu –ancak bu ifade henüz kullanılmaya başlanmamıştı. O halde, Britanya İmparatorluğu'nun diyelim. Evet, ben Birinci Dünya Savaşı ile büyütülmüş ve İkinci Dünya Savaşı'yla şekillendirilen nesilden biriydim. Ancak bir boşluk, bir eksiklik, bir bulanıklık vardı– ve bu ailemle, özellikle annemle ilgiliydi. Onunla devamlı olarak, bıkıp usanmadan mücadele etmiştim, etmek zorunda kalmıştım, ancak kavgalar ne hakkındaydı? Neden yapılmışlardı? Ve buna, yetmişli yaşlarıma gelinceye kadar tam bir cevap bulamamıştım, o zaman bile kesin değildi.

Martha Quest'i yazmaya hâlâ Denbigh Road'da otururken başladım ve iyi bir hızla ilerliyordum, ancak ara vermek zorunda kaldım, o evden, o sokaktan uzaklaşmalıydım; oysa şimdi orası epey revaçta. Bazen arabayla veya yürüyerek o sokaktan geçiyor ve o şık konutları görüyorum. Bunları oturulabilir hale getirmek için Savaş Hasarları tarafından üstünkörü "düzeltilmiş" hallerini görebilseydiniz, ne derdiniz merak ediyorum.

İşin kötüsü Peter burada mutluydu ve bu kadar iyi bir yeri kolayca bulamayacağımı biliyordum. Yani onun için.

Tesadüfen bir akşam, Güney Rodezya'da beyaz uyumluluğunun simgesi olan bir çiftçinin erkek kardeşinin dairesinde bir partiye gittim. Ancak kardeşi, o zaman yaygın olduğu şekilde solcu ve Sovyet yanlısıydı. Kendinden daha yaşlı ve *Baby* diye hitap ettiği bir kız arkadaşı vardı. Hemen hemen her yerde bulunan fotoğrafların kanıtladığı kadarıyla, bir zamanlar güzel bir kadınmış. Baby, boyalı, güzel ve yaşlı yüzündeki iri kara gözleriyle, küçük kırışıklıkları ve kaşlarıyla ortama egemen olmuştu, ama bir ilgi odağı daha vardı. Canlı, kara gözlü, siyah saçlı, kısa boylu bir genç kadın. Kadını önce Fransız sandım, siyah dar bir etek, beyaz gömlek giymiş ve şık bir bere takmıştı. Konuştuk; nasıl yaşadığımı duydu ve hemen gerçekçi bir sempati gösterdi. Kendisi de bir zamanlar genç bir kadınken New York'ta bir odada küçük bir çocukla yaşamıştı. Bir kadın arkadaşı, ona evinde bir daire teklif ederek onu kurtarmıştı. "Bu şekilde yaşayamazsın," demişti. Şimdi de Joan Rodker bana, memnun olmadığı bir kiracıdan kurtulmak üzere olduğunu ve bir süredir çocuğu olan genç bir kadına nasıl yardım edeceğini düşündüğünü söyledi. Evinin üst katında küçük bir daire vardı ve Peter'ı severse orada yaşayabilirdim. Böylece ertesi pazar günü Peter'ı ona götürdüm ve birbirlerini hemen çok sevdiler. Yani ev sorunumu Peter'ın çözdüğünü söyleyebilirsiniz.

Böylece Church Street'e, evin üst katında bulunan ve dört yıl yaşayacağım küçük, şirin daireye taşındım. 1950 yılının yazıydı. Ancak Denbigh Road'dan ayrılmadan önce, bir dönemin sona erdiğini, bir kültürün öldüğünü gördüm: Televizyon doğdu. Öncesinde, erkekler işten eve döndüğü zaman, çay çoktan masaya getirilmiş oluyor, soba yanıyor, köşedeki radyodan sözler veya müzik yayılıyordu, yıkanıp yerlerine oturuyorlardı. Kadın, çocuk, evde her kim varsa, teşvik edilerek aşağıya

çağırılıyordu. Fırından çeşit çeşit yemekler çıkıyor, çay demleniyor, biralar çıkarılıyor, kazaklar ve ceketler fırlatılıyor, erkekler gömlekleriyle oturuyorlar, mutlulukla ışıldıyorlardı. Hep birlikte sohbet ediyorlar, şarkı söylüyorlar, günlerini nasıl geçirdiklerini anlatıyorlar, küfürlü konuşuyorlardı – bu bir ritüeldi. Tartışıyorlar, bağırıyorlar, öpüşüyorlar, barışıyorlar, beş altı saatlik enerji dolu eğlenceden sonra on bir veya on ikide yatıyorlardı. Sanırım bu düzeyde duygusal yoğunluk İngiltere'deki evlerde pek yaygın değildi: Olağanüstü bir olaya tanıklık ediyordum. Sonra bir günden diğerine – kelimenin tam anlamıyla, bir akşamdan bir diğerine, güzel zamanlar sona erdi. Zira televizyon geldi ve kurbağa gibi mutfağın köşesine yerleşti. Kısa sürede büyük mutfak masası duvara doğru itildi, yarım daire şeklinde koltuklar dizildi ve koltukların kolçaklarına mafsallı tepsiler yerleştirildi. Neşeli, sözel kültürün sonu gelmişti.

CHURCH STREET,
KENSINGTON
W8

Portobello Road'un yakınındaki ev savaşta hasar görmüştü ve etrafı bombalanmış binalarla çevriliydi. Church Street'teki ev de harpzedeydi ve yanında bombaların savaş enkazı vardı. Bombalanan alanlarda, evlerdeki cesetlerden kurtulmak amacıyla genellikle ateş yakılıyordu. Bunun dışında iki evin hiçbir ortak noktası yoktu. Ayrıldığım evde politika, gıda, karne sistemi ve hükümetin genel aptallıkları anlamına geliyordu, ama Church Street'e taşındığım anda uluslararası politikaya, komünistlere, yoldaşlara, tutkulu polemiklere, bir türlü görünmeyen ama herkesin hemfikir olduğu projelerle İngiltere'nin yeniden inşa edilmesine geri döndüm. Joan Rodker, Polonya Enstitüsü'nde çalışıyordu. Parti üyesi olmasa da komünistti ve o dönemde bahsedildiği haliyle, "Parti"deki herkese aşinaydı. Sanat dünyasındaki çoğu insanı da tanıyordu. Olağanüstü bir hikâyesi var ve bir iki kitabı hak ediyor. İki dikkat çekici insanın kızıydı, hâlâ sanat ve genelde entelektüel yaşama yetenek ürettiği dönemlerde yoksul ama coşkulu East

End’de büyümüştü. Babası John Rodker yazardı ve o dönemin tanınmış yazar ve entelektüellerinin arkadaşıydı ancak gizemli bir şekilde, herkesin onun hakkındaki beklentilerini yerine getirmeyip, yayıncı olmuştu. Annesi ressamlara, özellikle Isaac Rosenberg’e poz veren çok güzel bir kadındı. Joan’ı küçük bir çocukken, yaşantılarında çocuğa yer olmayan insanların çocuklarını bıraktıkları bir kuruma atmışlardı. Dıştan görünüşü şık olsa da acımasız bir yerdi. Annesiyle babası arada sırada onu ziyaret ediyorlardı ama küçük kızın neler çektiğini asla bilmemişlerdi. Bütün bunların ve diğer birçok şeyin üstesinden gelmeyi ve hayatta kalmayı başaran Joan, dile yetenekli olduğu için kolaylıkla Almanca ve Rusça öğrenmiş ve Ukrayna’da bir tiyatro grubunda oyunculuk yaparken grupta bulunan bir Alman oyuncudan çocuk sahibi olmuştu. Burjuva evliliği sonsuza dek tarihten silindiğinden evlenmemişlerdi. Joan, savaş başlamadan onun Çekoslovakya’dan çıkıp İngiltere’ye girmesine yardımcı olmuştu. *Children of Violence*’ta, ne de olsa Peter’ın babası diye düşündüğüm için Gottfried Lessing yerine onu kullandım. Bu adamların biri orta sınıftandı, diğeri ise Almanya’nın dekadan döneminden kalan çok zengin biri. Bir adamı diğeriyle değiştirmem istenen etkiyi yaratmadı. Gottfried onu kitaba koyduğumu söylüyordu ama iki karakterin tek ortak noktası Alman ve komünist olmalarıydı. Bu sadece Gottfried’in kendisini belirleyenin yalnızca politikası olduğuna inanması demek olabilirdi. Joan’ın çocuğu Ernest büyürken tanınmış aktör Hinze yanındaydı; para ve zaman konusunda yardım ediyordu. O da olağanüstü bir adamdı ve onun hikâyesi de not düşülmeyi hak ediyor. Olağanüstü insanların yetişmesi için zor zamanlardı. Bu düşüncenin pratik uygulaması nasıl olabilir, bilemiyorum.

Joan savaştan sonra, çocukla birlikte Amerika’dan Londra’ya döndü – ve yaşayabileceği bir yer olmadığını anladı. Church Street’te bulunan ve gökyüzüne açılan bu evi gördü ve “Bu benim evim,” diye düşündü. İşten çıkınca kovalarla su taşıyıp yerleri ovaladı. Savaş Hasarları bölümünün evi onarmak için gönderdiği adamlar Joan’ı dizlerinin üstünde, yerleri fırçayla kazırken buldu.

“Ne yapıyorsunuz?”

“Evimi temizliyorum,” dedi Joan.

“Ama bu sizin eviniz değil.”

“Evet, benim evim.”

“O halde bunu kanıtlayacak belgeleri göstermenizde yarar var.”

Joan’ın hiç parası yoktu. Babasına gitti ve ona banka kredisi için kefil olmasını istedi. Babası telaşlandı; mevcudiyetlerini aşırı yoksulluktan çekip çıkartmış insanların, kendilerini ayrıcalıklı hissetmeleri için epey zaman geçmesi gerekir. Kefilli banka kredisi ve kararlılığı sayesinde evini almayı başardı. O günden beri bu evde yaşıyor.

Bütün bu değişiklikler ona başkalarının sıkıntılarını anlama becerisi kazandırmıştı. Bunu hemen ve kesin bir şekilde anlamıştım. İnsanlara nasıl yardım edeceğini biliyordu. İyiliği, eli açıklığı duygusal değil, pratik ve yaratıcıydı. Onunla karşılaştırabileceğim çok sayıda insan vardı çünkü savaştan, esir kamplarından, her türlü felaketten kurtulup hayatta kalmayı başarmış insanlarla tanışıyordum. Hayatım hayatta kalmayı başaran insanlarla doluydu ancak başlarına gelenler yüzünden hepsinin kendilerini daha da geliştirdiklerini söyleyemeyeceğim.

Peter diğer evde mutluydu ama buradan da aynı derecede keyif alıyordu. Joan’ın oğlu Ernest –o zaman ergenlik çağındaydı– ona karşı Joan kadar harika davranıyordu. Bir ağabey gibiydi. Yükü paylaşacak ikinci ebeveyn olmadan küçük çocuklar yetiştiren insanlar, o dönemdeki hayatım hakkında en önemli şeyi söylediğimi biliyor.

Diğer evde yaşamak, Viktorya döneminde geçen bir romanın içindeymişim gibi tuhaf geldiyse de, Church Street, Kensington’da hayat yalnızca Salisbury’deki dairede geçirdiğim hayatın devamı gibiydi. İnsanlar gece gündüz uğruyor, çay içiyor, yemek yiyor ve çoğu zaman gürültülü bir şekilde tartışıyorlardı. Merdivenlerden inip çıkarken küçük mutfağa açılan açık kapının önünden geçiyor ve genellikle yoldaşlarla dolu olduğunu görüyordum; çerez yiyor, tartışıyor, konuşuyor, bağrışıyor veya alçak sesle haberleri paylaşıyorlardı. Çünkü komünist dünyasında çok önemli şeyler oluyordu ama bunlar alçak sesle tartışılıyor ve asla açıkça itiraf edilmiyordu. Yine her karşılaşmanın, her sohbetin önemli olduğu bir ortamdaydım çünkü eğer komünistseniz, dünyanın geleceği size –size, arkadaşlarınıza ve dünyanın her yerindeki sizin gibi insanlara– bağlıydı. Kısacası işçi sınıfının öncülerine. O dönemde komünist ortamlarda kullanılan bir deyimle, “Yüzde yüz ellilik” Gottfried Lessing’le yaşadıktan

sonra, dogmatizmden ve kendini üstün görmekten bıkmıştım. Şu anda hayatının en alt noktasında bulunan Gottfried'le beraberken, morali bozuk olduğunda ve komünist olmayan insanlara ve görüşlere daha şiddetle kaba davrandığında, kendimi aynada görür gibi oluyordum – evet, bir karikatürdü ama doğruydu. Gerald Manley Hopkins'in bir dizesi hiç aklımdan çıkmıyordu.

Bu, Çaresizlikle Sinsileri sindirdi; Öfkeyle
Kurt adamı daha da beter etti ve sürüleri çağı istila etti.

Uykudan, rüyadan, "ve sürüleri çağı istila etti" diye mırıldanarak uyanırdım. Ben: Hopkins benden bahsediyordu.

Ben bir sürüde yaşıyordum, sürüdekilerden biriydim. Ancak yoldaşlar merdivenleri çıkıp, evin en üst katına gelince – sık sık çıkıyorlardı çünkü orada neşeli bir genç kadınla şirin oğlu yaşıyordu. O sıralar hep gündemde olan, benim Güney Afrika ve Güney Rodezya üstüne söylediklerimle insanların ilgilendiklerini keşfediyordum. Komünist ortamları dışında herhangi bir yerde, Güney Rodezya'nın mutlu siyahların cenneti olmadığına ilişkin bilgilerim tahammülsüzlükle karşılanıyordu. Ne kadar inatçısın, diyordu o bakışlar. *Bilmek istemeyen* insanlar bana ne kadar çok bilgiçlik tasladılar. Ancak yoldaşlar öğrenmek istiyordu. Komünist Parti'nin bir cazip yanı, "Peru'ya gittim ve..." gibi bir yorumda bulunduğun zaman, insanların öğrenmek istemeleriydi. Dünya onların sorumluluğundaydı. Bunu giderek daha saçma buluyordum ama kolay değildi. Dönüp Salisbury'ye baktığımda yıllarca yaptığımız ve düşündüğümüz her şeyin (kelimenin tam anlamıyla) dünyayı sarsacak kadar önemli olduğunu varsaymıştık, ancak Londra perspektifinden baktığımda, oradaki küçük grubumuz utanç verici, saçma görünüyordu – ancak bu saçma insanların, bütün beyaz Güney Rodezya'da, beyaz iktidarı hakkındaki gerçeği; sonunun geldiğini, fazla sürmeyeceğini anlayan birkaç kişi olduklarını biliyordum. Mesele görüşlerimiz değil, etkinliğimizdi. Ve ben yine burada, haklı olduklarını bilen bir azınlığın, çok küçük bir azınlığın içindeydim. Soğuk Savaş'ın doruğundaydık. Kore Savaşı başlamıştı. Komünistler her geçen gün daha da izole oluyordu. Zehirli bir atmosfer vardı. Örneğin, eğer Amerika'nın mikroplu malzeme kolileri attığından kuşkulanıyorsanız – biyolojik savaş– vatan hainiydiniz. Bu kuşkular beni sarsıyordu. Bu dini

dilden nefret ediyordum ve nefret eden de bir tek ben değildim. Bir komünist, çoktan birçok sohbetin ses tonu haline gelen o alaycı ifadeyle, “Yoldaş bilmem kimin kuşkuları var,” diyebilirdi. Fakat yine de bu mesele basit değildi zira kendilerini idealize bir Sovyetler Birliği’yle özdeşleştirenler yalnızca yoldaşlar değildi.

Ben Komünist Parti üyesi olmasam da, yoldaşlar beni kendilerinden biri olarak görüyorlardı. Ben de o dili konuşuyordum. İtiraz edip Güney Rodezya’da kendi icat ettiğimiz, gerçek bir Komünist Parti’nin hakir görerek dikkate almayacağı bir Komünist Parti üyesi olduğumu söylediğimde aldırmıyor veya duymuyorlardı. Hayatım boyunca insanlar hep, benim onlar gibi düşündüğümü varsaydılar çünkü tutkulu bir inanç veya bir dizi varsayım, sahiplerine o kadar inandırıcı gelir ki, başkalarının bunları paylaşmayacak kadar inatçı olmalarına inanamazlar. Sahip olabileceğim herhangi bir “şüphe”yi Joan’la veya o eve gelen herhangi biriyle tartışmaya hazır değildim, ama parti çizgisini bile kabulde zorlanıyorduysam, oldukça ciddi bir sorun var demekti. Koloniciler, uzaklara yayılmış imparatorluğun çocukları ve torunları, edebiyatın yarattığı beklentilerle İngiltere’ye geliyorlardı. “Shelley’nin, Keats’in, Hopkins’in, Dickens’ın, Hardy’nin, Brontë’lerin ve Jane Austin’in İngilteresi’ni bulacağız, edebiyatın zengin havasını soluyacağız. Sürgünde kelimelerin görkemiyle hayatta kaldık ve yakında kutsal ülkemize kavuşacağız.” Tanıdığım bütün komünistler edebiyatla beslenmiş ve ayakta kalmıştı. Oysa tanıdığım diğer insanların çok azı böyle yaşamıştı. Kısaca Güney Rodezya’da yaşadıklarım daha da katlanarak sürüyordu, çünkü gene yazma hakkımı savunmak ve zamanımı *Daily Worker* veya bildiriler dağıtarak değil de yazarak geçirebilmek için mücadele etmek zorunda kalıyordum. Ama Gottfried Lessing’e direnebilen bir kadın olarak İngiliz yoldaşlarla başa çıkmak için yeterince silahlıydım: “Niçin vaktini ziyan ediyorsun? Yazmak, burjuva bireyinin kendini tatminden başka nedir ki?” Yazarlara –sanatçılara– yazmak, resim yapmak, müzik yapmak dışında –çünkü onlar burjuva tutkular– başka bir işle uğraşmaları konusunda uygulanan baskı güçlü bir şekilde devam ediyordu, ideolojiler farklı olsa da halen devam ediyor ve devam edecek. Çünkü kökeninde kıskançlık yatıyor

ve kıskanç olanlar, hasta olduklarını bilmiyor, sadece haklı olduklarına inanıyorlar.

Tanınmaya başlanmış yeni yazarlardan biri olmam işe yaramıştı. *Türkü Söylüyor Otlar* çok güzel eleştiriler almıştı, iyi satıyordu ve başka ülkelerden de satın alınmıştı. Kısa öyküler, *This Was The Old Chief's Country* de başarılı olmuştu. Söylemeye gerek yok, her türlü ideolojik yetersizliği olan yoldaşların saldırısına uğradım. Örneğin kimine göre *Türkü Söylüyor Otlar* Freud tarafından zehirlenmişti. O aşamada pek Freud okumamıştım. Kısa öyküler organize siyah işçi sınıfının görüşünü yansıtmıyordu. Doğru. Bir kere, öyle bir görüş yoktu. Komünistlerin edebi eleştirilerinin aptallığını abartmaya imkân yok, her alıntı o anda alay veya karikatür gibi görünüyor – şu andaki Politik Doğruculuk'a çok benziyor.

Direnmem gereken baskılar sadece kendi tarafımdan gelmiyordu. Örneğin, o dönemde popüler olan ve artık uzun zamandır bir gazetenin, *Daily Graphic*'in editörü –*Sun*'dan çok farklı değildi– beni ofisine davet etti ve idamı, suçlu çocukların dövülmesini, suçlulara daha sert davranılmasını, kadının evdeki yerini, sosyalizmin yıkılmasını ve komünistlerin gözaltına alınmasını destekleyen makaleler yazmam için çok para teklif etti. Bütün bunlara karşı olduğumu söylediğim zaman editör, o terbiyesiz adam, kişisel görüşlerimin önemli olmadığını söyledi. İstersem, gazeteci olabilecektim, beni eğitecekti ve gazetecilerin her konuda ikna edici, inandırıcı yazılar yazabilmeleri gerekiyordu. Yüksek ücretleri reddediyordum ama adam kızdıkça ücreti artırıyordu. Koşarak sokakta bulunan bir telefona gittim ve Juliet O'Hea'yı aradım. Paraya çok ihtiyacım vardı. Juliet hiçbir şekilde, inanmadığım, yapabileceğimin en iyisi olmayan bir tek kelime bile yazmamam gerektiğini söyledi. Para karşılığında yazmaya başlarsam, bir sonraki adımda, yazdıklarımın iyi olduğuna inanmaya başlayacaktım ve bunu ikimiz de istemiyorduk, öyle değil mi? Zamanı gelmeden avans istenmesine inanmıyordu ama çaresiz durumdaysam isteyecek, ayrıca *Daily Graphic*'in editörüne beni rahat bırakmasını söyleyecekti.

Aynı doğrultuda başka teklifler, şeytanın ayartmaları da oldu. Aklım çelindiğinden değil. Ama sırf merakımdan, bir editörün ofisinde oyalandığım zamanlar oldu. Bunun olduğuna, insanların bu kadar

alçalabileceğine, bu kadar ahlaksız olabileceğine inanamıyordum. *Herhalde* yazarların kendi inançlarına, kendi vicdanlarına aykırı yazılar yazabileceklerine inanmıyorlardı? *Para için* en iyi yazılarını yazmayacaklarına?

Güney Afrika ve Güney Rodezya'da lanetlenmekte olan *Türkü Söylüyor Otlar*'ın en tuhaf sonucu, hâlâ yeni olan milliyetçi hükümetin ziyaretçi üyeleriyle düzenlenen gecede "kızlardan biri olma" davetiydi. Güney Afrika geleneklerinin burada geçerli olduğuna çok şaşırdığım için reddedemeyecek kadar merak etmiştim. "İngiliz kriket takımı geliyor – onlar için birkaç kız toplayın." On civarında Afrikalı vardı, bakanlar ve biraz daha alt düzeyde görevliler, Londra yolculuğunda günlerini gün ediyorlardı. Hepsini ismen tanıyordum, tip olarak da gayet iyi biliyordum. İri yapılı, aşırı beslenmiş, neşeli olan bu insanlar restorandaki yemek boyunca kaffirleri sindirmek için kullandıkları yöntemler hakkında espriler yaptılar, zira o dönemde, "cingöz" olmak –çeşitli kurnazlık numaralarına sahip olmak– bu yöneticiler arasında gurur duyulacak bir özellikti. Yemekten sonra bir otel odasına çekildik ve birden fazla insan beni okşamaya çalıştı. Diğer "kızlardan" biri adamlara benim düşman olduğumu ve söylediklerine dikkat etmeleri gerektiğini söyledi. Doğru olduğu belli olan görüşlerine katılmamanın mümkün olmadığı imasıyla, düşman olup olmadığımı sordular. "Kitap yazdı," dedi geçici olarak Londra'da bulunan Güney Afrikalı bir kadın veya kız. "Yasaklayacaklar," diye şaka yollu bir cevap verildi. Dizini reddetmeye çalıştığım bir adam, "Aman dostum, liberallerin ne okuduğu umurumuzda değil, hiçbir önemleri yok. Senin küçük kitabını kaffirler de okumayacak. Okuma yazma bilmiyorlar ve biz böyle olmasını istiyoruz." Güney Afrika'da "liberal" sözü her zaman "komünist"le değiştirilebilirdi.

Salisbury'de, Gottfried'le beraber yaşadığım her yerde insanlar gelip gidiyor ve sadece politikadan, dünyanın değişmesinden bahsedilmiyor, savaş hakkında da konuşuluyordu. Church Street'te de durum aynıydı ama burada savaş söylenti ve propaganda değil, cepheden dönen askerlerdi. Böylece bize anlatılanlarla gerçekten olanları karşılaştırabiliyorduk. Aynı şekilde, Gottfried'le de benzer bir durum yaşıyorduk. Her buluşmamızda beni daha fazla eleştiriyordu. Çok zor zamanlar geçiriyordu. Londra'da

kolayca iş bulabileceğine inanmıştı. Akıllı ve becerikli olduğuna inanıyordu. Salisbury'de neredeyse sıfırdan büyük ve başarılı bir hukuk firması yaratmamış mıydı? Londra'da akrabaları vardı ve iş için onlara başvurdu. Ancak onu geri çevirdiler. Gottfried komünistti ve onlar İngiltere'de yabancı oldukları için onlara göz yumuluyordu – veya öyle hissediyorlardı. Veya onu sevmiyorlardı. Hak ettiğine inandığı düzeydeki işlere müracaat ediyordu. Hiç kimse onunla mülakat yapmaya bile yanaşmadı. İşin komik tarafı, on yıl sonra Alman ve komünist olmak moda olacaktı. Bu arada Sovyetler Birliği ile Kültürel İlişkiler Derneği'nde çalışıyordu. Bu derneğin Kensington Square'da bir binası vardı ve orada SSCB'deki sanatın mutlu durumu hakkında konferanslar düzenleniyordu. Her toplantıda, en arkadaki iki sandalye sırasını, gerçekten komünizm altında yaşamış insanlar dolduruyordu. Bize komünizmin ne kadar korkunç olduğunu anlatmaya çalışıyorlardı. Biz de onlara ukalalık taslıyorduk: Orta yaşlı veya ihtiyardılar; neyin ne olduğunu bilmiyorlardı, gericiydiler. Bütün ciddi düşünceleri sona erdirmenin en güzel yolu, kullanıcıyı öven, iyi seçilmiş bir lakaptır. Gottfried çok az para kazanıyordu. Belsize Park metrosunun yakınında büyük bir dairesi olan Dorothy Schwartz ona kalacak yer sağlamıştı. Soğuk Savaş'ın boyutu –ya da derinliği– parti çizgisinden en ufak bir sapma gösteren her türlü görüşü daha da buruk, öfkeli ve soğuk bir şekilde küçümsemesine yol açıyordu. Onunla beraber olmaya artık gerçekten dayanamıyordum. Bunu kendime söyleyemiyordum ama ona bu kadar uzun süre nasıl katlanmıştım? Çünkü başka alternatifimiz yoktu. Çocuk konusunda hiçbir anlaşmazlık olmuyordu. Peter çoğu hafta sonunu Gottfried ve Dorothy'yle geçiriyordu. Peter'ı oraya götürür, oturup bir fincan bir şey içer, korkunç, soğuk kınamaları dinler, sonra iki günlük özgürlüğüme giderdim. Sık sık tiyatroya gidiyordum. O günlerde daha sabahtan akşamki oyunda bir tabure için kuyruğa girilirdi ve oyunu ya sahnenin önündeki orkestra çukurundan ya da balkondan, bugünkü parayla üç-dört sterline izleyebilirdiniz. Londra'da sahnelenen oyunların çoğunu bu şekilde, bazen ayakta durarak gördüm. Tiyatroya hâlâ deli gibi âşıktım.

Paris'e de gittim. O zamanki Fransa'nın ne kadar kuvvetli bir hayal olduğunu anlatmama imkân yok. İngilizler –yani orduda olmayan insanlar– savaş sırasında ve sonraki birkaç yıl boyunca adalarında mahsur

kalmışlardı. İnsanlar ne kadar klostrofobik olduklarından yakınarak, yurtdışının, özellikle de Paris'in hayalini kurduklarını anlatıyorlardı. Fransa, De Gaulle, özgür Fransızlar ve partizan ordularının en muhteşemi olan Direniş yüzünden çekiciydi. Artık yemeklerimiz, kahvemiz ve giysilerimiz iyi olduğu için insanların Fransa'ya uygarlığın kendisi için özlem duyduğu zamanları hatırlamak zor. Kadınlar arasında başka bir duygu vardı. Fransız erkekleri kadınları seviyor ve bunu gösteriyorlardı, ama İngiltere'de kadınlar en fazla sokaktaki işçilerin onlara ıslık çalmasını bekleyebilirdi ki bu da her zaman dostane olmayabiliyordu. Joan, Fransa'ya hayrandı. Orada kaldığı zamanlarda mutlu olmuştu ve Fransızcası iyiydi. Babasının şu andaki kız arkadaşı Fransız'dı. Joan onun sonsuz derecede güzel olduğunu, onunla karşılaştırıldığında kendisinin bir hiç olduğunu düşünüyordu. Tabii bu doğru değildi ama onunla tartışmak imkânsızdı. (Hayatımdaki bir kadının kendisi dışında her kadın için pembe gözlük takmasını kesinlikle ilk kez görmüyordum.) Kendisi kadar çekici olmayan bir kadın için, "Şahane değil mi," diye inlerdi. Kendisine, dar etekli ve erkek yeleğine benzeyen yeleği olan çok şık bir döpiyes diktirmişti ve bunu yakasıyla bilekleri fırfırlı beyaz bir bluzla giyiyordu. Nasıl karşılanacağını görmek için resmen Paris'e gitti. Orada erkekler kıyafetinize iltifat ediyordu. Morali düzelmiş bir şekilde döndü. Tanıdığım epeyce sayıda kadın, insanın kendisine duyduğu saygının hatırına zaman zaman Paris'e gitmesi gerektiğini söylüyordu. Tabii bu, küçük ironileri olan bir durumdu. O dönemde bir gazetede çıkan karikatürde yarı savaş giysisi, eski bir ceket, bere giymiş, dudağından Gauloise sallanan bir Fransız'ın yanında, manken gibi giyinmiş bir Fransız kadını vardı – kısa boylu, tıknaz, pejmürde bir adam ve uzun boylu, ince, zarif bir kadın yer almaktadır.

Ben Paris'e gittiğim zaman giysilerim hiç de Fransız iltifatlarına yol açacak düzeyde değildi, ancak her erkeğin sizi hızla, uzmanlıkla tepeden tırnağa saçlarınızı, yüzünüzü, üstünüzdeki kıyafeti süzdüğü ve size not verdiği doğruydu. Bu, tarafsız, duygusuz, ilgisiz bir değerlendirmeydi ve ille de davete yol açmayabiliyordu.

Bir sahne: Kendi başıma operaya gittim ve arada, fuayede, belki de ilk gece elbisesini, beyaz satenden yapılmış dar bir elbise giymiş çok genç bir kadının –belki 18 yaşında– içeri girdiğini gördüm. Hemen girişte temkinli

bir şekilde dururken kalabalık ona baktı... Değerlendirdi... Yargıladı. Tek kelime edilmedi ama onu alkışlıyor olabilirlerdi. Kız çekinerek geri çekilmeye hazırdı ancak yavaş yavaş özgüvenini kazandı, gülümsemeye başlarken gözleri doldu, görünmeyen uzman beğenisi, onayı ve sevgisi dalgalarıyla morali düzeldi. Kadınlarını seven, onların kadınlıkları konusunda özgüvenlerini kazanmalarını sağlayan ve bunu küçük bir kız oldukları zamandan itibaren yapan tapılası Fransa.

Bu ilk yolculukta, Rive Gauche'ta[83] ucuz bir otelde kaldım, o kadar ucuzdu ki, inanamadım. Gottfried, kız kardeşinin kocasının annesini aramamı söylemişti. Aradım ve o eski yüksek ve soğuk evlerden birinin çatı katında küçücük bir odada yaşayan, demode kıyafetli yaşlı bir kadın buldum. Onun aracılığıyla, erkeksiz, hepsi yoksul, hırpani, hizmetçi odalarında veya sığınmalarına izin verilen her köşede, kıt kanaat geçinerek yaşayan orta yaşlı ve yaşlı kadınlar ağına kabul edildim. Her biri savaş kurbanıydı ve bazıları tüm savaş boyunca küçük sığınaklarında yaşamıştı ve açıkçası, çoğu zaman bunu nasıl başardıklarını bilmiyorlardı. O dönemde Londra'da bulunan sığınmacılar gibi neyle geçindiklerini anlamak zordu. Bana şahane fincanlarda, odun ve kömürle –ve sokakta bulabildikleri, sonra binbir zahmetle yüzlerce soğuk basamaktan yukarı taşıdıkları her türlü yanıcı maddeyle– beslenmesi gereken ocakta yaptıkları değerli kahvelerinden ikram ettiler. Madam Gise savaş başladığından beri oğlundan haber alamamıştı ve oğlunun, komünist olmadığı için onu hor görmeyi tercih ettiğini söylüyordu. Komünistleri ve komünizmi küçümsüyordu. Ben de bir tür komünist olduğumu söyledim. "Saçmalık, komünizm hakkında hiçbir şey bilmiyorsun," dedi. Kocaları, sevgilileri veya oğulları savaşta ölen ve onları unutan bu kadınlar çok cesurdu, yoksulluklarında ve hasta olduklarında birbirlerini destekliyorlardı. Yine Londra'da olduğu gibi imkânsız hayatta kalma ve dayanma hikâyeleri duyuyordum. Londra'daki konuşmalarımız politika, fikirler ve ilkeler üzerineyken, diğer ülkelerde bu sohbetler, "Kuzenim... Ravensbrook", "Oğlum, direnişçi birini sakladığı için kurşuna dizildi", "Ben Almanya'dan... Polonya'dan... Rusya'dan... İspanya'dan... Kaçtım..." gibi konuşmalara dönüşüyordu.

Paris'te bir şapka aldım. Bunu açıklamam gerekiyor. Almam gerekiyordu: O dönemin ihtiyacıydı. Paris'ten alınmış bir şapka, zarafeti

yakaladığınızı kanıtlıyordu. Madam Gise yanımda durdu. Çantasında dikkatle saydığı frank stokuyla, o hırpani kadın, “Hayır, hayır o değil. Evet, işte o,” diyerek bizzat Paris’i temsil ediyordu. Şapkayı hiç takmadım. Ama Paris’ten alınmış bir şapkam vardı. Joan, “Peki o şapkayı ne yapacaksın?” diye sordu.

Bir başka yolculuk ve bir başka eski püskü otel. Aniden aklıma geldi, “Ama burası kesinlikle Oscar Wilde’ın öldüğü oteldi, değil mi?” Hemen aşağıya resepsiyona indim ve mal sahibesi, “Evet, gerçekten de öyle, burada öldü, hatta sizin kaldığınız odadaydı,” dedi. İnsanlar bazen ona gelip o olayla ilgili sorular soruyordu, ama söyleyebilecek pek bir şeyi yoktu, çünkü ne de olsa, kendisi burada değildi. Hesabı ödemek istediğimde, resepsiyonda kimse yoktu. Bir kapıyı çaldım ve birisi, *Girin*, dedi. Karanlık, dağınık bir odaydı ve köşelerde aynalar parlıyordu; koltukların üstüne şallar atılmıştı. Bir de kedi vardı. Madam oradaydı, bir koltukta oturuyordu, pembe korsesinin üstünden etleri fışkırıyordu ve tombul ayakları bir leğendeki suyun içindeydi. Genç bir kız olan hizmetçi, kadının kızıl saçlarını fırçalarken, madam hazineymiş gibi, hayalinde genç bukleler olan saçlarını geriye atıyordu. Bu, Balzac’tan bir sahne miydi? Zola’dan mı? Kesinlikle bir 20. yüzyıl romanından değildi. Veya Degas: *The Concierge* belki de. Büyülenmiş şekilde kapıda durdum. “Parayı masaya bırakabilirsin,” dedi. “Fatura orada. Yine bekleriz madam.” Ancak oraya bir daha gitmedim. İnsan mükemmelliği bozmamalı. Madam Gise’yi de bir daha görmedim ama bu konuda kendimi kötü hissediyorum.

Bu yolculuklardan birinde, hayatımın en ilginç olaylarından birini yaşadım. Paris’ten dönerken bineceğimiz uçak saatlerce rötar yaptı. Orly’de beklerken oturduk, sıkıldık, yorulduk, sinirlendik. Sonunda uçağa bindik. Yanımda Güney Afrikalı bir adam vardı ve sesimden Güney Rodezyalı olduğumu anlayınca konuşmaya başladı. Önce sarhoş olduğunu sandım, sonra, “Hayır, bu içki değil,” dedim. Adamı pek dinlemedim. Londra’ya gece yarısından sonra inecektik. Taksilere binebilmeme daha yıllar vardı. Ancak adamın söylediklerini yavaş yavaş idrak etmeye başladım. Irgun’a[84], İngiliz işgal kuvvetlerine karşı mücadelesinde yardım etmek amacıyla Filistin’e gitmişti ve birkaç gün önce de King David Oteli’nin havaya uçurulmasına yardımcı olmuştu. Şimdi, bir Yahudi olarak görevini

tamamladığından vicdanı rahat bir şekilde Güney Afrika'ya dönüyordu. Kadınlar itiraf dinlemeye alışkındır, özellikle gençlerse – yani, yine de genç sayılabilecek bir yaştaysa ve güzellerse. Kadınlar, sarhoş bir adam veya herhangi bir nedenle kendinde olmayan bir adam, hatta pek çok erkek için de gerçek insan olarak sayılmazlar. Aniden bu adamın ülkemin düşmanı olduğunu ve yetkilileri nasıl uyaracağımı düşünmem gerektiğini fark ettim. Uçak indi. Havaalanı neredeyse bomboştu. Uçağın hostesine gidip, polisle konuşmak istediğimi söylersem neler olacağını hayal ediyordum. "Ne için?" dediğini duyabiliyordum – sesi de sert çıkacaktı çünkü o da benim gibi, bir an önce yatağına girmek istiyordu. Polis –bir veya iki kişi– belirli bir gecikmeden sonra gelecek, ben de o sırada insanların otobüs bulmak amacıyla çıkıp gidişini seyredecektim. "Paris'ten gelen uçakta, King David Oteli'ni havaya uçurduğunu iddia eden bir adamın yanında oturuyordum. Başka şeylerin yanı sıra." Polis duraksıyor. Ortağına bakıyor. Beni inceliyorlar. Yorgun ve aksi görünümüm onları etkilemiyor.

"Demek bu adam sana oteli havaya uçurduğunu söyledi, öyle mi?"

"Evet."

"Onu tanıyor musun?

"Hayır."

"Demek hiç tanımadığı birine Kudüs'te cinayet işlediğini, vatana ihanet ettiğini ve daha kim bilir neler yaptığını anlattı, ha?"

"Aman, boş verin."

Ama tabii o kadarla kalmayacaktı ve kuşkulu polisler beni sorgularken, orada oyalanmak zorunda kalacaktım. Bu arada, benim yalnızca kaçık olduğuma da karar verebilirlerdi.

"Haydi, haydi, sen şimdi evine git ve her şeyi unut."

Ancak sorun şuydu ki, doğru söylediğinden emindim, hâlâ da eminim. Veya –daha da ilginç bir şekilde– otelin havaya uçurulmasını, polislerin öldürülmesini, o kadar güçlü bir şekilde hayal etmişti ki, ona göre hepsi gerçekti ve uçakta yan koltukta oturan bir yabancıyla bile olsa bunları paylaşması gerekiyordu.

Dublin'e de gittim, eminim, yazarlar tarafından davet edildim, çünkü eğlenceli bir gece düzenlenmişti. Ancak en çok hatırladığım, unutamadığım şey bu değildi. Bütün o güneşli havadan, kuru sıcaktan ayrılalı bir yılı biraz

geçmişti ve Londra'da kasvet ve grilik konusunda her şeyi yaşadığımı düşünüyordum. Ama ansızın eski, bakımsız binalarla dolu, fakat kendiyle gurur duyan onurlu bu şehirdeydim, ancak her tarafta bakımsız, hırpani, çıplak ayaklı, soğuktan bacakları kıpkırmızı olmuş, açlıkları yüzlerinden okunan çocuklar koşuşturuyordu. Hiçbir yer Dublin'in o zamanki hali kadar yoksul olamazdı. Bu keskin, acı veren bir yoksulluktu ve yazarları da kaygılandırıyordu. Zira bir tanesi elime, Mervin Wall tarafından yazılmış ve haksız yere unutulmuş *Leaves for the Burning* adını taşıyan bir kitap tutuşturdu. Kitap sarhoş geçen bir hafta sonunu anlatıyordu, ancak bu, çaresizlik yüzünden içmekti. On yıldan az bir süre sonra tekrar gittiğimde o paçavralık ve açlık ortadan kaybolmuştu.

Bir yerde, muhtemelen *John O'London's Weekly* dergisinde *Leaves for the Burning* kitabını yorumladım. Bu, ilginç bir dergiydi. Artık geçerli olmayan bir kültürün veya altkültürün ürünüydü. O zaman İngiltere'nin her tarafında, köylerde, kasabalarda, çoğunlukla gençlerden oluşan ve edebiyat sevgisiyle bir araya gelen gruplar vardı. *John O'London* entelektüel değildi. Hiçbir şekilde, örneğin, *The London Review of Books* seviyesinde değildi. Ancak özenle koruduğu ilkeleri vardı, şiirleri yayınlıyor, edebi yarışmalar düzenliyordu, artık benzerlerinin olmaması ne yazık. Bir başka periyodik dergi, kısa öykülere hizmet ediyordu: *The Argosy*. Belirli sınırlar çerçevesinde, yeterince ciddi bir dergiydi. Örneğin, Camus veya Virginia Woolf tarafından yazılmış bir hikâyeyi basmazdı ama keyifli öyküler okuduğumu hatırlıyorum. Bunun da Londra'nın çok ötesinde okuyucu kitlesi vardı. Asıl gücü taşra edebiyatı kültürüydü. Bir başka kaybolup giden dergi, canlı, eğlenceli öyküler, sıradışı parçalar ve resimlerden oluşan *Lilliput* dergisiydi. Editörlüğünü bir süre, şimdi, işini engelleyen kekemeliğine rağmen –diye düşünürdünüz– televizyona, yarışma programlarına çıkan adam olarak hatırlayacağımız Patrick Campbell yaptı. Benim bir öyküm de *Lilliput*'ta yayımlandı. Ona güvenerek, o dönemde hem yazar, hem de editör açısından ikramiye gibi olan L'Escargot'da birkaç kez uzun ve alkollü öğle yemekleri yedik. L'Escargot birkaç kere değişimden geçti, hatta talihsiz bir şekilde bir kere *nouvelle cuisine*, yani *yeni mutfak* bile oldu, ancak, gizemli bir şekilde, çoğu zaman orada öğle yemeği yiyen sadece biz oluyorduk, oysa akşamları tıklım tıklım doluyordu.

Londra’yı ziyaret eden bir Amerikalı bana, bilimkurgu okuyup okumadığımı sordu. Ona Olaf Stapledon, H. G. Wells ve Jules Verne deyince iyi bir başlangıç olduğunu söyledi. Sonra bana kucak dolusu bilimkurgu roman verdi. O zaman hissettiklerimi hâlâ hissediyorum. Bakışları, ufuklarının genişliği, fikirler ve özellikle yeni fikirlere karşı McCarthy döneminde ABD’de hava ağır ve düşmancayken toplumsal eleştiri yapabilme olanaklarıyla heyecanlanmış ve tiplemelerle anlatımdaki incelikten yoksunlukla hayal kırıklığına uğramıştım. Akıl hocam, “Ama eğer kahraman yapay gezegen Andromeda, Sektör 25.000’de, öncü mühendis Dick Tantrix No. 65092 ise, kültürel matrikse dayalı bir karakter ustalığını tabii ki bulamazsın,” dedi. Pekâlâ, ama ben hep Henry James yoğunluğunda bir tipleme kullanan bilimkurgu yazılabileceğini hissettim. Bir kere, müthiş bir komedi olurdu. Fakat eğer bize sunulan harika bir yaratıcılıksa, şaşırtıcıysa, üzülmek niye? Bilimkurguda zamanımızın en iyi hikâyeleri yer alıyor. Bir bilimkurgu romanının kapağını açmak ya da bilimkurgu yazarlarıyla birlikte olmak, eğer geleneksel edebiyat dünyasının bir toplantısından yeni çıkmışsanız, demode ve havasız bir odanın pencerelerini açmaya benzer.

Yeni öğretmenim beni, bilimkurgu yazarlarının gittiği bara götüreceğini söyledi. Götürdü de. Fleet Street yakınında Fetter Road üzerindeki White House’du galiba. Aynı anda temkinli bir şekilde dönüp bana bakan gözlüklü zayıf erkeklerle dolu bir yerdi – erkeksi bir atmosfer. Hayır, bu kelime cinsel bir görkemlilik ifade ediyor. “Adamsı” olabilir mi? Hayır, fazla basit ve sıradan. Burada bir klan, bir grup, bir aile vardı ama kadınsız bir aile. Burada olmamam gerektiğini düşündüm. Ama yanımdaki Amerikalıyı hepsi tanıyordu ve onu memnuniyetle karşıladılar. Aslında savunmaya geçmişlerdi çünkü edebiyat dünyasında o kadar derinlemesine reddedilmişlerdi ki... Savunmada olmalarının getirdiği bir alaycılık, esprililik sergiliyorlardı. Nietzsche’nin *Üstinsan*’ı ve Vahiyler hakkında saçma şeyler geveledim ve utandılar. Büyük Arthur C. Clarke’ın da orada olduğunu düşünmek istiyorum ama muhtemelen o tarihte Birleşik Devletler’e gitmişti.

Sıkıcı bir grup, taşralı, dar görüşlü olarak gördüğüm insanlarla ilgili hayal kırıklığı benim hatamdı. O yavan odada, o çok sıradan barda, ülkenin

en ileri düşünme işlemi gerçekleşiyordu. (Kraliyet Astronomu insanları aya gönderebileceğimizi düşünmemizin saçmalık olduğunu söylemişti.) Bu insanların bahsettiği, düşündüğü şeyler, uydu haberleşmesi, uzay araçları ve uzay yolculuğu, televizyonun toplumsal kullanımlarıydı. Dünyada kendileri gibi olan insanlarla bağlantıları vardı: "Dünya insanlığın beşiğidir, ama sonsuza dek beşikte yaşayamazsın." – Konstantin Tsiolkovsky. Arthur C. Clarke ise, "Tarihin çok özel bir anında yaşıyoruz; bunlar tek gezegen halkı olarak insanlığın son günleri," diyordu. Benim sorunum, matematik, fizik bilmememdi – onların dilini konuşamıyordum. Cehaletim yüzünden, bilimde yaşanan gelişmelerden uzak kaldığımı biliyorum ve bu dönemde sınırlarımızı bilim belirliyor. İnsanlar artık, 19. yüzyılda yaptıkları gibi, insanlıkla ilgili haberleri almak için son çıkan romanlara bakmıyorlar.

Savaştan beri en iyi İngiliz yazarlar listesi yapılırken Arthur C. Clarke'ı dahil etmiyorlar, Brian Aldiss'i veya hiçbir iyi bilimkurgu yazarını da etmiyorlar. Sonuçta, geleneksel edebiyatın geri kafalı olduğu ortaya çıktı.

Böylece, kendime ve Peter'a bir hayat kurmuştum. Bu bir başarıydı ve kendimle gurur duyuyordum. En önemli bölümü Peter'dı. Peter hayatından memnundu, özellikle Kensington'daki kreşi ve Joan ile Ernest'le yaşadığı aile ortamını seviyordu. Arkadaş olmaya bu kadar hazır bir çocuk olamazdı. Günlerimiz hâlâ sabah beşte başlıyordu. Ben yine uyandıktan sonra bir iki saat süreyle ona kitap okuyor veya masallar anlatıyordum, çünkü Joan'ın yatak odası hemen altımızdaydı ve yerler inceydi. Oysa Joan daha geç kalkmak istiyordu. Veya Peter radyo dinliyordu. Televizyondan sonra radyonun oynadığı rolü unutmuştuk. Peter radyoya bayılıyordu. Her şeyi dinliyordu. Ivy Compton – Burnett tarafından yazılmış romanları esas alan ve her biri bir saat uzunluğunda iki radyo oyununu, radyonun yanında ayakta dikilerek, adeta mıhlanmış bir halde dinlemişti. Ne duyuyordu? Ne anlıyordu? Hiçbir fikrim yok. Bence çocuklar çok anlayışlı ve her şeyden yetişkinler kadar, hatta daha fazla haberleri var, ama o yaştan sonra yetişkinler gibi aniden aptallaşıyorlar. Peter üç dört yaşındayken her şeyi anlıyordu, sekiz dokuz yaşındayken sadece çizgi roman okuyordu. Ve küçük çocuklarda bunu defalarca gördüm. Üç yaşında bir çocuk *2001:*

Space Odyssey filmini kıpırdamadan, büyülenerek seyreder, ama dört yaşında bir çocuk sadece *Rupert Bear*'a katlanabiliyor.

Martha Quest'i yazıyordum, eski usul bir roman, oysa talep daha çok deneysel romanlaraydı. *Martha Quest*'i nasıl yazacağım konusunu kafamda yüzlerce kez evirip çevirdim, biçimleri değiştirdim, zamanla oynadım, ama bütün bunların sonunda roman gayet açık ve basit oldu. Ben sancılı gençliğimle, annemle, bütün o sıkıntılarla, hayatta kalma mücadelesiyle başa çıkmaya çalışıyordum.

Şimdi de annemden bir mektup gelmişti. Tam o sırada annemden bir mektup geldi: Londra'ya geleceğini, benimle yaşayacağını, Peter'a bakacağını ve asıl yürek paralayan, gerçeküstü, kaçınılmaz kısmı, daktilo kullanmayı öğrendiği için, sekreterliğimi yapacağını söylüyordu.

Yıkıldım. Gerçekten yatağa girdim ve yorganı başıma çektim. Peter'ı kreşe bıraktıktan sonra yatağımın karanlığına büzüşüyor, Peter'ı alıp eve getirmem gerekinceye kadar orada kalıyordum.

Şimdi –bir kez daha– zaman sorunu, muzip zaman sorunu karşımda. Bunu yazmaya başlayıp, işimi takvimlerle ve katı tarihlerle yapmak zorunda kalıncaya kadar, belli belirsiz bir şekilde Denbigh Road'da belki üç yıl falan kaldığımı sanıyordum. Bu çocuk bakışına geri dönmüş olduğum için, yeni ve birden ortaya çıkan her şeye, bir anlamda çocuk zamanına da geri dönmüştüm. Ne kadar kıvransam, itiraz etsem de, sadece bir tek yıl olmuş olamazdı. Joanlara gitmeden önce bir yıl zaten geçmişti. Annemin mektubu geldiğinde Joanlarda altı ay ancak kalmıştım. Ancak o aylar şimdi yıllar gibi görünüyor. Zaman bir insanın hayatının farklı dönemlerinde farklıdır. Otuzlarınızdaki bir yıl, bir çocuğunkine kıyasla (ki onunkisi sonsuz gibidir) çok kısadır, ama kırklarınızdakine kıyasla uzundur; yetmişlerdeki bir yıl ise göz açıp kapamak gibidir.

Tabii ki peşimden gelecekti. Fırsatını bulur bulmaz geleceğini düşünmeyerek ne kadar saflık etmiştim. Güney Rodezya'da sürgündeyken hep Londra'yı hayal etmişti ve şimdi... Kızıyla "anlaşamıyordu" veya doğruyu söylemek gerekirse, her zaman kavga ediyordu, değil mi? Ah, boş verin, o kız çok inatçıydı, eninde sonunda annesini dinlemeyi öğrenecekti. Komünist miydi? Hep kötü arkadaşları mı olmuştu? Sorun değildi, annesi

onu gerçekten iyi insanlarla tanıştırırdı. Beyazlar tarafından nefret edildiği için annesine üzüntü ve utanç veren *Türkü Söylüyor Otlar*'ı mı yazmıştı? Ya Mahalle hakkındaki o son derece haksız kısa hikâyeler? Eh, o – kızın annesi – ülkenin dışında hiç kimsenin aslında beyazların sorunlarını anlayamadığını herkese anlatacaktı ve... Ama yazar o ülkede büyümüştü, değil mi? Görüşleri *yanlıştı* ve zamanla bunu anlayacaktı... İlk evliliğini yıkarak iki çocuğunu terk eden, savaşın en şiddetli anında, kaffir-seven ve dini küçümseyen bir Alman sığınmacıyla evlenmemiş miydi?

Peki, nasıl görüyordu? Şimdi, bunları pek düşünmediğine inanıyorum. Düşünmeyi göze alamazdı. Yeniden Londra'da yaşamaya can atıyordu, ancak 1919 yılında ayrıldığı Londra'da. Mektuplaştığı Daisy Lane dışında artık hiç arkadaşı kalmamıştı, ama Daisy Lane de şimdi eskiden Japonya'da misyonerlik yapan kız kardeşiyle Richmond'da yaşayan yaşlı bir kadındı. Erkek kardeşinin ailesi vardı ve annem, onun kızının düğününe yetişecek şekilde memleketine dönüyordu. Erkek kardeşinin baldızı şimdiden, "Umarım Jane düğünde birinci sırayı alacağını düşünmüyordur," demişti. (Jane: Basit Jane, ailenin sevgi dolu lakabı, Maude'un herhangi bir cazibesi olduğunu düşünmemesini sağlıyordu.) Ayrıca anneme mektup yazıp, arka sıraya oturması gerektiğini belirtmişti.

25 yılı aşkın bir süre: 1924-1950. O halde annemin Afrika'daki sürgün hayatının süresi bu kadardı. Şimdi o 25 yılın, veya 30 çok uzun olmadığını anlayacak yaşa geldim. Onun için zamanın kısaldığını ve o talihsiz Afrika deneyiminin konu dışında kaldığını biliyorum. Ama 30 yaşını yeni geçmiş benim için bilinçli hayatımın uzunluğu kadardı ve annem Afrika'da yaşıyordu, oraya aitti. Londra'nın sisine ve neşeli çay partilerine duyduğu özlem yalnızca kapristi.

Nasıl böyle peşimden gelebilirdi? Ama tabii, gelmek zorundaydı. Nasıl yapabilirdi ki... Ama yaptı. Yakında zorlukla o imkânsız dar merdivenleri tırmanıp, cesurca gülümseyerek odama girecek, mobilyaların yerini değiştirecek, kıyafetlerimi gözden geçirecek, uygun olmadıklarını açıklayacak, duvardaki küçük kasaya bakacak –buzdolabı yoktu– ve çocuğun yeterince beslenmediğini söyleyecekti.

İşte tam bu noktada Moidi Jokl hayatıma girdi, bu o kadar şanslı bir müdahaleydi ki şimdi bile hayret ediyorum.

Moidi, komünizmden kaçıp Londra'ya sığınan ilk insanlardan biriydi. Zaten o dönemde Londra hâlâ savaştan kaçan mültecilerle doluydu. Moidi Viyanalıydı, komünistti, savaştan sonra Sovyetler Birliği'nden veya nerede uygun zamanı bekledilerse oradan geri dönüp Doğu Almanya'da hükümeti kuran adamların arkadaşıydı. Doğu Almanya'ya gitmişti çünkü onlarla yakın arkadaştı. Sonra kovulmuştu çünkü Yahudi'ydi, Stalin'in Yahudilere karşı –Kara Yıllar diye nitelendirilen– öfkesinin kurbanıydı. O kurbanların neden hiçbir zaman Yahudiler tarafından onurlandırılmadığını ve hatırlanmadığını anlayamıyorum. Soykırım her şeyi tüketti – ancak Sovyetler Birliği'nin her tarafında ve Doğu Avrupa'daki bütün komünist ülkelerde Yahudiler öldürülmüş, işkence görmüş, zulme uğramış, hapsedilmişlerdi; bu kasıtlı bir katliamdı. Ancak bir nedenle Stalin'in kasıtlı toplu cinayetleri hiçbir zaman Hitler'inkiler gibi lanetlenmemektedir. Oysa Stalin'in suçları, hem sayıca hem de çeşitlilik açısından çok daha fazladır. 1948, 1949, 1950, 1951, 1952 yılları o zavallı Yahudiler için büyük talihsizlikti. Onları, binlerce – belki milyonlarca insanı hiç kimse düşünmüyor.

Moidi, Doğu Alman sınırına gözyaşlarını tutamayan genç bir polis tarafından götürülmüştü. Polis yaptığı işten hiç memnun değildi.

Bu arada Gottfried, Doğu Berlin'e gitmiş, kız kardeşiyle Kulturbund'da çalışan kocasını (ebedi öğrenciyi) bulmuş ve Almanya'ya dönmeye karar vermişti. Memleketine dönmek amacıyla partiye resmen başvurmuştu ancak mektuplarına cevap alamamıştı. Moidi Jokl ona komünizm hakkında hiçbir şey bilmediğini söyledi. Her şey kimi tanıdığına bağlıydı – buna sonradan *blat* adını vereceklerdi. Oraya gitmeli, torpil bulmalıydı, o zaman kalmak için bir şansı olabilirdi. Yalnızca bir şans, o kadar. Batı'dan gelen herkes suçlu ve düşman olarak görülüyordu ve kolaylıkla tamamen ortadan kaybolabilirdi. Hayatımda hiç böyle küfürler duymamıştım. Gottfried, Moidi'den nefret ediyordu. Ama onun tavsiyesini dinledi, geri döndü, torpil buldu ve hayatta kaldı.

Sonra bir de Peter vardı. Moidi, Peter'la durumumu, o küçücük dairede saatler boyunca benimle fazlasıyla sık şekilde kapanıp kalmasını iyice inceledi. Yine Avusturyalı olan arkadaşları vardı. Eichner'lar, East Grinstead yakınında oturuyorlardı. Bir sürü çocukları vardı ve çok

fakirlerdi. Birkaç dönümlük engebeli kayalık bir arazide bulunan eski bir evde yaşıyorlardı ve tatillerde yanlarına çocuk alıyorlardı –bazen 20 çocuk– ve hepsi çok iyi vakit geçiriyordu. Böylece Peter bazı günlerde veya bir hafta sonunda, ya da –daha sonra– birkaç hafta Eichner'lerde kalmaya başladı. Onu Viktorya'da bir otobüse bindiriyordum ve yolculuğun diğer ucunda Peter taşralı çocuk çetesinin üyesi haline geliyordu. Bu düzen onun için de, benim için de daha iyi olamazdı.

Sonra, Moidi, annem yakında geleceği için ne halde olduğumu gördü ve Bayan Sussman adında bir arkadaşına gitmem gerektiğini (*Altın Defter*'deki Şeker Anne) çünkü yardım almazsam dayanamayacağımı söyledi. Haklıydı. Bugünlerde herkes bir terapiste gidiyor veya kendisi terapist, ama o dönemde hiç kimse gitmiyordu. İngiltere'de gitmiyordu, Amerika'daysa bu hareketin ilk adımları yeni yeni atılmaktaydı. Özellikle komünistler "analize" gitmezdi, çünkü tanımı gereği bu işlem "tutucuydu", daha doğrusu tanıma ihtiyacı yoktu. Çaresizdim, bu nedenle gittim. Yaklaşık üç yıl süreyle, haftada iki üç kez gittim. Beni kurtardığını düşünüyorum. Bu süreç en çılgın anormallikler ya da ironilerle doluydu – komünistlerin kullandığı "çelişki" kelimesi çok hafif kalıyordu. Bir kere, Bayan Sussman Katolikti ve Jung yanlısıydı. Ben de bütün sanatçılar gibi Jung'u beğensem de, Katolikleri sevmek için hiçbir nedenim yoktu. Bayan Sussman Yahudi'ydi ve Rembrandt portresine benzeyen o sevgili yaşlı adam Yahudi bir bilgindi. Ancak Bayan Sussman din değiştirerek Katolik olmuştu. Bunun imkânsızlığı beni büyülemişti ama bunları tartışmak istememin yalnızca gerçek meselelerden kaçmak için olduğunu söyledi. Onun Katolikliği, manastırın kaba yalınlığından sonsuza kadar daha derin ve yüksek seviyelerde bir anlayıştı. (Yahudiliğin o kadar yüksek erişimleri veya dorukları yok muydu? "Galiba babandan bahsediyorduk canım. Devam edelim mi?") Bayan Sussman tıkanıp kalan, yazamayan, resim yapamayan, beste yapamayan sanatçıların tıkanıklıklarını çözme konusunda uzmanlaşmıştı. Bunu hayatının misyonu olarak görüyordu. Ancak bir "tıkanıklık" yaşamıyordum. Bayan Sussman benim işimi tartışmak istiyordu. Ben istemiyordum. Buna gerek görmüyordum. Bu nedenle sürekli olarak sinirliydi, konular açıyordu ve ben konu değiştiriyordum. Bayan Sussman kültürlü, uygar, akıllı bir yaşlı kadındı ve bana ihtiyacım olan şeyi

– destek – veriyordu. Esas olarak anneme karşı destek. Hepsi dayanılmaz baskılar geldiğinde; çünkü annem öylesine zavallı, öylesine yalnız, öylesine duygu sömürüsüyle doluydu ve kendisi de bunun farkında değildi ki, onun hali benimkini bastırıyordu. Bayan Sussman sadece, “Eğer şimdi ayağını sağlam basmazsan bu senin sonun olur. Peter’ın da öyle,” diyordu.

Annem... Ancak annemin hangi konuda orijinal olduğunu hatırlamıyorum. Sadece orijinal biri olduğunu biliyordum. Bayan Sussman, konuşmalarını sıklıkla şöyle bağlardı: O şöyle şöyle bir arketiptir, ya da o an öyledir. Ben, örneğin, bazen Electra’ydım, bazen de Antigone veya Medea’ydım. Sorun şuydu: Bazen orijinallik düşüncesi, edebiyatta ve mitolojide kayalarda ve dağlarda doğa tarafından yaratılan taş şekiller gibi yükselen o görkemli ebedi figürler beni içgüdüsel olarak memnun etse de etiketten nefret ediyordum. Komünizmden memnun olmadığım için, dilinden de, her şeyin etiketlenmesinden, kinci veya otomatik basmakalıplardan da hiç memnun değildim ve burada, romantik bir şekilde “orijinal” olarak tanımlansa da, tanımlanmasa da, bunlardan daha çok vardı. Eleştirilerime neden içerlediğini bilmiyordum, çünkü ona “sağladığım” hayalleri seviyordu. Psikoterapistler, hastalarına çocuk muamelesi yapan doktorlar ve hemşireler gibidir. “*Benim hatırım* için yalnızca küçük bir kaşık.” “Benim hatırım için dilini çıkar.” Rüya gördüğümüz zaman, terapist “içindir.” Çoğu kez: Yemin ederim, bir süre iyi geçindikten sonra, onu memnun etmek için rüya gördüm. Ancak benim ilk seansımda rüyalarımı, tercihen seri halde gördüğüm rüyaları sordu ve yaşlı kertenkele rüyasıyla, babamı ormanda sığ bir yere gömülüyken mezarından kalkarken veya mezarını kazmak için dağdan inen kurtları kendine çekerken gördüğüm rüyaları çok sevdi. Zevkten yüzü kızararak, yavaşça, “Bunlar tipik Jung rüyaları,” derdi. “Bazen birisinin bu düzeyde rüya görmesini sağlamak yıllar sürüyor.” “Jung” rüyaları hatırlayabildiğim ilk andan itibaren benim gece manzaram olmuşken, “Freud” rüyası görmemiştim. Freud’u uygun olduğu zaman kullandığını söylemişti ve bunun, hastanın bireyleşme konusunda hâlâ çok alt seviyede bulunduğu zamanlar olduğu sonucuna varmıştım. Benim öyle olduğumu düşündüğünü açıkça belirtmişti.[85]

Harika, “Jungçu rüyalar”, o geçmiş ortak deneyimlerin katmanları... Fakat annemin gelmek üzere olduğu haberiyle yatağa girip yorganı kafama

çekmek zorunda olunca bunun ne yararı vardı? İşte bu noktadaydım. İşte buradayım, Bayan Sussman. Bana ne yaparsanız yapın, ama lütfen beni iyileştirin.

Başka nedenlerden ötürü de desteğe ihtiyacım vardı.

Bir tanesi sevgilimdi. Moidi Jokl bir gece onunla bir partiye gitmemi önermişti ve orada bir erkekle tanıştım. Onunla birlikte yaşamamın, ona sarılıp, onunla mutlu olmamın kaderim olduğunu düşünüyordum – o anda buna inanıyordum.

Evet, bir adı vardı. Ama her zamanki gibi çocuklar ve torunlar meselesi var. *Tenimin Altında* çıktığından beri çok uzaklarda kalan dönemlerde tanıdığım çok sayıda eski arkadaşımın çocuklarıyla, torunlarıyla tanıştım ve benim yaşıtlarımın görüşlerinin, çocuklarının görüşleriyle pek uyuşmadığını öğrendim. Çocuklar, bırakın büyükanneleriyle büyükbabalarını, anneleriyle babalarının hayatlarındaki bazı dönemlerin bile tamamını bilmeyebiliyorlardı. Neden bilmiyorlar? Çocuklar anne-babalarının hayatlarını kabullenmiyorlar ama kendi hayatlarının anahtarı oradaymış gibi kıskançlıkla tetkik ediyorlar – ben de öyle.

Babası hakkında konuşmak amacıyla öğle yemeğine gelen yakışıklı bir genç adama, “James, Rand’daki madende çalışırken—” dediğimde, “Ah, öyle bir şey yapmadığından eminim,” diye cevap veriyordu kendine güvenerek.

Bir başkasına, “Babanın kadınları çok sevdiğini bilmiyor muydun?” dediğimdeyse karşılığında hafif alaycı bir gülümseme. Anlamı: Ne, o yaşlı hödük mü? Tabii, bunun üzerine susuyorsunuz, nasılsa onunla bir alakası yok.

Bu adama Jack diyeceğim. Çek’ti. Savaş boyunca bizim ordumuzda doktor olarak çalışmıştı. Başka? Bir komünistti.

Bana âşık oldu, kıskançlıkla, açlıkla, hatta öfkeyle – insanın çelişki içinde olduğunu gösteren düzeyde bir öfkeyle âşık oldu. Ben ona hemen âşık olmadım. Başlangıçta hoşuma giden şey onun beni bu kadar sevmesiydi. Bu, Gottfried’den sonra güzel bir değişiklikti. Bunu, artık doğru erkek için hazır olduğum şeklinde görüyordum – hissediyordum, “hatalarım” bitmişti, Londra’ya yerleşmiştim ve burada kalmaya kararlıydım. Bütün deneyimlerim beni ev hayatına, aile yaşamına

hazırlamıştı. Şimdi kendi kendime –ve haklı olarak– Frank Wisdom'la hiçbir zaman "gerçekten" evli olmadığımı söyleyebilirim ancak dört yıl süreyle sıradan evliliğimizi sürdürmüştük. Gottfried'le ben aslında hiç uyumlu değildik, ama yeterince sıradan bir hayat yaşamıştık. Yasalar ve toplum beni iki kere evlenmiş ve iki kere boşanmış bir kadın olarak görüyordu. Ben bu evliliklerin sayılmadığına inanıyordum. Çok gençtim, çok toydum. Frank'le inişli çıkışlı, sevecen, neredeyse sıradan ilişkimizin pek olağandışı olmaması –özellikle o savaş yıllarında, insanlar fazlasıyla kolay bir şekilde evlenirken– daha iyisini istemediğim anlamına gelmiyordu. Gottfried'le politik bir evlilik yapmıştık. Enterne kampı hâlâ tehdit oluşturmasaydı onunla evlenmezdim. O zamanlarda insanlar hep birilerine bir isim, bir pasaport, bir yer vermek amacıyla evleniyordu. Londra'da sırf bu amaçla –tehdit altındaki insanları Avrupa'dan kurtarmak amacıyla– kurulmuş kurumlar vardı. Ama şimdi, bu daha şanslı zamanlarda, insanlar bu tür evliliklerin gayet sıradan olduğunu unuttular. Hayır, benim gerçek duygusal hayatım tamamen önümdeydi. Yakınlık kurmak için gereken tüm yeteneklere sahiptim. Doğru erkekle samimi bir şekilde –ve tutkuyla– yaşamak için doğmuştum ve o erkek buradaydı.

Jack, Çekoslovakya'da 13 çocuklu çok yoksul bir ailenin en küçük çocuğuydu. Okula gidip gelmek için kilometrelerce yol yürümesi gerekiyordu – tıpkı şimdi Afrika'nın birçok yerinde Afrikalıların yaptığı gibi. Yiyecek veya üst baş için zar zor yeterli para bulabiliyorlardı. Bu, o dönemde Avrupa'da ve İngiltere'nin bazı yerlerinde de sık sık rastlanan bir hikâyeydi. İnsanlar yirmili ve otuzlu yıllarda İngiltere'de yaşanan korkunç yoksulluğu hatırlamak istemiyor. Jack, bütün okul arkadaşları gibi, ergenlik çağının başlarında komünist olmuştu. O gerçek bir komünistti, Parti onun eviydi, ailesiydi, geleceğiydi, en derin ve mantıklı benliğiydi. Benim seçeneklerim olduğu için bana hiç benzemiyordu. Onunla tanıştığım zaman, Çekoslovakya'daki en yakın arkadaşları, gençlik arkadaşları, Çek Komünist Partisi'nin en üst liderleri, daha yeni dünyaya komünizme ihanet eden hainler olarak tanıtılmışlardı ve sonra içlerinden 11 kişi asılmıştı. Stalin bu olayda görünmeyen rejisördü. Jack için sanki dünyanın temeli yıkılmıştı. Eski arkadaşlarının hain olmasına imkân yoktu ve buna inanmıyordu. Diğer taraftan, Parti'nin hata yapmış olması da mümkün değildi. Kâbuslar

görüyor, uykusunda ağlıyordu. Gottfried Lessing gibi. Yine yatağımı kâbuslar görerek uyanan bir erkekle paylaşıyordum.

Bu Jack'in hayatında yaşadığı ikinci korkunç olaydı. Bütün ailesi – annesi, babası, Amerika'ya kaçan kız kardeşi dışında bütün kardeşleri– gaz odalarında ölmüştü.

Bu korkunç bir olay. O zaman da korkunçtu ama o dönem bağlamında ele alındığında birçok hikâyeden daha korkunç değildi. 1950 yılında Londra'da tanıştığım herkes ordudaydı ve Burma, Avrupa, İtalya, Yugoslavya'daki cephelerden çıkıp gelmişlerdi. Toplama kampları açıldığında orada bulunmuşlar, İspanya İç Savaşı'nda savaşmışlar ya da mülteci olmuşlar ve dehşet verici olaylardan kurtulmayı başarmışlardı. Siperler ve Birinci Dünya Savaşı'nın kötülükleri tüm çocukluğum boyunca gece gündüz tekrar tekrar anlatıldığından, Jack'in öyküsünü hikâyenin devamı gibi değerlendirmiştim. *Eh, ne bekliyordun?*

Birbirimizi iyi anlıyorduk. Birçok ortak yanımız vardı. Şimdi durumu, o zaman "soğuk" olarak niteleyebileceğim bir şekilde değerlendiriyorum. Bir çifte bakıp, şöyle düşünüyorum, "Duygusal... Fiziksel... Ruhsal olarak birbirlerine uygunlar mı?" Jack'le ben üç açıdan da birbirimize uygunduk ama muhtemelen en çok duygusal açıdan uyuşuyorduk, zira ironik dediğimiz o kadar şiddetli olmadığı durumlarda hayat anlayışımızda ve olaylara bakışımızda ikimiz de doğal olarak katı olma eğilimindeydik. Uyumsuz olan şey yapılarımız değil durumlarımızdı. Ben bu adamla sonsuza dek sürecek bir yuva kurmaya hazırdım. O ise savaştan yeni dönmüştü ve yıllar önce evlendiği karısıyla, hemen hiç tanımadığı çocuklarını arıyordu.

Psikiyatrlar arasında, ölüme çok yaklaşan, defalarca bileklerini kesen veya ailesi tarafından tehdit edilen genç bir kadının, giysi almak ihtiyacını duyması, giysileri ve dış görünüşünü takıntı haline getirmesi, izleyenleri anlamsız görünen bir çapkınlıkla şaşırtması çok yaygındır. Bu kadın hayatını düzene sokmaya çalışmaktadır.

Bir de, yıllarca ölümün bir adım önünde koşan bir erkek – Jack eğer Çekoslovakya'da kalsaydı, gaz odalarında çoktan ölmemiş olsaydı bile muhtemelen yakın arkadaşlarıyla birlikte hain olduğu gerekçesiyle asılacaktı. Böyle bir erkek yüzlerce kuvvetli ihtiyaç sonucunda kadınlarla

yatmak, kadınlara sahip olmak, hayatı kanıtlamak, hayatını kurmak, hayata devam etmek zorunda kalacaktır.

Jack'i beni hayal kırıklığına uğrattığı için asla suçlayamam. O zaman da suçlayamadım çünkü bana hiçbir söz vermemişti. Aksine, resmen, "Başka kadınlarla yatıyorum, seninle evlenmeye hiç niyetim yok," demek dışında, her şeyi söylemişti. Bunları çoğunlukla şakayla karışık söylerdi. Ama ben dinlemiyor, şöyle düşünüyordum: Her açıdan bu kadar harika bir şekilde anlaşırken, benden uzaklaşmasının hiçbir anlamı yok. Her şeyi düşünemiyordum, duygusal gerçekler çok güçlüydü. Sanırım kadınlar arasında bu çok yaygın. "Bu adam gerçekten saçmalıyor, onun için neyin doğru olduğunu bilmiyor. Ayrıca kendisi de evliliğinin yürümediğini söylüyor. Zaten çoğu geceler buradayken herhalde yürümesi mümkün değil." Şimdi akıllı olmak ne kadar kolay, oysa o zaman ne kadar imkânsızdı.

Anneme karşı desteğe ihtiyacım varken, bir süre sonra Jack yüzünden de desteğe ihtiyacım oldu. Jack, Maudsley Hastanesi'nde psikiyatrdı. Nörolog olmak istemişti ama doktorluk yapmaya başladığı dönemde İngiltere'de nöroloji çok modaydı ve "hakkında hiçbir şey bilmediğimiz uzak bir ülkeden gelen biri" hastanelere girmeye çalışan bu kadar çok sayıda İngiliz doktorla rekabet edemezdi. Bu nedenle, o dönemde pek moda olmayan psikiyatriyi seçti. Ancak bu alan kısa sürede nörolojiden bile daha moda oldu. Eleştirmeyen pratisyenler gibi değildi. Freud'a hayran değildi ve bu yalnızca, bir komünist olarak –hatta eski bir komünist olarak– Freud'u küçümsemesi gerektiği için değildi. Freud'un bilimsel olmadığını söylüyordu ve bunu, Freud'a saldırmanın, Stalin'e –veya Tanrı'ya– saldırmak gibi bir şey olduğu bir dönemde yapıyordu. En canlı anılarımdan biri beni, tamamen Maudley doktorlarından oluşan, hepsi Freudcu olan bir dinleyici kitlesine, psikanalizin bilimsel olmayan yapısı hakkında konferans veren Hans Eysenck'i dinlemek amacıyla Oxford'a götürmesiydi. İri yapılı, sağlıklı bir adam olan Hans Eysenck ağır Alman aksanıyla, hatırladığım en öfkeli dinleyici kitlesine idollerinin kusurlarının olduğunu anlatıyordu. (Sinirlendirme becerisini kaybetmedi: Birkaç genç psikiyatra, onları eğlendirebileceği düşüncesiyle 1994 yılında bu hikâyeyi anlattığım zaman, soğuk bir tepki göstererek şöyle demişlerdi: "O her zaman hasta biriydi.")

Jack ona hayrandı. Psikanalizin görünmeyen kusurları olduğunu biliyordu. Bu kuşkuculuğu Bayan Sussman'ı da kapsıyordu. Freud bilimsel değilse ya Jung'a ne demeliydi? Ancak ben, "Bayan Sussman'a ideoloji için gitmiyorum," dedim. Zaten Bayan Sussman, Freud, Jung, Klein ve uygun olabilecek herhangi bir şeyin pragmatik karışımını kullanıyordu. Jack bunu inandırıcı bulmuyordu; bütün sanatçıların Jung'u beğendiğini, ancak bunun bilimle ilgisi olmadığını söylüyordu: Neden gidip Yunan mitolojisi hakkında konferanslar dinlemiyorlardı? O da aynı işi görebilirdi. Benim "Jung" rüyalarım onu etkilemiyordu. "Freud" rüyaları görmeye başlamam onu daha da az etkiledi. Ben de huzursuzdum. Siparişle rüya görüyordum. Bir terapistin, kafası karışmış, korkmuş, aydınlanmak için yalvaran biri üzerindeki etkisi konusunda beni ikna etmenize gerek yok. İnsan o koltukta gayet güçlü bir şekilde oturan o akıl hocasını, yarı anneyi, yarı babayı, bütün bilgilere sahip olan kişiyi memnun etmek istiyor. "Ve şimdi canım, bana bugün neler anlatacaksın?"

Bazı şeyleri Jack'e söylemeye cesaret edemiyordum. Mesela bir gün, beş dakika hiçbir şey söylenmediği için, "Elbette biliyorsun, değil mi... Sesli hiçbir şey söylememiş olsak da seninle konuşmaktayız?", demişti. Bu yorum, o zaman yalnızca saçmaydı. Bayan Sussman'a göre ben bir komünisttim ve bu nedenle, bu tür düşünceleri, "mistik saçmalıklar" olarak değerlendirip, önemsememem kaçınılmazdı. Beden dilinden bahsetmiyordu (bu deyim ve insanların duruşlarını, mimiklerini vs. yorumlama becerileri çok daha sonra ortaya çıkacaktı). Bayan Sussman akıllar arasındaki değişimden bahsediyordu. Bunu söyler söylemez, bu inançlara aykırı düşünceyi, doğuştan hakkımmış gibi kabul ederek, "Şey, evet..." diye düşünmüştüm. Ancak bunu Jack'e anlatmak... Artık komünizmi acı bir şekilde eleştirse de –ona acı vermesi kaçınılmazdı– o bir Marksistti ve "mistik" fikirlere onun için kesinlikle yer yoktu.

Bayan Sussman'a gitmem bile Jack'i kızdırmıştı. Ben artık koca bir kızdım ve anneme gidip kendi hayatını yaşaması gerektiğini söylemeliydim. Annem sağlıklıydı, değil mi? Güçlüydü? Geçinmesine yetecek kadar parası vardı, öyle değil mi?

Annemin durumu bana acı veriyordu. Zavallı kadın, babamın uzak bir kuzeni olan George Laws'la şehir dışında kötü bir yerde yaşıyordu. George

Laws yaşlıydı, hastaydı ve ortak hiçbir yanları olamazdı. Benimle yaşamak için bana düzenli olarak baskı yapıyordu. Gidebileceği başka bir yer yoktu. Ölen kardeşinin ailesini –kardeşi ölmüştü– her zaman olduğu gibi dayanılmaz buluyordu. Aslında çok az parası vardı. Sürekli olarak söylediği gibi sağduyu ikimizin bir daireyi ve masrafları paylaşmamızı gerektiriyordu. Ayrıca Peter konusunda yardıma ihtiyacım vardı. Bazen hafta sonlarında Peter'ı alıyordu ve birlikte yolculuklara çıkıyorlardı. Peter bir yolculuktan, Wight Adası'ndan vaftiz edilmiş halde döndü. Annem bana bunun, onun görevi olduğunu söyledi. Tartışmadım bile. Bunun hiçbir yararı olmuyordu. Ve tabii benim açımdan da çok iyi olmuştu, Jack'le üç günlüğüne bir yerlere gidebilmiştim. Böyle zamanlarda annem Church Street'teki daireye taşınıyor, ancak merdivenler onu aşıyordu. Joan anneme aldırmıyordu. Sadece, "O tipik bir orta-sınıf annesi, o kadar," diyordu. Aynen benim, onun geçinme sorunu yaşadığı annesine aldırmadığım gibi. Onun kendine acımasını, sızlanarak hayatını anlatmasını dinleyebiliyordum – bu toplum tarihiydi, zorlu zamanlar, Londra'nın yoksul East End mahallesinden güzel Yahudi kız, sanatçılarla yazarların arasında hayatta kalmayı başarmasını masala dönüştürüyordu.

Jack annemi ilk ve son kez, sert bir şekilde uyarmam gerektiğini söylüyordu.

Joan da psikoterapiye müdahil (suya sabuna dokunmaz iyi bir laf) olmuştu. Çeşitli başarısız denemeler sonrasında, resimde böylesine kötü bir zevki olan ve evi feci şekilde haşlanmış lahana kokan hiç kimsenin insan ruhundan anlamasının mümkün olamayacağını söyleyerek dönüyordu. Bizi güldürüyordu ve çoklukla acıklı şeyler insanı güldürür.

Joan esas sorununun yeteneklerine odaklanamaması olduğunu düşünüyordu. Birçok yeteneği vardı. Güzel resim yapıyordu. "Käthe Kollwitz gibi," diyordu insanlar. Bu, Kollwitz resimde ileri gelenler tarafından kabul görmeden önceydi. Güzel dans ediyordu. Profesyonel oyunculuk yapmıştı. Güzel yazıyordu. Belki de çok fazla yeteneği vardı. Ancak nedeni ne olursa olsun, kendini tek bir başarı kanalıyla sınırlayamıyordu. Ve ben burada, onun evinde, üç kitabım yayımlanmış bir şekilde güzel eleştiriler alıyordum. Jack'i eleştiriyordu, beni de Peter'ı yetiştirişimi beğenmediği için eleştiriyordu. Çocukların rahat bir terbiye

almalarından yanaydım ve Peter'a "yetişkin" muamelesi yapıyordum. Ona kitap okuyup masallar anlatmak yetmezdi, onun... Onun şeye ihtiyacı vardı... Neye? Beni, kendi oğluna karşı hoşnutsuzluğu yüzünden eleştirdiğini düşünüyordum, zira hiçbir kadının, ortalıkta tam zamanlı bir baba yokken bir oğul yetiştirip, dezavantajını hissetmemesi mümkün değildi. Sonra ben o kadar sömürgeci ve görgüsüzdüm ki, belki de en çok bunları kabullenmekte zorlanıyordu. İnsanı en çok küçük şeyler rahatsız eder. Bir olay: İnsanları pazar günü öğle yemeğine davet ettim ve hazırladığım yemekler arasında, Güney Afrika'da açık büfelerin başlıca yemeği olan İskoç yumurtası da vardı. Joan durup dehşet içinde bunlara baktı. "Ama *neden*?" diye sordu, "Sokağın aşağı tarafında gayet güzel bir şarküteri varken?" Beni her konuda eleştiriyordu, ya da bana öyle geliyordu. Ancak bu başkalarını eleştirme, gemi azıya almış iki şeyin, harika iyi kalpliliğinin ve yardımseverliğinin bir göstergesiydi. Ayrıca bunlar, kendine yaptığı eleştirilerin yanında solda sıfır kalıyordu, zira her konuda kendini karalamaya devam ediyordu.

Sürekli eleştirilmenin, hiçbir şekilde beğenilmemenin getirdiği baskıya katlanabilmek için giderek daha çok savunmaya geçtim ve soğukkanlı oldum. Ancak bu annemle yaşadıklarımın tekrarıydı ve tabii, Bayan Sussman'la konuşurken lafı açıldı. Bayan Sussman aynı olayları dönüşümlü olarak ikimizden de dinliyordu ve ikimizi de destekliyordu. Bu kolay bir iş değildi. Bir akşam Joan merdivenlerden yukarı fırladı ve onu uçurumdan ittiğimi söyledi.

"*Ne?*"

"Rüyamda beni uçurumdan aşağı ittiğini gördüm."

Bunu Bayan Sussman'a anlattığım zaman, "O zaman onu uçurumdan aşağı itmişsindir," dedi.

Joan ona hayran olduğum için onu baskıcı bulduğumu göremiyordu. Şıklık, kendine güven ve genel dünyevi deneyim açısından, benim asla olmadığım kadar mükemmeldi. Yıllar sonra onu bu şekilde gördüğümü anlatınca inanamadı.

Jack onu rakip olarak görüyordu –veya bana öyle geliyordu– çünkü eğer Joan onu eleştirirse, o da Joan'u eleştiriyordu. "Neden kendine ayrı bir ev tutmuyorsun? Neden anne figürüne ihtiyaç duyuyorsun?" Joan'un evinde

olmamın, beni annemden koruduğunu veya Peter için mükemmel olduğunu göremiyordu.

Jack, Peter'a karşı aşırı korumacı davrandığımı düşünüyordu. Kendi oğluyla geçinmekte zorlanıyordu ve Peter'a babalık yapmayacağını açıkça söylüyordu.

Bu dönemin muhtemelen en kötü yanı buydu. Peter'ın baba özlemiyle yanıp tutuştuğunu biliyordum ve herkese karşı bu kadar açık, sevgi dolu olan bu küçük çocuğun koşarak Jack'e gittiğini ve kollarını havaya kaldırdığını görüyordum. Ancak azarlanarak reddediliyor ve kolları yanına düşüyordu. Diğer taraftan Jack ona yetişkin soruları soruyordu, bu nedenle, kocaman açılmış, gergin, kaygılı gözlerle Jack'in yüzünü incelerken aklı başında, dikkatli cevaplar vermesi gerekiyordu. Daha önce hiç kimseyle böyle bir şey yaşamamıştı.

Joan'la aramızdaki zorluklar, aynı evde yaşayan, özgürlüklerine alışkın iki kadının olduğu yerde kaçınılmaz olanlardan fazla değildi. Oldukça iyi anlaşıyorduk. Sık sık onun mutfak masasına oturup dedikodu yapıyorduk; insanları, erkekleri, dünyayı, yoldaşları çekiştiriyorduk – bu sonuncuları giderek daha çok eleştiriyorduk. Aslında, mutfak masasının başında Joan'la dedikodu yapmak en hoş anılarımdan biri. İkimiz de güzel yemek yapıyorduk; hazırladığımız yemeklerde hafif bir rekabet seziliyordu. Sohbet, sonradan *Altın Defter*'de bahsettiğim türdeydi.

Bir sahne: Joan bana bir şey göstermek istediğini söyledi. "Ne olduğunu söylemeyeceğim, yalnızca gel." İki dakikalık yürüyüş mesafesinde, kendimizi değerli mobilyalarla, resimlerle ve insanlarla dolu küçük bir sokakta bulunan küçük bir evde, küçük bir odada bulduk. İçeride dört kişi vardı, Joan kapıda duruyordu, ben de hemen arkasında. Joan şezlonga uzanmış, yumuşak bir sabahlık giymiş bitkin bir kadına el salladı. Adamın biri kadının üzerine eğildi ve şampanya ikram etti. Adam kadının eski kocasıydı. Bir başka erkek, şu andaki sevgilisi kadının ayaklarını okşuyordu. Yüzü kızarmış, heyecanlanmış çok genç biri daha sırasını bekliyordu. Bize yer yoktu, bu yüzden veda ettik ve kadın arkamızdan seslendi, "Yine gelin, canlarım, istediğiniz zaman. Burada tek başıma çok moralim bozuluyor." Sürekli olarak miskin olmasına neden olan gizemli bir yorgunluk yaşıyordu. Görünüşe göre kadına iki eski kocası ve şimdiki

sevgilisi bakıyordu. “Şimdi söyle bana,” dedi Joan eve yürürken. “Biz nerede hata yapıyoruz? Kadın o kadar güzel bile değil.” Ve aşırı yoğun hayatlarımız hakkında endişe etmeye geri döndük.

İşte orada haftada iki üç kez hem kendi davranışlarımızı, hem de diğerimizinkini Bayan Sussman’la tartışıyorduk ama o zaman o kadar acı veren, hareketlerimizin kökeni hakkındaki araştırmalar, şimdi “Birkaç tane kruvasan aldım. Bana katılmak ister misin?” veya “Haberleri duydun mu – çok kötü. Konuşmak ister misin?” sorularından daha önemsiz görünüyor. Bu sohbetlerde en çok hoşuma giden şey babası ve Parti’de çalışması sayesinde tanıştığı sanatçılar ve yazarlardan bahsetmesiydi. Görmüş geçirmişliği beni etkiliyordu. Örneğin, babasının resmini yapan David Bomberg hakkında anlattıkları... Bomberg o zamanlar sanat çevrelerinde göz ardı edilmişti. “Ah. Merak etme, bunlar hep böyle, ama öldüğü zaman hata yaptıklarını anlayacaklar.” Joan gayet sakindi, oysa ben kızıyor, içerliyordum. David Bomberg hayatı boyunca yoksulluk içinde tanınmadan yaşamış, sonra ölmüştü ve aynen Joan’un söylediği gibi olmuştu. Veya bir partiden gelir ve Augustus John’un orada olduğunu, genç kızlara, “Dikkatli olun, sizi ona poz vermeye ikna etmeye çalışacaktır, sakın kanmayın,” dediğini, zira o aşamada Augustus John’un alay konusu olduğunu söylerdi. Veya Louis MacNeice ile George Barker’ın gittiği BBC yakınındaki bir bara uğramıştı ve BBC’ye girip, genç yazarlara her zaman destek olan Reggie Smith’i şu veya bu taslağa bakmaya ikna etmişti. 1954 yılında düzenlenen Soho Square Fuarı’nın organizatörlerinden biriydi ve herhalde çok eğlenmişlerdi. Üst kattan onun neşeli kahkahalarını duyardım. “Ne olduğuna asla inanmayacaksın. Sana yarın anlatırım.”

Beni, “devrimci görevimi” çeşitli şekillerde gerçekleştirmeye ikna eden kişi Joan’du. Casusluk yaptıkları için elektrikli sandalyede idam edilecek olan Rosenberg’ler için bir dilekçe düzenledim. Her zamanki gibi tamamen yanlış konumdaydım. Komünist Parti’deki herkes Rosenberg’lerin masum olduğuna inanıyor ya da en azından inandıklarını söylüyorlardı. Ben suçlu olduklarına inanıyordum, ama sonunda ortaya çıktığı kadar da müthiş casuslar olduklarına dair hiçbir fikrim yoktu. Birisi bana şu hikâyeyi anlatmıştı: New York’ta yaşayan komünist bir kadın, Sovyetler Birliği hakkında “yalan söylediği” için her yerde komünistlerin ağzı bozuk

nefretinin hedefi haline gelen *Time* dergisinde işe başlamıştı. Kadının tesadüfen karşılaştığı bir Parti yetkilisi ona gözlerini ve kulaklarını dört açmasını, *Time*'da içeride olup bitenleri Parti'ye rapor etmesini söylemişti. Kadın oldukça üstünkörü bir ifadeyle kabul etmişti. Sonra aniden bir casus heyecanı başladı. Kadın bir anda ajan olarak tanımlanabileceğini fark etti. Önceleri kendi kendine, "Saçmalama, demokratik bir ülkede yasal bir politik partiye, bir gazetede olanları anlatmak casusluk olamaz," diye düşündü. Ancak gazete ona aksini söyledi ve kadın panik halinde işinden ayrıldı. O paranoyak atmosferde, masum komünist olamazdı. Rosenberg'ler de muhtemelen, "Ah tabii, ilginç bir şeyler olursa size anlatırız," demişlerdir diye düşünmüştüm.

Onların suçlu olduğuna inanmakla kalmıyor, hapishane dışına yazdıkları mektupların duygu sömürüsü olduğunu, gazetelerde çıkmaları için propaganda amaçlı olarak yazıldıklarını düşünüyordum. Oysa yoldaşlar bu mektupların son derece dokunaklı olduklarını düşünüyorlardı ve bu insanlar, politika dışında herhangi bir bağlamda bunların sahte ve samimiyetten uzak olduğunu anlayacak kadar ayırt edebilme becerisine sahiplerdi.

Bu noktada önemli ve temel bir nokta açığa çıkıyor. Biz burada tanım itibarıyla her türlü cinayete ve kargaşaya kendimizi adamıştık: Yumurta kırmadan omlet yapamazdınız. Ancak kirli işler döndüğüne dair en ufak bir imada, komünistlerin çoğu öfkeyle, gücenerek tepki veriyordu. *Tabii ki*, şu kişi gerçekten casus değildi; *tabii ki* Parti Moskova'dan altın almıyordu; *tabii ki* şu veya bu örtbas edilmiyordu. Parti gelecek için insanoğlunun, bizlerin en saf umutlarını simgeliyordu ve pirüpak olması dışında hiçbir şey olamazdı.

Benim Rosenberg'lere karşı tavrım çok basitti. Küçük çocukları vardı ve suçlu olsalar bile idam edilmemeliydiler. Yazarlardan ve entelektüellerden aldığım cevaplarda, Parti Sovyetler Birliği'ni suçları nedeniyle eleştirmeyi reddederken, neden Rosenberg'ler için dilekçe imzalamaları gerektiğini anlamadıklarını söylüyordu.

Alakasını göremiyordum: Ethel ve Julius Rosenberg'i idam etmek ahlaki açıdan yanlıştı. Ben yine açık ve zor durumdaki komünist rolündeydim; nefret mektupları ve kimliği belirsiz insanlardan telefonlar almaya

başladım. Şiddetli politik duygular yaşanan dönemlerde, Rosenberg'ler gibi konular o kadar öfke ve nefret yaratır ki, bir süre sonra, bütün o patırtı ve propagandanın altında basit bir doğru-yanlış tercihinin yattığını hatırlamak zor olur. Bunca yıldan sonra, bu olayda hâlâ açıklanamayan şeyler var. Kısa sürede İngiltere ve Amerika'da birçok casus ortaya çıkarılacaktı. Bazıları ülkelerine para karşılığında ihanet etmiş, bazıları düzinelerce vatandaşını ölüme göndermişti, ancak hiçbirisi asılmadı veya elektrikli sandalyede idam edilmedi. Rosenberg'lerin suçu çok daha hafifti ve onlar, küçük çocukları olan bir anne-babaydılar. Bazılarına göre mesele Yahudi olmalarındaydı. Diğerleri, ben de dahil, onları mahkûm edenlerin, genç, tombul bir kadının kızartılması fikrinden gizli bir keyif alıp almadığını düşünüyor. Onların yaptıklarının toplamından katbekat önemli olan konular vardı ve bu da onlardan biriydi.

Joan'un ısrarıyla üstlendiğim bir başka "iş" Sheffield Barış Konferansı'ydı. Benim görevim evlere gidip bu festivali öven broşürler dağıtmaktı. Her kapıda suratsız, soğuk yüzlerle karşılandım. Gazeteler festivalin Sovyetler'in isteğiyle düzenlendiğini ve finanse edildiğini söylüyordu – ve tabii öyleydi, ama biz bunu öfkeyle yalanlıyor ve yalanlarımıza inanıyorduk. Bu gerçekten kötü bir deneyimdi, belki de devrimci görevlerim arasında en kötüsüydü. Soğuktu, kasvetliydi, hiç kimse Sheffield'in güzel olduğunu söyleyemezdi ve ben henüz İngiliz vatandaşlarının komünist olan her şeye karşı düşmanlıklarının tüm şiddetini yaşamamıştım.[86]

Jack'le birlikte iki kez Paris'e gittim. "Şarap" hikâyesi bir tanesini özetliyor. Boulevard St-Germain'de bir kafeye oturduk ve bağrışarak geçen, arabaları ters çeviren öğrenci gruplarını izledik. Dertleri neydi? Arabaları ters çevirmek, özellikle Fransızların kullandığı bir ifade yöntemiydi. Jack aynı şeyi savaştan önce de görmüştü. Ben de çok daha sonra yaptığım bir başka Paris yolculuğunda yine gördüm.

Başka bir olay, aynı yolculuk, başka bir kafe: Kaldırımda oturmuş, kahve içiyoruz. Çok şık giyinmiş bir kadın, küçük köpeğiyle birlikte bize doğru geliyor, daha doğrusu sürükleniyor. Kadın bir fahişeydi ama gösterişli ve mükemmeldi. Artık Paris'te öyle fahişeler göremezsiniz. Jack, pişmanlık ve

hayranlıkla onu izliyor. Alçak sesle bana, “Tanrım, şuna bak, sadece Fransızlar...” Bizimle aynı hizaya gelen kadın Jack’e iğrenerek bakacak kadar uzun süre duraksıyor ve “*Vous êtes très mal élevé, monsieur*,” diyor. Çok yetersiz beslenmişsiniz, bayım. Veya çok kabasınız. Sonra uzaklaşıp gidiyor.

“İyi de, dikkat çekmek istemiyorsan, neden öyle görünüyorsun?” (Bu kesinlikle çok daha geniş anlamlar içeren bir soruydu.) “Ama insanın böyle bir kadın için parası olsa bile ona dokunmaya cesaret edebilir mi? Saçını bozabilirim.”

İkinci ziyaretimizde, karanlık, mahzene benzeyen bir odadaydık. Tamamı Fransız olan saygın bir dinleyici kitlesi, dik yakalı siyah bir elbise giymiş solgun bir kadını izliyordu. Trajik görünen siyah göz kalemli gözleri dışında makyaj yapmamış bu kadın, “Je ne regrette rien” ve şimdi o dönemin özünü oluşturan başka şarkılar söylüyordu. (Bu tarz yakında moda olacaktı.) Bunlar o dönemde savaşa, işgale isyan eden ağıtlar gibiydiler. O zamanlar Paris sokaklarında çelenk ya da çiçek buketlerine rastlayıveriyor, kaldırımlarda, kurşun deliklerinin altında bir nota denk geliyordunuz: Filanca genç adam burada Almanlar tarafından vuruldu. Olayın dramatik olmasının hoşluğuyla bozulmayan tanıdık bir hüzün duygusuyla ister istemez siz de duruyordunuz.

Ayrıca Brecht’in kumpanyası Berliner Ensemble’ın *Cesaret Ana*’sını görmeye tiyatroya gittik. O zamana kadar bir Alman kumpanyası Paris’te oyun sahnelemeye henüz cesaret edememiş, Jack ayaklanma olacağını düşündüğünü söylemişti: İşgal yıllarından yalnızca bu kadar kısa bir süre sonra Paris’te Almanlar... Gerçekten de bu büyük bir riskti; ama gitmeliydik. Bu tarihi bir olaydı. Ne de olsa Brecht sahneleniyordu. İlk gece: Tiyatro ağzına kadar doluydu; insanlar ayakta duruyorlardı ve dışarıda da aşırı miktarda polis vardı. Her şey yolunda değildi. Zaman darlığı yüzünden yetersiz prova yapılmıştı. Yer ve zaman açısından çok uygun olan o savaş hikâyesi, büyük bir sessizlikte anlatılıyordu. Kimse kıpırdamıyordu. Dekorlarda aksilik olduğunda bile kimse kıpırdamadı. Ara vermediler, çünkü her şey zaten sarkmıştı. Sonunda sessizlik katlanılmaz bir hal aldı: Bu performanstan nefret ettiklerini mi gösteriyordu? Yoksa seyirciler öç almak veya ödeşmek için sahneye çıkıp ortalığı mı

dağıtacaklardı? Oyun bittiğinde, rezil ihtiyar kadın her şeyinden sıyrılmış, ordunun peşinden gitmeye çalışıp, “Beni de alın, ben de geleyim,” derken Fransızlardan sanki acılı bir homurtu yükseldi. Sessizlik... Kimse kıpırdamıyordu, öylece sürüp gidiyordu sessizlik, sonra seyirci kitlesi olduğu gibi ayaktaydı. Bağırarak, çığlık çığlığa alkışlar, gözyaşları ve kucaklaşmalar; aktörler de sahnede durmuş ağlıyorlardı. Neredeyse 20 dakika bu böyle sürdü. Bu gösteri henüz yarısında spontane olmaktan çıkıp Avrupa’nın kendi bilincine varması, yenilmiş ve utanç içindeki Almanya’nın, “Beni de aranıza alın, beni de götürün,” demesi halini aldı.

Bir daha tiyatroda böyle bir deneyim yaşamadım ve bu bana bir oyunun mükemmel bir anı olabileceğini, sanki yalnızca o performans için yazılmış gibi sergilenebileceğini bir kez daha gösterdi. O zamandan beri *Cesaret Ana*’nın farklı gösterimlerine de gittim.

Daha sonra Kanadalı yazar Ted Allan’ın bana anlattığına göre, Brecht Kaliforniya’da sığınmacıyken Allan’lar için bebek bakıcılığı yapmıştı. Ted’den, yeni tamamladığı *Cesaret Ana*’yı okumasını istemiş, Ted de okuyarak, Brecht’e geleceğinin parlak olduğunu, ancak şunların şunların yapılması gerektiğini söylemişti. Helene Weigel içerlemişti. “Bu bir başyapıt,” dedi. Ted bu hikâyeyi, bir yazara uygun bir şekilde, kendine göre süsleyerek anlatmayı severdi. Ted’in Brecht’e yönelik eleştirileri giderek daha da kabalaştı ve Hollywood film yapımcılarına parodi konusu oldu. “O yaşlı karıdan kurtul. Cinsellik katman lazım. Oraya bir bebek koymalısın. Buldum – rahibe olur mu? Hayır, toy biri olmalı. Bir düşünelim... Lana Turner... Vivien Leigh...”

Jack’le birlikte çıktığımız yolculuklardan birinde bir aylığına İspanya’ya gittik. Bu o zamana kadar yaptığımız en uzun yolculuktu. Bu, o güne kadarki en uzun gezimizdi. Annem bir kısmında Peter’la kaldı, Joan bir hafta baktı, gerisini de Eichner’ların yanında geçirdi. Çok az paramız vardı. Jack kıdemli doktor değildi ve bakması gereken bir ailesi vardı. Her birimiz 25’er sterlinle idare edebilir miydik? Yolculuk, arabanın masrafı dahil, bize 50 sterline mal oldu. Ekmek, sosis, yeşilbiber, domates ve üzüm yedik. Hâlâ içinde güneşin sıcaklığını barındıran yeşilbiberleri her koklayışımda o yolculuğu hatırlarım. Fransa’dan sınırı geçerken, adeta 19. yüzyıla geri dönüyordunuz. Bu, turizm başlamadan önceydi. Arabayla, Salamanca,

Avila, Burgos gibi kasabaların içinden geçerken insanlar gruplar halinde yola çıkıp yabancı görmeye çalışıyordu. Pejmürde kılıklı çocuklar altı peni karşılığında bir gün veya bir gece arabayı korumak için birbirleriyle rekabet ediyorlardı. Ucuz bir lokantada gerçek bir yemek yediğimiz zaman aç çocuklar yüzlerini cama dayıyorlardı. Jack'e göre, İspanya İç Savaşı'nın hayaletli anılarının içinden geçiyorduk. Hayalinde her savaşın her aşamasını yaşamıştı. İngiltere ile Fransa'nın, seçimle gelen İspanyol hükümetine ihanet etmesi yüzünden acı çekmişti. Ona ve onun gibi insanlara göre, İkinci Dünya Savaşı o zaman başlamıştı. Şimdi de, kendi çocukluğunu hatırlayarak, aç çocuklar yüzünden acı çekiyordu. Sokakların siyah cüppeli şişman rahiplerle ve siyah üniformalarının içindeki silahlı polislerle dolu olmasına kızıyordu. İspanya öylesine fakirdi ki, tıpkı İrlanda gibi yüreğinizi dağlıyordu.

Buna rağmen, yıldızlar yüzünden, battaniyelere sarınıp, tarlada, açık havada uyuyorduk. Bir sabah, güneş daha yeni doğuyor olsa da, çok sıcak olan bir günde battaniyelerimizin üstünde otururken, iki uzun siyah atın üstünde iki uzun, esmer adam gördük. İkisi de sırtlarına, şal gibi, birer kırmızı battaniye almışlardı. Yanımızdan dörtnala geçerken, gülümsemeden, ellerini kaldırıp bizi selamladılar ve sıcak mavi gökyüzünü arkalarına alarak tarlalarda gözden kayboldular.

Zeytin ağaçlarının altında ekmeğimizi, zeytinlerimizi yedik, koyu kırmızı şarabımızı içtik veya öğlenin aşırı sıcağını herhangi bir küçük kilisede geçirdik. Kollarımı ve başımı kapatmaya özen gösteriyordum.

Boğa güreşine gittik ve Jack feda edilen altı boğa için ağladı. Boğalara, öldürün onu, öldürün onu, diye mırıldanıyordu.

Madrid'de dilenci kadınlar, ayaklarını oluklara sokup kaldırımlarda oturuyorlardı. Keklerimizi onlara verdik ve onlar için biraz daha ısmarladık.

El Hamra Sarayı'nda, "Burası bizim yerimiz," diye düşündük. El Hamra insanları çok etkiliyor; ya nefret ediyorlar ya da hayran oluyorlar.

Jack'le şiddetli ve sık bir şekilde tartışıyorduk. Benim inancıma ve deneyimlerime göre, enerjik ve sık seks, ani uzlaşmazlık fırtınalarına neden oluyor. Tolstoy bunu yazmıştı. D. H. Lawrence da. Bu neden oluyor? Açık havada ve boş kırsalda durduğumuzda arabada, kuru hendeklerde, ormanlarda, bağlarda, zeytinliklerde seviştik. Ve kavga ettik. Kıskanıyordu.

Bu çok saçmaydı çünkü onu seviyordum. Hava çok sıcak olduğu için yalnızca bir kafede, serinlikte olmasa da gölgede oturmak için bütün gün kaldığımız Murcia adında bir kasabada yakışıklı bir İspanyol'la bakıştığıma inanmıştı. Bu tartışma o kadar korkunçtu ki geceyi geçirmek üzere otele gittik çünkü doktor olan Jack, yediklerimizle uykusuzluğun bizi etkilemeye başladığını söyledi.

Cebelitarık'tan sahil yoluyla kuzeye yöneldik. Burada bir tane bile otel yoktu, sadece Nerja'da birkaç balıkçıya rastladık. Bu balıkçılar bize kumsalda balık pişirdi. Yıldızları seyrederek, dalgaların sesini dinleyerek kumların üstünde uyuduk. O dönemde Cebelitarık'la Barselona arasına, kasabalar dışında hiçbir şey yapılmamıştı, sadece boş, uzun, şahane kumsallar vardı, ancak bunlar bir iki yıl içinde otellerle dolu oyun bahçeleri haline geleceklerdi. Valencia yakınlarında bir tabelada "Burada denize girmeyin – Tehlikeli" yazıyordu ancak ben yüksek, baştan çıkartıcı dalgaların içine daldım. Dalgalardan biri beni kaldırıp, denizin altındaki kumlara çarptı. Emekleyerek çıktım, kulaklarıma kum ve çakıl dolmuştu. Jack beni yerel hastaneye götürdü. Oradaki iki doktor aralarında Latince konuşuyor, bunun hiç de ölmüş bir dil olmadığını kanıtlıyorlardı.

Yüksek, rüzgârlı Avila'da, kuru kamışların üzerine yerleştirilmiş dönümler dolusu harika kahverengi küpler ve çanaklar vardı. Birkaç peniye hayatımda sahip olduğum en güzel küpü satın aldım.

O zaman en çok dikkatimi çeken ve beni hâlâ şaşırtan şey, İspanya'nın vahşi, yabani, boş güzelliğiyle paramızın yettiği ucuz otellerde bile bulduğumuz sıkıcı tembellik arasındaki, her yerde gördüğümüz yoksullukla yarımadanın bütün serveti oralarda dinlenmeye gelmiş gibi altınlarla, mücevherlerle dolu kiliseler arasındaki zıtlıktı.

Almanya'ya üç kere gittik. Birincisi, Gottfried'i bulmak istediğim zamandı. Peter bir yıl önce yaz tatilinde babasını ziyarete gitmişti. Gottfried'e bunu sürdürebileceğinden emin olmadığı takdirde Peter'ı oraya çağırmamasını söylemiştim. Her zamanki gibi politik zekâmı küçümsemişti; tabii, Peter'ı istediği zaman davet edebilecekti. Ben o kadar emin olmadığımı söyledim; ayrıca Moidi Jokl onun yanlış düşündüğünü söyledi. Sonunda benim haklı olduğum anlaşıldı. Savaşı yurtdışında geçirenler şüpheliydi ve birçoğu Stalin'in kamplarında kayboldu.

Kızgındım, bunun nedeni kısmen, yıllarca Gottfried tarafından hakarete uğramış ve küçümsenmiş olmam gibi rezil bir nedendi, zira aslında ben çoğunlukla haklı, o çoğunlukla haksız çıkmıştı. Peter yüzünden kızgındım, anlaşılan harika ve sevecen babası onu aniden bırakmıştı.

Neler olduğunu şimdi anlıyorum. Aslında gerçekten ölüm kalım meselesiydi. Onu, gizlice, Batı'yla temasını sürdürmeyi göze alamayacağını, bu nedenle öldürülebileceğini belirten kısa bir mektup göndermediği için suçluyorum. Kolay olurdu, epeyce geliş gidiş oluyordu. Onun yerine insanlar Doğu Almanya'ya yaptıkları resmi bir yolculuktan dönüp, "Yakışıklı kocanı gördüm, çok önemli bir insan, sana sevgilerini gönderdi," diyorlardı. "O benim kocam değil," diyordum, "Onun sevgisine ihtiyaç duyan Peter." Doğu Berlin'den nefret ediyordum. Bana göre, komünizmde kötü olan her şeyin özü gibiydi, ancak bazı yoldaşlar oraya hayrandı. Yıllarca, komünizmin çöktüğü ana kadar, "Doğu Almanya bu işi biliyor. Ekonomik olarak bütün komünist ülkelerden ileride. Devrimin Almanya'da başlamamış olması ne kadar yazık," diyorlardı.

Bir başka yolculuğumuzda Hamburg'a gittik. Jack, savaşta ortadan kaybolan bir arkadaşını bulmak istiyordu. Bulamadı. Hamburg korkunç bir şekilde bombalanmıştı ve hâlâ enkaz halindeydi. Şubat ayıydı, karanlıktı, çok soğuktu ve Kuzey Denizi'nden sert bir rüzgâr esiyordu. Jack geleneksel bir sendika festivali olduğunu, ona katılmamızın iyi olacağını söyledi. Binaların arasındaki boşluklarda, enkazın arasında büyük şenlik ateşleri yakılmıştı ve bu ateşlerin etrafında, ellerinde şişelerle çok sarhoş insanlar atlıyor, sendeliyor veya salınıyordu. Savaş veya geleneksel işçi şarkıları söylüyorlardı, daha doğrusu böğürüyorlardı. Walpurgis Gecesi[87] gibiydi. Bosch gibiydi. Korkunçtu. Bu sahneler yıllarca aklımdan çıkmadı. 30 yıl sonra Hamburg'a geri döndüm ve yayıncıma hatırladıklarımı anlattım. Ama o, "İmkânsız, burada hiç öyle şeyler olmadı," dedi. "Hatırladığın Berlin veya Münih olmalı," diye ekledi.

Gerçekten de Berlin'deki enkazı gördüm, Brandenburg Kapısı'nın eskiden olduğu yerde durdum. Yıllar sonra, 30 yıl sonra geri gittiğimde enkazdan eser kalmamıştı, savaş hiç olmamış sanırdınız. Savaştan sonra Berlin'de yaşamış çocuklar olan insanlarla tanıştım ve daimi olarak aç olmalarının dışında hatırladıkları tek şey, bombalanan evlerde oyun

oynamalarıydı. Şehirlerin böyle olduğunu sanmışlardı – bazen tam, bazen de göçük halindeki sokaklar. Sonradan hasar görmemiş şehirlere gitmişlerdi. Bunlardan biri, çocukken açlıktan ölmek üzereyken hayatta kalabilmişti çünkü annesi Amerikalıların yanında çalışıyordu. Orson Welles'in oynadığı bir film görmüş ve "İstediğim kadar yemek yiyeceğim ve Orson Welles kadar şişman olacağım," demişti. Gerçekten de oldu, fakat doktoruyla sorun yaşadı ve diyete başlamak zorunda kaldı.

Jack'le birlikte Güney Almanya'ya gittim. Bu yolculuk *The Eye of God in Paradise*'ta anlatılıyor. Almanya'da o dönemde moraller çok kötü, çok bozuktu, çok kızgınlardı. Bu deneyim ve bu hikâyeyi yazmak sinirlerimi çok bozdu. Bazı Almanlar yazdığım için bana sitem ettiler, ancak hikâyenin ana teması Almanya değil, Avrupa'ydı. Hepimizi düşünüyordum, Avrupa'nın kendini geliştirmesini, kendini yıkmasını, yapmasını, yıkmasını, yapmasını...

Almanya'yla ilgili en kötü anım, tren platformunda bir kadının yanıma gelip, Almanya bölündüğü için yakınmasıydı. Anavatanı ortadan ikiye bölünmüştü. Bu haksızlığı biliyor muydum? Bu adil miydi? Almanya bu şekilde cezalandırılmayı hak edecek ne yapmıştı? Başka insanlar da gelip o kadına katıldılar, hepsi kasten hatalı olmanın getirdiği samimiyetsizlikle dolu seslerle beni tartakladılar.

Jack Almanya'ya bir bakıma, politik inancı yüzünden gitti. Bir Marksist olarak ulusal karakteristiklere, ulusal suçluluk duygusuna inanmayı reddediyorduk, ama burası neredeyse bütün ailesini öldüren ülkeydi.

Çelişkilerle doluydum. Birinci Dünya Savaşı'yla büyütülmüştüm ve bunun büyük bir kısmı, babamın kendini tutkulu bir şekilde, tıpkı İngiliz askerleri gibi, aptal hükümetlerinin kurbanı olan sıradan Alman askerleriyle özdeşleştirmesi yüzündendi. Hitler Almanyası'ndan kaçan bir sığınmacıyla evlenmiştim. Hitler'le Nazilerin, Versailles Antlaşması'nın doğrudan sonucu olduğuna ve Almanya akıllı bir fedakârlıkla yönetilseydi, İkinci Dünya Savaşı'nın olmayacağına inandırılarak yetiştirilmiştim. İngiltere ve Fransa daha ilk zamanlarında Hitler'e karşı çıkma cesaretinde bulunabilseydi ve sürekli olarak aşağıladığımız Nazi-karşıtı Almanları destekleseydi, İkinci Dünya Savaşı'nın önlenebileceğine inanıyordum ve hâlâ da inanıyorum. Almanya'da olmak çok acı veriyordu. İkiye

bölünmüştüm, Almanlara acıyordum, ama her Almanca duyuşumda veya Almanca bir tabela görüşümde, hâlâ savaşta hissettiğim korkuyu hatırlıyordum. Oysa bu tepkinin aptalca ve mantıksız olduğunu biliyordum. Bir gün, daha doğrusu bir gece, Berlin'de tren platformunda dururken platformdaki herkesin savaşta sakatlanmış olduğunu fark ettim – bacağı olmayan, kolları olmayan, gözleri olmayan bu adamların hepsi sarhoştu, savaşta veya kötü zamanlarda olunduğu gibi, buruk bir sarhoşluk içindeydiler. Kendi kendime yeter diyordum, kendime işkence etmeyi bırakmalıydım: Bu tıpkı kendi kusmuklarının içine burnunu tekrar tekrar sürtmeye benziyordu. Bunu niye yapıyorum? Bunun bana ya da Almanlara ne yararı olacak? Ve on yıllarca Almanya'ya gitmedim. Ve sonra Almanya bir bütün oldu yeniden ve o ıstıraplı yıkıntı kalmadı. Lütfen Tanrım! Bir daha asla böyle olmasın!

Ve şimdi muhtemelen hayatımın en nevrotik hareketini anlatmam gerekiyor. Komünist Partisi'ne katılmaya karar verdim. Hem de "kuşkularımın" düzenli, özel bir işkence haline dönüştüğü bir anda. Sovyetler Birliği'ndeki dehşetle ilgili birbirinden bağımsız göstergeler kısaca, alçak sesle tartışılıyordu – bu, kimse duyuyor mu diye omzunun üzerinden bakmakla aynı şeydi. Duyduklarımızın ne anlama geldiği konusunda oturup, ciddi, derinlemesine bir tartışma yapıldığını hatırlamıyorum. Onun yerine, aniden gözyaşlarına boğulmalar yaşanıyordu. "Ah, bu çok korkunç." Ani suçlama fırtınaları. "Zaten bunlar Sovyet-karşıtı propagandalar." Aile içi kavgalar, hatta boşanmalar.

İnsanlar eski komünistlerin "kendilerini haklı göstermeye çalıştıklarından" yakınıyorlardı. Bu insanların neredeyse tamamı gençti, zira yaşlılar kesinlikle komünist olmanın neden doğal olduğunu anlıyorlardı. Açıklamak gerekirse, "tanıklık" haklılığı savunmak değildir.

İkilemi açıklayacak olursak: Avrupa'nın her yerinde ve çok daha az ölçüde Amerika Birleşik Devletleri'nde, en hassas, sevecen, toplumsal açıdan kaygılı insanlar komünist oluyorlardı. (Bunların arasında çok farklı türde insanlar, iktidar sevenler de vardı.) Bu aklı başında, iyi kalpli insanlar –komünist Çin dışında– zamanımızın en kötü, en acımasız tiranlığını destekliyordu. 13 yıl süren Hitler Almanyası terör konusunda, Stalin'in

iktidarıyla karşılaştırıldığında, daha bebek sayılırdı – evet, soykırımı da dikkate alıyorum.

Birinci ve asıl mesele, o zamanların “karar noktası”, kapitalizmin batmaya mahkûm olduğuna, yok olacağına kesin gözüyle bakılmasıydı. Savaş da dahil olmak üzere, her türlü toplumsal sorunun sorumlusu kapitalizmdi. Komünizm bütün insanlığın geleceğiydi. İçten tartışmalar duyuyordum: “Bana birkaç saatliğine birini verin, onu, komünizmin tek çözüm olduğuna ikna ederim. Çünkü olduğu belli,” dediğini duyardım. Komünizmin elleri pek de temiz değil miymiş? Veya yoldaşların dediği gibi “yanlışlar” yapılmamış mı? Bunun nedeni, ilk komünist ülkenin, geri kalmış Rusya olmasıydı; ancak ilk ülke Almanya olsaydı, çok farklı olurdu! “Sovyetler Birliği’nin, dünyadaki en eski ve en başarılı imparatorluğun mirasçısı olduğu yıllar sonra fark edilecekti.) Kısa bir süre sonra, endüstriyel açıdan kalkınmış ülkeler komünist olunca, çok farklı türde bir komünizm görecektik.

“Politika” başlığını taşıyan bir bölüm yazmayı düşündüm, böylece bu konuyu sıkıcı bulan insanlar atlayabilirdi ancak o dönemde politika her şeyin içine işlemişti; Soğuk Savaş zehirli bir ortamdı. Ama şimdiki perspektifle, şu anda delilik olduğuna inandığım düşünce tarzını anlamak çok zor. Bir kadının çılgınlığa kapılması önemli mi? Hayır. Ama ben bir nesilden bahsediyorum ve bizler bir tür sosyal psikozun veya kitlesel kendini-hipnotize-etme eyleminin parçasıydık. Bugün bütün kitlesel hareketlerin dinsel, siyasal bir tür kitle histerisi olduğunu ve bir kuşak sonra insanların, “Ama buna nasıl inanabildiniz... Her ne idiyse o,” diyeceğine inandığımı söylerken kendimi haklı göstermeye çalışmıyorum.

İnanç: İşte kelime bu. Bu dini bir kafa yapısıydı; ateşli dinciler olan Gerçek İnananlar’ın tıpkısı. Arthur Koestler ve diğerleri *The God That Failed*[88] adında bir kitap yazdılar ve şimdi komünizmin bir inanç olduğunu söylemek olağan hale geldi. Ancak bu ifadeyi kullanmak, anlaşılması anlamına gelmiyor. Komünizme miras kalan şey sadece coşkusu değil, bir dizi iyi ve kötü yanlardı, korunan ve yerine getirilmeyen şeylerdi. Bize Hıristiyanlığın ruhsal çerçevesi miras kalmıştı. Cehennem: Kapitalizm; her şeyiyle kötü. Kurtarıcı, her şeyi iyi – Lenin, Stalin, Mao. Temizlenme:

Yumurta kırmadan omlet yapamazsınız. (Tanklar, toplama kampları ve diğer her şey.) Sonra cennet ... Sonra mutluluk... Sonra ütopya.

Ancak ben hiç de gerçekten inançlı biri değildim. Bir kere, hayatımın en ciddi aşkı Jack, komünizmin çelişkilerini veya başka bir deyişle, “zıtlıklarını” içeriyordu. En yakın arkadaşlarından 11 kişi vatan haini oldukları gerekçesiyle asılarak idam edilmişti. Jack’e, partiye katılmayı düşündüğümü söylediğim zaman hata yaptığımı belirtti – ve bunu söylemem onu çok kırmış olmalıydı. Yine de, bütün o kafa karışıklığından kendi de geçtiği için, bunu ifade etmenin zaman kaybı olduğunu biliyordu. “Büyüyünce vazgeçersin,” diyebilirdi.

Arthur Koestler, bütün kanıtlara rağmen Komünist Parti’de kalmaya devam eden her komünistin, olanlar için gizli bir açıklaması olduğunu ve bunu dostlarıyla veya yoldaşlarla tartışamadığını söylüyordu. Tanıdığım bazı komünistler, evet, anlatılan suçların doğru olduklarına –gerçi *tabii ki*, kapitalist basının yazdığı kadar kötü değildi– ancak Yoldaş Stalin’in olanları bilmesine imkân olmadığına karar vermişlerdi. Gerçekler Joe Amca’dan gizleniyordu. Benim bahanem, “gizli inancım” –ve tabii ki, Jack dışında hiç kimseyle tartışamazdım– Sovyetler Birliği iktidarının yozlaştığı, ancak komünist dünyasının her yerinde iyi komünistlerin beklediği, fikirlerini kendilerine sakladığı, doğru zaman geldiğinde iktidarı ele geçirecekleri ve bundan sonra komünizmin adil toplum düzenine, mükemmel topluma doğru ilerlemesini sürdüreceği şeklindeydi. Yalnızca ufak bir pürüz vardı: Joe Amca’nın bu insanların hepsini katlettiğini bilmiyordum.

Sonra bir de, Britanya’daki bu sınıf sistemi meselesi vardı. Bu, kolonilerden gelen diğer insanları olduğu gibi, beni de çok şaşırtıyordu. Britanya iki ulustan oluşuyor... Gerçi şimdi biraz daha iyi – ama çok değil. İlk geldiğimde, Rodezya aksanım, yerlilerle –yani işçi sınıfıyla– konuşabilmemi sağladı, onların tabularının dışında biri olarak görülüyordum. Ancak orta sınıfın kullandığı standart İngilizceyle konuşmaya başlar başlamaz bu imkânsızlaştı. Bu benim tercihim değildi. Nereye gidersem gideyim elimde olmadan aksanları kapıyordum. Böylece bir perde inmiş oldu – Güm. Burada bana eşit olarak davranılmasından bahsediyorum, üst sınıftakilerin dostane, oldukça babacan

“kibarlıklarından” değil. Sonra otuzlu yılları çay, ekmek, margarin ve reçelle geçirenlerin, yıllardır işsiz olanların, pis varoşlarda yaşayanların muhafazâkarlara oy verdiğini öğrendim.

Bir olay: Rodezya’dan tanıdığım RAF’lı arkadaşlarımdan biri beni yemeğe götürdü ve “Kendini satmayı[89] sen de öğrenebilirsin, kadınlar bu işte iyidir,” dedi. İyilik olsun diye söylemiş, bunu söyleyebilmek için bana öğle yemeği ısmarlamıştı. “Öyle davranmayı” öğrenmeye hiç niyetim olmadığı söylediğim zaman anlayamadı. İnsanlar onun gibilerden pek hoşlanmıyorlardı. Sadece altı yedi yıl içinde kızgın genç adamlar denilenlerin türemesiyle o kuşak için artık bu tavır haklılığını yitirecekti, ama o sıralarda gerekliydi. Her iki taraf için de tatsız ve rahatsız bir durum.

Başka bir olay: Yine Hava Kuvvetleri’nden ayrılmış başka bir erkekle birlikte Bayswater’da bir bara gittim. Halka açık bir bardı. Barda durup içkilerimizi ısmarladık. Duvarların dibinde oturan adamlar bizi seyrediyor, ağızlarından tek kelime çıkmadan sohbet ediyorlardı. Bir tanesi kalkıp yavaş ve kararlılıkla bize gelip, ağdalı *cockney* diliyle, “Burada olmak istemezsiniz. Sizin yeriniz orası,” diye özel köşeyi işaret etti. Özel bir barı işaret etti. Süklüm püklüm o bara geçtik ve kendi denklerimizle, orta sınıfla buluştuk. Bu tür şeyler şimdi de oluyor. Yabancılar da, geri dönüş yapan yerliler de sınıf sisteminden yakınıyor ama İngilizler –iki sınıftakiler de– “Bizi anlamıyorsunuz,” deyip, eskisi gibi yaşamaya devam ediyorlar. İşçi sınıfı, alt sınıf, kendi sosyal konumlarını “benimsemişler.”

Bu ruh halinde Britanya’yı şiddetle eleştirirken, kafamın tıpkı otuzlarda o kara ve karanlık sefalet yüzünden komünist olanlarınki gibi çalışmakta olduğunu daha sonraları fark ettim. O korkunç ve rezil yoksulluk yüzünden. Hitler ve Mussolini Franco’yu silahlandırırken, Fransız ve İngiliz hükümetleri yasal hükümete silah yardımı yapmayı reddedince duyulan öfke yüzünden İspanya İç Savaşı’na katılanlarla da aynı fikirdeydim. O dönemde tanıdığım birçok insan derin bir utanç yaşıyordu. (İnsanlar hâlâ hükümetlerinin davranışları nedeniyle bu tür utançlar hissediyor mu? Sanmam – o masumluk kayboldu.) Bu utanç bazı insanların hain ve casus olmasına neden oldu. İspanya İç Savaşı acı bir miras bırakmıştı. İnsanlar İspanya’dan gelen sığınmacılara ne kadar kötü davranıldığını, suçlu gibi yıllarca sınıra yakın yerlerdeki kamplarda tutularak cezalandırılmayı

beklediklerini unuttu. Altmışların ortasına yaklaşırken, Soho'da son derece yoksul İspanyolların buluşup, dünyanın nasıl kendilerini unuttuğunu konuştukları birkaç bar vardı. Oysa Nazilere, faşistlere ilk ayak direyenler onlar olmuştu. Bazı alaycılar onların suçlarının bu olduğunu söylüyor.

Böylece, şimdi genelde bahsedildiği haliyle, "Parti'ye" katıldım. Parti kartımın olmasından nefret ediyordum. Herhangi bir şeye katılmaktan nefret ediyordum. Toplantılardan nefret ediyordum, hâlâ da ediyorum. Sadece şöyle yazacağım... Birbirine zıt, delice duygular ve davranışlar düğümü. Sonradan, çok sonradan, aslında oldukça yakın bir zamanda insanların, ayrılmaları gerektiği halde uzun süre neden Komünist Parti'de kaldığına ilişkin bir açıklama bana ulaştı. Ama şimdilik bu kadarı yeter.

Bir husus daha vardı: "Ben komünistim" diye ortalıkta dolansa da Parti'ye katılmayı hayal bile etmeyen bir sürü insanla tanışmıştım. Onları küçümsüyordum. Yakında, Londra'da, burjuvayı şaşırtmak, annelerle babaları kızdırmak, eğlenceli bir heyecan yaratmak için, "Ben komünistim," diyen yeni bir nesil olacaktı.

Mülakatımı kültür komiseri Sam Aaronivitch yaptı. Bu adam çok genç, zayıf, sert, askeri tarzlı, o dönemin alaycı, sıkıcı espri anlayışına sahip bir adamdı. East End'de çok yoksul bir çocukluk geçirmişti. Genç Komünistler Birliği kendisinin eğitimini sağlamış ancak bakımını sağlayamamıştı, çünkü Yahudi'ydi ve dolayısıyla "Kitaplı" halklardandı. East End'de yaşayan Yahudilerin çocukları bana birçok kez, yeterince yemek olmayan sofralarda babalarının, amcalarının, ağabeylerinin, hatta annelerinin politika, felsefe, din konularındaki tartışmalarını dinlediklerini anlatmışlardı. "Parti" kültürü temsil etmek amacıyla, neden modern edebiyattan hiçbir şey okumamış, sanatla ilgilenmeyen genç birini seçmişti? Görüşme, King Street, Covent Garden'da bulunan Komünist Parti merkezinde gerçekleşti. ("King Street diyor ki..." "King Street'teki o gerizekâlılar..." "King Street'e çağrıldım, ama onlara dedim ki...") Bu adam, bir çaylakla mülakat yapan bir subay gibi, beni sonuna kadar dinledi ve birçok insan ayrılırken, Parti'ye katılmak isteyen bir entelektüelle tanıştığı için meraklandığını ve Parti'den ayrıldığım zaman suçlamalarını okumayı dört gözle bekleyeceğini söyledi. Sonra beni, büyüdüğü yer olan East End'de bir tura çıkardı. Sam bunu yaptığını hatırlamıyor ama bu olay, benim Londra'daki ilk günlerimden

hatırladığım en canlı anılarımdan biri. Bana çoktan ölmüş olan ama uyumu ve cesareti nedeniyle pişmanlık duyduğu bir kültürü gösteriyordu. Sam değişik bir hayat yaşamıştı, belki de hayatlar yaşamıştı demek daha doğru olacak. Bunlardan biri “Balliol Marksisti[90]” olarak sürdürdüğü hayattı. Bazen o koşuştururken ve ben Hampstead Heath’te salına salına yürürken karşılaşıyoruz. Eskileri hatırlıyoruz. Ben bir şey hatırlıyorum, o bir şey hatırlıyor – örneğin, Peter’ın hafta sonlarında onlarda kalıp kızı Sabrina’yla oynadığını hatırlıyordu. Büyümüş olduğu sokaklarda bugün yaşayan Bangladeşlilere yardım ediyor. Doğu Londra’da yaşayan Bangladeşliler de kitaplı bir halk, ama hangi nedenleyse onlarınki Yahudilerin kitabının yaptığını yapmıyor: Fakirliklerini aşıp ateşli polemiklerle, okumuşların iş ve sanat dünyasını canlandıran, aydın, zêki insanlar yaratmıyor. Çocuklar annelerini, babalarını, amcalarını, ağabeylerini din, siyaset, edebiyat tartışırken dinleyerek büyümüyorlar; tartışmaları desteklemek için okunan şiirler ve büyük romanlardan parçalar duymuyorlar. Okula gittikleri zaman, kendilerinden önce o sokaklarda yaşayan Yahudiler gibi çok başarılı olmuyorlar.

Zaten insanların Parti’den ayrılmakta zorlanmalarının nedenlerinden biri, burada çok renkli, olağanüstü insanlar olmasıydı. İyi, cömert, kibar, akıllı insanlar.

Bunların arasından iki kişiden bahsedeceğim. Bir kere, çok ciddi para sıkıntısı çektiğim ve ne yapacağımı bilemediğim bir dönemde, birikimlerimle geçinmeye çalışmaktan vazgeçip bir işe girmeyi düşünürken, hiç beklemediğim bir anda, tanımadığım insanlardan, komünistlerden, zor durumda olduğumu duyduklarını ve kitaplarımı beğendiklerini belirten 100 sterlin gönderdikleri mektuplar aldım. 100 sterlin o zaman büyük paraydı. Geri ödememi istemiyorlardı ama yeterince param olduğu zaman, aynı koşullarda –ihtiyacı olan birine aktarılması kaydıyla– ihtiyacı olan birine göndermemi istiyorlardı. Hiç tanışmadığım bu insanlara ölene kadar minnettar olacağım.

Bir süre sonra, sınıf sisteminin katmanlarının arasında kendimi hapsolmuş hissederken, Komünist Parti’den, bir madenci topluluğunu ziyaret etmemi düzenlemelerini istedim. Doncaster yakınlarında, Armsthorpe adındaki bu kasvetli, sıkıcı köyü buldum. Oysa daha yeni

kurulmuştu ve içinde yaşayan insanlar, bazı eski köylerde yaşayan ailelerle karşılaştırıldığında, kendilerini şanslı hissediyorlardı. Bir madenci, karısı ve ergenlik çağındaki üç çocuğu. Adam yıllardır komünistti, kadın da öyle. Ev kitaplarla doluydu. Köyün diğer evlerinde başka kitap görmedim. Radyoda müzik ve oyunlar dinliyorlardı. Sybil Thorndike'ın savaşın ortasında madencilere Shakespeare oynamak için nasıl kumpanya satın aldığını konuşuyorlardı. Topluluktaki herkes bu olayı hatırlıyordu. Bu karı-koca Sovyetler Birliği ve başka komünist ülkelere gitmişlerdi. Bu, kitle turizminden önceydi, köyde onlardan başka seyahat eden yoktu. Adam, bir baba figürü ya da gayriresmî temsilci gibiydi; habire birileri fikrini almak için geliyordu. Madenciler, Britanya ve kendi hayatı üzerine söylediği her şey (ki bunlar yirmi ve otuzların sıradan fakirlik hikâyeleriydi) bilgi ve bilgelik doluydu. Bu adama, bu kadar hayran olduğun şey bir hayal ve Stalin bir canavar demek, onun içinde bir şeyleri –umudu, insanoğluna duyduğu inancı– öldürebilirdi. Bu tür bir ikilik, bir tarafta mantıklı, anlamlı ve dürüst olan her şey, diğer tarafta yalanlardan oluşan seraplar çok yaygındı.

İki haftalık ziyaretim sırasında, onların yatak odasının hemen altında bulunan salondaki kanepede uyumadan yatar, adamın hemen üstümde öksürdüğünü duyardım. Madenden ötürü akciğerleri rahatsızdı. Çocuklarının madene yaklaşmalarına izin vermiyordu; maden, köpeklere bile uygun olmayan bir hayattı.

Onunla sokaklarda yürürken, madenden daha yeni çıkmış, maden ocağının girişindeki duşlarda yıkandıktan sonra, ucuz güzel kıyafetlerini giymiş ve kırmızı atkılarını takmış bir grup genç madenci gördüm. Akşamı geçirmek üzere Doncaster'a gidiyorlardı. Beni konuk eden madenciyi selamladılar, bana da başlarıyla selam verdiler. Yaşlı madenci onlara karşı öfkeli bir şefkat duygusuyla doluydu: Ne yiyorlardı, iyi görünmüyorlardı, o atkılar onları sıcak tutmaya yetmezdi. O gençlerin de ona karşı sevgilerini görebiliyordunuz.

Bu deneyimi *England Versus England*[91] adını taşıyan öyküde kullandım.

Aslında parti kartım gecikti. Yazarların yaptığı Dünya Barışı Çağrısı adına Sovyetler Birliği'ne davet edilmiştim: Naomi Mitchison ve Alex

Comfort'ın başlattığı bu tür örgütlenmeler o zamanlar çok yaygındı. Gidebilecek çok az insan bulunmuştu. Öyle bir ortam vardı ki, bir toplama kampında kaybolacağıma ilişkin mektuplar ve telefonlar alıyordum. Sovyet Yazarlar Birliği'nin tanınmış konuklarının ortadan kaybolmasına izin verme olasılığının çok düşük olduğunu söylediğim zaman –onlar adına olumsuz reklam olurdu– bana, "Komünizmden hiç anlamıyorsun. Temizlenmeyi hak ediyorsun," diyorlardı (tıpkı Moidi Jokl'ın Gottfried'e yaptığı gibi).

Altı kişiydik. Naomi Mitchison'un kendisi ve kuzeni Douglas Young, çünkü Rusça biliyordu. Leeds Üniversitesi'nden tanınmış bir Marksist edebiyat eleştirmeni olan Arnold Kettle. Öykü yazarı A. E. Coppard. Savaş döneminden çoksatarlar listesine giren ve melez bir hemşireye âşık olan genç bir İngiliz askerini anlatan *The Wind Cannot Read* adlı romanın yazarı Richard Mason. Ve ben, çok yeni bir yazar. Batı'dan savaş sonrası ilk kez ziyarete gelecek olan yazarlardık, yıl 1952'ydi, Rusların ülkeye çekmeyi umdukları edebi seviyede olmadığımızı biliyorduk.

Bir hazırlık toplantısı yapıldı ve bu toplantı ateşli, polemikçi, şiddetli bir toplantı oldu. Alex Comfort delegasyonda bir komünistin, Arnold Kettle'ın olmasından nefret ediyordu. Alex gözümüzü boyayıp bize yalanlar söyleyecekti. Naomi buna itiraz etti. Arnold'u tanıyordu, tatlı bir gençti. Politika konusunda bebek kadar masum olan A. E. Coppard, Wrotslav Barış Konferansı'na katılmış ve sanki iksir verilmiş gibi, komünizme âşık olmuştu. Toplantı, Alex Comfort'tan Arnold'un nasıl alt edileceğine ilişkin detaylı talimatlar içeren bir plana dönüştü. Galiba Richard Mason da vardı.

Bu arada Parti, yolculukta iki komünistin bulunmasının iyi olmayacağına karar vermişti; bir tane yeterdi. Bana, dönünceye kadar resmen Parti'ye katılmamamı söylediler. Bu beni rahatsız etti ve beni bir anda ters bir durumda bıraktı. Kandırmaca gerçekten de yapımda yoktu. Benim tarzım daha çok anında, doğrudan açıkça konuşmaktı ve bu bazen patavatsızlık olarak eleştiriliyordu.

Daha sonra bilgili insanlarla bunu tartışırken bana bunun tipik komünist taktiği olduğu söylendi. Başından itibaren, dürüst olmayan bir hareketin içinde bırakılmıştım ve bu nedenle afişe edilebilirdim. Buna inanmıştım ama bu çok uzun sürmedi çünkü çok daha derinde yatan bir şeyi görmeye başlamıştım. Neden Parti'nin yakınında her şey çarpıtılıyor, insanlar doğru

olmadığını bildiğiniz – ve kendilerinin de bilmesi gereken şeyler söylüyorlardı? Bu kötülük “Yalanların Babası” olarak tanımlanıyor, bu çağrıştırıcı bir deyimdi ve “Yalanlar Âlemi” gibi başka, daha eski deyimleri hatırlatıyordu. Komünizmin doğasında yalanı besleyen, insanların yalan söylemesine ve gerçekleri çarpıtmasına neden olan, aldatmayı empoze eden bir şey olduğunu düşünmeye başladım. Bu şey neydi? Bu kuvvet? Komünist bir kaynaktan çıkan tek bir kelimeye bile inanamazsınız. Komünizm aslında gerçekten de yalanlar âlemi. Büyük yalancı Stalin sadece kısmen sorumluydu, çünkü asıl şablonu oturtan örnek Lenin’di. “Dezenformasyon – kasıtlı olarak yanlış bilgilendirme” komünizmin derin yapısının yalnızca billurlaşması, biçimlenmesiydi. Ancak bunlar benim boyumu aşan derinlikte konulardı. Fakat burada sağduyu ve basit sorunlar dünyasının aydınlığının çok ötesinde yaşayan bir şey olduğundan eminim.

Bizler uyuşması imkânsız olan bir gruptuk. Öncelikle, Naomi Mitchison. Otuzlu yıllarda, özellikle *The Corn King and the Spring Queen* romanıyla kadınlar için çığır açan yazarlardan biriydi. İskoçya’da belediye meclisi üyesiydi, çiftçiydi ve milletvekili olan kocası Dick Mitchison’la birlikte, İşçi Partisi’nin aktif bir üyesiydi. A. E. Coppard, en iyi İngilizce öykülerini yazmıştı, kibar, alaycı ve keskin gözlü – kendi gibi. Ancak maalesef, komünizme âşık olması onun açık görüşlülüğüne yarar sağlamamıştı. Richard Mason, geçen yıl Lourdes’a gittiğinden şimdi Sovyetler Birliği’ne gitmenin tamamen farklı ve çarpıcı bir tecrübe olacağını düşündüğü için geliyordu. Ama görünüşü aldatıcıydı, sessiz ve sakin haliyle kaba, pipo içen tüvitli İngiliz’i oynuyordu. Aslında romantik biriydi. Arnold Kettle bu heyetteydi çünkü onu Naomi davet etmişti ve Parti bunu onaylamıştı. Bense, iyi eleştiriler almış bir roman ve kısa öyküler yazmıştım.

Havaalanında buluştuğumuz zaman beşimiz de Arnold Kettle’a kuşkuyla veya temkinle baktık ancak sakinliği ve sağduyusu sayesinde hemen grubun rehberi oldu. Bu çok sık oluyordu: Çılgın olarak görünen komünistler, bizzat tanıştığınız zaman aşırı derecede mantıklı olabiliyorlardı.

Sovyetler Birliği hakkındaki görüşlerimiz birbirinden daha farklı olamazdı. Ancak kısmen gazetelerde gösterilen histerik ilgi –ki bu, güç birliği yapmamıza neden olmuştu– ve kısmen de Arnold’un farklılıklarımıza rağmen birlik sergilememizde ısrar etmesi yüzünden

birleşmiştik. Bu, King Street'ten ve –muhtemelen– Sovyetler Birliği'nden gelen parti çizgisi olmalıydı. Bu durum "sağcıları" –Naomi ile Douglas'ı– şaşırttı ve A. E. Coppard'ın canını sıktı çünkü o komünizmi açıkça ve bütün İngiliz ulusu adına tamamen kucaklamak istiyordu. İşin özü, Arnold oldukça apolitik biriydi; deyim yerindeyse, politikaya karşı bağışıklık kazanmamıştı ve ilk tanışması onu altüst etmişti. Richard Mason yapı ve niyet olarak apolitikti. Böylece Arnold'la ben kendimizi olayın ortasında bulduk. Bu durum benim yapıma ve tabii, önemsenme duyguma kesinlikle çok uygundu. Şimdi düşünüyorum da, eğer o zaman ortalıkta, Rusların önünde tartışsaydık, en azından İngilizlerin komünizme tavrı konusunda daha adil bir görüntü sergileyebilirdik, ancak birlikte geçirdiğimiz her saat, kendimizi daha İngiliz ve vatansever hissettik. Ruslarla buluştuğumuz anda onların da aynı şekilde birlik havasına büründüklerini gördük, çünkü hepsi eski moda milliyetçiydi. Bu şimdi, "E, tabii!" yorumuyla karşılanabilecek basit bir cümle gibi gelebilir. Ancak bu tür milliyetçiliğin, bütün insanlığın karşılıklı olarak sevilmesini planlayan Ütopik Komünizm'in saflığıyla hiçbir ilgisi yoktu. Ev sahiplerimizin Albay Blimp[92] gibi konuştuklarını duymak bize keyifsizce Güney Rodezya'daki grupta "parti çizgisinde" habire olan değişikliklerin üstüne nasıl saatlerce kafa patlattığımızı hatırlattı. Bunlar, özellikle Gottfried'den geldiği zaman, diyalektiğin başyapıtlarıydı ve Marksist gerçekleri manipüle ediyorlardı. Eğer Ruslar, dünyanın her yerinde yerli komünistlerin, Rus yoldaşların neden şu ya da bu imkânsız şeyi yaptığı konusunda havalı açıklamalar dokuduklarını bilselerdi, kahkahalarla gülerlerdi. Dünyanın hiçbir yerinde hiçbir gerçek komünist partinin bizim idealist, havalı görüşlerimizi tanımayacağını söylerken ne kadar haklıydım – Gottfried de öyle. Ancak burada, bu kaba, basit milliyetçilikle karşılaşmayı beklemiyordum. Bir yandan da neden olmasındı? Ruslar, daha doğrusu Stalin, bunu gizlemeye hiç çalışmamıştı. Bu ruhsal rahatsızlıkları Arnold'la tartıştım zira diğerleri bizi anlamazdı. Sonunda şu sonuca vardık: Savaş Ruslar açısından o kadar korkunç olmuştu ki sonunda milliyetçiliğe dönmek zorunda kalmışlardı. O savaş yüzünden Rusların her konuda affedilmesi gerekiyordu. Yalnızca Leningrad Kuşatması'nda, İngilizlerle Amerikalıların bütün savaş süresince toplam olarak kaybettiğinden daha fazla insan kaybetmişlerdi. İşte bu yüzden Çek

Jack bana devamlı olarak, “Sizler kesinlikle anlamıyorsunuz,” diyordu. (Şimdi imkânsız görünse de, “Sovyetler Birliği” ve “Rusya” o günlerde birbirinin yerine kullanılıyordu.)

Bu gezinin anılarının herkesçe paylaşılmadığını söylemeliyim; mesela 25 yıl kadar sonra fark ettim ki Naomi’yle aynı şeyleri hatırlamıyoruz; anımsadıklarımıza bakınca, aynı şeyleri farklı farklı hatırlamayı geçtim, sanki tamamen farklı iki seyahate çıkmışız gibi. Bana çok şaşırtıcı gelen bu deneyim, belleğin olağanüstü güvenilmezliğini anlamaya çalışma girişimlerimin başlangıcı oldu. Ondan önce aynı deneyimleri yaşayan insanların aynı şeyleri hatırlayacağına kesin gözüyle bakıyordum. Özellikle de Rusya yolculuğu kadar canlı oldukları zaman. Arnold’la daha başarılıydım, anılarımız az çok birbirine uyuyordu.

Çok nadir olarak kendimi, o gezide olduğu kadar paramparça, şaşkın, hayal kırıklığı içine düşmüş, dikkat kesilmiş... *Canlı* hissettim; dolayısıyla da hatırladıklarım hâlâ capcanlı. Bellekle ilgili temel bir sorun var. Neden bunu hatırlıyoruz da, şunu hatırlamıyoruz, özellikle de bu o kadar önemli değilken, aksine yalnızca ıvır zıvırken. Hatırladığımız şeyleri, sanırım, bir şekilde o olayda daha tetikte, dikkatli, olayın içinde olduğumuz için hatırlıyoruz – çünkü çoğu zaman olaya katılmıyoruz, kahvaltıda ne yediğimizi veya yarın ne yapacağımızı düşünüyoruz veya birine ne söylediğimizi hatırlamaya çalışıyoruz. Neden bazı anlarda diğerlerinden daha canlı ve uyanık olduğumuz, çok daha derinlere inen başka bir sorun. O yolculuğun her dakikasında kesinlikle oradaydım. Bu nedenle bu kadar iyi hatırlıyorum. Bunları sık sık yazmaya karar verdim ama sonra vazgeçtim. Neye yarayacaktı? Sovyetler Birliği hakkında söylenen veya yazılan her şey her durumda son derece şiddetli, öfkeli veya partizan duygularla karşılanacaktı ki, soğukkanlı bir değerlendirme beklenemezdi. Ayrıca, hatırladığım şeyler heyetteki arkadaşlarım açısından da pek olumlu sayılmazdı. Tabii, aynı şey onların benim hakkımdaki düşünceleri için de geçerliydi.

Ama şimdi geriye kalan tek şey, uzaktan gelen davul sesi...

Resmi ev sahibimiz Sovyet Yazarlar Birliği’ydi. Başkanı, kısa bir süre sonra adı, saygın yazarların Sovyet ideolojisi tarafından baskı altına alınmasıyla özdeşleşecek Alexei Surkov’du. Surkov, o dönemde Sovyet

görevlilerinin inandırıcı olması amacıyla kullandığı tarzda, sıradan görünümlü bir adamdı. Candan, açıksözlü, ister beğen, ister beğenme, doğrucu-Davut Surkov, Sovyetler Birliği'nin dostlarının dostu. Arkasında her kelimeyi ve davranışı denetleyen-yöneten KGB vardı. Bunu biliyor muyduk? Evet, ama KGB hakkındaki görüşlerimiz, en hafif deyimiyle, saflık düzeyindeydi. Aynı zamanda, ukalalıkla renklenmişti. Otel odalarımızda, KGB'nin telefonlarımızı dinleyeceği veya kat görevlilerinin eşyalarımızı inceleyeceği konusunda espriler yapıyorduk, ama kaygılanmıyorduk, biz Batı'dan geliyorduk ve o tür şeylerle ilgilenmiyorduk. Kendimizi KGB için yararlı piyonlar olarak görmüyorduk. Haklı olduğumuz anlaşıldı, gerçi piyonları olsaydık memnun olurlardı – ne de olsa, birçok insan olmuştu. Onların açısından bakıldığında biz, savaştan, "Büyük Vatanseverlik Savaşı'ndan" beri Batı'dan oraya giden ilk "entelektüel" heyettik –bu ifade bizi rahatsız ediyordu ve onlardan farklı olduğumuzu vurguluyordu– ve hoş tutulup şımartılacaktık.

Bunların ardında, Stalin tarafından kasıtlı olarak düzenlenen Büyük Kıtlık, Temizlik, Rus Çalışma kampları – Gulag'lar, savaşın ezici tahribatı, Karanlık Yıllar'da Yahudilerin öldürülmesi – daha bitmemişti – anlatılamayacak kadar korkunç haksızlıklar, eziyetler, cinayetler, işkenceler... Bu kitabı yazarken, geçenlerde bulunan ve doğruluğu kabul edilen toplu mezarların, sürekli olarak yüz binlerce insanı hapse atan Stalin'e, hapishanelerin aşırı derecede kalabalık olduğu söylendiğinde, Stalin'in ilave hapishane yapmaya para harcamak istememesi yüzünden mevcut mahkûmları vurdurup, yerlerine yeniden başka insanları tutuklaması nedeniyle oluştuğunu okudum. Bir araya geldiğimiz Rusların arkasında böyle bir tarih vardı. Ve Stalin hayattaydı, Kremlin'inden şahin gibi izliyordu. O zaman bilmiyorduk ama Stalin, Sovyetler Birliği'nde yayımlanan her şeyi okuyordu – romanlar, öyküler, şiirler, bütün tiyatro ve film senaryoları. Şarkıların, savaşın farklı aşamalarına, hatta çarpışmalara uygun olarak belirlenmiş sözlerle yazılmasını sağlamıştı. Sanatçının insan ruhunu düzenlediğine kesinlikle inanıyordu – ve hep bunu söylediği anlatılıyordu. Sovyet arşivlerinin açılması, sevgili Joe Amca'nın karakterini ayrıntılarıyla ortaya çıkarmıştır.

Ziyaretçileri onlara muhtemelen pek akıllı çocuklar gibi görünmemişti. Bu ziyaretin – KGB, GRU ve diğer istihbarat örgütlerinin şuna benzer yorumlarına katkıda bulunup bulunmadığını hep merak ettim: “Batılı komünistler ve arkadaşları saf çocuklar gibiler ve Sovyet tankları onları ezip geçtiği zaman, ‘Hoş geldiniz, hoş geldiniz!’ diye haykıracaklar.” Hayır, hâlâ saf olanlar, “Ama yoldaşlar, tanklarınızı durdurun, korkunç bir hata yapıyorsunuz ve komünizmin görkemli adını lekeliyorsunuz,” diye haykıracaktır. 1960’lar gibi geç bir tarihte bile İsrailli bir Yahudi, komünist değil ama solcu bir işçi, Prag’da uluslararası emperyalizmin Siyonist-faşist bir ajanı olmakla suçlanarak, (yani aslında bir Yahudi olduğu için) tutuklanıp hapse atıldı ve hapiste işkencecilerine ve gardiyanlarına, “Yoldaşlar işçi sınıfının ellerini nasıl böyle davranarak kirletebiliyorsunuz, dünyadaki bütün dürüst insanlara ve kendinize nasıl böyle zarar verebiliyorsunuz?” diye yalvarmıştı.

İlk resmi etkinliğimiz, resmi bir salonda uzun bir masanın etrafındaydı ve 20 küsur kişi vardık. Surkov cafcaflı bir açılış konuşması yaptı ve ondan sonra yaptıkları bütün konuşmalarının tonunu belirledi.

Sovyet yazarlarla –daha doğrusu resmi parti çizgisiyle– İngiliz grup arasındaki uçurum, bağlantı kurulamayacak düzeydeydi. Bu, ilk konuşmada ortaya çıktı ve ziyaret boyunca daralacağına, giderek daha da genişledi.

Bizim tarafta açılışı Naomi yaptı. Orta yaşlı, görünüm olarak dost canlısı bir teriyere benzeyen Naomi, yirmili yıllarda Moskova’ya geldiğini, şahane bir aşk macerası yaşadığını söyleyerek, “Sovyetler Birliği neden Özgür Aşka düşman oldu?” dedi. Sevgilisiyle Moskva Nehri’nde çırılçıplak yüzdüğünü ve çok güzel günler geçirdiğini hatırlıyordu. Bir zamanlar, Sovyetler Birliği aşk konusunda ilerleme ışığıydı, ama “hepiniz çok tutucu hale geldiniz.” Söylemeye gerek yok, Arnold’la ben utançtan yerin dibine girdik. Oysa ne kadar ciddi bir etkinlikti! Ülkemizin temsilcileri olarak sorumluluklarımız! Şimdi düşünüyorum da, belki de bu, bütün o söylemlerle ve süslü sözlerle, imkânsız bir durumla başa çıkmanın güzel bir yoluydu.

Sonra Douglas Young, İngiltere’nin kölesi İskoçya adına konuşarak, sömürülen koloniler konusunu açmak istedi. Douglas, yolculukta bazı zamanlarda, dramatik vurgu yapmak amacıyla, İskoç eteği giymişti. (Çok

uzun boyluydu ve çok zayıftı, bu nedenle İskoç eteği onda, sıradan bir insanın üstünde olduğundan çok daha dramatik bir etki yaratıyordu.) Mümkün olan her fırsatta kalkıp haksızlığa uğramış ve baskı altındaki İskoçya adına konuşuyordu. Samimi bir İskoç milliyetçisi olduğundan hiç kuşkum yok ama alaycı bir ifadeyle konuşuyordu. Ne zaman baskı altındaki ülkelerden bahsetse, komünistler ayağa kalkıp onu alkışlamak zorunda kalıyordu, bu nedenle yaptığımız her toplantıyı, gürültülü bir samimiyetsizlik dalgası bölüyordu.

İki tarafın neler söylediğine ilişkin detayları unutmuş olsam da, duygularımı hatırlıyorum. Annemle babamın, ama özellikle babamın bana telkin ettiği duyguların doğrudan devamı olan duygular içindeydim: Ne kadar kötü olduğunu anlamıyorsun... Bu durumda, Rusların, Sovyetler Birliği'nin yaşadığı haliyle İkinci Dünya Savaşı – parçası olmayan hiç kimsenin anlayamayacağı terk edilmişlik duyguları. Çok özel nedenlerle, Arnold da bu duyguyu paylaşıyordu. O halde ikimiz de, duygusal açıdan, Ruslarla kendimizi özdeşleştiriyorduk. Belirli savlar tekrarlanıyordu – bunlar tartışma değil, çok farklı olan görüşlerimizin tekrar tekrar dile getirilmesiydi. Onlar inançlarıyla saldırıyordu: Edebiyat komünizmin ilerlemesine yardımcı olmalıydı, Komünist Parti'nin insanlığın harika geleceğinde sorumluluğu vardı, neyin yazılacağı, basılacağı üstüne karar vermek haklarıydı. Biz de kendi görüşlerimizi savunduk: Bireysel bilincin bütünlüğü, bireysel sorumluluk, sanatçıların gerçeği gördükleri şekilde dile getirme görevi. (Hayır, tartışma daha bitmedi; komünist duruşu şimdi, politik doğruculuğu savunanlar tarafından temsil ediliyor.) Ruslar –çoğu Rus'tu– aslında resmi sansüre gerek olmadığını söylerken, ciddi bir tartışma olasılığının ötesine geçiyorlardı. "Komünist yazarlar, onlara ne yazabileceklerini söyleyen bir iç sansür geliştiriyorlar." Bu iç sansür bize korkunç geliyordu. Bunu savunmaları –hayır, bununla övünmeleri– bizi dehşete düşürdü.

Diğer bir sorun, Stalin'le ilgili tutumlarıydı. Stalin'in adı, bir dizi saygı ifadesi olmadan kullanılamıyordu – "Büyük", "Muhteşem", vs. Bunun nedeni, Stalin'e yönelik en ufak bir eleştiri fısıltısının, toplama kampına gitmelerine yol açacak olmasıydı. Hayır, bunu anlayamıyorduk. Meclis toplantılarıyla ilgili haberlerde, Yoldaş Stalin'in beş saat süreyle

konuştuğunu ve alkışın yarım saat sürdüğünü okuduğumuz zaman inanamadığımızı söyledik. Bizim kültürümüzde –diye övündük– bir lider bu şekilde yüceltilemezdi. Aslında “lider” kelimesi bile bir utanç kaynağıydı. Yıllar sonra, Thatcher iktidarı sırasında, “15 dakikalık coşkulu alkış”ı ne kadar büyük bir hayal kırıklığı ile okumuştum. Zaman ukalalığımızı böyle cezalandırıyor.

Arnold heyet üyeleri arasında birkaç koordinasyon toplantısı düzenlemeye çalıştı: “Sağcılar” – Naomi ve Douglas ve solcular, yani Coppard. Arnold’la ben birbirimize danışıyorduk; bunu aceleyle, gece geç saatlerde benim odamda yapıyorduk, çünkü bu deneyimin yoğunluğu bizi çok yoruyordu. Naomi hepimizin adına, kampları kınayan ve demokrasiyi göklere çıkaran bir açıklama yayınlamak istiyordu. A. E. Coppard, Naomi bunu yaparsa –hepimizin adına– Sovyetler Birliği’nin bütün dünyanın umudu olduğunu ve İngiliz hükümetinin, komünizmin gerçek yapısı konusunda halkına yalan söylediğini söyleme hakkını kullanmakla tehdit ediyordu. Arnold, Naomi’yle ilgilenmeyi ve istediğini yaparsa hepimizin istifa edip ülkemize döneceğimizi söylemeyi üstlendi. Aynı zamanda, Naomi’nin odasında bulacağı Douglas Young’a, İskoç etekli ahmak rolünü oynamaktan vazgeçmesini söyleyecekti. Ben Coppard’a, söylediğini yaparsa, hepimizin istifa edeceğimizi ve Naomi’nin açıklamasını yayınlayacağını açıklamak zorundaydım. Açıkladım ve Coppard’ın canı çok sıkıldı. Sohbetlerimiz benim odamda, daha doğrusu, ağır pelüş masa örtüleri, ağır kadife perdeleri, süslü aynaları, kalın halılarıyla, Viktorya dönemi salonunun şişirilmiş versiyonuna benzeyen süitimde devam etti. O geniş masanın bir tarafına oturuyordu, ben diğer tarafına. Alfred Coppard’ın çocukluğu yoksulluk içinde geçmişti, “yönetici sınıftan” veya “yukarıdaki o gruptan” her zaman nefret etmişti. İngiltere’nin tamamen birkaç kişinin çıkarı için yönetildiğini düşünüyordu. Komünizmin oluşumu ona en azından sağduyulu geliyordu. Benim on yıl önce olduğum gibi, Ütopik Komünist olmuştu. Onun için üzülüyordum. Dahası, onu seviyordum. Çok temiz bir insandı, kötülüğü anlayamıyordu – bu kelime ne kadar uygun bilemem ama... Onun kadar sevimli olan çok az insan tanıdım. Ona göre dünyayı iyi ve kötü olarak ikiye bölen Wrotslav Barış Konferansı’ndan beri, bir anlamda kendinden geçmişti.

Ancak 25-29 Ağustos 1948 tarihleri arasında Wroclaw’da[93] düzenlenen Dünya Entelektüeller Kongresi hakkında bir şeyler söylemek gerekiyor. Bu, büyük “barış” konferanslarının ilkiydi ve bunları teşvik edip gizlice düzenleyen Sovyetler Birliği yıkılıncaya kadar çeşitli biçimlerde düzenlenmeye devam edildi. Bunların hepsi aynıydı, çünkü komünizmle geri kalanı arasında tam bir anlaşmazlık olması gerekiyordu. Buraya *Times*’tan iki kupür ekledim ve bunlardan diğer kongrelerin, konferansların ve toplantıların nasıl olduğunu çıkarabilirsiniz.

ENTELEKTÜELLER VE PROPAGANDA
SERT BİR KONGRE

Wroclaw, 27 Ağustos – Sovyet yazar Alexander Fadieev’in yaptığı ve Amerikan emperyalizmine ve Batı kültürünün belirli yönlerine politik olarak sert saldırılarda bulunduğu agresif açılış konuşması, bugün de Dünya Entelektüeller Konferansı’nda sıkıntı yaratmaya devam etti.

Bay Fadieev’in konuşması, bütün konferansın atmosferini belirledi ve Sovyetler ile Batı görüşleri arasında, büyük ölçüde her zamanki gibi abes, hırçın tartışmalar yaşanmasına neden oldu. Örneğin, bugün yaklaşık iki düzine konuşma arasında, Bay Fadieev’in belirlediği politik düzeyin aksine entelektüellere hitap eden sadece bir konuşma yapıldı. Bu konuşmayı Fransız yazar M. Julien Benda yaptı ve eğitimcilerle tarihçilerin, savaş çığırtkanlarını, “yenseler de yenilseler de” yüceltmekten vazgeçmeleri gerektiğini vurguladı. Edebiyat uygarlığı, adaleti ve yıkıma muhalefet edenleri yüceltmeye odaklanmalıdır.

Bunun dışında gün, iki taraftan da elebaşlarının konuşmalarıyla geçti ve Amerikalı bir delegenin Bay Fadieev’e verdiği cevap dikkati çekti. Konuşmacı Ruslar hakkında, bugün Polonya’da normalde uluorta söylenmeyen şeyler söyledi. Bu konuşmacı, New York’taki New School for Social Research Üniversitesi’nin Rektörü olan Bay Bryn J. Hovde’ydi. Bay Hovde, Bay Fadieev’in konuşmasının, hükümetin sorumlu bir üyesi tarafından yapıldığı takdirde, “önceden tasarlanmış askeri saldırıyı haklı gösterme propagandası” olabilecek türden bir konuşma olduğunu söyledi.

Bay Hovde Amerikalıların, emperyalizmin cazibesi tarihsel olarak servet ve güç olduğu için, Sovyetler Birliği'nin "kendilerinden daha farklı olmadığını" düşündüklerini ve dünyada kendi yöntemini uygulamaya gelince, Amerikalıların, Sovyetler Birliği'nin hiç kimsenin gerisinde kalmadığını düşündüklerini belirtti.

Bugünkü İngiliz konuşmacı, Profesör J. B. S. Haldane'di. Profesör Haldane temel savaş tehdidinin Amerika ve Amerikan emperyalizminin tehlikelerinden kaynaklandığı konusunda aynı fikirde olduğunu belirterek, Rusları, İngiliz entelektüelleri etkilemek için gerekli olan "Sovyetler Birliği'nde hayatın gerçekleri" hakkındaki detaylı bilgileri vermedikleri için eleştirdi.

ENTELEKTÜELLER KONGRESİ
SOVYET YAZARIN PATLAMASI

Fransız ve Polonyalı organizasyon komiteleri tarafından barışa giden yolu bulmaya adanan Dünya Entelektüeller Konferansı, bugün barışçıl olmaktan çok uzak bir ortamda açıldı. Dışişleri Bakanı Bay Medzelewski delegelere hoş geldiniz dedikten sonra Sovyet yazar Alexander Fadieev kongrenin çalışmalarını, "Amerikan Emperyalizmi"ne karşı her zamanki sert eleştirisiyle başlattı ve bu fırsattan yararlanarak konuşmasına Amerikan kültürünün "tutucu saldırgan" unsurlarını da ekledi.

Bay Fadieev "agresif propagandayı teşvik eden" yazım ekollerine de saldırdı ve T. S. Eliot'un, Eugene O'Neil'ın, John dos Passos'un, Jean Paul Sartre'ın ve André Malraux'nun adını vererek, "Sırtlanlar daktilo yazabilseydi ve çakallar dolmakalem kullanabilseydi, bu adamların ürettikleri türde şeyler yazarlardı," dedi. Sovyet yazarın bu çıkışı, İngiliz yazar Bay Olaf Stapledon'dan ılımlı fakat sert bir tepki aldı. Yazar, Bay Fadieev'e kongrenin amacını hatırlatarak, herhangi bir anlaşmaya varacaklarsa hepsinin, "karşı görüşle ilgilenmek" için özel bir çaba göstermesi gerektiğini söyledi.

Bay Stapledon iki tarafın da bütün gerçeği sahiplenemeyeceğini ve sadece birinin değil, ikisinin de "gerçeği çarpıtan araçları" kullanmaktan

suçlu olduğunu belirtti. Özellikle Bay Eliot konusunda Bay Fadieev'e cevap vererek, onun politikalarıyla aynı fikirde olmasalar bile, onun İngiliz şiirinde kesinlikle önemli bir şahsiyet olduğunu vurguladı.

Bay Stapledon birbirlerini daha iyi tanımaları için, bu akşam İngiliz ve Rus delegeler arasında özel bir toplantı düzenledi.

İngiltere'den gelen heyet Cantencury dekanı Sir John Boyd Orr, Profesör J. B. S. Haldane, Profesör J. D. Bernal, Profesör C. H. Waddington, Profesör Hyman Levy, Richard Hughes, Olaf Stapledon, Louis Golding, Rutland Brougham, Bernard Stevens, Felix Topolski, Dr. Julain Huxley, A. J. P. Taylor, Denis Saurat ve Edward Crankshaw'dan oluşuyordu. Parlak bir liste (*Times* listesi).

Bizim Yazarlar Dünya Barış Çağrısı'na gelince: Gecenin çok geç saatlerinde, o bitmek bilmeyen, yorucu ziyafetlerden, konuşmalardan, oraya buraya –kolektif çiftlik, çocuklara yönelik tatil kampı, müzeler– yapılan gezilerden sonra, Alfred Coppard ve ben odamda oturup, görünmeyen dinleyicilerimizin inanamayarak kıvranacağı konuşmalar yapıyorduk. “Hayır,” diyordum ben, “Hayır, radyoya çıkıp Stalin'in dünyaya gelmiş geçmiş en büyük insan olduğunu söylememelisin, hayır, İngiltere'nin bütün komünist ülkelerden daha beter bir tiranlık olduğunu da iddia etmemelisin. Gerçekten hepimizin halkın önünde tartışmamızı ve gazetelerimizin bayram etmesini mi istiyorsun?” “Eğer böyle düşünüyorsak, neden açıkça tartışamadığımızı anlamıyorum,” diyordu. Arada sırada beni öpmeye veya sarılmaya çalışıyordu. Katı görev sorumluluğum, duygusal cilveleşmelere girmemi engelliyordu. Ayrıca yaşlıydı.

Richard Mason'ı odasında ziyaret edip, her fırsat bulduğunda, Tolstoy'u, Dostoyevski'yi, Gorki'yi hiç okumadığını açıklamaması gerektiğini söylemek de benim görevimdi. Ev sahiplerimiz bütün İngiliz edebiyatını okumuştu –aralarındaki yazarlar gerçekten okumuştu– Mason hepimizi utandırıyordu. Adı geçtiğinde sözcükleri uzatarak, “Turgenyev de kim?” diyebiliyordu. Ben numara yaptığını, bunun Douglas Young'ın İskoç eteğinin muadili olduğunu düşünüyordum. Ama gerçekten de çok okumamıştı. Kaza eseri yazar olduğunu iddia ediyordu. Çok genç ve yalnız bir askerken, sanırım Burma'da bir hastane odasında yaralı olarak yatarken, güzeller güzeli siyahi hemşiresine âşık olmuş, her şeyden çok can

sıkıntısından hikâyeyi yazmış ve kitap çok satanlar listesine girmişti. Büyük edebiyatı sıkıcı bulduğunu iddia ediyordu. Bu doğru muydu? Fakat onun soğuk, kültürsüz kişiliği her türlü duyarlılığı gizliyordu. O da hepimiz gibi, Moskova'da gördüklerine –kasvetli sokaklarına, boş dükkânlarına, kötü giysilere, atmosferine– üzülmüştü – bu, Stalin ölmeden hemen önceydi. Rehberimize, Oksana adında çok güzel bir Gürcü kızına, sokaklarda istediğimiz gibi dolaşmamıza izin vermesi için yalvarırdık, ama belli ki korkuyordu. O görmeden ufak kaçamaklar yapmayı başardık ancak bizi kaygıyla azarlayarak geri çağırırdı: "Ne yapıyorsunuz? Bunu yapamazsınız..."

Neredeyse bomboş dükkânların bulunduğu sokaklarda iki istisna vardı. Bir tanesi çok güzel, çirkinliği örten, çeşit çeşit ekmeklerle dolu olan ekmek dükkânlarıydı, kahverengi, beyaz, siyah, büyük tombik çıtır çıtır somunları o anda orada yemek isterdik. Diğer sürpriz, korse dükkânlarıydı. Doğru dürüst kıyafet yoktu, ayakkabılar uyduruk veya kabaydı, hafif güzel, cazip, moda veya renkli hiçbir şey yoktu. Fakat korse dükkânları vardı ve her birinde, kirişlere benzeyen gergileri ve cart pembe kurdeleleri olan bir iki devasa parlak pembe veya mor korse vardı. Gerçi, ortalıkta tek bir sutyen görünmüyordu.

Yolculuktan eve döndükten sonra yazdığım parlak renkli sahnelere, eskiyen sayfalarda ve eski defterlerde rastlardım. "Aman Tanrım, bütün bunlar oldu, gerçekten oldu..."

Tretyakov adında bir sanat galerisindeyiz, etrafımız otlayan ineklerin, mutlu köylülerin, güzel manzaraların resmedildiği büyük tablolarla çevrili. Modern resim koleksiyoncusu olan Naomi, bir inek sürüsünün önünde duruyor. Bir nedenle Rusya'da daha da belirginleşen Oxford aksanıyla ağır ağır konuşarak, "Bu çok güzel bir inek," diyor. Rehberlerimiz, müze görevlileri ineğe bakıyor. "Güzel bir inek," diyor yine ağır ağır, "Ama sağılması gerekiyor galiba?" Görevli onun masum gözlerine bakıyor ama gülse, kelimenin tam anlamıyla hayatı kayacak. Adam, "Sovyet ineklerine iyi bakılır," diyor ciddi bir ifadeyle. "Benim sürümde de aynen şu kahverengi olana benzeyen bir inek var," diyor Naomi. Biz arkadan gelerek gülümsüyoruz, hatta risk alarak kahkaha atıyoruz, ancak adamın yüzündeki ifade bizi durduruyor.

Anlaşılan, sadece “sağlıklı” resimler yapmalarına izin verilen Sovyet ressamlar bu numarayla, en azından kendi durumlarını biraz yumuşatıyorlardı: Bir resmi tamamladıktan sonra kasıtlı olarak bir köpek veya orada olmaması gereken bir figür ekliyorlardı. Bu resim, evet veya hayır diyecek olan görevlilerin önüne konulduğu zaman, bu görevliler, daha yukarıdan eleştiri ihtimaline karşı kendilerini korumak durumundaydılar. Bu noktada devreye sanatçı girerdi. “Yoldaşlar, şimdi gördüm – köpek yüzünden. Köpeği koymakla hata ettim.” “Pekâlâ, yoldaş, o halde köpeği çıkar.” Ve resim geçiyordu. Bu tür strateji, çeşit çeşit bağlamda, elbette kimi uyarlamalarla benim de çok işime yaradı.

Kolektif çiftliğe giderken, resmi arabalar anayoldan çiftlik yoluna dönünce, Naomi durup duramayacağımızı sordu. Dört beş araba durdu. Hepimiz, yaklaşık 20 kişi arabalardan indik ve yolda durarak tarlalara baktık. Ağustos ayıydı, çok sıcaktı ve ekinler çoktan biçilmişti. “Bu çok kötü bir erozyon,” dedi Naomi parmağıyla göstererek. Gerçekten de öyleydi. “Ama bu çiftlikte geçen yılki hububat hasadı çok iyiydi.” “Bu tür erozyonlara izin verirseniz uzun süre iyi hasat alamayacaksınız,” diyen Naomi bu yolla daha da sert eleştiri yapmak istediğini ortaya koyuyordu.

Hayatımda gördüğüm en cesur şeye bu kolektif çiftlikte tanık oldum.

Biz, altımız ve Alexei Gurkov başkanlığındaki ev sahiplerimiz, kolektif çiftçilerin oluşturduğu kalabalığın karşısında duruyorduk. Bizi tanıştırıyorlardı. Tolstoy gibi, beyaz köylü giysileri içindeki yaşlı bir adam öne çıktı ve konuşmak istediğini söyledi. Diğerleri hemen onu azarlayarak grubun yanına itelemeye çalıştı. Adam direndi ve bizimle konuşması gerektiğini söyledi. Bir sessizlik oldu. Oksana’nın çok korktuğu belliydi. Yaşlı adam konuştu. Oksana tercüme etti ve Rusça bilen delegemiz Douglas Young onu durdurdu. “Hayır, doğru tercüme etmiyorsun,” dedi bir öğretmen gibi yumuşak bir ses tonuyla. Yaşlı adam ona hitap etti ve Douglas tercüme etti. Oksana bu arada ellerini dua ediyormuş gibi birleştirmişti. “Size anlatılanlara inanmayın. Yurtdışından gelen ziyaretçilere yalan söyleniyor. Size gösterilenlere inanmayın. Hayatlarımız korkunç. Rus halkı – Rus halkı adına konuşuyorum. İngiltere’ye dönüp size söylediklerimi herkese anlatmalısınız. Komünizm korkunç—” Ancak diğerleri adamı geri çekip, etrafını sardılar. Fakat adam, diğerleri onu

azarlarken, yakıcı gözlerini bize dikerek durdu. Bu inanılmaz bir şeydi; etrafındakiler onu azarlıyor ve söyleniyordu. Bunu takip eden, uzun, bolca kadeh kaldırılan yemekte, adam gözlerini yine bize dikip sessizce otururken, diğerleri onu azarladı – sevgiyle, bu konuda hiçbir kuşku yoktu. Ancak o dönemde, insanlar o adamın yaptığının çok daha azı için çalışma kamplarına gönderiliyorlardı. Yabancılara bu tür şeyler söylemekten daha kötü bir suç olamazdı. Tutuklanacak ve yok edilecekti. Adam da böyle olacağını biliyordu.

Bu yemek sırasında Coppard, neşeyle kolektif çiftliğin öğretmeni ve hemşiresiyle flört ederek eğleniyordu. Genç kadınları büyülemeye bayılıyordu. Bu iki kadın da cana yakın ve güzeldiler ve onunla cilveleşiyorlardı.

Bunu bir film sahnesi olarak hayal etmeye çalışıyorum ama aslında çok korkunç. Bu uzun ve çiçeklerle, şarapla, yemeklerle dolu bir masaydı. Orada Sovyet çiftçilerini temsil etmek üzere kolektif çiftlikten özel olarak seçilmiş insanlar bulunuyordu. Orada biz mutlu delegeler, bu tür yolculuklarda olduğu gibi, hayatımızdan ve kendimizden memnunduk. Orada, parti görevlileri son derece naziklerdi. Orada, iş kıyafetli adam gözlerini bizden ayırmıyordu. Albert Coppard flört ediyordu. Biz konuşma yapıyorduk. Douglas Young bize İskoçyalı çiftçilerin sıkıntılarını hatırlatıyordu. Naomi, İngiltere'deki çiftçilik uygulamalarını anlatıyor, şiddetle tarlaların arasından arabayla geçerken gördüklerimizle karşılaştırıyordu.

Tuvalette, Kipling'in *If*[94] şiirinin çerçevelenmiş kopyası asılmıştı. Bize bunun herkesin en sevdiği şiir olduğu söylendi ve hepsi ezbere biliyordu.

If şiirini bir daha bir tuvaletin kapısında gördüğümde, Kenya'da, her tarafta kraliçenin resminin bulunduğu büyük ve zengin bir çiftlikteydim.

Bizi, minnettar tebaalarının Stalin'e verdiği hediyelerle dolu bir binaya götürdüler. Acıklıydı, çünkü çoğu gerçek köylü veya halk geleneklerinin çirkin türevleriydi, ortalarını Stalin'in yüzünün tamamen doldurduğu halılar, oyma kutular veya metal işleri ve hepsinin ortasında onun yüzü. Diğerlerini bu işe bırakıp dışarı, oturmaya gittim. Komünist formülde bir öykü yazmaya orada karar verdim çünkü kendimizi beğenmişlik ve üstünlük tasladığımızın farkına varmaya başlıyordum. Dickens gibi, içinde

çok iyi ve çok kötü karakterler olacaktı. Hikâyeyi yazdım. Adını *Hunger*[95] koydum. Afrika'nın bir köyünde yaşayan bir gencin şansını ve hayatını riske atarak büyük şehre gitmesi hakkındaydı. Bu, sadece Afrika'nın değil, zamanımızın konusuydu. Arka planı tanıdığım Afrikalılardan aldım: Sorduğumda bir köyde şunun veya bunun tam olarak nasıl yapıldığını, işlerin yerleşimlerde ya da Salisbury'nin izinsiz içki satan yerlerinde nasıl yürüdüğünü anlatıyorlardı. Bu hikâye birçok kere tercüme edildi ve yeniden basıldı ama yine de ben utanıyorum. İlk hikâyelerimden epey bir miktarının ortadan kaybolduğunu görmek isterdim. O hikâyenin sorunu aşırı duygusal olmasıydı ki bu genellikle pek saf olmayan bir noktadan çıktığını gösterir: Ders vermek amacıyla yazılmıştı.

Naomi, ben ve Oksana, Kızıl Meydan'da St. Basil Katedrali'nde duruyoruz. Naomi, Oksana'ya Rusların zevksizliği konusunda nutuk atıyordu. O yolculukta Naomi büyük bir estetik sıkıntısı yaşadı. Her şey çirkindi ve ikinci sınıftı. Arnold'la ben savaş hakkında bir şeyler mırıldandığımızda, Naomi, "Saçmalık, yeni malzemeler ve mobilyalar üretiyorlar ve hepsi iğrenç," diyordu. Oksana'ya duvarlardaki ve tavanlardaki motifleri gösterip, "Bunlara sahipken neden elbiselik kumaşlarınıza o kadar iğrenç motifler koyuyorsunuz?" dedi. Oksana'nın kafası karışmıştı. Yeni pamukluların ve ipeklilerin üstündeki motiflerin iğrenç olduğunu bilmiyordu. Naomi üzerindeki Liberty eteğini gösterince, Oksana bunun neden bize sabahleyin gösterdiği pamuklu balyalarından daha iyi olduğunu anlayamadı. Katedralin duvarlarındaki motiflerin eski ve demode olduğunu düşünüyordu. Bana sonradan, eğer Bayan Mitchison zengin bir kadınsa neden ipek değil de pamuklu giydiğini sordu. Çünkü tabii, eğer gücünüz yetiyorsa, her zaman ipek giyerdiniz. Oksana'nın en iyi elbisesi ipekliydi. "Ve çok güzel," dedi Richard Mason kibar bir şekilde. Arnold'la ben Naomi'nin ev sahiplerimizi küçük gördüğünü ve bunun farkında olmadığını, onu durdurabileceğimizi tartıştık. Gerçekten de bunu görev edindik. "Naomi, insanları bu şekilde gücendirmekten vazgeçmelisin. Bunu kabul edemeyiz."

"Ama anlamıyorum," dedi Naomi o gür sesiyle. "Neden mobilyalarına bu süprüntüler yerine güzel modeller bulamıyorlar?"

“Fakat Naomi,” dedi entelektüel Arnold, “Köylü geleneği yıkılınca işte böyle olur; modern bir şeyi örnek almak istiyorlar. Eski şeylerde zevkliydiler, yeni şeylerde de zevkleri gelişecektir.”

“Şey,” dedi Naomi ağır ağır, “Ama ben düşündüğümü söyleyeceğim. Bu heyetin, boşlukları giderip, köprüler kurması gerekiyor. Kesinlikle onlara korkunç bir zevkleri olduğunu söyleyeceğim.”

“O halde eve döndüğümüz zaman basına, zamanını Rusları estetik duyuları yüzünden hor görmekle geçirdiğini anlatacağız.”

“Ama Arnold, canım benim, herhalde ciddi değilsin.”

“*Onların duygularını incitiyorsun* Naomi,” dedi Arnold gözleri dolarak.

Leningrad’da Naomi’yle bana aynı odayı paylaşmamızın sakıncası olup olmadığını sordular. Bunu çok yadırgadık ve muhtemelen konuşmalarımızı dinlemek istediklerini anlamam çok uzun sürdü. Ağustos olduğundan geceler tam olarak aydınlık değildi, tam karanlık yalnızca iki saat kadardı. Çok yorgun olduğum için yatağa, çift kişilik yatağa devrildim. Naomi beni dürtüyordu çünkü ona aşk hayatımı anlatmamı istiyordu, böylece o da bana yirmili yıllardaki sevgililerini anlatabilecekti. Bunu okul hayatına, yatakhanedeki haylazlık sohbetlerine benzettim. Naomi bugünlerde genç kadınların gerçekten uyuşuk olduğunu söyledi. Ben uyudum.

Leningrad hüzünlü bir şehirdi, eski ve zarifti, çok sayıda su manzarasıyla doluydu, duvarları kurşun delikleriyle pütür pütür olmuş veya on yıl önce bir buçuk milyon insanın öldüğü kuşatmada gördükleri hasar nedeniyle çatlamıştı. Bazı insanların hayran olduğu tarzda inşa edilmiş, tamamen altından yapılmış süslü kıvrımlardan ve aşk tanrılarından, pembe bedenlerden, pembe ve mavi kurdelelerden, madalyonlardan oluşan, asık suratlarla ve gamzelerle dolu sarayların birinden çıkıp diğerine gidiyorduk. Bunun nedeni Rus kraliyet ailesinin Fransızlara hayran olması ve saraylarına onların tarzını uygulamalarıydı. Bu nedenle eskiden saray olan Çocuk Evi’ne gittiğimiz zaman, kum havuzları veya salıncaklar oldukça zevksiz görünüyordu.

Sovyet Yazarları’nın Leningrad şubesiyle resmi bir görüşmemiz oldu. Biz yine, bir başka anlamsız odada, hatırlayabildiğim en kasvetli ve ciddi etkinlik için toplanmıştık. Naomi, Leningradlı yazarlara, yazar Mikhail Zoşçenko’yu bize göstermeleri konusunda ısrar edeceğini söyledi. Batı’da,

Zoşçenko'nun öldüğüne – öldürüldüğüne ilişkin söylentiler vardı. Arnold'la ben dehşete düştük. Bir kere niçin bir yazarı mahkeme salonundaki bir delil gibi bize sunsunlardı ki? Ayrıca o zamanlarda yazarların, şimdi söylendiği gibi, dikkati çekmemeye –göze batmamaya– çalıştığını biliyorduk ve muhtemelen Zoşçenko'nun en son isteyeceği şey Batı tarafından sınanmaktı. Ancak Naomi ısrar ediyordu.

Ev sahiplerimizin adını hatırlayamıyorum. Açılış konuşmalarının hepsi öfke doluydu. Bunlardan çoktan bezmiştik, hatta, "Neyse ki, yakında eve dönüyoruz, bir konuşma daha dinlersem—" deme aşamasındaydık.

"Veya bir daha kadeh kaldırırsam."

"Veya bir ziyafet daha."

Bir süre sonra kelimenin tam anlamıyla bu konuşmaları dinleyemiyorsunuz. Söylemler adeta beyninizi uyuşturuyor. Sözcükler –ses– narkotik gibi olur. Toplantılardaki bu tür konuşmalar saatlerce sürüyordu ve bazen genç bir şair, bir *Quaker*[96] gibi, karşı koyamadığı bir dürtüyle ayağa fırlayıp, Stalin'e bir kaside okuyarak konuşmaları bölüyordu. Belli ki kimse *lèse-majesté*[97] ile suçlanma tehlikesi nedeniyle itiraz edemiyordu ve böylece her seferinde bütün görevliler bu ilham gelen çocuğa güzel güzel gülümsüyor ve hatta alkışlıyordu. Bu ortamda Mikhail Zoşçenko getirildi ve salonun ortasına oturtuldu. Ruslar bir tarafındaydı, biz diğer tarafında. Zoşçenko ufak tefek, zayıf, sarı benizli bir adamdı ve hasta görünüyordu. Cesur ve onurlu davranıyordu. Tıpkı kolektif çiftlikteki ihtiyar gibi atmosferin koruyucu kollarıyla sarılıydı. Bu görevliler, ne kadar sadık köle, dalkavuk, yalaka olsalar da, kendileri de tehdit altındaydı, birçok yazarın, dost veya değil, sürgüne veya kamplara gönderilip kaybolmasına tanık olmuşlardı. Zoşçenko uzun zamandır resmi eleştiri altındaydı – bu, onların da eleştirdiği anlamına geliyordu. Komünizm altında yaşayan vatandaşların hayatlarındaki aksilikler ve anormallikler hakkında küçük, çok komik, çok popüler hikâyeler ve basit bir şekilde *İnsanlar* adını taşıyan harika bir kısa roman yazmıştı ve bir süre resmi olarak alkışlanmıştı fakat bu durum uzun sürmemişti.

Zoşçenko karşımızda otururken, başkan tarafından teşvik edilince, kesinlikle hayatta olduğunu, iyi olduğunu, iyi muamele gördüğünü ve yöntemlerinin yanlış olduğunu anladığını söyledi. Eski olumsuz ve eleştirel

çalışmaları nedeniyle pişmanlık duyduğunu, ama şimdi Büyük Vatanseverlik Savaşı hakkında üç ciltlik bir romanla uğraştığını ve bunun eski suçlarını telafi edeceğini umduğunu belirtti.

Mikhail Zoşçenko kısa bir süre sonra öldü, kampta değil, hastalıktan; yani birçok Sovyet yazarından daha şanslıydı. Arnold'la ben, bu ölümü tartışırken, hayatına yaptığımız ve yaparken anlamsız ve saçma olduğunu düşündüğümüz müdahalenin, belki de onu koruduğunu ummaya çalıştık. Ancak bu konulara karar veren Stalin'in "faydalı aptalların" görüşlerini umursadığını sanmıyorum. (Lenin bizim gibi Batılıları böyle tanımlıyordu.)

Artık birlikmiş gibi davranmıyorduk. Naomi ile Douglas, kalan boş zamanlarını birlikte geçiriyorlardı.

Coppard benimle beraber olmayı, ona moral vermemi istiyordu. Komünist dünyasının her yerinden gelen çok sayıda ziyaretçi – heyetle mutlu olurken, Moskova'nın zulmü onu rahatsız ediyordu.

Ancak ben çoğunlukla Arnold'la birlikteydim. Sürekli konuşuyorduk. Kendimizi o kadar ciddiye almamız şimdi ne kadar saçma geliyor. Unutmayın, komünizmin omuzlarında, bütün dünyanın geleceği yatıyordu. Komünistler ve "ilerici güçler." Şimdi anlıyorum, buna bütün gençler inanıyor: Her şey onların ellerinde, çünkü yetişkinler felaket. Komünistlere duyulan bu temel inancın, yalnızca gecikmiş veya yeri değişmiş kolektif ergenlik olması mümkün müydü?

Stres, baskılar, anlaşmazlıklarımız, uykusuzluk, görüşmelerimizin yorucu temposu en kötü yanlarımızı ortaya çıkarıyordu ya da en azından yapımızın sınırlarını zorluyordu. Richard Mason daha yalnızlaştı, sessizleşti ve kaba duruşunu daha da abarttı: "Kusura bakmayın ama hiçbir zaman bir tiyatronun veya konserin yanına yaklaşmıyorum." Coppard her etkinlikte o anlayışlı, güzel veya özgür kadını buluyor ve gençliğinde tek başında bütün İngiltere'yi yürüyerek dolaştığını anlatıyordu – bu çoğu zaman Rusya'yı gençliğinde yürüyerek dolaşan Samuel Marşak'tı. Coppard herkese politikacılardan tiksindiğini, ülkesinin yönetici sınıfından nefret ettiğini, komünizmi sevdiğini söylüyordu. Douglas Young'ın devasa boyu ve İskoç eteği, fırsat bulup ezilmiş İskoçlardan bahsettiği zaman, alkış tufanına yol açıyordu. Naomi'nin üst-sınıfa has ağır ağır konuşması her geçen gün daha dayanılmaz hale geliyordu. "Ama o zavallılar, kesinlikle daha iyisini

öğrenmeliler." Arnold daha da duygusallaştı ve sık sık ağlıyordu. Ağlamak için her türlü neden vardı. İnsanların nasıl eğlendiğini göstermek için bizi bir dans salonuna götürdüler. Burası Moskova'nın başlıca eğlence merkeziydi. Çirkin, zavallı bir yerdi. Bir orkestra 1930'ların dans müziğini çalıyordu. Ve ortalıkta bir tek erkek yoktu, sadece kadınlar ve kızlar vardı ve birbirleriyle dans ediyorlardı. Aptal aptal, "Neden erkek yok?" diye sorduk. Oksana, "Erkekler savaşta öldü," dedi. Çünkü aynen annemin neslinde olduğu gibi –erkekler öldüğü için– Oksana'nın da erkeği ve evlenme beklentisi de yoktu.

Arnold ağladı ve ben, her geçen saatte daha buyurgan bir hale geldim.

Arnold'la ben lüks süitimde oturuyorduk, söylediğimiz her söz dinleniyor, yeterince iyi olmadığına karar veriliyordu. Bu arada biz artık resmi söylemlere katlanamıyorduk. Rusların sorunu, dış dünyayla yeterince temasları olmamasıydı, basit, insancıl bir şekilde konuşmayı bilmiyorlardı. Yapmamız gereken şey –buna uzun tartışmalardan sonra karar vermiştik– Alexei Surkov'u, jargonu atlayarak, doğru cevap vermeye zorlayacak bir soru hazırlamaktı. Bulduğumuz soru şuydu: "Her zaman, her toplumda, en katı olanında bile, yeni fikirler doğar, bunlar genellikle kınanır, hatta kışkırtıcı bulunur, ama kabul edilir ve sonra, zamanı gelince, başlangıçta ters gelen yeni fikirler tarafından bir kenara atılır. Sovyetler Birliği, kültürlerin çürümesini veya rezil olmasını önleyen bu kaçınılmaz sürece nasıl izin veriyor?" Kelimeler tam bu şekilde olmasa bile –böyle olduğuna inanıyorum– sorunun meali bu şekildeydi. Arnold'la ben, Surkov'un yandaşlarıyla sarılmış olmadığı bir anı yakaladık. Ona, kendisine bizim için son derece önemli olan bir soru yöneltmek istediğimizi söyledik. Bizi dikkatle dinledi, başını salladı (Sovyet tarzının gerektirdiği şekilde) ve "Evet, bu çok güzel bir soru," deyip bize cevabını yarın, Yasnaya Polyana'ya gittiğimiz zaman vereceğini söyledi. Burası Tolstoy'un eviydi, kutsal bir mekândı. Gerçekten bize dürüst bir yanıt vermesini bekliyorduk.

Birkaç araba halinde taşraya doğru ilerledik. Yolda çok sayıda yerli insan dağ çileği satıyordu. Görevliler özellikle de memur olmasa da Moskova'da bizimle birlikte olan Boris Polevoi bunların hepsini satın aldı. Boris, Büyük Vatanseverlik Savaşı hakkındaki romanlarıyla alkışlanan bir yazardı. Konstantin Simonov da oradaydı. Aşk şiirleri kitabı daha yeni çıkmıştı. Bu

şiirler resmi olarak kabul edilmişti ama aşk şiirleri pervasızlık olarak görülüyordu ve bizzat Stalin, bu tür taşkınlıkların kesinlikle yatak odasında kalması gerektiğini söylemişti. Bu yorum, büyük bir insanın sanata babacan yaklaşımı olarak, sık sık anlatılıyordu. Boris çekici bir adamdı, çocuksu, hevesli biriydi. Her yere motosikletle gidiyordu ve bu durum her fırsatta başına kakılıyordu. Burada önemli ve onurlandırılmış bir yazar vardı ama motosikletle dolaşamayacak kadar iyi değildi. Tolstoy'un evini gezdik. Bu, adamın aristokrat ve Rus sosyetesinin bir üyesi olduğu düşünülünce çok şaşırtıcıydı çünkü büyük değildi. Ancak içinde çok sayıda akraba, çocuk, hizmetçi ve ziyaretçi vardı. Her şeyin ötesinde, çok kötü döşenmişti ve kontesin üzerinde doğum yaptığı kanepe çoğunlukla halka açık bir odada duruyordu ve maksimum rahatsızlık için tasarlanmış olabilirdi.

Orman ve tarlalar harikaydı. Öğle yemeği için hazırlanan masa uzundu, yaklaşık 30 kişi alacak şekildeydi ve ağaçların altına hazırlanmıştı. Surkov'un kızı da oradaydı. Neşeli, güzel bir kız olup, babasının gözdesiydi. Babası gözlerini ondan alamıyordu ve bize kızıyla hava atıyordu. Kız bize kutup bölgelerine yolculuğa gideceğini söyledi ve komünist hayal gücünün romantizmi Arnold'u hemen etkiledi. Arnold kıza, Kuzey Kutbu'na keşif gezisine mi gideceğini sordu, çünkü bir Sovyet bakireden daha azı beklenemezdi. Kız hoş bir şekilde güldü ve "Hayır," deyip okul arkadaşlarıyla pitoresk yerleri gezeceğini söyledi. Sadece böyle anları hatırladığım zaman kendimi tekrar o kahramanca beklenti atmosferine, komünizm havasına sokabiliyorum.

Arnold'la ben Surkov'un cevabını bekliyorduk ve hiçbir şey olmadan gitme zamanı gelince, onu yanımıza davet ettik. Ancak yerinden kıpırdamadı. Diğer görevlilerin yanından bir adım bile uzaklaşmadan, sesini yükseltti –böylece civardaki herkes dönüp ona baktı– yumruk haline getirdiği sağ elini kaldırarak, "Sovyetler Birliği, büyük lider Yoldaş Joseph Stalin'in idaresi altında, her zaman Marksist ilkelere dayanan doğru kararları verecektir," diye nutuk attı. Gözlerimize hiç bakmadı. Belli ki bunu söylemesi kendisine bildirilmişti. KGB bizim samimi gevezeliğimizi dinledikten sonra Surkov ve kendileri için en az tehlikeli olacak bu formülasyonu bulmuşlardı. Böylece içinde bulunduğu pozisyon için de bir

şeyler söylemiş oluyordu ama korkarım bu apaçık gerçeği uzun süre, yıllarca göremedim.

Arnold'la ben bu cevabı tartıştık ve çok şey beklediğimize karar verdik. Biz resmi bir heyetin parçasıydık ve o da bu ziyaret sırasındaki ana Parti temsilcisiydi.

Fırsat buldukça Stalin'i ve kendisine gösterilen tepkiyi de konuştuk. Kısa öykülerde, romanlarda, anılarda sürekli şu sahnenin versiyonlarının karşımıza çıktığı bir dönemdi: "Traktörüm-mobiletim-biçerdöverim-arabam bozulmuştu. Ne yapacağımı bilmeden öylece yolun kenarında duruyordum ve birden önümde basit görünüşlü bir adam peydahlandı. İyi kalpli, dürüst bakışlıydı. 'Bir derdin mi var yoldaş?' dedi, makineyi işaret ettim, karbüratörü-motoru-freni-lastiği gösterip, 'Sorunun burada olduğunu göreceksin,' dedi. Gülümsedi, ciddiyetle ve iyilikle selam verip yürüdü gitti. Hayatını Rus halkının hizmetine adayan Yoldaş Stalin olduğunu anlamıştım."

Ben artık Yoldaş Stalin'e karşı pek saygı duymuyordum. Ancak Arnold onun aleyhine söylenen tek bir kelimeye bile katlanamıyordu. O yandaşlarının Stalin'den gerçeği sakladığına inananlardandı. Arnold, Parti'nin yaptığı "hatalar" yüzünden sıkıntı çekiyordu. Ben nasıl otoriteye karşı çıkma ihtiyacı içindeysem, o da otoriteye saygı duyma ihtiyacı içinde olan bir adamdı. Arnold homoseksüel olduğunu bana açıkladı – pek sürpriz sayılmazdı – ve bu yolculuktan önce, Komünist Parti'nin patronu Harry Pollitt'e gittiğini, bir eşcinsel olarak Sovyetler Birliği'ne gideceği için kaygılandığını söylediğini anlattı. Harry Pollitt arkadaşlarına danışmış, arkadaşları sorun olmadığına karar vermiş, Parti'nin ona destek olacağını söylemiş ama yanına casuslar, güzel oğlanlar, vs. yaklaşacak olursa hemen onlara bilgi verilmesini istemişlerdi. Arnold bu konuda çok duygusaldı. O dönemde İngiltere'de eşcinsel olmak yasalara aykırıydı. İnsanlar hapse girebilirdi ve giriyordu. Şu anda kanıksadığımız hoşgörülü tavra daha birkaç yıl vardı. "Parti'nin bizzat onun yanında olması," sanırım, diğer insanlar gruplar halinde ayrılırken Arnold'un komünist olarak kalmasının nedeniydi. Harry Pollitt'e ve arkadaşlarına da hayran olmuştum. Bu tutucu, saygın, işçi sınıfından adamların Arnold'u kabullenmesi herhalde kolay olmamıştı.

Bizi en son götürdükleri yer, çocuklar için bir yaz kampıydı. Bunun bir gösteri mekânı olduğunu biliyorduk. Oksana ve diğerleri Sovyetler Birliği'ndeki her çocuğun yazın altı hafta bunun kadar iyi bir kampa gittiğinde ısrar ediyordu. Oldukça güzel işletilen bir yerdi, önlüklü ve örgülü kızlarla, kibar oğlanlarla doluydu. Dikkatimizi çeken şey, Rus, İngiliz ve Fransız klasikleriyle dolu kütüphane oldu. Her yerde, küçük yatakların üzerlerinde, ortak salonlarda, Tolstoy, Çehov eserleri ve İngiliz kitaplarının çevirileri yatıyordu. "Çocuklarımız sadece en iyileri okuyor." Bu ülkenin her tarafında böyle miydi? Tabii, diyerek bize güvence verdiler. Tabii bunu tartıştık. Tanıştığımız herkesin İngiliz edebiyatı hakkında bizim kadar bilgili olduğu ve insanların metroda kendi klasiklerini okurken görüldüğü doğruydu. "Çelişki" şuradaydı: Bu insanlar, hayatlarının her dakikasının anlamsız ve acımasız söylemlerle yönetildiği bir ülkede yaşıyorlar, fakat buna rağmen hümanist geleneklere uygun olarak yetiştiriliyorlardı. Tolstoy'un tek bir kitabı onlara resmen öğretilen her şeyle çelişirdi.

Bence edebiyat –roman, öykü, hatta bir dize şiir– imparatorlukları yıkabilecek güçtedir. "*Ve sardı çağı bu sürüler*."

Bir zamanlar, müzik, sanat ve edebiyatla büyüyen Rus aydınları vardı. Bunu binlerce romandan ve oyundan biliyoruz. Komünist dönemde acımasızca ve ısrarla saldırıya uğrayan bu insanlar, miraslarını özenle koruyarak hayatta kalmışlardı. Ama anlaşılan bu artık doğru değildi çünkü komünizm yıkıldığı zaman ülkeye Batı'nın en kötü ürünleri, pornografi ve şiddet girdi, bundan sora kalan miras da yıkıldı. Dünyaya gerçekten ilham veren eşsiz bir kültür yok oldu.

Semerkant'a davet edildik ama Naomi, Argyll'de bir konsey toplantısına katılmak üzere geri dönmek zorunda olduğunu söyledi. Bu, Douglas Young'ın İskoç eteği veya Richard Mason'ın, "Sanırım genel olarak Lourdes'i[98] tercih ederdim," cümlesiyle aynı derecede saçma olup kasıtlı bir alaycılık içeriyordu.

O davette gerçeküstü bir yan vardı, ancak Kızıl Meydan'ı süsleyen, BİRAZ DAHA ŞAMPANYA İÇİN yazılı devasa pankartlarla ne boy ölçüşebilirdi! Çünkü her zamanki gibi hükümet şeytani içki ile savaşıyordu ve şampanya sağlık açısından votkaya göre bir nebze daha iyi sayılıyordu.

Ya da o bitmek bilmeyen ziyafetlerde görevlilerin, Karadeniz’deki tatillerin cazibesi hakkında kulak misafiri olduğu sohbetler. “Karım mersin balığı yapış şekillerine bayılıyor.”

Gezi baştan sona kolektif çiftlik ve Halk Sarayları ve konuşmalar değildi. *Kırmızı Gelincik* balesi politik bir vaaz olmasına rağmen hiç de sıkıcı sayılmazdı, ikiyüzlülüklerinin içine dekadan bir kapitalist gece kulübü sahnesi de dahil edilmişti ve bu seyircilerin aslında yerin dibine batırılması gereken şeylerin keyfini çıkarmasına olanak sağlıyordu: Hırslı, imrenen, aşağılayan, kıvrılıp bükülen çıplaklıkları seyreden o yüzler. Ancak *Ivan Susasin* operasındaki izleyiciler çok farklı bir olaydı. Burada kendini koruyan öteki Rusya vardı. O nasıl şarkı söylemekti, o ne müzikti. Ancak bize göre, bu prodüksiyon geçmişin cazibesini taşıyordu, zira ağaçlardaki yaprakları sayabildiğiniz noktaya kadar gerçekçiydi. Bu operada kahraman, bir köylü, halk adamı, Rusya Ana’yı işgal edenlere karşı koyuyor ve çarını kurtarma uğruna ölüyordu. İzleyicilerden bazıları tüm opera boyunca sessizce ağladı ve o coşkulu iki hafta hakkındaki izlenimlerim arasında, Büyük Vatanseverlik Savaşı ve bu insanlara ne ifade ettiği konusunda doğrudan insanın yüreğine hitap eden buydu.

Bir akşam, Moskova’da yaşayan bir gazeteci olan Frank Johnson’un evine gittik. Bütün yabancılar o daireye gidiyordu. Frank Sovyet sempatisini gizlemiyordu ve sanki doğduğundan beri KGB’liydi. Cana yakın bir halk adamıydı. Karısı bir Rus güzeliydi. Karısı dahil çeşitli Ruslardan, “Siyahlardan nefret diyorum,” gibi yorumları ve Güney Afrika’daki bütün beyaz madamlar gibi, “Bir siyahın kullandığı fincandan hiçbir şey içmem. Önce dezenfekte ederim,” dediklerini işte o evde duydum. Ruslar, Rus olmayan cumhuriyetleri –Gürcistan, Özbekistan, Baltık Devletleri, vs.– hakkında tıpkı Güney Afrikalı beyazlar gibi konuşuyorlardı. “Biz olmasak, hiçbir yere varamazlardı.” “Biz onlara destek oluyoruz.” “Onlar çok geri.” “Bence onları Rusya’ya sokmamalıyız.”

Ayrılacağımız gece, arabayla bizi havaalanına götürürlerken şöyle bir şey oldu. Bizim arabanın arka koltuğunda Oksana, Arnold ve ben otururken, Douglas Young şoförün yanında oturuyordu. Yarı karanlık bir yolda adamın teki sendeleyerek farların aydınlattığı yola çıktı. Şoför direksiyonu kırdı

ama adama çarptı. Hepimiz arabadan fırladık. Köylü bacaklarını açmış, kanlar içinde yatıyordu. Çok sarhoştu. Oksana bir intikam meleğine dönüştü ve onu cezalandırmak için yolda bırakmamız gerektiğini söyledi. Biz, Arnold'un kollarında sersemlemiş bir şekilde yatan, anlamsız sözler söyleyen ve kan kaybeden adamı arabaya almakta ısrar ettik. Arnold ona tutkulu bir koruyuculukla sarılırken ağladı. Orada bütün Sovyetler Birliği'ne, ölen milyonlarca insana, erkeksiz kadınlara, savaşta harap olmuş zavallı sokaklara sarılıyordu. Böyle hissettiğini biliyordum, çünkü ben de aynı şeyleri hissediyordum. Oksana havaalanına gidinceye kadar yüksek sesle ve kindar bir şekilde azarlamaya devam etti. "Bunu nasıl yaparsın? Bunlar seçkin yabancı konuklar, ne cüretle ülkemize hakaret edersin? Bunun cezasını çekeceksin, utanmalısın." Douglas Young alaycı bir sesle tercüme eti. Bu, o yolculuktaki en garip olaydı, bütün yolculuğu özetliyordu ve karikatür gibiydi – sarhoş, kanamalı bir adam, Sovyet bakıcı şirretliği, Arnold'un ağlaması, Douglas'ın kasıtlı olarak abarttığı, karamsarlık dolu, öfke dolu, yakınan İskoçyalı sesi ve ben Oksana'nın sözünü kesiyorum: "Ama bizi havaalanına bıraktıktan sonra, onu hastaneye götüreceksin, söz mü? Götüreceksin değil mi?"

Havaalanına, motosikletiyle bize veda etmeye gelen, gülücükler dağıtan ve iyi yoldaşlık sergileyen Boris Polevoi vardı. Dost canlısı biriydi ve o sarhoşun hastaneye götürülmesini sağlayacağına söz verdi fakat biz böyle olacağını pek sanmıyorduk. Douglas, "Kurşuna dizilmezse iyidir," dedi ve Arnold itiraz etmedi.

Hepimiz ayrıldığımız için mutlu olduğumuz konusunda uzlaşmaya vardık. Geri dönerken, Karlovy Vary Film Festivali'ne katılmak ve bir resim sergisini gezmek amacıyla iki gün Prag'da kaldık. Muhtemelen artık çok yorgun olduğum için Çekoslovakya'yla ilgili çok az şey hatırlıyorum, ama bir olay var: Altımız birden galeride sergiyi gezerken, ben bir odada yalnız kaldım, beğendiğim bir resme bakıyordum. Görevli yanıma geldi ve "Seni seviyorum, seninle evlenmek zorundayım. Beni İngiltere'ye götür," diye fısıldadı. Umutsuzdu, yalvarıyordu; kolumu tuttu ve "Lütfen, lütfen, onlara beni sevdiğini söyle, beni de götür," dedi. Sonra tercüman geldi ve beni, sürüden ayrılan bu tehlikeli kaçaktan kurtardı ve ufak tefek görevli – yaşlıydı veya o zaman ben yaşlı olduğunu düşünmüştüm, üzgündü, acıyla

kıvranan kara gözleri vardı– hemen bir resmi işaret edip, bana bilgi veriyormuş gibi davrandı. Ben odadan çıkarken gözleriyle beni takip etti. Asla bilemeyeceğim bir nedenle dayanılmaz olan yaşantısından kaçma fırsatı gidiyordu. Sonradan bunu Jack'e anlattığımda ona özgü burukluk, acı, öfke karışımı bir duyguyla, "Pekâlâ onunla evlenebilirdin. Ama ondan öyle çabucak kurtulamazdın," dedi. Jack, Çekoslovakya'da bir kızı Nazilerden kurtarmak için Parti tarafından düzenlenen bir planla onunla evlenmişti, fakat sonrasında, kız boşanma konusunda zorluk çıkarmıştı. Sonunda buluştuklarında da Jack kıza çıkışmıştı: "Sana bir iyilik yaptım sense bana ne çok sıkıntı verdin." Kızsa ona buruklukla, "Nikâhtan sonra beni bir yemeğe bile götürmedin. Seni hiç affetmeyeceğim," demişti.

"Bir düşün," dedi Jack, "Eğer biraz sağduyulu olsaydım ona bir gül veya başka çiçek alırdım ve bütün bu sıkıntılardan kurtulmuş olurdum." Burada, eski ve çok ünlü bir Sovyet hikâyesine atıfta bulunuyordu. Düğünlerde duygusallık yasaklanmıştı ve iki sevgili, o zamanki bütün Sovyet çiftler gibi, minimalist bir şekilde evlendirme dairesinde nikâhla yetinmişlerdi. Sovyet ilkelerine bağlı olmalarına rağmen, kendilerini üzgün, tatsız ve mahrum hissetmişlerdi. Birisi, meydan okuyarak onlara çiçek verince, herkes kendini daha iyi hissetmişti.

Londra'ya gelir gelmez, altımız tekrar birlik olduk. Bunun nedeni bir basın toplantısıydı. Soğuk Savaş'ın kızgın, nefret dolu atmosferini yeniden yaratmak gerçekten mümkün değil. Karşımıza çıkan gazeteciler bizden o kadar nefret ediyordu ki kibar bile davranamıyorlardı. "Gerçeği" söylememizi istediler. Kaçınılmaz olarak savunabileceğimizi savunduk; Naomi ve Douglas bile. Onlar bizden nefret ediyorduysa, biz de onlardan nefret ediyorduk. Bu kesinlikle, gazetecilerin en büyük düşmanlarının kendilerinin olabileceğini düşündüğüm tek olay değildi.

Bundan sonra, Barış veya Kültür heyetlerine katılma davetlerini hep reddettim – bütün komünist ülkelere heyet gönderme çağı başlamıştı. Çin, Şili, Küba ve başka ülkelere davet edildiğimi hatırlıyorum. Komünizme sempati duyduğu, en azından düşman olmadığı düşünülen yazarlar hep davet ediliyorlardı. Sorun resmi parti çizgisine bağlanmanız değil, tanıştığınız insanları sevmeniz, hayalinizde onlarla bir olmanız, sıkıntılarıyla özdeşleşmenizdir. Herhalde teröristler rehineleri yakaladıkları

zaman da bunun bir benzeri yaşanmaktadır. Rehineler bir süre sonra, ozmos yoluyla teröristlerden biri gibi olur. Komünist hükümetler hep tutsak halklarını etkilemek için ziyaretçilerinin saygınlığını kullanırdı, ama aslında söz konusu halklar etkilenmeyecek kadar akıllılardı. İnsanların baskı altındaki ülkelere resmi ziyaretçi olarak gidip gitmemeleri o zaman da tartışılıyordu, şimdi de tartışılıyor. 1993 yılında, Margaret Drabble ve Michael Holroyd'la birlikte, British Council adına Çin'e gittiğim zaman, Doğu'da çalışan Batılı gazeteciler yanıma gelip, gitmekle hata ettiğimi söylediler. Ancak, Londra'da bulunan Çinliler, özellikle Tiananmen Meydanı'nda bulunan biri, gidip gitmemeyi sorduğum zaman anlamadı. “Neden gitmeyesin?”

“Çünkü insanlar Çin hükümetine hayran olduğumuzu sanacak.”

“Hiç kimse öyle düşünmeyecek. Ama yazarların ve entelektüellerin Batı'dan gelen yazarları görmesi önemli. Kendilerini izole edilmiş hissediyorlar.”

Londra'ya döner dönmez parti kartım gönderildi ve John Sommerfield benden Komünist Parti Yazarlar Grubu'na katılmamı istedi. Bu aşamada Parti'ye katılma dürtüm nedeniyle pişmanlık duymaya başlamıştım. Bunun nevrotik bir karar olduğunu biliyordum, çünkü sanki uyuşturulmuş veya hipnotize edilmiş gibi, bunu sürüp giden çaresizlik duygusuyla tanımlayabiliyordum – savaş tamtamları çaldığı için ilk kez evlenmeye veya çocuk yapmamaya karar vermişken, iki bebek doğurmak gibi – oltaya takılmış bir balık gibi burnumdan çekilmiştim. Sovyetler Birliği'ne gitmek, politik olmaktan çok daha derin duygular uyandırmıştı. Düşüncelerim ve duygularım çelişiyordu. Sovyetler Birliği'ni “desteklemek” yalnızca ilk çocukluk duygularının bir devamıydı: Savaş, eziyet çekmeyi bilmek, acıyla özdeşleşmek; iyiyle kötüyü ayırt etmek. Sadece içimin derinliklerinde, beni bir kâbus gibi güden bir duygu olduğunu biliyordum.

Soğukkanlı bir tarafsızlıkla, bambaşka bir şey düşünüyordum. Parti'den ayrılan bir arkadaşıma şu deneyimimi anlattım: Çok yoksul, çok çalışkan, çok az giysisi veya incik boncuğu olan Oksana'dan ayrılırken, ona Mısır'dan gelen küçük, yaldızlı-örgülü bir bilezik vermek istedim. Pahalı bir şey değildi. Beti benzi attı... Korkudan mı? Herhalde değildi. Korku

içinde deli gibi kekeleyerek bileziği reddetti. Bu da neydi böyle? Uzman arkadaşıma sordum ve hâlâ bizim geride bıraktığımız pozisyonlarda bulunan insanlara karşı kullandığımız öfkeli sabırsızlıkla – daha çok yakında partiden ayrılmıştı – "Bu kadar saf olma. Eğer o bilezikle görülseydi, tabii, ona her gün talimat veren KGB tarafından, Batı'nın çürümüş, kötü, kapitalist dünyasından rüşvet almakla suçlanırdı. Bu onun çalışma kampına gönderilmesine neden olabilirdi," dedi.

Peki her gördüğümüz yazar niye hep soylulardan, kraliyet ailesinden konuşmak istiyordu. Durmadan kraliçemizle ne kadar ilgili olduklarını, ne iyi (elbette Britanya için) bir kurum, olduğunu söylüyorlardı. Sovyetler Birliği'ndeki yazarlar neden İngiliz kraliyet ailesini önemsiyordu ki? "Belli ki," diye cevap veriliyordu, "Komünizmden ne kadar nefret ettiklerini açıkça söyleyemiyorlar da ondan. Bunu dolaylı olarak söylüyorlar ve senin bunu anlayacak sağduyuya sahip olacağını umuyorlar."

Yazarlar Grubu çelişkilerinin ağırlığı altında paramparça olmak üzereydi. Ah, bu eski jargonu ne kadar büyük bir özlemle kullanıyorum... Ancak o günlerin inişli çıkışlı değişen durumlarına tutunmaya çalışırken her an dudaklarımızda olan o *çelişkiler* aslında ne kadar yararlılardı.

Olağanüstü insanlardı. Öncelikle John Sommerfield. İspanya İç Savaşı'na katılmıştı ve katıldığı çeşitli harekâtları anlattığı *Volunteer in Spain* adını taşıyan bir kitap yazmıştı. Kitabı, orada ölen arkadaşı John Cornford'a adamıştı. Bir de *Survivors* adını verdiği çok güzel öyküler yazmıştı. Uzun boylu, zayıf bir adamdı ve pipo içerdi. Gözlerindeki ifadeyle çok ciddi olduğunu belli ederken gülmeyen dudaklarından gerçeküstü dünya tahlilleri dökülüyordu. Tam bir komedyendi. İngiliz barları hakkında her şeyi biliyordu ve bunları anlattığı bir kitap yazmıştı. Güzel günlerinin sona erdiğini, savaş sırasında en parlak dönemlerini yaşadıklarını söyleyerek Soho'daki kulüplere beni o götürdü. Ressam Molly Moss'la evliydi. O zamanlar herkesin olduğu gibi beş parasızlardı. Birkaç yüz sterline Mansfield Road, NW3'te Viktorya döneminden kalma küçük bir ev aldılar ve Molly'nin resimleriyle, birkaç şiline satın alınabilen Viktoryen mobilya ve biblolarla doldurdular, çünkü Viktorya tarzı her şey demodeydi. El üstünde tuttukları bu küçük hazine evi, bu küçük mücevher kutusu, mimarlığın altın dönemi olan altmışlı yıllarda, yüzlerce başka evle birlikte

yıkıldı ve yerlerine Londra'daki en çirkin blok apartmanlar yapıldı. Sert geçen bir kış mevsiminde, Sommerfield'lar beş parasızken, tombik erkek kedileri onlara güvercin yakalıyor, onlar bu güvercinlerle yahni pişirip, yakaladığının yarısını kediye veriyorlardı.

Toplantılar benim odamda düzenleniyordu çünkü çocuğum olduğu için benim dışarı çıkmam zordu. Bir de John Sommerfield'a toplantılardan nefret ettiğimi ve hayatım boyunca yetecek kadar toplantıya katıldığımı söylediğim için. John, "Bu durumda, biz sana geliriz, sen de kaçamazsın," demişti. Komünist Parti'ye girdiğin zaman otobüse binmek veya gece dışarı çıkmak gibi şeyleri yapamadığını söylemenin ilkeli olduğunu da söylemişti. Neden? Sizi kandıramayacaklarını bilmelerini sağlamak için. "Ama hayır, toplantılara gitmeyeceğim, diyemezsin." *Onlar* kim? Parti, King Street.

Bütün yazarlar King Street'e karşı aynı tavır içindeydi, ruhen David Low'un sendika atı karikatüründen pek farklı değildi, büyük bir dik başlı aptallık yumağıydı. "Parti'ye" hissedemedikleri bağlılık Sovyetler Birliği'ne yönelmişti ve tabii, o asla King Street kadar aptalca bir şey olamazdı.

Montagu Slater ufak tefek sayılabilecek, atik, canlı, akıllı bir adamdı ve çok yönlüydü. Benjamin Britten'in *Peter Grimes* adlı eserinin güftesini yazmıştı. Baskı altındaydı çünkü o zaman son aşamasında olan Kenya Savaşı hakkında bir kitap kaleme almış, İngiliz hükümetinin Jomo Kenyatta'ya uyguladığı mekanizmaları ve kirli numaraları afişe etmişti ve gazeteler tarafından yeriliyordu: "Bir komünistten başka ne bekleyebilirsiniz?" Söylediği her şey doğruydu, ama bir süre sonra önemli olmamaya başladı çünkü Kenya'daki savaşı Kenyatta kazandı ve kısa zamanda herkesin, özellikle Kenya'daki beyazların saygı duyduğu Yüce Yaşlı Adam oldu.

Jack Beeching karısı ve yeni doğmuş bir bebeği olan bir şairdi. Peter'la birlikte onları Bristol'da ziyaret ettim. Hiç paraları yoktu ve şimdi zengin olmayan birinin imkânlarının çok ötesinde olan eski, yıkık-dökük bir teras katında oturuyorlardı. Devasa, şahane, buz gibi odalar. O günlerde çoğunlukla bir iki minik elektrikli sobayla ısıtılan veya bazen de hiç ısıtılmayan evlerdeki soğuklardan pek bahsetmedim. Beşimiz –Jack, karısı, yeni doğmuş bebek, Peter ve ben– cereyanın soğuk rüzgâr gibi hissedildiği

büyük odanın ortasında mülteciler gibi kazakların ve battaniyelerin altında büzüşüyorduk. Jack hâlâ hayatta, İspanya'da yaşıyor, şiir ve tarih yazıyor.

Avustralyalı olan Jack Lindsay belki de, Parti tarafından mahvedilen iyi yazarlar arasında tanıdığım en saf örnekti. Çok bilgiliydi, çok çeşitli konularda malumat sahibiydi ve iki tür roman yazıyordu. Biri parti çizgisine uygun, fabrikalar, işçiler ve proletarya hakkında, diğeri hayal ürünü, saçma romanlar – Iris Murdoch gibi, ama asla o kadar iyi değil. Bu romanlar iki farklı yazar tarafından yazılmış olabilirdi. Biyografi de yazıyordu.

Bazı araştırmacılar bana Randall Swingler'ı sorduğu zaman, onun Yazarlar Grubu'na üye olmadığını söyledim ama sonradan olduğunu öğrendim. Onu hiç hatırlamıyordum. Belki de hiç gelmemişti. Bu kitabı yazarken bana onun, Yazarlar Grubu'nun boşa harcanmış yetenekler batağından başka bir şey olmadığını söylediğini anlattılar. Onun hakkında beni en çok etkileyen şey, karısıyla onun Essex'te beş sterline, şebeke suyu, elektriği, telefonu, ısıtma sistemi ve tuvaleti olmayan bir kulübe almalarıydı. Yazın cennet gibi oluyordu ama kışın? Orada yıllarca oturdular ve yoksulluk sorununu çözdüler. Sonra Essex kulübeleri moda oldu...

Ben Sovyetler Birliği'nden döndükten kısa bir süre sonra o büyük sislerin sonuncusu yaşandı. Gerçekten de, yüzünüzün önüne getirdiğiniz zaman dahi elinizi görmekte zorlanıyordunuz. Naomi, yolculuğa katılan insanları Embankment'taki Mitchison dairesine davet etmişti. Yolumu kaybettiğim için Embankment'ta kalmıştım, kıpırdayamıyordum. Pis suya benzeyen bir sisin içine batmıştım. Aniden bana bir adam çarptı. Bu, sis yüzünden mest olmuş bir Sovyet görevlisiydi –Surkov[99]– çünkü bütün yabancılar Dickens'ın sislerine bayılıyordu. Bugün bile, "Sizin o korkunç Londra sisleri..." derler. "Ama artık öyle sisler olmuyor, Temiz Hava Yasamız var." Hayal kırıklığı yaratıyor. Etkili simgeleri o kadar kolay silip atamıyorsunuz.

Komünist Parti'ye üyeyken olağan toplantılara katılmadım. Çok sonra, yıllar sonra, artık komünist olmadığım zaman, Komünist Parti'deki bir gruba –alt kademeden gerçek bir gruba– konuşma yapmaya davet edildim. Londra'nın güneyinde, yoksul bir sokakta bulunan bir evdeydi. Çok şaşırmıştım. Burada bir grup başarısız ve uyumsuz insan bir araya gelmişti çünkü Parti onlara göre bir kulüptü, ya da bir aile, bir ev gibiydi. Ama –ve en üzücü kısmı buydu– çoğu zaman kendi kendini yetiştirmiş, dünyadaki

her konu hakkında –komünizm dışında– orijinal ve sorgulayan akıllara sahip köylü Hampden'ler, yüz kızartıcı Milton'lar da oradaydı.

Paris'teki bir Komünist Parti toplantısına yaptığım ziyaret de bambaşka bir olaydı. King Street'e Paris'e gideceğimi, Fransız Komünist Partisi'nin nasıl olduğunu görmek istediğimi söyledim. Bana Tristan Tzara ile temas kurmam söylendi. Bu adam Parti üyesiydi. Sevimli bir adamdı. King Street'in, Fransız Komünist Partisi'nin –Tristan Tzara'ya talimat veren– üst düzey yetkililerinden izin alması gerekiyordu. Rive Gauche'taki yerel şubeye politika konuşmaya başladıkları zaman ayrılmam şartıyla beni karşılamaları emredildi. Öğle yemeği yedik. Sadece politika konuşuldu. Burada komünist Tzara vardı, anarşik sürrealist Tzara'dan eser yoktu. Ona, Fransız Komünist Partisi'nin Rive Gauche şubesinin ne beklediğini sordum. Hepsini havaya uçuracağımı mı sanıyorlardı? Bunu komik bulmadı. İngiltere'de Parti'ye katılmayı düşünen birinin rastgele bir toplantıya katılıp değerlendirebileceğini söyledim. Ancak Tristan'ın sessizliği, İngiliz yoldaşlardan başka bir şey beklenmeyeceğini doğruluyordu. Israrcı oldum: Bunun neresi yanlıştı? Bana sordu: "Düşmanca unsurların içeri sızmasına karşı nasıl korunuyorsunuz?" Casusların veya düşmanca unsurların, karar verdikleri takdirde, istedikleri yerlere girmelerini önlemenin yolu olmadığını söyledim. Etkili bir havayla, yanlış düşündüğümü; tetikte olmanın çok önemli olduğunu belirtti. Bu gibi durumlarda klasik hale gelen bu konuşma –birçoğumuz ne kadar sık yaşamıştık– iyi niyeti engellemiyordu, ama Tristan'ı gerçekten hayal kırıklığına uğratmıştım. Bana açıkça Fransız Komünist Partisi'nin, İngiliz Komünist Partisi'ni hor gördüğünü gösterdi.

Tristan beni, yeni yeni turist diyarı olmaya başlayan Rive Gauche'ta, St-Germain Bulvarı yakınında bir yerde bulunan bir binaya götürdü. Kapıdaki nöbetçiler bizi inceledi, sonra içeride bir kez daha kontrol edildik – bana geçici bir giriş kartı verilmişti. Büyük, donuk bir odaya girdik. Odanın bir ucunda, görevliler için küçük bir masa vardı. Yüz küsur komünist vardı ve hepsi de orduya alışmış askerlere benziyordu çünkü herkes en az bir parça savaş kıyafeti giymişti – muhtemelen ordu fazlalığıydı. Kadınlar ve erkekler, hepsi de kesinlikle kendilerini savaşan askerler olarak

görüyorlardı; çünkü öyle davranıyor, öyle konuşuyorlardı – soğuk, geveleyerek ve sorumlu bir tavırla. Hiç kimse gülmüyordu. Belki de hayallerinde hâlâ görkemli Partizanlık, İşgal, Özgür Fransa günlerindeydiler. Savaşın yarın başlamasını bekliyormuş gibi görünebilirlerdi ama karargâhta yapılacak bağış toplama etkinliği hakkında konuşuyorlardı. Yaklaşık bir saat kadar sonra gitmemi istediler. Tristan bana nasıl bulduğumu sordu ve ben, Fransızlarla İngilizlerin anlaşmakta neden bu kadar zorlandıklarına şaşırmadığımı söyledim. Bu kadar askeri bir ortama gerçekten ihtiyaç var mıydı? Ne de olsa Alman işgali neredeyse on yıl önce sona ermişti. Tristan bana kibarca, beni mazur görerek, düşmanın gücünü hafife aldığımı söyledi. Bunu Yazarlar Grubu'na anlattığım zaman, Fransızlardan böyle bir şeyin beklenebileceğini, her şeyi dramatize etmekten zevk aldıklarını söylediler.

Bu Yazarlar Grubu toplantıları galiba en fazla on kere yapılabildi. Edebiyat tartışmaları kesinlikle parti çizgisine uymuyor ve "toplumcu gerçekçilik" kavramını eleştiriyordu. Bana gelince, yoldaşlar bana, Parti düşüncelerine yaptığım katkıyı özetleme adına, daha önce hiçbirinin aklına gelmeyen veya gayet belirgin çözümleri olduğu için hiç kimsenin vakit harcamayı düşünmeyeceği sorunları dile getirdiğimi söylediler. Benim sorunum, aradaki farkı görememememdi.

Ve şimdi Komünist Parti Yazarlar Grubu beni gerçekten saçma bir duruma düşürdü. Montagu Slater'le John Sommerfield bana Yazarlar Birliği Yıllık Olağan Toplantısı'na[100] katıldıklarını söylediler. Bu, anlattıklarına göre, kendi kendine varlığını sürdüren otoriter, demokratik olmayan bir kuruluştu. Hiçbir üyesi yıllık olağan toplantılara katılmıyordu. Yönetim komitesine girmem için adımı önermişlerdi. Çok sinirlendim, toplantılardan nefret ettiğimi söylerken doğruyu söylediğimi belirttim. Gitmeyecektim. "Çok geç," dediler havalı bir şekilde. Ayrıca ne de olsa, Parti üyesi olarak bir şeyler yapmam gerekiyordu. Bunu devrimcilik görevi olarak değerlendirebilirdim. Uyuşmazlığım karşısında, gayet iyi anladığım alaycı bir zevkle konuşuyorlardı. Böylece kendimi zarif bir Chelsea evinde yapılan bir toplantıda derneğin işlerini yürütürken buldum. Tabii, iki tanınmış komünist tarafından önerildiğim için, onlar komünist olduğumu

biliyor ve beni işgal kuvvetinin köprübaşı olarak görüyorlardı. Benden yoldaşlarım gibi yalancı ve ikiyüzlü olmamı bekliyorlardı. Ne de olsa Parti'nin yöntemlerini bilmemeleri mümkün değildi zira bazıları kesinlikle eskiden partiye girmiş ya da yakınından geçmiş olmalıydı. Kim olduklarını hatırlamıyorum. Genç bir kadın muhafazakâr olduğunu açıkladı. Orada bu yıkıcı insana karşı denge sağlamak amacıyla bulunuyordu ve hicivli, bilgiç gözlerini benden alamadı. Keşke kim olduğunu hatırlayabilsem. Bana gelince, moralim bozulmuş ve cesaretim kırılmıştı. İngiliz edebiyatının ilkeleri hakkında hiçbir şey bilmiyordum ve para sorunları, çocuğum, annem, psikoterapistim, sevgilim ve –özellikle– Parti'den gizlice kaçıp gidebilme arzum arasında sıkışıp kalmışken yazmaya çalışmanın zorluklarıyla uğraştığımdan pek umursamıyordum. Zira öyle bir dönemdeydik ki, tanınmış biri Parti'den ayrıldığı zaman, beraberinde bir basın taşkınlığı yaşanıyordu: "Şu kişi komünizm cehenneminden ayrıldı." "Komünist Parti'nin Sırları Ortaya Çıktı." Sürekli olarak özür dileyen eski yoldaşlarla karşılaşıyordunuz: "Çok özür dilerim. Onu ben söylemedim. Hepsini uydurdular." (Bugün de değişen bir şey yok.)

O komitede bir yıl kaldım ve her dakikasından nefret ettim.[101] Yanlış konumlarda kalmaya alışkın olsam bile – bazen beşiğimde lanetlendiğimi düşünüyordum – bu en kötüsüydü. Yanlış konum, etrafınızdakilerin sizin de onlar gibi düşündüğünüzü sandıkları bir durumdur ya da tamamen farklı bir şeyi temsil ediyorsunuzdur ve onlar bu farkın ne olduğunu bildiklerini düşünürler. Bu veya şu konumu aşırı yalınlaştırınca, basit komutlarla herhangi bir gruplaşmada aklınız söylenen veya düşünülenleri seslendiren bir yorumlayıcı anlatıcıdır. Bunu hep yaptım, çocukken bile. Gençken bu muhalif yorum sinirli ve şiddetliydi, ama yaşlandıkça daha bezgin oluyorum. "Ah Tanrım, sanırım böyle olması gerekiyor."

Hiçbir eski koloniciye (burada Kanada, Avustralya, Güney Afrika ve diğer bütün inkâr edilemeyen eski dominyonlar dahil) ve yabancıya açıklamak zorunda olmadığım başka bir sorun daha vardı. Bütün hayatınız boyunca İngilizleri zor yerlerde, çoğu zaman izole mekânlarda çalışırken, her türlü yoksunlukla ve vahşetle mücadele ederken görmeye alışmışsınızdır. İngilizlerin hiçbir zaman, tehlikeli bir dağın tepesinde veya küçük bir kayıkla Atlantik Okyanusu'nu geçerken veya bir çölde tek başına

veya balta girmemiş bir ormanda olduğu zamanki kadar mutlu olmadığını bilirsiniz. Doğru kelime inatçıdır. Kendine yeter. Yalnızlığı sever. Ama gene de İngiltere'deki aynı bu insanlardan bir grup rahatına düşkün, dar fikirli görünürler ve bir yabancıyla karşılaşınca birbirlerine sokulur, korkmuş çocuk yüzleriyle bakarlar. Bir masumiyet, yaşanmamış bir şey vardır ve çoğu zaman şu sözlerle özetlenir: "Biliyorsunuz, Britanya yüzlerce yıldır işgal edilmedi."

Bir önemsizlik, küçüklük, uysallık, derin, içgüdüsel, daimi olarak tehlikeyi, hatta tanıdık olmayanı reddetme arzusu; uç deneyimleri anlamak istememe duygusu vardır. Bir yerde –yabancı öyle olduğundan kuşkulanır, karşılaştırma yapabilmek amacıyla, bu kitabı yazarken ben de öyleyim– Britanya'nın ruhunun derinliklerinde bir yerde, her tarafı keskin itici dikenlerle çevrilmiş ve içinde bulunan Uyuyan Güzel'e "Dokunmayın" diyen bir notun iliştirildiği bir Edward dönemi kreşi bulunmaktadır. Bir Noel'de, eğlendirmem gereken bir çocuk ziyaretçim varken –bu yetmişli yıllarda oluyor– Londra'da şunlar gösterimdeydi: *Peter Pan*. *Let's Make an Opera*. *The Water Babies*: Yani çocuk baca temizleyicileri. *Alice Harikalar Ülkesinde*. *Toad of Toad Hall*. *Pooh Bear*. Bir seans boyunca oturup Pooh Bear seyrederken, genç annelerin –çocukların değil– acıyla ağladığını görünce biraz durup düşünüyorsunuz.

Komite üyesi olarak geçirdiğim o talihsiz yıla ilişkin anılarımdan iki tanesi dikkati çekiyor. Biri Shaw'un *Pygmalion*'ından uyarlanan *My Fair Lady* üstüne yapılan tartışmalar. Shaw aslında Eliza'ya bir gelecek yazmıştı. Eliza zengin, yorgun talibinin kendisini geçmişinden ve ona eziyet eden Higgins'den kurtarma önerisini kabul eder ama sonra hayatının denetimini eline alır. Müzikalin yapımcıları Eliza'nın Higgins'le yetinmesinde ısrar etti. Böylece edebiyatta erkeğin terliğini getirip elini yalamaktan mutluluk duyan bir başka mazoşist kadın ortaya çıktı. Yazarlar Birliği Shaw'un malvarlığının vekili – yüzde 10. O zaman buna çok şaşırmıştım, şimdi de şaşırıyorum. Shaw niyetini bu kadar açık bir şekilde belli etmişken, para uğruna isteklerinin hiçe sayılmasına o zaman da inanamamıştım, şimdi de inanmakta zorlanıyorum. İşte bu olay bana, yaptıklarında hiçbir yanlışlık görmeyen bu insanların arasında ne kadar garip kaçtığımı gösterdi. Diğer kötü anım da şu: Dylan Thomas, New York'a gidecekti ve Birliğin oradaki

irtibatlarını kullanmak istedi. O dönemde artık çok sarhoş ve yıkıcıydı, bu nedenle New York'taki insanların uyarılmasına karar verildi. O zaman buna hayret etmiştim –bir sanatçının anarşik davranma konusundaki kutsal hakkı falan– ama şimdi, birkaç şair ve yazarın kendilerine her türlü yetkiyi verip, başka insanların arkalarını temizlemesini beklediklerini gördükten sonra farklı düşünüyorum.

Komünist denilebileceğini düşündüğüm bir başka deneyimi, Peter'ı tatillerinden birinde güneye, Hastings'e, Dorothy Schwartz'ın komünistler için işlettiği bir otele götürdüğüm zaman yaşadım. Oakhurst konferanslar, kurslar ve olağan kolaylıkları düzenliyordu. Oteli iç karartıcı, üzücü buldum. Biz ve onlar, inançlılar cahil dünyaya karşı atmosferi vardı. Güneşe ve engin gökyüzüne alışkın birinin Hastings'i sevmesi hiç kolay değil. Bugün, bir zamanlar asla komünist olduklarına inanamayacağınız toplumun saygınlık abideleri insanlara rastlıyorum, onlar da dinleyici veya konferansı veren olarak oradaydılar ve hele bir tanesi vardı ki garson olarak çalışıyordu. İlgimi çeken, Aleister Crowley'in[102] yolun aşağısındaki kardeş ev Netherwood'da yaşamış olmasıydı. Yirmili ve otuzlu yıllarda, İngiltere'de havalı gizli gruplar ortaya çıkmıştı ve bazılarını göz ardı etmek mümkün değildi. Örneğin Yeats ve New Dawn. Crowley'in ellili yıllarda bile, gizemli ve şaşırtıcı becerileri vardı, fakat hayatının sonunda zavallı biriydi. 1947 yılında ölmüştü ama Hastings'te hâlâ ondan, "Güya sihirbazdı. Öyleyse neden berduş gibi yaşıyordu?" diye bahsediyorlardı. Otel, Dorothy'nin mekânı, Robert Tressell'in *The Ragged Trousered Philanthropists* kitabının geçtiği ev olmakla tanınıyordu. Salonun şahane bir tavanı vardı ve bütün konuklara, muhtemelen Tressell'in ellerinden çıkmış bir eser olarak gösteriliyordu.

İşçi sınıfının yaşantısı üzerine bir klasik olan *The Ragged Trousered Philanthropists*, ilk kez 1914 yılında olmak üzere birçok kez yayımlanmıştı ama yalnızca kesilmiş haliyle. Yıllardır Tressell'in hayatını araştırmakta olan Fred Ball, orijinal taslağı bulmayı başarmış, arkadaşlarının yardımıyla, 70 sterline satın almıştı. Bazı insanlar özgünlüğünden kuşkulanıyordu ama gerçekti. Tam versiyonunu bastırmak zordu çünkü kısaltılmış hali hâlâ piyasadaydı ve bazı yayıncılar tam metnin çok fazla sosyalist çizgi içerdiğini düşünüyordu. Sonunda, komünist yayıncı Lawrence ve

Wishart'tan Maurice Cornforth kitabı basmaya ikna edildi. Kitap çok başarılı oldu. Tanınmış bir edebiyat acentesi haline gelecek olan Jonathan Clowes o zaman boyacı ve dekoratör olarak çalışıyordu. Fred Ball'un arkadaşıydı, ona tavsiyelerde bulunuyordu ve Tressell biyografisini, popüler kitaplar yayınlayan –sosyalist olmayan– Weidenfeld'e kabul ettirmeyi başardı. Lawrence ve Wishart biyografiyi basmak istemedi çünkü Fred Ball, Tressel'in muhtemelen zengin bir İrlandalı bölge müdürünün oğlu olup, işçi sınıfından olmadığını keşfetmişti. Bu olay hemen hemen, Joan Littlewood'un, yine Jonathan'ın arkadaşı olan ve basının Hastings duvarcısı olarak tanımladığı Henry Chapman tarafından yazılan, inşaat işçileri hakkındaki *You Won't Always Be on Top*[103] adını taşıyan "işçi sınıfı" oyunuyla büyük başarı kazanmasıyla aynı zamanda olmuştu. Komünist Parti'nin kültür komiserleri ne kadar nefret etse de, Henry'nin mükemmel bir orta-sınıf kökenine sahip olduğu ortaya çıktı.[104]

Bu arada ne kadar tanıdığım varsa hepsi kendilerini işçi sınıfının öncüsü olarak görüyordu ve bildiğim tek gerçek, apolitik ve tavizsiz işçi sınıfı temsilcisi dairemi haftada bir temizlemeye gelen kadındı. Onunla ilgili bana en ilginç gelen şey, tıpkı birlikte büyüdüğüm İskoçyalı çiftçi eşlerine benzemesiydi. Adı Bayan Dougall'dı, yaklaşık altmış yaşındaydı, zayıf, solgun, hasta ve asla sigarasız göremeyeceğiniz biriydi ama ya kader onu kanatlarının altına alarak Güney Rodezya'ya götürmüş olsaydı? Ne yazık ki tanıdığım herkes kadar ezilmekteydi ama sömürülmesinde canıgönülden işbirliği yapıyordu. Temizlikçi kadınları işe alan ve bizden saat başına maksimum ücret tahsil edip ona yarısını ödeyen bir şirketin kayıtlarında yer alıyordu. Ona kendi işini kursa, iki misli para kazanacağını söylemenin hiçbir yararı yoktu. İçini çekerek, "Bana iyi davranıyorlar," derdi. Çoğu zaman bakmak zorunda olduğu yetersiz bir kocası vardı. Onu seviyordu. *He* adını taşıyan küçük hikâyem ilhamını onlardan almıştı. Kocasından sevgiyle ve işverenlerinden iyilikle söz etmediği zamanlarda, kara kara yolun hemen yukarısında bulunan ve korkunç cinayetlere sahne olan Rillington Square 10 Numara'dan bahsediyordu.

Oraya çalışmaya gönderilmiş ve uygun bulunmamıştı. "Ben olabilirdim," diye yakınıyor, el çantasından cinayetler hakkında gazete kupürleri

çıkarıyordu. “Buldukları benim cesedim olabilirdi, değil mi tatlım?”

NASIL DÜŞÜNÜYORDUK: ZAMANIN RUHU

Öncelikle, Ulusal Sağlık Hizmeti, Refah Devleti. Ne büyük gurur, ne büyük mutluluk – ve ne güven! En iyi yanı hâlâ genç doktorların ortak muayenehaneler açmalarıydı. Ama hepsi sosyalist değildi. Otuzlu yıllara ilişkin anılar canlıydı, herkes tarafından okunan The Stars Look Down, Love on the Dole, The Citadel *romanlarıyla belgeleniyorlardı. Aileden birinin hastalanması bütün bir aileyi çökertmeye yeterdi. 1930’ların o korkunç yoksulluğu, İngiltere’yi yönetenlerin bu sıkıntılara karşı o acımasız kayıtsızlığı – ama artık Refah Devleti olduk. Emeklilik artık yaşlanmanın tehdit olmaması anlamına geliyordu. (40 yıl sonra bir hükümet aniden buna gücümüz yetmez diyerek, yurttaşların o güne kadar katkıda bulunduklarını sandıkları yardımları kesiverebiliyor. Şimdiye kadar sözünde durmadığı için bir hükümeti dava eden olmuş mudur? Ama belki de daha önemli soru şu: Nasıl bir ruh hali içindeydik ki hükümetlerin verdikleri sözlere güvenebiliyorduk? Kolay: Romantik, ütopyacı, idealist, her türlü iyiliğin olabileceği bir yerde.) “Yoksullara Yardım” gitti, “Koşulları Değerlendime” geldi ki bu şanssız yoksullara yardımın reddedilebileceği anlamına geliyordu ve çoğu zaman da reddediliyordu. Bana, yaşlıyken, günlerce, fırından dilenerek aldığı bayat ekmekten başka hiçbir şey yemediğini söyleyen, ama Koşulları Değerlendirme görevlilerinin, evindeki halıyı satmadığı için yardımı reddettiği bir kadın tanıyordum. Şimdi hiç kimse, “Koşulları Değerlendirme” sözlerinin bile ne kadar buruk bir kırgınlık yaratabileceğini hatırlamıyor.*

Kitle gözlemi, şimdi yaygın olsa da, özellikle savaş sırasında, kendimize yönelik bir tavrın ilk göstergesiydi. Sosyoloji – toplumumuza, kendi davranışlarımıza bir yabancının gözüyle bakabilme becerisi doğuyordu. Bu şimdi bana çok önemli geliyor, ancak vatandaş olarak hayallerimizi süsleyen şey Refah Devleti’ydi.

İngiliz Komünist Partisi’nin genel sekreteri, ya da lideri Harry Pollitt, Kensington High Street’teki bir ticaret merkezi olan Pontings’in önünde

dikiliyor. Dükkânların bugünkü zenginliğiyle karşılaştırınca yoksul bir işletme. O zamanki Harrods ya da Selfridges gibi mağazalarla kıyaslandığında bir köy dükkânı. Harry Pollitt yumruğunu sıkıp havaya kaldırdı sonra indirip suçlayıcı bir tavırla parmağını uzattı: "Biz iktidara geldiğimiz zaman, bütün bu yerleri yıkacağız." Yani bu şaşırtıcı lüksü. Komünist Parti'nin kıyafet karnesi daha yeni kaldırıldığı için biraz modadan, biraz da gösterişten başka bir şey düşünemeyen halkın nabzını tutuşu işte bu kadardı. İngiliz düşünce tarzında, bu anekdotun örnek olduğu bir aşama bulunmaktadır. Son derece püriten, eğlenceden nefret eden, kontrol etme ve bastırma ihtiyacı içindeki bir aşama.

Bu hikâyeyi John Sommerfield'a anlattığım zaman bana, "İngiltere'yi anlamak istiyorsan, birkaç sterlinlik kâr uğruna Nash'in Regent Street'ini buldozerle yıkan bir ulus olduğumuzu hatırlaman yeterli olacaktır," demişti.

Fransız yemeği. Yemeklerimiz o zaman çok kötüydü, ama Manş Denizi'nin hemen karşısında Fransa vardı, gerçek yemekler. Bu, Elizabeth David'den on yıl önceydi. Ne kadar homurdanıyor ve sahip olduklarımızı ne kadar küçümsüyorduk. Tek tesellimiz Soho'daki şarküteriler, Fransız ve İtalyan yiyecek dükkânlarıydı. Yumuşacık beyaz ekmekler, bizim yemeklerimizin kötü olan her şeyini simgeliyordu. (Doksanlarda bu nefret edilen ekmek, Paris'te en yeni ve seçkin düşkünlük halini aldı; bizim beyaz ekmekli sandviçlerimize doymak bilmiyorlar.) Hayır, bagetler, kruvasanlar, brioche ile Gauloises ve Gitanes[105]*: Medeniyet buydu. Yiyecekler hep kendilerinden daha fazlasını ifade etmişlerdir. Soho'dan bir parça Brie veya Camembert*[106] *ya da Fransız pastasıyla dönmek barbarlığa karşı kazanılmış bir zaferdi. Şimdi, tabii savaştaki yoksunluklarla beslenen, Fransa'ya, İtalya'ya yaptığımız küçük yolculuklarla alevlenen bu yemek tutkusunun, şu andaki yemek saplantımıza ne kadar katkıda bulunduğunu merak ediyorum. Sayfalar dolusu yemek tarifleri, restoranlar ve aşçılar hakkında sohbetler, roman gibi okuduğumuz yemek kitapları eleştirileri. Bugünlerde gazetelerimizde veya televizyonda yemeğe kitaplardan daha fazla yer verilmektedir.*

Bağış tamamen kaldırılmıştı. Refah Devleti yoksullara yapılan bu buruk hakareti sonsuza dek sona erdirmişti. Ayrıca, yakında hiç yoksul kalmayacaktı. “En azından bir daha asla sadaka vermek için elimizi cebimize sokmamız gerekmeyecek.”

Marghanita Laski, İngiltere’nin Birleşik Devletler’in sömürgesi olması temasını işleyen ve The Offshore Island[107] *adını taşıyan bir oyun yazmıştı. İngiltere’nin her tarafında Amerikan askeri üsleri vardı. Bu, Hitler’e karşı “tek başımıza kaldığımız” zaman Birleşik Devletler’in bizi kurtarmasının bedeliydi. Laski komünist olduğu gerekçesiyle yerildi, oysa bunun gerçekle yakından uzaktan ilgisi yoktu. “Düzeni” – bu deyim daha yeni yeni kullanılmaya başlanmıştı ve “yönetici sınıf” yerine kullanılıyordu – eleştiren herkes komünistti ve doğası gereği haindi. Şimdi bu, Soğuk Savaş’ın sonuçlarının en kötüsü gibi görünüyor: Yasal ve yararlı eleştiri o kadar göz ardı ediliyordu ki, “Bu yalnızca komünist propagandası,” deniliyordu.*

Picasso Londra’ya geldi. Kibirli demesek de, açıkça komünistti, ister beğenin, ister beğenmeyin. Dünyanın her yerinde komünist barış kampanyalarını süsleyen Barış Güvercini’ni çizen oydu. Pek candan karşılanmadı. Övgülerin yanında öfke de vardı. “Bu komünisti burada istemiyoruz.” Ayaklanma tehditleri oldu. Picasso’nun saygınlığı şimdiki kadar tartışmasız bir şekilde kabul edilmiyordu. Şarlatan, düzenbaz, dolandırıcı, yıkıcı – bir başka Büyük Yaşlı Adam oluşturuluyordu.

Sinemalarda ve tiyatrolarda milli marş için ayağa kalkıyorduk.

Fırsat bulduğumuz zaman sık sık, Oxford Street’teki iki sanat sinemasında – Studio One ve Academy – Fransız ve İtalyan filmlerini seyretmeye gidiyorduk. Ulusal Film Enstitüsü daha doğmamıştı. Oralarda çok mutlu saatler geçirdik ve hep, “Gidip bir doz güneş ışığı alacağım,” derdik. Fransız ve İtalyan filmlerinde bir iki saat süreyle bizim çok yoksun olduğumuz zarifliğe ve alımlılığa dokunabiliyorduk.

Televizyon: Bu korkunç yeni buluşla çocuklarımızın beyinleri çürüyecek. Kendimizi kurtarmak için ne yapabiliriz?

İngiliz hâlâ en iyiydi: İngiliz olan her şey.

Yurtdışından gelen insanlar sokaklarımızın ne kadar uygar, ne kadar hoşgörülü olduğunu söylüyordu.

Komünist Parti Yazarlar Grubu'nda, biz ve Ruslar İngiltere'nin hâlâ Dickens'ın romanlarındaki gibi ve Rusya'nın da Dostoyevski'ninkiler gibi olduğunu hatırlasaydık, İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında yıllardır süregelen fikir ayrılıklarının kolaylıkla giderilebileceği konusunda espriler yapardık.

Şu ana kadar dışarıda olan olayları, yolculukları, toplantıları, Yazarlar Grubu'nu, politikayı anlattım – ve böyle de devam edecek. İç dünyanın sığdırıldığı bir iskele, bir çerçeve. Peki, ya tersi olsaydı – çerçeve, yazı ve buna katılan düşünceler olsaydı? Bir yazarın hayatını anlatmak imkânsızdır çünkü gerçek kısmı kâğıda dökülemez. Londra'daki ilk günlerimde, Church Street'te günlerim nasıl geçiyordu? Sabah beşte, çocuk uyandığı zaman kalkıyordum. Peter yatağıma geliyordu ve ben ona hikâyeler veya şiirler söylüyor veya okuyordum. Giyiniyordum, o kahvaltı ediyordu, sonra ben onu sokağın başındaki okuluna götürüyordum. Ama kısa bir süre sonra onu otobüse bindirmeye başladım ve iki durak ötedeki okuluna tek başına gitmeyi öğrendi. Sanırım şimdi bunu yapamazsınız. Biraz alışveriş yapıyor ve asıl günüme başlıyordum. Şunu bunu yetiştirme çılgınlığı, "Şunları almalıyım, filancaya telefon etmeliyim, şunu unutma, bunu not et", ev kadını hastalığı dediğimi bastırıp yazı yazmak için gereken donukluğa girmeliydim. Bunu bazen birkaç dakika uyuyarak, telefonun çalmamasına dua ederek sağlıyordum. Uyku her zaman benim dostum oldu, bana güç verdi, kestirme çözümüm oldu, ama birkaç dakika dalmanın değerini o günlerde öğrendim. Uyandığımız zaman çözülmüş, sessiz, kasvetli ve çalışmaya hazırsınız.

Peter birkaç günlüğüne veya hafta sonu için Eichner'lara gittiğinde ya da annem onu bir yerlere götürdüğünde çoğunlukla gidip yatıyordum,

yenileyici sualtında hareketsiz ve gevşekçe yatıp ağır ağır yukarı çıkar gibi, tam yüzeye ulaşırken yeniden dalıp yeniden yükselerek... Uyanma aşamasında aslında tam bilinçli değilsiniz, uyku da uyuduğunuzu kısmen bildiğiniz için daha hafif. Bir saat... Hatta eğer aşırı çılgınlaşmışsam bir gün. Yaşlandıkça ve duygusal ekonomimi idare etme konusunda daha akıllandıkça, uyanık olma durumunun titreşen ve tıngırdayan, böylece gergin ve katı olmanıza yol açan, hatta yazı yazarken yüz kat abartılan bir madde biriktirip biriktirmediğini merak etmeye başladım. Ancak birkaç dakikalık uyku, o diğer boyuta en küçük bir dalış bile bunu eritiyor, sizi yeniden doğmuş kadar sakinleştiriyor.

Şimdi, kahvaltılıkların kaldırıldığı ve yerine dağınık kâğıtların konulduğu küçük masada daktilo duruyor ve beni bekliyor. Çalışma başlıyor. Oturmuyorum, odada dolanıyorum. Ayaktayken, bir fincan yıkarken, bir çekmeceyi temizlerken, bir fincan çay içerken düşünüyorum. Aklım bu işlerde değil. Kendimi makinenin başındaki sandalyede buluyorum. Bir cümle yazıyorum... Olacak mı? Ama önemli değil, sonra bakarım, şimdi yalnızca devam edeyim, akışı başlatayım. Böyle sürüp gidiyor. Yürüyorum, dolanıyorum, ellerimi şu veya bu işle meşgul ediyorum. Gördüklerinize göre değerlendirecek olsanız, benim ev işlerinde ideal biri olduğumu düşünebilirsiniz. Birkaç dakika kestiriyorum, çünkü rahatsız edici bir elektriksel gerilim içindeyim. Yürüyorum, yazıyorum. Telefon çalarsa, konsantrasyonumu bozmadan cevap vermeye çalışıyorum. Böylece bütün gün, çocuğun okuldan alınma ya da gelme vaktine kadar böyle devam ediyor.

Konsantrasyon yolundaki fiziksel çaba: Ressamların bunu yaptığını görürsünüz. Stüdyolarında, anlaşılan gelişigüzel bir şekilde dolanırlar. Fırça temizlerler. Bir başka fırçayı atarlar. Bir tuval hazırlarlar ama akıllarının başka yerde olduğunu anlarsınız. Pencereden dışarı bakarlar. Bir fincan kahve yaparlar. Tuvalin önünde uzun süre dururlar, fırçaları ellerinde tetikte beklerler. Sonunda çalışma başlar.

Çocuk oradayken yazma girişiminde bulunulmaz, çünkü bu sadece iki tarafın da sinirlenmesiyle sonuçlanır. Ona kitap okunur, masa oyunları oynanır. Radyo dinler – radyoyu çok seviyor, çocuk programlarının yanı sıra yetişkin oyunlarını da dinliyordu. Akşam yemeği. Eğer Joan veya

Ernest evdeyse, onları görmek amacıyla aşağıya iniyor. Saat sekizde yatırılıyor ama hiçbir zaman uykuyu seven bir çocuk olmadığından dokuza ona kadar uyanık kalıyor. Bu arada Jack geliyor. Yemek yiyoruz. Konuşuyoruz. Jack Maudsley Hastanesi'nde çok yoğun çalışıyor. Burası Britanya'nın önde gelen psikiyatri hastanesi. Şu anda bir heyecan ve keşif zamanı yaşanıyor. Şimdi kanıksadığımız birçok psikiyatrik görüş ve uygulama o zaman geliştirildi. Jack muhtemelen şimdi demode sayılabilecek bir doktordu. Maudsley teorilerini ve uygulamalarını veya hastalarla yaşadığı olayları, müzikle –zira müzik konusunda çok bilgiliydi– veya bestekârların hayatlarıyla, ya da edebiyattan olaylarla karşılaştırmalar yaparak gösterirdi. Örneğin Londra'nın East End'inden yaşlı bir adamı Dostoyevski'den bir karakterle, deli bir kızı operadaki bir öyküyle ilişkilendirilirdi. Hastalarının sıkıntılarına üzülürdü. Sürdürülen deneyler konusunda çoğu zaman kuşkuluydu. Örneğin hipnoz konusundaki deneyleri tarif ediyordu. Eğer birini –herhangi birini– alıp hipnotize ettikten sonra, örneğin üzerinden epeyce zaman geçmiş bir yılın 2 Mayıs'ında, o kişi on veya 20 yaşındayken, ne olduğunu sorarsanız, o gün olanları tamı tamına anlatıyorlar. "Moralim bozuk bir şekilde kalktım, kocamla kavga ettim, alışverişe gittim, akşam yemeği pişirdim..." gibi. Bunların hepsi aklın bir yerinde saklanıyor. Anı dediğimiz şey beynimizde olanların yalnızca küçücük bir parçası. Asıl kayıtlardan taşan bir damla sanki. "Başkasının beynine böyle girmeye ne hakkımız var?" diye bana aktarıyor. Önünde duran bir sıra insan, rastgele seçilmiş ve parmaklarını şaklatıp, "Sen, sen, sen," diyor. "Çıkıyorlar, öylece! Ne istersen yapabilirsin onlarla. Bir insana böyle davranmaya kimsenin hakkı yok!" Sürekli olarak insanlara bu şekilde veya şu şekilde davranılmaması gerektiğini söylüyordu. Komünist olabilirdi, eskiden Stalinciydi, hâlâ Marksistti ama eski moda bir hümanistti ve bu, kanlarında edebi gelenek olan tüm komünistler için geçerliydi.

Sonra yatardık. Karanlık ve aşk.

Sabahları çoğunlukla çocuk uyanırken gitmiş olurdu. "Evden temiz bir gömlek almam gerekiyor," formülünü kullanırdı.

"Temiz gömleklerini burada tutabilirsin."

"Haydi ama. Neden benim gömleklerimle uğraşasın?"

Bir erkekle metresi arasındaki bu tipik konuşma, birlikte olduğumuz dört yıl boyunca şu veya bu şekilde sürüp gitti.

İşte bir gün böyle geçiyordu. Ancak bunun hiçbir yerinde yazma sürecinin gerçekleri yer almıyor. Yine o yararlı "hayallere dalma" deyimine başvuruyorum. Ve bu alışveriş yaparken, yemek pişirirken, herhangi bir şey yaparken devam ediyor. Okuyorsunuz ama kitabın aşağılara indiğini fark ediyorsunuz: Hayal kuruyorsunuz. Yaratıcı karanlık. Anlatılamaz. Ya fırlatılıp bir kenara atılan sayfalar, kendilerini çöp sepetinde bulan öyküler, bir iki gün veya bir hafta süreyle aklınızda yaşayan, ancak hayata geçemeyen ve bu nedenle vazgeçilen fikirler. Hangisi, ne, neden bir sayfa canlanırken diğeri değil, neden bu canlılık en derinlerden, gözden ırak bir yerlerde aşkla beslenen? Bir günü şöyle tarif etmek: Kalktım, çocuk okula gitti, yazdım, çocuk okuldan geldi ve ertesi gün de aynıydı – bunlar, okuyucuya sayfa çevirten şeyler değil.

Sanırım bir yazarın gerçek hayatını sadece bir başka yazar anlayabilir. Ve belki birkaç kişi daha. Eskiden bunlar yayıncılar olurdu. Yayın dünyası öylesine değişti ki eskiden bu işin yüreğinde yazar ile birey olarak yayıncı arasında bir ilişki olduğuna inanmak çok güç. Ellili yıllarda her yayıncılık şirketi edebiyata âşık tek bir adam –o zamanlar erkeklerdi– tarafından kurulurdu. Çoğu zaman sahip oldukları her şeyi riske atarlardı, genellikle sermayeleri yetersiz olurdu ve evet, bazen kötü işadamları olurlardı. Yeni yazarlar ararlar, onları el üstünde tutarlar, yalnızca birkaç yüz adet satacak kitapları piyasada tutarlardı. Her şeyin birkaç haftalık yoğun satışa odaklandığı şimdiki dönem bir espriyle başladı ama –çoğu zaman olduğu gibi– espri olmaktan çıkıp, yayıncılık dünyasında herkes tarafından kullanılan gerçek bir tanımlamaya dönüştü: "Bu kitabın raf ömrü altı hafta... iki ay(dı)."

İşte size şimdi alıştığımız şeyin tam tersi olan bir örnek. 1949 yılında Frank Rudman adında bir adam 100 sterlinlik terhis parasını alıp, Bloomsbury'de üç odalı bir çatı katında Ace Books adı altında yılda altmış kitap yayımlamaya başladı ve bu ciltsiz kitaplar devrimini başlattı. Rudman'ın listesinde Avrupa'dan, Amerika'dan ve Karayipler'den olmak üzere, o dönemin bütün iyi yazarları bulunuyordu. Herhalde hiç kimse o

kadar para kazanmamıştır. Frank Rudman, mümkün olduğunda işini en yakın bardan yürütmeyi seviyordu.

Bir ilk roman ya da öyküler derlemesi canlı tutulur, artık olarak çöpe gönderilmez. İkinci roman her zaman tehlikelidir, aynı şekilde bakılıp beslenir. Böylece edebiyat dünyasında ün büyür. Üçüncü kitap, belki bir dördüncü. Bunların hiçbirisi birkaç yüz adetten fazla satmazdı. Sonra bir nedenle, bir kitap sıçrama yapar. Bir ödül kazanır –o zamanlar çok az sayıda vardı– veya radyoda bahsedilir. Daha çok, bence, görünmez bir topyekûn iyi niyet artışı olur ve terazi öbür yana tartar. Yazarın artık düzenli bir okuyucu kitlesi vardır, bağımlıları, yeni kitaplarının çıkmasını bekleyenler. Bu yavaş bir süreç olabilir ama organiktir ve içinde bir hayat taşır. Önerilen kitaplar, ödünç verilenler, daha çok kulaktan kulağa yürüyen bir ün. Ve şimdi yeni kitap sonunda belki 10.000, 20.000 bin satabilir. Bütün bu süreç içinde yazar sade ve tutumlu bir şekilde yaşamaktadır veya belki bir ofis işi vardır, ya da eleştiri yazılarıyla, bir radyo oyunuyla veya bazen bir makaleyle geçinir.

Bu sürecin özünde yazarla yayıncı arasındaki yakın ilişki yatar – şirket küçük olduğu için genellikle yayıncının kendisi ilgilenirdi. O zamanlarda etrafta dolanmazlardı, ofislerinde otururlardı. Yazar sağlam, henüz anlaşılmayan bir derinliği olduğundan emin olduğum gelişen bir dostluğa güvenirdi. Yazarların hepsinin çocuksu olduğunu itiraf etmeliyim, en azından kendi hayatları söz konusu olduğunda. Yayıncıya –veya editöre– çeşitli duygular yansıtılır: Gereksinimler, bağımlılık, minnet, ihtiyaç ve bağımlı olma yüzünden duyulan kızgınlık, savaşkan, çelişik bir sevgi ki bu da işe yansıyıp onu besler. Yayıncının tutkulu edebiyat sevgisi, yazarın çalışmasını besler ve çok okumanın getirdiği ayırt edebilme yetisi, kitabı eleştirmesine, daha iyi olmasında ısrar etmesine yardımcı olur. Evet, burada örnek bir ilişkiyi tarif ediyorum. Bunların arasında en ünlüsü belki de Thomas Wolfe'un (gazeteci olan değil, 1930'ların romancısı) Scribner'deki Maxwell Perkins'le ilişkisidir. Bu, hem yazar hem de yayıncı açısından verimli ve süregelen bir ilişkiydi. Artık böyle yayıncılar veya editörler pek kalmadı.

Benim, edebiyatla hiçbir zaman bu kadar tutkulu bir şekilde ilgilenmeyen Michael Joseph'le böyle bir ilişkim yoktu. Yardımcısı Robert Lusty beni

öğle yemeğine çıkardı ve hiç kitap okumadığını, sadece televizyon seyrettiğini itiraf etti. Televizyon, ilk günlerinde epeyce hor görülüyordu. Bu iki adam birbirlerinden nefret ediyor ve olağan şekilde konuşamadıklarından, sekreterlerin bir ofisten diğerine taşıdıkları (ofisler yan yanaydı) notlarla haberleşiyorlardı. Bu durumun, şirketin etkin bir şekilde işleyişini etkileyip etkilemediğini bilmiyorum. Bu dönemde destek konusunda Juliet O'Hea'ya sırtımı dayamıştım.

Yayıncılıkta yaşananlar, işlerin çoğu zaman tam tersine dönmesi kuralının örneğini oluşturmaktadır. Şöhretin yavaş ve güvenilir bir şekilde büyümesinin, yani kitapların kişisel çıkarları olan insanlar tarafından satın alınmasının tam tersi şudur: Geçen yıl *New York Times*'tan genç bir kadın benimle röportaj yaptı ve bunun sonucunda basit, yüzeysel bir makale yayınlandı. Yayıncı birkaç gün sonra bu röportaj sayesinde kitabın (*Tenimin Altında*) büyük bir kitapçı zincirine 1500 adet satılmasını sağladığını söyledi. Tabii bu satış kitabın bu kadar okunduğu anlamına gelmiyor. Şimdiki ortamın bir özelliği: Kitaplar satın alınıyor ama okunmaları gerekmiyor. Satın alma dürtüsü dışarıdan geliyor, bir röportajın veya bir televizyon programının teşvikiyle. Ancak bu tür özenmeler okuyucunun kitabı seveceği anlamına gelmiyor. Ani satın alma dürtüleri ciddi okuma demek değildir. Sorunun kökü, kitabın edebi niteliğine değil de ne kadar satacağına bakan muhasebecilerin yayınevlerini yönetmesinde ve yazarların yalnızca satış üzerinden değerlendirilmesindedir. Ancak bazı yazarlar, ki bunlar en iyi yazarlar olabilir, hiçbir zaman birkaç yüzden veya birkaç binden fazla satmaz. Yine de güçlü, geniş, derin bir etkileri vardır. Gerçek, iyi kitaplar, aslında bir ülkenin ya da kültürün bütünü açısından bir standardı veya ortamı belirleyen kitaplar her zaman ciddi bir azınlık için olmuştur, olacaktır. Ne kadar "tanıtım" yapılırsa yapılsın, bu kitap çok satanlar listesine girmeyecektir, sadece satılmamış kitapların, kâğıt hamuru haline getirilmek üzere depolarda yığılmasıyla sonuçlanacaktır.

Bu devasa yayınevleri, uluslararası imparatorluklar, çok satanlar hatta ciddi ve zaten tanınmış olan yazarlar için iyidir; onlara iyi davranılır ve el üstünde tutulurlar. Ben de onlardan biriyim ve buna minnettarım. Muhasebecilerin ve para babalarının arasında, büyük bir tutkuyla edebiyatla ilgilenen insanlar gizlenmiştir ancak bunlar suçlu bir yüz ifadesi takınıp,

“Eskiden edebiyatla çok ilgilenirdim ama bugünlerde okuyacak vakit bulamıyorum,” diye mırıldanabilirler. Zira çok yoğun çalışmaktadırlar. İyi kitaplar yayınlanıyor, iyi yazarlar hayatta kalıyor ama bütün baskı küçük, ender bulunan veya özel kitapların üstündedir. Edebiyatı seven herkesin elinde, baskısı tükenmiş veya hiç basılmamış veya basılmış olsa da editörlerin satma zahmetine girmediği kitaplar listesi vardır. Uzun vadede, satılması zor olan bu kitapların ihmali yayıncılığı bütün olarak etkileyecektir. Bir zamanlar yayıncılar bu zor kitapların ne kadar önemli olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Bazılarımız bir yayıncının, “Ne sen ne de ben bu kitaptan tek kuruş bile kazanmayacağız, ama gene de basılması gerek,” diyebileceği günleri özlemle hatırlıyoruz.

Diğer büyük değişiklik, “tanıtım - reklam.” Yazarlar üzüntüyle, kitabı yazdıktan sonra bir de satmak zorunda olduklarını söyleyerek espri yaparlar. *Tenimin Altında* kitabımı İngiltere’de, Amerika’da, Hollanda’da, İrlanda’da ve Fransa’da “tanıtmak” hayatımın –yazma zamanının– üç buçuk ayını aldı. Eski yayıncılar yazarın huzura, sessizliğe, yalnız bırakılmaya, halk insanı olmalarının beklenmemesine ihtiyaç duyarlar. Yani şimdi bölünmüş bir kişilik geliştiriyoruz. Birincisi, gerçek kişilik, her zamanki gibi odalarımızda volta atıyor, hayal kuruyor, rüya görüyor, içimizin derinliklerinden malzeme çıkarmaya çalışıyoruz. Diğeri yüzüne bir gülücük oturtup, “önemli şahsiyet” olmak üzere öne çıkıyor.

Değişim, reklama para harcamak istemeyen yayıncıların cimriliğiyle başladı. Eleştirilere güveniyorlardı. Sonra yazarların röportaj vermeleri istendi. Yayıncının bunlar için masraf yapması gerekmiyordu. Gazeteler ve dergiler sayfalarını doldurmak istemekteydi. Bu çığ süreciydi. Yazarlar hayatlarıyla, kişilikleriyle tanınıyor, ünlü oluyorlardı. Bunlar oldukça, “profil” için daha fazla röportaj vermemiz isteniyordu. On yıl kadar önce, edebiyat festivalleri düzenlenmeye başlandı. Çok başarılılar ve her gün yenileri doğuyor. Doğrudan yazara birey olarak dayanıyorlar. Bu festivallere binlerce okuyucu geliyor ve bunların hepsi kitaplara kişiden daha çok önem vermiyor. Bu, okuyucunun, ünlü kişinin konuşmasını sonuna kadar dinledikten sonra hemen kitabı almaya gitmesi anlamına gelmiyor, bazen biri diğerinin yerine geçiyor. Bir yazarın eserindeki

otobiyografi unsuru takıntısı burada doruğa çıkar: Shelley’i karşılarında gördükten sonra eseri okumaya ne gerek var?

Sonra imza günleri, promosyonla ilişkili en mantıksız fenomen. Bir konuşma yaparsınız, seminer yönetirsiniz, sonra bir masada oturursunuz, önünüzde uzun kuyruklar bir imza için sabırla bekler. Bu imzaya çok değer verirler ama yine de bunun seri üretim hattından çıkan her şey kadar değerli olduğunu görmeleri gerekmektedir. Yazarın her yıl muhtemelen yüzlerce, binlerce kitap imzaladığını bilirler. Sonunda yazarın önüne gelirler, o an satın almış oldukları ya da olmadıkları bir kitabı uzatırlar (çoğunlukla da kendi kitaplıklarından çekip getirmişlerdir) ve seremoni başlar: Lütfen Marie’ye, Bobbie’ye, Marcelle’e, Jack’e yazın, lütfen Mutlu Yıllar Pat, Mutlu Noeller Jorge yazın, derler. Edebiyatın onuru adına şiddetli bir kaygıyla başlayan ve bir zamanlar muhtemelen saçma mesajları reddetmiş olan –zira Marie’yi, Bobbie’yi ve diğerlerini hiç tanımayan– yazar, talep karşısında direnemez ve bu berbat işi bir an önce bitirebilmek için her şeyi yapacak hale gelir. İçinden, akıl sağlığını korumak için, yazarların bir zamanlar çekinerek bir arkadaşına kitap imzaladığını düşünür: Cassandra’ya[108] Jane’den ya da Dorothy’ye William’dan.[109] *Onlar* bu üretim hattına ne derlerdi acaba? Yeni bir kitabımdan 6000 tane imzalamam istendi: Reddettim. Ama bir keresinde 3000 tane imzaladım. Ne için? Gizlice, yeterince kitap imzalarsam, hepimiz imzalarsak, okuyucular bir süre sonra ne kadar gülünç olduğunu anlarlar, diye düşünüyorum. Birkaç yaz önce Oxford öğrencileri arasında bir espri dolaşıyordu. “... adlı kitabının tek imzasız kopyası bende.” İnsanlar bu imzalara nasıl değer verebilirler? Uzun kuyruklarda sıra bekleyen, ama aslında yazarın orada oturup, yaklaşık bir saat konuştuğunu, soru kabul ettiğini gören insanları düşünüyorsunuz. Ne de olsa, kendilerinin ve yazarın aynı insani çerçeveyi paylaştığını, çok yorgun olduğunu ve içinden onlara bela okuduğunu biliyorlar. Ama yine de gelmeye devam ediyorlar.

Sicilya’da bir otelde, müdür resepsiyonun arkasında durdu, benim kitaplarımdan birini uzattı ve “Annem Maria için. ‘En derin saygılarımla,’ yazın,” diye emretti. Bu arada elini odamın anahtarının üstünde tuttu. İmzalayıncaya kadar anahtarı bana vermeyecekti.

Washington'da son derece ciddi bir edebiyat kuruluşunda konuşma yaptım. Konuşma sonrasında komite tarafından akşam yemeğine davet edildiğimden, daha yerime bile oturmamıştım ama birdenbire karşımda kitaplarımdan oluşan bir öbek buldum ve birisi, "Akşam yemeğine karşılık imzalaman gerekiyor," dedi. Jest yapıyorlardı.

Ellili yılların ortasında şöyle bir olay oldu: Michael Joseph şirketini büyük bir holdinge sattı ama yeniden satıldığı takdirde, çalışan insanlara danışılması koşuluyla. Kısa bir süre sonra şirket –sanırım– *Illustrated London News*'a satıldı ve çalışanlar bu satışı ancak haber borsa şeritlerinde geçince öğrendiler. Bazıları istifa etti. Hepimiz bunun çok çirkin olduğunu düşündük. Artık düzinelerce editörün, insanın, yayın şirketinden kovulduğu ve ayrılmak için birkaç hafta süre tanındığı bir noktaya geldik. Hiç kimse yazarla editör arasında oluşturulan narin ilişkileri düşünmüyor. Bugünlerde, yayın şirketlerinde çalışan editörlere, bugüne kadar yazarlara davranıldığı kadar kötü davranılmaktadır.

Firmalar el değiştirirken yazarlara hiç danışılmaması çok ilginç, hatta epey de açıklayıcı bir olgu. Muhtemelen ününü esas alarak veya belirli bir editörü sevdiğimiz veya güvendiğimiz için bir şirketle sözleşme imzalıyoruz ama bunun hiçbir önemi olmuyor. Tıpkı bavul gibiyiz, yazdığımız kitaplar gibi metalaşmışız.

O ilk günlerde, yakında sıradan hale gelecek böyle bir mektup almak ender rastlanan bir olaydı: "Bu firmadan ayrılıp, şu firmaya geçeceğimi üzülerek bildiriyorum. Çok üzgünüm, çünkü sizinle çalışmaktan büyük keyif aldım. Umarım yakında benimle öğle yemeği yersiniz. Belki bir gün yine birlikte çalışabiliriz." İlk başlarda, yayıncılık şirketleri market poşeti gibi alınıp satılmadan ve editörler bir şirketten diğerine geçmeden önce, yazarların yayıncıya "sadık" kalmaları bekleniyordu. Ancak yazarlar, çok kısa sürede neler olup bittiğini görünce, ancak yayıncıları kadar sadık davranmaya ve işlerine geldiği şekilde, genellikle güven oluşturdukları bir editörün peşinden şirket değiştirmeye başladılar. Ancak o "bağlılık" kaybolduğu zaman, bir hukuki anlaşmadan çok daha derin bir şey baltalanıyordu.

Edebiyatın başına gelen en kötü şey, zenginlerin, multi-milyonerlerin yayın şirketine sahip olma arzusuna kapılması oldu. Bir güç gösterisi:

Hangisinin edebiyatla ilgisi var ki? Ve bir anda yayıncılığı, sanayinin herhangi bir dalı haline gelmeye zorladılar. Büyük yayıncılık imparatorluklarının hiçbirisi çok para kazanmaz, yani çok zengin adamların yakında ilgilerini kaybedeceğini ve şansımız varsa (Yoksa hayal mi kuruyorum?) bu doğal olmayan yayıncılık şirketleri birlikteliklerinin yeniden dağılmasını umabiliriz. Bu âlemde gerçekten de küçük en güzeldir. Belki bir gün yeniden yayıncıların kitapların tashihlerinin düzgünce yapıldığı ve düzgünce basıldıklarını umursadıkları bir duruma dönebiliriz. Okuyucular kitapların eskisi gibi olmadığını, hatalarla dolu olduklarını fark etmişlerdir. Bunun nedeni, şimdi muhasebecilerin emri doğrultusunda tasarruf yapmak zorunda kalan yayıncıların, yazar tavır takınıp ısrar etmediği takdirde, şirkete redaktör almayı kabul etmemesidir.

Tabii, yayıncının eserin hatalarla dolu, kâğıt ve formatın en ucuz türde olmasını umursamadığını bilmek, yazarın güvenine ve öz-saygısına yardımcı olmamaktadır.

Fakat bu sadece para sorunu değildir. Buralarda bir yerlerde karanlık ve kuşkulu bir şey vardır; kabul edilmeyen bir ihtiyaç beslenmektedir. İnsan, örneğin Manchester'da (veya Detroit'te) bir kitabevine gönderilip, bir öbek kitabın başına oturtulduğunda ve hiç kimse, bırakın imzalatmayı, kitap almaya gelmediğinde yaşanan utançtan kötüsü yoktur. Bu duruma düşürülen genç yazarlar tanıyorum.

Veya bir kitap fuarını ele alalım. Her yayıncının kitap imzalamayı bekleyen bir dizi yazarı vardır. Tanınmış yazarlarda kuyruk vardır. Ama daha az tanınanlar –ki onlar da aynı derecede iyidir– bir saat, iki saat oturur ancak yanlarına hiç kimse gelmez. Bu nedir? Herhalde kitap satmak değil. Hayır, yayıncı diğer yayıncılara, "Bakın, *benim* ahırımda kim var?" şeklinde gösteriş yapmaktadır.

Toronto'daki Harbourfront Edebiyat Festivali'nde şöyle bir şey oldu: Resepsiyon alanına geldim ve en iyi edebi biyografi yazarlarımızdan biri olan Michael Holroyd'u gördüm. Yorgunluktan sersemlemiş, bembeyaz olmuştu. Yayıncısı, Bernard Shaw kitaplarının "tanıtımını yapmak" amacıyla, onu Toronto'dan üç ayrı yolculukla Birleşik Devletler'de üç ayrı şehre göndermişti. Birinde bir televizyon röportajı iptal edilmiş, ama bunu ancak stüdyoya ulaştığı zaman öğrenmişti. İkincisinde röportajı, Lynne

Reid Banks hakkında bilgi almak isteyen biri yapmıştı ama Michael Margaret Drabble’la evliydi. Üçüncüsünde, röportajı yapan kişi Michael’ın neler yazdığını bilmiyordu. Her zamanki ahmaklıktan öte bir röportaj olmuştu. Yazarın bu şekilde sömürülmesi –ve küçük düşürülmesi– çok hafife alınmaktadır.

Daha geçen hafta birisinin şunları söylediği bildirildi: “Çukurlarda ve çamurlarda sürünmeliler.” Bununla kitaplarını tanıtan yazarlar kastediliyor. Ve işte artık açık ve net bir şekilde söylenmişti. Yayıncıların, en iyilerinin bile, iyi işler çıkaran bir yazarın bu özelliğinin kontrol edilememesini sinir bozucu, hatta dayanılmaz buldukları anlar vardır. Bunun dışında her şey kontrol edilebiliyor, ama bu edilemiyor. Ancak kendilerinden bu kadar memnun olan yazarları oradan oraya kitap imzalamaya veya ahmakça röportajlar vermeye gönderebilirsiniz. Onları bu çemberlerden atlatıp, bunu sözleşmeye bile koyabilirsiniz. Yayıncılar sık sık yazarlardan tamamen kurtulmaya çalışırlar. Konularının bilgisayara yüklendiği bir formüle göre devşirilen romanların planlarını yaparlar. Ancak tuhaf bir şekilde, bu romanlar, yayıncılıklarının temelini oluşturan tat veya ruhtan yoksun olurlar. Buna katlanamazlar. Aslında yazarların kendilerinin, üstelik de sık sık en iyi işlerinin elden kayıp gidiverebildiğini biliyor olmaları onları hiç de teselli etmez.

Bir sahne: Bir grup New Yorklu güçlü yayıncı, şık bir restoranda yemek masasının etrafına oturmuş, zavallı küçük bir yazarın (ben değil) yanlarında olduğunu unutmuşlar. Güçleriyle övünüyorlar. “Onları vezir de ederiz, rezil de.” Veya belki de yazarın orada olduğunu unutmamışlardır. Gösterilerine tanık olunmasını istemektedirler.

Çok meşhur bir New Yorklu yayıncının, “yazarlarını” –atlar gibi– güven içinde bir dizi küçük kulübeye yerleştirdiği bir fantezisi vardı. Bütün gün içeride kilitli kalıp, çalışmalarımıza devam edecektik. Önemsiz hayatlarımızı sürdürebilmemiz için sadece akşamları üç dört saatliğine dışarı çıkmamıza izin verilecekti, ama on ikide yine içeri kilitlenecektik. Espriye bak!

Gene de şu ilham perisi, şu ateşböceği, yaratıcı mükemmellik, yakalanmamayı sürdürüyor. Sinema endüstrisi onu satın almaya çalışıyor. Filmler başladığından beri bu süreç devam etmektedir. Belirli bir kalitesi

olan bir roman vardır. Film yapımcısı romanı satın alır. Yazar, zaten deneyimle olgunlaşmışsa, biraz gülümseyebilir. Film yapımcıları yazarı iltifatlara boğar. “Bu olağanüstü müthiş şahane özgün bir kitap... Bize güven, göreceksin.” Yazar gülümsemeyi sürdürür ve düşüncelerini kendine saklar. Yazar film senaryosunun ilk taslağını okur. Laf olsun diye, “Ama bunun benim romanımla pek ilgisi yok, değil mi?” diyebilir. Bu noktada film yapımcısı mırıldanarak uzlaşmaya varılabileceğini söyler. *Bütünlük* kelimesi ortaya çıkar: “Hikâyenin esas bütünlüğü...” Eğer yazar masum, saf biriyse, gerçekten şaşkınlık içinde, “Kullanmayacaksanız veya rezil edecekseniz, kitabımı neden satın aldınız?” diye sorabilir. “Neden sıfırdan kendi senaryonuzu yazmıyorsunuz?” Ama film yapımcıları, bütün sanayi gerçekten büyüye inanıyor, ama bunu bilmiyorlar ve asıl mesele bu. Romanda belirli bir şey vardır –ne olabilir– bir varlık, bir büyü ve kitabı bunu yakalamak için satın almışlardır. Hikâyeyi veya fikri orijinaliyle hiçbir alakası kalmayacak şekilde değiştirseler bile, büyünün ve gücün bir bölümünün kalacağını sanıyorlar. Bazen de haklı oluyorlar.

Bunu anlıyorlar mı? Muhtemelen hayır. Bu kudretli kurnazlar kendi süreçleri konusunda inanılmaz derecede cahiller. Anlamadıkları bir şey varsa o da endüstrilerinin, kendilerinin yarattığı yüksek oktanlı duygu enerjisiyle çalıştığıdır. Edebiyatın aklı başında dünyasından gelen herkes buhranlar, gözyaşları, tehditler, sinir krizleri, sabaha karşı üçte gelen telefonlar, film çekmenin yanında gelen gerçekdışı melodramlar karşısında afallayıp kalır. Bütün bunlar ne anlama geliyor? Sadece kendi yakıtlarını üretiyorlar, o kadar. Bunu nasıl müsrif bir şekilde kullandıklarını da anlamıyorlar.

Bir yazar bunları yaşayabilir ve sık sık yaşamaktadır. Faks makinesinden veya ekspres ulakla (“Çok Acil, Hemen Teslim”) metrelerce uzunlukta şöyle bir baskı gelir: “Harika, muhteşem, etkileyici romanınızı okudum. Bütün gece uyumadım...” Ve bu yüzlerce kelime boyunca böyle devam eder. Ancak heves duygusu mesaja girmiştir, kullanılıp tüketilmiştir. Gönderen kişi bir hafta sonra, romanı eline alıp, ters çevirecektir. “Hevesim kaçtı. Ne tuhaf.”

Bob Gottlieb bana, genç sayılabilecek bir yazar olarak, “Herhangi bir yazara verebileceğim tek tavsiye, ‘Parayı al ve kaç’” önerisinde bulunduğu

zaman, bunun alaycı bir yorum olduğunu düşünmüştüm. Ama haklıydı. Tabii, hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığı o hayali dünyaya gezi yapmaktan hoşlanmıyorsanız.

Yayıncılık ve yayıncılar konusunu çok uzattığımı düşünebilirsiniz. Ancak bunlardan bahsetmeden bir yazarın hayatı nasıl anlatılabilir? Bu kitabı yazarken iki çok büyük sorunla karşılaştım. Her şeyi etkileyen bir zehire benzeyen ve şimdi bir tür çılgınlık gibi görünen Soğuk Savaş'ın havasını aktarmak zorsa, yayıncılığı saran atmosferin, ben yazmaya başladığım zamanla şimdiki hali arasındaki farkı anlatmak da aynı derecede zor. Genç yazar ve okuyucular, "O günlerde yayıncılık edebiyata duyulan gerçek saygıyla yönetiliyordu," derseniz neden bahsettiğinizi asla anlamayacaktır. "Ne demek istiyorsun?" diye sorar bu hayali muhatabınız. Çünkü ne demek istediğinizi bilmiyorlar, zira yaşadıkları hiçbir şey onlara bunu öğretmiş olamaz ve birçoğu iyi bir kitapla kötü bir kitap arasındaki farkı gerçekten bilmemektedir. Değişimin tek bir örneği: O günlerde *The Observer* gibi periyodik dergiler/gazeteler sadece ciddi kitapları değerlendirir, ikinci sınıf kitapların eleştirilerine yer vermeye utanırlardı. Farklı bir şey görmemiş olan bu genç insan, "kaliteli kâğıt" olarak tanımlanan bir gazetede sütunlar dolusu eleştiri yerinin romantik romanlara veya seks-ve-şiddet destanlarına ayrılıp, örneğin Flaubert'in *Duygusal Eğitim* eserinin yeniden basımı hakkında sadece bir paragraf yazıldığını görürse ne düşüneceği bellidir.

Önemli, en önemli hususu tekrarlayacağım. Bazı kitaplar sadece azınlıklar tarafından okunabilir ve istediğiniz kadar pohpohlama veya tanıtım yapın, bunu değiştiremezsiniz. Ancak bunlar en iyi ve –gizlice, sessizce ve rahatlıkla– en etkili, dönemin atmosferini ve standardını belirleyen kitaplardır.

Artık Sovyet büyükelçiliğinin davet listesindeydim. Devrimin Yıldönümü, Kızıl Ordu Günü ve benzeri etkinliklerde, çok büyük resepsiyonlar veriliyordu. Beş altı tanesine gittim. Keyif almadım. O halde neden gittim? Devrimcilik görevi, anne-babalarımızın ve büyükanne-büyükbabalarımızın kiliseye borçlu olduğu sorumluluğun devamı olabilir. Annem Blanket'teki kilise ayinine gitmek istediği zaman babamın, "Ah

Tanrım, gitmek zorunda mıyım?" dediğini duyabiliyorum. Bir yoldaş: "Sovyet elçiliği'ne gidiyor musun, Doris?"

"Sanırım."

Ezilenlerin temsilcilerinin yaldızlar ve şatafatlı pırıltılar içinde olmasının çelişkisine rağmen süslü bir odada, sayısız resmi Sovyet görevlisi bizi bekliyor olurdu. Hemen hepsi casustu, ama o zaman bunu bilmiyorduk. Ayrıca Parti üyeleri ve yolcu arkadaşlar da vardı. Aralarında fevkalade tipler olurdu. Bir tanesi, kristal bilimi alanında önemli katkılarda bulunan D. J. Bernal'di. Bernal –komünist ya da değil– bir nesil boyunca kendisine daimi hocaları olarak saygı gösteren öğrencilere ilham veren bir bilim insanıydı. Bernal, 1930'ların sonunda bile, İngiliz komünistlere, sanat ve bilim arasında boşluk bulunduğunu ve bunun ne kadar tahrip edici olduğunu anlamalarını tavsiye ediyordu. Bu, komünistler arasındaki başlıca tartışma konularından biriydi. Çok fazla sayıda konferans, tartışma ve çalışma grubu vardı. Galiba ben bile Salisbury, Güney Rodezya'da bir gruba konuşma yaptım. Bu fikir sonradan C. P. Snow tarafından benimsendi ve sahiplenildi.

Bu süreç çok daha fazla ilgi çekiyor. Belirli bir azınlıkla sınırlı kalan düşünceler, özellikle saldırıya uğrayan ve sorunlu bir fikirse, defalarca kanatlanıp bütün kültüre yayılabilir. On yıl içinde, komünizmde doğan deyimler genel olarak kullanılmaya başlanmıştı. Somut adımlar –somut adımlar atmalıyız– yapısal çelişkiler, demolar, faşistler, bütün o tatsız jargona *Times*'taki makalelerde rastlayabilirdiniz.

Naomi Mitchison'ın erkek kardeşi J. B. S. Haldane, *Daily Worker*'da yazılar yazıp bilimdeki yeni buluşları anlatıyordu. "Evren sadece sandığımızdan daha acayip değil, sanabileceğimizden bile daha acayip," diyerek hepimizi heyecanlandıran ve etkileyen oydu. Gazeteyi bu makaleler için alan ve geri kalanının tek bir kelimesini bile okumayan insanlar tanıyordum. Haldane sonra Hindistan'a gitti ve bir nesil Hintli bilim insanını eğitti. Böyle tiplerin eşi benzeri yoktu ama bu türden olanların hepsi gibi Sovyetler Birliği üstüne konuştuklarında ne söyleseler her kelimesi saçmalıktı. Bir soru: Kimi insanlar başka yönlerden verimli olabilmek için kendilerini nefret edilen bir azınlıkla özdeşleştirmek zorunda mıdır? Bu insanlar *The Socialist Sixth of the World*'ün yazarı ve din

kurumunun kalbinde yer aldığından Parti'nin şapkasındaki en parlak tüy olan Kızıl Piskopos Hewlitt Johnson kadar renkli karakterlerdi.

Hiç kimse konukların sıkıcı olduğunu söyleyemezdi, ama atmosferi bunaltıcı buldum. Bu konumda olmanın getirdiği kendini beğenmişlikten nefret ettim – biz, akıllı azınlık, karalanarak haksız yere saldırılan dünyanın işçi sınıfının savunucusunu destekliyorduk. Ancak sonra, bir daha oraya gitmemi engelleyen bir olay oldu. Asker üniformalı iki adam yanıma gelip, Moskova'dan gelen çok önemli bir ziyaretçiyle tanıştırılacağımı söyledi. Beni ortalarına alarak bir generalin karşısına çıkardılar – adını unuttum. Etrafında, askeri personel olduğunu düşündüğüm yardımcıları vardı ama tabii KGB'dendiler. General tıknaz, sert bir adamdı, gözleri donuktu ve tamamen komünist jargonuyla konuşuyordu. "İşçi sınıfı... Faşist emperyalistler... Barış cepheleri... Sömürülen kitleler... Komünizm davasını ilerletmek." Aslında dinlemiyordum. Benim neyim vardı? Bayılacak mıydım? Üşüyordum ve avuçlarım terliyordu. Ensemde son derece tuhaf bir duygu vardı – tüylerim diken diken oluyordu. Korkuyordum. Dehşete düşmüştüm. General beni ölesiye korkutuyordu. Bu, o zamandan beri bir daha hiç olmadı. Sanırım Sovyetler Birliği'nin öldürücü dehşetine en çok orada yaklaşmıştım – yakın temas olmuştu. Yoldaşların hemen açıklayamadıkları her şey için söyledikleri gibi, fazlasıyla "sübjektifti." Ne yazık ki, hayatınızdaki en önemli, sizi değiştirebilen olaylar o kadar önemsiz görünür ki, bahsetmeye bile değmez. Bir daha Sovyet elçiliğindeki o büyük resepsiyonlara gitmedim.

Bir keresinde Jack'le birlikte Çek elçiliğine gittim ve bu tür etkinliklerde her zaman olduğu gibi sıkıldım. Sevimsiz bir genç adam bize yapıştı ve sürekli içki getirdi. Bir taksi bulup gideceğimizi söylediğimiz zaman, bizi Church Street'e bırakmakta ısrar etti. Davet edilmeden bizimle birlikte yukarı çıktı. Orada zengin ve güçlü arkadaşlarıyla övündü, bizi her türlü partiye davet etti ve onunla tekrar görüşeceğimize dair söz vermemizi sağlamaya çalıştı. Gittiği zaman, aklı başında olan hiç kimsenin –zengin, güçlü ya da değil– ünlü insanlarla hava atmaya çalışan bu zavallıyla isteyerek yarım saat bile geçirmeyeceği konusunda espriler yaptık. Bu adamın adı Stephen Ward'dı. Sonradan zengin ve güçlü insanlara kadın pazarlamakla kalmayıp, casusluk işine de karıştığı ortaya çıktı. Christine

Keeler'ın arkadaşı veya sevgilisiydi. Başı fena halde derde girince, ondan yararlanan insanlar onu terk ettiler ve Ward intihar etti. Aynı şekilde, partilerde büyüleyici Christine Keeler'la tanışan insanlarla karşılaşırdınız – "Çok değerli biri... Çok esprili... Çok akıllı." Ancak bu hayranlar ihtiyacı olduğu zaman onun yardımına gelmedi.

Komünist olmasaydım yapmayacağım başka neler yaptım? Büyük apartman bloklarına *Daily Worker*'ı satmaya ve belediye meclisi seçimlerinde oy istemeye gittim. Gündüz saatleriydi. Kapıları kadınlar açıyordu: "Bu tür işleri kocama bırakıyorum." Beni içeri davet ediyorlardı çünkü yalnızlardı. Köhne, yavan, yoksul odalara kapatılmış kadınlar ve çocuklar – bu olay, "Hiçbir zaman bu kadar iyi durumda olmamıştınız," olarak tanımlanan refah bolluğundan epeyce önceydi. Bir anda kendimi yine gayet aşina olduğum bir durumda buldum. Taksitle alışveriş ve çocuk yardımları konusunda benden tavsiye istiyorlardı. Onlara neler verilmesi gerektiğini veya nasıl alacaklarını bilmiyorlardı. Oysa böyle durumlarda Rodezya'da bir telefon yeterdi: "23 numaradaki kadının şuna veya buna ihtiyacı var." Şimdi ne kuralları tam olarak biliyordum ne de kime telefon edeceğimi. Parti'ye bu insanların komünizmle ilgilenmediğini, sosyal hizmet uzmanına ihtiyaçları olduğunu söyledim. Bunu sadece bir kere yaptım. Parti'yle ilgili her şey acımasız, sinir bozucuydu ve bunun nedeni yalnızca benim her zamanki gibi yanlış bir konumda olmam değildi.

Güney Rodezya hakkında konferans vermek üzere Hull Üniversitesi'ne gittim. Yaklaşık 50 Nijeryalı öğrenci vardı. Şimdi, o deneyim bana gerçekten bir iki şey öğretti. Kelimenin tam anlamıyla beni anlayamadılar, yani 150.000 kişi civarındaki minik beyaz bir azınlığın bir buçuk milyon siyahı kontrol altında tuttuğu gerçeğini akılları almadı. "Neden onlara gitmelerini söylemiyorlar?" "Neden beyaz insanların onlara ne yapacaklarını söylemelerine izin veriyorlar?" "Lütfen söyleyin – bize anlattıklarınızı anlamıyorum." Güney Rodezya'nın silah gücüyle fiziksel olarak fethedildiğini anlattım. "Ancak –nasıl demiştiniz?– odun kesen ve su çeken insanlar haline dönüştürülmemize izin vermezdik." Bundan daha anlayışsız bir dinleyici grubum olmamıştı.

Rodezya'daki koşullar üstüne konuşmak üzere IRA'dan[110] çağrıldım – onlar davet etti. Hepsi genç erkekler olan 15 kişi civarında dinleyici vardı.

IRA üyelerinin emir olmadan tutuklanmalarının, mahkeme olmadan hapse atılmalarının, hüküm giymeden ve İngilizlerin istemesi durumu dışında serbest bırakılma ümidi olmadan orada tutulmalarının olağan olduğunu öğrendim. IRA ile İngilizler arasındaki savaşın kökenleri, şimdi insanların düşündüğünden çok daha eskilere dayanıyordu.

Kensington komünistleri tarafından düzenlenen bir toplantıda edebiyat konusundaki parti çizgisini anlatmam istendi. Parti çizgisiyle aynı fikirde değildim, hiçbir zaman olmamıştım. Ama –her zamanki gibi– kısmen merakımdan gittim. Önermeye göre, Graham Greene'in tutucu olduğu gerekçesiyle kovulması gerekiyordu. Graham Greene'e hayrandım. Ancak parti çizgisini oldukça başarılı bir şekilde yorumlamayı başardım. Bunu neden yaptım? Bunu sanırım hayatımda bir tek o zaman yaptım. Konuşmama kekeleyerek başladım. Hayatımda hiç kekelememiştim. Konuşmayı zorlukla tamamladım. Bayan Sussman'ın, söylediklerime inanmadığım için kekelediğimi söylemesine gerek yoktu. "Sence artık hayır demeyi öğrenmenin zamanı gelmedi mi?" dedi bana.

Bütün bu faaliyetler Bayan Sussman'ın, Jack'in ve tabii annemin yorumları eşliğinde devam etti. Annem çılgın gibiydi, üzgündü, barut gibiydi, azarlıyordu ve sürekli olarak oğlumun geleceğini düşünmem gerektiğini söylüyordu. Jack benimle ne zaman evlenecekti? Neden komünistlerle koşuşturup duruyordum? Bu Bayan Sussman da kimdi? Neden bir yabancıyı ve tanımadığım birini dinlemeye hazırdım da onu dinlemiyordum?

Bu arada Parti'de –en azından benim bulunduğum ortamlarda– Sovyetler Birliği'nden veya Doğu Avrupa'dan gelen haberler hakkında konuşmak gibi gizli bir eğilim vardı. Yani, otomatik olarak yalan gözüyle baktığımız gazetelerdeki haberleri değil, ağızdan ağıza dolaşan haberleri konuşuyorduk. Bu konuşmalar şaşkın, korku dolu seslerle yapılıyordu: Tutuklamalar, ortadan kaybolmalar, hapishaneler, kamplar, hepsi "ne yazık ki devrim gelişmiş bir ülkede gerçekleşmedi, yoksa bunların hiçbirisi olmazdı" ile özetleniyordu. Parti –resmi olarak– olanları inkâr ediyordu. Parti üyeleri birer ikişer ya da şubelerden delegasyonlar halinde görmeye gittiklerinde bile. "Kapitalist yalanlar." Ama gayriresmi olarak... Çok farklı bir durum yaşanıyordu. O zaman moda olan bir deyim vardı: "Olup

bitenlerden haberdar olmak.” Üzücü bir kabullenme. Gene de gerçeğin tamamı değil; katiyen.

Olup bitenlerden haberdar olmak deyimi sizi politik pişkinliğin seçkinleri arasına sokuyordu.

Britanya’daki üst düzey komünist çevrelerin mali yozlaşması üstüne çok şey söylendi ama bence para sorunların en küçüğüydü. Üst rütbeliler ve bütün diğer Parti üyeleri, bu görevlilerin maaşlarının ortalama işçi ücretinden asla daha fazla olmadığıyla övünüyorlardı. Sovyetler Birliği’nden kayda geçilmemiş paralar alıyorlar mıydı? Kimse lüks içinde yaşadıklarını söyleyemezdi. Sovyetler Birliği’ne ve diğer komünist ülkelere geziler kesinlikle vardı ama bunlara ödül gibi bakılamazdı sanırım, daha çok yuvayı ziyarettiler. Aslında gücü, uyuşturucu çekiciliğindeydi. İçeriden bilgi almak, yetkililerin gözdesi olmak, olup bitenlerden haberdar olmak. Benim inancıma göre insanların, ayrılmaları gereken zamandan çok sonra bile komünist olarak kalmalarının nedeni, olup bitenlerden haberdar olmak amacıyla bu elit, ayrıcalıklı gruba ait olma arzusuydu. Bir elit gruba dahil olma ihtiyacı kesinlikle en temel ihtiyaçlardan biri. Aristokrasi, proletaryanın diktatörlüğü, Garrick Kulübü,[111] gizli dernekler – hepsi aynı.

O dönemde Margaret yengemle, yani annemin erkek kardeşinin dul karısıyla ve onun kız kardeşiyle tanıştım. Bu annemin dünyasıydı, başka bir elit, üst-orta sınıf, annemin hayran olduğu ve benim de parçası olmamı istediği sınıf. Buna rağmen kardeşinin karısını hiç sevmemişti. Mesele benim onları, özenli şapkaları, eldivenleri, tilki kürkünden etolleriyle bu geleneksel giysili hanımefendileri sevmemem değildi. Onların dünyasıyla hiçbir ilgim yoktu. Yanlarına yaklaşmak bile hapishaneyle tehdit edilmek gibiydi. Ona yıllar önce sırtımı döndüğümü düşünüyordum ama şimdi annem beni oradaki, “kibar insanların” arasındaki yerimi almaya zorluyordu.

Babamın kardeşi Harry’yle tanışmaya çalışmıştım. 30 küsur yıllık evlilikten sonra, çocuğunun hatırına boş bir evliliğe katlandığını ve sonunda hayatının aşkını bulduğunu söyleyerek karısı Dolly’yi terk eden oydu. Ailenin söylediğine göre kadın, “kızıl saçlı bir şıllıktı.” “Kibar insanlar” arasında kızıl saçlıysanız, etiketlenmeniz kaçınılmazdır. Kadın – söylediklerine göre – barmendi. Değildi ama kızıl saçlı şıllık bir kadın

barmen karşı konulamayacak kadar güzeldi. Erkek kardeşini hiç sevmemiş olan babam sonunda onda beğeneceği bir şey bulmuştu ve onu savundu ama ne çare, işe yaramadı. Harry amcama mektup yazdım, ailenin geri kalanı gibi olmadığımı belirttim, "Buluşabilir miyiz?" diye sordum. Bana cevap vermedi. Yine denedim – hayır. Kızı Joan beni görmeye geldi ve bir saat boyunca babasını kötüledi. Sordum, kendisi için onlarca yıl kötü bir evliliğe katlanmış olduğuna göre biraz anlayış hak etmiyor muydu? Bir daha Joan'la görüşmek istemedim.

Aslında çok fazla insanla görüşmüyor ve görüştüğüm insanlarla da çoğunlukla çocuğun hatırına görüşüyordum. Küçük çocuğu olan annelerin çoğu için bu geçerlidir.

Örneğin, Bulgaristan elçiliği haftada bir folklor gecesi düzenliyordu. Peter'ı götürüyordum. Komünist olmayan birçok anne-baba da çocukları yüzünden gidiyordu.

Küçük Venedik olarak bilinen bir kanalın üstünde, şimdi çok güzel, o zaman köhne ve yıpranmış olan bir bahçede, İskoç dans partileri düzenleniyor ve burada, Ewan MacColl şarkı söylüyordu. Komünist Parti'nin kültürel ortamlarına da her zamanki olağanüstü insan karışımı katılıyordu. Ev, eğitimi nedeniyle çok farklı bir hayat yaşayan üst sınıfa mensup Honor Tracy ile, son derece popüler radyo oyunu serisi *Dick Barton, Special Agent*'ta Jock'u seslendiren Alex McCrindle'ındı. Radyo, müzik ve yeni doğmuş televizyon dünyalarından insanlar ve tabii, çocuklu kadınlar geliyordu. Çoğu komünistti, ancak on yıl sonra Alex ile komünist ozan ve saz şairi Ewan MacColl dışında hiçbiri komünist değildi.

Bu etkinlikleri, o kadar insanın çoğu zaman soğukta ve hafif yağmurda İskoç halk dansı yapmasını oldukça sinir bozucu buluyorum.

Guy Fawkes'ta[112] ve onlar için bahane oluşturan her durumda, bombalanmış mekânlarda ateşler yakılıyordu ve çevredeki tüm sokaklardan çocuklu aileler geliyordu. Tatlı bir amatörlük havası içeren bu etkinlikleri, Hamburg'da bombalanan alanlarda gördüğüm Walpurgis Gecesi ateşleriyle karşılaştırıyordum.

Soğuk yüzünden Britanyalıların yaşadığı zorluklara pek çok kez tanık oldum. Basil Davidson[113] Peter'la beni Essex'teki kulübesine davet etmişti. Karısı Marion ve üç çocuğu da oradaydı. Kulübede sadece bir tane

elektrikli ısıtıcı vardı, o da tek telliydi ve çoğu zaman yanmıyordu. Onlar yaz olduğu, ilave ısıya ihtiyaç olmadığı şeklinde bir tavır içindeydiler. Bana göreyse donuyorduk. Hepimiz kat kat kazaklar giyiyorduk ve özellikle ben battaniyeye sarınıyordum. Sonra, “Biraz temiz hava almaya ihtiyacımız var,” dediler ve hepimiz arabaya binerek, rüzgârın kasvetli bir şekilde estiği bir dağ yamacına geldik. “Kuytu bir yer bulmamız lazım,” diye haykırdılar. Hafif oyuk bir yer bulundu, ancak burada da rüzgâr daha az esmiyordu ve keskin, sert yağmur damlalarını taşıyordu. Orada büzüşüp sandviç yedik ve termostan çay içtik. “Bu insanlar deli,” diyordum kendi kendime. Ama şimdi öyle düşünmüyorum ve soğuk yağmur yürüyüş yapmama engel olmuyor, ben de onlar kadar deliyim.

Parti genellikle şunu veya bunu protesto etmek amacıyla hafta sonlarında –çoğunlukla Hyde Park veya Trafalgar Square’de– yürüyüşler düzenliyordu. Peter bunlara bayılıyordu. Çocukların çoğu bayılıyordu. Aile piknikleri gibiydiler; herkese buluşmak, öncesinde veya sonrasında puba gitmek veya Komünist Parti işlerini yolda konuşmak için telefon ediliyordu. Ben içimden bunların kilise pikniklerinin devamı olduğunu düşünüyordum. Bu yürüyüşler veya “gösteriler” ister büyük ister küçük olsunlar, birlikteliği, bütün dünyaya karşı haklılığımızı teyit ediyordu. O Soğuk Savaş günlerinde insanlar bize hakaret edebiliyor, hatta bize bir şeyler atabiliyor, gönüllü çilemizin haklılığını kanıtlıyordu. Ne zaman organizatörler yüzlerce, binlerce, on binlerce insan olduğunu iddia etse, gazeteler bunun yarısı kadar, hatta daha az insan olduğunu yazardı. Gerçek arada bir yerde yatıyordu. Eğitim ödeneklerinin azaltılmasını –“Butler kesintileri”– protesto ettiğimiz bir etkinlik oldu ve çocuklar neşeyle “Down with the Buttercups” şarkısını söyleyerek yürüdü. Yürümenin, gösteri yapmanın, protesto etmenin, hatta –bazı insanlar için– ayaklanma çıkarıp polisle çatışmanın zevkli olabileceği pek kabul görmüyor. Birçok insan için, bu “gösteriler” sosyal hayatlarıydı.

Aslında devrimci görevlerimi yapabildiğim etkinlikler sınırlıydı. Kısmen küçük bir çocukla yapabileceklerimle sınırlıydı, kısmen de Parti benden çok şey istemiyordu. “Entelektüeller” devamlı olarak Parti’den ayrılıyordu.

Bir keresinde Avam Kamarası’nın lobisine gittim ve Galler’deki maden ocaklarından özellikle onlarla birlikte madencilik yapmış eski bir

arkadaşları olan milletvekillerini desteklemek amacıyla gelen birkaç madenciyle birlikte bekledim. İçeriye kartlarını gönderdiler ve bekledik, bekledik, bekledik. Uzun bir süre, birkaç saat geçti. Madencilerle arkadaş olduk. Ben onlara Doncaster yakınlarındaki madencilik köyündeki deneyimlerimi anlattım ama bana kendi koşullarının çok daha kötü olduğunu söylediler. Sonunda biz üç kişi, uşaklarla, heykellerle, görkemiyle büyük süslü bir salona girdik. Seçim bölgesinden oylarını vererek kendisini buraya göndermiş olan eski arkadaşlarını görünce bu kibar Galli adam biraz utanmıştı. Milletvekili onların eşlerinin ve ailelerinin hatırını sordu. Bir ay kadar sonra memlekete gelebileceğini söyledi. Şimdi yalnızca bir iki dakika kalabilecekti çünkü Avam Kamarası'nda olması gerekiyordu. Evet hükümet politikasının... Ve sonra çıkıp gitti. Uşaklar gitmemiz gerektiğini belirtti. Bir an durup etrafımıza bakındık. Sonra madencilerden biri –öfkeli veya buruk bir ifadeyle değil, o ölümcül ne-bekliyordun ifadesiyle– "Şimdi bunları görünce, buraya geldikleri zaman ne olduğunu anlıyorum. Bunlara –mermer salonları gösteriyordu– çok fazla insan direnemez," dedi. Sonra bir başkası, "Bir daha buraya gelmek için zaman ve para harcamayacağım," diye ekledi.

Bu olay, Sovyetler Birliği'nin Londra'ya sirkler, konserler, dansçılar gönderdiği dönemde olmuştu. Rus palyaçoları harikaydı, bizde onların benzeri yoktu – hâlâ yok. Hayvanlara davranış tarzları ise bambaşka bir meseleydi. Konserler, korolar, dans grupları, bunların hepsinde bir miktar çekingen gariplik, bir duygusallık vardı. Canavarca zalimlikler sanatta bu tür özellikler yaratıyor. Duygusallıkla zalimlik kardeştir. Zalimlik çoğu zaman yapmacık bir gülümseme taşır. Jonathan Clowes bir otobüse bindiğini ve Sovyet sanatı olduğunu anladığı resimler bulunan bir derginin bir kenara fırlatılmış olduğunu gördüğünü söyledi. Daha yakından bakınca bu kahraman figürlerinin Nazi sanatı üstüne bir yazıya eşlik ettiğini görmüş. Bir başka gün *Daily Worker*'ı okuyordu ve ressam David Bomberg –o da 36 numaralı otobüsü kullanıyordu– ona Sovyet sisteminin ne kadar barbar olduğunu ve Arthur Koestler'ı, özellikle *Darkness at Noon* kitabını okumasını söyledi. Jonathan da okudu, ama onun için bardağı taşıran son damla Sovyet ve Nazi sanatının benzerliği oldu.

Şirin ve kahraman bir Sovyet bakiresini Nazi bakiresinden ayırt etmek mümkün değildi. Geleceğe doğru ilerlemek için çaba gösteren çıplak genç

komünist de olabilirdi Nazi de. Aynı şekilde anavatanları/memleketleri uğruna ölmeyi sabırsızlıkla bekleyen kahraman askerler; göğüslerinden süt taşan verimli anneler de aynıydı. Sovyetler Birliği'nde de, Nazi Almanyası'nda da askeri geçit törenlerine sağlıklı, göğüsleri zıplayan ve hepsi de gizlice Hitler'in veya Stalin'in kendilerine dokunmasını bekleyen *mädchen'*ler ve *devushka*'lar – yani bakireler katılıyordu. Sahnede gördüğüm en korkunç şey herhalde bir Sovyet varyetesindeki kadındı. Kadın 40 yaşlarında, şişman, çirkindi, kısa dar bir elbise giymişti, küçük bir kız taklidi yapıyordu, cilveli, nazlı, muzip davranarak baştan çıkarmaya çalışıyor, bebek diliyle konuşuyordu. Kadın böyle biriydi, rol falan yapmıyordu ve bu orta yaşlı bir kadın hayatını bu doğal olmayan yolla, sevimli çocuk numarası yaparak kazanıyordu.

Annem bütün bu komünist propagandasını dengelemek amacıyla Peter'ı askerlerin nöbet değişimine, Krallık Turnuvalarına, Tower of London'a, tekne yarışlarına, South Kensington'daki müzelere ve benzer yararlı yolculuklara götürüyordu.

Cumartesi sabahları Queen Elizabeth Hall salonunda, Sir Robert Mayer tarafından harika çocuk konserleri düzenleniyordu. Peter'la ben hemen her cumartesi gidiyorduk ve bazen Joan da geliyordu. Benjamin Britten'in çocuklar için yaptığı *Let's Make an Opera* eseri birçok kez sahnelendi. Tabii, orta sınıf çocuklarla hıncahınç dolu bir izleyici kitlesi vardı. Hiç olmamasından iyiydi. Yoksul sokaklardan ve –kısa bir süre sonra– belediyenin sunduğu sosyal konutlardan gelen çocuklar, ana yapısı Viktorya dönemi çocuk odaları, dadılar, hizmetçiler anne ve baba olan bu masallardan ne anlıyorlardı?

Peter'ın en çok hoşuna giden üç-dört kez gittiğimiz Naomi Mitchison'ın İskoçya'daki yeriydi. Kintyre Yarımadası'ndaki bu büyük evi Naomi aile için bir sığınak olarak savaş esnasında almıştı. Paskalyada, Noel tatillerinde ve yazın insanlarla dolu oluyordu. Naomi'nin oğulları doktor ve bilim insanlarıydı ve eşleri de kendi çaplarında harika insanlardı. Hepsi arkadaşlarını davet ediyorlardı. Bilimle sanat arasındaki ünlü uçurum burada görünmüyordu çünkü Naomi'nin arkadaşları, Londra'dan ve Edinburgh'tan yazarlar ve gazeteciler, bir de politikacılar geliyordu, zira Dick Mitchison politikacıydı. Naomi, Botsvana'yla işbirliği yapmaya

başlamıştı ve kısa bir süre sonra bir kabilenin anası olarak kabul edilmişti. Bu nedenle Afrikalılar da oluyordu. Yerli balıkçılar –Naomi'nin bir balıkçı teknesi vardı– ve belediye meclisi üyeleri Londra'dan gelen konuklarla kaynaşıyordu. Naomi ev sahibi olarak yeterince takdir edilmiyordu çünkü bu kadar farklı türde insanın bir araya getirilmesi ve uyuşması olağanüstü bir başarıydı. Dahası her yaşta çok sayıda çocuk da vardı, zira bu oldukça doğurgan bir klandı. Bugünlerde kırklı, ellili yaşlarında olan ve Carradale Konağı'ndaki tatillerin büyülü olduğunu, çocukluklarının en güzel zamanları olduğunu söyleyen insanlarla karşılaşıyorum. Nasıl olmasın? Odalarla, köşelerle, bucaklarla ve kulelerle dolu kocaman bir ev; Batı İskoçya'nın yumuşak, ılıman olup aniden köpürüp gürleyen, bütün o bacaları sarsarak uğuldayan havası; gözetim altında olmadan, güven içinde koşturup oynayabilecekleri kilometrelerce fundalar ve tarlalar; kısa bir yolun sonundaki Kintyre Yarımadası'nın dalga ve kumsalları. Evin içinde veya ek binalarda bir yerlere dağılmış 30-40 kişi olabilirdi. Ortam gürültülü, şamatalıydı ve bunun nedeni yalnızca çocuklar değildi. Akşamları şaşkınlık içindeki yabancılar bütün bu seçkin insanların çocuklar gibi, "Cinayet" veya "Postacı Kapıyı Çaldı" oynadıklarını görürdü. Ardından satranç veya gürültülü bir şekilde Scrabble oynanırdı. Sesler çoğunlukla yüksek ve tiz olurdu. Kızları Naomi'yi, hayat dolu, serbest ve akıllı annelerini kıskanıyor ve edepsizlik ediyorlardı. İçimden, "Eğer annenizle geçinemiyorsanız bütün rahatlıklardan yararlanıp sonra zorluk çıkaracağınıza neden benim yaptığım gibi çekip gitmiyorsunuz?" diye düşünüyordum. Çocukların eleştirdiği, huysuzluk ettiği ama yine de kalmaya devam ettikleri yeni bir dönemin başladığını görebiliyordum.

"Gerçekten söyledikleri kadar kötü biri miyim? Söyle bana – hayır, bana ne düşündüğünü söyle."

"Tabii ki değilsin, Naomi."

"Eğer onların söylediklerinin yarısı kadar kötüysem, dünyanın en büyük canavarı olmalıyım."

"Ah, boş ver onları. Yalnızca anne-kız meselesi. Biliyorsun, mutlu aileler."

"Oğullar daha iyi," diyordu. Ama bence güzel, yumuşak başlı, cana yakın bir kızın özlemini çekiyordu. Bana kızı gibi davranıyordu. Benim tarzım

olmamasına rağmen, o kadın dedikodusuna hasret olduğu için yaptığım şeylere kibar, cömert, meraklı bir şekilde yaklaşıyor ve güzel tavsiyelerde bulunuyordu. Ben de anneme göstermem gereken bir sabırla bu tavsiyeleri dinliyordum. Evet, aslında durumdaki ironilerin farkındaydım.

Destek için oğullarına güveniyordu. Ancak bu bir klandı ve dışarıdan tehdit aldıkları zaman birbirlerine kenetleniyorlardı. Bir keresinde, Mitchison oğullarından birine âşık olan tanınmış bir Amerikalı bilim insanının kızı üzüntü ve gözyaşları içinde oradaydı: Klan kızın aleyhinde karar vermişti. Okulu bıraktığımdan beri bu kadar acımasız ve soğuk bir dışlama görmemiştim. Bu, sanırım, mürekkep bulutu çıkaran bir mürekkepbalığı gibi, hep farkında olmadan devam ediyordu. İşin aslı, daha önce hiç klanla karşılaşmamıştım. Bütün bu insanlar birey olarak harikalardı. Ancak büyük bir ailenin parçası olmadığım için halime şükrediyordum.

Bir olay: Naomi benden, konuşmayı pek beceremeyen genç bir bilim insanını yürüyüşe çıkarmamı istedi. “Ve Tanrı aşkına, bir şey söylemesini sağla – dili körelecek.” Gencin adı James Watson’dı. Yaklaşık üç saat boyunca tepelerde ve fundaların arasında yürüdük ve ben, annemin kızı olarak sürekli konuştum. İnsan başkalarını nasıl rahatlatacağını bilmeliydi. Sonunda, yorgunluktan tükenmiş bir haldeyken ve yalnızca kaçmak isterken sonunda konuştuğunu duydum: “Anlayacağınız sorun şu, dünyada konuşabildiğim tek bir kişi var.” Bunu Naomi’ye aktardım ve çok genç bir erkek söylemiş olsa da, hatırlayabildiğimiz en zarif yorum olduğuna karar verdik. Çok yakında o ve Francis Crick DNA’nın yapısını ortaya çıkaracaklardı.

Bir olay: Filozof Freddie Ayer bir iki gece kalacaktı. Yakında karısı olacak olan Amerikalı sevgilisiyle beraberdi. Kadın kahvaltıya, kenarları beyaz nakışlı dantelle çevrilmiş kırmızı pazen gecelikle indi. Tarzı ve duruşu –geri kalanımız kat kat yünlere sarınmış olduğumuz için– salaş ortamı altüst etti. O günlerde Birleşik Devletler sürekli olarak ve binlerce açıdan kıskançlık ve öykünme yaratıyordu.

İnsanın bilim hakkında kulak misafiri olduğu şeyler veya politika konusunda yaptığı sohbetler dayanılmaz olsa da, edebiyat konusunda aynı şeyi söylemek mümkün değildi.

“Ah, zevzek yaşlı Dostoyevski,” dediklerini duyardınız. “Sıkıcı yaşlı Tolstoy.” Sadece tek bir şair vardı, Auden. Yeats? Ah, zavallı Yeats. Eliot? Ah, o zavallı Eliot. Hopkins? Kim o? Bunun yalnızca sık sık karşılaştığım İngiliz kültürsüzlüğünün küçük bir örneği olduğunu düşünüyordum ama sonradan burada geçmişteki edebi kültürün derinlerde kalmış bir katmanına, bir birikime dokunduğumu anladım. Yirmili veya otuzlu yıllarda bazen, edebiyat dünyasının bir köşesinde veya kısa bir süre için tamamında, bir düşünce dalgası bir yolunu bulup ortaya çıkıyor ve hepsi, tek şair Auden, zavallı Eliot, zavallı Yeats, diyordu.

Kültürsüzlük İngiltere’ye ve özellikle Londra’ya özgü bir hastalık. Bu kitabı yazarken, akşam yemeği sofralarında en sevilen eğlence, okumadığınız ve okumaya niyetli olmadığınız büyük kitapların listesini gururla saymaktı. Önemli bir gazetede, *Independent* gazetesinde haftada bir “Okumak İstediğiniz Kitaplar Hakkında Bilmeniz Gereken Şeyler” adıyla bir makale yayımlanıyor. Burada, örneğin *Savaş ve Barış* kitabının konusu kısaca veriliyor. (Neden şaka kaldıramıyorsunuz?) İnsanın, bu küçük özetleri yazan, bir başyapıtı okul sınavında verilen cevap düzeyine indiren adamın yüzündeki zafer dolu gülümsemeyi kafasında canlandırması çok kolay.

Yetmişli yıllarda bir ara, *Spectator* için esprili bir makale yazdım ve bu makalede, belirli süslü yazılarının herhangi bir popüler aşk romanında çıkabileceğini göstermek amacıyla, Meredith’ten (*The Ordeal of Richard Feverel*) ve galiba D. H. Lawrence’tan alıntılar yaptım. Bu işlem karalama olarak algılandı ve bir anda, büyükleri hor gören mektuplar yağmaya başladı. Goethe? Ne kadar Alman! Cervantes? Çok sıkıcı – en çok kullanılan sıfat. Stendhal? Ah, ne büyük sıkıntı! En ufak bir bahanede edebiyatın özünü parçalamaya hazır bekleyen bu köpekler saldırıya geçiyordu.

Akıllı ve kültürlü bir kadın olan Rebecca West, Goethe’nin felsefesinin “Doğa şahane değil mi?” şeklinde özetlenebileceğini söylemişti. Ve işte bu, bataklıktan gelen otantik homurtuydu.

Britanyalıların – İngilizlerin değil – en çok sevdiği şey, tercihen sınıf farkları veya toplumsal davranışlar hakkında kısa, sınırlı romanlardı.

Naomi’ye, onun ve ailesinin ikinci sınıfa –edebiyatta– karşı içgüdüsel bir tercihleri olduğunu söyledim. Kolonicilerin ve yasaları olmayan ikinci derecedeki insanların kabalıklarının yanlarına kâr kalması ne kadar tuhaf: Daha iyisini bilmiyoruz. Artık yanıma kâr kalamayacağını anladığım zaman çok üzüntülü bir gün geçirdim. Ben ve dilim, sessizliği tercih etmeyi öğrenmek zorundaydık.

Pek zevk almadığım halde Carradale’e neden gittim? Tabii ki çocuk yüzünden.

Mitchison’ları hep birlikte klan halinde oldukları zaman sevmiyordum, ama ayrı ayrı buluştuğum zaman çok farklı oluyordu. Cavendish Square’daki kulübünde Naomi’yle buluşur, öğle yemeği yerdik. Onun canlılığını, neşesini, hayattan zevk almasını ve aşk hayatındaki son bölümü anlatırken ikiyüzlü davranmamasını seviyordum. Naomi, babası olan büyük bilim insanı John Scott Haldane tarafından Oxford’daki Dragon School’a gönderilmişti. Burası bir erkek okuluydu ve tek kız Naomi’ydi. Sanırım aşk hayatını bu geçmiş yönlendirdi. 16 yaşında, “Okuldaydım ve saçlarım hâlâ belime iniyordu,” dediği yaşta, onu yakışıklı genç bir asker olan Dick Mitchison’la nişanlamışlardı. Naomi onu neredeyse hiç tanımıyordu. Evliliklerinin özünde sağduyu ve uygar davranışlar olduğunu düşünüyordum. Naomi aşk maceralarını yaşıyordu ve kocasının da en az bir tane uzun süreli sevgilisi olmuştu. Çok sayıda insan bu evliliği izliyor ve takdir ediyordu. Özellikle gençler bunun iyi bir evlilik olduğunu düşünüyorlardı. Carradale’de ikisi de evliliğe karşı olan iki kız arasında geçen bir konuşmayı hatırlıyorum. “Ama bu tür evlilikler hep vardı, bunda yeni bir şey yok.”

“Evet de, her şey açıkta. İkiyüzlülük yok, yalan yok.” Genç oldukları için, ikiyüzlülük ve yalan, yetişkin dünyasında gördükleri en kötü şeylerdi.

Sovyetler Birliği’ne birlikte gittiğim insanlar arasında Naomi, zaman içinde en çok ve en uzun süre görüştüğüm insan oldu. A. E. Coppard ve karısıyla da birçok kez buluştum. Giderek ticari ve telaşlı hale gelen bir dünyada Coppard evde daha da az zaman geçiriyordu. Coppard köylüydü, köylerde, tarlalarda, ormanlarda, uzun uzun dolaşmak için doğmuştu. Kaybolmuş bir dünya... Douglas Young’ı bir daha hiç görmedim ama Naomi kanalıyla haber aldım. Bazen Arnold Kettle’la öğle yemeği

yiyordum ancak Kettle kendini hiçbir zaman Parti'den kurtaramadı. Richard Mason'ı gördüm. Karısı Felicity'yle birlikte, Chelsea'de yolun hemen aşağısında oturuyordu. Felicity gerçekten de bir periye yakışacak derecede güzel bir kadındı, çünkü kendini bir dâhinin ilham perisi olarak görüyordu. Richard'dan önce bir iki kişiyle ilişkisi olmuştu ancak Richard'ı görür görmez, hem kendi hem de Richard'ın kaderinin ne olacağını anlamış ve bunu Richard'a da bildirmiş, Chelsea'de küçük bir ev ve sakin bir hayatın yaratıcılığı için Richard'a gerekli olduğuna karar vermişti. Her sabah Richard'ı yukarı gönderiyor, telefonu, kapı zilini, ziyaretçileri veya sıradan hayatın belirtilerini ondan uzak tutuyordu. Tabii bu, böylesine ilgi odağı olmak, birçok yazarın, özellikle benim hayal ettiğim bir şeydir. Ancak Richard için kesinlikle çözüm bu değildi. Hem acıklı hem de çok gülünç bir akşam benim de aralarında bulunduğum hepsi bu kaçınılmaz sona doğru giden dramı sempatiyle, merakla izleyen bir dolu konuğun önünde Richard, Felicity'ye ne istediğini söyledi, Felicity de Richard'a aslında gerekli olanın ne olduğunu ve bunu ona vereceğini. "Benim istediğim egzotik bir yere gidip, renkli bir kıza âşık olmak. Yoksul ya da hasta falan olmalı. O zaman bir sonraki kitabımı yazarım."

"Saçmalama canım. Senin huzura ve sessizliğe ihtiyacın var," dedi bu sarışın tanrıça, enerjik bir şekilde ortalığı toplarken.

"Huzur ve sessizlik beni çıldırtıyor," dedi Richard. "Felicity, böyle devam edemem."

"Yalnızca yazar tıkanıklığı yaşıyorsun canım."

"Evet, yazar tıkanıklığı yaşadığımı biliyorum. Bu hayata katlanamıyorum da ondan."

Richard yukarıda pencereden dışarı sarkıp, özlemle sokağın hareketliliğini seyreder, hatta bazen karısı bakmıyorken gizlice evden çıkıp, suçlu bir şekilde barda veya başka bir yerde bir saat takılırdı. Bu böyle devam edemezdi. Etmedi de. Richard, Hong Kong'a gitti ve anında çok satanlar listesine giren ve geçmişin romantik kadın kahramanları gibi, bir değil, birçok yönden –bir kere, tüberküloz– kaderin trajik sillesini yemiş bir kız hakkındaki *The World of Suzie* kitabını yazdı. Felicity akıllı akıllı ilham perisine ihtiyacı olan başka bir yazar bulmaya gitti. Richard en azından bir süreliğine sinema dünyasında kendini kaybetti. Anlattığı hikâyelerden

birine göre, yönetmeniyle birlikte, Honolulu'ya veya başka bir romantik adaya mükemmel Suzie Wong'u aramaya gitmişler, ancak bütün ada nüfusunu –okul üniformaları içinde– gemiyi karşılamak amacıyla sıraya dizilmiş, "Onward, Christian Soldiers![114]" şarkısını söylerken bulmuşlardı.

Birkaç yıl süreyle, Peter'la aynı yaşta çocuğu olan bir kadınla görüştüm. Her gün iki çocuğu aynı anda okuldan alıyorduk ve o saatten, yatma saatine kadar olan süreyi geçirmek amacıyla Kensington Gardens Parkı'na gidip küçük tahta gemiler yüzdürüyor veya çocuklar koştururken oralarda yürüyorduk. İkimiz de altı, yedi, sekiz yaşındaki çocukların enerjilerine yetmeyecek kadar küçük evlerde yaşıyorduk. O dönemlerde Hyde Park'ta koyunlar vardı.

Bu kadın sessiz, düşünceli biriydi, çocuğu da yaramaz, kuvvetli, kavgacı, saldırgan, kızıl saçlı bir çocuktu – mizaçlarının uyduğu söylenemezdi. Kadın dörtte çıkmasına olanak veren bir işte çalışıyordu ve benim gibi hep yorgundu. Hikâyesi şimdi sıradan olsa da, o zaman sıradışıydı. Yanında olacağını söyleyen bir adamdan hamile kalmıştı ama adam çekip gitmişti. Kısacası bu tek ebeveynli bir aileydi. Hamile kaldığı zaman kendi ailesi yardım etmemişti. Bu tür hayırseverlikler yapan bazı rahibeler onu koruma altına almış ve sonra günde 12 saat çamaşır, bulaşık yıkatıp, yer sildirmiş; Dickens'tan yoksul bir kız gibi, soğuk bir odada, sert bir ot yatakta yatırmıştı. Doğuma girdiği zaman sancılarının, işlediği günahın sonucu olduğu söylenmişti. O ve diğerleri tüm gün hakarete uğruyorlardı: şırfıntılar, fahişeler, orospular, şeytanın çocukları. Bu olay savaştan hemen sonraydı. Orada kalmak zorundaydı çünkü gidecek yeri yoktu. Ona yapılan muamele yüzünden öfke içindeydim. Galiba benimle eğleniyordu. Tavrı şu şekildeydi: Ne bekliyordun? Ancak toplumsal hataların kabullenilmesi olgunluksa, ilerleme nasıl olacaktı? Dört beş yıl sonra, Refah Devleti onu kurtarabilirdi. Bu hikâyenin mutlu bir sonu var. Adam geri gelmiş ve sorumluluğunu kabul etmişti. Birlikte yaşaması kolay biri değildi ve çocuğun hatırına birçok şeye katlanmak zorunda kalıyordu. İki küçük odaları ve hayatlarını kolaylaştıran çok az imkânları vardı.

Hamile kızlara ve bekâr annelere böylesine kötü davranılması her kültürde aynı. İngiltere'de daha yeni büyük bir patlama gördük. Her konuda yoğun bir mücadele vermek zorunda kalan bu genç anneler, bu kez Refah

Devleti'nden kolay yaşam elde etmeye kararlı hırsızlar olarak hakarete uğruyor ve hor görülüyordu. Onların çocuklarının hiçbir şey hak etmediğini, hiçbir değerleri olmadığını düşünürdünüz. Hayır, anneleri hata yapmıştı, onların da cezalandırılması gerekiyordu.

Richmond'da yaşayan Daisy teyzemi ve kız kardeşi Evelyn'i ziyaret ettiğim zaman, arkadaşlarımın çoğunun içinde yaşadığı gürültücü derme çatma dünyadan çok farklı bir âleme girdim. Kuşlarla dolu şahane bir bahçenin içinde, oldukça büyük, eski bir evdi, badanaya ihtiyacı vardı. Eski evler sizi mesafeli bir şekilde karşılar, patika yoldan yukarı doğru çıkarken gizlice pencerelerden seyreder ve kapıyı çaldığınız zaman, içinde yaşayanlar –bazıları hayalet– bu davetsiz misafirle ilgilenmek üzere yerlerini alırlar. Yüzlerce roman ve oyun sayesinde İngiltere hakkında her şeyi bilen benim gibi birine göre eski bir evde yaşayanlar asla okunmayacak veya duyulmamış romanlardan alınan diyaloglarla sohbet ederler.

Hayal kırıklığı yaratmaya hazırlıklı olmam gerekiyordu çünkü Daisy teyze benim vaftiz annemdi ve bana tüm çocukluğum boyunca İsa ve havarileri hakkında kitaplar göndermiş, fakat ben ateist ve komünist olmuştum.

Zili çaldım, çok gürültülüydü. Daisy teyze ya da Evelyn sağır mıydı acaba? Tekrar çaldım. Kapı yavaşça açıldı ve karşımda gülümseyen iki yaşlı kadın belirdi. İkisi de en güzel siyah elbiselerini giymişler, üstüne birer çiçekli önlük takmışlardı. Önlük, hizmetçilerinin olmadığı anlamına geliyordu ve Patrick Hamilton'ın Londra'nın bu mahallesinde, böyle bir evde geçen *Slaves of Solitude* romanını fırlatıp atmak zorunda kaldım. Çünkü roman orta sınıf ile hizmetçileri üstüneydi ve ben de kendime yol gösterici diye onu seçmiştim. Bana sunulan iki incecik yüzü öptüm, önce Daisy'yi, sonra Evelyn'i. Küçük Peter sarılmak amacıyla kollarını Daisy'ye doğru kaldırdı ama kadın yaşı nedeniyle yavaş hareket ediyordu. Bu nedenle tokalaşmak üzere elini uzattı ama sonra iki kadın birden ona sarıldı. İki kadın durup sağlıklı çocuğu hayranlıkla seyretti ve Japonya'da misyonerlik yapan Evelyn teyze, "Küçük İngiliz çocuklarının ne kadar güzel elma yanakları oluyor," dedi. Kafası karışan Peter bana baktı, İngiliz olmadığını sandı veya okulda böyle olduğunu öğrenmişti.

“Sanırım küçük Japon çocuklarının kırmızı yanakları yok,” dedi Daisy kız kardeşine ve Evelyn, “Ama bu onların İngiliz çocukları kadar sağlıklı olmadıkları anlamına gelmiyor,” diye yanıtladı.

Saat on bir buçuktu ve salondaki bir servis arabasında iki çeşit çay, çörek ve reçel bulunuyordu. Özür dileyerek önlükleri çıkardılar. “Korkarım bugünlerde düzgün bir hizmetçiye gücümüz yetmiyor. Haftada bir gelen bir kadın var, bu nedenle her şey ihmal edilmiş durumda.”

Hiçbir şey ihmal edilmiş görünmüyordu. Salon, Daisy teyze gençken, mobilya mağazalarında yalnızca o tarz eşyaların bulunduğu bir dönemde alınmış Viktorya dönemi tarzında mobilyalarla doluydu. Şimdi antika olmuşlardı, ancak pek değerli sayılmazlardı çünkü hepsi demodeydi. Peter kıpır kıpır ediyor, uslu çocuk olmaya çalışıyordu. Daisy teyze, “Bahçeye çıkmak ister miydi? Ama korkarım ne kirpimiz, ne aslanımız, ne de filimiz var,” dedi. Peter dışarı çıktı, pencereden onu görebiliyorduk. Yetişkinlerin anlaşılması güç konuşmalarına saatlerce katlanmak zorunda olduklarını bilen çocukların yüzlerindeki kaygılı sıkıntı ifadesiyle çalıların arasında dolaşıyordu.

Bu arada ben Daisy teyzeyle sohbet ederken Evelyn teyze mutfağa gitmek üzere tekrar önlüğünü takmıştı. Bu narin, ufak yaşlı kadında, hakkında çok şey bildiğim Daisy Lane’i görmeye çalıştım. Royal Free Hastanesi’nde, annem koğuş başhemşiresi, altın kalpli sert bir amirken Daisy de stajyerdi. Daisy sırası gelip koğuş başhemşiresi olunca ve o kıskanç hiyerarşide annemle aynı seviyeye gelince iki kadın yakın arkadaş oldu ve bu arkadaşlıklarını yıllarca sürdürdüler. Annemin her hafta, mavi Croxley mektup kâğıdına, altlarına notlar koyarak ve bazen Viktorya tarzında üstünü çizerek, satırların dikey olduğu kadar aşağıya doğru kaydığı –o zamanlar bu ekonomik davranmak amacıyla yapılıyordu ama çiftlikte mektup kâğıdı biterse, yedi mil uzaktaki dükkândan satın alıncaya kadar beklemeniz gerektiği için uygulanıyordu– uzun mektuplar yazdığı kişi Daisy’ydi. Daisy Lane annem için, sürgüne gönderilerek uzaklaştırıldığı İngiltere’ydi ve mektuplar, bu sürgünün kayıtlarıydı. Artık hemşire müfettişi olan Daisy düzenli olarak ama daha kısa cevaplar yazıyordu. “Bendeki haberler seninkiler kadar heyecanlı olmadığı için üzgünüm canım, sana yılanlar ve orman yangınları hakkında hikâyeler anlatamıyorum.”

Güzel kitaplarını gönderdiği zaman bana da – özenle – yazıyor, sadece İsa hakkındaki düşüncelerini değil, kız kardeşinin Japonya’daki misyonerlik hayatı hakkında görüşlerini de anlatıyordu.

“Ama sanırım misyonerler konusunda benden daha çok bilgi sahibisin,” diyordu. “Kilisemizin Kampala’da[115] bir misyonu desteklediğini biliyorum.”

Daisy kesinlikle annemin düşüncelerini ve fikirlerini benden, benim hayatım boyunca öğrenebileceğimden çok daha iyi biliyordu. Annem onca yıldan ve yüzlerce mektuptan sonra İngiltere’ye geldiğinde, bir hafta süreyle burada, bu evde eski arkadaşıyla kalmıştı. Hayalini kurduğu bir Londra eviydi ama tabii çok büyük bir ev değildi, hizmetçi olmadığı için yavaş yavaş eskiyordu ve aktif yaşamları çok geçmişlerinde kalan iki yaşlı kadın günlerini yemek ve ev işi yaparak geçiriyordu. O ziyaret nasıl geçmişti? Merak ediyordum ama soramadım çünkü kesinlikle iyi geçmiş olamazdı. Bir kere, annemle Evelyn anlaşamıyordu. “Maude hep ne düşündüğünü açıkça söylerdi,” dedi Daisy kibarca ama bir yandan da kız kardeşine gergin bir şekilde baktı.

Annemle en yakın arkadaşının sonunda Richmond’da buluştuğu ancak hayal kırıklığına yol açan o hafta hakkında sadece bu kadar bilgi edinebildim.

Biz oraya gittikten bir saat sonra gümüş tepsiyle şeri ve Bath Oliver bisküvileri geldi. “Sence Peter bir bardak süt ister mi?” diye sordu Daisy.

“Belki biraz şeri içer?” dedi Evelyn.

“Bu gerçekten çok saçma,” dedi Daisy. Çocuk ihmal edilmiş çimenlerin üstünde yüzüstü yatmış, başını bir koluna dayamış, ince bir dalla bir şeyi eşeliyordu.

“Hayır,” dedi Evelyn. “Uyuyan yılanın ve memnun çocukların kuyruğuna basmamak gerek.”

Tatlı, koyu şeriden içtik ve Daisy Teyze, görevini yaparak Peter’ın dini sağlığı hakkında sorular sordu. “O halde ben gidip öğle yemeğini hazırlamaya başlayayım ve siz de Peter’ın manevi hayatını düzenleyin.”

“Japonya Evelyn’e alışılmışın dışında fikirler aşıladı,” dedi Daisy. “Papazımız bunların bir kısmını bilse ne derdi, gerçekten bilmiyorum. Ama küçük çocuğu konuşalım. Maude bana onu vaftiz ettirmediğini söyledi.”

“Annem onu vaftiz ettirdi.”

Daisy teyze içini çekti. Endişeliydi. Yüzünü, vaftiz annem olarak bana yıllarca verdiği –ve şimdi minnettar olduğum– hizmetin desteklediği o inatçı yüzünü bana döndü ve “Ama bu vaftiz annesi veya vaftiz babası olmadığı anlamına geliyor,” dedi.

“Ama Daisy teyze, biliyorsun, insanlar, aynı vaftiz anneler ve babalar gibi, çocukların sorumluluğunu alabiliyor; bunun için dindar olman gerekmiyor.”

“Ama tatlım Tanrı’ya karşı görevleri var, kim anlatacak bunları ona?”

Sohbet bu çizgide devam etti ve sonra yemek geldi.

Koskocaman, dibinde yemeğin güzel suyunu toplamak için haznesi olan porselen bir tabakta rosto ve güçlü bir erkek olması için Peter’ın tabağındaki sebzelerin üstüne bolca konulan suyu. Haşlanmış patates ve havuç üstüne beyaz sos. Beyaz sos içinde karnabahar. Et gerçekten şahaneydi. Pudingler de öyle. Şerbetli puding ve reçelli turta. Peynir, kurabiye. Yaşlı hanımlar çok az yiyordu ve yemeğin çoğu muhtemelen hafta içinde yenmek üzere içeri götürüldü. Şeri ve ağır yemek sonrasında hepimiz uyumak istiyorduk ama daha kahve içmemiz gerekiyordu. Hafif, gri bir kahve. Söz konusu bile olamazken uyuma isteği içinde, ıstırap çekerek salonda oturduk. Evelyn teyze Japonların İsa anlayışından bahsetti. “Bizimkine hiç benzemiyor,” dedi ve kaşığıyla tempo tutarak bize, “Rock of Ages” şarkısını Japonca söyledi. Tıpkı çok uzun zaman önce Betty halamın Tahran’da yaptığı gibi, ama o Mandarin dilinde söylemişti.

Daisy teyze, henüz emekli olmayan genç meslektaşlarından duyduğu kadarıyla hemşirelerin eskisi gibi olmadığını söyledi. “Bugünlerde hiç kimse bir mesleği, hakkıyla yapmak istemiyor,” dedi. “Şu modern kızlara bak – artık ev işi yapmıyorlar.”

“Hayır,” dedi Evelyn, “Fabrikaları tercih ediyorlar. Aklı başında olan biri, berbat bir fabrikada çalışmayı, bunun gibi güzel bir evde çalışmaya tercih edebilir mi?” Bu noktada Patrick Hamilton’ın hayaleti birkaç saniye süreyle hissedildi.

Saat dörtte çay tepsisi gene geldi, teyzeler hazırlamak için gene önlüklerini kuşandılar, sonra da hazırladıklarını yemek için gene çıkardılar. Üst rafta küçük ekmekler, tereyağı, reçel, bazlama, petekli bal, küçük

kekler, çeşitli kurabiyeler yer alırken, altta iki büyük pasta, biri meyveli ve kremalı pandispanya, diğeri meyveli pasta vardı. Bu ciddi bir yeme faslıydı. Evet, öğle yemeğini yemişlerdi ama söz konusu olan pazar gününün öğle yemeğiydi, doğru düzgün yapılmalıydı, hoşlarına giden buydu. Bunun, günün en önemli yemeği olduğunu görebiliyordum. Yedikçe yediler, bana ve Peter'a da ısrar ettiler. Ayrıca bol miktarda çay içtiler, Daisy için Earl Grey ve Evelyn için Seylan çayı yapılmıştı, "Ah, lütfen küçük bir dilim daha al." Sonra bulaşıklar için yeniden önlükler takıldı ve saat beş oldu. Artık gidebilirdik. Peter'la ben tekrar tekrar el sallayarak otobüs durağına giderken Evelyn'in, "Daisy şimdi git otur ve bacaklarını dinlendir, ben akşam yemeğini hazırlarım," dediğini duydum.

Peter, "Onları tekrar gidip görmemiz gerekiyor mu?" diye sordu.

Onu teyzeleri görmeye götürmem, en azından bir aile hayatı resmi ve iskelesi kurma çabamın parçasıydı. Ama artık yapılmıştı ve hayır, bir daha yapması gerekmiyordu.

Teyzeler Salisbury'ye (İngiltere) taşındı ve onları orada ziyaret ettim. Bir başka küçük ve eski bir ev ve arılarla, kuşlarla, kelebeklerle dolu bir bahçe. Katedralin çiçeklerini düzenleyerek vakit geçiriyorlardı ve özenle, sebatla orta sınıf hayatının dokusunu sürdürmeye çalışıyor, bütün gün yemek yiyor ve güzel işler yapıyorlardı; zira evde yapılmış kekler ve tatlılardan oluşan küçük armağanlar ve neşeli sözlerle yoksulları ziyaret ediyorlardı. Sonra Daisy teyze, günü benimle geçirmek üzere Londra'ya geleceğini söyledi. O yüksek merdivenleri çıkmasını istemek yanlış olacaktı, bu yüzden onu öğle yemeğine çıkardım, ancak artık onun alışkın olduğu türde, güzel İngiliz yemeği sunan bir restoran bulmak zordu. Britanya'nın her tarafındaki taşra şehirlerinde evet; ama Londra'da hayır. Onu Derry & Tom'un teras bahçesine, çaya götürdüm. Sonra, hiç beklemediğim bir anda Daisy teyze güzel bir yaşlılar evine yerleşmesinde ona yardımcı olmamı istedi. O kadar şaşırdım, o kadar hazırlıksız yakalandım ki orada uyuşmuş ve dilimi yutmuş bir şekilde kalakaldım. Bu tür anılar çok yararlı, çünkü yaşlandığınız ve becerilerle dolu olduğunuz dönemde, her zaman öyle olmadığınızı unutuyorsunuz. Şimdi birisi bana, "Lütfen beni huzurevine yerleştir," dese bu işi nasıl yapacağımı bilirim ama o zaman, sanki benden kendisini el arabasıyla Land's End'den John o'Groat'a[116] itmemi istemiş gibiydi. O

dönemde hâlâ Londra'daki hayatın çok kenarlarındaydım, parmak uçlarımla ancak tutunabiliyordum, ya da bana öyle geliyordu. Üstüme çok yoğun bir hüzün, bir bezginlik çöktü ve bu bezginlik benim en büyük düşmanımdı çünkü hayatımın büyük bir kısmında yapmak istediğim veya yapmaktan zevk aldığım şeyleri yapamıyordum. Nasıl oluyordu da doğduğumdan beri hayatımda olan Daisy teyze benden çok şey istediğini göremiyordu? Ayrıca nasıl oluyordu da bütün hayatı boyunca Londra'da yaşamış olan ve bunun çoğunluğunu, şimdi "bakım mesleği" dediğimiz iş ortamının ortasında geçiren biri benim yardımıma ihtiyaç duyuyordu? Ya Evelyn? Yaşlılıklarını paylaşmıyorlar mıydı? Benim yaklaşımım hâlâ yaygın olan – kolaya kaçan yaklaşımdı: "Burada iki yaşlı kadın var; birlikte yaşamaları ne kadar güzel." (Ve birbirlerine bakıyorlar, böylece ben bakmak zorunda kalmıyorum.) Ama belki de anlaşamıyorlardı. Belki de, birisi bütün yetişkinliğini Japonya'da geçirmiş olduğundan birbirlerini çok az görmüş olan bu iki kız kardeş, Daisy ve Evelyn, birbirlerini sevmiyorlardı.

Orada sessiz bir şekilde otururken, etkin ve enerjik annemin, Maude McVeagh'in yerini aldığımı biliyordum ve bu talepte, iki kadın arasındaki ilişkinin özünün ortaya çıktığını düşünüyordum. Annem dominant, becerikli olandı, ancak Rodezya'ya geri dönmüştü ama kızı, vaftiz kızı, başarılı yazar buradaydı, yani o da tıpkı Maude gibi, bu işi halledebilirdi.

Daisy teyzeye sadece şaşırmış değil fakat inanamayan bir ses tonuyla, zaten omuzlarımda bu kadar yük varken, bunu benden nasıl istersin, anlamına gelen, "Özür dilerim, Daisy teyze, yapamam. Nereden başlayacağımı bile bilmiyorum," dedim.

Kısa bir süre sonra mektup yazarak şu huzurevine gideceğini bildirdi. Ancak Evelyn'e ne olduğunu bilmiyorum. İkisini de bir daha görmedim, ancak Daisy teyze çocukluğumda yaptığı gibi bana Noel hediyeleri gönderdi – iki buçuk şilinlik posta havalesi veya içine kurutulmuş çiçek koyduğu bir pamuklu mendil olabilirdi. Ben de ona kutularla çikolata ve çıktıkça kitaplarımdan gönderiyordum.

Uzun zaman, yıllar sonra Daisy teyzenin aslında dolaylı olarak benimle yaşayıp yaşayamayacağını sorduğunu anladım. O zaman, benim gibi bir ateist-komünistle hayatını paylaşmak isteyebileceğini düşünmemiştim. Yıllarca benim hakkımda iyi bir şey duymadığından emindim. Annemin

ona yazdığı mektuplar, sürekli olarak berbat kızından yakındığı haftalık raporlar olmalıydı. “Yaptığın her şey *kasıtlı olarak* babana ve bana mümkün olduğunca fazla acı çektirmek amacıyla tasarlanmış.” Bir yandan da, eğer Daisy teyze benimle birlikte yaşamak istemiyorduysa bütün bunlar ne anlama geliyordu? Bazen bu konuyu uzun uzun düşünüyorum; burada gizli, hüzünlü ve imkânsız bir şey var. Birbirlerine hiç benzemeyen, hayatlarını ayrı ayrı geçiren ama yaşlandıklarında birlikte yaşayıp cüzi emekli maaşlarını paylaşmaları beklenen iki kız kardeşin hikâyesi.

Gençlerin şimdi, bu ülkenin savaştan sonra ne kadar yoksul olduğunu anlaması çok zor. O günden bugüne arada geçen onlarca yıl, paraların su gibi aktığı ve her şeyin hızla düzeldiği, “bolluk” yılları var. Şimdi yoksullar bile o zamanların orta sınıfından daha iyi yaşıyor. Çok az insan kaloriferle ısınıyordu. Kalorifere karşı tavrımız nedeniyle Avrupa’da alay konusu olmuştuk zira, o püriten milliyetçi ruhun bir köşesinde hâlâ konforlu olmanın ve ısınmanın, rahatına düşkünlük olduğu duygusu mevcuttu. Saate bozuk para atarak çalıştırdığımız gazlı veya elektrikli sobalarımız vardı. Yani insanlar işten buz gibi evlere dönüyorlardı. Buzdolapları daha yeni yeni yaygınlaşmaya başlamıştı. Duvarda bir yiyecek dolabım bulunuyordu ve sütle eti ihtiyacım olduğu zaman alıyordum. Yerlerin çoğunda, lekeli veya boyanmış tahtaların üzerinde halılar veya kilimler serilmişti. Duvardan duvara halılar sonradan yaygınlaşacaktı. Güzel eski mobilyalarla dolu bir eve gidebilirdiniz ama ısınma sistemi, buzdolabı olmazdı, mutfakta hâlâ porselen eviyeler ve tahta bulaşık damlalığı olurdu ve soğuk zeminler şahane halıların altında titrerdi. Savaş yüzünden mobilyaların çoğu hâlâ “kullanışlıydı.” Eşyaların çoğu savaş yüzünden hâlâ “tutumluluk” dönemine aitti. Savaş sırasında yeni olarak alınabilecek her şey tutumluluk eşyaları ve tutumluluk giysileriydi ve sanki gereksinimin çirkin olma zorunluluğuna kanıt olarak tasarlanmışlardı.

O zamanın, ellili yılların başı ve ortasının oldukça çirkin bir evine götürülen sıradan bir genç... Ne yapar? Muhtemelen utanır. Konfor daha çok yeniydi, büyükannelerinin, büyükbabalarının dünyası eski püsküydü, her şeyde soğuk bir yeterlilik vardı.

Tanıdığım hiçbir yazarın veya sanatçının parası yoktu. Tavırlar artık değişti: Şimdi genç yazarlar abartılı avanslar istiyor ve güvence konusunda

kaygılanıyor. Bizim zamanımızda gelecek konusunda kaygılanmak ayıp, “burjuva” sayılıyordu. Belki de güvence inancını yıkan şey savaş olmuştu. Yoksul olmaktan veya sefil bir halde yaşamaktan utanılmıyor, bunlar sorun edilmiyordu. Bana gelince, aynı derece dürüstlükle, para konusunda kaygılanmadığımı, çünkü sonunda işlerin yoluna gireceğine inandığımı ve bu konuda hep kısa vadeli kaygılar yaşadığımı söyleyebilirim. Temeldeki iyimserliğim –ki bunun sinir durumuyla, insanlıkla, karakterle, huyla ilgili olduğunu düşünüyorum– tam da durumun gerektirdiği şeydi. Zengin olmayı beklemiyordum, çünkü mesele o değildi; yalnızca yapmam gereken şeyi yaptığımı biliyor, yani yazıyordum. Bu, kaynaklarımı idareli kullanmam, böylece zamanımı gereksiz şeylere harcamamam, enerjimi yanlış şekilde kullanmamam anlamına geliyordu. Söylemesi kolay, yazması kolaydı – ama bir yazarın misyonunun özü, püf noktası buydu. Geçici olarak konuşmacı olup platformlara çıktığımız ve nutuk attığımız zaman bize hep şunları sorarlar: Kelime işlemcisi mi, dolmakalem mi, daktilo mu kullanıyorsunuz? Her gün mü yazıyorsunuz, rutininiz ne? Bu sorular içgüdüsel olarak bu püf noktasına – yani enerjinizi nasıl kullanıyorsunuz, nasıl idare ediyorsunuz, sorularına yaklaşma girişimleridir. Hepimizin sınırlı enerjisi var ve başarılı olan insanların, içgüdüsel olarak veya bilinçli bir şekilde, enerjilerini sağa sola saçmak yerine, iyi kullanmayı öğrendiğinden eminim. Bunun herkes için –yazar veya değil– farklı olması gerekir. Her gece partilere gidip, bitkin düşmek yerine canlanarak, bütün gün keyifle yazı yazan yazarlar tanıyorum. Ancak ben gece yarılarına kadar sohbet ederek ayakta kalırsam, ertesi gün o kadar verimli olamıyorum. Bazı yazarlar sabah kalkınca mümkün olduğunca erken bir saatte çalışmaya başlamayı sever, bazıları da geceleri veya – benim için imkânsız olan – öğleden sonralarını tercih eder. Deneme yanılma yöntemi uygulayıp, ihtiyaçlarınızı, sizi neyin beslediğini, içgüdüsel ritminizin ve rutininizin ne olduğunu keşfettikten sonra bunu geliştirirsiniz.

Şimdi geri dönüp bakıyorum şaşkınlık doluyum, talepler arasından yolumu dengeleyişim etkileyici, ilki çocuk elbette, asıl olan. Yoğunlaşıp düşünerek çalışma fırsatı bulduğumda bir gözüm enerji yiyicilere karşı hep açık.

İlk romanım *Türkü Söylüyor Otlar*, bir ilk roman olarak İngiltere'de, Amerika'da ve Avrupa'da başarılı olmuş, epeyce yorum almış ve tekrar basılmıştı. Ancak çok az ciddi roman yazarlarını zengin etmiştir. İkinci kitabım *This Was the Old Chief's Country* iyi eleştiriler aldı, kısa hikâyelere göre satışı iyiydi ve içindeki öyküler bireysel olarak antolojilerde ve yurtdışında basıldı. *Martha Quest* ve *A Proper Marriage* yeterince sattı ve Avrupa ile Amerika'da basıldı, ama ikisi de çok satanlar listesine girmedi. Kitaplarımın hepsi belli bir hızda satılmaya devam ediyor, baskıları yapılıyor fakat ancak yetmişlerde avanslarla büyük paralar kazanmaya başladım. 1958'de haftada ortalama 20 sterlin, yani işçi yevmiyesi kadar kazanıyordum.

Bütün yazarlar gibi ben de maaş çekleriyle yaşamımı sürdürüyordum. Joan haftalık kiramı iki veya üç hafta geç ödememi sorun etmiyordu. Bir keresinde beş hafta geciktim ve endişeden hasta oldum, çünkü onun da fazla parası yoktu. Bunun gibi belirgin anılar, "Parasız olmam beni kaygılandırmıyordu," gibi genellemeleri düzeltiyor. (Bu cümleyi bir süre gerçekten kullandım.) Pekâlâ kaygılandığım zamanlar oldu. Çocuğu okula bıraktıktan sonra Church Street'te yürüyor ve ağlıyordum çünkü yiyecek alamıyordum. Adamın biri hızla yürüyerek yanıma geldi ve "Neden ağlıyorsun?" diye sordu. "Param yok," dedim. Adam, "Neşelen, haftaya bu zamanlar paran olacak, değil mi?" dedi. Bu doğruydu, çünkü para her zaman bir yerlerden geliyordu, bu nedenle neşelendim. Annemin mücevherlerini sattım. Ağır altın zincirini, altın broşunu, altın bileziğini ve birkaç Viktorya dönemi ziynetini bana verişi törenseldi: Anneler iyi mücevherlerini kızlarına verirler. İstemiyordum, "Sende kalsın," dedim ama ısrar etti. Bunları kuyumcuya götürdüğüm zaman kesinlikle kandırılmayı, dolandırılmayı bekliyordum, moralim o kadar bozuktu. Kuyumcu rağbette olan bir yer değildi. Bu hususu özür dileyerek dile getirdiğimi bile hatırlıyorum. On yıl sonra Viktorya tarzı şeyler moda olunca yüzlerce sterlin edecek takılar için bana 30 şilinden az para verdi. Aynı şekilde, Daisy teyzem bana verdiği, Viktorya döneminden kalan bir masalı dikiş makinesi vermişti. Çok güzeldi, bir sürü küçük çekmecesi, kafes bölmesi, tam bir mücevher olan takviyeli iğnedenliği vardı. Aşağıda bir antikacı

dükkânı vardı. Onlara bu makineyi almaları için yalvardım. Reddettiler, piyasası olmadığını söylediler. Bir süre sonra çok değerli hale geldi.

Bir yazarın hayatındaki değişiklikler, karmaşık vergi beyannameleri anlamına gelmektedir. Bir yıl vergi ödeyecek param yoktu. Bir önceki yıl iyi kazanmıştım. Gelir vergisi memuru geldi, anlayışlı davrandı, ama işe yaramadı. Ödemem gerekiyordu. Nasıl? Hatırlamıyorum. Muhtemelen eleştirilecek kitap istedim. Sanırım, o zamanlarda benim durumumdaki – çocuklu ve babanın desteklemediği– kadınlar için ödenek yoktu. Olsaydı da küçümseyerek almaz, gurur meselesi yapardım.

Eğer, “Ama sevgilin vardı, o neden yardım etmedi?” diye düşünüyorsanız, Jack’le beraberken kendi masraflarımı kendim karşılıyordum. Bu bir prensip meselesiydi. Ayrıca onun bir karısı ve bakması gereken bir ailesi vardı. Bu yoksulluğa rağmen yine de gerçekten bir şeylerden mahrum kaldığımı ve gücümün yetmediği bir şey için hayıflandığımı hatırlamıyorum.

İyi de besleniyorduk. Joan ve ben harika yemekler yapıyor ve birbirimizi davet ediyorduk. Zor zamanlarda insanların kullandığı yedekleme yönteminden çok yararlandım ve sürekli olarak ekleme yaptığım çorba-yahni, gün geçtikçe daha da lezzetli oluyordu.

Gerçi bazen umutsuzluğa kapılmış olabilirim, çünkü Mayfair’de bir sekreterlik işine başvurdum. Haftada yedi sterlin. İşverene bunun yaşamaya yetecek bir ücret olmadığını söyledim ve adam özür dileyen bir ifadeyle, “Korkarım aileleriyle oturacaklar düşünülüyor,” dedi.

The New Yorker’a öyküler gönderdim, onlara iki tanesini sattım, oysa ikisi de en iyi öykülerim değildi. Nadine Gordimer bir hikâyesini kabul ettirmiş ve onlara bana dikkat etmelerini söylemişti. (O zaman daha tanışmamıştık.) Daha yeni iade ettikleri grubu tekrar gönderdim ve birini aldılar.

O dönemde Stalin öldü ve *Stalin’in Öldüğü Gün* adını taşıyan bir öykü yazdım. Bana söylendiğine göre King Street bundan hoşlanmamıştı.

Danimarka’da Isak Dinesen yayıncılık alanında çalışıyordu ve birkaç hikâyeyi kabul etti.

Ben eleştiri işi yapmadım. Çok az paraya zor bir iş – yani kitapları gerçekten okur ve onlar hakkında düşünürseniz, ancak eleştirmenlerde buna

kesin gözüyle bakamazsınız.

Bir başka hatalı başlangıcı da Donald Ogden Stewart'ın sekreteri olmayı kabul ettiğim zaman yaşadım. Joseph McCarthy yüzünden Birleşik Devletler'den ayrılan bir başka yazar olan Donald o dönemde senaryo ve oyun yazarı olarak tanınmıştı. *Philadelphia Story* onun eseriydi. Ella Winters'la evliydi. Ella Winters, Sovyetler Birliği'nde gelecekteki işleyişi[117] gören tanınmış solcu gazetecilerden biriydi. İkisi de hâlâ güçlü bir şekilde Sovyet yanlısıydı. Finchley Road'da bir daireleri vardı. Düzenli para kazanmak için yaptığım tüm girişimler arasında bu en saçmasıydı. Bana haftada yedi sterlin –asgari ücret– ödüyordu. Kensington'daki Church Street'ten Finchley Road'a gitmek, otobüsle neredeyse bir saat sürüyordu. Don çok yavaş çalışıyordu. Ortalıkta dolaşıyor, pencereden dışarı bakıyor, ben de bu uzun düşünme sürelerinin sonuçlarını yazmak üzere oturup bekliyordum. Sonra bakla ağzından çıkıyordu: "Ama La Guardia Havaalanı'na gitmek 45 dakika sürüyor." Başarılı oyunlar böyle mi yazılıyordu? Sıkıntıdan patlıyordum. Bu arada Ella girip çıkıyordu ve sonunda, hiçbir şey yapmıyorsam, onun için alışverişe gidebileceğimi söyledi. Karı kocaların bir çalışan için birbirleriyle rekabet etmeleri normaldi. Yaklaşık üç hafta dayandım ve dostça ayrıldık. Radyodaki beyaz dizilerden birine, *Mrs. Dale's Diary*'ye bölüm yazmayı denemeye karar verdim. Bir bölüm teslim ettim, ancak çok aşırı olduğunu söylediler. Konusu suç işlemiş bir çocuktu ve bu konu çok yakında birçok sıradan radyo oyun ve dizisinin konusu olacaktı. O zaman, ciddi şekilde yazmak dışındaki bütün bu para kazanma girişimlerinin hata olduğuna karar verdim.

Juliet O'Hea bana destek oldu. Temsil ettiği insanların çeşitliliği nedeniyle harika bir insandı. Katolikti ve muhafazakâr parti üyesiydi. Biri ben olmak üzere, en az üç tane komünistle ilgileniyordu, oysa komünizmden nefret ediyor ve onu hor görüyordu. Romantik roman ve macera kitapları yazan yazarların yanı sıra başka ciddi yazarları da vardı. Bizimle bireysel erdemlerimiz doğrultusunda ilgileniyordu, adildi, iyi kalpliydi ve iyi bir arkadaştı. Onun bana kötü bir tavsiyede bulunduğunu hatırlamıyorum. O zamandan beri yayın dünyası kargaşa içinde, tamamen değişti ve bütün bunlar yaşanırken ben, öncelikle Juliet O'Hea, sonra

Jonathan Clowes olmak üzere hep çok başarılı menajerlerin desteğini gördüm. Jonathan hâlâ benim menajerim ve dostum.

Artık sosyal hayatım değişmişti çünkü bir süredir Kanadalı ve Amerikalı yazarlardan oluşan bir gruptaydım. Çoğu McCarthy'den kaçan sürgünler olarak Londra'daydı. Reuben Ship, McCarthy'yle alay eden gramofon plağı *The Investigator*'ı[118] yapmıştı. Hiç kimse bu adama gülmeye cesaret edememişti ve şimdi Birleşik Devletler'in her tarafında bu plak sayesinde patlayan kahkahalar muhtemelen çöküşünün başlangıcıydı veya bu çöküşe katkıda bulunuyordu. Artık hiç kimse *The Investigator*'ı hatırlamıyor. En güzel bölümü şeytanın cennete gitme başvurusunda bulunanlara cehennemde yer tahsis etmesiydi. Reuben, Hollywood'da çalışmıştı ve tehlikeli olduğu için uçağa kadar zincire bağlanarak götürülmüştü. Bu olay, Reuben'in iddiasına göre meslek itibarıyla sahtekâr olan ve doğru yolu seçerek hiç para getirmeyen yazarlığı seçtiği için onu küçümseyen ailesini çok etkilemişti. Ancak zincirler onu kurtarmıştı. Bu doğru muydu? Aslında Reuben çok komik bir adamdı. Gülerken gerçeklerin detayları kimin umurundaydı? Eski bir aileden gelen hiçbir çocuk atalarından, Reuben'in kendi suç işlemiş ailesinden –bir tanesi mafya babası– yararlandığı kadar yararlanmamıştı.

Ted Allan, Hollywood'da çalışmıştı. O güne kadar yazılmış en iyi oyunu veya romanı yazmak istiyordu. O dönemde Atlantik'in karşı tarafından gelen yazarların tarzı buydu. Allan da bazı güzel şeyler yaptı fakat yeteneği kesinlikle konuşma konusundaydı. Harika bir öykü anlatıcısıydı, hayatından kesitler alıyor, korkunç ve çok komik buluşlara dönüştürüyordu.

Grubun bir bölümü Kanada'dan gelmişti çünkü o dönemde yazar olarak hayatını kazanmak çok zordu.

Stanley Mann film senaryosu yazıyordu.

Mordecai Richler grubun bebeğiydi. Dünya üzerinde belki yüz binlerce – milyonlarca? – erkek kendilerini James Dean taklidi olarak sunuyordu. James Dean'in oldukça sevimsiz biri olduğu anlaşılıyordu ama ne önemi vardı? Ne de olsa milyonlarca komünist Stalin'e ve diğer zalim tiranlara layık olabilmeyi görev edinmiş, ancak kendilerini büyüklük hayallerine uydurmaya çalışırken, her türlü katı tavrı benimsemişti. Mordecai elinde

bardağıyla sırtını duvara dayar, kendini düzgün bir şekilde ifade edemez veya neredeyse kekelerdi. Gerçekten çok sempatik bir alçakgönüllülüğü vardı. Hepimiz de sorumluluğun ve çocukların altında ezilen bana veya Ted Allan'a ya da Reuben'a içtenlikle ve acil bir şekilde – doğrudan bohem efsanesinin ateşli yüreğinden gelen ifadeyle soruyordu: "Sizce bir sanatçı evlenip, çocuk yükünü üstlenmeli mi? Bu kesinlikle yeteneği öldürür, öyle değil mi?" Sonradan, Stanley Mann'ın karısıyla evlendi ve onun oğluyla ilgilenmesinin yanı sıra kendisinin de dört çocuğu oldu.

Önceleri en çok görüştüğüm insanlar Mordecai ve o zamanki sevgilisi Cathie'ydi çünkü birkaç aydır Church Street'te yolun hemen aşağısında oturuyorlardı. Resmi olmayan, kolonilerdeki tarzda gelip gitmeler, son anda uydurulan yemekler. Cathie gürültücü, candan, akıllı bir kadındı ve o dönemde, Yahudi olmamasına rağmen, Yahudi kadınların hepsinden daha güzel Yahudi yemeği yaptığı konusunda espriler yapılıyordu. Bol miktarda espri, bol miktarda içki, bol miktarda güzel yemek. Sonradan en sık Reuben'le görüşür oldum: Yıllarca arkadaşlık ettik.

Bu "grup" hızla değişiyordu. Bir kere evlilikler ve beraberlikler dağılıyordu. Bir kere evlilikler ve birliktelikler dağılıyordu, Ted Allan'ın, Reuben'in, sonra Mordecai'nin. İlk zamanlardaki zorlukları paylaşan, danışman, menajer, hatta evi geçindiren eşler ve kız arkadaşlar kapı dışarı ediliyordu. Bu sık sık yaşandığı, olağan hale geldiği zaman, ahlaki kızgınlığın ne anlamı kalıyordu? Bana göre erkekler annelerinden kurtulmak için yoğun bir mücadele vermek zorunda kalıyor, fakat koşullar ve doğaları nedeniyle, eşleri anneleri gibi oluyordu ve bir kez daha kaçmak zorunda kalıyorlardı. Tabii her zaman eski modeli yenisiyle değiştirmiyorlardı – bilakis. Genç sanatçılarla ve geleceği olan erkeklerle birlikte olan genç kadınların daha başından bunun bir aşk angaryası olabileceğini bilmeleri gerekiyor.

Çok içki içen bir gruptu. Rodezya'dan ayrıldığımdan beri pek içki içmemiştim. Denbigh Road'da param yoktu ve hiç kimse içmiyordu. Joan'un evindeyken şarap içiyorduk ama düzenli olarak değil. Kuzey Amerikalılarla birlikteyken kesinlikle şarap içilmiyor ve şu ya da bu kokteyli doğru şekilde yapmak için rekabetçi uzmanlar arasında tartışmalar yaşanıyordu. "Cinin içine sadece bir damla vermut, hatta daha da iyisi,

yalnızca mantarı üstünden geçir.” Bu tür şeyler. İlaçlar konusunda da rekabet ediyorlardı, çünkü bazıları inanılmaz miktarlarda ilaç alıyordu. Sonradan Clancy Sigal ile Reuben birbirlerine günlük kotalarını dizdikleri avuçlarını uzatırlarken biri diğerine kendi ilaçlarının daha güçlü, zayıf, güvenilir, tehlikeli, daha yeni keşfedilmiş olduğunu söyleyerek sataşırdı. Şakalaşma tarzlarına çok şaşırsam da eğleniyordum. Kuzey Amerika’nın katı, saldırgan, çoğu zaman kaba espri anlayışını sergiliyorlardı. Sonradan Donald Ogden Stewart, *The Kidders*[119] adını taşıyan bir oyun yazdı. Union Tiyatrosu’nda sahnelenen bu oyunda karakterler kendileri ve birbirleriyle şakalaşarak şiddete ve ölüme yol açıyorlardı. Güzel bir oyundu, fakat Union Tiyatrosu rağbette değildi.

Espriler çoğunlukla hangisinin CIA ajanı olduğu hakkındaydı. Bu McCarthy sürgünleri arasında ajan olduğunu sanmıyorum, ancak önemi var mıydı? Sürgündeki grupların birbirlerinden kuşkulanarak kendilerine zarar vermeleri için içlerinde ajan hatta geçici bir ajan bile bulunmasına gerek yoktur. Bunlar benim ilk sürgün grubumdu, bu nedenle paranoyanın birinci kural olması gerektiğini bilmiyordum. Kısa süre sonra Güney Afrikalı sürgünler geldi. Hiç o kalabalığın parçası olmadım, çünkü Güney Afrikalıların memleketten uzakta olduklarında yalnızca kendi aralarında görüşme eğilimlerine düşmek istemedim. Casusluk alanında etkili olan Güney Afrika hükümetinin, etrafta bir iki ajan olmasını sağlayacağından emindim ama ya yapmadıysa? Paranoyanın düzeyi ve zalimce birbirinden kuşkulanmak ve işkence çektirmek açısından fark etmez.

Epey bir süre sonra Paris’e gitmiştim ve kısa bir dönem Sovyetler Birliği’nden gelen sürgünlerle buluştum. Bu gerçekten zehirli bir ortamdı. Birbirlerine hiç güvenmiyorlardı, buluştukları her Fransız’ın KGB ajanı olduğundan emindiler ve takıntılıydılar. Güven içinde söyleyebilirim ki insanın başına bir politik sürgün grubuna girmekten daha kötü bir şey gelemez.

Şimdi geriye dönüp baktığımda, McCarthy sürgünlerinde benim ilgimi çeken her yerdeki komünistlerde olduğu gibi “çelişkileriydi”, fakat onlarınki, duydukları güvensizlik nedeniyle daha yoğundu. Komünistlerdi veya yol arkadaşıydılar (Mordecai Richler değil, o diğerlerinden farklıydı) ve tanım gereği –herhalde– kapitalist devletin şiddetle devrilmesi

gerektiğine inanıyorlardı. Yine de buna gerçekten inanıyor olamazlardı, çünkü Birleşik Devletler için tehlikeli oldukları veya olabilecekleri fikrini içtenlikle küçümsüyorlardı. Bunun bir nedeni o kadar güçlü bir devletin kendini bir avuç insanın tehdidi altında hissedebileceğine hiç kimsenin inanamamasıydı. Sonuca ulaşmak için her şeye izin vardıysa neden o zaman yatakların altında Kızıllar, neden Moskova altınları yoktu? Fakat tanıdığım hiç kimse Sovyetler Birliği'nin komünist gazetelerini ve Sovyetler'i seven kuruluşları –İngiliz Sovyet Dostluk Derneği ve onun Amerikalı eşdeğerleri gibi– finanse ettiğine inanmıyordu. Komünist jargonu tırnak işareti içine alınıyordu. Örneğin "kapitalist yalanlar" – bunun bir nedeni artık herkesin bu kapitalist yalanların doğru olduğunu bilmesiydi. Bu insanlar her şeyin ötesinde masum olduklarına, hiçbir şey yapmadıklarına inanıyorlardı. Zaten yapmamışlardı, sadece konuşmuşlardı. McCarthy saçmalıyor, kendini gülünç duruma düşürüyordu. Yardımcıları Cohn ve Schine, Avrupa turuna çıkıp McCarthy'nin mesajını yaydığı zaman, herkes güldü. Ancak yüzlerce biyografide doğrulandığı üzere, McCarthy kurbanlarını –yani komitelerinin karşısına çıkan insanları– epeyce korkutuyordu. Ayrıca sonradan, oldukça önemsiz ve alt kademedeki Birleşik Devletler'deki komünistlerin düzenli olarak FBI tarafından ziyaret edildiğini, işlerini kaybettiklerini, iş bulamadıklarını, yıllar yılı zulme uğradıklarını duydum veya okudum. Fakat bunları yaşayan Amerikalı komünist sayısının çok fazla olduğuna inanmıyorum. Amerika'da sıradan komünistlerin yaşantılarının, İngiltere'de olduğu gibi, Kadınlar Enstitüsü veya kilise üyelerininki kadar heyecanlı olduğunu düşünüyorum. İngiltere'deki Kızılların çoğu için bu doğruydu, ancak Amerika'da işler daha da kötüye gidecekti çünkü Amerikalılar aşırı insanlardır. Bunu hiç kimse fark etmeyebilir veya bu konuda yorum yapmayabilir. Başladıkları her inancı, seferi veya zulmü hep aşırıya kaçırırlar. Fakat sonra fırtına geçer ve unutulur. Burada Soğuk Savaşın en kötü zamanı bile Birleşik Devletler'in yanında hafif kalırdı.

Artık sayıları çok artan CIA ve FBI hakkındaki kitaplarda ortaya çıkan en ilginç şey, aykırılık avcılarının, komünistlerin aslında nasıl oldukları konusundaki cehaletiydi. Bunun nedeni muhtemelen casus yakalayanların bilgilerini, hepsi de kendi heyecanlı dünyalarında yaşayan sığınmacı Sovyet ajanlarından almalarıydı. Dünyanın daha sofistike kısımlarına nasıl

göründükleri konusunda kesinlikle hiçbir fikirleri yoktu, yoksa kendilerini temsil etmeleri için o zavallı palyaçoları – Roy Cohn'la David Schine'yi asla göndermezlerdi.[120]

Tanıştığımız andan itibaren Jack bana ayrı bir ev tutmam konusunda baskı yapıyordu. "Artık büyük bir kız oldun." Joan'un bana kabadayılık ettiğini söylüyordu ama Joan'a karşı tavrının, kendi içindeki "çözümlenmemiş anlaşmazlık" ile bağlantılı olduğunu biliyordum. Joan'ı hangi noktalarda annem yerine koyduğum, hangilerinde koymadığım konusu tabii Bayan Sussman'la tartışılıyordu. Jack'in olayı – yani Joan'un evinde olmanın, Peter açısından iyi olduğunu, çünkü birbirlerini sevdiklerini, Ernest'in ona bir ağabey gibi davrandığını anlayamadığını düşünüyordum. Jack'in bunu görebilmesi lazımdı. Psikiyatr değil miydi? Bu gerçekten büyük bir saflıktı ancak o ilk günlerde psikoanalistler ve psikiyatrların hata yapmayacağına, yanılmayacağına veya en azından şimdi mümkün olmayan şekillerde sezgiye sahip olduklarına inanılıyordu. Artık onların da hepimiz gibi yalnızca insan olduklarını biliyoruz.

Dünyanın hiçbir yerinde, sevgilisi diğer herkesi bırakarak kendine ayrı bir ev tutmasında ısrar edince, aklı başka bir şey söylese de, bunu bir vaat olarak görmeyecek bir kadın yoktur. Jack'le eskisi kadar sık görüşemiyordum. Kendime bir ev tutunca onu daha çok göreceğimi sanıyordum.

Asıl meseleyi atlıyordum. Sadece bana değil, diğer kadın arkadaşlarına da ayrı ev tutmalarını söylüyordu. Bu adam bütün çocukluğunu, güvenliğin bir rüya olduğu bir ülke ve kültürde, yoksulluk içinde geçirmişti. Yoksul bir insan için güvenliğin birinci adımı başını sokabileceği bir evdi. On yıllar sonra, çok yoksul kadınlarla ilgilendiğimde, sürekli olarak, "başımı sokabileceğim bir ev", "başımı sokabileceğim bir evim oldu", "başını sokabileceğin bir eve sahip olmalısın" sözlerini duymuştum. Jack herkese rağbette olmayan bir semtte bir ev veya daire bulmalarını, ipotek karşılığında bankadan para almalarını ve masrafları karşılamak amacıyla, bir iki odayı kiraya verecek kadar yer olduğundan emin olmalarını tavsiye ediyordu. Zor zamanlarda hayatta kalmanın reçetesi buydu. Ancak ben hiçbir zaman böyle düşünmemiştim, o kadar çok taşınmıştım ki artık ne

zaman nerede oturduğumu hatırlamıyor ve bir yerde uzun süre kalınca huzursuz oluyordum. Dört yıldır Joan'la yaşıyordum: 1950-1954.

Denemediğimden değildi. Blenheim Crescent'da bir evi almayı çok istedim. Ev kötü durumdaydı ve o zaman için bile gülünç denecek kadar ucuza, 2.500 sterline satılıyordu. Banka müdüründen kredi istedim fakat müdür ev fiyatlarının mantıksızlık derecesinde yüksek olduğunu, eninde sonunda düşeceğini, kendi karısına veya kızına bile bu kadar korkunç bir hata yapmalarını tavsiye edemeyeceğini söyledi. *Uzmanlar*. (Bir süre, "*Uzmanlar*" dosyam oldu, ama taşınmalardan birinde kaybettim.) Eğer bana krediyi vermiş olsaydı, yıllarca, on yıllarca başımı sokabileceğim ve orada tutabileceğim bir ev bulabilme kaygım Londra'ya ilk geldiğim zamanlarda hallolmuş olacaktı.

Birdenbire Pamela Hansford Johnson'dan bir telefon aldım. Bana Somerset Maugham Ödülü'ne neden başvurmadığımı soruyordu. O zaman, en az üç ay seyahat etmek koşuluyla 400 sterlindi. Bunun nedeni Somerset Maugham'ın İngiliz yazarların dar kafalı olduğunu, sadece İngiltere'yi bildiğini ve yolculuk yapması gerektiğini düşünmesiydi. Bu, turist patlamasından önceydi. Yurtdışında yetiştiğim için yarışmaya girmeye uygun olmadığımı düşündüğümü söyledim. "Onu boş ver," dedi. Genç yazarlara hep iyi davranıyordu. (Benim deneyimlerime göre yaşlı yazarlar gençlere iyi davranıyor.) Böylece Somerset Maugham Ödülü'nü kazandım, ancak 400 sterlini İngiltere dışında harcamaya söz vermem gerekiyordu. Bu olay, açlıktan ölmek üzereyken birisinin size bir elma vermesini ve gelecek ay yemenizi söylemesine benziyordu. O 400 sterline çok ihtiyacım vardı. Maugham'ın şartı bana bir şey öğretti: Eğer bir şey verecekseniz şart koşmayın. Ödülü daha önce alanlar, çaresizlik içinde başlarını sokacak bir yer bulma veya karınlarını doyurma çabasıyla hile yapmışlardı. Bir tanesi parayı bankaya yatırıp kurala uymuş, sonra üç ay boyunca gitarıyla İtalya'yı dolaşarak, akşam yemeği karşılığında şarkı söylemiş ve sokaklarda yatmıştı.

Warwick Road'da 250 sterlin bedelle denetimli kiralık bir daire vardı. Odaları kiraya verecek kadar genişti. Bu miktarı ülkelerine geri dönen Avustralyalı bir anne-kıza verdim. Bütün mobilyaları "olduğu gibi" eve dahildi. Ben bir aylığına Paris'e gidecektim. Peter bir ay Eichner'larda

kalacak, bir da ay annemle Joan idare edecekti. Sonra tatilde Peter'ı bir aylığına Akdeniz'e götürecektim.

Somerset Maugham Ödülü'nü kazandığım bana telefonla bildirildiğinde Jack yanımdaydı. Ona söylemeye korktum –haklı olduğum anlaşıldı– çünkü anında, "İşte bu kadar, bu işin sonu geldi," diye bağırdı. İçinden geliyordu bu, erkek egosunun derinliklerinden. Çok şaşırdım. Çok korktum. Sitem ettim. Yalvardım. Adil davranması için yalvardım, ama sonu gelmişti. Biliyordum.

"Beni sevmiyorsun, sadece yazmakla ilgileniyorsun." Eminim, dünyada tarihin herhangi bir anında erkeğinden bu sözleri duymayan tek bir kadın yazar bile yoktur.

Bu büyük bir haksızlıktı. Aşk yatağından kalkıp, sevgilisi tek başına yatarken bütün gece mum ışığında yazan George Sand şöyle dursun, yazmayı hiçbir zaman sevgimden, Jack'ten üstün tutmadım, ondan gelen her türlü öneriye açık oldum, her türlü yazma planımdan onun hatırına vazgeçtim. Kısacası, Jane Austen gibi yazıyordum... Tam olarak gizleyerek değilse de, yalnızca o yokken veya gelmeyecekse. Ancak burada çok daha derin bir noktaya temas ediyoruz. Aşkını edebiyatın üstünde tutan bir kadın yazar, aşkı onu yüzüstü bıraktığı zaman aşktan edebiyat üretir. "*Peki, kimin kabahati*!"

Rive Gauche'ta ucuz bir otele yerleştim ve mümkün olduğunca az para harcamaya karar verdim. 25 – Paris için ideal yaş bu, özgür, kaygısız. Ben otuzlu yaşlarımın ortasındaydım. Günlerimi yazarak geçiriyordum ama Paris'te bir yazar hayatı yaşamıyordum. Kafelerde oturup etrafımdaki konuşmaları anlamaya çalışıyordum, yabancılarla beceriksizce sohbet etme girişimlerinde bulundum ancak arkadaş edinmeye çalışmadım. Moralim bozuktu, üzgündüm, kaygılıydım. Jack'in gelmesini bekliyordum, her önüme gelenle çılgınca aşklar yaşamadığımı gelip görecekti. Şu anda keşke yaşasaydım demenin yararı yok – Paris ne kadar ziyan edildi! Jack bir hafta sonu geldi. Paris'in daha kötü kullanıldığı bir başka hafta sonu olamazdı, ama çok az para harcandı ki amaç buydu. Sonra Peter geldi –uçakla– ve sonraki bir ay için güneye, St. Maxime'e gittik. Bir evin alt katında son derece ucuz bir oda buldum. Büyük ve serindi, içinde yerdeki iki şilte, iki sert sandalye ve elektrikli ısıtıcı dışında hiçbir şey yoktu. Her yerde küçük

siyah karıncalar vardı. Hayatımda hiç bu kadar sıkılmamıştım ancak çocuk, doğal olarak, her anına bayıldı, çünkü sabah altı yediden gün batıncaya kadar kumsaldaydık. Odamızda piknik yapıyorduk. Başka çocuklar da vardı ama Fransızlardı ve İngiliz çocukla ilgilenmiyorlardı. Çok fazla baskısı yapılan ve antolojilere alınan *Through the Tunnel* hikâyesi bu tatilin ürünü, yani tatil masrafını çıkardı diyebiliriz. Bir de eğlenmekle ilgili buruk bir hikâye olan *Pleasure.*

Londra'ya döndüğümde, taşınma zamanı gelmişti. Bayan Sussman bana destek oluyordu. Her zaman olmuştu. Terapistlerin iyilikten çok kötülük yapabileceğini bizzat gördüğümden, onu bulduğum için çok şanslı olduğumu biliyordum. Tam da onunla bir ev paylaşmaya hazırlanırken giderek daha seyrek görüştüğüm Jack için kaygılandığımı söyleyince, "Ama sen onunla evlisin," dedi. Gerçek anlamda evli olmanın ne demek olduğu konusundaki düşünceleri atlayacağım. Ancak muhtemelen, karısının dışında benimle ve birden fazla kızla evliydi. Benim gibi, onun da mahremiyete yatkınlığı vardı. Shona halkı bir erkekle kadının evli olabilmesi için yıllar geçmesi gerektiğini söyler. Tanımı gereği bu poligami çerçevesinde geçerli olsa gerek.

Beni, üç yıl boyunca yaptığım gibi, haftada iki üç kez Bayan Sussman'a gitmek kurtardı. Bunu o zaman da biliyordum, zamanla öğrenmedim. O bir dosttu. Belki benden büyük yakın bir arkadaşım olsaydı Bayan Sussman'a ihtiyacım kalmazdı. İdeolojilerle – Freud, Jung, vs. ilgilenmiyordum. Hangi öğretiye göre olursa olsun, "yorum" yapmaya başladığı zaman bitirmesini beklerdim. Bir kere, bu âlemlerde kendimi hep evimde hissederdim.

Joan taşınmamın Peter için kötü olduğunu söylediği zaman yarama parmak bastı. Bunu biliyordum ama daire çok küçüktü. Peter artık sekiz yaşında enerji dolu bir çocuk olmuştu. Daha fazla yere ihtiyacı vardı. Ancak en çok ihtiyaç duyduğu şey bir babaydı ve Ernest en azından bir ağabey gibiydi.

Joan'un yanından ayrılmadan önce Somerset Maugham'a mektup yazıp 400 sterlin için teşekkür ettim. Karşılığında, öncelikle ödül kazananların belirlenmesiyle hiçbir ilgisi olmadığını, ikincisi, benim yazdığım hiçbir şeyi okumadığını ve üçüncüsü, benden önce hiç kimsenin ona teşekkür etmek için mektup yazmadığını bildiren öfkeli bir mektup aldım. Kibarlığın bedeli

buydu işte... “Her zaman teşekkür mektubu yazmalısın.” Veya “Doddis iyi bir bebek.” (*Tenimin Altında*.) Maugham’ın bu mektubu beni kırdı. Velhasıl zaten bu amaçla yazılmıştı. Ancak başımı soktuğum evi ona borçluydum.

Yeni daireyle ilgili taahhütte bulunmadan, muhasebecimle banka müdürüme, kanunun değişme olasılığının olup olmadığını sordum. Değerli 250 sterlinimi korumalı kiracılığa harcayıp, sonra kendimi sokakta bulmak istemiyordum. İkisi de, “Kesinlikle hayır, yasanın değişme ihtimali kesinlikle yok,” dedi. Ancak değişti ya da beni etkileyen kısmı değişti. *Uzmanlar*. Ama dört yıl sonra...

WARWICK ROAD
SW5

Daire, özellikle çok çirkin bir sokak olan, kamyonların gece gündüz gürleyerek geçtiği Warwick Road’daydı. Büyük bir mutfak, çok büyük bir salon ve üst katta iki makul boyutta yatak odasıyla iki küçük odadan oluşuyordu. Bir “konakçık.” Yaşadığım bütün odalar, daireler, evler arasında benim diyebileceğim ilk ev burasıydı. Her taraf kahverengi ahşap ve krem rengi boyayla kaplanmıştı, 20 yıl sonra şıklıkta son nokta olacaktı ama o zaman derbeder taşralılığın ta kendisiydi. Her tarafını beyaza boyadım ve bu işlem iki buçuk ay sürdü. Portatif merdivenin üstünde, pencere pervazlarında, merdiven, sandalye ve döşeme tahtalarında, hatta merdiven boşluklarında denge sağlamaya çalıştım. Şimdi yaptıklarımı düşününce ürperiyorum. Bir kadının, onun ekonomideki yerini gasp ettiğini duyunca kapıdan uğrayan bir badanacı, yeni buluşum olan rulo boya fırçasına baktı ve aklı başında hiçbir işçinin böyle bir saçmalığı kullanmayacağını söyledi. “Hiç kimse rulolarla iyi bir iş çıkaramaz.” *Uzmanlar*.

Dairenin içindeki mobilyalar feci durumdaydı. Bir kısmını boyadım. Ucuz ama güzel perdeler astım. Eski halıyı yeşile boyadım. Bir arkadaşım geçen gün daireye gelip yatağa siyah bir örtü örttüğümü görünce çok şaşırdı. Ama kırmızı değil miydi? “Brokar” bir yatak örtüsünü koyu kırmızıya boyadığımı hatırlıyorum. Önce küçük odalardan birine kendime

yatak odası yaptım, ancak Jack beni terk edince aşağıya taşındım ve salonda yattım, çalıştım, *yaşadım*.

Aslında küçük bir eve benzeyen bu daireye veya "konakçığa" taşındığımda yabanıl bir araziyi fetheden birinden pek de farkım yoktu. Bu daire *benimdi*. Başkasının evinde bir köşeyi kiralamıyordum. İnsanlar perdelerle, renklerle, mobilyalarla yeni evlere damgasını vurur, fakat benim bunların hepsini yapacak param yoktu. Pencerelere astığım şeyler, normalde seçeceğim perdeler değildi. Benim damgam olan duvarların her santimetresini kaplayan büyüleyici bir beyaz deriydi. Mutfağın benim olduğunu düşünmüştüm –mavi linolyum yerler, beyaz ahşap, kırmızı duvar kâğıdı– fakat Jack ortasında durup gülümseyerek, "Tam bir renk cümbüşü! Karımla sandığından daha fazla ortak yanın var. Onun mutfağında da aynı duvar kâğıdı var," demişti. O günlerde şimdiki kadar seçenek, yüzlerce çeşit mutfak duvar kâğıdı yoktu. Bu nedenle aslında durum şaşırtıcı değildi. Ama kesinlikle insanın burnunu sürtüyordu.

En azından başlangıçta, bir odasını kiraya vermeden bu dairede oturmam olanaksızdı. Kira çok düşüktü, ama bugünlerde kimse öyle bir odayı kiraya veremez, taşrada bile. Ancak yetecek kadar yatak, tuvalet masası ve gardırop vardı, yerler boyanmıştı, her şey renkli ve ucuzdu. Tuvalet ve banyo paylaşılıyordu. Peter'a büyük odalardan birini vermiştim. Kiracılar peş peşe gelip gidiyordu. Büyük şehirlerde bir odadan diğerine savrulan kaybolmuşların, uyumsuzların, kimsesizlerin, serserilerin dünyasına girmiştim. Kötü bir deneyimdi. Tek başına yaşayan genç sayılabilecek bir kadın olmam da işleri kolaylaştırmıyordu. Ev sahibesi olarak ulaştığım en yüksek sosyal düzeyi, Fransız elçiliğinden alt kademede iki diplomat bir büyük ve bir küçük oda tuttuğu zaman yaşadım. Fransız erkeklerinin kadınlara sergiledikleri sevecen tavırlarıyla sevimli ve şefkatlilerdi. Kesinlikle moralimi düzeltmişlerdi. Bana çiçek getiriyorlar, yapmakta zorlandığım işlerde –ağır mobilyaları kaldırmak gibi– bana yardım ediyorlardı. Peter'a da iyi davranıyorlardı. Faşistlerdi, yani gerçek faşistlerdi. Bu, Fransızların Vietnam'da son çırpınışlarda bulunduğu dönemdi ve Vietnamlılara küçük, kahverengi, korkak tavşanlar diyorlardı. Bu iki yakışıklı genç adam dört odada tavşan avı oynuyorlar ve Peter'ı korkutuyorlardı çünkü şaka yapıyor olsalar da vahşi ve saldırganlardı.

Geleneksel anlamda Yahudi karşıtıydılar. Sokaklardaki siyah insanlardan yakınıyorlardı. “Geldikleri yere gitmeliler.” Oda kiralama işi o kadar sinir bozucuydu ki, birkaç ay sonra şansımı deneyip, yeteceğini umarak gelen parayla yaşamaya karar verdim. Aşağı yukarı yetti.

Peter mutlu değildi. İlk gittiği okulda başarılıydı, mutluydu ya da öyle görünüyordu ve bir sonraki okulu seçerken neden sevdiği yerde devam etmesin diye düşündüm. İlkokuldaki çocukların çoğu hemen yan binada, Notting Hill Gate’te bulunan ortaokula devam ediyordu. Peter hemen asık suratlı, huysuz, mutsuz oldu ve sınıfta dibe vurdu. Sonra müdürün onu dövdüğünü söyledi. Daha önce hiç kimse ona bir fiske bile vurmamıştı. Müdürü görmeye gittim. Sevimsiz, ufak bir kabadayıydı. “Sopayı eksik edersen çocuğu şımartırsın,” dedi ve Peter’dan “Lessing the Blessing[121]” diye bahsetti. Peter’ın –hayatında son kez olmayacak şekilde– benim oğlum olduğu için cezalandırıldığını biliyordum. Başarılı insanların çocukları bu yüzden sıkıntı yaşayabilir. Bu adamın en kötü tarafı soğuk, alaycı, delici sesiydi; çocukken beni paramparça eden işte bu sesti. Kitaplarım hakkında ağır ağır öykünen yorumlar yaptı. Bunu iki başarısız okul daha izledi. Bu son derece sokulgan çocuğun, benimle tek başına çok fazla zaman geçirmenin sıkıntısını yaşadığını düşünüyordum. Akşamları dokuza ona kadar yatmıyordu ve hâlâ beşte altıda kalkıyordu. Hafta içi yatılı kaldığı, hafta sonları eve döndüğü ama nefret ettiği bir okula gitmeye başladı. Warwick Road’dan en az benim kadar nefret ediyordu. Kiracılarım olduğu dönemde içerliyor ve onlardan kuşkulanıyordu. Canlı aile atmosferinin olduğu evlere –Joan’un evine– alışmıştı ve şimdi evinde yaşayan yabancıları rahatsız etmemek için sessiz olması gerekiyordu. Bir hata yapıp o kadar yalvarmasına rağmen televizyon almayı reddettim. Her gün saatlerce okuduğu “çizgi romanların” yeterince kötü olduklarını düşünüyordum. Bu yüzden okuldan sonra arkadaşlarının evine gidip onların televizyonlarını izlerdi. Bu konuda ve sanırım her konuda irade savaşına girdik. İhtiyacı olan tek şeyin bir baba olduğunu biliyordum. Gottfried onu öylece ortada bırakıp Peter çok mutsuz olunca, Gottfried’i yoksullar ve malına mülküne el konulmuş insanlar için mücadele eden cesur bir kahraman olarak lanse etmeye özen gösterdim. Bunlar doğru değildi, fakat komünizmin başarısızlıkları hakkında çok fazla bilgi sahibi olmasının

çocuk için kötü olacağına inanıyordum. Öyküler uydurarak, Peter ve Gottfried'in, her türlü zor ve tehlikeli durumdan kurtuluşlarını, kenar mahallelerde evsizlik sorununu çözmelerini, ev sahipleriyle mücadele etmelerini (adı kiracıların haince sömürülmesiyle bugün bile eşanlamlı mülk sahibi Rachman dönemiydi) ya da koca Nazi asker bölüklerini ortaya çıkarmalarını anlatıyordum. Daha sonra, ergenlik yıllarında Peter Gottfried'i ziyarete gittiğinde babasının beni her fırsatta kötülediğini ve bunu yıllardır yaptığını gördü. Bu hiç anormal değildi, dağılan bir evlilikte, her zaman olmasa da genellikle kadın, olmayan kişi hakkında "olumlu" ve pohpohlayıcı bir tablo çizerken, çocuklara hain olarak gösterildiğini öğrenir.

Bu durum nasıl düzeltilebilir? Bu arada ikimizi de kurtaran şey, East Grinstead'de kayaların arasındaki eski çiftlik evlerinde diğer çocuklarla birlikte, anne, baba ve çocuklar halinde sıradan bir aile hayatı yaşayan Eichner'lar oldu. Bugünkü kadar sık görülmeyen bir şekilde kocasız yaşayan bir kadın, bu geleneklere aykırı, yazı yazan anne olarak bende bir denge oluşturdu. Peter da çocukların saygınlığı ve sıradanlığı en çok sevdiği yaştaydı. Eichner'lar kendi çocuklarını ve ziyaretçi çocukları İngiltere'de ve yurtdışına, Fransa'ya, İspanya'ya seyahatlere götürüyorlardı ve Peter da gidiyordu.

Eichner'larda kaldığı zamanlarda Peter eğitici bir çabanın parçası oluyordu. Fred Eichner bir dâhiydi. Şekillenebilir sünger dediği bir şey bulmuştu. Biri kalıp halinde sünger gibi minik baloncuklardan dolgun bir madde, diğeri çeşitli boylarda toplar halinde, iki tipi vardı. Küçük bir fabrikası vardı. Bu maddenin paketlemede ve çiçekçiler tarafından kullanılabileceğini düşünüyordu. Yetişkinler ve çocuklarla dolu karavanı İngiltere'yi dolaşırken Fred iş yapmaya veya onu destekleyecek ileri görüşlü bir yatırımcı ya da banka bulmaya çalışıyordu ancak ben onu tanıdığım sıralarda sürekli başarısız oluyordu. Belki sonunda başarmıştır.

En büyük oğulları Michael Eichner, Peter'ın arkadaşıydı ve Londra'ya geldiğinde birlikte dışarı çıkıyorlardı. Peter'ı tatillere götürüyordum ve bir keresinde bir aylığına İspanya'ya gittik. Peter bayıldı ama ben pek o kadar bayılmadım.

Aşağıdaki dairede bir süre Peter'ın yaşında bir çocuk yaşadı. Annesiyle babası, annelerle babaların hep yaptığı gibi çocukların arkadaş olmalarını

bekledi. Ancak çocuklar birbirlerini sevmediler. Bir gün şöyle bir şey oldu: Peter'a pul koleksiyonu yapması için pul defteri almıştım. Pul alıyorduk, pul getirtiyorduk, pul değiştiriyorduk. Aşağıdaki küçük çocuk defteri aldı ve pulların yarısını çaldı. Peter çok üzüldü ve kendilerini, koşulların içinde kapana kısılmış gibi hisseden çocukların yaptığı gibi aşırı derecede içerledi. Anneden pulları Peter için geri almasını istedim ancak tek söylediği, "Zavallı çocuk," oldu. Kendi oğlunu kastediyordu. Peter bu haksızlığa isyan etti ve her zamanki gibi cesaretim kırıldı – Peter açısından işler ters gidiyordu ve ben bunları düzeltemiyordum.

Bu konuyu burada bırakacağım. Oğullarını babasız yetiştiren kadınlar bunun ne kadar zor olduğunu bilirler ancak bu deneyimi yaşamayanlar asla anlamayacaktır. İnsan rahatlıkla tek bir olayı anlatabilir. Örneğin, bir gün aniden kapıda belirip, Peter'a babasından hediye –plastik bir balina– getiren bir yolcu... Ama babasından tek kelime yoktu, ne bir mektup, ne de hiçbir şey. İnsan bunun çocuğa verdiği acıyı, şaşkınlığı ve annenin öfkesini tarif edebilir, ancak her lanet olası gün didinmeyi, imkânsızı yapmaya çalışmayı, annenin yanı sıra baba olmaya çalışmayı anlatamaz.

Jack nihayet beni terk ettiğinde Paris'teydik. Yurtdışında bir yerde hastaneye gidiyordu. Bunu benden ayrılmak için ayarladığını biliyordum. İkimiz de bittiğini biliyorduk ama, "Şey, sadece altı ay," gibi sözler söylüyorduk. Jack havaalanına gitti ama benimle birlikte Londra'ya dönüş biletimi almak üzere istasyondaki bilet gişesine geldi. Sarıldık. Jack gitti. Kıpırdamadan kalakaldım. Gözlerimden yaşlar boşandı. Bilet gişesindeki genç adam anlayışlı sesler çıkardı. Kuyruk yoktu. Elimdeki Gitanes paketini görüp küçük bölmesinden çıktı, dudaklarıma bir sigara tutuşturdu, yaktı, cık cık dilini şaklattı, omzuma pat pat vurdu, birkaç kere "*Pauvre petite*"[122] dedi ve başka bir müşteriyle ilgilenmek üzere içeri seğirtti. Sonunda bilet isteyebilecek hale geldiğimde bana aşkın çok ciddi bir mesele olduğunu, neşelenmemi, yakında yeni bir sevgili bulacağımı söyledi.

Çok kötüydü. Dört yıl süren "ilişki," aslında evlilikti, diğer iki yasal evliliğimden çok daha fazla evliliğe benziyordu. İlk iki evliliğimde pişmemiştim, hamdım, kendimin ancak küçük bir bölümünü vermiştim. Fakat bu adamla ya hep ya hiçti. Ne kadar saçmaydı. Jack hiçbir zaman benimle evleneceğini söylememişti, vaatlerde bulunmamıştı. Buna rağmen

ona bağlanmıştım. Bu hayatımın en ciddi aşkıydı. Benim için nasıl olduğunu o kadar anlamamıştı ki, sonradan, en sonuncusu yetmişli yıllarda olmak üzere toplam olarak üç kere uğradığında, o kadar iyi olduğumuza göre, yeniden başlamamızı önermişti. Hem de yatağa bakarak. Birbirimizi orada anlıyorduk... Ama tabii birçok başka açıdan da anlaşıyorduk, değil mi? *Tenimin Altında* kitabımda iki küçük çocuğu nasıl terk ettiğimi anlatıyorum ve bu konuda neler hissettiğimi anlatmadığım için eleştirildim. Mutsuz olduğumun çok bariz olduğunu ve her zeki okuyucunun dövünmeden de bunu anlayacağını düşünüyordum. Şimdi de aynı şeyi düşünüyorum. Bir noktada aşk yüzünden acı çekmemiş hiç kimse yoktur. Bu yüzden, bu adam tarafından terk edilmek benim için çok kötü oldu. Bu en kötüsüydü. Mutsuzluğum uzun süre devam etti. Erkekler bana âşık oldu, ama işe yaramadı, onlarla ilgilenemedim. Sonra, yanlış düşüncelere kapılarak, aptalca bir şey yaptım. İki evliliğimin de kendim istediğim için olduğunu düşünmüyordum. Birincisi savaşın yaklaşması yüzündendi, savaş her zaman iyi bir çöpçatan olmuştu. İkincisi ise politik bir evlilikti. Jack'le yaşadığım büyük aşk kötü sonuçlanmıştı. Neden insanların asırlardır yaptığı şeyi yapmıyor, uyumluluk, müşterek zevkler ve fikirlere göre bir erkek bulmuyordum? (O dönemde bu fikirlerin politikayı da içermesi gerekiyordu.) Benimle ilgilenen erkekler arasında bu taleplere daha uygun olamayacak biri vardı. Hem de Peter'a çok sevecen davranan, onu seven biri vardı. İlişkiye girdik. Bu onun için kötü bir deneyim oldu. Bana âşıktı, hem de ciddi bir şekilde. İlişkiyi bitirmek zorunda kaldım, zira beni boğuyordu. Mantıklı bir açıklaması yoktu, hiçbir zaman da anlayamadım. Keyifle buluşur, konuşur, yürüyüş yapar, yemeğe giderdik. Onu çok eğlenceli buluyordum – sonra başlardı, sinir bozucu bir kaçma, uzaklaşma isteği. Yatakta da aynı şekildeydi. Oysa yüzeyde her şey yolundaydı. Nefes alamıyordum. Daha önce hiç başıma gelmemişti ve ondan sonra da hiç olmadı. Ona bu kadar acı çektirdiğim için kendime çok şaşıyordum zira bu ilişkiden çok yara aldı.

Ve şimdi annem: Aynı acımasız hikâye devam ediyor. Annem dört yıldır Londra'daydı, sürgünde geçirdiği bütün o yıllar boyunca hayalini kurduğu o cennetteydi ve bu süreyi harap bir evde, kendi akrabası bile olmayan,

babamın akrabası olan bir başka yaşlı adama bakarak geçirmişti. Birçok kez, ben yokken Joan'un evine gelip Peter'a bakmıştı. Bütün bu süre içinde, "Tek istediğim çocuklarıma faydalı olmak," demişti. Joan'un yanından ayrılıp kendi evime taşındığım zaman –pek inanmadan– gelip benimle birlikte yaşamayı önermişti. "Peter konusunda yardımıma ihtiyacın var." Evet vardı, hem de aşırı bir şekilde, ama onun yardımına değil. Annem yola gelmemi sağlamak için Bayan Sussman'la görüştü. Bayan Sussman çeşitli geleneksel ifadelerle gençlerin kendi hayatlarını yaşamaları gerektiğini söyledi. Sonrasında annem Bayan Sussman'ın Katolik olduğundan yakındı. Ne diyeceğimi bilemedim. Bayan Sussman'ın Yahudi olduğunu, İngiliz olmadığını, Avrupa kültürünün özünü oluşturduğunu, bende Jung ve Freud gibi İngiliz olmayan egzotik etkiler yarattığını söyleyebilirdi. Ama Katolik olduğunu söylemek? Annem söyleyebileceğim hiçbir şeye cevap veremeyecek, hatta duyamayacaktı.

Peter artık Eichner'ların evini, o çocuk cennetini, annemle yaptıkları gezintilerden daha çok seviyordu. Dokuz yaşındaki çok enerjik bir çocuğun çeşitli yaşlarda çocuklarla dolu bir evi, yetişkinlerle birlikte olmaya tercih etmesinin kaçınılmaz olduğunu anneme söylemeye çalıştım.

"Eichner'lar da kim?"

"Kendilerinin dört çocuğu var, bir de tatillerde başka çocuklar alıyorlar.

"Evet, ama kim onlar?"

"Avusturyalılar. Buraya mülteci olarak geldiler." Ne annemden ne de babamdan antisemitik bir ima duymamıştım, bu nedenle annem, "Ama onlar yabancı," dediği zaman Yahudi olmalarını kastetmiyordu. "Katolik değiller, değil mi?"

"Bilmiyorum, hiç sormadım."

Neden Katolik? Emily Maude McVeagh'in üvey annesi muhalif bir papazın kızı olduğundan, çocukluğu korku içinde geçtiği için mi böyle konuşuyordu? Fakat eğer Katolikler bu kadar kötüyse, değerli kızını neden bir Dominiken manastırına göndermişti? Bunların hepsi –her zamanki gibi– anlaşılmaz, çileden çıkaran ve *çekilmez* konuşmalardı.

Güney sahiline yaptığı yolculuklardan birinde Peter'ı vaftiz ettirdiğini bana sonradan söyledi. Ama küstah bir tavırla söyledi, haklı olduğunu biliyordu ya. Kızdığım olay vaftiz edilmesi değildi –bana göre pagan

ayinlerinden çok da farklı sayılmazdı– fakat her zamanki gibi benim ne düşündüğümün hiçbir öneminin olmamasıydı. “Şimdi onu kiliseye götürmek zorunda kalacaksın,” diye emretti. Aslında Peter zaten kiliseye gidiyordu, çünkü çok güzel bir sesi olduğu anlaşılmıştı ve koroda şarkı söylüyordu. “Ayrıca Joan’dan vaftiz annesi olmasını isteyebilirsin.”

“Vaftiz annesi olunca Peter’a daha iyi bir arkadaş mı olacak?”

Taşındıktan kısa bir süre sonra evimi görmeye geldi. Tüllü güzel şapkasıyla, güzel eldivenleriyle, tilki etolüyle, cilalı ayakkabılarıyla öylece durdu ve çirkin mobilyalarıma baktı.

“Bunları para verip almadın değil mi?”

“Hayır, dairenin içindelerdi. Biliyorsun sahipleri Avustralya’ya gittiler.”

“Benimkileri alsan daha iyi olur, depodan çıkarırım.”

Üvey annesi öldüğünde Viktoryen evin eşyalarını depolatmıştı ve yıllarca onları orada tutabilmek için, yemek yiyecek parası olmadığında bile para ödedi. Sonunda “çiftlikten çıkıp” İngiltere’ye döndükleri zaman, önceleri yaşayabilecekleri bir yer olmayabilirdi ama en azından bir ev dolusu mobilyaları olacaktı. Mobilyaları beğendiğinden değildi. Aksine, büyüdüğü ağır, karanlık evden ve içindeki her şeyden nefret etmişti.

Şimdi de, benim diyebileceğim ilk evimi onun eşyalarıyla doldurmamın, kendimi onun ellerine bırakarak teslim olmam, bir Nessos gömleği[123] giymem demek olacağını anlamıyordu.

“İstemiyorum, anne. Sat onları.”

“Bu süprüntüyü tercih ediyor olamazsın...” Sonra bir odalardaki eşyalara baktı, bir bana. Her zamanki umutsuzluğumuz, çaresiz üzüntümüzle birbirimize baktık. O anda, ben çocukken yaptığı gibi, “Neden benden bu kadar nefret ediyordun?” diye bağırabilirdi. Veya ben ona, “Ama beni hiç sevmedin öyle değil mi?” diyebilirdim.

Şu anda beğenmek ya da beğenmemek, sevmek ya da nefret etmek neyi değiştirirdi ki?

Tanrı aşkına anne, yalnızca git ve beni yalnız bırak. Hayır, bunu söylemedim. Ama annem aynen böyle yaptı. Çirkin masanın üstüne bazı evraklar bıraktı ve “Bunlar mobilyaların belgeleri. Ne istiyorsan yap,” dedi.

Ve sonra Güney Rodezya’ya döndü. Oğlunun yanına.

Tabii ki mobilyalar Viktoryendi. O dönemde “Viktoryen” sözü bile kibirli veya küçümseyen bir kahkahaya neden oluyordu. Oysa pek yakında çok para edeceklerdi. Ben bunlarla uğraşmak istemiyordum. Muriel teyzemin oğlu olan kuzenime mektup yazıp, mobilyaları isteyip istemediğini sordum. Kuzenim beni görmeye geldi, eski mobilyalarla ilgilenmediğini söyledi. Geldiğini hatırlamıyor. O zaman o da çok zor durumdaydı.

Bu nedenle mobilya deposundakilere mobilyaları satmalarını, parayı anneme göndermelerini söyledim. Gönderilmeye değmeyecek kadar azdı.

Burada bir belirsizlik var. Annem 25 yıl boyunca yakın arkadaşı Daisy Lane’le mektuplaşmıştı. Yıllarca hayalini kurduğu Londra’ya geldiği zaman yaşayacak bir yer bulması gerekti ve öyle oldu ki, Daisy teyze de kalacak yer arıyordu. O halde neden birlikte yaşamadılar? O dönemde, annemle ilgili tüm düşüncelerimde olduğu gibi, bu konuyu da şaşkınlıkla ve öfkeyle düşündüm. Anlam veremiyordum ve bu nedenle fazla düşünmedim. Ama şimdi kafamda iki kadını canlandırıyorum. Annemden genç olan Daisy teyze siyahlar giyinen iki büklüm yaşlı bir kadındı. Ancak annem, 70 yaşında, zinde ve sağlıklı olup 50 yaşında gösteriyordu. Peki annem 25 yıl boyunca kiminle mektuplaşmıştı?

Annenizle babanızı anlamak için büyümeniz, sadece yaş olarak değil, gerçekten büyümeniz gerekiyor. Babamı aslında hiç tanımadığımı, korkunç savaş olmasaydı nasıl biri olacağını bilmediğimi fark ettiğimde orta yaşlı bir kadındım. Babam gençliğimde iyimser ve zinde biriydi, ülkesi adına futbol, kriket oynardı, yürüyüş yapardı; millerce yürüyerek 15 kilometre uzakta da olsa çevredeki her dansa gider, bütün gece dans ettikten sonra gene o kadar yolu yürüyerek geri dönerdi. Ancak savaş bu genç adamı öldürmüş, geriye karamsar, sinirli bir adam bırakmıştı. Bu adam kısa bir süre sonra yarı-yatalak olmuş, sonra da çok hasta bir adam haline gelmişti. O genç Alfred Tayler’la karşılaşsam onu tanır mıydım? Annem de aynı şekilde, evet, savaşın annemi de perişan ettiğini biliyordum; sadece hayatının büyük aşkını öldürmekle kalmamış, sonunda kurbanlarından biriyle evlenmek ve hayatının sonuna kadar ona bakmak zorunda kalmıştı. Fakat başka bir şeyi görmem çok uzun zaman aldı. Burada hemşire olmak için babasına karşı çıkan, babası yıllarca onunla konuşmayı bile reddeden bir kızdan bahsediyorduk. Burada enerjisi, becerisi, bağımsızlığı, espri

anlayışıyla tanıştığı herkesi etkileyen bir kadın vardı. Genç Emily Maude McVeagh'le tanışsaydım, herhalde ona söyleyecek hiçbir şey bulamaz, sadece hayran olurdum.

Sanırım şöyle oldu: Annem, hâlâ bakir çalılık halinde olan, tek bir tarlanın bile temizlenmediği, bir ev veya çiftlik binasının, hiçbir şeyin bulunmadığı o çiftliğe geldiği zaman; geleceğinin burada, hiçbir ortak yönü olmayan komşuları yüzünden, yalnızlık içinde geçeceğini anladığı zaman; hedeflediği bir tür geleneksel orta-sınıf hayatın engellendiğini fark ettiği zaman; kocasının yatalak olduğunu ve hayata tutunamayacağını anladığı zaman –hiçbir beklentisinin gerçekleşmeyeceğini anladığı zaman– sinir krizi geçirdi ve yatağına sığındı. Ancak "sinir krizi" ve "depresyon" gibi kelimeler o dönemde şimdiki gibi kullanılmıyordu. İnsanların sinirleri zayıflar veya moralleri bozuk olurdu. Kalbi kaygıyla küt küt atarak yatağında yatıp, kendini hiçbir zaman evinde hissetmeyeceği Afrika'nın otlarına bakarken kalbinin kötü olduğunu söylüyor ve muhtemelen buna inanıyordu. Orada aylarca yatmış, küçük çocuklarına, "Zavallı annecik, zavallı hasta annecik," diyerek, onlardan yalvararak sevgi ve anlayış beklemişti. Bu o kadar ondan beklenmeyecek bir şeydi ki düşünmek zorunda kalmıştım. Sonra yataktan çıkmıştı, çünkü çıkmak zorundaydı. Peki ama o yataktan çıkan kimdi? Genç Emily Maude değil, (artık Emily adını bırakmış, Maude olmuştu) çocuklarına sürekli olarak hayatını onların uğruna feda ettiğini, nankör ve duygusuz olduklarını söyleyen, kendini şehit olmuş gören bir kadının sitem dağarcığıyla dolu, kendisinin de savaştan hasar görmeden önce nefret edip hiç beğenmeyeceğinden emin olduğum bir yaratık.

İngiltere'de hayal kırıklığı içinde geçirdiği dört yıldan sonra Güney Rodezya'ya döndü, oğluna ve karısına bir kez daha hayatını onlara adayacağını söyledi ve gelini bir kez daha oğluna, "Ya o, ya ben," dedi. Böylece annem arkadaşlarını ziyaret turuna çıktı. Yazdığı mektuplarda, "Umarım bir işe yararım, yük olmak istemiyorum," diyordu.

Sovyetler Birliği'ne yaptığım ziyaretin en güzel sonucu, önde gelen Sovyet yazarlardan, Stalin Edebiyat Ödülü'nü kazanan Samuel Marşak'la dost olmamdı. Marşak şairdi, Burns ve Shakespeare'i tercüme etmişti ve

çocuk hikâyeleri yazıyordu. O dönemde yazarlar, ciddi edebiyata yapılan zulümler nedeniyle istediklerini yazamıyor, çeviri işleri yapmayı tercih ediyorlardı. Rusya'da çeviri standardının çok yüksek olmasının nedeni buydu. Oradayken bu yazar diğerlerinden daha çok dikkatimi çekmemişti. Ama bir gün aniden Sovyetler Birliği elçiliğinden bir telefon geldi. Sanırım, 1954 veya 1955 yılıydı. Samuel Marşak'ı Kensington'daki otelinde ziyaret eder miydim? Biraz gevşeme vardı, çünkü Stalin ölmüştü, ama yine de temkinliydim. Ondan sonra Londra'ya her gelişinde, ki birçok kez geldi, bana telefon ediliyordu ve ben gidiyordum. Akşam dokuz veya onda, çocuk uyurken gider, bir veya ikide ayrılırdım. Bu arada dinlerdim. Benim görevim buydu. Çok gençken, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Londra'ya ilk karısıyla gelmişti. Paraları yoktu ama birbirlerine ve Londra'ya âşıklardı. Hayatının en mutlu dönemi olduğunu söylüyordu. O eski Londra hakkında konuşmak, British Museum, taşraya yolculuklar, parklar, kitapçılardan bahsetmek istiyordu. Ona ilk karısını hatırlattığımı söylüyordu. Ama sonra karısı ölmüştü ve başka biriyle evlenmişti. İkinci karısı da İkinci Dünya Savaşı'nda açlık ve soğuktan ölmüştü. Savaşın Ruslar için anlamından bahsetmeyi seviyordu.

Ben bir koltukta, o başka bir koltukta otururduk ve o geçmişten bahsederdi. Bazen, koltuğun kenarına dayadığı bileklerinden parmaklarını hafifçe kaldırırdı. Bu, söyleyebileceği başka şeyler olduğu fakat görünmeyen dinleyicilerden korktuğu anlamına gelirdi. KGB, koruduğu insanların yerleştirildiği bütün otel odalarını dinliyordu.

İkinci Dünya Savaşı veya Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında günbegün verilen hayatta kalma mücadelesi... İngiltere'de yaşayanların zorlukları, soğuğu hayal etmesinin kolay olmadığını düşündüm. Sonradan Leningrad'da, Hermitage'da çalışan bir kadına âşık olmuştu fakat kendisi Moskova'nın dışında oturuyordu. O dönemde ünlü bir yazar için bile, yolculuk yapma izni almak zordu, ancak bazen Leningrad'a giden trene –Anna Karenina'nın treni, diye hatırlattı bana– biniyordu ve kadın da işten bir gün izin alıyordu. Kadın Leningrad Kuşatması'ndan sağ kurtulmuştu ama çok zayıf ve güçsüzdü, iyi değildi. Bütün gün odasında oturup sohbet ediyor veya sessizce duruyorlardı. Sonra Marşak trene binip Moskova'ya

geri dönüyordu. “Konuşmaya bile gerek yoktu,” diyordu. Beraber olmak yetiyordu. Bu aşk böyle devam etmiş ama sonra bu kadın da ölmüştü.

Politikadan ve Stalin döneminden de çok bahsediyordu. Sesini yükseltip, KGB dinleme cihazının bulunduğu yer olduğuna inandığı telefona öfkeyle bakarak, “Hiç kimseye ihanet etmedim,” diyordu ısrarla, tekrar tekrar. “Hepimize, her birimize gölge düşürdüler. Sizler, Batı’da yaşayan sizin gibi insanlar anlamıyor. Onlara hayır demek mümkün değildi. Ancak sorguya çekildiğim zaman diğer yazarlardan bahsetmedim – oysa onlar bunu istiyordu. *O* bizi hapse atmamaya karar vermiş olsa da, bizi korkutmak istiyorlardı, bu nedenle bizi sorguya çekiyorlardı.”

Ayrıca, yazarların politika yapmasının tehlikeleri konusunda beni uyarmak istiyordu. “Sen hâlâ gençsin. Ben de bir zamanlar gençtim. Dâhi çocuktum. Köylüydüm. Gorki beni fark etti. Benim bir dâhi olduğumu söyledi. O ve ben, birbirimize benziyorduk. İkimiz de yoksul ailelerden geliyorduk. İkimiz de tek başımıza yürüyerek bir köyden diğerine gitmeyi seviyorduk. Gorki bütün Rusya’yı yürüyerek dolaşmıştı. Ben de öyle yaptım. Bazen aylarca tek başıma yürüyordum. Beni köylüler besledi. Ancak sonra Gorki yok edildi – öldürüldü. Ben de öyle, ama farklı bir şekilde. Hayatımı komitelerde geçirdim. Dehamı oralarda harcadım. Genç yazarlara hep, ‘Komitelere katılmayın, sizi bitirirler,’ diyorum. Sana da aynı şeyi söylüyorum.”

“Ah, ama görüyorsun ki ben bunu uzun zaman önce öğrendim.”

“İyi. Bu çok iyi. Ancak senin için kolay. Hayır diyebilirsin. Bizim için hayır demek zor.”

Taşrada bir köy yolunda bir gün Gorki’nin onu görüp nasıl arabasına aldığının öyküsünü anlattı. “Bir şey görmeni istiyorum. Bugün, önemli bir adam göreceksin.” Kır evinin birinde yazarlar toplanıyordu, Stalin de geleceğini haber vermişti. Geldi de. Tartışmaları dinledi, hepsi ona övgüler düzüyordu. Sonra Gorki kalkıp doğrudan Stalin’e konuştu ve söylenenlerin hiçbirinin gerçekleri yansıtmadığını belirtti. Halk için koşullar berbattı. “Biz o güzel evde otururken çevredeki herkes, halk çile çekiyordu. Yazarlar da çile çekiyordu. Parti’nin edebiyatla ilgili fikirleri yanlıştı ve yazarlar için iyi değildi.”

“Nefesimizi tutmuştuk,” dedi Marşak. “Hepimiz korkudan bembeyazdık. Ben titriyordum. O zaman çok gençtim, bunların hepsi benim gözümde büyük, önemli insanlardı ve Gorki onlara yaramaz çocuklarmış gibi davranıyordu. Ayrıca Stalin’e hiç kimse itiraz edemezdi. Siz, buradaki insanlar anlamıyorsunuz. Sonra Stalin, son derece düşünceli bir tavırla ayağa kalktı ve burada dürüst bir insan – Yoldaş Gorki olduğu için memnun olduğunu söyledi. ‘Diğerleriniz, hepiniz yalancısınız ve sadece beni memnun edecek şeyler söylüyorsunuz.’ Sonra korumalarıyla birlikte çıkıp gitti.”

Başka diktatörler üzerine de bu tür hikâyeler duydum. Anlaşılan bu tek “dürüst adam” hakkında bilgi almalıyız.

Samuel Marşak’a bayılıyordum, sanırım o da beni seviyordu. Ancak onun ihtiyaç duyduğu şey, onu dinleyecek, ona kulak verecek biriydi. Yalnızdı. Ama önemli bir Sovyet yazarıydı.

Peter’la tanışmak istedi. Bir sonraki gelişinde gündüz buluştuk, parkta çay içtik, Marşak’a ayakkabı almak üzere alışverişe gittik, zira ziyarete gelen tüm Ruslar ayakkabı ve kıyafet alıyordu. Marşak, Peter’a bayıldı, Peter da onu sevdi. Peter’a çok güzel bir çakı ve çocuk şiirlerinden bazılarını –Rusça– verdi. Peter için birkaç dize yazdı, ama onlara ne olduğunu bilmiyorum. Sonradan, Marşak’ın fizikçi olan oğlu gelmeye başladı. Bana elçilikten telefon ediyorlardı. Onu ayakkabı ve giysi alışverişine götürür müydüm?

Hiçbir yazarın kaderinin Samuel Marşak’inkinden daha kötü olabileceğine inanmıyorum. Dâhi, hatta yetenekli, bir köylü çocuğu olmak, o dönemde muhteşem bir geleceğin mirasçısı olmak olarak görülüyordu. Gorki’nin koruması altında olmak, Rusya’nın en ünlü yazarı tarafından kabul edilmek demekti. Gorki politikaları konusunda Lenin’le sürekli olarak tartışmış, yüzlerce politik mahkûmun serbest bırakılmasını sağlamıştı. Sonra da Stalin’le tartışmıştı. Kendini devrimin iyi tarafıyla ittifak halinde hissetmek Marşak için çok kolay olurdu, çünkü o dönemde hâlâ iyi yanı olduğuna inanılıyordu. Yavaş yavaş baskı yapısının içine alındı ancak neler olduğunu anlayamadı. Kapana kısıldığını anladığı anda artık çok geçti. Politik korku deneyimini hiç yaşamayan insanların, “Çekilme, karışmama seçeneğini kullanmalıydı,” demesi çok kolaydı. Nasıl?

Düzinelerce yazara yapıldığı gibi, Gulag'a, ölüme gönderilirdi. "Hiçbir zaman yazmam gerekenleri yazamadım," dedi. "Gorki gibi olabilirdim. Aslında benim yeteneğim, gerçekçi yazı konusundaydı. Etafımda gördüklerimi yazmalıydım." Samuel Marşak bugün bile Rus entelektüeller arasında en olağanüstü düzeyde nefret uyandıran yazardır. Adını her duyduklarında adeta tükürmek istemektedirler. (Ruslara özgü bir küçümseme ifadesi) Stalin'den ödül kazanmıştı, Sovyet iktidarıyla eşanlamlıydı. Burns, Shakespeare ve başkalarından güzel çeviriler yaptığını dahi kabul etmek istemiyorlar. Ancak benim tanıdığım o üzgün ve alçakgönüllü adam da en az Stalin tarafından öldürülen Maksim Gorki kadar kurbandı, değil mi?

Güldürü unsuru eksik olmayan bir olay da kültür ataşesinin benimle tanışıp, tartışmak istemesiydi, ama neyi? Muhtemelen edebiyat. Ona herkese davranacağım gibi davrandım ve öğle yemeğine davet ettim. Geldiğimde beni yalnız başıma ve iki kişilik masa hazırlanmış halde buldu. Bu olay hâlâ Joan'un yanında yaşarken olmuştu. Başka konuklar olmasını, gerçek bir yemekli parti beklemişti. Her tarafta yığılmış olan kitaplara, kâğıtlara baktı ve "Siz gerçek bir yazarsınız, bunu görebiliyorum," dedi. Çok gergindi fakat bunu fark etmemişim gibi davrandım. Onların aptalca fikirlerine uymak için kendi tarzımı değiştirmeyecektim. "Burada sizinle yalnız başımıza yemek yiyemem," dedi. "Yanlış anlaşılabilir."

"Ah, neden?" diye sordum samimiyetsizlikle. Tatlı bir adamdı, memura hiç benzemiyordu. Onu, üst katında güzel bir restoranı olan bir Fransız birahanesine götürdüm ve ona Özgür Fransa hikâyesini, 14 Temmuz'da insanların sokaklarda dans ettiğini anlattım. Bunlar çok hoşuna gitti. Hiç de edebiyattan bahsetmek istemiyordu ve kültürün onu sıktığını itiraf etti. Onun hakkında kötü düşünmeyeceğimi umduğumu belirtti. Asıl sevdiği şey sirkti. Mümkün olduğunca sirke gidiyordu. Şaşırmadığıma memnun olmuştu, çünkü bir kültür ataşesinin kitaplar hakkında bilgili olması gerektiğini biliyordu. Ayrılırken üzgün olduğunu ama bana hiç de komünist olmadığımı, Tolstoycu olduğumu bildirmesi gerektiğini söyledi. Hayır, bu bir iltifat değildi.

Şimdi de, tam tadını sonradan aldığım bir başka olay. Şarkıcı, çok tanınmış komünist ve bu yüzden Birleşik Devletler'de çok zor zamanlar

yaşayan Paul Robeson'la tanışmak üzere Sovyet büyükelçiliğine öğle yemeğine davet edilmiştim. Her zamanki gibi, "Ah Tanrım, sanırım gitmek zorundayım," diye düşünerek gittim. Bu tür etkinliklerde hep konuk sayısı kadar Sovyet yetkili oluyordu. Aralarında Pamela Hansford Johnson ve resmen parti üyesi olmasa da, Rusların çok güvendiği[124] C. P. Snow'un da bulunduğu 16 kişi öğle yemeğine oturdu. James Aldridge karısı Dina'yla birlikte gelmişti. James Aldridge'in *The Diplomat* adını taşıyan romanı Sovyetler Birliği'nde çok başarılı bir edebiyat çalışması olarak değerlendiriliyordu, fakat James İngiltere'de pek tanınmıyordu. *The Diplomat* o zamanlar bilinen haliyle "ilerici fikirlerle" doluydu ve iyi bir kitap değildi. İşin acıklı yanı, kendi büyüdüğü, Kanada'nın ıssız yerlerini anlatan *The Hunter* adıyla çok güzel küçük bir roman daha yazmıştı. Ancak bu iyi olan asıl romanı Sovyetler Birliği'nde genel olarak gözardı edilmiş, İngiltere'de de bu kadar aleni bir şekilde komünist olduğundan dikkate alınmamıştı.

Ben yemekte, *Ve Durgun Akardı Don* ile *Don Denize Doğru Akar* kitaplarının yazarı Mihail Şolohov'un yanında oturuyordum. Birincisi komünistlerle Kazaklar arasındaki içsavaşta yaşanan çatışmaları anlatan harika bir epik romandı. Küçük bir kızken, daha çiftlikteyken okumuştum. Bu adam için söylenebilecek tek söz maço, kesinlikle gülünç bir operadaki "güçlü adam." Anında birbirimizden hoşlanmadık. Bana kitaplarını okuyup okumadığımı sordu. Evet, okudum. Beğendim mi? Evet ama *Ve Durgun Akardı Don*'u ikincisine tercih ederim. Neden? Bana iltifat ederek görüşümü sorduğu için ona birinci kitabın canlılık ve yaratıcılıkla dolu olduğunu, aşk hikâyesinin çok güzel olduğunu, ama ikinci kitabın birincinin düzeyine çıkmadığını söyledim. Aniden çok sinirlendi. "Eğer kendi ülkemde seni ele geçirseydim, atıma biner, seni arkasına bağlar, düşene kadar koşturur, merhamet dileyinceye kadar arkamda sürükler ve sonra da kırbaçlardım," dedi. Benim gibi kadınlara böyle davranılırdı. Bunlarına hepsini yapacağından kuşku duymadığımı söyledim. Bir süre bu şekilde atıştık. Birinci romanını talihsiz bir genç yazardan çaldığını ve bu kadar başarılı olup, dünyada hayranlıkla okununca, *Don Denize Doğru Akar*'la aynı etkiyi yaratmaya çalıştığını çok sonradan öğrendim.[125]

Kahve içerken Paul Robeson ve karısıyla konuştum. İkisinin de aptal olduğuna karar verdim çünkü tamamen komünist jargonuyla konuşuyorlardı: Kapitalist yalanlar, faşist emperyalistler, yağcılar, demokratik sosyalizm (Sovyetler Birliği), barışı seven insanlar. Normal konuşma şekliyle tek kelime bile edilmedi. Ancak bir şeyi anlayamamıştım. Bu dil çoğu zaman ya kasıtlı olarak ya da içgüdüsel olarak, tehdit anlarında, bazen günlerce veya haftalarca kullanılıyordu. Paul, Sovyet elçiliğindeydi, etrafta yetkililer dolaşıyordu ve Sovyetler Birliği'nin iyi niyetine muhtaçtı çünkü kendi ülkesi ona çok kötü davranıyordu. Politika ile kamu hayatı o dönemde olduğu gibi kutuplaşınca insanlar aptallaşabiliyordu. Böylece zamanımızın en büyük şarkıcılarından biriyle tanıştım ve konuştum diyebilirim, sonra aynı derece dürüst davranarak tanışmadığımı söyleyebilirim.

Robeson'la konuşmak bana Amerikan Solu ile İngiliz Solu'nun ne kadar farklı olduğunu öğretti. Ancak söylediğim gibi, Amerikalılar aşırı insanlardır. Bunun, bırakın tartışılmayı, hiçbir zaman itiraf edilememesini tuhaf karşılıyorum. Bir tür ulusal "imaj" veya imaj dizisi engel oluyor: Başkan olabilecek zavallı çocuk veya kız... Yoksul bir aileden gelen genç insanlar, zengin ve ünlü olmak için çalışarak üniversite bitiriyorlar... Her tencerede bir tavuk (bu, bolluğun itibarsızlaştırılmış bir simgesi)... Jefferson, Lincoln vs. Ancak burası ateşli ve sıcak bir ülke. Kelime kullanımındaki bazı farklılıklar yüzünden (gerçi çok fazla değil) engel olarak "ortak dil"den –İngilizceden– bahsettiğimiz zaman, bu kesinlikle başka bir engel oluşturmakta, gerçeği çarpıtmaktadır. Oysa asıl engel ulusal huylar veya karakterler. Şu anda ulusal huylar veya karakterler olabileceğini, politik doğruluk yüzünden Birleşik Devletler'de yüksek sesle söylemek pek mümkün değil. Ve bu beni haklı çıkarıyor.

Amerikalı komünistler daha komünist, fanatik, parti çizgisinde ve Britanya'da tanıdığım herkesten daha paranoyaklardı. Komünist Parti'nin "yüzde 100 ellilikler" olarak adlandırdığı insanlardan daha çok üretiyor ve bunu hiç de takdir ederek söylemiyorlardı çünkü aşırı komünistlerin kolaylıkla tam tersine dönüp, komünistlerden nefret eden insanlar haline dönüştüklerini biliyorlardı. Britanya'daki hiçbir komünist hiçbir zaman,

Amerikan hükümetinin Paul Robeson ve diğer Amerikalı komünistlere uyguladığı sertliğe maruz kalmadı.

Şimdi sahneye Clancy Sigal çıkıyor. Film setinden çıkıp gelmiş gibi. O zaman genç Amerikalıların giyindiği tarzda giyinmişti. Kot pantolon, sweatshirt, düşük belde kemer ve elinizde olmadan gördüğünüz korkunç tabanca. Yalnız kaçak. Kötü adamlara karşı savaşan yalnız şerif.

Birisi telefon etti, şehre şu Amerikalı gelmişti, kalacak yeri yoktu, bir oda verebilir miydim? Ev sahibi olarak deneyimlerimin bunu yeniden denememi teşvik etmediğini söyledim. Yoldaş Bilmem Kim, “Boş bir odan varken yoldaşlardan birine yardım etmemeye utanmıyor musun?” dedi.

O güne kadar gördüğüm çoğu yayıncı ya da sinema dünyasından Amerikalılara hiç benzemiyordu. O zamanlar normal, düzgün, saçlarının arkası ve yanları kısa kesilmiş ve sanki görünmeyen bir zırhın içindeymiş gibilerdi. Sözlerine dikkat ediyorlardı. Yavaş yavaş konuşuyorlardı. *Sert üst dudak* deyimi o zamanki Amerikalıları, özellikle erkekleri tarif etmek amacıyla icat edilmiş olabilir, zira ağızlarına büyü yapılmış gibiydi. Zorlukla oynatabiliyorlardı. Bir Amerikalıyı yüz metre uzaktan seçebilir, dudak yapısından Amerikalı olduğunu anlayabilirdiniz. Bunun nedeni McCarthy miydi? Sol politikayla hiç ilgileri olmasa bile onları korkutarak ağızları sıkı ve uyumlu mu yapmıştı? Fakat bu tür Amerikalılar kısa sürede ortadan kayboldu ve hepsi –tarz olarak– rahat ve sarhoş hale geldiler.

Clancy sadece hayalinde, yakın arkadaşları gibi canlandırdığı, solun epik filmlerinin kadın ve erkek kahramanları değil, Amerikan tarihinin önemli şahsiyetleri sayesinde de bir kahramandı. Yakın zamanda genç Amerikalıların zorunlu olarak yaptığı gibi tek başına Birleşik Devletler’i boydan boya arabayla geçmiş, yolda zırdeli gibi Abraham Lincoln, Clarence Darrow, Sacco ve Vanzetti, Jefferson, Bloor Ana, John Brown, hatta Rosa Lüksemburg, Speransky, Buharin, Troçki ve artık her kime denk gelirse karşısına çıkan herkesle sohbet etmişti.

Clancy kendimde beni rahatsız etmeye başlayan ne varsa sanki onlara ayna tutuyordu ve işin zor tarafı da burada. Sonra yaşanan olaylar belirtilerini önceden vermişti. Ancak o olayların perspektifinden geriye baktığımda yalan söylemek çok kolay. Geçici bir duygu gölgesi, küçücük

bir bulut, on yıl sonra, kendinizle ilgili, başkalarıyla ilgili, bir dönemle ilgili bir aydınlanma fırtınasına dönüşebilir. Ya da yok olup gidebilir.

Mutsuzluk duymaya başladığım şey solcu romantizmiydi, duygusallık değildi ve kesinlikle komünistlerle sınırlı değildi, hatta solcuların içine işliyordu. Duygusallık genellikle aşırı zalimliklerle beraberdir veya buna yol açar. Tavır takınmak. Ölmek üzere olan kahramanlar kızıl bayrağı alev alev yanan zirvelere taşır. Bastille baskını, Kışlık Saray istilası... Bu ikisi de gerçeklerden türeyen efsanelerle yaşıyor. Bu konuda bir iki sayfa yazabilirim – ben ne diyorum? – bir, birkaç cilt doldurabilirim. Solun bu tabakası için o zaman da, şimdi de önemli olan hep işin dramatik, hatta melodramatik yanıydı, asla küçük aklı başında, sıradan bir iş veya çaba olamazdı. Solda (ve başka yerlerde) hayatın önemsiz bir yanını herkes için iyileştirme çabasıyla ömrünü harcayan insanlar var, ama ben, parçası olduğum solda buna hiç rastlamadım. Clancy'nin Amerikan tarihi tamamen kahramanca savaşlardan ve bazen hükümetle kanlı yüzleşmelerden oluşuyordu. Katı maden sahiplerine karşı madenciler. (Katı yürekli maden sahipleri yoktu demiyorum, hatta onların ne kadar acımasız olduklarını insanların unuttuğunu söylüyorum.) John Brown'ın çürüyen cesedi. Clarence Darrow'un liberalizm ve gerçek için savaştığı mahkeme salonları. Büyük Buhran'ın aşevleri. Clancy hayalinde bunları sahnenin ortasına yerleştiriyor, diğer her şeyi dışarıda bırakıyordu.

Britanya'nın kahramanlık ve büyük olaylarla dolu bir tarihi vardır. Clancy, bunu da, Amerikan destanı kadar iyi biliyordu ve ikisinde de, herhangi bir küçük yasayı değiştirmek için yıllarca çalışan bir kadın veya erkeğin hikâyesi bulunmamaktadır.

"Kuşkularım" ki bunlar Sovyetler Birliği'nden gelen "açıklamalardan" farklıydı, o sıralarda çok ürkek ve kendilerinden pek emin olmasalar da burada kayda geçmeli.

Bazen o andaki düşüncelerimi gözden geçirir ve hangilerinin kulak vermem ve geliştirmem gerekenler olduğunu merak ederim. (Bazıları, olaylarla biçimlendirilmemiş, denenmemiş bir fikrin yararlarının taslağına fazla vurgu yapar; bazıları da küstahlıklarıyla şaşkınlık vericidir.) On yıl sonra hangileri saçma, hatta zavallı görünecek?

Clancy geldiğinde epeyce hastaydı, zar zor ayakta duruyordu. Paris'ten geliyordu. Orada yaşayan yakın bir arkadaşı, Amerikalı bir kadın ona deli olduğunu söylemişti. İnsanlar ona bunu yıllardır söylüyordu. "Clancy, bunu kabullenmek zorundasın." Clancy sonunda söylediklerinin doğru olabileceğine karar vermişti. Beni bir psikoterapist yerine koyduğunu gizlemiyordu. Benden gençti.

Jack, Gottfried ve diğerleri için kullandığım aynı soğuk ama yararlı kıstasla, Clancy'yle ben, her şeyden önce duygusal ve cinsel açılardan Amerikalıların o sıralardaki soğukkanlı, kendini geri çeken duygusallıktan alıkoyan halleri yüzünden birbirimize göre değildik. Ancak entelektüel olarak pekâlâ birbirimize uygunduk –bir süreliğine. Bir kere, her şeyi okumuştu. Amerika'ya göç eden çok yoksul bir Rus olan annesi kendisini –babası gibi– dünyanın en büyük devrimci hareketlerinin mirasçısı olarak görüyordu ve tanım gereği bu, edebiyatı da içeriyordu. Hem annesi hem de babası işçi ajitatörü ve sendika organizatörüydü. Sık sık işlerini kaybediyor ve taşınmak zorunda kalıyorlardı. Çocuklarını yetiştirmek hep devrimin yanında ikinci sırada kalmıştı. Kısacası Clancy kendi çabalarıyla hayatta kalmayı başarmıştı, tanıdığım en aşırı uçta yaşayan insan oydu. "Berbat durumda olmana şaşmamak lazım," derdim ona ve o da bana, "Bayan, berbat durumda olan ben değilim, onlar," diye yanıt verirdi.

Clancy, Troçkistti. Bu durum onu çifte kanun kaçağı yapıyordu. Bir kere, paranoyak Amerika'da devrimciydi. İkinci olarak da komünizme ve Komünist Parti'ye ihanet eden bir haindi. Yani azınlık içinde azınlıktı. Sovyetler Birliği Stalin yanlısı ise, annesi de Troçki yanlısı olacağına karar vermişti. Clancy üniversitede, yıllarca Stalin yanlıları tarafından lanetlenmiş ve hakarete uğramıştı. Şimdi kendini buluyordu. Çok yakında Britanya ve Avrupa'nın her yerindeki devrimci gençlik, Troçki yanlısı olduklarını söyleyecekti.

Bu eski hizipler hakkında bir iki kelime edeyim, çünkü hızla unutuluyorlar. Her yerdeki komünist partiler Stalin yanlısıydı ve Troçki bir hain, bir kâfirdi. Ancak yeni gençlik, Sovyetler Birliği'nde iktidar savaşını Stalin değil de Troçki kazanmış olsaydı, komünizmin olması gerektiği gibi bir ütopya olacağına inanıyordu. Sovyet Devrimi'nin tarihçisi Isaac Deutscher Troçki hakkında iki kitap yazdı, *Silahlı Sosyalist* ve *Silahsız*

Sosyalist. Bunları tavsiye ediyorum. Stalin'le Troçki arasındaki mücadele ışığında yaşanan politik savaş anlatılıyor. İkisinin sık sık yer değiştirerek, bir süre önce hasmının yanıldığı ya da ihanet içinde olduğunu söylediği konumu aldığını görmemek olanaksız. Kukla dansı izlemeye benziyor. Ve bu iki bostan korkuluğu büyük bir şelaleden aşağı yuvarlanıyor. Fransız İhtilali tarihini inceleyen Bolşevikler, Fransız devrimcilerin yaptığı gibi, birbirlerine ihanet etmemeye, birbirlerini suçlamamaya, öldürmemeye karar vermişti. Ancak aynen öyle yaptılar.

Isaac Deutscher, tarihteki en acımasız katillerden biri olan Lenin'in "Mükemmel İnsan" olduğunu düşünüyordu. Bunun manevi geleneklerden kaynaklanan bir kavram olması ilginçti.

Lenin'in insanlığın mutluluğuna yaptığı katkılardan biri Dev-rimci Dikkati kavramıydı – uygulamada Komünist Parti üyelerinin tetikte olmalarını sağlamak amacıyla, düzenli ve istikrarlı bir şekilde öldürülmesi, işkence görmesi, hapse atılması ve kamplara gönderilmesi anlamına geliyordu. Bu politika Stalin tarafından son derece inançlı bir şekilde uygulandı.

Clancy'yi Reuben Ship, Ted Allan ve grubun geri kalanıyla tanıştırdığım zaman Amerika'da Troçkist olmanın nasıl olduğunu bir miktar anladım. Bu grubun tamamı Stalinistti. İronik veya alaycı bir anlayışla tanıştılar ve anında acı bir tartışmaya girdiler. Ama hiç olmazsa birbirleriyle konuşuyorlardı; oysa kısa bir süre önce hiçbir Stalinist bir Troçkiste selam bile vermezdi, olsa olsa kafasına bir buz baltası.

Salisbury'deki Troçkist grubu hatırladım. İçimden, onların bizden daha hayat dolu ve ilginç bir grup olduğunu düşünmüştüm. Yaradılış olarak Troçkist olmak diye bir şey vardı: anarşik, dik kafalı, son derece agresif ve komik.

Partide ellili yıllarda, Stalinistlerle Freud yanlılarının aynı malzemeden olduğuna, uyumlu ve tutucu olduklarına; Jungcularla da Troçkistlerin aynı malzemeden müteşekkil olup, hepsinin isyankâr olduğuna ilişkin bir espri vardı. Şimdi her şey değişti, bu yüzden artık Freudcuların o zaman nasıl göründüğünü anlatmak çok zor. Onlar bir kiliseydi, papazlıktı, vahiy sahipleriydi; karşı gelenlere veya yoldan çıkanlara eziyet ediyorlardı. Paranoyaklardı. Ne Marx ne de Freud'u en sevilesi insan olarak gördüğümü

söyleyemem ama her ikisi de gerçekten, miraslarını devralanlardan nefret etmezler miydi? Muhakkak ki orijinal fikirleri olan, bir hareket başlatan insanlar olacakları bilerek üzülürler: Gelecek nesil onlardan kalanların başında diş gösterip hırıldayacak, onları ikonlaştıracak, fanatikleşecek, bağnazlaşacaklardır.

Politika konusunda Troçkist Clancy ile aynı fikirde olduğumu gördüm ve o dönemde Parti üyesiydim. Gerçi tantana yaratmadan ayrılmayı düşünüyordum. Tabii bu olağanüstü bir şeydi çünkü Troçki hakkındaki resmi parti çizgisi değişmemişti. Solda herkes entelektüel konumları kesin olarak tanımlamaya hep çok zaman harcamıştır. Özel, bireysel bir "çizgi", partininki olması şart değil; hatta hiç değil. Clancy'yle saatlerimizi harcadık: Şunun hakkında ne düşünüyorsun... Ya bunun? Bu mu doğru yoksa şu mu? Devrim olmak zorundaydı elbette; ancak ne Britanya'daki ne de Avrupa'daki o günün komünist partileri buna önayak olamazdı; çok uzlaşmacıydılar.

Clancy kadınları hemen, zeki bir şekilde anlıyordu, dişi olarak değil, durumumuzu, zorluklarımızı anlıyordu. Bunun nedeni annesinin oğlunu yetiştirirken, yoksulluk içinde, babasından yardım almadan, uzun süre çile çekmesiydi. Babası onları terk edip başka bir aile kurmuştu. Kadınlar ona rahatlıkla karşılık veriyordu. *Altın Defter*'de buna "adlandırma" diyorum. Clancy bizi "adlandırıyordu." Tanıştığı bütün kadınlarla yatıyordu, en azından deniyordu ve bu bir ilke meselesiydi. Yalnız Kovboy tarzı. Bana kuzeyden güneye, doğudan batıya Amerika gezisini anlattı, ender olarak geceyi yalnız geçirmişti. Bu kadınların Clancy hasta olduğunda bile bir şey yitirdiklerini düşünmüyorum çünkü ertesi sabah kalkıp gittiğinde onları anlamış olduğundan kendilerini desteklenmiş hissediyorlardı.

Sanırım daireme intikal ettiği ilk gece yatağıma geldiği zaman aptalca, Jack çekip gittiğinden beri *hissettiğim* yalnızlığın sona erdiğini düşündüğüm için utandığımı hatırlıyorum. Bir erkeğe gereksinim duyan kadın kadar aptalı olmasın. Sahip olacak, sevecek bir erkek.

Hayır, aptallığım uzun sürmedi. Clancy, yalnızca gelip geçici olduğunu hiçbir şekilde gizlemeyen bir erkekti. Jack de, Clancy de *Altın Defter*'de yer alıyor. Yaşanan olaylar olmasa da, duygusal gerçekler kitapta yer alıyor. *Play with a Tiger*'da da. Sonradan Clancy bir roman yazdı ve beni de dahil

etti ama okumadım. Gerçeklere dayalı değilse ve doğru olup olmadıklarını kontrol etmem gerekmiyorsa genellikle kendimle ilgili kitapları okumam. Okumuyorum çünkü itiraz etme ve tartışma dürtüsüne karşı koymak zor olabilir: Bütün yaşam böyle geçebilir.

“Ama ben öyle demedim.” “Evet, dedin!”

“Demedim diyorum.” “Ama ben de dediğini söylüyorum.”

“Demedim.” “Dedin.” “Demedim.” “Dedin.”

“Böyle bir olay olmadı.” “Olduğunu biliyorum.”

“Olmadığını biliyorum.” “Oldu.” “Olmadı.” “Oldu.” “Olmadı.”

Bu tür anlaşmazlıkların çoğu genellikle çok üst düzeyde olmuyor. Sizin için doğru olan, benim için doğru olmayabilir.

Clancy şimdi yeni genç karısı ve bebeğiyle Kaliforniya’da yaşıyor. Bir ilk karısı ve arada da pek çok kadını oldu. Onu tanıdığımda, ev hayatı, içli dışlılık, benim için o kadar doğal olan, ona tam bir tuzak gibi geliyordu ki genç erkeklere rahatça böyle gelir, özellikle de o günlerde böyleydi, bir tarz olarak, sanki saflığa, iyiye, doğruya ihanetti, burjuva ahlakına boyun eğmekti, ki bundan daha kötüsü elbette düşünülemezdi. Birleşik Devletler’de bir arkadaşının evinden nasıl yürüyüp çıktığını anlatıyordu, hem evlenmişti (boyun eğmenin son raddesi) hem de ecza dolabında kontraseptif kremler vardı. Oysa, birlikte genç şövalyeler olmaya karar vermişlerdi ve bu durum arkadaşının şövalyelik ahlaki standartlarından en iğrenç şekilde saptığının kanıtıydı. Birleşik Devletler’i terk etmeden önce son kez gezerken gençlik arkadaşlarının yarısını evli ve banyoları suç delilleriyle dolu bulmuştu. “İşte o zaman ayrılmam gerektiğini anladım.” Evcil iğrençlik – bir eve girdiği anda kokusunu alabiliyordu.

Eğer öyle denebilirse aşağı yukarı üç yıl birlikteydik. Clancy’nin Londra hakkında anlattıklarıyla ilgili olarak, Londra’da ucuz hamburgercilerde yemek zorunda bırakıldığını iddia etmesi dışında söyleyebileceğim pek bir şey yok. Aslında, Londra’daki en iyi amatör aşçılardan bazıları ona yemek pişirmişti. Eğer kendini bir hamburgercide bulduysa, yoksullukla geçen gençliğinin zorluklarıyla cesurca baş ettiği döneme yaptığı nostalji yolculuğu yüzündendi. Londra, Clancy’ye çok iyi gelmişti.

Clancy romantik bir adamdı. Sol o zamanlar romantik, cesurdu, kadın ve erkek kahramanların ruhlarının denetimindeydi. Bunun karanlık yanını daha

sonra anlatacağım.

Clancy'yle tam da solun romantik –duygusal– pozları beni şaşırtmaya başladığı dönemde tanışmıştım. Yıllarca bunlarla beslenmiştim. Bunlar benim yakıtım, daha iyi şeyler için itici gücüm olmuştu. İnsanın rahatlıkla ama huzursuz bir şekilde devam etmesi ne kadar tuhaf. Bu huzursuzluk başlangıçta hafifti, giderek arttı ve sonra bir anda birikimleriniz gözünüzden düşmeye başladıkça, geçmişte olduğunuz şeyden hoşlanmamaya, sonra hak ettiğinden fazlasını verdiğiniz ama hâlâ bir tehdit oluşturduğu için vermek zorunda olduğunuz şeyi sevmemeye başlıyorsunuz.

Clancy, yirmili yaşlarının sonundaki birine göre duygusal açıdan pek gelişmemişti. Bense, deneyimlerim nedeniyle yaşıma göre daha olgundum. Yani başından itibaren bu durum aramıza girdi ve beni fazla alçakgönüllü, pratik ve "mantıklı" olmakla suçladığı zaman bu bir iltifat değildi.

Clancy kendime bakış açımı ciddi şekilde değiştirdi. Ben her zaman başına buyruk biri olarak görülmüştüm –patavatsız, inatçı, "zor"– ama şimdi, bir anda, bir İngiliz hanımefendisi olmakla suçlanıyordum. Gerçek bir İngiliz hanımefendisinin beni anında üvey kardeş diye reddedeceğini söylememin yararı yoktu. İngiliz hanımefendisi hayatın katı gerçeklerini, yani Clancy'ye göre, yoksulların sıkıntılarını bilmiyordu. Clancy asla olumsuz yorumları söylemekten kaçınmazdı ve beni azarlıyordu, fakat ben de aynı şekilde karşılık veriyordum. Aklıma geleni söylememeyi daha yeni öğrenmiştim ve kendimi, bu vahşi derecede öfkeli toplum eleştirmenine karşı zorlukla kazanılan sosyal erdemleri savunurken buluyordum.

"Tanrım, İngilizler beni öldürüyor. Neden ne düşündüğünü hiç söylemiyorsun?"

O anda benim hayatın gerçekleri konusundaki eğitimimi üstlendi ve işe cazla başladı. Bu yüzden ona hep minnettar olacağım. O zamana kadar caz benim için, Salisbury'deki Spor Kulübü'nde "çocukların" sarhoşken, bir dansın doruğunda Satchmo'nun taklidini yapması veya Cole Porter'ın mükemmel melodileri demekti.

Benimle birlikte gelip bir pikapla, her biri bir şekilde özel, cazda dönüm noktası veya bir sanatçının en iyi albümü olan 20 küsur plak aldı. Bunun ne kadar mükemmel bir koleksiyon olduğunu takdir etmem yıllar aldı. Caza veya blues'a kapılıp, duyarlılık değişimi yaşamayan hiç kimse yoktur.

Clancy'nin bildiği gibi. Hiçbir şey olmasa bile iyi bir eğitimciydi. Yoluna çıkan her yetersiz insanı ıslah etmeyi ve yeniden şekillendirmeyi görevi olarak görüyordu. Bana caz ve blues tarihini, farklı müzik aletlerini nasıl dinleyeceğimi, doğruyu yanlıştan nasıl ayırt edeceğimi, bir grubun birlikte çalmasını takdir etmeyi, müzik aletlerini aile olarak görmeyi öğretti. Benim de onun gibi, en saf ve temiz zevkleri edinmemde ısrar etti. Sonradan onun eğiticiliğinden uzak kalınca standartlarımı biraz düşürdüm, günahkâr Duke Ellington veya Eartha Kitt dinledim.

Cazı, özellikle blues'u yaklaşık dört yıl dinledim. Bana ne yararı oldu? Savaş yıllarının özlemli, arzulu, erişilmez müziği – "I'm Dancing with Tears in My Eyes", "Smoke Gets in Your Eyes" – beni ve hepimizi, özünde erişilmez olan romantik aşka hazırlıyordu. Cazın, özellikle blues'un bizi sıkıntıya, kaybetmenin acısının tadını çıkarmaya yönlendirdiğini düşünüyorum. Çok basitleştiriyorum ama benim durumumda, blues, Billie Holliday, Bessie Smith veya Bird'ün saksofonunun kederli parçalanmış sesi, üzüntülü zamanlara eşlik ediyor, biri diğerini körüklüyordu. Gençliğin çok zevkli melankolileri derinleşerek tehlikeli, zehirli bir şeye dönüşebilir.

Clancy bana, Amerikan işçi sınıfı ahlak kurallarını öğretti, ama bu Rusya ve Doğu Avrupa'daki çalışan halklardan etkilenmemiş miydi? Clancy her zaman neyin doğru neyin yanlış olduğunu tam olarak biliyordu. Bu duyup duyabileceğim en esnek olmayan davranış şekliydi.

Birincisi, eğer bir arkadaş, hatta bir tanıdık, hatta yalnızca duymuş olduğunuz biri işini yitirse ilk göreviniz ona bir yenisini bulmaktı. Kendi çıkarlarınızın hepsinin önüne geçirerek. Bu, otuzların işsizliğinden kalma bir kuraldı.

İkincisi, doğal olarak, her yerde ve her zaman polisten nefret etmeliydiniz. Arkadaşlarınızı veya eşinizi her durumda polise karşı savunmalıydınız, polis hakkında söylenen her yalan iyiydi, çünkü onlar da işçiler ve yoksullar hakkında yalan söylüyordu. Clancy, Amerika'nın güneydeki eyaletlerinde bir kentten diğerine yürürken veya otostop yaparken, serseri olduğu gerekçesiyle bir kasabadan kovulmuş, kent sınırının dışına çıkarılarak terk edilmiş veya her türlü suçtan kuşkulanılarak hapse atılmıştı.

Üçüncüsü, bir arkadaş veya yoldaş ya da bir arkadaşın karısı veya kız kardeşi bir talihsizlik yaşarsa, para ve yiyecekle yardımına koşardınız.

Dördüncüsü, eğer biri kaçak durumdaysa, ya da gizlenmek zorundaysa, herhangi bir nedenle (tabii eğer politik karşıtlardan değilse) onu hiçbir şey sormadan barındırmak, saklamak zorundaydınız. Sanırım bu sonuncusu kesinlikle kölelik zamanından kalmaydı.

Clancy'den aldığım eğitim, Londra'da yaptığı keşifleri, sefil kısımları da içeriyordu, zira içgüdüleri, gerçekler sadece daha derinlerde bulunabilirmiş gibi onu oralara götürmüştü. Örneğin Soho'da belirli bir sokağın köşesinde her gün, polisin burnunun dibinde poker oynandığını bilmiyordum. Clancy parasız kaldığı zaman oraya gider, şansını denerdi. Sık sık fahişelerle konuşuyordu. Onlara davranışı beni çok sinirlendiriyordu – suçu ve yoksulluğu biraz daha romantikleştiriyor, biraz daha süslüyordu. Fahişeler o dönemde Amerikalıları büyülüyordu, sanki kendilerinde hiç yokmuş gibi. O günlerde beni görmeye gelen bütün Amerikalılar bana hemen kızları nerede bulabileceklerini soruyordu. Onları, kızların her gece sokaklara dizildiği Soho'ya veya Bayswater'a yönlendiriyordum. Ama bu kısa bir süre sonra yasaklandı ve ben de onları gazetecilerin ilan tahtalarına yollamaya başladım.

Clancy kısa bir süre sonra iriyarı, cana yakın, hemen sevilebilen, o zaman doğma sürecinde olan Yeni Sol'la kaynaşacak insanlardan biri olan Alex Jacobs'la arkadaş oldu. Alex, aylarca yapacak hiçbir şeyi olmadan yatakta yatmak zorunda kalmanın başına gelen en güzel şey olduğunu söyleyen ilk kişi değildi. Alex'in gerekçesi tüberküloz olmasıydı. Sanatoryumda kaldığı süre içinde hep okumuştu ve çıktığında gençliğindeki cehaletine acıyarak bakıyordu. Gazeteciydi ve yazmak istiyordu. Bu iki genç erkek Earls Court, Notting Hill Gate, Soho civarında, bir şeyler olan –vukuatlar, skandallar, protestolar, "demolar"– her yerde dolaşıyor ve barlarda, kafelerde, kapalı otobüs duraklarında, ucuz restoranlarda, yeni yeni her yerde açılmaya başlanan kafe-barlarda oturup insanları izliyor, hiç durmadan konuşuyor, dinliyor, ufak haksızlıkları yetkililere bildiriyorlardı. İkisi de yabancıydı, ikisi de Britanya toplumunun iki büyük sınıfının birbirine karışmaması gerektiği konusundaki o yazıya dökülmemiş yasa gereği dışlanmışlardı. Clancy'nin Amerikan aksanı ve Alex'in bu maceralara çıktıkları zaman

abarttığı işçi sınıfı konuşması sıradan dediğimiz insanlar tarafından kabul edilmelerini sağlamıştı. Benim gibi insanların gidemediği her yere gidebiliyorlardı. Beni sistemin dışına koyan Rodezya aksanım devam ederken sorunum yoktu, ancak aksanım kaybolmuştu ve şimdi, bu adalarda her zaman olduğu gibi nasıl konuştuğumla yargılanıyordum. Oldukça tesadüfi bir şekilde ilk zamanlardaki özgürlüğümü kaybettiğimi fark ettim. Devon’da hırdavatçıya doğru yürüyordum ve dükkân sahibinin beni seyrettiğini gördüm. Kapıda durmuş, ellerini kalçalarına koymuş ve hiç kuşkusuz, “Bu kadın da onlara benziyor, kıyafetleri... Ama oturmayan bir şeyler var,” diye düşünüyordu. Benim konuşmamı bekledi: “Elinizde...” Nedense, duruşu aniden değişti, kollarını indirdi ve “Evet madam, içeri buyurursanız...” dedi.

Clancy ile Alex bir keşif gezisinden sonra neşeyle içeriye dalıp kahve içerken veya yemek yerken bana her şeyi anlatırlardı. Bir grup oğlan, okulu bırakmış olduklarından artık yetişkin genç adamlar sayılabilecek delikanlılar, onları şeref üyesi olarak gruplarına kabul etmişlerdi. O dönemde 15 yaşında okulu bitiriyordunuz. İki erkek de kendilerini, hiç ya da çok az eğitimi olan, sokaklarda aylaklık etmekten başka bir işleri olmayan bu çocuklarla özdeşleştiriyor. Muhtaçları koruma tutkusu: Neyle karşı karşıya olduğumu, neyi paylaşmaya davet edildiğimi pekâlâ biliyordum. Bir akşam bir genci getirdiler ve çocuk Alex ve Clancy’nin cesaretlendirmesiyle hayat hikâyesini anlatarak birkaç saat oturdu. Onun durumunu anlamaları, çocuğa normalde uğraşmayacağı kadar anlayış ve açıklık kazandırdı. Annesine ve babasına karşı değildi ama onlar gibi olmak istemiyordu. Her şeyi filmlerden öğrenmişti –televizyon henüz çok yaygın değildi– daha geniş ufuklar kazanmıştı ve annesiyle babasının hayatıyla yetinmek istemiyordu. Ancak eğitiminin onun daha iyi bir konuma gelmesine yetmediğini biliyordu. İşi olmadığını, çünkü kabul etmek zorunda kalacağı işten daha iyisini istediğini söyledi. Ama kısa zamanda bir iş bulacaktı, zira annesine ve babasına yük olmak istemiyordu. Sonra –kız kardeşi gibi biriyle– evlenecek ve evlenir evlenmez kapana kısılacaktı. Bu birazcık özgür olabileceği tek dönemdi ve mümkün olduğunca tadını çıkarmaya çalışıyordu. Evlendiği anda her şey bitecekti. Başka bir deyişle, düşünce şekli kız kardeşininkinin tam tersiydi, çünkü çocuğun anlattığına

göre, kız kardeşi düğününü bekliyordu, hayat ondan sonra başlayacaktı. Bu ziyaret, beyaz gençlerin siyahları dövdüğü Notting Hill Gate ırk ayaklanmasından yaklaşık bir hafta önceydi. Hayat hakkında bu kadar akıllıca konuşan genç tutuklandı ve kısa zamanda Londra Merkez Ceza Mahkemesi’nde yargılandı. O gece ne olduğunu tamı tamına biliyorlardı çünkü onlar da oralarda kenardan köşeden gizlenerek seyretmişlerdi. Ben de neler olduğunu biliyordum çünkü bana anlatmışlardı. Kalabalık mahkemede oturup izlerken polis yalan söyledi, savunma avukatı yalan söyledi ve tabii sanık yalan söyledi. Herkes kendini kurtarmaya çalışıyordu. Oturup jüriyi izlerken aralarında olmadığıma şükrediyordum, zira bana anlatılmasaydı, kimin yalan söylediğini, kimin söylemediğini anlayamazdım.

Clancy ve Alex, Yeni Sol toplumsal bir varlık, bir kabile haline gelip çoğunlukla sadece birbirleriyle buluşur duruma geldikten sonra bile araştırmalarına devam ettiler. Bir gün, Yunanlı bir restoran sahibi tarafından tutsak edilen bir kız bulduklarını, kızı kurtarıp benim daireme getireceklerini söylediler. Tombul, sarışın, narin, çok güzel bir kızdı ve puslu mavi gözleri vardı. 18 yaşındaydı ve Yunanlının metresiydi. Annesiyle babasının onu sevmediğini söylüyordu. Yunanlının bir karısı vardı. Adam kızın, gündüzleri tuttuğu odadan çıkmasına izin vermiyordu. “Sıkılıyorum,” diyordu kız. Ondan korktuğunu söyledi.

Anlaşılan Clancy ile Alex, yapmam gereken tek şeyin, “Haydi ama kızım, kendine gel, böyle olmaz,” demek olduğuna inanıyordu. Sonuçta ne söylersem söyleyeyim, nasıl ifade edersem edeyim, kızın kulağına böyle gelecekti. Bir yerlerde hapishanede olan o gencin aksine bu kız pek akıllı değildi. Ancak babası gibi sıkıcı bir adamla evlenip sonra kocasına kölelik etmeyeceğini biliyordu. Şimdi Yunanlıya kölelik etmiyordu da ne yapıyordu diye sordum ama kız sadece tembelce, hafifçe gülümsedi. Ona bir gelecek vaat ettiklerini *duyduğu* için bu iki genç kahramanla kaçmayı kabul ettiğinin farkındaydım. Görkem. Şık insanlar. Bu ünlü yazarla heyecanlı günler – kıza böyle olduğumu söylemişlerdi. Laf arasında manken, film yıldızı olmak istediğini belirtti. Ben onda hayal kırıklığı yaratmıştım. Adımı taşıyan kitaplara dokundu, benim yazıp yazmadığımı sordu. “Evet,” dediğim zaman şaşkınlıkla, sorgulayarak baktı. “O halde neden bu şekilde

yaşıyorsun, neden televizyonda gördüklerimize benzer bir yerde değilsin?" Clancy ile Alex ona tam olarak ne vaat etmişti? Anlaşılan genel bir iyileşme, gelişme, aydınlanma. Sürecin nasıl gittiğine bakmak için rüzgâr gibi içeri dalıyorlar, bizi mutfakta fincan fincan çay içerek dedikodu yaparken buluyorlardı. Hatta daha da sertini içerken, cin ve likör seviyordu, Yunanlısı ve arkadaşlarıyla akşamları dışarı çıkıp içki içmeye alışkındı.

Serbestçe benim kıyafetlerimi kullanıyordu çünkü yanında hiçbir şey getirmemişti. Değerlendirmeye almaya hazır olduğu giysileri dolabımın bir kenarına itmişti ve diğerlerini küçümseyerek istediğini giyiyordu. O günlerde çok fazla siyah giyiyordum. "Neden her şeyin siyah?" Clancy de aynı soruyu sormuştu ve ben, "Anlaşılan hayatımın yasını tutuyorum," demiştim ama kıza, "Çünkü siyah bana yakışıyor," dedim. Bana kırmızı bir gömlek giydirdi, sonra beyaz bir gömlek, çeşitli giysileri denedik, haklı olduğumu, siyah giymem gerektiğini söyledi. Kendi malzemeleriyle bana makyaj yaptı, sonra başını salladı ve evet, elimdekiyle yetinmem gerektiğini belirtti. Beni, giysilerimi, mutlak bir konsantrasyonla inceliyordu. Fakat bu uzun sürmedi, sıkıldı. Bir şeyler olmasını bekliyordu. Clancy ile Alex geldi ve kız –çekinerek– onu neden buraya getirdiklerini sorunca, onlar okula gitmeyi, herhangi bir sertifika almayı belki üniversite okumayı düşünüp düşünmediğini sordular. Onları hayretle izliyordum, kadınların erkeklere, belirgin olan bir şeyi anlamadıkları zaman baktıkları gibi bakıyordum. Kız benim vişne rengi geceliğimle oturuyordu –yanımda kaldığı on gün boyunca, bu geceliği üstünden hemen hemen hiç çıkarmadı– sigara içiyordu. Bu arada erkekler hayranlıkla göğüslerini seyrediyorlardı, çünkü kız geceliğin beline kadar açılmasına izin veriyor ve vişne rengi katların arasından beyaz dizleri görünüyordu. Okulu düşünmediğini söyledi. Sonra erkekler Doris'in kuaför olma konusunda araştırma yapacağını belirttiler. Kız şahane mavi gözleri sıkıntıyla ağırlaşmış, ruhsuz bir şekilde, "Ne kadar kazanıyorlar?" diye sordu.

Manken olamayacak kadar kısa boyluydu – epeyce kısaydı. Sutyen ve iç çamaşırı mankenliği yapmak isteyip istemediği sorulduğunda Dimitri'sinin izin vereceğini sanmadığını söyledi. Onu kızdırmak istemiyordu. Günün birinde onunla evlenecekti. Belki evlenirdi, mucizeler oluyordu. Evet, ondan hoşlanıyordu. Arada sırada dayak yemek – "Hiç morartmıyor Bayan

Lessing, sakın öyle düşünmeyin” – sonra da yatağa atılmak hoşuna gidiyordu. Her gün genellikle öğlene doğru gelmesine rağmen bir gün odasından aşağıya inmedi. Yukarıya çıkınca geceliğimi, iyi bir kız gibi, özenle düzelttiği yatağın üstüne serdiğini gördüm. Yastığın üstünde bir not vardı. “Çok teşekkürler. Benim yapmayacağım hiçbir şeyi yapma. Ha ha.” Demek Yunanlısına geri dönmüştü ve ondan sonra, kim bilir... Herhalde şimdi şişman, saçları boyalı yaşlı bir kadın olmalı, muhtemelen ayyaş ve bu düşünce bana acı veriyor.

Warwick Road’da gece geç saatlerde yürüyüşe giderdim. Şimdi herhalde geç sayılmazdı ama o zamanlar insanlar çok daha erken yatıyordu. Saat on birde, sokaklar hâlâ, ilk geldiğim zamanki gibi boştu ve şimdi garanti gözüyle baktığımız, hep varmış gibi davrandığımız hiçbir şey yoktu. Gece yarısından çok sonra canlı sokaklar, eğlence ve macera arayan, çoğu gençlerden oluşan cıvıl cıvıl gruplar. Sadece Peter okuldayken veya Eichner’lardayken dışarı çıkıyordum. Onu yalnız bırakmaya korktuğumdan değil, alt katta oturanlar, ilk zamanlar ben henüz ev sahibi konumundayken dairemi paylaştığım insanlar vardı, sonra makineli tüfek gibi çalışan daktilosuyla Clancy geldi. Hayır, Peter benim için korkuyordu, çünkü bir baba yitirmişti, ben de kayıplara karışabilirdim. Bu korkusunu hiç dile getirmedi ama farkındaydım.

Londra sokaklarında dolaşmak, Salisbury’deki gece gezintilerime benziyordu. Sokağa çıktığımda evlerde ışıklar yanardı, eve döndüğümdeyse, evler karanlık ve evden eve müzik yayan radyolar susmuş olurdu. Ama şimdi yürürken televizyonların perdelere yansıyan aydınlığı sönmüş oluyor.

Ne yapıyordum? Ne arıyordum? Devinim halinde olmaya gereksinim duyuyordum, yazma ritüelinin kazandırdığı bütün o bedensel enerji vardı; odada bakmadan görmeden dolanırken, biraz yazıp, giderek yükselip zirveye ulaşan bir çaba, bu öylesine yoğundu ki birkaç dakikalık uykuya dalıyor sonra gene kalkıp odada bir o yana bir bu yana dolanıyordum. Bu böylece saatlerce sürüp gidebilirdi. Ancak bütün bunlar fiziksel enerjimi harcamama yetmiyordu, aksine, kullanmam, tüketmem gereken bir enerjiyle doluyordum.

Evin üst kısmından indiğim sokaklar, gündüz tanıdığım sokaklara hiç benzemiyordu. Londra geceleri yabancı bir yerdi ve yürürken, “Burası Kensington High Street, burası Earls Court,” diye düşünmüyordum. Genellikle büyük caddelerden kaçınıyordum, çünkü bunları beni dışlayan katı bir kendine yeterlilik hissederek yadırgıyordum. Bir çocuk bir sokağı veya odayı ancak böyle görebilir: Köşeyi dönersin, seni tanıdık olmayan bir dizi dükkân karşılar, önünde düşmanca kıpkırmızı bir posta kutusu dikilir, küçük bir ortak bahçe yolun karşı tarafında bilinmedik ağaçlar ve çalılarla doludur, ama gene de çocuklar oyun oynar ve sanki tehlike görmemektedirler; ya da yeni bir evin kapısını açınca girilmez diyen asker gibi dizilmiş bir oda dolusu ağır eşya karşılar sizi, sonra da birden hoş geldin diyen bir koltuk karşınıza çıkar, ya da dükkânın birinde kapıda dikilen kadın başını kaldırıp size gülümser... Bu coğrafyada sokak adları, evlerin isimleri, kapı numaraları yoktur ve yetişkinlerden hiçbiri bir sokağı, evi, odayı ve hatta bir kanepe köşesini bir çocuğun bildiği gibi bilemez ve bir şehirde oturanlar da hiçbir şeyi oraya yeni gelen birinin algısıyla göremezler.

Sevmediğim için hızla geçtiğim ya da kimilerinde oyalandığım sokaklar vardı. Earls Court’un depo gibi büyük, kapkaranlık, sessiz, bana aldırmayan binalarına geldiğimde onlar saldırıya geçmeden oradan hızla geçerdim zira şiddetle dolmakta olduklarını sanırdınız. Albert Hall’a geldiğinizin ayırdına varınca (ki belki de bir saat önce oyuncak kutusu gibi insan dolu olan kubbeleri bana güvence verir) ancak tıpkı insanları vebadan kırılmış gibi ıssız olan Kensington Caddesi’nde biraz yürürüm. Oysa saat ancak 12 olmuştur. Gece otobüsünün durağında belki bir kişi vardır; ağır ağır önünden geçerim, sigarasının ateşinde bana aldırmadan dikilen yüzü aydınlanır, çünkü Batı yakasından gelip bana belki günün birinde gidebileceğim uzak diyarlar gibi gelen, banliyölere doğru giden kırmızı gece otobüsü yaklaşmaktadır, düşününce içinizin ışıldadığı yerlerden değil de tersine, uçsuz bucaksız karanlık bir yarı şehir, kendine yeten kapalı küçük bahçeli evler, tek başına onu alıp götürecek otobüsün sahanlığına atlayan yolcuyu seyrederken gözümde canlanan işte bunlardır. Londra’nın devasalığı yeni gelenleri nasıl da ürkütür. İlk geldiğimden beri geçen altı-yedi hatta sekiz yıldan sonra bile öyleydim, çünkü hâlâ alışmaya, kabul

etmeye, anlamaya çalışıyordum. Londra'da yaşamaya alışkın biri yüreği, aklı ve duygularıyla onu etkisizleştirir, bir bölgesinde yaşarken orayı yurdu haline getirir ve "Londra köylerin bir araya geldiği yerdir," der, birini seçer geri kalanının korkutucu büyüklüğüne gözünü kapatır, sokağın karşısındaki kadınla selamlaşmayı bekler ve gözleri ya manavdan bir el sallayış, 25 Numara'nın kedisinden bir miyav ya da yola dönülen köşedeki her yıl baharda parlak bembeyaz kesilen veya sonbaharda kızıllaşan çalıları arar.

O gecelerde yürüdüğüm sokaklarda hiçbir eğlence yoktu, ne bir restoran, ne bir kafe bar... Barlar da uzun zaman önce kapanmış oluyordu. Eğer daha erken, barlar kapanmadan önce çıkmış olsaydım, her biri parıldayan pencerelerin ardında, birbirini tanıyan insanlarla dolu birer eğlence adası olurdu. Zira barlar da kuralları ve üyeliği olmayan kulüpler gibiydi. Aynı insanlar gidiyor, küçük toplumlar, dostluklar oluşturuyordu. Ancak barlar kapandıktan sonra az aydınlatılmış sokaklar ve karanlık evler kalıyordu. Bir sokakta ilerliyor, köşeyi dönüp başka bir sokağa, sonra bir başkasına giriyordum. Adlarına asla bakmıyordum, çünkü nerede olduğumla ilgilenmiyordum. Oysa bir sokaklar kümesinden diğerine, hatta tek bir sokağa girdiğimde, her birinde benim ve bu yeni yeri anlama ihtiyacımın bahşettiği kendi güçlü atmosferi ve sızıntısı bulunan bir bölgeden diğerine geçiyor gibi oluyordum. İsmini bilmiyordum, böylece tekrar bulabilirdim, zira aynı sokaklardan sık sık yürüdüğümden, aynı evlerin önünden geçtiğimden emindim ama farkında değildim, çünkü algı ve anlayış kapasitem bir geceden diğerine değişiyordu. Ayrıca gündüz bile, bir ışık değişikliği, bir perspektif kayması yeni bir manzara oluşturuyordu. Sık sık belli bir metro istasyonunu kullanırsınız, evinizin önündeki sokak gibi bildiğiniz platformun merdivenlerinden inersiniz, ancak gezmeniz bitip aynı istasyona döndüğünüzde platformdan çıkan merdivenler oldukça başkadır, inilen merdivenden on adım ötede olmasına rağmen.

Nasılsa bildiğim bir metro istasyonu görürüm veya bir karakolun önünden geçerim diyerek iki-üç saat kaybolma korkusu olmadan yürüyebilirim. İçeri girerim. Polis memuru, "Evinizden pek de uzaklaşmışsınız değil mi?" diye azarlar.

"Evet, yolumu kaybettim," derdim neşeyle, yardımına karşılık beceriksizliğimi sunardım.

“Şu köşeden bütün gece çalışan otobüse binebilirsiniz.”

“Hayır, yürümeyi tercih ederim.”

Polis, “Peki, o halde,” deyip kapıya çıkardı. “Şuradan gidin, sonra sola dönün, sonra...”

Londra’da, aslında herhangi bir büyük şehirde, gecenin geç saatlerinde, korkmayı aklımıza bile getirmeden dolaşabildiğimiz günlerin üstünden çok zaman geçti. Güvende olmayı kanıksamıştım.

Bugünün genç kızlarının endişe ettiği gibi tecavüze uğrayabileceğim söylense kızar, “Saçmalama,” derdim. Ama kadınlar değişti. Bazen –ancak gece olduğu kadar gündüz saatlerinde de– şüphe uyandıran bir palto veya yağmurluk giymiş üzgün bir adam aniden önünü açıp... Ancak ben yürümeye devam ederken, “Zavallı adam,” diye düşünmüştüm. Arabanın biri satılık olup olmadığımı anlamak amacıyla yavaşladığında, başımı iki yana sallayıp hızla yürümüştüm. Hakarete uğradığımı düşünmek aklıma bile gelmemişti. Kadınların böyle çıtkırıldımlaşması, çaresizliği iyi bir şey mi? Çağdaş kadınlar da, Viktoryen kadınlar gibi (en azından bize öyle yaptıkları anlatıldı, ama ben hiçbir zaman inanmadım), tanımadıkları bir penisle karşılaştıkları zaman çığlık atıyor veya bayılıyor, imalı yorum karşısında alçalmış hissediyorlar ve bir erkek onlara iltifat ederse avukat çağırıyorlar. Ve tüm bunlar cinsiyet eşitliği uğruna yapılıyor. Ben bütün o gece yürüyüşlerinde bir kere bile tehlikeli durumda kalmadım, hem de en iştah kaçırıcı, karanlık sokaklarda bile. Buralarda tehlike hissetsem de, bunun nedeni gördüğüm şeyi anlayamamamdı. O tür soğuk dışlanmayı, ne Londra’da ne de dünyanın başka bir yerinde, uzun zamandır hissetmedim – tıpkı küçük bir çocuğu, sahte gülücüklü bir oda dolusu yetişkinin yabancılaşan koltuklarda ve kanepelerde oturduğu yere soktuğunuz zaman hissettiği gibi. Oysa oda boşken o koltuk ve kanepeler aşinadır, dosttur, oyun oynadığınız ve saklandığınız yerdir.

Sabaha karşı iki veya üçte eve döndüğüm zaman dairedeki odalar –özellikle aslında oldukça büyük olan salonla, yine büyük sayılabilecek mutfak– küçük, aşırı parlak ve banal geliyordu. Ben nereye gitmiştim? Bilmiyordum, umurumda da değildi. Aklım karanlık sokaklar ve binalarla doluydu. Ve eğer, loş sokak lambasını yansıtan pencerelerin bulunduğu

evlerde aniden bir lamba yanarsa, o ev sanki bana bakmak için gözlerini kaldırmış gibi olurdu: *Sen kimsin?*

Londra'nın sokakları asıl geceleri gizleniyordu. Benim geldiğim gündüz aydınlığındaki Londra son derece gri, yıpranmış ve renksizdi. Savaş çoktan tarih olmaya başlamıştı, binalar boyanıyor ve yeni kafe barlar sokaklara hayat veriyordu. Ben ilk geldiğimde, tanıştığım herkes şu veya bu cepheden –Kuzey Afrika... Mısır... Burma... Hindistan... Fransa... İtalya... Almanya– ve Londra'nın bombalanmasından bahsediyordu. Gençler on yıl önce sona eren savaştan bahsetmiyor, iyi vakit geçirmek istiyorlardı. Ayrıca savaş zamanındaki kasvetli hayır kurumu giysilerine hiç benzemeyen şeyler giyiyorlardı. Artık her yerde Hint lokantaları açılıyor ve bizi seçim yapmaktan kurtarıyordu: Paramızın yetmediği pahalı restoranlarda veya evde yemek. Soğuk Savaş bizi hâlâ gösterişli bir dil ve söylemlerle bombalıyordu ancak solun içinde her türlü yeni düşünce gelişiyordu – şunu da belirtmeliyim, solcu bile denmeyen düşünceler sol görüşlü tavırların içine işliyordu. Sürecin tam da var olan düşünce şekline eleştirel bakan fikirlerin, yargıların, taze yargıların bir setin ardında biriktiği aşamasındaydık ve yakında bu baraj yıkılacaktı... Yeni bir tutuculuk halini almak üzere.

Londra'ya ilk geldiğimde ne kadar korktuğumu, ne zaman içinde yaşadığım koruyucu kabuğumdan çıkıp bir cesaretle bir işe giriştiğimde, içimdeki savunma duygusunu katılaştırma ihtiyacı duyduğumu hatırlamakta zaten zorlanıyordum. Hayır, bunların moralimi bozmasına izin vermeyeceğim.

Ve şimdi, evimde, mekânımda ilk kedim. Sorumluluğum. Uzun zaman önce çiftlikteki kedileri delicesine sevmiştim, fakat onlar hakkında çok bilgili değildim. Onlara annem bakardı. Bir kedi yavrusuna ev bulmaya çalışan biri, kedi için güzel bir yer dedi. Evin iki katlı ve ön kapının dışında bahçeye inen tahta basamaklar ve geniş, düz bir çatın var –tabii ki kedi yavrusu almalısın. Kediyi böyle aldık. Kedi nedir – yalnızca bir kedi mi? Hakları olmayan, yaşayabildiği şekilde, yerde yaşayan ve evlerimizde genellikle cahillik yüzünden kötü muamele gören bir yaratık. Kediye nasıl bakacağımı bilmiyordum. Çiftlikte evin içinde yaşayan kediler ve dışında

yaşayan kediler vardı. Köpeklerin taslarından su içiyorlardı, sağımdan kovalar geldiği zaman süt veriliyordu, yiyeceklerini otların arasında buluyorlardı veya kalan yemekler ve en güzel lokmalar veriliyordu. Kolay ölüyorlardı; kedileri, kilometrelerce uzakta bulunan ve zaten köpek, sığır ve yarış arabalarının atları gibi ciddi hayvanlarla uğraşan veterinere götürmeye değmiyordu. Gerçek vahşi kedilerin yanında onlar da vahşileşiyordu. Yılanlar sokuyor veya kobra gözlerine tükürdüğü için kör oluyorlardı ve "uyutulmaları" gerekiyordu. Sayısız kedi yavrusu vardı ve çoğu doğumda boğuluyordu.

Böyle bir çıraklık geçirdikten sonra bir kedim oldu; siyah beyaz bir kedi, sıradan, aptal ve bağımlı: Günün ve gecenin her dakikasında benimle birlikte olmak isteyen.

Konserve mamayı sevmiyordu ve beni yavaş yavaş dana ciğeri yemesi gerektiğine ikna etti – o günlerde, yemek pişirme devriminden önce, karaciğer, böbrek, her türlü "sakatat" o kadar ucuzdu ki, fiyatları bile yenilmeye değmediklerini kanıtlıyordu. Biftek seviyordu. Biraz da balık. Fazla iyi besleniyordu çünkü o zaman ciğer, biftek ve balıktan oluşan bir diyetin kedi için iyi olmadığını bilmiyordum. Umarım ona ve yavrularına tasla su vermişimdir. Kedilerin çoğu bol su istiyor ve sütü pek sevmiyor. Hayır, hastalanmadı, gelişti, ama uzun yaşamadı, zira düz çatıdan aşağıya düştü ve leğen kemiğini kırdı – bu şekilde, en azından çiftlikten bildiğim şeyi, kedilerin dokuz canını çok çabuk kullandığını doğruladı.

Kediye iyi davranıldı, beslendi, veterinere götürüldü, sevilip okşandı, yatağımda uyudu. Ancak kedileri birey olarak takdir etmeyi, her birinin insan gibi birbirinden farklı olduğunu ancak çok daha sonra öğrenebildim. Sonradan karakter kuvvetiyle, zekâlarıyla, cesaretleriyle, sıkıntı çekerken gösterdikleri metanetleriyle, düşündükleriniz konusundaki duyarlılıkla beni etkileyen kediler oldu. Benim tecrübeme göre aynı şeyler erkek kediler için geçerli. Fakat yetişkin olarak aldığım bu ilk kedi, yalnızca tatlı bir kediydi.

Bir kediyi nasıl gözlemleyeceğimi, onunla ve duygusal yaşamıyla etkileşim kurmayı, sevdiklerini, eğilimlerini, kıskançlıklarını öğrenmem gerekiyordu. Zira kediler de, insanlar gibi kıskanç yaratıklar, ilk sırayı almak istiyorlar. Dikkat, gözlem, hepsinden öte gözlem açısından, kediye ne verirseniz onu alırsınız – daha doğrusu yüz katını alırsınız, böylece kedinin

ne düşündüğünü, ne hissettiğini anlarsınız. Bütün kedilerin aynı olduğunu, “bağımsız” olduğunu, “insanları umursamadığını” ve “sadece onları beslediğiniz için sizinle ilgilendiğini” sanan insanlar bunu gözden kaçırır.

O üzgün yaratığı, o akıllı kediyi, kaç kere evdeki cahil sahiplerini, o duyarsızları, burada gerçek bir dost olmaya hazır sevgi dolu bir yaratık olduğunu ikna etmeye çalışırken görürsünüz. Ancak yine terslenir, kabaca kucaktan itilir, hatta vurulur, o da suratını asarak, ama sabırlı bir şekilde, aptallığın tutsağı olarak uzaklaşır.

Şimdi o ilk kedinin çeşitli tepkilerini ve eğilimlerini özlediğimi biliyorum, çünkü onun tatlı ama aptal olduğuna karar vermiştim. Onun açısından bakarsanız, doğası gereği gece gündüz bir kişiyle olması gereken bu son derece bağımlı kedi, kendini çalıştığı zaman onunla ilgilenmeyen, sürekli olarak huzursuz bir şekilde volta atan veya uzanarak kısa sürelerle uyuyan, sıçrayıp uyanarak onu yerinden kaldıran bir kadınla bir dairede bulmuştu. Bu arkadaş sık sık bir yerlere gidiyordu, bir keresinde altı hafta gitmişti ve bu süre kediye çok uzun – belki bizim yıllarımız kadar uzun gelmiş olmalıydı. Evet, gidip yıllarca gelmiyordu ve kediyi, onu sevebilecek veya sevmeyebilecek insanlara bırakıyordu. Bu sahip eve döndüğü zaman, kedi yatağın ayakucunda sıcak bir yer bulmayı dört gözle bekleyebilirdi, ancak bu olmayabilirdi çünkü yatakta tek kişi olacağı kesin değildi. Çoğu zaman koltuğa çekiliyor, ayak altında olmamak için yerinde büzüşüyordu. Küçük bir çocuk vardı, iyi biriydi ama ona ayıracak zamanı yoktu ve sürekli olarak gelip gidiyordu. Götürüldüğü bu evde –kesinlikle kendi tercihi değildi– hissettikleri çok rahatsız ediciydi, çoğu zaman ürkütücüydü. Kediler her türlü duygu değişimini hissedebiliyordu. Burası sakin ve güvenli bir yer değildi. İçindeki herkes huzursuz, kaygılıydı, gidip geliyordu ve bu kedi bu nedenle hep, tamamen ortadan kaybolabilecek sahibiyle birlikte olmak istiyordu – eğer yıllarca gidebiliyorsa, neden tamamen gitmesin?

Kedi, daireye gelen herkes gibi başını soktuğu eve pek güvenmiyordu.

Şimdi sırf yazmanın zevkini tatmak için, mükemmel bir evlilikten bahsedeceğim. Genç ve idealist bir komünist olan bir Rus kadın Moskova’da, İngiliz komünist gazetesi *Daily Worker*’ın yazı işleri müdürü

Bill Rust'la tanıştı. Bill oraya resmi bir görevle gitmişti. Bill Rust çok tanınıyor ve çok seviliyordu, komünist dünyasının dışında da saygı görüyordu, çünkü komünist zorunlulukların sınırları içinde, açıksözlü ve bağımsız bir yazı işleri müdürüydü. Bill'in konumu nedeniyle, kadının hemen Sovyetler Birliği'nden ayrılıp Bill'le evlenmesine izin verildi. Bazı gelinler de yıllarca ümitle bekledi ama izin verilmedi. Kısa bir süre sonra Bill Rust öldü ve Tamara dul kaldı. Yapı, inanç ve eğitim olarak bir komünist aktivistti. Ayrıca hâlâ fazlasıyla Rus'tu, dar görüşlü İngiliz işçiler için egzotikti. Parti ona İngiltere'deki köylüleri harekete geçirme görevini verdi. (Bu formül Parti'nin espri anlayışını yansıtıyordu.) Tamara, West Country'ye yaptığı bir yolculukta bir lordun en büyük oğlu ve Cheltemham yakınlarında zengin bir çiftçi olan Wogan Phillips'le tanıştı. Babası, oğlunun komünist olmasına çok kızdığı için, onu beş parasız mirasından mahrum etmişti ancak unvandan mahrum bırakamamıştı, nitekim zamanı gelince oğlu unvanı aldı. Wogan, Tamara'yla evlenmek istiyordu. Anlaşılır bir şekilde. Tamara da onunla evlenmek istiyordu ama o devasa evlilik kurumuna kendini adamanın yarattığı kaçınılmaz kuşkular yüzünden, düğünden önceki birkaç günü şiddetli ikilem içinde, çoğunlukla benimle birlikte geçirdi. "Bill Rust'un dul eşi bir İngiliz lorduyla nasıl evlenir?" diye soruyordu.

"Kolaylıkla," dedim. O dönemde Parti'deki espri, Komünist Parti Avam Kamarası'na hiç kimseyi seçtiremese de, lordları çekmekte hiçbir sıkıntı yaşamadığı şeklindeydi. Lordlar Kamarası'nda üç tane komünist vardı ve çok yakında Wogan da girecekti. Bir başka komünist aristokrat, Ivor Montague Komünist Çin'e âşıktı. Büyük imparatorluğu masa tenisiyle tanıştırdı ve Çin masa tenisinde bugün bile ilerlemeye devam etmektedir.

Tamara, Wogan'la evlenmek istiyordu. Haklı olarak. Wogan belki de hayatımda gördüğüm en yakışıklı erkekti. Aristokratların bütün erdemlerine sahipti ve kötülüklerinin bir tanesini bile taşımıyordu. Gerçekten çok tatlı bir adamdı ve tanıdığım herkes böyle düşünüyordu. Fakat Tamara iyi bir Rus komünistti ve... "Tabii onunla evlenmelisin," diye ısrar eden bu romantik, gerçek aşkın yalnızca politika yüzünden engellenmesine dayanamıyordu.

Düğün, Kuzey Londra’nın bir yerinde bir evde yapıldı. Salon çok geniş değildi ve içinde çok fazla insan yoktu. Wogan ağırbaşlı ve cana yakındı, Tamara ise mutluluk, aşk ve kuşku içinde göklere uçuyordu. İngiliz Komünist Partisi’nin genel sekreteri Harry Pollitt de oradaydı. Tamara’yı resmen damada teslim etme görevini üstlenmese de iki ülkenin proletaryasının onayını temsil ediyordu. Yanında bir teğmen vardı. Bu iki kısa boylu, tıknaz adam, jilet gibi pazar giysileriyle, bu en olmayacak koşullarda, karakterleri gereği konumlarını koruyorlardı. Orada başka kimler vardı? Sadece şöminenin üstündeki rafa yaslanmış, sevecen bir şekilde etrafı seyredip, hepimizi kendilerine hayran bırakan iki uzun boylu, sarışın genç hatırlıyorum. Bunlar Rosamond Lehmann’ın Wogan’dan olan kızı Sally –iki harika insan, tanışan herkes tarafından ender bulunan şahane bir yaratık olarak hatırlanan bir kız yaratmışlardı– ile şair ve entelektüel Patrick Kavanagh’dı. Ya zaten evlenmişlerdi veya evlenmek üzerelerdi. Sally çok yakında ve aniden ölecekti. Sally’yle Patrick, Wogan’la Tamara gibi, yıllarca mutlu bir şekilde yaşamalıydı.

Peter’ı da alıp iki üç kere Wogan ile Tamara’yı çiftliklerinde ziyarete gittim. Babası onu beş parasız mirasından mahrum etmiş olabilirdi, ama neyse ki başka yerlerden birkaç kuruş geliri vardı. Hayatları İngiliz rüyası gibiydi, zengin bir çiftlikte sevecenlik ve iyilik doluydu. Peter da, ben de oraya gitmeye bayılıyorduk.

Tamara’yla Wogan arabayla, herhalde içsavaştan beri kışkırtıcı düşünce yaşamamış olan Cheltenham kentine gider ve sokaklarda şaşkın vatandaşlara *Daily Worker* satarlardı. Ben de Salisbury’de (Güney Rodezya) komünist *Guardian* gazetesini sadece kaffir’lerden nefret eden beyazların yaşadığı kenar mahallelerde yaptığım aynı derecede hayalperest girişimleri hatırlıyordum. Devrimci görevlerini yerine getiren Wogan’la Tamara sonra en sevdikleri bara gidiyordu. Burada tarım işçileri, bazı elemanları *Daily Worker*’ı alıyordu çünkü Wogan’ı seviyorlardı.

Wogan’a Kuzey İtalya’da bir arazi miras kalmıştı ve bu araziyi bölüp işletenlere dağıtmaya karar verdi. Çok kısa bir süre sonra işçiler gelip geri alması veya en azından yönetmesi için yalvardılar çünkü çevredeki toprak sahipleri onları dolandırıyordu. Tamara ile Wogan bu konunun veya

Cheltenham'da *Daily Worker* satmanın komik bir yanı olduğunu düşünmüyordu, düşünüyorlarsa da itiraf etmiyorlardı.

Bir başka düğün, Arnold ve Dusty Wesker'ınkiydi. Arnold'un bütün ailesi gelmişti. Zengin işadamlarından hâlâ East End'den pek uzaklaşamamış insanlara kadar herkes vardı. Dusty'nin ailesi Norfolk'taki çiftlik işçileri ve yoksul çiftçilerdi. Arnold onları *Roots* oyununda kullandı. Ayrıca Royal Court Tiyatrosu'ndan aktörler, yönetmenler ve yazarlar, bizden de birkaç kişi vardı. Sarışın, iri yapılı, ağır, elma yanaklı insanlar; canlı kara gözlü, esmer Yahudiler ve biz, Court'tan çeşitli insanlar, bu olmayacak insan karışımı büyük salonun üç farklı bölümünde oturup birbirlerini incelediler ve sonunda hepimiz birleştik, salonun etrafında defalarca dönerek hep birlikte hora oynadık.

Arkadaşlarımın hepsi toplumsal ilerlemeyle ilgilenmiyordu. Kanada'dan gelen bir ziyaretçi birkaç hafta kaldı. Kadın bana sarı ipek bir şemsiye – fildişi sapı olan küçük zarif bir şemsiye verdi. Şemsiye bambaşka bir hayattan geliyordu. Mutfağımda duvara dayalı durdu; bunu kullanacak olsam bambaşka elbiseler almalı, başka bir evde, kesinlikle de Londra'nın başka bir semtinde oturmalıydım. Şemsiye bana, *New Writing*'de çok güzel bir kısa öyküyü hatırlattı. Londra'da savaş sonrası dönemi, her yerden gelen yüce gönüllü sığınmacıların tehlikeli hayatlarını soğuk, eski püskü dairelerde geçirdiği ve bir sonraki yemeklerinin nereden geleceğini bilmediği zamanı anlatıyordu. Belirli bir şair –sanırım Macar– bir arkadaşına, "Eğer o paltoyu atacaksan, bana ver, donuyorum," dedi. Palto yıpranmış olsa da çok zarifti. Gece gündüz giydi. Yoldaşları, "Senin üzerinde bu palto varken dışarı çıkmayacağız; ciddi insanlar olarak saygınlığımız söz konusu," diyorlardı. Şair bu paltoyu bir yayıncının partisinde giydi ve yayıncının kızı onu fark etti. Bu arada kendi kız arkadaşına, "Neden kendine yeni bir elbise almıyorsun?" dedi. O da, "Bir zamanlar beni ben olduğum için seviyordun, artık yoz burjuvalardan farkın kalmadı," diye yanıtladı. Şairin, yayıncının kızıyla birlikte olup, yeni giysileri ve yeni arkadaşları karşılayabilmesi için yeni bir iş bulması gerekiyordu. Yoldaşları onun ruh gibi dolandığını düşünüyordu, ancak o sadece dönemin çok ilerisindeydi.

Şimdi de yine şaşırtmalı zaman sorusu. Neredeyse sekiz yıldır Londra'daydım. Sekiz yıl nedir ki diyebilirim şimdi. Hiçbir şey, yalnızca bir nefes, ama hâlâ genç-yetişkin döneminde yaşıyordum ve yeni insanlarla, olaylarla, oluşumlarla, fikirlerle haşır neşir bir şekilde asırlardır Londra'daymışım gibi geliyordu. Güney Rodezya'daki arkadaşlarım –Bayan Massdrop, Zelter ailesi, genelde yoldaşlar, ama kesinlikle kibarca mektuplaştığım erkek kardeşim değil– oraya dönmemde ve "gerçekleri anlatan" makaleler yazmamda ısrar ediyorlardı. Geri dönmem gerekiyordu çünkü Rodezya'da geçirdiğim yıllar çok uzakta, çok kopuk kalmıştı ve her gece cepheler, sürgün ve kaybedilmiş topraklarla ilgili uzun, hüzünlü rüyalar görüyordum. Ancak rahatlıkla gidemememin iki nedeni vardı. Param yoktu ve Peter vardı. Onu ihtiyacım olan süre boyunca –altı hafta– Eichner'lara bırakamazdım. İşe para sorununu ele alarak başladım. *Picture Post* harika bir dergiydi, resimli haber kullanan ilklerden, çekingen sahibiyle hep çekişme halinde olan cesur Tom Hopkinson editörlüğünü yapıyordu. Sonunda korkaklık cesareti yendi. Bu arada *Picture Post*'a güvenilebilirdi. Tom Hopkinson'ı görmeye ve *Picture Post*'un Güney Rodezya'ya yolculuk paramı ödeyip ödemeyeceğini sormaya gittim. Gördüğüm kadarıyla ben de bunun için herkes kadar donanımlıydım. Geldiğimden beri Güney Rodezya hakkında saçmalıklar dinliyordum, gerçi Güney Afrika hakkındaki gerçekler –kısmen benim gibi insanlar sayesinde– ortaya çıkmaya başlamıştı. Şimdi, ikisi de her zaman Koloni Ofisi[126] koruyucusu olan ve yerlilerin çıkarları olağanüstü düzeyde olan Kuzey Rodezya ile Nyasaland'i, her zaman Güney Afrika'nın kötü yasaları model alınan Güney Rodezya'yla birleştiren Orta Afrika Federasyonu diye bir şey vardı. İngiltere'de herkes ve bütün gazeteler, bizim eski *Guardian* dahil, bu federasyona hayrandı. İngilizler, yüce gönüllü formüllere dayanamaz. Sadece iki gazete, *Tribune* ve *Daily Worker* –ikisi de aşırı solcu– yağla suyun karışamayacağını ve "huzursuzluğun" kaçınılmaz olduğunu belirtiyordu. Nyasaland'de ve Kuzey Rodezya'da zaten "Huzursuzluk" baş göstermeye başlamıştı. Benim ve başkalarının önceden belirttiği gibi. Tom Hopkinson'a üç bölgede de dostlarımla, irtibatlarımla yüz yüze görüşebileceğimi, dergisinin sadece uçak masrafını karşılaması gerekeceğini ve haber bulma konusunda gerçek gazetecilerden daha iyi

konumda olduğumu söyledim. Tom temkinliydi, olabileceğini ama bana haber vereceğini söyledi. Mektupla hayır, üzgünüm, dedi. Anlaşılan gizli servisle görüşmüştü. Burada çalışanların arkadaşları olması gerekiyordu çünkü tamamen erkeklerden oluşan tüm kurumlarda bu geçerliydi. Ona benim komünist olduğumu –bunu zaten biliyordu– ancak tehlikeli olduğumu söylemişlerdi (Soğuk Savaş'taydık). O sırada Güney Afrika'da ve Güney Rodezya'da yasaklı mülteci yapıldığımı biliyordum. Bu arada Mervyn[127] ve Jeanne Jones cömert bir şekilde (kendiliklerinden; ben talepte bulunmamıştım) Peter'ı altı hafta süreyle kendi çocuklarının yanına almayı teklif etmişlerdi. İhtiyacım olan tek şey uçak parasıydı.

Bu noktada, her şeyi dikkatle ve mantıklı bir şekilde düşündüm. Sovyet elçiliğine gittim ve kültür ataşesiyle –bir başkası– görüşmek istedim. Neden bir Sovyet gazetesinin benim uçak paramı karşılamadığını, bana bir muhabir gibi davranmadığını sordum. Tabii bunun çok fazla olduğunu ve en azından, "Moskova Altını"ndan gelecek suçlamalara davetiye çıkardığımı tabii ki biliyordum. İnanılmaz olan, benim gayet sıradan bir şekilde ortaya çıkıp, normal bir şeymişçesine onları Batılı bir gazete gibi davranmaya davet etmemdi. Evet, bunu komik buluyor, çok eğleniyordum. Ama aynı zamanda çok kızgındım. Kendi adıma onlara beni işe alma fırsatı verdiğimi, bunu yapmaları gerektiğini, yani bunun kendi hataları olduğunu *hissediyordum*. Paranın karşılığını vereceğimi de biliyordum. Bu Ruslarla çelişkili bir ilişki içindeydim. Doğru, Parti üyesiydim – ve parti hakkında kötü şeyler düşündüğümü ve ayrılmayı düşündüğümü bilemezlerdi. Ancak Rus formülü hâlâ çok kullanıldığından, James Aldridge gibi "onlardan biri" değildim. Şu kişi "bizden biri" – *nashe*. *Nashe*, yani iyi. *Türkü Söylüyor Otlar* eleştirmenleri tarafından, Freudcu olduğu ve yüzlerce komünist hatasını ortaya çıkardığı gerekçesiyle yerden yere vurulmuştu. Kısa hikâyeler ataerkildi ve proletaryaya karşı anlayıştan yoksundu. Parti'ye danışmadan doğrudan onlara gitmiş olmam bile devrimci anlayıştan ciddi şekilde yoksun olduğumu kanıtlıyordu.

Şansıma güvenerek hazırlıklarıma devam ettim. Gitmeden hemen hemen bir hafta önce, özellikle de bütün yoldaşlar böyle bir şeyin daha önce hiç yapılmadığını söylediği için paniklemeye başlamışken, Narodny Bankası'ndan, sanırım (hatırlamıyorum) 1.000 sterlinlik bir çek aldım.

Belki 500 sterlindi. Çok paraydı. Uçak biletimi karşılıyor, üstüne de epeyce para kalıyordu. Sovyet elçiliğine telefon ederek yaptığım araştırmada, bana paranın telif hakkı karşılığı olduğu söylendi. (Sovyetler Birliği hâlâ kitaplarımı korsan olarak basıyor ve hiç telif ödemiyordu – oraya gidip parayı harcamanız gerekiyordu. Epeyce yazar böyle yaptı, Karadeniz kıyısında tatil yaparak, racalar – veya komiser gibi yaşadı. Ben bunu hiç yapmadım. Benim görüşüme göre yayıncılar yazarlara ödemeleri gereken parayı ödemeli ve duygusal şantaja girişmemeliydi. "Korkunç zorluklarımızı biliyorsunuz, buraya gelip paranızı Moskova'da alarak ve bizimle birlikte harcayarak bize yardımcı olmaktan mutluluk duyacağınıza inanıyoruz.") Bu paranın telif hakkı için olduğu konusunda hiçbir zaman yazılı teyit olmuyordu. Hangi gazete için yazacağımı sorduğum zaman makaleleri elçiliğe göndermemi, onların bir gazete bulacağını söylediler.

Şimdi asıl affedilmeyecek saflığım: Makalelerimin büyük bir "yaratıcılıkla" Orta Afrika'daki durumu olduğundan daha da kötü gösterecek şekilde değiştirileceği aklıma bile gelmedi. Bu küçük öykü, Sovyet bürokrasisiyle uğraşan herkesin neden sinir krizi geçirdiğini veya işten ayrılmak zorunda kaldığını gösteriyor. Bir kere, her ne kadar yolculuğum elçiliğe söylendiyse de, parayı son dakikaya kadar alamadım – Sovyetler Birliği'ne seyahat düzenleyen insanlar çoğunlukla vizeleri bir gece önce, hatta yolculuk sabahı alıyor, herkesin maksimum heyecan yaşamasını garanti ediyordu. Sonra hangi kitaplarım için telif hakkı aldığım resmen bildirilmiyordu. Yazarlara kitaplarının Sovyetler Birliği'nde ne zaman basıldığı asla söylenmiyordu. Birisi bir yolculuktan dönüp, "Senin kitabının Moskova'da satıldığını gördüm," derdi – ama ben bunu ilk kez duyardım. Bugün bile orada hangi kitaplarımın ve hikâyelerimin basıldığını bilmiyorum. Sonra, İngiltere'ye döndüğüm zaman, makaleleri gönderdiğimde hangi Sovyet gazetelerinde yayımlandığını söylemediler. (Burada *Tribune*'da ve Avrupa'daki sol eğilimli gazetelerde basılanların aynısı.)

Bu arada başka bir şey olmuştu. Sovyetler Birliği'nde "Komünist Parti Yirminci Kongresi" düzenlendi. Şimdi hiçbir genç "1956 yılındaki Yirminci Kongre"ye tepki göstermez ama, sadece solcular değil, o dönemde politikayla birazcık ilgilenen herkes bunun Kruşçev'in Stalin'in suçlarını

“itiraf ettiği” kongre olduğunu hatırlayacaktır. Bu “açıklamalar” inançlılar üzerinde, dünyadaki komünist partilerinin hepsi bombayla paramparça edilmiş gibi bir etki yarattı. Dünyanın her yanında Sovyetler Birliği üstüne söylenen olumsuz her şeyin bir yalan, kapitalistlerin uydurması olduğunu ve (elbette yanlışlar da vardı) Büyük Stalin’in yüce ve iyi vârislerince yönetilen komünizmin dünyanın geleceği olduğunu bilenler (birkaç kişi hâlâ kalmıştır) vardı. Yoldaşlar “açıklamalara” inanmayı şiddetle reddettiler, Kruşçev’in hain olduğunu, CIA tarafından satın alındığını ya da abarttığını veya söyledikleri doğruysa bile suçun başka birisi veya bir komplo grubu tarafından işlendiğini, Stalin’in bunlardan haberdar olmadığını söylediler.

Bunları doksanlı yıllarda yazmak kolay değil. Bu olayları mümkün kılan ortam kayboldu – umarım, sonsuza dek, ama çok emin olmayalım. Benim de içinde yer aldığım toplumsal kitle psikopatolojisi üzerine yazıyorum. Ancak her şey şimdi göründüğü gibi açık bir şekilde tanımlanmamıştı, kolayca anlaşılmıyordu. Arthur Koestler’ın bir keresinde belirttiği gibi, her komünistin kişisel inançları konusunda özel bir gündemi vardı. Ben, Yirminci Kongre konusunda karşıt nedenlerle hayal kırıklığına uğrayan az sayıdaki insandan biriydim. Bu az sayıdaki insan artık Stalin’in suçlarının, Kruşçev’in anlattığından bin kat daha kötü olduğunu biliyorduk. Neden bütün gerçeği anlatmıyordu? Bizler –bu konuları özel olarak tartışan birkaç kişi– “kapitalist basının”, Sovyetler Birliği’nden göç edenlerin ve Doğu Avrupa’daki komünist ülkelerden gelen ve artık sayıları çok artan mültecilerin söylediklerinin tamamı doğru olsa bile, Sovyetler Birliği’nde “doğru zamanda” ortaya çıkıp, “Bizim için söylenen her şey doğru, ama şimdi Sovyet komünizmini tekrar rayına oturtacağız,” diyecek gizlenmiş, temiz bir grup olduğuna inanıyorduk. Burada “inanma” kelimesini kullansam da, bu o dönemde kısmen inanmaktı, zira Sovyetler Birliği hakkındaki her yeni kitapla veya orada yaşayan biriyle yapılan her sohbette bu inanç azalmıştı. Yavaş yavaş. Komünizme olan inancını kaybetmek, âşık olup, aşk hayallerinden vazgeçememekle aynı şeydir. Artık o güne kadar tutunduğum her şeyin palavra olduğunu biliyordum. Yüreğime inen bir darbe denemezdi, çünkü psikolojik yumurtalarımın hepsi aynı sepette değildi, hiçbir zaman olmamıştı. Ancak her şeyini, aklını ve yüreğini veren,

bazen acı fedakârlıklarda bulunan, sadece altın komünist gelecek için yaşayan insanlar tanıyordum ve ruhen yıkılıyorlar veya şiddetle tamamen aksi görüşe dönüyorlardı. Bunlar çok dramatikti, bir süre sonra solda, çok başarılı bir işadamı olmak için alabileceğiniz en iyi eğitimin eskiden komünist olmak olduğu şeklinde bir espri oluştu.

Sovyetler Birliği ve komünizme bütün inancımızı kaybetmek, devrimden vazgeçmek anlamına gelmiyordu. Üstü kapalı fikre göre hepimizi kurtarmak için devrim gerekliydi. Şimdi bunu ifade etmek zor ama temel inanç ilkesi olarak devrim en az 20 yıl daha ortalıktaydı. Belki de daha fazla. Üstü kapalı ima ediliyordu. Gerekçe göstermeye veya açıkça söylemeye gerek yoktu. Devrim iyiydi. Sosyalizmin oyalamaları kötüydü ve korkaklığın aşağılık belirtileriydi, tıpkı Tanrı inancı gibi. Aklımızın, düşünce yapımızın bir parçasıydı ve hâlâ öyle değil mi? Alın size Güney Afrika. Politik olarak Güney Afrika'nın farkına vardığımda yaklaşık 20 yaşımdaydım ve bizce, kan döküleceği, "uzun bıçaklar günü" olacağına mutlak gözüyle bakılıyordu. Gene bu ilgili herkesin bakışının öyle bir parçasıydı ki açıklama yapmaya gerek yoktu. 1992'de Mandela ile Klerk anlaşıp "kaçınılmaz kan dökme" gündemden düştüğünde onlarca yıllık politik inanç öylece buharlaştı.

1956 yılında çok bilinen bir durumdaydım. Birkaç kişi haricinde, düşündüklerimi söyleyemiyordum. Çok üzülen, şoktan hasta olan yoldaşlarıma, Kruşçev'in Yirminci Kongre'de söylediklerinin yalnızca kısmi olduğunu, korkaklık ettiğini ve bütün gerçekleri anlatması gerektiğini söyleyemezdim.

Yolculuğuma çıkmadan önce Parti benimle temas kurup, ressam Paul Hogarth'ın benimle gelip gelemeyeceğini sordu. Pek istediğim söylenemezdi ama neden olmasındı?

Bu yolculuk hakkında *Going Home* adını verdiğim kısa bir kitap yazdım ve ilgilenen olursa hâlâ piyasada bulunuyor.

Birkaç gün Zelter'ların evinde[128] kaldım ve keşfettim ki İngiltere'de güneş sisteminin yakınlarında bir yerde soğuğa, neme direnmeye hazır ve asla gevşemeyecek olan sımsıkı küçük bir çekirdek hep vardır. Salisbury'nin deniz seviyesinden yüksekliğinin şahane kuru, canlandırıcı sıcaklığı önce kemiklerimden başladı, sonra bütün vücudumu sardı ve

gerçekten çalışmaya başlamak istemedim. Ancak Johannesburg'da, Bram Fischer'la[129] kalacaktım. Bram görüşeceğim insanları ayarlamıştı ve Paul'e, insanların olabileceğini akıl edemediği manzaraları bulabileceği yerleri tarif etti. Güney Afrika'nın, onları eleştiren herkesi yasaklı mülteci yaptığı bir dönemdi ve kendimi, Jan Smuts Havaalanı'na götürecek bir uçakta bulabileceğim konusunda espriler yapıyorduk. Ve aynen öyle oldu. Paul'e Özel Birim tarafından durdurulduğum takdirde beni tanımazlıktan gelmesini söylemiştim, ancak polisler beni götürürken, el sallıyor, bağırıyordu. Nereye gidiyorsun? Onu tanımıyormuşum gibi davrandım. İngilizler, uzun süreli güvenlik deneyimleri nedeniyle, yasaları olmayan insanların nasıl yaşadığını anlayamıyorlar. O dönemde Parti ortamında, komünist bir İngiliz fotoğrafçı, gazeteci veya ressam, baskıcı bir hükümet tarafından yönetilen herhangi bir ülkede, örneğin Yunanistan'da, Komünist Parti'nin himayesi altında yolculuk yapıyorsa, tutuklanan ve hapse atılan insanların irtibat kurduğu, ona yardım etmeye hazır cesur insanların izi sürülerek yaptığı işlerin takip edilebileceği esprisi yapılıyordu. Bu uygulama hâlâ devam ediyor. Televizyonda, röportaj yapılan insanların, tutuklanma veya misilleme korkusuyla kimliklerini gizlemek istediğini görüyoruz. Ama gene de, yüzlerinde üç-beş santimlik geometrik bulanıklıkla programın yayınlanmasıyla birlikte tutuklanma, hatta öldürülmelerini garantiliyorlar. Ancak muhabirler ve TV yapımcıları canları istediği gibi davranma hakkına sahipler.

Güney Afrika'dan kovulmak canımı çok sıkmamıştı çünkü duygusal olarak kaybedecek bir şeyim yoktu. İki görevli tarafından geldiğim uçağa bindirildim ve geri dönüş yolculuğunda insanlar bana bakıp Tanrı bilir hangi suçları işlediğimi hayal ederken kendi başıma oturdum.

Salisbury'ye döndüğümde, en sevdiğim meslek sayılmayan gazeteci olma işini ertelemeye başladım ve verandalarda oturup dedikodu yaptım. Sonra başbakanlık ofisinden, "Garfield Todd'la röportaj yapmak istemez misiniz?" diye soran bir telefon aldım. Aklıma gelmemişti. Neden? Ben çok farklı bilgi kaynakları peşindeydim. Ancak başbakanlık ofisine gittim ve orada, ortalıkta Abraham Lincoln gibi dolanan uzun boylu, yakışıklı bir adamla karşılaştım. Duvarlarla tavanların onu sıktığını, açık havada olmayı tercih ettiğini görebiliyordunuz. Orada yaklaşık üç saat kaldım. Her

zamanki gibi son derece yanlış bir konumdaydım. Soylu bir insan olan Garfield Todd, Orta Afrika Federasyonu'na, her türlü gerçeği göz ardı eden o soylu düşünceye hayrandı. "Seni içeri aldım..." daha doğrusu, "Elimi sana uzattım, çocuğum," dedi –misyonerdi– ve bunun nedeni, Güney Rodezya ve Federasyon hakkında güzel şeyler yazmamı istemesiydi. "Yabancı gazeteciler hep kötülüyor," diyordu. Tanıtım elemanlarına bana her türlü olanağı sağlamalarını söylemişti çünkü neler yapıldığını "kendi gözlerimle" gördüğüm zaman etkilenecektim ve güzel makaleler yazacaktım. Bu ülkede büyüdüğümü, içini dışını gayet iyi bildiğimi ve bu yüzden "güzel makaleler" yazmama imkân olmadığını söyledim. İnsanın duymadığı, "sindirmediği" bir şeyden daha olağanüstü ne olabilirdi? Çünkü büyüdüğüm topraklardan dışlanmam *duygusal* olarak mümkün değildi, söylediklerini duyamıyordum. İşin aslı, sekiz yıl önce Güney Rodezya'dan ayrıldığım zaman, Lord Marvin (aile doktoru Dr. Huggins) tarafından yasaklı mülteci ilan edilmiştim. "Yerlilerimin canını sıkmana izin veremezdim." Ancak yasaklı olduğum bana söylenmemişti. Haftalar sonra yanımda bir avukatla Strand'deki Rodezya elçiliğine gittiğim zaman mahcup olmuşlardı. Lafı kıvırttılar, kıvrandılar, yalan söylediler ancak sonunda, "Lanet olsun, bizi sen zorladın," diyerek yasaklı olduğumu itiraf ettiler.

Bu arada, Özel Birim adımın yolcu listesinde olduğunu söyleyince Garfield Todd araya girerek benim girmeme izin vermişti. Ona, beni çok zor durumda bıraktığını söyledim. Hüküm verirken benim adil davranacağıma inandığını söyledi. Bunun benim adaletimle ilgili olmadığını, ikimizin de bir adalet anlayışına sahip olduğumuzu ancak aynı fikirde olmadığımızı belirttim. Federasyonun temelleri hakkında tartışmayı sürdürdük. İki tane Afrika Ulusal Kongresi'ne –Kuzey Rodezya ve Nyasaland– yol açmasının, tahrik edici doğasını açıkça gösterdiğini söyledim. (O sırada görünmez halde olan Güney Rodezya Ulusal Kongresi'ni de doğurmuştu. Üç ülke polisinden de sürekli kaçan, Güney Rodezya'ya kuzeyindeki iki ülkeden haberler ve bildirileri kaçak olarak sokan iki kişiyle gizli olarak görüşmüştüm bile.) Garfield Todd, ulusal kongrelerin liderlerinden nefret ettiğini ve adam yerine koymadığını söyledi. Onların ağzı kalabalık provokatörler olduğunu belirtti. "Tabii

öyleler,” dedim. Kısa bir süre sonra bütün siyah liderlerle yakın arkadaş olacaktı.

Güney Rodezya’daki vaktimin geri kalanını, onun tanıtım elemanları tarafından gezdirilerek, ama aynı zamanda, daha gerçekçi bir bakış açısına sahip olan Özel Birim tarafından takip edilerek geçirdim. En olmadık yerlerde bitiyorlardı, örneğin Zambezi Nehri’nin yakınında çalılığın ortasında, Paul’ün Coca Cola büfesinin resmini yaptığı yerde; Karoi Hotel’de yan masada konuşulanlara kulak kabartarak: Peşlerine takıldıkları insanların isyankâr saldırılarına yakın olmayı istemediklerinde takındıkları sinirli suratla; arabayla gidilen sinemada yandaki arabada, ancak uykuya yenik düşerek.

Bu yolculuğun acıklı tarafı, gidip eski yoldaşlarımı, komünistleri görmekti. İçinde yaşadığınız toplum hakkında, arasında yaşadığınız insanlar tarafından paylaşılmayan görüşlere sahip olmak, bunları soğukkanlı ve mantıklı bir şekilde korumak, paranoyak ve kızgın olmamak... Şey, bu mümkün değil. Eski Güney Rodezya’da, komünistlerle kaffir-sevenler icat edilmeden önce, bu tür bir iki kişi vardı. Bir tanesi dinden destek alan şair Arthur Shearly Cripps’ti ama genelde imkânsızdı. Aradan sekiz yıl geçmişti. Soğuk Savaş hâlâ etkisini sürdürüyordu ve kuzeyde ulusal kongreler oluştuğu için beyazların tavırları daha da katılaşmıştı. Eski arkadaşlarımın paranoyaklaştıklarını, çok içki içtiklerini veya tam tersi görüşler benimsediklerini, “Beyaz Uygarlığı”nı, yakın zamana kadar zavallı bulacakları şekilde savunduklarını gördüm. Ya da sinir krizi geçiriyorlardı. Bütün bu insanlar hayatlarını, Rusya’daki o şahane ve gerçek ütopya hayaliyle sürdürmüşlerdi fakat şimdi *Observer*’da Kruşçev’in konuşmasının tam metnini okumuşlardı ve çok kızgınlardı; olanlara inanamıyor ve acı çekiyorlardı. Bir maden kasabasında veya Bulawayo ya da Salisbury’de küçük gruplarla veya insanlarla tek başlarına görüştüm. Hepsi çaresizlik içindeydi ve kırgınlardı. Bir tek şeyi söyleyemedim: “Kruşçev’in söylediklerinin doğru olması bir yana asıl gerçek yüz kat daha kötü,” diyemezdim. “Evet, doğru söylüyor,” dedim. “Evet, korkarım Kruşçev’in söyledikleri doğru.”

O ilk evliliğimi sürdürseydim, o toplumda bir devlet memurunun karısı olarak kalsaydım nasıl biri olacağımı görüyordum – biliyordum. Çok

içerdim, sinir krizi geçirirdim ve en azından sinir hastası olurdum.

Birkaç gün süreyle, Marandellas'taki evinde erkek kardeşimi gördüm. İkimiz de huzursuz olduk. Bu yanlış düşünen, kaffir-seven, bu haksız kitapları yazan birini konuk ediyordu. Bense, "gerici" bile diyemeyeceğim bir adamla beraberdim, çünkü hemen her konudaki tavırları hep aşırıydı, karikatür gibiydi.

Bir öğleden sonra annemle görüştüm. Eski arkadaşı Bayan Colborne'da kalıyordu ve buluştuğumuzda her zamanki kibarlığımızla davrandık. Yüzeyin altında çok derin bir hüzün vardı.

Meşhur federasyonun başkanı Lord Malvern'i görmeye gittim ve Kuzey Rodezya'yla Nyasaland'e gitmek istediğimi söyledim, zira Garfield Todd izin almam gerektiği konusunda beni uyarmıştı. "Ne kadar kalmak istiyorsunuz?" diye sordu. Ben bir hafta civarında deyince, "Sanırım o kadar süre içinde fazla zarar veremezsiniz," dedi. Beni yasaklı yapan kişinin o olduğunu hâlâ bilmiyordum.

Bütün bunlarda bir sevimlilik, bir amatörlük var. Bunun nedeni, benim beyaz olmam. Siyah olsaydım, Güney Afrika Özel Birimi beni sınır dışı etme konusunda bir saniye bile tereddüt etmez, mahcubiyet hissetmezdi. Siyah olsaydım, sahip olduğum bu görüşlerle, ulusal kongre üyeleri gibi kaçak olur, gizlenir veya hizmetçi gibi davranırdım.

Bu yolculuğun en güzel tarafı çalılıklarda yalnız olmak, arabayla saatlerce tek başıma dolaşmaktı. Yoldaki tek kişi bendim, arada sırada durup bir açıklığın kenarına oturup gökyüzüne bakıyordum. Bir keresinde kuzeye, hâlâ yapılmakta olan Kariba Barajı'na giden yolda, yolun kenarında, arıza yaptığı anlaşılan bir araba gördüm. Arabada bir gece önce Salisbury'de tanıştığım iki Amerikalı antropolog vardı. "Yardım edebilir miyim?" diye sordum. Betleri benizleri atmıştı, titriyorlardı, korku içindeydiler. "Ne oldu?" "Bütün bu boşluk," dediler. Tahammül edemiyorlardı. Bakmaya dayanamıyorlardı. Ön koltuklarda büzüşmüş otururlarken yanlarında durdum ve muhteşem boşluğa, üstümüzdeki mavi gökyüzüne baktım. Neden korktuklarını sordum. Ama onlara göre, o manzara kötülüklerle doluydu. Yoldaki tek araba olmamak için benim arabamı takip etmelerine izin vermem için yalvardılar. Kariba sapağına

kadar beni izlediler, orada bana zavallı bir şekilde gülümseyip el salladılar, sonra yavaş yavaş yollarına kendi başlarına devam ettiler.

O yolculukta, başka hiçbir yerde görmediğim kadar şahane bir ormanın içinden geçtim – uzun, asil ağaçlar ve temiz, sarı otlar, her tarafta hayvanlar ve kuşlar, hatta filler, onları küçük bir tepenin üzerinde, oldukça yakından gördüm. 30 yıl sonra o orman gitmişti, sadece harap olmuş ağaçlar ve erozyon vardı.

Kuzey Rodezya'ya gitmenin heyecanı yalnızca o sıradaki "huzursuzluk" değildi. O günlerde, hiç kimse mecbur kalmadıkça oraya gitmiyordu – maden mühendisleri, devlet memurları, iş arayan madenciler. Kuzey Rodezya bakır kuşağı üstündeydi, Lusaka önemli değildi. O zaman da, şimdi olduğu gibi, siyah insanların çoğu Güney Rodezya'da ve –şimdi– Zimbabve'de hâlâ köy hayatı süren insanların aksine, ormanların içindeki köylerde değil, kasabalarda, kentlerde yaşıyordu. Çok içilen, zorlu bir yerdi, kentleşmiş bir Vahşi Batı gibiydi. Lusaka'ya bir saatlik uçak yolculuğu, modern ve gelişmiş bir ülkeden, geri kalmış bir ülkeye yapılıyordu. Kuzey Rodezya'nın tamamı alevler içindeydi, insanlar ayaklanmıştı, arabalarındaki beyazlara taş atıyorlar, küçük binaları ateşe veriyorlardı – gücü olmayan insanların zavallı silahları... Eski günlerde, otuzlu kırklı yıllarda, haberlerde en çok görünen ünlü, madencilerin –beyaz madencilerin– sendika başkanı Roy Welensky'ydi. Gürültücü, etkili ve acımasız bir şekilde siyah-karşıtıydı. Güney Rodezya'daki beyazlar ondan "işlenmemiş elmas" diye bahsediyorlardı. Son zamanlarda, döneme uymak için ırkçılığını biraz azaltmıştı ancak siyahlar ona güvenmiyor ve ondan nefret ediyorlardı. Kuzey Rodezya'nın başbakanı olarak atanmıştı ve federasyonun en önemli kişilerinden biriydi. Bu öylesine büyük bir aptallık örneğiydi ki insan şimdi bile hayret ediyor. Yetkililer adeta siyahlara şöyle diyorlardı: "Kesinlikle haklısınız, federasyon, siyahlardan nefret eden insanlara, sadece Güney Rodezya'dakilerin değil, çok iyi tanıdığınız yerel birinin, Welensky'nin eline teslim edilmeniz anlamına geliyor."

Epeyce dolaştım ancak bunların hepsi *Going Home*'da anlatılıyor. Üç olay aklımdan çıkmıyor. Bir tanesi, Afrika Ulusal Kongresi binasına yaptığım ziyaret. Kenar mahallelerin birinde küçük tuğla bir binaydı. Ön odada, memura benzeyen, her bakımdan entelektüel Kenneth Kaunda

oturuyor, *New Statesman* okuyordu. Arka bahçede, küçük bir grup, o zamanki kongre lideri Harry Nkumbula'yı selamlamak amacıyla toplanmıştı. Büyük Kariba Barajı yüzünden yerlerinden zorla atılanları ziyarete Tonga Irmağı'na gidip dönmüş. Tongalar o sıralarda ulusal kongrelerin beyazları suçlamak için kullandığı büyük politik sorundu. Ancak iktidara geldiklerinde hiçbiri çileli Tongaları bir nebze bile düşünmedi. O günlerde çok duygusaldım ve bu çığlık bana çok dokunmuştu. Ormanlık alanda bir süre kalan, polisleri atlatan ve pek uyumadan geri dönen Harry Nkumbula, bahçede kalabalığı bulmuş, bir kutunun üstüne çıkarak nutuk çekmişti. Müthiş bir konuşmacıydı. Yardımcısı Kenneth Kaunda, kısa kollu gömleğiyle oturmaya ve okumaya devam ediyordu.

Bakır Kuşağı kenti olan Ndola'da benim için bir parti düzenlediler. Ana yemek bendim. Bu onlar için kesinlikle eğlence sayılmazdı. Bir taraftan yazar ve ünlü biriydim ve onlar bu tür heyecanlardan yoksunlardı, ama diğer taraftan benim siyah-sempatizanı olduğum biliniyordu, komünisttim ve düşmandım. Gece boyunca iğrenç ırkçı yorumlara maruz kaldım. Bu insanlar, kendilerine artık itaat etmeyen, arabalarına taş atan ve bağırarak hakaret eden siyahlar yüzünden kendilerini tehdit altında hissediyorlardı ve o gece nefretle, fesatla ve kinle kendilerini savundular. Beni yavaş yavaş ve maksimum tatsızlıkla öldürebilselerdi öldürürlerdi. Bu arada, bütün gece Eartha Kitt plakları dinlediler ve duygusal bir şekilde şarkılara eşlik ettiler. Esmer şeker, küçük siyah tavşan dedikleri Eartha Kitt'e bayılıyor, ona doyamıyorlardı. Ah vatandaşlarım, beyaz vatandaşlarım, sizi hiç sevmiyordum, ne kadar kötüydünüz. Yani, ırkçı damarınıza basıldığı zaman, çünkü başka zamanlarda herkes gibi çok tatlıydınız. O gece kimler vardı. Madenden yöneticiler ve kıdemli teknisyenler, büyük madencilik şirketlerinin, Anglo-Amerikan ve Rodezya Seçim Ortaklığı'nın temsilcileri. Kadından çok erkek, zira Bakır Kuşağı'nda kadınlar hep azınlıktaydı. Benim dönemimde öfkeli bir enerji dalgası vardı. Bakır Kuşağı'nda şiddetli bir ham enerji vardı ve birinden nefret etmek de içinizi enerjiyle dolduruyordu.

Şimdi de üçüncü olay. Ndola'dan Lusaka'ya uçarken hoş bir genç adamın yanında oturuyordum, rastlantıya bakın ki polisti. Bakır Kuşağı'nda geçici

olarak görevlendirilmişti ve şimdi, birlikte yaşadığı annesiyle kız kardeşinin yanına dönüyordu. Güvercinlerinden ve tavşanlarından bahsediyordu. Onunla gidip annesiyle ve kız kardeşiyle tanışmam gerektiğini söylüyordu. Evlenmeliydik, gayet iyi anlaşırdık. O uçak yolculuğu bir saatten az sürüyordu. Çok şaşırmıştım. Çok etkilenmiştim. Çekici kadınlar, mantıksız evlenme tekliflerine alışkındır. Aşk – o bambaşka bir şeydi. Bir anda çıkma teklifi almakta şaşırtıcı bir yan yoktu. Ama evlilik? Gençken –ancak savaş sırasındaydı– birçok kez başka kadınlarla oturup huzursuz bir şekilde erkeklerin ne kadar rahat bir şekilde evlenme teklif edebileceğine hayret etmiştik. Fakat bu genç adam oldukça mantıklı biri, diye düşündüm. Sarhoş değildi, kafası iyi değildi. Muhtemelen hayalleri başını döndürmüştü. Kuzey Rodezya'dan hiç ayrılmamıştı. Burada, yerden bilmem kaç metre yüksekte onun yanında bu kadın oturuyordu. Gazeteci olduğunu söylüyordu. Londra'da yaşıyordu. Bu sevimli genç adam –benden en az on yaş küçüktü– bir tür hayal kuruyordu. Kız kardeşinin satın aldığı kız dergilerinden çıkmış gibi görünen biri uçakta yanına oturmuştu ve havaalanında el sallayarak yanından uzaklaştığı zaman, yüreğimizin arzusunu yansıtan rüyadan uyandığımız ve ellerimizin bomboş kaldığını anladığımız zaman olduğu gibi kendini bir boşlukta bulmuştu.

Fakat bu o kadar tuhaf, o kadar biçimsiz bir olaydı ki, unutamadım. Bu konuyu uzun uzun düşündüm, sonra vazgeçtim, ancak bu konuya geri döndüm ve aynı türdeki olaylarla denkleştirdim. Çok az cazibesi olan her genç kadın bu tür olayları önemsiz olarak değerlendirmekte zorlanır, ancak sonunda bazı kadınların, insanlar –sadece erkekler değil– hayallerini anlattığı zaman boş ekran gibi oldukları sonucuna vardım. Bu kadınların çok güzel, hatta güzel olmaları da gerekmiyor. Sıradan insanlar olabilirler. Bütün hayatları boyunca her türlü teklifi ve öneriyi alırlar ama bunun kişisel cazibelerinden kaynaklandığını düşünürlerse hata yaparlar. Eskiden, "Eh, bizler iyi dinleyicileriz, belki de nedeni bu," diye düşünürdüm. Kendi yaşımdaki kadınlar arasında sessizce özel bir araştırma yaptım. Bazıları bana bakarken alaycı olmaya hazırlardı: Sen neden bahsediyorsun? Ancak bazıları neden bahsettiğimi hemen anladılar.

Londra’ya döndükten kısa bir süre sonra bir telefon geldi, bu tür telefonları sık sık alıyordum. Ağırlığını koymuyorsun. Kuzey Rodezya Ulusal Kongresi liderleri Londra’daydı. Kalsalardı hapse atılacaklardı. Çok az paraları vardı, çok yoksul bir hayat sürüyorlardı. Lütfen onları arayıp, en azından arada sırada düzgün bir yemek yemelerini sağlayabilir miydim? İşte bu nedenle, birkaç ay boyunca, haftada iki üç kere, evimde, büyük salonumda çeşitli siyah sürgünleri ağırladım. En önemlisi, hareketin lideri Harry Nkumbula’ydı. O zaman çok tanınan bu politikacı, uzun zaman önce sahneden silindi. O zamanki diğer birçok Afrikalı sürgün gibi o da çok içiyordu. Sonradan, yakında Zambiya olacak yerdeki siyahların taviz vermeyen ruh haline göre fazla ılımlı bir çizgi benimsedi ve gözden düştü. Yerine Kenneth Kaunda geçti. Harry içmeye devam etti ve kendini mahvetti. Yazık; olağanüstü iyi biriydi. Bu yemeklere gelen insanların hepsi Kuzey Rodezyalı değildi. Bir tanesi Nyasaland’den Orton Chirwa’ydı. Londra’da öğretmenlik yapıyordu. Sınıflarında sadece beyaz öğrenciler vardı. Onları her sabah sıraya diziyor, bir sandalyeye oturuyor ve öğrencilerin sırayla yanından geçmesine izin veriyordu. Çocuklar saçına dokunuyor ve hayretle bağırıyordu. Bu seremoninin yapılması gerekiyordu, zira aksi takdirde ders sürekli bölünüyordu: “Lütfen, efendim, saçınıza dokunabilir miyim?” Orton iyi kalpli ve akıllı bir adamdı, fakat bunlar onu korkunç kaderinden kurtaramadı. Bir başka müdavim, Zanzibar’dan Babu Muhammed’di. Erken gelir ve benimle yemek pişirirdi. Onun katkısı, Zanzibar tarzı büyük köri tencereleri olurdu. Başkaları da uğruyordu ama isimlerini hatırlamıyorum. Bu adamlar yakında yetkili konumlara geleceklerini bilmiyorlardı. Tereddütlüydüler, moralleri bozuktu ve Londra’da yalnızlık çekiyorlardı. Sonradan geriye dönüp baktım ve huzursuz bir şekilde, birbirinden çok farklı olan kaderlerini düşündüm. Orton Chirwa, tiran Hastings Banda ile karşı karşıya gelecek ve yıllarca hapis yatacaktı. Hapiste zincire vurulacak, işkence görecek ve sonra öldürülecekti. Kenneth Kaunda, Zambiya’nın ilk siyah cumhurbaşkanı oldu. Grubun ümit vaat eden, şirin idealizmlerle dolu genç şairi Mainza Chona içişleri bakanı oldu ve çok kötü hapishaneleri idare etti. Ulusuna örnek olması için sekiz çocuk sahibi oldu çünkü çok çocuk sahibi olmanın kötü bir şey olduğu düşüncesi yalnızca beyazların küçük numaralarından biriydi.

Birçok kere kovulan sığınmacı Babu, postanede çalıştıktan sonra Zanzibar'a geri döndü ancak İngilizler tarafından, provokatör olduğu gerekçesiyle hapse atıldı. Hapishanedeyken *Altın Defter* kitabını okuma gibi rahatsız edici bir deneyim yaşadığını söyledi – uygun bir hapishane kitabı olduğu söylenemezdi. Sonradan Julius Nyerere'nin hükümetinde bakan oldu. Tanzanya'daki sosyalist köylerden –Ujamaa – sorumlu insanlardan biriydi. Bunlar o ülkenin tarımını mahvetmişti. Zanzibar'da, kendi çevresindeki yandaşları dışında herkesin nefret ettiği ve başkalarının yanı sıra Babu'nun muhalefet ettiği bir tiran olan Karume vardı. Birisi ona suikast düzenledi. Başkalarının yanı sıra, Babu suçlandı. Bana söylediğine göre bunu yapmasına imkân yoktu çünkü o anda birkaç kızla birlikte tekne gezisindeydi. Hakkında Babu'nun söyleyeceği pek güzel lafı olmadığı Başkan Nyerere, Babu'yu Zanzibarlı katillerden korumak için hapse tıktı ve ülkesine, mutlak bir ölüme geri göndermeyi reddetti. Zanzibar'da yüzlerce insanı hapse tıkıyor, işkence ediyor, asıyorlardı. Babu, tanıdıklarım arasında insanlarla birlikte olmaktan en çok hoşlanan adamdı ve yedi yıl hücre hapsinde kaldı ve âdet olduğu üzere tuvalet kâğıdına anılarını yazdı. Gardiyanların kendisine duyduğu sevgiyle ona bakıp beslemeleri sayesinde hayatta kaldı. İngilizlerin denetimindeki bir hapishanede olmanın Afrika hapishanelerindeki koşullarla karşılaştırıldığında tatilde olmaya benzediğini söylüyordu. Babu sık sık gazetelerde "Afrika'daki en tehlikeli adam" olarak tanımlanıyordu. Bu tür saçma etiketleri ne kadar seviyorlardı. Kimin için tehlikeli?

Evimdeki bu akşam yemeklerinde epeyce hüzünlü, karamsar espriler yapılıyordu. Ülkelerini kendileri yönettikleri zaman her şeyin nasıl olacağını hayal ediyorlardı. Bir akşam, Kenneth Kaunda da dahil olmak üzere Kuzey Rodezyalıların, ülkelerini yönetmelerinin, gerçek bağımsızlığa kavuşmalarının imkânsız olduğunu, çünkü Bakır Kuşağı'nın sahibinin uluslararası sermaye olduğunu söylediklerini duydum. Bakır, engin doğal yaşam dışında, Zambiya'nın tek mal varlığıydı. Bakır madenlerini kapatmalarına asla izin verilmezdi. En iyisi bütün madenleri havaya uçurmak olurdu, sonra bağımsız olabilirlerdi. Bu fikir programlarının ciddi ve özlem dolu parçasıydı ve bir gecede oluşturulmamıştı.

Kenneth Kaunda, Mainza Chona ve Harry Nkumbula, Zambiya'ya geri döndüler. Bir süre hapiste kaldılar, ama sonra ilk ikisi sırasıyla başbakan ve içişleri bakanı olurken Harry gözden düştü. Babu Zanzibar'a gitti ve İngiliz hapishanesine girdi. Orton Chirwa, Nyasaland'e, Malawi'ye gitti ve korkunç bir sonla karşılaştı.

Kuzey Rodezyalılardan bir daha haber almadım. Mainza Chona'nın insanlara gidip benden uzak durmalarını, çünkü benim tehlikeli bir komünist olduğumu söylediğini duydum.

Bunu umursamadım. Bir kere, akşamlarım yine bana kalmıştı. O zaman, arkadaşça davrandığım, para verdiğim, beslediğim (gerçi Londra'da onlara yardım eden tek kişi ben değildim) adamların, kaçınılması gereken birisi olduğumu düşünmesine içerlemiş miydim – şimdi içerliyor muydum? Hayır. Politikada erdem başlı başına ödüldür, adalet ve hatta teşekkür beklemek aptalcadır, tıpkı savaşta yaşamını ortaya süren askerin hükümetinden ona hakkını vermesini beklemesi gibi, ya da sürünen genç ressam veya şairlerin yanında yer alan kadınlar gibi; siperlerdeki savaş bitmeden çok önce sakat kalmış askerler Londra sokaklarında kibrit ve ayakkabı bağı satmaya başlamıştı bile.

O akşamlarda aslında çok az komünizm, teori ve pratik vardı. Bir kere, dogma ya da parti çizgisi, hâlâ siyah ulusalcılığın hata, gericilik, vs. olduğu yönündeydi. Afrika'daki muhteşem doğuşun tek anahtarı hâlâ siyah proletaryaydı. Bu adamların hiçbirisi komünizmle ilgilenmiyordu. Sadece Koloni Ofisi'nin baskıcılığından, federasyonun ihanetine uğradıklarından bahsediyorlardı. Kraliçe Viktorya şeflerine (siyah) çıkarlarının her zaman önde geleceğine söz vermişti, buna rağmen Koloni Ofisi, onları Güney Rodezya'nın merhametine bırakacak olan federasyonu kabul etmişti. Konuşmalarının en önemli noktasını ihanetin acısı oluşturuyordu.

Beni bugün bile duygulandıran küçük bir olay: Whitehall'dan[130] biri soylulardan biriyle bu ajitatörlerin çaya çağrılmasının iyi bir şey olacağına karar vermişti, belli mi olurdu, baksanıza Kenyetta'ya, baksanıza Nkrumah'ya, bir zamanların tehlikeli ajitatörleri soylu liderler halini almışlardı. Sarayda muhtemelen, "Ah Tanrım, hayır, birisinin bir grup siyahı çaya çağırması gerekiyor. Sen ne dersin?" denmişti.

"Kesinlikle olmaz, heriflere katlanamıyorum."

“Ya sen?”
“Olmaz.”
“Buldum. Alice’e onun yapması gerektiğini söyleriz.”
Böylece Prenses Alice, Zambiya’nın müstakbel hükümetini sarayda çaya davet etti. Hangileri olduğunu bilmiyorum, bu yalnız ve ihmal edilmiş adamlar bu ilgiye ve Kraliçe Viktorya’nın atalarına verdiği vaade yapıldığını düşündükleri bu hassas referansa o kadar minnettardı ki beş yıl sonra Zambiya özerklik kazanınca, Başkan Kenneth Kaunda özellikle Prenses Alice’i resmi olarak konuk edip edemeyeceğini ve kutlamalarda büyük resmi baloyu onunla birlikte açıp açamayacağını sordu. Böylece baloda bu narin yaşlı kadın mücevherlerini takarak, güzel tacıyla, Başkan Kuanda’yla salonda yavaş yavaş vals yaptı.
Bu aşamada Parti’de telefonlarının dinlendiğine ve mektuplarının açıldığına inanan, romantik ve paranoyak olduklarına karar verdiğim insanlara karşı benim sabrım artık taşmıştı. Fakat sonra, beni mektuplarımın açıldığına ikna eden bir olay oldu. Babu, Zanzibar’a döndükten sonra bana, belirli bir günde beni ziyarete gelecek olan ve akşam yemeklerinden çok yararlanacağına –ancak artık yemekler sona ermişti– inandığı belirli bir kuzenini tavsiye eden bir mektup gönderdi. Babu kuzeninin politikayla ilgilenmediğini, iyi bir çocuk olduğunu ve eğitilmeye ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Bu kuzen, bir telefon açmadan veya mesaj göndermeden kapımda belirdiğinde korkuyordu, sırf Babu mecbur olduğunu söylediği için gelmişti. Whitehall’da bir yetkili tarafından çağrılmış ve Araplarla tehlikeli komplolara karışan Bayan Lessing adlı kadından uzak durması gerektiği söylenmişti. Bu kadından kaçınmaya özen göstermeliydi, yoksa Londra’da kalışı kısa sürebilirdi. Beni hangi tarihte ziyaret etmeyi planladığını biliyorlardı. Yani Babu’nun mektubunu açmış olmalıydılar. Bu kuzen Arapların kim olduğunu öğrenmek istiyordu. Ben de öğrenmek istiyordum. Araplar o zaman daha dünya sahnesindeki gürültücü figürler değildi; aklımıza bile gelmiyorlardı. Londra’da hiçbir Arap’la tanışmamıştım. Bir Arapla sadece Salisbury, Güney Rodezya’da, grubumuzda aklımıza gelen parlak bir fikirle, bütün Yahudi arkadaşlarımıza, Alman yanlısı oldukları için savaş boyunca bulundukları enterne kampından yeni çıkan Arapları karşılama önerisinde bulunduğumuz

zaman tanışmıştım. Kızgın ve buruk insanlardı, Yahudiler de kızgın ve buruktu. Gerçekten de, medeni bir tartışmanın havayı yumuşatacağını düşünmüştük. Karşılaşmalarının ilk birkaç dakikası o kadar gergin geçmişti ki, biz –müdahil olmayanlar– onları öylece bıraktık ve Grand Otel'de içki içmeye gittik. Arada sırada elçiler gönderip, nasıl gittiğine baktırıyorduk. Çok kötü gidiyordu ve şiddetle sona erdi. Araplarla tek karşılaşmam bu şekilde olmuştu. Ben de, kuzen de şaşırmıştık. Kuzen, Babu'nun talimatına uymayı ve partilerime katılmayı göze alamayacağını söyledi, çünkü Londra'da iyi vakit geçirmek niyetindeydi ve İngiltere'den atılmak istemiyordu. Bu gizemli komplocu Araplar daha sonra ortaya çıkacaklardı. Bana gelince, omuzlarımı silktim ve "Ne bekliyordun?" diye düşündüm. Ünlü İngiliz gizli servisleriyle bütün karşılaşmalarımda –ki hep çok belli belirsiz oldu– bu tuhaf, gerçeküstü hava olmuştu.

O evde en sık tartışılan mesele komünizm değil, anarşiydi – klasik anarşi. Babu, hapishanede mecburi görevini tamamlamak üzere memleketine dönmeden önce anarşistti, Avustralya'daki işçi hareketi bu çok cazip ve iktidarın hiçbir tatsız yükümlülüğünü içermeyen felsefeden etkilendiği için anarşist olan Murray Sayle'ın arkadaşıydı. Babu'ya, "İktidara gelince, oradaki organizasyonu ne yapacaksın?" diye sorduğumu hatırlıyorum. "Kolay," demişti gırgırına. "Yalnızca lağvedeceğiz ve doğal güçlerin yönetmesine izin vereceğiz." Babu'ya burada hakkını teslim etmeliyim, ona sonradan anarşist dönemini hatırlattığım zaman şaşırdığı ve sorumsuz gençliğini hatırlamadığına memnun olduğunu söyledi. Bu arada, sorumsuz veya değil, çok eğlenceli günlerdi. Babu bir gün öğleden sonra telaşla evime geldi ve Afrika'nın bütün geleceğini değiştirmek için harika bir planı olduğunu söyledi. Londra-Mısır arasında gidip gelen bir gemide çalışan bir kuzeni –başka bir kuzeni– vardı. Kahire o dönemde "Afrika'nın tamamını" propagandaya doyuracak kadar güçlü bir verici kullanıyordu. Ne propagandası olduğunu unuttum. Babu bu radyo istasyonunu desteklememiz gerektiğini söylüyordu. Orada bir arkadaşı vardı. Arkadaşının elinde uygun, Kahire'nin kullandığı söylemlerden olmayan gerçekçi ve ciddi malzeme vardı. Bunu nasıl yapacaktık? Kolay! Gemideki kuzene verecektik, o da İskenderiye'deki aracıya verecekti. Aracı da Kahire'ye gönderecekti. Ama bu değerli malzeme Kahire'ye ulaşıncaya

kadar, haftalar geçecek ve güncelliğini yitirecekti. Ayrıca, Kahire'deki radyo programlarını yönetenler herhalde durumu fark ederdi? Sonuç olarak benim rolüm, gençlik coşkusunu bastırmaktı. Bu cazip çılgınlara, üstlerine soğuk su döksem de, tepki vermemek elde miydi?

Aşağı yukarı bu dönemlerde Fenner Brockway'in yarattığı Koloni Özgürlüğü Hareketi'nin birkaç toplantısına katıldım. Bu toplantılar hep Avam Kamarası'nın alt katlarında büyük bir odada düzenleniyordu. Katılan 20 küsur insanın arasında, kendi ülkelerinde ya İngiliz hapishanelerinden yeni çıkmış ya da hapse girerek gözden kaybolmak üzere olan geleceğin başbakanları ve cumhurbaşkanları vardı. Bu demokrasi denemelerini gerçekten seviyordum. Britanya İmparatorluğu'nun dağılmasını hızlandıran veya vurgulayan bu toplantılar şu şekilde gerçekleşiyordu. Uzun bir toplantı gündemi oluyor, huzursuzluğun çeşitli aşamalarındaki İngiliz kolonileri ve kral vekillikleri listeleniyordu. Kıbrıs, Kuzey Rodezya, Nyasaland, İngiliz Guyanası... vs. Barbara Castle bu toplantılar için aşağıya iniyordu; son derece yetenekli ve etkileyici bir kadındı. Çeşitli ülkelerin adları okunuyordu ve birisi neler olduğu konusunda rapor veriyordu. Kuzey Rodezya? Huzursuzluk. Ayaklanmalar. Taş atma. Bakır Kuşağı'nda grev vardı. Harry Nkumbula ve Kenneth Kaunda hapsedilmişti. Nyasaland? Huzursuzluk, grevler, taş atmalar, vs. Ancak sıra Güney Rodezya'ya gelince yalnızca geçiştirilmişti. O konuda söylenecek hiçbir şey yoktu. Nedenini sordum ve Güney Rodezya'nın özerk bir koloni olduğu, İngiltere'nin olup bitenler üzerinde hiçbir söz hakkı olmadığı söylendi. Kulaklarıma inanamıyordum. Güney Rodezya 1924 yılında özerk bir koloni haline gelmişti ancak iki şartlı madde vardı. Bir tanesi Savunma, diğeri Yerli Politikası. 1924'ten başlayarak Britanya her an el atıp siyah nüfusu koruyabilir, hep Güney Afrika'dan kopya edilen yasaların geçmesini yasaklayabilirdi. Britanya bunu hiç yapmadı, bir kere bile. Çok geç kalınmış sayılmazdı. Güney Rodezya'nın siyahları Federasyon fikrinden nefret ediyordu ve Britanya müdahale etme hakkına sahipti.

Yorumlarım hiçbir etki yaratmadı. "Bilmek istemeyen" insanların kibar, zırhlı yüzlerine bakıyordum. Britanya Güney Rodezya'daki beyazlara asla

hayır dememişti ve belli ki o odada artık başlamak için çok geç olduğu düşünülüyordu.

Bu çok travmatik, acıklı bir deneyimdi. Koloniler tartışılırken, Avam Kamarası'nın hep boş olduğu fikrine kendimi alıştırmıştım. Bu odadaki insanlar dışında hiç kimse meseleyle ilgilenmiyordu, onlar da zaten her yerde kolonilere özgürlük ve kolonilerin içinde özgürlük savunucuları olarak tanınıyorlardı. Bu insanlar kesinlikle Britanya'nın Güney Rodezyalı siyahlara karşı sorumluluğu olduğunu biliyor olmalılardı. Ve şimdi kendilerine hatırlatılınca umursamıyorlardı. Onlara göre önemli değildi. Charles Mzingele ve arkadaşlarıyla sık sık bir araya geldiğimi ve onların, "İngiltere'deki kardeşlerimiz bize nasıl davranıldığını duyunca bizi destekleyeceklerdir," dediklerini hatırlıyordum. Buradaki "kardeşleri..." Fakat bu karmaşık bir kavramdı. "Kardeşlere" sendika, kardeşlik fikri ve de işçi hareketi kardeşliği de dahildi; İşçi Partisi kongrelerinde, sendika kongrelerinde kolonilerde özgürlük üstüne her türlü moral yükseltici konuşma yapılıyordu. Ancak Britanya –belki de İngiltere demem lazım– hakkında, anlayış, tarafsızlık ve (demode kelimeyi bağışlayın) onur içeren eski görüş daha kuvvetliydi. Onur, Afrikalılar için modası geçmiş bir kavram değildi, hâlâ da değil. Kuzey Rodezya'daki siyahiler ayaklanıp taş attıklarında, Nyasaland'deki siyahiler şiddete başvurduklarında, bunun nedeni kendilerini ihanete uğramış hissetmeleriydi. Kraliçe Viktorya şeflerine vaatlerde bulunmuştu ve bu vaatler tutulmamıştı. Aynı şekilde, Charles Mzingele ve arkadaşları, Britanya'nın değişmez maddede verdiği sözü –Güney Rodezya'da siyahlara zarar verecek hiçbir mevzuatın kabul edilmemesini– tutmayacağına inanamıyordu. Bir yerlerde ben de bu demode onur kavramına inanmış olmalıyım, çünkü bu insanların, Britanya'da kolonilerle ilgilenen tek kuruluşun üyelerinin Güney Rodezya'yla ve Britanya'nın sorumluluklarıyla ilgilenmediğini anladığım anda içimde bir şeyler öldü. Britanya İmparatorluğu ne denli özensiz, nasıl tembel, nasıl ilgisizdi; koskoca ülkeleri ve milyonlarca insanı, kendisini oralar hakkında bilgilendirme zahmetine bile katlanmadan ne denli hafife alıyordu. Evet, tabii ben bunu biliyordum, evet, çok basit bir şekilde bu duyarsızlığa karşı mücadele veriyordum. Ancak şimdi Avam Kamarası'nın bodrum katındaydım ve Britanya'nın ne kadar umursamaz ve sorumsuz

olabileceğini gayet katı, soğukkanlı ve kesin bir şekilde öğrenmiştim. Ve – çıldırdım. Sorun, Charles Mzingele'nin yıllarca süregelen "İngiltere'deki kardeşlerimiz durumumuzu öğrendiği zaman..." cümlesiyle, o odadaki insanların kayıtsızlığını bağdaştırmanın imkânsızlığı, iğrençliğiydi. Eve o kadar kızgın gittim ki – hayır, bu kızgınlığın ötesindeydi. Charles Mzingele ve hatalı umutları için, "kardeşlerine" olan inancına yapılan ihanete ağlayabilirdim, ancak gözyaşlarının ötesindeydim. Herhalde politikada düzgün bir şey olabileceğine dair inancımı o anda kaybettim. Bu yüzden bir daha toplantıya gitmedim. Bitmişti. Bu bir tür idealizmle veya inançla doldurulan insanların bunların sona erdiğini gördüğü ve sonra şiddete veya "doğrudan eyleme" başvurduğu andı. Tabii, benim için "doğrudan eylem," diğer birçok insan için olduğu gibi bozulmuştu. Ancak kısa bir süre sonra, Güney Rodezya'nın siyah insanları o noktaya ulaştıkları, çıldırdıkları için, "huzursuzluğun" savaşa dönüşmesine izin vermişlerdi. *Bu kadarı yeterdi*.

Ülkem için bu duygusal beklentilere kapıldığıma inanamıyordum.

O buhranlı 1956 yılını, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Yirminci Kongresi'nin olduğu o yılı, Süveyş yılını bitirelim artık. Bu konudaki "karışıklık"la ilgim ancak Trafalgar Square'daki gösteriye seyirci olarak katılmaktı. Her an kitlesel bir saldırgan güruha dönüşmenin kıyılarında gezinen "gösterilere" her katılışımda kalabalıklardan hoşnutsuzluğum artıyordu. O yılın diğer büyük olayıyla, Sovyetler Birliği'nin Macaristan'ı işgal etmesiyle de ilgilenmedim.[131] Şaşkınlıkla, çok sayıda genç eylemcimizin bu heyecanın tadını çıkarmak için telaşla Macaristan'a gittiğini fark ediyordum... Buruk düşüncelerimden utanıyordum ancak bu gerçekten devrim heyecanının çok farklı bir şekilde değerlendirilmesinin başlangıcıydı. İnsanlar seller halinde Parti'den istifa ediyordu. Kısa bir süre sonra, Rusların ifade ettiği gibi, bazı "revizyonist entelektüeller" ayrıldılar ve *The New Reasoner* adını taşıyan oldukça güzel bir dergi çıkarmaya başladılar. Edward Thompson –tarihçi E. P. Thompson– ve John Saville bu son çırpınışların itici güçleriydi, zira geriye dönüp baktığımda bunun bizim o zamanlar düşündüğümüz gibi yeni başlangıç değil, sadece komünist partisinin ölüm sancılarından biri olduğunu görmek çok kolaydı.

Bu satırları yazarken, Dorothy Thompson'dan bir mektup aldım. O dönemde Edward'a yazdığım mektupların kopyalarını ister miydim? Ona

mektup yazdığımı bile hatırlamıyordum. O zamanlarda nasıl biri olduğumu anlamak için onları ilgiyle okudum, bütün tutkunun tükendiği olgun ve mantıklı düşüncelerim, parti hakkındaki yorumlarım yanlış değildi, fakat o dönemdeki duyguların yerinde yeller esiyordu.

Öncelikle her şeyin birbiriyle çelişmesi.

Şimdi, monolitik politik hareketlerin veya devlet dini ya da inancı olan ülkelerin en ilginç yanı, gayet belirgin bir şekilde birbirlerine benzemeleri değildi. Ben gençken, Nazi Almanyası, tek bir akıl yönetiyormuş gibi kasılarak yürüme ve *Sieg Heil*'lar[132] vardı. Ancak tarih artık bunu, o 13 yıl süren patlamayı görmüyor. Ayrıca hepimizi dehşete düşüren, insanların tek bir akla hipnotize oluşunu izliyormuş gibi hissetmemize neden olan o Nazi Partisi aslında anlaşmazlıklar, entrikalar ve komplolar yığınıydı. Sonra bir de, rahatlıkla kitlesel zihin, bir avuç "muhalifin" pek dokunamadığı bir akıl kalesi olarak görülebilecek Sovyetler Birliği vardı. Ama yine de, bunların hepsi entrika, komplo, işe yaramayan küçük isyanlar, muhaliflerin topluca katliamıydı. Devasalıktan önemsizliğe inmek: İngiliz Komünist Partisi'nin içinde sadece görünürde bütünlük mevcuttu.

Parti'nin, başından beri üye olan insanları kaybetmesinden bahsetmiyorum; üye eksilmesi öyle bir boyuttaydı ki, yakın zamanlara kadar şöyle bir espri vardı: "Herkes Komünist Parti'ye girdi ama şimdi hiç kimse üye değil." İçeride, sürekli olarak gelişen bir anlaşmazlık ve düzenleme vardı. Parti çizgisi, deprem anında sismografta oluşan zikzaklara benziyordu.

1956 yılında, aynı fikirde olmadığım şeyler yüzünden kendimi "gerçekten" Parti üyesi olarak görmezken bile, hâlâ, "King Street'i" kendinden nasıl kurtaracağımı düşünüyordum, hâlâ Komünist Parti'yi ıslah edilebilecek ve Sovyetler Birliği'nin zararlı etkilerinden kurtarılabilecek bir şey olarak görüyordum. Benim görüşlerimin haritası çıkarılacak olsaydı, daha çok bir Troçkist olarak tanımlanmam gerekirdi ve herhangi bir komünist ülkede, düşündüklerimin yüzde birini söylesem, beni vururlardı.

Şimdi büyük "monolitik" fanatik hareketlere bakıyorum da düşünüyorum, Peki *gerçekten* oralarda neler oluyor?

58 Warwick Road

Londra SW 5

19 Ekim

Yirminci Kongre'ye ilişkin tepkiler dünyanın çeşitli yerlerindeki parti ortamlarında, "birey kültü" deyimiyle ifade edildi. Parti'de yanlış olan şeylerle mücadele etmek için bu kelimelerin seçilmiş olması bana düşünce tarzımızdaki yozlaşmanın kanıtı gibi görünüyordu. Çünkü, parti-içi demokrasinin yıkılmasına neden olan şeyin aşırı bireycilik olduğunu gösteriyordu. Ancak işin doğrusu tam tersiydi. Kötü olan şey, bir adamın tiran olması değil, Sovyetler Birliği'nin içinde ve dışında yüzlerce, binlerce parti üyesinin kendi vicdanlarından vazgeçip bu adamın tiran olmasına izin vermesiydi.

Şimdi bürokrasi ve diktatörlük olmaması için parti içinde ne tür kurallar koymamız gerektiğini tartışıyoruz. Çok sayıda endişeli ve huzursuz insan, umutlarını, tiranlık olmamasını garanti edecek bir oluşuma bağlıyor. Ancak kuralları ve oluşumları insanlar yapar. Sovyetler Birliği anayasası terörün en kötü döneminde yayımlanmıştı. Çeşitli komünist partilerde (bence) parti kuralları aşağı yukarı aynı, ancak bu partilerdeki gelişmeler hiç de benzer değil.

Kuralları değiştirmekten bahsetmenin, hepimizin kendimiz dışında bir şeyin, işler ters giderse suçlayabileceğimiz bir şeyin sorumluluğunu üstlenme arzusunun belirtisi olduğunu düşünüyorum. Sevilen bir lidere içten içe güvenmek güzel bir şey. Parti'nin, sırf "işçi sınıfının öncü kuvveti olduğu için" haklı olması gerektiğine inanmak keyif ve huzur veriyor. Bir konferansta kararlar alıp artık her şeyin yoluna gireceğine inanmak çok kolay.

Ancak doğru şeyi yaptığımızı kesin bir şekilde garanti edecek basit bir karar yok. Bizi yeni kararlar alma gerekliliğinden kurtaracak; her gün, bireysel sorumluluklarımızın ne kadarını –ister komünist parti olsun, ister yaşadığımız ülkenin hükümeti; ister komünist bir hükümet olsun, ister kapitalist– merkezi bir oluşuma devretmeye hazır olduğumuzu belirleyecek bir kurallar dizisi yok.

Bana göre son 30 yıl bize, komünist parti, her biri kıskançlıkla kendi yargı bağımsızlığını kollayan bireylerden oluşan bir kurum olmadığı

takdirde, yozlaşarak evet-diyenlerden oluşan bir gruba dönüşeceğini göstermiştir.

Tiranlığa karşı korunmak için yapılması gereken, her zaman olduğu gibi, bireyselliği artırmak, bireysel sorumluluğu güçlendirmek ve birini yetkilendirmemektir.

Doris Lessing

Bu mektubun sakin, serinkanlı, mantıklı tonu, o sıralardaki özel konuşmalardan çok farklı.

Bu 1956 yılında yazılmış ve *The New Reasone*r'da yayımlanmıştı. Komünist Parti, Maurice Cornforth aracılığıyla hemen cevap verdi ve Edward'a, bunun herhalde özel bir mektup olduğunu ve yayımlamaması gerektiğini söyledi. Böyle düşünebilmeleri, Parti'nin çeşitli kademelerinde yaşanan duyguları ne kadar az anladıklarını kanıtlıyordu. King Street'te telaşlı toplantılar yapıldı, telefonlar edildi ve tehditler savruldu. Ayrıca, o dönemleri yaşayanlar, eminim, elimde bulunan mektup yığınını büyüleyici bulacak, oysa yaşamayanlara sıkıcı gelecektir.

İkinci mektup: *Excuse Me While I'm Sick*[133] adını taşıyan ve geleneklere karşı çıkan suratsız ikon düşmanlarıyla –Kingsley Amis ve diğerleriyle– alay eden hicivli küçük bir roman yazmaya niyetlenmiştim. (Sonradan John Wain yakın arkadaşım oldu.) Ancak hevesimi kaybettim.

58 Warwick Road
Londra SW 5

21 Şubat, 1957
Sevgili Edward,

Önce bazı pratik bilgiler.

(a) Hastayken Beni Mazur Gör. Senin hoşuna gitmiyor diye kendimi kötü hissedebileceğim için üzülme. Zaten ilgimi kaybettim. Bitirecek olsaydım, belirli sayıda insana hitap eden oldukça ilginç bir kısa roman olurdu. Ancak belli ki, doğal okuyucuları olacak olan çok sayıda insanın hissettikleriyle uyumsuz olacaktı. Böyle bir kitap, bu tür bir entelektüel alay, kabul edilmiş ahlaki değerlere karşı biçilmiş bir değerdir. Böyle bir geçmiş olmadan bırakılması belki de daha iyi. Bir açıdan kitabın bitirilmemesinin yazık olacağını düşünüyorum. Ama bir polemik yazısı, yüzeyde hafif de olsa içinde yer aldığı derginin yazısıdır, oysa *New Reasoner*'ın bu dergi olmadığı kesin.

Ancak tabii, bu konudaki farklı tavırlarımız, çok daha derin bir farklılığı yansıtmaktadır ve bu nedenle, bu mektubu yazmak bana çok zor geliyor.

Ama öncelikle, sanırım ikinci mektubunuzda yer alan önerilerinize gelelim. Alex Werth tarafından önerilen makaleyi beğendim. Hervé'nin makalesi ilgimi çekebilir. *Not by Bread Alone*'un[134] bir bölümünü okumayı çok isterim ama önce bütün olarak çevrilip, yayımlanıp yayımlanmadığından emin olmak gerek; yakında burada çıkmazsa şaşarım. Hep böyle şeyleri basmakta hızlıdırlar. *The Thaw*[135] örneğin. Hem *Visitors*'ı[136] da hemen radyoya uyarladılar.

Otobiyografi galiba iyi bir fikir. Komünist Parti'deki deneyimler hakkında hakikaten gerçekçi bir yazı, fırtınalı bir dönemde çok değerli olur, ancak kimsenin gerçekçi yazarlar ya da okuyucular olmaya hazır olduğunu sanmıyorum. Gerçekçi olmaya karşı içgüdüsel savunma mekanizması o kadar güçlü ki...

Sanırım, Kingsley Amis gibi birinin Komünist Parti'deki deneyimlerini ciddi bir şekilde anlatması ilginç, tam anlamıyla yüz binlerce kişinin Komünist Parti'yle birebir yaşadığı deneyimler gibi olacaktır.[137] Fakat bu öfkeli gençlerin söyleyecek hiçbir felsefi sözü yok. Neden olsun? Hepsi sanatçı, filozof değil.

Ama şimdi sevgili Edward – özellikle ikinci mektubunda bir sürü husus var.

Plea for the Hated Dead Woman[138] şiiri on yıl önce yazılmıştı ve son zamanlardaki politik durumla hiç alakası yok. Annemden nefret ettiğim bir ruh hali içinde yazılmıştı.

Son romanım *Retreat to Innocence*'a gelince (bu kitabı geri çektim) bence kötü bir kitaptı, çünkü hiçbir temel sorunla yüzleşmiyordu. Kendime öyle olduğumu zannetsem de dürüst davranmıyordum ve bu nedenle yumuşak karınlı ve duygusaldı. Onu onaylamıyorum, kimi yerleri iyi de olsa.

Ancak söylemeye çalıştığım şey bundan çok daha karmaşık.

Bak, senin mektuplarını okuduğumda şimdi benden bir son söz ya da beyanat istiyormuşsun gibi algılıyorum; benden bir şey ister gibisin ve kendime, "Neden ve ne olabilir?" diye soruyorum.

Ancak hepsinden önemlisi, ruh hallerimiz çok farklı.

Şimdi bütün tepkilerimin, bu kadar nefret ettiğim bir kelimeyi kullanmam gerekirse, sanatçı olmamdan kaynaklandığını ve eskiden komünist olduğum dönemlerde olduğu gibi, sanatçı olarak da bütün deneyimlerimi ve duygularımı tükettiğimi gayet iyi biliyorum. Birisi saygısız bir şekilde, insanların sıkıldıkları için Komünist Parti'den ayrıldıklarını söyledi. Biliyorsun – Frank Pitcain, hep gerçek adını unutuyorum. Ama bunu sanatçı olduğu için söylemişti.

Bu kadar uzun zamandır düşündüklerimiz ve hissettiklerimiz yüzünden büründüğümüz bu deli gömleğinden çıkamazsam, tek bir kelime bile yazmadan kuruyup öleceğim.

Fakat bu politik bir tavır değil, bu nedenle benden açıklama yapmamı beklememelisin.

Hem senin de bir sanatçı olduğundan şüpheleniyorum ki o zaman ne düşündüğünü yazarak keşfetmelisin.

Geçen gün öğleden sonra, Randall'la sen aynı tavrı paylaşıyormuşsunuz gibi geldi. Yani kendinizi son 15 küsur yıldır yaptığınız gibi sunamadığınız veya haklı gösteremediğiniz takdirde hayal kırıklığına mı uğruyorsunuz? Fakat hepimiz bu son

derece yozlaşan durumun parçası olduk ve kendinizi haklı göstermeye çalışacağınız hiçbir şey, bunları yaşamayan insanların ilgisini çekmeyecektir. Siz, Edward Thompson ve Randall Swingler, şimdi açıklamalarınızla ya batmayı ya da çıkmayı beklemeyin... Bunun felsefi açıklık talebinizi belirtmek için çok duygusal bir yol olduğunu düşünüyorsanız, davranışınızın, özünde felsefe talebi değil, korkunç bir şekilde kendinizi ifade etme ihtiyacı olduğunu söyleyebilirim.

Siz saf ve asil ruhlu komünistlersiniz ve yakın zamana kadar içindeki kötülüğü kabul etmediniz, idealizminiz ve kendinizle ilgili imajınız yara aldı.

Daktilonun başına git sevgili Edward. Sanattaki deneyimini aktarabilirsin ve gerçekten de aktarılabilir. Ama kaybolan duygularınızın felsefeyle ne ilgisi var?

İnanıyorum ki, insanın bağlı kalabileceği herhangi bir felsefenin olmadığı bir zamanda yaşıyoruz. Marksizm artık felsefe değil, ülkeden ülkeye değişen bir yönetim sistemi.

Ki bu iyi bir şey. Elli yıldan uzun süre dayanan bir felsefe kötü olmalı, çünkü her şey çok hızlı değişiyor.

Ben bir sosyalist olduğumu biliyorum ve zamanı geldiğinde devrim yapılması gerektiğine inanıyorum. Ancak Ken ve John gibi ekonomistler veya tarihçiler Marksistler kadar haklı mı bilemiyorum. Kim bilebilir? Bana kalırsa Marksist dediğimiz ve Marksist olmayan birçok insanın paylaştığı kavramlar yalnızca yaşadığımız dönemin baskılarının yansıması.

Başka kavramlar oluşturmak istemiyorum. Yani kendim için.

Bir türlü bilginin içinde kendimi kaybetmek istiyorum, ama daha ne olduğunu bilmiyorum.

Komünist olmanın (çok az sayıda insan dışında) hiçbir zaman entelektüel duruş olmadığı, aksine bir tür manevi coşku paylaşımı olduğu görüşü hakkında söylenebilecek bir şey olduğunu düşünüyor musun?

Benim içimde manevi coşku kalmadı. Son 30 yılda yaşanan katliam ve karamsarlıktan kendini sorumlu hisseden biri, kapitalizmin zalimliği konusunda ahlaki açıdan kızgınlık hissedebilir mi? En azından ben hissedemem.

Bense, dünya bu kadar hızlı gittiği için, Çin'deki köylüler artık açlık çekmediği, dünyanın her tarafında insanlar, diğer insanlarla ilgilenip, o dönemde adalet olduğuna inandıkları şey uğruna mücadele ettiği için sonsuz bir neşe ve memnunluk hissediyorum. Benim de parçası olduğum karmaşık, devasa bir hareket akışı hissediyorum ve bu hareketin içinde olmak bana sonsuz mutluluk veriyor. Fakat bunun politik tavırlarla ne ilgisi var?

Bir sürü kitap yazmak istiyorum.

Ve 30 yıldır ölmüş olan politik sözlerin bayat kokusu midemi bulandırıyor.

Benden bir cevap almayı umduğun için, bu mektubun seni hayal kırıklığına uğratacağını gayet iyi biliyorum. Ama elimde değil. Benim gibi insanlara gidip açıklama istememelisin.

Kendimi, hapishaneden salıverilmiş gibi hissediyorum.

Ama her şeyin ötesinde, senin bir daktilonun başına oturup kendine ne düşündüğünü sorman gerektiğine inanıyorum.

Sevgiler,
Doris

Bütün bunların ardındaki mesele şuydu: Edward Thompson, John Saville ve diğerleri kendilerini Parti'den attırmalı mıydı? Ben elbette attırmamaları gerektiğini düşünüyordum. Ancak bütün bunlar devam ederken, Clancy ve başkalarıyla yaptığım konuşmalar tamamen "Troçkizmdi." Biz "revizyonistler" hâlâ Parti'nin arınabileceğine ve ıslah edilebileceğine inanıyorduk. Edward, başkanlıkla toplantılar – açık toplantılar yapılmasını ve her şeyin "açıkça ortaya konulmasını" istiyordu. Bu, o dönemin ilkesi gibiydi. 1956, 1957 kadar geç bir tarihte, bu akıllı insanların, "King Street"in yalan söylediği, toplantılarda şike yaptığı, oylarla oynadığı ortaya çıkınca şaşırdıklarına inanmak çok zor. Her türlü insan King Street'e gidip, gerçeğin sadece gerçeğin açıklanmasını istiyordu. King Street'e ister evet desinler, ister hayır, gideceğini söyleyerek Sovyetler Birliği'ne giden ve orada kötü şöhretli Suslov'la buluşan Haimi Levy oradaydı. Haimi, Sovyetler Birliği'nde Yahudilere yapılan muameleyi tartışmak istiyordu. Yüzlerce – yüz binlerce Yahudi öldürülmüş, işkence görmüş, zulme uğramıştı. Suslov görüşme sırasında, Sovyetler Birliği'nde Yahudi sorunu olmadığını, çünkü Yahudi olmadığını tekrarlayıp durmuştu. Haimi Londra'ya dönmüş, Parti'nin açıkça suçunu itiraf etmesini talep etmişti. Ancak Parti bunu reddedince, Edward Tompson, John Saville ve diğerlerine katılmıştı.

Ben açıkça "revizyonistlerin" kendilerini atılabilecekleri bir konuma sokmalarını istemiyordum, çünkü Parti eskisinden de beter bir hale gelirdi.

Dorothy Thompson'dan bu mektuplar gelmeden önce Gollan'ı görmeye gittiğimi unutmuştum. Şimdi onu pek de etkileyici bulmadığımı hatırlıyorum. John Gollan, Harry Pollitt'ten sonra Komünist Parti lideri olmuştu. Pollitt sert, olabildiğince dürüst ve Komünist Parti dışında da saygınlığı olan biriydi. Yirmili ve otuzlu yıllardaki İngiliz işçi sınıfı hareketinin ve o zorlu dönemdeki mücadelenin ürünüydü. Gollan ise, Komünist Parti'nin ürünüydü ve bu ikisi kesinlikle aynı şey değildi. Tanıdığım herkes Harry Pollitt'e saygı duyuyor, ancak insanlar Gollan'ı ciddiye almıyordu.

Ancak bütün bunlar olurken ben tantana yaratmadan Parti'den nasıl ayrılacağımı düşünüyordum. Bunun nedeni, gazetecilerin dönekleri yakalamak için pusuda beklemesiydi. Gazetelerde şöyle manşetler olacaktı:

“Şu kişi Komünizm Cehennemi –yani İngiliz Komünist Partisi– hakkındaki gerçekleri açıklıyor.” Elimde olduğu takdirde, hiçbir manşete yol açmayacaktım. O halde Gollan’ı görmeye giderek ve Edward Thompson’a, en azından sevecen ama otoriter abla tonunda mektuplar yazarak neden işgüzarlık yapıyordum? Heyhat, işin gerçeği şu olmalıydı: Siyasi entrikadan, olayların ortasında olmaktan zevk almak – kısacası, bu küçücük yolla olsa bile gücün tadını çıkarmak.

Gerçekler: Londra’nın dışından gelen insanlar için uygun bir mekân olan evimde çok sayıda toplantı yapılıyor. Net bir şekilde hatırladığım insanlar, Edward Thompson, John Saville, Haimi Levy, Randall Swingler.

Bu heyecanlı, ateşli tartışmalar hakkında hiçbir şey hatırlamıyorum ancak coşkulu, çoğu zaman sert ve tabii politik mücadele zevkiyle dolu atmosfer aklımda. Elbette Macaristan’ın işgali hakkında konuşmuştuk ama zaman geçince insanlar sadece bu olayı hatırlıyordu. Bütün o olayları yaşayan bizler için Macaristan, bir tanesi –sanırım– 1953 yılında Sovyetler’in Doğu Berlin’de bir ayaklanmayı bastırması olan bir dizi çirkin olayın en son noktasıydı.

Bu olayların gerginliği yüzünden hasta olmuştum ve hasta olan bir tek ben değildim.

The New Reasoner için, *The Sun Between Their Feet*[139] adını verdiğim ve kaleme aldıklarım arasında en iyilerinden biri olduğunu düşündüğüm bir öykü yazdım. O zaman bu öyküyü, komünizmin başarısızlıkları hakkındaki yorumlarım olarak görüyordum ama şimdi sadece insani dileklerin beyhudeliği olarak değerlendiriyorum.

Derginin yönetimiyle hiçbir ilgim yoktu, zira o işle çoğunlukla Edward’la John ilgileniyordu.

Hâlâ devrimin doğru çözüm olduğuna inanıyorduk.

1956 yılının dramlarıyla bir değişim telaşı... bir fırtına... bir kasırga başladı. Daha doğrusu, çoğunlukla gözden uzak bir şekilde, kesinlikle halkın gözünden uzakta süregelen hızlı değişimler görünür hale geldi. Gençlik geri döndü. Gençlerin politikaya karşı duyarsız olduğundan yakınan bizler, şimdi gençlerin bağırıp çağırarak her yerde olduklarını, yüzlerce harika politik plan için desteğimizi almak amacıyla sık sık kapımızı çaldıklarını – hayır, şiddetle vurduklarını görüyorduk. Sizi

yeterince coşku göstermemekle suçladıkları zaman, “Şimdi, benim ilk aydınlanmamın üstünden çok zaman geçti ve özür dilerim ama coşkuya güvenmemeyi öğrendim,” diye mırıldanabilirdiniz. Bunun sevimsiz bir duruş olduğunu biliyordum, çünkü yalnızca kendi aydınlanmama dönüp bakmam –herhalde üzerinden daha 15 yıl bile geçmemişti– kendi parlayan gözlerimi, şiddetli inançlarımı, ılımlı, uykulu ve esprili yaşlıları sevmediğimi hatırlamam yetiyordu.

Birimiz belki telefonda, eski bir Staliniste haber verirken, “Biliyorsun hepsi Troçkist,” diyebilirdi. “Olabilir,” diye azimle yanıtlayabilirdi karşısındaki. “Bugünlerde Stalinist olmalarını bekleyemezsin.” “Niçin herhangi bir akımın peşinden gitmek zorundalar?” Ancak bu çok ileri gitmek olurdu.

Ancak bazı insanlar için, bu dönem kesinlikle bir coşku veya yenilenme süreci değildi. Yahudilerin kaderi konusunda “bizzat Moskova’daki Parti’yle” yüzleşmeye giden Haimi Levy’yi ele alalım. Haimi, East End’de büyümüş yoksul bir Yahudi’ydi. Genç Komünistler Birliği ve sonra da Komünist Parti onun ve onun gibilerin her şeyi –üniversite, eğitim, artık İngiltere’nin hiçbir yerinde görülmeyen türdeki yoksulluktan kaçış– olmuştu. Aynı derecede akıllı bir erkek kardeşi vardı. Aile sadece birini üniversitede okutabiliyordu. Kardeşler yazı tura attı. Bunun sonucunda Haimi Levy üniversiteye gitti ve Imperial College’da parlak ve saygın bir matematik profesörü oldu. Kardeşi ise iş hayatına atıldı ve o da başarılı oldu. Haimi’yi son derece şefkatli bir şekilde maddi ve diğer konularda destekledi. Kardeşler bütün hayatları boyunca birbirlerine yardımcı oldular. Haimi için komünizmin çöküşü sıradan bir darbe değildi. Eminim hayal kırıklığının acısıyla, kısa bir süre sonra öldü. Onun gibi kalpleri kırılan başka insanlar da vardı.

BİR TOPLANTI

General de Gaulle basının özgürlüğünü kısıtlıyordu. Londra’da bir protesto mitingi düzenlendi: De Gaulle diktatörleşiyordu. Miting öğleden sonraydı ve bunu iki nedenle hatırlıyorum. Birincisi, orada bir an geçmişe gittim. Isaac Deutscher konuşmacıydı, askeri bir tarzda giyinmişti, kürsüye çıktı, geleceğe gözlerini dikerek sağ yumruğu havayı tempoyla döverken

çatık kaşlı ağır klişelerle dolu bir söylev çekti. Lenin gibi, diye düşünüyorduk hepimiz. Yaşlı Gardiyan yeniden canlanmıştı. Ne diyordu? Hiçbir fikrim yok. Bu olayın aklımda yer etmesinin ikinci nedeni demokrasiyi savunmak için kürsüye çıktığımda adamın biri, “Yataktan yeni mi kalktın?” diye bağırmasıydı, ardından sempatik gülüşmeler. Tüm sabah yoğun bir şekilde çalıştığım için kızgındım. Ancak üstümde kırmızı bir etek ve siyah gömlek vardı. Hiç kuşkusuz şablona uygundum. Ah, La Pasionaria. Ah, Rosa Luxemburg. Bu ve benzer kadınların hayaletleri solcu erkekleri hep rahatsız eder! (Kadınları o kadar değil.) Fakat, kahramanların hayalleri, cesur duruşlar beni her geçen gün daha huzursuz ediyordu. Platformda başka kimler vardı? Sadece Deutscher’in tam tersi bir kişiliği olan Spike Milligan’ı hatırlıyorum. Aşırılığı reddeden ılımlı ve mantıklı bir konuşma yapmıştı. Onun adına üzüldüm çünkü politikadan nefret etmesine rağmen orada olduğunu biliyordum. Biz konuşmacılar kapıya doğru giderken, *The Goon Show* yüzünden herkesin olduğu kadar benim de kahramanım olan Spike Milligan yanımdaydı. Özel hayatına yönelik bir şey söylemek üzere olduğumu gören Spike elini uzatıp, “Demek tekrar karşılaştık,” diyerek elini hızla geri çekti, “İlk kez olarak.” Bu cümle zihin mekanizmamı karıştırdı ve hiçbir şey söylemedim. O anda, hayranların saldırısına uğradığım zaman aynı taktiği uygulamaya karar verdim fakat işe yaraması için insanın Spike Milligan olması gerekiyordu. Aslında, Londra’ya ilk geldiğimde, PEN Club’da Eleanor Farjeon’un yanımda dikildiğini görünce ona yeteneklerinin çocukken benim için çok önemli olduğunu söylediğim ve buna karşılık olarak onun mırıldanarak, “Onları özellikle senin için yazmıştım,” dediği zamanki kadar utanç verici bir durum değildi. O zaman saygılı bir hayranıma hiçbir zaman kabalık etmeyeceğime söz vermiştim ve tahriklere rağmen, umarım, bunu yapmayı başarmışımdır.

BAŞKA BİR TOPLANTI

Yeni kurulmuş olan *New Left Review* adının neredeyse kesinlikle, “Britanya Nereye Gidiyor” ya da “Yol Ayrımındaki Britanya” olduğu bir toplantı düzenlendi. Başkalarıyla birlikte platformda düşüncelerimi söylerken dinleyicilerden biri ayağa kalkıp sordu: “Sen ve senin gibiler her

şey üstüne bu denli yanılmışken orada durup bize fikirlerini söyleme hakkını kendinde nasıl görüyorsun?”

Çok güzel bir soru. Şöyle cevap verilebilirdi: “Sen neden orada oturup bizi dinliyorsun?” Veya “Ama haklı olduğumuz birçok konu da vardı.” Ya da “Ama herkes komünistti.”

Ancak tanıklık ediyorduk. Neden? Bunun tek nedeni, başkalarını temsil ettiğimizi düşünmemiz olabilir. “Ben ve birçok insan bunu yaşadı.” Başka insanların da aynı şeyi hissettiğini öğreninceye kadar kendi deneyimlerimize güvenmediğimiz için mi oluyor? Tabii bunun nedeni, çok büyük ve genellikle ani değişiklikler yaşanan bir dönemden geçmemizdi. Arkadaşların ne düşündüğünü öğrenmek istiyorsunuz çünkü hiç kuşkusuz, geçen sefer görüştüğünüz zaman düşündüklerini düşünmüyorlar. (“Şimdi bütün bunları nasıl değerlendiriyorsun?”) Ancak, bize söylendiğine göre, asırlar boyunca düşünceleri değişmeyen toplumlar vardı. Muhtemelen hâlâ böyle insanlar var. Özbek soyundan gelen Amerikalı bir kadın arkadaş, hepimizin bazen yapmak zorunda hissettiği gibi, kökenlerini araştırmaya gitti ve büyükannesiyle büyükbabasının çıktığı kabile veya klanın, tamamen aynı şekilde yaşadığını, tüccar ve esnaf olduklarını, atlarla ilgilendiklerini gördü. Yaşantıları, insanların oturup konuşarak hep birlikte uzun uzun yemek yemesi etrafında kuruluydu. Rahat sayılabilecek ve kesinlikle yararlı bir hayat tarzıydı, zaten aksi takdirde bu kadar uzun süredir devam etmezdi. Ama bu arada, klandan ayrılan o kadın, hiçbir şeyin beş dakika süreyle aynı kalmadığı modern insan kasırgası arasında bir yaprak gibiydi.

Ünlerini esas olarak, her konuda sık sık ve tamamen fikir değiştirmelerine borçlu olan insanlar vardır. “Değişim rüzgârları zihnimi etkiledi ve bak, mobilyaların yerini nasıl değiştirdi.” Tanıklık ediyorduk. “Eskiden öyle düşünüyordum, şimdi böyle düşünüyorum.” Sanki fikirler çapaydı.

ISKARTAYA ÇIKMIŞ

John Wain ve ben, “gençken” dans etmekten zevk aldığımızı hatırladık. Tabii, söylemeye gerek yok, kendimizi hâlâ genç görüyorduk. Ben daha 40 olmamıştım, o da galiba o civardaydı. Oxford Street’teki Jazz Club’a gittik. Humphrey Lyttleton burada grubuyla birlikte saksofon çalıyordu. Kulüpte

herkesin, aslında orada olmaya hakları olmayan bu ihtiyarlara çok nazik davrandığını gördük. Hoşgörülü ama eğlenen bakışların altında sakin bir şekilde salındık, sonra dans ederek dans pistinin kenarına ulaştık, sonra kahve içmeye ve yaralarımızı sarmaya gittik.

YARARLI BİR OLAY

John Berger yazarların yalnızca yazarlarla, ressamların ressamlarla, mimarların da mimarlarla görüşmesinin kötü bir şey olduğuna karar vermişti. Haklıydı. Paris'te olduğu gibi, insanların gidebileceği ve sanatçıların, yazarların, düşünürlerin olacağını bildiği kafelerin bulunduğu merkezi bir buluşma yeri olmalıydı. Fakat ne ilk kez, eminim, ne de son kez, karşımıza engel olarak Londra'nın, asla Paris gibi derli toplu ve merkezi olamayacak boyutu ve on dakika uzaktaki Dome, the Flore ve Deux Magots çıktı. Sonra Londra'da, ruhsat saatleri sorunu vardı, zira barlar gece on birde kapanıyordu. Fakat John denemeye değeceğine karar verdi. Oxford Circus'tan bir dakika uzaklıkta bulunan bir barın üst katında bir oda kiraladı –kesinlikle yeterince merkezi bir yerdi– ve o çarpık bir şekilde tanımlanmış engelleri yıkmak amacıyla, çok farklı insanları davet etti. Herkes oradaydı. Mekân tıklım tıklım doluydu, uğulduyordu, çınlıyordu, titriyordu. Ne güzel bir fikir, diye düşündük hepimiz. John Berger bunu düşünmekle ne kadar akıllılık etmişti ve tabii, bu tür etkinlikler daha sık düzenlenmeliydi. Sonra John hepimizi susturdu ve bir konuşma yaptı. İyi bir dava içindi, politikti. Anında ressamların bakışmalarının ardından kapıya yöneldikleri görüldü. Oradakiler, "Hep sağduyuları güçlüdür," derken önce onlar gittiler. Sonra da, birer birer veya gruplar halinde diğerleri ayrılırken John kahramanca konuşmaya devam etti. Şu iyi dava neydi? Kim bilir, kimin umurundaydı, çünkü terk ediyorduk. "*Gene mi?*" diyordu insanlar. "Pek çok kez geçtik buradan." İşte böylece cesur bir deneme sona erdi, ama eğer politika araya girmemiş olsaydı, hepimiz hâlâ orada olabilirdik...

YENİ SOL'UN SOSYAL YAŞAMI

Çok hareketliydi. Bir zamanlar bizimkinin olduğu kadar aktif olan yeni bir kafe açtılar ve boyayıp düzenlerken çok eğlendiler. Yeni politik yaşamın

merkezi olmasını hedeflediler ancak idealist düşünceler iş becerisinin, anlayışının yerini dolduramadığından kafe iflas etti. Yunanlı Jimmy adında biri, Frith Street'teki bir bodrum katında bulunan restoranında ucuz ve bol yemek sunuyordu. Restoran gece gündüz politika tartışan yeni yoldaşlarla dolup taşıyordu. Jimmy'nin yeri hâlâ duruyor. *The New Left Review* ve yan kuruluşları için çeşitli ucuz yerler kiralanıyordu ve bunların hepsi sadık insanlar tarafından boyanıyordu. Hepsi çok eğlendi. Tıpkı bizim gibi. Yeni gençlik bu yerlerde, kafe-barlarda ve ucuz restoranlarda oturup konuşuyordu. Yeni Aydınlanma'da insanın en çok yaptığı şeylerden biri konuşmaktır. Ben bunlara katılmadım ama Clancy katıldı ve neler olduğunu ondan öğrendim.

1957 yılında annem öldü. Şöyle oldu. Benim yanıma yerleşemeyince geri döndüğü Güney Rodezya'da, şu ya da bu eski arkadaşının yanında kalmıştı ama hayatını bu şekilde sürdüremeyeceğini biliyordu. Sonra erkek kardeşime, ona yakın olabilmek için Marandellas'a (şimdi yine Marondera) gelip yerleşeceğini söylemiş, hayatını ona ve çocuklarına adamayı teklif etmişti. “Başkalarına yararlı olmazsam başka ne işe yararım?”

Annem düzgün ve rahat bir huzurevindeydi. Küçük bir bahçesi vardı. Kendisinin yaptığı bu düzenlemelerde hiçbir sıkıntısı yoktu. Ancak yapacak hiçbir işi yoktu. Öğleden sonraları ve akşamları briç ve vist oynuyordu – mükemmel bir oyuncuydu ve yararlı işlerle meşgul olduğuna kendini inandırmaya çalışıyordu. Aslında oğlunun kendisini çağırmasını bekliyordu. “Monica işlerden çok bunalıyor, lütfen gel ve bizimle yaşa, çocukların bakımını üstlen.”

Ve sonra da kalp krizi geçirdi. İngiliz Kilisesi'ne mensuptu. Ölüm halindeki birine son kutsal töreni yapmak için Katolik papaz odasına daldığında kendini yataktan kaldırmaya ve “Hayır, hayır, hayır,” demeye çalıştı ve sırtüstü düşüp öldü. Birisi ona gereksinim duymuş olsaydı belki on yıl daha yaşardı.

Çok üzüldüm ancak bu basit bir kayıp acısı değildi, daha çok soğuk, sıkıntılı bir yarı-donma durumuydu – içten içe yaşadığım bir acıydı. Her zamanki gibi, berbat hayatına acıyordum ancak bu öfkeli acımayı, şu katı düşünce bloke ediyordu: Eğer yanında yaşamasına izin verseydin, ölmezdi. Dairede dolanıp durdum, eski halime döndüm, onun ne kadar sıkıntı

çektiğini görüp, “Hayır yapmayacağım, *beni rahat bırak*,” diyen o küçük kıza dönüştüm. Clancy zaman zaman yanımdaydı ve bana iyi davranıyordu. Acıdığı ve korktuğu annesine karşı hisleri, benim duygularımı anlamasını sağlıyordu. Dürüstlüğüm nedeniyle yaşayamadığım duyguları, örneğin basit gözyaşlarını, benim için blues müziği ifade ediyordu. Birkaç hafta, belki ay boyunca başka hiçbir şey dinlemedim. “St. James Infirmary”, “St. Louis Woman” ... Bessie Smith, Billie Holliday, diğerleri... Şimdi kulaklarımı veya çalışan herhangi bir makineyi kapatmadan bu sesleri duyamıyorum. Dinlerken düşünüyordum. Annemle benim bu uzun, acıklı hikâyemizin hangi noktasında farklı davranabilirdim? Farklı şeyler yapabilirdim. Ancak hiçbir şeyin farklı olamayacağı sonucuna varmak zorunda kaldım. Eğer canlanıp Londra’ya gelse ve cesur, alçakgönüllü ve anlamayan bir tavırla, “Ama tek istediğim beraber olmamız,” dese, kesinlikle aynı şekilde davranır, aynı şeyi söylerdim. O halde acı çekmenin ne yararı var? Üzülmenin? Pişmanlığın?

Kötü, yavaş geçen bir dönemdi, sanki soğuk, yoğun bir suyun kilometrelerce altındaydım. Peter anneannesinin öldüğünü biliyordu, ama bir süre orada kalıp sonra giden yaşlı bir kadın için neden üzülsün? Darbe değil de yara olan, yavaşça yayılan, gözden ıraklaşan, aslında hiç solmayan ölümler vardır. Bazen düşünüyorum, şimdi yaşlı bir kadın olarak yürüyerek içeri girse, ben de yaşlı bir kadınım... Acaba nasıl olurduk? Esprili bir gerçeği paylaşırdık, diye düşünmek istiyorum. Hangi gerçeği? Hangi gerçeği mi, hayatın ne kadar berbat olduğunu. Ama en önemlisi sanırım, ona sarılırdım... Kime sarılırdım? Üç yaşındayken annesini kaybeden ve hizmetçiler, soğuk sevgisiz bir üvey anne, soğuk, sorumluluk sahibi baba tarafından büyütülen küçük Emily’ye.

Genç politikanın tek belirtisi Yeni Sol değildi. Diğeri de, şimdi George Devine’ın himayesi altında tiyatronun küçük bir altın çağı olarak görülen Royal Court Tiyatrosu’ydu. Doğruydu, ama o dönemde çoğu kuzeyden gelen, çoğu işçi sınıfından olan ve üne kavuşmak isteyen genç, yetenekli ve akıllı erkeklerin dönemiydi. Ve hepsi de, her biri de bunu başardı, zira kısa bir süre sonra operanın ve tiyatronun – ve de sinemanın en üst düzeyinde oynamaya başladılar. Sonra George Devine gibi bir kartalın yanında

yalnızca serçe halinde kaldılar – Tony Richardson dışında, zira Tony aslında bir süre tiyatroyu yönetti. Tony, Yeni Sol'un tüm genç erkekleri gibi, kurulu düzene son derece saygısızdı. Kısa bir süre sonra İngiliz sinemasına yeni bir can katacak olan filmler yapacaktı, *Look Back in Anger, A Taste of Honey, Tom Jones, The Charge of the Light Brigade.* Bu arada Royal Court Tiyatrosu'nun en üst kademesindeydi. Uzun boylu, zayıf, yakışıklı bir gençti, muhtemelen parodi olarak başlayan ama sonra kalıcı hale gelen, canım'larla – "caa-nım" – dolu komik bir konuşma tarzı geliştirmişti. Tony Richardson'ın gücü, hem konum olarak hem de yapı olarak kesinlikle aykırı biri olmasından kaynaklanıyordu. Orta sınıf değildi, İngiltere'nin güneyinden gelmiyordu, onun yerine kuzey İngiltere'nin dürüstlüğünü almıştı, ikiyüzlülükten yoksundu. Londra'nın samimi orta sınıfına uzun uzun bakmış ve kısa sürede parçası olduğu her sahneye hâkim hale gelmişti. Şimdi geriye dönüp Royal Court'un içinde ve etrafında olan insanlara baktığımda, en çok öne çıkan kişi Tony Richardson, oysa hepsi de son derece yetenekli insanlardı.

Court, canlı bir tiyatrodan daha fazlaydı, cesur bir geçmişi vardı, yeteneği olan herkes orada çalışmak istiyordu. Havası, ambiyansı öylesine güçlüydü ki, bir süre için sanki sıradışı bir cemaatti. Etrafında, atölye çalışmaları ve altmışlı yıllarda normal karşılanacak türde "etkinlikler" oluşuyordu. Ellilerin ikinci yarısında bazıları aktör, dramatist ancak bazıları tiyatroda bile çalışmayan hepsi genç ya da en azından yaşlı olmayan büyük sayıda kişinin ifade etmeye çalıştığı gereksinim neydi ki bütün akşamlarını, hafta sonlarını, ağaçlar, duvarlar, nehirler ya da öfke, acıma, aşk, sevgi vs. olarak geçiriyorlardı? Bu seanslardan bazıları, görülmeye değer sahneleri ve pantomimleriyle, Viktorya dönemi salonları hakkında okuduklarımızdan farklı değildi. Bu tür şeylerin yapıldığı evlerden biri, Anne ve Peter Piper'ın[140] Hammersmith Nehri kenarındaki eviydi. Bu şahane cam ev, sütunlu verandalarıyla akıntıda süzülen gemi havası taşıyordu. Çiftin, her yaştan, birbirinden güzel kızları vardı. Dolayısıyla Renoir'ın gelip hepsinin resmini yapacağı hayalini kurmadan yapamıyordunuz. Ben de Peter da Piper'ları görmeye gitmekten hoşlanıyorduk, rol yapmalarının beni eğlendirdiğini söyleyemeyeceğim, ne orada ne de başdöndürücü havasına rağmen Court'ta. Birlikteliği, aile duygusunu, "onlara karşı biz" – kabile

fikrini sevmiyordum. Bunları bana hayatım boyunca yetecek kadar yaşamıştım. Yakında dağılacaklarını biliyordum, çünkü hep böyle oluyordu, ancak devam etiği sürece şirindi. Ayrıca bir süreliğine Royal Court yazarlığı yaptım. "Ah, sen bizim yazarlarımızdan birisin," diyerek bana iyi yerlerde koltuklar verirlerdi ama bu arada ben ihanete uğradığımı düşünürdüm: Bana bir söz verdiniz ve tutmadınız.

Gençlerin kesinlikle politikayla ilgilenmediği o dönemle ilgili bir oyun yazmıştım. Bana göre, insanların yıllarca politik nedenlerle başka ülkelere sığınmalarından, toplama kamplarından kurtulmalarından, komünist ülkelerden kaçmalarından sonra uyuz bir gencin, "Korkarım politikaya ayıracak zamanım yok," diye mırıldanmasını duymak çok acı vericiydi. Kenneth Tynan o dönemin örneğiydi çünkü büyüklerini kızdırmak için, Max Beerbohm ve Wilde'dan esinlenerek tavuskuşu kıyafeti giyen züppe biriydi. Benim takım şaşkınlıktan çarpılmış ve rahatsız olmuştu çünkü eğer "politik bilinç" sahibi değilseniz hak ettiğinizi bulurdunuz, en azından Hitler'i. Tarihte, politik açıdan en bilinçli nesillerden birinin Stalin'e sahip olmasını henüz kabullenmeye hazır değildik. İşte *Each His Own Wilderness*'ın arkasındaki fon buydu ve bir de komünist bir arkadaşımı, politik olmayan oğlu tarafından düzenli olarak haftalarca, aylarca politik görüşleri yüzünden hırpalanan bir anneyi seyretmemdi. Kadın sonra politikayı bıraktı ve oğlu bir gecede, şiddetle demesek bile, aşırı derecede politik hale geldi – yani annesinde eleştirdiği her şeyi yaptı. Ben oyunu yazarken bile her şey değişmişti ve yeni dalgaya Kenneth Tynan önderlik ediyordu. Bu oyunu Royal Court'a, yani Tony Richardson'a gönderdim ve ikisi de oyuna bayılan Richardson'la George Devine tarafından öğle yemeğine davet edildim. "Tıpkı *Look Back in Anger* caa-nım," dedi ağır bir şekilde Tony. "Fikrinizi değiştirebilirsiniz ama," dediğimde sanki benim yerime ileri görüşlü bir şeytan konuşmuştu. İki adam da binlerce söz vererek bana güvence verdi, bunun olamayacağını söyledi. Aylar geçti ve bir cesaretle, bana söz verilen sahnelenmeye ne olduğunu sordum. Buna cevap olarak George Devine'dan, "Oyununda hâlâ beğendiğimiz yanlar var," diye başlayan bir mektup aldım. Tony Richardson çalışmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmişti ve oyuna asıl hayran olan oydu. George'un akıl hocası olarak onun yerine, katı bir solcu olan Lindsay

Anderson geldi. Lindsay Anderson oyunu beğenmemiş ve George'a yapmamasını söylemişti. Böylece oyun devamlı olarak gösterilmek yerine Court'ta bir pazar gecesi sahne aldı. Yönetmenliğini John Dexter yaptı.[141] O zaman henüz tanınmamıştı, yeteneğinden değil ama kendinden emin değildi ve o zaman bile mükemmel bir yönetmendi. Royal Court'un pazar geceleri bir süre tıklık tıklım dolu oldu. Oyun olumlu eleştiriler aldı. Sürekli olarak oynansaydı diğer birçok oyun kadar başarılı olabilirdi, ancak konu açısından olduğu kadar biçim açısından da demodeydi. Court, iyi organize edilmiş oyunu beğenmedi. Önceki kuşaklardan, Noel Coward, Terence Rattigan, Abouilh ve özellikle Priestley'den nefret ediyorlardı. Bunlardan birinden bahsetmeniz, hızla çekilmiş sifona benzer sesler duymanız için yeterliydi.

Böyle olmak zorunda mı? Yani, yeni parlak genç yetenek kendinden öncekini aşağılamalı mı? Birçoğu benim de gördüğüm Yeni Anlayış[142] yanlısıydı ve hepsi büyüklerinden nefret etmek zorunda olan genç insanlar tarafından düzenlenmişti. Kendi aydınlanmama dönüp, benden hemen öncekilere karşı duyduğum aşağılamanın şiddetini hatırladığım zaman, bunun neden olduğunu bildiğim için moralim bozuluyor – ama yine de ısrarla merak ediyorum. Herhalde böyle olması gerekmiyor? Çünkü bu döngü çok kötü bir israf, yeni enerjiler öne çıkıp, daha öncekileri yok ediyor... Ama sonra yavaş yavaş çok aceleci davrandıklarını anlayıp, kendilerinden yalnızca bir iki nesil önce olan insanları selamlamayı öğreniyorlar. Bu arada, onlardan sonra gelenler tarafından işe yaramaz olarak değerlendiriliyorlar. Çok üzücü, kötü, aptalca bir döngü.

Court tarafından sezona alınan oyunlar çoğunlukla, anarşik demesek de, şekilsiz oyunlardı ve şiddetle montaja ihtiyaçları vardı. Çok azı hayatta kaldı. Ancak bu yenilikçiler, kesme, şekillendirme ve kısaltma işlemlerini yaratıcılıklarına hakaret olarak görüyorlardı. (Bu, Arnold Wesker, John Osborne veya Shelagh Delaney için geçerli değildi.)

Each His Own Wilderness konusunda çok iddialı konuşmak istemiyorum. Güzel bir oyundu, herhangi bir özelliği yoktu. Bazen yeniden sahneleniyor. Eksik yanının ne olduğunu anlamak için, *Godot'yu Beklerken*'i veya Genet'in ya da Sartre'ın oyunlarını düşünmeniz yeter. Uzun zaman sonra, Tony Richardson Londra'ya geldiğinde, beni görmeye gelince, "O güzel bir

oyundu," dedi. Olanlar yüzünden kendini kötü hissediyordu. Ve çok cömert bir şey yaptı. 1.000 sterlin karşılığında Faulkner'in *Intruder in the Dust*'ına senaryo yazmamı istedi. O aşamada, film dünyası hakkında, bu filmin muhtemelen hiç yapılmayacağını, kesinlikle benim yazdığım haliyle olmayacağını anlayacak kadar bilgim vardı. Tony'nin bana biraz para vermek için bu yolu kullandığını sonradan anladım. Bazen hakkında acımasız sözler söylenen Tony'yle ilgili deneyimlerim bana onun akıllı olmanın yanı sıra, kibar, düşünceli, içgüdüsel olarak eli açık biri olduğunu söylüyordu.

Look Back in Anger'ı Miles Malleson'la birlikte izledim ve daha uygun biriyle de seyredemezdim. Oyun Miles'ın moralini bozmuştu ama kesinlikle geri kafalılık yapmıyordu. Bugün İbsen, Çehov, Moliére isimlerine alışkınız, ancak o sıralarda tiyatro yöneticileri çekiniyorlardı. Miles bazı yeni çeviriler yapmış, yöneticileri zorlamış, bazılarında da oynamıştı. Kendini yaşamı boyunca hep avant-garde olarak görmüştü, George Devine ayarında biriydi. Ancak o gece, gençlerin hevesle bağırdığı, yaşlıların mutsuz olduğu ateşli, huzursuz izleyicilerin arasında Miles sürekli olarak, "Ama kabalık toplumsal eleştiri değildir," diyordu. Miles sosyalistti, ama komünizmden çok uzak değildi; belki de komünistti, bilmiyorum. Geçenlerde Ulusal Tiyatro'da kızlarından birini gördüm. Miles'la arkadaşlığımızı, Parti'nin iki eski tüfeği olmamız gibi sanıyordu, oysa Miles'ın ağzından parti çizgisinde tek laf duymamıştım. Birçok gencin kendini özdeşleştirdiği Jimmy Porter'ın çocuksu ve *Werther*[143] yüzünden kendilerini öldüren gençler kadar kendine acıyan biri olduğunu düşünüyordum. Miles onu, saygınlık karşısında salıverilen yellenmenin eşdeğeri gibi ve yararlı biri olarak görüyordu.

Jimmy Porter neden bu kadar kızgındı? O oyunda iki ölüm vardı. Birisi babasının ölümüydü, çok sayıda İngiliz'in hükümetlerinden utanmalarına yol açan İspanya İç Savaşı yüzünden ölmüştü. Diğeri de, otuzlu yılların aç, pamuk ipliğinde, yoksullukla kirlenen döneminde hayatta kalmayı başaran bir yaşlı işçi kadının ölümüydü. O öfkeyi ben de yaşıyordum. Ancak yaşlılar çok şey istiyordu. Jimmy Porter –veya John Osborne– neden bu kadar öfkeliydi? Herhalde buna kızıyordu – kızıyorlardı. O dönemde bu öfke hakkında sayfalarca yazı yazıldı.

1951 yılında, hayatı ve yayınları *Contemporary Authors*'ın[144] iki kalın cildini oluşturan tanınmış yazar Leslie Paul'un otobiyografisi *Angry Young Men*[145] kitabı çıkmıştı. Bu kitabı okuyan hiç kimseyi tanımadım, ancak kitabın adı muhtemelen Osborne'un eserinin adına esin kaynağı olmuştu. Deyim havada kalmıştı. Royal Court'ta tanıtımla görevli insanlar *Look Back in Anger*'a[146] dikkatleri nasıl çekeceklerini düşünürken, John Osborne'a, "Herhalde siz de öfkeli bir gençsiniz, değil mi?" dediler. Ve bunu basına verdiler. Hepimizin üzülerek bildiği gibi, basın iyi bir şeyin peşini bırakmaz ve yıllarca, her yeni yetenek, "öfkeli genç kuşak" olarak selamlandı. "Öfkeli Genç Kuşak." İnanılmaz insanlar şu gazeteciler. Biraz orijinal olmayı deneyeceklerini düşünürsünüz. Başbakanlığının başlarında "yaşlı" olarak tanımlanmıştı. Yıllarca bugüne kadar da John Major gazetecilerde "yaşlı" sıfatını kullanma isteği doğurdu hep. Programlanmış kobaylar gibiler. Bayan Thatcher: El çantası.

Şimdi Tom Maschler sahneye çıkıyor. Tom çok genç –23 yaşında– yakışıklı ve azimli biriydi. Yazmayı planladığı bir kitap için –*Declaration*– bir makale yazmamı istemek amacıyla evime geldi. Ona, inceleme makalesi yazmayı sevmediğimi söyledim. Beni azarlayan bir ses tonuyla, bütün geleceğinin bu kitaba bağlı olduğunu söyledi. Sonradan, hepimizin şu konuda uzlaştığımızı anladım: Tom'un ihtiyacına karşı koyamazdık. Ayrıca, Iris Murdoch'a başvurduğunu ve Murdoch'un hayır dediğini, kitapta bir kadının olması gerektiğini söyledi. Onu hayal kırıklığına uğratamazdım. Ben de böylece öfkeli genç bir insan oldum.

Tom tam bir savaş kurbanıydı. Altı yaşındayken annesiyle babası Viyana'ya mülteci olarak gelmişler ve bu yeterince kötü değilmiş gibi, geldikten sonra ayrılmışlardı. Annesi taşrada büyük bir evde aşçı olarak işe başlamıştı. Viyana'da küçük prens olarak yaşayan Tom bir aşçının oğluydu. Dejenere gençlerden oluşan bir çetenin lideri olmuştu ve yaptıklarıyla gurur duyup, komik bir şekilde anlatıyordu. Ayrıca bir Quaker[147] okuluna gönderilerek kurtarılmasının, ona ahlak duygusu kazandırarak onu mahvettiğinden, aksi takdirde ikinci Onassis olabileceğinden yakınıyordu. Ordudaki kısa meslek hayatı pek başarılı olmamıştı. Tom, başına bu kadar aptalca bir şey geldiği için öfkelenip yatağına sığınan ve kalkmayı reddeden tanıdığım tek genç değildi. Turizm rehberliği yapmıştı – bu tür turizm yeni

başlıyordu. Çok sayıda dil bilmesi ve sevimliliği, başarılı olmasını sağlamıştı. Her türlü macera devam ediyordu, bunlardan birisi, sınır ötesine kahve kaçırmaktı. (Gerçek, kaliteli kahve çok değerliydi.) Ben, Peter'ı İspanya'ya götürdüğüm zaman, sevimli tur rehberimiz için bir paket kahve taşımam istenmişti; o günlerde ne kadar masumduk. Tom yayıncı olmayı kafasına koyunca André Deutsch'ta haftada beş sterlinle işe başlamıştı ve artık McGibbon ve Kee'de çalışıyordu, ufak bir işi vardı. Britanya'daki en iyi yayıncı olmayı kafasına oymuştu ve bir yerden başlamalıydı. Bu kitap, *Declaration*, o başlangıç olacaktı. Tom gerçekten de İngiltere'deki en iyi ve kesinlikle en göze çarpan yayıncı oldu. Koku alma yeteneği, sezgisi, yeteneği ve içgüdüsü vardı. Sezgisini, *Declaration*'da seçtiği insanlarda gösterdi. Ortak yanımız, o dönemde göze çarpan insanlar; başarı veya ümit vaat etme havası taşıyan "isimler" olmamızdı.

Tom, *Declaration*'ın yayımlanmasını beklerken hepimizle arkadaş oldu. Bir kısmımız ona tavsiyelerde bulundu. Yayıncı olmak istediğine göre birkaç kitap okusa iyi olacaktı. İlginç bir şekilde, hepimiz ona kabaca aynı olan 20 kitaplık birer liste verdik. Her gün en az bir tane gazete okumaya çalışmalıydı, zira politikayla ilgilenmese bile, neler olup bittiğinden haberdar olmalıydı. Pekâlâ, eğer gazete okumak istemiyorsa, haberleri ona anlatacak birini bulmalıydı.[148]

Tom, çoğu olumsuz olsa da, yoruma davet çıkaran insanlardan biriydi. Tabii bunların bir kısmı kıskançlıktan kaynaklanıyordu, zira olağanüstü derecede başarılı oldu.

Bir keresinde yaptığı bazı şeyler son derece korkunç olduğu için, onun hakkında yazı yazmanın zor olacağını söyledim.

"Mesela?" diye sordu Tom.

"Mesela şu," dedim. İtalyan yayıncım Feltrinelli, bana Ritz'den telefon edip, onunla kahvaltı edip edemeyeceğimi sordu; iş kahvaltıları o zaman çok modaydı, daha önce hiç duymamıştım. Ritz'de, çok çeşitli kahvaltılığın arasında oturup sütsüz kahve içtik, çünkü ikimiz de kahvaltı etmedik. Giangiacomo Feltrinelli uyumlu bir adamdı ve cesur bir yayıncıydı. Komünistti ve Feltrinelli solcu bir yayıneviydi. *Doktor Jivago* gibi, Sovyet yetkililer tarafından lanetlenen romanları basıyordu. Tabii bu yüzden yoldaşlar tarafından yeriliyordu. O sabah tesadüfen Tom telefon etti ve ona

Feltrinelli'yle kahvaltı ettiğimizi söyledim. Tom, "Hemen geliyorum," dedi. Sonra bana oteldeki Feltrinelli'yi arattırdı ve arkadaşım Tom Maschler'in yanımda olduğunu, onunla konuşmayı çok istediğini söylettirdi. Bunu yaparken neler hissettiğimi söylemeyeceğim. Tom, onun benimle birlikte yaşadığını varsaydığı için suçlayamayacağım Feltrinelli'yle sohbet ederken ben dinledim. Sohbet bitti, Tom ahizeyi yerine koydu ve zaferle dönüp, "Onu bu gece göreceğim," dedi. Ertesi sabah telefon edip, onlarla birlikte yazlık evlerinde kalmaya davet edildiğini açıkladı. Ve Tom, Feltrinelli'lerle yakın arkadaş oldu.[149]

"Bunda ne sorun var?" dedi Tom. "Sadece girişimcilik yapıyorum." Tom'un göbek adı Chutzpah'tı. McGibbon ve Kee'de altı aydır çalışıyorken, şirketin sahibi Howard Samuels onu görüşmeye çağırmış ve ne de olsa çok sayıda umut dolu başvuru arasından seçtiği içi içine sığmayan sevimli yavrusuna, "Biliyorsun Tom, herkesin bu şirketi senin yönettiğini düşünmesine neden olduğun için sana kızmıyorum, ama korkarım, bu şirketin sahibiymiş gibi davranmana itiraz ediyorum."

Ancak yalnızca Balzac'ın, Paris'i fethetmeye kararlı köylüsü Rastignac'ını hatırlamak gerekiyor. Londra, hepsi olmasa da çoğu İngiltere'nin kuzeyinden gelen, birçoğu işçi sınıfından, ilkokul mezunu, bu ülkede çok önemli olan bağlantılardan yoksun, ama çok küstah ve akıllı genç erkeklerle doluydu. Kadınların azimli erkeklere her zaman yararı olmuştu. Neden olmasın? Bu, sosyal mekanizmanın bir parçasıydı. Ancak bunu çözünceye kadar –bazılarımız Rastignac'ı hatırlayarak çözdük– o dönemde haberlere çıkan kadınlar, bizim tiyatro fuayelerinde ve halka açık yerlerde neredeyse hiç tanımadığımız genç erkekler tarafından kucaklanmamıza hep çok şaşırıyorlardı, bu gençlerin naziklikleri, bizi olmasa da, izleyenleri etkiliyordu. Ya da hoparlörlerden, pek tanımadığımız gençlerle aynı zamanda, adımız okunarak otellere veya havaalanı kontuarlarına çağrılmamıza inanamıyorlardı.

Şimdi daha genel bir yorum. Genellikle kabul edilen bir görüşe göre, insanların sevimsiz yanları, gerçek karakterlerini sevimli yanlarından daha çok açığa çıkarmaktadır, peki neden? Kötülükten daha kolay bir şey yoktur ve birisi hakkında kötüleyecek bir şey bulmak için ona iyice bakmak yeterlidir. Ayrıca yaşayan herkesin çamurda kökleri vardır: Bu bir insanlık

koşuludur. Dostlarımızı eleştirme konusunda çok başarılıyız, ahlaki zayıflıkları ortaya çıkarmakta üstümüze yoktur. Bir zamanlar, kötü niyetli olmak kusur sayılırken, şimdi alkışlanıyor. Halen kullanılan neşeli "dedikodu yaymak" deyimi, hakkımızda istemediğimiz kadar şey söylemektedir. Ne kadar kötü bir dönem yaşadığımızı kanıtlamaktadır. Şimdi eğer, "Tom yıllardır girişimci, parlak bir yayıncıydı; Jonathan Cape'i can çekişme konumundan çıkarıp, İngiltere'nin en hareketli yayınevi haline getirdi; yeni genç yazarlar buldu ve onları el üstünde tutarak destekledi; *Yüz Yıllık Yalnızlık* ve *Madde 22* gibi, eleştirmenler tarafından ilk başta küçük görülen veya yerden yere vurulan kitaplar için mücadele etti; arkadaşlarının iyi günde, kötü günde kendisine sadık kalmasını sağladı," diye yazsam eminim okuyucular bu övgüleri atlayıp, sabırsızlıkla pisliğe ulaşmaya çalışacaktır. *Gerçeğe*.[150]

Şimdiki şikâyetim daha genel: Bu muhteşem korsanlar yaşlandıkları zaman onlara ne oluyor? Maceralarıyla bizi eğlendiren bu gençlere? Saygınlık kazanıyorlar. Cüretkâr maceralarıyla hatırladığınız, saçları dökülmüş bir yaşlıyla karşılaşıyorsunuz ve peltek peltek konuşarak, aslında içtenlikle hor göreceği hayali gençlik uyumlarından bahsediyor.

Declaration yayımlandığı zaman, fikir babası olarak Tom Maschler bir anda ünlü oldu ve her gazetede, sanki bir akım veya gruplarmış gibi, Öfkeli Genç Kuşak'ın manifestosu olarak tanımlandı. Aslında, sonradan öğrendiğim üzere, hiçbir ortak yanları olmayan iki ana gruba ayrılmışlardı. Gerçek sol kanadın başında, züppe kişiliğini bir tarafa bırakmış olan Ken Tynan ile Lindsay Anderson vardı. John Osborne diğer insanlar tarafından sosyalist olarak nitelendiriliyordu, ama sosyalist olduğunu söylediğini hiç hatırlamıyorum. John Wain, Kingsley Amis'in *Talihli Jim*'ine benzeyen *Hurry on Down*'ı[151] yazmış olabilir ve yanlış hatırlamıyorsam, güzel bir kitaptı ama tam anlamıyla bir Genç Tory'ydi.[152]

Sanırım, ülkenin durumu nedeniyle bunların hepsine haklı olarak öfkeli denilebilirdi, ancak metafizikçiler olarak gördüğüm üç kişi daha vardı ki öfkeli olmak bir yana solcu olan arkadaşları tanımıyorlar, aslında hayata çok yüzeysel baktıkları için onları küçümsüyorlardı. Bu tuhaf insanlara grup veya bir hareket adını vermek gerçekten çok saçmaydı. Metafizikçileri ayrı ayrı çaya çağırdım. Çok hoştular. Birisi Stuart Holroyd, çok gençti,

Emergence From Chaos[153] kitabı haberlerdeydi. Sonradan şunları yazmıştı: "25 yaşımda, kendi iç dünyamı ve deneyimlerimi yayımlayacak kadar cesurdum. 1950'lerin sonunda, İngiliz basınının 'Öfkeli Genç Kuşak'ı fazlasıyla önemsediği bir dönemdeydik ve muhtemelen bu nedenle, otobiyografi şeklinde yazma girişiminde bulundum. Bize gösterilen bütün bu ilgi, söylediklerimizin önemli olduğunu düşünmemize neden oluyordu." Bill Hopkins, *The Divine and the Decay*[154] adını taşıyan ilk romanını yazmıştı. Bu gençlerin ikisi de, mücadeleci olma eğiliminde olan ve sosyal mekanizma konusunda kaygılanan diğer katılımcılara benzemiyorlardı; bunlar çekingen, duyarlı, iç deneyimlerle ilgilenen, mistik ve dini edebiyat okumuş insanlardı.

Colin Wilson, edebiyat çevreleri tarafından, dâhice olmasa da, çok önemli bir çalışma olarak takdir edilen *Outsider*'ı[155] yazmıştı. Edebiyat ufkunda yükselen bir yıldız varsa, bu Colin Wilson'dı. Ancak bir yandan da tepki vardı, sanki insanlar, "Böyle bir şeyi bir daha yapamayacaksın," diye düşünüyordu. Genelde, ilk kitabın bu kadar övgü alması iyi bir şey değildir, hemen her zaman irrasyonel bir tepki oluşur. Wilson'ın o ilk (iyi) kitabı aşırı derecede övülürken, sonraki kitapları haksız bir biçimde göz ardı edildi veya dikkate alınmadı. En az iki –hepsini okumadım– tanesinin takdir edilmesi gerekiyordu. Biri, Rasputin'in itibarını bir tür histerik şarlatanlıktan çıkarıp, Rus şamanları ve şifacıları geleneği kapsamına sokan *Rasputin and the Fall of the Romanovs*'du.[156] Diğeri ise, Aleister Crowley hakkında, aynı derecede dengeli ve duyarlı bir kitap olan *The Great Beast*.[157]

Durumumuz bu şekildeydi. Solcu Politikacılar, çok moda. Metafizikseller, demode. Ancak yalnızca on yıl sonra, modada son sözü onlar söyleyecekti. Bense bir kadındım ve onların hepsinden on yaş büyüktüm.

Geçerken kısaca: Söylenen şeyler çoğu zaman dikkati çekmezken, yazılan şeylerin kalıcı olması çok acı. Yazılan bir şey yeniden basılır, tezlerin parçası haline gelir. On yıllar sonra size söylenir. Boynunuza dolanmış bir yük gibidir ve hiçbir şey yapamazsınız. "Ama sayfa 123'te diyorsunuz ki..." *Declaration*'daki "A Small Personal Voice[158]" parçamın çoğunu beğeniyorum, fakat empatik olarak bir kısmından hoşlanmıyorum.

Camus, Sartre, Beckett ve Genet hakkında yazdığım o saçmalık neydi? Kendime şaşırıyorum. Çin ve Sovyetler Birliği hakkında saçma şeyler yazdım. O zaman Bomba[159] olduğunu düşündüğümüz şeyi atmak için düğmeye basacak hiç kimseyi tanımadığımı söylerken gösterdiğim duygusallık beni hayrete düşürüyor. Şimdi bana öyle geliyor ki, doğru programlamayla, herkes yapabilir. Yine de, pekâlâ dönemine uygun bir parçaydı.

Declaration'da yazdığım bir şey hâlâ doğru, hatta şimdi daha da geçerli. İngiltere'nin yabancı düşmanlığından ve dar görüşlülüğünden yakındım. Bazen, yurtdışından dönünce gazete ve dergilere toplu bir bakış, sanki zeki ve kavgacı öğrencilerle dolu bir odanın kapısını açmışsınız etkisi yapıyor. Birbirleri hakkında haberler önemli sayılıyor. Savaşlar, açlık, kıtlık alıp başını gitmiş, hükümetler devrilmekte olabilir ama onlar, çocuklardan birinin yeni saç stilini veya diğerinin hırçınlıkla yemek yemeği reddettiğini yazmaktalar. Babam, Britanya'nın, kilise tarafından şişirilen zihniyetinden yakınırdı ve bu nedenle 1919 ve 1924 yıllarında ayrılmak istemişti.

Öfkeli Genç Kuşak tamamen gazetelerin, medyanın yarattığı bir olaydı. İvme kazanarak, gelişerek yıllarca devam etti. Aslında çok az ortak yanları olduğunu hiç kimsenin fark etmemesine çok şaşırmıştım. Medya geçmişin biliminsanları gibi, zira bugünkü biliminsanları, bir deney yaptıkları zaman, o deneyin parçası olduklarını, varlıklarıyla sonuçları etkilediklerini görüyorlar. Oysa medya bir olay, bir skandal, bir haber yaratabilir, ancak bununla hiçbir ilgisi yokmuş gibi, sanki olay veya itibar kendiliğinden oluşan bir olaymış ve sonucu etkilememiş ya da başından itibaren uydurmamışlar gibi davranır. "......... konusundaki ilgi devam ediyor ve giderek büyüyor." Tabii, büyüyor, zira muhabirler ahlaki kızgınlık, heyecan, kaygı yaratarak ateşi körüklüyor. Bu arada halk hayretle olanları izliyor.

Tekrar ediyorum: Öfkeli Genç Kuşak medyanın yarattığı, gazetelerin icat ettiği bir şeydi ve hiçbir gerçeğe dayanmıyordu. Ancak bunu söylemenin hiçbir yararı yok; bunlar hakkında binlerce tez ortaya atıldı, binlerce kişi itibar kazandı. Şimdi insanlar buna ilgi gösteriyor ve muhtemelen bitmesine asla izin verilmeyecek. Ben Japonya'dayken, hocalardan birisi bana Öfkeli Genç Kuşak ve manifestoları hakkında sorular sordu. Ben, onların hiçbir zaman var olmadığını, bir gazete balonu olduğunu söyledim. Yüzü... Bu

devrim yapan hareket üstünde uzman olduğunu söylüyordu ve duymak istediği en son şey bir serap olduğuydu.

John Osborne yüzünden ve Court'un o zamanki görkemi nedeniyle, Öfkeli Genç Kuşak (ve ben) Royal Court'la özdeşleşmişti.

Bir yerlerde Royal Court insanlarının ünlü bir fotoğrafı var. Bir otobüsün üstünde, güzel Mary Ure en önde duruyordu. Mary, Marilyn Monroe kadar büyüleyici ve narindi. Kadınlı erkekli genç aslanlar gülüyor ve her genç aslan, özellikle John Osborne ve Tony Richardson, başını arkaya atarak gülen, ama dikkatleri üstüne topladığı için biraz paniklemiş görünen Mary'yi izliyor. (Zaten kısa bir süre sonra John onunla evlenecekti.) Muhteşem bir mutluluk fotoğrafı bu, pikniğe giden çocukların aşırı heyecanını yansıtıyor.

Declaration'ın yayımlanmasını kutlamak amacıyla Royal Court'ta bir parti verilmesi planlanıyordu ancak yönetim, John Osborne'un yazdığı makalede kraliyet ailesine hakaret ettiği gerekçesiyle ev sahipliği yapmayı reddetti. "Krallık simgesine itirazım, ölmüş olması, bir ağız dolusu çürüğün, altın dolguyla doldurulması gibi. Partinin yeri değiştirildi ve Pheasantry, Chelsea'ye, bodrum katında büyük bir salona alındı. Yönetmenler, politikacılar, aktörler ve tabii, katkıda bulunanlar, o dönemde haberlerde olan herkes salonu doldurdu. Aneurin Bevan, arkadaşlarıyla birlikte oradaydı. Bir konferanstan geliyordu ve ünlü ateşinin, o dönemde egemen olan rüzgârla söndürülmesine izin vermişti. Birkaçımız ona takıldık ve artık komünizm çöktüğüne göre, İşçi Partisi'nin sol kesiminden çok daha fazlasını temsil ettiğini söyledik. Ondan beklenenler karşısında şaşırmış gibi görünüyordu. Politikacı olduğundan devrim gündeminde yer almıyordu oysa, bence o odadaki çoğu insanın düşüncesinin bir parçası soyut, etkileyici ve tavizsiz bir devrim üstüneydi. Eğer onlara şu veya bu devrim mi olmalı derseniz, "Hayır, bu hususta hiçbir şey ayrıntılarıyla tanımlanmamış," derlerdi.

İnanılmaz derecede gürültü vardı, ancak kalabalığa inen merdivenlerin başında birisi yüksek sesle bağırarak herkesi susturdu. Orada hırpani görünüşlü, yumuşak sarı saçlı, çiçekli elbiseli –o dönemde demode olan bir boyda– ve onaylamayan açık renk gözleriyle bakan genç bir kadın duruyordu. Sınıfının çınlayan ses tonuyla yanındaki kişiye, "Kim bu bütün

kürklü, tüylü insanlar?” diye sordu. Çünkü epeyce hayır işi söz konusuydu ve sınıflar iyice karışıyordu.

O dönemde görüştüğüm insanlar çok farklı dünyalardan geliyordu. Metropollerin en büyük zevki, birbirlerini tanımak istemeyebilecek insanlarla tanışmaktır ve sadece taşrada –örneğin Salisbury, Güney Rodezya’da– yaşamak zorunda kalan insanlar bu özgürlüğü takdir edebilirler.

Bir süre Miles Malleson’la sık görüştük. 40 yıldır tiyatrocuydu ve sohbetine bayılıyordum. Tiyatroya ve Ivy gibi tiyatro lokantalarına gidiyorduk birlikte; bir de hayvanat bahçesine, çünkü Kraliyet Zooloji Derneği’nin üyesiydi. Miles, Peter’ı seviyordu ve Peter, Miles’ın özel hayvanını görebildiği hayvanat bahçesini seviyordu, ama hayvanın ne olduğunu hatırlamıyorum. Tarantulaların, tembel hayvanların, akreplerin, maymunların ve bukalemunların bakımını destekleyen çok sayıda insan tanıdım. Hatıramda genel hayvanat bahçesi severleri olarak bulanıklaştılar.

Ben isteksiz olsam da, aşktan da bahsederdik. Miles benden hoşlanıyordu fakat bu, benden çok fazla tutku gerektiren bir duygu değildi çünkü Miles aşka âşıktı. Yirmili yılların ürünü olduğundan, duygusal eğitimini Özgür Aşkla tamamladığını ve bunun bir insanın hayatıyla aşklarını yürütmesinin tek yolu olduğunu söylüyordu. Miles hiçbir zaman kıskançlık veya bir kadına sahip olma ihtiyacı hissetmediğini ifade ediyor, ancak kadınların ne yazık ki onun bu yaklaşım rahatlığından yoksun olduğunu belirtiyordu. Ona göre insan gerçek sevdiğine harika bir hafta sonuna ait gelip geçici bir gönül macerasını anlatabilmeliydi ama bütün yaşamı, ilk karısına ya da bir başka karısına da olabilir, heyecanla fıkırdayarak böyle bir macerayı anlatmaya gidince olanların yinelenmesinden ibaretti: “Artık bu kadar yeter. Defol!” “Kadınlar neden böyle olmak zorundalardı?” diye sorarken gerçekten bir cevap bekliyordu. Bir erkekle bir kadın arasındaki aşkın –yani gerçek aşkın– sadece mutlak açıksözlülükle var olabileceğine inandığını söylüyordu. Ancak açıksözlülük mutsuzluğa yol açıyordu. Evet, geçmişte de benzer yakınmalar duymuştum ama bu zaten aşkın özündeki temel, gerçek ve korkunç ikilemdi. Neden bir anda çözebileceğini düşünüyordu? Ama öyle düşünüyordu ve hâlâ umut ediyordu. Bunu bir ömrün

üzüntüsünün derinliğiyle tok bir sesle anlatıyordu. Onu, *The Habit of Loving*[160] adlı hikâyeye koydum.

Tom Maschler'le de sık sık görüşüyordum. Londra'da telaşla koşuşturuyor, herkesle görüşüyordu, zira yüksek oktanlı bir enerjiyle yaşıyordu. Karşılaştırdığınızda kendi çarkınızın ne kadar yavaş döndüğünü anlamanızı sağlayan bu tür insanlarla pek sık karşılaşmazsınız.

Gazeteci Murray Sayle hayatıma girip çıkıyordu. Karısı Tessa Sayle'la birlikte yolun ilerisinde, Notting Hill Gate'te oturuyordu. Paris'te tanışmışlardı, herkes gibi onlar da yoksul ve o şehir için doğru yaştalardı. Tessa Avusturyalıydı, aristokrattı, güzel ve hayat dolu bir kadındı. O dönemde en önemli özelliği, düzen sevmesiydi. Hayatımda tanıdığım en düzenli kadındı ve evlerinde hiçbir şey, yarım santim bile yerinden oynamazdı. Sonradan, pahalı giysiler almaya gücü yettiğinde, bunları parçalar, sonra kendi kesin standartlarına göre tekrar birleştirirdi. Murray Avustralyalıydı, cana yakın, uyumlu ve zamanını özensizce boşa harcayan biriydi. Karşımda olmayacak bir evlilik daha vardı ve nitekim, uzun sürmedi. Murray hep gelişmekte olan gerçeküstü tiplerle dolu bir epik içinde yaşıyordu. Bir tanesi Shoulders Moresby'di. Sonradan bu karakterin gerçekten var olduğunu öğrendim ve hayal kırıklığına uğradım. Kimi zaman yıllarca bir dostun dostunu duyarsınız, sanki folklorik öykü kahramanı gibi bildiktir ve bir gün herkes gibi sıradan bir yaşamı olduğunu duymak hiç istemezsiniz. Bu durumda duymak isteyeceğiniz en son şey, onun sıradan bir hayat yaşadığıdır. Destandaki olaylardan birinde, Murray ve arkadaşları Thames Nehri'ndeki teknelerden birini restore etmeye ve dünyayı gezmeye karar vermişlerdi. Bir yıl boyunca hafta sonlarında ve tatillerde tekneyi onarmakla uğraştılar. Tabii söylemeye gerek yok, kadınları bu işi hiç onaylamamıştı. Sonunda şampanyalar ve nutuklar eşliğinde denize açıldılar. Fakat Manş Denizi'nde hava şartları kötüydü, hepsini deniz tuttu. Bunun olabileceği bir kere bile akıllarına gelmemişti. Tekneyi Cherbourg'da bıraktılar –bugün bile hâlâ orada olabilir– ve deniz yolunu kullanmadan, eve döndüler. Bu tür gerçeküstü maceralar Murray'in arkadaşlarını yıllarca eğlendirdi. Murray, *Sun* veya *Daily Mail* gibi popüler bir gazetede çalışıyordu. Bir gün bir skandalın peşinde en uç noktaya dek koştuktan sonra parkta bir banka oturmuşken tıpkı Şam yolunda St. Paul'e

olduğu gibi, gözlerindeki perde kalkıverdi. Bu korkunç şeylerin yapıldığı gerçek birer insan, diye düşündü. Ne yapıyorum? Güya bir de hümanist olacağım. Gazeteden istifa etti ve ıslah olmaya kesin kararlı pişmanlık içindeki eski bir suçlu gibi bunu dostlarına söylemeye geldi.

O skandal gazetelerindeki gazeteciler pek sevilmiyordu ancak şimdi düzgün insanların yaptığı gibi, yalanları, sahtekârlıkları ve kurbanlarına yaptıkları zalimlikler yüzünden onlardan tiksindiğimiz ve hor gördüğümüz söylenemezdi. Şimdiki riyakârlık düzeyine hiçbir zaman erişilmedi. Aslında kötüden betere dönüştük. Murray'in anında şu anda olduğu gibi dünyaca ünlü bir muhabir haline geldiğini bildirmek güzel olurdu, ama ilk başka zor dönemler yaşadı ve erdemin kendi başına bir ödül olması gerekti. Yazdığı bir roman iftira yasasıyla sorun yaşadı ve geri çekilmesi gerekti. Hayatı sıkıntılarla geçti. Deniz çekildiğinde kapanlardan somonu çıkartan kişi olarak bir süre Severn Halici'nde somoncu olarak çalıştı. Küçücük bir evde somonla beslenerek yaşamaktan yakınıyor, ziyaretine gittiğimizde biz dostlarına somonlu yemekler sunuyordu. Maceralı destansı öyküler sürüp gidiyordu. Shoulder Moresby de şövalyelerden biriydi. Gerçek veya değil, kimin umurunda? Öykü anlatıcıları bu dünyanın sıkıcı ayrıntılarının gerçekliğine kanıt göstermek zorunda değildir.

Bir sahne: Kül tablaları, sigaralar ve fincanlarla dolu bir sehpanın karşı tarafında, gözleri kaygıyla dolu, içtenlikle kaşlarını çatan sade bir genç kadın olan Betty oturuyordu. Ancak yüzünde belirli bir rahatlık da mevcut, çünkü teyzeleri, Tessa Sayle, Joan Rodker ve diğerleriyle sıkıntıları var. Kucağında, kilise pazarından alınmışa benzeyen düzgün bir beyaz çanta. Betty bir piskoposun kızı, piskopos kızları ahlaki maceralarda hepimizden çok daha fazla debeleniyor gibi görünüyorlar.

Babu Mohammed ve Murray Sayle benden genç de olsalar fark etmiyor, çünkü komikliğin ve kumpasın içinde bir arkadaşlığımız var, Betty'den on yaş büyük olmam ise beni anaç bir öğüt verici yapıyor. Tessa, Joan Rodker ve daha kim bilir kimler gibi sık sık oturup çıkmazlarını dinliyorum.

“Bakın Bayan Lessing, ne yapacağımı bilmiyorum, ne düşüneceğimi bilmiyorum. Uyuyamıyorum, sağa sola dönüp duruyorum, çünkü Koloni Gelişimi için düzenlenen o dansa gittiğimden ve eve Mahmoud'la

döndüğümden beri siyah erkeklerden hoşlanıyorum. Her şeye alıştım Bayan Lessing. Bana, ‘Hafta sonu için eve git, Betty, seni etrafta istemiyorum, biraz oğlanlarla takılmak istiyorum,’ dedi. Evet, bu onların kültürlerinin parçası, bunu biliyorum. ‘Ben sana engel olmak istemiyorum,’ dedim ve eve, annemin, babamın yanına döndüm, ama onlar da çok endişeleniyor. ‘Farklı ırklar arasındaki evliliklerin zorluklarını düşündün mü?’ diyorlar. Ama aklımda evlilik olmadığını söylemek hoşuma gitmiyor. Daha çok gencim, Bayan Lessing. Sadece 22 yaşındayım, daha evlenme konusunda kaygılanmak zorunda değilim, siz ne dersiniz? Ancak şimdi Mahmoud’a alıştım ve Zanzibar’da İngilizlere –yani bize– karşı savaşmaya gitti. Peki, ben ne yapacağım? Yani artık beyaz erkeklerden hoşlanmıyorum.”

“Kendine başka bir siyah erkek bulmayı düşündün mü? Koloni Gelişimi’nde başka bir dansa katılmayı deneyebilirsin.”

“Ah, hayır. İyi niyetli olduğunuzu biliyorum, ama bakın, ben Mahmoud’u seviyorum. Ve size aslında bunu sormak istiyordum: Gidiş biletimi ayırttım, sizce doğru mu yaptım?”

“Ama, Betty,” derken zaten gayet iyi bildiği şeyi tekrarlıyorum. “Onun yeni bir karısı ve bir de kız arkadaşı var ve ikisi de Militan Kadınlar’ın liderleri. İkisi de çok güzel.”

“Evet, biliyorum, ama beni görünce, birbirimize ne ifade ettiğimizi hatırlayacağını ve beni seçeceğini biliyorum.”

“Seni davet etti mi?”

“Fakat benim de, onun kadar orada olmaya hakkım var, öyle değil mi? Ben bir İngiliz’im, öyle değil mi? Evet, öyle. Orası bir İngiliz ülkesi,” diyerek, hikâyesini tekrar anlatmak üzere çekip gitti.

Zaman geçiyor. Betty yine karşımda oturuyor, tertemiz küçük bluzunu giymiş, saçları düzgün bir şekilde toplanmış, küçük çantası kucağında. “Ne yapacağımı bilemiyorum, Bayan Lessing. Oraya gittim ama ona bıraktığım mesaja cevap vermedi. Beni mitingde gördüğü zaman bana el salladı, bu yüzden bir ay kadar oralarda oyalanıp bekledim, ama sonunda eve döndüm. Sanırım, kalbim kırıldı, Bayan Lessing. Ben ne yapacağım?”

Güney Afrika’ya gitmeyi düşünüyordu çünkü orada siyah bir erkek bulabilirdi. Ben, “Saçmalama. Orada siyah bir erkekle beraber olmayı istemek hapis cezası gibidir,” dedim. Ama yine de Güney Afrika’ya gitti ve

işlerin aynen söylediğim gibi olduğunu gördü. Afrika'da kuzeye doğru ilerledi ve kendini Kongo'daki savaşların içinde buldu, korkunç savaşların. Bütün dünya şaşkına dönmüş, dehşete kapılmıştı.

Bir kez daha karşılıklı çay ve sigara içiyoruz ve haberlerini paylaşıyoruz. "Brazzaville'i sevdim," diyor. "Orada çok siyah erkek var. Güzel vakit geçirdim."

"Ama korkunç bir savaş vardı," diyorum.

"Ben savaş görmedim, kaldığım yerde yoktu."

"Peki, şimdi işler nasıl gidiyor?"

"Artık evlendim ve babam memnun." Viktorya Gölü'nün kıyısında bir timsah avcısıyla tanışmış ve adam Betty'ye âşık olmuştu. "Siyah bir kızdan hoşlanacağını sanırdın, öyle değil mi? Etrafta çok sayıda siyah kız vardı ama o beni beğendi."

Evlilik yürümedi. Betty yanımıza geri döndü. Hâlâ –liderine suikast düzenlemekle suçlandığı için başı ciddi dertte olan– Mahmoud'un geri dönüp kendisine sahip çıkacağını umuyordu.

John Dexter o dönemde arkadaşımdı. Bu, homoseksüellikle ilgili yasa değişmeden ve John bir oğlanla yakalanmadan önceydi. Detayları hatırlamıyorum. Altı aya mahkûm oldu ve Wormwood Scrubs'a gönderildi. Bütün arkadaşları onu orada ziyaret etti. Ben iki kere gittim. Birinci gidişim korkutucu oldu. Hapishane korkunç ve kötü olduğundan değil –zira bunu zaten bekliyordum– John tam tersi bir insana dönmüş göründüğü, sürekli olarak cezalandırılmayı hak ettiğini, polislerin haklı olduğunu, çünkü yanlış yaptığını söylediği için. Bir sonraki ziyaretimde, tekrar normale dönmüştü, ama bu arada ben, hepimizin ne kadar kırılgan olduğunu, inançlara, ilkelere –olduğumuzu sandığımız şeye– ne kadar güvendiğimizi düşünüyordum. John fiziksel açıdan kötü muamele görmemişti, ancak gazetelerin hakaretlerine hedef olmuştu, mahkemedeyken hor görülmüştü, kötü bir insan olduğu için mahkûm edilmiş, sonra kendini o korkunç yerde cezalandırılırken bulmuştu. İnsanların yalan itiraflarda bulunup, "Evet, suçluyum," demelerine şaşmamak gerekir. Ancak bunu daha önce görmemiştim ve anlamıyordum. Uygarlığın, iddialarımızın üstünü ne kadar ince bir deriyle kapladığını gördüğüm için korkuyordum.

Bundan uzun bir süre sonra, algılama engelleri –olayları açıkça görmemizi engelleyen şeyler– hakkında bir konferans veriyordum ve bu engellerden birisi suçluluk duygusuydu. Soru sorma zamanı gelince dinleyicilerin hepsi sırayla ayağa kalkıp suçluluk duygusu hakkında soru sordu. Suçluluk, sadece suçluluk, sanki başka hiçbir şey söylenmemiş gibi. Bunun hiç de basit bir soru olduğunu sanmıyorum.

Bir süre önce, Olwen Hufton'un *The Prospect Before Her*[161] adlı kitabında şunu buldum. Yıl 1707. Bir Cizvit vaaz veriyor.

Onlara (kadınlara ve kızlara) günahlarının ne kadar büyük olduğunu ve İsa'nın kanını sık sık ne kadar kötü kullandıklarını gösterdi. (Günahkâr durumundayken ayine katılmak) Önlerine İsa'nın çarmıha gerilmiş resmini koyarken, onları nankörlükleri ve ihanetleri yüzünden azarladı. Kendim tanık olmasaydım, bu söylevin bu kadar etkili olacağına inanmazdım. Kadınlar ve kızlar yere yatarak yüzlerini toprağa bastırdılar. Bazıları göğüslerini dövdü, bazıları başlarını taşlara vurdu ve hepsi ağlayarak Tanrı'dan affedilmelerini ve bağışlanmalarını istediler. Üzüntülerinin aşırılığı içinde tövbe ettiler. Bu sahneleri o kadar aşırıya götürdüler ki, papaz, kendilerine zarar vereceklerinden korktu ve vaazını tamamlayabilmesi için ağlaşmayı bırakmalarını emretti. Ancak onları susturamadı. O da ağlamak ve söylevini yarıda bırakmak zorunda kaldı.

Küçük sahneler: Yalnızca anlık görüntüler.

Öğleden sonra. John Wain orada. Robert Conquest de. Ortak bir arkadaş evlenmek üzere. "Memento mori[162]" diyor Robert Conquest, trajik bir ifadeyle. John Wain de, "Evlilik bozulabilir, tabut ısmarlamaya benzemez."

"Ah evet, benziyor," diyor yakışıklı Robert, ayakta duran biz kadınlara bakarak.

Sümbüllerim var büyüttüğüm, henüz çiçeğe durmamış; toprak bir çanakta, gürültülü evden ve gümbürdeyen kamyonlardan çok uzak diyarlardan kesinlikle. Clancy dehşet içinde onlara bakıyor. "Ne oldu?" diye soruyorum. Tiksintiyle yüzü bembeyaz olmuş. Onlara onun gözüyle bakmaya çalışıyorum, çünkü çoğu zaman sıradan şeyleri korkunç veya inanılmaz şeyler olarak görüyor. Bir an için, her an zıplayabilecek, hatta bağırabilecek, yeşil bir adamotuna benzeyen bir şey görmeyi başarıyorum. "Bunlar sümbül," diyorum kararlı bir sesle.

“Onları görmeyeceğim bir yere koy,” diyor. Ben böylesine sokakların ve binaların ürünü başka birisini daha görmedim. (Daha sonraları şehir dışına alıştı.) Ondan sonra, onun gibi başka insanlar da tanıdım. Parkta asfalt yoldan çıkıp çimlere bastıkları zaman bile mutsuz oluyorlar. Bazen kendimi durdurup, her zamanki bakış tarzımı değiştiriyorum ve bir bulutu, perdedeki kıvrımı, ışığın parmaklığa düşüş şeklini, yağmur damlalarının bir pervaza elmas gibi kümelenmesini tarafsız bir gözle seyrediyorum. Bir delinin görebileceği gibi, ürkütücü, sindirici bir tehdit gibi başkalaştıran bir bakış; ve sonra vazgeçip sıradan halinize geri dönüyorsunuz, oysa böyle yaşayan sayısız insan var, zihinlerinde bir tür tehlike havası, buluta projektör gibi odaklanan ya da kristal damlaların pırıltısına ve içlerindeki bu düşmandan asla kaçamayan, kaçabilmek için kıtalar bile kat etseler kurtulamayan, her yere onunla birlikte gitmek zorunda olan. *Dialogue* adlı öyküm bunu anlatmayı deniyor.

Bir yerlerde, hayatımda ona ihtiyacım olduğu saplantısına kapılmış bir Hintliyle tanıştım. Kapımda belirdi ve içeri gelmekte ısrar etti. Onu dışarı attım. Koyu renkli olduğu için ona “iyi” davranmam gerektiği aklıma bile gelmedi, oysa Londra’ya ilk geldiğimde, koloni kavramı açısından büyük bir suçluluk duygusu içinde olurdum. “Renk Engeli” duygusallığından arındığımı fark ettim. (Renk Engeli – bu deyimin de artık yerinde yeller esiyor.)

Bir gece mutfak penceresinin yanında duruyor, aşağıya bakıyordum ve bir adamın tahta çitlerin üstünden atladıktan sonra durup bana baktığını gördüm. Onu, alışverişe gittiğim zaman dükkânlarda beni izleyerek dolanırken görmüştüm. İnşaatçılar bir kalas bırakmıştı ve şimdi bu adam kalası eğerek birkaç tuğlanın üstüne yasladı, üstüne uzandı ve mastürbasyon yapmaya başladı. Polise telefon ederek, “Bahçemde bir adam var ve sinirimi bozuyor,” dedim. Polis geldi, çitlerde bir kapı buldu. Bir tanesi, “Oğlum, sen ne yapıyorsun? Burada böyle bir şey yapamazsın,” dedi. Dördü kaldırımda, görüş alanımın dışında durdular, ancak polislerden birinin, “Haydi, şimdi burayı terk et ve bir daha öyle bir şey yapma,” dediğini duydum. Olayı ele alış şekilleri beni gerçekten çok etkiledi.

Bazılarının artık tamamen yok olduğunu söylediği, bir daha bulunamayacak bir İngiltere vardı – örneğin, taşra edebiyat kültürünü oluşturan *John O’London’s Weekly* okuyucuları gibi. Gittiğine inanmak çok kolay.

İşçi Partisi destekçileri, sendikacılar, her türlü sosyalist tarafından okunan –ama sanırım komünistler okumuyor– sosyalist pazar gazetesi *Reynolds News*, düzgün, ciddi, heyecanı ve skandalı olmayan bir gazeteydi ve okuyucuları bizim yalancı sansasyon gazetelerinden herhalde nefret ederlerdi. Bir öykü yarışması düzenledi ve benim değerlendirmem istendi. Gazeteye yüzlerce öykü gönderildi. Bana finale kalan 40 öyküyü ilettiler. Bunlar çok kaliteli, gerçekçi türde öykülerdi, ataları Dickens, Hardy, A. E. Coppard, Somerset Maugham, Çehov ve Gorki’ydi.

Öykülerin çoğu yazarın sıkıntılarını anlatan bir mektupla geldi. Yüksek istihdam dönemiydi ve boş zaman kültürü henüz yerleşmemişti. Bu durumda anlayışsız aileleri, küçük çocukları, uzun çalışma saatleri olan insanların yazacak zaman ve mekân bulmaları zordu. Bazıları roman yazdıklarını söylüyorlardı ve “Okur muydunuz?” diye soruyorlardı. Belki otuzunu okudum da. Bu ağırlıkta hiçbir şey yapmamıştım daha önce ve bugün çok yaygın olduğunu bildiğim şeyden şaşkınlığa düşmüştüm. Bir kere, bu romanların hepsi neredeyse iyiydi. Bütün yazarlar, ki farklı olanına rastlamadım, yazdıklarımızın “neredeyse” iyi olduğu bir dönemden geçeriz: Edebiyatın iç sesi eksiktir, akıntı berrak değildir. Yazmaya, okumaya, pek-iyi-olmayan eserleri bir kenara atmaya devam ederiz. Sonra bir gün bir şey olur, bir süreç tamamlanır, ileriye doğru bir adım atılır. Bu klişeler burada çünkü olanları anlatmak zor. Fakat yazma ve yeniden yazma süreci, en iyileri okuma süreci sonunda başarılı olmuştur. Profesyonel yazarlar, bu çıraklık dönemini çok iyi bilirler. Amatör yazarlar ilk düzensiz taslaklarına tutunurlar ve bırakmazlar. Bana gönderilen romanların her biri, yetenekli bir insanın eseriydi. Her birinin yeniden yazılması veya bir kenara konulup, başka bir romana başlanması gerekiyordu. “Benim romanım” sendromu adını verdiğim bir şey var. Yazar romanına kendinden çok fazla şey katmıştır, çoğu zaman onu yazmak için gereken zamanı ve mekânı sağlayabilmek amacıyla fedakârlıklar yapmıştır. Sonra kendinden ve

zamanından yaptığı bu yatırımın ürünü kutsal hale gelir; yazar bir türlü ondan vazgeçemez ve on yılını yayıncıları dolaşarak geçirebilir.

Bu yazarların her birine dikkatle, tavsiyede bulunarak şunları yazdım. Bu romanı yeniden yazdığınız veya başka bir roman yazdığınız zaman bana gönderin. Bir daha hiçbirinden haber almadım. Üzücü bir şekilde, yetenekler boşa harcanmaya devam ediliyor. Ancak biraz gelişme var; yazma dersleri ve kursları var ve hepsinden önemlisi, yazmaya zaman bulmak artık daha kolay.

Bunları hatırlamamın nedeni şu anda güncel olan o üzücü soru: O İngiltere, Britanya nereye gitti? Bütün öyküler, bütün romanlar küçük, duyarlı, umutlu yaşamlar hakkındaydı, moda veya sansasyonel olma emelleri yoktu. O İngiltere'nin önemli bir temsilcisi olan Richard Hoggart, "Desert Island Discs" programına çıktı ve tamamı bu soruyu soran insanlardan gelen, 73 tane mektup aldığını söyledi. Oralarda bir yerlerde hâlâ bir dürüstlük, bir bütünlük var –ya da ben öyle sanıyorum– ve politik geleceğimizde hafif bir kayma olması, İngiltere'nin bu yüzünü ortaya çıkaracaktır.

Sürekli içinden insanların geçtiği, o aşırı büyük evi bugün, Gottfried'le yaşadığımız yerlerin rahatlığının devamı olarak görüyorum: Gece, hafta sonu kalan dostlar, dostların dostları, yoldaşların "bohemi" (artık çoğu eski yoldaş) sonsuz misafirperverdi, talepkâr değildi, 60'ların gençlik kültürünün habercisiydi. Çok sayıda genç şair, umut vaat eden oyun yazarı, romancı kadın ve erkek gelip gidiyordu. Hepsi parasızdı, elden ele, şehirden şehire, bazen de ülkeden ülkeye dolaşıyorlardı.

Örneğin, genellikle Balwant adında, Londra'ya British Council kanalıyla gelen genç bir Hintli vardı. Hiç parası yoktu, yoksul bir köyden geliyordu, değişmeyen köy temaları hakkında bazı güzel oyunlar yazmıştı: kötü kalpli tefeciler, zalim anne-babalar, cesur sevgililer, yoksullukla yüzleşen köylüler. Bu oyunlar Hindistan'da sahnelenmişti. Joan Rodker, Reuben Ship'in eski karısı Tana Ship ve ben onunla ilgilendik. Bize, "Benim üç meleğim," derken, sevimli bir çocuk gibi oturur, gülümser, başını sallarken, onun adına gösterdiğimiz çabaları felsefi bir merakla izlerdi. Tana yazdıklarını daktilo ediyor, Joan ve ben onu besliyor, ona bakıyor ve

barınacak bir yer sağlıyorduk. Yanımızda birkaç yıl kaldı, sonra çekip gitti, hayır cevabını kabul etmeyen Polonyalı bir kadına yakalandı ve onunla evlendi. Fakat bu başka bir hikâye. Sorun şu ki, eğer bir roman yazarıysanız, daktilonuz her zaman bir şeyler yazma özlemi içindedir.

Üzücü bir şey oldu, üzgün bir ziyaretçi, siyah bir kız, o artık çok tanıdık hale gelen telefon konuşması yüzünden evime geldi: “Duyduğum kadarıyla boş bir odan varmış.”

“Bir daha asla ev sahibesi olmayacağım. Üzgünüm.”

“Onu nasıl yerleştireceğin sana kalmış. Üniversitede okuyor, bütün gün dışarıda olacak.”

Lucy herhalde 20 yaşındaydı, o kadar akıllıydı ki, Güney Rodezya’da yoksul bir misyonerlik okulunda dikkati çekmiş, bursla daha iyi bir okula gönderilmiş ve şimdi kendini taşı toprağı altın olan Londra’da, dışarıda gece gündüz büyük kamyonların geçtiği korkunç bir caddede, pencerelerine gri yağmur vuran küçük bir odada bulmuştu. Büyük bir aileden, güneşli, sıcak bir iklimden ve yalnız kalma ihtiyacını anlamayan bir kültürden geliyordu. Yalnızlık ve evine duyduğu özlem yüzünden umutsuz bir haldeydi. Benim durumuma gelince, Peter kısa süre önce yatılı okula gitmişti ve önümde ilk kez işime bölünmeden yoğunlaşabileceğim birkaç haftalık net bir zaman dilimi vardı. Bu süreçte, *A Ripple From the Storm*’u bitirmeyi planlıyordum. Kendimi yavaşça dış olaylardan uzaklaştığım derinlere dalma durumuna koşullamıştım, ancak bu mutsuz kız daktilomun ne zaman susacağını bekleyerek tırabzanlardan sarkıyordu. Öğrenci kısmının derslerde ve konferanslarda ne kadar az vakit geçirmeleri gerektiğine şaşıyordum. Günde beş-altı saatten fazla derse girdiği yoktu. Çoğu günler hiç gitmiyordu, hafta sonları da cabası. Hiç arkadaşı yoktu. “Bak, Lucy, zamanımın büyük bir kısmını ufak tefek işlerle oyalanarak, pencereden dışarı bakarak, birkaç dakika uyuyarak geçiriyorum – görüyor musun? Ben böyle yazıyorum.” Kocaman kaygılı gözlerini yüzüme dikiyordu: “Bu beni uyardıkları ırkçı önyargı mı? Bu beyaz kadın beni küçümsüyor mu?” diye düşünüyordu. Ben de, “Ah, Tanrım, umarım böyle düşünmüyordur,” diye düşünüyordum.

Normalde büyük odamdan mutfağa yürür, mutfak penceresinden dışarı bakar, tekrar salınarak geri dönerdim –dairenin alt katının tamamı benim

konsantrasyon alanımdı– ama şimdi büyük odaya giriyor, kapıyı kapatıyor, hatta oraya termosla çay götürüyordum. Bütün bu zaman içinde, yukarıda, yatağının üstünde oturan, beni dinleyerek durmamı bekleyen kızı düşünüyordum. Biraz uzun bir sessizlik olsa hemen aşağıya iniyordu ve kapının hafifçe vurulduğunu duyuyordum. “Doris? Doris? Çalışmayı bitirdin mi?” Böylece mutfakta oturup çay içerdik ve bana köyünü, ailesini, annesini, kız kardeşlerini, küçük erkek kardeşini, kuzenlerini anlatırdı... O dönemde onun ailesini kendi ailemden daha iyi tanımıştım. Bir hafta içinde, yoğun çalışma hayallerimi bir kenara bıraktım, Lucy’nin evden çıktığı kısa sürelerde pratik şeyler yaptım ve beni zehirleyen öfke ve sabırsızlık ateşini bastırmaya çalıştım. Eve döndüğü zaman, “Gidip arkadaşlarını ziyaret edelim mi?” diye önerirdi umutla. “Vitrinlere bakmayı seviyor musun?”

Yazarlar, özellikle de kadın yazarlar çalışma koşulları için mücadele etmek zorundadır, fakat bu, hayatımda yaşadığım en kötü deneyimdi, çünkü onun yalnızlığı yüzünden suçluluk hissediyordum.

“Üniversitede arkadaşın var mı? Orada hoşuna giden birileriyle tanıştın mı?”

“Benim arkadaşım sensin,” diyerek iki elini kollarımın üst kısmına koydu ve yüzüme baktı. “Sen benim Londra’daki en yakın arkadaşımsın.”

Sonunda onun sponsorlarını aradım ve onların soğuk, onaylamayan seslerini duydum. “Herhalde ona biraz zaman ayırabilirsin.”

“Mesele biraz zaman ayırmak değil; üniversitede geçirmediği tüm zamanlar.”

“İtiraf etmeliyim, bunu senden duyduğuma çok şaşırdım.”

“Bak, çalışmak zorundayım, çalışamıyorum...”

“O derslere gittiği zaman çalışamıyor musun?”

“Kusura bakma, ona, etrafında çok insan bulunacak bir yer – geniş bir aile bulmalısın.”

“Yani siyah bir aile mi demek istiyorsun?” dedi karşımdaki soğuk, kibirli, kendini beğenmiş ses.

“Siyah bir aile demedim. Herhangi bir geniş aile. Etrafında sürekli olarak bir sürü insan olmasına alışmış.”

“Şu anda ne yapabileceğimi bilmiyorum.”

“Ben çalışmak zorundayım. Hayatımı kazanmak zorundyım – bakmam gereken bir çocuğum var.”

Sonunda, Lucy’yle aynı yaşta bir kızları olan bir aile bulundu ve çok az eşyası bulunan zavallı sürgün Londra’da başarısız olduğunu hissederek gitti. Ben de kendimi suçlu hissettim – ve tatil başlayıncaya kadar kaç gün özgür olabileceğimi hesapladım.

O sıralarda oğlum John Wisdom, Londra’ya geldi.[163] Ormancı olmak istemiş, o sıralar her şeyiyle Afrikaans[164] tarzında, İngiliz karşıtı, ve her zaman İngilizliğini vurgulamış Güney Rodezya’yı hiç beğenmeyen Stellenbosch Üniversitesi’ne gitmişti. İngiliz olarak yetiştirilen John bunu kabul edememiş ve hemen ayrılmıştı. Vancouver, Kanada’da güzel ormancılık dersleri vardı ve oraya gitmeye karar vermişti. Sekiz yaşından beri onu ilk kez gördüğümde, daha 18 yaşına girmemişti. Onu beklememe rağmen, odama girdiği zaman neredeyse ona, “Merhaba Harry,” diyecektim çünkü aynı kardeşim gibi yürüyor, duruyor, omuzlarını dik tutuyor ve gülüyordu. Londra’da üç gün kalacaktı. Şehrin parlak ışıklarını görmeyi umuyordu ve ben elimden geleni yaptım. Ancak daha iyi koşullarda yaşamadığım için hayal kırıklığına uğradı. Tanınmış bir yazar herhalde... Ne beklediğini bilmiyorum. Birkaç güzel restorana ve tiyatroya gittik. Bunların hepsinden keyif aldı. John bütün hayatı boyunca her şeyden keyif aldı. Onunla çok iyi anlaştık. Ne de olsa hep iyi anlaşmıştık. İnsanların hiçbir konuda aynı fikirde olmadan ve hayat konusunda zıt görüşlere sahip olmalarına rağmen rahatlıkla, içgüdüsel olarak anlaşabilmeleri gerçekten çok tuhaf. John, benim Hekate’nin[165] yeniden doğmuş hali olduğuma inanarak büyümüştü; kaffir-sever, komünist. Benim hakkımda tek iyi laf duymamıştı ve bana yazması yasaklanmıştı. Çocuklara gönderdiğim mektuplar ve kitaplardan, onların bana gönderdiği mektuplardan vazgeçmek zorundaydık. Bu sorunlu anneyi görmeye karar vermesi herhalde kolay olmamıştı ama iyi oldu. Sonra Vancouver Üniversitesi’ne giderek sınıfında yerini aldı – ve iki hafta sonra sınıfından, üniversiteden ve Vancouver’dan çıkıp gitti. O günlerde –belki hâlâ vardır– zor koşullarda yaşayan ve bütün kış boyunca, tehlikeli işler karşılığında iyi para kazanan, ama yaz gelince Vancouver’da barlarda ve denizde hayatın tadını çıkaran

adamlar vardı. John da yedi yıl boyunca bu şekilde yaşadı. İlk işi, geniş bir araziyi görebilecek şekilde yapılmış bir kulenin tepesinde oturup, orman yangını dumanı olup olmadığını gözlemek, sonra itfaiyecilere telsizle haber vermekti. John, “Amerika’nın Sesi” radyosundan caz, Moskova’dan da klasik müzik dinliyordu. Kulesinin altındaki karlarda gezinen kurtları izliyordu, çünkü John kurtları ne kadar merak ediyorsa, kurtlar da onu merak ediyordu. John onlara hayrandı ve hepsinin dostu olduğunu iddia ediyordu. Altı ay boyunca bu şekilde, tamamen yalnız başına yaşadı. Daha yeni 18 yaşını doldurmuştu. Sonradan, bunun hayatının en güzel dönemlerinden biri olduğunu söyledi. Sonra her türlü işte çalıştı. Topograflık yaptı, oysa topografi okumamıştı, hafta sonlarında topograf olan bir arkadaşını izlemiş, sonra işverene işi bildiğini kanıtlamıştı. Kereste fabrikalarında çalıştı. Yazları gerçekten çok eğlendi. Dünyanın en iyi mektup yazan insanı değildi ama hayatının en ince ayrıntılarını anlattığı birkaç tane uzun ve çok ilginç mektup aldım. İki kere de bant gönderdi. Geçen yaz, iki Avustralyalıyla küçük bir evde yaşamış, değişik yemekler pişirmişlerdi –John ünlü bir aşçıydı– her gece parti veriyorlardı, her fırsat bulduklarında tekneyle körfeze çıkıyorlardı. Buzlar daha yeni erimişti ve John dalgalı, kabaran denize koşarken buz tabakalarına tutunuyordu. Herkes ona “Deli Wisdom” diyordu ancak deli ya da değil, hâlâ hayattaydı. Geçen kış bir kereste fabrikasında çalışırken sol elini makineye kaptırmıştı. Doktorlar kolunu kesmek istemiş ama John izin vermemişti. Kolunu ameliyat ettirmişti ama doktorlar bunun işe yaramayacağını söylemişlerdi. Ancak sonradan John’un haklı olduğu ortaya çıkmıştı, elini her şeyde kullanabiliyordu. “Okuduğum kadarıyla...” sürekli olarak, macera ve deniz hikâyeleri, savaş kitapları okuyordu. Denizi çok seviyordu ancak kısa bir süre sonra denizden millerce uzakta, karaya hapsolmuş biçimde yaşayacaktı. Benim öykülerimi de okumuştu. Ormanlar hakkındaki kısımları beğenmişti, neden bahsettiğimi bildiğimi görebiliyordu, fakat beyazlara haksızlık ettiğime inanıyordu. “Bu konuda güzelce konuşmalıyız.” Yedi yıl geçti. Sonra yine geçerken Londra’ya uğradı. Bara gittiğinde, kendisinden on yaş büyük olup, hâlâ o işlerde çalışan, bıçkın genç erkek hayatını sürdüren adamları gördüğünü söyledi. Onun gibi 25 yaşında değil, 35-40 yaşlarındaydılar, şişmanlıyorlardı, yumuşamaya

başlamışlardı ve alkolik olmuşlardı. Bu görüntü John'u o kadar korkutmuştu ki Kanada'dan ayrılıp evine dönmeye karar vermişti. Gerçi çok üzgündü çünkü başka hiçbir hayat ona bu kadar uygun olmayacaktı. Böylece, şansını denemek üzere Güney Rodezya'ya döndü.

Yine, bu kitabı yazarken, birdenbire duruyorum. Tüm bunları açıkladıktan sonra hayatımın tamamen politikadan ve kişilerden oluştuğunu düşünebilirsiniz. Oysa aslında çoğu zaman evimde yalnız başıma oluyor ve çalışıyordum. Warwick Road'daki geniş daire, Church Street'teki ufak, alçak tavanlı, samimi küçük evden çok farklıydı. Bir tek benzerlikleri vardı: Gürültü. Church Street'te otobüsler gelip geçerdi, Warwick Road'da kamyonlar tüm gün ve gecenin büyük bir kısmında büyük bir gürültüyle gidip gelirdi. Şimdi bir evin üst katında oturuyorum, taşrada sayılabilirim. Her taraf ağaç kaplı, hatta bir tarla bile var. Ama burası Londra ve kuşlar ile ağaçların ve bacaların arasından esen rüzgâr dışında, oldukça sessiz; hele geceleri çıt çıkmıyor. Sekiz yıl boyunca o gürültüye nasıl katlandım? Merak ediyorum. Yemin ederim yaşlandıkça kulak zarlarınız birbiri ardına ses-geçirmezlik tabakalarını kaybediyor.

Bu ev, sanki üst katı ve alt katıyla küçük müstakil bir evdi. Tatillerinde yukardaki büyük bir odada Peter kalıyordu, eşyaları yanındaki küçük odaya taşmıştı. Diğer büyük odaya orada olduğu zamanlar Clancy yerleşiyordu ve küçük odada benim giysilerim vardı. Bütün gün o merdivenlerde bir aşağı bir yukarı koşturup duruyor –şimdiki gibi tırabzana tutunup yavaş yavaş değil– ve büyük odamda dolanıyor veya büyük odadan mutfağa gidip geliyordum, çünkü yazabilmek için hareket etmem gerekiyordu. Tıpkı, dönüp Church Street'e baktığım zaman, Joan'la kendimi mutfaktaki küçük masasında oturmuş, konuşurken, dedikodu yaparken, hayatımızı, aşkı, erkekleri ve politikayı yoluna koyarken gördüğüm gibi –Londra'daki en güzel zamanlarımdan biriydi– dönüp Warwick Road'a bakıyor ve Clancy'nin veya herhangi bir konuğun benimle mutfak masasında oturup sohbet ettiğini hatırlıyorum. Politikadan ve edebiyattan bahsederdik, ama o "her şeyin paramparça olduğu" zor dönemde daha çok politika konuşurduk. Şimdi birkaç nesildir insanlar alışveriş ve dedikodu dışında hiçbir şey

konuşmuyorlar. Onlarla beraber olduğum zaman buna, içinde yaşadıkları bu minik, içedönük dünyalarına nasıl tahammül ettiklerini merak ediyorum.

Neyse, ben zamanımın çoğunu büyük odada geçiriyordum. Üç büyük penceresi vardı. Bir köşede yatak duruyordu, daktilonun durduğu masa, parlak siyaha boyanmış sehpa, kül tablaları, sigaralar, sigara içen birinin yarattığı pislik ve koku. O kadar çok sigara içiyordum ki şimdi inanamıyorum. Bir o yana bir bu yana yürüyüp bir cümle yazıyordum, biraz daha yürüyüp bir paragraf yazmayı başarıyordum, bunu karalayıp, yeniden yazıyordum, en azından bir süre dayanabilecek bir sayfa ortaya çıkarıyordum. Bu yürüme ve düşünme süreci, eğilip koltuktan bir şey almak ve ona uzun uzun bakmak, ne olduğunu pek anlamamak, sonra tekrar bırakmak, çekmeceye bir şey kaldırmak, kendinizi bir koltuğun tozunu alırken ve duvara dayanmış bir öbek kitabı düzeltirken veya kamyonlar hızla geçerken pencereden dışarı bakarken bulmak – bu, hayal kurmanın tam tersi, çünkü bu sadece konsantrasyon, odaklanma, iyice gömülmüşsünüz ve dış dünyayla bağlantınız kopmuş. Ve de çok yorucu, çünkü bir iki saat sonra aniden, yalnızca bir iki sayfa yazabilmişken bir ağırlık hissediyorsunuz ve yatağa devrilerek uyuyorsunuz. Yarım saat, 15 dakika, on dakika –ne kadar gerekliyse– sonra canlanmış ve gerginliğiniz azalmış bir şekilde yeniden kalkıyorsunuz, tekrar dolanmaya, dokunmaya, gelişigüzel ortalık toplamaya, uzun uzun bakmaya başlıyorsunuz, daktiloya yaklaşıyorsunuz, sonra başına oturuyorsunuz ve parmaklarınız bir süre havada uçuşuyor – yine kalkıyorsunuz ve hareket etmeye başlıyorsunuz. Yüzeylerini bizzat kendimin yarattığı o odayı ne kadar iyi tanıyordum, her dokusunu, her ipliğini... Duvarların beyaz badanasını, yeşile boyadığım halıyı, parlak siyaha boyadığım yer tahtalarını, ta Afrika'dan getirdiğim Singer dikiş makinemle yaptığım yeşil-beyaz perdelerini...

Oyalanırken, duraksarken, uykuya dalıp uyanırken, mutfağa yürürken, yukarıda Clancy'nin daktilosunun saatler boyunca, bir an bile durmadan, makineli tüfek gibi çalıştığını duyabiliyordum. Sonra uzun sessizlikler oluyordu, sonra gene tıkırtı patlamaları, sonra gene sessizlik.

Warwick Road'da, Afrika'da, Fransa'da, Almanya'da geçen çok sayıda hikâye yazdım. Bazılarının iyi olduğunu düşünüyorum. Bazıları da pek iyi sayılmazdı. Eğer benim gibi bir yazarsanız –yani ne düşündüğünüzü, hatta

ne olduğunuzu anlamak için yazma sürecini kullanan biriyseniz– yukarı tırmandığınız merdiveni tekmelemek kesinlikle dürüst bir hareket değil, ancak işin doğrusunu söylemek gerekirse, yazdığım bazı öyküler kaybolsa memnun olurdum. Ancak benim pek değer vermediğim öyküleri beğenen insanlar da var. Başkalarının beğendiklerinin kaybolmasını istemek bir tür küçümseme şekli değil mi? Hayatlarının sonunda hayatta kalmayı başaran birkaç tane eseri kabullenen, en iyiler dışında her şeyi reddeden o şairler gibi olmayı memnuniyetle kabul edebilirdim.

"Herkesin" komünist olduğu heyecanlı dönemin bir perspektife oturtulmasını sağlayan *A Ripple From the Storm*'u yazdım. Piyasaya çıktığı zaman, birçok yoldaş tarafından kışkırtıcı, "kendi kuyusunu kazan" vs. olarak tanımlandı ancak çelişkili bir meslek yaşantısı oldu. Hâlâ insanlardan, okudukları zaman kitabı davaya ihanet olarak değerlendirdiklerini, ama sonradan beğendiklerini fark ettiklerini söyledikleri mektuplar alıyorum. Grup davranışlarının –sadece politik değil– aşırılıklarını ve dinamiklerini detaylandıran bu kitap, doksanlı yılların başı kadar yakın bir zamanda birkaç genç Amerikalının gidip, aşırı solcu bir gruba katılmalarına neden oldu. Bana bunu söyledikleri zaman inanamadım, ama anlaşılan entrika ve heyecan onlara cazip gelmişti. Eminim, birçok insan politik veya dinsel gruplara bu nedenle katılıyor. Bu heyecana ihtiyaçları var. On yıllar boyunca, insanlar düzenli olarak bana şu veya bu hareketin veya grubun içinde olduklarını ve *A Ripple From the Storm*'un kendi deneyimlerini anlattığını söylediler – gruptan da bu nedenle, hayal kırıklığı içinde ayrılmışlardı. Sonradan aynı şeyi, *İyi Terörist* için de söylediler. "Tıpkı oradaki hayat gibiydi." Bu bir feminist grup, siyahi eylemci grup, Greenpeace, hayvan hakları grubu olabilir. Çete nasıl çeteyse, grup da gruptur. Nedeni ne olursa olsun, ikisini de harekete geçiren mekanizmalar aynıdır. Eğer birine katıldıysanız, hepsine katılmış gibi olursunuz. Şimdi, grup davranışının mekanizmaları ve dinamikleri hakkında bu kadar bilgi sahibi olmuşken, bir grup kurulurken, kaçınılmaz olarak neler olacağı hakkındaki bilgilerden yararlanma girişiminde bulunulmaması çok şaşırtıcı. Akılda bir engel – bir bariyer, bir bölünme varsa, o da şudur: Davranışlarımızı "bilmek istemiyoruz." Ama durun, bir şeye başlayan insanların seleflerine dönüp baktıkları ve daha iyisini yapmaya karar

verdiklerine ilişkin bir örnek var. Bolşevikler hep birlikte Fransız Devrimi'ndeki devrimciler gibi olmamaya karar verdiler: Kendi devrimleri çocuklarını silip süpürmeyecekti, birbirlerini öldürmeyeceklerdi. Bu asil istek bildiğimiz gibi, sonuç vermedi ve hepsi, etkileyici bir hevesle birbirlerini öldürdüler. Yani galiba daha iyisini yapmak için basit bir istekten fazlası gerekiyor.

A Ripple From the Storm hakkındaki yorumlar konusunda hissettiklerim, Edward Thompson'a yazdığım bir mektupta yer alıyor. Mektubun bir bölümü şöyle:

Sevgili Edward,

Edward, politika konusunda tek kelime etmedim, tavrım tamamen pragmatikti, başka bir deyişle, "Ya Ben?"

Cidden – *New Reasoner*'ın iki yıldır kuramsal olarak yaklaştığı politikalar hakkında bir kitap yazdım.

Eleştiriler çıktıkça, hiç kimsenin bu kitabın neyle ilgili olduğunu söylememesine daha da bozuldum, ama şaşırmadım; yine tuhaflıklar yapan o gizemli kız Martha Quest veya renk engeli hakkında bir başka dürtme de olabilirdi. Ancak çıkan eleştirilerden hiç kimsenin, bu kitabın aklın Stalinci tavırları, vs. hakkında olduğunu çıkarması mümkün değil.

Bu nedenle, benim ulaşmak istediğim insanlar belli ki *New Reasoner* ve *The New Left Review* okuyucuları olduğundan, doğal olarak iki dergiden birinin, en azından, bu romanın güncel konular hakkında olduğunu belirten bir paragraf yayınlamasını bekledim.

Ama tek kelime çıkmadı. Tek bir kelime bile edilmedi.

Bu arada, iki dergi, özellikle *Reasoner*, "Çağdaş İkilem" hakkında uzun ve analitik makaleler yayımlıyor. Ve iki dergi de Çağdaş İkilem hakkında makaleler ve açıklamalar yazmamı istiyor. Bu konuda, roman halinde, 140.000 kelime yazmayı uygun görmüş olmam anlaşılan önemsiz görülüyor.

Tek kelimeyle, sol dergiler, diğer tüm dergiler gibi, bir yazarın gerçek eserinde söyledikleriyle ilgilenmiyor, sadece geçici açıklamalar ve makaleler yazdırmakla ilgileniyorlar, böylece "isim" okuyucu çekecek.

Warwick Road'da bir kitap daha yazdım, ama sonra geri çektim. Bu kitabın adı *Retreat to Innocence*'tı. Yazarların isteklerine o kadar önem verilmiyor ki, sık sık, bir zafer edasıyla, "Yeniden çıkmasını engellemeye çalıştığın o kitabın bir kopyası bende var," diyen insanlarla tanışıyorum. Oyun bahçesindeki çocuklar gibi: Berbatsınız.

O roman, Avrupa'nın kanlı savaşlara maruz kalan kalbi olan Çekoslovakyalı Jack'le birlikte olmamın ve kendimi –sevimsiz bir şekilde– son derece deneyimsiz, son derece masum hissetmeme neden olmasının sonucunda oluştu. Kendimi böyle hissetmem için çaba göstermedi. İnsan davranışları konusunda onun kadar bilgiliyseniz, insanların o deneyim alanı dışında söylediklerinin çoğu, çocukça konuşmalar gibi gelir. Bu kitabı yazarken Bosna'daki savaş devam ediyor ve bu savaşın parçası olanlar bütün hayatları boyunca, "Bize uygarlıktan bahsetmeyin," diye düşünecekler. Romandaki iki ana karakter yaşlıca bir adam olan Jan'la, Julia adında bir kız. Roman için harika bir konuydu ama başarılı olamadım. Boşa harcadım. Basit, yüzeysel bir roman oldu. Ancak bazı insanlar beğendi, bazıları hâlâ beğeniyor ve bunu söyledikleri zaman, kaybedilen bir fırsatın acısını yaşıyorum. İnsan zihninin –zihinlerimizin– devamlı unutarak ve çarpıtarak kötü deneyimleri yumuşatmaya ve saklamaya çalıştığını irdeleyebilirdim. Sadece bireysel değil müşterek zihinlerin –bir ülkenin, bir kıtanın– bir dehşeti unutması gibi. Bunun en ünlü örneği, 1919-1920'de yaşanan Büyük Grip Salgını'dır (İspanyol Gribi). Bu, sonucuda bütün dünyada toplam 29 milyon insan ölmesine rağmen tarih kitaplarına dahil edilmemektedir, ortak bilincimizde yer almamaktadır. İnsanoğlunun aklı felaketi unutmak üzere ayarlanmıştır. Güneş sistemimizle ilgili olası tarihi hakkındaki hikâyesi profesyoneller tarafından dikkate alınmayan, oysa söylediklerinin bir kısmı doğru çıkan Velikovsky'nin görüşü bu şekildeydi. Birbiri ardına felaketler yaşanan buzul çağında, insan bilincinde hiçbir şey yoktu ve biz, insanoğlu birden fazla felaket yaşadık. Büyük seller hakkındaki eski hikâyelerden kısa bir şekilde bahsedilmektedir, hepsi o kadar. Yazmayı başaramadığım kitabın özünde şu soru vardı: Her neslin, bir önceki nesilde yaşanan kötü veya acımasız deneyimi unutmaya karar vermesi iyi bir şey mi? Avrupa için felaket olan –babamın ve Fransa ile Almanya'daki diğer askerlerin sıfırlandıklarını, sayılmadıklarını, yalnızca

insani artık olduklarını düşünmelerine yol açan– Büyük Savaş'ın (örneğin), "Bahsedilmeyen Savaş" haline dönüşmesi? Güney Rodezya'daki o korkunç iç savaştan beş altı yıl sonra yeni genç neslin bunu unutması ve "bilmek istememesi" iyi miydi? Güzel bir kitap olabilirdi.

Başka? *Altın Defter* kitabımın planını tasarlamaya başladım ve *Play With a Tiger*'ı[166] yazdım.

Bu oyunda, kendi yaşadığım haliyle, Warwick Road'u, çoğu zaman duvarları, dışarıda hızla geçen kamyonların gürültüsünde ve kokusunda kaybolan odadaki daktiloyu, ince perdenin arkasında duran yatağı, gecenin geç saatlerinde perişan bir halde sarhoş olan ve Clancy'nin Şikago'nun sokak köşelerindeki gençlerle ilgili hikâyelerini çağrıştıran, "yolun ters tarafındaki" kaba oğlanlar grubunu, kızların bazen müşteri çekmek veya tartışmak amacıyla dışarı çıktığı, çaprazdaki fahişe evini kullandım.

Oscar Lowenstein[167] artık başarılı bir menajer olmuştu. İngiliz tiyatrosuna çok iyiliği dokunmuştu ancak ona hak ettiği övgü gösterilmemişti. Öte yandan, benim için, kişisel olarak daha iyisini yapabilirdi. *Play with a Tiger*'ı beğenmişti ama başrolü Siobhan McKenna'nın oynamasında ısrar ediyordu. Oysa kadın dört yıl süreyle meşguldü ve bu durumda sahneye konması için bu kadar süre beklememiz gerekiyordu. Ben sürekli başka iyi aktrisler olduğunu söylüyordum. Ancak menajerlerde çoğu zaman güçlerinde inatçıdırlar, ya Siobhan McKenna olacaktı ya da hiç. Bunun üzerine 1962 yılına atlayacak olursak, Ted Kotcheff, oyunun akışını ve hareketini anlayarak, harika bir şekilde yönetti, yani birinci balkondan izlendiği zaman, yavaş bir dansa benziyordu. Başroldeki erkek de yanlış seçimdi. Sam Wanamaker gibi ama daha genç birini istediğimi söylemiştim ancak Oscar, "Ölürüm daha iyi," demişti. Ted'le birlikte New York'a seçmelere gittiler ve erkek gözüyle, kadınlara çekici geldiğini sandıkları kovboy kılıklı bir aygırla geri geldiler. İyi bir aktördü ama belirsizliği duyumsamıyordu. Siobhan'la birbirlerinden anında nefret ettiler ve bu da kendini belli ediyordu.

Siobhan adeta bir dâhiydi. Karizma olduğu hususunda görüş birliğine vardığımız bir niteliği vardı, ama neydi? Seçmeler sırasında denge oluşturmak amacıyla Dublin'den geldi. Soğuk bir gündü ve tiyatro buz gibiydi. Siobhan biraz sarhoştu. Nezle olmuştu. Kat kat giysiler içindeydi.

Aktör adayını gölgede bırakmamak için, salonda oturan bizlere sırtını dönerek sahnenin kenarına oturdu, yüce gönüllü bir aktris ve iyi bir kadındı. Ancak yine de gözlerimizi ondan, koyu kızıl saçlarının döküldüğü sırtından alamıyorduk. Ona bakmadan duramıyordunuz, gözlerinizi ondan ayırıp, seçmeye katılan aktörlere bakmak ciddi bir çaba gerektiriyordu.

Siobhan iyi bir aktristi ancak disiplinli değildi çünkü meslek hayatının ilk döneminde vahşi İrlandalı çocuk olarak tanımlanmıştı ve buna uygun yaşıyor, İrlanda dürtüsünü ve kaprisini uyguluyordu. Çok fazla içiyordu. Disiplini öğrenmemiş olması büyük bir trajediydi. Bir akşam muhteşem, unutulmaz oluyordu –ve Oscar'ın onu neden istediğini anlamak çok kolaydı– ancak ertesi akşam zavallı bir hale geliyor, repliklerini ve hareketlerini unutuyordu; belli ki sarhoş oluyordu.

Müthiş bir yardımcı kadromuz vardı. Maureen Prior'a oyun gönderilmiş ve o da oyunu o kadar sevmişti ki, hasta yatağından sürünerek çıkmış ve şiddetli rüzgârın altında soğuk tiyatroya, seçmelere gelmişti. "Ölsem bile bu rolü oynayacağım," demişti. Mükemmeldi. Godfrey Quigley de iyiydi. Hepsi iyiydi. Oyun Comedy Tiyatrosu'nda sahnelendi ve iki ay oynandı, ama masraflarını karşılama noktasının hemen altında. O zamanki en etkili eleştirmen olan Harold Hobson, oyunu beğenerek, "Londra'daki en tedirgin edici romantik oyun," olarak tanımlamıştı. T. C. Worsley "çağdaş tiyatroyla ve aslında çağdaş yaşamla ilgilenen herkesin görmesi gerektiğini" belirtmişti. Milton Shulman, "duyarlı, sempatik ve dokunaklı" olduğunu söylemişti. Robert Muller, "oyunun hüzünlü bir tutku ve gerçeklikle yazıldığını" ifade etmişti. Fakat bu yorumlar genelde –Harold Hobson dışında– kayıtsız eleştirilerin arasından seçilmişti. Graham Green çok beğenmişti ve yücelik gösterip bana bunu belirten bir mektup yazdı. Ancak o bir eleştirmen değildi.

Oyunun bu kadar mükemmel bir şekilde yönetildiği pek fark edilmedi. Yine de, Ted Kotcheff Hollywood'a gitmek üzere bizden ayrılınca, tiyatronun o zaman çalışan en iyi yönetmenini kaybettiğini düşünen tek kişi ben değildim.

Bu oyun hakkında şimdi ne düşünüyorum? İyi bir oyun ama çok iyi değil. Güzel bir şekli ve yapısı var ancak doğru yönetmene ihtiyacı var. Döneminin oyunuydu – neden? "Hüzünlü tutku" yorumu nedeni hakkında

ipucu veriyor. Hüzünlü tutku son derece demode. O dönemlerin oyunu *Who's Afraid of Virginia Woolf*'tu, cinsiyet savaşı dişiyle tırnağıyla alevlenmişti. *Play with a Tiger* o zamandan beri çeşitli ülkelerde orada burada sahnelendi, ama çoğunlukla feminist tiyatrolarda oynandı. Ancak dengesini ve esprisini kaybedip erkeklerden yakınma haline geldi. Zira doğru oynanırsa epeyce kahkaha alabiliyor.

Değerlendirmelere kırılmıştım. Daha iyisine layık olduğunu düşünüyordum. *Altın Defter* çıktığı zaman köküne kadar hissedeceğim yorumda dokunaklı ve sert bir ton vardı. Bunun kadın karşıtı önyargı nedeniyle olduğuna inanıyordum: Bu çeşit çeşit biçimlerde olabilir ve apaçık olmayabilir. Beni tanıyan tanımayan insanlar gelip, "Ama kendi yaşamını olduğu gibi anlatmışsın," diyordu. Sanki John Osborne'un *Look Back in Anger*'ı yaşamın doğrudan kendisi değildi ve sanki Arnold Wesker'in oyunları yaşamından değildi. Kimse John'a ve Arnold'a gidip bana söylenenleri söylemiyordu. Ve ben de aşırı alıngandım herhalde çünkü kusur bulanlardan daha çok beğeni aldı ve böyle de yazdılar. Şimdilerde insanlar hâlâ oyunu anımsadıklarını ve sevmiş olduklarını söylüyorlar.

Ancak genel olarak oyunun başarısız olduğu konusunda hiçbir kuşku yoktu ve oyun yazarı olarak mesleğimi sürdürme konusunda tereddütlerim oluşmaya başlamıştı, ama buna hiç de bilimsel bir yaklaşım denilemezdi.

Salisbury Tiyatrosu'nda *The Truth About Billy Newton*[168] koltukları doldurdu ama Londra'ya aktarılmadı. Beklenmeyen aksaklıklar ve talihsizlikler yaşamıştı. Sora *Each His Own Wilderness*'ın[169] başına gelenlere bakın. Sonra *Play with a Tiger*. Dört yıl süreyle, sadece arada sırada iyi olan bir aktrisi beklemek ve erkek başrol oyuncusunun yanlış olması. Sonra bütün o coşku, üzüntü ve yaralanan gurur – değer miydi? Sonradan iki oyun daha yazdım. Geçenlerde birisini yeniden okudum ve sınıf çatışması hakkında bir komedi olduğu için –o zaman da düşündüğüm gibi– "Court Tiyatrosu'nda başarılı olurdu," diye düşündüm ama geri çevirdiler. Joan Littlewood beğendi, ya da beğendiğini söyledi ve bunu söylemek için öğle yemeğine geldi, fakat müdürü Raffles aynı fikirde değildi. Sonra *Medea*'nın modern bir versiyonunu yazdım. Birkaç yıl süreyle en üst düzeyde rol dağılımı yapıldı ancak ne zaman bir yıldız ayarlansa, korkunç bir şey oldu, sonunda birisi, tam sözleşme imzalanırken

öldü. O aşamada, tiyatroda şanssız olduğuma karar vermiştim. Bunu görüp vazgeçmeliydim. Ama sonunda Ulusal Tiyatro, Ostrovsky'nin *Fırtına Çocukları* eserinin bir versiyonunu yazmamı istedi. Benden istemişlerdi çünkü bir kadındım ve John Dexter oyunun, kadınlığın sıkıntılarını anlattığını düşünüyordu. Hayır, demeliydim, ancak gururum söz konusuydu. Yüzlerce oyun *The Storm*'dan daha çok ilgimi çekerdi. Jill Bennett ve Anthony Hopkins, bütün görkemiyle tutkuyu ve sıkıntıyı canlandırarak şahane bir oyun çıkardılar, fakat aslında oyun, paralarını ve mülklerini güvence altına almak için zalim ve açgözlü anne-babaları tarafından evlendirilen gençler, hatta 12, 13 yaşındaki çocuklar hakkındaydı. O zamanki taşra Rusyası'nın cehaleti ve aptallığı anlatılıyordu. Yedek aktörlerin prodüksiyonunda oyun doğru anlaşıldı, içler acısı olsa da, zavallı çocuklar, kapak üstlerine kapanmadan, hayatın tadını biraz çıkarabildiler. Ancak bu prodüksiyonu kimse görmedi.

John Dexter'in prodüksiyonunda ne hatalar olduğunu uzun uzun anlatabilirim –oysa genelde çok başarılıydı– ve o zaman üstünde durdum. İlk geceden hemen önce bir akşam Laurence Olivier'le beraberdim ve fazlasıyla sert bir şekilde ne düşündüğümü söyledim, çaresizlikten sarhoştum. Laurence Olivier iyi davrandı. Onun zindeliğini, enerjisini, sempatisini – hepsinin ötesinde hayat enerjisini hatırlıyorum. Leicester Square'da Miles Malleson'la birlikte kaldırımda on dakika görüştüğüm Charlie Chaplin'de de aynı özellik vardı. Onunla ilgili olarak aklımdan hiç çıkmayan görüntü, çabuk, kuvvetli hareketler, kıvrak zeki bakışlı kara gözler, espri, şirinlik.

İşte bundan sonra oturup ciddi bir şekilde düşündüm. Tiyatrodaki hiçbir girişimim istediğim gibi gitmemişti. Oyunlara çok fazla zaman ve çaba harcamıştım. En azından, bir roman yazdığım zaman, istediğim gibi basılıyordu. Bu acı, bu gerilim, uykusuz geceler, bir sürü orantısız duygu – ne için? Bir daha tiyatro için oyun yazmadım ama televizyon için yazdım – başarılı oldum ve felaket ya da talihsizlik yaşamadım.

Böylece tiyatro tutkum, tiyatro yazma emelim, Londra'nın büyük tiyatro bolluğunda büyük bir tiyatroya gitme zevkine dönüştü. Arada bir, "Ah, keşke," diye düşünsem de, bu zayıflık anının uzun sürmesine izin vermiyorum.

Tiyatroda ve sonradan operada yaşadığım deneyimler, faaliyet halindeki bir tiyatro grubunu anlatan *Love, Again*[170] romanıma konu oldu.

Ve şimdi de çatışmadan pek de farkı olmayan eski yoldaşlarla bir olay. Clancy Sigal, benim beş yıl önce yaşadığımın aynı ruh haliyle bir maden köyüne gitmiş, ama o erkek olduğundan, anında boş zamanlarında bar ve kulüplerde çok içen madenci grubunun parçası olmuştu. Len Doherty adında genç bir madenciyle dost oldu ve birkaç hafta sonunu orada geçirdi. Warwick Road'da, üst katımda, ben onun tıkır tıkır çalışan daktilosunu dinlerken, üç günde, *Weekend in Dinlock*'u[171] yazdı. Şahane bir kitap. Hayatımda Clancy'nin dikkatli, güçlü sosyal gözlem kapasitesine sahip başka birini tanımadım. Sonra kitap yayımlandı ve bir anda, soldaki insanların bin kere gördüğü o saçma ve utanç verici tepki patlak verdi. Bu kitabı kucaklaması gerektiğini düşündüğünüz insanlar, ona en büyük zararı veren insanlar oldular.

Neden böyle? Bu kitap edebiyat eleştirileri ve edebiyat eleştirilerinin soldaki yeri üstüne kısa bir deneme yapılacak yer değil, ancak bu aç-kapa düşmanlıkların sonrasında komünizmin kullandığı uzun, ta engizisyon yöntemlerine kadar uzanan bir geçmişi var. Her yeni yazar, her yeni kitap, başarılı olduğu takdirde, haset oklarına katlanmak zorundadır, ancak komünizm, haset ve kıskançlığa, berbat gerçeğin üstüne geçirilebilecek saygınlık kılıfı veriyordu. Komünizmin, "toplumcu gerçekçilik" gibi isimler altında sanata ve edebiyata karşı tavrı, sanat ve edebiyatın ölümcül düşman olduğu yönündeydi, hatta bazı yerlerde hâlâ öyle. Tekrar tekrar, birçok ülkede, saygın yazarları karalamak amacıyla "toplumcu gerçekçiliğin" ortaya çıktığını gördük. Hem de toplumcu gerçekçiliğin anavatanında faal her sanatçı ve yazar tarafından olduğu kadar, okuyucular tarafından da nefret edilmeye ve küçümsenmeye başlamasından uzun zaman sonra. Yetmişli yıllarda İskandinav ülkelerinde yaşananlar çok eğiticidir: "Toplumcu gerçekçilik" tanınmış yazarları kötülemek amacıyla kullanılmıştı. Ve şimdi Üçüncü Dünya ülkelerinde birbiri ardına, başarılı olanlara karşı bu ilkel duygular kullanılmaktadır.

Clancy'nin küçük kitabı bir suçlama fırtınasıyla karşılandı. Bir tanesi, söz konusu köydeki madencilerin iyiliğinden yararlandığı yönündeydi. Ancak

Clancy kitabı Len Doherty'ye göstermiş ve Len yayımlanmasını onaylamıştı.

Sonra *The New Reasoner*, Len Doherty'den kitabı eleştirmesini istedi.

Bunu, benimle *The New Reasoner* ve benimle Edward Thompson arasında çok hararetli mektuplar izledi. Benim kesinlikle hakaret konusunda çirkin bir yeteneğim vardı. Ama kötü bir okulda öğrendiğimiz için, hepimizde aynı yetenek vardı. Temas ettiğim asıl noktalarla ilgili olduğundan, sadece iki küçük bölümü aktaracağım:

"Sosyalistlerin birbirlerini arkalarından bıçaklamalarından bıktım usandım," diye haykırıyorum.

"Komünist Parti'de olan, bizlerin, hepimizin yakından tanıdığı yıkıcılık yeniden hortladı – eğer sol, şans eseri gerçekten yaratıcı bir yetenek çıkarırsa, aklımıza ilk gelen şey onu ezmek."

Gerçekten kötü olan kısımları çıkardım, ama Edward'a pislik olduğunu söyledim. O da aynı şekilde eleştiriciydi. Bu açıksözlü, kardeşçe itişme, o zaman yoldaşlar arasında çok revaçtaydı. Fırtına, ya da fırtınacık geçtikten sonra, iyi arkadaş olmaya devam ediyorduk.

Weekend in Dinlock tam da değer vereceğini düşündüğünüz insanlar arasında hâlâ mantıksız bir düşmanlık yaratıyor. "Bir Amerikalı tarafından yazılmış," dendiğini duyuyorsunuz. "Bizim işçi sınıfımız hakkında o ne bilir?" "Kısa bir ziyaretten sonra yazılmış." "Madencileri kullandı." Yıllardır bu şekilde devam ediyor. Bir keresinde, eğitici olacağı düşüncesiyle, yoldaşların saldırısına maruz kalan iyi ve özgün eserlerin listesini yapmayı düşündüm. Ancak sonra çok çaba göstermem, zaman harcamam gerekeceğine ve bunun hiçbir şeyi değiştirmeyeceğine karar verdim. Zira yeni ve iyi bir çalışmaya saldırma ihtiyacı duyan insanlar, asıl güdülerinin ne olduğunu bilmiyorlar. Ahlaki öfkenin arkasında her zaman kıskançlık gizlidir.[172]

Clancy, "Dinlock'a" birkaç kez gitti ve zorluklar yaşayan Len Doherty'yle arkadaş oldu. Yirmili yaşlarında, evli ve sanırım, üç küçük çocuğu olan Len'in evliliğinde sorunlar vardı. Clancy onu Londra'ya getirdi ve benim dairemde kaldı. Clancy ile Alex doğal olarak onu Yeni Sol ve çevresinin de, Soho'yu ve benzer aydınlanmaları da içeren kendi Londra'larında gezdirdi. Len tekrar geldi ve bu kez iki veya üç arkadaşını

getirdi. Bu arkadaşların Len'e baba gibi davrandıklarını, onun için kaygılandıklarını düşündüm. Len esmer, fazlasıyla zayıf ve gergin, ilgi odağı haline gelmiş bir genç adamdı. Etrafına, ağır bir hava gibi, manevi yorgunluk yayıyordu. Bu çoğu zaman, fiziksel hastalık belirtisiydi. Bir akşam, yukarıda yatağında olduğunu hatırlıyorum. Çünkü bir gece önce saçmalık derecesinde çok içtiği için o gün yataktan kalkamamıştı ve ateşi vardı. Ben ve madencilerden biri onu sakinleştirmeye çalışıyorduk çünkü kollarını, bacaklarını savuruyor, başını sağa sola atıyordu. "Çok geç," diyordu çatlak bir sesle, "Çok geç."

Yerel bir gazetede muhabirlik yapmaya başladı ama sonra, çok genç bir yaşta öldü.

Bu küçük hikâye gazeteciliğin, "medyanın" çelişkilerini, ikilemlerini, toplum bilinçli hale gelince, kendine başkalarının gözüyle bakmak zorunda bırakılınca neler olduğunu gösteriyor. *Weekend in Dinlock* olmasaydı da Len'in kaderinin farklı olacağını sanmıyorum, gerçi ona Londra'nın edebi görkemi gibi görünen şeyler gösterildiği için belki daha da mutsuzdu zira yazmak istiyordu.

Clancy'yi Carradale'e götürdüm. Naomi istedi: "Duyduğuma göre büyüleyici bir Amerikalın varmış." İskoçya'ya tren yolculuğu, hâlâ en kötü anılarımdan biridir. Clancy o zaman hastaydı, biraz delirmişti. Benim de tren yüzünden midem bulanıyordu ama o kim bilir neler hissetmişti... Solgundu, terliyordu, gözleri kapalı, dişleri kenetlenmiş bir halde oturuyordu. Şimdi periyodik dengesizlik krizleriyle başa çıkmaya çalışan birkaç kişi tanıyorum ve onlar dünyanın en cesur insanları.

Naomi'ye Clancy'nin evin içinde olması gerektiğini, zira kendini izole hissedince sorun yaşadığını söylemiştim. Fakat Naomi onu evin hemen dışındaki ek binaya yerleştirmişti. Birbirimizden bu kadar uzağa yerleştirilmemiz de ilginçti. Bütün klan görür görmez ondan nefret etti. Onda dayanamadıkları bir şey, bir başına buyrukluk, bir yabancılık, bir ölümcül gözlemci havası vardı. Orada kaldığımız üç gün boyunca, onlar Clancy'ye ukalalık edip kaba davranırken, Clancy odaların kenarında sessizce oturup izledi. Ah, gruplardan, klanlardan, ailelerden, "biz" olan insanlardan nefret ediyorum. Onlardan ne kadar çekiniyorum, korkuyorum

– onlardan uzak durmaya çalışıyorum. Karşılaştırıldığında, aslan veya yabani köpek sürüleri daha kibar düşmanlardır. Başka bir trenle Londra'ya döndük. Pencerelerden soğuk yağmur damlaları süzülüyordu. Clancy doğrudan yukarıya çıktı ve daktilosunun başına oturdu. Bir gün boyunca kalkmadı ve sonra elli küsur sayfayla aşağıya inerek bana uzattı. Mutfak masasının başına oturdu ve ben okurken yüzümü seyretti. Hayatımda bu kadar akıllı, bu kadar etkili, bu kadar özenli görünen – ve bu kadar berbat bir şey okumamıştım. Zira o sayfaları nefreti yazmıştı ve zehir gibiydi. Madencilerin köyü hakkında yazdıklarıyla karşılaştırıldığında: O kitap sevgi ve saygıyla yazılmıştı, ama bu sayfaları nefretle yazmıştı. Clancy için, "orta sınıf" kelimesi yeterince provokatifti, fakat Mitchison'larda bir şey vardı... Dayanıklılıklarının neden olduğu bir güvenlik, bir güvence, bir kendini beğenmişlik –bu nedenle, bu yabancı kaçınılmaz olarak bunları görecekti– klanın topluma bu kadar sıkı bir şekilde bağlı olmasına, bu yabancı katlanamamıştı. Bundan kesinlikle dersimi aldım. Dünyada hiçbir şey kötülük yapmak kadar kolay değildir. Hayır bu gözlemin mükemmelliği konusunda kolay olan bir taraf yoktu, fakat insan bir düşünceyle nefret konumuna geçebilir. Kötülüğü neden bu kadar sevdiğimizi bilmiyorum. Genellikle "ince zekâ" olarak tanımlanıyor. Bunun moda olduğu dönem yirmilerdi, Algonquin'deki şu meşhur masadan taşanlardı galiba[173] ve etkisi onyıllardan süzülerek günümüze ulaştı, ta ki yaşlı bir kadın katılarak gülerken, "Kadının yüzü tıpkı bir patates..." diyene ve etrafına, taşın yeterince beğeni aldığını görmek için şöyle bir bakana kadar. "Adam da kabız olmuş bir kurbağa gibi"; aman ne espri, derdik okuldayken.

1957, 1958... Yoğun bir şekilde *Altın Defter*'e odaklanmıştım ve ne zaman telefon çalsa içimden homurdanıyordum. "Zavallı Bob'un başına gelenleri duydun mu? Çok zorlanıyor." "Mary, Parti'den ayrıldı. Sosyal hizmet uzmanı olmak için eğitim alıyor."

Geçmişte kalan bu politik tutkular artık kimseyi ilgilendiriyor mu? Önemli olduğunu düşündüğüm şey, onlardan ders almak. İnanılması bugün bile güç ve affedilmez gerçek şu ki en toplumsal düşünüşlü, gelecekten umutlu, fedakâr kimseler bile kabul etmeyerek veya açıkça bildirmeyerek komünist dünyada işlenen suçlara ortak oldular. Tüm dünyada on değil, yüz

değil, bin değil, binler, milyonlar. Ve bu tavır, Sovyetler Birliği'ni, yuvayı eleştirme gönülsüzlüğü, bugün de Hitler'in zamanımızın tek suçlusu yerine konmasıyla sürüyor, hem Hitler Stalin'e hayrandı, muhtemelen bu büyük örneğin yanında kendini çocuk gibi görüyordu, hâlâ solcuların zihinlerinde nazik bir yerde. İlginç olan niçin böyle olduğu. Oysa bu durumun bir benzeri, hiç kuşkusuz, başka bir bağlamda, başka bir tarihte gene gelecek. Hep böyle olur. Bir dahaki sefere farkına varacak ve insanlık olarak daha iyisini yapacak mıyız?

Tabii ilginç olan, nedeni. Ne de olsa bu durum, benzer bir durum, farklı bir bağlamda, farklı bir tarihte yeniden görülecek. Her şey tekrarlanıyor. Bir sonraki sefer, biz (insanoğlu) hatırlayıp daha başarılı olacak mıyız?

Benim kuşağımdan, yani "herkesin" komünist olduğu günlerde herkes gibi ben de kurguladım, düşündüm, merak ettim, hafızamın ayıklayıp güzelleştirmesine izin verdim, ama on yıllardır yanıtsız kalan bir sorum var. Besbelli bir çeşit toplu cinnetti, toplu çıldırmaydı. Bir çeşit kitlesel delirme, kitle psikozu olduğu açık. Hepsinin nedenini geç, çok geç de olsa (aslında yeni) sanırım görmeye başladım. Belki öyleydi diyorum yalnızca.

Yine zamanımızın toplu dehşetlerin yaşandığı Birinci Dünya Savaşı'na dönüyoruz.

Ulusal saygınlık konusunda menfaati olan insanların o korkunç savaşı yumuşatmalarını ve haklı göstermelerini izlemek çok ilginç oluyor. "Ama biz sadece..." "Siperlerde" yüz binlerce insan. Biz – İngiltere. Fakat bu bir Avrupa savaşıydı ve hükümetlerine karşı nefret ve tiksinti duyanlar yalnızca İngiliz askerleri değildi. Ya da bu sözler çok sert geliyorsa en azından rahatsızlık ve keder; her halükârda onları idare eden kişiye olan inancın beceriksizlikleri yüzünden yitirilmesinden. Banket, Güney Rodezya bölgesindeki tek Birinci Dünya Savaşı kurbanları annemle babam değildi. Hüzünlü duruşu yüzünden Leydi Murray dediğimiz kadın, siperlerde dört oğlunu ve kocasını kaybetmişti. Albay Livingstone'ın da babam gibi tek bacağı vardı. Ayreshire Madeni'nden McAuley ağır yaralanmıştı. Başkaları da vardı. Başkaları da vardı. Britanya İmparatorluğu'nu ve vatanlarını seviyorlardı ve hepsi de Haig'le hükümetin savaşı idare edişleri yüzünden keder ve öfke doluydular. Babamın sık sık birlikte eski günleri andığı ufak tefek Alman maden işçisi de Alman siperleri ve hükümeti için aynı

duyguları besliyordu. Siperlerdeki katliam Avrupa'da hayati bir olguyu yıktı – hükümete saygı. Ve bundan, komünizm, faşizm, nasyonal sosyalizm ve daha sonra terörizm, anarşi ve şimdi her yerde gördüğümüz zihniyet, o ölümcül, "Eh, ne bekliyorsun?" zihniyeti doğdu. Nemelazımcılık, alaycılık, güvensizlik –kendi açısından– ve bu arada idealizm, sevgi, umut, iyi bir dünya hayali başka bir tarafa, Lenin'e, Stalin'e, Hitler'e, Mussolini'ye ve daha sonra o diğer suçlulara, Mao'ya, Pol Pot'a yönlendiriliyor ve bu isimlerin sonu gelmiyor.

Ancak burada, asıl mesele olduğunu düşündüğüm daha derin bir duygu var. Birinci Dünya Savaşı'ndaki askerlerin çocukları, sadece buruk bir hayal kırıklığıyla ve kendi hükümetlerine duydukları saygının kaybolmasıyla değil, umursamayan, cahil bir çoğunluğun yaşamasına izin verilmeyen bir anlayışın parçası olma duygusuyla yetiştirilmişti. Babamın bütün hayatı boyunca hatırladığı o Birinci Dünya Savaşı şarkısında ifade edilen duygu:

Ve bize sordukları zaman
Onlara söyleyeceğiz,
Ve kesinlikle bize soracaklar...

Onlara –yani sivillere– siperlerde olanlar hakkındaki gerçeği söylemek. Zira İngiltere'de, Almanya'da, Fransa'da ve savaşan diğer ülkelerde, savaş kabineleri en acımasız milli duyguları kışkırtmıştı –ülkeniz için ölmek ne kadar şerefli– ve siperlerdeki dehşet hakkındaki gerçekleri gizlemişti. Bu nedenle askerler, kendi halkları tarafından yanlış anlaşıldıklarını ve takdir edilmediklerini düşünüyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkan romanlar, askerlerin hissettiği burukluğa tanıklık ediyordu. Alman Remarque tarafından yazılan *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, belki de aralarındaki en acıklısı ve en iyisiydi. Bir Bairnsfather karikatürü vardı. Gecelikli romantik bir genç kız, saçlarını açmış, dolunaya dalmış penceresinde. "Bu yaşlı ay onu da aydınlatıyor." Ama düşlediği asker, yanındaki arkadaşıyla bir mermi çukurunda beline kadar suyun içinde, iki cephe arasındaki en tehlikeli yerde, düşman kendisini görebilecek diye aynı aya küfür ediyor. Bu her şeyi anlatıyor.

Onlar: Aptal çoğunluk. Biz: Gerçeğin başlangıcı – ve gerçek katıdır, acıdır, kanlıdır ve gerçeklik acı ve sıkıntıdır. En iyi insanlar bu gerçeği bilir, en kötüleri, gerçeği kabul etmeyi reddeden kayıtsız budalalardır.

Gerçek, bilgili ve deneyimli bir azınlığın özel alanıydı. Başlangıçtı.

Acıyla, sıkıntıyla özdeşleşmek. Bunu rahatlıkla, “Yumurta kırmadan omlet yapamazsın,” olarak tercüme edebilirdiniz. Sovyetler Birliği’ne yaptığım o yolculuk sırasında bu duygu çok güçlüydü: Burası, olayların motorunun, gerçeğin hüzünlü kalbinin bulunduğu yer.

Otuzların sonlarında gençler komünist olup kendilerini İspanya’ya attıklarında bir kalıp kendini yineliyordu. İhanete uğrayacak askerlere katılıyorlardı. Çünkü demokratik hükümetler, Fransa ve Britanya kuşatma altındaki İspanya Demokratik Hükümeti’ne yardıma gelmeyi Hitler ve Mussolini İspanya’da canları ne isterse yapabilsinler diye reddetmişti; böylece savaşı faşist Franco kazandı, Hitler ve Mussolini cesaretlendi. Uluslararası Tugaylar’daki askerler, babalarının deneyimlerini tekrarlıyorlardı. Sonra, Sovyetler Birliği’nin savaşın ağırlığını üstlendiği İkinci Dünya Savaşı oldu. Sovyetler Birliği savaşta sekiz milyon kişiyi kaybetti. (20 milyon değil – bu rakam, Stalin tarafından öldürülen kendi halkını da içerecek şekilde şişirilmiş, tahrifat yapılmış.[174]) Tırpanlanan, biçilen kalabalıklarla ve Sovyetler Birliği’yle kendini özdeşleştirmek demek artık yerleşmiş kabul edilen bir duyguya katılmak demekti: Gerçeğe çile çekerek ulaşılır. Elbette bu Birinci Dünya Savaşı’nın çok öncesinden Avrupalıların aklına yer etmiş kalıbın, dindarca çile çekme aşkının sürdürülmesiydi.

İnsanların işte bu nedenle bu kadar kolay bir şekilde komünist olduklarına ve kopamadıklarına inanıyorum. Komünizm kan, ateş, kurşun ve patlama tufanında doğuyor ve umudun işaret fişeğiyle aydınlanıyordu.

“Uyanık olmak”, gerçeği anlamaya başlamak, işlerin nasıl işlediğini öğrenmek anlamına geliyordu. Ağza bile alınmayacak sıkıntıların, yukarı doğru çetrefilli ilerleyişinde – söylemeye gerek yok, her zaman yukarıya doğru – “yaşamın kendisi” tarafından dayatılan bedel olduğu dışında bir gerçek olabilir mi? Yaşamın kendisi – saçmalıkları ayıran berbat gerçekliklerle dolu olması kaçınılmaz olan doğrular, hakikat, fiilen yaşanan olaylar ve masumları –aptalları– besleyen aldatmalar.

Bir sonraki nesil, “bulunduğu yer” deyimini kullandı. Doğrular, katı gerçekler, fiilen yaşananlar – savaş veya devrim olmadığı zaman, bir süre sonra uyuşturucularda, halusinojenlerde, hayallerde bulunacaktı.

İnsanlar Sovyetler Birliği'ndeki gerçek durumu kabullendikleri zaman, hiç göz önünde olmayan bir şey, dehşet ve ihanet bilgisi teyit edilmiş oldu. Büyük bir bedel ödenmesi gerekiyordu ve bu bilgiyle, karanlık ve hırslı bir acı ihtiyacı da ortadan kalkıyordu. Komünizmin kökeni –devrim aşkı– sanırım, mazoşizm, acı çekme zevki, sıkıntıyla tatmin olma, kan dökmeyle özdeşleşme. Aslında çarmıh. "Parti'den" ayrılmak, büyük gerçekten vazgeçmek, hayatın gerçek süreçlerini anlamaya başlamaktan vazgeçmek demekti.

Burada, âşık olan insanların saçma umutlarından vazgeçmek istememesiyle bir benzerlik olduğunu düşünüyorum. O hayal dünyasından çıktığınız zaman, gerçek deneyimden, iyi ve kötü bilgisinden vazgeçiyorsunuz, yaşam biletinizi yırtıyorsunuz, meyve veren acıdan feragat ediyorsunuz.

Ancak içinin derinliklerinde bir şey bağırdı
Büyük trajedinin başlamasını istedi
Duraksayan merhamet sızlıyor
Ve kalbine hüzün çöküyor.

Bu dönemindeki birçok şair gibi, bir tür komünist olan şair Edwin Muir'in şiiri ve bu alıntıyı, *Children of Violence* roman serisinin birincisi olan *Martha Quest*'in bölümlerinden birinin başına koydum. Ve serinin üçüncü kitabı olan *A Ripple From the Strom*'un hemen başında şu alıntı yer almaktadır.

> Mutlaklık tutkusu, ona eşlik eden mutlaklığın çılgınlığı olmadan olmaz. Her zaman beraberinde belli bir coşkunluk vardır ve hep yıkımın odağında, büyüme noktasında işlemektedir, uyarılmış olanlara mutlak tutkusunun mutsuzluk tutkusu gibi görünmesi tehlikesi mevcuttur.

Bunu, hiç pişmanlık duymadan komünist kalan ve komünizmle Sovyetler Birliği hakkında saçma şeyler söylerken inancıyla başka konularda orijinal fikirler üreten Fransız komünist Louis Aragon yazmış.

Şimdi bu alıntılara bakınca, gençliğimdeki halime hayret ediyor ve ürperiyorum, çünkü henüz gülemiyorum. Edwin Muir alıntısını seçmiş olmak, kederin yüreğimi dağlamasını istediğim anlamına geliyor; ama olduğumdan daha da endişeli miydim gerçekten? Ayrıca *büyüme noktasını*, *yıkımın odak noktasına* eşitlemenin, oldukça hastalıklı bir ruh hali olduğunu katiyen göremiyordum. Tabii, eğer komünistseniz –komünist olmayan birçok kişi için de geçerli– büyüme noktasının bir yıkım olması gerekiyordu çünkü yumurta kırmadan omlet yapamazsınız ve devrim –hiç kuşkusuz– cennetten önce yaşanması gereken bir başlangıçtı.

Sorun şu ki, bir şeyi apaçık görüp ilgili alıntıları bir öykünün belli yerlerini vurgulamada kullanabilirsiniz ama gördüğünüzden korkacak kadar da açık değildir bu. Bir şeyin derinlemesine görülebilmesi için bunu yapabilecek duruma gelene dek yaşamak gerekir.

Bu kafa yapısı, acıya yatkınlık, hayatı anlamak veya bedeli bilmek için acı deneyimlere batmak gerektiğine dair bilinçdışı inanış politika dışındaki alanlarda da kendini gösterir. İnsanların komünist olmaları üstüne ne yaptığımı görmem çok uzun sürdü ama hemen ardından, “Dur bir dakika. Önce kendi yazdıklarına, sonra da diğerlerinin ne yazdıklarına bir bak,” dedim. Çünkü bir roman ya da öykü aşırı deneyimlere istekli bir dalışı anlatır. Örneğin, benin *The Summer Before the Dark*[175] romanımı ele alalım. Romanda, başkahraman Kate Brown, orta yaşlı bir kadın olup, bir kriz noktasında gösterilmektedir. Çocukları evden ayrılmış, kocası kayıtsız biridir, hayatına yeni bir yön vermesi, en azından yeni bir anlayış kazandırması gerekmektedir. Bu yüzden kendi standartlarından vazgeçip, pasaklı ve zamanından önce (ve geçici olarak) yaşlı bir kadın haline gelir, kendine bir tür çöküntü yaşama izni verir... Bu kelimeyi çok rahat kullanıyoruz ama burada, Kate’in kendi içindeki gelişmeyi izlerken, dışarıdan görünen bir dağılmaya benzese de, uygun mudur? Kate, sosyal yaşam biçimlerinin dağılmasına izin vererek kendini anlamaya yönelmektedir. Mantıklı: Bir romanın ilginç olabilmesi için bir tür odağının olması gerekmektedir ve romanların çoğunda bir şekilde bir deneyim odaklanması oluşur. Aşağı yukarı romanın yazıldığı dönemde, 1971 ve 1972 yıllarında, altmışlı yıllardan kalan bir inanç vardı. Buna göre, delirmek, aydınlanmada son noktaya ulaşmak anlamına geliyordu. Ben

buna hiç inanmadım ama *Altın Defter*'le katkıda bulunmuş olabilirim, en azından yapısı, aşırı kuraklığın "ruhsal yıkımla" tedavi edilebileceğini söylemekte. Komünizmin tepeden tırnağa çatırdadığı o dönemde çok kapsamlı gözlemler yaptığımdan, "çöküntü" yaşayan ve deneyimle şaşırtıcı şekilde iyileşen, sizin ve benim gibi fani insanların yaşadığı sıradan bir güne gözlerini açan kişilerin en katı ve dogmacı insanlar olduğunu gördüm. Ayrıca Kate'in kendini feda etmesi, edebi bir olaya değil, benim gerçekte yaşadığım ve sırf merakımdan yemek yemeyerek ve uyku uyumayarak kendimi çıldırttığım deneyime benziyordu. Bir şeyler öğrendim ama tavsiye etmem çünkü bu tehlikeli bir deney. Burada bahsedilmesinin nedeni, gönüllü olarak aşırıya kaçma örneği olması. Kate Brown'a yaşattığım deneyimlerin aynılarını yaşamadım, ancak burada ilginç bir soru çıkıyor, çünkü aynı şeyleri yaşamışım gibi hissediyorum. Deli, yarı deli, kriz geçirmiş insanlar hakkında tekrar tekrar yazdım. Kendim hiçbir zaman deli olmadım veya çöküntüye uğramadım, ama uğramışım gibi geliyor. Benim şahsen deli olmamamın veya çöküntüye uğramamamın nedeni, sanırım –kısmen– bu tür her eğilimi, bu konuda yazarak ve kısmen de, hayatımda, babam gibi, hep çok hasta, korkunç çocukluklar geçirmiş, çöküntü halindeki veya yetersiz diyebileceğimiz insanlar olması sayesinde atlattım. Fakat nihai gerçeklere delirerek ulaşıldığına inanmıyorum. Çok fazla delilik gördüm. Şizofrenler ışık çakması gibi gerçekleri görüyorlar, daha az bilindiği çağlarda bu tanrısal esinlenme olarak tanımlanıyordu. Depresyonun son aşamasında olanlar, hayatı o kadar kasvetli, o kadar çirkin, o kadar korkunç bir şekilde görürler ki, bazen kendilerini öldürmelerine şaşırmamak gerekir. Buna rağmen aralarında, hayata ilişkin bu görüntünün gerçek görüntü olduğunu ve bu görüntüyü paylaşmayan bizlerin sadece cahil olduğunu veya saçmaladığını söyleyenler de var. Tıpkı siperlerden dönen erkeklerin, sıkıntının en aşırısını yaşadıktan sonra, neler yaşadıklarını hiçbir şekilde anlamayan sivillerle karşı karşıya kalması gibi.

Benim buradaki tezimle ilgili olan hususlar, bu "karamsarlığın" düz gri düzlükleri veya hafif depresyonun ılımlı perspektifleri değil –çünkü yazarlar en verimli çalışmalarını hafif, sakin ve sevecen bir bunalımlı ortamda yaparlar. *The Four Gated City*'de[176] Lynda Coldstream bütün hayatı boyunca deli – şizofren; *A Briefing for a Descent into Hell*'de[177] bir

süre hafızasını kaybeden Profesör Watkins kendini daha yakından tanıma fırsatı buluyor ama bunu reddediyor; *The Fifth Child*[178] ve *İyi Terörist*'te de bir sürü yıkıcı insan bulunmaktadır – burada beni ilgilendiren şeyler bunlar.

Bu galeriye bir de Kate Rawlings (bir başka Kate) de giriyor. Bu Kate'in başarılı bir evliliği, dört çocuğu, harika bir kocası ve rahat bir hayatı var ancak hayata inancının özünü kaybediyor ve Paddington'da kiralık bir odada gazı açarak hayatını sonlandırıyor. *To Room Nineteen*[179] oldukça korkunç bir hikâye, özellikle ben anlamadığım için, daha doğrusu kendimde onu yaratan bölgeyi anlamadığım için. Ayrıca oldukça yakın bir zamanda *Love, Again*'de[180] Stephen adında, hayatının parmaklarının ucundan kayıp gittiğini düşünen bir erkeği yazdım. Bu tür konular tekrar tekrar işlenmeye başlandığı zaman, yüzeyin hemen altında, dikkatli olmazsam, karınca aslanlarına, kumun içinde küçük bir çukurun dibinde gizlenerek, debelenen bir karıncayı bataklığa çekmek üzere bekleyen o minik böceklere benzeyen bir şeyler beklediğini kabullenmek –kabullenmem– gerekmektedir. Bana bunun olacağına inanıyor muyum? Hayır, çünkü o olası felaketlerden kendimi yazarak kurtarıyorum.

Aklımda, düzenin düzensizliğe ve aşırılığa dönüştüğü bir yapı var, olmalı. Bunun nedeni Birinci Dünya Savaşı ve annemle babamın bu savaşla yıkılması. Bu yapı başka insanların akıllarında da olmalı, çünkü kendimize yetmiyoruz.

Hakkında yazdığım zamandan –ellili yıllar– uzun süre sonra, şu deneyimi yaşadım: Bazen bir masalı, öyküyü, bir olayı, size hitap eden bir şeyi gözünüzde canlandırmak yararlı oluyor. Bu belirli hikâyede, yaşlı bir adam, bir oduncu, sabahın çok erken saatinde, kendisini çağıran bir Ses'in peşinden evinden ayrılmak zorunda kalıyor. Dağı, ağaçlı yamaçlarını ve bu yamacın eteğinde oduncunun kulübesini gözümde canlandırmıştım. Ağaçlarda ve toprakta ay ışığını görebiliyordum ama çoktan batmaya başlamıştı çünkü sabah olmak üzereydi. Yaşlı adam engebeli arazide yürüyüp ormana girdi ama sonra... Devam edemedi, çünkü yolunun üstünde derin bir yarık vardı. Bu yarığın üstüne bir köprü savurdum ve yaşlı adam üzerinden yürüdü, fakat karşı tarafa ulaşamadan toprak kaymaya başladı, bu nedenle köprüyü uzattım ve adam güçlükle karşıya ulaştı. Bir dağ yamacının yuvarlak eğiminde durdu. Bu alanın her santimini biliyordu zira

bütün hayatı boyunca burada yaşamıştı, fakat şimdi yürürken, toprak ayaklarının altında dağılıyordu. O yaşlı adamı evinin arka kapısından, birkaç kilometre ötede nihayet yorgunluktan bitkin bir halde oturduğu ve Ses'i beklediği yere getirmek, bütün yolun sabırla yapımını ve yeniden yapımını, köprüler ve kasisler inşa edilmesini gerektiriyordu ve bütün bunlar yapılırken toprak kayıyor ve çöküyordu.

Bu, aklımdaki malzemenin yapısı olmalıydı, çünkü başka ne olabilirdi? Bazen, yaşlı bir adamı bir dağın eteğindeki hayali patikada yürütmek gibi küçük bir şey –küçük bir şey gibi görünebilirdi– hayata bakışınız hakkında o kadar çok şey söyleyebilir ki, bütün geçmişiniz sorgulanabilir.

Eğer sadece ben olsam, küçük tek bir bireyin gözyaşları olsa, kime ne?

Warwick Road'dan ayrılmadan birkaç ay önce temizlik yapmaya ve evi düzenlemeye, ama en önemlisi de bana haddimi bildirmek amacıyla yaşlı bir kadın geldi, zira İngiliz aristokrasisi mensubuydu. Adı Bayan Ball'du, yetmişin üstündeydi ve hâlâ çalışıyordu, çünkü bütün hayatı boyunca çalışmıştı ve tembelliği doğru bulmuyordu. Benim ona uygun olup olmadığımı anlamak amacıyla ilk geldiğinde ona oturmasını söyledim. "Teşekkür ederim, ama ancak neyin nasıl yapılacağını biliyorum," diyerek, gök mavisi yerleri, kırmızı duvar kâğıdı, beyaz ahşabı ve tavanı olan ve masasında, o zaman herkeste bulunan mavi halkalı beyaz kahve kupalarının bulunduğu mutfağın ortasında dikilmişti. Bayan Ball uzun boyluydu, zayıftı, büyük, kırmızı, kemikli elleri vardı ve hayır kurumundan alınmış bir gri ceket giymişti, etrafında gri tül kafes bulunan lekeli bir fötr şapka takmıştı ve ayaklarında bir zamanlar zarif ve ikisinde de ayak kemiklerini kapsayacak şekilde büyük bir delik olan gri süet ayakkabılar vardı. West Country'den 17 yaşındayken, Londra'da bir evde çalışmak üzere geldiğini söyledi. Küçümseyerek mutfağımı incelerken, "Güzel bir ev," dedi. Zamanında bir dükün yanında çalışmıştı. 30 personeli olan evlerde çalışmıştı. Bir zamanlar, şimdi müracaat ettiği işlere bakmazdı. Bana bunları, iyi bir hizmetçi gibi gülümseyerek ama soğuk, sinsice gözlemleyen gözlerle söyledi. Benden, şimdiki işverenlerinin hepsinden öylesine nefret ediyordu ki...

Haftada iki sabah geliyordu ve ben ona, bu iş için ödenen en yüksek ücreti ödüyordum –şimdi olduğu gibi o zaman da ücretler düşüktü– ve bozuk paraları dikkatle alarak, bir zamanlar simsiyah olan ama şimdi eskidiği için buruşmuş ve rengi solmuş olan deri cüzdanına yerleştiriyordu.

Beni fesat gülümsemesiyle, “Merhaba canım,” diye selamlar fakat başka bir odaya gittiğim, hatta arkamı döndüğüm anda mırıldanarak söylenmeye başlardı: “Pis domuzlar ve ben onların arkasını toplamak zorundayım, domuzlar bile onlardan daha iyi, domuzlar pis tabaklarını lavaboda bırakmazlar, kölelik, kölelik, bütün hayatım boyunca domuzlara kölelik yaptım. Küçük bir kızken aklıma bile gelmezdi...” gibi şeyler. Bu alçak sesle mırıldanma süpürürken, silerken ve yıkarken devam ediyordu. Ama onun bulunduğu odaya girdiğim anda, başını kaldırır, “Ah, işte buradasın, canım,” derdi. Bayan Ball yıllarca verdiği iyi hizmetin sonucunda yapmacık ve kibar bir ses tonu ve konuşma şekli edinmişti. Öfkeli mırıldanmasını da bu ses tonuyla sürdürüyordu. “Bu hoş hanımlar, hiçbiri diğeri kadar kötü olmayan, düşes veya kâhya, aşçı veya hizmetçi, hepsi sırtüstü yatıp ayaklarını havaya kaldırıyorlar.” Çoğunlukla mutfaklarda çalışmıştı, ama soğuk yatak odalarına sıcak su da taşımış, ateş yakmış, aileler kahvaltıya inmeden odaları toplamıştı. “Ancak en iyi yer mutfak,” diyordu, zira biraz canlılık hoşuna gidiyordu. Mutfaklarda güzel zamanlar geçirmişti ve en güzelleri yemek zamanlarıydı. Bütün personel uzun bir masanın etrafına toplanıyor, aşçı ve kâhya masanın başına oturuyordu. Çok güzel zamanlar yaşamıştı, çok güzel ve zengin yemekler yemişti. O dönemde herkes haddini biliyordu, şimdiki gibi değildi, şimdi bütün sonradan görmeler kendilerini üstün olanlar kadar iyi görüyorlardı.

Bayan Ball’a ayaklarının nasıl o hale geldiğini sordum. Çünkü topallıyor ve benim baktığımı düşündüğü anlarda, bir koltuğun arkasına veya masaya tutunuyordu. Ayağını, Kral Yedinci Edward’ın ölümüne borçlu olduğunu söyledi. Mutfakta ızgarayı temizliyormuş, aşçı da sebze soyuyormuş. Sofra hizmetçisi koşarak aşağıya inmiş, gözyaşlarına boğulmak üzereyken, “Aşçı, aşçı, yaşlı horoz öldü,” diye bağırmıştı. Bayan Ball o kadar şaşırmıştı ki, ızgarayı ayağına düşürmüş ve kırmıştı.

Ya Miss Ball neden hiç evlenmemişti? Sonunda soracak cesareti buldum. “Erkekler pistir,” dedi. “İlgini çekerse yalnızca bir tek şeye yararlar.” Neyin

ne olduğunu 16 yaşında Tiverton'da bir dansta öğrenmişti. Genç bir adam onu rahat bırakmamış ve onu dışarıya, karanlığa çıkarmıştı –çok güzel bir geceydi– onu mıncıklamış, kirletmiş ve sonra ayakkabılarını mahvetmişti. Nasıl mı yapmıştı? "Tahmin edemiyor musun? Pis domuzlar, yaptığı pisliğin hepsi ayakkabıya bulaşmıştı... Ayakkabıların parasını ödemek zorunda kaldım ve bu tam bir yılımı aldı. Bir daha da erkeklerle işim olmadı."

Ağza alınmayacak mırıldanmalar moralimizi bozduğu zaman, Bayan Ball'un işverenleri birbirlerine telefon eder, birbirimize, bunları sonsuza dek dinlemek zorunda olup olmadığımızı sorardık. Ancak onu kovmamız mümkün değildi, ancak ölürse kurtulabilirdik... Ama sonra ben taşındım.

ZAMANIN RUHU: NE DÜŞÜNÜYORDUK

Kadınlar komedyen olamaz, bugüne kadar hiçbir kadın komedyen olmadı. Bunun nedeni, espri anlayışlarının olmaması.

Kapitalist basın hep İşçi Partisi'ne karşı olmuştur ve partinin ne gösteri, ne yürüyüş ne de savlarını doğru anlatmaz.

Tam gün çalışma kanıksanmıştır ve Tam gün çalışma kanıksanmıştır ve Kurt Vonnegut'un romanı Otomatik Piyano*'daki (Britanya'da 1953'te basıldı) az bulunduğundan ya sevilen ya da özellikle iyi işçilere ödül diye verilen iş eksantriklik olarak görülür.*

Homoseksüelliği suç sayan yasanın kaldırılmasını isteyenler ve buna karşı olanlar arasında oldukça sürtüşme mevcut.

Colin Wilson basın tarafından bir tür modern Byron, karamsar ve tehlikeli, yasa ve düzen karşıtı biri olarak betimleniyor. Kısa bir süre önce Shakespeare'in yeteneksiz olduğunu açıkladı. Bir akşam, bir elinde tuttuğu kafatasını havaya kaldırarak Sanat Kulübü'nün kapısında beliriyor. Sevimli, çekingen ve alımlı bir gülümsemeyle kapıda duruyor ve gülmemizi bekliyor.

Şaşırtıcı sayıda zengin baba taşrada telaşla kırbaçlarını savuruyor ve bağırarak, kızlarıyla yatan genç erkekleri benzeteceklerini söylüyor – tıpkı John Osborne'un Look Back in Anger *kitabında olduğu gibi.*

Öfkeli Kuşak'la ilgili bir habere rastlamadan bir gazete okuyamıyorsunuz.
İpotek karşılığında para alıp mülk sahibi olmaya başlamak, kapitalizmin kapitülasyonuydu ve ciddi şekilde ruhunuzu kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunuz anlamına geliyordu.

Kuvvetli bir Amerikan karşıtlığı duygusu: Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en büyük düşmanıydı, faşist bir emperyalist güçtü ve Sovyetler Birliği'nden çok daha beterdi. Tüm Amerikalılar zengindi. Clancy ve diğer Amerikalılar Birleşik Devletler'de en kötü düzeyde yoksulluk olduğunda ısrar ediyorlardı. Ben de İngiliz ev sahiplerinin onları küçümsemelerini, hatta alay etmelerini izledim. Tabii bu komünistlerin böyle bir şey söylemesi gerekiyordu.

İngiliz olan her şey hâlâ en iyiydi. Yiyecek ve kahve hariç, zira bunlarda mükemmel olmak için başka ülkelere izin verilmişti.

Sosyoloji, yani insanlığın kendini incelemesi, eğer Kitlesel Gözlem başlangıç alınırsa, henüz 20 yaşını bulmamıştı; çoğunlukla Sol tarafından "güvenilmez" bulunuyor, yok sayılıyordu.

Neden bizim de Avrupa'daki diğer tüm ülkelerde olduğu gibi, bir Milli Tiyatro'muz yok? neden hükümetimiz ısrarla sanatı kötülüyor ve yetersiz kaynak sağlıyor?

Vivien Leigh Arzu Tramvayı*'nda Blanche Dubois'yı oynuyor. Britanya'da ilk sahnelenişi ve kaba, duygusal Amerikan oyunlarına alışık değiliz. Çok büyük bir tiyatro, aşırı büyük. Yarısı dolu. Matine. Herifler takım olarak gelmiş çünkü açık saçık bir oyun olduğunu duymuşlar. Sahneye çöp atıyor, Vivien'e hakaretler yağdırıyor ve gürültülü yorumlarda bulunuyorlar. Seyircinin gürültüsünden oyun duyulmuyor. Vivien Leigh'ın*

Laurence Olivier'le evliliği yeni bozulmuş ve kendisi de hasta, rolü sevenleri için acı verecek kadar gerçekle benzerlik taşıyor, unutulmaz bir Blanche çıkarmakta. Tiyatro seyircisinin beğenmediğinde yuhaladığı, oyunculara ellerine geçeni fırlattığı, kibarlığın esamisinin okunmadığı o eski günler gibi sanırım.

Tiananmen Square'da bir milyon kişi Mao Zedong'u dinliyor. Ted Allen da orada. Mao, Birleşik Devletler'in, yeni Komünist Aydınlanma'nın görkemini yıkmak için, Çin'e nükleer bomba atmayı planladığını söylüyor, ama, "Çin'de çok fazla insanımız var," ve Amerika nüfusun yarısını öldürse, Çin'in yarısını yakıp yıksa bile, önemli değil. Komünist Çin diğer yarısıyla karşı koyup direnecektir. Dakikalarca süren coşkulu bir alkış.

South Pacific *müzikalinde izleyicilerim arasında oturdum. Yaşıtım olan arkadaşlarımla beraberdim. Önce huzursuz oldum, sonra sıkıldım, sonra da şaşkınlığa uğradım. Hepimiz savaşın korkunçluklarını anlatan kitaplarla büyümüştük. İkinci Dünya Savaşı'nda geçen yavan bir anlatı izliyorduk: Pasifik'te savaş, o korkunç, o katleden savaş burada sanki sıradanlaşmıştı, bu cennet ada, seksi Amerikan askerleri, aşk öyküsü ve ırk ayrımı üstüne ılımlı bir mesaj. İzleyiciler arasında başka hiç kimse bunu sorun etmiyor gibiydi. Sizin haberiniz bile olmadan, ahlaki değerlerde değişiklik olduğunu ve sizin geride kaldığınızı, saçma sapan bir ileri karakolda mahsur kaldığınızı fark ettiğiniz anlardan biriydi. Ölüm ve işkence görmüş beden görüntülerinin, cinsel ilişki içinde kıvrılan bedenlerle karıştığı* Hiroshima, Mon Amour*'da*[181] *da aynı duyguları yaşadım. Benim düşünceme göre tamamen yozlaşmış ve hastalıklı, yeni bir duygusallık.*

Hiçbir şey aşk, seks, evlilik gibi şeylere gösterilen tavırlar kadar değişmedi. Ellili yıllarda kadınlarla erkekler arasında yaşananlar konusunda Amerika'dan bir cesaretsizlik, bir hüzün, bir umutsuzluk dalgası yayıldı. Sessiz, sabırlı bir çaresizlik yaşanıyordu. Adını unuttuğum bir film, ikisi de aşkı –gerçek aşkı– arayan bir kadınla bir erkek hakkındaydı ve bütün mesele buydu. Film New York'ta geçiyordu. Bu ikisi, onlara soğuk ve düşmanca davranan şehirde dolanıyordu. Sık sık aynı sokakta, ya da barda, restoranda olmalarına rağmen hiç tanışmadılar. Birbirleri için

yaratılmışlardı, birbirlerine sarılmak için doğmuşlardı –"İşte buradasın, sonunda"– fakat büyük kalabalık, şehir onları ayırıyordu. Hayatımda o filmden daha güçlü bir yalnızlık görüntüsü görmedim. Bütün bunlar değişti: Altmışlı yıllar o hüzünlü ve kasvetli havayı dağıttı.

Yiyecekler üstüne bir danışman Dr. Gelfand, devlet ve tıp uzmanlarınca desteklenerek iyi bir diyetin protein, yağ ve minimum karbonhidrattan oluşması gerektiğini ilan etti. Et, tereyağı, süt, peynir ve yumurta hepimizin sağlıklı beslenmesini sağlayacaktı. Erkeklerin günde 3500-4000, kadınların ise 2500-3000 kaloriye ihtiyacı vardı. İki türlü protein vardı: Çoğunlukla etten oluşan ve dünya nüfusunun hedeflemesi gereken birinci sınıf protein ve –düşündüğünüz zaman– sadece ikinci sınıf insanların yediği bakliyat, bitkisel protein. Bu dogma en az on yıl egemen oldu.

Amerikalı beyaz erkekler kendi eşlerine ve genelde beyaz kadınlara, seksi olmadıkları, kadın bile denemeyecek durumda oldukları için hakaret ediyorlardı. Gerçek kadınlar siyahlardı ve nasıl hareket edeceklerini –özellikle kalçalarını nasıl oynatacaklarını biliyorlardı.

Yakın zamanda ortaya çıkan ve gençlerin meyhaneleri kullanmak istemedikleri takdirde gidebilecekleri tek yer olan kafe-barlar, hızla bütün ülkede yayılıyordu ancak gençlik kültürünü anlayamayan polis tarafından sık sık kapatılıyor veya taciz ediliyordu. Çok eğleniyorlardı: Buna izin veremezlerdi.

*Trafalgar Square'dan geçerek yukarı doğru yürürken, Güney Afrika büyükelçiliğinin dışında küçük bir grup göstericinin yanından geçtim. Bir kız bana bazı broşürler uzattı. Güney Afrika hakkında bilgiye ihtiyacım olmadığına inandığımdan başımı iki yana salladım. Kız bana küfür etti, bunların en hafifi, "faşist"*ti.

Commonwealth[182] *Sanat Sergisi'ni bütün eleştirmenler es geçti. Karayipli arkadaşlarım benden onları, en azından gidip bir göz atmaya ikna etmemi istedi. Gazeteleri tek tek aradım, mektuplar yazdım. Sorun şuydu ki, bu odalar büyük rengârenk resimlerle, enerji ve canlılık doluydu, eleştirmenlerin o zaman sanat olarak gördüğü şeylere benzemiyordu.*

Sonunda giden bir-iki tanesi bile sergi üzerine düşünmedi. Yönlendirilmeyen ve bilgilendirilmeyen halk zaten hiç uğramadı.

Altmışlı yıllarda, ellili yıllar hakkında, The Fifties[183] *adını taşıyan bir kitap çıktı ve bana yapılan referanslar doğru değildi, bu yüzden diğer insanlara yapılan referansların da yanlış olduğunu varsaydım. Yazar hiçbirimizle röportaj yapma zahmetine bile girmemişti ve o kadar deneyimsizdi ki, kurumların antetli kâğıtlarında yazan "isimlerin" işleri fiilen yapan insanlar olduğunu düşünüyor gibiydi. Ona yakınmak için mektup yazdım ve cevabında, "Bu kadar şişirme bir kitap yazdığım için özür dilerim," demek yerine, "Anladığım kadarıyla beni pek sevmiyorsunuz," dedi. Çok şaşırmıştım, zira bu kayıtsızlığının kısa sürede habercilikte yaygınlaşacağını fark etmemiştim – hiçbirimiz etmedik.*

Kent'te bir topluluk veya komün vardı. Otuzlu yıllarda, hepsi komünist olan ve dönemin sosyalist coşkuyu kısmen paylaşan mimarları tarafından kurulmuştu. Düşünce, örnek bir yaşam tarzı oluşturmaktı. Erkekler ayaklarını basacak bir yer buldukları Londra'da çalışıyordu ve ya her gün, ya da hafta sonlarında gelip gidiyorlardı. Artık bunu okuyan herkes bunun arkasından ne geleceğini bilecektir, fakat bu çaba hiç kimsenin beklemediği bir şekilde tökezledi. Erkekler mutluydu, çocuklar bu büyük aile içinde şehir dışında yaşamaya bayılıyordu ama kadınlar mutlu değildi. Bu herkesi şaşırttı ve düş kırıklığı yarattı. Kederli bir istihzayla erkeklerden biri bana şöyle aktardı: Erkek ve çocuklar için cennet olan şey nasıl olur da kadınlar için kendilerini heba etmek olabilir?

Televizyon ve radyo sunucuları, muhtemelen bağımsızlığımızı göstermek amacıyla, hâlâ yabancı isimleri yanlış söylemekte ısrar ediyordu. Bu durum, ülkemizin, diğer ülkeler arasında maganda gibi ortaya çıkmasından nefret eden bazılarımız için utanç kaynağıydı.

Ziyaretçiler ülkeyi, diğerleriyle karşılaştırdıklarında, hâlâ kibar, hoşgörülü ve uygar olarak görüyorlardı.

LANGHAM STREET
W1

Yasanın değişmeyeceği konusunda bana güvence verildikten dört yıl sonra yasa değiştirildi ve ben artık korumalı kiracı değildim. Avukata bunun nasıl olduğunu sorduğum zaman bana, “Böyle şeyler oluyor,” dedi. Anında bir imarcı gelip daireme baktı. Kocaman bir oda, iki orta boyda ve iki küçük oda ve içinde oturup kahve içerken sohbet edilecek büyüklükteki mutfak on iki oda haline gelecekti. Benim odam tek başına dört oda ediyordu. Çok yakında gidecek ve bu kutu gibi odalarda kapalı kalacak serserilik dönemindeki genç Avustralyalıları düşünecektim, zira bu bölgenin tamamı –Earls Court– Küçük Avustralya haline gelecekti.

Peki ben nerede yaşayacaktım? 1958 yılında, Londra’ya geldikten dokuz yıl sonra, kazancımı denkleştirdiğim takdirde, ortalama işçi yevmiyesine eşit olduğunu fark ettim; sanırım, haftada 20 sterlindi. Paraya karşı kaygısız, sonuçta-her-şey-yoluna-girecek tavrım her zaman yaşam tarzıma uymuştu ancak yaşayacak bir yer bulmak durumunda kaldığım zaman bunun dezavantaj olduğu ortaya çıkacaktı. Herkesin bildiği gibi yazarların kazancı riskli ve garantisizdir. Gelecek yıl ne kadar kazanacağınızı asla bilemezsiniz. Joan’un evindeyken bir gelir vergisi görevlisinin gelip, “Neden verginizi ödemediniz?” diye sorduğunu hatırlıyorum. Ona geçen sene vergi ödeyecek kadar para kazandığımı ama bu sene elime sadece 300 sterlin geçtiğini söyledim. Adam anlayışlı davrandı, bana destek oldu fakat bütün düzenlemeciler ve temkinliler gibi istikrarsız hayatım onu huzursuz etti ve belki sekreterlik gibi düzenli işlere yönelmemin daha iyi olacağını söyledi.

Artık roman ve hikâye yazma dışında para kazanma fırsatları buluyordum. Radyo ve televizyon beni çağırıyordu. Genel olarak yağcılıklarına direniyordum. O sıralar para için yazmak, ruhunu satmak, değerli balı sulandırmak, esin perisini küstürmek, iyi ile kötü edebiyat arasındaki ayrımı anlayamadan kalemini kiralayan haline gelmek demekti. Haklıydık; bugün iklim öyle ki bu köhnemiş fikirlerden bahsetmek bile zor. Bir yazarın hâlâ gizli, sessiz ve reklamsız olması gerektiğine inanıyorduk.

Annem bana 100 sterlin ve Salisbury'nin kenar mahallelerinden birinde bulunan, kiraya verdiği bir ev bırakmıştı. Kardeşime evden bana düşen payı istemediğimi, onun olabileceğini söyledim. Evi ve mobilyaları bölüşmeye çalışmanın tatsızlık ve zorluk yaratacağını biliyordum. Fotoğrafları, büfeler dolusu gümüş çatal bıçakları ve tepsileri de istemediğimi belirttim. İşte bu bir hataydı, özellikle de kardeşim onlara hiç değer vermediği için. Birkaç yıl sonra nerede olduklarını sorduğum zaman bilmiyordu. İngilizlikte direnen eski çiftlikte gaz tenekelerinden yapılmış yazı masasında duran gümüş tepsinin ne kadar büyük olduğunu veya içine bezelye çiçekleri konan ince gümüş vazoların yanındaki gümüş çerçeveli fotoğrafların nasıl etraflarında saban parçaları, içlerinde altın gizleyen kaya parçalarıyla durduğunu unutmuştu.

Az miktarda kirayı veya ipoteği karşılayabilecek durumdaydım. Günler süren o yoğun ev arama dönemlerinden birine başladım. Bunun sonucunda Londra'nın o kadar çok yerine gittim ki, artık, "Bak şurada bir ev var, bu kadar zamandır orada oturuyor olabilirdim," diye düşünmeden bir sokağa giremiyordum.

O günlerden aklımda kalan iki yer var. Biri Chelsea'de Flood Street'te iki katlı bir ev; solmuş, dökülen pis tozlu odalar. Ucuzdu ama içinde civardaki pek çok tanınmış kişi oturmuştu ve beni hüzünlendiriyordu. Yine haftalarımı boya badana, tamirat ve kumaşlarla geçirecektim, bir de üstelik sokağın adı vardı.[184] Sokağın sonundan Thames Nehri akıyordu. Diğer ev Holland Park'ta, Royal Crescent'teydi ve şimdiki şık halinden çok uzak bir görünüm sergiliyordu. Bir kere bombalanmıştı veya öyle görünüyordu. Ev temizdi, boyanmıştı. Peki, neden bu kadar ucuzdu? Cazip gelmişti, tekrar gideceğimi söyledim, fakat kapısına ulaştığım anda, yandaki evde yaşayan kadın beni çağırdı ve alçak sesle –bir gözüyle, surat asarak kenarda bekleyen emlak komisyoncusuna bakarak– evi satın aldığım takdirde bir yıl içinde gırtlağıma kadar batacağımı, evin tepeden tırnağa çürümüş olduğunu, fakat inşaatçıların bunları kazıdığını ve her şeyi beyaza boyadıklarını söyledi.

Beni yayıncım kurtardı. O dönemde, şimdiki kadar yaygın olmayan bir şekilde, iki yayıncım vardı. Paraya ihtiyacım olduğundan, kısa hikâyeler derlemesi *The Habit of Loving* için avans istemiştim. Ama Michael Joseph

bana avans vermedi. Aptallık ediyorlardı çünkü bir önceki derlemem *This Was the Old Chief's Country* iyi iş yapmıştı ve hâlâ satıyordu. Hâlâ McGibbon ve Kee'de çalışan Tom Maschler tam da böyle bir fırsat bekliyordu ve bana parayı verdi, gerçi yayınevinin sahibi Howard Samuels'e danışılmıştı. Howard Samuels bir milyonerdi ama sıradan bir milyoner değildi, çünkü sosyalistti, Aneurin Bevan'ın yakın arkadaşıydı ve İşçi Partisi'nin sol kanadının yayın organı olan *Tribune*'a yardım ediyordu. Kendi kendini yetiştirmişti ve politikadan sonra gerçek aşkı yayıncılıktı. Langham Street'te BBC'nin yakınında bulunan Holbein Konakları'nın sahibiydi. Bana orada, haftada beş sterline bir daire teklif etti. Bu sırf – tiyatro dünyasına, Soho'ya, Oxford Street'e, Mayfair'e, nehre yürüme mesafesinde olan o mahalleye göre değil, o dönemde Londra'daki birçok yere kıyasla da çok düşük bir kiraydı. Küçük bir daireydi, altı küçük odası vardı ve bina, gri, çıplak beton merdivenleriyle çok çirkindi. Dördüncü katta, bir kapıyı açtığınız zaman, daireyi ikiye bölen dar bir koridora çıkıyordunuz. Kapının karşısında küçücük bir mutfak, sonra da, gazlı şofbenin tısladığı ve tangırdadığı banyo ve iki küçük oda vardı. Sokak tarafında ise, benim minicik yatak odam ve biraz daha büyük bir oda –salon– bulunuyordu. Dairenin daha katlanılabilir hale getirilmesine imkân yoktu. Taşınmama hem Clancy hem de Tom Maschler yardım etti. Warwick Road'daki dairede çok fazla mobilya vardı, bu nedenle, isteyecek kadar zor durumda olan herkese verdim. Yanımda birkaç yatak, bir masa ve birkaç koltuk götürdüm. Ve tabii kitaplıkları. Yatak odam kutu gibiydi. Üç duvar açık pembeydi, şömine duvarında tuhaf kuşlarla dolu paneller vardı. Odayı beyaza boyadım, küçük oluşu nedeniyle bir sabah yetti ama şömine o kadar çirkindi ki gözüm takılmadan yapamıyordum. Şömine duvarını kamufle etmeye çalışarak koyu mürdüm rengine boyadım. Bugün bile insanlar, "Yatak odanı siyaha boyadığın zamanı hatırlıyor musun?" diye soruyorlar. Bir ressam tablosunun bir köşesine kırmızı sürünce dikkatli bakmamışsanız, "Şu kıpkırmızı tablo," dersiniz ya, işte öyle. Odanın tek güzelliği büyük penceresiydi. Harika koyu mavi pamuklu perdeleri dinlendirici bir ışık saçıyordu. Bütün perdeleri eski Singer dikiş makinesinde ben diktim.

Düşük kiranın ve o bölgede yaşamanın çirkinliği telafi ettiğini düşünüyordum ancak Peter bu evden nefret etti. Warwick Road'dan da

nefret etmişti ama en azından orada yer vardı. Bu yeni daireye taşındığımız andan itibaren bana bir ev almam için yalvarmaya başladı. Güvende olmak istiyordu. Ev sahibi olmak güvence anlamına geliyordu. Banka da bir ev veya daire almam için bana baskı yapıyordu. Bu şaşırtıcı bir şeydi çünkü böyle şeyler Avrupa'nın başka yerlerinde olmuyordu. İngiltere'de ipoteğiniz varsa ve iyi bir vatandaşsanız bankalar size gülümser. Düzenli taahhütlerden korkuyordum. Ayrıca okul ücreti için para bulmam gerekiyordu. Peter artık yatılı okuldaydı. 12 yaşındayken gitmişti. Kendim yatılı okula giderken neler hissettiğimi hatırladığım için onu göndermek hoşuma gitmemişti, fakat 12 yaş, yediden farklıydı. Ve aslında doğru bir karardı. Altı yedi yaşında yatılı okula gönderildiklerinde çok mutsuz olan çocuklar, büyüdükçe okulu seviyorlar.

O binada iki tane fahişe yaşıyordu, fakat ben, Clancy söyleyinceye kadar fark etmedim. İkisi de ortama uyuyordu ama farklı yapıdalardı. Biri küçük, gösterişsiz bir sarışındı, ya da eskiden öyleydi ve odaları gülkurusu köşelerle, pembe perdelerle, pembe puflarla, pembe kuştüyü yorganlarla, cilveli oyuncak bebeklerle ve tüylü oyuncaklarla doluydu. Beni koridorda bekler ve sonra yolumu keserek Helen'dan yakınırdı. Bunun dışında onu görmezdim, çünkü tahminimce bu bölgede değil Soho'da çalışıyordu. Onu "Bayan Fortescue" adını verdiğim bir hikâyeye koydum. Helen esmer, siyah saçlı ve akıllı bir "kuşkuculuk" saçan kara gözlü bir kızdı. Clancy ve tanıdığım diğer Amerikalılar Helen'ın bu özelliğine hayrandı. Bir kadında bu "kuşkuculuk" bedeli, kendine bakmasını bildiğini gösteriyordu ve bu her iki partner için de zararı en aza indirmek demekti. Amerikalı misafirlere "kızlardan" ikisinin binada oturduğunu söyler söylemez gerçek deneyimin kaynağını bulduklarını düşünmeye başladılar. Helen'ı seviyordum ve dostça sohbet ederdik. Bana söylendiği kadarıyla, Howard Samuels yalnız ve mahvolmuş bir gençken, Helen onunla iyi arkadaş olmuştu ve bu yüzden binadaki en güzel dairede yaşıyordu ve Howard ona hep iyi bakacaktı. Bazen, sokakta, binanın dışında, boynuna bir fiyonk bağlanmış bir teriyere benzeyen, gösterişsiz bir yaşlı fahişe görürdünüz. Yanından ruhsuz, zarif, esmer, pişkin bir fahişe geçer ve birbirlerine soğukkanlı, hoşnutsuz bakışlar fırlatırlardı.

Langham Street civarındaki sokaklar merak uyandırıyordu ve insanlar buralarda rastgele yürüyüşlere çıkıyordu. Burası giyim endüstrisinin merkeziydi. Parmaklıklardan aşağıya baktığınız zaman, yarı yeraltında bulunan odaların, az yevmiye verilen ve dikiş makinelerinde elbiseler ve bluzlar diken kızlarla dolu olduğunu görüyordunuz. Ancak bu işlerin çoğu başka yere taşınmıştı. Dükkânlar toptancıydı, perakende müşterisi için değildi ve içeriye göz attığınızda kıran kırana pazarlıklar yapıldığını görüyordunuz. Bu işyerlerinin çoğunu Yahudiler işletiyordu, bir de çalışanları doyuran bir lokanta vardı. Warwick Road'da ucuz iyi yemek Hindistan menşeliyken burada Yahudi'ydi. Dört yıl sonunda yeniden taşındığımda iyi ve ucuz lokanta bu sefer Yunan olacaktı. Bu lokanta hep doluydu. Oraya bir sürü insan götürdüm, ama aralarından en iyi anımsadığım Mordecai Richler, bana tavuk boynu dolmasını sevdirmeye çalışıyordu ama bence yedikleri çocukluğunun nostaljik anılarıydı. Clancy oraya sık sık gidiyordu. Amerikalı konuklar orayı çok seviyordu çünkü o günlerde gösteri ve yayıncılık dünyasındaki insanlar çoğunlukla Yahudi'ydiler ve Bronx'tan geliyorlardı. Öyle ki, "Bronx'ta büyüdüm," lafı bir şarkının nakaratı ya da yaşamaya çabalayan yoksul, kalabalık bir ailenin hepsi edebi tutkuları olan, kaçmaya ve dünyayı büyülemeye yazgılı akıllı çocuklarını anlatan romanlardan biri gibiydi. Yahudi olmayan Amerikalı misafirler bu ev yemekleri sunan aile lokantasının bir zamanlar New York'un her yerinde bulunabilecekken artık ortadan kaybolduklarını ve sanki burada kendi geçmişlerine dönmüş gibi hissettiklerini söylüyorlardı.

Semt gündüzleri gürültülü ve hayat dolu, geceleriyse bir iki bar ve lokanta dışında terk edilmiş gibiydi. Hareket halindeki çıplaklığın ahlaksızca, ama hareketsiz çıplaklığın öyle sayılmadığını söyleyen yasadan yararlanılıyordu. Bu restoranda müdavimlere kalem kâğıt veriliyor ve sanat yeteneklerini göstermeleri isteniyordu. İçeri çıplak bir kız getiriliyor ve 20 dakika poz verdiriliyordu. Sonra kız, yemek yiyenlerin alkışları arasında dışarı çıkarılıyor ve herkes birbirine çizdiği resimleri gösteriyordu. Sonra başka bir kız geliyor, çoğu zaman soğuktan tüyleri diken diken durumda oluyordu. Yemek yiyenlerin çizmeye devam etmeleri isteniyordu çünkü kızın kılını kıpırdatıp kıpırdatmadığını kontrol etmek amacıyla içeri bir polis girdiği zaman bütün o uçuşan ya da salınan kalemler sanatsal niyeti

kanıtlayacaktı. Polis sık sık uğruyordu. Bu restoran Amerikalılar arasında büyük bir başarı elde etmişti. Ellili ve altmışlı yılların tamamında Londra'ya gelen Amerikalıların doğruca Soho'ya, fahişelere ve çıplaklar kulüplerine yönelmeleri şaşırtıcı bir durum. "Tanrı aşkına, bütün büyük şehirlerinizde fahişeler var," dediğinizde bunun aynı olmadığını söylüyorlardı. Ruslar da öyle. Rusya'dan gelen her heyet –heyetler çağındaydık ve her birinin aslında KGB ajanı olan bir rehberi oluyordu– hemen Soho'ya, Moskova'da *The Red Poppy* balesinde yer alan kapitalist gece kulübündeki uzun ve seksi sahneyle aynı ruh haliyle, Batı'nın ne kadar iğrenç olduğunu göstermek amacıyla kapitalist yozlaşmayı faaliyet halinde görmeye götürülüyordu. Komünist Rusya'da bu zevkler yasaktı; fahişeler ve seks gösterileri sadece kapitalizmde mümkündü, bu yüzden Rusların sürü halinde Soho'ya gitmesi anlaşılabiliyordu.

Soho'daki seks kulüplerinin birden fazla cazip yanı vardı. Ruhsat yasası öğleden sonra içki içilen yerleri iki saatliğine kapatıyordu ama kulüplerde alkol serbestti. İçmeden duramayanlar bu kulüplerden birine üye oluyordu. Reuben Ship beni bu kulüplerden birine götürdü. İzleyiciler arasındaki tek kadın bendim. Oturup gösteriyi izledim. Ancak Reuben bardaydı ve sırtını platforma dönmüştü. Bir kız aklımda kalmış. İrlandalıydı, iri yapılıydı ve çok güzeldi, bu işte yeniydi. Salınarak dolanması ve sonra göğüslerini titretmesi, böylece göğüs uçlarındaki püsküllerin sallanması gerekiyordu. Fakat bütün bunları o kadar komik buluyordu ki, bu konuda espri yapmaktan kendini alamıyordu. Sonunda püsküllü büyük göğüslerini izleyicilere, ellerinin üzerinde tepside tatlı sunar gibi sundu. Kız kahkahayla kendine, erkeklere ve bütün bu işe güldükçe göğüsleri de sallanıyordu. Erkekler bu işten hoşlanmadı, düşmanlık içeren ölümcül ve karanlık bakışlarla odaklanarak izliyorlardı. Ama bu kız atmosferlerini dağıtıyor ve onları aptal durumuna düşürüyordu. Patron kızı sahneden çekip indirdi ve kız kıkırdarken onu azarladı. Kız işini kaybetti ama sonra bir lokalde barmen oldu. Eğlence anlayışı burada ona avantaj sağladı.

Yakınlarda bulunan bir başka restorana benim o zamanlarda kesinlikle param yetmezdi. Ancak Howard Samuels yazarlarını oraya götürürdü. Burası İspanyol Kulübü'ydü, her tarafı koyu kahverengi parlak lambri ve kırmızı deriyle kaplıydı. Çok erkeksiydi ve tarzı çok ağırdı. Howard

Samuels, Aneurin Bevan'la veya Jenny Lee'yle[185] ya da İşçi Partisi'nin solcularıyla –ama Yeni Solla değil– orada saatlerce oturup, ağır İspanyol yemekleri yiyip, şeftali brendisi içerdi. Howard konuk ağırlamaktan zevk alıyordu. Yakışıklı, duygusal, cıva gibi bir adamdı ve böyle bir adamın Sancho Panza'sının olması gerekiyordu. İşte bu kişi, McGibbon ve Kee'deki en güvenilir insan olan Reginald Davis-Poynter'di. Reggie sakindi, duyarlıydı, iriydi, nazikti ve Howard'a göz kulak oluyordu. Tom Maschler ayrıldıktan sonra, yazarı olarak kaldığım sürece bana da göz kulak oldu.

Sonra kısa bir süreliğine içki dükkânından yarım şişe viski alan utanç verici orta yaşlı kadın oldum.

Langham Street'e taşınmam Warwick Road'a taşınmama hiç benzemiyordu. Oraya taşınırken aptallık etmiş, Jack'la birlikte yaşayacağımızı sanmıştım. Clancy'yle ayrılıyorduk – aylardır, daha doğrusu beraberliğimizin başladığı andan itibaren ayrılıyorduk. Bir kere, ortak yanımız çok azdı. Sonra tek başına yaşayıp kızlarla birlikte olmak istediğini hiçbir zaman gizlememişti. Ancak, aklım mantıkla neler olup bittiğini bilirken çok derinlerde başka bir düzeyde duygularım söz konusuydu. (Hayır bu duygulardan başka bir seviyeydi.) Bir kez daha oltaya takılmış balık gibi oradan oraya sürükleniyordum. Clancy'yle, başından itibaren, içimdeki en uç noktalara ulaşmıştım. Bunun Clancy'nin kişiliğiyle pek ilgisi yoktu. Bunun nedeni kısmen Clancy'nin "çöküntü" içinde olmasıydı – bu yararlı kelimeyi burada tanımlamayacağım. Bu *Altın Defter*'de anlatılıyor (ama tanımlanmıyor). Ruhsal bunalımdaki biriyle, hatta öylesine ve talepkâr olmadan bile, yalnızca hayalde de olsa ona katılmadan yaşanmaz. Şu eski iradesiz yanında sürüklenme işleri. 1939 yılında savaş tamtamları çalarken ilk defa evlendiğim zamanki duygularıma benziyordu. İradem yoktu; zekâm yaptıklarımı izliyordu ama çaresizdi. Yüzeyde tavrım, "Yo, hayır, Clancy ve ben yakın arkadaşız, o kadar," şeklindeydi. Gerçekten de yakın arkadaştık. Fakat derinde ben ihanete uğramış, terk edilmiş bir kadındım, acı çektim, yas tuttum ve sadece günlük yaşantımı sürdürmek için ihtiyaç duyduğum bir iradeyle oradan oraya sürüklendim. Kendimden nefret etmem işleri daha da kötüleştirdi.

Bir de okula Londra'da devam ederken gelip giden, ya da uzun uzun kalan Peter vardı ki artık yatılı okula başlamıştı. Böylece şimdi yarı yıl araları ve resmi tatilleri olacaktı. Fakat bunun sonun başlangıcı olduğunu düşünüyordum. Peter hayatımdaki süreklilikti, dengemdi, iyi ve kötü günde sımsıkı sarıldığımdı; tam da bu nedenle benden ayrılmalıydı çünkü onun için hiç de iyi değildi bu; dolayısıyla da artık yanımda değildi.

Çok çalışıyordum –*Altın Defter*'i yazıyordum– çünkü hayatımda çok çalışmadığım bir dönem olmamıştı. Arkadaşlarla ve tanıdıklarla görüşüyordum. Fakat bütün bu süreç içinde, görünmeyen ve karanlık bir şey tarafından çekiliyordum.

Başka bir şey daha vardı. Clancy, yüksek dozlarda LSD reçete eden bir doktora güvenme kararı almıştı. Bu doktor hastalarına hastanede bakmıyordu, hastalar sabahları onun odalarına gidiyor, bir doz LSD alıyor ve akşam altı, yani hâlâ kafaları iyiyken, çıldırmış ve kontrol edilemez durumdayken, dışarı atılıyorlardı.

O zaman bunun suç olduğunu düşünüyordum – hâlâ da öyle düşünüyorum. Bu, haftada birkaç kez oluyordu ve meraktan çıldırıyordum. Joan da kaygılanıyordu. Birbirimize telefon ederdik:

"Clancy senin evine geldi mi?"

"Hayır, senin yanında olduğunu sanıyordum."

Birimizden birine gelip, "Yatacağım," diyebiliyor, ya da nerede olduğundan haberimiz olmuyordu. Sonuçta kimseye bir şey olmadığına göre doktor, "Ne telaş ediyorsunuz? Başına bir şey gelmedi ki," diyebilirdi. Oysa kuvvetle muhtemel hiçbir şey yolunda gitmeyebilirdi. Duyduğum endişenin, paniğin babamın ölüme doğru akıp gittiği ama sonuna doğru insülin iğneleri ve Tanrı bilir başka ne ilaçlarla hayatta tutuluşunu yeniden yaşamak olduğunu biliyordum. Nasıl davrandığınızı etkilemiyorsa bir şeyi bilmenin ne yararı vardır ki? Zihnimin davranışlarımı, hislerimi izlediğini (alay, onaylamazlık ve gerginlikle) fakat onları durduramadığını pek çok kere yaşadım.

Üç dört yıl aradan sonra yine Bayan Sussman'a gitmeye başladım. Yanağını avucuna yaslayarak beni dinledi. Aramızdaki bağ kopmuştu, anlıyordum. Çok uzaklardaymış gibi görünüyordu. "Sana daha sezgili olmayı öğretemediğim için özür dilerim," dedi. Sonra, "Ben çok yaşlı bir

kadınım. Yakında öleceğim. Kendimi ölüme hazırlıyorum. İyi sabahlar," diye ekledi. İnsanın, bütün bu duyguların yalnızca önemsiz olacağı bir aşamaya gelmesi çok etkileyiciydi.

Bu kez içki sorunum ciddi bir hal aldı. İlk evliliğimdeki içki durumumu hiçbir zaman ciddi olarak değerlendirmemiştim. Aptallıktı, yanlıştı ve maksimum düzeyde hasar yaratmak amacıyla tasarlandığını düşünebilirdiniz: Saatlerce içmek ve hiçbir şey yememek. Ama bu çok içmeye izin veren ve yücelten bir kültürde içki içen insanlarla birlikte olmaktan kaynaklanıyordu. O evliliği bıraktığım zaman içkiyi de bıraktım. Londra'da iki üç yıl geçirdikten sonra fark ettim ki etrafımda içen kimse yok. Sonra Kanadalılarla tanıştım ve yine içmeye başladım ama asla bu Güney Rodezya'da Frank Wisdom'la olduğu gibi değildi.

Burada muhtemelen aşina olduğumuz bir klinik durum var: Orta yaşlı kadın, terk edilmiş, sevilmeyen, istenmeyen biri olarak hissettiği için kendini içkiye veriyor. Ben de böyle biri olmuştum. İçki dükkânlarına gidiyor, yarım şişe viski alıyor ve uyuyuncaya kadar bitiriyordum. Ama her gece değil. Bunu özellikle Peter'ı okulunda ziyaret edip döndükten sonra yapıyordum. Fakat vaziyet artık sosyal içicilik değildi, bağımlılık haline gelmişti. Bir sabah yataktan çıkıp dizlerimin ve ellerimin üstünde emekleyerek banyoya gidip kusmuştum. Bu beni o kadar şaşırtmıştı ki ayılmıştım. "İşte alkolik oldum," diye düşündüm. Durmalıydım. Öyle de yaptım. Viski almayı kestim. Kendi başıma içmiyordum. Gene de üç dört ay boyunca, o dönem, ben bir alkoliktim.

Erkeklerin alkolizme sürüklenmediğini mi söylüyorum? Hayır, kesinlikle, aynı şekilde onlar da alkolik olur. Evliliği veya gönül ilişkisi parçalanmış, ya da çocukları büyüyüp evden ayrılan kadınların alkole sığınması çok yaygın. Durumu izleyen insanlar, "Bunu atlatacaktır," diye düşünür. Gerçekten de genellikle atlatır.

Doris Lessing'in elleri ve dizlerinin üstünde emekleyerek kusmak amacıyla banyoya gittiğini yazmak bela aramak demek. Bu yazarların sorunudur. Belirli fikirler, kelimeler, deyimler sayfada göze batar çünkü onlara karşı duyarlıyızdır. Bazen, muhtemelen abartılacağı için bir şeyden hiç bahsetmemekle, gerçek adına anlatmak arasında seçim yapmak gerekir.

Bu soruna *Altın Defter*’de değindim. Örneğin, regl. O kitaptan önce romanlarda regl kelimesinin yer aldığını sanmıyorum ve *Altın Defter*’de eleştirmenlerden kesinlikle orantısız ilgi gördü. Sonrasında regl etkisini yitirdi ve bu sözcük (fikri de) sayfalardaki yerini aldı ve ardından fazla fark edilmedi. Mastürbasyon da şaşırtma gücünü kaybeden bir başka konu. Neredeyse. Konunun bağlamına bağlı. Nabokov, *Ada*’da, kahramanının, kendisini arzulayan kızı baştan çıkarmak istemediği için mastürbasyon yaptığını ve kendini güvenceye aldığını anlatmaktadır. Kıza yapılan zalimlik nedeniyle şaşırtıcıdır, yoksa eylemin kendi değil. Oysa yakın bir geçmişte bu eylem de şaşırtıcıydı.

Üç-dört ay çok içmek o döneme ait anılarım arasında en az ilginci gibi. Çünkü bugün aklımda kalan tıpkı bir şimşek gibi parlayan, şaşaalı bir yıl; çünkü 1958, Uluslararası Jeofizik Yılı’ydı ve heyecan, merak açısından bir daha öyle bir yıl yaşanmadı. Her yeni haberle, uzay ve uzayda yolculuk hakkında ve bir de, benim için hep bilinmeyen bir yer, parmakla gösterilen bir yer olan Güney Kutbu’yla ilgili yeni bilgiler geliyordu. O yıl, dünya Antarktika’yı bütün insanlığa sunmaya, keşif ve inceleme konusunda işbirliği yapmaya –sadece Antarktika’da değil– bilgi paylaşmaya karar vermişti. Bazen insanlarla tanışıyorum ve 1958 yılı gündeme geliyor. “Tanrım, ne kadar muhteşem bir yıldı! Bir daha o kadar büyük bir heyecan yaşamadık.”

Langham Street’te Yeni Sol’dan uzakta değildim. Çevresindekiler Oxford Street’in öbür yanından arada bir damlıyorlardı. Teyze gibi bir şey olmuştum, tam bir eski tüfek.

Bu aşamada *New Left Review*’u çıkarmaya başlamışlardı. Resmi olarak destekleyicisi, en azından kurulunda olduğum halde itiraf etmeliyim ki dergiyi okunmaz buluyordum. Belirli türde akademik polemik içeren yazılar çoğunlukla ruhsuzdur – bu, kullanımı kolay, ancak tanımı zor bir kelime. Bu yazılar, başka fikirlerle beslenen bir makinenin, yeni fikirler üretmesi gibi muhakeme sonucu ortaya çıkıyor ve nadiren “gerçek hayatta yaşananlarla” ilgili oluyor. Ancak bu gerçeği polemikçiler pek fark etmezler. Bütün o kilometrelerce, dönümlerce analiz ve tartışma ne işe yaradı? Ya da ne değiştirdi? İngiliz sosyalizmini etkilediler mi? Yeni bir İngiltere yarattılar mı? Siyasi partilerin politikalarının parçası oldular mı?

“Yeni” bir dalga olduğu zaman, gazetesinin olmasına kesin gözüyle bakılır ve yeni gençler mantık yürütüp, fikir yazıları yazarlar ama çoğu yok olur. Buna verilen cevap genellikle şudur: “Ama bir görüş ortamı oluşturuyor ve dolaylı olarak düşünce yapısını değiştiriyor.” Bu tartışma yaratmayacak şekilde *New Left Review*’da olmayan fikirlerle daha sonra kitaplar yazan insanlar yarattı çünkü ilerlemişlerdi ve sanırım bu kitapların o cesur yeni makalelerin geliştirilmesi sayesinde ortaya çıktığı söylenebilir. Yeni bir dalga gelip geçtiği ve bunu oluşturan insanlara, “Elinize ne geçti,” diye sorduğunuz zaman, cevap neredeyse hep, “Ama çok şey öğrendim,” oluyor. Bana Güney Rodezya’daki komünist grupla ilgili olarak, “O koşuşturma, nutuklar, dergiler ve politikalar gerçekte neye yaradı?” diye sorduklarında, “Çok şey öğrendim,” diyorum. Şimdi, öğrenme ihtiyacımızın, sahip olduğumuz en güçlü ve en derin tutku olduğuna ve gençlerin, bir dergi çıkarmaya başladıkları veya yeni dalgalar yarattıkları, topluluklar kurdukları zaman, aslında kısa sürede çok şey öğrenebilecekleri durumlar oluşturduklarına inanıyorum. Bu gençlerin neredeyse tamamı sonunda üniversiteye gittiler ve şimdi profesörler, kitaplar, makaleler yazıyorlar, radyoya ve televizyona çıkıyorlar. Eskiden tutkuyla emin oldukları düşüncelerinden eser kalmamış.

15 yıl önce benim olduğum gibi, davanın propagandacısı olan Ralph Samuel, evime gelip benden para istemişti. Karşımda oturmuş, kendi inandırıcılığıyla mest olurken, aklımızdan kesin verilerin belirlediği baş döndüren olasılıkları geçiriyorduk. Sevimli bir gençti, vereceğim paranın yardımıyla yaratılacak olan Britanya’yı inanılmaz tarif edişi sırasında birden durup kahkahayı bastı. Kendine gülüyordu.[186] Bizimkilerin böyle kaptırmışken durup kendilerine dürüstçe gülebilmelerinin mümkün olmadığını düşündüm. Bu gençler, Troçki’yi en az Stalin’in bir zamanlar olduğu kadar yol gösterici olarak görseler bile, kesinlikle bizden daha açık fikirli ve daha az fanatiklerdi. Bize nazaran dengeliydiler, deli değillerdi. Bunun nedeni, etrafta savaşın, ölümlerin, felaketlerin ve propagandanın olmamasıydı. Zira bizimkileri şimdi öyle görüyorum – cepheden yüzlerce, binlerce kilometre uzakta olmamıza rağmen, savaş yüzünden delirmiştik.

Yeni Sol güruhundan ayrı olarak Aldermaston Yürüyüşleri[187] ve ardından da Yüzler Komitesi'ne yol açacak faaliyetler sürüyordu. Canon Collins'in evinde bir toplantıya davet edildim. St. Paul Katedrali yakınlarındaki, Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nın doğduğu Canon Collins'in evinde bir toplantıya çağrıldım. O gece o odada pek çok insan vardı, Sol'un bütün şöhretleri ve hatta Sol'un çok dışındakiler bile oradaydı. Orada oturup, "Aman Tanrım, yine mi?" diye düşündüm. Bu tür toplantılarda hep böyle hissediyordum. Hiçbir yeni organizasyon, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, kurucuları hangi konumda olursa olsun, beklendiği şekilde ortaya çıkmaz. Bu (bana göre temel) gerçeğin algılanmaması bana şaşırtıcı geliyordu. Yaşlandıkça, daha da şaşırtıcı geliyor. Tartışmalara katılmadım, dinleyici ve destekleyici konumdaydım. Odadan çıkarken, kapıda Bertrand Russell duruyordu ve öğretmen gibi otoriter bir şekilde başını sallayarak beni durdurdu. "Şimdi eve gidip sevgilinle yatağa gireceğini umarım." Onunla daha önce tanışmamıştım. Onun densiz ve zevzek olduğunu düşündüm. Ne demek istediğini anlamadım. Sonradan anladım. Bloomsbury grubunun üyesiydi veya üye olmak üzereydi. Bu insanlar, özellikle birbirlerine bütün hayatları boyunca her zaman bağlı olmaları açısından hayran olunacak ve mükemmel olan her şeyi simgeliyorlardı. Ancak saçma bir yanları vardı. Cinsellik konusunda Viktorya tarzı ikiyüzlülüklere ve sessizliklere tepki gösteriyorlar, riyakâr olmadıklarını kanıtlamak için her fırsatta "sodomist" kelimesini kullanıyorlar, salonlarda küfürlü kelimelerle konuşuyorlardı. Bu bağlamda bunların hepsi anlayışla karşılanabilirdi ancak olmayacak yerlerde saçmalık olarak değerlendiriliyordu. "Bunak yaşlı filozof," diye düşündüm.

Kısa bir süre sonra, Londra'dan Aldermaston'a –sonraki yürüyüşler gibi Aldermaston'dan Londra'ya değil– ilk Aldermaston Yürüyüşü[188] düzenlendi. Yıllardır neredeyse her hafta sonu, komünistler veya İşçi Partililer tarafından yürüyüşler ve gösteriler yapılıyordu. Ben sürekli suçluluk duygusu içindeydim çünkü bu yürüyüşlere nadiren katılıyordum. Fakat bu farklıydı, mesele Bomba'ydı[189] ve böyle düşünen bir tek ben değildim. O gün Londra'da yürüyenler çok fazla değildi; birçok yürüyüş ve gösteride olduğu gibi, sadece birkaç yüz kişi –çekirdek kadro ve çocukları– vardı. Ancak bu yürüyüşte bir şey vardı. Yol boyunca insanlar gelip

yürüyenlere katıldı. Her metro istasyonunda daha fazla insan katılıyordu. İnsanlar otobüsten atlayıp geliyordu ve ikinci günün sonunda binlerce kişi olmuştuk. Yürüyüş haberleri gazetelere ve televizyonlara ulaştı. Böylece yürüyüş giderek büyüdü ve organizatörler çok şaşırdı. Tam sonunda, Aldermaston'a girerken, Komünist Parti'nin tamamı yolun iki kenarına dizilmiş seyrediyordu. Yanlış hesaplamışlardı: Nükleer silahsızlanma gündemlerinde değildi, fakat karşılarında çok sayıda vatandaş vardı. O gün, "çizgilerini" olaylara göre düzenleyeceklerini söylediğimiz yoldaşlar hakkında birçok aşağılayıcı yorum yapıldı ve böylece sonunda ne kadar zayıf oldukları kanıtlandı.

İlk yürüyüş Britanya'nın her tarafından insan topladı; sonraki yıllarda Avrupa ve Amerika'dan da geldiler. Yürüyüşler bütün Sol yelpazeyi ve hatta çok dışındakileri bile birleştirdi. Flamalar Britanya Solu'nun haritası gibiydi. Hatta Tory gruplar bile geliyordu. Yürüyüşlerin söylediği çok biçimlilikti. Pek çoğu da aslında Bomba yüzünden değil de Britanya'nın genel durumuna duyulan kaygı yüzünden oradaydı. Her geçen yıl yürüyenler yaşça küçülüyordu ve sonunda çocukların haçlı seferi gibi olmuştu. Aldermaston Yürüyüşü'ne gitmek bir tür giriş ritüeli gibiydi. Geçen gün bir kadınla tanıştım: "Annem gitmeme izin vermemişti, kendisini *asla* affetmeyeceğim." Oysa ilk birkaç yürüyüşte her yaştan, cinsten, türden, renkten katılımcı vardı ve neşeli, iyimser, sıklıkla da gülünç bir kalabalıktı. Hatta saygısız bile denebilir. Tom Lehrer şarkıları yürüyüşün marşları olmuştu, "We Shall Overcome", "Down by the Riverside" ve "Jerusalem". Christopher Logue kendi pankartını yapmıştı: "Daha Çok *Yemek* Ye." Bu onun alaycı bir alkışa mazhar olmasını sağladı. Yürüyüşü hiç de onaylamayan John Wain, yolu kesen köprünün üstünde durdu, aşağıya baktı, arkadaşları ona el sallayıp, "Gel, bize katıl," diye bağırırken, trajik bir şekilde başını iki yana salladı. Ken Tynan taraftarlarını cezbederek yavaş yavaş yürüdü. Öğle yemeğinde piknik yapmak amacıyla durduğumuz zaman, tiyatrocular, onun esprilerini dinlemek amacıyla küçük gruplar halinde geldiler. Arada bir, etrafı gençlerle sarılı yaşlıca biri gelip, politika, yurttaşlık bilgisi, tarih, edebiyat ve film konusunda konferans verirdi. Bu yürüyüşleri üniversitenin ve okul derslerinin uzantısı olarak görüyordum.

En dokunaklı ve hoş flama güzel bir genç kadın tarafından itilen kırılgan görünüşlü bir pusetin üstündeki küçük pankarttı, cesur amatör bir çaba; hepsi siyah-beyaz dev gibi sendika flamaları, İşçi Partisi flamaları, Nükleer Silahsızlanma flamaları: “Clydeside HAYIR Diyor”... “Cornwall HAYIR Diyor”... “Greenwich HAYIR Diyor”... “Bomba Yasaklansın”. Ve pusetteki küçük pankartta da, “Caroline HAYIR Diyor” yazıyordu. Yürüyüş yıllarını özetleyen görüntü ancak bu olurdu. Ya da belki pusetlerdeki, sırtlarındaki ve kollarındaki çocuklarıyla Wayland Young ve karısı.

Yürüyüşün birinde, Randolph Churchill yürüyenleri kurgulu bir gramofonda vatansever müzikler çalarak karşıladı ama gürültü öyle çoktu ki, önce destekçi sanıldı, sonunda konumu öfkeli tavırlarından anlaşılınca fikrinin değişmesi için yürüyüşe katılmaya davet edildi.

Olayı komik düşürecek alıntılar yakalamak için muhabirler de yürüyüşe katıldılar.

İlk yıldan sonraki yürüyüşler Trafalgar Square’da bittiğinde orada toplananların yarım milyonu bulduğu sanılıyordu. Daha zayıf ruhlar ise Hyde Park’ta pes ediyordu. Ancak bazen bizleri konuk eden evlerde ziyafetler oluyordu. Peter Piper ve Anne Piper’ın nehrin kenarındaki evinde kazanlarla çorba kaynatılıyor, bazıları yol boyu okullarda, belediye binalarında iğreti yerlerde uyumuş düzinelerce kişiye sandviçler dağıtılıyordu. Bu insanların bir kısmı rahatsız bir şekilde yolda, okullarda veya belediye binalarında uyumuşlardı. Daha yaşlı olan bizler, çoğunlukla eve dönüp yatağımızda uyuyor ve sabah, yürüyüşün bir gece önce kaldığı yere trenle gidiyorduk. Aldermaston olayından *The Four-Gated City*’de bahsettim.

Bu arada ortaya Yüzler Komitesi çıktı; amacı bu geniş ve tutarsız hareketi, doğrudan saldırmak, tahrip etmek, her yönden nükleer üsleri yıkmak, ilgili elçilikleri ve onları durdurmaya kalkan polislerin altını oymak için bir silaha (kendi kelimeleri) dönüştürmekti. Çok azı politik olan bu yüz binlerce insanın, “doğrudan eylem” taahhüdüne asla girmeyeceği belliydi. Bu yüzden, bunun nükleer silahsızlanma hareketlerini bölme ve parçalama planı olduğu aynı derecede belli olmalıydı. Başka bir deyişle, Lenin’in vârisleri yine bizimle beraberdi. Lenin’in vârisi olmak için onu okumuş olmak, hatta onun adını duymuş olmak gerekmiyor.

Çok yakın zamanda Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nın şiddet raporları ve söylentileriyle gözden düşürüleceği gayet açıktı ve fırsat kollayan çok sayıda gazeteci vardı.

Yüzler Komitesi'nin ilk toplantısı çok önemliydi. Orada üç çeşit insan vardı. Birincisi, benim gibi eskiden komünist olup artık olmayan ve en kötü kuşkularının gerçekten doğru olup olmadığını öğrenmek isteyenlerdi. Sonra, komünizmden hayal kırıklığına uğramış ama devrim ve şiddetin "silah" olması fikrinden vazgeçmemiş olanlar. Bir de, ilk kez kanın tadını alan masumlar vardı. Geçenlerde bunlardan birine –bu kişi yıllardır Yüzler Komitesi'nin önde gelen isimlerinden biriydi– o zamanki patırtı hakkında şimdi ne düşündüğünü, onun görüşüne göre ne elde edildiğini sordum. Cevabı şöyle oldu: "Bütün bir nesli politikaya soktuk." Başka bir deyişle, Yüzler Komitesi'nin uzun vadede iyiliğinin ve yararının daha fazla sayıda kendisi gibi insan yaratmak olduğunu düşünüyordu.

Tıklım tıklım dolu büyük bir odaydı, komplo havası çok tanıdıktı. İşte gene güçlü ve karizmatik lider, genç bir Amerikalı Ralph Schoenman tarihin kendini kusursuzca tekrar ettiği bir stilde, idealizmi soğukluk ve keskin bir algıyla karıştırıp muhalifleri aylaklar, ahlaksızlar olarak tanımlayıp odadaki insanlara bütün insanlığın geleceğinin sorumluluğunun omuzlarında taşıdıklarını hissettirerek konuşuyordu.

Eski tüfekler oturup dinledi ve erken ayrıldı. Tesadüfen heykeltıraş Michael Ayrton'la birlikteydim. Daha önce birbirimizi görmemiştik, daha sonra da görüşmedik ama sinik eski askerler gibi anlaşmıştık. Sokakta ayrılık sözleri... "Sanırım daha önce de bu yollardan geçmiştik. Ne yazık."

Yüzler Komitesi bu toplantı sonucunda kuruldu ve kendini Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nın sağlıklı, dürüst ve *iyi* parçası olarak lanse etti. Propaganda açısından yol gösterici yıldızı Bertrand Russell'dı.

Fraksiyon ve gruplar arasında destek alma yarışı başladı ve benim gibilerinin desteğini alma denemelerinde bulunuldu çünkü eski tüfekler antetli kâğıtların tepelerine yazılacak isimleri ve sağlayacakları para desteğinden ötürü önemlidir.

Bu eylemlerin resmi tarihi denilebilecek *The Protest Makers*[190] adlı kitapta ben Nükleer Silahsızlanma Kampanyası ile Yüzler Komitesi'nin platform konuşmacısı olarak tanımlanıyorum. Değildim. Aktif bir gösterici

olarak tanımlanıyorum. Değildim. Aldermaston Yürüyüşleri'ne katılmak aktif göstericilik sayılmadığı sürece değildim. Tabii Ralph Schoenman benim Yüzler Komitesi'ni desteklediğimi iddia ediyordu.

Ralph, Yüzler Komitesi'ne egemen olmuştu. Resmi bir pozisyonu yoktu ama bir yandan da yerleşik ofis düzeni yoktu. Bunun bir nedeni, ofis düzeneğinin "eski politika" olarak görülmesi, bir diğer nedeni de polisin kimi tutuklayacağını öğrenmemesiydi.

Ralph Schoenman beni görmeye geldi. Bu basit bir olay gibi görülebilir ama bunun öncesinde, bana ulaşmanın en iyi yolunu belirleme konusunda bilgi almak için başvurduğu insanlar bana haber vermişlerdi. O çirkin küçük odada oturduk. Aşağıdaki sokak pazarından gelen sesler ve trafik gürültüsü yüzünden birbirimizi duyabilmek için pencereyi kapatmak zorunda kaldık. Daha doğrusu, Ralph, ciddi bir şekilde başını eğerek, bir asker havasıyla, "Sanırım, böylesi daha mantıklı olacak..." deyip ağaya kalkarak pencereyi kapattı. Oturup öne doğru eğildi ve Lenin'in daha önceki avatarlarını, prensip olarak yalancı olan insanları hatırlatan bir şekilde gözlerimin içine baktı. Fakat bu davranış, nazik bir şekilde onun polemiklerini dinlerken, aklıma bir sürü ilginç soru gelmesine ve kendi kendimi tartmama neden oldu. Artık benim tam olarak neler olduğunu anladığımı biliyordu. Londra'da, Bertrand Russell'ın mektuplarını imzalamakla kalmayıp, bazen dikte bile ettiğiyle övünerek dolanmıyor muydu? "Ben ne dersem onu yapıyor." (Hâlâ hayatta olup bunu hatırlayan pek çok insan var.) Russell'a, "Sana filanca dosyayı getirelim... Su verelim... Telefona bakalım mı?" dediğimizde, "Yok yok Ralph yapar," dediğini bilmiyor muyduk. Ralph, Russell'ı avucunun içine almış, parmağında oynatıyor ve bununla övünüyordu. Gene de Ralph önümde oturmuş, Nükleer Silahsızlanma Kampanyası Başkanı Canon Collins'in korkunç bir resmini çiziyordu, aslında komünist, Leninist taktiklerin cephaneliğinden olan pis oyunlarla Russell'a karşı çalışıyordu. Ralph söylediklerinin doğru olmadığını bildiğimi biliyor ama yine de içtenlikle anlatıyordu.

Bu durum beni şu soruya getiriyor – o zaman da getirmişti: Dinleyicisi, onun yalan söylediğini gayet iyi bildiği zaman anlatıcı yalan söylemiş sayılır mı? Hele de, hem konuşan hem de dinleyen, yalan söylemeyi ve her türlü kirli numarayı içeren Leninist "işlem tarzını" yakından biliyorken?

Ralph nutuk atarken, içimden bu ve bağlantılı soruları düşünüp gülümseyerek onu dinledim.

Gerçek yalancılık ve kusursuz yalan kanımca aşağıdaki öyküde yatıyor: Yetmişlerde başarılı bir kadın televizyon şahsiyeti evlenmeye karar verir; çocuk yapmak için ya şimdi ya da hiç denilecek yaştadır. Sonunda doğru adamı bulur, iyi bir adamdır. Çok mutludur, güzelleşir, yüzünde güller açar. Bir yandan da imkânsız gibi görüneni bu kadar kolay elde etmesine şaşmaktadır. Birden telefon çalar, şok, gözyaşları. Bütün kur dönemi boyunca aylarca, adamı işyerinden ya da evinden aramayacağında anlaşmışlardır. Adam onu arayacaktır. Fakat acil bir durum vardır ve işyerinden arar kadın, ama öyle birini hiç duymamışlardır. Oturduğu apartmandan arar ama orada da tanınmamaktadır. Yüzleşir. Adam çok kızmıştır. “Seninle anlaşmıştık beni asla aramayacaktın.” Kadın yanlış yapandır. Sonunda bir işi olduğu anlaşılır, tıpkı söylediği gibi prestijli ve yüksek maaşlı bir iştir ama söylediği yerde değildir. Londra’nın iyi bir mahallesinde iyi bir evde oturmaktadır ama söylediği yerde değil. Hayatı, başarıları, hep ona söylediklerinin paralelindedir. Kadın çıldırmış gibidir, anlayamamaktadır, ihanete uğramıştır, şoktadır. “Niçin, ama neden?”

Yakında evleneceği ve ortak bir hayata adım atacağı varsayılan bu adam “Ne iş yaptığımı ve nerede yaşadığımı senin bilmeni istemiyorum,” der ve gerçekten de sözünü tutmamış olduğu için onu dava edeceği tehdidini savurur. İşte size tam da köküne kadar yalana batmış en kusursuz örnek.

Canon Collins karşıtı kampanya aylarca kaynadı, söylentiler üredi ve iftiralar atıldı. Yüzler Komitesi çok başarılı bir şekilde ününe ün katıyordu.

Komitenin taktiklerini tartışmak üzere Canon Collins’in evinde bir toplantıya katıldım. Orada Stalinist taktiklerin adı değişmiş olarak karşılarında olduğundan kimsenin haberi yoktu demiyorum çünkü politik insanların herhangi bir toplantısında mutlaka Parti çevresinden birileri vardır hatta çoğunluktadırlar. Fakat şaşkın ve çaresiz masumluk şekli beni çok şaşırttı. Ayrıca muhtemelen yeterince tepki de vardı, zira aslında yapabilecekleri pek bir şey yoktu. Canon Collins’in ekibi, kibar demokratik kuralları, tarafsızlık, dürüst bildirim, vs. uyguluyordu ama Yüzler Komitesi çok farklı bir gelenekten geliyor ve oyunu farklı kurallarla oynuyordu. Eski Kafalılar korkuyordu çünkü bu arada Nükleer Silahsızlanma

Kampanyası’ndaki kitleler neler olduğunun farkında değildi, ancak bu durum uzun süremezdi.

O zaman *The Observer*’da çalışan Mervyn Jones bana telefon etti. Ralph Schoenman, Bertrand Russell’ı –kendisi, yani Ralph tarafından hazırlanarak– pazar günü *Observer* gazetesinde çıkacak olan ve Canon Collins’i her türlü kötülükle suçlayan bir açıklamayı imzalamaya ikna etmişti. Russell muhtemelen açıklamayı hiç görmemişti. Birçok konunun ondan gizli tutulduğu biliniyordu ve Leydi Russell’ın da bilgilendirilmediği düşünülüyordu. Diğer olasılık, Ralph Schoenman’la Leydi Russell’ın birlikte hareket ederek Bertrand’ı bilgilendirmemesiydi, zira inanılmaz bir şekilde Leydi Russell da Ralph’a hayrandı.

Bu arada Canon Collins ve destekçileri, Bertrand Russell’ın –daha doğrusu, Ralph Schoenman’ın– faaliyetlerini anlatan bir açıklama hazırlıyordu ama bu çok daha soğukkanlı ve gerçeklere dayanan bir açıklamaydı.

Ben Kuzey Galler’e gidip Bertrand Russell’la görüşebilir ve o açıklamayı yayınlamaması için yalvarabilir miydim? Çünkü kaçınılması gereken bir şey varsa o da hareketin iki yıldızının halkın önünde karşı karşıya gelmesiydi, zira nükleer silahsızlanma konusuyla hararetli bir şekilde ilgilenen ve bir kısmı çok genç olan halk bu yıldızlarla, bu kişiliklerle, bu primadonnalarla ilgilenmiyordu ve önemli olan buydu. Bu demokratik bir hareketti ve liderlerin kişisel bir savaşa girdiğini duymak onları tiksindirebilirdi. En azından bir kısmı –veya anne-babaları– komünizmin kişilik mücadelelerini daha yeni geride bırakmışlardı ve hayal kırıklığı içinde uzaklaşırken, “Ah, yine mi...” diyeceklerdi. Zira bu yeni, çoğunlukla genç yüz binlerin en güzel yanı, eskiden alaycılığın ve hayal kırıklığının olduğu yerde kendilerine duydukları yeni, parlak bir ilgi ve inanç olmasıydı. Halkın önünde bu tartışma kesinlikle yapılmamalıydı. Ancak işin zor yanı, iki savaşçının ve yandaşlarının, o masum yüz binleri çoktan unutmuş olmasıydı, çünkü günlük bazda, hatta dakika bazında muhaliflerinizin kabahatleriyle uğraşırsanız böyle oluyor.

O günlerde bugünkünden daha kolay kandırılabiliyordum. Şimdi bile kendime kızıyorum; içtenlik ve tutkuyla, o gençlik masumluklarına üzülüyordum; artık hepsi gençliklerini ve politik hayallerini yitirmiş orta

yaşlılar oldular ama o zaman onların masumluklarını mümkün olduğunca uzun süre korumak önemli görünüyordu. “Giderim,” dedim. Arabam yoktu – daha dört yıl arabam olmayacaktı. *New Left Review* güruhundan Avustralyalı genç bir kadın, Janet Hase, beni götüreceğini söyledi. Pek güzel bir seyahat olmadı. Küçük bir arabası vardı, yolu bilmiyordu ve bütün yol boyunca yağmur yağdı. İngiltere’nin sizi nasıl üzeceğini gayet iyi bildiği o gri, süreğen, soğuk yağmur. Silecekler devamlı olarak bol miktarda kirli soğuk suyu ön camda sağa sola itiyordu ve biz, sömürgelerden gelen iki kişi, buraya neden geldiğimizi anlayamadığımız o ruh hali içindeydik. Geniş, hızlı yollar henüz yapılmamıştı. Janet yol boyunca bu yeni devrimci hareketin erkeklerinin kadınlara köle muamelesi yaptığından ve bundan bıktığından yakındı. Onlar için *Altın Defter*’in eleştirisini yazmak istemişti ama izin vermemişlerdi. Sadece teoriler ve akademik fikirlerle ilgileniyorlardı.

Sürekli kayboluyorduk. Kuzey Galler’e ve Plas Penrhyn’e ulaştığımızda epey geç olmuştu – belirttiğimiz zamanın üstünden saatler geçmişti. Bertrand Russell ile Leydi Russell bizi soğuk bir resmiyetle karşıladı. Tabii Schoenman’a danışmışlardı ve bize güvenmemeleri söylenmişti. Russell hemen, nispet yaparcasına, Londra’dan birkaç saat içinde geldiğini ve bu kadar beceriksiz olmamıza şaşırdığını söyledi. Salona geçtik. Leydi Russell bize suikastçıymışız veya onları zehirleyecekmişiz gibi bakıyordu. Russell heyecanlı bir yaşlı cüce gibiydi. Aslında binlerce politik mücadeleden çıkmış bu yaşlı usta savaşçı beni bir başka savaş olarak görmüştü ve bir anda esprili bir polemik tarzı oluştu. Ne de olsa benim görevim oldukça imkânsız görünüyordu. Söyleyemediğim tek şey “Londra’da onun istediği her şeyi yaptığınızı söyleyen ahlaksız bir genç politikacı tarafından kullanılıyorsunuz,” idi. “Size olup bitenler konusunda doğrular söylenmiyor,” diyemezdim. Ayrıca tüm bu olanlarda Leydi Russell’ın nerede durduğunu bilmiyordum. “Orada öfkeli bir gülümsemeyle oturan karınızın size bilgi vermemek için Schoenman’la işbirliği yaptığını düşünen insanlar da var, onun da Schoenman tarafından yönlendirildiğine inananlar da...” diyemezdim. Bütün o genç, cahil, yeni müritlerin Nükleer Silahsızlanma şubelerinde Canon Collins ve kendisi hakkında bir şey bilmediklerini, tıpkı bizim bir zamanlar olduğumuz gibi genç ve politik

deneyimsizlik ve aptal idealizmle dolu olduklarını, Yüzler Komitesi ve onu doğuran ana örgüt arasında bütün bu kavgaları duymalarının iyi olmadığını söyleyerek işi şakaya vurmaya çalıştım. Canon Collins ve kendisinin hareketin havasını, ya da tonunu veya stilini yanlış yorumladıklarını, insanların kimin lider olduğuna aldırmadıklarını söyleme cesaretini gösterdim.

Artık esas noktaya gelmiştim: Eğer Bertrand Russell'ın, Canon Collins'i suçlayan açıklaması gerçekten pazar günkü *Observer*'da yayımlanırsa bunun harekete büyük zarar vereceğini, Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nı destekleyen ve çoğu genç olan yüz binlerce insanı hayal kırıklığına uğratacağını söyledim. Açıklamayı geri çekmesi, *Observer*'da çıkmaması için yalvarmak amacıyla oraya gelmiştim. Russell bir anda çok kabalaştı ve yanlış bilgilendirildiğimi, ortada açıklama falan olmadığını, açıklama hakkında hiçbir bilgisi olmadığını söyledi. Leydi Russell da herhangi bir demeç veya açıklama planlanmadığını ya da hazırlanmadığını, fakat bir noktada Collins'in ne olduğunun ortaya çıkması gerektiğini belirtti.

Bu konuşmalar yapılırken bize kahve ve sandviçler ikram edilmişti. Russell tartışmaya devam etmeye gerek olmadığını, yorgun olduğumuzdan emin olduğunu söyledi. Bizimle sabah görüşmeyecekti ama kâhyaya bize kahvaltı vermesi için talimat verecekti. Leydi Russell'la birlikte bizi yatak odasına götürdü ve o kadar gergin bir ortam vardı ki bizi içeri kilitleseler şaşırmazdık. Saat dokuzdu.

Zavallı Janet Hase bu tatsızlığı hak etmemişti, zira ne de olsa, sırf iyi biri olduğu için beni buraya arabayla getirmeyi teklif etmişti. Bunların canını çok sıktığından emindim ve eğer bu berbat yolculuk İngiltere'den bir an önce ayrılmaya karar vermesine katkıda bulunursa onu suçlamayacaktım.

Ertesi gün yavaş yavaş Londra'ya döndük ve Mervyn Jones'a girişimimin başarısız olduğunu bildirdim. O aşamada, gittiğim için kendime kızıyordum, çünkü hiçbir şey elde edilememişti.

Ertesi pazar *Observer*'ın iki demeçle çıkması gerekiyordu. Bertrand Russell'ın Canon Collins'i suçladığı demeç ve Canon Collins'in Bertrand Russell'ı suçladığı demeç. En azından masum kitlelerin yorumlayacağı buydu. Fakat böyle olmadı. Demeçler yok oldu, kayboldu. Böylece masum

insanların bu kirli işlerden ve liderlerin rekabetinden haberi olmadı. Canon Collins suçlu olmaktan çok karşı tarafın haksızlığına uğramıştı; yanlışıysa, çift taraflı ve kirli oyunlar değil yalnızca sıra neferlerinin, liderler ve liderlikle ne denli ilgilenmediğini anlamamaktı. Onun adına üzülmüştüm.

Yüzler Komitesi gelişti, “doğrudan eylem” ya da başka bir deyişle, polisle karşı karşıya gelme yanlısı insanlara kendini sevdirdi. Bu arada, ana kuruluş olan Nükleer Silahsızlanma Kampanyası zayıfladı. Aldermaston Yürüyüşleri devam etti, büyüdü, hantallaştı ve giderek önemini kaybetti. Ancak büyük halk hareketlerinin şu veya bu nedenle zayıflayıp gözden düştüğünü söylemek kolay olsa da, dinamiklerini veya bir kitle hareketinin neden büyüdüğünü, iyi gittiğini, sonra zayıfladığını gerçekten anladığımızı sanmıyorum. Şimdi Yüzler Komitesi’ni destekleyen insanlara komitenin kötü etkiler yarattığını söylerseniz cevap genellikle şöyle olur: “Ama Amerika’da Vietnam karşıtı ayaklanmaların ve yürüyüşlerin doğmasını sağladı.” Birinin diğerini etkilediği doğruydu, ancak Amerikalıların kendi savaş karşıtı hareketlerini başlatamayacak durumda olduğunu iddia etmek bana saçma geliyordu.

Bazen Doğrudan Eylem günlerinden insanlarla karşılaşıyor ve Ralph Schoenman’ı nasıl gördüklerini soruyorum. Bazıları ona hayran olduklarını söylerken, bazıları onun kendilerini huzursuz ettiğini belirtiyor. Hayran olanlar genelde politikadaki ilk deneyimlerini onunla yaşayan insanlardı. Öte yandan adam kesinlikle deliydi, ya da kendisi deli değilse bile davranışları öyleydi. Politikada böyle etkin tipler söz konusu olduğunda önemli bir ayrım yapılmalı.[191] Sorun, ağzı köpürmüş delilerin, eğer politika veya din bağlamındalarsa deli gibi görülmemelerinde. Fakat aynı insanlar değişik bir bağlamda ele alındıkları zaman durum hemen fark edilir. Ancak deli olan bazı insanlar, deliliklerinin görülmeyeceği politik ve dinsel hareketlere doğru kayarlar ve bunu bilinçli olarak yapıp yapmadıkları önemli değildir. Bazı insanlar ne yaptıklarını kesin olarak bilirler – Hitler, Stalin. Diğerleri, bence, doğru atmosferi bulunca ortaya çıkan eğilimler ve yatkınlıkları içlerinde taşıdıklarından haberleri yoktur ve hatta korkarlar: Yüzler Komitesi’ne idealistçe nedenlerle giden gençlerin çoğunun kendilerinde ve diğerlerinde buldukları karşısında şaşkına döndüklerinden oldukça eminim. O dönemin zehirli havasını ve ortamını hatırlamıyoruz.

Tıpkı güçlü idealizmi unuttuğumuz gibi. Bu, insanlık hikâyesinde ılımlı, oldukça tarafsız, nispeten mantıklı bir ara dönemdir. O dönemde Yüzler Komitesi'nin içinde ve etrafında hızla oluşan heyecan ve suçlamaları değerlendirmek, o dönemi tekrar yaşamaya çalışmak demektir: İmkânsız.

İnsan, Birinci Dünya Savaşı'nın militarizmine karşı cesurca duruşuyla başlayarak, bütün hayatı boyunca politikayla uğraşan deneyimli bir adam olan, yüzlerce tür politikacı gören Bertrand Russell'ın, Ralph Schoenman'ın ne mal olduğunu anlayamamasını nasıl açıklayabilir? Hatta neden başkaları tam olarak neler olduğunu anlatıp nasıl kullanıldığını söyleyerek uyarsa bile gerçeği görmeyi reddediyordu? Russell uzun süre dinlemedi ve sonra da çok geç kaldı. Bütün bu süre içinde insanlar, “Ralph Schoenman CIA için mi çalışıyor, KGB için mi?” diye soruyordu. Bunun nedeni verdiği hasardı. Bu şimdi çılgınlık gibi geliyor ama o zaman öyle görünmüyordu. Hemen hemen herkes CIA veya KGB'den maaş alıyor olabilirdi ve bazı umulmadık kişiler gerçekten de alıyordu.

Yaşlılıkla gelen türlü türlü tehlikeler ve kazalar vardır, bence en kötüsü en çok gözden kaçanı. Yaşlı biri karşısında kendi gençliğinin *simulacrum*'uyla, komik bir kopyası, yitirilmiş fırsatların yankısı gibi karşılaşınca bütün ahlaki bağımsızlığını yitiriverir.

Tolstoy gururunu ve dengesini, kendini yaşlı adamın öğrencisi olarak nitelendiren, ona ne düşüneceğini, hayatında kimleri tutması ve kimleri dışlaması gerektiğini söyleyen ikinci sınıf bir adam olan Chertkov'a kaybetmişti.

Maksim Gorki, yıllarca Pyotr Krychkov'un hayatını idare etmesine izin vermişti. Kyrchkov KGB'den maaş alıyordu ve muhtemelen Gorki'nin ölümünde parmağı vardı. Anlaşılan Gorki son anlarda kuşkulanmıştı ancak sorun şuydu, neden başından itibaren böyle bir adama teslim olmuştu?

Jean-Paul Sartre hayatının sonunda kendini Pierre Victor'a (veya Benny Levy'ye) teslim etmiş ve bu genç adam Sartre'ın bütün niteliklerini karikatürize etmiş, iyi olanlar bile korkunç görünmüştü. Bu arada Fransızlar, “Muhteşem Sartre'ımız, Bertrand Russell'ın Ralph Schoenman'la izlediği yolda ilerliyor ve bunun önlenmesi gerekiyor,” diyorlardı. Ancak önlenmedi.

Bu üzücü kuralın bir istisnası var, ama bunun nedeni muhtemelen söz konusu olan kişilerin, biri yaşlı, biri genç iki erkek değil, yaşlı bir kadınla genç bir erkek olması. Aktris Louise Brooks hayatının sonlarında genç Kenneth Tynan tarafından ziyaret edildi ve bunu çok tatlı, sevecen, bilinçli bir kapris içeren, imkânsız aşklara duyulan nostaljiyle dolu bir dostluk izledi.

Eski arkadaşlar, eski yoldaşlar –genelde yaşlı insanlar– aniden karşılarına gözleri parlayan ve "Size her zaman hayrandım," diyen genç biri çıkarsa dikkatli olmalıdır. Bundan iyi bir şey çıkması neredeyse imkânsızdır.

Bertrand Russell'ın, Ralph Schoenman dışında ciddi bir sorunu daha vardı: Deneyim ve bilgi dolu tatlı yaşlı adam olarak görüldüğünden ona saygı duyuluyordu. Azizler ve azizeler, gurular, bilge kadınlar ve adamlara duyulan doymak bilmez açlık, en olmadık malzemenin kutsallaştırılacağının belirtisidir. Ben de beni bilge bir yaşlı kadına dönüştürme girişimleriyle mücadele etmek zorunda kaldım. Sonuçta sadece hayranlar ve öğrenciler hayal kırıklığına uğrayarak, haksız yere, bir zamanlar akılsızca saygı gösterdikleri şeye saldırıyorlar.

Langham Street'te dört yıl kaldım ve hiç düşünmemeye çalıştığım Warwick Road'un aksine, burayla ilgili çok eğlenceli anılarım var. Bunun nedeni yalnızca, daha fazla para kazandığım için hayatımın kolaylaşması, daha az kaygılanmam ve duygusal özgürlüğün başlangıcı değil fakat aynı zamanda genel ortamın hafiflemiş olmasıydı. Savaşta hasar görmüş kasvetli İngiltere başka bir çağdaydı ve ancak çaba gösterilerek hatırlanabiliyordu. Bomba düşen yerler, çatlamış duvarlar, boyanmamış iç karartan binalar dediğinizde, tutumluluk günlerinin elbiseleri, korkunç kötü yiyecekler, içilemez kahveler ve akşam onda yatan insanlardan bahsettiğinizde hiçbir şey anlamayan bir kuşağın yetişmesine on yıl yetmişti. Yeni kafe-barlar dünyayı yeniden kuran gençlerle doluydu, ucuz ve güzel restoranlar açılmaya başlanmış, giysiler gençleşmiş ve özgünleşmişti. On yıl önce akla bile gelmeyecek bir sürü küçük, sevimli şey oluyordu. Örneğin, Happy Wanderers adını taşıyan bir müzik grubu Oxford Street'te bir aşağı bir yukarı gidip gelerek geleneksel caz müziği çalıyor, alışverişe çıkmayı cazip hale getiriyordu. Yeni boyalı sokaklarda pencerelerde çiçekler, kapılarda

çiçek sepetleri, saksılarda küçük süs ağaçları görülmeye başlanmıştı. Şimdi, o savaştan sonra paramparça olan Avrupa'nın toparlanmasının ekonomik bir mucize olduğu kabul ediliyor, zira kendini toparlayan tek ülke İngiltere değildi, bazıları yerle bir edilen birçok Avrupa ülkesi de aynı şekilde yaralarını sarmıştı. 15 yıl yıldan kısa bir sürede yıkım ve açlıktan bolluğa ulaşılmıştı ancak bu süreci bizzat yaşadığımız için kanıksamış, pek fark etmemiştik ve bize vurgulanması gerekiyordu. Eric Hobsbawm'ın şaşkınlıkla okuduğum *Aşırılıklar Çağı*'nda belirttiği gibi, ne kadar iyi gittiğimizi neden fark edemedik?

Bir kez daha yeni bir çağ yaşamaya başlamıştık ve bunun en dramatik belirtisi Rusların *sputnik* (Rusçada bu kelime "yol arkadaşı, uydu, yoldaş" anlamına gelmektedir) aracıydı, çünkü bu göklerdeki ilk yeni teknoloji emsaliydi ve pek çok kişi bütün gece uyumayıp hızla tepemizden geçerken şöyle bir görebilmek için bekledi. Ben çatıya çıkmıştım ve bulutların görüşümü engellememesini umuyordum. Göremedim ama o ne büyük bir gurur, ne büyük bir zevk, ne büyük bir başarı duygusuydu. Bunun gerçekten bütün insanlık için ileriye doğru bir adım olduğuna inanıyorduk. Karatavuklar ötüyordu. Bir nedenle, karatavuklar o bölgeyi çok seviyordu ve cıvıltılarını duyduğumda bugün bile Langham Street'teki şafak ve akşamları anımsıyorum.

Çatıya alengirli küçük bir merdivenle çıkılıyordu. Orada güneşleniyor, sıcaklığın etkisini azaltmak için bacaların gölgesini kullanıyordum. *A Woman on a Roof*[192] adını taşıyan öykü o dönemde yazıldı. Burası başka bir dünyaydı çünkü çatıları kullanan tek kişi ben değildim; bitkiler, küçük bahçeler ve şezlonglar da vardı. BBC'nin yakınında bir inşaat vardı ve büyük, sarı makineler gökyüzüne tırmanıyor ve sallanıyordu. Makineleri kullanan adamlar bize el sallıyor, davetler ve iltifatlar yağdırıyordu.

Sokaktaki küçük pazar yalnızca birkaç tezgâhtan oluşuyordu ama BBC'den insanlar gelip oradan sebze alıyordu. Pazarın gürültüsü, anlamını yitirerek, sanki sokağın geçmişten gelen işportacılar, sokak satıcılarıyla dolu olduğu günlerden arta kalmış bağırtılar halini alıyordu ve gündüz koyu mavi, yumuşak, kalın pamuklu perdelerin ardında yatağımda yatarken *A Room*[193] adlı çok kısa bir öyküye ilham oldu. Onlara dokunmak bana, yakın zamana kadar bulunmayan bu tür kumaşları artık satın alabildiğimizi

hatırlatıyordu. Yarı karanlıkta orada yatar ve sokağın sesi kulaklarımda yankılanırken bir hayale daldım ve o odayı 1914-1918 savaşının korkunç, eski, soğuk ve yoksulluk içinde olduğu şekliyle ziyaret ettim, ya da ettiğimi sandım.

Sık sık tiyatroya gidiyordum, orada insanlarla karşılaşıyor ve sonrasında, çoğunlukla Shaftesbury Avenue'den, St. Martin's Lane'den, Haymarket'ten, hatta Old Vic'ten yürüyerek eve dönüyordum. Sokaklar, şimdiki gibi Londra'nın merkezinde, gecenin geç saatlerine kadar eğlenen ve macera arayan gençlerle tıklım tıklım olmasa da, yol arkadaşlığı yapacak kadar insan oluyordu. Gece yürür ve durup ahbaplık ederken korkmak aklıma gelmiyordu. "Bu kadar geç saatte sokakta ne yapıyorsun, canım?"

"Laurence Olivier'i izlemeye gittim..."

"Öyle mi? Çok güzel. Beğendin, değil mi?"

Bu dönemde, Joan Littlewood, Stratford Street'de tiyatro yapıyordu. Orada, o zamana kadar gördüklerimden daha orijinal, daha muhteşem oyunlar izledim. Kısmen Joan sayesinde, prodüksiyon standardı çok yükseldi. Tiyatro neredeyse hep boş gibiydi, içinde bir düzine veya 20 kişi oluyordu. Joan'un düşüncesi o bölgedeki çalışan insanlara tiyatro yapmaktı, ancak onlar gelmedi. Joan o günlerde bağırıp çağıran bir komünistti, daha doğrusu yüksek sesle komünizm gürültüsü yapıyordu. Onu fiilen Parti'de görmek bana zor geliyor. Parti ona katlanmaktan başka bir şey yapmadı.

Birkaç yıl süreyle, ben dahil bir avuç insan, İngiltere'deki en olağanüstü tiyatroları izlediğimizi biliyorduk. Sonra Kenneth Tynan birkaç oyun gördü, *Observer* okuyucularına anlattı ve ondan sonra Londra'nın East End bölgesinde bulunan Startford'a giden metro –yorucu bir yolculuk olmasına rağmen– şık Londralılarla dolmaya başladı ve bilet bulmak zorlaştı.

Joan Littlewood hiçbir zaman hak ettiği övgüyü almadı. Bunun bir nedeni Joan'un orta sınıftan nefret etmesiydi, oysa aslında onu onlar destekliyordu. Burjuvaziye, ileri gelenlere, BBC'ye, West End Tiyatrosu ve izleyicilerine hakaret etmekten vazgeçemiyordu. Bu onun için bir gereklilikti, onun tarzıydı, markasıydı. Televizyona çıktığı zaman, koltuğunun arkasına bir mendil düşürür, sonra mendili almak için uzanır, böylece kameraya hakaret olarak poposunu göstermiş olurdu. Çocukça. Fakat bu tür şeyler yapmak zorundaydı. Ayrıca büyük bir yönetmendi,

tiyatroda büyük bir güçtü. O ve grubu eski gezgin tiyatroların devamıydılar, taşra kentlerinde parasız, kaynaksız tiyatro yapıyorlardı: Politik tiyatro, satirik-politik ahlaki oyunlar, doğaçlama tiyatro.

Nelson Algren beni ziyaret etti. Gazetelere ve genel haberlere göre, Simone de Beauvoir'ın savaş sonrası Paris hakkındaki romanı *Mandarinler*'e kaçamak davranan Amerikalı sevgili olarak dahil edildiği için kırgındı. Bu kesinlikle doğru olamazdı çünkü Clancy, başarılı bir çöpçatan havasıyla onu benim evime getirdiğinde Nelson'ın gülüşü genç bir damatmış gibi çekingen bir cinsel istek sergiliyordu. Oysa ben yazardım, kadındım ve solcuydum – kesinlikle zehirliydim. Ancak bu şaşırtıcı karışımda bir unsur daha vardı. Londra o dönemde Amerikalılara altmışlı yıllar sona erdiğinden beri görülmemiş bir şekilde çok görkemli geliyordu. Bazen Amerikalı bir erkek beni bir diğerine, "Gerçekten onurlu bir insan," diyerek tanıştırdığı zaman –zira bir kadın da erkek kadar onurlu olabilir– bir tür ödül, İngilizliğin değerli bir parçası olarak görüldüğümü hissediyordum. Aslında benden hoşlanmıyordu ve ben de ondan hoşlanmıyordum ama iyi anlaşıyorduk ve birlikte çok uyumlu günler geçirdik. Bana *The Man with the Golden Arm*[194] ve *A Walk on the Wild Side*'ı[195] ortaya çıkaran deneyimlerini anlattı. Her şeyi pikaresk ve görkemli gibi gösteriyordu. Londra'da romantik bir yoksulluk arayışındaydı, bu konuda yazmak istiyordu. "Varoşlarınız nerede?" diye sordu. Clancy'yle beraber East End'e gitti ama eski işçi sınıfı komünizmi kaybolmuştu. Hoşnutsuz bir şekilde bana geri döndü. Bugün bile insanların gelip gerçek bir sisle, yoğun bir sisle, Londra'ya özgü bir havayla karşılaşmayı umdukları ve onlara Temiz Hava Yasası anlatılınca üzüldükleri gibi, o da Dickens Londrası'nın varoşlarını bulmak istiyordu. Bütün çevre sokaklarda yaşayanların çok çok yoksul olduklarını anlatıyordum, yoksul apartman katlarında, hatta evlerde oturuyorlardı, ancak yoksulluk Londra'da gizlenmişti; zengin bir ev, yoksul insanlarla dolup taşan başka bir evin yanı başında olabilirdi. Tüm yapması gereken etrafta biraz yürümekti. Yürüdü, gördüklerini anlayamadı, bu nedenle ben de onunla gittim. "Bak şu evi görüyor musun? Oradaki küçük sokağı görüyor musun?" Fakat insanların İngiltere'de açlıktan öldüğü veya süzme çay, ucuz reçel ve ekmekle yaşadığı, çocukların ayakkabısız olduğu günler geride kalmıştı. Nelson, Amerika'daki belirli varoşların dramatik ve

belirgin sefaletini arıyordu. Birbirimize karşı hissettiğimiz iyi niyet, çok temel bir zorluğu aşmak zorundaydı. Bu aşamada ben artık tarz olarak yoksulluğu romantikleştirmenin –çünkü genellikle böyle yapılıyor– son derece sinir bozucu ve çocukça olduğunu düşünüyordum. Bu böyle devam ediyor. Orta sınıflar sefalete her zaman bayılırlar – örneğin, *La Boheme*. Nelson'ın romanları her şeyin ötesinde yoksulluğun, uyuşturucu kültürünün, fahişeliğin duygusallaştırılmasıydı. Tam o arada da Güney Afrika siyahlarının kötü mahallelerinin gerçekten korkunç yoksulluğu ve çaresizliği bazılarını keyiften ürpertiyordu: Alexandra gibi bir siyah mahallesinde herkesin altın yürekli fahişe, gamsız fırlama küçük hırsız, sokak çocuğu, çalıp oynayan serserilerden oluştuğunu düşünmek heyecan verici olmalı.

İçimden gelen bir hisle onu, bugünkü güzel şehir görüntüsünden hâlâ çok uzak olan ve Gorbals Mahallesi'nde aradığı her şeyi bulabileceği Glasgow'a gönderdim. Bu şekilde sakinleşti. Böylece memnun edildi. Eminim, bugünlerin uyuşturucu kültüründe kendini hemen evinde gibi hissederdi. Sersemlemiş, solgun, bastırılmış bir hali vardı ki bunu bazı Amerikalıların aşırı kurallı bir topluma uyum sağlamaya çalışmalarından kaynaklandığına bağlıyorduk ama onunki uyuşturucu nedenliydi.

Bir sıkıntım var. Warwick Road'da, hatta Langham Street'te daha da fazla sayıda tanınmış veya tanınmak üzere olan insanla tanışıyordum. Rahatlıkla isim listesi çıkarabilirim. Daha doğrusu İsimleri çıkarabilirim. Bu, birisinin bana, "Senin bir yakın arkadaşınla tanıştım," dediği zaman yaşadığınız duyguya eşdeğerdir.

"Öyle mi, kim?" Ancak bahsettiği kişiyi hatırlayamıyorum.

"Ama seni çok iyi tanıdığını söylüyor." Bu kişi benimle bir partide tanışıp beş dakika konuşmuş veya bir sürü insan varken benim evime getirilmiş ve şimdi, "Ah, evet, çok yakın arkadaşız," diye dolaşıyor. Onların malı haline gelirsiniz, sizin hakkınızda her şeyi bilirler. "Bana anlattığına göre..." (Biyografi yazarları arayış içinde olduğu zaman anılarla hazır bekleyen insanlar bunlardır.)

Bence önemli olan, o sıralarda bugün olduğundan daha çok, farklı insanların bir araya geliyor olmasıydı. Sosyal yaşam daha akışkandı. Bunun

bir nedeni, en olmayacak insanların tanışıp kaynaştığı Aldermaston Yürüyüşleri'ydi. O yürüyüşlerde tanıştığım insanların listesini yapsaydım, bir tür İlerici Toplum rehberi olabilirdi. Bunun şimdi bir muadili var mı? Muhtemelen hayır. O savaş sonrası kabarma, bastırılmış enerjilerin patlaması gibi bir duygu, sanata işçi sınıfının ya da en azından orta sınıf olmayanların dahil olması ve hepsinden de çok politik optimizm vardı ki, bu bugün tamamen buharlaşmış durumda.

Bana kalırsa, Aldermaston Yürüyüşleri'ne eşsiz bir toplumsal fenomen olarak yeterince önem verilmedi. Bir düşünün: Altı yıl boyunca her yıl baharda, İngiltere'nin her tarafından, Avrupa'dan, Amerika'dan, hatta dünyanın ücra yerlerinden insanlar –aksi takdirde asla karşılaşmayacak insanlar– Aldermaston'da birleşti ve dört gün süreyle geceleri okullarda ve salonlarda kalarak, geçtikleri köylerde ve kasabalarda hoş karşılanarak ya da karşılanmayarak, dünya basınını, özellikle karşıt haberciliği dürterek, dost edinerek, öğrenerek, eğlenerek Londra'ya yürüdü. Bilim insanları ve sanatçılar, yazarlar, gazeteciler, öğretmenler, bahçıvanlar, politikacılar, her türlü insan birbiriyle tanıştı, birlikte yürüdü, konuştu ve çoğunlukla sonra da arkadaş kaldılar. Savaş dışında hangi toplumsal süreç uyumsuz oldukları belli olan insanları bu şekilde birleştirebilirdi? Bugün, eskiden yürüyüşlerden birinde birlikte yürüdüğüm insanlara rastladığımda, "Amerikan üniversitelerinden birinden filanca profesörle orada tanıştım ve böylece Amerika'da yıllarca kaldım," ya da "Karımla 1959 Yürüyüşü'nde tanıştık," gibi şeyler diyorlar.

Bir süre, şimdi Zimbabve devlet başkanı olan Joshua Nkomo'yla sık sık görüştüm. Londra'da kıt kanaat geçinerek ve gelecek konusunda korkunç düşüncelere kapılarak, Afrika'nın gelecekteki liderlerine uygulanan o zorunlu süreyi geçiriyordu. O, bu tür düşüncelerinde haklıydı çünkü Güney Rodezya'da on yıl boyunca aynı derecede kasvetli ve berbat olan bir enterne kampında, kitap ve gazete olmadan, dalgın dalgın dolaşarak hapis cezası çekecekti. Fakat şimdi yeni bir statüyle kafası karışmıştı. Satılmış olarak tanımlanıyordu. Çünkü o sırada Ahlaki Yeniden Silahlanmacılar[196] lider olabilecek Afrikalıları kendilerine çekme peşindeydi ve Nkomo da İsviçre, Caux'daki merkezlerinde bir süre ağırlanmıştı. Bunun neden sorun

oluşturduğunu anlamıyordu. “Ama onlar iyi insanlar. Bana iyi davrandılar. Ben de dindarım.” Ona durumun inceliklerini açıklayan ben oldum. Politikadan nefret ettiğini söyledi. İstediği köyünde bir dükkân açıp ailesiyle beraber olmaktı. Sıla hasreti çekiyordu, üşüyordu, Londra’da yalnızdı. Joshua bana bu gizli emelini söyleyen tek Afrika lideri değildi. Büyük bir hatipti. Bu nedenle politika içine çekilmişti. Çok önceden Bulawayo’da bir tahta kasanın üzerinden kalabalıkları büyüleyişini ben de dinlemiştim.

Joshua’ya destek ve akıl veren tek kadın elbette ben değildim. Birbirimize telefon edip aramızda çözümsüz sorunlar üstüne fikir alışverişi yapıyorduk, en önemlisi de Joshua’nın yapısında politikacı olmanın yatmadığını hissetmemizdi. Hayatımın bazı dönemlerinde bunu bir eleştiri olarak görebilirdim ama şimdi görmüyorum.

Örneğin, Joshua bizim gizli servis tarafından takip ediliyordu. Panik halinde bana gelip, adamın birinin bir toplantıda yanına yaklaşıp, onu kenara çekerek özel bir odaya götürdüğünü, bir çanta dolusu kâğıt para gösterdiğini ve Joshua ona Araplar hakkında bildiği her şeyi anlatırsa paranın tamamının onun olacağını söylediğini anlattı. (Araplar bir kez daha sahneye çıkıyor, hem de geçen seferki kadar olanaksız bir şekilde.) Ona gizli servisimizin Araplarla saplantılı olduğunu söyledim. Benim de Araplarla iş yaptığımdan kuşkulanılmıştı ve ben de hiç Arap tanımamıştım. Sorun, Joshua’nın son derece yoksul olmasıydı. Ona o kadar parayı göstermek zalimlikti. Uçarı bir tavırla parayı almasını, sonra aldığını inkâr etmesini söyledim. Bu espri, onun katı gerçeklerinden ne kadar uzak olduğumu gösteriyordu. Oysa Joshua çok korkuyordu. Bu ajan, her kimdiyse –muhtemelen MI6’dandı– birden fazla kez para vaatleri ve tehditlerle ortaya çıktı.

Joshua’nın diğer akıl hocalarıyla telefonda görüştükten sonra, aydınlanmak amacıyla bir arkadaşıma mektup yazdım. Şimdi size ulusal ahlak konusunda tam bir konferans kadar yararlı küçük bir hikâye anlatacağım. Arkadaşımın babası –ona John diyelim– otuzlu yıllardaki ekonomik krizde perişan olmuştu ve bunun sonucunda John oldukça riskli bir çocukluk geçirmiş, ancak devlet okuluna gitmeyi başarmıştı. Savaş başlamıştı ve anlaşılan bir okul arkadaşı gelişigüzel bir şekilde –*yalnızca* o

silahlı kuvvetlerden birine girmek yerine– ülkesine gerçekten yararlı olmak isteyip istemediğini sordu. İster inanın ister inanmayın, John'a, elinde bir *Times* gazetesini rulo yaparak, öğle saatinde belirli bir centilmenler kulübüne gitmesi söylendi. Muhatabı John'a siyasi görüşüyle ilgili hiçbir soru sormadı – aşırı solcuydu ama parti kartı var mıydı, bilmiyorum. John savaş sırasında casusluk yaptı ve başarılı oldu. Ama o dönemde onun gibi insanların çoğu Güvenlik Servisi'nde çalışıyordu ve çoğu komünist veya yoldaştı. John savaştan sonra Britanya İmparatorluğu'nun bütün faaliyetlerini eleştirdi ve Afrika konusunda uzmanlaştı. Onu, sömürgeciliği sona erdirmek amacıyla verilen mücadele sırasında silah arkadaşı olarak tanımıştım. Zavallı Joshua'nın neden böyle seçildiğini merak ediyordum. Talihsiz bir siyah politik sürgüne gizli servisçe eziyet edilmesi, yaşamının çantalar dolusu parayla zehir edilmesi doğru muydu? Hem şu Araplar meselesi de neyin nesiydi?

John gidip doğru mercilerle, casusların başlarıyla görüştü ve ne yapması gerektiğini sordu; aldığım yanıt Laf Kalabalığı Bakanlığı'nın en yetkili müdürü tarafından yazılmış gibiydi. Hiçbir şey söylemiyordu, ama hiçbir şey; iletişimsizlik şaheseriydi, dönüp ustalığına hayran kalarak okumak için yıllarca sakladım ve ne yazık ki sayısız taşınmalarımın birinde kaybettim. Aynı minvalde bir paraleli şöyle olabilirdi:

"Polisin X sokağındaki aileyi taciz ettiğini söylüyorsunuz ama bir kere, haritada X sokağını bulamıyoruz ve ikincisi, kanıtınız nedir? Zaten yanlış bir şekilde ifade edilen suçlamalarınızı destekleyecek hiçbir bilgiye ulaşamadık. Bildiğiniz gibi, politikamız gereğince bu ülkedeki bütün vatandaşlara eşit muamele ediyoruz ve siyah bir vatandaşın özellikle seçilerek bu tür muameleye maruz kalması mümkün olmadığından sorularınız geçersizdir."

Arap bağlantısı bugün bile gizemini korumaktadır.

Joshua benimle öğle yemeği yiyordu ve şu koca ülkemizin yöntemleri üstüne konuşurken, "İyi aşçısın kız. Benim kadınım olsana. Üstelik sana Afrika politikalarını açıklamak zorunda da kalmam," dedi.

"Ama benim zaten bir erkeğim var," diye yanıtladım.

Joshua güldü. Çok iri, sevimli biriydi ve bütün vücudunu sarsan içten bir kahkahası vardı. "O halde onu sepetle, yerine beni al," dedi.

Bu romantik teklif aynı koşullarda, yani bir yemekte ve aynı sözcüklerle benim de görüştüğüm akıl hocalarından en az ikisine daha yapıldı.

Derken Joshua'yı görmez oldum çünkü sürgün politikaları kendisini aldı götürdü. Gerçi, gidip onu konuşurken dinledim. Ne kadar muhteşem bir konuşmacıydı! Öyle bir şey varsa, tam anlamıyla büyüleyici bir konuşmacıydı. Sonra, kendi ülkesinde, enterne kampında güzel, iyi, zevkli, mantıklı olan her şeyden uzakta sürgün yılları başladı. Oradaki yaşam Ay'da olmaya benziyordu. Yapılan acımasız uygulamalar, Ian Smith'in anlattıklarından farklı değildi.

Ziyaretçilerden birini özel olarak anlatmalıyım. Nedendir bilinmez cadıların en sevdiği yer olan Brighton'dan bir cadıydı. Beyaz cadı diye ısrar ediyordu, iyi ve kötü cadılar olduğunu anlamam zorunluydu, erkek bir cadıydı, kara büyücü değildi, çünkü o bambaşka bir şeydi. Ciddi bir sorunu vardı. Spiritüel gelişmesini tamamlayabilmesi için bir bakireyle sevişmesi gerekiyordu, ancak Britanya'nın bakmadığı yeri kalmamış, fakat gerçek bir bakireyi hiçbir yerde bulamamıştı. “Peki ama bunu nasıl yapıyorsun? Kızlara gidip kızlık zarın yerinde mi diye soruyor musun?” diye sordum.

“Bedenleri konusunda o kadar cahiller ki, kızlık zarının ne olduğunu bile bilmiyorlar. Hayır, anlamıyorsun. Biriyle açıkça ve dürüstçe konuşursan, onlar da sana aynı şekilde davranır. Durumumu anlatıyorum, beni dinliyorlar. Onlara bazı sorular soruyorum, ancak sonra aslında bakire olmadıklarını anlıyorum.” Düz, cansız saçları ve durumunu anlatırken konuştuğu kişiye –birkaç ay süreyle birçok kez bana– değil, yan tarafa bakan yeşilimsi gözleri olan zayıf, esmer biriydi. Karşımda acı çeken bir adam vardı. Hiç gülmüyordu. Tanrı korusun ya ben gülersem. Neyse, İngiltere'de gerçek bir bakire bulamayacağını düşündüğünden, çaresizlik içinde İrlanda'ya gitti. Dediğine göre İrlandalı kızlar, cinselliğe karşı bu ülkede çoktan yitirdiğimiz taze ve doğal bir tavırla doluydular. Orada, County Clare'da 14 yaşında bir bakire buldu. Onunla evlenmeye niyetliydi ve bunu kıza da söyleyerek evleninceye kadar hiç kimsenin kendisine dokunmasına izin vermemesi gerektiğini belirtti, zira yasal olarak kız 15 yaşına gelinceye kadar evlenemiyorlardı. Kıza, “Gidip kendini kirletme. Ellerini orandan uzak tut. Bu bir trajedi: Kızlar bunu fark etmiyor ama bir

hazine taşıyorsunuz. Paha biçilmez bir inci ve sadece bir et parçasıymış gibi davranıyorsunuz," dedi. Bekleme süresi çok çok uzundu, yakınıyordu, ziyaretler ardı ardına geliyordu. Dizi seğirerek sabırsızlıkla oturuyordu, parmakları düğmesinde, kravatında kıpır kıpırdı; çok da düzgün giyiniyordu, temiz ve saygındı. Yasa aptaldı. Âdetin başlamasıyla evlenmelerine izin verilmeliydi. Eski günlerde doğanın da buyurduğu gibi 12-13 yaşında evlenilirdi.

Topluluğunun toparlayıcısı ve hepsinin duygusal ve büyücülükle ilgili sorunlarında danışmanları olarak çok işi vardı. İrlanda'ya istediği kadar sık gidemiyordu. Büyücülüğün gereksinimleriyle Brighton'da kalmak zorunda olduğundan kıza beklemesini söylesin diye County Clare'a en iyi arkadaşını gönderdi. Çok ağır da olsa zaman geçiyordu ve yakında... Evet, klasik hikâye tekrarlandı. Burulmuş ve ihanete uğramış olarak beni görmeye geldi. "Birlikte olduğu adam cadı bile değil, bizden bile değil, onun için bakireyle sevişmenin hiçbir önemi yok. Üstelik ciddi bile değil, öylesine bir ilişki uğruna; kız da gelecek yıl üniversiteye gidiyormuş."

Tek saplantısı bu değildi. Küçük kızlarla cinsel ilişkiye girmek istiyordu: Bu bakire arayışının parçası değildi, zira küçük kızların, manevi gelişimine hiçbir yararı yoktu. "Küçük kızların ne istediğini herkes görebilir," diyordu. "Beş altı yaşında bir çocuk bile orada durup, size orasını gösterip kıpır kıpır ederek aranır. İstedikleri o değilse, başka ne olabilir?" diye sordu ama hiç gözümün içine bakmadı, hep uzaklara, belki hayallerinin yansıdığı bir duvara bakıyordu. Bu arada kederli sesiyle hiç durmadan konuşmaya devam ediyordu. "Ne istediklerini görüyorsun ancak onlara elini sürersen hapse giriyorsun."

Sonunda ne oldu bilmiyorum. Adına gazetelerde rastlamadım. Bazen, artık en azından yetmişlerinde olan bu zavallı kişi mehtap vakti düzlüklerde çıplak dans etmelerinin arasında hâlâ Britanya Adaları ve İrlanda'da hayalinin peşinde koşuyor mudur diye merak ederim. "Bakire misin? Kendini benim için saklar mısın?" *Gör bak* meseleyi eğer birine açık açık söylersen seni her zaman anlayacaktır.

Şimdi gerçek bir zorlukla karşı karşıyayım. Cinsel özgürlüğün altmışlı yıllarda başladığı konusunda genel bir anlayış var. Şair Philip Larkin şöyle diyordu: Cinsellik 1963 yılında başladı. Bunu alaycı bir ifadeyle söylemişti

ancak bu söz aktarıldığı zaman bu alaycılık unutulmaktadır. Tanıştığım bazı insanlar ellili yıllarda ne kadar baskı altında olduklarını ve cinsellikten korktuklarını anlatıyor, ben bakire arayan beyaz büyücüyle ilgili küçük hikâyemi anlattığım zaman inanamıyorlar. Oysa ben yadsımanın moda olduğu günleri anımsamıyorum, yatakların çevresinde yasak çemberleri yoktu. Savaş sırasında elbette cinsellik aldı başını gitti çünkü savaşta hep böyle olur, çünkü kaçınılmaz ayrılıklar ve ölüm olasılığı yüzünden romantikti. Ellilerde de herkes öyle görünüyordu. “O zaman Londra’daki senin gibiler yapıyordu bunu,” diyor karşı çıkanlar. “Ah keşke altmışlarda doğru yaşta olsaydım ben de. Bütün günlerimi kızların hayalini kurarak geçirirdim.” Ya da oğlanların, duruma göre.

O dönemde taşradan çıkan romanlar –hep dönemi doğru bir şekilde resmederdi ama– cinsel açlıktan bahsetmezdi.

Bütün bunlar benim açımdan gizemini koruyor. Bazı şeylerin gizli kalması gerekiyor. Sadece insanların oldukça güzel vakit geçirdiğini söyleyebilirim, eğlencenin sınırı yoktu – tabii eğlence doğru kelimeyse, ama buna biraz sonra geri döneceğiz.

En olmayacak ziyaretçim Henry Kissinger’dı. Şöyle oldu. Wayland Young[197], Lord Kennet olmadan uzun zaman önce, Amerikan Solu ile İngiliz Solu arasında bir tür irtibat noktası olmuştu. Bunun bir nedeni, Aldermaston Yürüyüşleri hakkındaki çok sayıda gazete fotoğrafında çıkmış olmasıydı, zira hiç kimse bu çekici ailenin –yakışıklı Wayland, güzel karısı, bütün güzel çocuklar– halkla birlikte demokratik bir şekilde yürümesine karşı koyamıyordu. Henry Kissinger Nükleer Silahsızlanma Kampanyası’nın temsilcileriyle tanışmak istedi. Sol’dakilerin çoğu seçimle meşguldü. Ben kararlı ve sert bir şekilde, “Hayır, İşçi Partisi için kapı kapı dolaşmayacağım, iyi işler için para dilenmeyeceğim, *New Left Review* satmayacağım, konuşmalar (‘Sol Nereye Gidiyor?’ ya da ‘Britanya’nın Bedeli?’) yapmayacağım,” demiştim. Benim bu dünyadaki görevim yazmak. Hoşunuza gitmiyorsa bile, katlanmak zorundasınız. O mücadeleyi Salisbury, Güney Rodezya’da, Londra’nın bulabileceğinden çok daha güçlü muhaliflere karşı vermiştim. Bu nedenle Kissinger’la görüşmekte özgürdüm. Yeni Sol’u yeterince temsil eden biri değildim fakat Tek Taraflı

Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'ndaydım. (Bunlar, o zamanlar hepimizi zaten komünist olarak gören bir Amerikalıyı etkileyebilecek özellikler değildi.) Ayrıca Henry Kissinger Alman olabilirdi – zira korkunç beton basamakları çıkıp daireye giren kişi, sağlıklı, genç bir Alman'dı. Ama aynı zamanda asker tıraşı olmuş, zengin, başarılı bir Amerikalıydı. Bu sevimsiz ortamda çok iri, canlı ve pırıl pırıl görünüyordu. Bu görüşmenin tadını aktarmak çok zor çünkü o dönemin havası şimdi hiç yok. Geçmişi kaydetmeye çabalamak her zaman zor olmuştur. Olayları anlatmak kolay: Şu ve şu oldu; oysa bağlam dışı atmosfer, tavırlar, toplumsal ve hatta daha ziyade kişisel, tamamen çılgınca geliyor. Soğuk Savaş, yeni gençliğin onu şapşalca bulmasına binaen Britanya'da daha sessiz ve daha az ölümcül yaşansa da ABD'de işler tırmanmaya devam ediyordu. Politik nedenlerle ülkelerinden ayrılan Amerikalılar ABD'de neler olup bittiğini anlatınca İngiliz gençleri buna inanamadılar. Birleşik Devletler'deki Komünist Parti hep çok küçüktü, düşünceleri ve duyguları dışarıya, uzaklara yayılmıyordu, ama Avrupa'da "herkes" komünistti veya bir komünist ortamda bulunmuştu. Eskiden komünist olup şimdi olmamak normaldi ve kişinin tanıştığı insanların çoğu bu çerçevedeydi. Fakat Amerikalılar bunu hiçbir zaman anlamamıştı. Şimdi, FBI'dan Edgar Hoover'ın veya CIA'den Angleton'un anlattıklarını okuduğunuz zaman bu beylerin hayali düşmanlarla savaştığı belliydi, zira sıradan komünistlerin ne düşündüğü ve nasıl davrandığı konusunda hiçbir bilgileri yoktu. Şimdi bakınca, o dönemin en çarpıcı yanı buydu. Gece gündüz, her hafta Hoover ve sağ kolu Angleton ve diğerleri düşman komünizmle savaştılar ama bir komünist görseler tanıyamazlardı. Avrupa'da her görüşün her deneyimin binlerce rengi, derecesi vardı. Avrupa'da anlaşılır bir şeydi, Temizlik Harekâtı... Stalin-Hitler antlaşması... Finlandiya'nın işgali... Çekoslovakya'daki göstermelik mahkemeler... Berlin ayaklanmasının bastırılması.... Macaristan... Bütün bunlar herkesin gayet iyi bildiği dikenli sarp yollardı ama Amerikalılar için bir Kızıl her zaman Kızıl'dı.

Henry Kissinger bana kısa bir süre önce Oxford'da düzenlenen konferanstaki Eysenck'i hatırlatmıştı. Yoğun bir Alman aksanı vardı, enerji ve kararlılık ve aynı zamanda temkinlilik ve onaylamazlık yayıyordu. Amerikan gazetelerine göre, Nükleer Silahsızlanma Hareketi'nin tamamı

komünistti. Ona sadece çok küçük sayıda üyenin komünist olduğunu söylemek, yalnızca kılı kırk yarmak olacaktı.

Görüşme hemen bir kelime etrafında billurlaştı. Yüz bin kişiyi öldürmek üzere tam hedefe gönderilebilen bir bomba yapıldığını söyledi. Bombaya, “kedi yavrusu” diyordu. Sürekli kedicikten bahsediyordu. Çok şaşırmıştım. Böylesi bir savaş silahına “kedicik” diyebilen birisinin ahlak duygusundan ve duyarlılıktan yoksun olduğunu ve Amerikan dış politikasında bozuk olan ne varsa gayet iyi özetlediğini söyledim. Duygusal davrandığımı, gerçekçi olmadığımı ve *Realpolitik*’ten anlamadığımı söyledi. Tartışmıyorduk: Biriyle tartışabilmek için ortak bir yanınızın olması gerekir. Onu sert, yıpratıcı, saldırgan, simgelediği şey yüzünden korkutucu biri olarak gördüm. O da beni, dünya komünizmi adına hümanizm dilini kullanan kibirli, ürkek bir budala olarak gördü. Bu görüşme yaklaşık bir saat sürdü ve birbirimiz hakkında sahip olduğumuz en kötü önyargıların doğru olduğunu teyit etti.

Aslında bu girişimde bulunduğu için adamı takdir etmiştim. Başka hiçbir muhafazakâr Amerikalı düşmanı –Sol’u– anlamaya çalışmadı. Cesur bir hareketti. Kissinger henüz başarısının doruğuna ulaşmamıştı, ama kaybedecek çok şeyi vardı. Birleşik Devletler’deki manşetleri hayal edebiliyordum: “Kissinger, Kremlin’in Etkisi Altında”, “Komünizm Kissinger’i Yozlaştırdı”, “Komünist Truva Atı ve Kissinger” Hayır, kesinlikle abartmıyorum. O dönemin çılgınlığını başka nasıl anlatabilirim? Buna en yakın örnek, Müslüman köktencilerin eylemleri hakkındaki raporlar geldiği zaman gördüklerimizdir; karanlık bir mantıksızlık, bilinmeyen karşısında öldüren bir nefret. Amerikalılar da, ister komünist ülkelerde, ister dışında olsun, komünizmi böyle görüyorlardı. Çok sayıda Avrupalı da, ister solcu olsun, ister değil, Birleşik Devletler’i böyle görmekteydi. Şiddetli ve korkutucu bir mantıksızlık.

Wayland Young’un benimle görüşmek üzere gönderdiği bir başka Amerikalı, otuzlu yıllarda *Partisan Review*’u kuran ve o zamandan beri yöneten William Phillips’ti. Britanya Yeni Solu’na karşı özlemli bir hayranlık duyuyor ve onları sosyalist bir İngiltere yaratmayı başarabilecek bir hareket olarak görüyordu. Arkadaş olduk ve bugün bile iyi dostuz. İşin ironik yanı, ben bir zamanlar Stalinisttim. O daha çok Troçki yanlısıydı ve

Birleşik Devletler’de Stalinistlerle mücadele etmişti, bu mücadele dışarıdan, savaşçılar arasında çok küçük bir ring içinde spot ışıklarıyla aydınlatılarak yapılan bir boks maçına benziyordu. Tarih olmuş farklılıkların artık önemi kalmamıştı: Eski farklılıklar hep çabucak önemsizleşirler.

Partisan Review esas olarak Stalin karşıtı solun bir yayın organı olarak başlamış ve en ateşli politik polemikleri yürütmüştü ama başından beri bir yüzü daha vardı. Bazı en iyi ve en çok tanınan Amerikan yazarları ve şairleri ile yurtdışından bazı yazarlar ilk kez *Partisan Review*’da yayınlandı. *Partisan Review*’u okumamın nedeni buydu – hâlâ da okuyorum. Bu nedenle hem Sol’dan olan hem de olmayan pek çok Britanyalı da *Partisan Review*’u okuyordu. Polemiklere bir göz atar (ilgilenmem gerektiğini düşünüp), sonra da edebiyat kısmına geçerdim.

William Phillips katı, çok bilgili, ironik bir adamdı, tam bir Amerikalıydı ama Avrupa’dan da aynı derecede beslenmişti. Uzun yıllar sonra, *Partisan Review*’un politikasıyla aslında hiç ilgilenmediğimi itiraf ettiğimde sanırım hayal kırıklığına uğramıştı. Ancak işin doğrusu, politikanın hain sövmeleri, polemikleri, diyalektikleri, yanıltmacaları hayatımda tekrar tekrar buharlaşıp kaybolurken geriye sadece politikacıların o dönemde zar zor tahammül ettiği edebiyat ve sanat kaldı.

O günlerde, skandal yaratan ve insanı şaşırtan, saygısız, başına buyruk insanın bir kez daha canlandığı *Zencefil Adam*’ın yazarı J. P. Donleavy Londra’daydı. Bu roman *Talihli Jim* ve *Hurry on Down* çizgisindeydi ancak Donleavy, beklenmeyeni çok iyi algılayarak, Murray Sayle ile birlikte hayatımızı olmayacak maceralarla süsleyen sürgündeki dük gibi ciddi, acılı, zarif bir adam olarak çıktı. Onu en çok, sevecen bir anda hatırlıyorum. Akşam henüz olmuştur, sığırcıklar çatıların etrafında ötüşmektedir ve Donleavy çıkagelir. BBC’deymiş, benim şahsiyetimde bir esin perisini selamlamak istemiştir. “Otur bir içki al, bugün esin perim çok çalıştı.” Torba-sındaki dört büyük süt birasını[198] gösterir. “Aman Tanrım süt birası mı içiyorsun artık?”

“Hayır, bunları hanıma götürmek üzere eve gidiyorum. Bütün gününü bebeklerle geçiren her kadın süt birasına ihtiyaç duyar. Ölümsüzlük sütü

diye bir şey olsaydı ona her gün ondan alırdım. Zavallı kadın. Ayrıca bebekler yattıktan sonra biraz uygar sohbete ihtiyacı olacak.”

Murray Sayle da arada uğruyordu, zira tüm doğal göstericiler gibi, onun da dinleyiciye ihtiyaç duyduğu zamanlar oluyordu. Bir keresinde telefon açıp, acil bir mesele olduğunu söyledi. Geldiğinde 30 yaşını doldurduğu ortaya çıktı. Günün büyük bir bölümünde bir barın bahçesinde –ya da açık havada bir yerde– oturduk ve bir erkeğin 30 yaşına gelmesinin ne kadar korkunç bir şey olduğunu kadınların hiç anlamadığını söyledi. Gençliğin sonu anlamına geliyordu. Eminim anlayışlı davrandım, çünkü her zamanki gibi çok komik davransa da gerçekten sıkıntılıydı. Ancak sonradan benim de 40 yaşına geldiğimi fark ettim. Ne ona ne de başkasına sempati göstermeleri için başvurmak aklıma bile gelmemişti. “Lanet olsun Murray, benim üzüntümün yanında seninkinin ne önemi var?” dememiştim.

Zamanın geçmesinin yasını tutmak için beni yanına çağıran Kenneth Tynan’la da durum aynıydı. Günün büyük bir bölümünde onun dairesinde otururken sekreteri canlandırıcı niteliğinde çeşitli şeyler getirir, Ken de 30 yaşında olduğunu ama *Observer*’ın tiyatro eleştirmeni olduğundan başarının doruğuna ulaştığını anlatırdı. Önceleri hep yaptığı gibi, kendisiyle alay ettiğini düşündüm ama hayır, ciddiydi. Hedefleyebileceği başka zirveler olabileceğini söyledim. Karşılıklı konuşsak da, duygu paylaşımı yaşamadık çünkü Britanyalıların ufukları, gözlemcileri umutsuzluğa düşürecek kadar dar olabilmektedir. Ciddiydi, söylediği her kelime ciddiydi. Kendisini Britanya tiyatrosunun eğitimsizliğine savrulmuş, ancak zirveye çok erken ulaştığı için şimdiden düşmeye başlamış olan parlak bir roket olarak görüyordu.

Ken’in özel bir dostu muydum? Hiç öyle düşünmedim ama bu hep etrafında kurduğu kusursuz kalkan nedeniyleydi, zeki nükte pırıltıları arasında ona yakınlaştığınızı hissedemiyordunuz. Nezdinde belli bir yerimin olduğunu çıkarsıyorum, belki bir abla gibi, çünkü sayısız kereler yüreğini açmak için beni aradı.

Ken Mayfair’de, Mount Street’te, o zamanki karısı Elaine Dundy’yle yaşıyordu. Daireyi gülünç bir şıklık diyebileceğim bir şekilde döşemişlerdi.

Duvar kâğıtları Bosch'un *Dünyevi Zevkler Bahçesi*'ydi ve sahte kaplan derisinden bir koltuk vardı. Daire çoğunlukla o anda moda olan şeylerle dolu oluyordu. Orada bir partiye gittiğiniz zaman herkes ya haberlere çıkıyordu ya da bir şekilde ünlüydü. Tanınmış kişileri toplamak zorunda olan insanlar aslında özgüven eksikliği yaşamaktadır, ama bunu o zaman görmüyordum.

Ken'in göze çarpan yeşilimsi gözleri ve kemikli yüzüyle, zarif gri ipeksi bir pervane gibi hassas, kırılgan olduğunu düşünürdüm. Uzun boyluydu ve çok zayıftı. Bu yüzden ona sarılıp, "Tamam, geçti," demek isterdim. Tabii bu tiyatronun genç kralına pek uygun kaçmazdı. İnsanlar ondan korkuyordu çünkü çok güçlüydü. Esprilerinden keyif alıyordum ama kararlarını çoğunlukla kesin bir duyarlılıkla verdiğini düşünüyordum. Tip olarak, komünist veya Marksist olduğunu söyleyerek insanları şaşırtmayı seven o stereotipten olsa da, aslında Parti'ye katılmaktansa ölmeyi tercih ederdi. Bu insanlarda her zaman bir politik masumiyet veya cehalet vardır çünkü onların düşünceleri hep havadadır ve asla gerçeklerle yüzleşemezler. Örneğin, zamanımızın özgün oyun yazarlarından biri olan Athol Fugard, Ken'in politik gündemine uymuyordu. Başka hatalar da vardı. Fakat Ken'in tiyatro yazarlığı mükemmeldi, parlıyordu ve o zamandan beri eşi benzeri görülmedi.

Onunla bir partide veya başka bir yerde karşılaştığınız zaman birkaç espri yapardı ama kekelemesi ve boğuk nefes alışı yüzünden bunları zorlukla icra eder ve yüzünüze bakarak tepkinizi izlerdi. Zira bütün gün bunların üstünde çalışmış olduğunu açıklayabilirdi, "Sanmayınız ki ben ve Oscar Wilde gibi nüktedanların çalışmasına hiç gerek yoktur."

Ken'in Elaine Dundy'yle evliliği gürültülü ve öfkeli bir şekilde bitiyor ve bu tartışmaların çoğu restoranlarda yaşanıyordu. Bu yüzden Ken'i bir masada bembeyaz bir suratla ve barut gibi, ama mücadele enerjisiyle dolu bir şekilde, başka bir masada oturan Elaine'e serzenişler yağdırırken görebilirdiniz. Elaine başarılı bir şekilde dayanırdı.

Ken, tiyatronun bir uzantısı olarak, insanların önünde gösteri yapmaktan hoşlanırdı. O bir halk adamıydı. Çoğu zaman bana telefon ettiğinde iyi bir eleştiri aldığını ya da en azından gazetelere çıktığını bilirdim. O zamanlar bunu eleştiriyordum ancak şimdi bu tür şeyleri kanıksıyoruz, çünkü giderek

artan bir şekilde dışarıdan yönlendiriliyoruz. Hayranlarınız, “Kitaba bayıldık,” diye yazabilir veya arkadaşlarınız, “Kitaptan nefret ettik,” diyebilirler, ancak genellikle, “O değerlendirmeyi gördük,” denir. Uyarıcı olan yorumdur, kitap değil.

Ken New York’a gitti ve altı hafta boyunca, *Observer*’a ben tiyatro eleştirmenliği yaptım. Benim ardımdan o dönünceye kadar yerine bakmak için belirlediği arkadaş listesinde bir sonraki sırada yer alan kişi devam etti. Bu deneyim, özellikle normalde gitmeyeceğim oyunları gördüğüm için hoşuma gitti. Bu denli çeşitli oyun sahnelendiğini bilmiyordum. Üstelik bu Fringe tiyatrosundan, publardaki tiyatrolardan ve her türlü gösteriden çok önceydi. Bazı tür oyunlar kayboldu, belli bir tür fars, örneğin Whitehall farsları gibi, ustalıklı, harika tiyatrolar. Sanırım o izleyiciler şimdi televizyonla yetiniyordur. Bu kadar çok müzikal yoktu. Bu deneyimin sonunda bazı eleştirmenlerin tiyatroları sınıflarına ve türlerine göre yorumlamadığı, kendi tarzlarında iyi olsa da entelektüel izleyiciler için iyi olmayan oyunları desteklediği sonucuna vardım. *Carry on Nurse*[199] gibi bir oyunu, başarısız bir *Hedda Gabler* girişimiymiş gibi değerlendirmenin kesinlikle yararı yoktu.

Ken yüreklerimizi yaktı. Amfizemden ölümü öyle vakitsiz, öyle korkunçtu ki sanki o parlaklığı bir kehanet gibiydi, haklı çıkmıştı, ama bu teselli değildi elbette. Kimi insanların ölümleri katiyen doldurulamaz boşluklar bırakır.

John Osborne. En az Ken kadar çözülmekte olan bir evlilikle uğraşıyordu. Lokantanın birinde öğlen yemeğindeydim, John, Mary Ure ve... Biri daha ama kim? Dördüncü biri daha vardı. John güzelim Mary’yi azarlayıp duruyordu. Tıpkı, Mary’nin o sırada oynadığı oyundan Jimmy Porter ve Alison gibiydiler.

John’un eşlerinin üçüyle tanıştım. Penelope Gilliatt’ı daha yakından tanıdım. Mayfair’de Gilliatt’ların evinde düzenlenen bir yemekte, John Osborne, metresi Jocelyn Rickards, Ken Tynan ve metreslerinden biri vardı. Clancy de oradaydı. Ayrılmış olsak da, sık sık birlikte davet ediliyorduk. Clancy bir süre, beğense de beğenmese de, Londra sosyetesinin parçası olmuştu. Gilliatt’ların evliliği dağılıyordu, Osborne’ların evliliği yıkılmıştı.

Penelope güzelden de öte, şahane bir kadındı, klasik kızıl saçlı güzellerden biriydi; yumuşacık bir teni, yeşil gözleri, güzel bir vücudu vardı. John ona, bazı erkeklerin olduğu şekilde, dişçide bir seansa hazırlanırmış gibi âşıktı. Doktor Gilliatt'ı çok sevmiş ve hayran olmuştum. Sessiz bir adamdı ve karısının başkası tarafından büyülenerek kendisinden uzaklaştırılmasını izlerken duygularını belli etmiyordu.

Penelope işte o yemekte, kısa bir süre önce piyasaya çıkan *In Pursuit of the English*[200] için "malzeme aramaya gitme" girişimim için beni kutladı. Malzeme almadığımı, mecbur olduğum için gittiğimi söyledim. Bahse değer miktarda param yoktu, küçük bir çocuğum vardı ve küçük bir çocukla beni yanlarına almayı kabul eden tek aile sıcak kalpli Akdenizli ev halkıydı. Penelope her zaman zengin olmuştu. Sinirlendim: Bu, benzer ortamlarda bazen rahatsız olmamın ve kendimi, örneğin Royal Court'taki gençlerle evimde hissetmemin nedenlerinden birinin somut bir örneğiydi. Onların hiçbirine açıklama yapmam gerekmiyordu.

Sonra Jill Bennett'la da tanıştım. O zaman da, şimdi de, John Osborne'a âşık olabilen her kadının deli olması gerektiğine inandım, inanıyorum. Ancak bütün eşleri olağanüstü kadınlardı ve John onları terk ettiğinde yas tuttular. Ben geri plandaydım. Benimle birlikteyken her zaman kibar ve iyiydi. Cana yakın, doğru kelime buydu. Düşünceleri çok asildi. Beyefendi John, gerçek doğası buydu – ama sonra, içinden gelen kindar bir duygu, onu kötülük yapmaya zorluyordu.

İçinin derinliklerinde bulunan bir apseye benzeyen o acısı yüzünden kendimi John'a yakın hissediyordum. Istırabının zonklama yaratarak onu sinirli bir insan haline getirmesini anlıyordum. John'la iki üç kere Jocelyn Rickards'ın evinde yemeğe gittim. Mary Ure'dan sonra ama Penelope Gilliatt'tan önceydi. Bu beni, metreslerin saltanatının, çoğu zaman eşlerinkinden daha güvenli olduğu düşüncesine yöneltti. En azından, Jocelyn, ayrıldıktan sonra John'un övgüyle bahsettiği tek kadındı. Tony Richardson da oradaydı. Woodfall Productions dönemiydi. Filmleri üzerinde çalışıyor ve birlikte çok vakit geçiriyorlardı. Bu iki adam asabi, sevecen, rekabetçilerdi ve herhangi bir toplulukta, sergiledikleri acayiplikler nedeniyle ilgi odağı oluyorlardı. John, biyografisinde bunu *beyaz evlilik* olarak nitelendiriyordu ama ben onları iki kardeşe benzetiyordum ve

kardeşler arasında olduğu gibi, söylenen ve söylenmeyen her şey, uzun, yoğun, girift deneyimlerin sonucuydu. Oysa birbirlerini o kadar uzun zamandır tanımıyorlardı. O arkadaşlıklar ne kadar istikrarsız, riskli ve kısa süreliydi. Geriye dönüp baktığımda, geniş bir ailenin bireyleriymişiz gibi hızlı, yoğun ve güvenilir yoldaşlıklara itildiğimizi görüyorum. Ve birden kaleydoskop dönüyor: Sebepsiz yere (görünürde) yepyeni insan grupları. John'la orada burada karşılaşırdım. Yanında Peneleope oluyordu, Jill Bennett oluyordu. Ne olduğu belirsiz kartpostallarla ilgileniyordu. Sanırım Penelope'dan sonra ama Jill'den önce, veya belki Jill'den sonra ama son karısından önceydi, bana bir sürü kart gönderdi. Bu kartlar sizi ileri götürüyor ama aynı zamanda bir şamarla geri gönderiyordu. Örneğin üstlerinde "Boş oda" veya "Kiralık" yazan pansiyonların bulunduğu kasvetli bir sahil yolu resmi. "Keşke burada olsaydın," diye yazmıştı. Birkaç öpücük var ama ilk bakışta mezarlar üstündeki haçları andırdıklarını düşünebilirdiniz. İmzasız. Veya "J". Sonra, "Neden telefon etmedin?" Uzun sessizlik sonrasında konuşma. Bu konuda hiçbir şey yapmadım. John'dan çok hoşlanıyordum. Fakat tavizler verilmesi, önemsenmesi, kırıcı bulabileceği bir şey söylemekten korktuğunuz için sürekli olarak tetikte olmanız gereken bir erkek varsa o da John'du. Bense o dönemde her türlü yük ve sorumluluktan o kadar sıkılmıştım ki buna katlanamazdım. Dayanıklı olduğumu daha önce de söylemiştim ancak John'un sanki hiç savunması yok gibiydi. Bana kötü muamele görmüş bir köpek yavrusunu hatırlatıyordu. Dünyaya cesaretle atılır, elinizi yalar; başının okşanması yetecektir ama bir el yaklaşmaya görsün vuracakmış gibi büzülür, ürperir. Yıllarca John hakkında hayaller kurdum. Bunlar ilginç hayallerdi. Bazı tür rüyalarsa bambaşkadır, sevecen, dost, hafifçe âşıkane bir adam vardır, sanki eski âşıkların buluşması gibi, pişmanlık, yumuşaklık ve çekicilik vardır. Gönül çelme esastır; manzara sanki gülümser, gündelik hayatla en ufak bir ilgisi yoktur.

O dönemden iki hikâye çıktı. Sonradan çok komik yarım saatlik şahane bir televizyon oyununa dönüşen ve bir ödül kazanan *Between Men*[201] ve *The Side Benefits of an Honourable Profession*.[202]

Kişi olarak ne denli sevsem de şu moda yüzünden Solcu olanları hep rahatsız edici buldum. Devrimci burnu havadalık: Sen de kim oluyorsun, vs. Hepsi son moda bir ceket gibi Marksizmi sırtlarına geçirmiş ve çevrelerindeki herkesi şaşırtarak eğlenmekteydiler. Komünizmin geçmişi üstüne hiçbir şey bilmez, gerçekten Parti'de bulunmuş birini de dinlemezlerdi.

Bunlar romantik, duygusal insanlardı. Her acıklı öykü gözlerine yaşlar dolduruyordu. Carlo Levi'nin yazdığı *İsa Bu Köye Uğramadı* romanı İtalya'nın güneyindeki yoksulluğu anlatıyordu. Kitap Tony Richardson'ın çalışma masasında başköşeden hiç inmiyordu. Dr. Schweitzer o dönemde herkesi olduğu gibi Kenneth Tynan'ı da derinden etkiliyordu. Schweitzer gibi insanların, Afrika'nın her tarafında çalıştığını ancak hiç kimsenin onları fark etmediğini belirttim ama sembolik bir lidere, bir simgeye ihtiyaç duyuyoruz, hayran olunacak bir sürü insan olması bize fazla geliyor. Ormanın içindeki yalın veya az donanımlı bir hastanede yıllarca ödeneksiz, izole bir şekilde çalışan alçakgönüllü bir doktor ya da bir adam, bir misyoner hiçbir heyecan yaratmıyor. Dr. Schweitzer'in gösterişli bir şekilde Avrupa'nın zevklerine sırtını dönmesine ihtiyaç duyuyoruz. Bana anlatıldığı kadarıyla Hindistan'da insanlar yoksulluk karşısında dayanılmayacak koşullarda çalışmaktadır ama gözlerimizin dolması için bize Rahibe gerekiyor.

Bir olay benim için bütün bunları özetlemektedir. Tiyatronun önde gelenlerinden birkaç kişi –hepsi solcu– Brecht Ensemble'la tanışma ve kaynaşmaları için Almanya'ya götürülmüştü. O dönemde Berlin Duvarı çoktan yapılmıştı. Çocukken sığınmacı olarak Almanya'dan ayrılan bir kadın tarafından duvara götürüldüler. Kadının akrabaları Hitler döneminde ya ölmüştü ya da eziyet çekmişlerdi. Kadının bütün hayatı önce Hitler, sonra da Stalin tarafından mahvedilmişti. Tiyatrocular bir noktada bu görevlinin, bu önemsiz halkla ilişkiler elemanının Avrupa'da yaşanan trajedilerin temsilcisi olduğunu anladılar. "Sığınmacı olarak ayrıldığınızdan beri Almanya'ya gelmediniz mi?"

"Hayır, bu ilk kez oluyor. Param yoktu," demişti kadın. Sonradan tiyatrocuların donup kaldığını söyledi. "Bunu sindiremediler," dedi. Bu gerçekle, hayatta kalmayı başaran gerçek bir kurbanla nasıl baş edeceklerini

bilememişlerdi. Sonra hiçbir şey olmamış gibi ona, önceden yaptıkları şekilde, yararlı bir eleman muamelesi yapmışlardı.

Lindsay Anderson'la garip bir şey oldu. Bir süre görüşmedik, sonra telefon edip acil bir durum olduğunu söyledi. O ve David Storey bir yıldır *Sporcunun Hayatı* filminin senaryosu üstünde çalışıyorlardı ve tükenmişlerdi. Romanı okuyup ne düşündüğümü söyler miydim? Bir gecede okudum ve sabah olunca telefon edip çok heyecanlandığımı söyledim. Lindsay üç büyük klasörle –üç senaryoyla– geldi. Benim sıfırdan yeni bir senaryo yazmamı istemiyordu, üç başarısız senaryoyu okuyacak, sonra bunları birleştirerek yeni bir senaryo çıkaracaktım. Bunu yapmak için bir haftam vardı. Kızmıştım, bu hiç de profesyonelce bir yaklaşım değildi. Eğer bana üç tane berbat senaryoyu birleştirerek tek bir senaryo çıkaracağımı söylemiş olsaydı en başında hayır derdim. Ayrıca hayal kırıklığına da uğramıştım çünkü artık hikâye beni sarmıştı. Fakat hiç kimse Lindsay'e uzun süre kızgın kalamazdı. Her zaman çok sempatikti, hastalandığı, yaşlandığı ve saçmaladığı zamanlarda bile, çünkü birçoğumuzda olduğu gibi başarısızlıkları yaştan kaynaklanıyordu. Lindsay'i sevmek zorlu bir işti. O da uzun zaman önce derinden ve onulmaz bir şekilde yaralanmış biriydi. Kızgınlığının nedeninin gittiği devlet okulu olduğunu söylerdi. Bu konuda espriler yapardı ancak espriler yaraları iyileştirmiyordu.

Buluştuğumuz ender günlerden birinde kavga ettik. Tüm sosyetik solcular arasında, beni en çok çileden çıkaran oydu. Bahsettiği her iki kişiden biri "satılmıştı." Neye, kime satılmıştı? Hiç kimse, özellikle de Lindsay buna cevap veremiyordu. Bu argo deyim yıllarca rağbet gördü. Düşünmeyi durdurmak amacıyla tasarlanmış deyimler vardır, "satmak" bunlardan biriydi. Bir başka kelime de, son derece moda olan, "adanmış" kelimesi. Aynı politik hedefleri veya eylemleri destekleyen insan anlamına geliyordu. Bir öteki de "dava"ydı. Ahlaki bir anlam taşıyordu, çünkü dava tanım olarak iyi bir şeydi. Şöyle veya böyle sağcı olan herkesi kasteden, "faşist" ise tedavülden daha yeni kalktı.

Sovyetler Birliği'nden düzinelerce argo kelime geçmişti. Bir süre Edward Thompson, John Saville ve bizler "revizyonist" olmuştuk, yani parti çizgisinden sapmıştık, doğru olarak kabul edilmesi gereken parti çizgisini

değiştirmek isteyen insanlar olarak görülüyorduk. Bir başka kelime de "doğru"ydu.

Sporcunun Hayatı filmi[203] vizyona girdiği zaman beğendim, ama kendilerini hayatlarının zirvesinde gören ve önlerinde sadece sıkıntılı bir sıradanlık bulunan işçi sınıfındaki genç erkeklerin beden ve fizik gururlarını yeterince yansıtmadığını düşündüm.

Reuben Ship şimdi Elaine Grand'le evliydi. Elaine, Kanada televizyonunun ilk günlerinin "kapak kızı"ydı. Lucille Ball ve Lana Turner gibiydi, yuvarlak sert kalçaları, sert, şuh, öne çıkan göğüsleri, dostane, kardeşçe bir seksiliği vardı. Buraya gelen Kanadalı ve Amerikalı kızların hepsi bir süre böyle göründü, fakat altmışlı yıllar yeni vücut şekilleri gerektirdi: Hırçın, agresif. Kanadalı grubun çoğu eşlerini değiştirmişti. Reuben olağanüstü tatlı biriydi... "İyi" mi demek istiyorum? Hayır. Onun insancıl bir yanı vardı. O anda geçerli olan hoşgörüler belirli bir konuyu kapsadığı zaman her şeyi söyleyebileceğiniz çok sayıda insan vardır, ancak bu insanlar deneyimlerini veya hayali algılarını yansıtmazlar. Reuben'leyken ona her şeyi söyleyebilirdiniz ve sizi anlardı. Onu ziyaret etmekten zevk almamın bir nedeni onun Peter'ı sevmesi ve umutsuzca bir baba hayali peşinde olan bu çocuğa iyi davranmasıydı.

Reuben zamanlamasında şanssızlık yaşadı. Bazı film senaryoları yazdı ve bir tanesi, Norman Wisdom'la çekildi, ancak yeteneği *The Investigator* gibi öfkeli hiciv konusundaydı ve altmışlı yılların hiciv devrimine daha çok vardı. Çok içmekten öldü, ancak çok içmesinin nedeninin işi konusunda yaşadığı hayal kırıklığı olup olmadığını bilmiyorum.

Peter yatılı okuldayken Reuben ile Elaine beni evlendirme planlarını özgürce uygulamaya çalışabiliyordu. Chelsea'deki evlerine girdiğim zaman, boştaki veya bekâr kadının sık sık karşılaştığı erkek konuğu kaygılı bir şekilde beklerken bulurdum – şimdi o kadar olmuyor. Fakat yalnız kadınlar yakın arkadaşlarını bile huzursuz ediyor. Beni misafir Kanadalılar ve Amerikalılarla eşleştirmeye çalışırlardı. Mümkün olan ilk fırsatta adama, "Sorun değil, ben evlenmek istemiyorum," diye fısıldardım. Sonra büyüklerden gizli sırları olan iki çocuğa dönüşürdük. "Komik olan ne?" Bu

arada evlendirilmeye çalışılan iki kişi, suçlu bir ifadeyle, ama memnun bir halde yan yana otururdu.

Beni tanışmaya ikna etmeye çalıştıkları erkeklerden biri, o dönemde bile korkutucu denilebilecek nedenlerle hatırlanmaya değer. Çok küçük, iki veya üç yaşında bir kız çocuğuyla dul kalmıştı. Adam bana kızıyla nasıl aynı yatakta yattıklarını, kızın babasının vücuduna aşina olmasını sağladığını, mahrem yerlerini incelemesini hatta oynamasını teşvik ettiğini anlatmıştı. Gericiliğe meydan okuduğu için kendiyle gurur duyarak, “Hiçbir zaman penis kıskançlığı yaşamayacak,” diyordu. Bu uygulamanın öngörülmeyen sonuçlar yaratabileceğini, örneğin kızın kendini babasından kurtarıp başka birini sevemeyebileceğini söyledim. Gerçek öngörüden yoksun olduğum için hayal kırıklığına uğradı. İri yapılı, kıllı, kederli bir adamdı, ağır ağır konuşuyor ve düşünüyordu, Freud’un yoğun etkisi altındaydı. Birbirimize hiç uygun değildik ve birbirimizin evlilikle ilgili düşüncelerimizden korkmamamız hakkındaki gizli anlaşmamız her zamankinden daha etkili oldu.

Başka bir genç dul daha vardı. Karısı aniden ölmüştü ve genel kanıya göre bir an önce evlenmesi gerekiyordu. Bu çok aptalcaydı çünkü adam acı ve şokla ezilmişti. Ona âşık oldum. Ama çok fazla değil. Sağduyuyu göz ardı edecek kadar. Chelsea’deki evine taşınıp onunla birlikte kaldım. Burası, içinde şahane bir kızıl av köpeği bulunan, ev sahibesinin eksikliğini şiddetle hisseden ve gardıropları ölen kadının giysileriyle dolu olan küçük, güzel bir evdi. Yine bir anafora kapılmış sürükleniyordum, Clancy sonrası iradesizliğin yarattığı sürüklenmenin devamını yaşıyordum. Aslında bir şeyin, pasifliğin, dirençsizliğin sonuydu.

Adam *Daily Express*’te[204] çalışıyordu. Aniden tümüyle bambaşka bir dünyaya, sanki bir romanın sayfalarına adım atmıştım. Arkadaşları yarışlara gidiyor, atlara oynuyor, belli barlara takılıyordu ve hepsi sağcıydı. *Daily Express*’te gelecek vaat eden, amirleri ve özellikle büyük patron tarafından izlenen genç bir adamdı. Eğer Beaverbrook bir yazıyı beğenirse kuryeyle 100 sterlin gönderiyordu. Bu lord gibi davranışı gülünç buluyordum ama gözü yukarlardaki bu çırak bayılıyordu. Ayrıca Granada Televizyonu’nda Bernstein’ın yanında da çalışıyordu ama nasıl ve neden olduğunu

hatırlamıyorum. Bu konumda bulunmayı, güçlü adamların en sevdiği oğulları olmayı seviyordu. Bir gece sabaha karşı üçte telefon çaldı. Bernstein arıyordu. Ertesi gün Granada'da grev olacaktı ve Bernstein öfkeden deliye dönmüştü, ama dahası, inanamıyordu. Sürekli olarak, "Bunu bana nasıl yaparlar?" diye soruyordu. "Beni sevmiyorlar mı?" *Beni sevmiyorlar mı*? – despotların her zamanki feryadı. Geçici sevgilimi dinliyorum: "Elbette sizi severler, hepimiz severiz..." Bernstein o zaman böyle görülmüyordu, fakat kadınlar genellikle tarihin önemsiz kısımlarını daha iyi bilirler. Bernstein da haksız bir şekilde unutulanlardan biridir. Televizyon programlarının düzeyini artırmaya karar verdi ve bunu yaptı. Şu andaki televizyon imparatorlarının hiçbirisinin içinde, Granada Televizyonu kadar maceracı ve cesur olma cesareti bulunmamaktadır.

Bir an geldi ve kendi durumum kafama dank etti. Chelsea'deydim, sabahın köründe etrafım alışveriş yapan veya köpeği dolaştırmaya çıkaran kadınlarla çevrilmişti. Ben ne yaptığımı sanıyordum? Bütün bunlar ne demek oluyordu? Adamdan ayrıldım ve eve döndüm. Gerçek acıyla o kadar doluydu ki bu olay onu fazla üzmedi. Bana gelince, âşık olma bağımlısı haline geldiğime karar vermiştim. Bağımlı hale geldiğim şey, aşk yaşama durumuydu – coşku, saplantı. Bunu daha önce nasıl görememiştim? Bütün yapmam gereken, yazdığım bazı şeylere bakmaktı. Örneğin, *The Habit of Loving*. Bunu Jack'le yaşadıklarımı tekrarlamak istediğim için yazmıştım ama önümü görmeden çırpınıyor ve tökezliyordum, sonra da geri çekiliyordum.

Bu deneyim beni gerçekten çok şaşırttı. Kesinlikle bir şeyin sonuydu. *How I Finally Lost My Heart*'ı[205] yazdım. Sonra tekrar *Altın Defter*'e döndüm ve aklımda aşağı yukarı düzenlediğim materyali birleştirdim.

O dairede, çoğunlukla *Altın Defter* ve *Landlocked* olmak üzere epeyce yazı yazdım. Sabahları kalkıyor, üstüme bir pantolon, gömlek veya kazak çekiyordum. Saçlarımı tarıyor, dişlerimi fırçalıyor, çay yapıyordum. Bütün sabah ve öğleden sonra fincanlar dolusu çay içiyor, arada küçük uyku molaları vererek canlanıyordum. Kimi zaman tüm gün yazıyordum. Bazen de binlerce sözcük, hatta gün boyunca yazdığım her şey çöpü boyluyordu. Akşamları yorgunluktan bitmiş bir halde televizyonun karşısında yığılır

veya sokaklarda yürürdüm. Çalışan bir yazarın hayatı pek heyecan verici sayılmazdı. Bu düzen bir yıl kadar devam etti, ancak Peter ne zaman bir arkadaşıyla eve gelse onları Cornwall'a götürürdüm. Ev, iki gencin enerjisine yetmeyecek kadar küçüktü.

Bu dönemde pasiflik temasıyla bağlantılı sayılabilecek iki deneyim yaşadım.

En prestijli eğitim hastanelerinden birinde, jinekolojik muayene için yatakta yatıyorum. Hep çok yorgunum ve bunun rahmimin durumundan kaynaklanabileceğini düşünüyorlar. Yataklarda 12 kadın var ve uzman doktoru bekliyoruz. Benim yanımdaki yatakta yatan kadın perişan bir halde kıpırdamadan yatıyor, hıçkırıklarını bastırmaya çalışıyor. Genç bir hemşire hepimize göz kulak oluyor. Büyük adam odaya giriyor, peşinde bir düzine kadar genç erkek var. Soğuk, alaycı bir sesle konuşuyor, bu sesi duyunca büzüşüyorsunuz. Benim yanımdaki yataktan başlıyor. "Size daha önce de söylemiştim, Bayan –neydi adı?– Bayan Jones, hiçbir sorununuz yok. Kocanızın bana gelmesini sağlamanız gerekiyor. Hamile kalamamanızın nedeni kocanız. Bunu ona söylediniz mi?"

"Çok kızıyor," diye ağlıyor kadın.

"Kızıyor, öyle mi? O halde neden benim vaktimi ve halkın parasını boşa harcıyorsunuz? Vergi mükelleflerine kaç paraya mal olduğunuzu biliyor musunuz? Hayır mı? O zaman bilmelisiniz." Soğuk ses konuşmaya devam ediyor. "Buraya bir daha gelmeyin, Bayan... Kocanıza söyleyin, o gelsin."

"Ama gelmiyor," diye inliyor kadın.

"Bu sizin sorununuz, benim değil."

Bu arada genç hemşirenin mahcup olduğunu görüyorum. Ben de, "Herhalde bütün bu sivilceli gençlerin önünde bacaklarımı açmamı beklemiyorlar," diye düşünüyorum. Bunun olabileceği aklıma gelmemişti. Aşırı ahlakçılığı reddetme konusunda ısrarcı olsam da bu çok ileri gitmek oluyor. Genç öğrenciler şimdiden sırıtıyorlar ve birbirleriyle bakışıyorlar. Bu koğuştaki en genç kadın benim. Hemşirenin elinde yarım metrelik bir bez, peçete parçası var. Bunu ne yapacak? Doktor yatağımın ayakucuna gelince hemşire vücudumun alt tarafını örten battaniyeyi açıyor. Doktor notlarına bakıyor, sonra başını kaldırıp gözlerini bana dikiyor. "Bacak bacak

üstüne atmışken, öğrencilerimi nasıl eğiteceğimi söyler misiniz?" Hemşire tıslayarak, "Bacaklarınızı açın," diyerek küçük bezi yüzümün önüne tutuyor. "Zamanımı boşa harcamayın, Bayan..." diyor doktor. Bacaklarımı açıyorum ama aslında doğrulup adamın suratına tokadı patlatmam, göz süzen öğrencilere küfür etmem gerektiğini biliyorum. Hiçbirini yapmıyorum. "İşte mükemmel bir multiparia[206] örneği," diyor doktor. "Üç çocuk..." Notlarına bakıyor. "Evet üç. Buna daha sık rastlamamız çok kötü." Sonra Cecil Rhodes'un, Cape Town'dan Afrika kıtasına bakarken yaptığı gibi ayaklarını sağlam bir şekilde yere basıp sesini yükselterek bütün koğuşa, "Çocuklarınızı gençken doğurmalısınız. Doğa böyle istiyor. Bütün bu kadınsal sorunları yaşamanızın nedeni bebeklerinizi yeterince gençken doğurmamanız," diyor. Kabarık sayıdaki yardımcılarıyla yandaki yatağa geçiyor. Elbette onu öldürebilirdim ama korkak kurbanların acıklı yakınma ve suçlamaları hep sessiz kalır. Hemşire benim adıma utanarak el kadar bezi en az benim kadar beğenmiyor ve alçak sesle, "Giyinsen iyi olur. Bir şeyin yok," deyip artık sular seller gibi ağlayan yandaki kadına gidiyor. "Şşşşş..." diyor. "Haydi, git ve giyin. Sana bir fincan çay getireyim. Havlar ama ısırmaz." İkimiz de kasvetle kabinlere doğru gidiyoruz. Giyinirken kederle kendini bıraktığını duyuyorum. Perdenin arasından yataklardan birine kolunu yüzüne kapamış yattığını görüyorum. Gürültülü hıçkırıklar herkesi etkiliyor. Öfke dolu duygular kaynıyor içimde. Nasıl böyle kendimi ezdirdim? *Niçin*? Neden doktorlar beni böyle biçareye çevirebiliyorlar?

Londra'ya gelmek üzere Salisbury'den ayrılmadan önce asla bitmeyecekmiş gibi görünen o süre içinde doktor olan bir yakınıma kendimi yorgun hissettiğimi söylemiştim. "Bilharyaz olabilirsin," demişti. Bilharyaz konusunda uzmandı. Belirtilerden biri uyuşukluk ve yorgunluktu. Ona Matthew diyelim. Onunla ilk tanıştığımız zaman mesleğine daha yeni başlamıştı fakat başarı ve hastaları ona ağır, amirane bir hava vermişti. Bu konuda onunla dalga geçerdik. Bana bilharyaz testi yaptı. Negatif. Bilharyaz vücudunuza derinizdeki gözeneklerden de girebilir; salyangozlarla dolu suyla en ufak temas buna yeterlidir ve ben bütün çocukluğumu her suya girerek geçirmiştim. Hayır, salyangozların tutunduğu yosunlarla dolu durgun sularda yüzmemiştim ama ellerimi ve ayaklarımı sokmuş olabilirdim, zira o günlerde bilharyazın sadece idrar yolundan

girdiğine inanılıyordu. Bilharyaz olmam dünyanın en olası şeyiydi. Matthew’un söylediğine göre test sonucunun negatif olması bilharyaz olmadığım anlamına gelmiyordu O günlerde tedavi uzun ve berbattı: En az bir ay, her gün antimon iğnesi olacaktım. Afrika’daki yerel hastalıklardan biri olduğundan, siyahi nüfusun çoğunda vardı. Uzun ve can yakan tedavi bittiğinde çile sona ermiyordu çünkü bu topraklarda yaşıyorsanız hastalığa yeniden yakalanmanız kaçınılmazdı ki insanların çoğu da yakalanıyordu zira yıkanıp su çektiğiniz nehirler ve göller bilharyaz kaynıyordu. Bugün birkaç hap işi hallediyor, böylece tedavi oluyorsunuz. Bir ay süreyle iğne olmaya katlanamayacağımı bildirdim ancak Matthew yeni bir tedavi yöntemi bulduğunu söyledi. Buna göre bir aylık antimon dozunun tamamı üç günde veriliyordu. Çok şiddetliydi ama işe yarıyordu. Dener miydim? Ayrıca bilime katkıda bulunmuş olacaktım çünkü tedavi hâlâ deneme aşamasındaydı. Gök mavisi cüppeler ve peçeler takan melek gibi genç hemşirelerin çalıştığı bir hastaneye yattım. Günde dört defa iğne yapılıyordu. Her iğneyle kalbiniz patlayacakmış gibi çarpıyor, pompalıyor ve titriyordu. Nefes nefese kalarak yatıyor, bunun ölüm olduğunu düşünüyor, başka bir doz vermelerine izin vermeyeceğinize yemin ediyordunuz. Tam dayanılmaz hale geldiği zaman bedeninizdeki ayaklanma duruyordu. Genç melekler kaygıyla ama gülümseyerek yanımda dururken ben günde dört kez öleceğimi düşünüyordum. Bir gün odaya ciddi ve otoriter bir tavırla Matthew girdi. “Eh, iyi görünüyorsun.”

“Ama Matthew, kendimi çok kötü hissediyorum. Emin misin?”

“Her şey yolunda. Geleceğin tedavisi.”

Dört gün sonra sürünerek, sarsılmış bir halde, titreyerek, zehirlenmiş, hasta bir şekilde hastaneden çıktım. Tahminen artık bilharyaz hastası değildim. Ancak daha az yorgun değildim. Sonra üçüncü bebeğimi doğurdum, *Türkü Söylüyor Otlar*’ı yazdım ve Londra’ya geldim.

Kısa süre sonra Matthew da Londra’ya, Tropik Hastalıklar Hastanesi ve başka uzmanlık hastanelerine bilharyaz üstüne dünya çapında uzman bir danışman olarak geldi. “Nasılsın?”

“Kendimi sürekli yorgun hissetmem dışında iyiyim.”

“Bilharyaz olabilirsin.”

“Ama bana bilharyaz tedavisi uyguladın.”

“Sahi mi? Tedavi gördün mü?”

“Bana ‘üç günlük uygulama’ yaptın. Bombardıman.”

“O tedavi durduruldu. Onunla birkaç kişiyi öldürdük. Gerçi yalnızca yerlileri. Onların bu tedaviye dayanacak güçleri yok.”

Korkarım, bana yine test yapılmasına izin verdiğimi, negatif çıktığını ve bunun aslında hiçbir şey kanıtlamadığını bildirmek zorundayım. Sanki her şeyi kabullenme, memnun etme kaygısı içindeydim ve tek kelime edemiyordum, “Hayır,” diyemiyordum. Peter’ın tüm sömestr boyunca okulda olmasından yararlanarak meşhur doktorun bakımı altında, Tropik Hastalıklar Hastanesi’ne gitmeyi kabul ettim. Orada bir ay kaldım. Tabii ücretsiz. Tedavi yine günde bir doz şeklindeydi ve zevkli olmasa da acı vermedi ve korkunç değildi. Bu dinlenme fırsatı beni memnun etmişti. Yatakta yatarken okudum, *Altın Defter*’i düşündüm ve sigara içtim. Bana, antimon tedavisi gören hiç kimsenin bir iki günden fazla sigara içmediği konusunda güvence verdiler. Ama ben bütün tedavi boyunca içtim. Matthew uzun boyu, ağır ve amirane tavrıyla yanıma gelir, gayet iyi olduğumu söyler ve sonra odada yatan, bütün doktorları büyüleyen diğer kadının yanına giderdi. Bu kadın İngiliz bir rahibeydi, Nijerya’da çalışıyordu ve orada, bacaklarının aralıklarla şişmesine, kızarmasına, hatta morarmasına yol açan gizemli bir hastalığa yakalanmıştı. Bu renkli ziyaretlerin zamanlaması doktorları şaşırtıyordu. Belli ki hâlâ bilim tarafından bilinmeyen bir solucan yüzünden oluyordu. Rahibe Lucy yatakta yatıp kadın dergileri ve İncil okuyordu. Yanında bir zil vardı ve bacakları şişmeye ve kızarmaya başladığı anda bu zile basmasını söylemişlerdi. Günde birkaç kez kalabalık bir grubun hızla yaklaşan ayak sesleri koridorda yankılanırken hastanenin her yerinden doktor ve hemşireler yanımıza gelirlerdi. Kızaran bacakların yanında dururlar, bacağı kazıyarak deri parçaları, kan örnekleri alırlar, “Büyüleyici... İnanılmaz... Şaşırtıcı,” derlerdi. Sonra isteksizce uzaklaşırlardı çünkü bacaklar sönmeye başlardı. Rahibe Lucy 50 yaşlarında bir kadındı. Yıllardır Nijerya’da yaşıyor, ücra bir yerde çalışıyor ve kâfirlere Tanrı’yı sevmenin yanı sıra okuma yazma öğretiyordu. O da benim gibi güzelce dinleniyordu. Rahibe arkadaşları ziyaretine gelmiş, ona dergiler, aşk romanları, çikolata, pembe tüylü şıpıdık terlikler, pembe bir lizöz getirmişlerdi. Sonra tedavi için başka bir koğuşa,

daha ciddi bir bölüme götürüldü. Onun yerine, şişman, sakin, düz sarı saçlı ve mükemmel bir şekilde parlayan pembe tırnakları olan sade bir İngiliz kadını Bayan Ada Dimitrios geldi: Hastaneye gelmeden önce saçlarını ve tırnaklarını yaptırmıştı. Bembeyaz hastane yastıklarına ve yanında getirdiği çiçekli minderlere yaslanarak oturup, *Daily Mirror* ve *Daily Express*'e ek olarak, çok sayıda basit roman okuyordu. Söylediğine göre okumak için yeterince şey bulamıyordu, okumaya susamıştı.

Hikâyesi şöyleydi: İki neşeli İngiliz kızı kendi başlarına Yunanistan'a tatile gitmişlerdi. Bu olay ellili yılların başında yaşanmıştı ve o zaman olağan değildi, girişimcilikti. Kız kardeşi Maureen tarafından ikna edilmişti. "Her zaman yabancıları severdi. Ben o kadar sevmezdim." Atina'da kafelerde oturmuşlar ve Yunanlı bir tüccarın dikkatini çekmişlerdi. Tacir bu pembe-beyaz sarı saçlı İngiliz kızına bir görüşte, öylece, pike dalışı yaparak âşık olmuş, çarpılmıştı. Kızları çiçeklerle, çikolatalarla taciz etmişti ve Ada'nın hemen onunla evlenmesini istemişti. Ada, "Neden Maureen'e teklif etmiyorsun? Yabancıları seven o," demişti. Ama Ada, Aristides'le evlenmişti. "Bana Ari de." "Hayır sana Harry diyeceğim." Onunla birlikte Nijerya'ya, kuzeydeki Kano'ya, adı develeri, kervanları, müezzinleri, baharat ve her türlü cazip malın satıldığı pazarları çağrıştıran bir kente gitmişti. Burası çok eski bir ticaret kentiydi, hep öyle olmuştu ve tarihi tam bir aşk hikâyesiydi. Croydon'lu Ada kendini uçsuz bucaksız bahçesindeki büyük ağaçların gölgelediği kocaman havadar odaları, çoğu geceler uyumak için çıktığı çatı terasıyla büyük eski bir evde bulmuştu. Evin çatısı düzdü ve Ada çoğu geceler oraya çıkıp uyuyordu.

"'Önce sevişelim. Sonra çatıya çıkarız,' diyorum ama Harry, 'Haydi ama, gel çatıda sevişelim, herkes yapıyor,' diyor. Ama ben, 'Hayır,' diyorum çünkü doğrunun ve yanlışın ne olduğunu biliyorum."

"Onu seviyor musun?" diye sorarken doğrudan konuya girmekte hiçbir sakınca görmedim.

"Herkes aşktan bahsediyor. Ne demek istediklerini bilmiyorum. Eğer aşk buysa Harry'den başka bir erkeğe dayanamazdım."

Onun çok zengin ve başarılı biri olduğunu anlaması epey zaman almıştı. Harry tüccardı. Çok çalışıyordu. Gündüzleri pek görüşmüyorlardı.

"Kendini yalnız mı hissediyorsun?"

“Yalnız mı? O kelimenin de anlamını bilmiyorum. Kendi başıma kalmayı seviyorum, hep sevdim.”

Bazen yanında bir hizmetçiyle çarşıya, pazara gidiyordu çünkü Harry arada sırada dışarı çıkması gerektiğini düşünüyordu fakat aslında pencerenin kenarında, kademeli sehpalar üstüne çiçekler dizdiği ve böylece büyük tavan vantilatöründen gelen havayla çiçek kokusunun odaya yayıldığı devasa odada kendi başına oturup uçakla Londra’dan gönderilen *Daily Mirror*’ı okumayı seviyordu. Arkadaşı yoktu. Kocası istediği zaman onun arkadaşlarını ağırlıyor, öğle veya akşam yemekleri düzenliyordu. Ancak her şeyi hizmetçiler yapıyordu, onlara şunu veya bunu pişirmelerini söylediği zaman sadece ayak bağı oluyordu. Harry’nin beyaz arkadaşlarının karılarıyla ortak bir yanı yoktu, siyah iş arkadaşlarınınkilerle de. Doktorlar, misyonerler, öğretmenler vardı ama şahane tırnaklarını parlatır, Nijerya güneşinin tek bir ışınının bile değmediği kusursuz bembeyaz tenine hayranlıkla bakarken, “İyilik yapmaya soyunanlardan hiç hoşlanmam,” diyor.

Hayatını seviyordu, ancak mikrop kapmıştı ve sürekli olarak ishaldi. Sabırsızlıkla Tropik Hastalıklar Hastanesi’nin onu tedavi etmesini bekliyordu çünkü bir an önce evine dönmek istiyordu.

Her postada Harry’den bir mektup geliyordu. Tutkulu mektuplar.

Mektubu okurken kızararak, “Beni özlüyor,” yorumunu yaptı. “Sekse çok düşkün. Ona söylüyorum: ‘Libidon çok yüksek. Bu senin için iyi değil. Hem de bu sıcakta.’”

“Ama dinlemiyor. Elinde olsa günde üç kez yapar. Bazen öğlenleri eve gelir ama yemeğe değil. Bana ‘Seni seviyorum, seni seviyorum, seni seviyorum, haydi yatağa gel,’ der. Ancak sıcaklık 38 derece oluyor. ‘Beni sevmiyor musun?’ diye sorar. Bana yalvarır ve ben razı olurum çünkü bir erkeğin köpek gibi yalvardığını görmekten hoşlanmıyorum. Bütün o ter, sırılsıklam olan çarşaflar. Ama sonra hemen değiştirmek zorunda kalıyorum, çünkü hizmetçilerin öğrenmesini istemiyorum.”

Kocasına şunları söylemişti: “Bak, canım, hayır, dinle beni, seks için kendine bir kız bul, benim için sorun olmaz.” Ama Harry, “Sen beni sevmiyorsun,” diye ağlamaya başlamış, Ada ise, “Senin gibi bir erkeğin iki karısı olmalı. Bu senin suçun değil. Çok dolusun,” demişti.

“O kadar üzüldü ki,” derken huzur dolu gözleri bir kereye mahsus doldu. “Bunları bir daha asla söylememem gerektiğini anlamıştım. Ama bunda ne var, bilmek istiyorum? Seks için bir kız ve diğer her şey için ben. Çünkü biliyor musun, ondan hoşlanıyorum, başka hiç kimseyle evlenemezdim.”

“Nijeryalı bir kız bulsa üzülür müsün?”

“Zenci bir kız mı? Beyaz olmasını tercih ederdim ama önemli değil. Oradaki zencileri seviyorum. Yemekleri seviyorum. Sevmediğim tek şey bütün o gürültü. Çok gürültülü insanlar. Ama orası onların ülkesi.”

“Paranı neye harcıyorsun?”

“Çok güzel giysilerim var. Akşamları Harry için onları giyiyorum. Bundan çok hoşlanıyor. Bir Dior elbisesi bile aldım. Ama para harcayacak yer yok. Çoğunu Yunanistan’daki ailesine veriyor. Ailelerine bakan insanları seviyorum. Çocuğum olmuyor. Çocuk sahibi olmayı umuyordum ama hiçbir şey olmadı ve ona ‘Endişelenmiyor musun?’ diye sordum. ‘Hayır,’ dedi, bu dünyada tek istediği bendim ve eğer çocuğumuz olursa, ona zaman ayıramazdım.” Oturduğu yerde leylak rengi geceliğini kaldırıp boynuna, göğsüne ve o harika cildine krem sürüyor. “Hayatı olduğu gibi kabul etmek lazım,” diyor içini çekerek.

Hastanede beni epeyce insan ziyaret etti ve Ada yattığı yerde kitap okuyarak konuşmalarımızı dinledi.

“Sohbetler hoşuma gidiyor,” diyor. “İlginç arkadaşların var. Sen gerçek bir bohemsin. Bunu biliyor muydun?”

“Öyle diyorlar,” diyorum, “Ama yalnızca Afrika’da. Peki sen bohemi nasıl tanımlarsın?”

Bunu ciddi ciddi düşünüyor. “Şey, ben bohem değilim. Harry değil. Ailesi de değil. Benim ailem de değil. Ama sen bohemsin. Arkadaşların da bohem. Farklı olmayı seviyorsunuz.” Arkasını dönüyor. “Şimdi biraz uyuyacağım. Hemşirelere söyle beni uyandırmasınlar. Evde hiçbir zaman uykumu alamıyorum çünkü Harry izin vermiyor. Biliyor musun? Bazen uyanıyor ve Harry’yi üzüntüyle ağlarken buluyorum. ‘O kadar güzelsin ki, elimde olmadan ağlıyorum,’ diyor. Ona, ‘Bu lafı bu kadar sık söylersen inanmaya başlayacağım,’ diyorum.”

Gerçekten bilharyaz olmuş muydum? Bunu hiçbir zaman bilemeyeceğim.

Bu küçük tıbbi anılar, otoritenin baskısı altında, oldukça patolojik bir pasifliğin kaydıdır. “Kadınlık pasifliği” diye yazmıyorum çünkü iş doktorlara gelince cinsiyetin çok fark ettiğini sanmıyorum. Bizlere hep söyleneni yapmamız öğretildi. Bir bebeğin, küçük bir çocuğun ilk duyduğu söz, “Bak, doktor burada... Doktor diyor ki... İlacını almalısın, doktor öyle diyor... Doktor yataktan çıkmamanı söylüyor.” Doktorların eve geldiği dönemlerde, çocuk, doktorun gelip bütün ev halkına ne yapmaları gerektiğini söylemesini herkesin beklediğini görüyordu. Artık eve doktor gelme dönemi geçtiğine göre belki bu durum da değişir.

Bugün benim için en şaşırtıcı olan, eskiden doktorlara yapmaları gerekeni, verecekleri ilacı söyleyen annemin, gene de hastasıyla arasında bu otoriteye ihtiyaç duymasıydı; babam, kardeşim ve benle. Bunun nedeni, o dönemde hemşirelere verilen acımasız disiplindi, zira doktor emretmediği sürece kesinlikle hiçbir şey yapmalarına izin verilmiyordu. Çiftlikte, babam diyabet veya onun sonucunda ortaya çıkan hastalıklar yüzünden çok hastalandığı zaman onu eski arabaya bindirir ve annem yanına oturarak babamın yüzüne bakıp, koma veya bayılma belirtileri olup olmadığını incelerken ben arabayı sürerek onları Salisbury’ye götürürdüm. 110 kilometre nedir ki? Hiçbir şey. Fakat bütün yol kıvrımlıydı, çakıllı ve kumlu yüzeyinde büyük dalgalar vardı ve bunların üstünden ya hızla geçmeniz –ki bu durumda araba ve içindekiler sarsılır, titreşirdi– ya da son derece yavaş gidip bir bayırdan inip diğerine tırmanmanız gerekirdi. Babam çok hasta olduğu için yavaş gitmem gerekirdi. Yolculuk, arada durup babamı dinlendirerek beş altı saat sürebilirdi. Bütün yolu asfaltlayacaklarına yalnızca tekerleklerin geçeceği şeritleri asfaltladıklarından, biraz daha hızlansak da gene de oldukça yavaş kalıyorduk çünkü bu şeritlerin kenarları çentikli tepeler gibiydi ve eğer dikkat etmezseniz kayıp kumlara girebilirdiniz. Babam solgun bir şekilde bir eliyle arabanın kenarını, diğer eliyle de annemi tutarak kan ter içinde otururdu. Sonra hastaneye vardığımızda annemin zaten çiftlikte yaptığı testler için bir sabah veya bir günlüğüne hastaneye yatırılır ve doktor anneme zaten bildiği şeyi söylerdi. Babam o gece bir otele yatırılır, ertesi gün o korkunç yavaş sürüşle eve dönülürdü. Bütün bunlar doktor otoritesinin onay damgasını vurması içindi. Çılgınlık. Gene de böyleydi. Böyle olmak zorundaydı.

Altın Defter genellikle en iyi romanım olarak görülmektedir. Belki öyledir, ama benim başka düşüncelerim var. Yazarlara kendi eserlerini değerlendirmemeleri öğretilir. Kitap, yazıldıktan neredeyse 40 yıl sonra bile hâlâ düzenli olarak satılıyor ve sık sık yeni baskısı yapılıyor. Hem de sadece Avrupa ülkelerinde de değil. Bu kitabın tarihi, bir romanın yaşayabileceği değişiklikleri göstermektedir.

İnsanlar hep, “Bu romanı, o romanı, o öyküyü neden yazdın, nasıl oluştu?” diye soruyor. Fakat bunun cevabı hiç kolay değil. Yıllarca nasıl yazacağınızı bulamadığınız için bir romanı düşünebilirsiniz, sonra birden çözülür, belki bir ya da bir dizi rüyada; imkânsız olan artık kolaydır. *Evlilikler*’e böyle oldu. Format nedense, *Argos’taki Kanopus Arşivleri* biçimlemesi on yıl süren yazılamamaya bir son verdi. Sıklıkla olduğu gibi çözüm basitti: Öykü anlatıcısının çok eski zamanlardan kalma sesini kullandım ve her şey yerli yerine oturdu. Bir roman insanın aklına aniden gelebilir, örneğin *İyi Terörist*’te olduğu gibi. *Altın Defter*’in doğuşu çok uzun sürmemişti, ama sadece içindekiler yüzünden değil, benim o dönemdeki durumum nedeniyle de oldukça karmaşıktı. Gerçekten de bir dönüm noktasındaydım, bir kırılma anı yaşıyordum; bir eritme kabının içindeydim ve yeniden şekillendirilmeye hazırdım. Hazır olduğumu biliyorum – bu konuda bilinçsiz değildim. Bir kere, duygusal yaşamımın bundan böyle başka türlü olacağı hususunda kesin karar vermiştim. Bir diğer neden de politikaydı, komünizm ahlaki güç olarak çöküyordu. Çevremdeki herkesin yüreği kan ağlıyordu, buhran geçiriyor, dine dönüyorlardı. Bu çok sık olur, eski sıkı komünistler iş yapmaktaki yeteneklerini keşfediyor, çok para kazanıyorlardı çünkü kapitalizm süreçlerine olan saplantı ticaret mesleği için en iyi hazırlıktı. İşin özü şu ki bütün yumurtalarını tek sepete koyanların üzüldüklerini görüyordum. O zamana kadar bastırdıkları, engel oldukları düşünceler, bazen çılgınlık şeklinde akın ediyordu. Beyaz ve siyah diye kategorize edilmiş bir toplum tarafından yetiştirilmiştim ve bunun sonucu da Güney Afrika haberlerinde görülmeye başlanmıştı bile: Katılıklar kırılıyor, şiddet ve savaş halinde patlıyordu. Daha da geriden annemle babamın seslerini duyuyordum. Babam –en azından hâlâ kendisi gibiyken, kendisindeyken– eleştirel değildi, insancıldı, insandı, hoşgörülüydü; annem her zaman

sınıflandırmaya, kınamaya, yargılamaya hazırdı. Dünyada olağanüstü bir dönemin sona ermekte olduğunu biliyordum. Çok yakında delirmiş gibi görüneceğini biliyordum. Sonsuza dek sürecekmiş gibi görünen atmosferlerin ve ortamların bir gecede kaybolabileceğini biliyordum. Buna ilişkin olarak yaşadığım en inanılmaz olay, İkinci Dünya Savaşı bittikten hemen sonra, Soğuk Savaş'ın başında, arkadaşlıkların bir gecede bozulması ve müttefiklerin düşman olmasıydı. Birkaç yıl boyunca, 19. yüzyıl hakkında asıl okumak istediğim romanların henüz yazılmadığını düşünmüştüm. Çok sayıda tarih kitabı vardı ama roman çok azdı. Tarih kitapları boldu ama romanlar çok çok azdı. Resmi tarihin ardında yatan entelektüel tartışmaların, kavgaların, tutkuların ve nefretlerin gerçek öyküleri neredeydi? Sosyalist çevrelerde yaşandığı şekliyle hayat neredeydi?

Komünistlerle altın çağ hayalleri kuranların sonradan okuyup herkesin kendilerini nasıl gördüğünü anlayacağı bir roman yazmak istiyordum. Bu arada da hatırlatmalıyım ki, gerçekten, kısa bir süre sonra bu dönemin geleceğine inanıyorduk. Bu kadar aptalca bir şeye nasıl inanabilmiştik? En azından bu delilikler kayda geçmeliydi.

Yaşadığım ve hâlâ yaşamakta olduğum aşırı bölümlendirmeciliği ve ardından da yıkılışını anlatacak bir çerçeveye ihtiyacım vardı. İdeolojiler salt politik olmakla kalmıyor, kadınların kendilerini nasıl gördükleriyle de ilgili oluyordu. Şimdilerde kadın hareketinin altmışlı yıllarda başladığına inanılıyor. Cinsellik gibi. Aslında, 1940'larda ve 50'lerde, komünist partilerinin içinde ve civarında, ayrıca sosyalist partilerde kadınlar hakkında birçok grup tartışması, toplantı, sohbet yapılmıştı. Kadınlar gündemdeydi. Kadınlar oldum olası oturup erkekler üstüne konuşmuştur, hatta böylesi sesler çocukluğumdan kalma. Anılarım, erkekler, kadınlar, aralarındaki farklılıklar, aşk, seks ve evlilik üzerine konuşmalarla dolu. Yeni olan düşünce, eski dengelerin bozulmak zorunda olduğuydu.

Örneğin, Joan Rodker'ın mutfağında yapılan konuşmada, Molly ile Anna'yı arıyordum. Joan Molly'di –tabii çok değiştirilmiş haliyle– ve ben de Ella'ydım. Olanları veya söylenenleri aynen anlatmadığımı söylemeye gerek yok, ancak insanlar otobiyografiye o kadar aç ki insan tekrarlamak ihtiyacı hissediyor: Hayır, her şey aynen öyle olmadı.

Otobiyografik olana duyulan gereksinim olağanüstü. “Hayır, Molly tanıdığım pek çok kadının bileşimiydi. *Altın Defter*’deki Ella’nın durumu bana aitti ama karakteri pek öyle değildi,” desem anında hayal kırıklığı olur. Kelimesi kelimesine tam bir gerçekle çakışma isteği. Virginia Woolf’un dediğine göre, bir romanın yüz okuyucusundan yalnızca biri gerçekten yazarın yarattığı hayal ürünüyle ilgilidir; gerisi yazarın, “kendini koyup koymadığını”, o portrenin Freddy mi yoksa Jane mi olduğunu bilmek ister.

O yüzüncü okuyucunun değerini bilmeyi nasıl öğreneceğiz?

Peki, neden hep bir romandaki karakterleri otobiyografik olarak yorumlamak istiyorlar? “Hayır, o karakter hayali veya yarım düzine benzer insandan oluşturuldu ya da başka bir sahneden buraya aktarıldı,” dediğim zaman yüzlerde beliren hayal kırıklığını ne kadar da sık gördüm. Gördüğümüz şey, hayal gücüne karşı duyulan isteksizliktir. İstenen şey gerçeklik, realite, “aslında” olanlardır. Eğer, “Evet, hepsi başımdan geçti,” dersem, ah o rahatlama, gülümseme, zevk. Bunun nedeni ne? Bir zamanlar anlatılan bütün hikâyeler hayaliydi, efsaneydi, destandı, masaldı, fabldı. Çünkü birbirimize hikâyelerimizi böyle aktarıyorduk. Fakat o beceri, gerçekçi romanın baskısı altında yozlaştı, en azından hikâye anlatmanın tüm hayali veya fantezi yanları karıştırılarak kesin kategorilere yerleştirildi. Büyülü gerçekçilik, uzay kurgu, bilimkurgu, fantezi, halk bilimi, masallar, korku hikâyeleri var, zira her şeyi yaptığımız gibi, edebiyatı da bölümlere ayırdık. Bir tarafta realizm – gerçek. Diğer tarafta, başka bir kutuda, hayal gücü – fantezi. Ancak şimdi okuyucuların çoğu okurken şöyle düşünmek ister: Bu aslında yazarın başına gelenler. Ve hikâyeyi kişisellikten çıkarmak, kişisel ve özel deneyimi genelleştirmek için o kadar uğraşan yazar, bazen keşke hiç zahmet etmeseydim, olanları aynen olduğu gibi – bir otobiyografi yazsaydım, diye düşünür.

Gerçekçi romanlarda diğer boyut, bir yerde girmesi gerektiği için, zorla içeri girmeye çalıştığı zaman, çoğu zaman delilik şeklinde tezahür ediyor. Jane Eyre, Rochester’ın ilk karısının sesini duyduğunda, zavallı bir deli kadının çıkarttığı sesin ötesinde çağrışımlar yapar. Günışığındaki yaşamdan dışlanmış garip ve mantıksız dünyalar cennet ve cehennemin aleviyle vahşice aydınlanır. Bu dışlanmadan biz zararlı çıkarız. Gerçekçi edebiyatta deliliğe çok fazla ağırlık verilmektedir ve bunun nedeni, deliliğe izin

verilmesidir. Hayaller aşırı derecede önemlidir, çünkü hayaller "gerçekçidir." Ne de olsa hepimiz hayal kurarız. Saçmalıkların görüldüğü, hatta odak noktası olduğu "gerçekçi" romanlar konusunda kolaylıkla uzun bir liste yapabiliriz, ancak bunlar hayal veya delilik gibi kabul edilebilir kisveler altındadır.

Altın Defter yüksek baskı altında yazıldı. İçten gelen bir baskı ki bu beni başka bir bulanık alana getiriyor. Bazen bir romanı tetikleyen duygusal baskılar romanın konusundan çok uzaktır. Bunu bütün yazarlar bilir ama sanırım çok az okuyucu anlar. *The Fifth Child* tamamen hayal kırıklığı ve öfke ürünüydü çünkü Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiği zaman yaşananlar hakkındaki gerçeği gazetelerin yazmasını sağlamak imkânsızdı. Bir nesil dolusu genel yayın yönetmeni ve gazeteci (bir zamanlar en aşırı uçtaki görüşleri savunan, ama genellikle olduğu gibi, genel görüşe dönen) hâlâ Sovyetler Birliği'ne karşı duygusal bir bağ hissediyordu ve bu durum, sevdikleri hakkında tek kelime eleştiri yapmalarını önceleri imkânsız, sonradan da zor hale getiriyordu. *The Fifth Child*'ın ardında bu enerji yatıyordu, ancak kitap Afganistan'ın Sovyetler tarafında işgali hakkında değildi. *Altın Defter*'in ardında kaybetme, değişim –Jack ve Clancy tarafından duygusal sınırlarıma sürüklendiğim– daha doğrusu, birey olarak aslında onlarla hiç ilgisi olmayan kendi duygusal ihtiyaçlarım yüzünden sürüklendiğim duygusu yatıyordu. Yaralı kahraman, acı çeken adam ihtiyacımı anlıyordum ve bütün bunların bitmesi gerektiğini biliyordum. Üçüncü ve son çocuk olan Peter büyüyordu. Kayıplar, ayrılıklar, uzun zaman önce başlayan dramların sona ermesi, sınır çizme ihtiyacı - son. Bütün bu dinamik enerjiyi –sandığımızdan çok daha güçlü olan duygusal enerjiyi– *Altın Defter*'e harcadım. Hem de bunu, genellikle "entelektüel" olarak adlandırdığımız şeyin aslında duygusal olduğunu kabullenmenin yanı sıra yaptım. İdeolojik bir tartışma yapan entelektüellerle dolu bir odadan daha şiddetle duygusal ve tutkulu –ve de zehirli– bir şey var mı? Ancak nefesimi tutarak bu tehlikeli alanın yanından geçiyorum.

O romanın çatısını düşünerek kurmuştum. Canlıları bölüp kategorize etmenin tehlikeli olduğunu ve sadece sorun yarattığını düşünüyordum. Yaşlı, genç; siyah, beyaz; kadın, erkek; kapitalizm, sosyalizm; bu büyük ayrımlar bizi mahvediyor, bizi gerçek olmayan kategorizasyonlara zorluyor,

ortak noktalarımızdan çok, bizi ayıran şeyleri aramamıza neden oluyor. *Altın Defter*'i şekillendiren düşünce buydu. Fakat duygular düşünceden daha güçlüydü. İşte bu nedenle *Altın Defter*'in başarısız olduğunu, kendi standartlarımla, anlatmak istediklerim açısından başarısız olduğunu düşünüyorum. Zira bu kitap, her şeyi –insanları, fikirleri, tarihi– kutulara tasnif etmek üzere ayarlanmış bilgisayarlar gibi düşünme eğilimimizi bir nebze değiştirebildi mi? Hayır, değiştirmedi. Peki, neden bu kadar kibirli bir düşünceye kapıldım? Ama ben keşfetmenin, aydınlanmanın eşiğindeydim. Bu Gerçeği daha yeni görmüştüm. Kendi beynimin bir tasnif makinesi gibi çalışmasını izliyordum ve dehşet içindeydim.

Altın Defter bir anda "Kadın Hareketinin Kutsal Kitabı" haline gelmedi ama birçok ülkede bu şekilde tanımlanıyordu. Hem İngiltere'de hem de Birleşik Devletler'de, erkekler tarafından olduğu kadar kadınlar tarafından da yapılan yorumlar hırçın, kinci ve düşmancaydı. Bir araştırmacı beni görmeye geldi ve *Altın Defter* için yapılan eleştirilerin bu kadar kötü olmasına şaşırdığını belirtti. Bunun farkında mıydım? Tuhaf olsa da evet, farkındaydım. Bu eleştiriler karşısında, ondan sonra bir daha olmasına izin vermediğim bir şekilde şaşırmış ve yıkılmıştım. Bir kere, o zamana kadar şanslı olmuştum, yazdığım şeyler genelde takdir edilmişti veya olaylar beni haklı çıkarmıştı. Güney Afrika'daki koşullar hakkında ilk yazdığım şeyler, "beyazlara" haksızlık olarak değerlendirilip eleştirilmişti, fakat o dönem geride kalmıştı. Bu eleştiriler, *Altın Defter*'in bir yaraya parmak bastığını gösteriyordu. Duyduğunuz veya gördüğünüz zaman eleştirmenin kitap hakkında değil, kendisi hakkında yazdığını anlıyorsunuz. Eleştirmen buruk bir kinle yazdığı zaman, "Bu roman bana annemi, kocamı, çocuğumu hatırlattığı için canımı sıktı," demiyor, "Bu korkunç bir roman," diyor. Bunu anlamak için benim o zaman olduğumdan daha deneyimli olmanız gerekiyor. Ayrıca eleştiri düzeyi şaşırtıcıydı. O zaman herhangi bir alanda yalnızca birkaç iyi insan olduğunu ve geri kalanının ikinci sınıf, cahil insanlar olduğunu bilmiyordum. Eleştirilerden bir tanesi bile *Altın Defter*'in ilginç bir şekli olduğunu ve bunun eleştirmenlerin, İngiliz romanlarının geleneksellliğinden yakındığı bir dönemde yazıldığını fark etmedi. Romanın cinsellik ve savaş yönlerinden o kadar rahatsız olmuşlardı ki başka hiçbir şey görmüyorlardı. Eleştirmenler hakkında şunu anlamak gerekir. Onlar

çoğunlukla çok duygusal insanlardır. Onların görevi –aslında?– tartmak, karşılaştırmak, düşünmek, değerlendirmek ama çoğu zaman yalnızca duygusal davranıyorlar.

O kadar belirgin şekilde olmasa da, *Love, Again*[207] kitabımda da aynı şey yaşandı. Eleştirmenler nasıl *Altın Defter*'in sözde konusu olarak sadece kadınlarla erkekleri gördülerse, *Love, Again*'in ilk başta göze çarpan konusu olan ileri yaşta aşkı, şaşkınlıkla ve dehşetle karşıladılar ve oldukça karmaşık bir yapısı olduğunu fark etmediler.

O dönemde en yüksek sesle dile getirilen bir eleştiri sonradan giderek azaldı. Bu eleştiri, erkek karakterlerin son derece sevimsiz olması ve benim bunu göremememdi. (Bunun ardında, "Kadın yazarlar erkekler hakkında yazamıyor," ifadesini, o eski son-çare sözleri duyabiliyorsunuz.) Sonra, *bütün* karakterlerin sevimsiz olduğu belirtildi. İnsan hemen şunu merak ediyor: Eleştirmen ne kadar olağanüstü, başka bir insanın asla tanıyamayacağı harika insanlar tanıyor olmalı. Ayrıca kendilerini, başkalarının onları gördüğü şekilde değil de, son derece mükemmel görüyor olmalıydılar. Proust'un tam da bu konuda hince ve gülünç bir anlatısı vardır. Şehirli dilinde pohpohlayıcı bir anlatım hayal eder, sosyete editörünün köşe yazısı gibi, ama Goncourt kardeşlerin gazetesinin Vendurin'leri ve çevrelerini anlatışı gibi alttan bir bakış. Sanki *Hello* dergisi *Tehlikeli İlişkiler*'i yazmaya soyunmuş gibi.

Muhtemelen şöyle bir şeydi:

> Church Street'ten aşağı yürüyordum, Molly Jacobs'un evinin önünden geçerken bir de baktım birinci katın penceresinde *Frontiers of War*'ın güzel yazarı Anna Wulf oturuyor. Yüzü odaya dönük. Gülüveriyor, demek ki sohbet etmekte, belki de bizzat Molly'yle. Bu ikisine azıcık imrenmeden edemedim, beğenilen yeni bir yazarla sahneden hiç inmeyecekmiş gibi görünen, *The Wings of Cupid*[208] tiyatro oyunculuğunu bir kez daha sergileyen Molly Jacobs. Derken yan sokaktan sütçü göründü ve bunu duyan Molly, Anna Wulf'un yanına, pencereye geldi. Sütçü yukarı bakıp iki kızı selamladı. Sevimli bir tablo gibiydiler. Molly beni görüp el salladı. Sessizce yalvarır gibi yaptım, o da Anna Wulf'a bir şeyler söyledi ve bana bir bakış attı, tanıdı, tiyatro fuayesinde bir kere karşılaşmıştık. Hemen ipek bir eşarp içinde kaldırımda yanı başımda bir anahtar belirdi. Bohemliğin çekicilikleri... Merdivenlerden çıkarken arpın hâlâ sahanlıkta durduğunu gördüm, odaya girerken de Molly'nin, "Evet ama ben kuramsal bir tip değilim, yalnızca Tommy için kaygılanıyorum," dediğini duydum. Belli ki delikanlının geleceği üstüne bir konuşmayı bölüyordum. "Saygılarımı sunmak üzere uğradım," dedim. Molly,

“Sütçünün oğlu burs kazanmış, dün geldiğinde anlattı,” dedi. Kendimi tutamayıp, “Molly daha dikkatli olmalısın, eve herkesi alamazsın,” dedim. Konuşurken fark ettim ki, böyle şeyleri dizlerimin üzerindeki küçücük bir kızken de söylüyordum. Artık yalnızca yüzünü buruşturup omuz silkiyordu. Boşuna artist olmamış, kendimi sanki münasebetsizlik yapmış da azarlanmış gibi hissettim. Sokaktan bir çığlık geldi, “Taze köy çilekleri.” İki kadın da adama durması için el ettiler ve Molly merdivenlerden koşup indi. Anna’nın yanında durup manzaraya ve gördüklerine gülümseyen Anna’yı seyrettim. Molly yüksek sesle çilek satıcısını yukarı, çilekleri birlikte yemeye çağırıyordu, reddedildi ve elinde gerçekten birinci kalite görünen kocaman bir kâse çilekle geldi. Molly sinirlenmişti. İtalya’dan yeni dönmüştü, şu İngiliz sınıf sistemine alışmak bir kültür şokuydu. Anna, Molly’ye adamın duygularını incittiğini söyledi. Molly’nin ise kesinlikle, çekincesiz tavırlarının ne denli dehşet verici olduğuna dair en ufak bir fikri yoktu.

Çilek yemeyeceğimi, gideceğimi söyledim.

Yaramaz Molly, “Ben sana çilek ye mi dedim?” diye lafı yapıştırdı.

“Zaten gitmek zorundasın,” diye devam etti, “Çünkü Richard geliyor. Tommy’nin geleceği konusunda sanırım biraz kapışacağız. Ama o gelene kadar oturabilirsin.”

Oturup sanki Bonnard’ın elinden çıkma bir sahneyi, sarı sarmaşıklar üstünde güneş pırıltıları, beyaz kâseler içinde kremalı kırmızı çilekleriyle iki güzel kadını, her ikisinin de yediklerinden sonsuz haz alışlarını seyrettim.

Molly Jacobs’un başka ne kaygıları olursa olsun, para konusunda kaygılanmasının mümkün olmadığını düşünüyordum. Richard sadece bütün dünyada her gün kullanılan bir kelime olan Skies Unlimited değil, bir düzine uluslararası şirket demekti. Sınırı kesinlikte gökyüzüydü. Neyse ki, Molly’yle uygar ve modern şekilde yakın arkadaşlar.

Kapı çalındı ve Molly eşarba sarılı anahtarı aşağıya attı. Anna’yla karşılıklı olarak birbirlerine gülümsediler ama ben bunu nasıl yorumlayacağımı bilemedim – oysa her zaman psikolojik sezgimle gurur duyardım– ama sonra bana, “Bunu yapmamdan hep nefret etmiştir. Son derece kendini beğenmiş bir adamdır,” dedi. Fakat sesinin sevgi dolu olduğundan eminim.

Gitmek üzere ayağa kalktım ve “Umarım arkamı döndüğüm anda benim de kendini beğenmiş bir ukala olduğumu söylemeyeceksindir,” dedim.

Ancak Richard gelmişti. Beni selamlaması formalite icabıydı zira gözünün iki kadında olduğunu görüyordum. Sorunlarını bu kadar sempatik arkadaşlarla tartışabildiği için ona imreniyordum. Spor giyinmişti ve Molly ona takıldı. “Bugün kırlara gitmek üzere izin mi aldın?”

Çıktım. Bunu istemeden yaptığımı itiraf edeyim. Bir erkekle bir kadın arasında ancak çok samimiyseler gerçekleşebilecek öylesine güzel bir manzara ve bir de edebiyat dünyasının kendisinden çok şeyler umduğu güzelim küçük Anna Wulf’la tembel ağır ve çekici pazar sabahı tablosu.

Church Street’ten aşağı yürürken kendi kendime ertesi pazar da buradan yürüme ve çok eski bir dostluğa sahip çıkma sözü verdim.

Philip Maxbury Westbourne’un Güncesi’nden,
Tiyatro eleştirmeni, edebiyatçı, köşe yazarı

Kadınlar ilk başta kitabı beğenmekte acele etmediler. Aksine bazıları mesafeli davrandılar. Böyle yapanlar arasında özel arkadaşlarım da vardı ve şu çizgide eleştiriler getirmişlerdi: Neden sırlarımızı açığa çıkardın? Ancak o dönemde kadınların erkeklerde eleştirdikleri yanlar pek sır sayılmazdı. Kitabı ilk beğenenler erkekler oldu: Nicholas Tomalin, bana bu konuda mesaj gönderen Edwin Muir ve Birleşik Devletler'deki Irving Howe, bir süre sonra Hugh Leonard ve daha da sonra, önce Simon & Schuster'da sonra da Knopf'ta editörüm olan Robert Gottlieb.

Hemen karşılaştığım sorunlardan biri Michael Joseph'teki ayaklanmaların kitabın yayımlanmasıyla çakışmasıydı. Herhangi bir satışı onaylama veya reddetme hakkı söz verilmiş olmasına rağmen çalışanlarına danışılmadan şirket satılmıştı ve editörlerin yarısı istifa etmişti. Kendi editörüm *Altın Defter*'i sevmemişti, hiç dile getirmedi ama şirketteki başkaları bunu bana iletti.

Sonra İngiltere'de, Birleşik Devletler'de ve İskandinavya'da kitabı feministler keşfetti ve kitap "Kadın Hareketinin Kutsal Kitabı" oldu. Son derece soğukkanlı bir şekilde tasarlanan bu kitap sanırım histerik bir şekilde okunuyordu. Bunun en uç örneği, İsveç'te bir aktrisin yanıma gelip, "Mavi defter haricinde hiçbir şey okumadım – ama hayır, o bana ait, sizinle hiçbir ilgisi yok," demesiydi.

Roman, Almanya ve Fransa'da, fazla kışkırtıcı olduğu gerekçesiyle on yıl süreyle basılmadı. Sonunda basacak cesareti buldukları zaman bir anda büyük bir başarıya ulaştı ve feministler tarafından tutuldu. Fransa'da çeviri romanlar arasında Prix Medici ödülünü kazandı. Fransız yayınevi Albin Michel'deki editörüm Amerikalı Peter Israel bana *Altın Defter*'i ilk okuduğunda büyük öfkeye kapılıp kitabı odanın duvarına fırlattığını ve neredeyse o günlerdeki kız arkadaşına isabet ettirdiğini söyledi. Fakat kitabı sonradan sevmeye başlamış ve Fransa'da bu kadar iyi satmasının sorumlusu olmuştu.

Romanın tek bir konusu olduğunu sanan yalnızca kadınlar değildi. Kadınlar benim onlardan olduğumu iddia ederek kitapta yalnızca kendi gündemlerini görürken delilik ve hızla tarih olmaya başlayan politika üstüne mektuplar alıyordum. Altmışlı yıllar ve deliliğin romantikleştirilmesi başlamıştı. "Sinir buhranı geçirerek" dağılan kendilerini ve içinde

bulundukları zamanı daha iyi anlayan insanlar teması altmışların damak zevkiydi. En önde Ronnie Laing ve arkadaşları geliyordu. Güya bu temanın tanıtımını yapan, keşfeden, başlatan onlardı. Acaba? Ellili yıllarda Haimi Kaplan tarafından yazılmış *The Inner World of Mental Illness*[209] adında bir kitap vardı. Harika bir kitaptı –insancıl, düzgün, aklı başında– ve bu yüzyıldan olduğu kadar eski asırlardan da örnekler kullanıyordu. Bu kitabı birçok insanın bulduğuna, bundan esinlendiğine inanıyorum ama doğruluğunu kabul etmediler. Bunu çok sık görüyoruz: İnsanlar ilham kaynaklarının en önemlisi dışında hepsini kabullenirler. Bence bunun nedeni, hak eden şeyleri kabul etme konusunda isteksizlikten çok, ilk izlenimlerinin esinlenilen duygunun parçası olacak kadar güçlü olması ve “İlk tepkim buydu, ama şimdi buradan başlıyorum,” demenin zor olması.

Cinsler arası savaş üstüne erkeklerden de takdir edici mektuplar aldım. *Altın Defter* üstüne erkeklerden hep mektuplar geldi. Her yıl, düzenli olarak ve aynen şöyle: “*Altın Defter*’i buldum, karıma-sevgilime-kızıma vermişim.” Geçenlerde Meksika’dan gelen bir mektup: “*Altın Defter*’i yeni okudum. Kadınların erkekler ve bebekler dışında hiçbir şey konuşmadığını sanırdım. Karıma verdim.”

Altın Defter’i solcu bakış açısıyla eleştiren Edward Thompson’un bir mektubuna verilen yanıt her şeyi söylüyor:

> Sevgili Edward,
>
> Mektubuna binlerce teşekkürler – telefon etmen ve mektup yazman büyük bir incelikti.
>
> Huylarımız dikkate alındığında, özellikle mektupla tartışmanın tehlikeli olacağını varsayalım.
>
> 1. *AD*’i kim öznel olarak tanımlayabilir anlamıyorum. Öznel tavırlar nesnelleşir ve topluma yansır, ya da benim yazmaya çalıştığım buydu.
>
> 2. *New Left Review*’la geçmişimle ilgili olarak, hayır, Edward, olaylar aslında senin anlattığın şekilde olmadı, ama bunu bir kenara bırakalım.
>
> 3. Sanırım, benim ormanlardan çıkıp parlak ışıklarda gözleri kamaşan biri olduğumu söylemek, benim yetişme tarzımda birinin Avrupa hakkında kaçınılmaz olarak sahip olacağı yabancı görüşünü düşünmekten kaçınmanın kolay yolu.
>
> 4. Hayır sevgili Edward, hayali yorumlarım için Sovyet gazetelerinden kopya çekmedim. Tuhaf görünse de, onları uydurdum.
>
> Aslında kendim ve *AD* için öldükten sonra bir şey yazılacak olsa şöyle hoppaca bir ibare olurdu, tıpkı sert bir dadı havasında, başımın üstünde bir konuşma balonu: “Garip gelse de hepsini ben uydurdum...”

Ya da aynı fikri daha kuramsal olarak yazarsam: Roman ölmekte olduğundan, hepimiz bilgiye susamış olduğumuzdan, parçalanmış dünyamızın çeşitli yönleri üstüne daha fazla bilmenin kurtuluşa götüreceğine dair yanlış inanç yüzünden, kimse ama kimse, edebiyatçılar bile, romanlarla roman olarak ilgilenmiyor, bir kitabı okunması gerektiği gibi okumuyorlar: *AD*'i herkes bir otobiyografi gibi okudu. Harika. Bugün gerçekten de gazetecilik çağı.

Sevgili Edward, bu son derece *yapıcı, yaratıcı* bir roman ve önemli olan, bölümlerin birbiriyle ilişkisiydi. Şimdi sergilenen, insanların şimdi gösterdiği entelektüel ve duygusal tavırlar ve bunların birbiriyle ilişkisi hakkında bir romandı.

Buna öznellik dersen, kitabı okumadığını itiraf etmiş olursun...

İkinize de sevgiler, arkadaş olalım, gel ve beni ziyaret et.

Arkadaşın Tom'la tanıştığıma memnun oldum. Kibar biriydi.

Sevgiler,
Doris

Altın Defter çok tuhaf bir hayat yaşıyor.

"*Altın Defter*'i altmışlı yıllarda okudum. Hayatımı değiştirdi. Kızım okudu, şimdi de torunum okuyor," diyen kadınlarla tanışıyorum.

Bir kitabın insanın hayatını değiştirmesi. Bu yalnızca insanın değişikliğe hazır olduğu ve kitabın bunu teşvik ederek sonucu belirlediği anlamına geliyor.

Bir keresinde Rio'da, insanın güney iklimlerinde yapabildiği gibi, otelimin dışında kaldırımda oturuyordum. Varoşlardan gelen kızlar bütün gün sadece tek bir kahve veya meyve suyu içerek orada oturuyorlardı çünkü düzgün bir elbise parasına, bir süre için –yaklaşık bir hafta– yoksulluktan ve sefaletten uzaklaşıyorlardı. Garsonlar –çok sık olmasa da– bir müşteri bulurlarsa onlara hoşgörülü davranıp görmezden geliyorlardı. Çok fazla kız vardı ama yeterince müşteri olmuyordu. Bu kızlardan ikisi yakın bir masadaydı ve bir kız seslendi. "Arkadaşım size bir şey söylemek istiyor. İngilizce bilmiyor. Sizi seviyor." Ama hayır, aslında bana *Altın Defter*'i sevdiğini söylemeye çalışıyordu. Fakat kitap dünyanın en kötü varoşlardan birine nasıl gelmişti? Bu olay beni son derece duygulandırdı, minnet duydum.

Kitap Çin'de her biri 80.000'er olmak üzere iki kez basıldı. Bu rakam, devasa nüfuslarına göre küçüktü ama bize göre büyüktü. İki seferde de birkaç gün içinde hepsi –kadınlara– satıldı, çünkü orada da kadınlara

yönelik bir kitaptı. Kadınların hayatı o kadar zor ki kitap “gerçekte” ne hakkında olursa olsun onlara faydalı olduğu için memnunum.

Ama orası Çin. Feministlerin kitaplarımı ABD’de, Britanya’da sahiplenmelerine kızıyorum, çünkü sık sık şöyle diyen bir başka mektup alıyorum: “Üniversitede feministler uzak durmamı söyledikleri için sizi okumamıştım. Ancak kitaplarınızdan birini okudum ve gördüm ki yalnızca kadınlar için değiller.”

Ve şimdi, 40 yıl geçtikten sonra, yayıncıları ve yorumcuları o kadar üzen bu tartışmalı kitap, kanıksanan bir tür klasik haline geldi. Geçen gün Londra’da bir okulda okuyan 16 yaşındaki gençlerle karşılaştığım zaman bana, öğretmenlerinin *Altın Defter*’i mutlaka okumaları gerektiğini belirttiğini ve okuduktan sonra “çok beğendiklerini” söylediler.

Doğu Avrupa’dan başka genç bir kadın, şu veya bu konuda verdiğim bir konferansı bitirince arkadaşlarıyla birlikte *Altın Defter*’i okuduklarını, “O eski günler üstüne okumanın çok ilginç,” olduğunu söyledi.

Bazen kitabın tarih veya siyaset derslerinde tavsiye edildiğini duyuyorum ve memnun oluyorum, çünkü ne de olsa, ben de orada başlamış, dönemin tarihçesini yazmak istemiştim. Ve eğer kitap piyasada kalmaya devam ederse, değeri orada anlaşılacak. Bence, bazı şeylerde başarılı veya başarısız olsam da, o dönemde nasıl olduğumuza ilişkin dürüst, gerçekçi ve güvenilir bir kitap. Bu kitap bugün yazılamazdı zira bir roman ancak bir atmosferin ya da duygunun, ya da düşüncenin rahminden doğar ve onlar artık çok gerilerde kaldı. “Bütün bu eski günlerin” yaşanmış olduğuna inanmak çok güç.

Şimdi *Altın Defter*’in birçok macerası arasından en tuhafına gelelim. Yapısökümcüler için bir metin haline geldi. Doğrudan çok fazla kan, ter ve özellikle gözyaşından doğan bu kitap küçük bir entelektüel oyun haline mi geliyordu? Gülmekten başka yapacak hiçbir şey yok.

Altın Defter’i yazmak beni değiştirdi. Herhangi bir kitabı yazmak insanı değiştirir. Düşününce böyle olması gerektiğini anlıyorsunuz. En alt düzeyde, bir konuyu yoğun bir şekilde düşünüyorsanız, sanki her yerden o konuda bilgi ve irfan yağar: Kitaplar hayatınızda belirir, meseleyi radyoda, sohbetlerde ve televizyonda duyarsınız. Bu gerçektir emin olabilirsiniz, üstelik bunun “bilimsel” bir açıklaması da yok. Henüz. Fakat ben bu hızlı

bilgi alma olayından bahsetmiyorum. O romanı yazmak düşünce tarzımı değiştirdi. Başladığımda, komünizmi kapı dışarı etmiştim ancak komünizmin zihinsel kalıpları aynen kalmıştı. Şimdi o kafa yapısı yalnızca komünistlerin ve eski komünistlerin tanımlamadığı gibi, hiç komünist hatta sosyalist bile olmamış kişilerin malı olmuş durumda. Ellili yıllar sona ermeden "kapitalist basında" öne çıkan makaleleri okuyordum. Bunlar mükemmel derecede tutucu makalelerdi ama komünist jargonu kullanmaktaydılar: somut adımlar, çelişkiler, gösteriler, karşıtların birbirinin içine geçmesi, sınıf savaşı ve diğerleri. O sürekli tekrarlanan süreci gözlemliyorduk. Dışlanan, hatta aforoz edilen azınlığın düşünce tarzı yavaş yavaş her tarafa yayılıyor ve sonunda "konsensusa" dönüşüyordu.

Onlarca yıldır, benim "paket" dediğim, Batılı eğitimden geçen her gence tek olasılık diye kabul etmeleri öğretilen, kabul edilmiş olan modaya uygun bir paket var. Bu bugün eskisinden daha az geçerli, çünkü dışlanmış azınlıkların düşünceleri sonradan içeri sızmaya başladı. Öncelikle Marksizm, Marksizmin elli yedi türünden biridir, hatta Marksizm olarak tanınmasa bile. Sonra, insan toplumunun kaderinde, her yönden –özellikle maddi açıdan– daha da iyiye gitmek olduğuna dair inanç... Herkesin geleceğinde, giderek artan bir maddi refah olacağına inanılıyor. Araba, buzdolabı sayısı, huzur, güvenlik daha da artacak, bütün dünyanın üstünde durduğu yürüyen merdiven yukarı doğru hareket etmeye devam edecek. (Ancak bunun inandırıcılığı giderek azalmaktadır.) Bu materyalizm, her tencerede bir tavuk – Birleşik Devletler'in zor dönemlerde kullandığı politik sloganı "gökteki pasta"nın yerini almıştır. Her yerde *her* tencerede tavuk, oysa bu hâlâ ulaşılmaktan çok uzak. Sonra da, paketin en büyük parçası, felsefi materyalizm, "Tanrı öldü, Yaşasın bilim," materyalizmi.

Bu sonuncuyu kabul etmeyen herkes –her zamanki kadar güçlü olduğu için– iradesiz ve korkak olarak değerlendirilerek küçümsenmektedir. Birisi "Tanrı'ya inanan insanları anlamıyorum," dediği zaman imalı bir şekilde veya açıkça dudak bükülmektedir. Hatta, "Eğitimsiz insanlar, evet," bile diyebilirler. Tanrı onlar için, yok olmayı kabullenemeyen insanlar için, sonsuzluk korkusuna karşı bir sigorta poliçesine dönüşür. Yine de bu tür küçümsemelerle kendilerini üstün görenler, Tanrı'ya inanan çok sayıda insanın cennetin yanı sıra, cehennem ateşine ve her türlü acı veren cezaya

da inandıklarını düşünmezler. Örneğin Müslümanlar ve bir dereceye kadar Hıristiyan tarikatları. Herhalde bunu korkaklık olarak değil, cesurluk olarak değerlendirmek gerekir öyle değil mi? Bu, Tanrı'ya inananları küçümsemek, insanların geçtiği bir süreç. Ben de yaşadım. Kendimi beğenmişliğimi ve üzerinde epey düşünülmüş, özgün bir şeyler söylediğim duygusunu hatırlıyorum.

Bu gündeme dahil edilmesi gerekli alt maddeler, Güney Afrika'nın kanla ve "uzun bıçaklar gecesiyle" sona erecek kötü bir tiranlık olduğu: Yanlış. Güney Rodezya da aynı bakış açısıyla görülme süreci içindeydi. Birleşik Devletler dünyanın en büyük düşmanıydı, Sovyetler Birliği'nden çok daha kötü bir tiranlıktı, ama yapılan bütün açıklamalara rağmen, yine de birçok insanın aklında kutsal bir yer işgal etmeyi sürdürmektedir. Kendi ülkemize, Britanya'ya karşı duyulan şiddetli aşağılama –o zaman hiç irdelenmemiş olsa da– kendini Britanyalı olan her şeyi düzenli olarak eleştirmek olarak gösteriyordu. Bu, "Britanyalı en iyisidir" görüşünüm tam tersiydi. *Gerçek* politikanın başka bir yerde sürdürüldüğüne kesin gözüyle bakılıyordu çünkü *gerçek* politika huzursuzluk, şiddet, ayaklanmalar ve devrim anlamına geliyordu ve İngiltere –o zaman– o tür şeylerle ilgilenmiyordu. Biz barışçıldık, şiddete karşıydık, meseleleri oyla çözmeye inanıyor ayrıca aşırı görüşlerle de ilgilenmiyorduk. Başka bir yerde oluşan en ufak bir devrim imasında, hatta huzursuzluk belirtisinde, parası olan İngiliz "eylemciler" Polonya'ya, Macaristan'a, Çekoslovakya'ya ve Paris'teki heyecanlı eylemlere gidiyorlardı.

Altın Defter'i bitirdiğim zaman yazarak paketten çıkmanın yolunu bulmuştum ancak son cümleye gelip, "Buldum! Sonunda anladım!" diye bağırmadım. Belirli yoldaşlarla ve eski yoldaşlarla, hatta ılımlı bir politika izleyen arkadaşlarımla birlikteyken bu "paket" yüzünden rahatlık ve kayıtsızlık yaydıklarını fark ederek başladım. Sürekli yukarı doğru ilerlemeye, materyalist yürüyen merdiven kavramına inanmak, iyi niyet ve insan ırkı için duyulan kaygının kanıtıydı. Tanrı'yı pencereden dışarı atmak ve soğuk evrenin karşısında tek başına durmak, cesur ve boyun eğmez olmak demekti. Devrime inanmak, özellikle eğer, gizli fantezilerinizde, işkencecilere kafa tuttuysanız ve toplama kamplarından sağ çıktıysanız cesur olduğunuz anlamına geliyordu.

Dünyanın hiçbir yerinde fantezilerinde sorgulanmaya, işkenceye, hapse atılmaya, kamplara hazırlanmayan bir komünist olmadığından eminim. Ve bu devrimin gündemde bile olmadığı ülkelerde oluyordu. “Yalnız bir şey var Yoldaş Soruşturmacı” – sözleri ve ağızda alaycı bir ifade. “Hepimiz biliyoruz iyi ve dostça olan sorgucu gidecek yerine sadist bir domuz gelecek. Haber alma özgürlüğü olan ülkelerde yaşadığımızı unutuyorsunuz. Evet, tabii, her şeyi itiraf edeceğim. Hiç kimsenin işkenceye dayanmadığını herkes bilir. Ancak, bu ülkenin dışında hiç kimsenin bunun tek kelimesine bile inanmayacağını anlamıyorsunuz. Dünyada herkes sizin (Sovyetler Birliği, Çin, vs.) insanları işkenceyle konuşturduğunuzu biliyor. Gerçekten, bu kadar saf, bu kadar cahil olmayın.” Bu tür fanteziler milyonlarca (birkaç milyon) insanın kafasındaysa bunun genel düşünüşe etkisi ne biçimde olmuştur?

Bir konuda fikir değiştirmek, daha doğrusu, fikrinizin başkaları tarafından değiştirilmesi tuhaf bir şeydir. Bir sabah uyanıp, “Aman Tanrım, eskiden öyle düşünürdüm, değil mi?” diye düşünürsünüz – ama nasıl olduğunu pek bilmezsiniz. Bu, fikirlerinizi ve inançlarınızı engellemek isteseniz de istemeseniz de devam eden bir süreçtir.

Paket artık çok zayıf, ıvır zıvır, yüzeysel ve en önemlisi, son derece rastgele bir şekilde bir araya getirilmiş görünüyordu. Fransız İhtilali’nden ve Aydınlanma’dan parçalar, Cromwell döneminden veya sanayi devriminden bölümler, Marx’tan veya Lenin’den inanç maddeleri. Dinden ve Tanrı’dan vazgeçtiğim anı kesin olarak biliyordum. Annem çocuğunun Meryem Ana’ya –veya temsil ettiği şeye– tutulduğunu görmenin kızgınlığıyla hepsinin aynılarını Protestanların da yaptığı Katoliklerin işlediği günahları sıralamıştı. Böylece yerine cesur stoacılığı ve ateizmi koymak için derin bir nefes alarak omuzlarımdan o batan ve sakil yükü atıvermiştim. Marksist paketi yalnızca Güney Rodezya’daki komünistlerin benimle aynı kitapları okumuş edebiyat âşıkları ve beyaz rejimin yıkılmaya mahkûm olduğuna inanan tanıdığım tek insanlar olduklarından kabul etmiştim. Başka daha derin bir nedenle değil. Ancak başka bir yerde, başka bir zamanda doğmuş olsaydım oradaki doğru “paket” her neydiyse o yer ve zaman için aynı rahatlıkla onu kabul edecektim.

Ayrıca bir şey daha vardı, kitabı yazarken, paketin ilkelerine uymayan şeyler yaşamıştım. "İlham" kelimesinden nefret ediyorum, ulvi deneyimlerle ilgili hiçbir iddiaya güvenmiyorum, ancak bizzat yaşamadığım şeyler yazmıştım ve bunlar gerçekleşmeye başlamıştı. Bunları sıralamak istemiyorum, çünkü insanların acayipliklere açlığı o kadar şiddetli ki, en alçakgönüllü iddialar bile abartılarak tam bir kozmolojiye dönüştürülmektedir.

Birçok yazar kendi yarattıkları fakat sonradan gerçekleşen olayları veya düşünceleri tarif etmek durumunda kalır. Dünyaya bakmanın tek yolunun paketten geçtiğine inanan insanların beni ciddiye almasının olanaksızlığını bilerek diyorum ki düşünüş düzeyimizi saran, ondan ayrı olan ama bazen içine sızan bir düşünce ya da varlık tabakası, bir dalga boyu; ve yazarlar çoğunlukla, ya da belki de yalnızca anlık olarak bu dalgaya binerler. Sık rastlanan, pek çok yazarın birden aynı anda aynı konu, başlık veya fikirle çıkıvermesi fenomeninin açıklaması sanırım bu. Bu kişiler eşsiz olduklarına ve düşündüklerini başka kimsenin düşünmüş olamayacağına inanırlar. Benim başıma birden çok kez geldi. Kendinden emin materyalistler ne kadar inkâr ederse etsin bize yakın bir düşünce denizi, daha ince bir titreşim düzeyi vardır ve kendini hissettirir.

Bana öyle geliyor ki, *Altın Defter*'i yazarken fikir, düşünce ve duygu yelpazesini o kadar kapsamlı bir şekilde tüketmiştim ki, "imkânsız" veya "tutucu" olarak dışladığım dünya etrafımı sarıyor, içeri girmek için baskı yapıyor, hak iddia ediyordu.

Sistematik biçimde farklı bir arayışa başladım. Nereye, nasıl bakacağımı bilmiyordum. O dışlanan dünya kültürümüzde, seanslar, burçlar, fallar, vs. gibi kuşkulu uygulamalar ve inançlarla kendini gösterdiği için ben tekrar tekrar rahatsız oldum ama azmettim ve her ipucunu – bir kitapta yer alan bir referansı, kulak misafiri olduğum, radyoda duyduğum yorumu takip ettim. Örneğin Yeats beni Altın Şafak'a yönlendirdi ama Madam Blavatsky ile Aleister Crowley tekrar çıkmamı sağladı. Aradığım şey o – büyü, gizem ve tuhaflık değildi, bunu biliyordum. Bu arayış aylarca ve günlük hayatıma paralel bir şekilde sürdü. Bunu tartışabileceğim hiç kimse yoktu, zira tanıdığım herkes, ister sağcı olsun ister solcu, sıkı sıkı pakete sarılıyordu. Bu arayışı *The Four-Gated City*'de, Martha'nın kişiliğinde anlattım, ama

kısalttım, düzelttim, basitleştirdim. İnsanların esneyerek kitabı bir kenara fırlatmasını istemiyorsanız, hayatınızdaki düzensizlikleri anlatamazsınız. Bir kez daha genç kızken yaşadığım duruma düşmüştüm: Düşündüklerimi kendime saklayıp sessiz olmak zorundaydım.

Bir anda temel, ağır basan bir durumun farkına vardım – bırakın ciddi bir şekilde tanıştırılmayı, hayatımda duymadığım bir dünya fikir ve inançla karşı karşıya kalmıştım. Kesinlikle iyi bir eğitim almamıştım ama çok okumuştum, dönemin entelektüel mayasının parçası olmuştum, çok değişik insanlarla tanışmıştım, fakat şu anda keşfettiklerime ilişkin en ufak bir ipucu bile görememiştim – tabii, eğer Güney Rodezya'daki komünist grubun son günlerindeki iğrenç "spiritüalizmi" saymazsam.

Eğitimimizin, kültürümüzün hiçbir yerinde Doğu'nun büyük dinleri, büyük manevi gelenekleri hakkında tek bir kelime, tek bir fısıltı bile yoktu. Kendi kültürümüzün özünde Hıristiyanlığın içsel manevi geleneği, Aziz John veya Norwichli Mother Julian gibi yazarlar, *The Cloud of the Unknowing*[210] gibi kitaplar yatmaktadır. Bunlar, sanırım, çok az kişinin paylaştığı doğuştan gelen özel bir yeteneğe sahip ve çoğunlukla dindar insanlar tarafından bilinen kesinlikle olağandışı bireylerdi.

Bence eğitimimizin özündeki bu eksiklik –o zaman kesinlikle vardı ama şimdi biraz değişiklik oldu– Batı'nın kaygısız, kendini beğenmiş, gururlu, sığ entelektüelizmiyle yetişen gençlerinin, en bozulmuş şekliyle bile olsa, Doğu gelenekleriyle tanıştıkları zaman yaşadıkları savunmasızlığın nedeniydi. Altmışlı yılların başında, yüksek düzeyde eğitim almış gençlerin ailelerini şaşkınlık ve çaresizlik içinde bırakarak aniden şarlatanlığa, gurulara ve her türlü tarikata girdiğini gördük. Ancak bunun nedeni, beyinlerinin bazı bölümlerinin işlenmemiş ve her türlü eski zararlı oluşumlara yer açmaya hazır olmasıydı. *The Temptation of Jack Orkney*[211] hikâyemde anlattığım gibi.

Öncelikle Budizmin çeşitli gelenekleri hakkında kitaplar okudum. Budizm çok yakında çok sayıda insana cazip gelecekti, hâlâ da geliyor. (O dönemde adını bile duymamıştık. Altmışlı yılların hemen öncesinde fikirlerimizin ne kadar cahilce ve kısır olduğunu anlatmak gerçekten çok zor.) Budizm vahşi ve savaşı seven Batı'ya çok cazip geliyor. Sonra Hinduizmin bazı yönleri, çoktanrıcılığı, heteromorfizmi, aynen Katoliklik

gibi kendini içinde bulduğu kültüre bağlı olarak tanrıları ve azizleri özümsemesi bana çok cazip geliyor. Ama ben Hintli değilim. Bunun Hindistan'daki aşramlarda[212] ve diğer yerlerde lungiler[213] kuşanan, sariler[214] giyen ve alınlarının ortasına kırmızı benekler koyan ruhlar için bir engel olmadığını biliyorum. Doğu'nun bütün büyük klasiklerini Vedaları, Bhagavad Gita'yı, çeşitli Zen kutsal yazılarını, bilgilenmek için, keyifle, zevkle ve en çok da yol gösterici olarak okuyor, ancak hep girdiğim kapıdan çıkıyordum. Bütün bunlardan ortaya temel bir sonuç çıkıyordu ve bu sonuç insanın bir öğretmene ihtiyaç duyduğuydu. Öğretmen yoksa, rehber yoksa, belaya kesin gözüyle bakabilirdiniz. Bu, o sırada değişen sesler ve yollar denizinde sımsıkı sarıldığım tek sağlam şeydi ama o zamandan beri teori olmaktan çok uzaklaştı. Çünkü yıllarca atılgan kişilerin bu tehlikeli dinleri kılavuzsuz keşfe çıktıklarını ve her türlü derde düştüklerini, en çok da kalıcı veya geçici deliliğe kapıldıklarını seyrettim.

Batı'da gurur duyduğumuz, övündüğümüz bir şey varsa, o da bağımsızlığımız. Bu hususta kendime meydan okuyana kadar bunun farkında bile değildim. Zor elde ediliyor, değerli özgüveninizden vazgeçmek anlamına geliyor, özellikle de hayatınız boyunca bunun için mücadele etmişken, savunmuşken, komünist olduğunuzda olduğu gibi kaybettiğiniz zaman tekrar kazanmaya çalışmışken. Kadınsanız daha da zor oluyor, çünkü üzerindeki baskılar, özellikle iç baskılar, duygusal baskılar son derece güçlüdür ve dış baskılardan daha sinsidir.

Ellili yılların sonunda ve altmışların başında kendilerini sunan "gurular" teslim olmaya yetecek kadar inandırıcı değildi. Kısmen meraktan birini denedim ve kendimi bölge temsilcisinin karşısında oturur bulduğumda bana sunduğu düşük seviyeli bir psikoterapiydi; haliyle Bayan Sussman'ı hayranlıkla anımsadım. O günlerde psikoterapi yeni yayılmakta olan deyişlerle "çok uç" ve "aşırı", bugünkü konumundan çok uzaktı. Her tanıştığınız iki kişiden biri danışman, özellikle de (söylemeden edemeyeceğim) kendi duygusal yaşamları felaketlerle dolu olanlardandı.

Gözlerimi ve kulaklarımı dört açmaya ve araştırmamı sürdürmeye karar verdim. Bu arada kendimle ilgili sevimsiz bir gerçek –çok sayıda gerçeğin ilki– kapımı çalıyordu. Bu da araştırdığım Yollar ya da Yöntemlere bazen Disiplin denmesiydi. Ben hiç disiplinli değildim, (evet abartıyordum, o

günlerde önümdekinin büyüklüğü beni aşıyordu) biri dışında: Her gün çalışma disiplinim vardı ve bunun bazı insanlara zor geldiğini biliyordum. Hayatımı ve çalışma düzenimi oğluma göre ayarlamayı başarmıştım. Yaşantımın merkezinde onun ihtiyaçlarının, okul düzeninin, tatillerinin, geliş gidişlerinin olduğunu söyleyebilirdim. Başka? Bakınca, kendime ait başka hiçbir şey yok.

Yiyecek olsam da olmasam da yemek beni oyalıyordu. Şimdiki savurgan zamanımızda bu pek olağandışı sayılmazdı fakat yemek konusunu düşünerek ne kadar zaman harcadığımı fark etmeye başlamıştım. Ayrıca kendiniz diyette olabilirsiniz ama iyi bir aşçıysanız ve başkalarına ziyafet vermekten hoşlanıyorsanız yine yemek konusunu düşünürsünüz.

O kısa dönemde çok fazla içmedim ama şarap hayatımın parçasıydı ve kendimi ondan yoksun bıraktığımı söyleyemeyeceğim.

Günde 50 veya 60 sigara içiyordum ve o dönemde, kısa bir süre sonra aniden bırakacağıma inanmazdım.

(O zamana kadar incelediğim bütün Yollar sofuluğun gerekli olduğunu varsayıyordu.)

Bedenim formdan düşmüştü. Yetersiz olduğunu biliyordum ama en azından her sabah egzersiz yapmaya karar verdim ve o günden beri de sürdürüyorum. Kesinlikle bir-iki kol bacak sallamanın daha yüce şeylere doğru bir adım olmasını ummanın bayatlığının farkındaydım.

Düşünce beni rahatsız etmeye yeni yeni, başlamıştı: Çocukluktan çıktığımdan beri tavrım, “yaşam tarzım”, tarihin başka herhangi bir döneminde bozuk, dekadan, yoz olarak tanımlanırdı. Ancak duruşumu belirleyen, kazanmak ve korumak için zorlu mücadeleler veren ve aslında beni (ve benim neslimin tamamını) tanımlayan şey de bu tavırdı. Fakat sorun, eğer denge bozulup bir tarafa ağırlık verilirse (her zaman dengenin bir aşırı uçtan diğerine kaydığını görüyoruz), o zaman en bağnaz ve yavan püritanizme düşmek tehlikesiyle karşı karşıya kalınabilir. Eğer birçoğumuz cinsel ve diğer her türlü özgürlükte bu kadar ileri gidebildiysek, denge noktası kesinlikle hoşgörü bölgesine epeyce geçmiş demektir. Bu düşünceler ve benzerleri zor ve daimi olduğu gibi kimseyle paylaşılmıyordu, dolayısıyla hepsini erteliyordum.

Bu kültürün bir çocuğundan daha iyisinin beklenemeyeceğini bilsem de “Arayış” ve “Yol” üstüne düşündüklerim şimdi acı veriyor ve utandırıyor.

Biz Batı’dakiler ve Batı değerlerinin yayıldığı kültürler her şeyi bekleriz. Bize ima yoluyla veya açıkça, yüksek sesle her şey vaat edilmiştir. İyi olan her şeyi hak ettiğimizi düşünürüz. Bize orada cazip bir şey, gizli bir hazine, olduğu söylendiği zaman ona sahip olmamız gerektiğini belirten bir tepki veririz. Çünkü bu bizim hakkımızdır. Bu öteki dünyanın, manevi olanın –aşağılayıcı olduğu için bu kelimeyi kullanmak güç olsa da– varlığını öğrendiğim zaman iki şiddetli tepkim oldu. Birincisi, bu dünyayı bu kadar görmezden geldiği için kendi kültürümü hor görmemdi. Ancak hor görmek çok kolaydı ve bunu çok uzun zaman sonra fark edecektim. Diğer tepkim ise güçlü bir idrak gereksinimi, gizli bir sevinçti. Açgözlülüktü, ama bunu bilmiyor, övgüye değer sanıyordum; “benim olsun, benim olsun”ları gizlice bağrıma basmıştım. “Bana ver”den daha kötüsü “Şunu *yapacağım*, bunu başaracağım. Evet, *kesinlikle*”ydi.

Bir “Yol” izleyenlerin geri dönüp ilk adımlarına utanç içinde bakmaları ve bu kadar yanlış düşünebildikleri için pişmanlık duymaları yaygın bir olaydır.

Şimdi gerçek, ciddi bir zorluk içindeyim. Buradan, yani ellilerin sonundan itibaren yaşamımda, diğerlerinin hepsinden daha derin, kafamı gerçekten meşgul eden ana bir akım var. Bunu yalnızca benzer şeyler yaşamış olanlar anlayacak fakat çoğunluk ilgisiz kalacak ve sıkılacaktır. Bu nedenle işte benim hayatım böyleydi demekle yetineceğim.

İdris Şah’ın *Sufinin Yolu* adlı kitabından bir küçük öykü. O sıralar henüz sufilerle tanışmamıştım.

Adamın biri, bir adada esirdir ancak esir olduğunu ve hayatta esir hayatından fazlası olduğunu bilmemektedir. Bir kurtarıcı ona gemiyle kaçmayı teklif eder, ancak adam, “Ah teşekkür ederim, teşekkür ederim, gelirim, ama yanımda bir ton lahanamı da getirmem gerekir,” der.

Bunu ilk okuduğumda, asla bir ton lahana almak isteyecek kadar aptal olamazdım, diye düşündüm – ancak, insanın bir ton lahanadan kurtulması zordur. O günlerde sık sık her konuda, “Elbette *ben* o kadar aptalca davranmazdım...” diyordum. Bu da beni başka bir zorluğa getiriyor. Eğer bir konuda iyiyseniz, bilinçaltında başka konularda da iyi olduğunuzu

varsayarsınız, bir alanda başarılı olduysanız, bu başarının başka bir alanda da iyi not olduğunu varsayarsınız.

Bu küçük esir hikâyesi yine birkaç kişiye çok anlamlı gelecek fakat başkalarına hiçbir şey ifade etmeyecektir. Bu yüzden bu kadar yeter. İlgilenen insanlar neyi araştırdığımı kendileri takip edebilirler. Sufi hoca İdris Şah[215] ile *arayışımın* ödülünü aldığımı hissettim. Kitapları bugün de piyasada mevcut.

Kısa sürede keşfettiğim üzere, cahilliğim ve kendimi beğenmişliğim yüzünden, insanın bağımsızlığından "feragat etmesinin" yanlış olduğunu düşünüyordum fakat gerçek bir utanç ve kızgınlık mevcuttu. Bir "Yol" veya disiplin bulmak amacıyla etrafıma bakmaya başladığım zaman bundan hiç kimseye bahsetmedim çünkü o dönemin atmosferi buna şiddetle karşıydı ancak kült delisi altmışlı yılları öngörmek aslında kolaydı, özellikle katı ateist dogmacı komünist grubumuzun hayalet hikâyeleri ve seanslarla sona erdiğini hatırlasaydım daha da kolay olurdu.

1963 yılında bir partide bir olay oldu. Salon kalabalıktı. Herkes bir dönemde komünist partiye girmiş veya yanından geçmişti. Birisi eline bir kitap aldı ve dehşet içinde bana, "Ne okuyorsun böyle?" diye sordu.

"Hatha Yoga hakkında bir kitap," dedim. Hatha Yoga, yoganın fiziksel disiplinidir. Bakışanlar, kaşlarını kaldıranlar, kibar bir şekilde konunun değiştirilmesi. Beş yıl içinde bu insanların her biri, "Hayır, çarşamba günü olmaz, yoga kursum var," demeyi yadırgamayacaktı.

Hâlâ devam eden gerçek utanç kaynağını hızlıca ve tabii yetersiz bir şekilde genelleştirmem gerekiyor. Eğer Hıristiyan'sanız veya edebi nitelikleri yüzünden *The Cloud of the Unknowing* gibi kitaplar okuduysanız "mistisizm" kelimesinin ciddi bir anlamı olduğunu bilirsiniz. Ancak insanların bir Rehber, bir Hoca, bir Yol, bir Yöntem –bir disiplin– aramasının olağandışı olmadığı bazı Doğu kültürlerinin aksine bu bir kültür değildir. Burada, Batı'da, çoğu insan mistisizmle ilgilendiğinizi duydukları anda hayaletlerden, öcülerden, reenkarnasyondan, falcılıktan, Yi Çing'den, UFO'lardan, yıldız fallarından bahsetmeye başlayacaktır. Mistisizmin herhangi bir heyecanlı deneyim anlamına geldiğini sanıyorlar. Ancak herhangi bir kültürde öğrencilerine, duyu dışı algılama gibi tüm cazip performansları göz ardı etmelerini telkin etmeyen ciddi bir spritüel disiplin

bulunmamaktadır. Aslında “supra-normal” deneyimler yaşasalar bile, bunu çılgın, önemsiz şeyler olarak değerlendirirler.

Beni bu kadar aptal olarak görmeleri hoşuma gitmedi.

Yine de bu kadar yeter.

Buraya iki tane şiir koyacağım, çünkü şiirler, sayfalarca düz yazı ile anlatmaya çalışacağınız şeyi birkaç dizede anlatabilir. İkisi de altmışlı yılların başından ama buraya yakışıyorlar. Şiir olarak özellikle iyi veya kötü değiller. Elbette eski tarzdalar ama bilgilendiriciler.

BURADA
Burada durduğum yerde
Burada onlar da durdular
Hepsinin elinde çiçek açan dallar.

Arkamızda beş tane kilitli kapı
Arkalarında hırlıyor
Daha önce elimizi yalayan hayvanlar

Karanlık, çok karanlık
Tanrım, beni bu kapıya getirmen ne tuhaf
Onlar da durup sordular:
Kapıları kim kapattı?
Hayvanlarımıza hırlamayı kim öğretti?
Beni buraya kim, ne getirdi?

O halde ben burada duruyorsam
Karanlığın yaklaştığı yerde
O zaman karanlık burada basıyor olmalı,
Evet, karanlık burada basıyor olmalı

ADALAR
Efsanevi adalar çok güzel de
Oradan gelen şiddetli bir esinti merak etmenize neden olabilir
Bu adalar meleklere mi, şeytanlara mı?
Yavaş yavaş koklamak, evet yolu bu,

Kurtarıcı eller bir çocuğu eğitirken
Veya yeni bitkiler ekmek.

Hayat çok zorlaşınca
Bu zekânın tahmin edebileceğinden fazlasını vaat ederse
Bunu alttan gelen bir bezginlik akıntısı izler
Işığın açtığı yerleri
Pis su gibi uykuyla dolduran.
Sonra benim tedavi eden, bilgili ellerim
Beyaz çarşafları düzeltir veya bir örtü çeker.
Bir zamanlar her gün küçük şeyler eklemeyi
Kalbi sakinleştirmek için yemeyi düşünürdüm
Çünkü acı ve şiddet canlılığın en iyi diyetiydi
Şimdi, her nefes yapılması gereken
Aşırılık çılgınlığı durduruyor
Cephelerin savaştan sora sabırla tutulması gibi,
Sessiz dostum gelir, zamanla eğitilen ellerim
Ekmek yoğurup, hasarlı evi düzeltirken.

Bu mısralar bir aşama veya adımdan başka bir şey olarak görülmemeli. Bir Yol'da olmayanlar böyle bir yoldakilerle ilgilenebilirler, ancak sorun sıklıkla yolcuların kendilerinin bile yanlış veya yersiz olarak gördükleri geçici bir aşamayı ulaşılacak son nokta, zirve sanmalarındadır. Edebiyat dünyasında bunun paraleli, okuyucunun ya da eleştirmenin birinin burnunuza bir sayfa dayayıp, “Bak, bunu 1953'te yazmışsın, kendin söylemişsin, nasıl inkâr edersin?” demesidir.

Partileri sevmediğimi, gitmediğimi söylüyorum ama çok fazla parti vardı. Çoğu Piper'ların nehir kenarında bulunan, çocuklarla dolu evinde oluyordu. Şimdi, o zaman bir rüyanın parçasıymışım gibi geliyor. Hayır, hayat böyle değil, fakat bazı yerler ve insanlara o kadar cazibe bağışlanmış ki, onlardan başka bir şey göremezsiniz. Ayrıca ironik bir şekilde, aile hayatından kaçan bu insan, tamamen dışlanmış bir şekilde, ailenin bütün tatsız yönlerinin sihirli bir değnekle yok edildiği büyülü toprakların kenarında duruyormuş gibi hissediyordu.

Bir sahne: Peter ve Anne birbirlerine sarılmış bir halde yatakta yatıyor, ben de yatağın ayakucunda oturuyorum ve sohbet ediyoruz. Kapı ardına kadar açılıyor, kızlarından biri içeri giriyor ve ellerini dramatik bir şekilde kaldırarak çığlık atıyor: “Ne yapıyorsunuz?”

“Sadece kucaklaşıyoruz,” diyor Anne.

“Ama...” Kızın söylemeye çalıştığı şey, “Peki, ben neden dışlandım?” Ama onun yerine, “İğrençsiniz,” diyor.

“Biz anne-babaların bazı hakları var,” diye yorum yapıyor Peter sakin bir şekilde.

“Ben de geliyorum,” diyor kızları.

“O zaman diğerlerini de çağırmak zorunda kalacaksın,” diyor Anne. “Yoksa seni kayırmış olacağız.

Kız inleyerek bağırıyor ve koşarak odadan çıkıyor. “Sizden nefret ediyorum.”

Evin her yanından çılgın kahkahalar kopar. “Ah öyle *kötüler* ki!”

O ailede ergenliğin tatsız yanları sanki hiç çaba harcanmadan oynanan çekici ve utangaç tiyatro gibiydi.

Bazen oturup tanıdığım iyi ve güzel insanları düşünürüm ve bu bir şekilde kendimi kötü günlerde iyi hissetmeme yarar. Sakin ve ince ince alay eden, gözlemci, bu nedenle de hemen göze çarpmayan David Piper, yani Peter, hep orada. Japonya’nın savaş tutsağı olarak uzun ve sağlıklı bir yaşam reçetesi sayılmayacak kamplarda geçirdiği yıllar yüzünden belki de çok erken öldü. Onu tanıdığım sıralarda Ulusal Portre Galerisi’ni yönetiyordu.

Bu otobiyografiyi yazarken, hafızanın insana oynadığı küçük numaralar hakkında çok şey öğrendim. En çok da nasıl basitleştirdiğini, derli toplu hale getirdiğini, aydınlık ve gölge arasında keskin bir ayrım yaptığını fark ettim. Warwick Road’da geçirdiğim dört yılın, hatırladığım kadar kötü olması ya da Langham Street’in tamamen eylem ve keyifli toplantılardan oluşması mümkün değil. Fakat ellili yıllardaki ağır yaşam bir çukurdan sürünerek çıkmaya benziyordu.

Dönüp, hoşuma gittiği için abartılı yemekler yaptığım küçük, çirkin ama insan kaynayan dairemdeki sahnelere bakıyorum. Aşırı derecede çok yemek pişiriyordum çünkü bundan zevk alıyordum. Yüzler aklımda, ama ne yazık

ki bütün isimleri hatırlayamıyorum. Ne kadar karışık bir insan grubuydu, hem de her yaştan... Zira Peter'ın arkadaşları ve arkadaşların çocukları da oluyordu. Tanıdığım herkesi veya rastgele tanıştığım insanları da hep partilerime çağırıyordum ve her zaman işe yarıyordu. Bazen çılgın tartışmalar çıkmıyor değildi. Pek sık olmasa da hal böyle olunca: "Böyle bir faşist-komünist-nevrotik-psikopat-budalayı nasıl *tanıyabilirsin*?" denirdi.

Bir partide –ama şimdi atlayıp Charrington Street'teki eve ve kalabalık, yaklaşık 30 kişilik bir öğle yemeği davetine geçiyoruz– iki kadın birlikte odayı baştan başa geçip, "Bir kadının böyle bir şey yapmasının bizim için ne kadar olağanüstü olduğunu biliyor musunuz?" dedi.

"Neyi yapmasının? Anlamıyorum." Kadınlardan biri New York'tan, diğeri de Moskova'dan gelmişti ve sohbet ediyorlardı.

"New York'ta bekâr bir kadınsanız parti vermezsiniz, evli arkadaşlarınızın sizi davet etmesini beklersiniz. Bir erkek buluncaya kadar bir tür peçeye girersiniz."

"Bizde ise, erkeği olmayan hiçbir kadın böyle bir pari vermeye cüret edemez."

Sıradışı bir şey yaptığımı düşünmüyordum ve dediklerine inanmak zorundaydım. Ama biri yeni olmaktan uzak iki düşüncem vardı: Eğer bir şeyi öylece yapıverirsen insanlar toplumun geleneğinde olsun olmasın bunu kabul eder. İkincisiyse hepimiz New York'u toplumsal sofistikasyonun zirvesi olarak görüyorduk; hem Moskova'nın da böylesi orta sınıf tabulardan arındırılmış olması gerekmiyor muydu? Pek yakında feminist devrim gelecek ve (gerçekten mi?) evli olmayan bir kadının parti verip her istediğini davet etmesi sıradanlaşacaktı.

Bir sahne: Akşamın geç sayılabilecek bir saatinde, Lindsay Anderson, Royal Court'tan bir grup aktörle evime geldi. Aralarında John Osborne tarafından terk edilmek üzere olan Mary Ure'la kısa bir süre sonra evlenecek olan Robert Shaw da vardı. Robert Shaw'la hiç tanışmamıştım ama Robert, sanki daha önce yaptığımız sohbeti sürdürürmüş gibi, şu-şu insanla ilişkisi olduğunu, bunun karısıyla cinsel hayatını çok geliştirdiğini, eşlerin kocalarının ilişkilere girmesine asla itiraz etmemeleri gerektiğini, zira bunun afrodizyak kadar etkili olduğunu anlattı. Kadınlar kendileri için

neyin iyi olduğunu kesinlikle anlamıyordu. Aktörlerin sahne dışında sergiledikleri gibi huzursuz bir gösteriş içindeydi. Bana gelince, bana hep hayran olmuştu, sonunda benimle tanışabilmişti ve birkaç dakika süreyle bu şekilde konuşmaya devam etti. Bu arada Lindsay, okul müdürü edasıyla dinliyor ve arada sırada, “Bu kadar yeter Robert, artık kes şunu,” diyordu. Sonra, Lindsay’in güdümünde hepsi birden gecenin karanlığında kayboldular. “Haydi gelin... Yeter... Yatma zamanı.” Lindsay, dırdırcı mürebbiye rolünü oynayarak saçmaladığını, son derece sinir bozucu olduğunu biliyordu. Fakat her zaman sevimliydi. Neden böyle olduğunu hiç bilmiyordum. Royal Court, *The Changeling*[216] oyununu sahneye koyuncaya kadar Robert’ı bir daha görmedim. Robert, Mary Ure’la oynuyordu ve tiyatrodaki herkes onun Mary’ye sırılsıklam âşık olduğunu biliyordu. “O kadını seviyorum!” sözünü o kadar büyük bir tutkuyla söyledi ki, gerçek hayat oyundan baskın çıktı ve herkes alkışladı.

Edward Thompson beni görmeye geldi. Neden? Bir nedeni olmalıydı. Öyle çay içmeye gelmezdi. Sonra sokakta evimin önünde durdu. Çirkin bir binada, çirkin bir evdi, sokak da pek ilham verici sayılmazdı. Edward sağ yumruğunu kaldırıp göklere seslendi: “Babil! Babil’de ne işim var? Gitmeliyim.” Ve ayağından Londra tozlarını silkeleyip sağlıklı kuzeye doğru yola çıktı.

Edward Thompson, İngiliz işçi sınıfının Marksist tarihçisi olarak maziye karışma sürecinin ortasındaydı. Ancak akranları onu, çoğu insandan birkaç kat iri, her zaman ateşli tartışmalar yapan, parçası olduğu her sahneyi aydınlatan veya insanlık adına asil umutlar taşıyan hayal gücüne sahip biri olarak hatırlıyor. Keşke İngiltere’de onun yerini alacak genç Edward Thompson’lar yetiştiğine inanabilsem, ama ne yazık ki, kindar, soğuk, temkinli bir çağda yaşıyoruz.[217]

Langham Street’ten taşınmadan hemen önce, *Play with a Tiger* nihayet sahnelendi ve ben provalarda epeyce vakit geçirdim. Bunun bir nedeni Ted Kotcheff’le yakın arkadaş olmamdı. Siobhan McKenna’yı beğensem de onunla arkadaş olmam mümkün değildi çünkü oyundan sonra çok içki içen arkadaşlarıyla bütün gece süren partilere gidip, çılgınca şişenin dibini buluyor, her türlü tuhaf ve asi tavrı sergiliyordu, çünkü vahşi çocuk, ateşli kadın olmak zorundaydı. Buna kesinlikle gücüm yoktu. İrlanda onu bu hale

getirmiş, ona bu rolü vermişti ve o da bu rolü sapına kadar oynuyordu. Uzun, şahane kızıl saçları çoğu zaman taranmamış oluyor, gür sesi ve sözcükleri bütün tiyatroda veya bulunduğu her yerde duyuluyordu. Her türlü suçlamayı göze alarak İrlandalı bir aktris olmanın ekstra bir yük taşımak anlamına geldiğini söyleyeceğim. İspanya'da bir ziyafettesiniz, tipik bir İrlandalı çılgınca, şiirsel konuşması, çekiciliği ve büyüleyiciliğiyle sarhoş halde eğlenmeye çıktığını söyler; üç gündür eve uğramamıştır, zavallı karısı ne diyecektir? Zavallı karısının hep yaptığından başka pek de bir seçeneği yoktur ve her zaman olduğu gibi gene suçlu suçlu döndüğünde onu affedecektir. "Nasıl yapabildin?" Ama yapar, yapmıştır, gene yapacaktır çünkü metinde öyle diyordur, ya da belki de bir tür lanettir bu: Eğer İrlandalı ve şairseniz yazgınız bellidir.

Dublin'e gitmiştim ve şair John Montague'yu ziyaret ediyordum. Aristokrat bir Fransız kadınla evliydi ve küçük bir dairede yaşamak herhalde kadın için kolay değildi. John Montague eline bir şişe İrlanda viskisi alıp oturdu ve gülüşerek sohbet ettik, bu arada karısı elektrik süpürgesiyle yerleri temizledi. John makineden kaçınmak için bacaklarını kaldırdı ve "Şu Fransız aristokratları aslında hep köylüler değil mi sevgilim?" dedi ve ardından yanıt geldi: "Senin şansına iyi ki öyle. Eğer o sarhoş arkadaşlarından biri daha kapıya gelirse içeri sokmayacağım." Bunun üzerine John uzun ince bacaklarını yere indirdi ve "Haydi gidip Behan'ı görelim," dedi. Birkaç sokak ötede, oyun yazarı Brendan Bohen oturuyordu. Saat sabahın onuydu ve gittiğimizde Brendan ayıktı. Oturup, Royal Court Tiyatrosu'ndan ve Joan Littlewood'un tiyatrosundan bahsettik. (Başka neden bahsedebilirdik?) Konuşma tiyatro uzmanlığı ve aklıselim üzerineydi. Fakat Londra'dan bir gazeteci bekleniyordu. Adam on ikide gelecekti. Brendan'ın sarhoş İrlandalı rolüne bürünmesini, sık sık gazetelere çıkan, bazen ön sayfalarda yer alan bu karakteri yaratmasını izledik. Brendan elindeki viski şişesinden büyük bir yudum alıp birkaç cümle söylerken sarhoşluğunu belli ediyor, sonra bir yudum viski daha alıyordu. Londralı gazeteci gelip biz onları yalnız bıraktığımızda Brendan asi İrlandalı şair performansının zirvesindeydi. Gazeteci gelecek olmasaydı, herhalde bir şeyler kırmadan ve vahşi şiirsel saçmalıklara girmeden sohbete uygun, güzel, ayık bir gün geçirecektik. Ancak senaryoda şairane bir

İrlandalı oyun yazarının içmesi ve medyanın da bunu teyit etmesi gerektiği yazılıydı. Medya Brendan'ı asi ve sarhoş olarak tanımlama fırsatını hiç kaçırmıyordu ve sonunda onu içki öldürdü, bitirdi – bu ölüm tiyatro için ve geride kalan bizler için büyük bir kayıptı.

Play with a Tiger'da rol alanlar arasından, senaryo eline ulaştığı zaman hasta yatağından kalkıp buz gibi bir havada, sürünerek seçmelere gelen Maureen Prior'la bir süre görüştüm. Maureen cana yakın, atılgan, anında arkadaş olabilme yeteneğine sahip biriydi. Kocası ise mantıklı, soğukkanlı, entelektüel bir adamdı. Haydi bakalım, yine başlıyoruz, diye düşündüm. İki uyumlu – örneğin iki cana yakın, açıksözlü, şen şakrak insanın evlenmesi doğanın hoşuna giderse ne olacaktı? Zira sınırsız bir neşe olurdu fakat iki soğukkanlı, dalgın, çekingen insan evlendiğinde herhalde birbirlerine asla sarılamazlardı.

Bir süre, tiyatrocularla sık sık görüştüm ve bunun nedeni yalnızca sahnelenen bir oyunum olması değildi. Londra tiyatrosuna –bize göre– ağzının payını vermek amacıyla son derece idealist bir plan yapılıyordu. Görkemli, çok görkemli spotlar vardı: Şehir merkezinde Royal Court, Mermaid Tiyatrosu'nda Bernard Miles, Arts Tiyatrosu'nda Oscar Lowenstein. Fakat tiyatroların çoğu son derece tutucu, ticari zihniyete sahip insanlar tarafından yönetiliyordu. Durum bugünkünden çok farklıydı. Şimdi çok sayıda yenilikçi ve maceracı küçük tiyatrolar var, barlarda ve hepsinden önemlisi South Bank'te, hatta Ulusal Tiyatro'da oyunlar sergiliyorlar. Tiyatronun, her türlü faaliyetin, konferansların, çalışma gruplarının, seminerlerin, müzik çalışmalarının yapıldığı, restoranların, kitapçıların bulunduğu toplumsal bir merkez olması şimdi bize normal geliyor. Ama o zaman böyle şeyler yoktu.

Planımız, Covent Garden'da bir depo bulup, her türlü deneysel tiyatroyu, yeni oyun yazarlarını, atölyeleri ve başka ülkelerden oyunları barındırabilecek bir yapı oluşturmaktı. O sıralar yabancı oyunların pek azı Britanya'ya ulaşıyordu.

Biz, bu umutlu hayalperestler kimdik? Fikir Gareth Wigan'dan çıkmıştı. O zaman menajerdi. (Bugün Hollywood'da Warner Brothers'ın yönetimine yardım ediyor.[218]) Onun Belgravia'daki evinde buluşuyorduk. Ted

Kotcheff, Ted Allen, Sean Connery, Mordecai Richler, Shelagh Delaney, çok genç yaşta ölen tiyatro sahne tasarımcısı Sean Kenny ve Clive Exton. 1960 yılında birkaç hafta boyunca yaklaşık 12 defa buluştuk ve planımız bir mimarın projeleri kadar mükemmel hale geldi. O odada tiyatro, film, televizyon ve radyo konusunda çok fazla deneyim vardı. Para bulabileceğimizden emindik, hiç kuşkumuz yoktu. Paralı kişilerle konuşmalar ne kadar desteğimiz olacağını gösteriyordu. Bugün de paranın sorunlarımızın en küçüğü olduğunu düşünüyorum. Bize gelince, hepimiz bedava veya nominal ücret karşılığında çalışacaktık zira ticari tiyatroya karşı canlı bir protesto olmayı amaçlıyorduk. Bir depo bulduk. Kötü durumdaydı ama önemli değildi çünkü amacımıza uydurmak daha kolay olacaktı. Bir pazar sabahı depoda toplantı düzenledik. Kulaktan kulağa ve küçük bir ilanla 200 kişi toplandı: oyuncular, oyun yazarları, tasarımcılar, yönetmenler. Çoğu çalışıyordu; bu sadece kendilerini reddedilmiş hisseden insanların meselesi değildi. Umduğumuz kadar cesaretlendirici bir atmosfer vardı. Oradaki, Joan Littlewood’un kendilerini şeytani değilse bile çürümüş olarak lanetlediği ve bizim de sonuna dek ve içgüdüsel olarak küçümsediğimiz düşman West End Tiyatrosu yönetimine karşı politik bir atmosferdi. Herkesin kafasında yerleşmiş olan fikre göre bir iş eğer kısmen ticari başarı göstermişse kötü olmak zorundaydı ve bu hâlâ da böyle: Sanırım bu aristokrasinin ticareti aşağı görmesinin bir yansımasının gelip inanılmaz bir biçimde sol kanat düşüncesine yerleşmesiydi ve kısmen de komünizmden arta kalmaydı. O dönemde sanatla ilgilenen insanların çoğu bir şekilde komünistti ve bu yeni tiyatro, sadece West End’e değil, tiyatrodaki tüm tiranlığa ve özellikle komünist parti çizgisine karşı bir duruş olarak görülüyordu. O dönemde aktörlerin birkaçının, belki çoğunun şu veya bu zamanda Unity Tiyatrosu’nda –komünist tiyatroda– çalıştığını şimdi kimse hatırlamıyor ve herkes, ikon düşmanlığı ile tanınmış bir tiyatronun, King Street’in baskısıyla yok edildiğini görmüştü. Ayrıca o zamanki tiyatro sendikası Equity komünistler tarafından yönetiliyordu ve aktörlerin çoğu onları gerçekten sevmiyordu. Covent Garden’da o sabah büyük bir heyecan, iyimserlik, fikir birliği vardı; her şey yerli yerindeydi, başlamaya hazırdık. O pazar günkü toplantıdan sonra hepimiz yöneticiliği kimin yapacağına karar verme aşamasına geldiğimizi biliyorduk.

Sorumluluğu hiçbirimiz istemiyorduk, yapmamız gereken işlerimiz vardı. Elimizden gelen her şekilde katkıda bulunabilirdik ama yönetemezdik. Peki kime rica edecektik? Hiç kimse tam olarak uygun ve doğru görünmüyordu. Eğer bugün olsa kolaydı, çünkü harika yetenekleri olan bu kuşakta aradığımız türden pek çok parlak, esnek kişi var.

Pekâlâ kim o zaman? Okuyucuların pek çoğu bu duruma aşinadır. Bu, yazarların, yayıncılardan daha başarılı olacaklarına inanıp, bir yayınevi kurmak amacıyla bir araya gelmelerine, belki gerçekten kurmalarına ve sonra yayıncılık yapmak üzere birini işe aldıklarından, asıl işlerine, yazarlığa dönmelerine benzemektedir. Peki bu yeni oluşumun, herhangi bir yayınevinden ne farkı var? Bunu birden fazla kez gördüm ve işe yaramıyor. Böyle bir girişimin başında parayla tutulmuş biri değil, dağları yerinden oynatacak o tutkulu, yaratıcı, kendini işine adamış bir çılgının olması gerekir.

Böylece görkemli ve romantik planımızla kalakalmıştık. İnsanlar mektuplar yazarak veya telefon açarak katılmak istediklerini söylüyorlardı ama oluşumun merkezinde boşluk vardı.

Bu noktada devreye Arnold Wesker girdi. Onunla bir yerde karşılaştım ve onun ilgisini çekebilecek bir projeyle uğraştığımı söyledim. O da henüz başlangıç aşamalarında olan benzer girişimlerle ilgileniyordu. Bir toplantımıza geldi. Geç geldiği için hepimiz keyifliydik ve gevşemiştik, güven doluyduk, zira projemiz çok iyi gidiyordu. Her şey planlanmıştı, sadece bir tek eksiğimiz vardı. Arnold hiç gülmeden oturdu ve şu açıklamayı yaptı: “Bunu yönetebilecek bir tek insan var, o da benim.” Ted Allen, “Stalin konuştu,” esprisini yaptı. Böylece bitti – yani öngördüğümüz haliyle proje sona erdi. Arnold, Centre 42’yi kurmak üzere ayrıldı ve bizden muhalefet bekledi. Ama her birimiz çekişmeli politikadan yeterince payımızı almıştık ve Arnold’u yaptıklarında rahat bıraktık. Şöyle hissediyorduk, “Nasıl olsa olgunlaşacak.” Kendimiz de zaten çok kısa süre önce olgunlaştığımızdan bu ebeveyn tavrımızın garipliğini görmediğimizden eminim. Arnold’unsa hepimizi tükenmiş eski komünistler olarak gördüğünü söylemeliyim.

Centre 42 aslında böyle başladı. Arnold da, Joan Littlewood’un daha önce fark ettiği gibi işçi sınıfının onun çabalarını pek takdir etmediğini

gördü. Fakat her tartışmada yeniden ve yeniden karşımıza çıkan bu noktaya ulaşınca hep Armsthorpe'taki madencileri, gözleri dolarak, Sybil Thorndike'la ekibinin onlara Shakespeare oynamak amacıyla bir maden köyüne gidişini anlatmalarını hatırlarım. Sadece birkaç yıl sonra birkaç idealist genç öğretmenin, işçi sınıfının 15 yaşındaki çocuklarını, çalışmaya ve yetişkin hayatlarına başlamadan önce tatile götürdüğünü gördüm. Bu tatil sadece Oxford kırsalına yapılan yolculuktan oluşmuyordu, Stratford'daki tiyatroya da üç gezi yapılmıştı. Ebeveynleri hayatlarında bir tiyatronun yakınına bile gitmemiş olan bu çocuklar tiyatroya, Shakespeare'e bayılmışlardı. Muhtemelen organize sendika hareketi, kullanılması yanlış olan bir mekanizmaydı: Centre 42 adı, 1960 yılında Sendika Kongresi'nde kabul edilen ve sanatın durumu hakkında soruşturma yapılmasını gerektiren bir yasa tasarısından türemişti.

Şimdi geriye dönüp baktığımda olağandışı görünen "yeni" bir tarz tiyatro yaratma planlarımızın ne kadar önemli olduğunu sanmamız, oysa sonunda biz olmadan da tiyatro kendi kendine pekâlâ gelişti.

İşin komiği, Arnold'un çabalarını odakladığı ve sonra bırakmak zorunda kaldığı yer, Round House[219] sonunda bizim ilk başta tasarladığımız, umduğumuz yer oldu. Çok sayıda insan oluşuma katıldı ve atölyeler, konferanslar düzenlendi, kitapçı ve restoranlar açıldı ve başka ülkelerden oyunlar sahnelendi. Round House akşamları gidilebilecek çok güzel bir yerdi. Bugüne kadar gelişmeyi sürdürebilirdi ancak yine ideolojinin çıkmazlarına takıldı. Camden Town Belediyesi burasının siyahi sanat merkezi olmasına karar verdi. Neden? Siyahlar Round House'tan çok uzakta Londra'nın başka bölgesindeyken? İdeolojilerle tartışılamaz. Siyahlar için yarattıkları bu merkez hiç işlemedi, ancak var olan yıkılmıştı ve bugün hâlâ boş. Bazen önünden geçerken şu cesur solcu belediye kurulundakilerin yaptıkları için ne düşündüklerini merak ediyorum: herhalde, küçük gizli bir tatmin duygusu, çünkü yüreklerinde sanat korkusu olduğundan eminim. Herhalde Round House'un genç, dinamik, anarşik gelişiminden nefret etmişlerdi.

Yüzler Komitesi, 18 Eylül 1960 Pazar günü büyük bir "gösteri" düzenledi. Polis hemen yasakladı. Bu pek akıllıca bir şey değildi. Bir kere, en kötü düşmanlarının söylediği gibi davrandılar. İkincisi, Trafalgar Square

bir asırdan uzun bir süredir büyük ve popüler gösteriler görmüştü ve bir gösteriyi yasaklamak, kasıtlı olarak o tarihe hakaret etmek anlamına geliyordu. Sonra bir de pratik yönleri vardı. Trafalgar Square'a açılan o kadar çok sokak vardı ki insanların meydana girmesini engellemek için yüzlerce polise ihtiyaç olacaktı. Ayrıca polisin göz ardı ettiği küçük bir şey daha vardı. National Gallery, Trafalgar Square'dadır ama muhtemelen o ruh hali içinde bu akıllarına gelmemişti.

Emniyet teşkilatında üst düzeyde insanları tanıyanlar bana onların dünyanın en zeki, sevimli, hayran olunacak insanları olduğunu söylüyor ama biz onları daha alt düzeylerde tanıyoruz ve benim deneyimlerime göre genelde çok akıllı değiller. Ben beyazım, orta sınıfım ve Londra'da yaklaşık on yıl yaşadıktan sonra orta yaştayım, yani meşhur polis vahşetini gerektirecek türde bir insan değilim. Gerçi bu şiddete maruz kalan çeşitli renkte, yaşta ve türde arkadaşlarım var. Polisin karıştığı olaylardan müteşekkil, kabadan ziyade beceriksiz olduklarını ortaya seren koca bir repertuvarım var.

Küçük bir olay her şeyi anlatıyor. Bir trafik kazasına tanık olmuştum. Polis benimle görüşmeye geldi ve emniyet teşkilatına yeni girmiş olmasına rağmen ayrılmaya karar verdiğini, çünkü yapmak zorunda kaldığı şeylerin hoşuna gitmediğini söyledi. “Ne gibi?”

“Örneğin çok fazla yalan söylemek zorunda kalmak,” dedi.

Fakat emniyet müdürlüğü o zamandan beri birden fazla kez iyileştirildi.

Çatışma öncesindeki haftada çeşitli kademelerde, “Polis nasıl bu kadar aptal olabilir?” diyen şaşkın sesler yükseldi. Zira herkes çatışma olacağını biliyordu. Birçok kişi dört gözle bunu bekliyordu. Bir meydan okuma. Kavga. Bu tür şeyler birçok insanın hoşuna gidiyor.

O pazar gününden önce iki ziyaretçim oldu. Birisi, Shelagh Delaney'di. Shelagh gösterilerden ve ayaklanmalardan, hatta kalabalık insan topluluklarından nefret ettiğini belirtti ama, “Herhalde bunu yapmak zorundayız değil mi?” diye sordu. Ben de aynen böyle düşünüyordum. Diğer ziyaretçim, genç bir Jeanne d'Arc veya Boadicea gibi şahane görünen son derece heyecanlı Vanessa Redgrave'di. Hiç durmadan polisin ne kadar gaddar olduğunu anlatıyordu. Geç olmuştu ve ben yatmak istediğimi belirttim. Zarif uzun boyuyla ayağa kalktı ve “Böyle bir gecede uyumayı

nasıl düşünebilirsin?” diye sordu. Sizin geçtiğiniz aşamayı, başkasında gördüğünüz zaman tahammül edememeniz bir klişedir ve ben, “Aman Tanrım, yakın bir zamana kadar ben de böyleydim, insanlar bana nasıl tahammül etti?” diye düşündüm.

Pazar günü öğle saatlerinde polisler meydanı kapatmadan önce, biz, yüzlerce kişi National Gallery’ye ulaştık ve orada John Osborne’la karşılaştım. Epeyce keyifli vakit geçirdik. Saati geldiğinde grup halinde toplandık ve ona destek olmak için John’un koluna girdim çünkü bunu yapmaktan nefret ediyordu, çok mutsuzdu. Büyük bir kalabalık halinde National Gallery’nin basamaklarından indik, meydana gittik ve oturduk. Polisler etrafımıza toplandı. Oturanların çoğu her zaman olduğu gibi polisle aralıksız alay ediyor ve hakaret yağdırıyor, bazılarımız da her zaman olduğu gibi bunu çocukça ve gereksiz görüyordu. Bu böyle sürüp gitti. Herkes biliyordu ki basın ve televizyon ayrıldığı anda polis meydana dolacak ve bizleri tutuklamaya başlayacaktı. Ben John’un yanında oturuyordum. Sonradan tartıştığı avukatı Oscar Beuselink de oradaydı. Oscar bana, “Burada yüzlerce kişi varken neden John’a sakatmış veya hayatında ilk defa savaşa giden bir acemi gibi davranılıyor?” diye sordu. Doğruydu, fakat insanlara istedikleri veya ihtiyaç duydukları şekilde davranılır. İşin doğrusu John kendini iyi hissetmiyordu. Birçok insan gerçekten eğleniyordu. Bertrand Russell küçük bir teriyer gibi yardımcılarıyla oturuyordu. Lindsay Anderson ciddi, cesur, her zamanki gibi hiç kimseyi beğenmeyen bir tavırla oradaydı. Sanki tanıdığım hemen herkes oradaydı. Çeşitli nedenlerle mutsuzdum. Bu nedenlerden biri Peter’ın polis kordonunun hemen ardında telaşlı bir şekilde dört dönmesiydi. Oysa ona dayak yemeyeceğime dair söz vermiştim. Annesi, babası veya kardeşleri için kaygılanan tek çocuk Peter değildi. Sonra, sırf bazı insanlar çok eğleniyor diye, “gösterilerin”, “oturmaların”, polisle çatışmaların değerini sorgulamaya başlamıştım. Yoksa aslında politika eğlenmek, heyecan, coşku ya da birilerini görme isteğinin ardından mı geliyordu? Şimdi böyle olduğunu düşünüyorum. Kameralar çalışıyor, gazeteciler röportaj yaptıkları insanlara yaklaşmak için popolarının üstlerinde ilerliyordu. Polislere yapılan sataşmaların sesi giderek yükseliyordu. Polislerin hedefledikleri bazı insanları dikkatle izlediğini görebiliyordunuz. Sonra basın, kameralar –tanıklar– gitti ve

polisler saldırdı. Yerde oturan ve ayağa kalkmayan insanları kaldırdılar, minibüslere götürdüler, ancak benim gibi ayağa kalkıp yürüyen insanlara dokunmadılar. Londra'nın ilçelerinden birinin belediye başkanının, ona dokunmamış olmalarına rağmen polislere bağırdığını duydum. Tıpkı Bayan Ball[220] gibi, "Pis domuzlar," dedi. Oscar Beuselink'le beraberdim, mesleği gereği kamyonların yüklerini alıp gidişini izliyordu. Polis kendilerini sinirlendirenleri değilse de tanınmış kişileri itip kakmamaya özen gösteriyordu. Ama onlara sataşanlara vuruyorlardı. Araçlardan birinde gencin biri neredeyse ölüyordu: Ceketine dolanmış olarak içeri tıkılmıştı ve nefes alamaz haldeydi. Hiç kıpırdamadığını, konuşmadığını gören araçtaki diğerleri ceketten kurtarınca bilincini yitirmiş ve mosmor bulmuşlardı kendisini. Polise, "Az kalsın öldürüyordunuz," dediklerinde yanıt, "Öyleyse iyi ki siz ordaymışsınız, öyle değil mi?" olmuştu.

Bu gösteriler hakkında ne düşündüğüm konusunda o zaman da zorluk yaşadım, şimdi de yaşıyorum. O gösteri devlet politikasını değiştirmiş miydi? Ulusal televizyonda gördükleri zaman insanların fikirlerini değiştirmiş miydi? Polisle çatışmaya bayılanların olması gerçeği nedeniyle çabalarının hiçbir değeri olmadığını söylüyordum ya da söylüyor muyum? Bildiğim tek şey, kısa süre sonraki Yüzler Komitesi gösterilerinde, Amerikan konsolosluğu önündeki ve nükleer üslerin dışındaki gerçek çatışmalarda bir grup çetin cevizin sırf heyecan için orada olduğu.

O oturma eylemine gelince, vatandaşlarla Trafalgar Square yetkilileri arasındaki büyük çatışmalar listesinde yerini aldı.

Bundan kısa bir süre sonra bir başka politik çatışmanın gözlemcisi oldum. Atom bombasını protesto etmek amacıyla Downing Street No 10'un[221] dışında "oturma eylemi" yapılması kararlaştırılmıştı. Ben kaldırımda durdum ve seyretmeye başladım. Ernest Rodker çok sayıda insanın arasında yerde oturuyordu. Muhtemelen politikayla çok ilgilenen annesi yüzünden o zamana kadar apolitik biri olmuştu. Polisler gelip oturanları dağıtmaya çalışınca Ernest ilk politik hareketini sergiledi. Bir polisin kaskını öne doğru itti. Bu pek akıllıca bir hareket sayılmazdı. Altı polis üstüne çullandı. Ernest bacaklarının arasında yatıp başını korumaya çalışırken onu tekmelediler ve yumrukladılar. Ertesi sabah yargıç hükmünü verirken ben de Bow Street'teydim: "Belli ki bu genç adamın şiddete köklü

bir eğilimi var.” Böylece Ernest’in politik eylemci kariyeri başlamış oldu. Yıllarca Yüzler Komitesi’nin önde gelen bir üyesi oldu.

Buralarda bir yerde “Bomba” hakkındaki görüşleri anlatmak gerekiyor. Nükleer tehlike böyle algılanıyordu. Tek hamlede dünyadaki bütün insanları öldürecek, mutlak sona neden olacak ve dünyanın belki asırlar boyunca viran halde kalmasına yol açacak korkunç bir patlama. İki örnek yaşanmıştı: Hiroşima ve Nagazaki. İki bomba. Ancak beyinlerimize, şarkılarımıza, konuşmalarımıza, bildirgelerimize egemen olan şey “Bomba”ydı. Budala başparmak düğmeye basıyor, Bomba düşüyor ve her şey sona eriyordu. Çok uzak bir gelecekte, hayatta kalmayı başaran ve mutasyona uğrayan birkaç kişi zehirli toprağın üstünde sürünecek ve hayat yeniden başlayacaktı.

Peki bu şablon –akıllarımızdaki şablon– nereden çıktı? Bu herkesin yürümesine, gösteri yapmasına, yazmasına neden olan ortak bir şablon olmalıydı. Kıyamet, Mahşer, bir sonraki yangın.

Birkaç genç bilim insanından, tehlikenin yanlış bir şekilde değerlendirilmesine ve bu yanlış bilgilerin yayılmasına neden yardım ettiğimi sorgulayan bir mektup aldım – ama bu yetmişli yıllarda olmuştu. Onlara göre tek bir nihai patlama, kıyamet tehdidi değil, çok sayıda tehlike vardı. Örneğin Sovyetler Birliği’nde geniş alanların patlamalar ve kazalar yüzünden tahrip olduğu, zehirlendiği, oturulamaz hale geldiği, hiçbir zaman resmi olarak açıklanmamıştı. Bu tür şeyler, tek bir Bomba’dan çok daha tehlikeliydi. (Tabii Çernobil daha yaşanmamıştı.) Eğer yararlı olmak istiyorsam, Bomba hakkındaki konuşmalara katılmamam, onun yerine çok farklı tehlikeler olduğunu vurgulamam gerekiyordu.

Şikasta’yı yazdığımda, *Argos’taki Kanopus Arşivleri*’nin ilk cildinde Bomba’yı düşürdüğüm, oturulamaz ve mahvolan yer Kuzey Yarımküre’ydi ama okuyanların “anladığı” bu değildi ve sanki bütün dünyanın mahvını anlatmışım gibi konuşuyorlardı. Beni bugün ilgilendiren şey hikâye değil tema, herkesin eğer Bomba düşerse toptan imha olunacağını kanıksamış olması. *Bomba* ve *son*.

Bu şablon hâlâ insanların akıllarında mı ve eğer öyleyse, nerede faaliyet gösteriyor? Olanlara nasıl bir katkıda bulundu – bulunuyor? Bana kesinlikle

Güney Afrika'yı düşündürmüştü. On yıllar boyunca herkes "uzun bıçaklar gecesi" olacağına, "kan döküleceğine" inandı – başka yolu yoktu.

Ağacın tepesinde uyu bebeğim
Rüzgâr esince beşik sallanacak
Rüzgâr esince beşik düşecek
Ve bebek, beşik, her şey yere düşecek.

Altmışlı yılların sonuna doğru, beklenmeyen anlarda, çaresizce güldüğümü fark ettim. Önce kuşkulu ve inanamayan bir viyaklama, sonra gerçek bir kahkaha, ha ha, aman Tanrım, o kadar komik ki... Neydi komik olan? Seks, komik olan seksti. Bu kahkaha sadece kronolojik olarak yersizdi, çünkü ben sadece altmışlı yıllara değil, ellili yıllara da bakıyordum. Daha önce de belirttiğim gibi, seks altmışlı yıllarda başlamadı.

Önce ellili, sonra da altmışlı yılları öne çıkaran şey kural olmamasıydı. Herhalde tarihte –hatırlayabildiğimiz tarihte– ilk defa yaygın bir şekilde kabul edilmiş gelenekler yoktu ve aynı zamanda doğum kontrolüne erişim imkânı vardı. Her şey kabul ediliyordu. Ahlakı bir darbede yeniden geri getiren AIDS icat edilinceye kadar hiçbir kural olmayacaktı.

Ellilerde aşk ya da seks adına en belirgin olan şey –elbette daha sonra– herkesin bu kendilerinden beklendiği için yattığıydı. (Zamanın Ruhu böyle buyuruyordu.) Bazı insanlar birbirine çarpan hipnotize olmuş balıklar gibi çiftleşiyordu. Merak mı? Belki biraz. Cinsel heyecan, hiç de değil. Bu kucaklaşmaların aşkla ilgisi yoktu; aslında cinsellikle –yani gerçek cinsel çekimle– de pek ilgisi yoktu. Bütün bunlarda bir pasiflik söz konusuydu.

Hiç kimse –ne kadınlar, ne de erkekler– nasıl davranacağını bilmiyor ve işte bu yüzden çok fazla mutsuzluk, çok fazla anlayışsızlık yaşanıyordu. Abartıyor muyum? Evet, abartıyorum, çünkü burada keyifli ve mutlu karşılaşmalardan bahsetmiyorum.

Şimdi hepimiz erkeklerle kadınlar arasında temel farklılıkları anlatan elkitaplarıyla donatılmış durumdayız, ancak altmışlı yıllar, feminist harekette, erkeklerle kadınlar arasındaki tüm farklılıkları inkâr eden bir aşamayla çakıştı. Veya D. H. Lawrence'ın ifade ettiği gibi kadınlar da en az erkekler kadar iyiydi, hatta daha iyiydiler.

Bırakın kültürün, uygarlığın veya çağın ahlakının bizi ehlileştirmesini, kadınla erkeğin doğalarının temelinde biyolojik olarak farklı şeyler istemeye programlandığını söylemek bugünlerde şiddetli ideolojik tartışmalar başlatmaz. Duyguların bir an bile etkili olmadığı kısa bir beraberlik hiçbir bağ ya da yükümlülük gerektirmeyen hızlı bir sevişme – hem de bir fahişeyle değil– hayal etmeyen erkek yoktur. Sanırım burada bir tür altın çağ fantezisi yatıyor. Öte yandan ilk duygusu, "Aradığım erkek bu mu?" olmayan kadın da yoktur, hatta bunu bir kenara koymaya, erkekler gibi davranmaya, bir iki geceliğine bütün bunların tadını çıkarmaya karar verdiği zaman bile yapar. Bahse girerim hayal edebileceği en eğlenceli geceden sonra ikisi de birbirinin adını bilmese veya öğrenmek istemese bile, adam –kadının özgüveni karşısında sevgi, hayranlık ve minnet dolu bir halde– gittikten sonra aniden bir boşluk, bir uyuşukluk hissetmeyen kadın yoktur. Zira içindeki gerçek kişiliğe aykırı hareket etmiştir ve yarım saatliğine bile olsa bunun bedelini ödemelidir.

Ne çok kadın, en dürüst, açık yürekli niyetlerle geceyi bir erkekle geçirdikten sonra kendilerini öfkeyle, "Seni alçak rezil. En azından bir telefon edebilirdin, değil mi? Çiçek göndersen olmaz mıydı?" diye bağırırken bulmuştur. Çünkü psikolojik dengenin sağlanması için çiçekler yeterli olacaktır. Ve bu arada erkek, şefkat ve zevkle düşünmektedir, işte sonunda hayattan tat almayı bilen ve "Beni gerçekten seviyor musun?" demeyen bir kadın bulmuştur.

Viktorya döneminde yaşayanlar, kurallarla belirlendiğinden, bir erkeğin kadına çiçek vermesinin ne anlama geldiğini bilirlerdi. İçimden bu kadar kural ve kısıtlama koyarken ne yaptıklarını biliyorlardı demek geliyor. Romantizm, yasakların çocuğudur. Ama romantizmi bir kenara bırakalım, çünkü dünyanın bazı yerlerinde artık neredeyse geçerliğini yitirmiştir. Ellili yıllarda cinselliğin gündemde olduğu, bir şeyler yapılması gerektiği ve gerçekleşmediği takdirde kınanabileceği duygusu oluşmaya başlamıştı bile.

Donald Ogden Stewart'la birlikte Church Street, Kensington'dan aşağı doğru yürüyoruz. Onun önerisiyle akşam yemeği yiyeceğiz. 60 yaşlarında olmalı, zayıf, tepesi açılan, çilli, saman sarısı saçları olan bir adam. Bense 30 küsur yaşındayım. Bana, "Bugünlerde seksten çok yemeklerle ilgilendiğimi söylemeliyim," diyor. Buz gibi bir öfke duyuyorum, bu denli

görgüsüzlük; zaten bir Amerikalıdan başka ne beklenirdi ki? Oysa bir an için bile bedensel bir çekim olduğu ima edilmemişti, hem zaten yaşlıydı. Bugün ise görgüsüzce de olsa bunu oldukça aklı başında bir durumu idare ediş olarak görüyorum. Ne de olsa Hollywood ve Amerika'daki Sol'dan gelmeydi ve muhtemelen düzinelerle ilişki yaşamıştı. Çağdaşlarına yakışıklı bir adam olarak görünüyordu mutlaka. Hiçbirimiz, eskisi kadar güzel olmadığımızı kolay kabullenemiyoruz. Herhalde, "Bütün yemek boyunca karşımda bana asılacak mı diye merak etmesini istemem," diye düşünmüştü.

Bir de Granada Televizyonu'ndaki üst düzey bir yöneticiyle yemeğe çıktım, çünkü onlar için yazarlık yapacaktım. Adam gece boyunca içti. Fakat o zamanlarda herkes çok içiyordu. Bugün birilerini yemeğe veya partiye davet ettiğiniz zaman içilen içki miktarı o zaman içilenin onda biri. Beni arabasıyla eve bırakırken, "Kusura bakma, yapamayacağım, çok sarhoşum," dedi. Oysa aramızda en ufak bir cinsel ilgi belirtisi olmamıştı. Çok kızdım. Hödük. Sersem. Kendini beğenmiş budala. *One Off the Short List* öyküsü bununla ilgiliydi.

Geriye dönüp kendime baktığımda dobra, açıksözlü, hâlâ yalancılık olarak gördüğüm olaylara gerçekten sinirlendiği için bazen patavatsızlık yapan genç bir kadın görüyorum. Bütün kadınsı numaralardan nefret ediyordum, çünkü bunları gerçek arkadaşlığa, insanlığa ve hümanizme hakaret olarak görüyordum. Elde edilmesi zor numarası yapmayı, nazlanmayı, daldan dala konmayı küçümsüyordum. Batılı kadınların genellikle öyle davrandığını söylerdim ama ben aynı zamanda sömürgeden gelmiştim ve geçmişin riyakâr zincirlerinden daha serbesttim. Arkadaş eşitliği, kolay arkadaşlık, hatta yakınlaşma, benim tarzım buydu.

Serbest Batılı kızlarla, örneğin Hintliler arasındaki farkı görebilmek için insanın karışık bir grupta bir saat oturup süzülen gözleri, derin bakışmaları, iç çekmeleri, hafifçe çırpınarak geri çekilmeleri, her zaman faaliyet halindeki cilveli eşarpları, şalları izlemesi yeterlidir. Bu tür insanlar Batı'da da var ama bu kızlar ortaya çıktığı zaman, serbest olanlar çaresizlik içinde geri çekilip, erkeklerin onlara hayran olmalarını izlemek zorunda kalırlar, zira geleneksel yalancılıkların temelinde, erkek ve kadın yapısı hakkında biraz bilgi sahibi olmak yatmaktadır. Bir an yakınlık gösterip, sonra soğuk

davranmak, dünyanın en eski ve en başarılı numarasıdır – kuralları hayran bırakan bir şekilde Stendhal'in *Aşk* kitabında anlatılmaktadır. Peki bu tür numaralar yaptığınız bir erkekle o ideal, mükemmel, *dürüst*, sevgi dolu arkadaşlığı nasıl yaşayabilirsiniz? Üstelik de bazı kadınlar için bunlar oyun değildir, içlerinden doğal olarak gelmektedir... Böylece dönüp dururuz işte.

Batılı kadınlarla, özellikle İngiliz kadınlarla, erkekler hiçbir zaman nerede durduklarını bilemezler – içgüdüsel olarak kadınları anlayan ve insanın bir anda mutlu bir suç ortaklığı akımı oluşturduğu erkekler hariç.

Bulanık sularda debelenme faslına son verecek olursak: Arkadaşça ve yardımsever eşitlik, bir erkeğin, sırf kolay bir yakınlaşmaya izin verdi diye bir kadının kendisine âşık olduğunu sanması ve kutlama yapması veya bir mil koşması anlamına geliyordu (geliyor). Aynı şekilde, kadın hâlâ kadın olduğundan bütün arkadaşlığın altı belli bir çekingenlik kalıntısıyla doludur ve erkeğe delicesine âşık olsa da erkeğin ruhu bile duymaz.

Geriye dönüp yanlış anlaşılma kördüğümlerine bakıyorum. Sevdiğim erkekler, dost olmak istediklerim aşık olduğumu sandılar ve reddettiğimde kafaları karıştı, öfkelendiler ve incindiler: "Niçin beni kandırdı?" dediler. Onlardan hoşlandığımı görmelerini istediğim erkekler, bütün belirtiler genel ahbaplık kamuflajıyla örtülü olduğundan bunu bilmediler. Özgür ve rahat, her şeyin mümkün olduğu elliler-altmışlar gerçek duyguları, çekimleri gözlerden sakladı. Eğer kolay seks özgürlük, uygarlık ve eşitlik göstergesiyse, o zaman bütün o ince gidiş gelişler, doğal sempatiler ve antipatiler, yani kısaca gerçek sekse ne olur?

Durumu daha da karmaşık hale getirmek gerekirse, flört etmek hoşuma gidiyordu ama bunu keyifli bir oyun, tatlı bir eğilimden başka bir şey olarak görmüyordum. Eh, en azından dünyanın bazı yerlerinde böyle. Geçenlerde, tatil için Kanada'ya ve Birleşik Devletler'e giden birkaç Meksikalı kadınla tanıştım. Erkeklerin pohpohlayıcı ilgilerine ve flört etmenin zevkine alışkın olan bu kadınlar kısa bir süre sonra ne gibi bir sorunları olduğunu merak ettiler. Güzelliklerini ve alımlılıklarını mı kaybetmişlerdi? Samimi bir erkek arkadaşlarına sordukları zaman ondan, "Anlamıyorsunuz, erkekler kadınları çekici bulduklarını artık gösteremiyor, kendilerini hapiste bulabilirler," cevabını almışlardı.

En acayip cinsel ilişkimi Ken Tynan'la yaşadım. Onunla tiyatroya ve sonra da bir gösteri sonrasında bazı aktörlerin verdiği partiye gitmiştik. Ken, esprileri, müşfik tavsiyeleri ve eleştirileriyle gecenin yıldızı olmuştu. Sonra çok geç oldu ve Ken o gece Mount Street'te kalmamı teklif etti. Her neslin gençleri sıradan yöntemleri kendilerinin keşfettiğini hayal eder ama masumca aynı yatağı paylaşmak altmışlı yıllarda başlamadı. Konuşmamız bitmediği ya da son treni kaçırdığı için pek çok kez adamın biriyle arkadaşça bir gece geçirdim. Ken'le aramızda asla cinsel bir çekim olmadı, bir an bile. Birbirinin nabzını yükseltmeye aday olacak birbirinden bu kadar uzak başka iki kişi düşünemiyorum. Tynan'ın yatak odasına sık sık girmiştim çünkü partilerde paltolarımızı oraya bırakıyorduk. Banyodan çıkıp arkadaşım Ken'in yanına yatağa girmek üzereydim ki yatak odasının duvarlarının garip bir şekilde değiştiğini fark ettim, zira duvara her türlü kırbaç dizilmişti. Adeta bir kırbaç müzesiydi. Bu aşamada Ken'in, "Bu kırbaçların burada ne aradığını merak ediyor musun?" diye sormasını beklerdiniz değil mi? Veya ben, "Peki Ken, bu kırbaçlar ne?" diyebilirdim. Hayır. Öylece yan yana yattık ve hoş bir şekilde yüzlerce şeyden ama kesinlikle politikadan bahsettik, çünkü en sevdiğimiz konu politikaydı. Doğrudan cahil ya da duygusal olduğunu söylememek için ona romantik olduğunu söylerdim ve o da benim alaycı ve insanlığa inancımı yitirmiş olmamdan yakınırdı. Bir keresinde beni, bir şeyi –ne olduğunu hatırlamıyorum– nasıl protesto edeceğimizi tartışmak amacıyla çok sayıda önemli insanla birlikte bir toplantıya çağırdığını hatırlıyorum. Ünlü insanların bir şeyi protesto etmek amacıyla halkın arasında "oturup" açlık grevi yapmasını saçma ve komik bulduğumu zira herkesin "grev" bittiği anda hep birlikte beş yıldızlı bir restorana gideceğimizi bildiğini söyledim. Ken tanıtım içgüdüsünden yoksun olduğumu düşünüyordu ve çoğu zaman tutucu eğilimler gösterdiğime inanıyordu.

Böylece uyuyakaldık ve bir bayan hizmetçinin iki tepsiyle kahvaltı getirmesiyle uyandık. (Ken yemek yapmayı reddediyordu, Elaine Dundy de öyle. Gururla söyledikleri kadarıyla ikisi de yumurta haşlamayı bile bilmiyor ve hep restoranlarda yiyorlardı. Kahvaltı bile dışarıdan getirtiliyordu.) Sonra hizmetçi kırbaçları topladı.

Aynı şeyi isimleri bende saklı olan başka tanınmış erkeklerle de yaşadım, ancak Ken zevkini gizlemediği gibi övünüyordu. Herkesin kendisiyle aynı olmasına inanma ihtiyacı duyan eğitici tavrını aşırıya kaçırıyor, *Oh, Calcutta* adlı sapkın sayılabilecek müzikalini, uygar kişilerin “yemek sonrası” eğlencesi olarak tanımlıyordu.

Bir sahne: Mount Street’te bir parti. Ken, Londra’ya yeni gelmiş genç bir aktrisi karşısına almış, ikna etmeye çalışıyor: Kızın kamçılar ve yanında gelen diğer zevkleri reddetmesinin nedeni önyargılı yetiştirilmiş olmasıdır.

“Koşullandırılmışsın,” diyor Ken. Kekemeliği pedagojik benliğine güç veriyor. Kız ona hoşça gülümserken kızın tepesinde dev gibi dikiliyor.

“Ama Ken, hoşuma gitmiyor,” diye mırıldanıyor kız.

Ken kontrollü, ancak ama eğitme gereksiniminin gücüyle konuşmayı sürdürüyor: “Sana sadece tek bir şekilde seks yapılabileceği öğretilmiş.”

“Tam olarak sadece bir şekilde diyemem ama...” Kız gülümsüyor ve konuşmayı dinleyen parti katılımcıları onu alkışlıyor.

“Sadece bir şekilde,” diyen Ken muhtemelen Yunanistan’dan, Roma’dan ve kim bilir başka nerelerden bilgilendirici anekdotlar anlatma noktasına geliyor. Ancak kız kararlı bir şekilde bir kez daha, “Ken, hoşlanmıyorum,” diyor.

Ve burada öğreticiden nüktedana geçişini görebiliyoruz. “Beni susturman hiç de adil değil,” diyor Ken. “Söyleyecek başka söz yok. Nasıl olsun ki bu mantığa göre? Ben sana nasıl mutluluklar sunmam? Eğlenmene bak hayatım.”

Oldukça normal bir kadın için, güzel bir akşam yemeğinden, edebiyat, tiyatro ve politika sohbetinden sonra ev sahibinin sanki, “Bi yudum porto şarabı alır mıydın? Veya tatlının yanına biraz daha şarap?” demesi gibi kamçılarla küçük bir atraksiyon önermesi, hatta kamçıyı ortaya çıkarması (bir aralar sado-mazoşistler için vazgeçilmez olan *sjambok*’tu) ve reddedilince de, “O değil de, siz biraz garipmişsiniz” gibi bir tepki vermesi oldukça rahatsız edicidir.

Şimdi anlatacağım küçük öykü siyah erkeklerin yataktaki üstünlüğü hakkındaki konuşmalar yüzünden burada. Kolonicilerin zihninde siyah penis peşinde olan beyaz kadınlar efsanesi yer almaktadır ve ben de büyürken bu efsanenin çeşitli varyasyonlarını dinledim. Sonra siyah

insanların cinselliğinin üstünlüğü (hem erkekler, hem kadınlar) bir nedenle “ilerici” görüşün parçası olduğundan, siyah aygırların hünerlerinin fazlasıyla göklere çıkarıldığı bir dönemde bu olay oldu.

Sürgünde bulunan siyah bir yazar Londra’da vakit geçiriyordu. Aylarca heyecanla peşimden koştu; beni seviyordu, beni düşünmekten uyuyamıyordu. İç çekmeler, sıkıntılar, çaresizliğin romantik dili – her şey vardı. Ben o güne kadar siyah bir erkekle yatmamıştım. Bunun nedeni aslında onları beğenmememdi. Aynı koşullandırma siyahları arzulayan –sanırım çoğu erkek– insanları da yaratmış olmasa bunun benim genç yaşta koşullandırılmam olduğunu söyleyebilirdiniz. Adamın durumuna acıdığım için, hüzünlü bir tutkuyu dindirmeyi umarak sonunda pes ettim. Cinsel temas yaklaşık üç dakika sürdü ve sonra uyuyakaldı. O kadar çok horladı ki o zamana kadar ve ondan sonra böyle bir şey duymadım. Başka bir yatağa geçtim ve sabaha kadar sakin bir şekilde uyudum. Ona bir fincan çay verdiğimde oldukça keyifliydi. Ancak sonra yanında uyumadığımı fark etti ve nedenini sordu. Terbiyeli yetiştirilme kuralları yüzünden –“Asla insanların duygularını incitmemelisin”– mırıldanarak, “Horluyordun,” dedim. Şaşırmış göründü. Çayını içmişti, giyindi, çok mutlu olduğunu söyledi. Sonra peşimden koşmaya devam etti – telefonla aramalar, tutkulu mektuplar, pusuda beklediğinden sokakta karşılaşmalar. Onun bu romantik tutkusunun edebiyattan kaynaklandığını düşünmeden edemiyorum. Partnerlerinin ünlü şehvetlerinden bahsedildiği zaman siyah kadın arkadaşlarımın yüzünde alaycı bakışlar yakaladığım oldu ama belki de şanssız olan bendim.

Bir başka olayı da utançla anımsıyorum. Bu da siyah bir adamdı, Jamaikalı. Sırılsıklam âşık olmuştu, uzun süre ve yorucu bir şekilde peşimden koşmuştu. Bir önceki deneyimi anımsayarak, “Hayır,” dedim fakat sonunda kadınların yapacağı gibi “Amaann, Tanrı adına onun için bu denli önemliyse ne diye büyütüyorum?” noktasına geldim. Elbiselerimi çıkardım ve sonra, “İstemediğim halde niye bunu yapayım?” diye düşünmeye başladığımdan onları yeniden giydim. Bu yaptığım zalimlikti. Annem olsa, başka bir bağlamda da olsa, şöyle derdi: “Terbiyeli bir kadının yapmayacağı şeyler vardır.”

Kendisiyle bazı homoseksüellerle kadınların paylaşabildiği rahat arkadaşlığı yaşadığım ve “olabilecek en homoseksüel tiyatro direktörü” olarak ünlenmiş ve böyle olan bir arkadaşım vardı. Abartılı garip bir seksüel kaba güldürü, *Lock Up Your Daughters*[222] sahneleniyordu, şöyle bir replik vardı: “Peki tecavüz ne zaman başlayacak?” Bir elimde kadeh, bir elimde sigara merdivenden iniyorum ve talibim önümü kesip iki kolumu tutarak soruyor: “Peki tecavüz ne zaman başlayacak?” Şaka sanırsınız ama değil, bir dönem her karşılaştığımızda zorlayıcı cinsel taleplerle ve suçlayıcı olmaya başlayarak, “Senin görevin beni heteroseksüel cinselliğin şu hep duyduğum zevkleriyle tanıştırmaktır,” dedi.

Ve şimdi zor bir konu, Amerikalı erkekler. Her şey değişmiş olabilir, çünkü hep değişiyor, ama o günlerde, haksız veya değil, birçok karşılaştırma yapılıyordu. Bir kadın önce orta Avrupalı bir erkekle, sonra da Amerikalı bir erkekle –ikisi de prensip olarak zampara olan iki erkekle– yatıp farklılıklarını düşünmeden yapamaz. Burada “kadın düşkünü” değil de “zampara” diyorum çünkü o zaman hiç kimse Amerikalıları romantizm adını verdiğimiz aşk büyülerine ve deliliklerine, bazen merak yüzünden olsa da, genellikle gönüllü olarak maruz kaldıkları için suçlayamaz. Tanıdığım bütün Amerikalıların cinselliğe –aşk demeyelim– karşı belirli bir tavırları vardı ve hepsi bir rol oynuyordu. *Mensch*. Sert erkekler. Nereden çıkmıştı bu? Sanırım Amerikan kültüründeki, Jazz gibi pek çok başka şey gibi siyahların kültüründen kaynaklanıyordu. Gerçek bir erkek, sever ve terk eder, hatta düzer ve terk eder. Biraz iradi ve keyifsiz bir durum. Çıkarcı, gerçekçiler. Ya da öyleydiler. Muhakkak bu erkeksi, kadına sahip olup hizaya getirmede, özde etkin, baskın bir şey var. Hızı ayarlayan, sınırları koyan. Ancak hepimizin bildiği gibi karşıtlar buluşur ve kendi zıtlarına dönüşürler.

İçinde tamamı Avrupalı çok sayıda kadının bulunduğu bir oda düşünün. Altmışlı yılların ortasındayız. Hepimizin Amerikalı sevgilileri daha doğrusu yatak arkadaşları olmuş, üstelik aramızdan ikisininki aynı erkek. Bu tür konuşmalar kadınlar arasında olağan değildir ya da değildi, her şey tesadüfen gelişti. On kişi kadardık... Konuşma oradan oraya atlayıverdi. Sunacağım yorumlamalar bir tek kadının araştırmasının sonucu olmaktan çok daha kapsamlı.

Hepimiz Amerikalı erkeklerin yürekleriyle değil de beyinleriyle sevdiği konusunda aynı fikirde miydik? Kesinlikle; kalpleri işin içine girmiyordu. O beyinlerde, kadınlara –yatakta ve yatak dışında– davranma şekilleri konusunda bir şablon olduğu; derin bir içgüdü ve sevgiyi ifade etme ihtiyacı (ağzından yel alsın) yüzünden değil de, gerçekten onurlu olduklarını kendilerine kanıtlama ihtiyacı nedeniyle performans gösterdikleri –veya seviştikleri– konusunda hemfikir miydik? Burada D. H. Lawrence'tan alıntı yapıldı: Örneğin, "dostça sevişme." Bu tür sohbetlerde bu yazardan sık sık alıntı yapılması ilginç. Zira D. H. Lawrence cinsellik konusunda çok bilgili olmasa da aşk hakkında çok şey biliyordu. Parantez açarsak, seks üstüne uzmanlıkta hepimizin gururlanması henüz çok yeni: Lawrence'ın cahilliğinde sıradışı bir durum yok, genelde durum öyleydi.

Sanki bu oyuncunun *solar plexus*'unda[223] soğuk bir yer, donmuş bir bölge, tundralarla kaplı bir kıta uzantısı olduğunda anlaşıyorduk. Yukarda akıllı bir kafa, aşağıda yanan bir takım, arada da soğuk savunma bölgesi.

Sohbet Fransa'daki, güzelim Fransa'daki ozanların ve şairlerin mirasına geldi çünkü belki de bir tür şairane sevgi hatta hayaller Almanya'ya ve dolayısıyla bu kültürün yaygın olarak etkilediği Amerika'ya, özellikle de üniversitelerine hiç ulaşmamış olabilir miydi?.. Sohbet bu şekilde devam ediyordu ve televizyonda çalışan bir kadının Amerikalı bir film yapımcısı hakkında kısa bir olay anlatmasıyla doruk noktasına ulaşıldı. Takımları yerinde cinsinin bir örneği, kadının üzerinde gerilmiş yay gibi duruyor, hareketsiz, azarlıyor, "Kullan şunu, kullansana, kahretsin!" Erkeğin dişiyi memnun etmek için kullanılacak (burada ciddi çağrışımlarıyla "memnuniyet" kelimesini kullanmak yerinde olur mu?) bir seks makinesi olması en aşırısından edilgenlik değil miydi? İşte karşınızda etiyle kemiğiyle bir *mensch* ama gerçek an geldiğinde edilgenlik ve kullanma talimatı? Bu tümüyle tersine dönmek değil miydi? En azından o gün için öyleydi. Ancak hep böyle olmadığını Amerikan kültürü üstüne okuduğumuz romanlar ya da başka anlatımlardan biliriz. Hayır, belli bir dönem seks makinesini üretti ve her şey gibi o da sonunda yok olup gitti. Yoksa gitmedi mi? Feminizm, erkeğin sıcak yüreğini, onun ısı isteyen *solar plexus*'unu ufak bir güneş gibi yeniden ısıttı mı?

Uzun zaman önce yaşanan bu sahnenin belki de en ilginç yanı üslubu, Acımasız Kız Kardeşlerin kindarlığından çok uzak olması. Yıllardır –on yıllardır– belki yüzyıllardır kadınlar erkeklerin duyarsızlıklarından, kabalıklarından yakınıyordu ancak güç kazanır kazanmaz, insan doğasının en kötü uygulamalarına izin veriyor, hatta kutsallaştırıyorlar.

Bir televizyon programı: Birkaç milyon izleyicinin karşısında, özgürlüğüne kavuşmuş bir kadın, “Benim kocam aslında biraz pısırık,” diyor.

Bunu tersine çevirin. “Benim karım ne yazık ki çok korkak, hiç cesareti yok.” Öff ne *kaba* bir domuz.

Yemekli bir parti. Adamın karısı rahatlıkla, “İki kocam da...” diyor. Kocası ise araya giriyor, “Ama sevgilim kocaların üç tane değil mi?” “Ah, seni saymıyorum çünkü senden çocuk doğurmadım.”

“Karım beni hayal kırıklığına uğrattı. Kısır.” *Hayvan*.

Bir başka parti: “Kocam çoğu zaman kaldıramıyor. Yarı-iktidarsız.” Bunu yüksek sesle, gülerek söylüyor.

Duygusuz, kalas gibi kaba bir kocanın ilk örneklerinden *Kırmızı ve Siyah*’taki Mösyö Sorel homurdanarak, “Kadının nazik yapısı...” der.

Daha geçen hafta Amerikalı bir kadından bir mektup aldım: “*Altın Defter*’le birlikte ortaya çıkardığın dişi canavarları hiç düşünüyor musun? Erkeklerden ve erkekleri seven kadınlardan nefret ediyorlar.”

Bir sahne: Ünlü bir Amerikalı feminist Londra’ya geliyor ve ben, sürekli olarak –hem de moda olmadan önce– feministleri savunan bir tutum sergileyen bir adamla birlikte onu ziyarete gidiyorum. Otelin içinde ilerlerken kasıtlı olarak birbiri ardına bu adamın suratına kapıları çarpıyor.

Bir sahne: Londra’da, içinde feminist bir yayınevi bulunan bir binada, Ortadoğulu, aslında örnek bir koca ve baba olan bir arkadaşımın düzenli olarak ziyaret ettiği başka ofisler de var. Yayınevinin kapısının önünden her geçişinde, kadınlardan birinin neden dışarı çıkıp kasten olabildiğince sert bir şekilde ayağına bastığını anlamasının uzun zaman aldığını söyledi. Adam Müslüman’dı ve tanım gereği kadınlara köle muamelesi yapıyordu.

İşin en sinir bozucu yanı Acımasız Kız Kardeşlerin bu tür şeyleri *politik* eylemler olarak görmesiydi.

Geçen gün, televizyon kanallarından birinde kadınlar erkeklerin yaptığı kabalıklardan yakınıyordu ve bir başka kanalda bir kadın bütün erkeklerin pislik olduğunu söylüyordu.

Bu kaba aptallığın bu kadar yayılmasını öngörebilir miydik? Çünkü her kitlesel politik hareket insan davranışlarındaki en kötü yanları ortaya salar ve hayranlıkla seyreder. En azından bir süre.

Son 30 yılda feminist olmak kesinlikle kolay olmadı.

Şimdi de sıra Amerikalı erkeklerden daha da güç durumdaki İngiliz erkeklerinde: İngiliz kadınlar sürekli olarak oturup İngiliz erkeklerinden yakınırlar. Bu erkekler aslında kadınları sevmezler, seksi sevmezler. İngiliz kadınlar gidip kendi vatandaşları arasında gerçek aşkı bulmaya çalışırlar ancak çoğu zaman İngiliz olmayan erkeklerde bulurlar. İngiliz kadınların sevgili bulmak, “kendime hâlâ kadın olduğumu hatırlatmak” için yurtdışına gitmeleri duyulmamış bir şey değildir. Burada gerçek soruna ilişkin bir ipucu vardır, sorun seksin ritmi değil sekse yaklaşımdır. Fakat elbette bu gayriromantik İngiliz erkekleri bu kardeşçe, yoldaşça, açıksözlü ve eğer dişice oyunları nasıl kullanacaklarını bilseler onları küçümseyecek kadınların karşılığı değil midir?

“Bunlar eşcinsel,” diye yakınırlar, sadece erkeklerin olduğu okullara gitmiş olmaları yüzündendir hepsi. Ama bence İngiliz erkekleri dünyanın en romantik erkekleri ve bunun nedeni de aslında yedi yaşından itibaren erkek okullarında geceler boyunca, başlarını yorganın altına sokup hıçkırarak ağlayarak annelerini özlemeleridir. Yaratıcı insanların (erkek veya kadın) genç yaşta sevgiden yoksun kalmalarından daha kötü bir şey yoktur, tekrar tekrar ve şiddetli bir şekilde, ulaşılamayacak kişilere âşık olurlar. Bazıları hayatlarını, erişilemeyen aşklarla romantik hayaller kurarak geçirirler. Yine de, sonunda birilerini buldukları zaman, çok iyi, çok akıllı ve –en önemlisi– çok komik sevgili olurlar. İngiliz erkeklerinin sorunu kadınlardan nefret etmeleri, hatta onları sevmemeleri değil, en hassas yıllarını tamamen erkeklerle geçirmeleridir. Erkek devlet okullarında hayat zordur. “Eğer bir İngiliz devlet okuluna gittiyseniz, hapishane hayatı veya tutsak olmak önemsiz kalır” – bunu yakın zamanda yine duymaya başladık. Ayrıca, devlet okulları eskisi kadar acımasız veya korkunç değilse bile, bu okullar hâlâ, her şeyin ötesinde, hiyerarşiktir ve askeri okul yapısına

sahiptir. Yıllarca dar bir insanlık alanında, başlangıçta umutsuzca evini özleyerek ve sonra duygusal soğukluğu öğrenerek büyüyünce, diğer oğlanlarla cinsel ilişkiye girerek veya yoğun duygusal arkadaşlıklar yaşayarak bir tür sıcaklık bulunca, kadınlarla romantik aşklara kaçarken, çocukluklarının ve ergenliklerinin yoksunluklarını hatırlarlar. Evlenseler de, evlenmeseler de, yaşlandıklarında hep bir şeyler eksik olur – bu da erkeklerin arkadaşlıklarıydı. İngiliz erkekleriyle evlenen kadınların, kocalarını başka kadınlara kaptırmaktan korkmaları gerekmez, ama onlar bir kulübü veya ofisin sokulganlığını veya erkeklerin grup halinde bulundukları herhangi bir yeri tercih edebilirler. Bunun nedeni hiçbir romantik, duygusal veya evcil aşkın, askerlerin yoldaşlığı gibi olan o okul yıllarının yoğunluğuna ulaşamamasıdır. Artık hepimiz acıklı ve sevimsiz deneyimin çok etkili olduğunu ve bize binlerce şekilde mazoşizmin öğretildiğini biliyoruz. Askerlerin acımasız bir komutana hayran olabilmeleri korkunç bir olaydır. “O canavarın peşinden cehenneme bile gidebilirim.” Aslında hayran oldukları şey, o deneyimin yoğunluğudur. Eski askerler, geri dönüp savaşın dehşetini hatırlarken, “hayatımın en güzel yılları,” derler ve o dönemde şiddet içinde ama hepsinden önemlisi, erkeklerin yakın ve tehlikesiz arkadaşlığını yaşamışlardır.

Okuyucular devlet okulu öğrencilerinden, kesinlikle bir azınlıktan bahsediyorsun, diye yakınabilirler. Doğru. Fakat bunları yaşayanlar sadece üst sınıflar değildir. Bilakis. İngiliz erkeklerinin ruh halinin derinlikleri hakkındaki en belirgin ipucu, küçük bir kanıt parçası, o daimi İngiliz komedisi durumudur: Erişilemeyen, etrafına dikkat etmeyen veya –işin özü burada– ciddi bir erkeğin peşine bir kadın veya kız takılmıştır. Bu kadın/kız ona âşıktır veya ondan hoşlanıyordur. Bu olay eğlenceli veya acımasız olabilir ama kadın eğlence simgesidir, saçmalamaktadır. Bu her zaman, tekrar tekrar yaşanan bir utançtır. Böyle bir sahnesi olmayan İngiliz komedisi yok denilebilecek kadar azdır. Veya dürüst bir İngiliz erkeği vardır ve kendini bir haremde, ya da bir grup seksi kadının ortasında bulur fakat direnerek kadınların saçma numaralarına kayıtsız kalmıştır. Tabii, “Bu gece olmaz, Josephine,” cümlesinin en sevilen ve yıllarca süren bir espri olması tesadüf değildir. Bu sadece Britanya’da –belki İngiltere demeliyim– olur. Buna rağmen, şimdi, evlenebileceğim ve sonsuza dek mutlu bir şekilde

yaşayabileceğim iki erkek olduğunu ve ikisinin de İngiliz olduğunu söylemeliyim.

Kadınların bir şikâyeti var. Sanırım, bu yeni, cinsel eşitliğin sonucunda ortaya çıkan bir şikâyet ve şöyle bir şey: Ben çekici bir kadınım, melek gibi yemek yapıyorum ve yatakta iyiyim. Kendime yetiyorum – herhalde her erkek için iyi bir adayım. Oysa bir sürü erkek bana âşık olurken, gidip genç bir kızla yatıyor.

O umutsuz ve çaresiz kahkaha krizine yakalandığım zaman, en güzeli bu nedenle olmuştu ve bir saçmalığı görmekte çok geç kalmıştım. En ünlü şairlerimizden birinin, doğanın bereketine hayran olarak ve şaşırarak belirttiği gibi, “Bu güzel kızlar, her yıl bahar çiçekleri kadar kendilerinden emin bir şekilde yuvarlanarak okullarından çıkıyorlar ve ben hep, onları hak etmek için ne yaptık, diye merak ederim.”

Burada acıklı bir küçük öykü uygun olacak. Kırklı yaşlarının sonundaki çekici, akıllı, yetkin, eğitimli, politika konusunda bilgili ve maddi açıdan bağımsız bir arkadaşım, kendisi gibi bir kadının, seksi kızlardan farklı görülmemesinin haksızlık olduğunu düşünüyordu. Çok fazla mutsuz deneyimden sonra, arkadaşlarına ışığı gördüğünü açıkladı. İstediği şey, orta yaşlı, akıllı, çok bilgili, politikayla ilgilenen biriydi ve onunla evlenmek veya birlikte yaşamak değil, yürüyüşlere çıkmak, yemeklere, tiyatroya ve “canımız istediği zaman” yatağa gitmekti. “Ayrıca bir daha asla yatağımda bir erkekle uyanmak ve sonra ona kahvaltı hazırlamak zorunda kalmak istemiyorum. Ve size söz veriyorum, son umutlu romancıya, müzisyene veya şaire sığınacak en son liman olmayı denedim.”

Aynı zamanda yakışıklı, eğitimli ve arzu edilen orta yaşlı bir adam, evlenip durduğu, sonra da boşandığı bu kızlardan bıkıp usandığını ve olgun, kendine yeten, okumuş, yanına taşınmasını istemeyen bir kadın istediğini söylüyordu. Artık değer verdiği tek şey özgürlüğüydü.

Bunun üzerine grup halinde, son derece incelikle, özenle ve kurnazlıkla işe koyulduk. Kahramanların ikisine de neler olduğu söylenmedi. Hiçbir şeyin belli olmaması için yeterli insanın katılacağı bir parti, sıradan bir etkinlik düzenledik. Olay şöyle gelişti. Betty –kadına bu şekilde hitap edeceğim – Jeffrey –adama da bu isimle– ile aynı zamanda geldi. Hemen birbirlerini fark ettiler ve keskin zekâlarıyla sohbete başladılar. Biz,

gözlemciler, memnunduk, zira antagonizm çoğu zaman mutlu sonlara ulaşır. Fakat ne yazık ki... Oldukça geç bir saatte, işbirlikçilerden birinin yirmili yaşlarındaki kızı davetsiz bir şekilde özür dileyerek geldi. Kız şelaleden düşen bir tekne gibi kaderine çekilmişti ve bir başka badire yaşamak üzere Jeffrey'yle birlikte partiden ayrıldı. Betty ise Midlands'den Londra'ya yeni gelen acemi bir aktörle gitti. Genç aktör yüksek sesle aç olduğunu söyledi. "Tanrı aşkına, iyi kalpli bir kadın beni evine götürüp beslemeyecek mi?"

O dönemde Londra'da, kendilerini uzun zaman önce koca veya "partner" olarak seçilme tehlikesinden uzaklaştırmış, birbirlerine hiçbir açıdan benzemeyen, ancak pasaportlarında "Meslek" hanesinde ikisi de *Seks* yazabilecek iki erkek vardı.

Bir tanesi Güney Afrikalıydı ve ardında klasik bir şekilde kötü bir çocukluk, zalim bir baba, dayaklar, soğukluk ve erken yaşta büyük bir şehrin yeraltı dünyasına kaçış vardı. Kendine –kesinlikle– sevmek için değil, sevişmek için, tapınak gibi bir ev yapmıştı. Bu yoksul çocuk bunu nasıl başarmıştı? Zira çok güzel bir evdi. Sormamak daha iyi. Vahşi ve duygusal bir evdi. Yine duygusallıkla - görünmeyen bir gözlemci, her biri üstün anlayışın, duyarlılığın kanıtı olan gözyaşlarını sayıyormuş gibi, gözlerde yaşlar –acı– fiziksel olması gerekmiyor, zira bu aynı zamanda psikolojik bir hâkimiyetti - arasında bir bağlantıyla karşılaşıyoruz. Her yaştaki kızlara hayran olunuyordu, tapılıyordu, zapt ediliyordu. Bu tür seks, her kadının harcı değildir.

Diğer erkek Güney Amerikalıydı, yarı Japon, yarı İspanyol'du. Çok geniş bir dairesi vardı ve içindeki eşyaların her biri, bir müzede başyapıt olabilirdi. Çok zengindi. Birçok kültürün gizli kalmış ve göze çarpmayan cinsel uygulamalarını incelemişti, hâlâ da inceliyordu. Londra'nın öteki tarafındaki adamın aksine, kadın toplamıyordu, çünkü sonunda, aşk yolunda ruh arkadaşı olacak kadını bulmayı hedefliyordu, zira aşkta gerçekten başarılı olmak için iki vücudun, kalbin ve –ısrar ediyordu– ruhun birbiriyle tam uyum içinde olması gerektiğini, bunun aylar, hatta yıllar sürebileceğini iddia ediyordu. Çok sayıda, hatta birden fazla seks partneri olan insanları hor görüyordu, ciddiye alamıyordu. Bu insanlar amatördü, hiçbir şey anlamıyorlardı. Karısı meslektaşıydı, idealiydi, fakat çocuk sahibi olmakta ısrar etmişti, bu yüzden üzüntü içinde ayrılmışlardı. Karısı yakında bir

dairede oturuyordu ve adam çocuklarına iyi bir babaydı, ama söylediği gibi, çocuklar erotik yaşama uygun değildi. Karısıyla faydalı, pratik türde cinsel ilişkisi vardı. Tabii burada, bir gönül macerası, sır dolu zevkler günlüğü yaratma dürtüsü içindeyim ama hayatımı kazanmam gerekiyordu ve düşünmem gereken bir çocuk vardı. Bu ilginç arkadaşım sorunu gayet iyi anlamıştı. Sık sık, gerçek aşk arayışının, güvenilir bir şahsi gelir ve çocuksuz olmayı gerektirdiğini söylüyordu. Londra'dan ayrılıp İspanya'ya gitmeden önce arada sırada buluşup, yemek yer, sohbet ederdik. O andaki araştırmalarını dinlerdim. Bazen içimi çekerdim çünkü herhalde bir insan vaktini daha eğlenceli bir şekilde geçiremezdi – ama bu cümleyi kullanmam bile neden uygun bir aday olamayacağımı gösteriyor. Ayrıca, itiraf etmeliyim, çok zor bir sınavı geçememiş biri gibi biraz mahcup olsam da, uzun vadede sıkılırdım. İnsanın, Kutsal Kâse'yi veya gizemli bir gizli dünyanın anahtarını –aslında, çıkış noktasını– ararken yapacağı gibi, bütün yüreğini bu işe vermesi gerektiğini, aksi takdirde, anlamsızlıkla mahvolmanın, yalnızlığın burukluğunu hissetmenin kaçınılmaz olduğunu söylerken haklıydı.

Langham Street'e taşındıktan dört yıl sonra, Howard Samuels öldü. Howard'ın kardeşi Basil Samuels'in ofisine çağrıldım. Klasik, işini bilen ve bununla gurur duyan bir işadamıyla karşılaştım. "Sanatçılara neden para yardımı yapılması gerektiğini anlamıyorum. Hiçbir zaman ağabeyimle aynı fikirde olmadım, o sizin gibi insanlara bağışta bulunuyordu. Oturduğun daireyi, senin ödediğinin on katı paraya kiraya verebileceğimi biliyorsun değil mi?" Anlaşılan iki kardeş arasında uzun zamandır süregelen anlaşmazlığın, hatta düşmanlığın bir başka perdesine tanık oluyordum. Bu dudakları gerilmiş kızgın kodamana bakınca ve uyumlu, şirin, esprili ve solcu Howard Samuels'i düşününce, bunun nedenini anlamak gayet kolaydı. Bana üç ay süre verip veremeyeceğini sordum çünkü orada süresiz olarak kalacağımı sanmak için geçerli nedenim vardı ve bir yer bulabilmek için zamana ihtiyaç duyuyordum. Sonunda kabul etti. Lütufta bulunmuyordu ama ona minnettardım.

Ve şimdi bir ev bulmam gerekiyordu. Bunun bir nedeni Peter'ın taşınmamızı, başını-başımızı sokacak bir yer bulmamızı, kendimizi sonsuza

dek güvende hissetmemizi çok istemesiydi; bir nedeni de, İngiltere’de her zaman olduğu gibi, bir şeye sahip olmam için çok fazla baskı yapılmasıydı. Hesabımdakinden fazla para çekmek istediğim zaman hep, “Neden bir ev almıyorsun?” diye soruyorladı. Ayrıca herkes, “Neden kira ödeyerek paranı sokağa atıyorsun? İpoteğe yatır,” diyordu. Zira bu ülkede paranızı barınmak için kira ödemek amacıyla kullanmanız yeterince iyi bir şey değildi, başınızı sokacak bir eve sahip olma arzusundan yoksunsanız, ciddi olmadığınız, hatta bohem eğilimleriniz olabileceği düşünülüyordu.

Bu kez sadece bir bölgede ev arıyordum: Camden Town’da. Tiyatro ve sanat dünyasından birçok insanın kısa bir süre sonra yaşayacağı sokakta bir ev buldum, fakat emlakçı, “Annemin veya ablamın o sokakta yaşamasına izin vermezdim,” dedi. Camden Town daha moda olmamıştı ama bu arada birçok açıkgöz insan burasının yaşamak için uygun bir yer olduğunu düşünüyordu. Tom Maschler, kısa sürede son moda olacak olan Chalcot Square’da ucuz bir ev almak için para bulmakta zorlanmıştı. Bir arkadaş Regent’s Park Road’da çok büyük bir ev almak için kredi çekebileceği banka bulamamıştı ama borç alarak 6.000 sterline evi satın aldı ve 25 yıl sonra bir milyonun üzerinde bir fiyata sattı. Uzmanlar tekrar tekrar hata yapıyor. Doğrusunu kim biliyor? Moda olmayı umursamayan, sadece ucuz ve uygun bir yer bulma derdinde olan beceriksiz ve aklı bir karış havada olan sanatçılar.

Sadece emlakçım değil, bankam da köhne Camden Town’da ev almak istememi dikkate almadı ve ben endişeyle çıldırmak üzereydim. Sonra Len diye hitap edeceğim bir beyefendi ortaya çıktı. On yıl önce, bariz bir düzenbaz, vurguncu, dolandırıcı ve her zaman iyi bir şey arayan biri olurdu –beni hiçbir şey şaşırtmaz– ama 1962 yılındaydık, arkadaşça, sınıfsız altmışlar başlamıştı. Geriye dönüp bakınca çeşit çeşit renkli tipin arasından üçkâğıtçı denmese de zamana uymuş olanlarını seçebiliyorum ve eğer seksenlerde olsaydı bu insanlar ulusun gözbebekleri olurlardı. Len orta sınıfımsıydı, sırtında kaba yünden bir ceket, saçlarının kesimi epey afili, ağzında oyuncuların, televizyondan tiplerin isimleriyle dolaşıyordu. Beni Somers Town’a, şimdilerde ayaklanmalar ve suç işleme oranıyla meşhur, fakat bir zamanlar Fransız mültecileri, Huguenotları bağrına basmış Charrington Street’e götürdü.

Mary Wollstonecraft, William Godwin'le beraber, Somers Town'da yaşıyordu ve isimleri köşeyi dönünce gördüğünüz küçük mezarlıktaki taşların üzerindedir. Shelley ziyaretlerine gelmiş olmalı. Burası kısa bir sokak ve bir taraftaki evler, yeni bir okula yer açmak amacıyla yıkıldı. Bütün sokak eski püskü ve boyasızdı. 60 numara satılıyordu çünkü içinde oturan yaşlı kadın artık kendine bakamıyordu, 4000 sterlindi, benim gördüklerimin içinde en ucuzu. 4500'e mal oldu. Ucuz olması normaldi. Yıllardır, muhtemelen yapıldığından beri boyanmamıştı, ön cephesi kuraklıkta çatlamış birnehir yatağına benziyordu ve bayat çikolatayı andıran koyu kahverengi pullarla kaplıydı. İçine, inşa edildiği 1890 yılından beri hiçbir şey yapılmamıştı.

Bankam, "Hayır, kesinlikle olmaz, o mahalle olamaz, bunu daha önce de söylememiş miydik?" dedi. Ancak Len bana ipotek ayarlayabileceğini, hiç sorun olmayacağını ve binanın sağlam olduğu konusunda ona güvenebileceğimi söyledi. Hayır, inceletmeye gerek yok, o zaten inceletmişti. Böylece National Westminster Bankası'nın müşterisi oldum. Babam gençliğinde Westminster Bankası'nda çalışmıştı. Her şey o denli değişmişti ki müdüre babamın en büyük korkusunun borçlu olmak olduğunu, daha doğrusu zaten olduğundan da beter borçlu olmak olduğunu söylediğimde adam oldukça şaşırdı ve bankacılığın esasının borç vermek olduğunu söyledi. Böylece ipotek yaptırdım ve evi onarmak için kredi aldım. Bu kuşkulu ve kararsız bir mali durum değildi, tersine şüpheli olan Len'in 60 numaranın durumu hakkındaki müphemliğiydi. Apartmanın kentsel dönüşüm kapsamına alınma ihtimali olduğunu söylemişti ama şunu bilmeliydim ki Londra Büyükşehir Belediyesi'nin evlerle ilgili planlamaları yıllarca sürüyordu. Zaten istimlak bedelini öderlerdi. Ben her zaman risk aldım ve şimdi de öyle yaptım. Asla pişman olmadım, çünkü bunu yapmasaydım, yaşamak istediğim bir mahallede ev almaya gücüm yetmezdi ve şu yağmacılıktan, frensiz uçanlardan olmaktan, kredi verilemez bohemlikten çıkıyordum ki bu da bana uyardı, mülk sahibi olmak, saygı görmek, hesabımdan fazla para çekebilmek, her kuruşunu borçlanmış olsam da değerdi. Ancak restore ettirinceye kadar o evde yaşamaya başlayamayacaktım ve Len'in tanıdığı bir mimar vardı – adına Doug

diyelim. Doug da Len gibi rahat biriydi, bana güvenebilirsin diyor ve evi hak ettiği şekilde restore ettireceğini söylüyordu.

Peter'la bir arkadaşına evi dışarıdan gösterdim. “İşte bu evi satın aldım.” İki oğlan da dilleri tutulmuş, binanın pul pul dökülen koyu kahve cephesine ve eski püskü sokağa baktı. “Bakın,” diye yalvardım, “Çok güzel olacak, göreceksiniz.”

O ev bir müze, bir zaman kapsülü olarak saklanabilirdi. Dışarı-dan bakan birinin gözüne ilk çarpan şey herhalde aşırı derecede rahatsız olmasıydı. Üç katlı bina, geniş bir bodrum katının üstüne her katta iki oda olmak üzere yükseliyordu. Sürekli Mary Wollstonecraft ve William Godwin'in böyle bir evde yaşayıp yüce fikirlerini kâğıda döktüklerini ve daima üşüdüklerini kendime hatırlatıyordum. İyi oturmamış pencerelerin üzerinde çirkin kreton halılar asılıydı. Üstteki iki katta bulunan dört oda yatak odasıydı ve son zamanlarda pansiyonerlere kiralanmıştı. Zira her odada elektrik için paralı sayaç bulunuyordu. İki sahanlıkta da havagazı alevleri duvar kâğıdından on santim uzakta kullanılmaktaydı, elektrik tesisatı tehlikeliydi, teller açıktaydı ve tutucular kırıktı. Her odada bir tavan lambası vardı. Bütün evde tek bir tuvalet vardı. Bodrum katında, çatlamış porselen su deposu ve sifon zinciriyle bir beton tekne bulunuyordu. Bodrum katı bir zamanlar mutfaktı ve kömürle çalışan mutfak ocağı hâlâ çalışıyordu. Giysi kaynatmak için kullanılan eski çamaşır kazanı – betona gömülmüş, altında ateş yakacak yeri bulunan büyük, koni şeklindeki bakır kazan da burada duruyordu. Çamaşır mengenesi, ütü masası ve buharlı ütüler de oradaydı. Büyük, kahverengi lekeli, kullanılmamış, çatlak bir küvet de vardı. Bir zamanlar, içine sıcak su doldurularak çürük basamaklardan yukarı taşınan büyük emaye güğüm, pis ve kenarı kırılmış bir halde hâlâ ocağın üstünde duruyordu. O merdivenlerden yukarıya, ihmal edilmiş arka bahçeye bakan, penceresinden Unity Tiyatrosu'nun çatısı görünen küçük yemek odasına yiyecekler taşınmıştı. Unity Tiyatrosu'na o evde oturduğum sırada hiç gitmedim çünkü şu dogmatik, keskin Parti Çizgisi dönemine girmişti.

Yapılacak ilk iş bodrum katını nem yalıtım tabakasıyla kaplamaktı. Sonra yerlere mantar döşeme kaplandı ve kısa sürede alçak tavanlı, sıcak ve keyifli bir oda, evdeki en güzel oda haline geldi. Ön tarafta, zemin katında bulunan oda, hepimizin altmışlı yıllarda sahip olduğu büyük yemek

masasıyla, mutfaktı. Zemin katta, arkada bulunan oda, bir zamanlar yemek odası olsa da, o zamanki İngiliz standartlarına göre büyük ve konforlu bir banyoya dönüştü. Birinci kat salondu. Aradaki bölme kapıları kalktı, fakat sonradan kırmızı ve altın rengine boyanmış o körüklü kapıları, hırsız geçirmeyen ahşap kepenkleri, daha sonra da şömineleri çıkarıp attığıma pişman olacaktım. Zira o zamanlar şöminelerin üstü sıvayla kaplanıyor ve şöminelerin üstündeki raflar kaldırılıyordu.

Merkezi ısıtmayı yapan insanlarla her kalorifer için kavga etmek zorunda kaldım.

“Yatak odasında kalorifer istemezsin canım. Sağlıklı değil.” O zaman böyle düşünüyorlardı, hatta bazı insanlar hâlâ böyle düşünüyor.

“İki tane radyatör istiyorum çünkü şartnamenizde, şu ısı seviyesine ulaşmak için iki tane radyatör gerektiği yazıyor.”

“Pişman olacaksın.”

Ve banyoda: “Banyoda radyatöre gerek yok. Buhar burayı ısıtır.”

“Evet, gerek var, ayrıca ısıtıcılı havlu askısı da istiyorum.”

“Eh, parasını sen veriyorsun ama paranı bu şekilde çarçur etmen hoşuma gitmiyor.”

Peki, bu tartışmaları neden yapıyordum? Bunu neden benim adıma bir mimar yapmıyordu?

Tasarruf yapıyordum zira Doug, “İnan bana, mimara veya bilirkişiye gerek yok,” demişti.

Doug’ın şirketi küçüktü. Daimi olarak iki işçisi vardı ve elektrikçilerle marangozları ihtiyaç duyduğu zaman tutuyordu. Temel işleri, rutubet yalıtımını, bodrum katının mantar zemin kaplamasını, yerlerin büyük bir kısmının onarımını, kablolamanın bir bölümünü ve pencereleri yapmıştı. Sonra iflas etti. Bunu söylemek üzere bana geldiğinde hiç de mutsuz görünmüyordu. Sonra da kız arkadaşıyla Akdeniz’e tatile gitti. Daha önce de birkaç kez iflas etmişti. Yaşadığım zamanla o kadar uyumsuzdum ki buna şaşırmadım.

İnşaatçısız, yarısı yapılmış bir ev; benim köşemi savunacak kimsem olmadan kalakalmıştım. Doug’ın yanında çalışan iki işçi –Doug onlara iki haftalık yevmiyelerini ödemeden gitmişti– bana gelip evi tamamlayacaklarını, benim onları doğrudan işe alabileceğimi söylediler.

Tanıdığım herkes, arkadaşlarım ve her konuda uzman insanlar bunu yapmamın delilik olacağını, pişman olacağımı, beni kandıracaklarını söyledi. Aslında adamlar harikaydı ve her şey kolay oldu. Onlara haftada bir kere, sendikanın en üst kademesinden yevmiye ve epeyce fazlasını ödedim, çünkü mimar ücretinden tasarruf etmemi sağlıyor ve kullandıkları malzemelerin faturalarını getiriyorlardı. Kendilerine İki Korsan diyorlardı, adları Jack ve John'du ve 20 yıl önce okuldan ayrıldıkları zamandan beri beraber çalışıyorlardı. Jack iriyarı, ağır, sarışın bir adamdı, sakin mavi gözlerini yüzünüze dikip kendisine bakan annesini anlatırdı çünkü hiç evlenmemişti. Hem bütün sevdiği yemekleri yapan o değil miydi, evlenmeye ne gerek vardı? John evlenmişti. Çevik, enerji dolu biriydi ve anlaşılan bu ortaklığın patronuydu. Ancak bir karar vermeleri gerektiği zaman birbirlerine bakar, sessizce anlaşmaya varır ve John bana dönüp, "Hayır, buraya bir raf istemezsin tatlım, elini rahatça uzatamazsın, şuraya koyarsak daha iyi olur," derdi. Veya bana yerlerin neden yeniden döşenmemesi gerektiğini, sadece yamanmasının yeterli olacağını veya bir prizin neden olduğu yerde kalması gerektiğini gösterirlerdi.

Marangoza ihtiyaç olduğu zaman, Jimmy adında, hâlâ sevgiyle andığım bir arkadaşlarını getirdiler. Uzun boylu, fazlasıyla zayıf biriydi. Üzgündü çünkü karısı kaçmış, iki oğlu büyümüş ve tek başına kalmıştı. Kötü kötü öksürüyordu ve görünüşü insana, "Uzun süre aramızda olmayacak," dedirtiyordu. Üç erkek sık sık birlikte çalışmışlardı. Mutfakta tavanı boyamak için kurdukları sehpanın etrafına toplanıp çay içerlerdi. Bana da yanlarına oturmamı söylerlerdi ve her konuda dedikodu yapardık. Jack'le John bana ayrı ayrı Jimmy'nin saygın, güvenilir biri olduğunu söylemişti ve ona karşı koruyucu, düşünceli ve şefkatli bir tavır sergiliyorlardı. Evdeki bütün marangozluk işlerini Jimmy yaptı. Yaptığım önerilerin yanlış olduğunu bildiği zaman beni düzeltiyordu. Sonra bir de elektrikçi Bill Connolly vardı. Bill'le 20 yıl sonra ölünceye kadar görüştüm ve arada sırada üçünün nasıl mutfakta otururken, aniden tavandan iki ayağımın göründüğünü hatırlardı. Çünkü döşeme tahtaları sökülmüştü ve sadece sıva tahtaları kalmıştı. Ayaklarım yıllarca gülme konusu oldu.

Aslında hepimiz çok güldük ve nasıl olduğuma bakmak için uğrayan bilgiç arkadaşlarım, hepimizi mutfakta otururken bulur, kendileri de

oturmak isterdi. Ama adamlar, “işe dönme vakti,” deyip giderlerdi. Onlara karşı uyarıldığımı biliyorlardı.

Şişman korsan Jack hiç aklına bile gelmeyen nedenlerle yürek parçalıyordu. Resim yapmayı ve boyamayı çok seviyordu ve her odaya Bambi veya Donald Amca süsleri yapmak istiyordu. Hayır dediğim zaman hayal kırıklığına uğradı ve çiçeklerle, tavşanlarla, nar bülbülleriyle süslediği evleri anlattı. Bana hediye olarak hayvan karikatürlü kartlar yaptı. Oturur oturmaz bir kâğıt kalem çıkarır ve çizmeye başlardı. Ressam olduğunu söylüyordu ama bu kelimeyi kullandığı zaman, sadece bildiği kadarını kastediyordu çünkü hiçbir zaman gerçek resimle, gerçek sanatla tanışmamıştı. Bir sanat galerisine gitmemişti. Ücretsiz olduklarını, herkesin gidebileceğini söylediğim zaman, suçluluk duygusuyla ama aynı zamanda kınayarak baktı. Ona reprodüksiyonlar gösterdim ve hayran oldu, ancak onunla hiç ilgileri yokmuş gibi baktı. Buna rağmen Miki Farelerinin ve Bambilerinin özgün bir yanı vardı.

Ancak bütün vaktimi Charrington Street’te geçirmiyordum çünkü paraya ihtiyacım vardı ve kazanmam gerekiyordu. Daha önce hiç para karşılığında, yani içinden gelen bir ihtiyaç karşısında değil, dışarıdan gelen talep üzerine yazı yazmamıştım. Evet, gerçek gücünüzü zayıflatıyor. Başkalarının görmediği bir gelişim eğrisi olan gerçek çalışmalarınız –gelişme noktası– gerçek bir şeydir ve gerisi, ne kadar ustaca, ne kadar başarılı olursa olsun gündelik yazılardır. *The New Yorker* için yazdığım birkaç parça dışında para için yazmamıştım... Hayır, gerçeği söylemek zorundayım: Meteliksiz bir arkadaşımla birlikte iki kere ticari film senaryosu yazma girişiminde bulunduk ancak yarım ağızla, para karşılığında yazdığınız zaman başarılı yazılar çıkaramazsınız ve haliyle bu dürüst olmayan girişimlerden sonuç alamadık. Hak ettim, diye düşündüm. Artık içimden, kendimi satılmış biri olarak görüyordum, ancak televizyon için yazdıklarımda hiçbir sıkıntı yoktu. Bilakis. Kısa bir süre sonra İrlandalı yazar Hugh Leonard ve Granada yöneticisi Philip Mackie ile birlikte, Granada Televizyonu’ndaki Maupassant hikâyeleri serisini yazan üç kişiden biri olacaktım. Büyük bir masanın etrafına oturur ve oyun kâğıdı dağıtır gibi öyküleri dağıtırdık. “Ben *Yağ Tulumu*’nu istiyorum.”

“Hayır, onu ben alıyorum.”

“O zaman *Pırlanta Kolye*’yi ben alırım.”

“Ben *Tellier Konutu*’nu istiyorum.” Hepimiz yeterli düzeyde Fransızca biliyorduk ama İngilizce çevirilerini de kullanıyorduk.

Harika bir dizi oldu. Granada Televizyonu o dönemde, şimdi hiçbir televizyon kuruluşunun almayacağı riskler alıyordu. Saki serisi yaptılar, A. E. Coppard, Somerset Maugham, Maupassant ve başkaları hakkında, her biri, üç tane bir saatlik oyun ve geri kalan her bölümde iki-üç öykü olmak üzere 13 saatlik diziler oldu. En üst düzeyde yönetmenler, aktörler, yazarlar, tasarımcılar. Televizyon kendine o kadar az değer veriyordu ki hepsini silip süpürdü. Buna rağmen bu diziler, televizyon tarafından yapılan en iyi şeylerden biriydi. ITV de o günlerde cesur davranabiliyordu. Stella Richman mevcut olan en iyi yetenekleri kullanarak, onlar için şahane şeyler yaptı. *Half-Hour Story*[224] ve *Blackmail*[225] hâlâ hatırlanıyor. Ama yine ITV hepsini mahvetti.

Şu bizim büyük ülkemiz Britanya yüzünden bazen başınızı ellerinizin arasına alıp ağlamak ya da inanmazlıkla inlemek gelir içinizden. Bu kalitede televizyon filmleri Avrupa’da başka herhangi bir ülkede yapılsaydı, değer verilir, onurlandırılır, saklanır, devlet hazinesi olarak üzerine titrenirdi. Şimdi nasıl klasik siyah-beyaz filmler için festivaller yapılıyorsa, bunlar için de festivaller düzenlenirdi. Sonunda dönemin en iyi yönetmenlerinin, aktörlerinin, tasarımcılarının ve yazarlarının arşivleri olurdu. Ama hayır, burası İngiltere ve bu yüzden hepsi çöpe atıldı.

Bence insanın Londra’da yaşaması kaynaklarının – yani gerçek parasının en az üçte birine mal oluyor. Sonra bir de yaşayacak bir yer bulmak için harcadığınız zaman; bulduktan sonra hiç bitmeyen onarımlar var, tesisat, çatı, pencereler, vs – bir ev sahibi olmanın gerçek maliyeti. Değiyor mu? Binlerce kez evet. Londra’da zevk bereketi var.

Zaman azalıyordu, Langham Street’ten taşınmam gerekiyordu ve evin dekorasyonu henüz tamamlanmamıştı. Korsanlar yerler ve duvarlar gibi ciddi işlerle uğraşırken, arkadaşlar, Peter ve ben sandalyelerin ve sehpaların üstüne çıkıp duvar kâğıdı tabakalarını söküyorduk, yedi, sekiz, dokuz, on, hatta daha bile fazla. En alttaki tabaka Viktorya dönemine aitti, çok güzeldi, ağır kalın kâğıt üstüne yapılmıştı. Tuttuğunuz bir tomar duvar kâğıdında 70

yıllık bir toplumsl tarih, bilgi yatıyordu. Ancak tüm bobinler, duvar kâğıdı parçaları, bir zamanlar parlak ve güzel olan çatlamış ve çürümüş linolyum, yerlerden çıkan ve kurtlar tarafından yenmiş tahtalar, eski raflar ve perde paçavraları evin arka bahçesindeki ateşe atıldı. Fakat duvarlar sağlamdı ve sıvanın altına baktığınız zaman, tirizler, pervazlar yeni ve temizdi, tuğlalar parlak ve sağlamdı. Burada cidden sağlam, ayakta kalmak üzere yapılmış bir bina vardı.

400 metre ötede, bu evlerin sokakları yıkılıyordu. Altmışlı yılların başıydı ve resmi vandallığın en parlak dönemiydi. Korsanlara bu güzel evlerin toz ve moloz bulutunun içinde kaybolmasının büyük bir trajedi olduğunu söylediğim zaman bir an düşündüler. Evet, düşününce Chelsea'deki evlere benziyorlar, son işimizde orada çalışıyorduk, değil mi Jack, değil mi John? Evet öyle, haklısın John, haklısın Jack. Artık Chelsea'deki o evleri alamıyorsunuz, senin veya benim hayatımız boyunca göreceğimiz paradan daha fazlasına sahip değilsen asla alamazsın, öyle değil mi Jack, öyle değil mi John? Haklısın John, çok haklısın.

Yürüyerek gidip o evlerin yıkılışını izlerdim ve yüreğim sızlardı. Sommerfield'lerin cennete çevirdiği evin yerle bir edilişini izledim. O evin yerinde şimdi yüzlerce metre boyunca soğuk, korkunç, gri konutlar yükseliyor.

Yeni monte edilen mutfağımdayken, Camden'den resmi bir görevli, solcu bir meclis üyesi geldi ve elini küçümseyen bir ifadeyle sallayıp, üzerinde bulunduğumuz küçük sokakları göstererek, "Bütün bu insanları yeni sosyal konutlara ne kadar kısa sürede taşırsak o kadar iyi olacak," dedi. Ben de, "Ama burası yaşlı, işçi sınıfından insanların oluşturduğu bir toplum. On yıllardır burada yaşıyorlar," diye cevap verdim.

"Hepsini buradan çıkaracağız," dedi. "Burayı tamamen temizleyeceğiz."

Herhangi bir görevli onların ne düşündüğüyle ilgilenmiş olsaydı, bölgedeki insanların istediği şey, evlerinin restore edilmesi, banyo ve düzgün tuvaletlerin monte edilmesi ve tehlikeli kablo sistemlerinin yenilenmesiydi. "Ama hepimiz yıllardır burada yaşıyoruz. Annem burada doğdu. Çocuklarım burada doğdu," diyorlardı. Bu, bana yapılmış bir yakarış, bir ricaydı, çünkü ben orta sınıftandım ve bu nedenle tanım gereği olup bitenlerden haberim vardı, çaresini biliyordum ve muhtemelen

birilerini tanıyordum. Ancak tarihin gelgitleri onların aleyhine çalışıyordu. Bu mutlu topraklarda, yürekleri gece gündüz işçi sınıfı için sevgi ve kaygıyla çarpan insanlar, “Hepsini çıkaracağız, burayı temizleyeceğiz,” diyorlardı ve aynen öyle yaptılar. Muhtemelen sorumlu oldukları insanların, kendilerini mahallelerinden uzakta soğuk, gri bir kulede bulunca, birbiri ardına öldüklerini, felç ve kalp krizi geçirdiklerini kaygıyla fark ettiler. “Yalnızca hepimizden kurtulmak istiyorlar canım, mesele bu,” dedi 58 numarada oturan Bayan Pearce. “Onları zahmetten kurtarıyor. Bir cenaze daha görmek istiyorlar.”

60 numarayı satın almaya karar verdiğim gün 58 numaranın kapısını çaldım. Sokağa ve eve her gittiğimde Charrington Street boyunca hemen hemen bütün evlerin pencerelerinden izleniyordum. 58 numarada şişman, soluk bir kadın, açık sarı saçları ortadan ayrılmış, kolları ve göğsü pencereye dayalı varlığıyla sokağa hükmediyordu. Karşımda böyle bir kadın, Bayan Pearce vardı ve komşum olacaktı. O kapıyı çalmak kolay değildi çünkü bu kadar kapalı bir toplumun yeni birilerinin, özellikle benim gibi birinin gelmesine memnun olmayacağını düşünüyordum. “Seçkinleştirme” kelimesi henüz yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmamıştı. Kendimi tanıttım, onun yeni komşusu olacağımı ve iyi bir komşu olmayı ümit ettiğimi söyledim. Bu hem dönemin ruhuna, arkadaşlığın egemen olduğu altmışlı yıllara uygundu, hem de politikaydı. Ve ciddiydim. Bayan Pearce pencereye oturdu ve bu sefer pencereye sırtını döndü. “Otur şekerim. O eve hakkını vereceğin için memnunuz. Yıllardır harap haldeydi. Öyle değil mi?” dedi. Ufak tefek, kırılgan ama cokey kadar kaslı, zayıf ve çarpık bacaklı bir adam onayladı: “Harap haldeydi,” derken gülümseyerek beni karşıladı. Simsiyah giyinmiş, dişi olmayan ve kötü kokan son derece yaşlı bir kadın sallanarak, tiz bir sesle, “Harap halde, harap halde,” dedi. Bir de kalabalığın ayaklarından kendini sakınan neşeli bir sokak köpeği vardı; odadaki en temiz, en sevimli şeydi.

“Çay,” diye emretti Lil Pearce. Küçük adam hemen su ısıtıcısını çalıştırdı.

“O benim kocam,” dedi Lil Pearce, “Gerçi her zaman öyle değildi. Ve bu da arkadaşım Bayan Rockingham.” Galiba isim buydu. “Onu sokaktan aldım, onu bataktan kurtardım. Bataktaydın, öyle değil mi?” diye bağırdı

yaşlı kadına. “O sağır. Sağır ve neredeyse kör. Ama ona iyi davranıyorum.” Ellerini kalçalarına koyup öne eğildi ve “Sana iyi davranıyorum öyle değil mi?” diye bağırdı.

“Evet, evet,” diye haykırdı yaşlı kadın. “Bana çok iyi davranıyorsun.” Bir tabağa süslü bisküviler yerleştiriyor ve kırıntıları köpeğe fırlatıyordu. Köpek bunları sinek gibi havada yakalıyordu.

“Ona bakma,” dedi Lil. “Biraz çatlaktır. Sen biraz kafadan sakatsın,” diye seslendi yaşlı kadına. O da cevap olarak, “Haklısın canım,” diye bağırdı.

“Şimdi bana istediğini sorabilirsin, sana cevap vereceğim,” dedi. Verdi de. Savaş bittiğinden beri 60 numaranın yanında oturuyordu. 60 numarayı aldığım yaşlı kadın onun yakın arkadaşıydı. Lil o evde yaşanan her olayın bütün detaylarını – kim doğmuştu, kim ölmüştü, kim kirayı ödemeden kaçmıştı, orada yaşayan bütün kedileri ve köpekleri biliyordu.

Bayan Pearce evini Londra Büyükşehir Belediyesi’nden kurtarmıştı ama Camden Belediyesi’yle karmaşık bir ilişki içindeydi ve üst kattaki iki odayı kiraya vermişti. 58 numara da, 60 numaranın ilk satın aldığım haliyle aynı durumdaydı: Gaz lambaları, tehlikeli kablolar, tek ve berbat bir tuvalet, banyo ve ısıtma sistemi yok. Zemin katındaki ön odada sürekli olarak şömine yanıyor ve üçü fiilen bu odada yaşıyordu.

Vaktim olsaydı, Lil Pearce sabaha kadar konuşabilirdi ve hayatta çok az şey beni bu Dickens tarihi kadar büyülemişti. Giderken, yan kapıda biraz hayat belirtisi olacağı için memnun olduğunu söyledi ve yaşlı kadına, “Geldiğine sevindiğimizi söyle,” talimatı verdi ve kadın itaatkâr bir şekilde “Doğru söylüyor canım, keyfine bak,” dedi.

Len Pearce’a gelince, dünyanın durumunu ve üstünde yaşayan insanları düşününce, neşelenmek için hatırladığım insanlardan biri. Cennete gidebilecekler listemde en üst sırada yer alıyor. İyi kalpli, nazik, tatlı bir adamdı ve karısı ona köpek muamelesi yapıyordu. Şunu yap, bunu getir, ötekini ver. Len asla şikâyet etmiyordu. Hayatının büyük bir bölümünde market hamalı olarak çalışmıştı ama artık çok yaşlıydı ve yerel belediye için ufak tefek işler yapıyordu. Okuma yazma bilmiyordu. İki dünya savaşı arasında İngiltere’nin yaşadığı korkunç yoksulluğun ürünü olduğu için kısa, zayıf ve çarpık bacaklıydı. Bana kaç kere, kendisinin ve kardeşlerinin bir parça ekmek ve şeker serpilmiş margarin dışında yiyecek hiçbir şeyleri

olmadığını, okula yalınayak gittiğini anlatmıştı. Lil'le evlenince, sonunda güvence, yeterince yiyecek ve kalacak bir mekân bulmuştu, fakat şimdi bu mekânı idrarını tutamayan, ağzı bozuk ve genelde tiksindirici olan Bayan Rockingham'la paylaşması gerekiyordu. Buna rağmen Lil emrettiği zaman ona da hizmet ediyordu. Lil Pearce, benim için çok ağır olduğunu düşündüğü bir şeyi –örneğin bahçede– kaldırmaya çalışırken gördüğünde –zaten ne yaptığımı her zaman bilirdi– Len Pearce'a seslenir ve adam yanımda biterek sırıtır, "Bırak ben yapayım," derdi. Sanki ben ona bir lütufta bulunuyormuşum gibi davranırdı. O küçük adam, karanlık bir yeri aydınlatırcasına parlardı. Marangoz Jimmy gibi. İkisini de ara sıra düşünüyorum ve onları tanıdığım için minnettarım.

Yıllar sonra, yaşlılık Lil'i gerçekten öfkeli bir tiran haline getirdiği zaman sadece bir kere durumundan bahsetti. Hüzünlü bir ifadeyle, "Lil'i gençliğinde tanısaydın şimdi onun hakkında kötü düşünmezdin. Onun hep o halini düşünüyorum. Çok güzeldi. Çok hoş bir genç kadındı. Onu ilk defa Woolworth's mağazasında yerleri temizlerken gördüm. Çocuklarını beslemesi gerekiyordu, bacaklarında çorap yoktu ve kıpkırmızı olmuştu, yara bere içindeydi. Ona birkaç çift çorap almama izin verdi. Sonra da ayakkabı aldım. Hayatımın en mutlu günüydü. O kadar çocuğu vardı ve ona yardım etmeme izin vermişti," dedi.

Lil Pearce bilgilendirilmek istiyordu. Eğer çok uzun süre, örneğin üç gün uğramadıysam, pencerenin pervazından otoriter işaretparmağıyla beni çağırırdı. "O aşçıya kaç para veriyorsun? ... Çok fazla. On sterlin daha ucuza nerede bulabileceğini biliyorum," derdi. Korsanları –birlikte ve ayrı ayrı– yanına çağırmış ve bana iyi davranmalarını emretmişti. Onlara ne kadar para verdiğimi Lil'e söylemem gerekiyordu ve onlara hak ettikleri ücreti verdiğimi belirtti. Bana da iyi davrandıklarını ve onlara güvenebileceğimi söyledi. Korsanlara ve Jimmy geldiği zaman ona çay gönderiyordu. Jimmy'ye ayrıca bir şişe öksürük şurubu veya eve götürmesi için kek gönderiyordu, çünkü Jimmy kendine iyi bakmıyordu. "Bu dünyada çok yaşamayacak," diye bağırırdı yaşlı kadına, "Senin gibi."

"Haklısın canım," diye cevap verirdi yaşlı cadı yüksek sesle.

Lil Pearce'la 20 yıl sonra ölünceye kadar arkadaş kaldım. O eve veya daha sonra taşındıkları sosyal konuta gittiğimde hiçbir zaman, bir kez bile,

felaket haberleriyle karşılanmadığım olmadı. İkinci ziyaretimde başladı. “Göğsümde bir apse var,” diye açıkladı. “Portakal büyüklüğünde. Çıkarıp alacaklar.” Sonra elbisesinin altından, kreton önlüğünü kaldırarak, uzun, şişman bir torbaya benzeyen göğsünü çıkardı. “Şuna bak, şuradaki şişkinliği görüyor musun?” Ayrıca elektrik sayacı soyulmuş, üç aylık elektrik çalınmış olurdu, kedi kurtlanırdı, köpeğin kulağı yırtılırdı, Lil ikinci kattaki kırık yer tahtalarından düşerdi, çünkü çürümüşlerdi ve belediye onarmıyordu. Sonra ocağın üstündeki tavaya uzanmış, fakat ağır tava elinin üstüne düşmüştü – şu morluğu görüyor muydum? Kendisinin, Bayan Rockingham’ın veya sürekli hasta olan ya da kaygı kaynağı olan çocuklarından birinin başına gelen bir felaketin hikâyesini dinlemeden Lil Pearce’i ziyaret etmeniz mümkün değildi. Önceleri arkadaşlarıma anlatırken çekiniyordum çünkü bu düzeyde bir kötü şansı kanıksamak kolay değildi. Adını duyduklarında, “Bu kez ne olmuş?” diye soruyorlardı. Bir insanın bu kadar şanssızlığa dayanması mümkün değildi ama Lil Pearce dayandı, hem de yıllarca. Bunların hepsi gayrimeşru olduğu için başlamıştı. Bir yasak aşk meyvesiydi ve bu yüzden annesi ondan nefret etmiş ve onu doğru düzgün beslememişti ancak anneannesi sevmişti ve bu sayede bakımsızlıktan ölmekten kurtulmuştu. “Bu yüzden Bayan Rockingham’a iyi davranıyorum, anlıyor musun? Çünkü anneanneme borcumu ödemek istiyorum.”

Ziyaretlerimde kendime hâkim olmaya çalışarak otururdum çünkü yüzüme vurmalarından korkarak kahkahaların içimde yükselmesini hissederdim. Yatağından düşmüş ve bileğini incitmişti. Kalçaları mosmordu çünkü damarları çok kolay morarıyordu. Köpek kaynar çaylarla dolu tepsiyi kucağına devirmişti ve şu bildiğimiz yer yanmıştı. Dizleri kötü durumdaydı ve doktor, düzelme ihtimalinin olmadığını söylemişti. Cüzdanını kaybetmişti ve içinde bütün kira bedeli vardı; markette soyulmuştu ama neyse ki sadece bir sterlini vardı; oğlunun korkunç bir ameliyat olması gerektiğini yeni öğrenmişti. İnanın bana Lil Pearce’tan komediyle trajedinin köklerinin birbirine ne kadar sıkı sarıldığını öğrendim. Dramatik, kader mağduru surattan her hazin haber çıktığında içimde histerik bir kahkahanın çaresizlik içinde yükseldiğini görür, sonunda izin isteyerek evime kaçmak, mutfak masasının üstünde başımı kollarıma gömerek kahkahalarla gülmek

zorunda kalırdım. Kesinlikle uydurmuyordu, yalan söylemiyordu; hepsi doğruydu. Bazı insanlar Felaket adını taşıyan yürüyen merdivene biner ve bir daha inemezler, veya belki de şanssızlık dalgasına takılırlar. Lil için durum böyleydi.

“Üç çocukla Blitz’e yakalandım, bomba bulunduğumuz sokağın köşesine düştü ve çocukların her tarafına bomba parçaları geldi. Gözlerime sıvalar battı, fakat hastanede o gece çok daha ağır yaralılarla uğraşmaları gerektiğini söylediler ve bana aspirin verdiler. Bomba sığınağına su dolmuştu, bu yüzden ben ve çocuklar yatağın altına girmek zorunda kaldık. Bombalar tepemizde patlarken çocuklarla yatağın altına büzüldük, çatı yatağın üstüne yıkıldı ve...” Kötü talihin kurbanlarının alametifarikası olan üst üste gelen katmerli felaketler, öyküler peş peşe gelmeliydi: “...Yatağın yaylarından biri yüzümü kesti, her tarafımıza kan bulaştı, üstümüze giyecek başka kıyafetimiz yoktu, sadece kanlı giysiler vardı. Sabah olunca hava akını gözcüsü bizi gördü ve ‘Çabuk Lil, hastaneye,’ dedi ama ben, ‘Çok geç Ron, hastane için çok geç, zaten dün ihtiyacımız olduğu zaman bize vakit ayırmadılar ve bana aspirin verdiler. Şimdi ihtiyacımız olan tek şey sıcak bir çay ama gaz kesildi, çocuklarıma verebilecek hiçbir şeyim yok. Evimdeki ocağa ulaşamıyorum çünkü üstüne dolap devrildi ve tek başıma itemedim,’ dedim. Ron bana, ‘Lil, sen gerçek bir kahramansın, hep söyledim, ama şimdi o evin altından çıkmak zorundasın, yoksa kulaklarının üstüne yıkılacak,’ dedi. Ben, ‘Nereye gideceğiz?’ diye sordum. ‘Kiliseye gidin derdim. Orada çorba ve sandviç bulabilirdiniz ama hava saldırısında en ağır hasarı kilise aldı, bu yüzden otobüse binip ana sığınağa gidin,’ diye cevap verdi. Fakat ben, ‘Beş kuruş param yok Ron, çünkü bomba patlayınca çantam elimden fırladı...’ dedim.”

Bu destanlardan birine başlıyor ve anında arkadaşların yüzlerinde suçlulukla kıvrandıkları bir ifade görüyordum zira nasıl böyle katılaşmış, canavar kesilmiş olduğumuzu, böylesi bir öyküye gülebildiğimizi düşünüyorlardı.

Hiçbir sorun Lil’in komşularına yardım eli uzatmasına engel olamazdı. John’u veya Jack’i bana gönderip, ikinci katta arka odaya sarı duvar kâğıdı koymayı planladığımı duyduğunu, o odaya güneşli bir günde saatlerce güneş vurduğunu bilmem gerektiğini ve duvar kâğıdının buna

dayanabileceğinden emin olmamı söylerdi. Ya da sokakta bana seslenir ve tesisatçıların yeni pis su borusunu tam da köpeklerin gömülü olduğu yere döşediğini, oraya altı tane köpek gömdüğünü, kemiklerin çöp tenekesine atılmamasını sağlamamı, yoksa polisin sorular soracağını belirtirdi. Sonra bacaklarındaki sorun nedeniyle kullandığı değneklerle sokağa fırlar, evimin önündeki basamakları çıkar, kapımı çalardı çünkü köşedeki manavın Covent Garden'a özel olarak gideceğini duymuştu ve ondan istediğim şu garip meyveyi getirtebileceğimi haber vermekteydi. "Samsak mıydı neydi? Haydi koş tatlım söyle ne istediğini. Benim hatırım için sana getirecek!"

Belirlenen taşınma tarihine birkaç gün kala Alman kızamığı[226] olmuştum. Nedense Alman kızamığı insanları güldürür. "Alman" kelimesini bu bağlamda kullanmaktan mı acaba? Hangi uzak salgından kalmıştır bu ad? Peru kızamığı deseydik? Orada da bir gülümseme saklı. (Ya İtalyan kızamığı? Rus kızamığı?) Kızamıkta bir sorun yok, tamlayan yerinde ama Alman kızamığı gülünç. Hem de ikinci kez oluyordum, ikisi de ağır geçmişti, aniden her tarafımda kıpkırmızı döküntüler, yüksek ateş ve baş ağrısı. Korsanlara telefon edip işe devam etmelerini söyledikten sonra karanlık bir odada yatağa giriyor ve bekliyordum. Hastalık denilen ve mide bulandıran karanlık okyanusun derinliklerindeyken kapı çalındı. Küfredip sürünerek kapıya gittim ve karşımda, somurtkan, kızgın gözlü genç bir kadınla, kaç kat boyunca bütün o merdivenlerden çıkarmak zorunda kaldığı anlaşılan puset içinde bir bebek duruyordu. Kadına kızamıkçık çıkardığımı ve kesinlikle tehlikeli olduğumu söyledim. Kadın hamileydi. Hastalığımı dikkate almadı. Zorunlu kahkahası öfkesi yüzünden küçümseyici bir hırlamaya dönüştü. "Para için geldim. Sen zengin ve başarılısın ve benim paraya ihtiyacım var," dedi. O anda paraya çok sıkışık olduğumu söyledim ki bu doğruydu. "Bana masal anlatma," dedi. Daha önce bir insana bu kadar sinir olmamıştım. "Çocuklarım için para bulmam lazım." 500 sterlin istiyordu. Veya galiba o kadar istemişti. Sorun paranın değerindeki değişim. Ama miktarın çok fazla olduğunu biliyorum çünkü bankadaki para çekme limitimi artırmak zorunda kaldım. Yalnızca birkaç hafta sonra bir arkadaşa vermek üzere on sterline bir resim aldım ve panik içindeydim çünkü bu bütçemin üstündeydi. Belki 50, belki de 100 sterlindi. Daha sonra bu genç

kadının aşırı zengin ve tanınmış amcasına mektup yazıp paramı onun ödemesini istedim, ödemek zorunda olmadığını söyledi.

Tüm bunlar göründüğü kadar basit değil.

Karanlıkta yaşlı gözlerle ve çok hasta bir halde yatarken bazı gerçekleri düşündüm. Yolunacak kaz olarak bilinen biriydim. Bunun için haklı gerekçeler vardı. Bir kere, en yoksul zamanlarında bile gelirlerinin yüzde onunu İncil'de emredildiği şekilde bağışlayan annemle babam vardı. Bu yüzde onla ilgili konuşmalarını hatırlıyorum.

Babam aksi bir ifadeyle gülerek, "Ama bizim hiç gelirimiz yok. Ekinden para geldiği zaman borçlarımızı azaltması için doğrudan Tarım Bankası'na gidiyor," derdi.

Annem, "Şey, sanırım hiçbir zaman gelirimiz olmadığını söyleyebiliriz, ama bu hiçbir zaman sadaka veremeyeceğimiz anlamına gelir," diye cevap verirdi.

O yüzde onu hesaplarken babamın savaş gazisi maaşı hesaba katılmalı mıydı? Ya annemin Banket'teki dükkâna tavuk ve yumurta satarak kazandığı para?

Zor Durumdaki Kadınlar Birliği'ne, Yoksul Denizciler'e ve Birinci Dünya Savaşı Şehit Yakınları'na her yıl para veriyorlardı ve bana da cep harçlığımdan, avladığım kuşlardan ve yazdığım reklamlardan kazandığımın yüzde onunu bağışlamam söyleniyordu. Yapmadığım için de sürekli suçluluk duyuyordum: Fakat Tanrı'nın var olmadığına karar veren ben değil miydim?

Saygın orta-sınıf davranışlarını bıraktığım, Frank Wisdom'dan ayrılıp yoldaşların kaderine ortak olduğum günden beri cömert insanlarla beraber olmuştum. Benim deneyimime göre komünistler hep böyleydi. Ayrıca Londra'daki ilk günlerim de, muhtemelen hiçbirimizde olmadığı için, genel olarak paraya duyulan aşağılamayla çakışmıştı. Para kazanmaya başladığımdan beri benden "borç" isteniyordu. Çoğu genç erkekler içindi. Yaşlı sayılabilecek kadınlar çoğu zaman, uygun görüldüğü şekilde, yoksul genç erkeklere yardım ederdi, zira bu iki taraf için de psikolojik bir ihtiyaçtı ve bunun cinsellikle ilgili olması gerekmiyordu. İstesem şu anda "borçluların" listesini çıkarabilirim. Bunların hiçbirinden pişmanlık duymadım ama o sevimsiz genç kadına para verdiğim için kendime çok

kızdım. Ancak ona para vermek zorundaydım ve işte bu nedenle şimdi karanlıkta, hasta, ateşli ve kızgın bir şekilde yatıp karakterimi irdeliyordum. İnsanın yıllar sonra gençliğindeki karakteri hakkında öngörülü görüşler yazması kolay, fakat ben o zaman bile kendim hakkında temel bir şey görüyordum. Hayatımda birçok kez bunu yaptım: Tam olarak anlamadan uzun zaman önce kendimle ilgili biraz anlayışa sahip oldum. O anda, doğamda bu zayıflık varsa, en azından kontrol altında tutmaya karar verdim. Eve yerleşince, gerçekten sorumluluğunu üstleneceğim birini bulacaktım. Benim seçimim, benim kararım olacaktı, kontrolüm altında olacaktı, tepki göstermek yerine eyleme geçecektim. Ev çok büyük olacaktı – o zaman öyle sanıyordum. Ergenlik çağındaki Peter şimdiden altmışlı yıllardaki gençler gibi davranıyordu. Nasıl onun arkadaşları kendi aileleri yerine benim gözümde özel bir konuma sahipse, Peter da bazen başka ailelerin gözünde fahri çocuk oluyordu. O ev yakında ergenlik çağındaki gençlerle dolacaktı.

O sevimsiz kadınla yaşadığım olay tahmin edebileceğimden çok daha fazlasını işaret ediyordu. Bir kere, kadının tavrı, genel bir aşağılama hırıltısıydı. Kindar bir kıskançlık duygusu içindeydi; bu halihazırda benim ilgimi çekmeye başlamıştı ve bugünlerde daha da çok çekiyor. Belli ki ona bir şey vaat edilmiş ama verilmemişti. Gençlerin hepsi aynı dürtü içinde. “Beni kandırdılar ve hak ettiğimi vermediler.” Bu kız da babasız çocuklarıyla yalnızca bir kurbandı; durumu kendi kabahatinin sonucu değildi ve dünyaya lanet okumaya hakkı vardı. Var oluşu tüm benliğiyle bir suçlamaydı. Üstelik söylediklerimin, özellikle de düşündüklerimin savcılık iddianamesi gibi olduğunu yeni yeni anlamaya başlamıştım. *J’accuse*.[227] Dünyayı suçluyorum.

Bir de tükürür gibi konuşması vardı. “Sen zenginsin ve başarılısın.” Beni seçmesinin nedeni gazetelerde adımın çıkmasıydı. İşte ulusal kötülüğümüz, kıskançlığımız, başarılı insanları eleştirme eğilimi.

Taşındım. Çok da önemli değildi. Gençliğimde olduğu gibi – Frank Wisdom’la, sonra da Gottfried Lessing’le yaşarken sürekli olarak taşınıyorduk ve hiç önemsemiyorduk – kitapları, birkaç yatağı, bir masayı, yatak takımlarını, perdeleri, mutfak eşyalarını aldım. Bütün çirkin mobilyaları bıraktım.

İşte böyle. Kendi yaşadığım haliyle iki ucundan biraz taşan ellili yıllar, 1949-1962 arası bu şekilde geçti. Yeni eve 1962 sonbaharında taşındım. Önümüzde tüm ülkenin yedi hafta boyunca donduğu meşhur 62-63 kışı vardı. Bir tane de kötü sis yaşandı. Eski günlerde yaşanan ve Temiz Hava Yasası'yla kurtulduğumuz korkunç, karanlık sisler gibi değildi, ancak göz kamaştıran beyaz duvarlarım masumiyetini kaybetti. Bunun nedeni, yeni pencere çerçevelerinin kötü yapılmış olması değil, pencereleri kapatmaya katlanamamamdı. Sokak boyunca ve Somers Town'daki diğer bütün sokaklarda boruların tamamı dondu. Sular İdaresi'nin sokağın köşesine koyduğu vana da donunca 58 numaraya ben su verdim. Bu don hikâyesini *Kedilere Dair* isimli küçük kitabımda anlattım.

Büyük ve gürültülü bir hoş geldin partisi düzenledim ve evde çalışan herkesi davet ettim. Partinin zirvesinde, üç kapı aşağıda oturan bir adam sokağa çıkıp bana küfürler yağdırdı. "Artık işçi sınıfının bulunduğu bir sokakta yaşıyorsun, Romalılar gibi yap," diye düşünerek dışarı çıktım, basamakların üstünde durup ellerimi kalçalarıma koydum ve adama bağırarak sesini kesmesini, şımarıklık yapmaktan vazgeçmesini, içeri gelip eğlenceye katılmasını söyledim.

Bir hanımefendiye yakışmayan bu davranışa tanık olan Peter ve arkadaşı bozuldu.

"Çok haklısın canım," diye seslendi Lil Pearce penceresinden. "O kötü kalpli yaşlı budalanın saçmalıklarına katlanmak zorunda değilsin. Ama evine de almak istemezsin."

Birkaç ay sonra elime bir Kamulaştırma Bildirimi ulaştı. Yani evinizi hangi yetkili isterse ona satmak zorundaydınız. Satış işlemini altmışlı yılların sonuna kadar uzatmayı başardım, fakat bir gün geldi, kendimi anahtarları teslim etmek amacıyla belediyenin temsilcisiyle boş bir odada dururken buldum. Annemin kızı olduğumdan evi pırıl pırıl teslim etmezsem olmazdı, her tarafı fırçalanarak temizlenmişti. Resmi sempatiklik saçan adam temiz ev için beni kutladı.

Biz evden ayrılır ayrılmaz, yan sokaktaki evi tamir etmekte olan belediye işçileri gelip evimdeki bütün radyatörleri, boruları, kazanları aldı. Lil Pearce önce bana, sonra da belediyeye telefon etti. Bunun üzerine belediye

evin önüne, her akşam altıdan sabah altıya kadar bir nöbetçi dikti, ancak evin arkasını korumasız bıraktı, böylece işçiler arada uğrayıp gözden kaçırdıkları şeyleri rahatça alabildiler. Bu olay haftalarca devam etti. Lil Pearce belediyeye bekçi konulmayan arka kapının, kendi işçileri olan hırsızlara imkân sağladığını söyleyince konuyla ilgileneceklerini söylediler.

Belediye o bölgeyi ne yapacağını tartışırken ve sürekli fikir değiştirirken ev sekiz yıl boş kaldı. Onları mahkemeye verebilirdim ama aklı başında hiç kimse böyle bir şeyle uğraşmaz. 30 küsur yıldır Camden Belediyesi altında yaşıyor ve şaşırtıcı beceriksizlik ve yozlaşma seviyelerine tanık oluyorum. İradelerinin dışında ev değiştirtilen Somers Town halkına yapılanlardan başlayarak bir iddianame misali gördüklerimi not ediyordum. Sonra kendime, “Nedir bu takıntı hali?” diye sordum ve anladım ki burası sosyalistliğiyle tanınmış bir ilçeydi ve kendileriyle gurur duyuyorlar, tıpkı komünist ülkeler gibi övünüyorlardı; şık giyimli bir sarhoşun kasılarak kendini överken pantolonunun düğmelerini iliklemeyi unuttuğunu görürsünüz ve işin aslı kıllı, kırmızı, siğilli, kokulu bir kıçtır. Neden daha iyi olmasını bekliyordum? Elbette “sosyalist” kelimesi yüzünden. Belediye Tory’lerin olsaydı böyle katı bir kayıt tutar mıydım? Kesinlikle hayır: “Başka ne beklenir ki?” öyleyse, *basta*.[228] Yeter. Vazgeç. Artık dur. Benim yaşımdaki insanlar kendilerini hep bu durumda buluyorlar. Genç biri size bakar, inanamadığını belli etmemeye çalışır. Temkinli, mahcup bir soru: “Ama Doris söyle bana, sosyalist bir ilçenin Tory bir ilçeden daha iyi olacağını mı umuyorsun? Pek anlamıyorum.” Onun anladığı şey yalnızca kafasına bir şeyleri takmış bir başka yaşlı bunak olduğum. Bir kez daha yıllardır –birkaç yüzyıldır?– süregelen idealizmin, iyimserliğin, asla yaşanmamış gibi ortadan kaybolduğunu, yok olduğunu anlarsınız.

Hâlâ ilerleme merdivenindeydik, bütün dünya refaha yükseliyordu. Birileri bu mutlu iyimserliğe karşı çıktı mı? Hatırlamıyorum. Bir asır boyunca yaşanan görkemli devrimci romantizmin sonunda, devletin zayıflayıp yok olduğu ve dünya yüzünde cennetler için yapılan korkunç fedakârlıklar, ütopyalar, kusursuz şehirler ve harikalar ülkesi hülyaları, tutkulu komün, cumhuriyet, kooperatif, kibutz ve kolhoz denemelerinin hepsinden sonra hangimiz, dünyadaki çoğu insanın, hükümetten biraz dürüstlük, biraz yetkinlik görmekle yetineceğine inanırdık?

Altmışlı yıllarda, yaklaşık altı yıl boyunca, Charrington Street 60 numarada yaşayan veya gelip giden ergenlerin veya genç yetişkinlerin ev annesi olarak zamana uyum sağlayabildiğimi kanıtladım – tabii bu altmışlı yılların deyimiydi. Hepsinin başı bir tür beladaydı, “rahatsızlardı.” Uyuşturucuyla baştan çıkarılıyorlardı, alkoliklerdi, ciddi çöküntüler yaşıyor, polis tarafından tanınıyorlardı. Bu yaptığım, benim o dönem için büyüme noktamdı. Ayrıca yoğun bir şekilde yazıyordum. Özellikle *The Four Gated City* kitabımı bu dönemde yazdım.

Altmışlı yıllar çok göz alıcı görünüyor; bazen, bence yanlış bir şekilde, aslında ellili yıllarda veya daha önce başlayan her türlü davranışın başlangıç noktası olarak görülüyor. Ancak altmışlı yıllarda başlayan bir şey vardı, uyuşturucu. Uyuşturucular Doğu’dan geldi, herkes ulaşabiliyordu ve bu, daha önce kültürümüzde hiç yaşanmamıştı. Uzun vadede, yeterince zaman verildiğinde ortaya çıkacak perspektifler bunun altmışlı yıllar için önemli bir gerçek olduğunu ortaya çıkaracaktır. İnsanlar hâlâ, “Aslında oldukça zararsız,” diyor. Orta Asyalı bir arkadaşım o zaman, “Siz Batılılar bu uyuşturucuları hiç görmediniz. Bunların hepsi sizin için çok yeni. Yılanı evcilleştirmeye çalışan çocuklar gibisiniz. Şu güzel yılana bakın. Uyuşturucuların yıllardır yaygın olduğu bir kültürde yaşamış olsaydınız, uyuşturucu kullananların sadece başarısız, zavallı, umutsuzca yoksul olduğunu görürdünüz,” demişti.

Yaşadığım olaylar yüzünden benim altmışlı yıllar hakkındaki görüşlerim karamsar. Ve şimdi kötü sonuçlarını yaşıyoruz. Birçok insan akıl hastanesine yattı ve hapse girdi. Sohbetler sırasında intihar eden biri hatırlandığında ani sessizlikler oluşuyor ve her hafta çok genç birinin ölüm haberi geliyor.

Fakat bu, sokağın karanlık tarafından gelen umutsuz bir görüş, zira daha bu hafta şimdi orta yaşlı olan bir adamın, “O zamanlar her şey mümkündü, dağları yerinden oynatacaktık, dünyayı değiştirecektik. İnsanlar işçi sınıfından ve alt-orta sınıftan yayılan bu yaşama gücü akışını unuttu. Bunu yapan liselerdi. Nereye baksanız çoğunlukla sanatla uğraşan benim gibi liseli gençler görüyordunuz. Bu tür şeyler bu ülkede ilk defa yaşandı,” dediğini duydum.

Ama genelde, birisinin altmışlı yıllardan özlemle bahsettiğini duyduğum zaman –“Hatırlıyorsanız, orada değildiniz– çok gençken, daha küçük bir kızken yazdığım bir şiirden bir dize aklıma geliyor: “Geriye dönüp baktığım zaman, şarkı söylediğimizi hatırlıyorum.” Evet, sanırım bu kadar.

78 Fr. *Cennetin Çocukları*. (ç.n.)

79 Alm. Yıldırım. İkinci Dünya Savaşı’nda Londra’nın bombalanmasına verilen ad. (yay.n.)

80 Kısa bir süre sonra, yayıncılığın gerçekleri hakkında küçük ve etkili bir ders alacaktım. *Türkü Söylüyor Otlar*’ın ilk karton kapaklı baskısının önünde, sarışın bir kadın korku içinde eğilirken, irikıyım bir zenciyi (ancak böyle tarif edebilirim) onun tepesinde dikilip palayla tehdit ederken gösteren korkunç bir resim vardı. “Ama zenci adam Moses iriyarı, aptal, ölüm saçan bir cani değil,” şeklindeki itirazlarım, “Kitap satışından hiç anlamıyorsun,” yorumuyla göz ardı edildi.

81 *Ağla Sevgili Yurdum* isimli, Güney Afrika’yı anlatan bir kitap. (ç.n.)

82 Herkesi kapsayan, sağlık hizmetlerinin tamamen ücretsiz olduğu Ulusal Sağlık Hizmeti. (ç.n.)

83 Seine Nehri’nin bohem sol kıyısı. (ç.n.)

84 İngiliz mandasındaki Filistin’de 1931 ve 1948 yılları arasında faal olan paramiliter Siyonist örgüt. (yay.n.)

85 “Freud” rüyaları genelde daha kişisel ve sıradan oluyor.

86 Kasım 1950’de yapılması planlanan Sheffield Konferansı gerçekleşemedi çünkü gelen delegelere vize verilmedi. Konferans Varşova’ya aktarıldı.

87 Baharda dans ederek ve ateşler yakılarak kutlanır. (ç.n.)

88 İng. *Başarısız Olan Tanrı*. (ç.n.)

89 Kendini bir üst sınıftanmış gibi göstermek kastediliyor. (ç.n.)

90 Politik olarak aktif öğrencileriyle ünlü Oxford okulu. (ç.n.)

91 İng. *İngiltere İngiltere’ye karşı*. (ç.n.)

92 Kaba bir asker karikütürü. (ç.n.)

93 Wroclaw: Wrotslav, Vroşlav ya da Breslau, Polonya’nın güneyi Silezya’daki sanayi şehri.

94 İng. *Eğer*. (ç.n.)

95 İng. *Açlık*. (ç.n.)

96 Dinsel ayinlerini sessizce oturarak yapan ve arada isteyenin konuşabildiği Hıristiyan mezhebi. (ç.n.)

97 Fr. Hükümdara ihanet. (ç.n.)

98 Hıristiyanlar için önemli, Fransa’nın güneybatısında bir hac şehri. (ç.n.)

99 Muhtemelen Barış Heyeti’ndeydi.

100 Yazarlar Birliği yazarlar sendikasına benzeyen bir oluşum.

101 1953 yılında ayrıldım.

102 Kendine özgü bir sihirbaz olan ve yazılarıyla *wicca* denen çağdaş büyücülük akımını başlatan kişi. (ç.n.)

103 İng. *Her Zaman Zirvede Olmayacaksın.* (ç.n.)

104 Jonathan aslında yetenekli ama parasız arkadaşlarının menajerliğini yapıyordu. Bunlardan bazıları sonradan, Jonathan'ın ne yaptığını fark etmeden, kitapları çok satan yazarlar haline geleceklerdi.

105 Sert Fransız sigaraları. (ç.n.)

106 Fransız peynir çeşitleri. (ç.n.)

107 İng. *Açık Denizdeki Ada*. (ç.n.)

108 Jane Austen'den kız kardeşi ve en iyi dostu Cassandra'ya. (ç.n.)

109 Willam Wordsworth'ten en iyi anlaştığı kız kardeşi Dorothy'ye. (ç.n.)

110 İrlanda Cumhuriyet Ordusu. (ç.n.)

111 1800'lerde Londra'da kurulmuş ayrıcalıklı bir kulüp. (ç.n.)

112 Parlamentoyu havaya uçurma denemesi başarısızlıkla sonuçlanan Guy Fawkes her yıl 5 Kasım'da büyük ateşler ve havai fişeklerle anılır. (ç.n.)

113 Basil Davidson daha sonra Afrika sorunlarında ve Afrika tarihinde uzman olarak tanındı.

114 İng."İleri Hıristiyan Askerler!" (ç.n.)

115 Uganda'nın en önemli şehri. (ç.n.)

116 Britanya'nın bir ucundan öbür ucuna. (ç.n.)

117 "Geleceği gördüm ve tıkır tıkır çalışıyor." – Lincoln Steffens, otuzlu yıllarda Sovyetler Birliği'ne hayran olan Amerikalı gazeteci.

118 İng. *Dedektif.* (ç.n.)

119 İng. *Şakacılar.* (ç.n.)

120 Birleşik Devletler'de, Cohn ve Schine ciddi ve hayranlık duyulan politikacılardı. Cohn, Rosenbergleri ölüme gönderenlerden biriydi. Avrupa'da, ağdalı ve histerik nutukları yüzünden sadece gülünç göründüler ve komedyenler için birer nimettiler.

121 İng. "Kutsal Lessing." (ç.n.)

122 Fr. "*Zavallı küçük*." (ç.n.)

123 Giyeni yakan mitolojik gömlek. (ç.n.)

124 Amerikalılar da ona güveniyordu. Bu durumda olan başka bir yazar tanımıyorum. Bunun nedeni, bariz dürüstlüğüydü.

125 Genç yazarın kitabını çalma olayı: Bazen doğru olduğu iddia edilmekte, bazen de inkâr edilmektedir. Şu andaki durumu bilmiyorum.

126 İng. Collonial Office. Büyük Britanya Krallığı'nın ilk olarak Kuzey Amerika'daki meselelerle ilgilenmek için kurduğu, fakat sonra öteki kolonileri de kapsayacak şekilde yetkilerini genişlettiği bakanlık. (yay.n.)

127 Mervyn Jones yazar ve gazetecidir.

128 Bakınız: *Tenimin Altında*.

129 Bram Fischer Güney Afrikalı komünistler arasında belki de en tanınmış, en cesur insandı. Avukattı. Yıllarca hapis yattı.

130 Londra'da bakanlıkların olduğu bina. (ç.n.)

131 Sovyet Yazarlar Derneği'ne, bu olayı protesto eden tutkulu bir mektup yazdım ve yatıştırıcı bir cevap aldım. Tabii, gerçekte bir şeyi değiştirebileceğimi düşünmüyordum.

132 Nazi selamı. (ç.n.)

133 İng. *Hastayken beni mazur gör.* (ç.n.)

134 İng. *Sadece Ekmekle Olmaz*. (ç.n.)

135 İng. *Çözülme*. (ç.n.)

136 İng. *Ziyaretçiler.* (ç.n.)

137 Kingsley Amis Komünist Parti üyesi değildi.

138 İng. *Nefret Edilen Ölü Kadına Yakarış*. (ç.n.)

139 İng. Güneş Ayaklarının Arasında. (ç.n.)

140 Bu David Pioer'dı, ama arkadaşları onu Peter olarak tanıyordu.

141 John Dexter sonradan ünlü bir tiyatro ve opera yönetmeni oldu.

142 İng. New Dawn. (ç.n.)

143 Goethe, *Genç Werther'in Acıları* adlı kitabını yayımladığında Avrupa geçliği intihar salgınına yakalanmıştı. (ç.n.)

144 İng. *Çağdaş Yazarlar*. (ç.n.)

145 İng. *Öfkeli Genç Kuşak*. (ç.n.)

146 İng. *Öfkeyle Dönüp Bakmak.* (ç.n.)

147 Dostlar Cemiyeti de denen, iç aydınlanmasına önem veren savaş karşıtı, kutsallığı reddeden, kardeşlik, dürüstlük, eşitlik, gibi ilkeleri olan, pek çok gönüllü derneğin kurucusu Hıristiyanlık mezhebi. (ç.n.)

148 Çünkü gençlerin politikayla ilgilenmemesinin moda olduğu dönem bitiyordu. Epeyce çok sayıda umutlu genç insana akıl hocalarının, dünyada neler olduğu konusunda hiçbir bilgileri olmazsa, ülkeye yön vermeyi bekleyemeyeceklerini söylemesi gerekiyordu.

149 Giangiacomo Feltrinelli bir süre sonra öldürüldü – politik bir cinayetti ama hiç kimse nedenini bilmiyor.

150 Sonradan, Tom Maschler Jonathan Cape'i yönetirken, yıllarca –isabetli bir şekilde– benim yayıncım oldu. Birleşik Devletler'de kitaplarımı Knopf – Robert Gottlieb bastı. Çok şanslıydım: Dönemin en iyi iki yayıncısı benim yayıncım ve dostum oldu.

151 İng. *Acele Aşağı Gel*. (ç.n.)

152 İngiliz muhafazakârlar. (ç.n.)

153 İng. *Kaostan Çıkış*. (ç.n.)

154 İng. *Kutsal ve Çürük.* (ç.n.)

155 İng. *Yabancı*. (ç.n.)

156 İng. *Rasputin ve Romanov'ların Çöküşü*. (ç.n.)

157 İng. *Muhteşem Canavar.* (ç.n.)

158 İng. "Küçük Bir Kişisel Ses."(ç.n.)

159 Atom bombası kastediliyor. (yay.n.)

160 İng."Sevme Alışkanlığı." (ç.n.)

161 İng. *Ondan Önceki Manzara.* (ç.n.)

162 Lat. Ölümü anımsa. (ç.n.)

163 *Tenimin Altında* kitabıma bakınız.

164 Güney Afrika'daki Hollanda kökenliler ve konuştukları dil. (ç.n.)

165 Yunan mitolojisinde ay ve gece ile özdeşleştirilen tanrıça. (yay.n.)

166 İng. *Kaplanla Oyun.* (ç.n.)

167 Oscar Lowenstein 1997 yılında öldü.

168 İng. *Billy Newton Hakkındaki Gerçek.* (ç.n.)

169 İng. *Hepsi Kendi Dünyasında*. (ç.n.)

170 İng. *Aşk, Yeniden*. (ç.n.)

171 İng. *Dinlock'ta Hafta Sonu*. (ç.n.)

172 Yoldaşlardan gördükleri muamele konusunda özellikle üç yazarın hatırlanması gerekir. Biri, İspanya İç Savaşı sırasında gözlemlediği olayları, komünistlerin ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin kirli işlerini anlattığı *Katalonya'ya Selam*'ı yazan George Orwell. 1996 kadar yakın bir tarihte bile, Sovyetler Birliği'ne karşı İngiliz güvenlik kuvvetiyle çalıştığı öğrenildiği zaman suçlandı ve savunulması gerekti – tabii, Sovyet komünizminin gerçek doğasını ve Sol'un, onun yaptığı her şeyi körlemesine desteklediğini yaşayarak öğrendiği için İngiliz güvenlik kuvvetiyle çalışması mantıklıydı. Yoldaşların etkisi Parti'nin çok dışına taşıyordu. Victor Gollancz, *Hayvan Çiftliği*'ni yayımladığı için halktan özür diledi. George Orwell ölünceye kadar yoldaşlar tarafından sistematik bir şekilde kötülendi. Soljenitsin, ne yazdığını birinci elden bilmemekle suçlanamayacağından, onun yazamadığını, yeteneği olmadığını ileri sürdüler. Üçüncü yazar Proust, ancak yakın zamanda, "Ah, ne kadar züppeydi," yorumundan kurtuldu. Hiç kimse, züppelik, sosyal yükselme, onur peşinden koşma mekanizmaları ve mahalle baskısı altında insanların nasıl fikir değiştirdiği hakkında ondan daha esprili bir şekilde yazmamıştır. Fakat kullandığı sahne aristokrasi ve onun dalkavuklarıydı, bu nedenle, "Ne kadar züppeydi" – eleştirmenlerin en bayağı savunması, yazarı, materyalle özdeşleştirmekti.

173 Kendilerine "hainler çevresi" diyen 1919-29 arası aynı adlı otelde toplanan New Yorklu yazarlar. (ç.n.)

174 Bu rakamlara itiraz edilmiştir ancak şimdi Sovyet arşivleri açıldığından, gerçekler yakında öğrenilecektir.

175 İng. *Karanlıktan Önceki Yaz.* (ç.n.)

176 İng. *Dört Kapılı Şehir*. (ç.n.)

177 İng. *Cehenneme İnme Konusunda Brifing*. (ç.n.)

178 İng. *Beşinci Çocuk*. (ç.n.)

179 İng. *On Dokuz Numaralı Oda*. (ç.n.)

180 İng. *Aşk, Yeniden*. (ç.n.)

181 *Hiroşima, Sevgilim*. (ç.n.)

182 Britanyalı Milletler Topluluğu, eskiden bu imparatorluğun parçası olmuş devletler. (ç.n.)

183 İng. *Elliler.* (ç.n.)

184 Flood: İngilizcede su baskını. (ç.n.)

185 Sanat Bakanı ve Aneurin Bevan'ın karısı.

186 Ralph Samuel 1996'da öldü.

187 Londra'da 1950 ve 60'lı yıllarda gerçekleşen nükleer silah karşıtı gösteriler. (yay.n.)

188 Birinci Aldermaston Yürüyüşü 1958 yılında gerçekleşti.

189 Atom bombası kastediliyor. (yay.n.)

190 İng. *Protestocular.* (ç.n.)

191 O sıralarda dünyada yüzlerce, binlerce (belki de milyonlarca) bu tür aziz mevcuttu: Sert, acımasız, askeri tavırlı, o Kusursuz Adam'ın, Lenin'in ruhu yanı başlarında, hepsi, Devrim'in bizzat yazdığı dramlarda, kafalarının içinde gece gündüz dönen susturulamaz bantlarına uygun olarak başrole soyunmuş kahramanlıklar sergiliyorlardı. Bazen, bu tiplerin bugün her şeyi nasıl gördüğünü merak ediyorum. "Bana ne olmuştu bilmiyorum," diyorlar mıdır?

192 İng. *Çatıdaki Kadın*. (ç.n.)

193 İng. *Oda.* (ç.n.)

194 İng. *Altın Kollu Adam*. (ç.n.)

195 İng. *Vahşi Tarafta Bir Yürüyüş*. (ç.n.)

196 Moral Re-armament, şimdiki adı Initiatives of Change. (ç.n.)

197 O günlerde çok tanınmış bir muhabirdi.

198 Emziren annelere verilen kremalı, besleyici bira. (ç.n.)

199 İng. *Devam Et Hemşire*. (ç.n.)

200 İng. *İngilizlerin Peşinden*. (ç.n.)

201 İng. *Erkekler Arasında*. (ç.n.)

202 İng. *Onurlu Bir Mesleğin Yan Yararları*. (ç.n.)

203 Film, o dönemin yeni dalga İngiliz filmlerinden biriydi. Tony Richardson, Lindsay Anderson, Karel Reisz.

204 Çok satan sağcı gazete. (ç.n.)

205 İng. *Sonunda Kalbimi Nasıl Kaybettim*. (ç.n.)

206 Çok doğum yapmış. (ç.n.)

207 İng. *Aşk Yeniden*. (ç.n.)

208 İng. *Aşk Tanrısının Kanatları*. (ç.n.)

209 İng. *Akıl Hastalığının İç Dünyası*. (ç.n.)

210 İng. *Bilgisizlik Bulutu*. (ç.n.)

211 İng. *Jack Orkney'in Şeytana Uyması*. (ç.n.)

212 Hindistan'da orman içinde ya da dağda, bilgelerin dünyanın telaşından uzak, huzur içinde yaşadıkları yerlere verilen Sanskritçe bir addır. (ç.n.)

213 Sarık gibi sarılan bezler. (ç.n.)

214 Hint kadınlarının büründüğü geleneksel giysi. (ç.n.)

215 İdris Şah, 23 Kasım 1996'da öldü.

216 İng. *Sahtekâr.* (ç.n.)

217 Edward 1993 yılında öldü.

218 Gareth Wigan 13 Şubat 2010'da öldü. (ç.n.)

219 Londra'nın kuzeyinde bulunan Round House, devasa bir bina olup birçok kez el değiştirdi ve Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın içki ve şarap deposu olarak kullanıldıktan sonra tiyatro haline geldi.

220 Çocuk kitapları kahramanı. (ç.n)

221 Başbakanlık konutu. (ç.n.)

222 İng. *Kızlarınızı Kilitleyin.* (ç.n.)

223 Karnın altında yoğun sinirler ağının olduğu nokta. (ç.n.)

224 İng. *Yarım Saatlik Hikâye*. (ç.n.)

225 İng. *Şantaj*. (ç.n.)

226 Kızamıkçık hastalığına İngilizlerin verdiği isim. (ç.n.)

227 Dreyfus Davası'yla ilgili olarak 1898'de Zola'nın yazdığı açık mektup. (ç.n.)

228 İt. Yeter. (ç.n.)